BIBLIOTECA DELLA REGIA UNIVERSITÀ DI TORINO
E. I. 158.

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI
HISTORIARVM

SVI TEMPORIS

Tomus Secundus.

BIBLIOTECA DELLA R. UNIVERSITÀ DI TORINO

FLORENTIAE

In officina Laurentii Torrentini DVCALIS Typographi

M D L I I.

Cum ſummi Pontif. Caroli V. Imp. Henrici II. Gallorum Regis,
Coſmi Medicis Ducis Florent. II.
Priuilegio.

BIBLIOTECA DELLA R. UNIVERSITÀ DI TORINO

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS SECVNDI VOLVMINIS PRAEFATIO

AD COSMVM MEDICEM REIPVBLICAE FLORENTINAE DVCEM.

PVBLICANTI mihi ſecundum Hiſtoriarum mearum volumen Magnanime COSME, ſatis ſuperq. & præclarè quidem auguſti nominis tui, cui hæc dicatur, authoritatem, ab illuſtri patrocinio valituram reor, aduerſus eos qui fortaſſe comiter aut conuitioſè poſtulabunt & requirent, cur id totum luctuoſiſſimæ tempeſtatis ſpatium quod à morte Leonis X. ad Romanam cladem decucurrit, vel ſupina vel aſtuta præuaricatione præterierim. Quibus breuiſſima præfatione ita cenſeo reſpondendum, vt nec culpam diffitear, nec veniam deprecer; Quandoquidem non ad alienæ voluntatis arbitrium, ſed ſyncero liberalique prorſus animi iudicio, hoc grauiſſimum ſcribendæ hiſtoriæ munus ſuſceperim; ſcilicet vt his qui adhuc viuunt, & poſteris demum peramœna exemplorum varietate cum oblectatione prodeſſem; & in hac vita aliquam mihi æternitatis ſpem, hoc tanto atque vtiliſſimo labore percipiendam arbitrarer; quam mihi obuenturam opto ſperoque; & ſingularem atque honeſtam voluptatem allaturam confido; modò ſine periculo quæratur. Putabam ſiquidem, & inſani & intemperantis ingenii fore, ſi libero ore loquutus nihil reticerem quod aſſerendæ veritatis intereſſet, & cuncta huius ſeculi incommoda propalarem; propterea quòd inde quorundam dignitatem inuidioſa nec iniqua ſuggillatione vehementer offendi poſſe prouidebam. Profectò mei inſtituti nunquam fuit vel encomia falſaſque laudationes ad quærendam gratiam conſcripſiſſe; neque ex aduerſo ad parandum odium Satyricæ acerbitatis ſtilum exercuiſſe; vt à quibuſdam impudenter factum vide-

mus. Quoniam viro philoſopho, ſenique maximè turpe ſit, & ineptum, ſibi, vti oportet, in graui præcipuè negotio ſapere neſciuiſſe. Itaque peritos medicos imitatus, carcinomata deſperatæ curationis, quæ ſi attrectes, & acri medicamine laceſſas, in immenſum furere, & peſtifera edacique ſerpigine mortem afferre ſolent, naturæ relinquenda, neque his vllo pacto manum admouendam iudicaui. Quamobrem exiſtimationi ſaluti que meæ conſulens, diræ tempeſtatis materiam, tanquam abominabilis impiique operis, minime attingendam arbitratus ſum; quando hæc aduerſæ fortunæ accepta vulnera, inſaniæque noſtræ detrimenta, non modò non prodenda poſteris, ſed pro virili occultanda eſſe videantur; Ea ſi quidem quæ Italicum nomen dedecorent, neque memoria recoli ſine dolore, neque ſine vberrimis lachrymis ſcribi, nec ſine flagitio pudoreque poſteris enarrari queunt. Cæterum quod ad rem pertinet, hiſtoriæ ſtudioſorum iuſto deſiderio magna ex parte ſatisfeciſſe iudicari poſſum; Nam ſi vitas illuſtrium Ducum quas conſcripſimus, curioſi diligenter euoluant, in Leone X. atque Hadriano VI. Pontificibus, Pompeio que Columna, & Daualo Piſcario, Magno Conſaluo, & Alfonſo Ateſtino, totius huius funeſti ſeculi hiſtoriæ texturam inuenient; ſic vt ea facilè quæ nos vel non ſcripſimus, vel ſcripta non inconſultè ſupprimimus, ſupplere & reſarcire cumulatè poſſint; Quanquam & hæc, ſingulorũ librorum Epitome ſuo ordine ad prodendam rerum geſtarum ſeriem explicanda cenſuerim. Quòd ſi mihi quanquam pedibus capto, atque adeo grauiter ſeneſcenti, Deus magnus fatalis horæ ſpatium extendat; perpetua proculdubio lucubratione enitar, vt totum id quod in clade vrbis ereptum, vel à me poſtea contumaci quadam indignatione prætermiſſum fuit, non diu à bonis mortalibus deſideretur; te preſertim auſpice omnis virtutis amantiſſimo, qui vt hæc conficerem atque ederem generoſa cohortatione perpuliſti. Vale. Piſis. Calend. Maiis.

M D L I I.

PAVLI IOVII IVNIORIS.

Illuſtres Populi, quos uel tulit Itala tellus
Quibuſue mater extera;
Seu Mars aſsiduis quoſcunque exercet in armis
Virtute claros bellica;
Seu quibus eſt ſtudium Sophiæ complectier artes
Gratumque Muſis otium;
Quid dubij uobis iamdudum in corde recurſat?
Ne, quaſo, ne miremini
Si recti IOVIVS *index infauſta maligna*
Aetatis acta prateris;
Qua ſe cum Diris, geminiſque ſororibus orco
Erynnis atra ſuſtulit;
Crimina mille trahens ſecum, & ciuilia bella
Cades & impium nefas.
Eheu quàm melior Populis & clarior iret
Romana Cælo gloria,
Si non inſanum deuoti ſanguinis æuum
Chartis notaſſet in ſuis,
Extra odium quiſquis Priſcorum ſcripſit, & extra
Potentiorum gratiam.
Quare uos potius IOVIO *nunc ſoluite grates*
Bonam inque partem ſumite
Si, bene dum ueſtro decori, & ſibi conſulit ipſi
Nomen tuetur Italum.

LIBRORVM QVI PRAETERMISSI SVNT EPITOME, QVAE primi uoluminis libris ſuo temporum ordine obſeruato continuata ſerie connectitur.

DECIMINONI LIBRI.

VMBRICI belli cauſæ & ſucceſſus, reſque multis in locis à Pon-
tificiis fœdiſſimè geſtæ libro Decimo nono continentur; obiterque
Franciſci Mariæ Feltrii Vrbinatis Reguli multiplices uictoriæ,
A ſuum regnum, quo dudum iniuria fuerat eiectus, egregia uir-
tute repetentis. Maldonati quoque Hiſpani uiri ſummæ authori-
tatis ſuſpectam fidem, quòd largitione corruptus uideretur; a-
trociſſimo ſpectaculo uindicatam; quum Hiſpani eundem, &
complices cogitati facinoris C. Maccium Ferdinandum Ru-
brium, & Plaſollam cohortium præfectos, corona totius exercitus circundatos inuſi-
tata horribilis ſupplicii pœna confodiſſent. Explicat item Leonis Pontificis dolorem ex
aduerſo rerum ſucceſſu, uulnereque Laurentii Medicis conceptum; & Petruccianæ con-
iurationis pericula, eiuſque detectæ nindicatam iniuriam, ſublatumque metum fœda ne
ce Alfonſi Petruccii Cardinalis, & conſpirantium cum eo aliquot Cardinalium exiliis, &
propterea ſupplendi ſenatus neceſſitatem quum Pontifex unum & triginta Senatores ho
B nore purpuræ decoraſſet; egregio certe digniſſimorum uirorum delectu, qui ex omnibus
proninciis præclaro uirtutis merito petebantur: niſi à quibuſdam pretio coëmptus ho-
nor, liberalis atque beneficentiſſimi Pontificis famam eleuaſſet. Hiſpanos quoque mer-
cennarios milites, ſpe præmiorum, iuſſuque Principum diductos à Feltrio enarrat, &
aduerſum Feltrio belli exitum, Vrbinateſque à Medice receptos, ſed nudatos mœnibus,
atque item Feltrium, deſerentibus eum Hiſpanis recepti dudum regni poſſeſſione eie-
ctum, quum Mantuam exulatum, grauioris iniuriæ metu, maturè contendiſſet; ſeipſum
uel ob id in tanta Fortunæ iniquitate probè conſolantem, quòd Laurentium Medicem
parto iniquè principatu non diu lætantem, morte ereptum audiſſet, & Hiſpanos fermè
omnes à quibus contra militiæ iuſiurandum fuiſſet deſertus, ab Hugone Moncata naui-
bus impoſitos ad Algerium Mauritaniæ oppidum, ubi paulo antè Didacus Verra exerci-
C tum præualidũ ſuperatus à Numidis & Mauris amiſerat, miſerabile naufragium feciſſe
didiciſſet. Eodem anno Maximilianus Cæſar apud Velſium Norici agri oppidum, quum
intempeſtiuè pharmacum incertæ poteſtatis aduerſus morbum quem ſibi imminere pu-
tarat, hauſiſſet; mortuus eſt; uir præſtantiſſimis corporis atque animi dotibus inclytus.
Eius Imperium Carolus ex Philippo filio nepos excepit, Cæſarum proculdubio potentiſ
ſimus, propter regnorum amplitudinem Hiſpaniæ atque Neapolis hæreditate adau-
ctam. Is non multo poſt Imperatoriis comitiis in Germania de more habitis, competito
rem habuit Franciſcum Galliæ Regem, incertæ ſuffragatorum uenalium fidei innixum,
& propterea, quòd Germani proceres animos nutantes ad patriæ publicum decus reuo
caſſent, repulſam ferentem. Quæ cauſa fuit eius altè concepti odii, quod mox contracto
exitiali bello inter eos erupit. Præterea eius belli initia refert, quod in Belgis geſtum eſt

à Cæſarianis,Franciſco Cecchingo tumultuario Germanorum militum duce, aduerſus A
Robertum Marchium in Eburonibus regulum præpotentem, Gallicæque factioni ſem-
per addictum,atque item Maſeriam oppidum,quod ad Moſam flumen poſitum eſt, ma
gnis Cecchingi copiis, & inuſitatæ magnitudinis tormentis acerrimo, ſed irrito conatu
quaſſatam, Baiardo Gallorum duce impigro fortiter defendente. Eodem anno Sely-
mus Turcarum Imperator apud Ciurlium Thraciæ pagum peſtilenti circa renes enato
ulcere mortuus eſt;quum regnaſſet annis octo,& aduerſum nos terra marique bellum il-
laturus crederetur; poſtquam Hyſmaelem Perſarum Regem grauiſſimè contudiſſet, &
duobus Sulthanis Regibus deuictis atque interfectis Aegyptum & Syriam imperio ad-
iecifſet. Solymanus unicus ex Boſphorana uxore filius nemine obſiſtente æmulo, tot re-
gnorum hæreditatem adiit;Atque eodem ferè menſe,quo Carolus Cæſar eſt acclama- B
tus,& ipſe Solymanus paterno imperatoris titulo compos eſt factus. Cæterum audita
Selymi morte Gazelles Syriæ præpoſitus rebellauit;ratus ſe ſacramenti religione ſolu-
tum,quod Selymo tantum,ſucceſſori uerò minime ſacramentum dixiſſe prædicaret, &
proinde ſibi decorum fore arbitraretur,ſi coactis in unum Mamalucchorum reliquiis,Sy
riam ad ueterem Sulthanorum imperii conditionem,eiectis Turcis reuocare contende
ret. Quando iam egregia uoluntate incolæ Syri atque Arabes in id conſilium ſibi probè
conſentirent;nec defuturum in ea occaſione Caierbeium arbitraretur,qui Aegypto præ
eſſet,quin ſe ex præfecto Regem & Sulthanum efficeret,poſtquam Memphiticus popu-
lus acerbo eſſet odio in Turcas,& in eius manu totius Aegypti arma & opes ſitæ uideren
tur. Sed Gazelles trahendi in partes Caierbeii ſpe depulſus, quòd hic certa tutioraque C
conſilia dubiis atque aſperis præferret,& Gazelli ueteri à ſuperioribus temporibus inimi
co,nihil planè confideret, ita Gazellis cohortationes reiecit, ut eius legatum ſupplicio
afficeret, ne Campſonianæ proditionis infamiam nouæ perfidiæ ſcelere cumularet. Mi-
ſit etiam Gazelles legatos Rhodum, ut inde tormenta atque arma aduerſus communes
hoſtes Turcas impetraret. Per eum modum quod ſerò Rhodius Magiſter ferendæ opis
conſilia explicaret, ſuperuentu Frahatis Baſſæ, quem cum magnis copiis Solymanus è
Cilicia in Syriam tranſire, & initia rebellionis opprimere iuſſerat;impar uiribus,ſed ani
mo inuictus Damaſcum ſe recepit; ea mente, ut cum his quas collegerat copiis, quàm
primum cum Frahate confligeret. Atque ita Damaſco eductis ſignis,ut honeſtè conci-
deret,hoſtes inuaſit,eo acerrimæ pugnæ exitu,ut ipſe peritiſſimè & conſtantiſſimè dimi- D
cans,cum ſuis omnibus,nihil de fuga cogitantibus interficeretur.

VIGESIMI LIBRI

CAESAR per Oceanum in Hiſpaniam deuectus,utriuſque auiti re
gni hæreditatem adiit;magnoque confirmatis antiquæ immunitatis
legibus honorario utriuſque Prouinciæ munere ditatus eſt. Ipſo
ad Belgas redeunte, Populi ingenti tumultu exorto ad arma con-
ſternati, nec obſcurè rebellantes ab authoritate regiorum præſi-
dum diſceſſerunt, quòd immodicè ſe expilari à præfectis Belgis
quererentur. Quoniam Carolus Ceurius Belga regis nutricius,ad
arbitrium cuncta adminiſtrans,aureæ monetæ regiæ,quæ erat præ- E
ſtantis formæ & puritatis auidiſſimus extitiſſet. Seditioſæ multitudini duces ſe præbue-
runt Ioannes Padillia,Ioannes item Brauius,& Maldonatus. Atq. ita exarſit bellum quo
urbs Medina Campi nundinis clara impetu Antonii Fonſecæ qui regias tuebatur partes,
fortuito igne penè tota cremata ſit. Sed conſurgentibus cum regiis copiis Indico Velaſco
magiſtro equitū, & Henrico Ammirante qui erat in præfectura maris ſeditioſorū copiæ
ad Villam Alariam oppugnatæ deletæque ſunt;capto Padillio cum ſociis,de quibus ſup
plicium publicè eſt deſumptum. Nec remiſerant animos ſeditioſi populares,quum Maria
Paceca Tendilii Mendocii filia eruditi ingenii & uirilis animi mulier, Padilliæ coniugis
uexillum ne concitatæ multitudini deeſſet dux, gerendo bello ſuſtuliſſet. Ab ea Hiſpani-
ci

A ci tumultus fama Franciſcus Galliæ Rex excitus, recuperandi Cantabriæ regni occaſio-
nem arripuit; ſcilicet ut Henricum Ioannis regis filium reduceret, quòd pater regno pul-
ſus in Gallia exul paulo antè deceſſiſſet. Sed Galli à ſecundo rerum initio Algruninm,
quod olim fuit Iuliobriga, uſque progreſſi, conſerto prælio à Velaſco & Henrico ſupera
ti ſunt, capto ipſorum duce Aſparoto. Atque ita priſtina tranquillitas perturbatæ Hiſpa
niæ reſtituta eſt, ſingulari prudentia Hadriani Florentii Belgæ cardinalis, qui Regia cum
authoritate in procuratione utriuſque Hiſpaniæ à Carolo fuerat relictus. Eadem æſtate
Franciſcus Galliæ & Henricus Angliæ Reges, conſtituto in finibus Morinorum loco ad
certam diem in colloquium deuenerunt. Gallus qui cum ornatiſſimo totius Galliæ pro-
cerum comitatu deſcenderat, ſumptuoſiſſimi operis tabernacula, multiplicesque papilio
B nes patentibus in locis erexit. Britannus autem attulerat ligneam domum ampliſſimæ Re
giæ inſtar cum luculentiſſimis ac ampliſſimis porticibus atque cœnaculis, quæ cõſtabant
ex materia miris modis elaborata, picta ſimul atque inaurata, tanto fabrorum archite-
ctorumque ingenio, ut aptiſſimis iuncturis atque uertebris, tota plicatilis membratim di-
uidi, & quum liberet iocunda commutatione tolli aſportarique & rurſus in uarias for-
mas diſtingui atque erigi poſſet. Cæterum eo colloquio nihil plus quo homines admira-
tione tenerentur enituit, quàm duorum maxime inſignium Europæ Principum humani-
ter ſeſe complectentium, aſpectus atque maieſtas. Ambo namque ætate, opibus & uicto-
riis nuper partis famaque bellicæ uirtutis florentes, id oris decus præferebant, ut ſpe-
ctantes in admirationem adducerent; Quando ex his nemo qui adeſſet utriuſque gentis
C ſpectator, uel decore formæ uel habitu proceri corporis, tractandorumque armorum
peritia comparari poſſe uideretur. Nam præter equeſtria ſpectacula in gratiam illuſtrium
fœminarum, quæ utrinque cultiſſimis cœtibus aduenerant, edita, & ſæpius inſtaurata,
nihil plus actum fuiſſe apparuit, quàm ut uterque ſeſe in mutuam comparationem luxu-
riantis elegantiæ prolatis opibus oſtentaret. Nec multo poſt Cæſar, quòd iam enata
eſſent ſemina orientis belli inter ſe & Galliæ Regem, ab Hiſpania rediens in Britanniam
diuertit, non obſcura obtrectatione eius colloquii, ita ut tres ſimul Reges coire uoluiſſe
crederentur. Sed uterque præmoliens bellum, & iam arma parans, Britannum ſocium
ſibi aſciſcere contendebat. Nam ille belli & pacis arbiter exiſtimari cupiens, dudum ani-
mi ſui argumentum tam aptum quàm inſolens in foribus ligneæ domus ſupra armatum
D ingentem ſagittarium habitu Britannico ſcitè perpictum, prætulerat hoc titulo: CVI
ADHÆREO PRÆEST. Eodem anno Solymanus maiorum diſciplinam ſequutus, poſtquam
Syriam atq. Aegyptũ interfecto Gazelle, uirtute Frahatis pacatas didicit, in Pannoniam
arma conuertit; adortuſque Belgradum, quod ad confluentes Sauum atque Danubium
ſitum egregium erat atque firmiſſimum totius Pannoniæ munimentum, expugnauit;
Hungaris quidem propter trophæa ibi fortiter atque feliciter Turcis erepta maximè de
corum, Barbaris uerò ſupra quàm dici poſſet funeſtum atque ignominioſum. Nam ibi
fruſtra tentata oppugnatione Amurathes abauus, & proauus Mahometes magnis acce-
ptis detrimentis inde repulſi re infecta diſceſſerant. Solymano igitur cum paratiſſimis
copiis aduentanti, neque Hungari proceres, neque Ludouicus imbecillo ingenio Rex
iuuenis neceſſaria præſidia oppoſuerunt, quod nihil inter ſe conſentirent, & à priſtina in-
uictæ antea gentis uirtute & diſciplina defeciſſent. Eo modo Belgradum ocioſè oppu-
gnatum, turpiſſiméque defenſum in poteſtatem Barbarorum deuenit, ut porta inferen-
dis maioribus noſtris cladibus panderetur. Eodem tempore Carolus Cæſar apud Van-
giones Rheni accolas Concilium Germaniæ procerum indixit, propter commotæ reli-
gionis famam, Martino Luthero Saxone cucullato nouis placitis Romani Pontificis au-
thoritatem conuellente, & peſtilentiſſimis erroribus diſſeminatis imperitorum hominũ
animos deprauante. In eo conuentu Martino licuit ſuperbè atque arroganter declaman-
ti recitare cauſas, cur iure Chriſtiano à Pontificis cenſura diſcedendum indicaret; uel ob
id præſertim quòd auariſſimi è Romana aula in prouincias emiſſarii defunctorum ani-
mas in Purgatorii flammis criminum pœnas dantes, pretio uendita Pontificis clemen
tia ſe eruturos profiterentur. Sed initis & protractis ſupra id negotium diſputationibus;

nihil tamen diſcuſſum eſt;ſicut Cæſar in ea re compeſcenda pio animo ſalubria decreta A
ad publicam ſalutem excogitanda cenſeret, nec multo poſt cum Leone Pontifice percuſ-
ſo fœdere iungeretur. Leo nãque grauiſſimis de cauſis extimulatus, Gallos Mediolanenſi
principatu extrudendos ſtatuerat;ut Franciſco Sfortiæ paternæ hæreditatis iure, com-
munibus Cæſaris atque ipſius armis redderetur. Atque ita bellum quod apud Belgas in
choatum fuerat, incrementaque in Hiſpania ſumpſerat, in Italiam tranſlatum eſt; diro
prorſus conſilio, quum inde Italia propè omnis uetuſtum decus, & priſtinam libertatem
amiſerit. Cauſæque item odiorum in Gallos Inſubrum ex multa Lotrechii ſuperbia cru-
delitateque Leſcuti fratris conceptæ referuntur. Leſcutus dum exules auidus perſequi-
tur cum ala equitum ad Regii portam delatus, prior Pontifici bellum intulit; Guicciardi-
no uix tuente urbem. Ob id iratus Pontifex arma expedit, delectuſq. imperator Proſper B
Columna cum Piſcario atque Antonio Leua ad oppugnandam Parmam mittitur. Sed di
midia eius urbis parte capta, reliqua pars quæ eſt cis amnem à Gallis impigrè defenditur.
Lotrechio uerò cum magnis ſuis Venetorumque auxiliis appropinquante, Proſper ne cũ
duplici hoſte dimicare cogeretur, ad Niceam amnem caſtra reducit. Cuius irriti cona-
tus fama permotus Leo Iulium Medicem Cardinalem patruelem ſuum è Florentia in ca
ſtra contendere iubet. Is allata ingenti pecunia, perterriti & ferè languentis exercitus ui-
res inſtaurat, & ducibus animos reſtituit, ac mox alia ratione gerendum bellum ratus
traiecto Pado atq. inde Ollio, ad Abduam peruenit, quod erat auctus Heluetiorum no
uis copiis, quas Sedunenſis Cardinalis adduxerat; nuſquam Gallo acie confligere auſo.
Per hunc modum Lotrechius, quum hoſtes ad Vaprium uicum noctu ſcaphis Abduam C
tranſiſſent, tumultuaria ibi parum proſperè à Leſcuto fratre conſerta pugna, Mediolanũ
ſe recipit. Nec inſequentibus hoſtibus defuit fortuna; appropinquante namque Piſcario
Hiſpanorum cohortes occultum nactæ aditum intra munitiones irruperunt; apud quas
Lotrechius inter ſuburbana tecta conſtiterat, tantuſque fuit tumultus ut Gallicæ undique
& Venetæ ſimul copiæ propè ſine uulnere funderentur; caperetur autem Theodorus
Triuultius inermis Venetorum imperator. Lotrechius tanto accepto detrimento in Vr
bem equitatum omnem introduxit, paululumque moratus ad arcis aream, Comenſi uia
in fugam ſe coniecit, nullo hoſtium perſequẽte, qui ad mediam fermè noctem à Medio
lanenſibus Ticinenſem portam aperientibus cum magna gratulatione uictores excepe-
rant. Lotrechius Vandeneſio Paliciæ fratre præſidio Comi impoſito cum uniuerſo equi D
tatu Leucum contendit; ſuperatoque ibi amne Abdua in Cremonenſem agrum deflexit,
Cremonamque nuper hoſti deditam priuſquam præſidio firmaretur, potitus eſt. Sed de
mum nouis Berneuſium & Sedunorum, qui ſunt Heluetii nominis, legionibus cõfirma
tus, Ticinum adortus, defendente Federico Gonzaga principe Mantuano expugnare
non potuit, neque obſeſſæ circumuallatæque arci opem ferre ualuit. Quoniam ibi M. An
tonius Columna ſummæ uirtutis dux tormento maiore à Proſperi patrui munitionibus
emiſſo fuerat interfectus. Intra paucos uerò dies quum Lotrechius urbem Mediolanum
caſtris ad Sextum uicum poſitis eſſet inuaſurus; eique Proſper & Franciſcus Sfortia cum
omni Inſubrum multitudine egreſſi urbe, ſeſe oppoſuiſſent, ad Bicoocam uicũ prælio cer
tatum eſt; quo Gallis aduerſo Albertus Petra Heluetiorum dux legionibus ſuis ſclopet E
torum procella obrutis, cecidit. Ab ea uictoria Proſper præeunte Piſcario Laudem Pom
peiam capit & eodem menſe curſuque uictoriæ Pitſleonem ſupra Abduam oppidum ex-
pugnat, & mox Cremonam recipit; Leſcuto honeſta pactione urbem dedente; & demum
Alexandria, excedente Gallorum præſidio, in poteſtatem redacta eſt. Dum hæc feliciter
à Proſpero gererentur, inexpectata mors Leonem ætatis atque temperaturæ robuſto ui-
gore florentem oppreſſit; paulo poſtquam de Mediolanenſi uictoria nuncium accepiſſet;
atroci procul dubio toxici uiolentia abreptus. In eius locum ſuffectus Hadrianus Sextus,
mira & certe pudenda, ſi Italiæ decus reſpiceretur, Senatorum factioſorum ſuffragatio-
ne, quum feſtinatis comitiis, hominem apud Batauos extremi Oceani natum & tum in
Hiſpania agentem, uirtutis nomine, cunctis ſenatorii ordinis prætuliſſent.

A
VIGESIMI PRIMI LIBRI

GALLI per interregnum comitialeſque occupationes, rati ſe Parmam facile recepturos, è Cremona aduolant, & à triplici loco tribus uno tẽpore editis prælis, ſcalis murum tranſcendere conantur. Sed inſigni Guicciardini præſidis ſtudio & ſumma Parmenſium alacritate, quum Salomon Siculus, & Petrus Baccionius Ligur cohortium præfecti acerrimè propugnarent, hoſtes repelluntur, parique Fortuna in Placentinum effuſi agrum, & terrorem Placentiæ inferentes, à Pontificio equitum præſidio ſuſtinentur. Sequenti anno,
B quòd Genuenſes Gallicum nomen Octauiano Fregoſio duce tuerentur, Cæſariani duces impetrantibus Adurniis exulibus ut reducerentur, ad Genuã caſtra faciunt; hinc Proſper cum Germanis, illinc Piſcarius cum Hiſpanis. Sed Piſcarius ab eo loco qui Faba Græca uocatur, tormentis murum aperit, impetuque facto pulſis defenſoribus, urbe potitur, & dum uictor urbem percurrit, nullo negotio Prætorium capit. Venêre in poteſtatem ipſe Octauianus Fregoſius, & Petrus Nauarrus, qui dudum appulerat; ut non temere timentium ciuium animos authoritate nominis ſui confirmaret. Eo modo Piſcarius urbem multis diuitiis opulentam diripuit, priuſquam Proſper ingrederetur: Fliſci autem Othobonus ac Sinibaldus peculiares Fregoſiorum hoſtes, propter fratris eorum cædem probè uindictam exercuerunt & Antoniotus & Hieronymus Adurnii, poſtquam
C decem annos exulaſſent, in urbe principes conſtituti ſunt; à quibus non multo poſt Caſtelleti arx quæ à Gallis defendebatur, maioribus tormentis expugnata eſt. Eadem æſtate qua tanta urbs capta direptaque fuerat, Hadrianus Pontifex magnis precibus Populi Romani, & cohortatione ſenatus ad urbem euocatus Genuam applicuit; nulla ciuium recentem cladem ſuam lugentium lætitia exceptus, indeque Liburnum nauigauit, ubi à Iulio Medice Cardinale, legatiſq. Florentinorum, & aliquot Etruſcis Cardinalibus expectabatur. Paucis inde horis Cardinales ſequi iuſſit, & felici nauigatione Romam deuectus eſt. Per id tempus Rhodus à Solymano, qui in inſulam cum ducentis armatorũ millibus traiecerat, oppugnabatur. Eam uerò conſilii ingentis & perdifficilis belli occaſionem audacter ſuſceperat Barbarus, quòd Chriſtianos reges inteſtinis occupatos bellis
D didicerat. Cupiebat Hadrianus ferre opem; ſed pecuniæ inopia, quo minus officio ſatisfaceret, retardabatur. Nam quas ab Hiſpania aduexerat peditum copias, factioſorum quorundam hortatu, non Rhodum, ſed in Galliam Ciſalpinam, quæ Cæſaris opes confirmarent, mittendas cenſuerat. Atque ita Rhodos quintum poſt menſem admirandis operibus & cuniculis ad deditionem compulſa eſt, Philippo Liladamo militiæ magiſtro, deſperatis auxiliis ad Solymanum egreſſo, & certa pactione urbem atque inſulam dedente. Idque tantum uulnus Chriſtianæ Reip. illatum eſt inſanientibus aut oſcitantibus noſtris regibus, apud quos priuatæ ſpes augendi imperii totum Chriſtianæ pietatis decus extinxerat. Hadrianus Romanæ aulæ rudis, & rerum Italicarum imperitus, ſerò detrimentum intellexit; exortaque eſt in Vrbe peſtilentiæ lues, quæ quum ſeueris legibus more noſtro Pontifici minime cohercenda uideretur, contactu ægrorum ita exarſit, ut mul
E ta funera in compitis uiſerentur; appareretque uaſtari Vrbem, haud multo dierum ſpatio, niſi Græculus quidam nomine Demetrius Spartanus ſedandæ peſtilentiæ, fauente ei turba hominum, negotium ſuſcepiſſet; nemine ſuperſtitionem uetare auſo. Nam ferum taurum cui dimidium cornu diſſecarat, magico carmine dextram in aurem prolato repente ita manſuefactum reddiderat, ut iniecto tenui filo ad integrum cornu, quo uellet, perducens peſtilentiæ placando numini ad Amphitheatrum immolaſſet. Nec credulæ multitudinis ſpem ex toto fefellit, quum ab ea inanis ſacrificii proſpera litatione miteſcere morbus cœpiſſet. Nec multo poſt euocato ad urbem Iulio Medice Cardinale Franciſcum Soderinum Cardinalem cuſtodiæ tradit, quòd maligni eius animi, & aduerſi in Cæſarem ſtudii indices literas intercepiſſet. Nam Soderinus contra Iulium ut Florentia pelleretur, copias in Etruriam miſerat, Reutio Cerite duce, percuſſoribuſq.

item in Iulii cædem præparatis. Sed detecta coniuratione nonnulli ciues Florenti- A
ni, concepti facinoris capite pœnas dederant; alii Iulio conniuente profugerant. Ren
tius qui exercitum Senas perduxerat ut inde Florentia peteretur; inopia commeatus &
terrore Heluetii præſidii, qui Iulio aderat, adductus, fœdum conſilii ſui exitum tulit, uel
ob id etiam, quod Feltrium Vrbinatem, Malateſtamque Baleonum, hic è Perusia; ille
Vrbino contractis uiribus ad uindicandas iniurias ſecum bellum Iulio illaturos credidiſ-
ſet. Paucos uerò poſt menſes quàm Soderinus cuſtodia traditus eſt, Hadrianus fato con
ceſſit; cui protractis aliquandiu comitiis, conſpiratione iuniorum Iulius Medices deſum
pto Clementis nomine ſubrogatus eſt; qui ad tuendam nouæ dignitatis perſonam, egre
giè ſe medium inter Cæſarem & Franciſcum Regem præſtare uidebatur.

VIGESIMI SECVNDI LIBRI B

MORIENTE Hadriano Gulielmus Gofferius appellatus Ammi-
ras in Italiam deſcendit cum quadraginta peditum & decem eqni-
tum Gallorum milibus, & pulſo ad Ticinum amnem Cæſariano-
rum exercitu, poſitis ad Mediolanum caſtris urbem obſidere con
ſtituit. Ineunte anno Proſper Columna moritur; eique in imperio
copiarum ſucceduot Carolus Lanoius Belga, & Piſcarius. Inſubres
pro Franciſco Sfortia egregiè Gallorum uim & belli detrimenta
ſuſtinent. Gofferius multa niue cœlo importunè delapſa à conſpe-
ctu urbis diſcedere cogitur; Cum parte copiarum Baiardum ad oppugnandam Cremo- C
nam mittit; irrito eius incœpto. Veneti copias ſuas & ducem Feltrium Vrbinatem ex
lege fœderis Sfortiæ qui opem ferant, mittunt. Quibus iunctis exercitibus Galli aliquot
in locis per partes opprimuntur; nuſquam iuſto prælio contenditur. Cæſariani ponte Ti-
cinum iuogunt, Gofferius idem facere cogitur, ne quæ in tergo erant oppida ad Noua-
riam inuadenda hoſtibus relinquat. Interim Ioannes Medices cum Sfortianis copiis
Mediolanenſium iuuentute auctus Abiatum tormentis expugnat. Nec multo poſt, Tici-
num tranſgreſſus, coniunctuſque Feltrio Garlaſcum oppidum aggreditur, & quanquam
præalta eſſet in foſſis aqua, uel cum interitu multorum, id expugnat. Exinde Gofferius tot
acceptis detrimentis quum ſe reciperet, ad Seſithem amnem tumultuaria pugna graui
ictus uulnere funditur; biduoque poſt dum tormenta defendere per Baiardum fortiſſi- D
mum ducem, atque hoſtes acriter incumbentes ſuſtinere conatur, Baiardo cadente exui-
tur tormentis, & cum multa cæde Heluetiorum terga tuentium, in fugam conicitur; mi-
rumque uideri potuit tantas Gallorum copias, ualidis Heluetiorum ſubſidiis firmatas à
Cæſarianis & Venetis ſuſtineri atque deleri potuiſſe. Aderat Cæſarianis Carolus Borbo-
nius qui pauloantè à ſtudio ſui regis malignè diſcedens, & ſeſe priuato quodam Cæſari
fœdere coniungens, prodendi regis ſui, impugnandæque patriæ conſilia agitarat; quibus
detectis è Gallia in Sequanos profugerat; declaratuſque patriæ hoſtis Cæſari operam na-
uabat, ita ut inuadendæ Galliæ conſilium ſuſciperet, Hiſpanis auidè ſe ſequuturos profi-
tentibus, quòd in Prouinciam opulentam regionem ubi non defutura amicorum ſtudia
auerſa penitus à rege, & proceres quoſdam ad rebellandum paratos ſe inuenturum iacta-
bat. Lanoius quanquam id minimè probaret, permiſit ut Piſcarius cum Hiſpanorum, E
Germanorumque cohortibus in Prouinciam penetraret. Sed Piſcarius Maſſiliæ mœni-
bus fruſtra hærens quod ualidiſſimo Gallorum præſidio teneretur, retrocedere coactus
eſt, quum nemo Gallorum ad authoritatem Borbonii nominis ſe conferret, & regiæ co
piæ appropinquarent, & Borbonius cuncta opinione ſua ſibi infeſtiora, Gallo uerò fide-
liora reperiret. Quapropter reuerſus eſt per maritimas Liguſticaſque alpes, cum copiis
aſperitate itinerum defeſſis, & his ſæpe, ut ſunt uiri dicaces, Borbonio conſilii leuitatem
exprobantibus. Eo autem tempore Rex Franciſcus ualido conflato exercitu ut Prouin-
ciam tueretur, poſtquam re infecta hoſtes Prouinciæ finibus exceſſerant, conſilium flexit
ad occaſionem repetendæ Italiæ; miraque celeritate Pœninis, & Cottiis alpibus, in Tau-

rinos

A rinos deſcendit;progreſſuſque ſecundo curſu ita Mediolano potitus eſt,ut Piſcarius cum
Hiſpanis Laudem Pompeiam ſe reciperet, & Antonius Leua cum Germanis defenden-
di Ticini munns ſuſciperet. Atque ita Veneti & Clemens eins belli commutationem ne-
quaquam ægerrimè tulerunt; quòd inuadendæ Prouinciæ, & laceſſendi Galli regis con-
ſilium tam immodicum quàm temeritati proximum improbaſſent, ob idque Cæſariani
exulis conſilio innixi, belli quàm pacis auidiores apparuiſſent. Rex Mediolano potitus,
conſilii anceps Laudem Pompeiam ne ad opprimẽdos Hiſpanos, an Ticinum debellan
dis Germanis aggrederetur, inauſpicata belli ratione Ticinum prætulit, ubi nulla memo
rabili earum rerum quæ tentaſſet proſperè confecta, quartum iam circumſedens & hæ-
rens menſem, diductis primo, & mox reliquis ſeneſcentibus uiribus, quòd noua Cæſaria
B nis auxilia adducente Borbonio ſuperueniſſent, prælio decertare coactus eſt, quo regiis
aduerſo, nobiliſſimi quique Gallorum ducum & procerum interfecti ſunt, & Rex ipſe
auiter dimicando ſauciatus, prolabente mox equo captus eſt; eo præſertim effuſius Hiſpa
nis & Germanis parta uictoria lætantibus, quòd ipſo Cæſaris natali die ſecũdiſſimo euen
tu dimicaſſent; ſicut de eiiciendo Franciſco Sfortia cogitarent, & totius Italiæ immodi-
cis animis imperium affectare dicerentur; Quando inuſitato rerum ſucceſſu elati, nequa-
quam alieno commodo, ſed ſuo bellum fortiter geſſiſſe uideri uellent.

VIGESIMI TERTII LIBRI

C FRANCISCVS ineunte æſtate à Genna in Hiſpaniam perducitur
à Carolo Lanoio, qui ægro eius animo futuræ Cæſaris clementiæ
ſpem iniecerat. Sed Cæſar multis de cauſis eum nequaquam uidere
ſuſtinuit. Qua offenſione Rex ſua ſpe deceptus in grauem incidit
morbum, ita ut infortunii ſui miſerias morte finiturus uideretur; ni
ſi Cæſar perhumano colloquio afflictum conſolatus, eum ſe matu
rè dimiſſurum promiſiſſet. Nec multo poſt certo inito fœdere, Cæ
ſar ei ſororem in matrimonio collocauit. Ea Emanuelis Luſitaniæ
regis uxor fuerat, & è tribus regis liberis, maiores natu duos pater obſides tradidit, & in
Aquitaniam abire permiſſus eſt. Ex eo fœdere ingens & atrox apud principes orta eſt ſu
ſpicio, quòd inter ſe Franciſcus & Cæſar in perniciem quorundam coniurare dicerētur;
D ſic ut ad regem libertati reſtitutum undique legati gratulatum mitterentur, & Clemens,
& Veneti adiuncto Britanniæ rege ad mutuam ſecuritatem noua fœdera percuterent,
Quibus paratis undique copiis Cæſari totius Italiæ imperium affectanti obuiam iretur.
Nam quod iniquiſſimum fuiſſe iudicabant, Antonius Leua atque Piſcarius imperium
Mediolanenſe Franciſco Sfortiæ inuidentes, eum tanquam defectionis à Cæſare conſi-
lia agitantem reum fecerant, grauiſſimoque laborantem morbo in arce obſederant, & ali
quot urbibus ereptis hoſtem declararant. Ea calumniæ uis cum ſumma malignitate Sfor
tiæ illata, Venetos & Pontificem mirum in modum pupugit; uſque adeo ut conſternati
animis arma pararent, & Cæſarianos impotenter atque ſuperbè fœderis fidem fallentes,
atque impudenter ſociorum exiſtimationem contemnentes armis perſequendos arbitra
E rentur: & Piſcario interim morte ſubrepto ad Mediolanũ arma proferrent, ut Sfortiam
obſidionis & uitæ periculo implicitum matura ope allata liberarent. Sed tanta fuit Anto
nii, Alfonſique Vaſtii qui Piſcarii patruelis erat frater, militaris conſtantia, ut non modò
oppugnantium hoſtium uim ſuſtinerent, ſed Mediolanenſibus metu cædis ſubactis Sfor
tiam extremam perpeſſum inediam, ad deditionem compellerent. Eo modo Sfortia ad
Cremonam calamitatis ſuæ iniquam ſortem lugente, noua Germanorum auxilia Geor-
gio Franiſpergo duce in Mantuanum agrum deſcenderunt, & Vgo Moncata cũ Pom-
peio Columna Cardinale, Pontificem induciis quas doloſè cõceſſerant ineptè confiſum
deceptumque, repentina in Vrbem irruptione penè oppreſſerunt, ita ut direpto Vatica-
no, & templo maximo fœdè profanato perterritus Pontifex in arcem elaberetur; & Cæ
ſariani, quòd nullus eſſet in arce commeatus, triduo eum in poteſtatem redacturi crede-

rentur, niſi Vgo Moncata, tanti admiſſi ſceleris pertæſus, uel contradicente Pompeio, & A
in extremam Clementis perniciem proclinato, obſidibns acceptis, in arcem ueniſſet, &
certis condicionibus pacem cum Pontifice confeciſſet. Hiſdem diebus quibus Cæſar &
Pontifex infeſtis armis inter ſe decertabant, Solymanus in occaſionem ſemper intentus
qua regni fines proferre & Cbriſtianis maximè nocere poſſet, Pannoniæ bellum infert,
quòd regem iuuenem, non ſuo iure ſed precario prope turbidiſſimæ genti nec iuſto con
ſenſu unquam parenti dominantem, & bellicis artibus propter ætatem nequaquam ſatis
inſtructum, facile opprimere ſe poſſe confidebat; uel ob id præſertim quòd neque Panno
nici regni, neque regis ipſius ſalutem proximis Germanis, neque ipſis conſanguineis re
gibus Cæſari, Ferdinandoque, & Sigiſmundo Poloniæ regi, curæ futuram arbitrare-
tur: Quando neque Germani per ſe ſegnes in aliena cauſa; neque Auſtriæ domus reges B
Italico occupati bello; neque Polonus, ne ueteres inducias temerè abrumperet, ut ſe com
mouerent adduci poſſe uiderentur. Ludouicus Rex ingenio per ſe imbecillo, neque ſalu
bri ratione confirmato, inexpectata aduentantis tanti hoſtis fama perculſus, miſſis undi-
que legatis fruſtra opem implorat. Hungarorum tamen concilium indicit; id eſt armatæ
mnltitudinis, & Rhacos appellatur. In eo ſacrati antiſtites de more ſtipendiarii, quas de-
bebant in publico periculo ſemiplenas equitum alas, & minorem quàm oporteret pecu-
niam in belli ſumptum expediunt. Profani uerò iuris proceres totaque nobilitas; ntpote
qui neteris diſciplinæ obliti nunquam Othomannorum regum caſtra niderant; ſed minu
tis tantum præliis per incurſiones pugnare cnnſueſſent, ab innata ſuperbis ecrum animis
arrogantia, Turcas ita contemnebant, ut ſe uel exiguo numero ingentia Barbarorum C
agmina conſertis manibus inſolenter conciſuros & deleturos iactarent. Sed unus maxi-
mè cucullati ordinis Paulus Tomoræus archiepiſcopus Collocenſis, aliquando in excur
ſione ſubitario prælio cum Turcis dimicare ſolitus, tanta animi ferocia, tantaque ſperatæ
uictoriæ fiducia ſtolidè pugnax efferebatur, nt ſacras ad multitudinem militum haberet
conciones; & ante alios proceres ſtudio religionis inflammatus in aduerſam Barbarorũ
aciem infeſta haſta ſe impetum facturum polliceretur. Paulo ante ex Pontificia pecu-
nia Germannrum & Bohemorum cohortes conſcripſerant; quarum præſidio ſtabiliri a-
ciem equitum, & ſuſtineri Barbarorum uim poſſe putabant. Neque enim accuratè recen
ſendo peditum ſimul & equitum copiæ uigintiquinque milium ſummam efficiebant; ſic
ut ab omnibus peritis ea Tomoræi audacia, & reliqunrum pugnam poſcentium temeri- D
tas magnopere damnaretur; quãdo ueteres milites miſerrimum eſſe dicerent cum eo ho
ſte confligere qui octuplo ampliores copias in aciem eſſet producturus. Propterea aliqui
ſubmouendum imminenti periculo regem iuuenẽ iudicabant; fruſtra conſulente Stepha
no Verbeio ut regis adoleſcentis perſona ad publicam ſalutem extra pugnæ diſcrimen,
in utrunque belli euentum Budana in arce ſeruaretur. Sed obſtrepebant efferi milites;
nec ſe, niſi rege duce pugnaturos dicebant. Tomoræus dicta ſententia peruicit, ut quàm
primum confligeretur, & Rex generoſns ſub tutela Dei maximi pugnæ ſignum daturus
hoſti obuiam ire pergeret. Itaque uecordi impetu infauſtoque cõſilio Ludouicus ad Mu
gacium uſque ſigna promouit, quod eſt oppidulum medio ferè itinere poſitum inter Bu
dam atque Belgradum. Iam aduentabant prima Turcarum agmina; quum ſupremo con
cilio à præfectis & ducibus eſt diſputatum, an caſtra uallata curribus ad Danubii ripam E
eſſent iantiſper collocanda, donec auxilia Tranſyluanorum aduenirent, quæ à Ioãne Se
puſio prouinciæ præfecto, qui Vayuoda Hungariæ appellatur, iuſtis itineribus adduci fe
rebantur. Cæterum Tomoræus, cui nouo ſuperuenienti duci propter præfecturæ digni
tatem parendum foret, ut imperii ius integrũ ad ſpem uictoriæ retineret, omnem moræ
cauſam improbans & in ſua fata præceps ruens, ita ſanis cõſiliis obſtitit, ut Regem incau
tum & per iniqnum pugnæ diſcrimen perduceret. Barbari nanq. quaternas equitum acies
præmiſerani, quæ diſtinctis inter ſe noctis atq. diei ſpatiis perpetuò laceſſentes regiis ca-
ſtris circumueherentur; Quo perſultante equitatu nſque adeo arctè regia caſtra obſeſſa
ſunt, ut nemo lignatum anr pabulatum exire, ant in proximam Danubii ripam potandis
eqnis progredi auderet; niſi magno periculo, & iniqua condicione propter Barbarorum
multi-

A multitudinem certaretur. Qua neceſſitate impulſus Tomoræus inſtruere aciem, & pro
antiquo decore inuictæ antea gentis, dignitateque Regii nominis prælio confligere coa
ctus eſt. Aciei forma ferè ſimplex fuit, protenſis ſcilicet peditum cohortibus in oblon-
gam ſeriem, ac intermixto idoneis in ſpatiis equitatu, ne Barbari numero ſuperantes uni
uerſam circumuenirent aciem, & Hungari penè in orbem pugnare cogerentur. Caſtra
cathenatis uallata curribus leui præſidio impoſito ad dextrà relinquebantur, quibus non
abſurdo conſilio Tomoræus alam unam lectiſſimorum equitum uallum propè contin-
gentem appoſuerat, ut ad incerta belli rex eius firmo atque expedito præſidio protegere
tur. Sed Hungarico nomini infauſtus is dies, regique maximè inauſpicatus, poſtremam
eam ſeri conſilii rationem euertit. Nam primo congreſſu concurrentes acies noſtræ, ta-
B metſi nihil eis Barbarorum tormēta altius librata nocerent, nullo tamen negotio pulſæ
protritæque ſunt; cadente præſertim Tomoræo, & reliquis ad unum ferè proceribus in-
terfectis, & Vſaronibus, qui ſunt Hungarorum leuis armaturæ equites, diſpalatis, & in
fugam uerſis, totoq. pariter equitatu fœdè conciſo. In tanta rerum aſperitate, quum Bar
barorum globus ad diripienda caſtra conuolaſſet, & ægrè à præſidio defenderentur; ea
quam diximus lectiſſimorum equitum ala quæ regi præſidio eſſe debuerat, continere ne
quiit, quin opem caſtris afferens in Turcas oppugnantes deferretur, Eodemque ſemiho-
ræ momento Ludouicus Rex proſtratis undique copiis, nudatus eo quod ſperarat, para
ueratq. præſidio, ſeſe eripiens, in proxima palude reflectente ſe equo ſexquipalmis aquæ
lutulento in gurgite ſuffocatus interiit. Ita tamen ut eum locum Cetriſcus armiger eius &
C cubicularius genere Bohemus notaret, & effugeret, & poſt multos dies decedentibus ho
ſtibus integrum regis cadauer Cetriſci indicio reperiretur, & regio funere tumulandum
ad Albam regalem deferretur. Ab ea uictoria Solymanus non obſcura admiratione du
ctus riſiſſe fertur, quòd Hungari tanta eſſent animorum temeritate, tantaque inſania re
gis conſiliarii eſſent occupati, ut alienis uiribus ſtultiſſima ratione æſtimatis, ipſorum co
pias quæ eſſent exiguæ, tanto exercitui obiicere, quàm regredi maluiſſent. Potitus Buda,
inuiſaque arce quam mirifice laudabat, nihil plus ad uictoriæ ſuæ monumentum ſuſtulit,
quàm æneas ſtatuas tres ingentes, quæ Mathiæ bello paceque inclyti regis fuerant. Ex
Byzantii in Hippodromo collocatæ hodie uiſuntur.

VIGESIMI QVARTI LIBRI

D CLEMENS, quod eius fama fœdè apud Populum proſcinderetur,
nec ideo tantæ iniuriæ cōtumeliam animo ſuſtineret, quoniam im-
prouidè malignis hoſtibus credens confidenſque doloſis inducits,
ut imperitus rerum tantum cum publicæ tum priuatæ exiſtimatio-
nis, tum Vaticanæ ſuppellectilis quæ erat opulenta iacturam feciſ-
ſet, abrupto tanquam indecoro fœdere, & ſpretis obſidibus, bellum
Cæſarianis inferendum cenſet. Pompeium Columnam à ſenatu a-
mouet, & tanquam ſacrilegum hoſtem aquæ & igni interdicit; ac-
cerſitoque à Gallia Valdemontio Lotharingiæ Reguli fratre, quòd eſſet ſtirpis Andega-
uenſium regum, qui ſuperiore ſæculo Neapoli regnaſſent; terra mariq. Neapolitanis bel
E lum infert. Magnus terror Campaniæ infertur; capitur Salernum; Valdemontius ad Nea
polis portas, compulſo intra urbem Moncata, ſe oſtentat, & in Latio Columniæ familiæ
oppida à Pontificiis militibus, crudeli incendio paſſim excitato deformātur. Per eos dies
Carolus Lannius cum claſſe ſublatis Germanorum ueteranis cohortibus, & Hiſpanorū
ſatis ualida tironum manu in Italiam traiicit. Inter Corſicam & Iluam inſulas Hiſpanica
claſſis medio in Pelago à tribus triremium claſſibus tormentis oppugnatur. Duces erant
Andreas Auria, Petrus Nauarrus, & Paulus Iuſtinianus Venetus. Sed aliquot nauibus
magno impetu pilarum incidentium perforatis, & una atque altera demerſis Lanoius è
ſummo diſcrimine obortæ tempeſtatis beneficio ſe eripuit, prouectuſque rapido uento
in Stephanium Etruriæ portum, quod eſt in Occidentali Argentarii promontorii latere

ſe intulit;atque inde circa Campaniæ litora milites expoſuit. Eius aduentu Pompeius Co A
lumna cum Veſpaſiano atque Aſcanio Columniis proceribus conflato exercitu ad op-
pugnandum Fruſinonem in Hernicos pergunt. Sed mœnia tumultuariis aggeribus per-
munita, fortiſſimorum militum manu defenduntur, qui erant ex cohortibus ueteranis,
quas Ioannes Medices Inſubribus Pontifici præſidio miſerat. Nec multo poſt, quòd ſalus
earum cohortium, & Hernicorum omnium cordi eſſet, iuſto cum exercitu Rentius Ceres
& Vitellius Tiphernas inſtructa acie ſuperuenerunt, à quibus ſoluta eſt obſidio fuſis &
coniectis in fugam Cæſarianis, & his ægrè tormenta ſeruantibus. Exinde à quibuſdam to
ta ea contentio ad falſam ſpem concordiæ reuocata eſt, quòd Pontifex pecuniæ preſſus
inopia, & magnis undique Cæſarianorum copiis circũuentus, nequaquam diu belli ſum-
ptum ſuſtinere poſſe uideretur. Peropportunè ad eam rem conficiendam ab Hiſpania in B
Vrbem uenit Cæſar Feramuſca Campanus, Cæſaris literas afferens, humanitatis & æqui
tatis & quod intererat ad flectendum Pontificem, religioſæ excuſationis pleniſſimas. At-
que ita iterum Clemens adueniente in Vrbem obſidibus ei datis Carolo Lanoio, in quo
ſumma tum erat belli & pacis authoritas, Cæſari conciliatur. Fœdus Reipublicæ dirum
percutitur, ea cõditione ut Lanoius in Etruriam iret, Borbonium auerteret, qui cum Ger
manis & Hiſpanis, auctus undique factioſorum & perditorum hominum copiis ad diri-
piendam Romam contendere ferebatur. Borbonius enim in ſpem diripiendæ opulentiſſi
mæ urbis animos ſuſtulerat, quòd Germani pauloantè ad Mincium hoſtium copias Fel-
trio duce, ſe tranſitu prohibere conantes ſubmouiſſent, quũ fortuito tormenti ictu Ioan-
nes Medices cecidiſſet; Cuius fortiſſimi ducis impetum extraordinariis prælis, grauia in C
cedentium agmina carpentem ſternentemque, ægrè ſuſtinuerant; Nec multum inſequen
tium Feltrii & Salaſſi, qui Venetas & Gallicas ductabant copias, uim pertimeſcendam
putabant. Itaque Borbonio Apenninum Aretinis iugis ſuperanti, Lanoius occurrit. Sed
abnuentium pacem militum clamoribus, dirempto colloquio Borbonius propoſito itine
ri ita inſtitit, ut Pontificem dimiſſis importunè copiis inermem, nudatumq. præſidio una
celeritate facile ſe opprimere poſſe ſperaret. Fauit fortuna facinoroſis conſiliis, atque im
piæ fraudi, uti iampridem infeſta urbi atque Pontifici; Intentiſſimo nanque curſu totius
exercitus Borbonius ad Vrbem peruenit, commeatus egens, & tormẽtorum expers pri-
die Nonas Maii; ſtatimque ſcalis appoſitis, Clemente exterrito, neque ullum fugæ conſi-
lium explicante, ad eum locum, qui eſt contra obeliſcum, humilia Leoninæ urbis mœnia D
ſuperantur; fruſtraque ineptis armis & trepidis animis obſiſtente urbana multitudine, Hi
ſpani atque Germani intrant; infinitam propè hominum fruſtra abiectis armis uitam pe-
tentium multitudinem crudeliſſimè trucidant; ſacroſanctum & toto orbe uenerabile tem
plum direptis ornamentis, multo cruore ad ſingula altaria fuſo immaniter fœdant, atque
omnia ſacrata uaſa diripiunt; elapſoque in arcem Pontifice, urbem ſemihora tranſcenſis
inter Aureliam & Septimianã portam uetuſtate collapſis mœnibus irrumpunt, in eaque
cuncta auaritiæ, & immanitatis exempla in miſeros ciues edunt; arcem circumſident, &
perductis foſſis circumuallant, ne uſquam Pontifici effugium pateat. Animus horret eas
referre Barbarici cruciatus miſerias, quas pertulit infelix populus, olim gentium omniũ
uictor. Hæc enim ſine multis lachrymis, neque referri, neque audiri poſſunt; ita ut ſacro
ſancta ciuitas Deos penitus auerſos à ſalute ſua exiſtimare potuerit; niſi Dii tutelares ur E
bis quanquam ad inane ſolatium præclaro ſuo ultore numine, perfidioſi atque im-
maniſſimi latronis hoſtiam in ipſo captæ urbis limine mactauiſſent. Ceci
dit nanque Borbonius dum ſcalam funeſta manu mœnibus
admouet, per inguen dextri femoris glande
traiectus, ne diræ uictoriæ ſuæ compos
tanto ſacrilegio lætaretur.

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXV.

AD famam uſque adeò miſerabili inexpectatoque euentu captæ Vr
bis, ac obſeſſi in arce ſacroſancti Pontificis; uni omnium in Italia
Florentini effusè lætari uidebantur, Quòd diu exoptatam repeten
dæ libertatis occaſionem, ſibi ex tuto oblatam perſpicerent, quam
B dudum enudatis in Mediceos ueteribus odiis intempeſtiuè arripe
re tentauiſſent. Paulo enim antequam Borbonius Aretinas ſupera
ret alpes, & ſeſe alienum oſtenderet ab omni pacis condicione, re-
pulſo ſcilicet Carolo Lanoio qui perampla de compoſitione man-
data detuliſſet, Florentinæ iuuentutis globus paratiſſimis ad rebellandum animis arma
ceperat, factoque impetu Prætorium occuparat. Eius audendi facinoris princeps fuit Pe
trus Saluiatus multis propinquitatibus atque diuitiis potens. Huic nemo ſeniorum reſti-
terat, quum grauiſſimi ciuium eius facti conſiliique gnari eſſent; utpote qui diſſimulando
& conniuendo, auidis, uerùm ſuſpenſis animis tantæ rei euentum expectare cernerentur.
Erat in ſummo magiſtratu Vexilliter Aloyſius Guicciardinus, multis quidem beneficiis
Mediceo nomini obſtrictus; ſed apud eum hominem incertæ fidei, ab antiquo maiorum
C ſuorum ſtudio libertatis auidum, cuncta facile obliterarat præſens occaſio admittendi
maturandique facinoris; ea tamen ſimulati animi ſpecie, reprehendere deteſtarique iu-
uentutis audaciam cœperat, ut in re dubia atque ancipiti magiſtratus fidem ſyncerumq.
perſonæ munus tueretur; Quando nihil magis optare eum credi par eſſet, quàm ut pulſis
Mediceis ciuitas ſeſe aſſereret in libertatem. In ea uerborum contentione iuuentus quæ
iam planè rebellarat, curiaque potita extremum decretum cõmutatæ Reipublicæ depo-
ſcebat; fremere atque euibrare gladios cœpit ad deterrendos decuriones, è quibus Fede
ricus Riccius ſeuerè obiurgans grauiter caput uulneratus eſt à Iacobo Alamanno præfe
roci iuuene: ac ipſe Vexillifer ſimulanter intentata ſica penè uiolatus, Quum etiam in cõ
ſpectu eius Ioannem Franciſchæum loci & honoris decus obſiſtendo tueri conantem, at-
D tractum ad feneſtram à ſeditioſis ipſo præſertim Alamanno impellente in forum præci-
pitem dare niterentur. Iam in aream curiæ ſingularum regionum ſigniferi ſublatis uexil
lis de more contribules ſuos adduxerant, & patritii ordinis magna multitudo ad magi-
ſtratus aſcẽderat. Nemo enim ferè fuit uel ex ipſis amiciſſimis Mediceo nomini ciuibus,
qui non properanter aſcenderet, atque pulcherrimi eius facti lætitia compleretur; ſic ut
poſtea compertum eſt, omnes in unum conſpiraſſe & defeciſſe exiſtimari poſſent. Nam
conſtabat ſigniferos regionum à Vexillifero pridie admonitos fuiſſe, ut parati inſtructi-
que armis, quum res poſceret exortique tumultus ſtrepitum ſentirent, ad curiam progre-
derentur. Antonius quoque Nerlius ſacerdos factioſus in turrem curiæ extortis à ianito-
re clauibus aſcendit, ut ad ſonitum campani æris Populus ad arma uocaretur. His rebus
Decuriones exterriti poſtulante iuuentute adhortantibuſque patritiis decretum perſcri-
E pſerunt, pronunciandumque ad Populum, publico præconi dederunt. Eo Medicei adole
ſcentes Hippolytus & Alexander Reipublicæ hoſtes declarati ſunt, bonaq. eorum fiſco
addicta, & liberati nonnulli ciues qui in cuſtodia ſeruabantur, quod hoſtilem animum in
Mediceos quos appellarent tyrannos oſtendiſſet. In promulgando autem atrociſſimi cõ
ſilii decreto, quod minime prætermittendum uidetur, Coſmus Saxetus podagricus nec
inſulſus Senator uultu reſupino & ferè obſcitanti ſublata uoce interpellans præconem in-
terrogauit, an ipſe etiam Papa Clemens eadem qua gentiles eius exilii & capitis pœna
damnaretur; & id quum altiore uoce proboque nutu præconis par & æquum eſſe ſubde
retur, Vos ergo inquit uideritis ciues qui nihil libera patria carius habere uultis, an uobis
ab hac mox iniuria ſacris interdictis familiari pane ueſtro ſatis piè ueſci liceat: Quod falsè

diĉtum uniuerſæ concioni riſum cõmouit, Quod omnes adeo perfricatæ eſſent frontis, A
ut inuerecundam præconis uocem ineptiſſimè imitarentur. Ab hac tanta perfidioſaque
decreti acerbitate, quum optimates, qui aderant frequentes, de ordinanda Republica di-
ſputarent, Franciſcus Feltrius Vrbinas, Veneti dux exercitus, & Michaël Salaſſius Regu
lus, Fredericuſque Gonzaga cognomento Bozzolus Gallorum duces urbem intrarunt,
quibus ad ſecundum lapidem dudum obuiam ierant honoris cauſa, Syluius Paſſerinus
Cardinalis legatus, ipſique duo pariter Cardinales Innocentius Cibous, & Nicolaus Ri-
dulphus, à Leone auunculo in ſenatum leĉti. Cum his etiam aderat Hippolytus Medices
adoleſcens; qui omnes inopinata ciuium rebellione perturbati, in urbem regredi matura
runt; primuſque omnium Petrus Honofrius Montedolius, Medicearum cohortium præ
feĉtus in forum aduolat, omnique aditu regionum occupato inuaſis diſieĉtiſque popula B
rium manipulis, prætorium expugnare parat. Ipſi quos diximus duces citatis equis ſuper-
ueniunt, certaturque miſſilibus ab obſeſſis atque obſidentibus, in magnumque metum
atque periculum imperiti homines & ineptis inſtruĉti armis undique coniiciuntur. Erat
curia plena patritiis, atque ea iuuentute quæ primæ perfidiæ uocem ſuſtulerat, decretum
que arreptæ libertatis in Mediceos ad plebem promulgari iuſſerat. Quibus omnibus quũ
iuſta ad defenſionem arma deeſſent, neque ullus eſſet in curia commeatus, ex conſcientia
admiſſi ſceleris, extrema ſupplicia metuebant. Nam Honofrius eo ſtudio ferebatur, ut
curiæ fores incenderet, & tormenta proferret quibus curia quateretur. Iam enim intro-
duĉtis in urbem maioribus copiis, pauidos ſeniorum imbelliumque ciuium animos, præ
properæ temeritatis & meritæ pœnæ metus inuaſerat; tanta trepidatione, ut nonnulli inu- C
ſitato egreſſu dilabi feſtinarent, conſiliique inopes, & maturæ opis indigi, prorſuſque ad
unum ſemianimes, admirabilem commutati ingenii perturbationem, geſtu incondito, &
demiſſis, pudendiſque uerbis oſtenderent; dolerentque planè ſinguli uicem ſuam quòd
nimis celeriter & inconſultè nequaquam animaduerſo periculo nondum maturæ liberta
tis munus expetiſſent. In nullum quippe eo grauius aut periculoſius ſalutis diſcrimen
Rempub. incidiſſe ab ulla annalium memoria meminerant uiri prudentes præſentium &
imminentium rerum caſus expẽdere ſoliti; quum atrociſſimam externarum gentium col-
luuiem incendia & clades paſſim afferentem in ceruicibus eſſe inter Senas & Aretium; al
terum porro ſocialem exercitum quem ut Borbonio obſiſteret, à Mugellano Apennini
latere, euaſtatis militari licentia amœniſſimis prædiis in urbem confluxiſſe conſpicerent; D
Quandoquidem nihil hic potius omiſſo uero hoſte qui ad excindendam Romam prope
rabat, quàm diripiendæ opulentiſſimæ urbis prædam ſpeĉtare uideretur, ut præſentis re-
bellionis admiſſum facinus uindicaret. Sed tanta extitit in Syluio legato, adoleſcẽteque
Hippolito, & Medicæ familiæ propinquis ciuibus clementia, tantumque in Feltrio cæte
riſque ducibus æquitatis & tranquillitatis ſtudium, ut pro conſeruanda ſalute ciuitatis, ſe-
ditioſis atque rebellibus, modo ſe dederent, integra fide parcendum cenſerent, Atque ita
quum iam Medicei in non dubiam ſpem recuperandæ curiæ ueniſſent, fieretque armato
rum concurſus ad eorũ domos defendẽdas, & in aream currulia tormenta peruenirent,
Federicus Bozzolus prodiit, pacatamque dextram oſtendens, ceſſantibus utrinque telis,
ad curiæ portam acceſſit; admiſſuſque ad decuriones, ita loquutus eſt. Niſi pro di-
gnitate ſaluteque Italici nominis, principes Florentini, hæc arma geſtarem regi Galliæ E
operam nauans, quem huic ciuitati ab antiqua Caroli Magni conditoris ueſtri memoria,
multiſque nec unquam ferè intermiſſis in Galliæ reges officiis, amiciſſimum eſſe ſcio, huc
utique nullo meo commodo impulſus aſcendiſſem; quanquam ex benefaĉtis officioſoq.
hoc munere ſuſcepto, non inanem fortaſſe laudem expetendam rear, modò à uobis non
omnino intempeſtiuus orator exiſtimer; ſi hanc libertatem quam honeſtè potius concu-
piſtis, quàm auſpicatò tenere uidemini, uobis iam planè obſeſſis & circumuentis, non du
bio exitio futuram oſtendero, dederoque obiter conſilium, cum uobis qui curiam tene-
tis, tum uniuerſæ ciuitati, omni ope quæ alicunde expeĉtari poſſit, liquido certius atque
præſtantius. Aequiſſimas enim conditiones certæ pacis atque concordiæ nobis affero;
quas non inſani homines, ſicuti uos hodie eſſe opto, minime repudient. Primum ſiqui-

A dem,repentinumque illum ardorem,quo hoc facinus cœptum patratumque eſt, in ani-
mis ueſtris ita deferbuiſſe crediderim;ad conſpectum ſcilicet tot armatarum cobortium
atque illuſtrium ducum qui uos circũſident,& propius nim admouere parant, ut ea quæ
publicam ſalutem reſpiciunt, nequaquam ægrè auribus uos arbiter admiſſuros. Vos nan
que omnes integra fide ad unum incolumes, ſaluamque urbem fore pollicemur. Quòd
ſi rationis & neceſſitatis quæ uos urget obliuiſcimini, & amiciſſimè oblata repudiatis,pro
culdubio(quod abominari potius poſſim quàm auertere) hanc curiam ueſtro ſanguine
inundatam,patriamque ueſtram intromiſſo noſtro exercitu occupatam, licentiæ atq. aua
ritiæ militum conceſſam, priuſquã Sol occidat, cum ſumma uxorum & liberorum ueſtro
rum calamitate atque miſeria ſentietis. Vt hæc uerò præſentire & liberè proloqui au-
B deam,multa me inducunt,& uos uti ſpero,etiam præclarè admonent,ſicuti huc aſcendẽs
ab obuiis didici.Primum omnium nihil hic pro negotii atque periculi magnitudine, uti
oporteret, accuratè paratum uideo;quum arma,tela,tormenta,& præſidia deniq.omnia
uobis deſint;& (quod horreſco referens) cuncta etiam uitæ alimenta deficiant. Harum
rerum inopia profectò, uel ſi cunctis ciuibus egregiè conſtans & ingens animus ſuperſit,
indomitos certe ſpiritus celerrimè franget, ſi ſuperba,atq. exitiali contumacia, furto quo
dam arreptam libertatem,poſtquam fata obſtant, ferocibus tantum uerbis retinere cone
mini. Hinc ſiquidem nihil uobis pro ſalute ſperandum eſt quum aduerſa undique, atque
aſpera nobis immineant. Illinc uerò benignitate magni numinis pax certa, & publica o-
mnium ſecuritas comparetur. Hæc clariſſimi atque certiſſimi uades repromittunt, ipſe
C ante alios Feltrius imperator,duoque ſummæ authoritatis Veneti Senatus legati,& nos
denique regiarum copiarum duces qui Barbaros Italiæ uaſtitatem & Clementi ſacrorũ
Principi immane ſupplicium minitantes glorioſè perſequi , quàm infami Etruſca præda
diteſcere malumus. Non me præterit uiri Florentini aliquanto audacius quæri quàm de
fendi libertatem,ab his præſertim hominibus,qui uitæ fortunarumque ſuarum certam ſa
lutem dubiis belli caſibus anteponunt; nec aliunde quàm ab incolumi patria cuncta uitæ
commoda atque ornamenta expectant. Proinde uos hortor fortaſſe propenſius quàm
deceat uirum militarem, ut iuuentuti noxam totius hodierni impetus remittere uelitis;
modo ipſa uehementem illum quo non dubiam gloriam appetiſſe uiſa eſt, immodici ar-
doris ſtudium remittat. Præclarè enim uideo iunioribus ſecus ac ætate prouectis, quàm
odioſum ſit pacificatoris nomẽ: & quàm denique ingratum atque importunum militibus
D noſtris, ac ipſis fortaſſe Mediceis, in ipſo præſertim ſperatæ uictoriæ limine ſit futurum;
quando illi ſua ſpe prædæ fraudentur; hi uerò quoſdam fortaſſe ueſtri ordinis ulciſci tan
quã ingratos atq. æquo acerbius rebellantes,quàm in gratiam recipere malint. Vos itaq.
in ueſtigio & deliberare, & decernere oportet,an beneficio noſtro potius quàm occulto
aliquo munere Fortunæ, quæ iam uos deſerit,uti uelitis. Nos certe ſi uobis hac in re Dii
immortales mentem non eripient,decreta pacis religioſa fide ſanciemus, atque armis ſi
ita opus fuerit,pro dignitate noſtri nominis,ſaluteq.ueſtra,obnixè tuebimur. Ad ea
uexillifer Guicciardinus ita perplexo titubantiq.ſermone reſpondit,ut fidelis ac opportu
ni conſilii, & uſque adeo propenſæ uoluntatis erga ciuitatem, Federico gratias agere po-
tius,quàm quid eſſet in cauſa probaturus oſtendere uideretur. Primores autem patritii,
E in queis eminebant Franciſcus Victorius,& Nicolaus Caponius,uti probos uetereſque
ſenatores & rerum egregiè peritos decebat, peroranti, ex ipſa arcti complexus,& pacati
uultus ſignificatione prorſus aſſentirent, multoque maximam primorum ordinum par-
tem, eius conſilia quæ tam amicè quàm humaniter dediſſet, dubio procul amplexuram
confirmarent; ad id fremente iuuentute, & his ſuperbè atque indignanter ſuccenſente,
tanquam parum fortibus, & iam pridem longo & præpingui ſeruitio aſſuetis; Quando
quidem aliena uirtute,alienoque periculo partam libertatem & ultro etiam inculcatam
admittere tuerique neſcirent. Multi quoque de ſalute potius ſoliciti quàm de libertate
quæ iam conclamata uidebatur anxiè requirebant, an ex tuto, rectéque publica omniũ
ſalus Pontifici offenſionum odia recondere ſolito, committi poſſet. Quibus uocibus ex-
citatis, Federicus, ne timete inquit uiri Florentini; hac in re ſiquidem ego unus me pro

omnibus locupletiſſimum uadem, & ſponſorem fore polliceor. An uerò nos Pontifex A
cui impiis circumuento armis auxilium propere ferimus, uel impudenter, uel ingratè decipiet? uel denique ſeipſum omnino fallet? qui non temere Clementis nomen deſumpſerit. Cuncta enim nobis facilè condonabit, ut auguſtæ pietatis munus impleat, & ſacroſanctæ exiſtimationis iura tueatur. Itaque Federicus è curia ad ſuos reuerſus, quum renunciaret quos animos in obſeſſis ipſiſque præſertim ſenioribus reperiſſet; nemo fuit qui non concordiæ ſtudendum eſſe cenſeret; in id Syluio enixè proclinato, utpote qui natura imbellis & degener, leniſque conſiliis ſtultæ grauitatis nomen aucupans, nequaquã parato & efficaci ingenio tantæ defectionis noxam, inconſulto Pontifice uindicandam arbitraretur; & uti uir ſacratus ad pietatem perculſi animi timorem referens, à cruento cum ſilio penitus abhorreret, nec Feltrius, & reliqui duces ulla omnino mora diſtineri uellẽt, quo minus feſtinanter Borbonium magnis confectis itineribus antecedentem perſequerentur. B
Per hunc modum ſatagente cohortanteque Franciſco Guicciardino qui de Vexilliferi fratris propinquorumque ſuorum ſalute ſolicitus pacis condiciones dictauerat, prolatis tabulis, in proximam diui Michaelis Horreu tabernam conceſſit, facilèque obtinuit ut his Feltrius, Venetique legati & cæteri duces ſubſcriberent. Singularem enim his rerum difficultatibus explicandis Guicciardinus authoritatem afferebat, utpote qui Pontificiis copiis cum imperio præeſſet. Summa condicionum hæc fuit, ut obſeſſi in curia atque item reliqui omnes, admiſſi ſceleris ueniam ferrent. Qua in re Feltrius & legatus Syluius ſynceræ clementiæ fidem ſuam obligarent, obliuionemque eius inconſultæ rebellionis ab ipſo Clemente Pontifice accuratis precibus impetrarent; Florentini uerò ciues redirent ad officium, priſtinæque fidei obſequium Mediceo numini præſtarent; atque hiſdem ſuffragiis inducto reſciſſoque recentis malignitatis decreto; nouum fideleq. commutata probè uoluntate conficerent; excederent extemplo curia, & Rempublicam magiſtratibus adminiſtrandam relinquerent. C
Hæc mutuis aſſenſibus tranſacta ſunt Sexto Calendas Maias; ſic ut eodem die qui Veneri dicatus erat, intra pauciſſimas horas Clemens, & amiſſæ, & receptæ ſimul curiæ, pacatæque ciuitatis nuncium acciperet. Nec multo poſt Guicciardinus Vexillifer, continuato cum octouiris decurionibus magiſtratu, Calendis Maiis de more ſucceſſori inſignia tradidit, priuatuſque abiit domum. Creatus nanque eſt in eius locum Antonius Franciſcus Norius Medicearum partium ſtudioſus, cuius pater ex Pactiana coniuratione cum Iuliano Medice in templo fuerat interfectus. Tum uerò Feltrius priuati commodi uel turbulento eo tempore nihil oblitus, priuſquam ſeſe D
& copias ad iter expediret, à decurionibus impetrauit, ut inexpugnabile Caſtellum ſancti Lei, Vmbrico amiſſum bello, attributumq. Florentinis ſibi redderetur. Actum quoque ſubinde eſt de renouando fœdere, in quo nuper Florentini ea lege fuerant adſcripti, ut nullum certum munus bellici oneris ipſis imponeretur, niſi ex arbitrio Clementis; Idcirco legati Veneti Aloyſius Piſanus & Marcus Foſcarus ſeuerè poſtulabant, ut quid præſtare conferreque uellent in id bellum, diſertè in tabulis exprimerent. Itaq. ad ſtipulantibus octouiris qui toti negotio belli & pacis cum ſumma authoritate præſunt, practiciq. ab ipſis uocantur, Florentini ſeparatim à Pontifice, ubicunque in Italia gerendum bellum foret, ſociis ſe daturos promiſerunt cataphractos equites ducentos & quinquaginta, leuis autem armaturæ equites galeatos bis totidem; atque item integram delectorum peditum legionem; iurauereque inuicem ſe nunquam ſeparatim à ſociis inimicitiam cum E
Cæſare ducibuſque eius eſſe redituros. Huius ineundi fœderis eximie aſtutus ſuaſor Feltrius fuit, ex æquo in gratiam Veneti ſenatus, atque odium Clementis, uti poſtea apparuit. Nam ab hoc fœdere Florentini pacti cum Gallo Venetoque libertatem ſibi eorum auſpiciis incolumem futuram, ita Pontificem offenderunt, ut is ſua ſpe recuperandæ patriæ deiectus, oblituſq. ſummæ eius acceptæ iniuriæ, ad ipſum Cæſarem inexpectata & penè incredibili exulcerati animi conuerſione ſe contulerit, ut ipſo Cæſare in Italiam euocato, ingratorum ciuium perfidiam uindicaret. His confectis rebus Feltrius educto exercitu, ſed nequaquam ea celeritate qua opus eſſe uideretur, in eo Romanæ urbis diſcrimine Romam eſt profectus, attonita adhuc ciuitate, quum nemo eſſet, qui reputatione præ-

A teriti periculi nõ magnopere terreretur,& ex futuri & inſtantis ſolicitudine,metuendum
eſſe non duceret; Quandoquidem neceſſe eſſet eorum animos perturbari; qui de belli
euentu propter externorum hoſtium nim ſingularem atque inuicta adhuc robora Ger-
manorum dubitare cogerentur,& ex conſcientia admiſſi facinoris,clementiæ Pontificis
parum confiderent;& tum à Syluio legato,non ipſius modo curiæ platea, ſed cuncta re-
gionum compita, portæque urbis ſingulæ,& ipſa Medicea domus firmiſſimis præſidiis te
nerentur. Cæterum abeunte Feltrio,& cum omnibus copiis Romana uia iter habente,
ſimulatos Florentinorum uultus intueri admirarique licuit,quum undique aut gratulan
di,aut ſui expurgandi cauſa ad Mediceas domos confluerent,nõ ſine riſu multorum, qui
eos dudum ineptè loricatos,inſtructoſque tumultuariis & ueteribus telis minabundos &
B furentes uidiſſent. Tunc uerò illi iidem homines compoſita fronte ſolitis inuoluti palliis,
protectique capita pendulis & ciuilibus integumentis,quæ ipſi Etruſci capuccia uocant,
egregiè blandi & ſupplices ſpectabantur,utpotè qui unius tantum noctis interuallo ſicut
in ſcena hiſtrionibus accidit,diuerſas è ueſtigio perſonas induiſſent. Ea enim eſt natura
Populi Florentini,ut nullis uel ingentibus beneficiis pacari,nullis uel extremæ benigni
tatis obſequiis eos obſtringi poſſe conſtet. Veteris nanque potentiæ quæ in libera ciuita
te ſingulis ciuibus diſpenſati dominatus erat inſtar,obliuiſci neſcit,neq. eminentiam con
ſpicui cuiuſquam,uel etiam moderatiſſimi ciuis pati poteſt. Tanta ſiquidem ambitione,
tamque ſuperbo liuore præditi ſunt,ut quum quiſque ad clauum gubernandæ Reipubli-
cæ ſedere,potiri quoquomodo communis patriæ imperio,& publicas opes priuato com-
C modo complecti cupiat, ea inexplebili cupiditate ardeant omnes, & prorſus inſaniant,
quòd neminem tanquam ex æquo ciuem,uel opibus,uel dignitate ſuperiorem ferre ue-
lint,& clariorem quoque uirtutem,melioremq. fortunam in aliena domo niſi ægris ocu
lis conſpiciant;Quando eadem ex pari merito ſibi deberi iudicent;ſic ut nequaquam mi
rari lubeat,ſi elati & peracris ingenii,nutæque tenacitatis homines, plerunque decus in
lucro præſentiq. pecunia,& immoderatis ſæpéque etiam parũ piis quæſtibus reponant;
eo etiam maiore reliquarũ gentium admiratione,quòd domi nequaquam ſumptuoſam,
ut pleræque aliæ ciuitates,ſed parcam in uniuerſum & bonæ frugis diſciplinam exemplo
ueterum Græcorum ex quibus orti ſunt,inſtitutam ſequantur. Quanquam alioquĩ, uti
ſunt pecunioſi mercatores,ſupra cenſum & totius induſtriæ ſpem magnificis ædificiis lau
dem quærant. Sed his uitiis quæ ſupra memorauimus,facile euenit,ut inteſtinis diſcor-
D diis ferè continenter per trecentos annos grauiſſimè laborarint;Tanta quidem rabie, ut
modò patritios,modò populares alternante uictoria,è ciuitate in exilium expellerent;ſæ
uis cædibus integras ſæpe familias delerent, & crudelibus incendiis in nobiliſſima tecta
graſſarentur. Nec in his malis,nunquam mitigata feritate, diſpuderet à ſordidiſſimo opi-
fice iugum accipere;ultro Barbaros tyrannos qui liberis leges darent adſciſcere, uti miſe
rabili conditione experti ſunt,ex ipſis Michaëlis Landi,Gualteriique Athenarum Regu
li,& Caroli Andegauenſis abominandis caſibus. Per hunc modum ciuitatem magnis per
turbatam iactatamq. fluctibus,maiores Medicei per integrum ferè ſeculum ſaluberrimis
legibus compoſitam,cum inſigni ueræ uirtutis gloria confirmarunt, & auxerunt; & ne
quid ad ſummam felicitatẽ pulcherrimæ urbis deeſſet,affuere ſalutari ſydere ortus Leo
E Pontifex,& Clemens uel alioqui moribus diſſimilis. Hi continuata imperii ſucceſſione
atrociſſimorum in ſe odiorum coniurationumque memoriam, ex Chriſtiana pietate, a-
moreq. ipſo uel ingratiſſimæ patriæ,pacatis animis deponere uoluerunt;ut in ciues ſuos
uel nihil tale merentes,cuncta honorum commoda,& totius certioris opulentiæ ornamẽ
ta,inſatiabili ſtudio,rediuiuaque ſemper liberalitate congererent;uſque adeo iniqua & fe
rè inſana benignitate,ut multos ex aula,de fide uirtuteque benemeritos ſupinè præter-
mitterent;Quando non ſolum maiora minoraque ſacerdotia; uerùm etiam urbium &
prouinciarum præfecturæ,& munera legationum, ſacratis uiris committi ſolita,unis o-
mnino Florentinis mandarentur;Qui etiam uectigalia, & totum denique Pontificii do
minatus patrimonium ad certiſſimos quæſtus inuaſiſſent; eo quidem exitu ut nihil cui-
quam etiam honeſtiſſimo ad ſacri uel profani iuris prouentum Etruſcis cuncta abraden

tibus relinqueretur. Neque tamen his tantis beneficiis atque muneribus accumulatè con A
geſtis, quicquam ad promerendos ciuium animos profecere; quum Leonis malo publi-
co immaturè defuncti, omnem memoriam ingratiſſimis mẽtibus abiecißent, & tum Cle
mentis uiui regnantiſque & diu etiam regnaturi maieſtatem impiè contemnerent; nulla
quidem miſericordia eius inuſitatæ calamitatis, quæ alieniſſimis etiam hominibus ueras
piaſque lachrymas poſſet exprimere. Itaque Florentini (ut ad hiſtoriæ ſeriem reuerta-
mur) nunquam ingenio pacati, nunquam exuta malignitate pœnitentes, ſed paratis ani-
mis, quos diuerſis ultibus effingerent, renouare perfidiam, odiumque uetus exercere, id
unum expectabant ut alicunde reſcirent quorſum Cæſarianorum impetus euaderet.
Poſtquam uerò pridie Nonas Maias Vrbem manu captam Romanoſque omnes aut tru
cidatos aut acerbiſſimis tormentis excruciatos, ipſumque Clementem in arce cum patri
bus circumuallari atque obſideri nunciatum eſt; nullam ſibi moram attulerunt, quin eoſ- B
dem animos redintegrata perfidia cõſtanter erigerent. Breui namque effectum eſt, ut fre
quentibus conciliabulis per coronas in foro paſſim habitis, multi patritii, ſed togati o-
mnes Prætorium intrarent, communicatiſque conſiliis ad Mediceam domum conten-
derent, & legatum amiciſſimis hortarentur uerbis, ut poſtquam Romæ res eſſent perdi-
tæ cogenti fortunæ cedere probè & ſapienter, & Rempub. ciuibus reddere uellet. Erat
legatus graui mœrore ſaucius ex clade Vrbis, ualdeq. proſtratus, ſed multo grauiore per
culſus metu, quum à Nicolao Caponio & nonnullis aliis, quos ſibi amicitiores putabat,
acerbiſſimum nuncium accepiſſet, ita ut uirilis conſilii inops, & de ſua tantum pecunia ſo
licitus & tenax eſſet; cuncta in præceps prolabi ſineret, ſibique maxime timendum arbitra
retur; Quòd pleriſque non temere ab agreſtibus reſpõſis & moribus ſe inuiſum putaret; C
quanquam Octauianus Medices inconcuſſa fide, & nonnulli fideli ſtudio inſignes, nequa
quam deſpondendos eſſe animos prædicarent, confirmandaque liberali ſtipendio mili-
tum præſidia iudicarent. Sed reperiri expedirique pecunia non poterat, quòd eam Fran
ciſcus Niger proquæſtor, malignè apud Laurentium Strozzam depoſuiſſet, atque extem
plo Lucam profugiſſet; uir utique ſupra eam perfidiam multis impietatis & auaritiæ ſor-
dibus coopertus. Eo fruſtra citato quæſitoque, Mediceis & Honofrio militaris præſidii
præfecto animus concidit. Hic egregiè pugnax & intrepidus, rem ad arma deducere cu-
piebat, pollicebaturque ſe notorum ſibi ciuium perfidiam, multa cæde uindicaturum. Ve
rum Syluius tanquam iactato nauigio, & naufragium adeunti perſimilis, neque conſiliũ,
neque pecuniam expedire potuit, uniſque obiurgationibus inſultantis muliérculæ domo D
atque urbe cum adoleſcentibus Mediceis exturbatus eſt. Hæc erat Clarice Medices iunio
ris Laurentii ſoror, Philippo Strozzæ nupta, quæ tuta ſuo ſexu, & propinquitatis nomi-
ne, legatum coram ruſticanum, adoleſcẽtes uerò ſpurios, obiterque hæreditate Mediceæ
familiæ indignos, contumelioſis uerbis appellarat, & domo & patria protinus excedere
increpita mora iuſſerat; Quanquam generoſè ei ab Hippolyto reſpõderetur, quum eam
omnino inſanam eſſe diceret, quæ oblita ſanguinis, potentiam principatus ad inimiciſſi-
mos potius transferre, quàm conſeruare in domo propria in qua ipſa nata eſſet, malignè
atque peruerſè properaret. Verum hæc fruſtra dicebantur quum ad fœminam peracri
iracundia flagrantem etiam acceſſiſſet Nicolaus Ridulphus Cardinalis, miti quidem inge
nio uir, ſed non obſcurè appetens libertatis, qui cedendum fortunæ & ſaluti maturè con E
ſulendum eſſe diſſerebat. Id in Clarice excitarat odium Clemens, qui neque Petrum filiũ
purpureo galero exornare uti promiſerat uoluiſſet; uirumque ipſius Philippum pro obſi-
de Cæſarianis Neapoli cuſtodiendum tradidiſſet. His uocibus peracerbiſque minis unà
Syluius atque ipſi adoleſcentes exceſſere patria, in non dubium exilium; quanquam decu
riones ad leniendam ſubitæ atrocitatis inuidiam, abeuntes benigniore decreto proſecuti
ſint. Hoc erat ut adoleſcentibus Hippolyto atque Alexandro maneret ius integrum ciui
tatis, ambobuſque locus eſſet in Republica ad capiendos eos honores quos per ætatem
adipiſci poſſent; manerentque eis incolumes totius Medicei patrimonii facultates; Eos
autem Philippus Strozza ex ſenatuſconſulto comes datus, Piſas deduceret, ut arx oblata
teſſera reciperetur. Cæterum Strozza ex arcanis mandatis, ut eos retraheret iubebatur;

Quibus

A Quibus tamen propter affinitatem tãquam ab ætate tenera nihil tale meritis parcendum
putarit. Conatus autem eſt Danthes Caſtellio ex Strozzæ comitatu directo & penè in-
cenſo ſclopetto Hippolytum interimere. Verùm adoleſcentes ſubodorati uim ſibi pa-
rari, concitatis equis, inexpectatò Lucam prouolarunt. Lucenſes ex decreto publico eos
amiciſſimè, & lautiſſimè de more ciuitatis ſuſceperunt, & Florentinis per publicas literas
ſibi eos dedi depoſcentibus, integra fide ſe illos conſeruaturos reſponderunt. Per hunc
modum Medicea domus impotenti Fortunæ, ciuiumq. perfidiæ ultro ceſſit, quum à re
ditu Ioannis Cardinalis eiecto Soderino quindecim annis patriæ præfuiſſet. Exinde no-
ui creati ſunt magiſtratus, reuocata priore Soderini conſuetudine; Norioque ſe ante exa-
ctum tempus abdicante magiſtratu, renunciatus eſt Vexillifer Nicolaus Caponius, ea cõ
B dicione ut ipſe & decuriones comitiale conſilium popularis multitudinis indicerent, ut
ex æquo cuncti ciues receptæ libertatis fructu lætarentur; Secundæ nãque & tertiæ claſ-
ſis turba inſolenter poſtulabant, ut Reipublicæ munera latius quàm antea diſpenſarẽtur,
ne populus ſuæ ſtudioſus libertatis, pro uno tyranno plures ſimul ex nobilitate ſuperbos
impotenteſque dominos eſſet perpeſſurus, ita ut iam planè patritios pœniteret recupera-
tæ libertatis, quam nequaquam ſuo ordini, ſed indignis plebeiiſq. hominibus ſua magna
cum inuidia, & tum demum iuſto cum dolore peperiſſe dicerentur. Nec multo poſt Flo
rentinis arcem Piſanam dedidit Paccionus Piſtorienſis cuſtos, quum pecuniam in ſtipen
dium cohortis cuſtodiæ quæ aliter in fide atque officio contineri non poterat, expetenti
obteſtantiq. Syluius Cardinalis ſubmittere noluiſſet. Is ſubſederat Lucæ cum adoleſcen-
C tibus Mediceis, animoque deiecto atque eadem auaritiæ labe oppreſſo, uerba pro auro,
& inanem ſpem pro ſtipendio Paccionianis nunciis dabat. Qua rei indignitate, atque of
fenſione permotus cuſtos, quum ſe malignè deſeri à Cardinale quereretur, nec quicquã
proficeret, Antonio Franciſco Albicio arcem dedidit; ea tamen integræ fidei erga Medi
ceos conſtantia, ut repudiatis præſentis pecuniæ muneribus quæ Albicius protulerat, ex
pers omnis præmii, ob idque inops, ſolo incorruptæ fidei teſtimonio contentus, arce ex
cederet. Eodem etiam curſu, ſed non eadem fidelis animi probitate exemplum ſequutus
Galletus Barga accepto fœdæ pactionis præmio Liburni arcem tradidit. Interea Franci-
ſcus & Henricus reges ex ea direptæ Vrbis & capti Pontificis execrabili fama uehemen-
tiſſimè commoti excitique ad quærendum nouum decus arma parabant. Id namque ad
iuto liberatoque Pontifice, & uindicatis eius iniuriis de Cæſarianorum militum immani
D tate longè honeſtiſſimum proponebatur, eoque iuſtius & ſpecioſius, quoniam ad utriuſ-
que exiſtimationem maximè pertineret, tueri armis ſacrorum Principem ſuprema propè
ac inexpiabili affectum calamitate, & quod Chriſtianæ aures uix ferrent, indigniſſima car
ceris contumelia cum Cardinalium ſenatu uſque adeo impiè mulctatum. Videbatur.n.
uterque eorum peculiari officio obſtringi, quòd Franciſcus ſuum uetus ex præclaris ſupe
riorum Galliæ regum meritis partum Chriſtianiſſimi cognomen ferret, & Henricus ab
illuſtri ſuo ſtudio quum Iulium Secũdum Ludouici armis oppugnatum protegeret, Pon
tificiæ libertatis defenſor ex ſenatuſconſulto fuiſſet appellatus. Hos quoque duo legati
opportunè aduerſus Cæſarem concitabant, Saluiatus Cardinalis in Gallia, & Vbertus
Gambara apud Britannos, qui utrobique accuratè referendo quanta immanitate in Ro
E manos nihil tale meritos eſſet ſæuitum, quantoque ludibrio ſacrati epiſcopi in cathenis
ad haſtam uenales fuiſſent circũducti, & quot demum honeſti atque inſontes ex aula, aut
tormentis excruciati, aut in uinculis deſperato redemptionis pretio trucidari periiſſent,
piorum hominum animos inuſitatæ crudelitatis cogitatione ſuſpendebant; Quando etiã
permultos ante aram maximam ſummè uenerabilis templi fruſtra à diuis tutelaribus ſa-
lutem petentes, inundato cruore pauimento cædeq. polluto cecidiſſe narrarent. His ſer
monibus per coronas utriuſque aulæ diſſeminatis, uetera nouaq. utrinſque gentis odia,
quæ uixdum in Cæſarem deferbuerant ex atrocitate tanti facinoris refricabantur, tanto
altius quòd Heluetii cum Gallo & Britanno in idem ſtudium conſenſumque acceſſerãt;
quos Ennius Philonardus uetus apud eam gentem Pontificis legatus crebris concioni-
bus per ſingulos pagorum conuentus habitis, tanquam homines militares, nec tum uel

agreſti ingenio de religione poteſtateque Pontificis malè ſentientes, diligenter admone- A
bat, ut quam Iulio Pontifici nuper circumuento & ferè oppreſſo fortẽ felicemq. operam
præſtitiſſent; eandem, & certe maiorem in liberando Clemente aduerſus impios naua-
re uellent. Debere ipſos probè meminiſſe in quam egregiæ uirtutis & probitatis exiſti-
mationem apud cunctas nationes ex celeberrimi facti gloria peruenerint. Retuliſſe ſiqui
dem inde non opima modò ſtipendia quibus honeſtè locupletes euaſiſſent; uerum quod
eſſet omni auro præſtantius, ad perpetuum gentis decus, illum cunctis publicis anteferen
dum ornamentis piæ uirtutis titulum, quo Romani Pontificis defenſores, impiorumque
principum domitores appellarentur. Itaque Lotrechius cum iuſto exercitu, maioribus
copiis ſubſequi iuſſis, in Alexandrinum agrum deſcendit, magnaque ui Boſcum oppidum
adortus, deiecto inde Ludouico Lodronio, qui Germanorum cohortibus præerat, oppi
dum cepit, caſtriſque inde ad Alexandriam poſitis, eadem felicitate, quòd exiguo præſi- B
dio teneretur, ea opportuna urbe potitus eſt. Lotrechio quoque impigrè procedenti ac
ceſſere Venetorum copiæ cum iuſto tormentorum apparatu, coniunctiſque uiribus ad
oppugnandum Ticinum proceſſerũt. Præfecerat urbi Cæſarianoque præſidio Antonius
Leua, quum Mediolano ſibi minime excedendum niſi grauiſſima de cauſa ſtatuiſſet, Lu-
douicum Balbianum uirum egregiè fortem, & Sfortiano nomini inimiciſſimum, & quòd
ei non magnoperè ualidæ cohortes adeſſent, quibus Gallicam uim ſuſtineret, opem ſub
miſſo Hiſpanorum ſupplemento laturum promiſerat. Cæterum Lotrechius animaduer-
ſo urbis ſitu, edoctuſque de his munitionibus quas Ticinenſes perìculoſa in parte mœ-
nium oppugnaturis Gallis oppoſuiſſent, incredibile Balbiano Ticinenſibuſque oppugna
tionis conſilium ſuſcepit. Conuerſis ſiquidem ad ipſam arcem omnibus tormentis quæ ei C
ex Venetis caſtris collata erant, tanta ui turrem quadratam quatere eſt adortus, ut ea cum
adiuncto arcis muro, qui ad portam ipſius arcis ad uiridaria educentem pertinet, ad aper-
ta perforataque undique penè integra concideret, proruentibus unà in eandem ruinam
annexis his cœnaculis amœniſſimi proſpectus, quæ Galeacius Vicecomes ante ducentos
ferè annos admirandis ſumptuoſiſſimiſque picturis exornarat; Cui ædificio propter incõ-
parabilem ſtructuræ pulchritudinem omnino parcendum fuerit; niſi Lotrechius ad famã
celebre teſtimonium odii ſui atque iracundiæ Ticini relinquere noluiſſet, quòd ante ſex
annos ab ea parte urbis mœnia iuxta arcem fruſtra oppugnans à defenſoribus multa de-
trimenta è ſumma eadem turre tranſuerſè oppoſitus accepiſſet. Oderat quoque Ticini
urbis nomen deleti Gallici exercitus, & capti regis recẽti abominabilique memoria Gal D
lis infauſtum & infame. Balbianus tantis ex improuiſo territus ruinis, auxilii atq. omnis
conſilii inops, quum ſeruare urbem non poſſet, luctuoſa Ticinenſibus pactione ſe dedi-
dit, eductuſque per ruinas ad Lotrechium, ſeſe impetrata ſalute conſeruauit. Tum uero
Galli milites facto impetu per eaſdem ruinas nullibi acriter reiecti, per arcem quod ne-
mo crediderat in urbem irruperunt, miſerabilemque in modum cæſo magna ex parte
præſidio & ciuibus captis uniuerſam diripuerunt; uſque adeo dira uictorum crudelitate,
ut nec templis, ſacratarumque uirginum ſeptis parceretur; Quanquam Lotrechio ſum
ma cura eſſet tuendi fœminei pudoris. Primum qui audacter in arcem urbemque ir-
ruperit, Hoſtaſium Rhauennatem militem fuiſſe conſtat. Is à Lotrechio in præmium na
uatæ operæ, æneam equeſtrem ſtatuam quæ Antonini Cæſaris eſſe dicitur, impetrauit; E
quum ea antiquitus Rhauennatium fuiſſet; ſed poſt Gothica tẽpora à Longobardis Rha
uennam diripientibus trophæi modo in ſignum uictoriæ abducta Ticinum fuerit & in fo
ro conſtituta. Eo modo Hoſtaſius decorum ſibi fore exiſtimans ſi uetus patriæ ſpolium
recuperaret, & ſuæ pietatis memoria eo in loco ubi ablatum olim fuerat, renouata dedi-
catione poneretur, in forum deſcendit, & permittente Lotrechio, cum manipularibus
ſuis atque item fabris deiicere ſtatuam ſede ſua, atque exſcindere columnam baſi ſuppoſi
tam ſuperbo molimine conabatur; Quo ſpectaculo (id enim longè miſerrimum Ticinen
ſes iudicabant) uſq. adeo tumultuoſus complorantis & deplorantis populi concurſus fuit,
ut oblitus domeſticæ calamitatis furioſè in forum decurreret, nullo modo paſſurus, ut pa
triæ quæ fortunarum omnium & publici decoris iacturam dudum fecerat, etiam nobiliſ
ſimæ

A ſimæ & uetuſtiſſimæ memoriæ monumentum eriperetur. Res eò erat perducta, ut cum
armatis ab inermibus ex iurgio certandum foret. Verum Rhauennate imperatoris Lo-
trechii diploma proferente, omnis ea Ticinenſium turba ſuo recenti mœrore & cultus
deformitate miſerabilis, ad prætorium contendit, atque ibi unus patritii ordinis Franci-
ſcus Boticella proiectus ad pedes ita loquutus eſt. Patere magnanime uictor, ut uictis, &
inauſpicatæ conſtantiæ ſuæ meritas fortaſſe pœnas dantibus, in uictoria tua lugere liceat,
& uirtutis tuæ atque felicitatis odium, quod nobis miſeris æquo acerbius uidetur, depre-
cari. Apud generoſos nanque ueræ clementiæ laus nunquam ſordeſcit, quum cætera ex
bellicis operibus atque periculis quæſita uirtutum præconia, quòd multis ſæpe commu-
nicentur, celeriter euaneſcant. Vna profectò clementia mortales ſuperis æquat, eiuſque
B muneris memoria, nunquam apud conſeruatos obſoleſcit. Miſeri Ticinenſes non ſuopte
quidem ingenio, aut publico decreto, ſed peruerſa paucorum & planè fatali factione im
pulſi à uetere ſtudio Gallorum defecimus, ſcilicet ut obſeſſi primum obſidente rege ue
ſtro, & cuncta intus atrociſſimè uaſtantibus ſociis Hiſpanis atque Germanis, non defor-
matæ modò, ſed corruentis patriæ dirum ſpectaculum uideremus, Nec (quod meminiſſe
diſpudet) ex uictoria Cæſarianorum qui cuncta domi & foris ciuilis opulentiæ ornamen
ta deleuerant, uel infauſtæ fidei, uel conſtantiæ noſtræ præmium tulimus, niſi ut ad hanc
poſtremam aduerſi belli calamitatem à te expugnati eadem pernicioſa Cæſarianorum ſo
cietate raperemur. Sed quod in fatis fuit ab immiti Fortuna iam planè trāſactum eſt, nec
à te id in integrum reſtitui poteſt; ſcilicet ut expugnati captique, & bonis omnibus expo-
C liati grauiſſimè mulctaremur, nec nobis quicquam uel publicæ uel priuatæ ſubſtantiæ ſu
pereſt, quo militaris auaritia exaturari queat, niſi unum publici decoris ornamentum e-
queſtris ſtatua ueteris atque eximiæ pulchritudinis quæ in foro, ueſtibuloque templi ma
ximi à peregrinis uiriſque elegantibus cum admiratione ſpectatur. Hanc gregarius miles
Rhauennas prædæ nomine ſibi conceſſam, demoliri, auehereque nauigio per Padum in
ſolenter parat. Id ne pati uelis ciuitas ſuppliciter rogat clementiſſimè Imperator, ut pro
tua pietate magnitudineque animi, ſicuti dudum tua inſigni ſeueritate pudicitiam in ma-
tronis uirginibuſque noſtris inuiolatam conſeruaſti, hoc inanis, ſed uetuſtæ tamen gloriæ
ornamentum, infelici patriæ noſtræ conſerues, ut perpetuum ſit cum uictoriæ tuæ, tum
clementiæ erga uictos monumentum. Manabant cunctis Ticinenſibus lachrymæ quan-
do eius ſtatuæ iacturam inſtar ſummæ calamitatis atque miſeriæ ſupra direptæ patriæ ad
D uerſam ſortem exiſtimarent. Lotrechius ad miſericordiam uerſus, Rhauennatem ex ad-
uerſo promiſſum muralis coronæ præmium ex diplomate repetentem blandis uerbis ad-
monuit, ut præmium potius nauatæ fortiter operæ ex ſua liberalitate oblatum accipere
uellet, quàm tanta acerbiſſimè direptæ ciuitatis miſeria lætari, ardereque demum inuidia
aliquando ei & Rhauennatibus nocitura. Itaque uel indignabundus miles pro ænea ſta-
tua pecuniam à quæſtoribus accepit, quantum ſatis eſt pro murali corona ex auro puro
fabricanda, quæ in fidem uirtutis ſuæ cum elogio, Rhauennate in templo poneretur.
Ticino capto diuerſæ apud Lotrechium ſententiæ dicebantur. Sfortiani ante alios legati
cunctantem atque perplexum maximè urgebant, in queis erat Franciſcus Somalius inter
Inſubres nobilitate atque opibus potens, Gallicæq. peritus linguæ, quod regiis in caſtris
E aliquandiu militaſſet. Is recenti utendum uictoria, & Mediolano, Antonioque Leuæ uim
& terrorem admouendum diſſerebat, quòd Mediolanenſes aduerſiſſima eſſent uolunta-
te in Antonium & Hiſpanos, à quibus ſæuiſſimæ inſtar tyrannidis extrema rerum incōmo
da pertuliſſent. Attenuatas nanque eſſe Antonii cohortes Hiſpanorum uario diſceſſu,
quos ipſe in præſidiis apud Comum, Leucum, & Tricium diſtribuiſſet, & flos ueterano-
rum Romana in præda detineretur, nec ipſe immiti podagra iactatus, & ſignatæ egens pe
cuniæ, tantum animi habiturus uideretur, ut tot aduentantium hoſtium uim, & grauiſſi-
mis iniuriis exarcebati populi tumultum, uno præſertim tempore ſuſtinere poſſet. Id pro
babat Piſanus Venetorū legatus, cum æquo iure fœderis Franciſco Sfortiæ fauens, tum
Reipublicæ ſuæ commodo integræ uictoriæ ſecurum finem ſpectans. Extrudendos ſiqui-
dem Mediolano Cæſarianos, & finibus Venetis cauendum putabat; Quoniam poten-

tiſſimi Cæſaris uicinitas Veneto nomine maximi grauis atque ſuſpecta foret, ex recenti A
ſcilicet memoria Bergomi, Brixiæ, Veronæque ereptarum urbium. Antonius quo-
que Franciſcus Albicius Florentinorum legatus, Veneto & Sfortiano præclarè aſſentie
batur, uel ob id præſertim quòd Mediolanum tanquam perennem præſentis pecuniæ the
ſaurum, aliquando Cæſarianis adimendum diceret. Ex aduerſo duo cardinales Cibous
atq. Ridulphus, qui clade Vrbis elapſi ad Lotrechium uictorem peruenerant, & cum his
Gregorius Caſalius Henrici Britanniæ regis legatus, uehementiſſimis precibus poſtula-
bant, ut liberandæ urbis Romæ eripiendique inde Pontificis, potius quàm oppugnandi
Leuæ negotium ſuſciperet. Decorum ſcilicet ipſi factuque facilè futurum, quando nulla
grauiore de cauſa tranſcendiſſet alpes, quàm ut tam glorioſo quàm neceſſario duorum
regum decreto expedita pietate ſatisfaceret. Vbi enim ad Vrbem explicatis uexillis iter B
intenderet, ualitura eſſe arma pro religione ſuſcepta, eaque paſſim fore auctiora firmio-
raque, excitis undique uolontariis; poſtquam latrones non Cæſaris milites, & incendia-
rios euerſoreſque ſacroſanctæ Vrbis perſequeretur. Liberato nanque Pōtifice priſtinam
eius dignitatis atque potentiæ exiſtimationem ad fœderatos eſſe redituram, unde ulciſci
acceptas clades, & reliquo metu atque ſæuitia hoſtium uictor Italiam ſumma cum laude
liberaret. Cæterum Lotrechii animum diuerſis diſtractum ſententiis, unus ſenatoriæ di-
gnitatis uir Inſuber, aſtuta & propè maligna oratione perpulit, ut omnem inuadendi An
tonii Leuæ curam in aliud tempus differret. Quo conſilio non curſus modò paratæ ui-
ctoriæ interruptus eſt; ſed expedita conficiendi belli ſpes omnis intercidit. Is erat Am-
broſius Florentius ex uetere factionis ſtudio Sfortiano nomini infenſus, utpotè qui ſem C
per ſuperioribus temporibus Gallis adhæſiſſet. Itaque ſecreto Lotrechium aggreſſus, No
li inquit, imperator exiſtimare eandem eſſe ſuſcepti belli cauſam, & potiundæ uictoriæ
rationem. Nam (quod me non fallit) tibi omnino obeundum eſt id peculiare munus,
quod iuſſu regis, & ex authoritate fœderatorum uirtuti tuæ iniunctum eſt. Id enim unū
quærunt, & expoſtulant, ut felicitate tui curſus uti uelis, liberareque Pontificem carcere
contendas, cuius rei cauſa nouum fœdus eſt ictum, & reſumpta ſunt arma, proſperéque
tranſcenſæ alpes, atque hæc etiam duæ ualidæ urbes expugnatæ, ſcilicet ut immanium ho
ſtium ferocia frangeretur, parareturque aditus ad opem capto Pontifici, ruentique Ro-
manæ urbi opportune ferendam, quæ propriam regis noſtri gloriam reſpiciunt, & ſociis
publicæ ſalutis authoribus honeſtiſſimum afferunt decus. Nec diffiteor ad ſubleuandam
ſociorum noſtrorum exiſtimationem plurimum intereſſe ſi Mediolano potiamur. Sed D
uidendū eſt, ne hoc ſit Gallicis rationibus alienum. Nam neque Antonianas uires eleua-
re hoc loco lubet, neque noſtras attollere, ut cuncta nobis ceſſura facilè credam. Certè
hoc unum prouideo cunctos laboris atq. periculi noſtri fructus, alieno prorſus commo-
do ineptè ceſſuros, non utique ut fœderi minus ſyncerè ſeruiendū putem, uerùm ut hoc
ipſum Mediolanenſe imperium (uti antiqua iura poſtulant) aliquando ad regem reditu-
rum recordere. Si cunctemur, expugnandæque ualidiſſimæ urbi diutius hæreamus, elu-
det fortaſſe nos Fortuna, atque illa quam petimus occaſio liberandi Pontificis euolabit.
Quòd ſi hoſtem in ruinis atque luxuria opulētiſſimæ urbis ſepultum, feneſcenteque fero
cia ad uini & Veneris uoluptates deſidem aggrediare, implebis officium prudētis piique
imperatoris, occupandæque Neapolis ex curſu exploratæ uictoriæ facultatem arripies,
& quod bene ominari fas eſt, deletis immanium latronum legionibus, quas iam peſtilen E
tia fœdè abſumi uulgatis morbis audimus, undique uictor, Italici imperii compos fies.
Ab hac perſuaſione Lotrechius non ineptas conſiliis cauſas apud legatos oſtendens, traie
cto Pado Parmam ſe demiſit; atque inde modicis itineribus Bononiam profectus, ampliſ
ſima ea in urbe & copioſiſſima hyemare conſtituit; quòd ſibi multo maxima uirium mo
le bellum geſturo, noua copiarum ſupplementa è Gallis expectanda prædicaret. Verùm
quibuſdam ſociorum, eum proculdubio paratæ dimiſſæque uictoriæ prouentum, Fran-
ciſco Sfortiæ inuidiſſe apparebat; atque ideo cunctātius & ſegnius quàm plerique flagita
rent Romanis rebus opem ferre uidebatur. Nec deerant qui non obſcurè exiſtimarent
ipſum probè regiis iuſſibus obſequentem, oſtentare bellum è longinquo, & multo armo
rum

A rum apparatu perſtrepere, quàm Cæſarianos aggredi atq. laceſſere malle; ſcilicet ne Cæ
ſar grauiore iniuria atque periculo exagitatus, animum in ipſo rerum diſcrimine, aduer-
ſus metum facilè peruicacem, à ſpe pacis atque concordiæ longius abduceret; Quoniam
ea eſſet ingenii Cæſaris uis atque natura, ut placari precibus, & ratione flecti, quàm ui &
armis ad id quod ſponte nollet, cogi poſſe conſtaret. Id unum ſiquidem Rex Franciſcus
ex arcano eo belli motu petebat, ut Cæſar multis rerum adductus difficultatibus ab ſe re
gios adoleſcentes obſides datos, oblato auro redimi pateretur. Sed poſtquam ea ſpes re-
cipiendorum obſidum fruſtra tentata in irritum ceſſit, ab omnibus ad eaſdem belli cogi-
tationes recurſum eſt. His rebus cognitis Cæſar ſiue tactus religione, ſiue permotus infa
mia, aut graui rerum ſuarum periculo adductus, Pontificem cuſtodia & tot ærumnis libe
B rare conſtituit, Franciſcumque Angelium cucullatum Franciſcani ordinis principem pie
tatis & probitatis nomine expiandis criminibus ſibi delectũ cum Verreio cubiculario ab
Hiſpania Romam miſit; deditque ei literas ſuper ea re ducibus perferendas; quibus ſigni
ficabat Philiberto Aurantio, Vgonique Moncatæ, atque item Ferdinando Alarconi, ſi-
bi æquum piumque uideri Pontificem dimittere, atque eum cum omni honore uerborũ
in priſtinam aſſerere libertatem; Subindeque ſacroſanctam eius dignitatem obnixè de-
fendi colique oportere, modò alicũde pecunia pararetur, qua militibus merita ſtipendia
perſoluerent; ut quum tempus poſceret, Germanorum legiones urbe Roma aduerſus ho
ſtes educerentur. Sedulò autem cauerent certis obſidibus, ne Pontifex, ſi fortè iniuriæ
nondum oblitus, hoſtilem animum indueret, ipſis non magnopere nocere poſſet. Erant
C hæc Pontifici in aliena poteſtate conſtituto longè grauiſſima, quum nulla omnino tuta ra
tio cogendæ repræſentandæque pecuniæ reperiretur; Quòd infirmiſſima fide eſſet Pon-
tifex apud creditores, uti captiuus & manceps factus, neq. ulla in eo niſi dubia & anceps
uigeret authoritas, ſic ut de promiſſis firmiter cauere non facilè poſſet, quãdo ſyngraphæ
nummariæ, addictorumque uectigalium tabulæ, & obligationum contractus omnes ac
aſſenſuum ſtipulationes legitimo robore ex certa communis iuris formula carere dice-
rentur. In hac uerò negotii difficultate uni omnium Germani indomita feritate, nequa-
quam euerſæ ciuitatis ſpoliis exaturati, quum promiſſæ pecuniæ æquas publicanorum pa
ctiones ſuſpectarent, ſuperbéque reiicerent, truculentiſſimè cunctis qui aderant in arce,
Pontificique in primis, atque ſenatui, niſi maturè pecuniam expedirent, teterrima ſuppli-
cia comminabantur. Res autem eò deducta eſt ut Clemens longè cariſſimos atque hone
D ſtiſſimos ex familiaribus qui ſecum erant, repræſentandæ pecuniæ obſides, frementibus
depoſcentibuſque Germanis, tradere ſit coactus. Hi fuere Ioannes Maria Montanus Ar-
chiepiſcopus Sipontinus, & Honofrius Bartholinus Piſanus Archiepiſcopus; epiſcopi ue
rò Antonius Puccius Piſtorienſis, & Ioannes Matthæus Gibertus Veronenſis. His acceſ
ſere, uti pecunioſi nobileſque, & arcta propinquitate Pontifici coniuncti Iacobus Saluia-
tus Ioannis Cardinalis pater, & Laurentius Ridulphus, Nicolai Cardinalis frater Germa
nus. Horum ſacratis manibus illico minaces Barbari cathenas iniecerunt, & tanta trucu-
lentia ad exprimendum aurum terruerunt, ut in Campo Floræ ad erectas dicataſque la-
tronum ſuſpendiis furcas, damnatorum more cathenati perducerentur, parato ibidem
ad lege agendum carnifice, ſi paulo aſperior concionis fremitus annuiſſet. Per hunc mo-
E dum miſerè pallentes, & extremo ſupplicii metu perfuſi, terque in concionem producti,
præclara ope magni numinis ſeruati ſunt, quum ſpes auri uel in efferatis diuturna imma-
nitate animis, miſericordiam exprimeret. Siquidem paulopoſt in carcere, cuſtodibus ex
inſtitutæ cœnæ crapula, multoque Falerno conſopitis, cathenas exuerunt, & per uapo-
rarium foci tubum in ſumma Riariæ domus tecta extracti funibus euaſerunt; Tanta feli-
citate ut pedibus egreſſi urbem, ad urbinatis caſtra, quæ tum erant in Vmbriæ finibus con
fugerent; ubi non diu miſeri tanquam illudente Fortuna, in aliud prope diſcrimen incide
re, quum eos Laurentius Martellius Florentinis propoſitus copiis cõprehendẽdos ueſana
temeritate cenſuiſſet. Sed huius impii peruerſique hominis amentiam Feltrius & Bozzo
lus ſeueriſſimis uerbis retuderunt. Horum obſidum inexpectata atque admirabilis fuga
Pontifici deſtinatam libertatem proculdubio maturauit. Nam Pontifex ſemper ad noua

parandæ libertatis conſilia ſolertiſſimè conuerſus, propoſitis uenalibus ſenatoriis aliquot A
galeris, qui conſenſu militum nō obſcura licitatione amiciſſimis Cæſarianarum partium
ad eum honorem aſpirantibus præſenti pecunia uenderentur; breui tantam uim ſignati
auri, uel infami collatione coactam collegerit, & militibus numerarit; ut quum aduerſi ru
mores de ſecūdis Lotrechii ſucceſſibus ſenſim increbreſcerent, milites in uniuerſum Hi-
ſpani Germanique, nequaquam ægerrimè pacarentur, & ſeſe ducum imperiis & dicto au
dientes futuros dicerent. Pontifex quoque ad declarandum fidelis amicique animi ſtu-
dium quinque ſenatores quos Cæſariani delegerant, obſides dederat, Piſanū ſcilicet Ve-
netum, eius Aloyſii qui in ſocialibus Felirii caſtris legati munere fungebatur filium, &
Triuultium Mediolanenſem Gallicæ factioni ſemper addictum, Gaddiumque item Flo-
rentinum pecunioſi publicani fratrem. Hi Neapolim perducti, in arceque noua cuſtodi- B
ti ſunt; Pompeius uerò Columna pro reliquis duobus qui fuere Franciottus Vrſinus, &
Paulus Cæſius uadem ſe præbuit, & ſecum poſtea eos ad Sublaqueanum peramœnæ ſalu
britatis ſeceſſum humaniter perduxit. Nec multo poſt in componenda tranſactione libe
randi Pontificis ſtrenuè ſatagentibus Pompeio Columna, & Hieronymo Morono (hos
enim certis liberalibuſque promiſſis reconciliatos, & piis emollitos precibus, ita in partes
traduxerat, ut Cæſaris decreto, quod Angelius cucullatus adduxerat mirificè fauerent)
res appoſitè confecta eſt, eoque facilius quòd Vgo Moncata, & Verreius incerti & ſæpæ
tranſuerſi conſilii homines Neapolim conceſſiſſent, & Aurantius apud Galeriam uicum
hyemaret; utpotè qui ſuopte ingenio captuque mutabili, & ſemper ſuſpicioſè perplexo,
nouas difficultates negotio allaturus eſſe crederetur. Itaque poſt ſeptimum carceris men C
ſem Pontifex Cæſarianorum Alarconiſque præſertim iudicio dimittendus, decreto uix-
dum perſcripto, quum ſe exiturum poſtriduo dixiſſet, intempeſta nocte euaſit, nihil pro-
hibentibus portæ cuſtodibus, quum petaſatus & penulatus, ſubductaque & uelata barba,
ſe diſpenſatoris miniſtrum ignobili eo habitu mentiretur. Diſpenſator enim ſe præparan
dis alimentis exituro Pontifici ad ſingulas Caſſiæ uiæ manſiones præcurſurum dixerat.
Euaſit autem urbe occulta porta quæ eſt in Vaticani uiridarii extremo ad turrem rotun-
dam angulo, cujus clauem ab olitore paulo antea Pontifex impetrarat; atque eo modo
eluſis cuſtodibus Hiſpanico militari equo uectus, quem ei dederat Aloyſius Gonzaga
cognomine Rodomontes, cuius fratrem adoleſcētem nomine Pyrrhum Pontifex in his
ærumnis propenſiſſimè legerat in ſenatum, ad iter ſeſe extendit, ſubterque Cæſianum ui
cum, & Baccaniam ſyluam, Capranicæ paulum moratus, ad Orbitum oppidum naturali D
circumambientis uallis ſaxea orbita permunitum contendit; admirante moram, & ſemi-
decepto Alarcone, qui ut Pontificem ad quotidiana ſacra è cubiculo prodeuntem ſaluta-
ret, in multam diem expectarat, non ſemel increpita apud cubicularios ſurgendi tardita-
te, quum Pontifex, uel obdormiſcens excitādus ad iter uideretur, quod ægrè uti longum
& lutulentum, his brumalibus præſertim diebus obeundum foret. Cæterum nihil ſe con
mouere milites, quanquam nonnulli de animo fideque Pontificis malè ſuſpicarentur, qui
ex repentino diſceſſu quoſdam duces, militumque primores, ipſum honoris cauſa comita
ri paratos, antecaptis intempeſtæ noctis tenebris, parum pudenter eluſiſſet. AT Flo-
rentini ubi certius didicere Clementem cuſtodia emiſſum, Orbiti tutiſſimo Tuſciæ oppi
do conſtitiſſe, atque eum frequenti hominum concurſu qui undiq. gratulatum coibant,
itemque multis principum & ciuitatum legationibus coli, rediuiuaque authoritate quoti E
die ſupplicibus libellis ſubſcribendo, ſenatum habendo, & ſacerdotia conferendo, inte-
gri & probè coaleſcentis Pontificatus munia obire, metu atque inuidia creſcentibus, in o-
mnes partes legatos mittere, & certa armorum præſidia nouæ libertati tuendæ parare
cœperunt. Sedebat tum ad clauum Reipublicæ idem Nicolaus Caponius, quem pulſis
Mediceis Franciſco Norio ſuffectum docuimus. Is uti erat multarum rerum experiens,
optimuſque ciuis, & patriæ libertatis amantiſſimus, in unum pro ſalute publica conſiliū
incumbebat, ut proceres ciuitatis ex uetere ſtudio Medicææ familiæ addictos complecte
retur, à popularium iniuriis defenderet, in partemque Reipublicæ communicatis hono
ribus ſuſciperet. Sic enim inueteratæ factionis obliuiſci poſſe iudicabat, atque honeſtiſſi-

mo

A mo & tutiſſimo conſenſu cæteris ciuibus coniungi, ut iuſtum & bene ſanum noui ſtatus
robur, in affecta & ægrè coaleſcēte Republica pararetur, quo parto nihil intus ex omniū
ordinum concordia, uel foris hoſtile eſſet metuendum. Eo ſiquidem tempore inualeſce-
bat antiqua factio mediocrium atque infirmorum ciuium, nata ad conturbandam Reipu
blicæ tranquillitatem. Hæc namque turba tam ſuperbè quàm temere, uti ſuperioribus ſe
culis, recentibuſque Soderini temporibus conſueuerant; nullum bonum ciuem eſſe puta
bat, niſi qui Mediceum nomen maximè & acerbiſſimè odiſſet, quòd à Mediceis diu ſe in
adminiſtranda Republica prætermiſſos atque neglectos meminiſſent, ac ſimul honores
omnes ciuitatis, unis optimatibus & nobilitati, iniqua ratione tributos quererentur. Ab
hoc improbo, & uti mox apparuit peſtilenti minorum ciuium ordine, quaſſata primo eſt
B noua libertas quam fata pepererant, & demū uniuerſæ ciuitatis miſerè diſſidentis opes,
attritæ, conuulſæque ſunt. His popularibus importuniſq. ciuibus ſigniferum ſeſe præbue
rat Balthaſar Carduccius uetuſta potius quàm nobili ortus familia, qui Patauii ius ciuile
profitendo claruerat, odiumque ſibi Pontificis acre parauerat, quum tanquam exul de-
plorando ſtatum ſeruientis patriæ, Patauii & Venetiis Mediceos appellans tyrannos, eo
rum famam contumelioſe lacerare conſueuiſſet, Is fortunarum egens, & parum Florētiæ
cognitus, inani immodicoque iudicio ad ſummum Vexilliferatus honorem, unde clare-
ſcere & ditari poſſet inſolenter aſpirabat; uixq. liuido animo ferebat magiſtratum ex pu-
blico decreto in tres annos Caponio deſignatū, qua in ſede honoris æquo diutius regna-
re Caponium, nonnullos etiam patritios ægris animis pati intelligebat. Erant hi Thomas
C Soderinus quem fraterni Vexilliferatus memoria grata popularibus mirificè commen-
dabat, & Alfonſus Strozza, ex uetere perpetuaque ſimultate pertinaci ſtudio, Mediceo
nomini ſemper aduerſus. Ambo autem eadem ambitione ita erant occupati captique, ut
non improbare Caponium tanquam ex profeſſo ab omni Medicæ domus dominatu ab
horrentem, ſed eius locum exoptare, occulta dignitatis obtrectatione crederentur, quem
popularium ſuffragiis facile adipiſci confiderent; Propterea Balthaſari Caduccio ex turbi
di atque præcipitis ingenii necordia res nouas molienti, atque item concitanti iuuentutē,
aſtutè adulabantur. Itaque Carduccius maledicentiæ ſuæ frena exoluens intemperanter,
& criminosè Clementis dignitatem, & totius optimatium ordinis decus proſcindebat; ſe
cus ac cuperet ipſe Caponius, qui eum ordinem ſtabiliendæ libertatis cauſa, nequaquam
contumeliis exagitandum, ſed aſciſcendum ultro in curiam, & ſyncera ciuilique honorū
D communicatione complectendum arbitrabatur, ut obliterari ſenſim poſſet ueterum be-
neficiorum memoria, quæ adhuc apud non ingratos ciuium animos uigeret. Dixerat.n.
palam in coronis Carduccius rabido furioſoque perſimilis ſe nunquam ſtabilis Reipubli
cæ decus uiſurum, niſi in multo cruore amicorum Medicæ familiæ manus & pedes ab
lueret, & tyrannorum domum decreto publico dirui, & radicitus exſcindi conſpiceret.
Erat ſiquidem amenti propè ingenio truculentus, propterea q. ei obuenerat moribus eius
aptum Scimitarræ cognomētum, quæ uox incurui atque terribilis barbarici gladii genus
ſignificat; unde turbida atque inſolens iuuentus in foro ſpatiantis latera ſtipare cōſueſſet,
ut eo authore conceſſionem geſtandorum armorum & cuſtodiēdæ curiæ munus, uti eue
nit, impetraret; Poſtulante nanque & acerrimè contendente Carduccio id impetratum
E eſt, Quanquam decuriones nihil neceſſe eſſe reſponderent, ut armati curiam cuſtodirēt,
quando nulla uis uel intus, uel foris à quoquam extimeſcenda uideretur. Ea uerò efflagi
tantium iuuenum procacitas fuit, ut uel nolens Caponius decreto aſſentire cogeretur, eó
que properantius, quòd ſeditioſos quoſdam abſque periculo dignitatis, oratione coherce
ri poſſe deſperaret. Per hunc modum impetratis armis iuuentus per ſe audax & effrænis,
ab ea licentia æquo feruidior atque inſolentior aduerſus optimates effecta eſt. In ueſtibu
lo nanque, ipſoque atrio curiæ, prætoriæ cohortis more ſtationem delecti cōiuratique
iuuenes habere cœperunt, tanta animorum ferocia ut obſidere decuriones potius, & ma
giſtratuum dicta factaque malignè obſeruare, quàm curiæ limen tueri cenſerentur. Su-
ſpectus enim quibuſdam popularibus Caponius euaſerat, quòd ſtudioſius quàm oporte-
ret, propinquos uetereſque amicos Medicææ familiæ complecteretur, quos ipſi maximè

odiſſent, & trucidare percuperent; ſcilicet ut Caponio authore non popularis quidem ſta A
tus uti omnes expeterent in ciuitate, ſed optimatium ariſtocratia conderetur. Proinde
quidam è plebeio ordine antea inſolẽter Caponio dixerat, tam improbè quàm falsè, quũ
Medicei pellerentur. Tu inquit Caponi nequaquam ſana & opportuna libertati conſilia
agitas; nam tabernæ uinariæ frondis ſignum, non prioris dolii uinum mutare contendis,
quod nunquam à te fieri patiemur; quaſi diceret ſublatis Mediceis, ipſum quidem tyran-
nidis nomen tolli, ſed ueteres eius miniſtros & fautores, nimio Caponii & optimatiũ ſtu
dio conſeruari; qui demum multorum inſtar tyrannorum uti antea conſueſſent, populo
ſuperbè atque auarè dominarentur. Sed uir ciuili prudentia inſignis, modò publicæ ſalu-
ti proſpiceret, hoſce aduerſos de ſe rumores facilè contemnebat; dabatque aſſiduè ope-
ram, ut Pontifex atque propinqui eius, nullis uerborum contumeliis afficerentur; & qui- B
buſdam tenuibus officiis, quæ libertati cœptæ nihil officerent, iuſta Pontificis in rebelles
iracundia molliretur. Dixerat enim ſæpe Clemens, quum tanto obrutus infortunio, &
diuturna feréque lethali correptus febre decumberet, ut nos lectulo familiariter aſſiden
tes audiuimus; ſe totas perpeſſæ calamitatis, & torquentis morbi pœnas, tot peccatis ſuis
ac erroribus debitas, etiam ſi Deus ſibi miſeræ uitæ finem adduceret, æquo animo latu-
rum; neque aliud ab ingratis ciuibus Florentinis poſtulaturum, quàm ut in propinquos
ueteresque amicos familiæ Mediceæ graſſari deſinerent, hiſque aditus ciuili æquitate ad
honores præberetur; redderentque item ſibi Catharinam neptem quam ad ueſtales uir-
gines depoſuiſſent; paternarum quoquè poſſeſſionum fructibus potiri liceret: Quando
totius patrimonii uectigal ciuilis oneris ærario publico eſſet ſoluturus. Quantum uerò ad C
Pontificiam maieſtatem pertineret, hoc obnixè petebat, ut nullas niſi ex Pontificia autho
ritate ſacerdotiis decumas imponerent. Hæc erant ſuprema languentis nec adhuc planè
reſtituti Pontificis decreta, plena pietatis & æquitatis; quibus per mercatores ideoneoſq.
homines Florentiæ ſignificatis Caponius indulgendum exiſtimabat, utpotè qui pruden-
tiſſimi uiri uim, & iam tum reuiuiſcente eius dignitate, minimè exagitandam, ſed ſpatio
& leui obtemperantia, his præſertim in rebus quæ publico uoto nihil officerent, leniendã
cenſeret; hac in re certiſſimus uates futurus: Quando quidem ſæpe, & etiam ante magi-
ſtratum prædicaret libertatem apud proteruos cito perituram, niſi Reſpublica modera-
tis conſiliis regeretur; Quoniam his omnibus imperiti rerum plerique ciues, aut impor-
tunis diſtenti odiis, arrogantius quàm deceret, tumultuosè miſcerentur. Nec in hoc ſalu D
bris ſententiæ inſtituto Caponius inuidiam facilè ſuſtinebat, quum iuuenes qui ceptis ar-
mis inſoleſcebant, à Scimitarra malo publico concitati, eum nonnunquam Venetum du-
cem, ſolis optimatium utentem ſuffragiis, ad conflandam inuidiam per iocum appella-
rent, & ciues qui parum populares uideri poſſent, toruis atq. minacibus oculis intueren-
tur; uſque adeo arroganter, ut Iacobus Alamannus præcipitis audaciæ iuuenis, in Leonar
dum Ginorium honeſtum ciuem, quòd modeſtiam in iuuentute requirere uideretur, in
ipſo curiæ limine ferrum diſtringeret; quo in loco lege lata, nefas eſſet arma aduerſus
quenquam nudare, aut tumultuari. Id factum quum ſummi magiſtratus maieſtatem læſiſ
ſe cenſeretur, nec ille amens, & exitiali ſuperbia tumens curiæ area excedere uellet, de-
curiones ad ſeueritatem perpulit, apud quos Scimitarra ex ciuilis iuris lenitate tutari reũ
conatus fruſtra perorarat. Atque eo modo Alamannus captus, in ſuperiore curiæ tabula E
to capitali ſupplicio affectus eſt. Meminerant enim illum eundem eſſe Alamannum qui
paulo antea curia à ſeditioſis occupata, Federicum Riccium è numero decurionũ in con
ſpectu Guicciardini dictatoris, nefaria temeritate uulnerarat. Ab hac feſtinata Alaman
ni damnatione, quum caput eius è ſumma curiæ corona populo deciſum oſtẽderetur, au-
dacia non mediocriter apud iuuentutem refrixit, & Carducii uis temere exardens graui
ter imminuta eſt. Paucis enim ante diebus, ita excreuerat, cum huius concionantis, tum
furentium iuuenum licentia, ut globo facto adſcenderent ad ſummam magiſtratum, &
uexillum depoſcerent, quo uti bono patriæ oporteret, ordinati uterentur. Ea uerò expo-
ſtulatio ſuperba atque intempeſtiua patribus uiſa eſt, quum ſeniores id negandum cenſe
rent, & Caponius fœderata iuuenum arma uereretur, quòd in unius turbulenti ſigniferi
manu

A manu foret,ſublato uexillo popnlum ad arma uocare, atque aggredi quodcunq. uel crudele facions,& cinitatem inteſtino tumnltu perturbare. Quum uerò aliquandiu diuerſis ſententiis eſſet decertatum,huoc ea contentio habuit exitum,ut decuriones qnod oegare ex tuto non poterant,moderata atque ſeuera coodicione concederent;lata ſcilicet ſalutari lege qua cantum eſt , ut id datum uexillum intra curiam ad columnam porticus defixum ſiſteretur,capitaleque eſſet his qui iniuſſu ſummi magiſtratus reuelliſſent, & extra curiæ limen extuliſſent. Eo temperameoto Caponius inſolentem torbam opportunè pacaſſe & publicæ ſaluti cauiſſe oiſus eſt. Armata ſiquidem iuuentus quæ ſuoptæ conſilio effrænìq. libidine furere graſſariq. cœperat, niſi ſeueris edictis ac imperiis cootineri non poſſe cenſebatur. Nam panlo aotea iuuenum globns tumultuoſè in templum Deiparæ
B Virginis Nuociatæ irrumpens,ut ſtudium ſuum erga libertatem,& ingens in Mediceos odium oſtenderet,ſtatuas Leonis & Clementis lanceis transfodiendo,nefaria atque uaniſſima temeritate deiecerant , unuſque ante alios futilis & ſuperbus ciuis Oricellarius cogoomento Cardinalis Clementinæ ſtatuæ faciem ingentis alabardæ ictn deformarat; & Chinrlins Macciauellus dextrum Leonis ſtatuæ oculum ſpiculo perfoderat ; Quas inanes iniurias ſtultæ animorum truculeotiæ indices,Caponius ita grauiter fuerat deteſtatus,nt id facinus ſceleſtè innidioséque editum,pœoa uindicandum eſſe diceret,niſi patritiorum iuuenum amplior onmerus quæ infami ſacrilegio manus admonerat,à perſcribendo decreto eum abſterruiſſet. Eodem quoque ueſano impetu concitata iuuentus,è ſcutis Mediceæ familiæ puniceas pilas paſſim deleuerat,uſque adeo prouecta licẽtia, ut Lau
C rentianum ingreſſa templum è ſepulchro magni Coſmi,titulum quo pater patriæ decreto publico fuerat appellatus ſcalpellis abraderet. In id quoque conſilium noo multo poſt callidis ſeniorum & optimatium artibns frænandæ iunentuti remedium periculoſum certè,ſed eueotu ciuitati ſalutare,repertum eſt,ſcilicet ut in uniuerſum ciuitati capiendorũ armorum iura traderentur,& deſcriptis à militari ætate ad quinquageſimum annum cunctis ciuibus,cohortes ſub uexillis ioſtituerentur,quæ diuiſæ per quatuor tribus, collegiorum ſigniferis præſtò eſſent. Erant bi ſigniferi numero ſexdecim,quũ urbs diuiſa in quatuor regiones,quæ ſingulæ quaternos haberent ſigniferos, peculiaribus uexillorum inſignibus , eleganti diuerſarum imaginum uarietate figuratis diſtingueretur. Per hunc modum Caponius communicatione armorum , quæ oon obſcurè feruidæ uiolentæque iuuentutis animos compeſceret , populareſque modeſtiæ ciuilis admoneret, ciuitatem
D in officio continebat. Pari quoque prudentia turbulentos ciues legationis nomine ablegauit, Carduccium ſcilicet in Galliam , nihil unqnam pro ſano cogitantem , & Galeottum Iunium apud Alfoosum Areſtinum , qui & ipſe iuriſconſultus indomitæ feritatis & pertinaciæ ciuis inter populares habebatur . Eadem quoq. de cauſa Franciſcus Portinarius elegãtibus literis ioſtructus & Barthiolomæus Gualterottus, quanquam ingenii inefficacis iureconſultus,quod æquo acrius factioni populariũ fauerent , hic Venetias, ille in Britanniam miſſi ſunt. Cæterum ordinatim centuriatæ cohortes maximè lætum urbi ſpectaculum præbuerunt,quum ioter duo auguſtiora urbis templa erectis altaribus traducerentur, iurarentque ſinguli ſe patriæ libertatem contempto omni periculo defenſuros;neque his uſuros armis, niſi aduerſus hoſtem Reipublicæ ſeruitutem afferentem.
E Hoc ſacramento uſque adeo deuotis animis circiter quatuor milia hominum conſociata ſunt,nt fideli concordia diligentique armorum exercitatione coaleſceotes, magno uſui patriæ fuerint, magnoque terrori non hoſtibus modò qui obſeſſuri erant urbem foreot, ſed externo aſcititioque militum præſidio,quod mercede ad tutelam urbis cõduxiſſent, oe militari liceotia compoſitæ & tranquillæ urbis diſciplina turbaretur, quũ armati uindices præſtò eſſent qui paulo inſolentioris facti cootumeliam ulciſci poſſent. INTER eas qnoq. Lotrechii moras Veneti intentiore cura melioreque ſpe copias undiq. conducebant,quod poſt elapſum carcere Pootificem,Cæſarianos cadaueroſa io urbe,& magis ac magis peſtileoti,multis utique abſumptis,multiſq. profundo luxu diffluentibus, facilè ſuperari poſſe crederent ; & quas io Apulia & Saleotinis urbes antea poſſediſſent, debellatis Cæſarianis ex fœdere ſe recepturos arbitrarentur. Florentini quoq. eandem

quam cum Gallis & Venetis ante cladem Vrbis (uti memorauimus) ſocietatem inierant, A
ſecuti, ante omnia Herculem Alfonſi Ferrarienſis principis filium, copiis ſuis cum ſum-
mo imperii ſtipendiique honore præfecerant. Is tum nuptias cum Renata Ludouici re-
gis filia Ferrariæ celebrarat, ex qua affinitate & ipſe Alfonſus pater, commutato ſtudio
in eundem belli conſenſum ueniebat. Videbatur autem id fœdus tot principum arma
conſociantium, non æquiſſimo tantum, ſed longè etiam honeſtiſſimo iure percuſſum,
quod ſalutem libertatemque Pontificis ab initio reſpexiſſe cenſeretur. Verùm hos o-
mnes Cæſarianorum arrogantia cum ſumma impietate coniuncta uehementer angebat
& inflammabat, quum ſe dira uaſtatione & crudelibus flammis nobiliſſimas Italiæ urbes
deleturos minarentur. Erat enim edita in uulgus fama eos conuerſis ſignis, poſt abſum-
ptam & dirutam Vrbem, pari truculentia ad euertendam Florentiam adſcenſuros, facile
inuitante inexplebiles Barbaros, & nulli unquam certi ducis imperio parentes, opulen- B
tiſſimæ urbis præda, incitantibus maximè eos duobus è cõſilio Neapolitano ſenatoribus
Ludouico Montalio Siculo, & Antonio Venafrano, quibus uti impiis ſacri imperii de-
cus maximè erat odioſum; ſcilicet ut effrænem atque omnibus facinoribus contamina-
tam militum ſociorum colluuiem, longè à Neapolitanis mœnibus auerterent. Quibus
adductos rumoribus Florentinos, de renouando atque arctius confirmando fœdere, con
ſilia maturaſſe conſtat; nimis (uti poſtea compertum eſt) celeri atque ipſis demum exi-
tioſa feſtinatione, quum Galliæ regis & reliquorum principum prælata ſocietate, Cæſa
ris amicitiam importunè contempſerint. Ingentibus tamen ſententiis de eo fœdere in-
eundo Florentiæ certatum eſt; quum ciuitas in diuerſa ſtudia, promptis maximéque fa-
cundis ad diſſerendum ciuium ingeniis ſcinderetur. Mouebant ciuitatem ut Gallorum C
potius quàm Cæſaris Fortunam ſequeretur, ampliſſimæ Franciſci Regis opes; grauis &
excellens Veneti ſenatus authoritas; mirumque locupletiſſimi Britanniæ regis ſtudium,
& Lotrechii præſentis res ſecundæ; Nam & tum Genua, peropportunè eiectis Adurniis
qui Cæſari fauebant, in partes traducta fuerat: Antoniique Leuæ pertenues in ſuſtinen-
do bello uires, & auxiliorum ſpes infirmæ uiderentur. Quæ res Florentinorum animos
per ſe in Gallicum nomen procliues, ita impellebant, ut magna pars Populi priuatis ad-
dicta lucris, quæ ſatis opima ex negotiatione Lugdunenſis mercaturæ prouenirent, Gal
lici fœderis decreto paratis ſuffragiis aſſentiretur. In tabulis autem diſertè perſcriptum
eſt, ut deſcenſuro ad liberandam urbem Romam, inuadendamq. Neapolim Lotrechio,
Etruſcæ iuuentutis legionem adiungerent, Ex aduerſo ipſe Lotrechius regiis uiribus & D
copiis Florentinæ ciuitatis libertatem conſeruandam ab omni iniuria, defendendamque
ſuſciperet. Atque ita à Gallo rege miſſus eſt Florentiam Claudius Velleius legatus, & à
Venetis Antonius Surianus, qui fœderatæ ciuitatis conſiliis adeſſent. Non probarant id
fœdus Caponius ipſe dictator, & optimatium atque prudentium penè totus ordo; utpotè
qui ei parti cui Pontifex adhæſiſſet, omnino adhærendum cenſerent, & cum Pontifice
honeſta condicione quæ incolumem liberæ ciuitatis ſtatum conſeruaret, paciſci oporte-
re diſſererent. Prouidebant enim uſu rerum periti Clementem indomito ſpiritu ad pri-
ſtinum patriæ dominatum aſpirantem, facile obliuiſci poſſe recentis acceptæ cladis, tan
quam non ſuæ, ſed publicæ omnium calamitatis, & Cæſari renouata amicitia rurſus con
iungi, ut illatam à rebellibus ciuibus peculiarem contumeliam uindicaret, ipſiuſque Cæ- E
ſaris felicibus armis in patriam reduceretur; Quando quidem ipſe ſuſpirans & gemens,
exiſtimationis ſuæ iniuriam à Gallis uel intempeſtiuè, uel improbè diſſimulatam quere-
retur; ipſo præſertim nouo fœdere, quo ſe illi Florentinis aduerſus eorum hoſtes opem
laturos pepigiſſent; cuius nondum maturi, ſed certè non multo poſt futuri rerum euen-
tus, ueriſſimus uates Caponius extitit, quum multorum imperitorum numerata ſuffragia
aduerſus paucos rectiſſimè ſentientes, uti plerunque fit, maximè ualuiſſent. His rebus
cognitis Clemens ſeipſo amarior factus grauiter angebatur, quanquam ad eum Vicon-
tius Turenius à Franciſco rege miſſus, ea quæ iam tranſacta eſſent, eleuare, mollireque,
& ſubtilius interpretari contenderet; ſic tamen lenire offenſum non poterat, quin ille no
ui conſilii curam coquere putaretur; ſuſpenſo nanque animo ex rerum ſucceſſu, in com-
plexum

A Plexũ Cæſaris ſe dare, fortunamq. eius ſequi ſtatuebat. Memini me eum familiariter ſicuti ſolebat, his de rebus mecum contracta fronte ſermones ſerentem in hæc uerba prorũpiſſe. Quid mihi Ioui uel incolumi Pontificatus dignitate, uel hac reſtituta ſanitate uitaq. opus eſt? ſi ab ingratis ciuibus patria pulſo & exuli perpetuo deploranda ſit maiorũ meorum uetus amplitudo, totamq. familiæ decus & fortuna principatus? Hæc enim omnia infami ignauia amiſiſſe atq. euertiſſe procul dubio ex iſtimabor, niſi eadem uirtute qua illa longo tempore parta conſeruataque fuere, & mihi & profugis adoleſcentibus recuperentur; referaſque in annales tuos iuſtis uotis meis non ſemper fortunã illuſiſſe. At Lotrechius tota ferè hyeme Bononiæ abſumpta communicatis cum Veneto, Florentinoque ſenatu conſiliis, & conſtitutis itineribus per Aemiliam atque Flaminiam in Picenum duxit.
B Iam enim quas expectabat copiæ Heluetiorum & Germanorum atque item Vaſconum, alæque poſtremæ equitũ aduenerant, & Piſanus cum Veneto exercitu antecedens, conducto Valerio Vrſino ad Truentum amnem properabat. Valerius clade Romana elapſus, Firmum peruenerat, ubi præpotentes habebat propinquos Brancadoræ factionis, cum Guerreria familia de principatu contendentes, cuius princeps erat Federicus Cæſarianæ factionis. Is Firmanorum caſtella inuadebat, nec Cariato antiſtiti Pontificis nomine Piceni præfecto parebat. Quibus de cauſis Cariatus Valerium ſibi adiungit, & per eum qui alam ueteranorum equitum conflauerat, Guerrerium interficit. Valerius quoque quoſdam Cæſarianos in Camertium iugis adortus Orpheo Aufidio duce cæſo, profligarat, opulentaque exuerat præda. Nam Sarra Columna ab urbe Camerinum profectus,
C Varaniæ familiæ regulos, uetere atque legitimo dominatu depulerat, direpta urbe, & Catharina Ciboa quæ Ioannis Mariæ uxor fuerat, omnibus ornamentis perfidioſè ſpoliata, & ad Ridulphum Varanium ſpurium cui ipſe ſororẽ denupſiſſet dominatum ciuitatis detulerat. Ex ea Aufidiana præda Valerius coëmptis undiq. equis, inſignem alam auctam uiris fortibus exornarat: Qua fretus, cohortante Piſano ad Aternum amnem cõtendit, nulloque negotio, citeriore nauigio atque ulteriore turre potitus, tumultuarium pontem effecit, ad id operam inſigni ſtudio nauantibus quibuſdam Venetis nautis, qui fortè ad fauces amnis erant in ſtatione, & ſubducta nauigia multamque materiam ad efficiendum ſternendumque pontem conuexerunt. Hoc nuncio Piſanus uehementer exhilaratus eſt; utpotè qui neque amnis ripam defenſoribus uacuam; neque profluentem ſubmerſi olim magni Sfortiæ miſerabili interitu nobilitatum, facile tranſiri poſſe exiſtimarat.
D Itaque promotis copiis Valerius eadem celeritate felicitate Sulmonenſes & Præcutini, Pelignique nominis gentes, in poteſtatem ſine uulnere redegit; Quòd Cæſariani duces eius regionis oppida, nullo militari præſidio muniuiſſent; rati Lotrechium non illac facturum iter, ſed per Flaminiam ad urbem Romam rectà perrecturum. Non uidetur hoc loco prætermittẽdum, quid Venetis cohortibus præeunte eorum equitatu à Sulmone iter habentibus acciderit. Eas ſiquidem ingenti niuoſoque uentorum turbine exorta atrox tempeſtas miſerabili ac inopinato cladis genere penè totas oppreſſit, Nõdum enim planè exacta hyeme, ut in algidis & montanis euenit locis ſerius in uer nouum annus aperitur, & culmina montium prǽaltæ diu inſident & occupant niues. Inter duas Apennini arctas fauces imminentium utrinque altiſſimorum montium, aduerſis iugis, nõ multum
E lata, uerùm plana uallis extenditur, ſpatio quadraginta ferè ſtadiorum. Hunc locum incolæ Peligni quinque milium planum appellant. Hæc autem eſt eius anguſti itineris natura, ut exorti uenti quum ingruant, contrario in ſeſe, & rapidiſſimo impetu cõuoluantur; ſublatas niues è iugis deiiciant, & in gyros per aëra uertant, quibus media in ualle iter habentes, intercluſo ſpiritu repente ſuffocent & perimant. Propterea explorare oportet in conſtantis cœli ſerenitatem, quæ ſubitis ſæpe momentis fallax, uiatores decipit; Quoniam abditi introrſus ſpecus, conceptum naturali terræ habitu ſpiritum, ex illis inflectentium inter ſe montium anfractibus uiolenter expuant, certo ſemper exitio deprehenſorum, niſi intento curſu celerrime faucibus elabantur. Periere in eo turbine trecenti ferè pedites, repertique ſunt rigentibus membris enecti, dormientibus planè ſimiles, quum repentinæ procellæ tempeſtas deceſſiſſet. Cognito Valerii, Piſanique progreſſu, qui Ater-

ni amnis tranſitu potiti eſſent, pontemque in eo nullo prohibente conſtruxiſſent, Lotre- A
chius qui adhuc erat circa Firmum incertus an tranſuerſis itineribus in Campaniam
ſigna uerteret, celeritatem ſibi adhibuit, & Venetas conſecutus copias, tormentis Ater-
num amnem antè parato ponte tranſuectis in Apuliam penetrauit. Petrus quoque Pi-
ſaurius apud Lotrechium legatus, & Camillus Vrſinus cum reliqua parte exercitus Vene
ti, ſeſe Piſano & Gallis coniunxerunt. Conſtabant Venetæ copiæ mille ferme leuis ar-
maturæ equitibus, in queis erant Epirotici & Græci generis pileati peltatiq. circiter quin
genti, Andrea Cibranio duce. Reliqui Italico more galeati, thoracatique erant, inter
quos armis ſplendidior, & Thracibus equis ualidior, Valerii ala cenſebatur. His adiun-
ctæ erant aliquot cataphractorum turmæ, ipſaque præſertim Alfonſi Ferrarienſis Princi
pis ala, Franciſco Cantelmo nobili duce ad Lotrechium iure fœderis miſſa. Peditatus au
tem conſtabat Germanicis cohortibus octo, mercede conductis, quibus præerat Petrus B
Auogarius nobilis Brixianus, Reliquæ cohortes erant ex delectu Italico, apud quas Ga-
briel Ripa ueteranus ſummam obtinebat authoritatem. Eodem quoque tempore Galli-
cis ſeſe caſtris adiunxit Petrus Nauarrus qui commeatibus cauens, & locorum notitia ad
ductus cum Vaſconibus ſuis, & Cantabris, per Sabinorum & Aquilanorum fines, Fuci-
numque lacum, Capiſtrano oppido ex itinere expugnato, iter confecerat, Luceriamque
peruenerat. Atque ita Lotrechius poſitis ad Sanctum Seuerum caſtris, nuſquam conſpe-
cto hoſte, copias recenſuit, quæ & ſpecie, & numero, roboreque firmiſſimarum gentium,
triginta ferè millium numerum implebant. Valdemontius Lothoringiæ reguli frater,
qui ſuperioribus annis ea ſpe Neapolim penetrarat, & Salernum manu ceperat, ut regno
quod antiquitus Andegauenſium regum fuiſſet (horum enim ipſe legitimæ ſtirpis erat C
hæres) adiudicante Clemente potiretur, legiones duas Germanorum ductabat. Præerat
Heluetiæ legioni Tendanus Comes, Baſtardi Sabaudii filius, quibus addebantur ſubſi-
diariæ Sclopettariorum Italicæ cohortes. Equitatus autem Gallicus peramplus erat &
illuſtris, cui Gherlindanus Britannus ab Henrico Rege miſſus, peculiarem alam adiunxe
rat. Hac procedentis Lotrechii fama permoti Arantius & Vaſtius operam dabant, ut
Germanos & Hiſpanos hærentes prædæ reliquiis, & de conſtituenda in Vrbe colonia
cogitantes educerent. Exuiſſe enim uſque adeo ueterem ferociam, turpiq. otio emarcuiſ
ſe uidebantur, ut niſi ægrè multaque comminatione ſeueri imperii, ſigna ſequi uelle cre
derentur. Sed illatus ab infenſo ualidoque hoſte metus, & ſalutis & decoris cura, uel ſe-
gnes animos ad iter erexit. Atq. ita uacua relicta urbe Latina uia profecti, ex itinere Va D
ſtius Vallemontonium Latii oppidum, quòd Baptiſta è Comitum familia nobilis adole-
ſcens, neque portas aperiret, neque commeatum præberet, tormentis expugnauit, cruen
ta irruptione direpto oppido, quo din ingreſſu, nonnulli uiri fortes, & in his Beltrandus
Ruſſius nobilis Parmenſis, & Gallindus Hiſpanus cohortis præfectus, Vaſtioque familia
ris cecidiſſent. Exinde per Hernica oppida in Campaniam iere, ad læuamque deflecten-
tes, per Sidicinos, Exerninos, atque Aliſanos fines, & per Serram demum quam uocant
Capreolam, ex qua facilis eſt ab Apenino in Apuliam deſcenſus, Troiam peruenere.
Hæc urbs ex ueterum Harporum ruinis, cuius agri pars nomen adhuc retinet, ædifica
ta dicitur; magnamque habet celebritatem, quòd edito in colle poſita, ſubiectæ Apuliæ
campos, Garganumque montem, & Hadriatici maris litora proſpectet. Lotrechius ubi E
hoſtes ad Troiam conſtitiſſe didicit, Luceriam ad Nauarrum eſt profectus, ſequentique
nocte Valerium, quòd firmis & expeditis turmis uteretur, & ipſe alacri ingenio nauan-
dæ operæ eſſet auidus, Troiana uia exploratum miſit, ut aliquo excepto, de hoſtium con
ſiliis numeroque, ac eorum ſede, & caſtrorum ordine certius cognoſceret. Inter Luce-
riam & Troiam medio fermè itinere, flumen exiguum uerùm cauis admodum ripis de-
currit, in queis pari explorandi ſtudio Vaſtius Hiſpanorum ualidam manum cōdiderat.
Inalbeſcente itaq. cœlo Valerius ad amnem perueniens, quum paucos equites ab amne
in ulteriorem ripam euadere iuſſiſſet, hoſtes in inſidiis occultatos deprehendit. Illico
quid repererit (quod ita facere iuſſus erat) Lotrechium docet; petitque ut ſibi liceat tran
ſire amnem & cum hoſte manum conſerere. Id ſeuerè negat imperator, ſed mox alacriũ
iuuenum

A iuuenum globus è Gallicis alis Valerium ſubſecutus, conſpecto hoſte, quin pertranſiret, uel obteſtante obſiſtenteque Valerio retineri non potuit. Accenſum eſt leue primo prælium, ſed ſenſim acrius & ardentius, quoniam multo frequentiores quàm putaſſent Hiſpani pedites & equites ex depreſſis locis prodibant. Pugna autem eò deducta eſt, ut Galli quanquam ſumma alacritate depugnarent, in magnum diſcrimen perducti uiderẽtur; Quorum permotus periculo Valerius uel contra Lotrechii imperium opem ferendam ſtatuit; ne in primo congreſſu ad omen uniuerſi belli aliquod detrimentum uel dedecus acciperetur, quando ea Gallorũ manus ex equitibus primæ nobilitatis conſtaret, cui ſe ducem præbuerat Griffeius, cum regis gratia, tum ſuo bellico uigore præſtans iuuenis.

Nec mora, ſuo procurſu Valerius iam planè circumuentos & perturbatos Gallos confir
B mauit, opportunéque ſummotis hoſtibus citra amnem reduxit. Nam aliæ atque aliæ hoſtium turmæ, & peditum cohortes, eo conſilio ex accliuibus locis ſe demittebant, ut aucto numero renouatoque impetu, pulſos in amnem, præruptumque cauæ ripæ alueum præcipites darent. Succenſuit Valerio Lotrechius quòd ſuo iniuſſu amnem tranſiſſet, quaſi eum puniturus, niſi Griffeius cum ſuis defenſus, & proculdubio ſeruatus, reſque per opportunè & fortiter geſta, ſeueri alioqui ducis iracundiam mitigaſſent. Poſtero die Lotrechius motis caſtris ad hoſtes rectà contendit, in ſubiectiſque Troiæ campis equeſtri prælio ſumma utrinque alacritate certatum eſt, nullis quidem interpoſitis ſelopettariis, ita ut leui cum periculo, quantum quiſque eques lancea gladioque ualeret, ex criſtis ac inſignibus noſceretur. Captus eſt in eo congreſſu Martius Columna impiger adoleſcens,
C quem Pompeius Cardinalis patruus, paulopoſt pecunia redemit. Cæſariani duces accliuibus in locis caſtrametati, diſtinctis atque ordinatis copiis ſub Troia conſtiterant; poſteroque die Lotrechius ſeſe in conſpectum dedit, ita aciem flectens, & copias oſtentans, ut multo tubarum clangore hoſtes è propinquo ad committendum prælium prouocaret, & prouectis in gyrum curulibus tormentis, in aduerſos ea diſplodteret. Sed pilæ in erectos per accliuia hoſtes minimum inferebant detrimentum, quòd terreno ſtatim hauſtæ uix uno, aut altero interfecto, nec ſubſilirent, nec confertis aciebus inciderent, ſic ut uni tantum ſignifero Chriſtophoro Ario cum uexillo dextra manus falconis ictu abriperetur.

Apta uideri poterat occaſio conſerendæ pugnæ quibuſdam audacibus, quòd inſolentiſſimi hoſtis conſpectum, tam diu minime ferendum putarent, eundemque ducem atque eoſdem hoſtes ſæpius uictos, acri concurſu propelli & profligari poſſe arbitrarentur: Sèd
D Vaſtius & Dorbinus, Aurantii feruidos impetus moderari ſoliti, Gallos mora & cunctatione eludendos, refrigerataque demum earum gentium quæ impetu ualerent, dimicandi cupiditate, ſine uulnere, uti ſæpe aliàs, debellandos differebant; ob idque præſertim quòd tum omni tormentorũ carerent apparatu, & cataphractorum alas, Garzia Manrico, & Ludonio ducibus, Neapoli profectas, atque item quorundam procerum Neapolitanorũ auxilia, ipſumque præſertim cum ſuis cohortibus Fabritium Maramaldum expectarent; ne priuſquam bene explorata uictoria, nõ de regno modo Neapolitano, ſed de Mediolanenſi quoque imperio, unius prælii alea dimicarent. Id uerò unum eos ad confligẽdum hortari poterat, quod nondum Horatius Baleonus cum Etruſca legione Lotrechii caſtris applicuiſſet; propterea que ſi pugnam differrent, hoſtem nõ nouis, ſed exercitatiſſimis ſelo-
E pettariorum cohortibus firmiorem ſe poſtea inuenturos intelligerent. Conſtabat enim ea Baleoni legio magna ex parte ueteranis, qui ſub Ioanne Medice ad ſummam bellicæ uirtutis opinionem peruenuiſſent. Verùm ut poſtea ab ipſo Vaſtio, Dòrbinoque audiui, Hiſpani & Germani nequaquam priſtinam eo die animorum alacritatem oſtẽderunt, quum multorum menſium deſidia, & luxu captæ Vrbis eneruati, onuſtique præda, omni decori & laudi quæ periculo parari poſſent, uitam anteferre, & partis diuitiis atque otio frui uelle uiderentur. Per hunc modum Lotrechius fruſtra prouocato laceſſitoque hoſte, ea copiarum & pugnæ oſtentatione lætus, quòd hoſtes aliàs pugnaciſſimi oblato prælio defuiſſent, copias ſuas reduxit in caſtra, & ſeptem ferè ſequentibus diebus quid conſilii agitaret hoſtis expectauit, quum perpetuò in eadem planitie, inter duo caſtra quotidiana exercitatione, minutis & diuerſis equeſtribus præliis certaretur, decoro potius

quàm cruento ſpectaculo, quum ingens utrinque equitum multitudo, nihil intermixtis A
ſclopettariis, raro lethali uulnere dimicaret. Cecidit tamen è Cæſarianis Teias Aghilla-
rius, læuis armaturæ equitum præfectus. quum aurato inſignis ſagulo in aciem prodiiſſet,
& hoſtes eum ab illo ſplendido ornatu Aurantium eſſe exiſtimantes certatim adorirētur.
Hic eſt ille Teias immanis ſæuitiæ Hiſpanus, qui capto in Vrbe Laurentio Granio Signi
no epiſcopo, Romana florenti eloquentia, quum ille egens pecuniæ, & direpta domo, re
demptionis pretium ægrè expediret, ſacratum caput inſolenti uulnere propè diſcidit.
Interceptus quoque eſt Ferdinandi Gonzaghæ alæ equitum Campegius ſignifer cum ue
xillo, quum frumentatoribus præſidio miſſus in Gallos equites incidiſſet. Tum ueró Cæ
ſariani cognito Baleoni aduentu qui non procul inde aberat, mouenda caſtra ſtatuunt,
& rectà Neapolim multis de cauſis contendendum cenſent, ut ibi certiore ſpe commea-
tus, & maioribus præſidiis bellum gereretur. Sergianum uerò Caracciolum cum ſua cata B
phractorum ala, duabuſque Hiſpanorū, & quatuor Italorum cohortibus Melphim ipſius
Sergiani ditionis urbem, ut præſidio ſit dimittunt, multiſque relictis ignibus, craſſiore ma
tutina aura tecti, deceptis Gallis & præmiſſis impedimentis, peditatuque omni, nouiſſi-
mum agmen ualidi equitatus præſidio firmant, & per Creppacorii iuga, quæ ſunt arctæ
fauces, è Samnio in Campaniam deſcendunt, ſerò perſequētibus Gallis qui in ea exortæ
nebulæ caligine, de diſceſſu hoſtium nihil pro certo explorare potuerant. Nec multo
poſt Horatio Baleono obuiam miſſis equitibus, eius legionem ab apparatu ſpecieque mi
litum cumulatè laudatam, cum mutua gratulatione in caſtra receperunt. Tum uerò apud
Lotrechium in conſilio diſputatum eſt, an hoſtem prælio decertare nō auſum, & ex igno
bili diſceſſu in non dubiam conuerſum fugam uti credebant, perſequi præſtaret; an expe- C
diendis commeatibus, nihil in tergo niſi pacatum, omnique metu uacuum relinquere.
Guidoni Rangono qui multi uſus dux babebatur, ipſique item Valdemontio, & præfe-
ctis alarum ferè ſingulis, unique præſertim Valerio Vrſino magnopere placebat inſtare
abeuntium tergis & proculdubio à clandeſtino turpiq. receptu perterritos, & diſiunctis
agminibus diuerſa itinera capientes, toto equitatu conſectari. Fóre enim ut inſigne detri-
mentum nouiſſimis inferretur. Si uerò hoſtium equitatus ora conuerteret, ut poſtremi
agminis terga tueretur, eum per ſclopettarios Etruſcæ præſertim legionis, qui eſſent ſum
mæ pernicitatis atque peritiæ, facilè ſuſtineri atque propelli, & ſi fugam intēderent, exui
impedimentis, Quo euentu nihil ipſis Romana præda onuſtis grauius, noſtro uerò mili-
ti lætius, & ad opinionem ſperatæ uictoriæ confirmandam, atque attollendam utilius & D
ſpecioſius accidere poſſet. His Nauarrus (ſi uniuerſi belli exitus ſpectetur) fatali ſibi &
Lotrechio, cæteriſque ducibus & copiis maximè funeſto conſilio cōtradixit, ueterem ſe-
cutus belli rationem; ne ſi feruidis animis abeuntibus hoſtibus incumberent, ea omnis
qua tum potirentur, adipiſcendi commeatus facultas amitteretur. Neque enim ſperare
debere, ut uicos & oppida commeatibus plena, per quæ antecedens & prædabundus ho-
ſtis tranſiret, diffugiētibus metu incolis reperirent. Relinqui ſiquidem in tergo Melphim
opulentam urbem, militari præſidio, & peculiaribus Sergiani reguli uiribus confirmatā,
unde frequentibus eorum eruptionibus impediri atq. intercludi ſubuectiones frumenta
rias poſſe, nemo belli regioniſq. peritus non dubitaret. Itaq. ſibi Melphim omnino aggre
diendam expugnandamque uideri & circumiecta oppida in poteſtatem redigi debere, ut E
nihil hoſtile retro metuant, & deficientium ab hoſte eius tractus populorum fama aucti,
ex tuto Neapolim uſq. penetrent. Hæc apud Lotrechium ſententia uicit, quū nec fugien
tes & perturbatos prope Cæſarianos Fortuna deſereret. Nec mora, Nauarrus cum iuſto
tormentorum apparatu Melphim cōtendit, eiſque prolatis magnum in muro hiatum fe-
cit, ſed nequaquam uſque adeo latum, ut non plus quam bini aut terni milites irrumpere
poſſe appareret. Subiere tamen temere atque audacius quàm expediret Etruſca uexilla,
quæ quum per ardua eniterentur, & difficiliorem opinione aditum reperirent, multis in
terfectis & uulneratis, retrouerſa ſunt, egregiè propugnante Sergiano. Cæterum Vaſco-
nes & Cantabri Etruſcis ſucceſſere, magnaque ui ad deiecti muri aditum dimicatum eſt,
maiore oppugnantium cæde atque periculo: Quoniam Nauarrus, ut conglobatis cohor
tibus

A tibus latiorem ingreſſum pararet, tormenta in eam partem continenter ita adigi iubebat,
ut multi qui primi aſcenderant, tergis pilas exciperent, & miſerabilis ſociorum ſtrages
ederetur. Sed his incommodis atque uulneribus accenſi pariter Vaſcones & Etruſci, ut fa
ctain urbem perruperunt, neque quiſquam ferè ex Hiſpanis & Italis qui erant in præſi-
dio, irati uictoris ſæuitiem effugit; manauitque ea cædes ad oppidanos tanta rabie, ut in-
fantibus & fœminis ægrè parceretur, & uictores inter ſe de captiuis & præda rixantes ca
teruatim manus conſererent; quæ res cæſorum ſtragem accumulauit. Nam à Nauarro
circiter quingenti omnis generis milites deſiderati ſunt; ex oppidanis autem & præſidia-
riis cohortibus & turmis, ſupra tria hominum milia cecidiſſe referuntur. Captus eſt ipſe
Sergianus Caracciolus qui conſtantiſſimè, uti debebat, ſuam urbem defenderat. Mel-
B phi expugnata, Venuſini Gallis deditionem fecerunt, quorum exemplum ſequuta ſunt
pleraq. oppida Lucaniæ & Apuliæ, apud quæ non ingratum erat ex ueteribus ſtudiis Gal
licum nomen. Atque eo modo Nauarrus quum nulla hoſtium manus occurreret, ad Lo
trechium reuerſus eſt. At Cæſariani ex itinere Arriano oppidu direpto, quod Arrianen
ſes ex uetere factione Gallorum aduentum expectare uiderentur, præter Auellinum &
Monteſuſculum lacteis figulinis nobile, tripartito agmine, quum Aurantius cum Ger-
manis præcederet, Gonzaga cum equitatu latè diffuſo, quòd nemo inſtaret hoſtis, ſubſe
queretur, & Vaſtius cum Hiſpanis Nolam peteret, paucis diebus uno fermè tempore
Neapolim contenderunt. Cæterum Hiſpani ad Nolam more ſuo ſtipendia flagitantes,
uix concionantis Vaſtii cohortatione, ad ſeditionem conſternati, in officio contineri po
C tuerunt, increpita ſcilicet malignitate atque ſtultitia eorum qui præda diuites inſtante ter
gis hoſte, ſtipendia uel merita, importuniſſimo tempore poſtularent. Ad id impudentiæ
facinus milites Dorbini opera incitatos Salſedus eximiæ uirtutis ueteranus dictitabat, nõ
obſcura dignitatis obtrectatione, quando is ad honorem magiſterii caſtrorum quo Dor
binus fungebatur, uehementer aſpiraret. Qua de cauſa Dorbinus ut calumniam dilue-
ret, capitale auſus facinus, ſpectante Vaſtio, in Salſedum enſem diſtrinxit, eique brachiũ
diſcidit. Eius atrocis & inſolentis facti conſpectu acriter permotus Vaſtius, in Dorbi-
num irruit, ſua manu Salſedi iniuriam, & percuſſoris temeritatem uindicaturus. Quo
animaduerſo Dorbinus ex irati ducis oculis uitæ ſuæ periculo, in genua procumbens,
gladii cuſpide comprehenſi capulum duci porrigens, hoc inquit in meam necem utere
imperator, qui iracundè potius quàm iniquè, nominis tui offenſa maieſtate deliquerim.
D Tanta enim erat erga Vaſtium uetus Dorbini reuerentia, ut effugere metu mortis diſpu
deret. Hic demiſſi & ſupplicis, nec mortem deprecantis habitus, paratam ſemper in Va
ſtio generoſi animi clementiam facile excitauit, eique nõ modò pepercit, ſed priſtinum ho
norem qui erat ſummus in exercitu etiam conſeruauit; Quod ſtrenuiſſimi uiri eo graui
bello uirtutem magno ſibi uſui futuram iudicaret. Sed Salſedus nequaquam mortiferi
uulneris, ſed implacabilis animi dolore, multos poſt dies Neapoli exceſſit è uita. Quum
Cæſariani duces ad Neapolim coniunctis copiis perueniſſent, & Vaſtius orantibus Nea-
politanis, & ſeſe omnes affatim commeatus ſuppeditaturus pollicentibus, caſtra idoneo
loco extra urbem ponenda cenſeret, Vgonis Moncatæ, & Alarconis ſententia prælata
eſt, qui introducendum in urbem exercitum cõtendebant; Quoniam dilabentibus, & in
E fidem nutantibus quibuſdam Andegauenſis factionis regulis, populum ab inſita leuitate
nouis rebus, & regibus ſemper ſtudentem, defecturum crederent, quum primum Gallica
ſigna conſpiceret. Contineri enim in officio & fide facilè poſſe præſentibus, & portas, &
mœnia tuentibus militum præſidiis; quando paratus eſſet in urbe, & in arcis horreis fru-
menti, & commeatus omnis generis copia, uinique præſertim, qua una re, allici promere
rique Germanorum animos conſtaret. Hanc reliqui duces Aurantius & Gonzaga militi
bus id expetentibus fauere ſoliti, ſententiam approbarunt, uel grauiter reclamante Va-
ſtio, qui eo cõſilio urbem miſerè & propè hoſtiliter à ſociis direptam iri, intromiſſo exer
citu prædicabat. Sed nihil eius ante prouiſæ calamitatis detrimẽtum, externorum ducum
animos permouebat; utpotè qui neglecto omni ciuium incommodo, uni tantum defen-
ſioni urbis, publicæque militum ſaluti proſpicerent. Atque ita fruſtra lugentibus Neapo

litanis,per idonea urbis loca,exercitus regionatim eſt diſtributus. Nec multo poſt Lotre A
chius cum omnibus copiis in conſpectum ſe dedit,caſtrametatuſque editis in collibus, &
perductis perpetuis munitionibus quæ ad mare uſque pertinerent,præaltis atque admi-
randis aggeribus ſe circumſepſit;ipſeque in Aragonii Montalti uilla prætorium fixit, quæ
exeuntibus ab urbe, Campana uia ad dextram relinquitur. Nauarrus autem diuerſis con
ſtitit in iugis,qui ad leuam ultra diui Martini collem uergunt, & Ianuariæ portæ immi-
nent;& in Ioannis Roſcii uilla munitiſſima caſtra conſtituit; eo conſilio ut longam obſi-
dionem terra marique inſtituerent, & uicinas Neapoli urbes Capuam, Auerſam, Puteo-
los, & Nolam, quas occuparant,præſidiis obtinerent. Tum uerò Gallorum antecurſores,
atque admixtæ aliquot ſclopettariorum cohortes ab æde diui Antonii ad Campanam uſ
que portam decurrerunt, in quas Cæſarianorum globus erupit; certatumque eſt tumul B
tuaria pugna, ſed paucis utrinque interfectis;quum Galli aucti numero uehementer urge
rent, Cæſariani cadente Verreio intra portam compulſi ſunt. Hic Verreius, ut ſupra diximus,
ab Hiſpania miſſus à Cæſare Romam ad duces mandata detulerat; Verùm poſtea
deprauatus malignitate quorundam ne intereſſet pactionibus quibus Pontifex dimittere
tur, aſtutè quidem, ſed leuiſſimè Neapolim conceſſerat, primuſque improbæ ſuæ uolunta
tis pœnas dedit. Exinde cunctis ferè diebus leuia certamina ferebantur, quum Galli auda
cter procurrerent, & Cæſariani erumpentes, noui hoſtis ferociam egregiè ſuſtinerent.
His minutis præliis nonnulli utrinque ceciderunt, quòd intermixti equitibus ſclopetta-
rii rem gererent, & eos diſperſos Hiſpani leuis armaturæ equites turmatim aggrederen-
tur. Per hunc præliandi morem Roſcinius Ciarius nobilis atque fortiſſimus inter Etru- C
ſcos iuuenis, quum ſuos diſpalatos recipere conaretur, ab equitibus eſt interfectus. Inte-
rim Neapolitani inexpectata ab Hiſpanis atque Germanis domeſticarum rerum detrimẽ
ta perpeſſi, & duriora in dies expectantes, ſeſe priuatis obſidionis ærumnis, periculoq. pu
blico eripere cœperunt; atque inde nauigantes in proximas Capreas, Aenariam, Prochi
tam, & Surrentini litoris tuta ab hoſte, atque ſalubria loca ſe conferebant. E proceribus
quoque Neapolitanis plerique dilapſi ſunt, & in his mutata fide multo maxima pars An-
degauenſis factionis ad Gallos tranſiit, primuſque omnium Vincentius Carrafa Montis
ſacræ arcis oppidi regulus, Cæſarianis diffidens rebus ad Lotrechium ſe contulit. Huius
uiri iudicium quòd exactæ militaris prudentiæ haberetur, multi ſunt temerè ſubſecuti,
quod à tanto uiro, conſilium anceps, niſi graui cum ratione ſuſceptũ non exiſtimarent. Ex
his fuere Caracciolus Murconii Comes, Ferdinandus è Pandona familia, Bouiani regu- D
lus; Federicus Caetanus, Franciſcus Aquinas Quadratæ in Apulia regulus, qui demũ fi-
nito bello aut ſecuri percuſſi aut bonis mulctati, maleſanæ & inſidæ leuitatis pœnas dede
runt. Sergianus quoque Caracciolus qui animo tam forti quàm fideli apud Melphim ca-
ptus fuerat, quum aliquandiu ſummis precibus ab Aurantio, ut redimeretur, impetrare
nequiuiſſet, ab hac contumelia indignabundus Lotrechio liberanti ſeſe addixit, dictoque
ſacramento à rege alæ equitum præfecturam promeruit, & decora ſacri ordinis nobiliũ
procerum torque donatus eſt. Interea Neapoli quanquam magna frumenti copia ſuppe
teret, conficiendi panis difficultate uſque adeo laborari cœptum eſt, ut Germani præſer
tim frumento cacabis excocto ueſcerentur. Nam & frumentariæ molæ quæ ſunt ad Sebe
thum fluuiolum, & aliæ quæ ſunt in Glani amne ad Acerras, atque Sueſſulam, in poteſta-
te hoſtium erant, cui incommodo ſolerter occurrebatur ab Hiſpanis & Italis qui paruas E
è lapide ſuburbano molas manu ductiles cõſecerant, quibus triticum egregiè, ſed nequa
quam affatim molebatur; Nec uini iam tanta ſupererat copia quæ ſatis eſſet Germanis a-
quæ potum, tanquam uiſceribus noxium abominantibus. Eius quidem deſiderio tãquam
æquum & debitum poſtulantes uniuerſas propè urbis cellas cum fremitu ſcrutabantur;
ſicut Daualam ipſius Vaſtii domum ſæua irruptione uiolare non ueriti, aliquot Græci
uini dolia, ſubter hortum manufactis ſcrobibus recondita, ex indicio infidelis ſabri dete-
gerent, factoque totius exercitus concurſu, perpotando galeis & aquariis cuppis aſpor-
tando ocyſſimè exhaurirent, quum modicè parcendo, omnibus per aliquot dies ſuffectu-
ra crederentur. Interea accitus è Lotrechio è Genua Philippus Auria, Andreæ Auriæ
Gallicæ

A Gallicæ claſſis præfecti legatus, cum octo triremibus circa Neapolim uenit, cuius aduentu propè omnis aduentitij commeatus ſpes hoſtibus interclusâ uidebatur; eoque arctius quòd ſupra Liguſticam claſſem, Venetorum quoque triremes circiter uiginti ſuperato Meſſanæ freto ad inuadenda obtinendaque litora, propediem uenturæ nunciabantur. Qua rerum fama adducti Cæſariani duces, priuſquam Venetæ triremes Siciliæ fretum tranſirent cum Philippo cõfligere ſtatuerunt. Habebant Cæſariani ſex tantum triremes, biremeſque duas, confiſiq. uirtuti militum, & quatuor magnarum nauium ſcaphis quas ſclopettariis impleuerant, & reliquis pari ratione minoribus nauigiis quæ frahatæ uocantur, concurrere roſtris, manuſque conſerere minimè dubitabant. Erat enim cum Vaſtio, qui cum Vgone Moncata prætoriam conſcenderat, delectorum flos militum: nam Dor-
B binus accuratè fortiſſimum quemque, & Cantabrico mari aſſuetum uiritim delegerat, & in his promptiſſimos centuriones atque ſigniferos, quos nihil maris nauſea atque iactatione perturbari conſueſſe didiciſſet. Conſcendit quoque & ipſe magiſter equitum Aſcanius Columna, & plerique alii uiri inſignes ſua ſponte, nihil de uictoria dubitantes, & ne Germani quicquam Hiſpanis de uirtute concederent, Conradino Glornio duce circiter ducenti, duas triremes compleuerunt, magnaque alacritate, è Pauſilipo ſoluentes, ad inſulam Capreas contenderunt; atque ibi iuxta fontes ex iocundiore mora largius epulati, Conſaluo etiam Barectæ Luſitano cucullato, qui religioſæ ſolitudinis cauſa illis in rupibus tugurium condiderat, concionanti aures præbuerunt. Is uehementiſſimè cohortatus duces ſingulos obteſtabatur, ut priſtina uirtute uti, pietatiſque patriæ memores, crudeles
C ulciſci Ligures, atque eos acri maximè impetu inuadere ad non dubiam uictoriã uellent; ſcilicet ut tot miſeros Hiſpanici generis uiros longè fortiſſimos, quos illi perpetuis uerberibus & contumeliis affectos, & pro ſeruis remigibus cathenatos, ad tranſtra detinerent, ærumnoſa atque infami ſeruitute liberarent. Dum prolixè atque inflammatè Barecta cõcionaretur, Biordus Agneſins Neapolitanus, non tam Gallicæ factioni addictus, quàm Hiſpanorum arrogantiæ infenſus, in aduerſum inſulæ litus ſe demiſit, & ueloci nectus nauicula ad Philippum aduolauit, primuſque certum nuncium tulit de numero apparatuq. & ducibus Cæſarianæ claſſis. Quo cognito Philippus ſupplementum unius centuriæ ſclopettariorum à Lotrechio poſtulauit & accepit. Nec diu poſt Cæſariana claſſis pluribus ex panſis uexillis conſpicua, à Capreis diſcedens in conſpectum hoſtium ſe dedit. Erat tum Philippus oram legens Salernitani litoris ad Concham ſtationem, quam promontorium
D tenue, Vrſi caput à nautis appellatum, ſuo obiectu efficit. Id abeſt non magno ſpatio à prominentiore Cãpaniæ promontorio, quod Athenæum antiquitus dictum, hodie Campanellam incolæ uocant. Ea ſpecies ornatiſſimæ hoſtium claſſis, nõ mediocriter Ligures commouiſſe uiſa eſt, ſed rei naualis periti, eam mox non ineptè contempſerunt, tanquam ſecus ac diſciplina flagitaret, nullas ad mali ſummitatem caueolas, quas gattos uocant, habentem. Eæ caueæ ſummis alligatæ malis ſingulos ſpeculatores ſimul & propugnatores continent, ſicuti in carcheſiis onerariarum nauium fieri uidemus, è quibus deni, & ſæpe pro nauigii magnitudine uiceni homines ſaxis, atque miſſilibus propugnant. Tum uerò Philippus aduocatis in prætoriam nauem trierarchis, his ferè uerbis eos allocutus eſt; digito aduentantem hoſtium claſſem oſtendens. VIRI inquit generoſi inuictæque
E uirtutis ciues optimi, magnum hodie nobis (uti uideo) ex certa propè uictoria decus proponitur, quum numero triremium, cunctiſque rebus bellici apparatus, & fortitudine animorum, peritiaque rei naualis præſtemus. Sint utique hoſtes noſtri, ut ipſi iactant, egregiè pugnaces terreſtribus prœliis, in naualí certè concurſu, neque diſcurrere, neq. ſe conglobare expeditè poterunt, quum inter tranſtra, & anguſtiis in foris ſibi ſit dimicandum, excipiendæque ſint, uti fors feret, tormentorum pilæ, quum nullus receptui, aut declinationi locus propugnantibus relinquatur, præpediente præſertim remigum turba, quæ obiecta ictibus, & ſuo periculo terrefacta, facultatem conſiſtendi, aut locum mutandi prorſus eripiet. Itaque quum nihil de receptu nobis ſit cogitandum, & ne dedecus admittatur, omnino ſit cum oblato hoſte confligendum, exiſtimate ueterum maiorumque noſtrorum gloriam, tot proſperis naualibus prœliis partam, in dextris ueſtris atque peritia

eſſe repoſitam. Hanc uti reor quiſque optimus ciuis, non conſeruare modò, ſed angere A
plurimum debet, ne degeneres atque obliti diſciplinæ, à ſociis pariter atque hoſtibus exi
ſtimemur. Ipſum uerò Andream Auriam imperatorem noſtrum præſentem adeſſe puta
tote, & uirtutis ac ignauiæ futurum teſtem, ut fortibus digna præmia, aut æquo iure igna
uis ignominiam paret. Trierarchi uocem ſuſtulerunt, quam alacres & pugnæ auidi ede-
re ſolent, paucíſque uerbis de excipiendi atque inuadendi hoſtis ordine inter ſe cõſtituen
tes, ut quæ in rem opus forent aptè pararent, ad triremes ſuas continuo redierunt. Sum
ma expediti decreti fuit, ut Philippus quinq. roſtratis ſuis in hoſtem inueheretur; cum re
liquis uerò tribus Nicolaus Lomellinus in altum euadens, ubi cœptum foret prælium, ca-
pto circuitu, reflexoque opportunè remigio, in puppes lateraque hoſtilium nauium præ-
toria præcipuè petita audacter incurreret. Itaque Philippus è promontorio in apertũ ma B
re progrediens, ſeſe ad pugnam obtulit; neque Vgo uel ob id eam detractare auſus eſt,
quod tres quas diximus Lomellini triremes concepto metu aufugere crederet, & iniqua
conditione quinas Aurianas ſecum concurſuras arbitraretur. Vbi appropinquatum eſt,
ambæque prætoriæ ad mutuum concurſum proras dirigerent, Vaſtius ſalubri ratione
Vgonem hortabatur, ut prior maius tormentum emittere properaret, ut exorta fumi ca
ligine, hoſti certior ictus eriperetur. Sed Vgo qui rei naualis periſſimus exiſtimari uo-
lebat, & dudum cunctis ueteribus trierarchis ad Capreas pugnæ aleam minime ſubeundã
diſſerentibus, ignauia increpita contradixerat; tam diu diſplodere tormentum diſtulit, ut
Philippus in id ſedulò intentus, atque aptè collimans, ſuum ingens tormentum quod Ba
ſiliſcum appellabat in hoſtem emitteret. Huius immanis pila perfractis ſupra roſtrum C
craſſioribus pluteis, qui zombattæ uocantur, cum horribili ſtrage hominum per foros
à prora in puppem peruolauit, tanta uiolentia ut diſcerptis ſupra triginta partim mi-
litibus partim naualis officii magiſtris & remigibus, etiam in ipſa puppe multos inſignes
diſcerperet, & in his Petrum Cardonium Siculum, Vaſtii propinquum, qui geminos fra-
tres Valpergas Maſinii regulos, obtrectatione amatoria apud Mediolanum interfecerat,
& Leonem Taſſinum Ferrarienſem, à quo Geuarræ Potentiani reguli filius ex ſimultate
Vaſtii cum patre concepta magnæ ſpei adoleſcens, inſons nuper fuerat confoſſus. His
acceſſit Guſmanus Hiſpanus miræ dulcedinis citharœdus, qui ioci cauſa (uti fata trahe-
bant) conſcenſis iam principibus & oram ſoluentibus, in prætoriam per remos prorepſe
rat; ſic ut horum cruore atque uiſceribus Vaſtius & Vgo fœdarentur. At Vgoniani li-
bratores ita ſuum ingens tormentum in Philippi prætoriam direxerunt, ut præpediente D
hoſtili fumo non magnum inferret detrimentum, quoniam Ligures ſecus ac Hiſpani non
per foros expoſiti ictibus, ſed ad ſcalmorum proiecturas quas poſticcios uocant, intra
circumſeptas ſolidis aſſeribus ſpondas proclinati, inter remiges conſiſtebant, & per fe-
neſtellas tanquam è mœnibus, craſſioribus ſclopettis rem gerebant. Interim diſpari For
tuna Cæſarianæ tres, quarum nomina hic minime prætereunda putamus, Gibba Iuſtiniã
no Ligure uetere trierarcho, in qua propugnatoribus præerat Cæſar Feramuſca, & cum
hac duæ Catelani generis Secamia à Secamo impigro trierarcho, & Villamarina pari-
ter à Bernardo Villamarino nuncupatæ, concitato remigio Aurianas duas Peregrinam
ſcilicet & Donzelliam, quæ uox pediſequam uirginem ſignificabat, adactis roſtris inuaſe
runt, uehementique edito certamine in eas Hiſpani milites egregio auſu tranſilierunt.
His conſpectis rebus Lomellinus opportunè ex ſuo flexu conuerſis proris uti cõſtitutum E
imperatumq. fuerat, ad nauandam operam aduolauit, trinoque impetu in hoſtilem præ
toriam inuectus eſt, eo ordine, ut uno tempore tria maiora tormenta in hoſtem diſplo-
derentur. Maura puppem deterſo gubernaculo perfregit. Cæterum Patrona quæ ab inau
rata Neptuni imagine Neptunia uocabatur, diſturbato foco, & aliquot remigibus diſcer-
ptis malum perfringens, ita conuellit, ut quod miſerrimum & in multis lethale fuit, anten
næ conciderent; quarum caſu complures oppreſſi ſunt, & in his Hieronymus Tranenſis
qui in uniuerſa tormentarii negotii præfectura Antonello patri Cæſaris munere ſucceſſe
rat. Domina uerò quæ matronæ perornatæ ad puppem ſignum præferebat, roſtrum &
reliqua proræ tabulata decuſſit. Nec mora, eæ tres conuerſis remis iam ab hoſte Petegri
næ

A næ atque Donzelliæ captis, maturè opem tulerunt. Porrò Mauratum peritiſſimè ſeſe cir
cumuoluens, in oppoſitam Gibbam minorum & mediocrium tormentorum procellam
grandinis modo effudit, graui Gibbæ periculo; nam præter epibatas & remiges fœdè oc
ciſos, Cæſar etiam Feramuſca, ſmerilii, quod eſt minoris falconis genus, pila traiectus in
mare decidit; Ipſi uerò Iuſtiniano trierarcho femur glande traiectum, & Baredus cen-
turiæ ſclopettariorum præfectus, tribus mortiferis uulneribus eſt ſauciatus. Alia in par-
te Perpenniana & Calabrenſis Oriana nomen accipiens à familia trierarchi qui inclyti
olim naualibus uictoriis Rogerii Oriæ ſtirpis eſſe dicebatur, quum hoſtiles Syreniam at-
que Fortuniam adortæ, utramque magno affeciſſent incommodo, & ferè in poteſtatem
redegiſſent, conſpecta ſuorum clade, incolumes in fugam ſe dedere. Deſperata nanque
B uictoria quod ſtratum uiderent prætoriæ uexillum, & Villamarinam atq. Secamiam cir
cumuentas, ſubindeque receptas quas Hiſpani pauloante occupaſſent Peregrinam atque
Donzelliam, diſpalatamque ſcapharum & biremium claſſiculam conſpicerent, ſeſe ſerua
re Cæſari, quàm cum reliquis eundem aduerſæ ſortis caſum ſubire maluerunt, quanquã
id conſilium, uti nimis propere captum à multis improbaretur. Ab hac duarum trire-
mium fuga, extemplo conceſſa eſt Philippo uictoria; nam Vgo qui rotundo protectus
ſcuto, nudatoque enſe paululum à puppe diſceſſerat, dextrum glande brachium, coxam
que ſiniſtram parui falconis pila ictus ceciderat. Vaſtius quoque in ceruice iuxta aurem
fictili globo incendiarii pulueris grauiter uulneratus, crebriſque lapidum è gatris iacula
tionibus contuſa galea malè mulctatus, & Aſcanius Columna dextra, & altero pede de-
C bilitatus Lomellino deditionem fecerant. Philippo autem in paranda uictoria magno
uſui fuerunt Mauri, Turcæque remiges, quos promiſſa libertate exutiſque compedibus,
& diſtributis armis ad prælium accenderat, tanquam ueteres Hiſpanorum hoſtes, Vgo
niſque præſertim nomini infeſtos. Hi nanque longè fortiſſimè, atque audaciſſimè dimi-
cantes in hoſtiles triremes tranſcendere nudi prorſus, & gladiis ſcutiſque contenti non
dubitarunt; mortuoque Vgoni barbarico fremitu aliquandiu illuſerunt, cadauer circum
ſiſtentes, & cum riſu interrogantes, num ad inuadenda Africæ litora eſſet reuerſurus.
Per hunc modum ad Vrſi caput Amalphitani litoris nauali prælio, quo nullum ætate no
ſtra cruentius fuit, decertatum eſt, Nam ſeptingenti circiter ueterani milites Hiſpani, præ
ter totidem remiges & nautas Cæſarianæ claſſis, aut trucidati, aut demerſi periere, & Phi
lippus uictor in uniuerſum epibatas & remiges ad quingentos, & in his aliquot peritos
D gubernatores & nautas, atque unum omnino trierarchum deſiderauit. Ex hoſtilibus
duas triremes, & ad has biremem & aliquot ſcaphas, mioparonemque unum quem bri-
gantinum uocant demerſit; biniſque in altum ut diximus fugientibus, reliquas duas in
quibus erat prætoria, manu cepit: Quibus ſuarum quæ tormentis quaſſatæ fatiſcebant nu
merum ſupplenit. Præter Vgonem, & Feramuſcam, fortiſſimi cohortium præfecti inter-
fecti ſunt, Macinius Daia Cantaber, Ioannes Biſcainus, Zambronius atque Baredus.
In poteſtatem uerò uini deuenere, præter ipſum Vaſtium, & Aſcanium Columnam,
Franciſcus Hicardus trierarchus, Ludouici arcis Neapolitanæ præfecti germanus fra-
ter, cui pugnanti grauioris tormenti pila ab ima nate pulpoſum femuris torum horribili
ſed non mortifero ictu, quod habitu eſſet præpinguis, abripuit. Philippus item Cerbellio
E ſine uulnere, & Ioannes Caietanus, Vaurius Belga, Acogna Gallus Borbonii profugi ſa
telles, & Seronius Hiſpanus Neapolitani ſenatus ſcriba, illuſtreſque equites Camillus Co
lumna, & Annibal Genarius, Vgonis amicitia clari. Reliqui centuriones atque ſigniferi,
militeſque qui non eſſent uulneribus debilitati, iniectis cathenis, ad remum tranſlati ſunt,
ut in locum demortuorũ, & Barbarorum qui edita forti opera, libertatem meruiſſent, op
portunè ſuccederent. Hæc fortaſſe aliquanto curioſius atque diffuſius quàm inſtitutus
præalti operis labor breuitatis admonens poſtularet, deſcripſiſſe non piguit; Quoniam
hæc pugna inter memorabiles noſtri ſeculi maximè funeſta extitiſſe uiſa eſt, & ego totius
eius prælii euentus certiſſimus teſtis, & propemodum ſpectator fuerim, quum in Aena-
ria, ubi tum eram Romana arce elapſus, atque liberaliter à Vaſtio receptus, reboatu tot
tormentorum exaudito, qui per maris æquora longiſſimè diffundebatur; commiſſi qui-

dem prælii fama,ſed incertæ uictoriæ rumor nunciaretur. Obſecrantibus enim nobiliſſimis mulieribus quæ de ſalute coniugum uehementer erant ſolicitæ,ut honeſtiſſimum pietatis officium implerem cum duabus frahatis ualidiſſimo remige inſtructis, fretus Philippi (ſi fortè uictor euaſiſſet) amicitia ad claſſes contendi. Is nihil ea uictoria elatus, appulſum humaniter ſuſcepit, facultatemque continuò conceſſit,ut duces captos in Maura trireme cuſtoditos inuiſerem; Quibus ideo gratiſſimus aduentus meus fuit, quod de uxorum ſalute nuncium,& opportuna quædam eorum calamitati lenimenta deferebam. Ab his de ratione euentuque prælii ſigillatim edoctus, rediens ad Philippi prætoriam, mare cadaueribus conſtratum conſpexi,ſic ut Philippus benignè ſtudioſéque diſſerens, ea quæ audieram, magna ex parte confirmaret, & multa quæ ſibi accidiſſent,copioſè atque fideliter enarraret. Eius uerò tanta fuit humanitas,ut à ſe inaurata Vaſtii arma,me depoſcente, impetrari pateretur. Timebat enim Vaſtius ne Genuæ in trophæi morem, quòd eſſent ſpecioſiſſima,celebri in templo,uti uoto dicata ſuſpenderentur. Quum eſſem apud Philippum ſuperuenit Ioachinus Leuantius Ligur à Lotrechio miſſus,qui deposceret captiuos;ſed ille negauit ſe daturum,quando eos ad ipſum Andream Auriam ammirantem deducendos eſſe iudicaret. Vgonis uerò cadauer,ut illudentium Barbarorum contumeliis eriperetur,ad Amalphim urbem delatum eſt, in ædeque Andreæ apoſtoli, tumultuariis exequiis tumulatum. In hac urbe citriorum & medicorum odoratis nemoribus æquè peramœna & celebri, Magnetis uſum nauigantibus hodie familiarem & neceſſarium, adinuentum fuiſſe incolæ aſſerunt. Celebratur quoque hæc urbs admirabili liquore qui ex ſepulchro apoſtoli quod eſt ad aram templi maximam, exſudat. Hunc religioſè collectum æditui languentibus mirè prodeſſe perſuaſum habent.

Ferunt Clementem,ubi ex literis, quas ad eum ex ipſa Philippi uictoris prætoria perſcripſeram, de euentu eius naualis pugnæ certius didicit,uel ob id magnopere fuiſſe lætatum, quòd ipſe Vgo Moncata, & Cæſar Feramuſca præcipuè cecidiſſent, quorum ille occupato Vaticano, & ſacrariis auguſtiſſimi templi direptis primum intulerit uulnus; hic uerò ab Hiſpania pro legato Romam miſſus,nequaquam ſyncerae Cæſaris uoluntatis ad traducendum falſus uades extiterit; ut immortalis demum Deus totum id impietatis atque perfidiæ ſcelus, non ſerus ultor uindicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVI.

SECVNDVM aduerſam naualem pugnam Cæſariani duces nihil
ſeſe animis demiſerunt, tametſi exuti claſſe ueteranorum militum
longè fortiſsimos amiſiſſent, & iam Philippo uictrici ſua claſſe ca-
ptiuos in Liguriam perducente, Petrus Landus qui poſtea Venetæ
B Reipublicæ effectus eſt princeps, cum uiginti roſtratis nauibus à
Meſſanæ freto in Campaniam perueniſſet. Superioribus namque
diebus Corcyram delatus, aſcito ſibi cum aliquot triremibus Ioan-
ne Moro Hadriatici ſinus præfecto, Apuliæ oppida proſperè ten-
tans, Molam, Polygnanum, atq. Monopolim, quòd hæ urbes iam pridem moderato Ve
netorum imperio aſſuetæ, ab Hiſpanis cupidiſsimè rebellarent, in deditionem acceperat;
& quum Brunduſini ei portas aperuiſſent, alteram quæ à terra eſt, urbis arcem oppugna-
re parabat, eo belli ſucceſſu ut omnibus Apuliæ & Calabriæ, Salentinorumque oppidis
potiturus eſſe crederetur, niſi acceptis à Senatu literis, ſuperare Siciliæ fretum iuſſus, in-
terrupto uictoriæ curſu, ad Tyrrhena deflectens litora, Neapolim uela direxiſſet. Itaque
C Landus aduentu ſuo legendo oram ab Athenæo Mineruæ promontorio uſque Miſe-
num mare interclu ſerat, ne ullum omnino nauigium quo importari commeatus poſſet,
Neapolitanum in portum proueheretur perpetuiſque cuſtodiis à Cumano litore, uſque
ad Formias, & Caietam extendebatur, & turrem quæ eſt ad oſtium Lyris amnis, tor-
mentis aliquandiu quaſſarat; moliſque ſubinde frumentariis quæ ſunt ad Scauros poti-
tus, minoribus etiam nauiculis quæ moliti tritici, & recentem pomorum ac hortenſium
rerum copiam obſeſsis expetitam aduehèrent, commeandi facultatem eripuerat, tanta
ſeueritate, ut quoſdam bis captos, laqueis in antenna ſuſpendi iuberet. Sed is terror ne-
quaquam erat tantus ut ſpem lucri in quibuſdam minueret, nauiculariis ſcilicet homini-
bus ſæpe uelociſsimo intercurſu triremium ſtationes eludētibus, quum ab Aenaria & Ca
preis, Prochitaque, & Surrētinis uicis ſoluentes, felici audacia ſeſe Neapolim inferrent.
D Quibus rerum ſubuectionibus obſeſsi, ueluti oblato recenti obſonio, mirum in modum
lætabantur; quando quidem ingens eis frumenti copia abundè ſuppeteret, unde famem
uel in multos menſes, minimè timendam proſpicerent. Quòd uerò conficiendi panis de-
eſſet faculias, huic deſiderio uariis contuſi, & ahenis excocti tritici pultaris occurrebant.
Quotidianæ quoque exercitationis maioris & minoris pecoris præda ex hoſtico rapta,
opportunè panis inopiam ſubleuabat. Nam nocturnis excurſionibus emiſſæ prædatum
turmæ cum præſidio peditum ſemper aliquid recentis obſonii referebant. Sed unus in
in Campania famoſus latro qui Verticillus appellabatur, quum exul præteriti maleficii
ueniam ab Aurantio per Fabritium Maramaldum impetraſſet, obſeſſos inuecto mul-
to pecore mirificè adiuuabat. Ei ſiquidem ſaltuoſis & nemoroſis locis aſſueto notiſsimi
E erant obliqui tramites, quibus Campania, ſuburbanaque præſertim ad incertum iter obſi
ta eſt; eratque ita familiaris uicis atque oppidis, ut quot boum iugis ager araretur in nu-
merato haberet, ſolertiſsiméque inſidioſus unde maxime nocere cuperet, quam uolebat
prædam abigeret, uſque adeo feliciter uitatis aut deceptis Gallis, ut una nocte ſupra cen-
tum boues Neapolim perduceret, & uſque ad belli exitum nihil induſtriam ſuam, uti pol
licitus fuerat, uſquam remittens, ſæpe iuxta hoſtium caſtra impunè prædaretur; ſic ut
Gallis fruſtra indignantibus magno detrimento foret, & Cæſarianis ſingulare commo-
dum attuliſſe diceretur. Sed is confecto demum bello, ita inexpectatum eius beneficii
præmium tulit, ut à Pretore Capuæ uiro Hiſpano, & ut plerunq. fit eius ſpoliis inhiante,
compræhenſus, in furca ſuſpenderetur; iuſta quidem ueteris maleficii pœna; ſed omnino
iniqua, ſi recentis publici beneficii memoria ſpectaretur. His Cæſarianorum terra ma-

rique obſeſſorum incommodis, permoti aliquot Neapolitani proceres, ne inclinatæ ui- A
ctoriæ euentum cunctantius expectare uiderenrur, in oppidis ſuæ ditionis Gallica uexilla
ſuſtulerunt. Nouum etiam in Brutiis aduerſus Cæſarianos excitatum eſt bellum, quum
plerique circa Coſentiam Andegauenſis factionis nomen ex prioris belli memoria liben
tiſsimè complecterentur; cohortante eos ad rebellandum Simone Thebaldio Romano
duce impigro, qui in eas regiones cum ala equitum, tumultuariiſque cohortibus (ex iti-
nere ſiquidem milites conſcribebat) à Lotrechio fuerat miſſus. Iam æſtas à ſolſtitio in
autumoum inclinarat, & tertius obſidionis menſis agebatur, quum Ferdinandus Gonza-
ga ſibi aliquid grauiore eruptione tentandum ratus, Puteolana uia per cryptam perfora
ti olim à Cocceio Pauſilipi montis, ualidam equitum & peditum manum eduxit, eo con
ſilio ut hoſtes ab Auerſa atque Puteolis excurreotes io inſidias, uti euenit, præmiſsis Epi-
rotis equitibus pertraheret. Fauit aſtuto conſilio Fortuna, nam quum Zucerus Epirota B
& Iannitius Hiſpanus ſeſe oſtendiſſent, oon continuere ſe Galli equites in quibus erant
Scotorum cataphractorum turmæ, quin patefactis Auerſæ portis, in conſpectos ſtatim
hoſtes erumperent. In quos Gonzaga qui depreſſo io loco iuxta Regiam Beluederii uil-
lam conſederat, ex inſidiis opportunè conſurgens, magnam eorum partem à leui arma-
tura circumuentam facto uehementiore impetu fudit, & quòd eſſent grauioribus prote-
cti armis, & ſegnibus utentes equis intercepit, uſque adeo graui cum dolore damnoque
Lotrechii, ut Auerſani præſidii curam duplicato amiſſorum equitum numero confirma-
ret, quòd hoſtium audaciam, qui illuc uſque inſolenter excurrere atque prædari cooſue-
uiſſent, iuſto aliquo certamine uindicandam, pariq. aſtu acceptum iocommodum omni-
no ſarciendum eſſe iudicaret. Nec multos poſt dies Gonzaga qui de Auerſano equitatu C
adaucto dedicerat, auidus rei gerendæ in eadem loca ampliores copias quæ frumentato
ribus præſidio foreot, eduxit. Nam tum demeſſæ ſegetis pleniſsimus erat ager, quæ res
agaſones & pabulandi ſimul, & frumentandi cupidos uehemeoter alliciebat. Gonzaga
conſtituto ad tendendas inſidias hoc ordine procedebat, cohortes Germanorum ido-
neo in loco collocantur (agminis enim frontem obtioebant) ipſe caua in ualle quam la-
trociniis infamem Pecoream incolæ uocant, cum equitatu leuis armaturæ, & cohorte una
Hiſpanorum ſe condidit, quum antea Garziæ Manrico, ut cum ſua cataphractorum ala
in poſtremo agmine frumentatoribus præſidio foret, præcepiſſet. Theodorum uero
Bocalum Spartanum ſenem inclytæ uirtutis ducem cum ſuis alariis præcurrere, & ſeſe
ad Auerſam hoſtibus oſtendere iuſsit, ut inde excitos præproperos natura homines ſi- D
mulata fuga, in inſidias eliceret. Sed Galli receoti ſuo malo edocti non iam turmatim diſ
ſipati, uerum denſato agmine in quo erant equites galeati amplius mille, & pluribus ex-
peditis ſclopettariis unà deſumptis, uſque adeo graui impetu retro ſe uertentem (uti à
Gonzaga præceptum fuerat) Bocalum inuaſere, ut quum fugientem acriter perſeque-
rentur, ei ioſtitutum iter præciderent; ſic ut Græci equites cataphractorum metu, ipſeq.
Theodorus, alia quàm putarat uia per campos pateotiores effuſè profugere ſit coactus,
& Gonzaga quòd ille ſecus ac præceperat tam diu tardaret, ſuſpensè miraretur. Itaque
expectabundo & circunſpectanti, inexpectati hoſtes ſuperueniunt, diſpalantur Græci
equites, frumentatoribus perturbatis præſidium, cataphractorum improuiſo inuaden-
tium Gallorum impetu propellitur, & in fugam cooiicitur; ipſe Gonzaga multitudine E
celeritateque hoſtium ferè oppreſſus, magnum ſalutis diſcrimen ſubiit, quum ſeſe è loco
ad inſidias tegendas idoneo ſed ſinuoſè anfractuoſo, celeriter explicare non poſſet; & ut
manus hoſtium effugeret, dimiſſo equo in pedes deſilire, & ab alta præruptæ uallis crepi
dine ſe deiicere cogeretur; ut id faceret ſuadente Franciſco Ario equitum præfecto; atq.
eo modo per medios hoſtium ſclopettarios qui ab accliuibus locis imminebant elapſus,
cooſcenſo ignobili equo quem tubicen obtulerat, periculo ſe explicuit. Galli qui cata-
phractos fuderant, Garziæque Manrici legatum alæ Suatium ceperant, ipſoque alæ ue-
xillo fuerant potiti, io Germanos iniquo in loco malè conglobatos ſe coouerterunt, &
equorum impetu perturbatos, quanquam acerrimè reſiſtentes, magna ex parte trucida-
runt. Reliqui terga dare coacti, permixtique equitibus, per tenebroſum cryptæ iter amiſ-
ſo uexil-

A ſo uexillifero qui ſignum ſeruare fruſtra fuerat conatus inter infeſtas equorum proculca
tiones Neapolim euaſere. Neque poſtea niſi cautius à Cæſarianis frumentatum iu eam re
gionem eſt itum, neque à Ga lis uſquam temere procurſum, quod alterno ſucceſſu par
utrinque audacia ſatis repreſſa & caſtigata uideretur. Sub id tempus quum Lotrechiani
agaſones, & hippagii pueri perducendis potum iumentis ad Sebethum amniculum qui
frumentarias agit molas, & ad Podium quem ab Alfonſi regis uilla, Regalem appellant,
uberrimis fontibus inſigne quotidiana conſuetudine aquarentur, & Hiſpani agiles inſidio
ſique milites manipulatim Carmelitana porta exirent, deiectiſque agaſonibus equos eri-
perent, Nauarrus ea offenſus contumelia nouam munitionem erigebat comprehenſa ca
ſa, quæ erat inter Podium ſtabulaque regia quæ ſunt ad Magdalenæ templum ratus ſe ei
B latrocinio obuiam iturum, ſi ei loco permunito, perpetuæ cuſtodiæ ſtationem impone-
ret. Hac re cognita Cæſariani duces, ualidam manum quæ opus diſturbaret, feruidiſſi-
ma diei hora emiſerunt. In his fuere Ioannes ipſe Dorbinus, Ripalta, Baracanes, at-
que Baredus, qui lectiſſimas habebant cohortes. Stabat Nauarrus ſub ſole linteo pro-
tectus umbraculo perficiendo operi intentus, certo tamen parato præſidio, ne quic-
quam incommodi à repentinis hoſtium incurſionibus acciperet. Itaque ingruente
Dorbino, excitata eſt tumultuaria pugna, & caſa egregie à Nauarro defenſa, quum
multi è maioribus caſtris eò decurriſſent, & ante alios Etruſcæ cohortis perniciſſimi ſclo
pettariorum. Iamque Dorbinus irrito conatu regredi parabat, quum Horatius Baleo-
nus fatali temeritate longius à ſua munitione progreſſus, ut ſuos ægre ad tympani ſoni-
tum parentes, ſua uoce compelleret, atque reduceret, inermis à Cantabro gregario mili
C te qui ſeſe recipienti incumbebat, adacta in tergum alabardæ cuſpide, quum à nemine no
ſceretur, interfectus eſt: Vir impensè audax, & æquè fortis, ſed natura ſanguinarius, ut
pote qui ſemper cædibus propter factiones à pueritia ſtuduiſſet. Cæterum Dorbinus
expugnandæ caſæ fruſtra hærens, è ſuperioribus Vaſconum caſtris quæ erant ad Ianua-
riam, ut diximus, portam, tormentis peti cœpit. Atque ita paucis utrinque occiſis aut
uulneratis, ignarus an ille eſſet Baleonus quem Cantaber occidiſſet, uitato tormentorum
periculo in urbem eſt reuerſus. In demortui Baleoni locum Lotrechius Etruſcis cohor
tibus præfecit Vgonem Pepulum, egregiæ nobilitatis notæque uirtutis uirum, quem le-
gati Florentini Marcus Nerius & T. Soderinus multis de cauſis comprobarunt. Nec
multo poſt noui Duces, nunquàm intermiſſa erumpendi, atque inuadendi hoſtis conſue-
tudine, quod interdiu Dorbinus facere nequiuiſſet, noctu perficere poſſe rati expugnan-
D dæ caſæ, inuadendæque munitionis negotium ſuſceperunt. Eorum princeps fuit Ioan-
nes Almeda, qui ſocios ſibi aſciuerat Cornegium, & Sancium Vargam. Hi cohortium
ſuarum milites, albentes tunicas ſuperinduere iuſſerunt, ſicuti ſæpe aliàs factum fuiſſe à
Piſcario, Vaſtioque meminimus, ut inſolito cultu hoſtes perterrerent, & inter ſe per te-
nebras perſpicuè dinoſcerentur. Magno ſilentio eductum eſt agmen, & ad caſam muni
tioneſque pleno gradu peruentum. Sed impetu facto cuncta apud hoſtes, quàm credide
rant intentis excubiis paratiora, atque inſtructiora repererunt. Nam Lotrechius unam
præſertim à milite ſuo excubandi diligentiam exigere erat ſolitus, parata ſcilicet utrinque
pœna, & propoſitis premiis ſumma diſciplinæ ſeueritate fideque. Quam ob rem Vaſco
nes, atque his intermixti Etruſci ac Heluetii qui de tertia uigilia in ſtatione erant, conſpe
E ctis hoſtibus ſeſe celeriter erexerunt, expeditiſque armis in munitione promptiſſimè con
ſtiterunt, Hiſpanoſque abrepere & conſcendere conantes, omni telorum genere obru-
tos ita propulerunt, ut aceruis cadentium foſſa compleretur, multique in ea ſclopet-
torum glandibus traiecti, aut grauibus alabardis, & lanceis uulnerati occumberent. In
queis fuit dux ipſe Almeda, mucrone per os recepto in foſſam præceps deiectus. Itaque
Cornegius, & Vargas ſtrenuè reiecti, deſperata expugnatione munitionis ſeſe recipere
cœperunt; uerum in abeuntes & perturbatos ſubita eruptione facta Lotrechiani impe-
tum fecerunt, tanta ni, ut Hiſpani debilitatos uulneribus relinquere cogerentur; eiuſque
noctis uictoria quanquàm non magna, ſingulare tamen gaudium Lotrechio afferret.
Neque poſtea Hiſpani, aut eandem caſam oppugnare, aut munitiones aggredi, aut quic

quam ab ea parte aduerſus hoſtes iuſtis uiribus tentare auſi ſunt. Sed duces in id unum ge A
rendi belli conſilium incubuere, ut nocturnis expeditionibus nõ modo ſuburbanos uicos
ſed remotiora etiam oppida inuaderent, raptoque paſsim commeatu, & collecta præda re
uerſi ſocios recrearent, adhortarenturque ad perferenda non diu duraturæ obſidionis in
commoda, quando iam Gallorum hoſtium animi uireſque labaſcere inciperent, & pro-
piores obſeſsis quàm obſidentibus uideri poſſent, & iam affecta tetro caſtrorum odore mi
litũ corpora aut longis, aut mortiferis morbis tentarentur. Nam præterquam quod Gal
li Heluetiique præſertim pomorum omnis generis matureſcente uindemia erant auidiſsi
mi, quarum rerum intemperanti ingluuie facile febres erumperẽt, ipſe etiam aër ſubiectæ
regionis à putri depreſſorum camporum halitu factus inſalubris, eos cõtagioſis ferè mor
bis infecerat. Quoniam Lotrechius ab initio quorundam exulum Neapolitanorum mo
nitu tam importuno quàm poſtea exitiali, aquæ perennis aquæductum concidiſſet, ut ob- B
ſeſsis copioſiſsimorũ fontium qui multis per urbem locis ſyphonibus largiter lymphas
fundunt, commoditatem eriperet. Neceſſario nanq. tota ea aquæ uis multifariam corriua
ta per ſubiectam planitiem ita ſpargebatur, ut ſenſim exundante & mox ſubſidente humo
re, eorum camporum gleba putreſceret, orireturq. inde craſsior nebula, excitata quidem
ſed ſemper indomita ſolibus; quæ ideo febres progigneret, & totis caſtris euulgaret. Fe-
rebant etiam tum nonnulli (quod uix credibile uidetur) quoſdam impiæ malignitatis mi
lites, cum ex ipſis Hiſpanis qui Maurorum ſtirpis eſſent, tum ex Germanis Iudaicæ ſectæ,
uiroſis herbarum ſuccis multoq. lini ſemine indito, ſuperiectiſq. item corrupti tritici quiſ
quiliis, uicinos caſtris hoſtium puteos, & ciſternas ferme ſingulas infeciſſe, proptereaque
inde potantium uentres intumeſcere, turgeſcentibuſq. cruribus, ora hominum uſq. adeo C
lurida macie palleſcere cœpiſſe, ut deformato habitu uix inter ſe noti cõmilitones noſce-
rentur, rariq. iam & ſegnes cuſtodiarum munia obirent. Quibus rebus diligenter explo-
ratis conſtat Giahennam Bæthicum equitum præfectum, qui unus omniũ prædæ erat aui
diſsimus, & ſolertiſsimus, opportunis horis circuendo Gallorum caſtra ſpeculandoque
non ſemel intra munitiones irrupiſſe; aliquot rapuiſſe equos, & arma in tabernaculis ex-
poſita, è fociſq. etiam infixa uerubus obſonia in urbem retuliſſe; quum ſtationum milites
humi ſtratos, neq. in pedes ſe erigere, inualidiſq. lacertis expedire & ſuſtinere arma non
poſſe, ad ſocios nunciaret. Qua furtiui incommodi contumelia Lotrechius grauiter com
motus, intentiorem cuſtodiam munitionibus impoſuit, eo euentu ut Giahenna non diu
ſua temeritate felix, interceptus ſit, & in carcerem Auerſanæ arcis perductus. Hæc quam D
diximus morborũ labes, ab Idibus Iuliis caſtra irrepſit, & præter uulgus militum, primo-
res exercitus inuaſit. Quam ob rem plerique ducum de ſalute ſua ſoliciti, relictis caſtris,
in proxima oppida ſecedebant. Per eos dies Barbeſsius nouus Gallicæ claſsis præfectus,
qui propterea ab Armorico oceano fuerat euocatus, quod Andreas Auria à Regiis ſtipẽ
diis graui de cauſa diſcedens, uti ſuo loco narrabimus, ad Cæſarianas partes ſeſe cum pe-
culiari ſua duodecim triremium claſſe contuliſſet; Lando ſe coniunxit, & ultra Sebethum
ad pontem quem uocant Ricciardum noxiorum ſuſpendiis infamem, proras adegit; &
quas adduxerat copias in terram expoſuit. Aduehebat enim Rentium Ceritem, & quæſto
res Gallos, qui ad perſoluenda militi ſtipendia depoſcente Lotrechio pecuniam attule-
rant. Eius appulſæ claſsis cõſpectu Gonzaga permotus, qui tum erat in hortis Regiis ſub E
Campana arce; repente dari tuba ſignum iubet, ad urbis portam progreditur, afferrique
ſibi arma præcipit, eaque celeriter induit, & cum primis equitum turmis quæ diſperſim &
properanter exibant, contra hoſtes contendit. Hunc etiam equitatum, expeditæ peditum
cohortes ſubſequũtur; quos omnes Gonzaga cohortatur, ut hoſtes deſcenſionem facien
tes, impeditoſq. ſarcinis, facto uehementiore impetu inuadant. Parent milites & tumul
tuoſiſsima ſtatim pugna editur, eoq. acrior quòd Lotrechius ualidam equitum & peditum
manum quæ deſcendentes in litus exciperet, præſidioq. foret, ad mare præmiſerat. Terre
bant Cæſarianos, tardabantq. ipſa tormenta Gallicis, & Venetis triremibus in aduerſum
litus emiſſa. Sed Hiſpani, diuerſo atq. audaci flexu eam munitionem quam ad mare à Gal
lis perductam diximus, tranſcendentes, tanta ui in hoſtes procurrerunt, ut perruptis Lo-
trechiani

A trechiani præſidii turmis, & cohortibus repulſis expoſita iam pecunia propè potirentur;
ac niſi Vgo Pepulus conglobatis turmis Hiſpanorum audaciam repreſsiſſet, proculdubio
ea omnis pecunia ad Cæſarianorum manus perueniſſet. Verum ardente prælio, & fortiſ-
ſimè depugnātibus Hiſpanis, Vgo ipſe uel impigrè reſiſtens uulneratur & capitur. Canda
lius quoq. regiæ nobilitatis iuuenis Lotrechii propinquus & inter Vaſconum duces facilè
princeps, glande humerum traiicitur, & circumuentus intercipitur. Quum eo modo peri
culoſiſsimum certamen eſſet cōtractum, Lotrechius nouas turmas, & ante alios Valerium
Vrſinum laborantibus ſubſidio miſit; cuius ſuperuentu pugna iterum reſtituta accenſaq.
eſt, & Hiſpanorum impetus uehementer eſt retardatus. Itaque redintegrato prælio Vale
rius mirifica uirtute confirmatis Gallorum animis Hiſpanos equites fundit, proterit pedi
B tes, & duos longè pugnaciſsimos Hiſpanorum equitum præfectos Arium & Mirandam
circumſiſtit, & capit. Ab Heluetia etiam cohorte quæ graui facta impreſsione hoſtium
pedites loco pepulerat, his permixtus tertius equitum præfectus cognomento Pratæus
confoſſo eius equo captus eſt. Hi tres poſtea æqua permutatione cum Vgone atque Can
dalio uel tum ex uulnere moribundo, utrinque reſtituti ſunt. Neque demum uſquam ad
belli uſque exitum periculoſius & grauius dimicatum eſt. Cæterum Lotrechius tantæ claſ
ſis appulſu aliquanto minore quàm ſperarat ſignatæ pecuniæ copia ſubleuatus eſt; quum
paulo poſt uixdum perſoluto uetere ſtipendio, noui exoluendi ſtata dies inſtaret, id iam
expectante & flagitante milite uti par erat, & iratè uociferantibus præfectis, unde exhau
ſto caſtrenſi ærario auri egens imperator à quibuſdam præfectis, ditioribuſq. alarum lega
C tis, oppignerata fide mutuo pecuniam accipere, & quando hæc quoq. deficeret, aliquot le
nis armaturæ equitum turmas exauthorare atq. dimittere cogeretur. Cuius infauſti con
ſilii rationem uel extrema neceſsitate expreſſam, ita ueteres improbabāt milites, ut ea par
te uirium hoſtes omnino ſuperiores euaſuros dictitarent, atq. obiter graue prorſus detri-
mentum ſe accepturos malè ominarentur. Horum erat princeps Nauarrus, qui à Lotre-
chio nunquam planè diſſentire auſus, perſeuerandum in obſidione, minutiſque præliis, &
crebris excurſionibus in queis leuis armaturæ equeſtris maximè ualeret, premendum ho
ſtem eſſe diſſerebat, quando rem ad ſummæ apertæq. pugnæ caſum deduci poſſe deſpera
ret. Rentius uero Ceres per caſtra à Valerio ſpectatum deductus quòd cohortes morbis
& præliis attenuatas, & ſemiplenas turmas, enataque in tabernaculis gramina notaſſet, de
teſtatus loci inſalubritatem, atque improbans laxiorem munitionis & aggerum formam,
ſuadere conabatur, ut contraheret caſtra, eaq. in editiora loca ſubduceret, & remotum
D obſidionis genus occupatis circumiectis urbibus & oppidis in queis diuiſa forēt præſidia,
inſtituendum eſſe indicabat; ut ſalubriore cœlo atq. opportunis commeatus copiis ægri
feſsique milites recrearentur, nec quicquam inde obſeſsis hoſtibus ſubportari ſinerent.
Quibus rerum difficultatibus compulſus, & diuerſis diſtractus ſententiis, ſecus ac antea
fecerat, minores duces & ueteres ſigniferos conſultandi cauſa in prætorium aduocauit.
Nam ut tum à Guidone Rangono accepimus, poſt ipſius diſceſſum à Troia, in eam uſq.
diem, nunquam uniuerſis ducibus in unum coactis, ſed per partes à ſingulis ſententias ro-
gitans, tanti belli conſilia communicaſſe ferebatur. Nihil equidem illi, quod ingratum ſo
ret, auribus enunciari, aut diſputando perſuaderi poterat; utpote qui ingenio ſuo indul
gens errare mallet, quàm alienis uti conſiliis, ne quiſquam ipſo melior, militiæque peri-
E tior exiſtimari poſſet. Itaque eius conſilii exitus fuit, ut imperator natura obſtinatus &
peruicax & ſe ipſo fatali ſuperbia elatior & pertinacior factus, è uetere ſua ſententia ullo
modo deiici aut dimoueri nequierit, profeſſus utiq. ſe potius turpi nece moriturum, quàm
ut paratæ uictoriæ ſpem flagitioſo atque indecoro prorſus receptu corrumperet, uel ſi a
multis deſereretur, & copias atroci peſtilentia totas abſumi conſpiceret, quando iam pro
conſtanti ſibi eſſet compertum aduerſariorum animos auxilii deſperatione magnopere
frangi, creſcenteque inedia, maioribus quàm ipſos affici incommodis, & ob id præcipuè
quòd Germanos cum Hiſpanis ſæpe rixari, ſeditioneſq. miſcere didiciſſet. Ita ut de matu-
ra hoſtium deditione minime dubitaret, modò ueteris ſuæ conſtantiæ meminiſſet; qua
tot urbes egregia cum laude ſuperioribus bellis expugnaſſet. Erant uera hæc, ſed ualde in

tempeſtiua,atq. omnium confutata ſententiis,meliora ſcilicet conſilia præuertente fato, A quod ad deſtinatam cladem cum ipſi Lotrechio,tum Gallico nomini properanter imminebat: Quando quidem,quod homines maximè mirarentur,Fortuna ex aduerſo ſui pro poſiti nimium tenax, nuſquam niſi Cæſarianis rebus ſecundiſsimo inſtinctu adeſſe conſueſſet. Igitur Lotrechius irrito incepto minimè abſcedendum ratus,eam tamen conſilii partem probauit & arripuit,quæ reparandas copias nouis delectibus, & ſuorum animos recenti præſidio confirmandos exiſtimabat. Quam obrem Rentius Ceres Aquilam conti nuo mittitur,qui quatuor milia peditum ex agro Piceno conſcribat,perſoluendiſq. ſtipendiis pecuniam à Quæſtore Aquilano, qui id facere perſcriptis literis iubebatur,accipiat, tranſuerſiſque montium tramitibus in Appiam niam deſcendere maturet; ut per Fundanos Sueſſanoſq. fines prætergreſſus Calenum & Campanum agros,ab Auerſa demum urbe,rectà ad ſe in caſtra perueniat. Erat Rentius quanquam infauſtus Vrbis patriæq. ſuæ B defenſor nuper extitiſſe uideri poterat, peritus tamen belli,& una maximè probata fide ſingulariq. inuicti animi conſtantia inſignis,& quod ſuſcepti negotii plurimum intereſſet, Gallicæ factionis apprimè ſtudioſus. Hoc ſupremi cōſiliū decretum ratioq. uel ob id facilè quibuſdam probari poſſe uidebatur, quòd Lotrechius dedenti urbem Aurantio,uel retenta arce,Cæſarianis omnibus incolumitatem,& nauigia quibus Hiſpani aut in Siciliam,aut in Hiſpaniam uti malent,aduehrentur,obtuliſſet,& Germanis menſtruum ſtipendiū quo ſe domum redeuntes alerent,per ſuos eiuſdem gentis milites qui apud ſe militarent,ſæpè promiſiſſet. Sed tanta erat alacritas Hiſpanorum,Germanorumq.conſtantia,ut ſe potius inedia perire paratos eſſe,quàm Gallis ſe dedere quos antea toties uiciſſent,quotidie prædicarent, ſubindeque eadem ſigniferis ſignificando per manipulos ſublatis dextris, quod C erat ſubitarium ſacramenti genus,ſe præſtituros iurarent, uſque adeo præclarè ut dubios nonnunquam ducum animos confirmare cenſerentur,& omnis iampridem de tanto hoſte conceptus timor Neapolitanis decederet. Per eos dies uir è Montella Samnii oppido ſe Gallicarum partium militem ab ipſo albæ crucis ſymbolo,teſſeraque mentitus,atq. in inſidias excurrentium Hiſpanorum ultrò datus, quum Neapolim perduceretur, ſe magnæ atque inſtructæ proditionis conſilium detecturum pollicitus eſt,unde non miſsionis modo,ſed multæ etiam pecuniæ præmium ſperare poſſet. Itaque uti oportebat ad imperatorem producentibus Hiſpanis qui eum ceperant,Fabritium Maramaldum cogitatæ nefariæ proditionis reum fecit; quod is ad eam urbis partem,quæ Campanam & Carmelitanam portam interiacet cum ſuis cohortibus ſtationem obtineret,& portam Lotrechio D proditurum promiſiſſet. Ea re ſubitis auribus accepta,& ad ſuſpicacem animum tranſmiſſa Aurantius uocatum Fabritium,& deponere gladium iuſſum,cuſtodiæ tradit. Tum uero Neapolitani ex ſingulis tribubus cōſurgunt,& rei in credibilis fama uehementer offenduntur,quòd præclaræ & antiquæ ſtirpis ciuis, ſpectatæ uirtutis dux,& per omnem uitam Cæſariani nominis ſtudioſus,ab agreſti, & nemini penè cognito homine delatore, in diſcrimen ſalutis & famæ uocaretur. Propterea orabant ſummis precibus,ne præcipitii iudicio,ſed accurata cunctatione eius accuſationis cognitionem ſuſciperet, & ille latronum more,inanis & proculdubio falſiſsimæ coniecturæ indicium ſeuera in quæſtione prius perpurgaret,quàm Maramaldus ad refellendam calumniam,uti æqua iura in diſpari,pro bo atque pernobili reo cauerent,tormentorum cruciatibus admoueretur. Indulſit hoc E Fabritio nequaquam ægre imperator Aurantius, alioqui in grauibus rerum momentis facilè ſuſpicax atque præproperus, quum reum peropportunè Victoria Columna tanquam Piſcarii cōiugis ſui alumnum,efficaciſsimis literis commendaſſet. Nec multo poſt accuſator in quæſtione diu & grauiter tortus, quum tormenta ſecus ac ante periculum crediderat,acerbiora ferre nequiuiſſet; ſe pecunia corruptum, ſubornatumque fuiſſe ab inimicis Maramaldi confeſſus eſt. Atque ita ille ſceleſtus calumniator tanta infamia Fabritium liberauit, & talionis pœnas in fruſta diſſectus dedit; ſtatimque Aurantius priſtinæ dignitatis atque cuſtodiæ locum, unde iam cohortes dimouerat Maramaldo cum multa uerborum præfatione reſtituit. At Gallicis in caſtris uſque adeo lentæ, atque tabificæ febres ab Idibus Iuliis ad Nonas Auguſtas inualuerant,ut tabernacula funeribus

A bus complerentur, & languentes paſſim milites, aut irritis, aut deſperatis medelæ ſubſi
dijs, fame ſitique enecti paſſim interirent, ſepultorumque tumuli frequentes iuxta mu-
nitionum aggeres conſpicerentur. Quapropter plerique ducum, aut tentati morbo, aut
inſtante mortis periculo perculſi, impetrato diſceſſu per cauſam curandæ uel auerten-
dæ ualetudinis, in proximas urbes caſtellaque ſeceſſerant; ſcilicet ut mitioris cœli fa-
ciem quæritarent. Veneti legati in primis freti claſſe ad urbem Caſtellimaris quæ
eſt ad ueteres Stabias conceſſere; conceptoque iam morbo Vgo Pepulus Capuam,
Valerius Vrſinus Nolam, Griſſerius ad Grannianum Nuceriæ propinquum dimiſſi
ſunt. Ipſe uerò Valdemontius ad Vicum Surrentini litoris urbem pauloantè ſe contule-
rat. Remanſerant cum Lotrechio frigentibus iam conſilijs pariter & uiribus, Nauar-
B rus, Michaël Salaſſus, Guido Rangonus, & nonnulli togati generis homines. Cæte
rum in Nauarro ueterem infracti & efficacis ſpiritus uigorem multiplicata militum
funera, & expectatæ cladis non temere ingruens metus, fermè totum eliſerant; ſic ut
propemodum muſſare interrogatus, aut reſpondens delyrare crederetur: Ipſe autem
Lotrechius attonito ſimilis diſſimulato animi dolore, ferociam ſuam & imperij uim
iuſſis, edictiſque retinens obrepente morbo iaceret, atque eo contumacius quòd lega-
tos Venetos, Piſanum in primis obſidis Cardinalis patrem, & ſecundum eum Petrum
Piſaurium Griffeiumque mortuos eſſe; Valdemontium autem ſupremo iactatum mor-
bo, fatalem horam quæ iam aderat, expectare didiciſſet. Nec Valdemontius uel ipſo ui
cium, & peregregij habitus uigore præualidus diu uim morbi ſuſtinere potuit; qui in ſpem
C regni triennio antea tumultuariis uiribus fretus ad Neapolitanam portam ſeſe oſtenta-
eat, cum ciuium uoluntatis, tum fortunæ ſuæ, quæ ſtirpi regiæ inniteretur periculum fa-
cturus. Eius mors Neapoli nunciata ſicuti ingrata quibuſdam Andeganenſium partium,
ſic maximè læta Cæſarianis fuiſſe uiſa eſt. Quoniam conſtabat quicquid antiqui iuris ui-
geret in Carolo primo qui Manfredum regem occidit, & regno potitus eſt; id totum per
Andegauenſes prouinciæ reges, recta hæreditatis ſerie ad Lothoringiæ regulos recidiſ-
ſe. Nam Valdemontius genitus erat eo Renato Lothoringiæ principe, qui Carolum Bur
gundiæ regem commiſſo prælio ad Nanſim interfecerat. Maiore itaque animo diligen-
tiaque intentiore Aurantius & Gonzaga perſpectis decumbentis Lotrechii difficultati-
bus, laceſſendos hoſtes perpetuiſque uigiliis conficiendos exiſtimabant; ſic ut non modo
circuendo eorum caſtra, & ſtationes pertentando laceſſerent, & ad capienda arma, ſemi-
D ſopitos & affectos morbis interdiu noctuque excitando perquammoleſtiſſimè fatiga-
rent; uerùm etiam iuſtis in proxima oppida, ubi hoſtes æſtiuare didiciſſent, ſuſceptis ex-
peditionibus, eos adorirentur. Paulo ſiquidem ante Gonzaga noctu confecto itinere,
ad Summam oppidum quod eſt Veſeuo monti ſubiectum, cataphractorum alam op-
preſſerat, & Nolana item uia Heluetiorum cohortem quæ commeatibus præſidio ierat,
occultatus in inſidiis ſub Veſeuo ſecunda expeditione trucidarat; mirabili caſu, quum
ſub Auroram iuxta nemus deliteſcens fulmine ala equitum ex terribili tonitru tacta, ali-
quot tantum equos uapore exanimatos nemine è ſeſſoribus læſo amiſiſſet. Iiſdem etiam
diebus Belmares equitum præfectus adiunctis ſibi expeditis ſclopetariorum manipulis,
aliam Gallorum equitum manum Matalonio in oppido, quod eſt ad Tifata montem, in
E conſpectu Capuæ urbis, expugnata ſtatione deleuerat. Saiauedra quoque natione Bæ-
ticus diligens equitum præfectus, recepta in prædæ ſocietatem peditum cohorte, uſque
Anelinum nocturna profectione contendit; improuiſoque in oppidum irrumpens, op
pidanoſque diripiens, Maternianum Inſubrem eius urbis epiſcopum cepit; captiuum-
que Neapolim perducens, ad contumeliam diuulſis teſtibus, ut maiorem à captiuo pe-
cuniam exprimeret, diu torſit; uixque poſtea Aurantii clementia & Vaſtij precibus, è
manibus impijs Saiauedræ ereptus eſt. Hæc paucis diebus accepta incommoda, quan-
quam uetantibus medicis Lotrechio languenti nunciari non poterant, emanabat ta-
men aduerſarum rerum non obſcura fama, ſic ut ipſi ægro intentis ſemper auribus
atque oculis aſtantium & inuiſentium facies exploranti multa uel non integra delatione
proderentur. Seuerè ſiquidem ſciſcitabatur à pueris, an quicquam noui de hoſtibus au

dirent; nec mendacio erat locus, utpotè qui ſi audita reticerent, flagella ad pœnam ſubire uererentur. Cognitis per hunc modum rebus improſperè per ſuos geſtis, neceſſe erat bilem commoueri, atque augeri morbum; eoque modo quum bis inciſa uena ſanguinem minuere fruſtra eſſet conatus, poſtridie Idus Auguſti indignabundus exceſſit è uita; uir certe bello egregiè fortis, & pace, æqui pariter & iuſti uſque adeo tenax, ut ſeuerus & inexorabilis haberetur. Sed elatior quibuſdam uideri poterat, quum aſpectu auſteræ frontis, raro quenquam familiaribus oculis intueretur. Erat ei facies digna prorſus imperio militari, quòd honeſtas, nec deformes cicatrices Rhauennate in prælio acceptas oſtentaret, & toroſo habitu ualidi corporis, quanquam mediocris eſſet ſtaturæ, certum & conſtantem integræ ætatis uigorem exprimeret. Subtractus eſt omni apparatu funebris pompæ, & in eadem uilla Aragonii Montalti, ubi prætorium fixerat, cumulo arenæ tumulatus. Qui optimo iure ætate noſtra, ſi cæteros duces eius gentis recta æſtimatione reputemus, peculiari cum laude expugnator urbium ſit appellatus, repetito quidem cognomento quod olim Demetrio Macedoni obueniſſe conſtat. Mortuo Lotrechio, ad neminem ſummi imperii cura peruenit; ſed reliqui duces in unum coacti, quæ poterant afflictis rebus remedia caſtrenſis diligentiæ comparabant, ante omnia à Rentio Cerite ſupplementa copiarum expectantes. At Rentius Aquilam profectus, quum copias ſcribere, & euocare quoſque Vrſinæ factioni, Gallicisque obiter partibus addictos cogere properaret; tota potiundæ pecuniæ ſpe decidit; quòd quæſtorem Gallum, & Camillum Vrſinum cognomento Pardum, qui Aquilanis, Præcutinæque prouinciæ præerat, non exhauſtos modo pecunia, ſed publicè obæratos etiam reperiſſet. Itaque ad Neapoleonem Vrſinum ſe conuertit, atque ab eo magnis perſuaſionibus cohortes impetrauit. Erat tum Neapoleo recuperandis auitæ hæreditatis oppidis intentus, quæ poſt mortem Virginii aui Fabritio Columnæ Ferdinandi regis conceſſione obuenerant. Nam per eos dies propter eandem antiquæ litis controuerſiam cum Scipione Columna Reatino Epiſcopo collatis ſignis apud Manlianum extremis Marſorum finibus conflixerat, cadenteque in acie Scipione ea oppida uictor ceperat, quæ ſunt ad Fucinum lacum. Hic Neapoleo publicam patriæ iniuriam uindicare ſe uelle profeſſus, infeſtis armis Cæſarianos quos in Vrbe uel in agro Romano deprehendere poterat, cruenta manu perſequebatur; cupiebatque Galli Regis auſpicia ſequi, & eadem ſtipendia promereri, quæ & Iordanes pater, & auus Virginius maiores ſui meruiſſent. Ad has Neapoleonis cohortes, alias è Piceno agro, Spoletoque in primis euocatas adiunxit, primaſque earum Rentius uti ſtatuerat in Campaniam præmiſit. Iamque Paulus Petrus Ceruarius cum ſua cohorte Capuam peruenerat, & reliquæ antecedentem cum Rentio conſequebantur, quum Ceruarius de Lotrechii morte cognoſcit: Nec propter eam famam, qui erant Capuæ, uenienti & poſtulanti ingreſſum, portam aperiunt. Nam Iulius Capuanæ familiæ princeps, & Fabritius Maramaldus, ad recipiendam Capuam aduentare ferebantur. Qua denunciatione de muro facta, ut ſe periculo eriperet, Ceruarius ad Rentium eſt reuerſus. Lotrechii morte Neapoli nunciata Cæſariani duces nequaquam oppugnanda caſtra cenſentes, obequitando caſtris, intercipiendo commeatum, & ſe munitionem inuaſuros oſtentando, bellum gerebant, quod ſine ſuo periculo & ſine uulnere hoſtem peſtilentia abſumi proſpicerent. Auſter namque uentus per eos dies perflare & mortiferum craſſioris nebulæ uaporem ex paluſtri ortum uligine per caſtra diſſipare & circumferre ita cœperat, ut aliis ex cauſis conceptæ febres, in contagioſum propè morbum uerterentur. Itaque Gonzaga conſuetudine quotidiana partiendo per uices equitatum & ſclopettarios pedites quibus expeditæ celeritatis cauſa ignobiles equos attribuerat, turmis admiſcendo circuibat caſtra, & per tubicines pugnam ciendo hoſtes morbis atque inedia debilitatos orbatoſque imperatore, & præfectis magna ex parte ægris aut morte abſumptis, aſſiduè exagitandos ſuſceperat. Cæterum Aurantius ipſe cum Gonzaga per exploratores edoctus, numeroſum hoſtium equitatum ſuſcepta nocturna profectione è caſtris Nolana uia iter intendere, cōtinuò cum expedita parte exercitus in eos erumpit, à medioque itinere ab-

euntes

A euntes conſecutus nullo negotio fundit, impedimentis exuit, & ferè omnibus aut cæ-
ſis aut captis cum magna præda Neapolim reuertitur. Interea Galli duces aſperrimis re
rum omnium incommodis conflictati, & de ſalute publica deſperantes, ad unum id con
ſilium quod antea Lotrechius maleſana obſtinatione repudiarat, ex communi omnium
ſententia recurrunt; damnatiſque caſtris effugiendum cenſent, menſque omnibus una
eſt, ut Auerſam ſe recipiant, dum aliquæ uires ſuperſint; ne cunctis, ſi forte caſtris ſe
tenere eaque pertinacius tueri uelint, inhoneſtè atque miſerrimè ſit pereundum. Itaque
more militiæ tres acies, triaque agmina inſtituunt, quibus ſingulis præſidii cauſa mino
res ternos falcones adiungunt, & equitatum æqua diuiſione partiuntur. Primi agmi-
nis cura Salaſſo regulo, Guidonique Rangono attribuitur. Secunda Nauarro. In ter
B tia Pomperanus Gallus, Paulus, Camillus Triuultius, & Palicia cognomento Nigra
ſingularum alarum præfecti conſtituuntur; & ſub auroram compoſita agmina ſilentio
caſtris educunt, deſertis muralibus tormentis, & relicto omni grauiore caſtrenſis appa-
ratus inſtrumento; taciti quidem & ſine tuba tympanique ſtrepitu euadentes; atque eo
tectius quòd denſiſſimus imber, crebris fulgetris, & multo tonitru procelloſus ingrue-
rat; aptus hercle auertendo hoſti, qui nec ſatis explorare, nec opportunè perſequi, nec
quicquam grauius per eam turbidiſſimam tempeſtatem tentare poſſe uideretur. Cæſa-
riani namque duces qui pridie eius diei (is fuit quarto Calendas Septembris) conſilio
habito, quòd nonnulli militum per Gallicas munitiones infrequentem & ſegnem ſta-
tionem morbo atque inedia propè enectorum hoſtium ſe deprehendiſſe nunciaſſent,
C ea ratione copias partiti fuerant, ut Dorbinus cum Hiſpanis adiuncto ſibi Conrado Heſ
ſio cum quatuor cohortibus, Vaſconum caſtra quæ erant, ut diximus, ad Campum ne
terem ſupra Ianuariam portam oppugnaret. Ipſi uerò Aurantius & Gonzaga cum reli-
qua parte exercitus admotis tormentis caſtrorum hoſtilium aggeres aggrederentur.
Sed decedente pluuia quum tantiſper reſerenaſſet, allatum eſt Gallos deſertis caſtris ad
Auerſam ſe proripere cœpiſſe. Qua re cognita propè totus in abeuntes equitatus eſt
effuſus: Quòd ad certam prædæ ſpem quiſque ſibi uel iniuſſus properandum exiſtima
ret; nullo propè ſubſequente peditatu, quoniam Dorbinus & Heſſius in oppugnandis
Vaſconum caſtris, ſub eam horam uehementer eſſent occupati, & Vaſcones & Can-
tabri Agramontio duce ſuos aggeres acerrimè & conſtantiſſimè defenderent. Erant
in nouiſſimo abeuntium Gallorum agmine ſclopettarii, partim ex nigra Etruſcorum
D legione, partim ex cohortibus quæ à colore uexillorum albæ uocabantur, hiſque præ-
erat Cæſar Scotus Placentinus. Ea manus primum aduentantium & irruentium equi-
tum egregiè impetum ſuſtinuit; ſed ſclopetis ſemel diſploſis uſque adeo acriter equites
inuecti ſunt, ut uniuerſos ad ſecundos ictus ſeſe inſtruentes perturbarent; quòd uiæ
eius itineris cauæ, & præalta ſaxeaque crepidine utrinque munitæ omnem diſcurrendi
atque explicandi ſeſe facultatem eriperent, magnoque Cæſarianis uſui eſſet equorum
impetus, quando in depreſſa & perangusta uia à paucis uel fortiter conglobatis ſuſtine-
ri nequiret. Per hunc modum perrupto & fœdè profligato Gallorum nouiſſimo agmi
ne, grauis illico tumultus ad medium agmen peruenit, parique ſorte quum fruſtra à pri-
mo agmine ſubſidia expeterentur, quòd id plenis paſſibus anteibat; ab eodem uictore
E equitatu fuſum, & parua cum cæde armis, & ſarcinis uexilliſque militaribus & tormen-
tis exutum eſt. Quandoquidem ægra militum corpora languentibus dextris uix haſtas
intentarent, aut gladios diſtringere auderent, contra uictores qui in deditos humique
proiectos & ſalutem deprecantes, contenti præda à cædibus facilè temperabant. Na
uarrus ipſe qui uti erat æger lectica ſæpe uehebatur, & tum feſtinandi cauſa humilem
mulam conſcenderat, obliquos uiæ tramites quærens ab Epirotis Græciſque equitibus
interceptus eſt, Neapolimque perductus. Salaſſus uerò & Rangonus expeditum nacti
iter ad Auerſam intacti peruenerunt. Sed eorum copiæ uſque adeo anguſta portula rece
ptæ ſunt, ut amplius tribus horis quum ſinguli introirent, uictores iam adeſſe arbitratæ,
diu in foſſa trepidanter ut admitterentur expectarint. Quibus tandem intra mœnia rece
ptis & paululum recreatis, quum duces in arcem de urbis defenſione conſultarent, Hi-

ſpani pedites agminatim ſuperuenere. Hi nanque à Vaſconibus repulſi ad famam fugæ A
hoſtium equitumque uictoriæ incitati, ad iter capiendum antecedentibus ſeſe aggrega-
bant. Primis Hiſpanorum cohortibus in conſpectum Auerſæ ſe dantibus, reliqui mani-
pulatim ſe aggregabant, & quòd perterritos atque imparatos hoſtes exiſtimarent, adiuti
paucis ſcalis quas è ſuburbanis caſis repererant, alii haſtis innixi, alii commilitonum hu-
meris ſubleuati, erepere in muri coronam cœperunt, cohortantibus Saiauedra & Ioanne
Gaetano qui nauali prælio captus dimiſſuſque fuerat. Hi primi omnium conſcende-
rant, plenaque iam Cæſarianis muri corona, quòd hoſtes metu præpediti nequaquam ala
criter arma expedire uiderentur, in urbem ſeſe uel temere demittere non dubitarunt.
Sed eorum paucitas Gallis animos ita erexit, nt Gnidone Salaſſoque ante alios prodeun
tibus & acriter inuadentibus, Hiſpani quibuſdam ſuorum interfectis, aut captis, rurſus B
ſubire coronam, atque inde ſe demittere cogerentur; ſic ut nonnulli religans ad pinnas
ſclopettorum funiculis, per eos uel abraſis manibus deſilirent, aut periculoſo ſaltu præci
pites in foſſam ſe darent. Ab eo irrito conatu Hiſpani quòd iam frequentes armatos, &
tormenta diſplodentes Gallos in mœnibus cōſpicerent, Aurantio & Gonzagæ quid rei
gereretur ſignificarunt; poſtulantes nt tormenta muralia atque ampliores copias ſummit-
tere properarent: Quando quidem hoſtes iam confirmatis animis de deditione colloqui
recuſarent, proindeque iuſta ui expugnandos appareret. Itaque duces perterritis, nul-
lum quo animos colligerent, aut uires alicunde reſumerent, ſpatium moræ dandum ra
ti, tormenta ad Auerſam peruehi iuſſerunt; quo temporis interuallo caſtra Gallica nul-
lo iam defendente inuaſa direptaque ſunt; magna prædantium admiratione, quum præ C
ter arma tormentaque magnitudine & numero ampliſſima ſuis locis reperta, ægri etiam
moribundique milites paſſim iacerent, & quod erat acceptæ cladis argumentum, in or-
natiſſims tabernaculis enata gramina conſpicerentur. Erat ea forma caſtrorum ſitu mu
nitioneque memorabilis, & prorſus ſicun uidimus ſtupenda; ſic ut plerique Cæſariano
rum ducum nuſquam peritius & accurratius à quoquam hac ætate caſtrametatum fuiſſe
faterentur, & magnam partem eins diſciplinæ à Nauarri ingenio profectam dicerent.
Poſtero die Salaſſus ubi tormenta quæ ex Gallicis caſtris aduecta fuerant, promoueri ui
det, ſuos componit, & diſtributis per idonea loca præſidiis, hoſtium uim expectare con-
ſtitnit, quòd propngnando reſiſtendoque generoſa ortum ſtirpe armatum uti deceret
occumbere, quàm nullo Fortunæ aut uirtutis ſuæ facto periculo turpiter ſe dedere ho-
neſtius putaret. Eiuſdem animi erant Rangonus & Pomperanus, parique alacritate & cō D
firmatione animorum ueteres milites defendendis mœnibus opportuna tela compara-
bant. Sed poſtquam ab Aurantio adactis maioribus tormentis uerberari murus & mox
aperiri cœpit, & introrſus repetiti pilarum ingentium ictus, nequaquam diu ſuſtineri
poſſe cenſerentur, eadem infeſtæ Fortunæ uiolentia in genu Salaſſus grauiſſimè nulnera
tur, reſiliente ſcilicet perfracti tormento lapidis fragmine; quo ex acie in domnm relato,
magnopere imminutus eſt pauloante reſumptus nigor, & eo quidem grauius quòd infe
licibus nunciis allatum fuerat hoſtes Capuam recepiſſe, ad quam dubiis & aduerſis ſuis
rebus Galli confugere poſſe ſperauiſſent. Nam (ut ſupra diximus) Maramaldus cum ſuis
cohortibus ad tentandam Capuam proficiſci iuſſus, ſiniſtrorſum capto itinere, loco ido
neo ſibique noto non procul ab nrbe conſederat, & cum Iulio è Capua familia Cæſaria-
narum partium, qui alæ equitum præerat, Campanos ad defectionem ſolicitabat. Erant E
Capuæ Vgo Pepulus æger ſupremum exhalans ſpiritum, & Iulianus Strozza (is cum ni
gris cobortibus præſidio Puteolis nuper fuerat) præterea ingens ægrorum multitudo
omnis generis. Nam Capuæ cunctis qui morbo tentarentur in caſtris, certus atqne ſalu-
bris erat receptus. Itaque Campani moriente Pepulo, Maramaldi aduentum timentes, &
de Gallorum uictoria nequaquam temere deſperantes, diſſimulato conſilio, eam mili-
tum multitudinem adhortantur, ut delectis his qui uiribus ualerent, aut qui iam ex longa
ualetudine uires recepiſſent, facto equitum & peditum firmiore globo, exire prædatum
uellent; quòd nihil iam Capuæ pecoris ſupereſſet, qua excurſione aliquam pinguioris ob
ſonii copiam relaturos, & quo ſucceſſu à ſuis pariter atque hoſtibus bellum Neapoli ge-
reretur,

A reretur, certius exploraturos. Probatur id conſilium ab omnibus, quod callidum & non obſcuræ perfidiæ plenum Campani obtulerunt; ſic ut magna manus armis & equis ſe inſtrueret, & ſub uexillo ſtatim portis egrederetur. Sed Campani egreſſis, & non multo poſt redeuntibus portas occludunt, eadem fermè hora qua Ceruarium ut diximus cum Rentiana cohorte uenientem excluſerant. Ob id deſperato ingreſſu ea manus, uti cuiq; libuit, dilapſa eſt & Maramaldus ab auerſa porta in urbem eſt introductus, accumulata ægris Gallis miſeria, quando omni armorum & ueſtis inſtrumento expoliati captique eſſent; ipſique Vgoni iam mortuo, & in æde ſacra feretro impoſito; inter nænias ſacrificulorum, ornamenta equeſtris cultus detraherentur. Erat enim ex eo procerum ordine qui conchyliatum torquem Galliæ regis munere eximii honoris cauſa geſtare cõſueuerunt.
B Maramaldi ſiquidem cohortes è rapaciſſimo genere hominum Lucanis & Brutiis conſtabant, quæ ex Gallia Ciſalpina, Etruriaque ingentes egerant prædas, Romæq. præſertim auariſſimè graſſatæ fuerant. Strozza autem qui cum pecunia Florentini quæſtoris in arcem temerè munitam confugerat, certa pactione ſe dedidit. Ea Campanorum defectione Auerſæ peruulgata, nec ceſſantibus Cæſarianorum tormentis, Auerſani metu inſtantis cladis perterriti, iacentem Salaſſum adeunt, orantque ſuppliciter ne pertinacia ſua fidelem miſerrimamque urbem in extremum ſalutis diſcrimen adducere uelit; maturaque deditione, plorantibus tot matronis & pueris ſubueniat, poſtquam cuncta ſeſe defendere conantes deficerent. Salaſſus mortifero ictus uulnere atque extremo dolore compulſus, animum ad pietatem reuocat, & Guidonem Rangonum ad Aurantium mittit, qui de
C deditione quàm honeſtis poſſit condicionibus tranſigat. Is uti debebat, in id conſilium nitebatur, ut cunctis incolumibus, ſaluiſque uexillis, & ciuitate conſeruata paciſceretur. Sed uictor Aurantii animus nonnulla ſuperbè repudiabat. Per hunc modum aliquandiu re diſputata, quòd interim tormenta nullo quidem temporis puncto ceſſarent, & iam perruptus ad grandem hiatum murus, coronaque pinnis nudata conſpiceretur, nec Rangonus re confecta maturè uti ſperarat rediret, Salaſſus militum quorundam precibus, & Auerſanorum lachrymis fatigatus, per idoneum hominem ad arbitrium uictoris indecoram deditionem fecit. Eam uerò fœdæ pactionis condicionem, uel miſeris & uictis indignam putauit Guido, qui adhuc cum Aurantio de condicionibus ſubtiliſſimè contendebat; quum tranſactæ deditionis tabulæ proferrentur, uſque adeo eas Rangonus eſt auerſatus, ut teſtaretur ſe æquo iure eſſe liberum, nec pudendis ſtaturum legibus, quando eius
D perſcriptæ legis beneficio uti nollet. Hac lite cœpta Cæſariani interim recepti in urbem, quos pecunia redimere ſe poſſe uidebant, ad unum omnes cepere. Ferunt Pomperanum in ea tantæ calamitatis cogitatione defixis in cœlum oculis obſtupeſcentem, acerbiſſimoq. dolore perculſum, in ueſtigio concidiſſe, quũ rigerent adhuc oculi; nec ullis fomentis ei exanimato, uita ſubito deliquio erepta, reſtitui poſſet. Hic eſt ille qui Carolo Borbonio proditionis damnato, totius exilij comes fuit; & eius poſtea admiſſi ſceleris pertæſus, à clementia Franciſci regis, alæ præfecturam promeruit. Illo etiam triduo quod multis fortium uirorum funeribus, Gallis maximè luctuoſum fuit, mortuus eſt ignobili & fœdo in loco Ambroſius ille Florentius Inſuber, qui mali aut certè fatalis conſilii dirus author, Lotrechium ut diximus, ab oppugnatione Mediolani Neapolim pertraxerat, ob id-
E que meritas factioſæ malignitatis ſuæ pœnas dediſſe uidebatur. Eum quoque altero tantum die anteceſſit Petrus Paulus Creſcentius Romanus, Clementis legatus; & Paulus Camillus Triultius præfectus equitum in eadem peſtilentis doloris miſeria exceſſit è uita, qui omnes uti erant nobilitate clariſſimi, ſepulturæ honore caruerunt. Pridie quàm Galli Auerſana in uia funderentur, atque eorum Cæſariani potirentur caſtris, Andreas Auria ipſos captiuos Alfonſum Vaſtium & Aſcanium Columnam, quod Cæſaris ſtipendio ſeſe commutata uoluntate addixiſſet, in Aenaria inſula, ubi illorum erant uxores, lætos expoſuit. Nec multas poſt horas Vaſtius Neapolim eſt profectus, ut ducum conſiliis intereſſet. Is quòd ſuæ perpetuæ benignitatis munus uidebatur, Salaſſum Neapolim perductum, omni humanitatis, & munificentiæ officio complexus eſt. Sed ille non multo poſt, interneciuo uulneris dolore mœroreq. animi confectus, ultro propè accerſita mor

te, uitæ ſuæ finem impoſuit. Vaſtius quoque Rangonum cum Hiſpanis an iure militiæ ca A
ptiuus dici poſſet, prolixè diſputantem lata ſuper ea re mitiore ſententia liberauit, & cum
quibuſdam notæ uirtutis præfectis, actuario nauigio impoſitum in Aenariam abire iuſ-
ſit, ut inde Romam, uti probè à fideliſſimis nautis factum eſt, adueheretur. At Nauarrus
cui miſerè capto quidam milites Hiſpani bina maleſani atque infelicis decreti transfugia
obiectabant, in eundem priſtinæ, & tum ſupremæ calamitatis carcerem coniectus eſt; ea
tamen Hicardi cuſtodis indulgentia atque humanitate, ut extrui ſibi in foco uaporarium
camini tubum quo algens calefieret, impetrarit; ſed aliquanto poſt uel æger & ſenex,
quum eum ſicuti alios qui eo bello defeciſſent, Cæſar perſcriptis ab Hiſpania literis, capi
te plectendum eſſe cenſuiſſet, exanimatus in culcitra repertus eſt. Nec defuere qui crede
rent eum ſuperiniectæ multiplicis ſtragulæ ueſtis pondere preſſum, ultro necatum fuiſſe, B
quòd Hicardus exiſtimatione fortiſſimi ducis permotus, eum qui illam eandem arcem
aliquando cepiſſet, renocata rerum fortiter geſtarum memoria, extra Cæſaris inuidiam
carnificis manibus ſubtrahere uoluerit. Per eos etiam dies ambo Florentinorum legati
Marcus Nerius, & T. Soderinus Auerſæ capti, apud Hiſpanos Neapoli uitam cum mor-
te commutarunt; quum Nerius pecuniam quam pepigerat pro redemptione tardius ex-
pediret, & Soderinus auri tenax, & uitæ prodigus, impoſitum tanquam æquo grauius pe
cuniæ pretium, ſe perſoluturum obſtinatè pernegaſſet. Verùm nihil in eo belli exitu,
quàm infimæ multitudinis deformius atque miſerius ſpectaculum fuit, quum ſemineces
umbris hominum pares, pecorum modo ad ſtabula regia quæ ſunt ad Magdalenam, tru
derentur. Nam hoc pietatis officium à ſenatu Neapolitano ducibus ita iubentibus, ut ibi C
alerentur, curarenturque, impenſum eſt. Verùm corpora cuncta, cœli, uigiliarum, & mi
litaris laboris incommoda per quinque menſes perpeſſa, uſque adeo aceruatim commu-
nicatis morbis à contagioſa illuuie peribant, ut pauci ſupereſſent, qui in Galliam atque
Germaniam remigrarent; atque ex eorum calamitate atrox peſtilentia Neapoli relinque
retur. Ab hac inexpectata multis uictoria, felicitateque Cæſaris, & portentoſa Gallorũ
clade, Fortuna nequaquam adhuc ſuo in eam gentem exaturato pleniſſimè odio, tam in-
ſolens quàm atrox, in ipſum Lotrechii cadauer ſæuitiam exercuit, ut diuturni ludibrii ui-
cto, mortuoque contumeliam accumularet. Id enim Hiſpanus quidam impiæ atque im
pudentis argutiæ rapax, ſabulo erutum è caſtris in Vrbem retulit, & in regione quam Sel
lariam uocant recondidit ſubterranea in cella; ut uenalitium cadauer, aliquem è Gallia
pietate & reuerentia inſignem emptorem reperiret, qui redemptum repenſo multo au- D
ro in Galliam ad Fuſiæ gentis ſepulchra referendum arbitraretur. Sed nemo unquam
uel propinquorum qui ſepulturæ iacturam magnifaceret, aurumque rependeret, com-
paruit; ita ut ualde mirum uideri poſſet, quòd in nemine apud Neapolim uel ducum uel
procerum, in eo flagitio inuſitatæ impietatis & iniuriæ generoſus pudor humanitatem
expreſſerit; quum in cella uinaria tanti nominis Imperator inhumatus iaceret; ſecus ac
Valdemontio acciderat, qui ſacratarum uirginum, quæ in diuæ Claræ clauſtris degunt,
mirifica pietate, honeſtiſsimo templi in loco collocari meruiſſet, quoniam id templum
Andegauenſes reges Valdemontii progenitores pia liberalique magnificentia condidiſ-
ſent. Cæterum Lotrechii mors ſicuti militibus importuna, ita ſupra quàm credibile ſit ci-
uibus Romanis ingrata, luctuoſaque extitit; utpotè quæ ſingularem Vrbi triſtitiam attule
rit, uſque adeo ut Populus Senatuſque Romanus in Capitolio non obſcura ſummi dolo E
ris ſignificatione, è cunctis tribubus atra in ueſte cogeretur, & ei quẽ Vrbis liberatorem
appellabat, quòd Cæſarianos ſupremæ labis excidium communi gentium omnium pa-
triæ immaniter afferentes, detraxiſſet; iuſti honoris cauſa parentalia decerneret, quæ eo
ipſo die quo nunciata mors eius eſt, inſtauratis regio cultu ſplendidiſsimi funeris exe-
quiis, Laterano in templo quotannis celebrarentur. Id decretum religioſæ pietatis uſque
adeo ad diuturnam memoriam Lotrechio glorioſum uideri potuit, ut non dubium uicto
ribus, qui mortuo ſepulturam inuidiſſent, præduræ & propè infamis inclementiæ pudo-
rem exprimeret. Sub ipſam quoque Auerſæ deditionem Agramontius publicæ labis For
tunam agnoſcens, & reliqui cum eo Vaſconum duces, neceſſaria potius quàm æqua con-
dicione

A dicione ſe dediderunt; ſic nt multa inermium & egentium agmina quæ ſe Romana uia
ad iter expedirent, cernerentur. Hiſdem etiam diebus poſt Lotrechii mortem Sanſeue-
rinus Salernitanus regulus, & Hieronymus Tutauilla Sarnenſis comes ab Aurantio No
lam proficiſci, & Valerium Vrſinum obſidere iuſsi, cum uix dum ſe ab aduerſa ualetudine
nouis uiribus confirmantem, in arcem ſe recipere, & poſtremo ea condicione deditionem
facere compulerunt, ut cum præſidio ad caſtra Gallica deduceretur, quòd is erat paruo
cum præſidio attenuataque equitum ſuorum ala; & Nolanorum animi, ut ad priſtinam
Cæſarianorum ducum fidem redirent, ad arma parati eſſent. Sed in itinere cognitum eſt
Gallorum caſtra nulla iam eſſe, quapropter Hiſpani equites eum iure captiuum eſſe dicti
tantes, exutum armis & ſarcinis Neapolim perduxerunt. Ibi de militari iure aliquandiu
B in ea controuerſia diſputatum eſt. Verum commendatione multorum, ipſiuſque præſer
tim Mirandæ precibus, quem paulo ante ab ipſo Valerio captum, humaniterque dimiſ-
ſum diximus, ab Aurantio propter uirtutem ſæpius ſpectatam & generis nobilitatem, ut
Romam enauigaret, impetrauit. Quum eo modo res Gallica paſsim urgente Fortuna
fœdè concideret, Gallicæ Venetæque claſsis præfecti inuadendi opprimendique Andreæ
Auriæ conſilium ceperunt. Erant enim ei concitante odio uehementer infenſi, quòd is
à Gallo rege diſcedens, totius Italiæ cauſam importunè deſeruiſſe, & peruerſa ratione
nequaquam iuſta de cauſa ſeſe Cæſarianis partibus applicaſſe uideretur. Itaque prodeun
tes ex Prochytano freto, Auriam ſub Iſcla ſtationem habentem, ubi pridie Vaſtium &
Aſcanium expoſuerat, conſpicati, in eum tormenta maiora in ſpatio uiginti ferè ſtadio-
C rum emittere cœperunt. Deſcenderam ego tum forte ab arce ad litus pretoriamq. con-
ſcenderam, ut ſummæ authoritatis uirum, cui eram familiaris, honoris cauſa uiſerem,
gratularerque ſubinde quòd commutata uoluntate felici iudicio animum pro hoſtili, er-
ga nos amiciſsimum induiſſet; poſtquam inſigni beneficio bello captos proceres ciuili hu
manitate uxoribus & liberis atque penatibus reſtitutos uidebam. Tum uero me, ſecus
ac putaram, naualis pugnæ periculo implicitum cernentem Andreas me nihil preteruo-
lantes pilas timere, & in certa puppis parte conſiſtere iubet. Ipſe molitur ancoras, aqui-
lamque triremem omnium uelociſsimam præmittit, ut hoſtilis claſsis numerum certius
exploret; expediriq. armamenta omnia, tormentaq. dirigi in hoſtem præcipit; ea mente
ut cum ſuis duodecim tantum triremibus, uel cũ multo maiore hoſtilium numero, cõtem
pto omni periculo audacter congreſſurus crederetur. Sed quum hoſtiles multitudine eſ-
D ſent ſuperiores, utpote quæ triginta quinque numerum quæ iam freto exceſsiſſent facilè
excederent, Andreas prælium non temere uitandum putauit, & in eadem ſtatione ſubſti-
tit, quæ erat tutiſsima. Nam urbs Iſcla quæ antiquitus Pythacuſæ à figulinis & non à ſi-
miis dicebatur ſterili in colle collocata, in ſummo uertice munitiſsimam habet arcem, un
de ei è uulgari Græco nomen eſt Iſchia, ſiquidem munitiſsimum locum Græcè exprimit.
Hæc latè maria proſpectat, tormentiſque maioribus in hoſtilem claſſem directis, & præ-
grandibus pilis in eam uel ad incertos ictus frequentiſsimè contortis, Venetas ſimul &
Gallicas triremes ab acceſſu facilè deterrebat, ea conditione, ut è longinquo tantum cre
bris & innoxiis tormentis certaretur, & Auria Innato in loco rupium obiecta mole pro-
tectus conſiſteret. Arx enim ad ſeptentrionem directis in ſubiectum mare cautibus inac-
E ceſſa eſt, quum in meridiem extenſæ per gradus urbi immineat. Iungitur porrò hic collis
Aenariæ inſulæ oblongo ponte lapideo, ſic ut urbs ſcopulo impoſita & ponte annexa in-
ſulæ, nauibus circumnauigari nequeat. Circumuolitabant tamen ex longinquo Venetæ
triremes, & uno atque altero ingenti tormento, quod Baſiliſcum uocabant, inanibus icti-
bus terrorem inferre, & noſtros in altum elicere conabantur; quòd ſubire arcem nec ex
propinquo conferre triremes ſine certo diſcrimine atque exitio ſe poſſe prouidebant.
Itaque quum aliquandiu irrito conatu detrimentum inferre contendiſſent, intra fretum
Prochytanum unde exierant, ſe receperunt. Eo die tum primum Auria ſtudium ſuum nu
dauit, aurataque lilia, quæ erant Galliæ Regis inſignia, & in extrema puppe ſpectabantur
iracundè perfregit atque decuſsit; pauciſsimoſque poſt dies Gallicam claſſem Neapoli-
tano excedentem litore, & quòd iam Veneta fractis & deletis partium uiribus ad Meſſa-

næ fretum contendiſſet, intentiſsimo curſu ſuæ claſsis perſecutus eſt; tanta celeritate ut A
quædam nauigia, militaribus equis & pretioſo caſtrenſium rerum apparatu onuſta con-
ſequeretur, & caperet; nec inde quicquam intermiſſa perpetui curſus diligentia, ſegnio-
res & longa nauigatione debilitatas quaſdam nouiſsimi hoſtium agminis triremes interci
peret, & uix Tendanus regulus, quem præfuiſſe Heluetiis diximus, è manibus elabere-
tur. Locus admonet ut quæ promiſeram de alienatione Auriæ, & Liguſtici belli cauſis
(hæc enim à legentibus diutius expectari non poſſunt) ex inſtituto operis exoluam, & ſe
riatim enarrem; quando res bellicæ ſub unum fortè tempus geſtæ, ne texturam hiſto-
riæ intercidant, atque ineptè confundant, ſuo ordine per partes explicandæ uideantur.

Itaque operæpretium erit paulo altius repetere à rebus geſtis ſuperioris anni, qui toti
Italiæ non modo ab atroci terribilique armorum ſtrepitu, ſed ab inuſitata frugum penu- B
ria, & peſtilenti cœli atque aëris inclementia ſupra omnes quorum patres noſtri meminiſ
ſent, maximè dirus & perniciosiſsimus fuit. Erat is uigeſimus ſeptimus ſupra quingente-
ſimum & milleſimum à partu uirginis, neſanda Vrbis clade inſignis. Igitur ſub id tempus
quo Lotrechius transgreſſus Alpes, eo modo quo diximus Boſcum, Alexandriam atque
Ticinum expugnauit, Franciſcus Galliæ rex uiginti duarum triremium claſſem Andrea
Auria præfecto Maſsilienſi portu emiſit. Eum nuper honorificentiſsimo maritimæ præſe
cturæ titulo Amirantem mediterranei maris appellarat. Is Genuam obſidere iuſſus, ſu-
periora inferioraq. Liguriæ litora percurrebat, idque unum iniunctum diligenter obibat
munus, ut frumentarias inuectiones impediret. Nam tum Genuæ frumenti inopia uehe
menter laborabatur, & peſtilentia ſæuire in ciues cœperat; nec ſatis firma aderat claſsis
Antoniotto Adurno urbis & Cæſarianarum partium principi qua Gallicæ claſsi obſiſti C
poſſet. Hæc dudum onerarias duas Ferrariam & Rapallinam proſpero deſtitutas uento
apud Florentium Corſicæ portum perſequuta, ſeſe in litus eiicere compulerat, euadenti-
buſque nautis, atque uectoribus incenderat. Quam ob rem fiebat ut Genuenſes onerarias
naues ad coëmendum frumentum in omnes partes dimitterent, & quotidie effuſa in por-
tum eſurientis populi multitudine, aduentum nauium expectarent. Earum forte duæ fru
mento Siculo onuſtæ, ſeſe in Delphini portum intulerant, ut inde expectata idonea tem
peſtate, eluſa Aurianarum triremium cuſtodia ad urbem perueherentur. Qua de cauſa
ſuperioribus diebus apud portus fauces Adurnius munitionem erigi, inædificarique pro-
pugnaculum, & præſidium imponi iuſſerat, ut ibi ab alto intrantia nauigia tutam haberent
ſtationem, & ne à Gallicis triremibus oppugnarentur terreſtri cohortium præſidio defen D
di poſſent. His Adurnii conſiliis diligenter exploratis Andreas claſſe prouectus idoneo in
loco circiter quatuor milia peditum expoſuit, ut à terra portum & uicum occuparet, alle-
ctus ſpe totius hoſtium opprimendæ claſsis. In ipſo nanq. Delphini portu præter aliquot
Liguſticas naues frumento & mercimoniis onuſtas, ſeptem aderant partim Adurniæ, par-
tim Cæſarianæ triremes, quarũ prouiſo periculo Adurnius ferendæ opis conſilium cepit,
Auguſtinumq. Spinulam prætorii præfectum cum multo maxima parte prætorianorum,
eò terreſtri itinere proficiſci iubet. Is nauiter iuſſa faciens per montana aſperaque itinera
contendens ad uicum quem Incolæ Bramapanem uocant, ſub auroram peruenit. Tum
uerò exoriente ſole ab hoſtibus qui in litus deſcenderant Spinula cõſpicitur, adeo præcla
rè, ut quum per deruptos & anguſtos tramites ſe demitteret, militum numerus facilè re- E
ceoſeretur, & Auriani ampliore numero ſuo confirmati obuiam deſcendentibus eun-
dum cenſerent. Erat modica planicies non longè à fano diui Michaëlis trecentorum fer
mè paſſuum. Eam Auriani duces Antonius & Philippus prouecti præoccupant, & Vi-
ſcontem Cicadam nobilem ſigniferum, qui præfecti Auriæ geſtabat uexillum, cum uali-
da ſclopettariorum manu anteire iubent: Ipſi mediam aciem excepturam deſcenden-
tium impetum, ex aduerſo inſtruunt. Viſcontes nactus in his rupibus duos ingentes ſco-
pulos, poſt eos ſuam manum collocat, & primos deſcendẽtium hoſtes, effuſa glandium
procella, tranſitu arcere conatur. Tum uerò Spinula coniectus in locum unde ſe eripere
ſine ignominia grauique ſuorum detrimento non poſſet, quanquam numero hoſtium
terreretur, breui oratione militum animos confirmat, docetque hoſtes facilè inuadi ſupe

rarique

A rarique poſſe ſi ſe prætorianos eſſe meminiſſent, quorum neque uirtutem, neque impe-
tum, aut Galli noui milites, aut Auriani ſemiremiges laturi uiderentur. Nec mora æquiſ
ſimo loco ſe demittens, Viſcontis ſclopettarios è ſcopulis deiicit. Hi pulſi mediam
aciem ex tumultuaria ſua fuga perturbant, certatur tamen magna ui collato pede; ſed uel
paucorum hoſtium Auriani iniquo decliuique in loco impetum non diu ſuſtinent; conti
nuò dant terga, & ſe in fugam per confragoſam uiam præcipites coniiciunt. Spinula pul-
ſis atque perterritis, capto Philippo Auria inſtat. Ab Adurniis uictoriæ clamor attolli-
tur, Gallique, & Auriani timore occupati adeo perturbatè ad litus deſcendere conantur,
ut pauci apprehenſis remis in triremes euaderent; reliqui cæſi aut capti ſint, aut per auias
& inacceſſas rupes effugerent; quum multo plures eorum præcipiti ſaltu ſe eripientes pro
B fundo mari mergerentur. Parta uictoria admirabili caſu accidit, ut eo ipſo die Spinula
ab Adurnio ad urbem reuocaretur, quòd Cæſar Fregoſius à Lotrechio Genuam cum de
lecta manu peditum & equitum miſſus, in Pociferam Vallem ſe demiſiſſe, & iam adeſſe
nunciaretur. Quibus iuſsis Spinula parendum cenſens, ſuſpicatus quod futurum uideba-
tur, ut ſe diſcedente Auria claſſem inuaderet, trierarchos admonuit ut ſe compararent
ad prælium, & nudatas propugnatoribus hoſtium triremes aggrederentur. Quòd ſi id
facere præſtareque uti oportebat non poſſent, in altum ſe proriperent, & in quos Fortu-
na uel Liguriæ, uel Etruriæ portus offerret properè confugerent. Cæterum uel terreſtri
uictoria adiuti, nihil egregium aut fortibus uiris dignum tentare auſi ſunt, quòd defenſo
res pariter & remiges ad prædam incitati, conſpecto hoſtium aduerſo ſucceſſu in triremi-
C bus contineri nequiuiſſent. Secundum uerò complexi conſilium, quum enauigare cœpiſ
ſent, nec ullo prorſus uento iuuarentur, feſsis remigibus, animos ita deſponderunt, ut in
tutum euadere poſſe deſperarent, & continuo in eundem Delphinum portum redirent.
Affuit occaſioni ſuæ intentus Auria, & inuectus in hoſtes, triremes præter unam omnes
cepit. Hæc fuit Iuſtiniana cognomento Gibba, reliquæ fuere in poteſtate hoſtium, eò fa-
cilius quod uexi, ſeruiq. omnes ad tranſtra cathenati ſublata uoce libertatem inuocaſſent,
& propugnatores epibatæq. omnes undiq. deſcenſione facta dilaberentur. Captæ ſunt an
te alias duæ Genuenſes quibus præerat Iulianus Ripa Adurnii cliens. Aliæ fuerunt partim
Siculæ, partim Hiſpanicæ. Capta quoq. eſt & direpta pretioſi mercimonii plena nauis one
raria cognomento Iuſtiniana, quæ dudum è Chio orientis Inſula in Delphini portũ perue
nerat. Hæc res geſta eſt ſub Idus Auguſti ita alternante uices ſuas Fortuna, ut qui terreſtri
D pugna uictores fuerant, mari uicti, & mox debellati fuerint. Cæſar nanque Fregoſius ad
diui Petri fanum quod uocatur ad Arenam poſitis caſtris, caduceatorẽ regium in urbem
præmiſit, qui Genuenſes ad deditionem hortaretur; & ſi id facere abnuerent, omnia infe-
ſti belli detrimenta & uillarum incendia denunciaret. Adurnius qui paucis ante diebus
ægra ſpe rerum ſuarum permotus, decurionibus permiſerat, ut legatum ad Lotrechium
de concordia mitterent, caduceatorem repulit. Id autem legationis munus ſuſceperat
Vincentius Pallauicinus, æquiſsimaſq. condiciones à Lotrechio retulerat, præter id unum
quòd à Genuenſibus enixè petebatur, ut ſcilicet Sauonam urbem ademptam Populo
Genuenſi redditurum polliceretur. Eam nanque urbem Memorantium regis gratia uali-
dum, ſibi impetraſſe & præfectum nomine Moretum impoſuiſſe ferebant, eo conſilio ut
E Sauonenſi portu, quòd eſſet Galliæ Ciſalpinæ opportuniſsimus poſtquam Genua alienæ
eſſet ditionis, ad omnes belli commoditates uteretur. Ea re Genuenſes nihil grauius ſibi
accidere poſſe rati quàm ut Sauona tot ſeculis ciuitati contributa ſubtraheretur, repente
commutatis animis, à priore deditionis conſilio diſceſſerunt, ita ut Adurnius non obſcu-
ram ſpem retinendi principatus reſumeret. Qua propter exploratis Cæſaris uiribus, no-
ctu in eum eruptionem facere conſtituunt. Impoſuerat Cæſar cum præſidio unius cohor
tis Borrachinum præfectum in æde ſancti Benigni; ea eſt in ſupercilio mõtis, qui imminet
ei turri quam à lychno nocturni luminis Pharum uocant, deſpectatque dextrorſum ſubie
ctam maris plagam, in qua ut diximus ad Arenæ templum Fregoſius conſederat. Cogni-
to hoſtium aduentu Adurnii, & paucitate copiarum eius contempta, eos inuadendos de-
cernunt, & poſt intempeſtam noctem eductis prætorianis rectà ad eos proficiſcũtur, adeò

ſilenti agmine,ut apud Lazariam ueterem portam Borrachini excubias parũ intentè ſpe- A
culantes opprimerent. Ab his ubi ſit Borrachinus & ubi conſiſtat Cæſar diſcunt,continuò
que dorſum eius promontorii conſcendentes,Borrachinum ſemiſopitum, conſiliumque
ſuis excubiis capiunt, præſidiumque eius paucis cæſis,& nonnullis uulneratis fugatur,&
per exteriorem rupis partem deiicitur. Fregoſius audito ſtrepitu & iam inalbeſcente cœ-
lo conſpecta ſuorum fuga,appropinquanteque hoſte ſeſe colligens,munimentum quod
ſors obtulit irruentibus opponit. In ea namque parte litoris ædificabatur oneraria ingens
nauis cui Grimaldiæ nomen fuit. Iamq. carina eius ſcamnis & naualibus canteriis quos fa
bri ſcalos uocant, erat conſtituta,& coſtæ ſuis incuruis aſſeribus intexebantur. Itaq. eo na
uigio pro munitione uſus,ſclopettarios opportunè diſponit,& glandibus coniectis hoſtes
ab acceſſu arcet.Ii bifariam diuiſi pars dextrorſum ad Fregoſianas copias,ubi erant equi-
tes nõnulli, Martinengo duce defertur,altera contra Cæſarem procedit. Sed factum eſt B
egregia fortitudine Cæſaris, ut qui in nauigio erant hoſtes loco pellerent. Nam Cæſar &
à puppe & à prora cum ſuis proſiliens in ipſos Spinulanos parum cõſtanter oppugnantes,
& metu ſclopettariorum perturbatos,erupit,& reliqui Fregoſiani Martinengum in con-
greſſu ita repulerunt,ut circumuentus in medio caperetur,Spinulaque ipſe deueniret in
poteſtatem,& Sinibaldus Fliſcus qui cum clientum manu aderat, paruo temporis & loci
ſpatio ex hoſtium manibus eriperetur . Eo modo Cæſar ſemihoræ momento in ipſa pro-
pè rerum deſperatione uictoria potitus, pleno paſſu ad urbem contendit,& inter ſubur-
bana tecta uiæ militaris,quam Faſciolam uocant iuxta Theodori templum tumultuariam
Hiſpanorum manum,quæ ſubſidio mittebatur magno impetu fundit,& ad Diui Thomæ
portam prouehitur. Nec diu poſt ciues excitati Fregoſii uictoria uti ante ſtatuerant,neq. C
poſtea impleuerant,Galliæ regis imperio ſe dedere decernunt, miſiſque Ferrario & Lo
mellino legatis (hi enim erant Fregoſianæ factioni addicti) qui portam aperirent,& Cæ
ſarem exciperent,uictores introduxerunt. Ipſe princeps Adurnius qui ad tumultum ad-
currerat,ubi introductos in urbem hoſtes ex populari acclamatione audiit,cõuerſo equo
in arcem propere confugit, paulumque moratus ad nouiſsimum conſilium quod erat
ciuilis potius pietatis quàm bellicæ uirtutis deſcendit. Neque enim eum animi uigorem
quem Hieronymus frater aduerſis in rebus tulerat, Antoniottus uti erat remiſsiore inge
nio,& podagræ uitiis correptus,ferebat. Statim ſiquidem Philippum Auriam quem in ar
ce captiuum habebat,liberaliter dimittit; orat ut operam æternæ laudis patriæ præſtare
uelit,ne neceſſe ſit in ea mutatione principatus cædibus certare, quibus inteſtinis malis D
ciuitas omnino lacerari atque deleri poſſe uideatur. Sibi quoque in eam publicæ ſalutis
curam intento nihil fore honeſtius arbitrari, quàm excedere arce ut urbanis rebus tran-
quillitatem adueheret. Cum his mandatis Philippus æque fidus & alacer ab arce in aream
Aurianam deſcendit, aduocat contribules,& pleroſque alios ciues appoſitaque oratione
perſuadet,ut Galliæ regis imperium lubentibus animis ſuſcipiant; ueterum odiorum &
factionum obliuiſci, & ab omni contentione diſcedere uelint. Ea Philippi oratione
permoti ciues ad comprimendum plebis & militum tumultum, per urbem diſcurrunt,
ſedaturque illico moderatione Fregoſii & ciuium precibus armorum ſtrepitus, tanto
parendi obſequio, ut nulla domus præter decurionum Prætorium concurſu plebis di-
riperetur; ſic ut admirabile uideri potuerit, quòd in tanta perturbatione, nullo propè E
effuſo ciuili ſanguine, urbanæ res fuerint compoſitæ. Quòd ſi Aurianæ Gallicæque tri-
remes quæ tum aberant, eo die portum tenuiſſent, rebantur ciues nauales turmas uti
prædæ auidas non facile coërceri potuiſſe quin effuſiſsimè graſſarentur. Itaque ſingula-
res à Senatu atque omnibus ordinibus Cæſari gratiæ ſunt actæ, quòd Galliæ regis com-
modo quàm propriæ dignitati atque amplitudini quam armatus arripere poterat ſtudere
maluerit. Erat enim Cæſar Iano patre genitus qui tum Venetis in caſtris militabat, Ge-
nuæque principatus Fortuna aliquandiu,ut ſuo loco diximus,fuerat potitus. Data ſunt ei
uirtutis & clementiæ nomine præmia ſignatæ pecuniæ & certiſsimi annui redditus alimẽ
ta,quæ ad poſteros tranſirent,è ſenatuſconſulto conſtituta. Nec multo poſt pati ciuilis
animi propenſione Adurnius arcem ciuibus reddidit,& cum præſidio clientium ſuorum
patria

A patria & principatu cedens,ad paterna caſtella ſe recepit , paucíſque poſt menſibus,
quum ad Antonium Leuam eſſet profectus,apud Mediolanum ſine prole fato conceſsit.
Non multos autem poſt dies Genuam uenit Theodorus Triuultius,qui deductus in ſe-
natum conſenſu ciuium,ſatagenteque in eam rem ipſo Auria,Decuriones in uerba re-
gis ſacramento adegit,quum paulo antè Cæſar Fregoſius ad Lotrechium in caſtra rediiſ
ſet. Eius diri anni inclinante autumno quo hæc in Liguria geſta ſunt,& Lotrechius reie
cto oppugnandi Antonii Leuæ conſilio , totas Franciſci Sfortiæ præſentis atque obnixè
orantis ſpes eludens, poſt eas urbes,quas diximus manu captas ad oppugnandam Nea-
polim ire properabat: Landus Venetæ claſsis præfectus in Siciliam nauigauit, atque in-
greſſus capaciſsimum Auguſtæ portum poſtulauit à præfecto arcis ut ſibi præſenti pecu-
B nia coëmere frumentum liceret ; quod quum præfectus ſponte ſe conceſſurum Venetis
ex profeſſo Cæſaris hoſtibus pernegaſſet,Landus refractis horreis,quantum ſibi opus eſ-
ſe iudicabat,frumenti copiam nauibus impoſuit; ea æquitate ut pretium Siculis egregia
fide perſolueret . Ab Auguſta autem digreſſus, quæ eſt inter Pachynum promontorium
& Siracuſas,ſuperato Meſſanæ freto ad Aeolias inſulas contendit ; circa quas triduo tem
peſtate iactatus, & perflantibus demum,modo Euro,modo Subſolano ſecundiſsima na-
uigatione in Puteolanum ſinum ſe intulit . Ibi quum tormentis peteretur, è ſuperiore Ba
iana arce quæ eſt ad Baulos,in eo loco ubi olim Hortenſii oratoris uilla fuit,longius ſece-
dens,directis proris atque tormentis oppugnare urbem Puteolos cœpit, ad quem claſsis
locum Baianæ arcis tormenta peruenire non poterant.Ea namque arx in ſupercilio mon
C tis poſita eſt,qui duo diuerſa maria deſpicit, Puteolanum ſcilicet ſinum, & Baianum por-
tum,qui antiquitus Miſenenſis fuit,Romanorum nauale tutiſsimum. Mare ſiquidem Mi
ſeni ſcopulo illiſum per arctas fauces ad læuam influit, & concluſum efficit pelagus,quod
hodie perpetuæ tranquillitatis nomine Mare mortuum appellatur , habetque iuxta ad
certam æquationem fornicati operis piſcinam,quæ ab incolis Admirabilis uocatur. Cæ-
terum Landus nihil tentata per milites expugnatione,ex condicto iuſſuque Senatus, ut
Gallicæ claſsi iungeretur, Tyrrheno prouectus mari , ad portum Herculis quod eſt ad
Argentarium Senenſis agri promontorium, Auriam obuium habuit, communicatiſque
conſiliis in Corſicam primo , atque inde per fretum quod utramque inſulam dirimit, in
Sardiniam traiectum eſt, & copiæ quas Rentius Ceres elapſus clade Vrbis Gallica pecu-
D nia ſcripſerat, in terram expoſitæ ſunt . Primum quod occurit fuit oppidum nomine Ge-
nuenſe Caſtellum. Ibi promotis proris tripartito munere tres claſſes uno tempore diuer-
ſis in locis murum uerberare cœperunt ; ſatiſque magna parte mœnium quaſſata, & diru-
ta, Caſtellanorum res , quanquam egregie ſagittis præſertim atque lapidibus ſe defende-
rent graue in diſcrimen adductæ uidebantur . Quo permoti periculo oppidani Rentio
ſignificarunt , ſe certa condicione poſtero die dedituros. Is enim ſuos in acie contine-
bat, ut cuncta quæ ſuperuenire poſſent Sardorum auxilia continuò arceret; ne naualibus
ſociis oppugnatione occupatis, ulla exterioris hoſtis ui noceretur. Sed in eo metu dedi-
tioniſque conſilio uerſantibus, oborta forte tempeſtas turbulenta, qua ab importuoſo li-
tore claſsibus erat diſcedendum ſalutem attulit. Nam repente ſublatis ancoris intento
E uſus remigio Auria ad Herculis inſulam quæ olim Diabata, hodie Aſinaria dicitur, con-
tendit, curſumque eius obſeruantes Venetæ Gallicæque triremes in eundem portum con
ceſſerunt. Is eſt fidiſsimi receſſus, & obiectum contra reſpicit Falconis promontorium,
ab antiquis Gorditanum appellatum. Dum claſſes decedente tempeſtate idoneam ma-
ris tranquillitatem expectarent, qua freti ad expugnandum Caſtellum Genuenſe reuer-
terentur , Rentius eos admonuit ne renouato impetu de expugnatione oppidi cogita-
rent, per cauſam obtinendi commeatus, quoniam ipſe cum terreſtribus copiis proximum
oppidum nomine Surſam occupaſſet, quod erat ab incolis deſertum , atque omni com-
meatus copia pleniſsimum, unde per multos menſes uniuerſa claſsis ali poſſe conſtaret.
Interea Rentio interiora inſulæ peruadenti nunciatum eſt , Sardorum equitum alam
cum ingenti ſagittariorum peditum agreſtium numero aduentare ; quibus excipiendis
Rentius expeditam ſclopettariorum manum loco inter uepres & arbuſta ad inſidias

A Auriam ſicuti didicimus, ut duriorē ſe æquo regiis poſtulatis inexorabilemq. præſtaret, nequaquā pecuniæ cupiditas, ſed ingens amor erga patriā impellebat. Genuenſes namq. grauiſſimè conquerebātur Sauonam ſibi adimi, uetuſtiſſimoq. ipſorū imperio ſubtrahi impotenti regis libidine, qui importuno detrimentoſoq. uectigaliū præiudicio, portū atque emporium ibi condere ad ſummā ipſorū contumeliā ſtatuiſſet. Hoc ſiquidē publico dolore Auriā uehementer angi Vaſtius cōſpiciens, eius animū pertentare auſus, eò iam ægrū & nutantē perpulit, ut cōmutata uoluntate, conuerſoq. ſtudio, repudiataq. regis amicitia Cæſaris auſpicia ſequeretur, à quo certiſſima præmia expectari poſſent, quæ ſpes omnes de liberalitate regis conceptas, magnitudine honoris atq. ſtipendii ſuperarent. Clemens Pontifex cauſis Aurianæ alienationis compertis, per Saluiatum legatum, regem amiciſ-
B ſimè permonebat, ut operam daret, ne Auria cauſam deprauati animi diſceſſuſque ſui nanciſci poſſet: quòd uir ille poſſeſſione maris potens omnino in officio atque amicitia retinendus eſſe uideretur; ne ſi labeſceret atque deficeret ad hoſtem, ſpes omnis exploratæ propè uictoriæ corrumperetur. Proinde imponendos eſſe iracundiæ frænos, ne publicis rebus officeret, ſi pertinacius uel iuſto dolori indulgendum arbitraretur. Miſit etiam Clemens ad Auriam T. Sangam ab epiſtolis, qui eum leniret, & ne quid properè tranſigeret, hortaretur; quando perpetuum eius ſtudium fideſque ueteris conſtantiæ ab omnibus fœderatis exigeretur. Cæterum Auria quum audiſſet, à Barbeſſio Gallicarum triremium præfecto, ſibi inſidias tendi, & ſalutem eius ad ſicarios propè deferri, opportunè ſibi cauendum cenſuit, atque omnino Cæſaris amicitiam & militiam tanquam
C uberiorem certioremque complectēdam ratus, è Genua ad Erycem quod eſt oppidum iuxta Lunenſe promontorium poſitum, cum reliquis ſuis triremibus ſe contulit, dimiſitque ſub fide Vaſtium ad Antonium Leuam, ut cum eo cōmunicatis conſiliis, de conditionibus ageretur, quæ deferri ad Cæſarem in Hiſpaniam deberent. Atque ita nō multo poſt Auria torquem conchyliatum, quem honoris cauſa ab rege delatum acceperat, ad eum remiſit, ab eaque de more cerimonia, ſacramento militari ſe abſoluit. Rex enim exactis ſtipendiis hominem retinere conatus, multa per Ioachinum Leuantium Ligurem, quem Lotrechii iuſſu ab nauali ſtatim uictoria captiuos à Philippo poſtulaſſe memoranimus; atque item per Petrum Franciſcum Pontremulanum fruſtra egit; quum iam ſeræ pœnitentiæ tempus incidiſſet. Per hunc modum Auria ſingulari cum offenſione regis, magnoque eius incommodo cum Cæſare tranſegit, & uti diximus, cum duodecim
D triremibus, ad Aenariam liberatos proceres Vaſtium & Aſcanium retulit, deletiſq. iam Gallis ad Auerſam, & caſtris eorum captis; con ſectabundus Gallicas naues, Genuam eſt reuerſus, eo infenſi animi conſilio, ut Gallos urbe depelleret, neq. tamen nouum aut Fregoſii nominis cui ipſe antea enixè ſtuduiſſet, aut Adurnii quod multis de cauſis iam pridem odiſſe uidebatur, principatum induceret, ſed ut omni externo dominatu repudiato, patria inteſtinis malis diu afflicta oppreſſaque, nunquam deficientibus tyrannis, in libertatem ſuis auſpiciis aſſereretur. Hanc enim Genuenſes in uniuerſum multis annis exoptaſſe potius quàm ſperaſſe uideri poterant, quòd eorum ingenia nunquam ſatis pacata, nouis ſemper ſtudeant rebus, & mutatione principatus tumultuque urbano magnopere gaudeant, parata ſemper plebe ad excitandas ſeditiones ſuopte inſtinctu, impulſuque
E procerum, qui diuerſas alere factiones, oſtentare potentiam, & modò his, modò illis prout repentina libido tulerit, partibus adeſſe conſueuerunt. Ciuitas ſiquidem prioris ſeditioſi ſeculi mores ſequuta, inſano & miſerabili inſtituto, non in duas uti priſcis temporibus, ſed in diuerſas atque multiplices factiones ſcindebatur. In Guelphos namque & Gibellinos diducta erat, quorum principes erant nobiliſſimæ inter Ligures familiæ patritii ordinis nuncupatæ, Spinula ſcilicet & Auria ex profeſſo Gibellinæ, & Fliſca atque Grimaldia quæ Guelphum nomen præferebant. Vetere autem lege diu obſeruata cautum erat, ne quiſquam ciuitatis principatu potiretur qui eſſet patritiæ gentis. Hunc enim honorem eximium populus uſurparat, ea tamen condicione ut ex his eſſet familiis quæ Gibellinæ partis forent. Nam populus eo etiam antiquiſſimo morbo laborabat, & ſuper hunc etiam noua factione diuidebatur, quòd aliqui maioris claſſis quæ ho

neſtiſſimis atque ditiſſimis familiis conſtabat, uetuſtate numero atque potentia, patri- A
tiis æquarentur. Huius claſſis principes enaſerant Adurnii atque Fregoſii, qui Gibelli-
næ ſtirpis cenſebantur. Hi perpetua diſſenſione à maioribus per manus traditum ſupre
mæ poteſtatis & imperii ex æquo decus petebant; certabantque odiis & armis, inclinan
te ad eos uictoria ad quos patrinus ordo, & popularium amplior manus acceſſiſſet. Ma
gna quoque ſpes principatus poſita erat in minoris claſſis ſtudio, ea enim opifices infi-
mamque plebem continebat, cuius erat multitudo ingens, & ad capienda arma ferendaſque ſeditiones paratior. Hæc infima populi claſſis ante uiginti annos ab inſolentia
turbulentiaque ingeniorum tantum inualuit, ut ſicuti ſuo loco memorauimus, patritios
tanquam ſuperbè dominantes expelleret, erectoque popularium ſtatu à Galliæ regis, in
cuius clientela erat ciuitas, authoritate diſcederet. Qui tumultus uſque adeo grauis B
fuit, ut uix aduentu armati regis perdomita ciuitate coërceri potuerit. Igitur ſub ad-
uentum Auriæ Genuenſes animos à priſtinis diſſenſionibus ad concordiam reuocantes,
de conſtituendo oblatæ libertatis ſtatu, conſilia inire cœperunt. Multa tum ſenatorum
omnique generis ciuium capita, eius damnati anni peſtilentia ſuſtulerat. Non deerant
tamen in quibus uigeret ſtudium complectendæ libertatis; Propterea pauloante nun-
ciata Gallorum clade, quæ ad Neapolim Lotrechio acciderat, de abolendis ueteribus
factionum odiis, parandaque fideli concordia, per coronas ſermones ſerere cœperunt;
quos quanquam non obſcuræ rebellionis initia uiderentur, Theodorus Triuultius
urbi præpoſitus minime uetabat; utporè qui Italicæ probitatis, & chriſtianæ diſcipli-
næ putaret nihil pace & conſenſu ciuili melius, nihilque factionum quæ ſæpe cruentæ C
extitiſſent, obliuione tutius atque ſalubrius. Andreas itaque iuxta urbem ei litori, quod
Sarzanium uocant, cum tredecim triremibus noctu appulſus, notos ſibi ciues quoſ-
dam euocauit, roſtratarumque ſingularum ſcaphas militibus compleuit, iuſſitque ut
exploratum intra molem præcederent. Orabant ciues ut nihil bellica ui tentare prope
raret, ne urbs fœdæ direptionis periculo obiiceretur. Idcirco Philippum Auriam,
Chriſtophorumque Pallauicinum in Auriam adoptatum familiam cum manu militum
miſit, qui per notos ſibi aditus urbem intrarent, & quid facto opus foret explora-
rent. Interea Galli trierarchi cognito Auriæ aduentu, nihil ſibi moræ attulerunt, quin
ſublatis ancoris ad prælium ſe compararent, & è portu in altum ſe proueherent. Eo
caſu Auria ſcaphas ſuas reuocat, recipit milites, & ad pugnam compoſitis armamentis
procedit. Sed nox adeo obſcura erat, ut claſſes inter ſe conſpici nequirent, momen- D
taneiſque tantum quum tormenta incenderentur relucentibus flammis ſpectarentur.
Quamobrem Auria non temere tenebras deteſtatus, quòd Gallos procurſu ſuo præ-
lium appetere, & congredi uelle appareret, expectandam lucem eſſe conſtituit. Qua mo
ra ei renunciatum eſt ab his quos miſerat, urbem eſſe in poteſtate. Nam Philippus porta
arcus potitus, & Pallauicinus per Giaretam quam uocant portam, iuxta naualia ingreſ-
ſus, pulſis ex itinere Gallorum excubiis, in forum peruenerant, coniunctiſque uiribus
ipſum prætorium depulſa Heluetiorum prætoria cohorte, ſine uulnere occuparunt, &
quum libertatis ingeminatum nomen undique audiretur, Theodoro arce ſe tenente, ci-
uitas oblita Gallici principatus libertatem complexa eſt. Inalbeſcente uerò die quum
ſpeculatorium nauigium Auriæ renunciaſſet, duas triremes è Sauona recta nauigatio-
ne urbem petentes, ignaras earũ rerum quæ accidiſſent, aduentare, Auria ad eas oppri- E
mendas contendit. Earum altera in alto comprebenſa, alteram concitatam in litus quod
Cogoretæ plagæ eſt, ſuis cathenatis remigibus plenam, euadentibus propugnatoribus
cœpit. Nec multo poſt ſublato Cæſariano uexillo, quo Vgonis Moncatæ prætoria capta
fuerat, ad urbem ſuburbani litoris loco qui Malpaga uocatur, claſſem appulit; exinde-
que urbem in poteſtate eſſe certior factus, Gallicas duas item triremes, quas conſter-
nati ad arma aduerſus trierarchos nexi remiges occuparant, propugnatoribus ad ar-
cem confugientibus, cœpit; acclamanteque ei populo tanquam uictori aſſertorique liber
tatis, ad paternam domum ſeſe contendit. Ibi concionatus ad ciues ſui conſilii cauſas ape
ruit, & ſuum erga patriam adductæ libertatis beneficium, ut agnoſcerent, conſerua-
reque

A reque ſtuderent, admonuit. Ipſi ciues præ gaudio plorantes, certatim gratias agen-
tes, receperunt ſe fortibus animis, ea uſuros beneficio quod optimus ciuis & patro-
nus omnium fortiſſimus præſtaret. Creatus eſt ſubinde aduocato in conſilium populo
conſtituendæ Reipublicæ, Decemuiralis magiſtratus, qui ordinaret ciuitatis ſtatū, atque
item alter qui belli & pacis munia tractaret, quod pleriq. conſcribendum exercitum cen
ſerent, quem deſcendenti in Pociferam uallem Franciſco Borbonio Sancti Pauli regulo
opponerent. Tantum porrò fuit in pleriſque ciuibus tuendæ libertatis ſtudium, ut ingen
sem pecuniam in ærarium liberaliter conferrent. Sed Borbonius retro rebus deſperatis
reuerſus, in Galliam Ciſalpinam unde uenerat, facile effecit, ut Theodorus Triuultius
honeſtiſſima pactione reddita arce ſibi conſuleret, & humaniſſimè dimiſſus ad tuta Gallo
B rum præſidia proficiſceretur. Nec multo poſt hiſdem copiis, quæ contra Borbonium cō-
paratæ erant, Sauonam in poteſtatem redegerunt, Nouiumq. item oppidum, & Vadum
caſtellum, quod eſt ad Vada Sabatia, Antonii triumuiri ex Mutinenſi prælio fugientis re
ceptu clarū. Verùm multo iracundiæ ſtudio incitati Genuenſes, ut bene mulctatos Sauo
nenſes relinquerent, in eorum portu duo magna nauigia plena ingentibus ſaxis demerſe-
runt, ſcilicet ut uictis & æmulis, omnem eius portus opportunitatem adimerent, impoſi-
ta grauiore etiam pœna, ſi portum repurgare ullo unquam tempore tentauiſſent. Pari
quoque lætitia Caſtelleti arcem deſerētibus Gallis receptam, funditus euerterunt, ne ul-
la extaret arx quæ reponendo ſeruitutis iugo uel ciuibus tyrannis, uel externis regibus oc
caſionem afferre poſſe cenſeretur. Ferunt ipſum Auriam cohortantibus quibuſdam ci-
C uium primatibus, ut dominatum ciuitatis quem bona ſors offerebat, ſuſcipere uellet; eius
rei peramplum munus mira animi integritate atque conſtantia renuiſſe; quum diceret ſi-
bi exactæ propè ætatis ſeni, & ſatis opulento, nulliſque innixo liberis, ineptum fore princi
patus nomen, ſatiuſq. omnino eſſe & multo glorioſius, id donum patriæ dedicare, quàm
inde à quoquam priuato ciue uel externo principe qui ſua ope ad imperium prouehi poſ
ſet, amicitiam & gratiam promereri; quando nihil ad ueram laudem uberius, uel ad di-
gnitatem honeſtius, uel denique ad reliquæ uitæ felicitatem firmius atque ſplendidius fo
re iudicaret, quàm æternæ ſuæ erga patriam munificentiæ trophæum, poſt excuſſum
ipſius auſpiciis diuturnæ ſeruitutis iugum, in foro memoriaque hominum, liberatæ à ſe
patriæ ſtatuiſſe. Nec multo poſt populus uniuerſus præclara ideoque perenni gratiſſi-
morum animorum teſtificatione legem rogauit, quam decuriones cunctis ſuffragiis
D ſanxerunt, ut Auriæ, ſtatua Coloſſeæ magnitudinis è Lunenſi marmore decerneretur,
locareturque redemptoribus; cuius baſi his uerbis titulus inſcriberetur. ANDREAE
AVRIAE CIVI OPT. FELICISS.QVE, VINDICI ATQ. AVTHORI
PVBLICAE LIBERTATIS, SENATVS POPVLVSQ. GENVENSIS POS.
Paulo antequam Ligures tam uaria publici ſtatus cōmutatione agitati, inexpectato liber
tatis munere pacarentur, Cæſar nutantem partium ſuarum Fortunam, nouis copiarum
uiribus confirmandam ratus; è media Germania, Saxonumque finibus Henricum
Brunſuicenſem regulum in Italiam euocauit. Hunc Brunſuici dominantem (quæ urbs
eruditioribus Germanis olim Tuliſurgium iuxta Viſurgim amnem poſitum fuiſſe exi
ſtimatur) Ferdinandus rex Cæſaris frater oblatis ſtipendiis propoſitiſque uberioribus
E præmiis, ætate florentem & bellicæ auidum laudis facilè accenderat, ut ad quæren-
dum nouum decus domò proficiſceretur. Coëgit is paruo temporis ſpatio ualidiſſimas
peditum legiones duas, armatorumque equitum ingentem manum, deſcenditque Tri
dentinis alpibus iuſto tormentorum apparatu inſtructus, ſecum adducens carros uehi-
culaque Germanici generis, quibus non modo commeatus magnam uim, ſed clyba-
nos etiam minorum inſtar furnorum conuehebat, ut Cererem expeditè uel in hoſtili ſo
lo percoquere atque inde ſe alere exercitus poſſet. Ad famam Henrici deſcenden-
tis, Veneti de ſalute oppidorum ac urbium ſuarum ſoliciti, continuò Feltrium im-
peratorem ſuum, qui poſt amiſſam ferendæ opis occaſionem, quam Clemens in arce
obſeſſus fruſtra expectaſſet, in Piceno atque Vmbria conſederat, reuocandum cenſue
runt, ut eo Germanis oppoſito ſuæ ditionis fines ab iniuria defenderent. Sed is peritus

belli,neque Germanicæ uirtutis ignarus,ſuaſit ſenatui,ut uitandum omnino ualidi hoſtis A
impetum decerneret; nullum pugnæ diſcrimen ſubiret, & ſuas tantum urbes atque oppi-
da confirmata præſidiis tueretur,quando ipſe neque Italicis peditibus campeſtri in pugna
confideret,aduerſus præſertim eas gentes quæ ab ſtatario ordine acierum inſuperabiles
uiderentur;neque leuis ipſorum armatura equeſtris niſi temere committenda foret Ger
manis equitibus, qui eſſent cataphracti robuſtorumque equorum conſtantia atque impe
tu maximè ualerent. Itaque eas quoque copias quæ Sfortianis coniunctæ cum Antonio
Leua bellum ad Mediolanum gerebant, trans Abduam renocauit, ualidoque præſertim
præſidio urbem Bergomum permuniuit,quòd fama eſſet illac hoſtes tranſituros,tanquā
Bergomatium prædæ inhiantes. Antonius porrò Leua cognito Brunſuici aduentu Ab-
duam traiecit,atque unà colloquutus, eum multis de cauſis ad oppugnandum Laudem B
Pompeiam perduxit.Ea enim urbs quæ prima omnium eo bello à Cæſarianis defeciſſet,
Sfortiæ detrahenda iudicabatur. Nam Leua captum à Lotrechio Ticinum ignauia Vene
ti Sfortianique præſidii cui præerant Petrus Longena Brixianus,& Annibal Picenardus
Cremonenſis,peſſimè poſtea cuſtoditum,inopinata hoſti inuaſione receperat,ita ut ea re
gione quæ eſt inter Ticinum & Abduam prædabundi Cæſariani impunè percurrerent.
Quibus rerum periculis ex noui hoſtis aduentu cumulatis Sfortia Brixiam ſuadentibus
Venetis ſe recepit, Paulumque Sfortiam ex patre Ludouico germanum fratrem præſtan
ti uirtute uirum Laudi Pompeiæ præſidio impoſuit,confirmatum aliquot Sfortiani nomi
nis cohortium præfectis longè fortiſſimis. Brunſuicus Brixianum & Bergomatem agros
effusè populatus, & ſæuis etiam incendiis bellum gerens, deducente Antonio Leua, Lau C
dem Pompeiam ſuperato Abdua peruenit, admotiſque tormentis oppugnare conſtituit,
quoniam Paulus Sfortia depoſcēti Antonio Leuæ ut urbem Cæſari per inſidias ereptam
continuò redderet, niſi cuncta aſpera & ſæua experiri uellet, generosè reſpondebat, ſe à
fratre legitimo urbis principe cuſtodiæ impoſitum, neque fidem, neque ſpem de uirtute
ſua conceptam fallere decreuiſſe; neque his terriculis & minis terreri quibus ipſe Leua
quominus acriter ſtrenuéque Ticinum aduerſus Gallum regem defenderet, minime ſuc
cubuiſſet. Itaque uti luberet mœnia tentarent: Sperare enim urbem Dei maximi, diuo-
rumque qui iuſtæ cauſæ nunquam deeſſent, beneficio, & uirtute militum ſuorum proſpe
rè poſſe defendi. Nec multo poſt explorato urbis ſitu duobus in locis quibus mœnia infir
miſſima uiſebantur, triduò perpetua quaſſatione murum perforauit, ſtrauitq. ſummā pin
narum coronam; uſque adeo lato hiatu edito, ut facile inuadi urbem, & capi poſſe prom- D
ptiſſimi Hiſpanorum iactarent. Brunſuicus enim, Germanis tanquam parum ad id mu-
nus expeditis, primum prælii decus Hiſpanis conceſſerat. Neque defuit alacritas atque
audacia ingens commendante Leua Hiſpanorum cohortibus, quæ primæ Remiro duce
ſubire murum cœperunt. Ii per arduum & accliuem mœnium aggerem conſcendentes
ſcuta prætendebant. Sed Sfortiani crebra glandium procella appropinquantes & ſubeun
tes primò perfuderunt, occiſiſque aliquot ſigniferis, qui intrare per ruinas auſi fuerant,
lanceis & alabardis pulſos in foſſam cruento impulſu præcipites deturbabant; ſic ut præ ti
more incommodoque accepto inſtaurare prælium dubitarent; quanquam eos Antonius
ignauiam increpitans, ut animos reſumerent, rurſuſque irrumperent, uehementer adhor
taretur, Brunſuicus uerò ut deſinerent iniquiſſimo loco pugnam ciere Leuam admone-
ret. Atque ita Antonius receptui cecinit, quum occulto dolore angeretur, quòd uiri for E
tiſſimi aut cecidiſſent in foſſa, aut lethiferis uulneribus debilitati ſibi detraherentur; quo-
rum deſiderio extenuari ſua præſidia, & difficiliorem defendendi Mediolani facultatem
ſibi futuram proſpiceret. Paulus depulſo fortiter periculo, pro concione milites laudauit,
honeſtauitque muneribus eos præfectos, qui in muro & periculoſa ea contentione ſingu
lari promptitudine dimicaſſent. Fuere Iii Baptiſta cognomento Mactus, & Manara ambo
Cremonenſes, Pelacanes item Bononienſis. Henricus qui eo conſilio in Italiam ueniſſe
meminerat, ut ad ferendam obſeſſis opem Neapolim contenderet, poſtquā initia cœptæ
oppugnationis aduerſa funeſtaque prouenerant, nec inſtaurato apparatu munitiſſima
urbs iterum tentanda uideretur, conſilii inops, circa Mediolanum æſtuare, nouaque belli
ratione

A ratione Cæſari operam præſtare cogitauit, quòd eadem à Mediolanenſibus quæ Anto-
nius imperare atque exigere conſueſſet, gratuita alimenta atque ſtipendia ſe conſecutu-
rum confideret. Id ueritus Antonius aſtuta ſimulatione Germano Italicarũ rerum igna-
ro facile perſuaſit ut id conſilium abiiceret, & in Germaniam omnino redeundum arbi-
traretur, quoniam peſtilentia ualde atrox iam in legiones Germanicas graſſari cœpiſſet.
Nam eo infami anno peſtilentis morbi lues diffuſa per omnes Italiæ regiones tertiam fe-
rè mortalium partem abſumpſiſſe ferebatur, deficienteque paſſim annona quæ immenſo
pretio cunctis in urbibus creuiſſet, multi inopeſque præſertim inſolitis utentes cibis, con
tracta tabe ſenſim interirent. Qua de cauſa Germani uel ſua conſuetudine peſtilentiæ pe-
ricula contemnere ſoliti, conſpectis ſuorum funeribus, mortem ita timere cœperant, ut
B ſtipendiorum certa ſpe deſtituti, ac urgentis inediæ metu adducti, peroſique externum
tanquam inſalubre cœlum, manipulatim domum redire properarent. Neque enim pete
re Neapolim aut tutò proficiſci ſe poſſe prouidebant, quum per infeſta hoſtium itinera
eſſet tranſeundum; uel ſi in Etruriam aut per Togatam Galliam iter haberent; quando
hinc Florentinos, illinc uerò Ferrarienſes Aemiliam attingentes uiam pro infenſiſſimis
hoſtibus habituri dicerentur, appareretque ipſum Sancti Pauli regulum qui cum nouo
Gallorum exercitu nuper in Italiam deſcendiſſet, occaſionem minimè prætermiſſurum,
quin iunctis cum Feltrio copiis proficiſcentium ueſtigiis inſiſteret, & iniquo aliquo eius
tam longi itineris loco, graue detrimentum nouiſſimis inferret. Hæc Antonius ſuo præ-
ditus aſtu prolixè & libentiſſimè diſſerebat, utpotè qui collegam præpotentẽ ſibi aſciſce
C re nollet, ne eneruatam opibus Inſubrũ ciuitatem, magno ſuo incõmodo delẽdam trucu
lentiæ Germanorũ uolẽs traderet. Ferunt Henricum grauiſſimè de malignitate Antonii
apud ſuos conqueſtum, quòd importunis peruerſiſque eius conſiliis ſe deceptum fuiſſe
prædicaret, quibus ab inſtituto itinere petendæ Neapolis retractus totum munus ſibi ex
conſilio Cæſaris impoſitum, quum tempus appeteret, obire nequiuiſſet; atque ita iratum
conſternato animo per Rheticas Alpes Larium lacum & Griſonum fines in Germaniã
rediiſſe, magna parte bellici apparatus quem attulerat relicta, & multis equis paruo pre-
tio diuenditis, quòd pleriq. eorum prægrandium & grauium, attritis ungulis intumeſcen
tibuſque talis debilitati claudicarent. At Philibertus Aurantius non ſine certo numine
Gallis aduerſo, tanta potitus uictoria; primum omnium ſeuera lege præſcripta; citatos
nec comparentes proceres qui rebellaſſent, aut dubiæ fidei indicia præbuiſſent, erecto tri
D bunali condemnauit, bonaque eorum, edito in milites ingenti donatiuo profusè diſtri-
buit; ea ratione ut ex merito ſpectatæ uirtutis, pro dignitate ducum & præfectorum, re-
dacta in fiſcum oppida benemeritis adiudicaret. Ipſe cõtentus Aſculo Apula urbe, Mon
tis ſacri oppidum quod in Samnio Vincentius Carafa poſſederat, Vaſtio attribuit; Ferdi
nando Gonzagæ Arrianum. T. Carrafæ exulis oppidum; Alarconi Cæcilianæ uallis
quæ in Prætutinis eſt oppida quæ Camilli Pardi fuerant addixit. Turmarum uerò præ-
fectis, & ſingulis propè pedeſtris ordinis centurionibus atque ſigniferis Aquilanorum ca
ſtella largitus eſt, & in his Epirotarum præfecto nomine Saccalo Naupliensi, qui Nauar
rum ceperat, caſtellum in Salentinis dono dedit; Philippoque Belgæ Caroli Lanoii filio,
Venafrum quod Ferdinandi Pandonii fuerat: Beurioque item Belgæ Quadratã in Apu
E lia quæ Aquinatis familiæ reguli fuerat, conceſſit; quam largitionem eo animo ratam ha
buit Cæſar, ut Aurantium ea deſignatione præoccupaſſe ſuæ liberalitatis decus querere-
tur; eumque ex alieno facile immodicum largitorem extitiſſe diceret. Cæterum magna
uis pecuniæ ab his extorta eſt, qui nutaſſe in fide, afflatique defectionis ſuſpicione, para-
tis in eam rem delatoribus accuſarentur. Cuius claſſis fuere Ferdinandus Vrſinus Graui-
næ regulus, & Bonifacius Oriæ oppidi in Salentinis dominus, Dragoneti lepidiſſimi poë
tæ pater antiquæ ſimplicitatis ſenex: Bouiani autem & Venafri regulo, & Federico Gae-
tano, qui intempeſtiuè nihil de Lotrechii uictoria dubitantes arma ceperant, & cum his
Altomari Auerſano ciui, in foro ceruices abſciſſæ ſunt. Incredibile dictu eſt quantam pe-
cuniæ uim ex uariis criminationibus eo anno fiſcus acceperit; in eam rem ſeueræ inquiſi-
tionis diligentiam exercente Hieronymo Morono, quem pro captiuo à Borbonio Ro-

mam perductum, in liberãdo Pontifice tam piam quàm neceſſariam efficacis conſilii ope- A
ram præſtitiſſe memorauimus. Nõ toto uertente biennio ab Vrbe capta quo Genuenſes
toties mutato rerum ſtatu libertatem præſtantiſſimo Auriæ ciuis munere receperunt, &
Brunſuicus rebus infectis in Germaniam eſt reuerſus, Lotrechianæque demum copiæ
accedente peſtilentia deletæ ſunt, nouum in Apulia bellum exarſit Venetis (uti ſupra di-
ximus) urbes priſtini ſui imperii repetentibus, & nonnullis Gallicæ factionis ducibus ſeſe
his in belli ſocietatem aggregantibus. Nam ut memorauimus à Veneta claſſe Monopoli
capta undique milites confluebant, & tum Camillus Vrſinus quem à Troia in Apuliam
à legato Veneto miſſum fuiſſe conſtat, coactis circiter quatuor milibus hominum Man-
fredoniam obſidebat, quam Cæſariani nominis cohortes duce Petro Aloyſio Farneſio
tuebantur. Cum Farneſio autem aderant cohortes præter ſuas peculiares nonnullæ etiã B
aliæ quæ Petri Mariæ Ruſſii, atque Alexandri Vitellii abſentium uexilla ſequebantur.
Hi namque poſt deſperatas Pontificias res impetrata miſſione Cæſarianis adhæſerunt,
iuſſuque Aurantii Farneſio ſe coniunxerant, qui ab initio ſecutus Cæſaris nomen cladi
Vrbis interfuerat. Gerebant Ruſſii atque Vitellii uices duo peditum præfecti, Carlottus
Parmenſis cognomento Eques, & Alexius Laſcares uir Græcus, quibus uno conſenſu ur-
bem defendentibus, fruſtra Camillus oppugnare atque obſidere contendebat, quãquam
turrim caſtris ſuis infeſtam quæ erat extra urbem, igne cuniculis ſuppoſito, totam ferè
cum clade defenſorum, ſuiſque aliquot incendiariis artificibus exſcidiſſet. Erumpebant
Cæſariani omnibus propè horis, & cum Venetis quotidiana exercitatione dimicabant,
iniqua cõdicione quòd Veneti multitudine equitum ualerent; atque ex occaſione ad co- C
hibendas eruptiones, triremes obuerſis in litus proris in erumpentes hoſtes tormenta cõ-
iicere conſueſſent. Eo tempore Veneti terra marique impigre bellum gerebant, nam
præter claſſem quæ magno ſibi uſui & terreſtribus copiis erat, mirifica etiam Græcorum
equitum opera utebantur, qui non ſolum circa Manfredoniam, ſed tota quoque Apulia
& in Salentinis, Gallicis admixti copiis uolitabant. Conduxerant namque fortiſſimorum
hominum turmas, qui exoſi Turcarum iugum, è Peloponneſo reliquaque Græcia inuita-
ti ſtipendiis in Italiam tranſire cœperant. In his fuere, quorum nomina ſilentio minime
prætermittenda duximus; ut præclarè cõſtet non omnino exoleuiſſe equeſtris militiæ di-
ſciplinam tantopere apud eas gentes antiquis ſcriptoribus celebratam, Demetrius Mau
reſſius Aetolus, & Ioannes Palæologus Byzantius, duoque item Spartani Nicolaus
Rhalla, & Emanuel Cladaus, & è Nauplio Petrus Froſſina, eo genitus Theodoro quem D
Brixiæ cecidiſſe docuimus; Ioannes quoque Coroneus cognomento Vaſco & è Zacyn-
tho Luſius dignitate equeſtri, Theodoruſque Rhenes Epidaurius, ut Cæſarianos hoc lo-
co minime nominemus, apud quos militare liquet inclytæ uirtutis duces, Theodorum
Buccalum Lacedæmonium; Demetriũ Capuzzimadium è Nauplio & Zucerum Epiro-
tica ortum ſtirpe, Megalopolitanum ciuem, quæ urbis hodie Londarium uocatur in cen-
tro Peloponneſi loco ualde campeſtri poſita. Sed apud Venetæ militiæ Græcos à multis
ſtipendiis præclaraque laude ſupra cæteros eminebat Georgius Boſicbius, eo Dominico
qui Patauino bello longè clariſſimus fuit, genitus. Simon quoque Romanus qui in Bru-
tiis ab initio profectus eius regionis populos ad defectionem compulerat, magnaſq. res
geſturus uidebatur, poſtremo ad Montem Aureum non procul à Coſentia à Pignatello
Borellio acie ſuperatus, per Lucaniam in Apuliam peruenerat, & auctus copiis quas ad E
eum Federicus Carrafa perducere ſerò fuerat conatus, Barolum ingreſſus, bellum Cæ-
ſarianis inferre cœperat. Quibus nunciis permotus Aurantius ut Apuliæ rebus opem fer-
ret, Ferdinandum Gonzagam cum dimidia parte equitatus, qui Quadratæ cõſiſteret, in
Apuliam miſit; Reliqua enim pars hyematum circa Aquilam dimiſſa fuerat. Camillus
quoq. Vrſinos de Lotrechii obitu certior factus deſperata expugnatione Manfredoniæ,
cum ſuis copiis Tranium occupauit, propenſiſſima Tranenſium uſus uoluntate, qui à me-
moria priſtini Venetorum imperii moderatum grauiſſimæ gentis dominatum expete-
bant. Ex aduerſo Borellius Simonem Romanum ab ſe in Brutiis fuſum, & Federicum
Carrafam in Apuliam ſe recipientes perſecutus, cum his quas habebat copiis apud An-
driam

A driam poſuit caſtra, tumultuariiſque excurſionibus cum Cæſarianis iunctus bellum gere-
re cœpit, iniqua condicione: quoniam eius equites magna ex parte Siculi, ineptis atque
ueteribus armis inſtructi & planè rudes, nequaquam Epirotis equitibus, arte ſua per gy-
ros hoſtem eludere ſolitis, pares euadebant. Quo mirifico equitatu fretus Simon cum
Federico Aufidum transgreſſus incurſionem faciens repentinam in regiones Canuſio &
Cerenniolæ, quæ Caſtellum Geryonis olim fuit, ſubiectas, magnam utriuſque pecoris
prædam abduxit, initoque cum ueteribus præfectis conſilio de munienda urbe cogitauit.
Sub id quoque tempus Rentius Ceres, qui, uti memorauimus, circa Aquilam, Picenique
fines cohortes coëgerat, ut opem Lotrechio laturus Neapolim ire maturaret, audita Lo
trechii morte deſperatiſque partim rebus, cum hiſ quas habebat copiis, nam magna pars
B militum fuerat dilapſa, ad mare deſcendens, & ad Senogalliam naues nactus in Apuliam
peruenit, & quod reliqui ante eum duces ſtatuerant, muniendæ urbis Baroli conſilium
ſuſcepit, tanta cura, tantaque ſæuitia, ut eam urbem dirutis omnibus ad unum ſuburbanis
ædificiis, euaſtatiſque ciuium poſſeſsionibus atque delitiis nec delubris ſacroſanctis, ue-
teribuſq. cœnobiis parcens, luctuoſum in modum deformaret, tanquam longè omnium
grauiſsima obſidio expectanda putaretur. Hiſdem ferè diebus Landus qui è Campania
in Hadriaticum mare redierat coniuncto ſibi Ioanne Moro, Ionii ſinus præfecto, tota
claſſe admota Melfictam urbem fortiter expugnauit, quum à terra uno tempore Simon
Romanus & Federicus Carrafa ſuas copias admouiſſent. Muralis uero coronæ decus
ad Dominicum Bembum nobilem trierarchum peruenit, qui per antennas muro appo-
C ſitas, primus pinnas apprehenderat. Federicus autem Carrafa, qui refrigerandi cau-
ſa æſtuans galeam forte detraxerat, lapide caput ictus occubuit. His de cauſis Aurantius,
quòd in Apuliam hoſtium copias augeri, inſigni que claſsis beneficio bellum in Salenti-
nos etiam extendi prouidebat, aperiente ſe anno maioribus uiribus bellum gerendum cō
ficiendumque eſſe iudicans, nouos duces ſuis ſubſidio miſit, Alarconemque præſertim
qui Borellio lethali febre abſumpto ſucceſſerat, ipſumque Vaſtium cum tota mole pedi-
tatus, apparatuque tormentorum, ut Monopolim oppugnaret. Qua re prouiſa Camillus
eductis Barolo lectiſsimis militum ſuorum, atque his triremibus impoſitis, Monopolim
eſt profectus, magniſque operibus, atque omni telorum genere ita ſe permuniuit, ut Va-
ſtii impetum, cuniculis murum ſubruere conantis, aliquandiu ludificatus irrito incœpto
D abſcedere cogeret, quum ibi iuxta eum magno periculo Pomponius cubicularius tor-
mento fuiſſet interfectus, ita ut cruento diſcerpti eius uiſcere Vaſtius conſpergeretur, &
Mendanius Hiſpanus cohortis præfectus, glande frontem penetrante occubuiſſet. Is ille
eſt Mendanius qui ſub arce Molis Hadriani uetulam olitoris uxorem impiis manibus la-
queo pro ianua ſuſpendit, quòd illa expetenti Pontifici binas lactucas in foſſam opera
pueri funiculo alligandas, & ſurſum extrahendas proieciſſet; ſic ut deteſtabili eius ſuſpen-
dii ſpectaculo, proſpectantis Pontificis oculi grauiſsimè per ſex dies offenderentur, illeq.
iuſta indignatione permotus, hominem uſque adeo impium execratus, pari ſupplicio de-
uoneret. Cæterum eius Apuli belli nulla re præclarè geſta memorabilis, quòd latroci-
niis & excurſionibus, uaſtationeque urbium utrinque certaretur, eum habuit exitum, ut
E pace inter Cæſarem & Franciſcum regem confecta finiretur. Nam rex in eam curam to-
tus incumbens, ut liberos quos obſides dederat, redimeret, cunctas ſociorum rationes,
ſuæ rei memor, atque alienæ oblitus, neglexerat, Cæſarque petendæ Italiæ cupidiſsimus,
ut de more ſicuti obtulerat pontifex, honore diadematis ornaretur, facilè obſides ab ſe
redimi paſſus eſt, quum ei ducentæ aureæ monetæ myriades pro redemptione numera-
rentur. Hac pace uel muliebribus ingeniis tractata atque confecta, nihil regi felicius, ſo-
ciis uerò fœderatis moleſtius atque damnoſius fuit. Nam hoc fœdere cum Veneti, tum
Florentini facilè ſunt prætermiſsi, qui non ſine calumnia Gallorum eo pacis beneficio ni
hil adiuti, ſed magnopere iniuria affecti, de fluxa fide regis conquerebantur, qui tametſi
pudoris plenus eam duarum ciuitatum offenſionem in fœminas tanquam pacis auidiores
reiiceret, atque eas iniquè deſerere uideretur, quibus tamen poterat uerbis humaniſsimè
ſolabatur. Ludouica namque mater regis cum Heleonora regina nuru in Belgarum fi-

nes ad Cameracum contenderat, ut ibi celebri conuentu habito cum Margarita Cæſaris A
amita de pacis conditionibus ex arbitrio excluſa omni uel legatorum externorum, uel iu-
reconſultorum diſceptatione ſtatuerent, adeo occultatis conſiliis, ut Balthaſar Carduc-
cius ueſano propè ſermone reipublicæ ſuæ dignitatem atque ſalutem iniquè proditam
quereretur, & Veneti non obſcurè ſuſpicarentur, ea de cauſa id percuſſum eſſe fœdus, ut
ipſi urbibus quas recepiſſent in Apulia decedere cogerentur. Qua in re Nicolaus Cam-
panus antiſtes Cæſarem monuiſſe ferebatur, ut quæ armis non facile recipi poſſent, eius
æquiſsimi fœderis beneficio recuperanda cenſeret; ſatagēte in eam rem Clemente Pon-
tifice, qui Rhauennam & Ceruiam ſibi ereptas aliquando ex illa conſpiratione duorum
regum, ſibi repetendas arbitrabatur. Itaque ad pacis confectæ nuncium Gallicarum par-
tium duces Apuliæ urbes tradiderunt, ultimusque omnium eo bello Romanus Simon
tormento eſt interfectus, quum Brunduſinam arcem oppugnare pararet, & ſe incautius B
ſpeculabundus hoſtibus obieciſſet; Veneti tamen aliquanto tardius ſua præſidia dedu-
xerunt. Accidit autem ut his propè diebus in agro Inſubrum, ſancti Pauli Regulus ab
Antonio Leua acie funderetur, & caperetur, quo nuncio Franciſcum regem apparuit op
portunè pacem petiuiſſe, quum eam omnino deteriorem accepturus uideretur, ſi Cæſa-
riani de Antonii Leuæ uictoria tempeſtiuè diuinaſſent. Hic Sanctopaulus Borbonius nō
multum efficax aut felix dux, iam unum atque alterum annum in Gallia Ciſalpina tranſe
gerat, incenſusque odio in Ligures qui ab rege defeciſſent, fruſtra bellum inferre fuerat
conatus, atque item inſidias Auriæ tetenderat, quum eius domum nocturna incurſione
occupari, & diripi, quòd eſſet extra urbis portam per Valacercam agreſtium homi-
num cohortis ducem inſiſſet. Sed Auria domi non repertus facilè periculum uitauit, C
neque poſtea extra urbem in ea uilla ſine præſidio atque excubiis pernoctauit. Ita-
que Galli ſeſe cum Venetis Sfortianis copiis coniunxerunt, ut Antonium Leuam ar-
ctius obſiderent, egregiaque ſimulatione ſpeciem præbentes inuadendi Mediolani, Ti-
cinum continuo deflexerunt, quòd ibi non multum ualidas in præſidio copias eſſe didi-
ciſſent. Quorum profectione cognita Antonius paruo temporis ſpatio deceptus, uti
cupiebat, Ticinenſibus opem ferre non potuit. Erant in præſidio Petrus Biragus In-
ſuber æquè ſtrenuus & nobilis equitum præfectus, & Petrus Botticella patritius Tici-
nenſis, Ponteſque Hiſpanus, cuius uirtuti Antonius multum tribuere erat ſolitus. Hi
circiter duo milia hominum partim Italici & Hiſpanici, partim Germanici generis coē-
gerant, quibus addebantur promptiſsimi quique Ticinenſium, qui pro patria ſupremum D
uirtutis conatum edere decreuerant. Sed bipartita oppugnatione, quum Galli pau-
lo infra Perticariam portam oppugnare adorti eſſent, Feltrius ſumma felicique induſtria
traductis ultra Ticinum maioribus tormentis, intercedente amne naualia quatere cœpit.
Nam ab ea parte mœnium angulus prominebat, qui defenſores in corona conſtitutos
protegere uidebatur; quo angulo celeriter decuſſo latera propugnatorum momento
temporis nudata ſunt; ſicut pilis coronam per longitudinem detergentibus, in muro cō-
ſiſteret nemo, qui ſubeuntes hoſtes detruderet. Magno namque conatu Gallos ſimul &
Feltrianos atque Sfortianos, ut ſubirent & irrumperent ingens cadentis muri ruina inui
tabat, nec propugnatores, uel multis cadentibus retardabantur, quin pari conſtantia di-
micarent. Verum Birago & Botticella cadentibus, & defenſoribus eorum morte per cul E
ſis, uis irruentium diu ſuſtineri non potuit. Atque ita Aponte ipſo cum expeditis Hiſpa-
nis & Germanis in arcem ſe recipiente, urbs cum multa cæde capta eſt; Nam quum ſe re
ciperent Germani, atque hoſtes obuertentibus nonnunquam ora & repugnantibus inſta
rent, toto ſpatio per regiones urbis uſque ad arcem atrociter eſt dimicatum, ſicut hæc no
biliſsima Longobardorum regum olim regia, & nulli in Italia urbium fœcunditate agri,
& opportunitate amnium, ædificiorum magnificentia inferior, accumulatis tot cladibus,
funditus propè euerſa cenſeretur. Hac expugnatione Feltrius ſingularem peritiæ milita-
ris & efficacis induſtriæ laudem omnium iudicio adeptus eſt, quòd opportunè tranſuectis
ultra Ticinum tormentis hoſtes decepiſſet, & ſecus quàm illi credidiſſent, ex obliquo mu
rum feriens latum ad irruptionem ſuorum aditum patefeciſſet. Ea die tamen nonnul-
los

los uiros fortes amiſit,& in his Paulum Manfronum inclyti nominis equitum præfectum
qui quum eſſet octogenarius & indomito corporis uigore frueretur,nunquam à militiæ
laboribus atque periculis diſceſſerat.Malateſta quoque Ceſennas nobiliſsimæ ſtirpis dum
circa uineas uerſaretur, glande caput ictus occubuit. Quo pacto autem hic Franciſcus
Borbonius cognomento ſancti Pauli Regulus in Antonii Leuæ poteſtatem deuenerit,
operæpretium eſſe reor paucis enarrare. Igitur per id tempus quo Andreas Auria à ſti-
pendiis atque amicitia Franciſci regis diſcedens,atque obiter ſe Cæſari applicans, cum in
comparabili ueræ laudis præconio patriam in libertatem aſſeruit; Borbonius quod eius
facti contumelia,detrimentoque regem ipſum uehementer angi perſpiceret,totus graui
incenſus odio in Auriam & Genuenſes demiſsis in Pociferam uallem copiis ferebatur.
B Sed poſtquam ut ſupra diximus,inſidiæ nihil proceſſerant,& Genuenſes opinione ſua di
ligentiores paratioreſque reperiſſet, retro Alexandriam ſe recepit; captaque Mortaria,
& pulſis Nouaria Cæſarianis,cum Venetis & Sfortianis copiis ſe coniunxit; eo conſilio
ut nouis auxiliis (erant ea peditum duorum circiter milium Hiſpanorum quæ à Barchi-
none in Italiam peruenerant) iter præcideret. Cæſar enim quòd urbs Genua Gallis eſ-
ſet detracta magnopere gauiſus Genuenſes fouendos ſubleuandoſque opibus atque auxi-
liis exiſtimabat;quòd Gallo hoſti ereptam Liguſtici maris nauigationem ſuo inſigni com
modo prouideret. Verum Genuenſes ea Hiſpanorum auxilia decedente iam periculo in
urbem minimè ſuſcipienda cenſuerunt; quando ſibi ſatis præſidii in concordia ciuium fo
re putarent; & externa,eiuſque præſertim gentis præſidia odiſſent. Erant hi tirones à fœ-
C da corporum illuuie,& longa maris nauſea,deforme militum genus,utpotè qui eſſent du
dum,neceſſario potius quàm accurato delectu conſcripti; magna ex parte non inermes
modò, ſed propemodum nudi, ut qui uili pullaque tunica, & carbatinis Sparteiſque cal-
ciamentis uterentur. Hos milites poſtquam non recipiebantur à Liguribus, Antonius Le-
ua miſſo ad eos Ludouico Balbiano,ad ſe perducendos curauit. Hic enim ſuperiore an-
no Ticini captus & Genuæ aliquandiu in arce cuſtoditus, Gallorum manus euaſerat. Is
uti erat uir impiger,quum eas copias recto itinere perducere non poſſet,ne hoſtibus fa-
cile delendas obiiceret; eas per tranſuerſos Apennini tramites,aſperrimaſque ualles dif-
ficili ærumnoſoque itinere in Placentinorum fines perduxit. Nam hoſtiles copiæ inter
Padum & Apenninum conſtiterant, ut tranſire auſos circa Derthonam & uicum Iriæ in
D uaderent,tranſituque prohiberent. In aduerſo autem Apennini latere deſcendentibus pa
cata amicaque omnia proponebantur,quod eæ regiones Pontificiæ eſſent ditionis. Cæte
rum Balbianus tertiam ferè partem ſuorum,ſæuitia montanorum Ligurum abrupti eius
itineris ſaltus inſidentium amiſit. In feſſos ſiquidem & fame propè enectos è ſuperiori-
bus locis tranſeuntes ſagittas & iacula ſuo more ſcutati iaciebant,& quum hæ deficerent,
ingentia ſaxa obruendis Hiſpanis prouoluebant,tanta locorum & armorum iniquitate,
ut Hiſpanorum acerui profundis in uallibus præcipites dati ſpectarentur,& paſsim quòd
eripi nequirent,à ſociis deſererentur. Induerant ſiquidem Ligures ſæua odia in Hiſpanicũ
nomen,quod ab his Genuam Liguriæ caput rapaciſsimè direptam meminiſſent. His ſu-
peratis difficultatibus opportunéque deceptis hoſtibus Balbianus paulo infra confluentes
Padum & Ticinum contra oppidum ſuum,cui Bello Iocoſoque nomen eſt, lintribus co
E pias traiecit,eamque manum inſperatò incolumem Antonius Mediolani recreandam ue
ſtiendamque ſuſcepit. Is tironum Hiſpanorum aduentus,Inſubrum calamitates accumu-
lauit; nam præterquam quòd & ſtipendia præbere & domi liberaliter alere ueteres Ger-
manos atque Hiſpanos cogebantur,tirones etiam ſeminudos,& ab extrema inedia fame
licos ſuis laribus accipere, & domeſticis copiis tueri oportebat. Hæc longè grauiſsima
ciuibus,Antonius ut militi præſtaret,diræ cladis uectigal excogitarat,quo omnium pecu
nias abraderet,& ſingularum familiarum Fortunas euerteret. Seuero namque edicto uir
imperioſus & ſæuus à quoquam ciue cererem coqui uetuerat,quum uenalis tantum panis
ederetur,conſtitutis eius monopolii tabernis,unde eſurientes magno pretio panem coë
merent; tanta edicti atrocitate,ut plerique inopes laquei metu fame paſsim interirent.
Molendi utique tritici percoquendique panis uetantes leges,pauidum uulgus perhorre-

bat, ita ut Antonius clariſsimam paulo ante atque opulentiſsimam Italiæ ciuitatem, importato ingenti luctu, longe omnium miſerrimam redderet. Tanta ſcilicet acerbitate A atque ſæuitia crudeliſsimæ legis authoritatem tuebatur, ut uel ab egentibus mulierculis, quæ deſiderio panis ſubcinericias conficerent offulas, & in ſartagine placentas oleo ſuffrixiſſent, contuſoq. in pila tritico farinam exprimere conarentur, prægraues pœnas exigeret; ſicut non infacetè quanquam amariſsimè Marcus Antonius Canicula quæſtorii ordinis ciuis, in corona diceret, peramplam uti reor ciues hic noſter Antonius à Cæſare gratiam proculdubio referet, quando ei ſupra tot clara cognomina ſummæ maieſtatis, nouæ nobilitatis ergo, Furnarii titulum adiecerit. Nam & tabernæ furnariæ & uenales panes Cæſareæ aquilæ nota ſignati, uulgo imperiales uocabantur. Verum neque Antonius neque Cæſar ipſe ab ea execrabili diuinarum atque humanarum rerum labe, fideliumque Inſubrum miſeriis, ullam omnino infamiam ad ſe redituram putabant, modo B opes ſuas aduerſus conſpirantium hoſtium potentiam confirmarent. Quando neque Antonius deformatæ urbis aſpectu commoueretur, neque Cæſaris abſentis molliri animus, tot in Hiſpaniam fruſtra miſsis legatis, ut miſeriis finem imponi iuberet, ad miſericordiã flecti potuiſſet; utpote qui alieno potius cum luctu eo bello uictor euadere, quàm inanis clementiæ laude potiri uellet. Quibus rebus fiebat, ut Antonius ſtudio militum firmior factus, & numero eorum auctior, quando illis cuncta ad prædam obiiceret, hoſtes facilè contemnebat. Nam neque Venetus imperator, ita operam exigente ſenatu, pugnax erat ut qui periclitari uires nollet (tenues autem erant Sfortianæ copiæ) neque apud Borbonium aut firmæ uires, aut expedita conſilia uidebantur. Quibus uim admouere uel coniunctis caſtris, & cominus congredi auderent. Itaque communicatis conſiliis, & abiecta C oppugnandi Mediolani cogitatione, optimum factu cenſuerunt, ut hoc modo Antonius lenta & longinqua belli ratione obſideretur. Feltrius in uetera ſua caſtra concedens ad Caſsianum ſupra Abduam ubi amne ponte conſtrato ex Veneta regione commeatibus & copiis iuuari poſſet, id ſe præſtiturum pollicebatur, ne quicquam per Martianam regionem, quæ erat refertiſsima omnibus rerum copiis, ad obſeſſos importaretur. A diuerſa uerò parte Borbonius ad Abiatum conſiſteret, omneſque inde quæ ſubuehi Ticini emiſſario poſſent, commeatus interciperet. Sperabant enim hoſtes poſtquam ui ſubigi nõ poterant, diuturnæ obſidionis incommodis minimè ſuffecturos. His conſtitutis apud Landrianum uicum, qui eſt ad decimum lapidem ab urbe, Feltrius caſtra mouens, ſigna ad Caſsianum dirigi iuſsit, Borbonium admonens, ut pari digreſſu ad Abiatum iter intende D ret. Sed Borbonius inclinante die nequaquam moturum caſtra, ſed poſtridie Ticinum ſe iturum dixit, quòd ibi grauiora quædam tormenta, impedimentaque deponere ſtatuiſſet. At Leua qui diligentiſsimè in eam excubabat curam, ut ex occaſione alicunde hoſtibus noceretur; ubi didicit Feltrium conclamatis uaſis à Borbonio diſceſsiſſe; ſuſpicatus id futurum, quod uſu euenit, ut Galli nequaquam maturè proficiſcerentur, præfectos omnes aduocauit, inſtructiſque militibus, paratos ad profectionem de ſecunda uigilia ſibi adeſſe iuſsit; cohortatuſque eos ut alacri ſtudio, ſecum expeditionem ſuſciperent, pollicitus eſt poſt exortum ſolem uictos eis ad prædam Gallos ſe daturum. Quòd ſi, inquit, ut non plane reor, feſtinantius effugerint, poſtremum certè eorum agmen certiſsimæ prædæ uobis cedet. Milites ſublata uoce reſponderunt, ut fortia conſilia digna ſu E perioribus uictoriis, ingenti animo agitare pergeret; ſe namque quod imperaſſet periculoſæ profectionis dubiæque aleæ munus alacribus & impauidis animis eſſe ſubituros. Nec mora, quanquam ipſe cunctis prope membris articulorum dolore caperetur, fulgentia arma induit; præmittit equitatum, duplicique inſtructa acie, hinc Germanis, illinc Hiſpanis latera cingentibus, Italicis uerò cohortibus tormentorum præſidio conſtitutis, ad hoſtes contendit, quos nondum profectos & expediendis impedimentis intentos deprehendit. Borbonius qui nihil minus putarat, quàm Antonium inſtructis copiis ſibi ad iter parato ſuperuenturum, quum oriente iam ſole lintheata de more hoſtium agmina conſpexiſſet, obſtupuit; grauique metu, uti deprehenſis accidere ſolet, nequaquam temerè correptus eſt; ob idque præſertim quod ab heſterno conſilio Guidonem Rangonum primo

præpo-

A præpoſitum agmini Ticinum præire, atque ibi hoſpitia parare iuſsiſſet. Imparatus itaque, & multo ſpatio à prima acie diſiunctus, tanta perturbatione medii poſtremique agminis circumuentus eſt, ut tumultuoſiſsimè aciem inſtruere, & repugnare fruſtra cogeretur, & ui celeritateque incumbentis hoſtis, animo concideret. Præbuit Antonio Fortuna ſpatium parandæ uictoriæ ab inopinato caſu, nam quum maioris tormenti currus, per fractis rotæ axibus, media lutulenta in uia concidiſſet, uel ob id magno fuit incommodo, quòd Galli etiam nobiliſsimi equites id ſubleuare atque reficere conati, in pedes deſiliiſſent. Vetere ſiquidem ſuo inſtituto turpe ducunt, tormenta ex itinere occupanda hoſtibus reliquiſſe. Hac mora ſicuti Rangonus iuſto feſtinantius quàm ita facere eſſet iuſſus, tantum ante eundo confecit itineris, ut neque reuocari, neque admoneri de repentino
B aduentu hoſtium, opportunè potuerit, neque obiter Antonio producendi peditatus defuerit tempus; qua pedeſtri acie promota, & equitatu audaciſsime dimicante, media Borbonii acies, cui ſe coniunxerat poſtrema, puncto temporis terga uertere cœperit, quum Antonius in ſella fulgentibus protectus armis criſtiſque conſpicuus, ſuccollantibus baiulis in aciem ſeſe inferri iuſsiſſet; omnium namque oculos in ſe conuerterat, quum aperta galea adhortaretur ſuos uoce terribili, & peracri oculorum obtutu Gallos terreret. Interim Germani qui Gallis militabant, quod nunquam ferè aliàs acciderat, turpiſsimè terga uerterunt, ut pote qui eſſent ex collectitiis, qui ſuperiore tempore Gallica ſtipendia meruerant; aut ex ea regione eſſent conſcripti quæ eſt citra Rhenum, Lothoringiæque fines attingit, nec multam habet Germanicæ firmitatis & diſciplinæ opinionem. Ger-
C manos Galli pedites, & ſecundum eos Italicæ etiam cohortes, nulla dedecoris cura ſubſecutæ ſunt; paruaque ideo cædes edita eſt, quod neque a ſclopettariis inter confuſos permixtoſque ordines opera exigi potuit; neque tormenta niſi pari periculo diſplodi potuerint. Ipſe Borbonius latam foſſam periculoſo equi ſaltu ſuperare conatus, ab equitibus captus eſt. Nec longè ab eo, eandem ſortem tulit Claudius Rangonus uir impiger qui poſtremæ aciei præfuerat. Stephanus quoque Colmna in foſſam præceps datus, concidente equo magnum ſalutis diſcrimen adiit, quum galeatus, in lacuna ferè ſummerſus ægre ſeſe è manibus hoſtium eripuiſſet. Leua potitus omnibus tormentis atque uexillis, & duce capto ab eius rei geſtæ fama uſqueadeo inclaruit, ut nemo eius ætatis dux, uel in conſilio capiendo ſolertior, uel in exequendo acutior, & efficacior haberetur; Hiſpanique
D eum ſi proſpera uteretur ualetudine, Magno Conſaluo eius magiſtro parem euaſurum dicerent. Cæterum Galli fœdo euentu ſuperati de Guidone Rangono non obſcurè conquerebantur, quòd eos deſeruiſſe præpropera eius feſtinatione prædicarent, quanquam ille ita imperanti Borbonio iure militiæ ob ſecutum fuiſſe teſtaretur. Sed eam impoſitæ contumeliæ controuerſiam quæ Guidone indignante & prouocante obtrectatores Gallos, ſingulare certamen poſtulabat, Feltrius familiari ſermone ita diremit, ut & Borboniũ & Guidonem pari prope errore à diſciplina diſceſsiſſe iudicaret, approbantibus ipſo Leua, & Vaſtio, qui una Mantuæ tres clariſsimi noſtri ſeculi duces forte conuenerant, apud Hippolytum Medicem qui tum è Pannonia legatus redibat, ab Hercule Gonzaga cardinale hoſpitio domi ſuſceptum. Dictis namque ſententiis, quibus ego præſens interfui, è di-
E ſciplina ratione que bellica diſſeruerunt, ſingulorum ducum eſſe muneris, qui diſtinctis agminibus in itinere faciundo præſint, per diſpoſitos equites mutua diligentia emenſi itineris ſpatia metiri, nihil extra conſpectum ſigna præire ſinere, anteriores medios, medii poſteriores, quibus paſsibus eant obſeruare, ut una quæque acies ad ſubitos hoſtium incurſus ex propinquo parata ſit, quæ circumuentæ opem ferat, & uniuerſis coactis uiribus confligat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVII.

DICTATORE Caponio Rempublicam adminiſtrante Florentini
recenti ſuo incommodo & tot aduerſis Gallorum caſibus perculſi,
in eam curam incumbebant, ut Clementis conſilia diligenter ex-
plorarent, opportunaque aduerſus imminentis prope belli uim
præſidia compararent. Non inanibus ſiquidem coniecturis ad-
ducti, ſuſpicabantur Clementem ad amicitiam Cæſaris eſſe re- B
diturum, ut inuictis eius copiis contra ipſos uteretur. Prouide-
bant enim eum, poſtquàm in libertatem eſſet reſtitutus, minimè
conquieturum, donec uetere patriæ dominatu potiretur, offenſum ſcilicet Lotrechiano
fœdere, in quo diſertè perſcriptum fuiſſet, pudenda ſibi, & damnoſiſsima conditione, ut
popularis Florentinæ ciuitatis ſtatus in clientela Galliæ regis foret, defenderetúrque eius
peculiari officio munereque, poſtquàm ſuas copias ad Lotrechium communes hoſtes op
pugnantem, Neapolim miſiſſent. Propterea Caponius non ignarus quàm grauiter offen-
ſus eſſet Cæſar, qui nullam ſibi à Florentinis iniuriam inferri debere exiſtimans, eo Etru
ſcæ legionis auxilio ſuos duces oppugnatos atq. obſeſſos fuiſſe didiciſſet, Pontificem non
iniqua quædam à ciuitate poſtulantem, molliendum potius æquiſsimis reſponſis, quàm C
acerba negatione exagitandum putabat, ne Cæſari fœdere iungeretur. Erant enim grauia
& moleſtiſsima eius animo quæ ad ſuggillandam maieſtatem, minuendamq. nominis exi
ſtimationem perſcripta fuerant, his fœderibus, quibus ſe obſeſſo captoq. in arce Alfonſus
Ferrarienſis princeps Cæſari opportunè detractus uideretur, & Veneti noua conditione
in fœdus Gallicum eſſent recepti; quorum ille Mutinam Pontificio imperio diu poſſeſſam
per occaſionem peſsimè à Fortuna mulctati pontificis recepiſſet; ii uerò Rhauennam &
Ceruiam occupaſſent. Quæ omnia quanquàm ex authoritate Innocentii Legati atque aſ-
ſenſu aliquot Cardinalium tranſacta eſſent, Pontifex niſi planè inſanus, & ſuæ dignitati
ineptus hoſtis foret, rata habere non poterat; ut pote qui de recuperanda potius amiſſa di
tione, quàm de uindicanda iniuria ſibi cogitandum eſſe cenſeret. Iam enim per Anto- D
nium Muſetulam ſenatorem Neapolitanum quem Viterbium accerſiuerat, legati Cæ-
ſaris uices implentem, & qua erat mirifica ſolertis ingenii induſtria præditus, Cæſarem
Pontifici reconciliare maturantem, de concordia agere cœperat, adeo feliciter, ut pro-
penſiſsimis utrinq. auribus ea res tentaretur, nec multos poſt dies bene auſpicatò ſolenni
bus tabulis conficeretur. Quod ut crederent Florentini in uniuerſum adduci non pote-
rant, ut qui Pontificem inexpiabilis eius recentis iniuriæ, ſi generoſi ſpiritus foret, obliuiſci
non poſſe prædicarent; quorum opinionem ob id falſam eſſe euentus docuit, quoniam in
Pontifice tanta erat ereptæ ab ingratis ciuibus patriæ repetendæ cupiditas, ut omnem re
centiſsimæ calamitatis acceptæ memoriam, ipſo nouæ ſpei pondere ſuperaret. Eodem re
rum conſiliorumq. ſucceſſu miſſus eſt cum præſcriptis mandatis Hieronymus Vaſionen E
ſis antiſtes, Pontificiæ familiæ diſpenſator, qui apud Barcinonẽ Cæſarem conuenit, atq.
his fermè legibus cum eo fœdus percuſsit. Pontifex chriſtianæ pietatis titulum præten-
dens, miſeratuſque quaſſatæ diro bello Italiæ uaſtitatem, ſynceram deterſis ſuperioribus
odiis uoluntatem atque amicitiam Cæſari offerebat; pollicebaturque ſe de more capiti
eius imperatorii diadematis coronam impoſiturum, ſi Cæſarianis uiribus in patriam redu
ceretur, unde ſua cum iniuria propinquis ipſius expulſis, ampliſsima ciuitas Florentia fœ-
da atque acerbiſsima popularium imperitorumq. hominum tyrannide premeretur; opti
matibus ſcilicet contumelioſè atq. arroganter eiectis, antiquiſq. ritibus diuinarum huma
narumq. rerum, uſque adeo impiè atq. inſolenter perturbatis, ut in florentiſsima dudum
urbe, publica ſalus, deſperata concordia, conclamata uideretur. Adiectũ eſt ut poſtquam
Florentini

A Florentini aduerſum Cæſarem, confiſi incertæ Gallorum uictoriæ, arma tuliſſent, maie-
ſtatis rei facti, libertate & antiquis ſuperiorum Cæſarum conceſſis immunitatibus ſeuerè
priuarentur, obiterque ciuitati principem Alexandrum adoleſcentem imponeret, cui ipſe
Cæſar ad confirmanda fœdera augendamque Alexandri dignitatem, Margaritam filiam
ſe cælibe ſuſceptam in matrimnnium deſponderet. Dum hæc per idoneos homines tra-
ctarentur, tumultus inuſitatæ perturbationis atq. periculi apud Florentinos in curia exor
tus eſt, unius malè ſani atque efferati ciuis inſolentia. Hic erat Iacobus Gerardus cõtuma-
ci fronte popularis, qui nõ in Medicens modò, ſed in patritios omnes liuore atque odio
percitus ferebatur, ob id tum ſe ipſo turbidior atque arrogantior factus quod per id tem
pus ſederet inter octouiros decuriones ſupremæ poteſtatis qui dictatori conſultandi gra-
B tia perpetuò in curia aſſiſtunt. Is literas à quodam Ioachino Serralio Iacobi Saluiati apud
Pontificem toti ſummæ conſiliorum præpoſiti cliente, ad Caponium perſcriptas, dela-
pſaſque eius ſinu, malignè collegerat, nactuſque materiam calumniandi, obiurgandique
dictatoris, eò rem turbulenta uociferatione deduxit, ut dictator perfidiæ reus fieret, accu
ſatuſque, concurſu in curiam turbulentæ iuuentutis inſultantis & propemodum uim infe
rentis, uitæ diſcrimen ſubiret; quum nonnulli è feneſtra illico præcipitem dandum dice-
rent qui aliena à ſalute libertateque patriæ cum Pontifice infenſiſſimo hoſte conſilia agi
taret; nefandumque profecto facinus in necem optimi & probatiſſimi ciuis editum fuiſ-
ſet, qui optima fide magiſtratum gereret; niſi Laurentius Sennius qui erat octouir è decu
rionum numero; iuuenis æquitate & conſtantia animi præſtantiſſimus, ſuperbiam & atro
C citatem imperitorum, petulantiumque ciuium deteſtatus, corpus ſuum furentibus oppo-
ſuiſſet, abductumque in ſuam cellam dictatorem extremo pallentem metu conſeruaſſet.
Earum literarum exemplum Gerardus pauloantè miſerat ad quoſdam ſectæ ſuæ ciues,
qui in priuatam domum foro proximam conuenerant, & de tollendo dictatore ſummæ
atrocitatis conſilium, accerſita ſeditioſorum manu, inierant, curiæque ſuperioris ſcalas
atque oſtia occuparant; concitantibus præſertim Thoma Soderino & Alfonſo Strozza,
qui nequaquam ex ſimultate Caponio infenſi, ſed ex damnatione eius honorem petituri
uidebantur; quod popularis ſtudii prærogatiua ſummæ nobilitatis atque exiſtimationis
homines ad dictaturam aſpirarent. Poſtero die coacti in conſilium octoginta uiri, atque
ii ſimul qui ex reliquis magiſtratibus atque collegiis publica cõſuetudine adiungi ſolent;
abrogatus eſt Caponio magiſtratus atque is honor biduo poſt delatus ad Frãciſcum Car
D duccium, quem nemo candidatum fore putauiſſet; Ita ut Soderinus & Strozza ſua ſpe de
iecti ex conſcientia animi pudoreque repulſæ, peruerſa miſeræ ciuitatis comitia damna-
rent, & plerique irriderent; quod homo in Hiſpania dudum decoctor, & paucis in Repu
blica notus, tenuioris Fortunæ, nec præclari quanquam ueruſti generis, ab incondito po
puli ſtudio clariſſimos ciues anteiſſet. Valebat Carduccius ſolertis ingenii firmitate, &
perurbana eloquentia; ſed qui obliquo oculo & pallida facie, nequaquam decentem aut
parem tanto honori habitum præferret. Sequenti die Caponius nihil ægre ferens quod
magiſtratu excidiſſet, ſed de ſalute ſolicitus, quanquam ut ſeſe animo cõfirmaret, & time
re deſineret, amiciſſimi & magna pars ſenatus cohortarentur, in pallio atro, & ciuili ca-
pitis integumento, ad dicendã cauſam paratus uenit in ſenatum, ſereniore utique uultu
E pacatioreque animo quàm pridie, quum tum coccineam familiarem togam ſumens, pro
ſe pauca, Petrique filii ſalute præfatus cauſam ſuam demiſſiſſime magiſtratibus commen
daſſet; uſque adeo ſuppliciter ut innocentiam ſuam in dubium reuocaſſe amicorum pro-
penſiſſimi iudicarent. Erat enim Caponius natura lenis, nunquam ulla in re iratus aut fer
uidus, utpotè, qui patientia & moderatione cuncta aſpera ferri & ſuperari debere prædi-
caret. Protulit Gerardus immitis accuſator exemplum earum literarum quas ſolo ſuſtu-
lerat; lectitatumque in ſenatu eſt. Cuius ſententia talis fuit, uti nos ex Etruſco ſermone
uertimus. Ioachinus Serralius Caponio dictatori ſalutem. Quoniam non ſemper tuta
mihi offertur occaſio ſcribendi, præſentem nactus nuncium nolui differre, quin te face-
rem de inſtituto negocio certiorem, de quo probè ſis ex arcano me agere cum graui illo
quem noſti homine, maximeque familiari Pontificis. Is mihi retulit Clemẽtem ſatis pro-

ſpere & firmiter conualeſcentem, eo eſſe animi decreto, ut ſe honeſta condicione cum ci A
uitate conciliet, & belli conſilia penitus abiiciat, neque ægerrime ſit laturus quod popu-
lus perpetuo remp. adminiſtret, & parta libertatis iura tueatur, modò peræquas condi-
ciones, ciuili more, propinquorum ſuorum ratio apud magiſtratus habeatur. Sed quoniã
plura ſcribere non licet, à te uehemẽter petimus, ut ad condictum locũ extra Vrbem col
loquendi cauſa Petrum filium ad me mittas. Ab eo enim cuncta fideliter exprimente præ
clarè cognoſces, quæ in negotio conficiendo opus ſint. Vale. Hæc quæ ex literis recita-
bãtur apud ſuſpicioſos homines ita animos cõmouebant, ut pleriq. maligno per ſubſellia
murmure oborto, cuncta peruersè interpretarentur, & magna tamen ſenatus pars cõmu
nicatis ſermonibus cum proximo aſſidentiũ ordine ſubmiſsè deliberando, eius rei culpã
à toto læſæ maieſtatis crimine ſuſpicioneq. remouendam cenſeret. Inter eos qui mirificè B
Caponio fauerunt extitit Petrus Victorius eius contribulis, qui tum erat ſexdecim uir col
legiorum ordinis ciuis honeſtiſſimus & de optimis literarũ ſtudiis egregiè meritus. Tum
uerò Caponius à dictatore cauſam dicere iuſſus, in hanc ſententiam conſtanti uultu, mi-
roque omnium ſilentio, loqnutus eſt. SEQVVTVS morem & diſciplinam maiorum
meorum ampliſſime dictator, prudentiſſimique cauſæ meæ iudices, nihil unquam carius
libera patria, nihil unquam præclara rectæ cõſcientiæ laude honeſtius duxi. Quandoqui
dem remp. uti probè nouiſtis, pluris ſemper fecerim quàm priuata commoda. Pudebat
enim ea expectare ferréque præmia, quæ turpi obſequio uel adulatione facilè pararẽtur;
ab his qui ex uſu dominatus pro libidine cuncta dare, atque eripere poterant. Hoc inſtitu
to animi ingreſſus curiã ad obeunda munia ciuitatis per quinquaginta annos ita faui ſem C
per proſpexique exoptatæ nec unquam deſperatæ libertati, ut in utraque reip. Fortuna,
modò fortem, modò incorruptum, nec unquam demiſſum animum ferrem, Quippe qui
uitæ innocentia, & domeſticæ frugalitatis laude contentus, quæ duæ uirtutes (abſit inui-
dia) domui noſtræ ſemper peculiares fuere; opportunitates temporum expectãdas atque
omnino maturè captandas arbitrabar; quo excitari, ingentibuſque ciuium animis conſti-
tui, ſine perturbatione labeq ciuitatis, ſecura libertas poſſet. Affuere itaque Dii immorta
les, non irritis uotis ciuium uti pie conceptis; & libertatem intermortuam inſpiratò exci-
tarunt, ciuitatique nullo effuſo ſanguine, quod ipſorũ miræ benignitatis fuit, largiti ſunt.
Hanc ego ante alios flagrantiſſimo ſtudio complexus, ut diu apud nos uigeret atque flo-
reret, omnibus conſiliorum artibus adnitebar, prouidebamque ne infirmas eius radices
ulla aduerſa tempeſtas reuelleret; primumque omnium Clementẽ ipſum, nobis, bis præ- D
ſertim lenimentis & officiis quæ libertati noſtræ nihil officerent, pacandum, aut omnino
ſpe & mora diſtinendum exiſtimabam; ne accumulatis iniuriis irritatus, alicunde nobis
inſidias, atque arma moliatur; uti quis non imprudens, ominari facilè poteſt. Probè ſiqui
dem agnoſcimus quos ſpiritus gerat, quo angore animi torqueatur, quod patriæ domina
tum, horribilis ruinæ caſu oppreſſus, amiſerit; qua demum machinatione bellici conatus
eum recipere cupiat, & ulciſci odia in illos, qui dignitatem eius pudendis contumeliis ob
triuerint. Hæc eius exagitatæ mentis cõſilia, ut à nobis auerterem, ægro blandimento affe
renda, iuſtaſque iras mitigandas rebar; ſpe iniecta non iniquæ condicionis, ſi nos æquita-
te rerum potiusquam importuna libidine uoluntates noſtras moderemur. Quamobrem
per Iacobum Saluiatum, quem non plus de uita Pontificis propinqui ſui, quàm de ſalute
libertateque patriæ, ſolicitum eſſe comperio ſcioque; operam dabam Serralio internun- E
cio, ut cum Pontifice de compoſitione ageretur. Verebar enim ne fœdere Gallico, quo
illigati ſumus, uehementer offenſus, deſperato meliore conſilio, uel inuitus ad Cæſarem
uerteretur; quod nobis magnopere cauendum timendumq. hodie magis ac magis exiſti
mo. Proinde iam ab initio, ne propere cum Gallo fœdus percuteremus enixe contende-
bam, niſi eidem fœderi Pontifex iungeretur; ſcilicet ut eo honeſta utrinq. cautione conci
liato, ualidiora certioraq præſidia, aduerſus inuictas adhuc Cæſaris copias, pro cõmuni
ſalute pararẽtur. Sed in ancipiti deliberationis negotio, intẽpeſtina uti pernoſcere fas eſt,
uicit plurimorũ ſententia; atq. ita elapſi ſalubris conſilii rationẽ omnem intercidiſſe, quod
dolet, agnoſcimus. Quæ huiuſmodi fuere, ut huius officii pro ſecuritate publica ſuſcepti,
non

A non contumeliam,quæ mihi graui cũ periculo paratur,ſed gratiam omnino expectãdam
à uobis putarim. Quinque ille à nobis hæc poſtulabat, ut patrimonii fructibus,uectigali
æqua oneris lege perſoluto potiri liceret: ſibi puella neptis redderetur: propinquis eius
aditus ſecundũ leges in remp. petẽdis honoribus daretur;& quod ad tuendam Pontificii
nominis authoritatẽ pertinet,Florentini à decumandis ſacerdotiis abſtineant,& ſacroſan
cta templorum donaria ſuo iniuſſu auara manu non attrectent:poſtremo etiã ut deiectas
gentilitiis inſignibus pilas,priuatis ſaltem familiæ ædibus ant templis maiorũ ſuorum pia
liberalitate ædificatis,reſtitui pateremur. Hæc rerum capita,æquiſſimi ciues,ſi diligenter
conſiderem,oec improbè expendam,uel ſi cumulatè & exactè cuncta cõcedantur, facilẽ
fatebor me non uidere quid incõmodi aut detrimenti reip.afferri poſſit,quum iam pridẽ
B eiectis adoleſcentibus Mediceis,quòd ſponte nobis tantũ hortantibus dominatu exceſſiſ-
ſent,ius ciuitatis ex decreto publico relinqueritis;nec ideo ex fide ueſtra ſit,dignitateq. ſe
natus id decretum ſuſtuliſſe. Bono itaq. iure repeti, quod publica obligetur fide indicare
poteſtis;niſi aliquot ciuiliũ prædiorũ redditu augeri publicas opes, & ſarciri bellicos ſum
ptus ineptè exiſtimet ea ciuitas, quæ per ſexdecim annos ioexhauſtis opibus, perpetuum
cum Piſanis bellũ geſſerit,& me teſte, atq. adiutore confecerit. Nunquã.n.pecuoias huic
urbi alendo & ſuſtinendo bello defecturas crediderim;ſi ſit firmũ apud ciues, quod rectè
optare facilius quàm ſperare poſſumus, cõmunis cõcordiæ ſtudiũ. Nec itẽ ſatis prouideo
quid nobis officere poſſit puella oouẽnis patruo ſacrorũ principi depoſcenti benignè red
dita. Nã præterquã quod eam & ſexus, & ætas tutã ab omni contumelia reddant;cauere
C etiã oportet ne hac in re, dum Põtifici nocere quàm morẽ gerere malumus Galliæ regis
fœderati maieſtatẽ offendamus;ſi regio ortã ſanguine, & nihil tale merentẽ diutius in ue
ſtaliũ uirginum ſeptis adſeruandã iudicemus. Tantũ uerò abeſt,ut cõplectendo ciues uni
uerſos,atq. his honores æqua lege partiendo reipu. noceatur, ut hac ciuili benignitate eã
firmiorẽ florentioremq. euaſuram arbitrer. Amantes ſiquidẽ patriæ & conſtitutæ libertã
tis ſtudioſos,ueroq. bono tranquillæ pacis gaudentes,una maximè cõcordia lætari decet,
obliuiſciq. itẽ omnis priuatæ iniuriæ,publicæq. ſimultatis. Inſuperabilem oãq. ciuitatẽ, nõ
arma, nõ pecuniæ,ſed unus publici decoris cõſenſus efficit. Porrò quod quarto loco peti
tur, ita mihi, & bono cuiq. ciui æquum uideri poteſt, ut nihil fœdius & inuidioſius accide
re poſſe exiſtimem, quàm ſi ſpreta, & uiolata ſummi Pontificis authoritate, tanquã diro
ſacrilegii piaculo polluti, infami prorſus auaritiæ nomine aqua & igni interdicamur. Po-
D ſtremò autẽ ut deiecta inſignia & tituli reponantur, ſumma ratione indulgendum putaue
rim, ne gloriæ noſtræ, communibuſque ornamentis ſtultiſſimè inuidere uideamur. Nam
& ſi quicunque Medicei oominis principatu potiti ſunt, re nomineque fuerint tyranni;
in ciuitate tamen ſi non uerè libera, non intolerandis certè compedibus uincta, quàm
plura, quod fateri licet, glorioſæ laudis monumenta condiderunt, quæ homines elegan-
tiæ ſtudioſi plurimũ admirãtur, aduenæ, peregrioiq. ſuſpiciunt, & oostri ciues æquè iuſta
atq. difficili imitatione æmulẽtur. Quod uerò ad deformatũ Coſmi ſepulchrũ pertinet,
non eſt quod quicquã aliud ineptius & inanius factum fuiſſe iudicem; Quãdoquidem ea
deraſi tituli iniuria, cuicunque non inſulſo ridenda ſit. Illius namque ingenioſiſſimi uiri
oſſa ad perennem memoriam non aoguſto quidem loculo, ſed luculentiſſima incompara
E bilis templi teſtudine continentur, quæ ſine inexpiabili & propè impia totius humani ge
neris inuidia exſcindi deleriq. non poſſit, ut hic prætereamus literarum ſempiternæ famæ
præſidia, quibus Medicei ferè omnes tã aſtuta quàm liberali diſciplina impenſiſſimè ſem
per fauerint. Ea namque uel oobis inuitis perpetuo durabunt niſi putemus totius Europæ
gentes, ad quas hiſtoriæ manarint, ad iracundiæ noſtræ libidinem, cunctos annales
quibus eorũ nomina cum laude inſerta ſint, inuſitata cõſpiratione crematuras. Vos itaq.
qui Romanæ uirtutis exẽpla æmulari honeſtiſſimũ ducitis, meminiſſe oportet, præclarã
uirtutem, uel ſummis adumbratã uitiis tantam habere in ſe uim ac admirationẽ, ut Pop.
Rom. diri hoſtis Pœni Annibalis ſtatuam in foro cunctis perpetuo ſpectandã, collocaſſe
maximè decorũ exiſtimarit. Hæc ſunt crimina quibus feciſſe aduerſus remp. accuſor, un
de me nõnulli feruidiore tuẽdæ publicæ exiſtimationis ſtudio prouecti, improbo aut cer

tè illoto ore, patriæ proditorẽ appellare non erubuerint; uel ob id præſertim quod huiuſ A
modi cõſilia ex arbitrio meo ſubtilius & rectius cõcepta decẽuirali octouiraliq. collegiis
cõmunicanda nõ exiſtimauerim; Cuius obiecti nomen facilè diluitur, quãdo hi ante alios
Laurẽtius Segnius, & Iacobus Morellius optimi ciues, ac nonnulli alii ex hoc ordine, me
ſecũ de hac re loqnutũ fuiſſe, & has ipſas literas quæ mihi ſinu exciderint, oſtendiſſe, præ
clari teſtes eſſe poſſint. Neq. propterea quòd non omnibus hæc cõmunicanda iudicarim,
parum ſyncero animo, parumque integra fide conſilia quæ ad ſummam rerũ pertineant,
agitaſſe exiſtimari debeo. Verebar enim ne diſſeminata apud ſuſpicioſos & imperitos uti
ſæpe accidit, latius efferrentur, atque inde eo quem optabam, ſperareque licebat, ſucceſſu
carerent. Neque enim uſque adeo anguſtæ & circumſcriptæ poteſtatis dictatorem eſſe
putabam, ut ei quæ cogitet, & coquat ſilentio tegere non liceat, quum eius ſit muneris & B
officii, uigilando & penſitando, id unum reſpicere, quo plurimum reip. prodeſſe poſſit.
Hoc animi inſtituto ſicuti ſupremi honoris ratio poſtulabat, dictaturam ueſtro inſigni be
neficio mihi delatam prorogatamque, priuato meo tantum, non publico periculo geſſi.
Itaq. ſi peccaui, dare pœnas uel indigna morte paratus ſum. Sed apud uos obſecro id mo
derandis ſententiis, ferendoque ſuffragio ualeat, totius uitæ meæ curſus, in quo nnſquã
improbè fefelli; Valeat patris mei memoria, qui pro patria pugnans, Piſano bello occu-
buit; Valeat ut maximè opto priſtini iudicii ueſtri teſtimonium, quo me nihil ambientẽ,
miniméque prehenſantem, hoc ſummo honore digniſſimum exiſtimaſtis; quum recens
recepta libertas neque importuno, neque rerum imperito rectore egere cenſeretur. Ne-
mo quidem repente fit malus; quod de me ſuſpicari homines nolim, quum idem ſim, qui C
ſemper apud uos integer uitæ omniſq. expers ſceleris, ſexaginta ætatis annos exegerim.
Nec ideo deprecor integerrimi iudicii ueſtri ſeueritatem, quam obtrectatores mei, accu-
ſatoreſque longè maximam atque acerbiſſimam requirunt, ut apud uos certa clementiæ
laus paretur. Exiſtimatote ſiquidem uos non de dignitate uitaque & fortunis meis in ſuf
fragium ituros, ſed facturos iudicium de publica ſalute, quam ita ſuperi incolumem ſer-
uent, ſicuti me à uobis benigniore decreto conſeruatum iri & ſpero & opto. Caponio
perorante, ſecedenteque in interius cuſtodiæ cubiculnm, eo modo liberis ſuffragiis iudi-
cium eſt factum, ut magno aſſenſu cunctis ferè ſententiis abſolueretur. Mouebat enim
populum uiri grauis maieſtas acrioribus calumniis circumuenta, magnoque eius diu ſpe
ctatæ uirtutis & integritatis argumento curia excedentem, omnes optimatium ordines
domum deduxerunt, tanta frequentia, ut quum ad paternæ domus limen trans Arnum D
agendis gratiis ſubſtitiſſet, nouiſſimi agminis pars grauior & honoratior, præ turba, ad cu
riæ limen adhuc hæreret, & multi ex his qui eum damnatum noluerant, aſtuta diſſimula
tione comitantibus admiſcerentur, inſtarque magni triumphi ea frequentiæ pompa in-
termixto lachrymis gaudio Caponii gentiles & propinqui probique ciues maximè læta-
rentur. Tantum uerò abfuit, ut quicquam priſtinæ exiſtimationis in ipſo ex tanta ſummi
honoris iactura deperiret, ut ſuperata inimicorum acerbitate, noua quadam incorrupti
conſtantiſque animi gloria adaugeri, & refloreſcere cenſeretur. Verùm eam ſplendidiſ-
ſimi comitatus frequentiam facilè inde oriens inuidia corripuit, quum poſtridie mane
duo ſummæ authoritatis legati Claudius Velleius Gallus, & Antonius Surianus Vene-
tus eum domi humaniter inuiſiſſent. Quamobrem Caponius grauiorem apud popula-
res inuidiam uerius, amicis admonentibus, in agrum ſuum clam ſeceſſit. His cognitis E
rebus Clemens uehementer aduerſus Florentinos exacerbatus eſt, quod in omnibus eo-
rum actionibus atrox contra ſe odium emineret, nec ſe quicquam uera aut ſimulata leni-
tate apud corruptas cunctorum ferè ordinum uolũtates proficere poſſe perſpiceret; nec
deeſſent, quod maximè impium & contumelioſum putabatur, qui eum ſine ulla honoris
aut ſanctitatis præfatione nominare, Clementemque nudo nomine appellare, & tãquam
ſpurinm, neque ideo ritè Pontificem creatum dicere conſueſſent, & in patritios ipſoſque
præſertim Mediceorum neceſſarios qui ueteris illorum erga ſe beneficentiæ memoriam
retinerent, nec apertè ſtudium ſuum pro repnb. nudare uellent, perpetuo graſſarentur.
Amoto namque Caponio reip. facies immutata uidebatur, qnum ius & æquum, ciuiliſ-

que

A que humanitas nuſquam uigerent. Vis enim & acerbitas immitiſque ſuperbia apud effe-
ratos cæca rabie populares,& turbidam præſertim iuuentutem,uirtutum loco cenſeban
tur. Ipſe ſiquidem Carduccius ea mente remp. fuerat complexus ut eam his artibus
quæ maximè populo placerent,adminiſtrandam exiſtimaret. Neque enim alia uia ſuis ſuf
fragatoribus gratiam referri poſſe prouidebat, niſi ſe maxime popularem,acerbiſſimum-
que patritii ordinis, Mediceæque familiæ hoſtem futurum oſtenderet;quum alioquin dili
gentem accuratéque induſtrium & factioni probè addictum ſenatorem præſtitiſſet; & ſu-
ſcepto dictaturæ honore impauidus & conſtantiſſimus libertatis defenſor haberi percu-
peret. Id enim ſibi ex eo magiſtratu decus petebat, ut fide inclytus, incorruptus pecunia,
& pro factione inexpugnabilis & inuictus propugnator euaderet. Quæ tamen non incer
B tæ uirtutes in ipſo ita elucebant, ut turpiſſimis inuſitatæ malignitatis maculis fœdarētur.
Nam impio erga patriam conſilio literas, quas è Gallica legatione Balthaſar gentilis eius
ad ſenatum perſcribebat, aut ſupprimere, aut notariis peruersè interpretandas dare co-
nabatur, ut populus commentitiis fabulis deceptus in conſilio reip. deterrimo diſtinere
tur. Nam quum è Gallia nihil propenſum à rege, nullumque ab eo efficax præſidium ad
ſalutem ſeruandæ ciuitatis Carduccii literis afferretur, inani ſpe auxiliorum animos impe
ritorum ſuſtentabat. Nec quiſquam tamen optimus ciuis & à factione ſemotus reperieba
tur, qui in Gallo rege iam planè Cæſari conciliato quicquam ſpei impetrandæ opis repo-
nendum cenſeret, quòd ille ante omnia uel cum ſociorum detrimento liberos obſides re
cipere maturaret. Acceſſit ad hoc, infame prorſus nequiſſimi facinoris factum, quod ue-
C hementer ipſius Carduccii exiſtimationem læſiſſe uideri potuit. Nam amœniſſimas, quæ
ornamento urbi erant, Mediceorum & Iacobi Saluiati uillas intemperantis, & turbidæ
iuuentutis impetu incendiis abſumendas iuſſerat, quanquam id non imperaſſe, ſed diſſi-
mulanter delendas obieciſſe fateretur; ſcilicet ut ex tam horribili, fœdoque maleficio nū
quam ueniam impetrari poſſe diffiderent, quando id ſcelus promiſcuæ iuuentutis ad
omnes ferè ciuitatis familias pertineret; Edicto quoq. inuſitato, & ſi religionem ſpectes,
& teſtamenta piorum animorum æſtimentur, maximè nefario xenodochiorum, hoſpi-
taliumque domorum & templorum prædia confiſcanda uenundandaque propoſuerat,
& non comparentibus emptoribus, ea locupletibus, ſub pœna maieſtatis coëmunda addi
xerat, quæ impotenter decreta cum certa labe priuatorum fortunas ad excidium redige
bant. Verùm Carduccius lugentes ſua incommoda ſpecie pietatis admonebat, ut patriæ
D ſecuritatem priuatis diuitiis anteponere nellent, quando incolumi patria, optima fide pe
cunia reddi poſſet. Quod ſi contumacius ceſſarent, officioque patriæ deeſſent, forè ut im
probi conſilii pœnas darent, paulopoſt extremam cladem aut ab hoſtibus barbaris, aut
ab impiis tyrannis extra pœnitentiæ locum daturi eſſent. In eamdem quoque ſententiam
pauloante Carduccius quum eſſet decemuir, mentionem primus intulerat, cum de cogē
da pecunia ageret, ut donaria templis religioſiſſimè dicata tollerentur; quòd ea non tam
ad ornamentum pacis quàm ad belli ſubſidia collata exiſtimari debere magnificè prædi-
caret. Ocioſas ſcilicet opes, & nihil profuturas, ad ſalutem patriæ impendi transferrique
debere; ſicuti charitate patriæ ducti boni ciues ſi ſalus publica quæreretur poſthabendas
iudicarent. Quum de his Carduccii imperiis nōnulli ciues mœſto liberoque ſermone in
E corona diſſererent, quod minime prætermittendum uidetur, Antonius Albertus uir ho-
neſtiſſimus & perurbanus, nō infacetè dixit; non eſt optimi ciues quod quicquam a dicta-
tore commodius & minus expectetis, nam poſtquam decoctori remp. commiſiſtis, neceſ
ſe futurum eſſe prouideo, ut nos omnes cum ipſa repub. decoquamus. Sed tum quum
hoſtes longè ab urbe abeſſent, neque adhuc appropinquantis belli incommoda ſentiren
tur, de ea re à Carduccio decretum fieri non potuit, quòd nondum aut certa, aut propin-
qua adueniſſet neceſſitas, ut opus eſſet ciuitatem infamis ſacrilegii flagitio contaminare
cum multo maxima offenſione Pontificis, quòd niſi ex eius authoritate rite tolli poſſe ui-
derentur: Quandoquidē ea donaria extra prophani iuris uim, iam ſacra eſſent, ob idque
præſertim quòd Leonis fratris memoria qui ea ornamenta ad cultum altarium pia libe-
ralitate contuliſſet grauiſſimè læderetur. Ita tamen eius rapinæ ſpes malis ciuibus illata

eſt,ut id ſcelus Carduccii,ſucceſſori patrandum relinqueretur.Præbuit tamen anſam tur A
pi conſilio exequendo,quum matronas nuptialibus ornamentis,ſingulaſque familias ue-
tere argenti atque auri ſupellectile ſpoliandas cenſuiſſet;ut rerum Romanorum exemplo
quum extremis Punici belli caſibus matronæ dites generoſa propenſione omne aurum &
argentum ex ſuo mundo,ut pecunia cuderetur,in ærarium detuliſſent. Carduccius quo
que,quum ad mœnia hoſtem expectaret,tam fortem quàm inexorabilem dictatorem geſ
ſit,quum proxima mœnibus ædificia,uel ſummæ amœnitatis dirui iuſſiſſet,ne uenturo ho
ſti munitam ſedem præberent. Acerbiſſimè autem imperauit,ut quæ poſſent uſui hoſti-
bus eſſe,omnis generis commeatus, pabulique præſertim, in urbem conueherentur,&
quæ transferri nequirent,ultrò incendiis corrumperentur.Qua edicti ſeueritate lugenti
bus ſua detrimenta minoribus præſertim ciuibus,exardente inuidia, ingens contraxit o- B
dium,quanquam id futuri belli dira conditio flagitaret,& cunctis ciuibus patriæ ſalutem
priuatis opibus anteponendam cenſeret.Adiecit quoque animum muniendæ urbi, ita ut
ſi quid uetere in muro uitii aut ineptæ defenſionis foret,ea omnia nouis artificiis emenda
rentur;inſtitutiſque operibus, & curatorum collegio opportunè creato præpoſitus eſt,
qui hæc omnia ex diſciplina bellicorum operum impleret atq. perficeret,Franciſcus San
gallius architectus ciuis bonus & induſtrius. Is præcepta & documēta ducum & militum
ſequutus,portis noua propugnacula impoſuit. Sub id enim tempus Florentini Malate-
ſtam Baleonum certis de cauſis diductum à Pontifice,neque ei qui Paulum patrem capi-
tali ſupplicio affeciſſet ſatis fidentem,ex authoritate Franciſci regis conductum ducem
crearant, Stephanumq. Columnam diſpartitis muneribus urbanæ militiæ præfecerant; C
minoreſque aliquot duces,& in his Marium, Neapoleonemque Vrſinos & Georgium
Sanctacrucium Romanos ſtipendiis ſuis addixerant,quibus pari ſtudio ſatagentibus egre
giè muniri urbs cœpta eſt,magno operarum ardore, quæ ex agro excitæ opus facere co-
gebantur. Iam enim Pontifex ad Vrbem acciuerat Philibertum Aurantium Cæſariani
exercitus imperatorem,& cum eo de inferendo Florentinis bello conſilia inierat, confe
ctoque bello Apulo,& Alfonſus Vaſtius cum Hiſpanorum cohortibus, & Ferdinandus
Gonzaga cum equitatu in Vmbriam peruadebant,ut inde in Etruriam deſcenderent.In-
crebuerat etiam fama Cæſarem ab Hiſpania citeriore,propediem Auriana atque Hiſpa
nica claſſe Genuam eſſe peruenturum;ad quem Pontifex tres ſummæ dignitatis legatos
miſiſſet,ut honoris cauſa illum quò irei deducerent.Hi fuere Alexander Farneſius ſena
tus princeps,& Franciſcus Angelius Hiſpanus, cuius diligentia Pontificem carcere edu- D
ctum, ob idque ſummæ pietatis officiū purpureo galero donatum fuiſſe diximus,& Hip-
polytus Medices Iuliano Pontificis fratre patrueli genitus,& cum eo Alexāder Medices
Cæſaris gener deſignatus.Aduentabant quoq. è Germania noui duces cum ualidis equi-
tum & peditum copiis Philippus Areſcotus Belga,& Felix Vitembergus è Sueuia,qui ut
Cæſari præſidio adeſſent, Tridentinis alpibus ſeſe demittebant. Ipſe quoque Pontifex
cum uniuerſo cœtu Cardinalium minorumque præſulum,id iter per Flaminiam uiam ut
Bononiam peteret,ibique Cæſarem opperiretur ſeſe accingebat.Quibus de cauſis Car-
duccius permotus in ſenatu retulit Cæſarem miſſa legatione excolendum molliendumq.
ſibi uideri,& eum quibuſuis conditionibus oblatis,ne hoſtis foret præoccupandum;utpo
tè qui eius inuicti imperatoris uim potius per conditiones quàm armis auertendam puta
ret;ratus hoc facilè poſſe impetrari, quod iam latè fama ingrueret Solymanum ab Ha- E
drianopoli profectum,cum innumerabilibus copiis in Pannoniam peruaſiſſe;eo conſilio
ut regnum ab ſe iure belli partum,Ioannique Sepuſio beneficiario iure conceſſum,iiſdem
uictricibus armis repeteret;eumque Ferdinandi armis Pannonia pulſum reduceret;quod
ſuæ dignitatis,atque amplitudinis arbitraretur,eum tueri atq. defendere,quem ipſe, uel
chriſtiani nominis titulum præferentem liberali munere Budana in regia, depoſcentibus
Hungaris regem conſtituiſſet.Nec barbarus tantis inſtructus armis cōquieturus eſſe cre-
deretur,niſi partem Norici Auſtrianique principatus Budano imperio adiungeret, & cu
mulatè iniuriam acceptam uindicaret. Quibus de cauſis Cæſarem tanquam domeſtico
terrore atque periculo adductum, flectere conſilia, ideoque ab Etruſco bello abſtinere
poſſe

A poſſe crederetur, quoniam Italiæ uiribus barbaro hoſti formiduloſiſsimo opportunè eſ-
ſer reſiſtendum. Quibus gerendis rebus Cæſarem apparebat una omnino pecuniæ ino-
pia laboraturum, ſi Germaniæ robora propoſitis ſtipendiis euocata, barbaris opponenda
ſtatueret. Itaque conſentientibus patrum ſententiis delecti ſunt quatuor legati, qui ad
Cæſarem ire maturarent, ſummæ authoritatis atque prudentiæ ciues; ipſeque in primis
quod magnæ gloriæ ei fuit, Nicolaus Caponius è rure tanquam ab exilio in urbem reuo
catus, & cum eo Thomas Soderinus, Matthæus Strozza, & Raphael Hieronymus, iam
pridem Cæſari notus, quod in Hiſpania legationis munus obiuiſſet. His uero proficiſci
iuſsis, actitatum eſt in ſenatu, an Pontifex pari legatione ad ſpem pacis flectendus, aut cer
te exploratis eius conſiliis pertentandus foret. Quod quum à pleriſque tanquam æquum
B & plane pium probaretur, tanta fuit peruerſi dictatoris aſtutia, tantaque popularium ſu-
perbia, atque impudentia, ut nec ciuem, nec ſacrorum principem, cuius numen cunctis
gentibus eſſet uenerabile, uel adeundum, uel excolendum decernerent; quoniam eius
congreſſu à quo nihil è republica impetrari poſſe confirmarent, contagione non obſcura
conſtantia liberæ ciuitatis fœdari poſſe putaretur. Tanta ſiquidem popularium animos
inuaſerat inſania, ut facile ſuſpicarentur, in optimo quoque ciue deeſſe fidem. Quando
quidem qui legationis munus ſuſciperent, facile muneribus adulationeque Pontificis cor
rumpi poſſe iudicarent; nec quemquam uſque adeo probum crederent futurum, qui Pon
tificis pollicitationes, expeditaque præmia publico bono anteponenda non duceret. Su-
perabant tamen cogitatio periculi, atque imminentis belli metus, omnem deprauato-
C rum ciuium pertinaciam, ita ut pudore per ſubſellia oborto, Petrus Franciſcus Portina-
rius qui è legatione Britannica redierat, ad Pontificem legatus deſtinaretur, cui adeſſent
duo mediocris exiſtimationis collegæ. Cæterum opera Carduccii nequaquàm manda-
ta publica proficiſcẽti data ſunt, quod ea decemuiri in itinere ſe ſubmiſſuros mentiendo
pollicerentur. Quamobrem neceſſe erat, ut ea legatio, quæ certis mandatis non innite-
retur, inanis foret. Hæc res indigna Pontifice, animum eius uehementiſsimè pupugit,
quum ciuium uſque adeo aucta acerbitatis furore, inſanabiles, armis omnino perdoman
dos cenſeret. Interea Cæſar Barchinone oram ſoluens Auriana prætoria uectus, comitan
te Portundo qui Hiſpanicæ claſsi præerat, Genuam peruenit; præſtoque ei fuerunt Ponti
ficis legati. Cæſar autem in ædibus prætorianis ſuſceptus eſt, excepereque ciues eius co-
D mitatum propriis penatibus imperante hoc officii genus Andrea Auria à ſingulis fami-
liis; quod ægre Genuenſes in uniuerſum ſuſcepturi Hiſpanos hoſpites uiderentur pro-
pter recentem adhuc memoriam, ab ea præſertim gente, direptæ ciuitatis. Cæſar ipſe ſe-
cus ac crediderant homines, faciem prætulit lenis, clementiſque animi indicem, ipſoque
iuuentæ flore maximè decoram, quam boneſtabant mores ciuili modeſtia conditi, & elo
quia benignè comitatus; ſicut famam conceptæ apud Italos feritatis extingueret, quan-
doquidem nequaquàm eius imperio, ſed dira atque immani ducum ſuorum acerbitate
quæ perpeſsi eſſent ſummæ calamitatis incommoda illata fuiſſe crederentur. Nec mul-
tum inde Florentinorum legatos admiſit, qui ab eius æquitate clementiaque demiſſe po-
ſtularunt ut ciuitati parcendum duceret; ſi quid fatali coacto bello maieſtatem eius læſiſ-
E ſe uideretur, paratam quidem eſſe cuncta facere quæ imperaret, modò eam uetere con-
ſuetudine liberam, ſua qua potiti eſſent libertate frui pateretur, pro qua omnino conſer-
uanda tuendaque populus uniuerſus, non urbium modo ſibi ſubiectarum opes, ſed libe-
ros, & coniuges, delubraque & fortunas omnes, contempto omni belli periculo deuo-
uiſſet. Propterea maximè decorum fore ſi ciuitas quæ eſſet totius Italiæ longe pulcherri-
ma, & ad ipſius Cæſaris authoritatem ultro ſe conferret, libera atque integra ſeruaretur.
Ad ea Cæſar paucis reſpõdit, Florentinos iniquè arroganterq; feciſſe, qui nulla laceſsiti in
iuria Gallis hoſtibus ſuis adhæſiſſent, fœdereque icto Etruſca auxilia oppugnandis ipſius
ducibus Neapolim miſiſſent. Quo inexpiabili delicto ſuperiorum Cæſarum conceſſas
libertatis immunitates, uel ingrate, uel perfidiosè corrupiſſent. Hæc tametſi uti maximè
fœda omnino armis uindicanda cenſerentur, ſe tamen noxam, & totum eorum maieſta-
tis crimen pro ſua humanitate, magnitudineque animi remiſſurum, ſi ſacroſanctum Pon-

tificem, eundemque ciuem ſuum eximiæ moderationis, quem impudenter patria eiecisſent, conuerſis uoluntatibus reciperent. Hanc unam ſiquidem ipſis relinqui uiam parandæ pacis; quando nullo alio auſpice, ſequeſtroue, eam impetrare poſſent. Proinde ſi ſani forent, in id enixè ſatagerent, ſi incolumes eſſe uellent, ut priſtinam gratiam à Pontifice honeſtiſsimo obſequio promererent. Neque enim aliter ſe fidei præſtitæ neque officio ſuo quod percuſsi fœderis legibus eſſet obſtrictum, ſatisfacere poſſe, niſi ſacrorum principi & ciui de Florentina repub. optimè merito, ſua patria redderetur. Ab his prægrauibus Cæſaris reſponſis legati diuerſo animorum habitu ab Genua diſceſſerunt. Capo nius & Strozza prouiſis aſperrimi belli difficultatibus, uel nõ æquas, & præſenti reipublicæ incommodas certæ pacis conditiones dubio bello facilè præferebant. Soderinus autem ita horrebat bellum, ut animi anceps pacem improbaret, quòd ea propter gentilitias ſimultates, niſi reductis Mediceis parari poſſe uideretur. Raphaël autem occulta cor B reptus ambitione, popularis factionis ſtudium ſuſcepit, aſtuta quidem ratione, ut quum eſſet patritius & multis nominibus Mediceo nomini obſtrictus, utriuſque ordinis uoluntates promereret, petitionique ſuæ quam animo agitaret certa ſuffragia compararet. Itaq. Soderino per cauſam ualetudinis Piſis ſubſiſtente, quod Caponium apud Caſtrum nouũ Calphurniani ſaltus ex morbo periiſſe; Strozzam uero qui ei comes afuiſſet metu belli, & turbulentæ popularium factionis tædio Venetias abiiſſe didiciſſet; magna feſtinatione Florentiam contendit; ita ut intento curſu in curiam ire pergeret, & penulatus pe taſatuſque ad præoccupanda hominum ſtudia ad dictatorem & decuriones aſcenderet. Eius aduentu frequens factus eſt in curiam hominum concurſus, quum quiſque quòd à Cæſare relatum eſſet, noſcere perciperet. Ante omnia Raphaël Carduccium arctè com C plexus, cohortatuſque ut eundem quem maximè fortem pro ſalute patriæ animum induiſſet, generosè confirmaret, cauſas namque uel timoris uel periculi aliquanto minores eſſe quàm putarent, poſtquam Cæſarem exploratis & expenſis conſiliorum eius explicandorum difficultatibus adiiſſent; & ex colloquio inanis contumaciæ reſponſa iuſtis ipſorũ poſtulatis aliena retuliſſent. Primum omnium aduectas eſſe ex Hiſpania non multas, eaſque tironum inermes copias; nec ſatis quoque auri ſignati adductum, quo Hiſpanorum & Germanorum cum ueterum, tum nouorum qui è Germania expectarentur, ſtipendiis ſatisfaceret; uigere adhuc bellum aduerſus Antonium Leuam, quod à Venetis ſimul & Sfortianis continenter gereretur, neque ulla alia re Cæſarem cum Pontifice certius atq. propenſius coniungi, quàm ipſa adipiſcendi diadematis cupiditate, propter quam inuitus æquo plura quàm rebus ſuis expediret, indulgenda promittendaque exiſtimaſſet, quæ D non facile præſtari poſſent, propter terrorem quem Solymannus incuteret, non Pannoniæ modo, ſed paternis eius regnis; quando certior fama uulgaretur eum cum trecentis milibus hominum egreſſum Pannoniæ finibus, rectà ad oppugnandum Viennam contendere. Sic ut non obſcuro deorum immortalium munere, Florentinis auxilio ingentis potentiæ barbarus mitti uideatur, poſtquàm rex Gallus aliena pericula pro ſuo commodo ſupinè contemnens, & Venetus aſtutè ſemper cunctator inani tantum legationum ſpecie, ſpes ſociorum ſuſtentarent. Fore etenim ut Cæſarem Italiam attigiſſe propterea pœniteret, quòd in Germaniam difficili periculoſoque propoſito bello ad defendendum, protrgendumque fratrem, ſecus ac putaſſet, importunè uocaretur. Pontificem uero rerum omnium pecuniæque præſertim egentiſsimum fruſtra ſuſcepiſſe uota, quibus pertenuis arrideret occaſio, his rerum initiis appareret. Itaque uiris fortibus, & pro patria aduerſus tyrannos pugnantis, non defuturum uictoriæ ſucceſſum, niſi intempeſtiuè deſperarent, quandoquidem ſatis magna habituri eſſent præſidia cum externorum militum, tum ciuium ipſorum, quibus egregiæ firmitatis mœnia proculdubio defenderent, neque defuturam in ſtipendia pecuniam tanta liberalitate ſingulorum ordinum ſubſtantiam omnem pro libertate patriæ conferentium, poſtquam ſummæ charitatis ſtudium pro ſalute publica ſuſcepiſſent. Cæteris autem rebus eam fore egregii dictatoris & magiſtratuum curam & diligentiam, ut nullum nel in urbe tumultum, uel extra mœnia extimeſcendum hoſtium impetum expectare deberent, modo commeatus diuidendi cura, ſe ueris

A uerls legibus intenderetur. Hæc magnifice differendo, & Cæſaris, & Pontificis appara-
tus, qui erant ampliſsimi, inanibus uerbis eleuando Raphaël boni ciuis optimique popu-
laris nomen ita conſequutus eſt, ut priuatæ libidini incumbens; ſibi ad petitionem dicta-
turæ, nel exitioſis artibus uiam permunirent, unuſque ipſe malo publico, priuatoque exi-
lio ſuo proclinatus iam ad pacem ciuium uoluntates preuertiſſe diceretur. Itaque Car-
duccio ad arma paranda uehementer inflammato, conſtantiſsiméque pro popularibus
remp. adminiſtrante, quæ excogitari poterant pro defenſione ciuitatis accuratiſsimè ad-
uerſus hoſtes parabantur. Interea Cæſar è Genua Placentiam contendit. Ei aduentan-
ti tres Pontificis legati præſto fuerũt, ut eum pontificiæ ditionis fines intrãtem ſacramen
to adigerent, quo de more iurare cogebatur nunquam ſe pontificiæ libertati uim allatu-
B rum. Ea autem iusiurandi formula uerbis ritè conceptis ex ſacris cerimoniarum libris
petebatur. Sed Cæſar ſui imperatorii iuris appoſitè memor, ita iurauit, ut ſe de iure ſuo
nihil deceſſurum teſtaretur. Placentiam ſiquidem & Parmam urbes tanquam Mediola-
nenſi imperio antiquitus attributas; quoniam id Cæſarum imperatorum beneficiarium
ſemper fuiſſet, non obſcuro, nec intermiſſo iure repetere uidebatur. Antonius quoque
Leua ad inuiſendum edocendumque Cæſarem Placentiam deſcendit. Is Cæſari aulæque
proceribus cum mutua gratulatione dux mirus & incomparabilis eſt uiſus; uel ob id præ
ſertim quòd tantis rebus geſtis, totque partis uictoriis, uel occupante totos artus miſera-
bili morbo, animo pariter & corpore indomitus, nunquam à munere militari diſceſsiſſet.
Sæpe enim lectica uectus, illigatuſque faſciis propter acerbiſsimos neruorum dolores,
C acie conflixerat; expugnarat oppida, diuerſorumque hoſtium ſibi incumbentium cona-
tus infregerat; ita ut ſi proſpera uteretur ualetudine, non ſuæ modo, ſed ſuperioris etiam
ætatis duces, fama & laude ſupergreſſurus crederetur. Is diſertè atque appoſitè quæ geſ-
ſiſſet, & quæ geſturus foret diſſerens, pacem è cogitationibus Cæſaris excutere conaba-
tur, quòd uir belli gerendi conficiendique auidus, unde ſibi certum decus, immenſaſque
diuitias pararet, omnia ſibi facilia ad pleniorem uictoriam de hoſtibus parandam, obuen-
tura prædicaret, eo quidem fortaſſe iactantius quàm prudentem deceret ducem, quòd
Sfortianas pariter tanquàm exiguas, Venetas uerò copias tanquàm parum efficaces, &
pro alieno commodo nunquàm aſperioris pugnæ aleam ſubire ſolitas, facile deſpiceret,
eòque præſertim contemptius & tutius quoniam Venetos deſcendentibus Germanis, ad
D oppidorum ſuorum præſidia, in Feltrium ducem ipſum & cohortes quas ad Abduam ha
berent, reuocaturos diuinaret. His Leuæ ſermonibus fiebat ut Cæſar magnopere gau-
deret, neque tamen ab inſtituto parandæ pacis conſilio ſe deiici, aut longè abduci patere-
tur; quòd ea quæ Clementi promiſerat, rata facere ſuæ dignitatis eſſe ſtatuiſſet, ut tan-
dem ipſo imperatorii diadematis honore compos fieret, medereturque afflictæ Italiæ in
commodis, & propterea pacem pararet, ut fratri Ferdinando Turcarum circumuento
armis matura præſidia digna ipſo, traductis in Germaniam Hiſpanicis copiis præberen-
tur. Clemens enim, ad quem unum ſalutis ſuæ cauſa Franciſcus Sfortia confugiebat, ra-
tus Etruſcum bellum nequaquam confici poſſe, niſi compoſitis Galliæ Ciſalpinæ rebus,
id præcipuè, ſicuti ſemper alias, à Cæſare poſtulabat, ut ipſum Sfortiam quem inſontem
E criminis exiſtimare fas eſſet, in gratiam reciperet, & in regnum paternæ hæreditatis reſti
tueret, ex cuius facti glorioſa liberalitate, ſtudia hominum ſibi eſſet conciliaturus, poſt-
quàm undique uictori, principique magnanimo, nihil potius appetendum foret, quàm
eximiæ moderationis decus, quod maximè ſpecioſum atque honeſtiſsimum eſſet his Pon
tificiis adhortationibus. Quanquàm Cæſar omnino obſequendum ſtatueret, magnope
re tamen dulcedine maximi pulcherrimique imperii potiundi diſtinebatur, uſque adeo
ut à pleriſque commutata uoluntate in conſilio reſtituendi Sfortiæ nutare crederetur: ob
idque præcipuè, quoniam dum hæc per legatos tractarentur Antonius Leua nullam ge-
rendi belli occaſionem prætermittendam ratus Ticinum urbem rurſus occuparat, ingen
ti celeritate admotis caſtris, auaro ſcilicet perfidioſoque præſidii præfecto Annibale Pice
nardo impudentiſsimè atque turpiſsimè ſe defendente, ut ſeſe incolumem cum præda
omni quam undique coëgerat opulentam, ex pactione conſeruaret. Sed eius facti igno-

minia non multo poſt uſque adeo atrociter laborauit, ut uituperantibus cunctis, ad mor- A
tem uſque inſania corriperetur. Pari quoque felicitate Antonius Caſtellum ſancti Ange
li Laudenſi uia ad Lambrum amnem poſitum, in poteſtatem redegit, miſſo in eam expe-
ditionem Ludouico Balbiano, cum delecta parte copiarum. Is uti erat impiger Sfortia-
noque nomini maxime infenſus, ita oppidum adortus eſt, ut nactus noctem pleniſsimo
imbre turbulentam, Sfortianis & Venetis præſidiariis fruſtra repugnantibus, muri coro
na potiretur, quum imber omnem penitus ſclopettorum uſum, extinctis funiculis, defen
ſoribus eripuiſſet. Edita eſt non parua cædes, quum ſclopettis abiectis, ad haſtas & gla-
dios rem deduxiſſent; iniqua propugnatorum conditione, quando pauci, amiſſo tormen
torum præſidio cui maximè confidiſſent, tanquàm deſerti à Fortuna, inopinatoque timo
re præpediti ſternerentur. Id oppidum inexpectato amiſſum tanto dolore Sfortiam af-
feciſſe uiſum eſt, ut geminatis cladibus, tota ſpe impetrandæ pacis decideret, & Clemens B
longè grauiſsimè perturbaretur, ueritus ſcilicet ne Cæſar noua ſecundarum rerum fidu-
cia impulſus, uti à familiaribus factioſiſque deprauatus, ad bellum ſpreta pace trahere-
tur. Sed ea fuit in ipſo animi conſtantia, eaque ratio moderationis atque uirtutis, ut ullo
pacto flecti nequiret, quod conceptæ atque propoſitæ pacis ſpem, eluſo Pontifice minimè
corrumpendam arbitraretur. Id uerò ut ſtatueret grauiter adducebatur, propter Tur-
cas quos in Noricum effuſos eſſe didicerat, ſummo Viennenſium periculo, cladeq. regio-
nis, quandoquidem cuncta cædibus, & incendiis permiſcerent. Sub id quoque tempus
Rodericus Portundus Hiſpanicæ præfectus claſsis Barchinonem reuerti iuſſus ſummum
fœdæ calamitatis infortunium ſubiit; commiſſo namq. nauali prælio cum Turcis prædo
nibus, claſſe exutus eſt, atque interfectus, tam ſua exitiali, quam reip. damnoſa temerita- C
te. Quomodo autem res geſta ſit, paucis enarrare lubet, ut noſtri homines nuſquàm ſu-
perbia efferri, nec barbaros, qui pertinacibus animis nullo mortis metu ferrum in noſtros
exercent, deſpicere condiſcant. Portundus ex itinere prædones ſe adepturum ratus, qui
tum Balearico in mari uagabantur, quum ad Ebuſum inſulam perueniſſet, ibi didicit præ-
donum quindecim nauigia, quæ remis agerentur, ad Colubrariam inſulam conſediſſe. Ea
abeſt ab Ebuſo decem milibus paſſuum Frumentariaq. à nautis appellatur Itaq. euectus
in ſpem opprimendæ piraticæ claſſis, ex quindecim ſuis triremibus, ualidiſsimas octo deli
git, eaſq. cæterarum remigibus, & epibatis complet, imperatq. à prætore Ebuſano cētum
circiter, & quinquaginta notæ uirtutis propugnatores, quos in triremes diſpertit. Hoc au
ctus numero, confirmatoq. ſuorum præſidio, non dubitat, quin cum barbaris omnino ſit D
confligendum, cōpoſitiſq. armamentis de tertia uigilia ab Ebuſo ſoluit, & ad Colubrariā
progreditur. Barbari à medio pelagi ſpatio aduentantes triremes conſpiciunt, celeriterq.
è litore ſe expedientes nauigia conſcendunt, atq. arma parant. Portundus quum Ioannes
eius filius iam inalbeſcente cœlo, hoſtilium nauigiorum claſſem numeraſſet, ideoq. admo
neret patrem ne properaret congredi numero impar, uehementer eum acerbéque igna-
uia increpita obiurgauit, uſque adeo inſolenter ut diceret eum non eſſe ipſius Portundi fi-
lium, qui hoſtem reformidaret biremibus tantum ex ſpeculatoriis mioparonibus inſtru-
ctum, quando ipſe uel ſua tantum prætoria trireme, cuncta ea barbarorum leuiora naui-
gia eſſet demerſurus. Erat Portundus animo certe egregio & forti, ſed ualde elato ſuper-
boque, quandoquidem ab inani iactantia contumacem & indomitum, nulla uel certi, uel E
prædurí diſcriminis reputatio, nullaq. uel horribilis præſentis periculi oblata facies perter
reret. Tum filius qui cū uirtutis, tum prudentiæ præcellentis erat, dii faxint pater, inquit,
ut nos concepti timoris diſpudeat potius quàm doleat. Eo modo Portundus ſuæ præto-
riæ ita curſum intendit, ut reliquas quæ remigiò minus ualebant, anteiret, & reſpiciens, re-
mos tolli iubere cogeretur; ſcilicet ut conſequendi ſpatium præberet, quæ ad æquandam
frontem cum uoce, tum maritima ſignificatione, ut accelerarent accerſebantur. Haidinus
Smyrnæus archipirata cui Cacciadiabolo cognomen fuit, ubi inæqualē hoſtium curſum
deprehēdit, quod longa & interciſa ſerie nullam conſerturi frontē cum prætoria uideban
tur, aduocatis cōmilitonibus nauigiorumq. magiſtris (ita enim barbari trierarchos appel
lant) hoc conſilii expedita deliberatione ſuſcepit, ita diuiſis pugnæ muneribus, ut ualidio-
res

A res biremes noſtris hoſtilem claſſem rectà ferirent, leuiores autem ſingulas binæ à lateri-
bus aggrederentur. Fauit Fortuna prædonibus æqua, noſtris uerò infeſtiſsima, nam Aſſa
nes Celebinus, & Solymanus audaciſsimi omnium & pugnaciſsimi uno tempore, hic à
latere, ille rectiſsimè à prora in Prætoriam inuecti, priuſquàm ſuccurri poſſet, Portundũ
capta Prætoria cum ſuis omnibus propugnatoribus trucidarunt, ita ut uexillum repentè,
quod magnopere cæterorũ animos imminuit, ſterneretur; pariq. celeritate Haidynus ipſe
triremem ſuccedētem Ioannis Cantabri quæ à Gallo, id erat puppis inſigne, cognomen
habebat, conſcendit, & Cantabrum cum uniuerſis naualibus ſociis interfecit. Eodem
puncto temporis Salecus Derthuſenſem triremem, in qua erat Ioannes Ciueres Trierar
chus proximamque huic Ioannis Portundi filii, magno impetu adortus interfecto Ciue-
B rio, & Ioanne capto, propugnatoribuſque omnibus trucidatis occupauit. Eodem quoq.
ſemihoræ ſpatio Matthæus Sances, à Saba prædone expugnata trireme interfectus eſt.
Maggalis uero poſtremas, & conuerſis puppibus aufugientes uſque adeo acriter eſt con-
ſectatus, ut alteram in qua erat Martinus Ariegus, uelis & remis proſperè antecedentem
amitteret; alteram uero in qua erat Ioannes Corduba, ſcopulis ſeſe illidere cogeret, quæ
effugientibus omnibus cum ſolo trierarcho, qui ſupereſſe fœdæ cladi noluerat, capta eſt,
Turcis ex uictrice claſſe deſcenſione in litus facta effugientes ex trireme ita conſectanti-
bus, ut multo plures quam euaderent, integri caperentur. Adymus tanta parta uictoria
tridui quietem remigibus conceſsit, atq. inde ad Barbaruſſam cum ſeptem captiuis trire-
mibus, Algerium traiecit; cuius aduentu uictoriaq. maximè lætatum ferunt Barbaruſſam
C qui ex eius uictoriæ fama apud Solymanum imperatorem plurimum inclaruit, quum
ei Bizantium uſq. dono miſiſſet, ſplendidiora eius uictoriæ ſpolia, ipſumq. in primis Por-
tundi prætorium uexillum, & ſumptuoſi operis puppis integumentum. Hoc loco mini-
mè abſurdum putauimus, prædones barbaros propriis nominibus appellaſſe. Id uerò dua
bus de cauſis fecimus, quòd ſequentibus bellis quæ ſuo ordine referentur, eorum uirtus
efficax, ſi hoc honeſto nomine uis effera uocanda ſit, crebro noſtro incommodo multum
inclaruerit, & demum illi uicti pulſique Tunetanæ Cæſaris uictoriæ famam auxerint, in-
ſignique omnium mari noſtro nauigantium lætitia latius extenderint. Cæterum Barba-
ruſſa acceſsione tot triremium captiuarum, totq. noſtris hominibus ad tranſtra cathena-
tis, inſtructior atq. ualidior factus, maiora animo agitare cœpit, aſciſcereq. ſibi nouas ui-
D res, atq. arridentis Fortunæ ſecundas uices experiri cōſtituit. Iam enim fraterni imperii
compos, Hariadenus uocari uolebat, ad differentiam Horuccii fratris, qui primo idem
ab ænea barba cognomentum tuliſſet, cuius cognominis & Fortunæ hæres multis rebus
in Africa fortiter atq. feliciter geſtis, terra marique rex metuendus euaſerat; magno qui-
dem Fortunæ ludibrio ſi humilis piratæ deſpiciendam ab initio conditionem reputemus;
poſtquam ad id humanæ ſuperbiæ faſtigium aſcenderit, ſicuti ſuo loco exordientes à pri-
ma eius è patria Lesbo profectionis diffuſè narrabimus. Igitur ante omnia miſſo ad Mœ-
nicem inſulam quam Gerbim uocant Tabacco Trierarcho Synam Smyrnæum cogno-
mento Iudæum ſummæ prudentiæ uti conſtat archipiratam, certo fœdere ſibi coniungit,
Is uiginti quatuor biremibus imperabat, unique triremi, quam Gallis ereptam cognomi-
E ne Nigram appellarat, cui Halicolam Corſum à pueritia alumnum pro trierarcho præfe
cerat, qui & ſuo nomine expeditam triremem cognomento Calabram trahebat. Sinas
quum ſubduci & refici claſſem iuſsiſſet; interea Tunetum contendit, ibique repertum inſi
gnem prædonem è Cilicia qui Halicotus uocabatur, æqua conditione tranſigit, ut ſecum
ad Barbaruſſam enauiget, atque ei operam præſtet. Halicotus quatuor habebat biremes,
& triremes duas quæ Neapolitanæ fuerant, ad Argētarium montem captæ, quum forte
tormentarii pulueris & pilarum certam copiam ad Cæſarianos Florentiam oppugnan-
tes, iumentis deportādam expoſuiſſent. Altera fuit Iuſtiniana Gibba quæ in litus effugien
tibus remigibus pariter atque uectoribus, uacua in poteſtatem deuenerat. At altera fuit
Aloyſii Iſpalenſis qui expugnata trireme interfectus eſt. Horum omniũ uiribus in unum
coactis Barbaruſſa ad Algerium claſſem luſtrauit ſexaginta nauigiorum militariter orna-
torum, initaque deliberatione cum ſociis, urbem Gades in freto, propter opulentiſsimi

emporii famam, adoriri conſtituit. Dum propoſito conſilio Barbaruſſa diligenter incum- A
bit, Halicotus cum dimidia ferè claſsis parte Algerium mittitur, ut ibi magnam uim fru-
menti nactus, nautici panis, quem biſcoctum uocant, ampliorem copiam paret, & reliqui
commeatus iuſto numero ſe inſtruat, armamentaque pluteos & tormenta coaptet. Hæc
quum Algerii, Cercelliq. impigre atq. auide parantur, Andreas Auria uehementer offen
ſus incõmodo cædeque Portundi, uetereq. ſuo contra prædones odio incenſus, quod pu
blicam iniuriam uindicandam rebatur, ualidiſsimã roſtratarum nauium claſſem Genua
eduxit; cui ſe Gallicæ triremes adiunxerant, quoniam rex Franciſcus maximè pium, ſibiq.
decorum exiſtimabat armis perſequi Piratas cõmunes humani generis hoſtes obliuiſciq.
in dudum conciliati Cæſaris gratiam, totius ſimultatis quæ ſibi cum Auria nuper interceſ
ſiſſet. Auria ad Baleares inſulas curſum tenuit, ibique didicit Piraticæ claſsis alterã manũ B
eſſe Algerii; alteram ſedere ad Cercellum. Idcirco conſilium expedit alteramque earum
priuſquam in unum coniungantur, inuadendam cenſet, apertoque mari rectà in Africam
Cercellum uerſus curſum intendit. Erant ei triginta octo roſtratæ omnes triremes. Has
aduenientes Mauri è ſpecula promontorii olim Carapulæ, quod nos Battalium, Pœni ue-
rò Gyra Flumar appellant, facile conſpiciunt. Id uerò quod uidiſſent referentes, Halico
to ſe Barbaruſſæ claſſem quum deciperentur, aduentare confirmabant; ſed ut id crederet
Halicotus, uel ea ratione adduci non potuit, quoniam ea aduentans claſsis parem nauigio
rum magnitudinem certa ſpecie referret, quæ proculdubio eſſet externa atque inimica,
poſtquam nulla inter eam minora apparerent nauigia, ſicuti neceſſe eſſet in Barbaruſſæ
claſſe, quum maiores minoreſque biremes, & paruos minparones ſpeculatorios ex ſua C
conſuetudine eſſet adducturus. Iam ſenſim appropinquantes Aurianæ triremes, quales
eſſent, ſeſe intuentium oculis præclarè oſtendebant. Propterea Halicotus raptus in id cõ
ſilium quod inopinata neceſsitas afferebat, ſingulari celeritate chriſtianis remigibus cathe-
nas detrahit, qui erant numero circiter octingenti eoſque in ſubterraneum carcerem de-
trudit; partem triremium perforata carina, ne his potiatur hoſtis, in portu demergit, Tur
cas omnes ſecum adducendo, arcem intrare iubet, præcipitque Mauris ut oppidum relin-
quant, & ad euocandos proximæ uiciniæ Numidas, & montanos agreſtes, bellicoſoſque
homines in auxilium accerſant. Dum hæc turbatè adminiſtrantur Auria adactis pro-
ris portum atque oppidum occupat, treſque cohortes ſub uexillo ad quærendum carce-
rem, liberandoſq. chriſtianos ſeruos dimittit. Nec mora, certo indicio ergaſtula omnia D
refringuntur, & cum magna gratulatione ſerui è ſumma miſeria beati repentè facti per trire
mes diſtribuuntur. Cæterum nauales ſocii per oppidum diſcurrunt cunctaſque domos di
ripientes, per uarias regiones diſsipantur, nec reclamante, reuocanteq. ad tubæ cantum
Auria ſe recipiunt, quum rapinæ ſpes, omnem pudorem in milite nuper collecto cõſcrip
toque penitus extingueret. Id diſſolutæ diſciplinæ factum ab arce Halicotus depræhen-
dens, ſubita eruptione diſperſos inuadit, opportunéque ſuperueniunt auxilia Numida-
rum, qui æquato peditum atq. equitum curſu, inopinantibus noſtris aduolarant. Com-
miſſa eſt atrox cædes in noſtros potius quàm pugna quòd nemo præpeditus complexu
prædæ, & inopinato pauore perturbatus uſquam conſiſteret, aut uiriliter repugnaret;
nam quiſque ad repetendam claſſem concitatus à pluribus trucidabatur. Eam uero fugæ
ignominiam iratus Auria, ut aliquo remedio ſiſteret, poſtquam nemo imperiis ſuis pare- E
bat, paululum è litore triremes abduci iuſsit, ut ſpe inſiliendi erepta, milites ad pugnam,
ſalutis metu arma atque animos conuerterent. Sed tanta erat impreſsio Barbarorum ne-
mini parentium, Turcarumque præſertim qui grauibus ſuis incuruis gladiis rem gere-
bant, ut plures natandi imperiti, & malignè propter id dedecus à claſsiariis adiuti, fœdiſsi
mo interitu mergerentur; ſic ut paulo minus quadringentos Auria deſiderarit, quum uix
ſexaginta cum Georgio Pallauicino nobili ſignifero uiui in poteſtatẽ hoſtium ueniſſent.
Verum Auria id detrimentum æquiore animo tulit, quod ab ſe tot chriſtiani nominis ſer
uos in libertatem aſſeruiſſe uidebat, & aliquot eorum maiora nauigia remulcò ſecũ addu
xiſſet. Hac re geſta proculdubio Gadibus ſalutem attulerunt, nam Barbaruſſa ea ſpe deie
ctus ad minora latrocinia deſcendit. Iam Cæſar (ut ad hiſtoriæ ſeriem reuertamur) circi-

ter

A ter duos menſes Placentiæ Parmæq. exegerat, quū optatiſſimum à Ferdinãdo fratre nun cium accepit Turcas, qui per multos dies irrito conatu Viennam obſediſſent, & cuniculis oppugnaſſent, deſperata expugnatione retro abiiſſe; Solymanumque ipſum non dubio cõcepto pudore, quòd ei Fortuna cœptis aliàs arridere ſolita tantos conatus eluſiſſet, tri partito in Thraciam reuerti cœpiſſe. Tempus poſtularet ut hoc loco, quo impetu Solymanus in Pannoniam uenerit, reiectuſque à Viennæ mœnibus inglorius in Thraciam re dierit, ex rerum geſtarum ſerie narraremus; ſed bono iure hic hiſtoriæ tractus in alium lo cum omnino commodiorem atque aptiorem traiiciẽdus uidetur; ne dum ſingula rerum membra ſecare, & præcipuis temporibus coaptare contendimus, rerum cognitio conciſè atque confuſiſſimè legentibus proponatur. Hac ſingulari lætitia perfuſus Cæſar, recta Bo

B noniam contendit, quo iam paulò ante calendas nouembres Clemens peruenerat. Ex itinere autem ſuſceptus eſt apud Regium Lepidi, Mutinamq. magnificentiſſimo Alfonſi Aeſtini Ferrarienſis principis apparatu. Excipitur ergo triumphali pompa ſummis ho noribus, incredibili omnium lætitia, ipſe paludatus, & militaribus armis una dempta galea undique protectus, albo inſigni equo, regio ſumptu phalerato, à Mutinenſi porta in forum prouehitur. Præceſſerant quaterna uexilla, cum leuis, tum grauis armaturæ Belgarum equitum, ſagulis, criſtis, & colorum uarietate ita inter ſe diſtinctis turmis, ut quorum ducum eſſent, ab ipſo inſignium & ueſtitus argumento facilè noſcerentur. Succeſſit inde peditatus toties uictor, nõ tam opimis hoſtium ſpoliis exornatus, quàm armorũ fulgore ac aſpectus feritate terribilis, ad trucẽ tympanorũ ſonitum, & graues tibiarum modulos, gradu ſuperbè cõpoſito, ſub ſignis introductus. Quadratam umbellam auro purpuraq. di

C ſtinctã gymnaſiarchæ, & celeberrimi bonarum artium profeſſores in togis ſericis præferebant. Latus Cæſaris à decora Bononienſium iuuentute, nõ cuſtodiæ, ſed honoris cauſa cingebatur. Prætor urbanus, & decuriones cum uexillifero, & è quadragintauirali magiſtratu, primoribuſq. patritiis ſplendidiſſimi ſuccedebant. Cõſtitit in medio foro Antonius Leua æger pedibus, ſed uiuacibus oculis pugnaciſſimi ducis habitum præſe ferens, ac ut magis ob recentem bellicæ cõſtantiæ & rerum geſtarum gloriã, omnium oculis offerretur, in ſublimi ſella geſtatus; hinc ueterana Germanorum legione, illinc Hiſpanorum co hortibus, ita prædenſa acie directis, aut obuerſis, & tormẽtis in fronte collocatis, ut exerci tus cõcurſurus eſſe uideretur. Erant iuxta Cæſarẽ illuſtres reguli, auro in laciniis uel ſolido bracteato, uel acu pingente intexto, uel ad luxuriem conciſo, itemq. exquiſitis armo-

D rum & equorum ornamentis maxime ſuperbi. Secundum eos prælata eſt Romana Aqui la aureo in uexillo picta, ac itẽ candidum aliud uexillum purpurea cruce diſtinctum, ſub quibus totius aulæ familia ex flore gentium omnium delecta, & nobiliſſimi Hiſpaniæ ſacrati religione equites Cæſaris ueſtigia ſequebantur. Prætorianus miles cuſtodiæ corpo ris aſſuetus, diuerſis ſub ſignis Hiſpanus. ſ. Belga, Germanus, in croceis ſagis agmen extre mum clauſit, & quicquid in foro ſpatii reliquum fuerat, occupauit. Erat erectus in Petroniani tẽpli ueſtibulo peramplus ligneus ſuggeſtus, periſtromatis, & aulæis ad loci dignita tem undiq. protectus; in quo Cardinales & epiſcopi, cæteriq. minores ſacerdotes purpurati, ſuo quiſq. ordine conſederant. In medio autẽ præalta in ſede mitratus Pontifex Cæſarem expectabat. Ille itaque nobilioribus tantum regulis, principumque legatis ſibi aſci tis, equo deſcendit; ſubeũntem per gradus Cardinales duo deduxere. Tum uerò ut pro-

E diit, omnium oculi in duos longè maximos terrarum orbis dominos ſunt coniecti. Explorabat enim quiſque ualde ſuſpenſus & tacitus, propter memoriam ueteris diſſenſionis & recentis amicitiæ, an ora ipſa interiores ſenſus nunquam ex toto fallentia, ſubitis illis affectionum & nutantis animæ momentis obedirent. Erat uultus Cæſaris in geſtu militari & graui, blanda quadam lenitate, uerecundiaque perfuſus. Clementis uerò facies ita ſubito ad eius occurſum exhylarata eſt, ut uel ob id maximè lætari crederes, quòd illum multo humaniorem & auguſtiorem quàm putarat, eſſe conſpiceret. Varia ſiquidem ab Hiſpaniis, & falſa quidem, de Cæſare plerique malignè retulerant, & mul ti etiam ultrò trepidis animis, propter acceptas tot inuſitatas clades, ſibi illum fingebant, uti alterum Arioniſtum, aut Rotomalcem, aliquo ſcilicet uultu Cimbrico & feritate Gothica metuendum, ac ipſius denique militibus, ferocia & ſpiritus immani-

h

tate perſimilem ,qui deuictis & ſtratis tot hoſtium exercitibus,tot urbibus direptis,eua A
ſtatiſq. prouinciis , diuina ac bumana omnia dira confuſione miſcuiſſent.Sed iam ſuerat
exceptus Genuæ,Placentiæ cognitus, Parmæ demum , Regii , & Mutinæ , cum ſumma
omnis generis hominum gratulatione ſalutatus;utpotè qui paſſim humanitatis, abſtinen
tiæ,pietatis,atque iuſtitiæ monnmenta,abſque ullo uel ſuperbiæ,uel crudelitatis, uel libi
dinis ueſtigio reliquiſſet.Enimuerò,quo nihil eſt in rege popularius & gratius,aditũ cun
ctis,atque aures ſumma benignitate,& ſingulari patientia præbuerat ; dederatque obiter
reſponſa ſpei,æquitatiſque pleniſſima , quæ propoſitis poſtulatorum capitibus ſigillatim
rectiſſimè reſponderent.Illam uerò militum licentiam diuturna impunitate confirmatã,
iis qui uel oblata rapuerant, uel ante diem arroganter ſtipendia flagitarant,ſupplicio pro
tinus affectis,ita repreſſerat,ut illo qnod teneret longè maximo omnium imperio digniſ B
ſimus haberetur.Sed nec eum quanquã ætate Fortunaque florentem ullæ unquam uel li
citæ uoluptates,à perpetuis rerum maximarũ conſultationibus anocabant, ita ut in eo ſi-
mul iuuentæ decor eximius ad Martiam landẽ emineret,& conſilia ſenili maturitate pro-
priis non alienis cogitationibus exquiſita,elaborata,directaque manerent.Nunquam.n.
præclarum,nobile & firmum eius ingenium,uel irarum impetus pertnrbarat , uel cæca
uindictæ libido pupugerat, uel ulla humana mollities,quin recta ſentiret,expugnarat.
Erat eius uultus ut boc quoque curioſi minime deſiderent,argenteo & grato quodã pallo
re dilucidus,oculi cærulei,ſuaues,nulla acri ſeueritate formidabiles , & ii quidem ad in-
genuum pudorem uirilemq.modeſtiam inſtituti. Naſus à medio clementer aſſurgebat,
quod magnitudinis animi ſignum in Perſarum etiam regibus ab antiquis fuit obſeruatũ; C
mentum erat ad exiguam uenuſtioris iniuriam paulo prominentius , & quod grauitatis
ſpeciem addebat,ſub criſpa & flauenti barba conueſtitum capillum,uero fulgore pallen-
tis auri,more Romanorũ Cæſatum circumtonſum oſtendebat.Porrò ſtatura corporis,
ut in ipſo ætatis integræ flore & proſperrima ualetudine,non ab inerti ſucco,ſed à ualido
neruorum nexu longè firmiſſima;peramplæ item robuſtæque manus ad ſtringendum fer
rum idoneæ;crura autẽ uenuſtiſſimè extantibus toris,trunci proportione directa , quod
tum maximè apparebat,quum equo ueheretur.Tanta.n.ei inerat cum dignitate equitã
di peritia,ut nullus eo armato,atq.equũ incitante & in gyrum reflectente,uel pulchrior,
uel uiuidior,uel in ferendo armorum pondere patientior eques reperiri poſſe uideretur.
Cæterum ad Põtificis pedes flexo genu prouolutus,ac mox dextra læti arridentiſq. Pon D
tificis erectus ad oſculum , Hiſpanica oratione, Veni,inquit, ſanctiſſime pater ad pedes
tuos,quod ſummo uoto ſemper expetiui,ut feſſis Chriſtianæ reipub.rebus cõmuni conſi
lio ſuccurramus:oro Deum opt.max.qui me huius uoti compotem fecit,ut noſtris conſi
liis adſit,atq.hic aduẽtus meus Chriſtianis omnibus ſit ſalutaris.Tum Pontifex,certè boc
ipſo congreſſu,inquit,ſicuti deus immortalis,& ſancti cælites certiſſimi ſunt teſtes , mihi
nibil unquam fuit antiquius,& iam ſuperis gratias ago quòd te uideam proſperè atq. feli
citer mari terraque perductum,reſque eò deductas intuear, ut te authore de concordia
omnium & ſolenni pace minimè deſperemus.Obtulit ſubinde Cæſar auri ſignati circiter
libras decem;deductuſque eſt ſumma comitate à Pontifice ad templi limen ; atque ita di-
greſſi Cæſar ad aram maximam ſupplicaturus ſuperis contendit;Pontifex uerò in præto-
rium cum uniuerſo ſacerdotum ordine continuò eſt reuerſus. Nec multo pòſt Cæſar & E
ipſe prætorium intrauit,cui paratæ erant ſummæ edium partes, ita cõiunctæ Pontificiis,
ut inter utriuſque cubilia ſolus intereſſet paries,aditum præbente portula , ut quum uel-
lent,ignaris omnibus,remotiſque arbitris,interdiu noctuque,de ſummis rerum negotiis
familiariſſimè diſputarent. Eo modo ſæpe arcana ſenſuum, mutua & ſyncera animi li-
beralitate detegendo , ac odiorum origines , ad fatalem uim & conſiliariorum & du-
cum inſaniam referendo facilè Diis bene iuuantibus uim innenire , qua pax egregiè
componi, & tot malis & funeſtis incommodis optatus finis imponi poſſe uideretur.
Veneti per Gaſparem Contarenum diuini ingenii & felicis induſtriæ legatum non
proferendi imperii , ſed tuendæ publicæ omninm libertatis cauſa, aduerſus Cæſa-
rem arma cœpiſſe teſtabantur. Proinde eas urbes quas in Apulia , Galliaque togata
poſſiderent , Cæſari atque Pontifici ſtatim eſſe reddituros , adiuturoſque pecunia
Cæſarem,

A Cæſarem,ſi ille erga Franciſcum Sfortiam clementia & lenitate liberaliter uteretur.Cæ-
ſarem etiam ipſe Pontifex ab initio belli fuerat obteſtatus,ut Sfortiam deprecantis Italiæ
precibus condonaret,uel humani iuris æquitate,ſi ei falsò perfidiæ contumelia fuiſſet im
poſita,uel illa præclara clemētiæ uirtute,qua reges Diis immortalibus æquantur,ſi in ma
ieſtatem aliquid,ingrato infideliq.animo lapſus,admiſiſſet. Ad quam quidem rem ſingula
re Pontificis ſtudium,ac inſignis authoritas momenti plurimū afferebat,iis cōſiliis appro
bandis, quæ honeſta,tuta,decora,atque uſu omnibus cōmoda cenſerentur.Nemo.n. eo
grauius atque prudentius de magnis rebus diſputare,& diuerſas ſententiarum opiniones
acutius ponderare,confutareque didicerat. Addebant dictis fidem utriuſque Fortunæ fa
cta pericula,& quæ Chriſtianos animos facilè perſtringit,illa inueterata religiōis opinio,
B & ea quoque erat promiſſæ barbæ intempeſtiua & ueneranda canities,ut apud Cæſarem
cuncta piè & grauiter æſtimantem, & carceris & tot cladium memoriam facilè renoua-
ret. Sed tanta erat altitudo iudicii Cæſaris,tanta moderatiſſimi eius animi religio,& tan-
tum denique pacis & concordiæ ſtudiū,ut nihil regali faſtigio dignius atque præſtantius
exiſtimaret,quàm omnia conſilia ad uerum decus,ad ſolidam pietatem & ad animi ma-
gnitudinem reuocare,ut arma in Turcas,adeo inter nos impiè fœdéque tractata, uerte
rentur. Quippe qui non adumbratam,ſed ueram & uiuidam,non Fortunæ adminiculis
quæſitam,ſed à fonte ipſo propriæ uirtutis profluentem gloriam ſectaretur.Itaque Soly
mano Turcarum Imperatore iam à Viennæ Noricæ mœnibus cum ſtrage ignominiaq.
depulſo,atque eo Byzantium præcipiti fuga properante,quum nihil iam hoſtile inde am
C plius eſſet timēdum,pacare cuncta conſtituit. Euocatur extemplo Bononiam Franciſcus
Sfortia,procumbit ad eius pedes,redditoque diplomate,quo illum data fide ubique terra
rum Cæſar ſaluum & tutum eſſe iubebat,ſalutem,imperium, & ſpes denique omnes uni
Cæſaris probitati,fideiq.cōmittit;Quoniam innocentia fretus,omnia ſe ex illius æquita
te humanitateque ſperare prædicabat.Tum uerò ſtupentibus cunctis,uidere licuit quātò
Cæſar eſſet omni ſua fortuna maior & excelſior. Certarat pro imperio Mediolanenſi,de
ſertus à ſociis,ab omnibus oppugnatus,in qua contentione omnes omnium uires ingenti
bus partis uictoriis præclare cōtuderat,& quum aliquando nutante partium Fortuna,in
dubia ſpe uictoriæ uerſaretur,honeſtas pacis condiciones ſemper elato conſtantique iu-
dicio repudiarat,ne quod uirtute atque una animi magnitudine erat facturus,ueluti igno
D bili metu ſubactus,& præſenti impulſus neceſſitate feciſſe uideretur. Habet enim hoc in
ſe regius eius animus, ueluti excellenti & perfecta uirtute præditus,ut nunquam uel acri
ter urgēte Fortuna,abiectè ſe demittat,uel ea penitus arridente intemperanter extollat.
Ergo ubiq. uictor & triumphator,ſupplicem in gratiam recipit, Mediolanenſium ducem
appellat,& tabulis Auguſtalibus rite confectis,totum ei paternum regnum adiudicat,ne-
que amplioris pecuniæ tributum imponit,quàm ab initio & ante diſſenſionem imponen
dum eſſe cenſuiſſet. Nec multò pòſt calendis Ianuariis ſolenni adiecta precatione ſacra
peraguntur,ab incredibili hominum frequentia,exoptatum afflictis Italiæ populis, inſpe
ratæ pacis nomen excipitur. Præſentes Clemens Pontifex & Carolus Cæſar,orantis Ro-
muli Amaſæi uiri eloquentiſſimi uoce Chriſtiani nominis conſeruatores,ac optimi maxi
mi Italiæ parentes appellantur. Obortas præ gaudio lachrymas uix continent uiri togati,
E optimi ciues,ſanctiſſimi ſacerdotes,legati regum omnium,Galliæ ſcilicet,Britanniæ Lu-
ſitaniæ,Scotiæ,Pannoniæ,Sarmatiæ,Daciæ, Veneti ſenatus, ac item Allobrogis,Ferra
rienſis,Mantuani, Vrbinatiſq.regulorum,ac liberarum etiā ciuitatū,Genuenſium,Senen
ſium,& Lucenſium,cunctiq. demum proceres & principes,ipſeq.ante alios Franciſcus
Sfortia,honoris cauſa ſeſſum inter poſtremos Cardinales receptus.Ea enim dies tranquil
litati initium,& ærumnis finē allatura uidebatur. It fama per urbes Italiæ,externaſq. pro-
uincias.omnes Veneti ſenatus æquitatem,abſtinentiā,in appetenda pace ſtudiū,in geren
do bello conſtantiam admirantur.Clementis uerò quod deſperatæ pacis conficiendæ im-
plicatū turbidumq.negotium generosè diuinéque ſuſceperit, grauiter appoſitéq. tracta-
rit, proſperè, & ſalutariter confecerit, iudicium ſubtile, induſtriam uehementem,inu-
ſitatam uerò felicitatem,in cœlum eximiis laudibus ferunt. Cæſarem uti uerè imperato

rem quòd omnibus proferendi imperii cupiditatibus imperaret, uti uerè uictorem, A
quòd ſeipſum aliis parcendo præclarè deuinceret, uti uerè liberalem, munificum, largito-
rem, quòd regnum dare quàm accipere maius & pulchrius exiſtimaret, admirabili quo-
dam genere gratulationis & laudis proſequuntur. Soli mortalium ueterani, quibus na-
tura odioſum pacis nomen eſſe conſueuit, moleſtè & inſolenter ferre id inexpectatum &
propterea clariſſimum Cæſaris factum uehementer dolere, ac inuidia commoueri, quod
perpetua belli cōmoda, & uictoriarum præmia, eo importuno pacis nomine perderen-
tur. Sūma tamen Cæſaris æquitate & liberalitate ex agro Inſubrum aſſentiente Sfortia,
præmia ſunt decreta Antonio Leuæ, ac Alfonſo Daualo Vaſtio, minoribuſque ducibus
qui eo bello fortiſſimam operam nauaſſent. Interea Cæſaris uxor Iſabella puerum pepe-
rit, cui propter aui materni memoriam Ferdinandi nomen impoſitum. Eius nuncii læti- B
tiam celebrauere inſignes Hiſpaniæ reguli, magnificentiſſimo apparatu, arteque mirabi
li, ad equeſtris pugnæ ſimulacrum, Maurorum iaculatorum cultu, in ſcuta paſſim conie-
ctis arundinibus decurrentes; Quum hinc Oſorius Aſtorgius, illinc Pacecus Aſtalonius,
ornatiſſimi duces ſingulas turmas ſpectante Cæſare in forum pugnaturas induxiſſent.
Concurrere etiam quatriduo Itali, Belgæ, Hiſpanique equites cataphracti inſignibus
amatoriis & militaribus ornamentis ualde conſpicui, panno aureo, ac altero item purpu
reo, à ſenatu Bononienſi ad uirtutis præmium, & in honorem Cæſaris, hylari benignita-
te propoſito; tulitque præmium Altamirus ex ulteriore Hiſpania regulus, quod plures
quàm quiſque alius haſtas in aduerſis concurrentium pectoribus infregiſſet. Per eos dies
Hiſpanorum & Germanorum copiæ ex agro Mediolanenſi, Brixianoque iuſſu Cæſaris, C
hortatuque Pontificis deductæ, diuerſis Apennini iugis in Etruriam deſcenderunt, hæſe
re tamen in niuoſis ſaltibus ænea tormenta, quum uapore ſolis reſoluta, & curruum pon
dere fracta glacies, cœnoſæque niues, rotas ad axes uſque deuoraſſent. Eas copias in unū
coactas Vaſtius à citeriore Arni fluminis parte in ſuburbana ad conſpectum Florentiæ
urbis perduxit, ut Florentini duobus exercitibus, hinc ab ipſo Vaſtio & illinc è ueteribus
caſtris trans Arnum ab Aurantio, obſidione & minutis lentæ oppugnationis prælijs pre
merentur; omniſque pabulatum & lignatum exeundi facultas, præciſis egreſſibus conclu
ſo hoſti, & niſi per ſumma pericula erumpenti, penitus adimeretur: Poſtquam eos qui
rempublicam gubernarent, obſcuros nouoſque homines ad priuata potius commoda,
quàm ad urbis ac imperii, & publicam deniq. totius populi ſalutem reſpectantes, nihil pro D
ſanis facturos apparebat; Quoniam legatos cum mandatis inanibus & parum expeditis
de pace poſtulatis ad Cæſarem Pontificemque miſiſſent, & tunc maximè eiectis optima
tibus libertatem illam nō modo leniſſimo Mediceorū dominatu, ſed quauis acerba tyrā
nide ſæuiorē; obſtinatis inſaniſq. animis tueri uſq. ad interitum patriæ ſtatuiſſent. Interea
Cæſar propter pituitæ redundātiam, quam graue per hyemem cœlum inuexerat, pericu
loſo anginæ morbo laborauit, ſolicitis de eius ſalute omniū animis, quoniam Philippū pa
trem, & Maximilianū auum, ea ſæpius tentatos fuiſſe meminerant. Sed Narciſſi Neapoli
tani medici ualde fortunati peritia, qui ei ab adoleſcentia ſemper aſtiterat, celerrimè con
ualuit. Per eos dies ſenatus Venetus longè omnium quas unquā emiſiſſet, ornatiſſimam
legationem ad Pontificem, Cæſaremque tranſmittit. In ea fuere Marcus Dandalus æta-
tis honore, & optimorum ſtudiorum gloria facilè princeps, itemq. Aloyſius Mocenicus
ſummæ grauitatis patritius, & Memphitica ad Selymum legatione clariſſimus, & Hiero E
mus Grandenicus uetus ſenator qui Romæ apud Hadrianum legatus fuerat. Porrò Lau
rentius Bracadenus florentis eloquentiæ philoſophus, & Nicolaus Tepulus grauiſſima
rum artium, & Etruſcorū carminum laude celebratus, & Antonius Surianus uir eximio
rerum uſu & doctrina præditus ſingulari, & Gabriel Venerius uir prudens, efficax, aſſi-
duus, conſtans, qui Sfortiæ difficillimis temporibus ſemper affuiſſet; poſtremo Gaſpar
ipſe Contarenus Venetorum ab excellenti uirtute lectiſſimus. Erant in latoclauo uel au-
reo uel purpureo, ad humeros fibulato, torquati fermè omnes, & à quodam auguſtæ gra
uitatis habitu uenerabiles. Pontifex eis ſenatum dedit, aduocatis etiam minoribus aulæ
ſacerdotibus, & triduo poſt Cæſar in peramplo conclaui conſtituta ſede, proceribus circū

A ſeptus eos ſuſcepit. Bracadenus utroque in loco orationem habuit ſplendidam, grauem,
luculentam, exquiſito laudum genere pleniſſimam, qua gratias nomine ſenatus agebat,
quòd optatiſſimã pacem turbulentiſſimo tempore Chriſtianis ferè omnibus peperiſſet;
offerebatque Venetas opes, ſi quid egregium, & ſummis chriſtiani nominis principibus
dignum, concordibus animis agitarent. Latinè oranti continuò per utriuſque principis
epiſtolarum magiſtros, qui erant à Pontifice Euangeliſta Taraſconus, & à Cæſare Mercu
rinus Cardinalis, breui latina oratione fuit reſponſum. Donauit demum ſingulos legatos
Cæſar quingentis aureis, & quãquam dimiſſi eſſent, aliquãdin tamen Bononiæ ſubſtitere,
ut eum diem quo Cæſar Romani imperii coronam eſſet accepturus, ad declarandum ſe
natus ſtudium honeſtarent. Cæſar. n. multis de cauſis Bononiæ coronari ſtatuerat, quan-
B quam id antea Romæ faciundum eſſe decreuiſſet, ubi ſuperiores Cæſares tãquam in ſan-
ctiſſima ſacrorum ſede, & felici nationum omnium domicilio, urbeque ipſa ueteris impe
rii honore antiquorum triumphis, & ſtupendis ſupremæ fortunæ monumentis longè cla
riſſima, coronas legitimo iure ſuſcepiſſent. Sed euaſtatæ urbis & nondum nouis commo
dis ſubleuatæ calamitoſa tenuitas, & opulentæ ſupellectilis ornamentorumq. penuria Cæ
ſarem auertebant, quãuis Romani eius ſpe aduentus ab omni triſtitia & ſordibus ad læti
tiam ueteremque ſplendorem reuocati uiderentur. Erant præterea Cæſari multa oppor
tuno ſtatutoque tempore, in Germania peragenda. Nonnulli ſcilicet pacandi reguli, qui
ad arma conſternati bellum quàm pacem malle uidebantur; aliquæ liberæ ciuitates con-
firmandæ, quæ ſe ad Heluetios certo percuſſo fœdere contuliſſent. Appellandus item
C nouus Cæſar procerum ſuffragiis, & denique Pannonicis rebus occurrendum, quoniam
Ioannes Vayuoda, quem regem Solymanus Budæ ſtatuerat, magnam regni partem obti
neret, fretuſque ingentibus Turcarum præſidiis, ad prima ueris ſigna in Noricum irru-
pturus eſſe crederetur. Itaque euocatis omnibus regulis deligitur Iouis dies ſexto Calen-
das Martias Matthiæ apoſtolo dicatus, qui erat natalis Cæſaris, ſemper ei fauſtus, & Tici
nenſi etiam uictoria lætiſſimus. A mediis prætorii feneſtris patefacto aditu pons ligneus,
penſilis, ſublicis impoſitis incuruo tractu per forum & Petronianum templum ad aram
uſque maximam protrahitur, & feſta fronde, pictiſque tapetibus exornatur, ut ſine tumul
tu confundentis & prementis turbæ Pontifex & Cæſar in pompa prætereuecti ſpectaren-
tur. Erat de more ueterum Cæſarũ ut Modoëtiæ propè Mediolanum coronam ferream
D ſuſciperent, quæ indicaret Romano imperio firmitatem ferro & militaribus copiis com
parari. Tres enim coronæ Cæſaribus debentur. Prima eſt argentea Germanici ſcilicet
regni, quam ſuffragio procerum Aquiſgrani decẽnio ante ſuſceperat; Secunda ferrea re
gni Longobardici. Tertia uerò aurea Romani imperii. Præſtò igitur affuere Modoëtien-
ſium legati, cuius erant principes Polydorus Vectius, & Paulus Velanius, qui ad retinen
dam ueteris prærogatiuæ dignitatem uetuſtiſſimi operis coronam, & annalium codices
antiquitate pernobiles detulere. Ea erat ſine florentibus pinnis, in ſimplicem & latum or
bem circumducta, ferro introrſus tempora præcingente, ſed exterius auro & gemmis ex
ornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in ſacello domeſtico aſtante
Pontifice ſacris peractis Cæſar ungitur, ferreaque corona & cæteris regiis inſignibus de-
coratur; iiſdem ferè cerimoniis quas paulo infra memorabimus. Prætulere ante Cæſa-
E rem ſummi honoris cauſa Aluarus Oſorius Marchio Aſtoricenſis aureum ſceptrum, Di
dacus Pacecus dux Aſcalonius enſem gemmata uagina conditum. Alexander Medices
dux Pinnenſis Cæſaris gener, orbem aureum cum præfixa cruce gemmis diſtinctum. Bo
nifacius autem Marchio Montisferrati, Modoëtienſium coronam. His rebus ritè confe-
ctis aduenit demum dies maioris aureæ coronæ pompæ deſtinatus, & is quidem, quum
noctu pluuiſſet, ſuperis mirè fauentibus, incredibili ſerenitate perſpicuus. Ante alia Pon
tifex uniuerſo Cardinalium, & epiſcoporum ordine in mitris, & pluuialibus ſacris palliis;
cæteris uerò ſacerdotibus in coccinea ueſte per pontem ſolenni pompa traductis in præ-
alta ſede geſtatur, & comitantibus prætorianis ſub umbella templum ingreditur. Iam in
forum Antonius Leua pedeſtres copias adduxerat, & obuerſis in omnes aditus maiori-
bus tormentis & ſignis in medio conſtitutis, cuncta loco perpetua militum ſtatione firma

uerat. Interim è lacubus qui in ſummo prætorianæ porticus fornice fuerant fabrefacti, A
per ſiphones rubra & alba uina fundebantur, panes ab alto in ſubiectos milites ſpargeban
tur, torrebaturque in machina uerſatili bos integer, ingens, hœdis, ueruecibus, ac omni fe
rè uolucrum genere farctiſſimus, ut in tanta feſta hylaritate milites ſub armis in acie ſtan
tes, ad manum paratis obſoniis cum iocunditate ueſcerentur. Nunquam ab ulla memo-
ria, uel ad celeberrimi triumphi, uel ad inauditi ſpectaculi famam, maior atque nobilior
mortalium inſignium numerus in unam urbem confluxit. Erant adeo plena loca omnia
quæ foro imminebant, ut multi in alto ſuſpenſis & pendẽtibus ſpeculis, alii in ædium pro
iecturis & periculoſiſſimis locis cum aliorum admiratione proſpicerent. Ipſa porrò do-
morum tecta pueris & fœminis in ea mira cupiditate ſcandentibus, tantæ multitudinis
pondere fatiſcebant. Fuere etiam erecta inter columnas templi ad theatrorum imaginẽ, B
podia gradibus excelſa ſuperædificatis quoque ſuggeſtibus, unde illuſtres matronæ ſuſpi
cerentur, & cuncta ipſæ pariter iocundiſſimè deſpectarent. Iam Pontifex ſacratas tuni-
cas & chlamydes induerat, & ſacra ſolennia excultis altaribus parabantur; quum Cæſar
ſub umbella cum ornatiſſimo procerum comitatu ad templi ueſtibulum peruenit, ita ut
uix eo paucis paſſibus prætervecto, tabulata pontis, prægrauante prætorianorum turba
frangerentur. Ibi plerique militibus immixti fœdo caſu procidentes ſeſe pilis atque ſecuri
bus induerunt, inter quos fuit Albertus Pigius Belga theologus Lutheromaſtix, minima
tamen pro tumultu clades incidit. Sed facilè fuit æſtimare ex atrocitate periculi quis in
Germano milite ſupra ferociam militarem natura implacabili animorum habitus eſſet fu
turus, ſi ad certam omnium perniciem Cæſar ipſe ſe paululum uertente Fortuna, cecidiſ- C
ſet. Sed intrepidè reſpectans Cæſar leniter arriſit, ita ut fortunam ſuam certius agnoſcere
uideretur, quæ cœptis & uotis omnibus benigniſſimè ſemper aſpiraſſet. Erant omnia ad
imaginem Vaticani templi conſtituta, & nouæ ſacellis appellationes impoſitæ, ut ea ſigil
latim ad ueterem conſuetudinem ex Pontificiis libris reſponderent. Affuere igitur Ro-
mani ſacerdotes quibus ſacra Vaticani templi ſunt commendata. Ii ad aram Cæſarem ſu
ſceperunt, linteaque ſacerdotali tunica ſuperiniecta in collegium eius ſacerdotii coopta-
runt. Eum Saluiatus Cardinalis in uerba ex libris Pontificiis concepta, ſacramento ade-
git, ita ut in ſumma libens iuraret, ſe Pontificiæ dignitatis perpetuò futurum eſſe defenſo-
rem. Ab hac ara duarum turrium nuncupata duo Diaconi Cardinales, Saluiatus ſcilicet
ipſe, & Ridulphus, ambo ex patruelibus Pontificis nepotes ad templi limen deducunt.
Flexo genu ſupplicantem Picolomineus presbyter Cardinalis certis precationibus expia D
tum in ſacellum ſancti Gregorii perducit. Ibi lintea tunica deponitur, ſandalia margari-
tis & gemmis picta ſtatim induuntur, & Dalmatica ueſte in morem Diaconi prius aſſum
pta, paludamento demum conueſtitur. In eo habitu præcedenti Puccius Cardinalis ad
Porphyreticam rotam quæ eſt ad Vaticani templi medium, mitratus occurrit. Ingenicu
latus Cæſar ad aram maximam obuertitur, ſolennique altera precatione, ut eius imperiũ
ſtabile, perpetuum, uictoriarum, pietatis, & laudis plenum faxit, Deo maximo in cuius ma
nu ſunt regna, commendatur. Sunt enim multa antiquitus à piis præſtãtibuſque ingeniis,
cum ſumma uerborum elegantia, & chriſtiana grauitate compoſita, quæ ex ſacrato libro,
ad ſtatas rerum & locorum cerimonias, ab aliis atque aliis ſacerdotibus in frontem Cæſa
ris perleguntur. Quæ omnia in illis Pontificum iam editis libris, quiſque curioſus facilè
poterit inuenire. Aſcenditur demum uerſus aram maximam ubi Innocentio Cibo Cardi- E
nale lætanias præeunte, alternis precibus piè pronũciatis, Diui diuæque omnes propitian
tur. In lectiſternio ſupplicanti Cæſari Campegius Cardinalis aſtitit, & de ſcripto oratiun
culam, ut auſpicatò coronaretur, religioſè recitauit. Inde mox Cæſar à Farneſio, quoniã
is erat ſenatus princeps & Cardinalium uetuſtiſſimus, intra ſancti Mauritii ſacellum eſt de
ductus, ubi diffibulata Dalmatica, humeros & brachium dextrum ſacro oleo adiectis pu
ris, & piis orationibus inungitur. His rebus ritè confectis ſolennia ſacra erudito Phona-
ſcorum concentu, alternantibus choris, operante Pontifice, ipſo Cæſare in ſacra ueſte mi
niſtrante, protinus inchoantur, quæ miro ordine cerimoniarum, ſumma grauitate ſacer-
dotum, inſigni omnium religione, adeo in ſerum diei ſunt protracta, ut uel piè curioſos fa
tigare

A tigare potuerint,ſi is longe omnium clariſsimorum principum admirabilis conſeſſus ſpe
ctantium oculos ulla in parte ſatiare potuiſſet. Neque hic eſt neceſſe,ut cuncta ſicuti ſi-
gillatim fuere celebrata,à nobis minutiſsimè referantur,quando ea in libris pontificum,
beneficio publicatis ad amuſsim deſcripta uideamus.Legati interim Genuenſes & Senen
ſes quum de loci dignitate inter ſe contumeliis pugniſque contenderent,templo iuſſu Cæ
ſaris exacti ſunt. Cæterum ſumma ſacrorum fuit,ut Cæſari de manu Pontificis Romani
imperii inſignia traderentur. Itaque ſolenni precatione ſemper adhibita Pontifex ei ſup
plici ſceptrum aureum dedit,florenti cacumine cōſpicuum,quo piè gentibus imperaret:
itemq. nudatum enſem quo chriſtiani nominis hoſtes perſequeretur; ac pomum aureum
quem uti terrarum orbem inſigni pietate,conſtantia,uirtuteque regeret, & poſtremò
B thiaram illam potius quàm coronam bicipiti faſtigio, multiſque adamantibus inſignem
capiti impoſuit,ille piè inflexo genu,pronus exoſculato pede,Pontificem adorauit. Tum
demum Cæſar in illa tot gemmis ac unionibus exornata triumphali trabea ad leuam non
procul à Pontifice,in ſede auro protecta,ſed paulo humiliore,ſeſſum eſt perductus,& Ro
manus imperator appellatus. Quod ubi in foro militibus eſt renunciatum, Antonius Le
ua ad declarandam lætitiam,maiora minoraque tormenta diſplodi iuſsit,ita ut terribili ſo
nitu cœlum crepitare, terra quati,& tecta nutare uiderentur. Nec multo poſt Pontifex
ſacratiſsimæ Euchariſtiæ hoſtiam humillimo quodam oris geſtu,puriſsimoq.animi habi-
tu deſumpſit,atque eam obiter Cæſari omni labe criminum expiato religioſè cōmunica-
uit. Peractis ſacris templo exceſſum,ad præparatos equos ſacerdotes,legati,proceres di
C ſcurrunt;omnis repente multitudo in equis conſpicitur,acclamationes,tubarum cantus,
tympanorum ſtrepitus audiuntur. Conſcēdenti equum Pontifici Cæſar ad leuam pedes
aſtitit,ubi benignè auratam ſtaffam ſacrato pedi protinus inducturus. Sed pium Cæſaris
obſequium Pontificis humanitas,religioſaq.modeſtia ſuperauit. Ergo iunctim equo uter
que albo,ſed Pontifex Thraicio, Cæſar Hiſpanico cōſidentes umbellam ſubeunt,ſummæ
dignitatis hominibus,ad eam geſtandam honori ſimul & labori ſuccedentibus. Præcede
bat miro pompæ ordine tum Cardinalium tum procerum utriuſq. aulæ familia; in tergo
ſigna erant uiatorum qui curſores appellantur.Ad hæc ſubſecuti ſunt ſeptem uiri inſignes
armis,trabeis,militaribus equis,& pedeſtri comitatu ualde conſpicui,qui totidem ingētia
uexilla deferebāt,Angelus Ranucius Bononienſiū uexillifer,qui eſt ſummus apud eos ma
D giſtratus,primū detulit cū titulo libertatis;ſecundū erat ſenatus populiq. Romani Iuliano
Cæſarino Romani ſanguinis adoleſcēti,ab ipſa familiæ prærogatiua demandatū. Ad hos
ſecuti ſunt Ioānes Menricus,& Hotrechius Belga;hic Cæſaris aquilam,ille candidū uexillū
cruce purpurea diſtinctum geſtabant. Tum demū tria ſunt prælata Clementis ſcilicet Pon
tificis,cum Mediceis inſignibus unū, alterum ſanctæ Romanæ eccleſiæ, tertium uero illud
chriſtianæ crucis aduerſus Turcas aliquando deferendum. Signiferi fuere Leonettus Si-
dicinus,Ludouicus Rangonus,& Laurentius Cibo prætorii præfectus. Traducti præterea
aliquot albi aſturcones ſine ſeſſoribus,auratis ephipiis inſtrati. Prætulere etiam adoleſcen
tes eximiæ nobilitatis in ſcipionibus præfixos galeros Pontificis purpureos quatuor. Nec
multum inde ſuccedebat Euchariſtia,ſub aurea umbella loculo criſtallino incluſa, & ſel-
E læ generoſi & tamen pacati equi ſuperimpoſita. Laterna ingens ante, & circum dena fu-
nalia ferebantur. Tum demum promiſcuè gentium omnium honeſtiſsimi quiq. ſucceſſe
re,ut decuit in tanta hylaritate regio ſumptu ſupra quàm credibile uideatur exornati. Ne
mo enim ex tota Italia paulo uir illuſtris non uenerat,niſi uehementi ualetudine præpedi-
tus. Hiſpani, Itali, Belgæ,prout libido geniiq. tulerunt, auro textile & ſerico omnis colo-
ris eleganter uariegato, itemque Phrygiis operibus,& acu pictis ſagulis ſpectantium ocu
los perſtringebant. Germani in ueſte obſcuriore,ſumptuoſa tamen, torquibus aureis re-
lucebant. Viſebantur paſsim equi ex omni regionum ſobole maxime generoſi, & inſano
ſumptu toto terrarum orbe conquæſiti. Notiores Hiſpaniæ reguli fuere Aluarus Oſorius
Aſtorgiæ Marchio,Didacus Pacecus Aſcaloniæ dux,Indicus Mēdocius Saldaniæ comes,
infantaſiorum ducis filius,qui Franciſcum Gallorum regem in Carpentanis regali hoſpi-
tio ſuſceptum,admirandis muneribus exornauit;& Petrus Toletanus Marchio Villefran

chæ, Albano duce genitus, qui filiorum & nepotum ſobole felix, & fide uirtuteq. prædi- A
tus ad regni tutelam in Hiſpania cõquieſcit. Prætereapaulo minores comites Agillarius
Fonteius, Coſantanius Altamirus, & ſupra hos, quem ingenio fideq. ſpectatum Fortuna
extulit, Franciſcus Couus conſiliorũ omninm particeps, & in regno legionis ſacratorum
equitum magiſter. Sed quis reliquos nobiles, opulentos, clarorum principũ progeniè edi-
tos ſuo ordine numerarit? Neq. Italos alacritate & ſumptibus inter ſe certantes ſua ſerie
arbitror recenſendos, ne ſi in tanta uel Fortuna uel claritate, propè æqualium equitum
turba aliquos nominemus, cæteri ſe indignè uel iniquè prætermiſſos conquerantur. Fue-
re tamen inter tot regulos maximè conſpicui Alexander Medices, & Ioannes Aloyſius
Carrafa Statilianus princeps, Belgarum autem longe digniſsimi ſucceſſere Henricus Nan
ſous comes cubiculo præpoſitus, cuius eſt ſummus dignitatis & gratiæ locus apud Cæſa- B
rem; Philippus inde Croius Marchio Areſcotæ, præfectuſq. equitum, & Cæſari ſanguine
coniunctus, itemque Hadrianus Roſeus Cæſarianæ familiæ magiſter. Venerat etiam ipſe
Andreas Auria cui Cæſar maris imperium detulerat, non à cultu corporis, amictusq. lu-
xuria, uerum ab aſpectu graui & militari, ipſaq. prolixæ barbæ ſpectanda canitie, & rerũ
geſtarum fama conſpicuus. Subtraxit pompæ Franciſcum Sfortiam, nõ importunus mo
do, ſed grauis etiam morbus. Ferdinandus etiam Sanſeuerinus Salernitanus princeps, ne
primum locum Aſcalonio concedere uideretue, intra limen domi ſe continuit. Federicus
uerò Gonzaga Mantuanus, ad exornãdam nrbem, ut ſummo cũ honore Cæſar excipere
tur, domi remanſerat; & ob id etiam ne cum Bonifacio Montisferratti regulo, de loco &
dignitate diſceptaret. Alfonſus Ateſtinus Ferrariæ dux ideo non uenerat, quod Cæſar pa C
cificator uti poſtea fecit, nondum ei diem quo pro concordia ad pontificẽ ueniret, omni-
no ſtatuiſſet. Nec Pyrrhns Antonius Sanſeuerinus Beſſennianus princeps, quamuis pro-
peraret, in tempore ſuperuenit. Erat cum iis quos diximus, minorum regulorum atq. ho-
neſtiſsimorum equitum numerus, neſtis & equorum ornamentis magnis regibus exæ-
quandus. Sed unus omnes omnium nationum Aſtorgius eruditis ſumptibus ſuperauit.
Erat enim eius prætexta nerè triumphalis margaritis & gemmis ad delphinorum imagi-
nes opulentiſsimè depicta. Ad hos ſequutæ ſunt uariæ legationes, & mox ipſi purpurati
Cardinales. Inde non procul ſucceſsit umbella, ſub qua duo longe auguſtiſsimi terrarum
domini in mitris illis ſtupenda & inæſtimabili gemmarum & unionum uarietate pretio-
ſis, ita collutim & temperato paſſu incedentibus equis, ut ii certa ingenii grauitate, quales D
ſeſſores ueherent, ſentire uiderentur. Antecedebant umbellã ipſe Montisferrati Marchio
ſolenni in chlamyde & corona gemmis ornata, qui Cæſaris ſceptrum deferebat, Feanci
ſcus inde Maria Feltrius dux Vrbini, Venetorum imperator; & quoniã erat præfectus ue-
bis, in ueſte purpurea Dalmatica, cum inuſitato in metæ formam capitis tegumẽto, aurea
cruce diſtincto, & tæniis utrinq. pendentibus, nudatum enſem prætendebat. Philippus ue
ro Palatinus, quem decora proceritas & obſidio Viennæ aduerſus Turcas fortiſsimè tole
rata, clariſsimum reddebant, aureum orbem detulit, in talari toga purpurea, aſtrictis ma-
nicis & plano pileo candidis pellibus redimito. Poſtremus erat Carolus Sabaudius Allo
brogum dnx, pileolum ferens unionibus, ſmaragdis, & carbunculis collucentem, qui quũ
oporteret, nobilioris officii cauſa, demptam capiti Cæſaris coronam prætentis manibus E
deferret. Inter hos ſummi ordinis principes, & umbellam ipſam Cæſaris quæſtor obequi
tabat, qui per ſingulas regiones certis paſſuum interuallis, ad dimouendam turbam, exci
tandamq. lætitiam, effusè in populum argenteam atq. aureã ſtipem ſignatam imagine co
eonati Cæſaris diſpergebat. Secundum umbellam, binis cubiculariis & medicis locus fuit.
Tum uerò Antiſtites opibus & authoritate præſtantes, qui uel legati regum erant, ut Ga-
briel Agramontius Tarbenſis Gallus, & Bernardus Tridentinus Germanus; uel Cæſaris
conſiliarii, in queis fuit Gabriel Barenſis pace & bello rerum maximarum adminiſtra-
tor; uel ii quos ab inſigni gratia Pontificis aſsiſtentes uocant, ut Hieronymus Vaſionen-
ſis qui Cæſarem in Italiã adduxerat; & cæteri demum epiſcopi in uiolaceis palliis, & poſt
hos minores ſacrati uiri ſucceſſerunt. Nouiſsimum agmen clauſere cataphracti equites
Belgæ per alas turmaſq. diſtincti, eo ordine indutis galeis & prætentis haſtis ſubſequẽtes,

ut non

A ut non modo tantæ pompæ præſidio, ſed ornamento eſſe uiderentur. A templo ut diximus profecti, modico ad leuam flexu ad urbis umbilicum ubi eſt turris Aſinellorum altitudine Italicarum nulli ſecunda. Inde per regionem albis & cianeis pannis coopertam quæ ad Flaminiæ uiæ portam perducit, inter acclamationes longo tractu proceſſum eſt; porticibus hinc & inde ſpectātium fœminarum multitudine refertis; ſic ut pompa omnis ſine tumultu omnium oculis ad incredibilem uoluptatem oſtentata quietiſſimè ſpectaretur. Tum demum ad regionis biuium, quod dicitur ad clauaturas, Cæſar à Pontifice digreſſus ad diui Dominici templum contendit. Ibi uenientem Romani Lateranenſis templi ſacerdotes cum ſumma ueneratione ſuſceperunt, & uti Vaticani dudum fecerant, in collegium cooptarunt. Inde Cæſar ad aram diui Ioannis ſupplicauit & multos omnis ge
B neris oblatos nobiles equeſtri dignitate, gladio leuiter percuſſis humeris, ornauit. Nec multo poſt alio itinere quàm illet Pontifex, ad prætorium eſt reuerſus. Erat maximo triclinio ad epulum præbendum aulæis undique ſtrato coniunctum cubiculum Hippolyti Medices Cardinalis; in id familiariter Cæſar coronatus excluſo fermè omni famulatu ſe recepit, trabeam depoſuit, exuit ſandalia, & auream talarem togam ſumpſit; atq. hylaris aliquandiu ab illo tanto prætextæ chlamydis, & prægrauis thiaræ pondere conquieuit. Interea præcinentibus tibiis & tubis epulæ miro ordine miniſtrorumque ſilentio inferri ſunt cœptæ. Itaque affuere Cæſari præſto quatuor illi principes in ſua quiſque ſolenni chlamyde, ut inſignia præferrent; atque item alii illuſtres reguli, ut eum ad menſam deducerent. Cæterum priuſquam exiret, ex eorum numero ſeptē equeſtri ordini adſcripſit,
C & ante alios ipſum Aſtorgium qui longè omnium in pompa cultiſſimus extitiſſet, & Philippum Palatinum qui Viennæ diuina uirtute propugnando, non modo Germanos, ſed Chriſtianos omnes ſummo metu & incredibili periculo liberaſſet. Cœnauit ſolus Cæſar ſingulis imperii inſignibus in menſa collocatis, quæ erat aliquot gradibus excelſa; At in alia infra gradus in conſpectu tamē Cæſaris diſcubuere, Sabaudius, Palatinus, Vrbinas, & Montisferrati, reguli. In exteriore uerò triclinio epulum cæteris proceribus præbitum. Remotis menſis iterum Cæſar gladium cœpit, & pleroſque nobiles equeſtri dignitate decorauit. Accidit uerò dum nudatum enſem Vrbinas porrigere uellet, ut pomum manubrio inſertum excuteretur, atque eo cadente in pauimentum incluſæ gemmæ ad circumſtantium pedes proſilirent. Fuere qui id prodigii loco accipere uiderentur; quaſi fu
D turum eſſet ut Cæſar abſens aliquādo exercitum bene regere nequiret, capite ſcilicet eximiæ grauitatis indigentem. Alii autem felicius interpretabantur, Cæſarem ad orientis regna unde gemmæ prouenirent gladium eſſe uibraturum, ſimulq. futurum, ut duces & milites ab ipſa uictoria quæ gladio pararetur, ingentibus illis Turcarum opibus potirentur. Hiſdem diebus quibus Cæſar Genua diſcedens Placentiæ ſubſedit, & Solymanus caſtra poſuit ad Viennam, Aurantius ab urbe Aquila promotis copiis in Vmbriam eſt profectus, eo conſilio, ut Malateſta Baleonus quem Florentini ex authoritate Galliæ regis ſibi ducem deſignarant urbe Peruſia pelleretur. Reiecerat hic ſatis æquas conditiones à Clemente propoſitas, quòd nequaquam, ut ſupra diximus, eius fidei magnopere cōfideret, arbitrareturque ignobili & dubia pace bellicum decus eſſe præferendum, unde ipſe clareſcere, opibus augeri, atque omnino ut uir maximè bellicoſus, proferre potentiæ
E nomen poſſet. Suadebat Florentinis ut ad tuendam ciuitatis libertatem, bellum quod immineret, quantum fieri poſſet longius ad urbe Florentia alendum ſuſtinendumque cenſerent; ne ſuburbanus ſummæ fertilitatis ager pendente præſertim uindemia, nec planè recondiris colonorum frugibus & reliquis copiis, expoſitoque paſſim ad prædam maiore minoreque pecore ad primas hoſtis incurſiones uaſtaretur, & demum populus bellicæ inſolens cladis amœniſſimarum uillarū, uti neceſſe foret accidere, è mœnibus incendia proſpectaret, quibus barbari inſita animo eorum agreſti ferocia minimè parſuri uiderentur. Itaque ſibi uideri maximè tutum, & quod ad exiſtimationem ciuitatis confirmandam plurimum pertineret, ut ſibi eas quas haberent circa Cortonā & Aretium copias, pecuniamque item in ſtipēdia ſubmitterent; ſe namque ſperare ut Aurantius aliquandiu expugnandis oppidorum præſidiis diſtineretur. Neque enim eum tanti animi, aut tantarum uirium

fore, ut Peruſiam ex propinquo oppugnandam ſuſciperet, quam ipſe inexpugnabili ſitu A
permunitam fretuſque obſtrictorum ſibi ciuium ſtudio, & quo polleret fortium atque fi-
delium ueterum militum numero, eſſet ſine ullo periculo defenſurus. Quod ſi Nigra-
rum cohortium noua præſidia ſubmitterentur, & hoſtes deſperata expugnatione Peru-
ſiæ, in Etruriam penetrare, Florentiamque contendere uelint, ipſum non eſſe prætermiſ-
ſurum, quin deductis ex omnibus Vmbriæ oppidis certis præſidiis, iuſto cum exercitu,
eoque tormentis maioribus egregiè confirmato, abeuntes hiſdem ueſtigiis inſequere-
tur; & aliquam rei benè gerendæ occaſionem pararet, circa tranſitum paludis quam Gla
nis amnis efficit; nec aliter ea quàm duobus aut tribus ligneis pontibus poſſet pertranſi-
ri. Id Malateſtæ conſilium tãquam ſalubre quanquàm magnopere placeret Zanobio Bar
tholino qui in procuratione negocii bellici Florentinorum finibus cum authoritate erat B
præpoſitus; nulla tamen ratione, uel Carduccio, uel decemuiris probari potuit; quum il-
le diceret, bono medico conſeruandi cordis, in quo uita conſiſteret, peculiarem curam
eſſe reponendam, neglectis quæ ferè nihil ad ſalutem pertinerent, exterioribus mem-
bris; & in eandem ſententiam cum decemuiri, tum decuriones facilè adducerentur. Id
quoque conſilium Franciſco Ferruccio probabatur, qui aſſuetus Nigris cohortibus ſti-
pendio militi numerando, apud Soderinum ſolers miniſter prope Auerſam captus fue-
rat; atque inde pecunia redemptus, utilem Reip. operam præſtiterat, colligendis ſcili-
cet undique ueteranis; ſicut eo bello legationis militaris honorem conſequutus, diu
æquè fortis & acer dux ſecundiſsimo ſtudio ciuium uteretur, quòd ex humili loco inter
ciues multo anſu perpetuoque labore clarum militiæ locum ſibi quæſiuiſſet. Cæterum C
hæc ſana conſilia fatalis inſita Carduccii animo rabies, & inuſitata experſque rationis con
fidentia, & ſupra id peruicax popularium conſenſus, in irritum facile rapiebant. Time-
bat namque Carduccius non obſcurè, ne populus tot conſpectis urgentis belli detrimen-
tis perculſus, ſicuti plerique optimatium ſuadebant, ad petendam pacem uerteretur. In
ea ſiquidem perſuadenda Clemens multis de cauſis uehementiſsimè laborabat, ut qui par
cendum patriæ, auertendaque belli incommoda putaret; ne pro paucis malis ciuibus, uni
uerſa ciuitas, ſæuo atque irreuocabili periculo implicaretur. Interim Aurantius fruſtra
pertentato Malateſtæ animo, in Fulginatem agrum progreſſus, ui admota & deiectis Me
nauia, Montefalco, Aſiſioque Malateſtæ præſidiis, ad oppidum Hiſpellum, quod erat pe-
culiare Baleonæ ditionis, caſtra admouit. Defendebatur oppidum acerrimè ab his co- D
hortibus, quibus præerant Baptiſta Borgheſius Senenſis patritius, & Leo Baleonus. Hi
Hiſpanos poſt editam tormentis ſuperioris coronæ ruinam, ſcalas apponere, atque ſubi-
re auſos, tanta ui omni telorum genere, trabibuſque deiectis obruerunt, ut multi interi-
rent; alii uehementer ſauciati oppugnationem relinquere cogerentur. Eo die Ioannes
Dorbinus apud Hiſpanos primum exiſtimationis poſt Vaſtium qui aderat locum, non
claritate quidem natalium, ſed fortibus factis fama latè parta promeritus, craſsioris ſclo-
petti glande ſupra genu uulneratus eſt, lethifero quidem uulnere: nam paucos poſt dies
Fulginium delatus interiit; quo nemo conſilio manuque melior, apud pedeſtres Hiſpa-
norum copias putabatur, Cæſare facile eum nobilioribus gentis præferente, quòd præ-
claram uirtutem omni nobilitate digniorem, utilioremque ſibi fuiſſe indicaret. Eius mor E
te Romanos lætatos ferunt, quod is, quem in occupãda urbe crudeliſsimè cædibus graſſa
tum norant, ſuperis id ſcelus non ſerò uindicantibus, Borbonio Vgoniq. Moncatæ tertius
dux urbi funeſtus, comes ire maturaſſet. Nec multò pòſt Hiſpellani duces, honeſtas condi
tiones offerente Aurantio ſi oppidum dederent, cũ eo pepigerunt, ut ſaluis rebus oppidũ
traderent. Sed Hiſpani ita exuerunt armis ſingulos milites, atq. in diuerſas domos diripue-
runt, ut fidẽ ab Aurantio datam fefelliſſe dicerentur. Hiſpello & cohortibus amiſsis, reli
quiſq. omnibus exutus oppidis Malateſta, quãta poterat ſimulatione ancipitis periculi ſui
conſilia tegere contendebat, ob id magnopere perplexus, quòd ſine Florentinorum auxi
liis, neque urbem tueri poſſet, ciuibus præſertim ſatis importunè bellum deteſtantibus,
& iam planè animis in Pontificem proclinatis, neque ſe inde ſine graui pugnæ periculo, ſi
erumpendum & Florentiam quò uocabatur, contendendum foret, tot circumiectis ho-
ſtibus

A ſtibus certas utrinque difficultates euaſurum proſpiceret. Itaque ægro, ſed maximè con-
ſtanti animo ad neceſſaria deditionis conſilia ea ratione deſcendebat, ut extra omnem ur
gentis belli metum, quæ neceſſitas afferret ad pietatē patriæ referre uideretur, & ciuium
uoluntates ea oſtentatione uirtutis mirum in modum conciliaret. Prædicabat enim ſe eo
eſſe animo, ut ab omnibus ciuitatis incommodis abhorreret; nec pati uelle ut ciues ſicuti
Pontifex denunciaſſet, ipſius pertinacia aquæ & igni interdicerentur, uaſtaretur ager, &
ciuitas uetere ſua libertate, & gymnaſii honore ſpoliaretur. Propterea ſe malle incolumi
patria, atque integris ciuium fortunis excedere, & Florentinis auxilio ire, ne officio ſuſce
ptoque muneri deeſſet, quàm patriam in periculū læſæ religionis, & totius belli diſcrimen
deuocare. Itaque ad Aurantium legatos mitterent, à quo ſi honeſtas pro ſe condiciones
B impetrarent, certaque fides ſibi à Cæſarianis pariter & Pontificiis ducibus præſtaretur; ſi-
ne mora copias educturum, atque hos omni belli metu liberaturum. Aurantius Hi-
ſpello in poteſtatem redacto, & dimiſſis ea condicione his cohortibus quæ ſe dederant,
ut intra tertium menſem hoſtibus Pontificis nequaquam militarent, Peruſiam quæ
aberat ſpatio quindecim milibus paſſuum, rectà contendit; poſitiſque caſtris ad pon-
tem ſancti Ioannis quo Tiberis iungitur, expectabat quidnam conſilii Malateſta cape-
ret; atque ita auditis Peruſinorum legatis, non contempſit conditiones quæ proponeban
tur; uel ob id præſertim quòd Pontifici curæ eſſe intelligebat ne Peruſinus ager ulla belli
clade uaſtaretur; ſed protinus Florentinis bellicum terrorem admoueret. Propterea his
cōditionibus Vmbrico bello finis eſt impoſitus; Malateſta Peruſia excederet, eamque ur
C bem Pontifici regendam relinqueret; excedenti Aurantius cum uniuerſis eius copiis tu
tum egreſſum, atque iter præſtaret; Cæſariani anteirent itinere capto ad locum Tabernas
dictum; Malateſta poſtero die ſubſequeretur; interim Peruſini utrique exercitui commea
tus copiam præberent: tutus Peruſiæ uxori & liberis Malateſtæ, atque item propinquis
eius atque clientibus receptus foret; liceretque ei duodecim ænea tormenta urbe educe-
re, eaque adſeruanda ad Vrbinatium principem tranſmittere, ea lege ut his aduerſus Pon
tificem nuſquam uteretur. De lite autem & controuerſia, quæ ſibi cum Braccio & Sfornia
intercederet, qui Gentilis patrui hæredes dicebantur, arbiter fieret & diſceptator Anto-
nius Montanus Cardinalis Vmbriæ legatus. His rite tranſactis, Aurantius mouit caſtra,
& ad oppugnandam Cortonam profectus eſt. At Malateſta dextrorſum itinere capto, re
D ctà Florentiam nullo incommodo accepto perrexit. Cortonēſes qui ſatis ualido quatuor
cohortium præſidio tenebantur, quum portas clauſiſſent, nec depoſcenti colloquium Va
ſtio quicquam pacati reſponderent, & tormenta murum ferientia oppoſitis nouis aggeri
bus egregiè ſuſtinerent, & audaciſſimè aduerſus ſubeuntes Hiſpanos præliarentur; Va-
ſtius portam promotis copiis, quæ à delubro Vincentia uocatur, multis ictibus maioris
tormenti quaſſatam, ſuccendi iuſſit, primique omnium inter Hiſpanos promptiſſimi cen
turiones Securra, & Alfonſus Vallius, id munus coniectis facibus impleuere; unoq. tem
pore duobus in locis contractum eſt certamen ualde cruētum, quum in ſubeuntes Hiſpa-
nos ipſi propugnatores glandibus & ſaxis intrepidè rem gererent. Sed ardentem por-
tam duo eximiæ uirtutis cohortiū præfecti Iacobus Tabuſſus Vmber & Rodulphus Aſſi
cias reſtinctis ignibus Hiſpaniſque repulſis pertinaciſſimè defenderunt. In alia quoq. par
E te, ſingulari conſtantia propugnarunt, Franciſcus Sorbellius, Marcus Empolitanus, Go-
riuſque Montebenicius; eo pugnæ exitu, ut Hiſpani multis acceptis uulneribus, & nonnul
lis interfectis, ſe recipere cogerentur, atque eo maturius quòd Securra & Alfonſus ual-
uas concremare conantes, grauiter ſauciati pugna exceſſiſſent. Cæterum Cortonenſes,
quum Vaſtius maioribus uiribus redintegrare oppugnationem ſtatuiſſet, & per caducea
torem ad decuriones miſſum urbi excidium comminaretur, niſi intra horæ ſpatium por
tas aperirent; perterritis ciuibus, uel nolentibus præſidii præfectis, deditionem fecerunt;
ea condicione ut incolumes ſeruarentur. Hæc deditionis formula præſidii milites exclu
debat, ſicut ſe ingratè prodi, tradique iratis hoſtibus quererentur. Sed Vaſtius pro ſua
humanitate ita omnes urbe exeuntes conſeruauit, ut armis tantum & uexillis exueret,
quòd pertinacius quàm oporteret tanti exercitus uim contempſiſſe uiderentur. Verùm

A ciuium & militum ſtudio,laboreque,tanta contentione & celeritate, ut quum facibus accenſis periculoſa loca noctu permuniret,omnis paulo antè conceptus timor ciuium animis decideret,uel ob id maximè quod Malateſta ex conſilio Stephani Columnæ, & Marii Vrſini,totum diui Miniati collem templo inſigni, & excelſa ſacræ turris ſpecula maximè opportunum,ne eo potiretur hoſtis, ualida munitione foſſaque circumcidi ,ur bique adnci curauiſſet,turremque tormentis iuſſiſſet inſtrui, quibus hoſtium caſtra in ſubiecta ualle poſita,ad deſtinatos ictus,omnibus propè horis peterentur. Aurantius porrò geminos terrenos colles è ſua ualle ubi caſtra locarat,molliter aſſurgentes,Miniatinique montis æquantes ſupercilium,occupare,munitosque maioribus tormentis inſtruere conſtituit,quod ubi à Florentinis ducibus eſt animaduerſum, cohortes quæ to
B to montis aggere frequentibus propugnaculis præſidio erant impoſitæ, ſigno accepto in hoſtes decurrerunt, ductante Mario Vrſino , cuius impetum excepit Petrus Maria Roſcius ab oppido ſancti Secundi comes uocatus.Hnnc Aurantius ex Apulia cum ueteranis cohortibus euocarat,& propter uirtutem nobilitatemque generis inter cariſſimos in honore habebat.Itaque acerrimè dimicatum eſt , tantaque creſcentibus utrinque auxiliis contentione , prælium eſt conſertum, atque protractum,ut multis interfectis,multoque pluribus uulneratis,uel occidente ſole,ægrè dirimeretur,& ſequentibus diebus alterno impetu utriuſque partis milites,ad maiorem præcipuè cliuum,quem Giramontē appellabant,iuſto propè prælio concurrerent,nullaq.in re uel audendo, uel re ſiſtendoEtruſci Aurantianis cederent,quorum principes Hiſpani quòd agilitate corpo
C rum armatnræque genere ualerent,uideri cupiebant. Ad extremum,qnum pro his collibus aliquandiu acerrimè & cruentiſſimè decertatum eſſet, multis de cauſis intermiſſa contentione,Aurantius eos obtinuit atque permuniuit;ſic tamen ut caſam in proximo Bardnciæ uillæ,quam uti inuadendæ hoſtium munitioni opportunam occuparat, prementibus Amici Venafrani,& Peruſinorum cohortibus,relinquere cogeretur,iubente que Malateſta,totum id ædificium ſuccēderetur,& in conſpectu hoſtium deleretur. His præliis mirum in modum ad capeſſendam pugnam , oſtendendamque uirtutem, utrinque ita exarſerant militum animi,ut neque Aurantius de ſubigenda urbe deſperaret, ne que Malateſta conſtantibus uſque adeo ciuibus , de felici rerum exitu dubitare uideretur.Nam huic tanta cum ſingulari diligentia ordinata diſpoſitaque erant pro mœni-
D bus ueterum militum præſidia,ut neque uim hoſtium ab ulla parte,ſi murum tormentis aggrederentur,extimeſcendam prædicaret;neque intus ullam tumultus procellam oriri poſſe arbitraretur; poſtquàm milites & armata iuuentus mutua præſidii ſpe(uti opoe teret) in officio religioſè continerentur ; ſumma nanque magiſtratuum prouidentia, neque eſculenta in foro uenalia deerant ; nec quicquam aliud fruſtra à milite deſiderari poterat,quando certa quæſtorum fide , ad diem ſingulis cohortibus ſtipendia prouenirent;omniſque uel iurgii uel contentionis materia ſubitò tolleretur ſeueritate Zanobii Bartholini,& Raphaëlis Hieronymi , qui cum authoritate ſummi imperii per urbem uolitantes,& miram in foris & compitis tranquillitatem adapertis tabernis , nec intermiſſis uſquam tribunalium officiis,ſummæ ſecuritatis & pacis ocium repræſentabant . Aurantius autem præter copias Germanorum & Hiſpanorum, quæ erant uetu-
E ſtate ſtipendiorum & longa exercitatione firmiſſimæ,acciuerat ſibi nobiliſſimos quoſque ac fortiſſimos Italicæ diſciplinæ proceres,quos ob id quòd plures ſecum traherent cohortes ,uulgo Columellas appellabant . In his erant præter ipſos qui Romæ & in Apulia militaſſent Roſcinm ſancti Secundi comitem,Petrum Aloyſium Farneſium & Alexandrum Vitellinm,pleriquie alii,inter quos eminebant Romani ſanguinis Ioannes Baptiſta Sabellus,Martius Columna,eiuſque gentilis Camillus Mutio uiro forti genitus;atque item Pyrrhus Stipicianus,& Scalengus Aſtenſis,præterea Braccius & Sfortia Baleoni fratres,peculiari odio Malateſtæ infenſi, & ſecundum hos Andreas Caſtalius Neapolitanus,& qui poſtea non ſerò applicuit Fabritius Maramaldus,& uetus dux Ioannes Saxatellus è Togata Gallia eum ualidis copiis accerſitus,iuſſuque Pontificis Ra-

mazottus cum armata multitudine militum,clientiumque ſuorum.Nam apud monta- A
nos homines uir factioſus ab antiqua nominis authoritate plurimum ualebat;ex Apœninoque in Mugellanum agrum deſcenderat,& interceptis commeatibus magna Florentinis detrimenta afferebat;obſiderique urbs cœpta cis Arnum exiſtimari poterat, quoniam è Bononia Felicis Vitembergi legiones, & Hiſpanorum tironum cohortes à Mutina transuerſis Apœnini iugis prope diem deſcenſuræ,& diuerſa ab Aurantio intercedente Arno flumine,caſtra facturæ dicerentur.Italici generis milites, qui his quos diximus Columellis parebant,ſupra uiginti milia peditum ſummam efficere putabantur.Veteres Germani & Hiſpani ſexdecim milium ferè numerum implebant, præter eos quos Felix adducebat,& tirones Hiſpanos,qui Petro Velleio Geuara duce non-
dum aduenerant,ſic ut uera æſtimatione ad non dubium omen diuturni belli,lon B
giſſimæque obſidionis, utrinque uites uictoriæque ſpes æquatæ cenſerentur. Quandoquidem Florentinos non pro libertate tantum,ſed pro gloria ciuitatis,Etruſcique imperii dignitate, ab omnibus ſociis desertos,oppugnatoſque ab inuictis gentibus, ſummiſque principibus,arma induiſſe minime pœniteret; & unicam ueræ conſtantiæ laudem ſpectantes,quicquid uel iniqua belli ſors afferret, tam æquis quàm indomitis animis laturi uiderentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVIII.

PRAEPOTENTIS nobiliſſimæque ciuitatis cōſtantiam, quum
inauſpicatæ libertatis noua iura defenderet, ingentique animo-
rum pertinacia antiquiſſimarum gentium gloriam æmularetur,
armis fameque perdomitam narraturum, tantiſper reſpirare, &
B priores ſpiritus reſumere non puduit, dum inſtituti ordinis ſeriem
ſequutus, ea quæ diſtulimus, ſeruato temporis tenore, ſuo loco re
ferantur. Operæ itaque pretium duxi ſeruiendum hiſtoriæ, ut non
interciſa diſſipatis membris, ſed per partes inter ſe non abſurdè
coniunctas, integra legentibus proponatur. Quo fit ut promiſſi memor ad Solymanum
me conuertam, qui ab obſidione Viennæ inglorius diſceſſerat. Sed priuſquàm hæc dice
re aggrediamur, opportunum eſſe arbitror, ut rerum in Pannonia geſtarum ſucceſſum,
paulò altius repetamus, ſcilicet ut boni mortales, quibus de cauſis cum Solymano con-
tractum ſit bellum, liquidiſſimè cognoſcant, & hinc quoque Chriſtiani reges, quantum
nobis hæc bellua ab immenſo eius imperio, expeditiſque opibus reformidanda ſit repu
C tando, expendendóque pericula, conſilium pro publica ſalute digniſſimum aliquando
ſuſcipiant. Igitur Hungaris ad Mugacium trucidatis, & rege ipſo ad fœdum interitum
paluſtri lacuna ſubmerſo, uictor Solymanus Budam rectà contendit. Vrbe, regiáque
potitus, ad Danubium poſuit caſtra, inuiſitque regiam arcem, ita tamen ut in ea minime
pernoctaret, quòd antiqua Othomannorum lege cautum ſit, ut imperator nuſquam
muris, ſed ſuæ tantum cuſtodiæ munimentis confidat. Ibi ad eum delata ſunt occiſo-
rum antiſtitum & procerum cruenta ſeptem capita, quibus renidenti ore illuſiſſe uiſus
eſt, quum purpurati ea ſingula ligneo in gradu collocata, ſimulanter honoris cauſa incli
nata ceruice, & dextris ad pectus compoſitis nominatim ſalutarent, Papáſque ſtrennos
per iocum appellarent. Sed Solymanus graui fronte, quum ſingulorum nomina indica
D rentur, uehementer deteſtatus fuiſſe ferebatur, unum præ cæteris Ladiſlaum Salcanium
Strigonienſem antiſtitem potentiſſimum, obiecto fœdæ auaritiæ probro, quòd is re-
gem ſuum in tanta urgentis belli difficultate aurum mutuo depoſcentem, quum multa
pondera in eius theſauris laterent, adiuuare recuſaſſet. Tomoreum porrò ſtolidæ te-
meritatis incuſauit, quòd uir conficiendis ſacris dicatus alienæ functionis munus arro-
ganter uſurpaſſet. Ex aduerſo Franciſcum Pereuum Varadinenſem antiſtitem, nobiliſ-
ſimi generis uirum, ſeræ prudentiæ nomine laudauit, quod imminentis publicæ cladis
nequaquam falſus uates, in conſilio non inſulsè dixiſſe didiciſſet, quum Tomoreus de
committenda pugna importunè decerneret, poſtquàm eius fatali ſententiæ obſiſti non
poſſet, ſe prouidere quid cucullatus imperator poſtridie eſſet facturus. Eum namque tan
E to auſu nihil omnino aptius præſtaturum, quàm ut celeberrimum diem Chriſtiani ca-
lendarii faſtis insereret, à cæde triginta milium Hungarorum martyrum, pro tuenda
religione à barbaris iniquiſſima prælii conditione conciſorum. Eos enim Chriſtiani
martyres uocant, qui pietatis cauſa pugnantes, ultro egregiæ morti ſe deuouent. Reli-
quos tirones audaculos appellauit, & in his præſertim Georgium Sepuſium, Tranſyl-
uaniæ præfecti germanum fratrem, & multa canicie ſenium præferentem, Ambroſium
Sercanum, nobilitate generis, opibus & dignitate illuſtrem. Quum uerò ei Ludouici &
Mariæ uxoris ſimulacra oſtenderentur, generoſo ore dixit, ſe adoleſcentis regis cala-
mitatem miſereri, qui uſque adeo male ſobrios in re grauiſſima conſiliarios nactus, pu-
gnam abſurda ratione committere properaſſet: & ſe non ea de cauſa ut ei adimeret re-
gnum, ſed ut acceptas ab Hungaris contumelias ultore gladio uindicaret, in Panno-
niam ueniſſe affirmaret. Propterea ſi pugnæ diſcrimen euaſiſſet, proculdubio certa tri-

huti conditione impoſita ei Pannoniæ regnum redditurum,quando non ſua ſed aliena A
culpa cladem accepiſſet,& ſibi gloriæ futurum teſtaretur, ſi Sigiſmundi regis ſocii ſui
fratre genitum,& tantis Auſtrianæ clariſſimæ domui affinitatibus coniunctum cooſer-
uaret,tanta clementiſſimi ſermonis magnitudine differens,ut hæc animi ſui decreta Ma
riæ reginæ, quæ Buda Poſonium helli metu profugerat, enunciari iuberet: ſicuti nos
ah his qui interfuerunt accepimus,quod profectò pro falſo de harhari regis æquitate
humanitateque dictum uideri poſſet,niſi præclaro teſtimonio ingentis ſuæ liheralitatis
paulo pòſt Ioanni Sepuſio, nequaquam regia ſtirpe nato, & tum etiam hoſtilis animi
ſpeciem retinenti,id Pannoniæ regnum,uel nullis præeuntibus meritis,dono dediſſet.
Exinde æneas ſtatuas tres priſci artificii ſuſtulit,quæ in ueſtihulis regiæ à rege Matthia
Coruino,omnis uirtutis atque elegaotiæ ſtudioſo,conſtitotæ fuerant. Hæ clauigeri Her B
culis, citharœdique Apolliois,& pharetratæ Dianæ formas referehant, quas pro tro-
phæo Pannonicæ uictoriæ monumentum Bizantii in Hippodromo collocari iuſſit. Ab
duxit etiam tria inuſitatæ magnitudinis,operoſique artificii tormenta,quum paſſim ad
ornamentum inſignia& literæ argeoto ſcalptoria arte æri incluſo eſſent admiranda,
quæ Illyricæ Boſnæ regis fuiſſe dicebantur,io expugnatione Sciabatii oppidi ad Sanum
capta,atque item æneas aliquot ſtriati operis columnas,quæ portarum epiſtylia ſuſti-
nebant.Moratus eſt ad Budam dies ferme uiginti,quo ſpatio innatæ ſuæ genti ſæuitiæ
indulſit,nam diuerſa in proximas prouincias equitum agmina prædatum ſunt emiſſa,
quibus hinc ad Giauarinum uſque,illinc ad Tibiſcum amnem regio omnis improuiſa
atque horrihili populatiooe ita uaſtata eſt,ut ſupra ceotum & quinquaginta hominum C
milia omnis ætatis & ſexus,aut gladio cæſa,aut in ſeruitutem adducta referantur, quas
prædatorias manus poſtquam redeuntes in caſtra recepit, eodem quo uenerat itinere
Byzantium eſt reuerſus. Hiſdem uerò diehus Ioannes Sepuſius è Tranſyluania eductis
copiis,ut regi opem ferret,ſerò in Pannoniam ueoit, non obſcurè regis morte,& ma-
gno ſuo commodo lætatus,aſpirare namque cœpit ad Pannonici regni faſtigium,quan
do ipſe nulla extante regia prole,inter Hnogaros proceres eſſet clariſſimus, & propter
uictoriam quondam de agreſtibus,Georgióque Secalo Bornomiſſa collega partam bel
lica laude illuſtris haberetur.Itaque Ioannes ualido prudentique ingenio uir erectus in
ſpem potiundi regni,ſingulos proceres diligenter prehenſare cœpit, obteſtarique ne
proximis comitiis Hungarici nominis decus prodere uellent,ſi uetuſtiſſimæ dignitatis D
imperium ad externæ atque inimicæ gentis nomen traduci paterentur.Debere Hunga
ros probè meminiſſe quantas clades ſuperioribus tempeſtatibus acceperint,quum alie-
ni externique ſanguinis reges ſibi accerſerent,& aduerſus Turcas inauſpicata eorum ſi-
gna ſequerentur,ſatis præclaro documento eſſe debere ſuperiorum temporum calami
tates,quas uel Sigiſmundus Bohemus,uel ſuperior Ladiſlaus Sarmata ad Nicopolim ſe
mel,atque iterum ad Columbatium,& ad Varnam demum infeliciter cum hoſte bar-
baro dimicantes Pannoniis importarint,quando ea detrimenta,quæ uel longa Ladiſlai
ignauia,uel hac dudum infelicis filii temeritate ſuhiimus, memorare diſpudeat, ſub
quo militaris diſciplina,gloriaque Hunnicæ uirtutis penè tota interiiſſe credi poteſt.Su
pereſſe profectò proceres Pannonici ſanguinis,& antiquæ, ideoqne imperio digniſſi- E
mæ ſtirpis,qui generoſos ſpiritus gerant,atque animos reſtituendæ puhlicæ dignitati,
& tuendo regno pares in hoc publico luctu conſilia fortia atque arma expedita inui-
ctis animis proferant,inter quos uſque adeo demiſſi uel hebetis iogenii numerari oo-
lim,uel ſi me nonnulli clariores,honore natalium atque opibus antecedere uideantur,
ut me regendo regon,adminiſtrandóque hello quemquam uirtute aut Fortuna melio
rem fore confitear,ſatis namque fortem atque animi uirtute pernohilem præſtaho re-
gem,ſi ah hac certa fidelis animi propenſione, ſuffragio ueſtro dignus exiſtimabor.
Hac uia ingreſſus multum rogando ſatagendóqoe Ioaones multorum ſtudia prome-
ruit,eóque facilius quod Stephanus Bator procerum clariſſimus,ad Ferdinandum pau
lò ante in Bohemiam contendiſſet, & Ferdinandus apud Bohemos indictis comitiis
uehementer eſſet occupatus,quibus primatum & popularium præoccupatis uolunta-
tihus

A tibus rex erat appellandus. Per eos dies Hungari celebrandis regiis exequiis animos
intenderunt, quum Ludouici integrum cadauer Cetriſchi armigeri indicio repertum,
& è Mugaciana palude ad Albam regalem fuiſſet relatum. Dictis namque ſolennibus
inferiis, inſigni pompa apparatúque tumulatum eſt, apud ea ſepulchra quibus ſuperio-
res reges condi conſueuerant. Exinde exequiis ritè confectis, Rhacos eſt indictum, id
eſt comitiale concilium armatæ multitudinis, cuius authoritate acclamationeque ex
uetere legis inſtituto Pannoniæ reges creantur. Eius autem Rhacos is fuit exitus, ut Io-
annes, quum neminem in publico luctu competitorem habiturus uideretur, quando ne
mo uel clariſſimus candidati nomen profiteri auderet, magno omnium applauſu rex
appellaretur, præſtóque ei maturè adfuit Petrus Perenus, in cuius cuſtodia; uetuſtiſſi-
B ma ex rudi auro Hungarici regni corona ſeruabatur, qua ſolenni cerimonia legitimi re
ges coronari ſoliti ſunt. Ea Stephani primi Pannoniæ regis fuiſſe traditur, ſeruatúrque
in arce Vicegradenſi antiquiſſimorum procerum, more per manus tradito ſeruatóque.
Atque ita Ioannes ritè coronatus conſacratuſque eſt, de manu Pauli antiſtitis, qui in lo-
cum Ladiſlai Salcani Strigoniæ antiſtes fuerat ſuffectus, & Stephani Brodarici præſulis
Vacienſis, quem propter eruditi ingenii uim, & dexteritatem in omni rerum actione
ſingularem, epiſtolarum ſcriniique regii magiſtrum effecit. Americum uerò Cibac-
chum in præfectura Tranſyluaniæ Vayuodam ſibi conſtituit, qui Varadinenſi etiam
præſulatu interfecti ad Mugacium Pereni loco, dudum fuerat exornatus. Regi autem
creando ex ordine militarium procerum, mirificè fauerunt hi, quos è Tranſyluania ala
C rum præfectos adduxerat, uiros bello paceque præſtantes. In his eminebant Hungari-
co ſanguine progeniti Stephanus Verbetius, qui Romæ apud Leonem legatus fuerat,
& Paulus Artandus, atque item Gregorius Peſchenius, & Nicolaus Gleſſa, Ianuſque
Docia. Per hunc modum, dum nouus rex firmandis imperii uiribus, aſciſcendiſque ſibi
& promerendis proceribus liberaliter atque humaniter ſtudet, Ferdinandum Hunga-
rici imperii æmulum in Bohemia regem creatum didicit. Is ex uetere controuerſia eius
litis, quæ agitata fuerat inter Matthiam Coruinum & Federicum Cæſarem proauum,
præclara hæreditatis iura proferebat, ducta ſcilicet à Ladiſlai morte, qui in Bohemia in
ipſa nuptiarum celebritate, ueneno ſublatus ferebatur, ambitione malignitateq. Geor-
gii Poggibratii, qui Bohemiæ affectans regnum id paulo pòſt occupauit, uidebaturque
D adueniſſe tempus, quo Ferdinandus Bohemico auctus regno, & Caroli fratris opibus
ſubnixus, nec oblitus ſui iuris, Pannoniam non iniqua ratione repeteret, Auſtriano ſan-
guini, ideoque ſibi ab Alberti principis memoria debitam. Neque Ferdinando præter
Auſtrianas & Germanicas uires, quorundam Pānoniæ procerum ſtudia deerant, quum
apud eum eſſent ſemitransfugæ turbulentique homines, nouarum rerum cupidi, &
quo facile impelli poterant liuore corrupti, inuidenteſque prorſus Ioanni Hungarici
diadematis decus, tanquam præcipitatis comitiis tumultuarioque fauore imperitæ mul
titudinis, ipſo dignioribus ereptum. Nam præter Batorem, cui petendi adipiſcendique
regni prærogatiua optimo iure obuenire poſſe dicebatur, eminebant & alii pari prope
nobilitate, & bellica uirtute illuſtres, Valentinus Turaccus, Stephanus Maylatus, Ianus
Sala, Gaſpar Seredius, Balthaſar Pamphilus, & Ferentius Gnarus. His acceſſerat Paulus
E Bachithius, genere Triballus, uir eximiè bello fortis, qui apud Turcas Mahometanis
initiatus ſacris, ex neceſſitate fugiendæ ſeruitutis ad noſtros redierat, renouatoque ba-
ptiſmate Chriſtiano ritu fuerat expiatus, & Mugaciano prælio intactus euaſerat. Ho-
rum omnium hortatu Ferdinandus ſuopte ingenio repetendi ſui iuris auidus, confiſuſ-
que Bohemorum auxiliis & Noricis copiis, quibus accedebant è Rhetia ſuperiore co-
hortes euocatæ, & ſatis magnus è Stiria, Carinthiaque leuis armaturæ equitatus, Budam
recta perrexit: cuius aduentu grauiter permotus Ioannes, ut qui rerum omnium difficul
tatibus erat circumuentus, nec ſatis haberet copiarum, quibus agnoſcere ſtabilireque
noui regni opes poſſet, atque infirmiſſima apud ſe partim metu, partim leuitate gentis
ſtudia fore proſpiceret, nequaquam hoſtem Budæ expectandum eſſe conſtituit, horta-
tuſque duces ſuos, ut cedenti, & aduerſis infeſtæ Fortunæ flatibus uela dare coacto adeſ

ſe uellent,cum his copiis quas adduxerat,& quas demum conſcripſerat,Peſtum traiecit, A atque inde nuſquam conſiſtere auſus iuſtis confectis itineribus,ſuperato Tibiſco,ad Tocaium caſtra fecit.Id erat munitum caſtellum, in ulteriore ripa poſitum. Eius diſceſſu cognito Ferdinandus ſine uulnere Buda potitus eſt,ubi aliquandiu permanſit , conſultatumque eſt,an aufugiens hoſtis eſſet perſequendus.Eorum autem ſententia uicit , qui perterritum hoſtem priuſquam auxilia compararet,aut noua conſilia ſuſciperet,adhibita celeritate conſequendum cenſebant.Itaque Ferdinandus his maximè ducibus quos memorauimus omnes copias commiſit,qui continuatis itineribus quanta feſtiuatione equorum laſſitudo pateretur,& pedites gradum intendere poterant,ad Tibiſcum peruenerunt,& nauigiis quæ carris aduexerant connexis,contabulatoque ponte Tibiſcum ſuperantes,explicatis uexillis ad Tocaium ubi Ioannis erant caſtra inſtructa acie perue B nerunt.Quo hoſtium ſuperuentu perculſus Ioannes , communicata cum ducibus eius periculi difficultate,conſilium capit ſibi neceſſarium potius quàm decorum.Suadebant enim duces promptiſſimis animis pugnam poſcentes,contemptis ferè hoſtibus , ut ipſe paululum acie excederet,amoueretque ſe periculo,& ſi ita iniquior prælii ſors ferret,ſe ſe incolumem ſecundis Fortunæ caſibus reſeruaret, ipſos namq. quod turpiſſimum ſit Hungaris ad arma natis oblatum ab hoſte prælium detrectare,inuictis atque indomitis animis aduerſus transfugas conſtantiſſimè pugnaturos.Eminebat inter duces Ferentius Bodo ſingularis uirtutis & fidei dux uetus , cui rex præcipuum militiæ ſceptrum atque uexillum de manu tradiderat.Is ſumma peritia pro numero generęque militum aciem inſtruxit,in medio ipſe conſtitit cum Hungaris,cornua Tranſyluanorum copiæ tenue- C runt.In Auſtriana autem acie Valentinus mediam pariter aciem cum Hungaris tenuit ubi erat uexillum,duas medio agmini cohærentes brachiorum inſtar firmauerunt, hinc Stirianæ,illinc Noricæ equitum alæ.Sed Paulus Bachithius ex Turcica diſciplina aſtu & inſidiis uti ſolitus,cum globo Vſaronum,qui ſunt leuis armaturæ equites , latrociniis aſſueti,remotiore in loco ſtruendis inſidiis idoneo contra læuum hoſtium cornu conſedit,ita ut ex occaſione ſucceſſus qua parte oporteret in hoſtem impetum facturus uideretur. Tum uerò militum animis non multa ducum cohortatione ad pugnam accenſis , minora utrinq. tormenta currulia , quæ gallinacei oui magnitudine pilam euomebant, diſploſa ſunt:paruo quidem detrimento,quum procurrere & manum conſerere ſimul turmæ properarent,alternis utrinque cornibus alæ pulſæ profligatæque ſunt, nam Sti- D riani equites Tranſyluanorum uim non diu tulerunt : quum in altera parte Noricus equitatus cataphractus,nouas & collectitias Bodonis copias in læuo cornu proſtrauiſſet. Eodemque tempore ab utraque media acie paribus Hungarorum animis atque artibus contractum eſt certamen,uſque adeo acriter inuehendo procurſandoque, ut nuſquam antea uehementius & pertinacius dimicatum fuiſſe appareret . Sed nouo cataphractorum impetu qui pulſo dextro cornu in hoſtium latus ruebant , tota Bodonis acies uel egregiè reſiſtens fortiſſimeque dimicans,loco pulſa perturbataque eſt,eo quidem euentu,ut ipſe Bodo imperator,qui uexillum ſeruare reparareque aciem aliquandiu fuerat conatus , incumbente Paulo Bachithio ab Vſaronibus caperetur,& reliqui duces deſperatis rebus profugerent , non multaque cæde edita tormenta ad unum omnia,uexillaque in poteſtatem hoſtium deuenirent . Quum rex ipſe conſpecta ſuo- E rum ſtrage,periculo ingenti fugæ curſu ſe eriperet ad ipſos Sarmatiæ fines,uictores, uti oportebat,in Tranſyluaniam penetrarunt,quibus populis nullo negocio in ditionem acceptis,uniuerſa prouincia ad authoritatem Ferdinandi regis ſe contulit,Bodonem porrò cum reliquis nobilioribus captiuis atque uexillis ad Ferdinandum miſerunt. Cæterum Bodo quum uel propoſita libertate flecti non poſſet,ut ſacramentum Ioanni dictum uiolaret,& contra eum militaret,ab clementiſſimo alioqui rege in tenebricoſum carcerem nouæ ciuitatis relegatus eſt,atque ibi aliquanto poſt pedore conſumptus, miſer fato ſuo conceſſit.Nec multo pòſt Ferdinandus inclinantibus in eum Hungaris ferè omnibus,ex uſu uictoriæ rex eſt acclamatus,atque eadem uetere aurea corona,quam idem Perenus uir incertæ fidei,ideoque facile ad officium rediens detulerat,cum Anna uxore

A uxore quæ Ludouici regis erat ſoror,inſignitus eſt,celebratis eius ſolennis pompæ ceri moniis apud Albam regalem.Exinde Ferdinandus utriuſque regni rara felicitate com pos factus,in Bohemiam rediit,præſideſque qui Pannoniæ regnum adminiſtrarent,de-legit,Hi fuere Stephanus Bator,qui cum ſumma poteſtate Prorex eſt creatus,cui collega addebatur Paulus Strigonienſis antiſtes,qui & ipſe à Ioãne defecerat.Berethſaxium autem epiſtolarum magiſtrum fecit. Alexium uerò Turſonem Morauæ gentis,cuius ſoror Petro Pereno nupſerat,ærario præfecit.At Ioannes uſque adeo acerbè mulctatus à Fortuna,ad Hieronymum Laſchum profugit,uirum inter Sarmatas ab illuſtri nobili tate,eruditæque uirtutis nomine clariſſimum.Is tanti hoſpitis occaſione lætus nihil antiquius habuit,quàm ut regem in eas amiſſi regni calamitates præcipitatum accuratiſſi-
B mè atque humaniſſimè recrearet, polliceretur que ei in ſpem recuperandæ dignitatis opes ſuas,quæ non erant mediocres, & quod rediuiuæ felicitatis interſuit, ingenium ſuum in omni actione humanarum rerum ualde mirificum.Non erat ingrata Sigiſmun do regi ea Laſchi erga regem hoſpitalitatis liberalitas,quanquam ne Ferdinandum offenderet amicitia atque affinitate ſibi coniunctum ingenuè clientis officium diſſimulare uideretur,uel ob id quod antea ipſius Ioannis Sepuſiani tum reguli germana ſoror in matrimonio regio fuiſſet.Qua de cauſa fiebat ut Laſchus nihil tenerioris officii in percolendo hoſpite prætermitteret,nec tamen Sigiſmundi regis exiſtimatio læderetur. Quum uerò multum inter ſe colloquendo deliberandoque,integrum ferè menſem abſumpſiſſent, Laſchus excelſo ſolertique ingenio grauiſſimarum rerum conſilia agitare
C atque aptè terminare ſolitus, poſtremò ad id unum deſcendit . ut ab uno tantum Solymano maturam opem afflictis & perditis rebus ſperandam cenſeret,arbitrareturque ge neroſisſimum eundem & longè maximum regem,ſupplicis & eiecti preces minimè neglecturum,ſi ipſo miſerante ſubleuanteque reſtitutus foret ex tanto beneficio ſe clientem factum ex authoritate Othomannici nominis regnaturum profiteretur . Intelligebat ſiquidem Laſchus à tanto elatiſſimique animi Imperatore,non regna quæ illi abunde ſupereſſent,nec facile enumerari poſſent,poſtquam magnam orbis terrarum partem imperio complecteretur,ſed magnificentiſſimæ laudis gloriam peti,qua præinſita oriẽ tis regum animis uanitate,eum impenſè oblectari didiciſſet.Hoc erat conſilium, ut uſu apparuit,Ioanni maximè ſalutare atque honeſtiſſimum, ſi expulſi atque exulantis con-
D ditionem reſpiceres , ſed in cauſa Chriſtiana non obſcurè nefarium , poſtquam priuati commodi nomine Reſp.in longè maximum atque horribile diſcrimen adduceretur. Verum ægra mortalium mens quum de ſalute ſolicita parum ſperet,nulla unquam uel ancipitia,ideoque ſæpe nocitura,remedia repudiat, Nec multo pòſt decreto facto Laſchus qui nominis ſui famam præclaris operibus extendere cupiebat, legatione ſuſcepta Byzantium contendit. Fama eſt Sigiſmundum non modo euntem non retentaſſe, ſed iuuiſſe etiam diplomate,atque inſtruxiſſe eum literis,quibus tanquam ciuem familiaremque ſuum extraordinariæ & peculiaris legationis munus ſuſcipientem,ſibique cariſſimum,purpuratis & nonnullis Sarmatici etiam ſanguinis qui in aula Solymani gratia ualebant,commendabat.Itaque Laſchus emenſo itinere ubi Byzantium peruenit, primum omnium allatis muneribus,quæ elegantia potiuſquam pretio placitura grata-
E que præcipue uxoribus eorum futura non abſurdè exiſtimarat, purpuratorum non mo do,ſed Ianitorum etiam amicitiam promeruit:quando apud uenales barbaros nihil ma gis in pretio ſit quàm ſimplex uel aſtuta liberalitas.Inter purpuratos qui Baſſæ uocantur,eo tempore authoritate præſtabant Luſtebeius,in cuius matrimonio Solymani ſoror uiſebatur,& Habraymus ex Acarnania Pargæ humili uico natus,& cum Solymano à prima pueritia molliter educatus.Is Viſir,hoc eſt purpuratorum princeps,euaſerat,& quum teneret regium ſigillum,cunctiſque ſupplicibus libellis & epiſtolis ſubſcribere conſueſſet,reliquos aulæ proceres honoribus ualidos,ex peculiari,atque firmiſſima gra tia,authoritate anteibat. Per hunc modum inſinuatus & ſæpius apud purpuratos ſine interprete loquutus,quod Illyrica lingua omnibus ferè in aula eſſet familiaris, Ioannis regis cauſam egit,atque eum mirificè commendauit, nam ſalutato tantum Solymano

ſub primum ipſius aduentum de negocio acturus ad purpuratos de more fuerat reie- A
ctus, Neque enim Solymanus uirum Chriſtianum intra ſepta aulæ ad colloquium ad-
mittere conſueuit. Petebat Laſchus à Solymano, ut Ioannes Ferdinandi Auſtriæ prinçi
pis ininria, & quorundam Hungarorum perfidia regno pulſus, Pannoniæ rex, & Otho-
mannici nominis beneficiarius appellaretur, ideoque Turcicis armis in regnum reduce
retur, ſicuti proprium eſſet Othomannicæ ditionis, poſtquam illud iure belli adiudican
te Fortuna ab ea inſigni uictoria Solymanus felici dextra uindicatis iniuriis, deuictíſque
hoſtibus ſibi peperiſſet. Ioannem, qui commendatione uirtutis publico in concilio Hun
garorum omnium legitimè rex fuerat appellatus, & ritè etiam ex antiqua regni formu
la coronatus, nunquam, ſi in clientelam tutelámque reciperetur reduceretur que, tanti
beneficii memoriam animo depoſiturum, egregiaque fide gratiſſimi animi maieſtatem B
Solymani perpetuo cultu ueneraturum, atque ea quæ imponeret tributa quotannis per
ſoluendo, initæ clientelæ nomen cunctis gentibus declaraturum. Id uerò ſi Solymanus
ſupplici concederet, tam ipſi honorificum, & ad beneficentiæ famam ſplendidiſſimum
fore, quàm Ioanni utile uel decorum. Nam præterquàm quòd magnanimi reges benefi
cio dando potius quàm accipiendo Diis ſuperis æquentur, etiam id Othomannis ma-
gnopere conducere conſtaret, ut Turcæ infirmo & beneficiario regi potius finitimi
ſint, quam Ferdinando qui à Bohemis rex aſcitus, & Caroli fratris, cui Germani bellico
ſi homines parent, opibus fretus, bellum inferre, quam in finibus pacem tueri malle exi-
ſtimari poſſit. Non ineptè ſiquidem cauendum eſſe Turcis, ut quæ ſibi bellando paraue
rnnt, iiſdem armis defendant, nec quemquam ſupra cæteros potentia atque opibus au- C
geri ſinant, aliquando etenim fieri poſſe, ut Carolus authoritate uirium ampliſſimus, in
eamdem indicendi ſacri belli cauſam reliquos principes trahat, & pro religione uti ſu-
periores Europæ reges fecerint amiſſa, omnino repetenda iudicet, cuius uiribus uon fa
cilè demum reſiſti poſſet. Hæc diſertiſſimè dicta, quum Solymano ex occulta feneſtella
auſcultanti à purpuratis referrentur, non magni negocii fuit imperatorem gloriæ po-
tentiæque auidum eo perpuliſſe, ut Pãnonicum bellum rurſus ſuſciperet, & Ioannis pre
ces ad animum admitteret, polliceretur que ex uſu nouæ uictoriæ ea conceſſurum quæ
poſtularet, modò fidem tueretur, & ingrati nomen maximè abhorrendum exiſtimaret.
Interea Ferdinaudus non temerè Pannoniæ regnum ſibi graui ratione confirmandum
exiſtimans, neque alicunde uehementiorem, quàm à Turcis uim timens, pertentare So-
lymani animum, atque eius amicitiam appetere conſtituit, ratus eam honeſta conditio- D
ne poſſe comparari, ſi quo iure iuductus Pannoniæ regnum inuaſerit, et cœperit, apud
barbarum neqnaquam abhorrentem à iuſticiæ lande antiquæ ſuæ litis ſeriem explica-
ret, & ſe legitimum eius regni hæredem præclaris noſtræ legis monumentis demonſtra
ret. Exiſtimabat enim Solymanum tot undique uictoriis auctum, & iam planè tot regna
faſtidientem, uelut i ſumma gloria contentum, pace parta aliquando conquieturum. Pe
tebat autem hiſdem conditionibus amicitiam atque inducias, quibus Ladiſlaus & Ludo
uicus filius per aliquot annos ab Othomannis regibus antea meruiſſent, & tum etiam
Sigiſmundus Sarmatiæ rex pari induciarum tranquillitate eius amicitiæ beneficio frue
retur. Itaque idoneum nactus hominem, qui hæc mandata Byzantium deferret, Ioan-
nem Oberdanſcum uirum Pannonium deligit, hunc iuſto comitatu exornat, & muneri
bus, quæ purpuratis largiretur, decenter inſtruit. Sed ubi Oberdanſcus emenſo itinere E
Byzantium peruenit, Solymanus ſua ſpe durior eſt inuentus, auerſoſque ſe penitus pur-
purati à mentione induciarum præbuerunt. Nam tametſi legatus humaniter à Solyma
no fuerat receptus, audituſque patientiſſimè in conſeſſu purpuratorum facundè & dili-
genter cauſam egerat, in exitu tamen legationis, nihil plus quàm ſuperbi atque inſolen-
tis decreti reſponſum tulit. Dixerat enim Solymanus alienum eſſe à maiorum inſtitu-
tis, eos in gratiam amicitiamq. recipere, qui Othomannico nomini iniurias intuliſſent,
proinde Ferdinandum impudenter facere, qui alieni iuris regnnm inuaſiſſet, atque id re
tinere poſſe confideret, quando eius uetera iura planè inania quæ oſtentaret recenti ſua
uictoria, Marteque iudice obliterata antiquataque fuerint. His de cauſis eum toto indu-
ciarum

A ciarum & amicitiæ munere indignum uideri,ſeque eo eſſe animo ut contumeliam quā
acceperit,probè uindicandam ducat,indictoque bello rurſus ſibi Pannoniam omnino
repetendam , tantis autem ſe copiis eam expeditionem ſuſcepturum, ut Ferdinandum
uel intra Norici,Germaniæque fines ſit inuaſurus.Proinde ei omnem belli cladem pro
induciis atque amicitia denunciaret,propereque Byzantio excedere maturaret. Cæte-
rum Oberdanſcus ubi Viennam eſt reuerſus,quæ retulerat regiis præſidibus communi
cando, barbarorumque minas & maturum Solymani aduentum pronunciando, quum
nemo Germanorum,ut ea crederet adduci poſſet,aliquandiu pro uaniſſimo nebulone
habitus eſt.Quamobrem ut effugeret inuidiam uera pro falſis interpretantium, ad Fer
dinandum peruolauit.Is tum erat apud Spiram Nemetum urbem ad ripam Rheni poſi
B tam,ubi petitioni ſuæ ſuffragatores comparabat,quòd ea inſtarent apud Germanos co
mitia,quibus ipſe coronato Carolo fratre Cæſar eſſet deſignandus. Is nuncius non me-
diocriter eum perculit,quòd eorum quæ diceret,& ſe facturum profiteretur hoſtis bar-
barus,non facile fidem fallere ſolitus, proculdubio euentura proſpiceret, alienoque
tempore auxilia à Germanis petenda uideretur,ſi tanto hoſti obuiam eundum,& Hun
garorum ſaluti conſulendum foret, Carolo præſertim fratre Italicis implicito bellis, &
rebus undique ad multam rei nummariæ inopiam redactis,qua una cogi milites & bar-
baris reſiſti poſſe iudicaret. Adulto uere,& læto iam gramine uirentibus campis,So-
lymanus nihil ab inſtituto conſilio repetendæ Pannoniæ diſcedit, magiſtris equitum
imperat,ut copias omnes ad ſigna uocent.Europeis equitibus imperabat Habraymus,
C Aſiaticis autem Becrambeius:hic ad edictum ex Aſia copias in Europam traducit,ille
aduocat Sanzacos omnes,qui ſunt prouinciarum præfecti. Ab his ex uetere diſciplina
accerſuntur Subaſes,Vayuodæ & Flammurani,qui diſtinctarum alarum atque turma-
rum præfecti ſunt. Hi omnes indicto die, opportuno loco conueniunt,præcipueque
apud Sophiam Triballorum urbem,quæ Europei magiſtri equitum certa ſedes eſt,ſicu
ti Aſiatici urbs Cuthea Galatiæ. Præmittuntur itaque uoluntarii equites, qui ſunt ex-
traordinariæ militiæ,temporariique ſtipendii ex omnibus prouinciis, Transdanubianiſ
que præſertim,ad prædæ ſpem euocati,ideoque eorum lingua Achangi appellantur.
Eorum ingens numerus eſſe conſueuit,ut pote qui ſupra quinquaginta milium nume-
rum impleant:reguntur autem imperio peculiaris præfecti, qui ex antiquiſſima Turca-
D rum familia,uti uirtus prouehit ex uetere prærogatiua deligitur. Is tum erat Acoma-
thes Michaloglis,qui anteire magiſtri equitum agmina,& primus in hoſtilem regionē
irrumpere,& latè prædari,ferroque & incendio cuncta abſumere iubetur. Itaque Soly
manus præeuntibus Europeis,& Acangis,Aſiaticis terga tuentibus,Hadrianopoli pro-
fectus,quintis decimis caſtris Belgradum peruenit,ſuperatoque Sauo Drauoque flumi
nibus iter rectà Budam extendit.Hiſdem ferme diebus quibus Solymanus Belgradum
applicuit,Ioannes rex quanto maximè potuit honeſtiſſimo Hungarorum procerum co
mitatu ſeptus,ipſo Laſcho comite ad Solymanum uenit, ut honoris cauſa in gratiam
clientelamque ſuſcipientem,præſens agnoſceret,tutelarem eius dextram oſcularetur,
atque eum ut promiſſa præſtaret gratias agendo ueneraretur.Ille graui fronte,ſed ami-
E co obtutu parum ſe è puluino commouens,dextram ſuam fide uirtuteque præſtantem,
ideoque ſemper ualituram apud eos quos in amicitiam reciperet,porrexit,teſtatus nihil
ſibi optatius & melius à maximo numine poſſe tribui,quam ut miſeros ab ipſius præſer
tim hoſtibus iniqua & indigna perpeſſos ſubleuare poſſet.Proinde bono animo eſſe uel
let,cuncta enim quæ ultore gladio eo bello de hoſtibus pararet,liberali animi decreto ei
protinus eſſe conceſſurum.In conciliando autem Solymano Ioannes Habraymi Baſ-
ſæ efficaci ſtudio profecit,quem antea per Laſchum Byzantii ita precibus atque mune-
ribus præoccupato eius animo,ſibi beneuolum amicumque parauerat, ut regiæ cauſæ
patrocinium facile ſuſciperet,Aloyſio Gritto præſertim internuncio felicique auſpice.
Is enim caſtra ſequebatur,& uti erat Andreæ Venetorum principis filius,ideoque præ-
clara eius nominis commendatione inſignis,& omnis elegantiæ peritus, ab intimo con
uictu ſecretioreque conſuetudine familiaris,tanta ualebat gratia,ut Habraymum ab oc

culto quodam ſydere Solymani genio non obſcurè imperantem, eò quò uellet facile A
perduceret. Griitum ſi quidem Bizantii natum atque educatum, ideoque Turcicæ uſ-
que ad admirabilem facundiam peritum linguæ, generoſi mores, & domeſtici appara-
tus ſplendor, ſummaque in omni re, agnoſcendiſqoe præſertim, & peritè æſtimandis
gemmis, quarum mangones domi aleret, mirabiliter commendabant, uſque adeo ut in
eius hortos, quos apud Peram habebat, ex Iıalica diſciplina cultiſſimos, Solymanus ipſe
oblectationis cauſa ab Habraymo perduceretur, atque eo ſeceſſu iocundis ſermonibus;
tenerioris amicitiæ gratiam aucuparet, inde magno quæſtu uectigalibus atque porto-
riis præficeretur. Aduentantis Solymani fama, rectaque Budam ire pergentis, Budenſes
metu perculſi, fermè omnes urbe profugerunt, & in proximas urbes, pars Strigonium,
pars Albam regalem, alii Poſſonium demigrant. Itaque uacua penè potitur Buda, & ar- B
cem, quæ Germanico præſidio tenebatur, oppugnari iubet. Turcæ perfectis per cuni-
culos ſubıerraneis operibus, uectibus & dolabris, ima turrium fundamenta ſubruere
conantur, ut ſuppoſitis ignibus arcem exſcindant. Quibus barbarorum operibus terri-
ti Germani, quòd paribus cuniculis ex diſciplina obuiam ire nequirent, nec tormentis
ſe ſe defendere poſſent, & imminentis excidii propinquum iam diſcrimen præſentirent,
de deditione ſigna proferre, & cum barbaris colloqui cœperunt, inter quos nonnulli
erant Germanicæ periti linguæ. Præerat arci Thomas Nadaſtus inter Hungaros nobili
tate generis, eruditique ingenii dotibus illuſtris. Is uti debebat egregiè fortis cuſtos, mi
lites cum boſtibus colloqui uetat, & in hoſtes tormenta conuerti & dirigi iubet, igna-
uiæ ſimul atque perfidiæ eos arguit, comminaturque eis pœnam fœdi ſupplicii, niſi ex- C
trema quæque oppugnationis pericula ſuſtinenda cenſeant, & decus Germanici nomi-
nis, Ferdinandique præſertim, à quo ſtipendia acceperint, atque opima præmia expecta-
re poſſent, conſtantiſſimè tueantur. Sed iam ſulphureus uapor ſuccenſi in cuniculis tor
mentarii pulueris, ad nares Germanorum permeabat, & ex diſcurrentium ſpectantium
que Turcarum habitu, non obſcura concaſuræ mox turris indicia deprehendebantur,
quo ingentis periculi metu adducti rurſus ad idem deditionis conſilium redeunt, quòd
præſentis uel maturæ iam cladis pauorem altè conceptum, nullus uel teterrimæ pœnæ
metus, aut admiſſi flagitii pudor, aut cuſtodis ampliſſimi uiri reuerentia ſuperarent. Ita-
que quum Nadaſtum minaci fronte uociferantem in ſententiam decretæ deditionis ad
ducere non poſſent, eum comprehendunt, uinculaque iniiciunt, ne reſiſtere, aut hiſcere D
queat, conſpirantes cum hoſte ſaluis rebus paciſcuntur. Id ratum habuit Solymanus.
Cæterum quum eius præſidii milites, qui erant ferè ſeptingenti ex conditione incolu-
mes, ſarciniſque ſuis onuſti in Poſſonium abirent; & Ianizeri occupata arce Nadaſtum
ſolutum uinculis pariter dimiſſuri eſſent, Solymanus de militum perfidia, probitateque
Nadaſti certior factus, quo nefario flagitio contaminatos ſua lenitate indignos putaret,
ut alienæ perfidiæ ſcelus ulciſceretur, Ianizeris ad unum trucidandos obiecit, Nada-
ſtum uerò ipſum ſtipendio inuitatum, idque renuentem humaniter dimiſit: ipſius etiam
Ioannis regis commendatione adiutus, quanquam ſoror eius eſſet in matrimonio Ste-
phani Maylati deſertoris primò, & mox atrociſſimi ſui hoſtis. Id ſæuæ cædis facinus im
mani imperatoris iuſſu non iure modò, ſed ad laudem etiam ueræ uirtutis atque iuſti- E
ciæ patratum uideri uolebant barbari, qui ſacramentum militiæ nullo uel præſentis me
tu mortis uiolandum cenſebant, quod fortaſſe æquum exiſtimari poſſet, niſi atrox atq.
perpetuum barbari hoſtis in noſtras gentes odium, ſi iuſta humanitatis iura æſtimen-
tur, eleuaret penitus, & euerteret. Cur enim Germani qui beneficio ipſius peccauiſ-
ſent, & diplomata conceſſa libertatis obtinuiſſent, uſque adeo crudeli nece mulctan-
di uideri potuerint, quum ipſe Solymanus in ea alienæ perfidiæ cauſa propriam abru-
ptæ fidei notam ſubiret, & quam quærebat iuſticiæ laudem tam crudeli quàm turpi ſen
tentia præuerteret. Exinde Solymanus eo conſilio ut Viēnam duceret, caſtra mouens,
ex itinere Altaburgum oppidum Bohemico cuſtoditum præſidio admotis copiis ador
tus; uel impigrè Bohemis aliquandiu propugnantibus, ſed mox cadente ipſorum duce,
concepto graui metu murum deſerentibus, expugnauit, interfectis ferè ad unum Bo-
hemis

A hemis. Ab Altabnrgo Acangts uerſus urbem Quinque eccleſias uocatam prædatum
dimiſit, qui intercepta ingenti omnis generis hominum præda, nemine uſquam reſiſteo
te præteruecti Viennam, luctuoſas ad Linzium uſque excurſiones fecerunt, ita ut paſ-
ſim atrocibus incendiis ædificia conflagrarent, & magnus Viennenſibus incureretur ti-
mor. His barbarorum præcurſionibus antea prouiſis Ferdinandus graui incenſus cura,
quas potuerat euocare & cogere copias, intra Viennam contulerat, & maioribus co-
gendis præſidiis implorabundus opem, ſingulos regulos ſingulaſque ciuitates adiens
uolitabat, qua in re aliquanto quàm pericula poſtulabant, ſegniores Germanos repe-
riebat, ideoque etiam tardius quæ uellet conficiebat, quoniam celeritate Solymani præ
occupatus fuiſſe diceretur, io oreque omnium eſſet Oberdanſcus, qui tanquam non fal-
B ſus uates probo ore quæ à barbaro imperatore dicta fuerant, non ſerò futura prænun-
ciaſſet, & Viennenſes uanitatis & incredulitatis ſuæ pœniteret, & tum feruidiſſimè quæ
opus erant pro tuendæ ſalute munimenta circa urbem præpararent. Paucis autem die-
bus ſecundum amiſſæ Budæ famam circiter uigintimilia peditum & equitum Viennam
confluxere, quibus præſtantiſſimi præerant duces, inter quos eminebant Philippus Pa-
latinus, Nicolaus Salma, qui Ticinenſi prælio in quo rex Galliæ captus eſt inclaruerat,
& ſecundum eum Gulielmus Rocandulphus regiæ aulæ magiſter Italicis clarus bellis;
& Ioannes Cazianer uir pugnax natione ſemi Illiricus, cui poſtea Viennæ præfectura
obtigit, & ſecundum hos Nicolaus Turrianus, Ioannes Hardecus, Leonardus Velſius;
& Hector Raynſachus, inter Germanicos proceres cum genere, tum bellica laude illu-
C ſtres. Ab his præparata ſunt ænea circiter centum curulia tormenta, præter minora.
Hæc erant ferè trecenta, quæ pilam plumbeam infra anſerini oui magnitudinem ferrēt;
& pro corona mœnium iuxta pinnas, earumque feneſtellas in canteriis diſponebantur.
Circiter idus Septembres Solymanus Viennam peruenit, aliquanto tardius quàm ſpe
rarat, quòd eius curſum toto ferè itinere propter plenos & creberrimos eius æſtatis im-
bres, amnes inflati multis in locis alueorum marginibus ſuperatis inundantes, retardaſ-
ſent, ob ídque Danubius ſe ipſo largior atque turgidior, minus idoneam aut tutam naui
gationem ſubeuntibus tot nauigiis, onerariiſque præſertim lintribus, præberet. Igitur
Solymanus quinis caſtris diuerſo atque opportuno loco poſitis urbem circumplexus;
tantam per omnes campos tabernaculorum multitudinem Viennenſibus è ſacra tur-
D re, quæ è media urbe excelſiſſima atque pulcherrima ſtructura exurgit, proſpectantibus
oſtendebat, ut octona undique ſuburbani agri millia paſſuum occupare cenſeretur. Ha-
braymus montem ubi caſtellum eſt antiqui operis deſertum præoccuparat, unde non
interiecto magno uallis ſpatio totam urbem deſpicere poſſet, extra tamen tormenti ia-
ctum. Becrambeyus autem conſidebat contra Purgatoriam quam uocant portam, iuxta
Sancti Vlderici templum. Tertia caſtra erant Michaloglis. quæ ſecundum accliuia mon
tis ad templum ſancti Viti latiſſimè extendebantur. Quarta erant poſita ad Scotorum
portam ad Danubii ripam pertinentem, qua in parte conſtitutæ fuerant Aſaporum tur
bæ, quibus admiſcebantur ualidæ Ianizerorum cohortes; quæ repente erectis munitio-
nibus prælongis ſclopettis rem gerebant, nec quemquam in muro Viennenſium conſi-
E ſtere patiebantur; adeo nanque peritè glandes dirigebant ut pluteos perforarent, atq.
his appoſiti milites ſternerentur, & ſedulo collimantes deſtinatò intra ſagittarias fene-
ſtellas crebro glandes conicerent, & in ſtatione pro corona conſiſtere auſos uulnera-
rent, ſuperfunderetur autem tanta ſagittarum uis intra urbem, ut per regiones qui non
eſſent galeati tanquam è cœlo decidentibus ſagittis grauiſſimè ferirentur. Cæterum So
lymanus ad diui Marci tēplum prætorii uexillum erexerat, ſeptis hortorum lateritiis
munitionibus, & per Aſapos actis cuniculis mœnium fundamenta ſubruere, & dolabris
& uectibus non uno in loco muros præcidere iubebat, nam quum muralibus careret
tormentis, ad id oppugnationis genus uia rectior & potior uidebatur, uel ob id præ-
ſertim quòd magno Viennenſium commodo accidit. Volfangus Hoder Poſſonio
exiens cum iuſto tormentorum apparatu expeditiſque copiis ſubeuntem aduerſo flu-
mine Turcarum claſſem eo euentu aggreſſus fuerat, ut multa nauigia minora demer-

geret,& lintres aliquot magnos,quibus maiora tormenta ad oppugnationem mœnium A
ſubuehebantur, perforaret atque demergeret ,& Turcæ amiſſis pluribus è numero ſo
ciorum naualium,multiſque militibus qui claſſi præſidio impoſiti fuerant interfectis,
inſigni clade afficerentur,paucisque ſuorum amiſſis Volſangus Poſſonium uictor redi-
ret.Reliqua tamen barbarorum claſſis ubi Viennam peruenit, primo impetu pontes
omnes præcidit & diruit,nam Danubius paulo ſupra urbem in aliquot partes diductus
paruas efficit inſulas, quæ pontibus iunguntur,per quos Auſtriana uia in urbem dirigi
tur. Ea claſſis ita uerſus arcem conſtitit, ut neque terra neque flumine aditus ullus li-
ber aut tutus exituris uel ingreſſuris relinqueretur,& ſi armatorum cuneis effectis por-
tis erumperent,facilè à barbarorum multitudine intra urbem cum detrimento retru-
derentur. Nam paulo antè Ioannis Ardechi equites uel egregiè pugnantes & ſplendi- B
dis muniti armis erumpere auſi, detrimento accepto, cum ab equitibus,tum à Ianize-
ris ſclopettariis reliquiſque ſagittariis tanta perturbatione pulſi reiectique ſunt,ut mul
tis interfectis & uulneratis Volfangus ſignifer cum uexillo caperetur, qui non multo
pòſt à Solymano inſigni donatus ueſte ad ſuos remiſſus eſt, cum mandatis,ut ad dedi-
tionem præſidiarios milites ſimul & Viennenſes ciues hortaretur. Ipſum enim ſi per-
tinacius reſiſterent, pro humanitate atque muneribus quæ offerebat, in omnem æta-
tem & ſexum gladio ſæuiturum. Sed ea erat omnium conſtantia,ut nihil tanta multi-
tudine hoſtium terrerentur, & probè ſe mœnia defenſuros confiderent, poſtquàm
nulla hoſtibus eſſe muralia tormenta perſpicerent,quibus facilè murus quati atque per
fringi poſſet, niſi Volfangus è Poſſonio nauali prælio uictor aliquot inuſitatæ magni- C
tudinis tormenta demerſiſſet. Neque enim quæ barbari aduexerant curulia tormenta
campeſtribus potius præliis apta,quàm pulſandis diruendiſque mœnibus idonea, nul-
lam niſi in ſumma corona ad pinnas uim afferebant,uidebaturque peritis tot ducibus
Germanorum Viennæ mœnia tanquam ab imperitis architectis antiquitus ſtructa, ob
id magnoperè inepta eſſe atque inualida ad ſuſtinendam grauiſſimam tormentorum
oppugnationem,quoniam rotunda & tāquam circino in orbem circunducto nulla ex-
tantioris prominentiæ propugnacula haberent,unde oppugnātium hoſtium latera per
obliquos pilarum ictus feriri poſſent. Nam neque antea Ferdinandus à quoquam fini-
timo uim timens,neque Viennenſes qui multis annis hoſtem non uidiſſent, muniendæ
urbi curam intenderant, ut pote qui nihil antea,uel admonente Oberdanſco de barba D
rorum aduentu timuiſſent, uixque terrenam nequaquam denſi aggeris munitionem,
quæ idoneam propugnaculi haberet proiecturam erexerant, circa unam tantum Ca-
rinthiæ portam, aliis autem in locis ligneas extantis podii modo caſulas protulerant,
ut inde nihil ab hoſte conſpecti defenſores grauioribus ſclopettis rem gererent.
Sed his falconum hoſtilium crebris ictibus deiectis & deturbatis, aut perpetua glan-
dium minorum grandine terebratis, totus penè murus propugnatoribus nudabatur,
tanta quoque fuit temporis exiguitas, ut duces uti oportebat ex gleba ceſpiteque,
altiora intus munimenta erigere nequirent. Ibi enim de more conſtitui debebant
maiora tormenta, nam magno numero impoſita currubus ſuppetebant, quæ lon-
giſſimè in hoſtium caſtra globos ferreos euibrarent, ita ut illorum nullus eſſet uſus,
quòd nullo alto ſtabilique propugnaculo collocari poſſent. Apparebat ſiquidem ſi in E
altiores aggeres educerētur,quos hodie propterea quòd emineant & excelſi ſint cabal
lerios uocamus,magna clade Turcarum caſtra poſſe affici,nam paulo antè duo Hiſpani
Daualus & Aquileria tormentum mediocre quod mediam colubrinam uocant,in præ-
alta mœnium parte,uſitato ergatæ molimine funibus eduxerant, cuius ictibus aliquot
hoſtium tabernacula proſtrata fuiſſe ſpectabantur. Itaque omnis labor totaque ſpes
ſubruendi muri apud Turcas poſita erat in cuniculis, qui tribus in locis ſubter funda-
menta mœnium ducebantur, quorum operum ſonitum ſedulò auſcultantes Germa-
ni, & quo tenderent telluris commotæ pulſu certis (ut alibi diximus) plenorum aqua
peluium,& tympanorum militarium inſtrumentis deprehendentes, paribus cuni-
lis occurrebant, quando neceſſe eſſet tympana ſolo appoſita, uel ex minimo ter-

ræmotu

A ræmotu commota membrana palpitare; uaſa autem pariter concuſſa tellure criſpantem
aquam oſtendere. Ad hæc ſuſpectis in partibus murum introrſus ingentium trabium tibi
cinibus effulciebant, ut caſura extrorſus mœnia proruerent; uti tum accidit quum excita-
tis ab hoſte cuniculorũ ignibus ad Carinthiam portam magna pars muri tremefacta, in-
columi tamen turre hiſceret, atque extra prolaberetur, Turcæ præpediti ruina & cõfer-
tim ingredi conati facilè ab armata Germanorũ phalange repellerentur. Nec multo pòſt
contra templum diuæ Claræ proruens murus binis hiatibus editis, ſed his non omnino la
tis Turcæ ad irrumpendum inuitarentur, & quanquam propter anguſtias tenui cuneo in
trarent, cruentum tamen, ſed ſuo maximè ſanguine, certamen cum Germanis eius ſtatio-
nis contraxerunt; tanta barbarorum audacia conſtantiaque noſtrorum, ut protectæ ſplen
B dentibus armis cohortes facilè inermem turbam hoſtium temerè proruentem, & cuſpidi
bus ſeſe ultro offerentem egregiè ſuſtinerent, & quòd barbari eſſent numero impares,
multos eorum confoderent, tergáque dare, & tumultuosè regredi multis cadentibus co
gerent. Triduo pòſt atrociſſimè dimicatum eſt, quum pars muri iuxta Carinthiam portã
non longè à priore mœnium ruina ita concidiſſet, ut Turcæ noſtrorum phalanges in po
merio conſtitutas, paratáſque ad pugnam excipiendam patente ruina conſpicerent, ado
rirenturque ardentibus animis, & abiectis demum utrinque ſclopettis & arcubus ad gla-
dios incuruos & prælongos enſes Germanicos, quos ambabus regunt manibus, rem de-
ducerent; quum eadem ratione qua Germani duces hortabundi phalangem promouerẽt,
& Turcarum præfecti ſuos non uerbis modò ferócque ululatu capeſſere pugnam, ſed illa-
C tis uulneribus ad prælium compellerent. Certabatur omni genere telorum igneque miſ-
ſili; ſic ut nuſquam acrius & periculoſius hoc ſeculo pugnatum fuiſſe diceretur. Ambu-
ſtus eſt Othingus nobilis regulus, & nonnulli pariter è barbaris ordinum præfecti, quo-
niam Aſapis & Ianizeris equites ipſi dimiſſis equis ſuiſq. protecti ſcutis & incuruis arma-
ti gladiis equeſtribuſque haſtis audaciſſimè miſcebantur. Ad extremum quum tribus ho-
ris eſſet pugnatum Turcæ inſigni detrimento accepto per eaſdem ruinas extrorſus præci
pites dati ſunt. At Solymanus tot irritis & maximè cruentis ſuorum præliis permotus, ſu
premum immanium uirium ſuarum conatum editurus, præfectos omnes aduocat, acer-
biſſimis caſtigat uerbis, quód partæ propè uictoriæ defuerint, ignauiſſiméque contra mo
rem inuictæ gentis à limine ſemicaptæ urbis (quod pudeat uiros fortes) pedem retule-
D rint. Propterea confirmarent animos, & rurſus ad renouandam pugnam corpora atque
arma pararent, ne dedecus admitteretur. Se enim putare turpiſſimum incœpto abſcede
re. Proinde exiſtimarent, aut egregiè in poſterum diem expugnata urbe uincendum, aut
ignominiosè pereundum. Ab hac atroci denunciatione poſtridie, qui fuit idibus Octo-
bris, ſupremo conatu redintegrata eſt pugna uſq. adeo terribilis, ut quum barbari agmi
natim per eaſdem ruinas in urbem irrumperent progrederenturque, & denſatas hor-
renteſque haſtis noſtrorum acies contemnerent, præeunte incredibili crepitantium
ſclopettorum procella, collato pede pugnaretur. Sed magno ſtatim noſtrorum com
modo nonnulla maiora tormenta certis locis perité diſpoſita collibratáque in proruen
tes Turcas emiſſa ſunt, tanta ſtrage edita ut milites prodeuntium ducum imperiis
& minis parere deſinerent, & Turcico gladio interfici quàm Chriſtianis tormentis
E ſterni ſatius & melius arbitrarentur; atque eo modo finis Viennenſium periculo eſt
impoſitus, & inſolentis tyranni pertinacia fracta eſt, non dubia cum laude Germani-
cæ uirtutis atque ignominia barbarorum. Poſtero die Solymanus ſibi diſcedendum
multis de cauſis iudicans, captiuos quoſdam ornatos ueſte ſerica, pecuniáque donatos
in urbem remiſit, ut ducibus Viennenſium referrent, ſe non eo conſilio obſeſſum
oppugnatúmque Viennam ueniſſe, ut urbem caperet, ſed peculiari de cauſa ut Fer-
dinandum hoſtem ſuum nanciſceretur, quo cum de Pannoniæ poſſeſſione nobili prælio
controuerſiam finiret. Verùm poſtquàm eum Viennæ non eſſe, & in ulteriorem Germa
niam abiiſſe didicerit, moturum inde caſtra, & ad quærendum perſequendumque eum
tanquam præcipuum hoſtem eſſe progreſſurum. Proinde ipſos rectè facturos ſi ſeſe dede
rent. Quod ſi facerent, ipſum neque ingreſſurum urbem, & Viennenſes præſidiarioſq.

eorum incolumes ſaluis rebus ſeruaturum, donaturúmque perpetua immunitate. Hæc A
Viennenſes uti à barbaro propter deſperatam urbis expugnationem prolata irriſerunt,
maximóque rerum diſcrimine liberatos confeſſi ſunt. Nam poſtridie, qui fuit trigeſimus
dies obſidionis, Solymanus caſtra mouit, tribuſque itineribus, & tribus maximis agmini
bus iter cœpit; nam Strigonienſi uia, atque item altera quæ ad Cranium Semilliricam re-
gionem ducit, & tertia qua iter eſt in Boſſinam digreſſum eſt; ita ut Habraymus ultimo
loco regii agminis terga clauderet, & claſſis totis Danubii ripis omnes commeatus &
reliquarum rerum facultates terreſtri agmini ſuppeditaret. Verùm à tanti hoſtis diſceſſu,
lætitiam ingens perfudit luctus, quoniam ſupra ſexaginta milia Germanorum capitum
in ſeruitutem abducta ferebantur, ut magno Viennenſium incommodo totus ager ſucci
ſis uitibus & frugiferis arboribus fœdè deformatus uiſebatur. Solymanus autem Ioãnem B
Budæ regem conſtituit, beneficiariumque & amicum ex diplomate & ſolennibus codicil-
lis appellauit, adiunxitque ei Grittum, ut ea pararent quæ confirmando regno opportu-
na uiderentur. Accidit autem (quod minimè prætermittendum uidetur) tametſi barba
ri laudem reſpiciat, ut Solymanus Ioannem in eius tabernaculum cum proceribus Hun-
garis admiſſum impensè rogaret, ut Paulo Strigonienſi & Petro Pereno clementer parce
re, & in priſtinum gratiæ locum recipere uellet. Nam Ioannes ab eorum ingeniis amici-
tiáque plurimum abhorrebat, quoniam illi fluxa fide ſacramentique immemores idem
quod ſibi antea dum coronaretur officium Ferdinando præſtitiſſent, tanquam deſerto-
res oblitique Hungarici ſanguinis ad Germanos defeciſſent. Ad id clementiæ munus
quum duriorem ſe oſtenderet Ioannes, atque prædiceret eos propter ingenti leuitaté præ C
clara malignitate cumulatam, nequaquam in fide permanſuros, rurſúſque qua deficerent
occaſionem priore turpiorem inuenturos, Solymanus uocem paululum intendens non
barbaro ſed optimo rege digniſſimam, an tibi, inquit, in hac uita melius atque honeſtius
quicquam euenire poſſe putas, quam ſi ex tua clementia, qui tui ſint hoſtes ingrati apud
mortales euadant, hoc eſt æterno ignominiæ probro notari, quum in te ſempiterna pro-
bi & clementis animi laus manſura ſit? Nec multo pòſt inſtantis iam hyemis frigora ti-
mens infeſta iumentis, camelíſque præſertim calidiore ſub cœlo natis, iter cœpit ad Bel-
gradum, atque inde in Thraciam eſt reuerſus. Cuius diſceſſus aliquanto maturior quàm
ſperaſſent homines, ſicuti Cæſarem ingenti cura metúque liberauit, ita Florentinorum
animos magnopere conturbaſſe uiſus eſt, qui non ineptè ſperauiſſent Cæſarem ſuo per- D
motum periculo barbaris occurſurum. Quid enim ineptius atque abſurdius, quod ad exi
ſtimationẽ eius pertineret, quàm proprias uires impia quadam obſtinatione alieno atq;
inuidioſo implicaſſe bello, dum Noricus ureretur ager, & Ferdinandus frater nouo Pan
noniæ regno pulſus, patrimonii ſui dira incendia proſpectaret, ſcilicet ut liberam ciuita-
tem, ſecus ac ſuperiores Cæſares feciſſent, urbes tyrannide oppreſſas liberare ſoliti, ad ue
terem redigeret ſeruitutem? Quid porrò ignominioſius Pontifici accidere poſſe, quàm
Cæſarem retentare, qui peculiare deflagranti patriæ ſuæ ſubſidium afferre deberet, ſuo-
pte ingenio publici periculi cauſam generoſa uoluntate, niſi ſacrorum princeps religio-
nis obliuiſceretur, eſſet defenſurus? Sed uel in deiectis tanta ſpe animis, nihilo ſecius ui
gebat illa pertinax uoluntas ut omnes pacis cõdiciones abnuerent, quæ ſpecioſo ſuſce-
ptæ libertatis nomini officere poſſent; nec tamen alicunde reperirent uel priuatis uel pu- E
blicis conſiliis, qua ratione diuturno reſiſti bello poſſet, poſtquàm deſerti ab omnibus ſo-
ciis, oppugnatique conſtantiſſimis duorum maximorum principum uiribus nihil de belli
exitu dubitarent. Id uerò fiebat quòd in ciuitate populares dominarentur, imperiti homi
nes, ut paulo ante uni tantum mercaturæ dediti; peritis autem rerum, patritiíſque præ-
ſertim & rectè ſapientibus nullus eſſet in rep. locus; utpotè qui is tantum optimus ciuis exi
ſtimaretur qui acerbiſſimè eos ciuium ordines, qui antea in adminiſtranda repub. ualuiſ-
ſent, proſcinderet, & de Pontifice inſolentius loqueretur; ſicuti pauloante intemperanter
euenerat in publicis concionibus quas in templis facundiſſimi quidam iuuenes ad popu-
lum habuerant, ut iuuentutem ad capeſſendam inſtitutæ urbanæ militiæ diſciplinam, hor
tarentur, qua ciuitatis dignitas & publica omnium ſalus conſtaret. His autem orationi-
bus

A bus ſingulari aſſenſu atque omnium commendatione exceptis unum id maximè peteba tur, ut Mediceæ familiæ dominatus probroſo nomine tyrannidis appellarent, eorumque ciuium ordines qui illius beneficia muneráque ſenſiſſent, aut producti in curiam fuiſſent, tanqnam improbos adulatores, oblitoſque publicæ dignitatis effusè criminarentur. Sed unus ante alios Petrus Philippus Pandulphinus, præſtanti quidem auo, ſed uecordi patre genitus, furioſo quãquam erudito orationis genere, uſq. adeo petulanter in Mediceum nomen eſt inuectus, ut quum in templo Laurentiano Coſmi pietate atque opibus ædificato, ubi ſunt Mediceæ gentis ſepulchra concionaretur, ad abolendam tyrannicæ ſtirpis memoriam templum illud decreto publico funditus euertendum diceret. Multo autem æquioribus auribus auditus eſt apud ſanctæ Crucis templum Baucius Caualcantes. Is mo
B deratæ & perelegantis eloquentiæ neruos intendens, quæ opus eſſent aptius perſuaſerat quàm nonnulli alii qui maledicentiæ fræna laxauiſſent. In his fuerat præter Pandulphinũ Aloyſius Alamannus poëta Etruſcus, qui multum ante nefariæ coniurationis in necem Iulii Cardinalis ſuſceptæ, quum complices capite pœnas dediſſent, elapſus damnatuſq. diu exul in Gallia fuerat. His cohortationibus non iuuentus modo ſed tota ciuitas hylarior atque paratior ad tuendam libertatem reddebatur, ita ut eximium robur in urbana iuuẽtute eſſe putaretur, quæ ſplendidis armis & diuite cultu ornata ſub ſingulis tribunorum uexillis inſtructa prodibat, & uti dux eorum Stephanus Columna iuſſiſſet, militiæ munera implebat. Certabatur enim quotidie, nec urbana iuuentus contineri poterat quin ueteranis militibus, ubi periculum poſceret, aut uirtus digna uero milite oſtendi poſſet, auda-
C ciſſimè miſceretur. Aurantius porrò totum urbis ambitum, qui eſt trans Arnum à Nicolai porta ad Fridianam lunato circuitu complexus, ita diuerſarum gentium caſtra caſtris perductis munitionibus cõiunxerat, ut Florentinorum eruptiones perpetua ſtatione militum, & tormentis aptiſſimo loco collocatis facilè contemneret. Ita enim fiebat, ut quicquid mœnium à media diui Georgii porta, quæ editiore urbis cliuo erecta eſt, Hiſpani eruptiones hoſtium ex ſuperioribus locis obſeruarent, Itali uerò ad ortum ſolis uſque ad Roſcianam uillam extenderentur, quæ excelſo ædificio inſignis cliuoq. impoſita urbem ab orientali latere trans Arnum proſpectabat. Germani autem paulo remotius in ualle circa Baroncelliam uillam conſtiterant, ubi erat forum rerum uenalium, & Aurantii prætorium uiſebatur. Nihil tamen Aurantius tentandum de oppugnatione & prolatis tormẽ
D tis uſquam quaſſanda mœnia arbitrabatur, quòd murus admirabili ſtructura firmiſſimus, niſi longo labore, multoque ſumptu atque periculo aperiri diruique poſſet, tot præſertim propugnatoribus, qui audacia numeroque præſtarent ad omnes hiatus hoſtilemque impetum occurſuris. A Giramonte autem tumulo quem maioribus inſtruxerat tormentis, eius munitionis frontem quam in Miniati templi horto erectam fuiſſe diximus, creberrimè quaſſandam ſuſceperat. Nam ab ea ſubſtructione lignea altior ſuggeſtus à Malateſta fuerat eductus; unde ſubiecta hoſtium caſtra uerberari poterant frequentibus pilis multa cum pernicie commeantium militum. Nam ab ipſa etiam ſacra turre quæ cuncta proſpectabat, uno atque altero falcone peritè conſtituto à quodam Lupo Florentino qui turri præerat, diligentiſſimè res gerebatur. Eam autem turrem demiſſis ſtoriis duplicibus, denſiſſimiſque culcitris & lanarum ſaccis circumquaq. munierat, ut immiſſas pilas craſſa mol
E litie obiecta obtunderet & eluderet. Nam ab Aurantio maiora tormenta in Giramonte conſtituta in turrem intentiſſimè dirigebantur, quæ cauſa fuit ut minutis præliis quotidie certaretur, & multi uiri fortes interirent, in quibus fuerunt Bartholomæus è Fano Fortunæ ſpectatæ uirtutis præfectus, & Iacobettus Corſus eximiæ promptitudinis centurio, è Cæſarianis autem Ciſpa Piſanus & Bonifacius Parmenſis. Vulnerati quoque plerique illuſtres, & in his Roſcius ipſe, Alexanderque Vitellius, quum recipientes ſeſe Etruſcos admodum conſtanter Mario Vrſino reducente, audaciſſimè premerent. Ea autem erat natura uulnerum, ut qui glandibus circa oſſa paulo uehementius eſſent uulnerati, difficillimè mortem euaderent, & multi longa plagarum ſanie tabéque affecti, irritis remediis morerentur. Propterea Florentini operam dabant ut ampliores militum manus mercede compararent; nam præter urbis cuſtodiam, minora etiã præſidia reliquis urbibus atq.

oppidis quæ erant in poteſtate,imponenda uidebantur. Magno nanque ad ſuſtinendam A
obſidionem uſui erant, Pratum, Piſtorium, & à Piſana uia ad ſeptimum lapidem Laſtra
caſtellum , atque inde Empolis , quod eſt medium Etruriæ mercatu celebre oppidum,
quod antiquitus Emporium fuit, atque inde Piſæ,& ſiniſtrorſum Volaterræ. Itaque pecu
niam in ſtipendiũ Neapoleoni Vrſino mittunt. Is in agro Romano propter familiæ clien
telas & opes erat potens, & ſe auerſum à Pontifice,& Cæſarianorum hoſtem profiteba-
tur;numerumque earum quæ antea habuerat cohortium & turmarum auxerat,accituſq.
in Etruriam penetrare iubebatur. Cuius conſilio cognito Aurantius Alexandrum Vitel-
lium,qui eius tranſitum impediat,in Tifernates ſuos mittit. Is diligenter exploratis hoſtiũ
itineribus,coacta ualida manu Tifernatium , Neapoleonis copias iuxta ſancti Sepulchri
oppidum improuiſò adortus paruo negotio fundit, ereptiſq. uexillis & exutos armis pro B
fligat,ita ut propè ipſe Neapoleo caperetur,& Vitellius re bene geſta ad Aurantium re-
diret. Hiſdem ferè diebus quibus Alexander Vitellius ad Vmbriæ fines aduerſus Nea
poleonem eſt miſſus, Stephanus Columna audaci ſuſcepto conſilio , ad inuadenda ho-
ſtium caſtra nocturnam eruptionem instituit, quòd magnæ ſibi gloriæ futurum apud ci-
ues,atque ipſum Galliæ regem,cuius auſpiciis operam nauabat,rebatur; ipſo id plurimũ
expetente Carduccio dictatore,ſi non defenſuros modò mœnia Etruſcos, ſed ingentibus
etiam animis caſtra adoriri,prodireque in aciem auſuros oſtenderet. Id facinus eo ordi-
ne ſilentioque conſtitutum atque initum eſt,ut cum Malateſta, pauciſſimiſque tribunis re
communicata,nacti ſubobſcuram noctem ex condicto tribus portis erumperent. Ioannis
ſcilicet Taurini cohortes à cliuo diui Georgii,& Octauiani Segnorelli à Catelina porta, C
quum his cœptæ pugnæ ex inſtituta teſſera,uel ad faciundum impetum uel ad receptum,
ſignum daretur,Stephanus ante omnes à diui Nicolai porta magno ſilentio per mediam
uallem,quæ eſt inter Roſcianæ uillæ collem & Giramontem,ubi erant perpetuæ hoſtium
ſtationes iter habuit,cum Ioanne Taurino præfectorum pugnaciſſimo,ſexcentiſque dele
ctis militibus,quibus adiunxerat Florentinæ iuuentutis cohortem. Hæc Alamanni Pactii
tribuni uexillum ſequebatur,in quo Monoceros erat depictus,eo Stephani edicto,ut ne-
mo longam haſtam deferret,ne iter habentibus & in anguſto pugnaturis impedimento
forent,quòd ſecures & lato ferro breuiora haſtilia, quæ partiſianæ appellantur,& præ-
grandes enſes,qui ambabus reguntur manibus ad cædem faciundam habiliora putaret;
nec ſclopettos magno uſui fore arbitraretur,ne à ſtrepitu,quod eſſet præcipuè cauẽdum, D
hoſtes excitarent. Stephanus quum nemine hoſtium ſentiẽte prætereueheretur planæ ual-
lis ſpatium,in Sarræ Columnæ cohortes impetum fecit,quòd propter ueteres ſimulta-
tes in Sarram internecino odio deferebatur,tanto autem ſilentio,ut quum ex itinere ad
compitum,cui Quinque uiæ nomen eſt,excubias ſemiſopitas extemplo oppreſſas iugu-
laſſet,ad Margaritæ Montichiæ templum ædificiáque,ubi Sarranarum cohortium ſtatio
erat,peruenerint, adortique improuisò multos trucidarint, ægrè Smaragdo Parmenſe
tribuno inexpectatum hoſtium impetum anguſtiore in loco ſuſtinente. Is Sarræ tum for-
tè ægri & abſentis uices gerebat , atque opem magnis clamoribus excitatis à proximo
quoque præſidio petere,& ſuos magnoperè perturbatos conglobare contendebat. Acci-
dit autem magno caſu ut irrumpẽtibus per ædificia Etruſcis,& multam cædem in obuios
per tenebras edentibus , lanii cuiuſdam caſtrenſis ſtabulum reuulſis poſtibus aperiretur, E
indeque magnus grex ſuum cum ingenti atque horriſono grunnitu proſiliret , tam graui
atque inexpectato impetu per crura militum peruadens,ut oppugnantium cateruas per-
turbaret,& multo grauior pugnantium atque opem implorantium ſtrepitus augeretur,&
ad ipſum Aurantii imperatoris prætorium,& Germanorum caſtra,tanti tumultus terror
diſſonus & incertus,cunctis ad arma conclamantibus,peruaderet;atque accurrentium un
dique auxiliorum accenſæ faces,appropinquantiſque ipſius Aurantii funalia ſpectaren-
tur;aliquãto hercle maturius quàm Stephanus crediderat. Nam hoſtes nequaquã ipſius
inuadentis impetum,non ante ſenſuros putabat, quàm duorum tormentorum geminatis
bombis teſſera his daretur , qui opportunè pòſt contractum certamen in auerſos & ad
Monticiam ubi erat tumultus properantes, erant erupturi;Quum ab ipſa ſancti Georgii
porta

A porta,ubi præparatæ erant Ioannis Taurini cohortes, & à Catelina, Octauiani Segnorel-
li, Peruſina eſſent ſubſidia,quæ erumpendi ſignum expectabant. Itaq. quum ab omnibus
partibus ad arma conclamaretur, Stephanus nō temerè ueritus ne ſibi reditus præcidere-
tur, uti antea conſtitutum fuerat, magni cornus cantu receptui cecinit, multis quidem ho
ſtium interfectis & nonnullis etiam equis in reditu captis. Deceptus utique ſpatio tempo
ris, nec parum præpeditus à porcis, nullo accepto incōmodo in urbem rediit;non parua
tanto auſu collecta apud ciues gratia, quum ad non inanem uictoriæ ſpem, ſi pari ſucceſſu
primis initiis media reſpōdiſſent, operam longé promptiſſimam ea nocte nauaſſe dicere-
tur. Ab eo nocturnæ trepidationis periculo ſinguli hoſtiū duces iubente Aurantio, nequa
quā apertis in locis, ſed nouis munitionibus circūductis, ſe aduerſus nocturnos diurnoſq.
B impetus diligentiſſimè conſepſerunt, ſic ut in poſterum audaciſſimæ gentis uim atq. ſoler-
tiam minimè contemnendam eſſe declararent. Præerat Emporio Franciſcus Ferruccius
Florentinus, nouæ militiæ laudem quærens, quòd Neapolitano bello apud Soderinū pro
quæſtor fuiſſet, multumq. ideo apud Nigras cohortes uerſatus, reip. forté operā, ut inde
clareſceret, præſtare cupiebat. Is Laſtram oppidum, quod diximus firmo ualidum muro,
iuſto tuendum præſidio ratus, quoniam magno uſui obſeſſæ urbi ad ſuppetendos cōmea
tus iudicaret, eo cum trecentis militibus tres centuriones Michaelem Angelū Paranium,
Floriuantium Piſtorienſem, & Octauianum Bertinorum è togata Gallia ea ſpe miſit, ut
eos continuò perampla tormētarii pulueris copia, & commeatu adiuturum promitteret.
Sed centuriones oppidum uacuum temerè ingreſſi, confiſiq. Ferruccii promiſſis, dum ea
C parant quæ ad defenſionem opus ſint, hoſtes contra ſe aduentare cognoſcunt. Aurantius
namq. hiſdem de cauſis, quòd id oppidum opportunum hoſti fore prouidebat, expugnan
dumq. cenſebat, ad id munus Rodoricum Ripaltam cum Hiſpanorum cohortibus è ca-
ſtris miſit. Tum uerò centuriones, quos antea dixi conſtanti animo, Hiſpanos muro ſcalas
apponentes multis uulneratis repellunt. Qua re permotus incenſuſq. Ripalta ab Auran-
tio poſtulat ut ſibi tormenta muralia ſubmittātur. Nec ille petenti deeſt, mittunturq. cum
tormentis muralibus duo milia Germanorum, quorum aduentu murus quatitur atq. per
rumpitur, Germanique illac intrare contendunt, dum Hiſpani ad inferiorem oppidi par
tem ſcalis rurſus murum aggrederentur. Centuriones deficiente ſulphureo puluere, nul-
loque commeatu adiuti à Ferruccio, uti ſperarant, animo perterrētur, nec intrantium ho
D ſtium uim fortiſſimè ſuſtinent, ſic ut abiectis fœdè armis, fruſtráque ſalutem deprecantes
crudeliſſimè à Germanis trucidarentur. Ab Hiſpanis uerò reliqui omnes, qui in inferiore
erant oppidi parte, paucis uulneratis caperentur, & centuriones non iniqua ſorte in Hiſpa
nos incidentes, dedenteſq. ſe æquo militiæ iure, ab his demum ſe centenis ſingulis aureis
redimerent. Dum Laſtra quateretur capereturq. iam perditis rebus ſuperuenerunt auxi
lia;nā Otho Montacutus cum uexillis quatuor peditum è Prato, & Georgius Sanctacru-
cius, & Amicus Arſula cum equitibus urbe emiſſi per Signinum pontem ſe oſtenderunt;
in quos tantus ab hoſte impetus eſt factus, ut equites citata fuga continuò ſe eriperent eo
dem ponte, & pedites intento curſu euadentes ad Montelupum, nauiculis Arnum tranſi-
re cogerentur. Amiſſa Laſtra Florentini quod, uti ſupra diximus, Ramazottus cum uali-
da montanorum agreſtium manu ex Apœnino ſe demiſerat, & Florentiola oppidulo,
E Scarpariaq. caſtello occupatis, prædatum diuerſas ſuorū manus emittebat, quæ ſe in Mu-
gellanum agrum uſque ad Vicum pagum, & illinc dextrorſum ad Barbarinum oppidum
effuderant, & eos commeatus, qui inferri obſeſſæ urbi poſſent, intercipiebant:ut tot ma-
lis aliqua ex parte obuiam irent, Othoni Montacuto imperant, ut Prato copias educat, &
operam det, ut quos nanciſci poſſit ex his agreſtibus opprimat. Secretò etiam monetur,
ut Trebiam uillam Mediceæ gentis, quæ eſt medio ferè itinere inter urbem & Scarpa-
riam intret, atque ibi Mariam Saluiatam cum puero Coſmo filio comprehendat, quòd
hæc Iacobi Saluiati eſſet filia, apud Pontificem ſumma authoritate uigentis, ideoque ob-
ſes paternæ fidei foret, & puer uti populares dicebant, tyrannico ſanguine progenitus
tolleretur. Sed fata quæ conſentientibus aſtris puero Etruriæ imperium deſtinabant, &
ulla humani conſilii malignitate præuerti non poterant, ab eo facinore Othonem auerte

runt;ſiue quòd ſuopte ingenio parcendum puero iudicaret,quòd ſub Ioãne patre nuper A
ordines duxiſſet,ſiue eam uillam ualido quorundam ueteranorum,& eius uiciniæ magno
agricolarum numero,quos Saluiata ibi aleret,falsò teneri didiciſſet. Trebia nequaquam
adita Otho ſiniſtrorſum deflexit ad Barbarinum,ut ibi nonnullos ex hoſtibus qui aliquã-
tam pecoris prædam coëgerant,improuiſus opprimeret;facilè itaque euenit ut eos profli
garet,& prædam relinquere cogeret,atque inde Pratum eſt reuerſus. Sed non multo
pòſt Otho in ſpeciem patratæ cædis in quendam ciuem Lutherii prætoris alumnum reus
factus;re uera autem quòd apud Trebiam uti iuſſus erat,Saluiatum cum Coſmo filio cõ
prehendere noluiſſet,& illi opportunè ad Scarpariam oppidum refugiſſent,tacitæ pœnæ
loco captus tortuſque eſt,& inde in tetrum carcerem coniectus;quòd octouiralis magi-
ſtratus inuidioſum fore proſpiceret,ſi de uiro forti nequaquam euulgatæ ſuſpicionis cri- B
mine circumuento capitale ſupplicium ſumeretur.Eodem hyemis initio Pyrrhus Stipi-
cianus cum ſuis cohortibus ad ſoluẽdam obſidionem Peccioli oppidi in agrum Piſanum
ab Aurantio miſſum,cum Florentinis copiis bis improſperè conflixit; ſemel ad turrem
quam diui Romani uocant,& iterum ad Martis pagum,qui eſt inter Palaiam uicum atq.
Montopolim. Deſcenderat è Calphurnianis ſaltibus in Etruriam Hercules Rangonus,
ab Alfonſo Ateſtino cum ualida equitum & peditum manu miſſus,nam is Herculis ipſius
Alfonſi principis filii uices gerebat,quem paulò antè Florentini numerato ſtipendio con
ductum,eorum militiæ ducem ſummum appellarant. Verùm deterrente Cæſare in Pon-
tificis gratiam,ne filium mitteret Alfonſus,quum adoleſcens Hercules toto eo belli mu-
nere ſubtraheretur,quin copias mitteret tanquam acceptis iam ſtipendiis Florentinorũ C
ſacramento addictas,adduci non potuit. Itaque Rangonus Ceccotus Toſingo Florenti-
norum legato adducente,& ex præſidiis Piſanis augere eius copias,Cæſarem Foroliuien
ſem,cum ala Aurantianorum cataphractorum Peccioli hybernantem obſederunt, tripli
cique certamine fatigatum eò planè iam perpulerant, ut diu hoſtium uim ſuſtinere non
poſſe appareret, quum aduentu Pyrrhi relicta oppugnatione perterriti ad Pontaderam
ſe ita receperũt,ut poſtridie Pyrrhus excurſione facta magnam maioris pecoris prædam
abigeret,& ſequentibus diebus diſpoſitis inſidiis Ceccotus atque Rangonus eum ſatis pa
tenti campo adepti immiſſis cataphractorum turmis facilè funderent;quãquam Pyrrhus
indomito corporis atque animi uigore aliquãdiu fortiſſimè reſtitiſſet. Capti ſunt tres eius
cohortium præfecti, quũ multi ex eius peditatu aut cæſi aut uulnerati fuiſſent;ſic tamẽ ut D
non multos pòſt dies à Pyrrho,qui apud Caſtellum Florentinum copias inſtaurarat, in
eundem agrum redeunte è uictoribus Hercules cognomento Braſſichella Piſani ſangui-
nis egregiè fortis fuſa eius cohorte apud uicum Furculas interficeretur. Secundo uerò
prælio (ut diximus) maiore aliquanto accepto incommodo,quum ad Montopolim ſe re
cipere poſſe credidiſſet, eo euentu profligatus eſt, ut quum Michaël Montopolitanus
qui rurſus oppidanos à Florentinis rebellantes ad fidem redigerat, è cliuo cum armatis
decurriſſet,Pyrrhus qui pertinaciſſimè equeſtri prælio contenderat, in præpeditam foſ-
ſam præceps propelleretur; unde quum ad ſalutem nullam ſibi opem ſupereſſe conſpice
ret, relicto ſuo,qui tenaci uoragine hæſerat, atque alieno repentè conſcenſo equo, fu-
ga ſe eripuit; quo caſu Pallota Peruſinus & Bartholomæus Spiriteus, nonnullique alii
clari nominis præfecti in poteſtatem Rangoni deuenerunt. Nec multo pòſt ſub ipſum E
brumæ exitum magno luctu occupata eſt ciuitas, quòd duos inclytæ uirtutis duces,uno
hoſtilis tormenti ictu amiſiſſet. Nam quum in horti munitione, quam iuxta cœno-
bium diui Miniati ligneis ſubſtructionibus erectam fuiſſe diximus, Marius Vrſinus, &
Georgius Sanctacrucius ſpeculabundi proſpectarent, è Giramonte emiſſa colubrina
quæ lateritiam columnam perfregerat, interfecti ſunt: quorum mortem eò lugubri-
us luxit populus, quòd eodem ictu accumulatis funeribus interiiſſet Auerranus Petri
nius, Etruſcæ iuuentutis formoſiſſimus. Exeunte anno,qui erat trigeſimus à partu uir-
ginis ſupra mille & quingentos, Carduccius dictatura ſe abdicat, quòd is honos pro-
mulgata lege prorogari non poterat, & ſucceſſori calendis Ianuariis eſſet ineundus,
ſcilicet ut tanta dignitas latius diſpenſata, propoſitaque ex æquo à pluribus petere-
tur.

A tur. Suffectus ei eſt Raphaël Hieronymus, quem è legatione Cæſaris redeuntem eleuatis hoſtium uiribus, ſenatum in priſtina ſpe tuendæ libertatis, ſuſtinendique belli prolixè confirmaſſe diximus. Hic non ſingulari tantum popularium ſtudio adiutus eſt, ſed mirifica etiam optimatium ſuffragatione, & præclaro aſſenſu eorum ciuium, qui Mediceo nomini addicti, honeſtam pacem potius quàm aſperum & difficile bellum probarent. Exiſtimabant enim plerique ciues Raphaëlem nequaquam tanta duritie acerbitateque, qua dudum Carduccius ſe totum à cogitatione pacis ſubduxiſſet, magiſtratum geſturum, quòd multis affinitatum neceſſitudinibus patritio ordini coniunctus, publicum bonum popularium factioni præferre uelle crederetur. Sed eum uſque adeo noua ſummæ poteſtatis inſignia ſpe clarioris famæ inflauerant, deprauarant-

B que eius animum quorundam amicorum malignæ cohortationes, ut facile omnium rerum, quæ publicam ſalutem reſpicerent, obliuiſceretur, & ſummum decus in obſtinatione gerendi belli reponeret: exitioſo quidem conſilio, cum ſibi uti euenit, tum etiam non nullis aliis qui propter inſanam peruicaciam abhorrentes à pace, dignas poſtea improbitatis pœnas dederunt. Sed dictator ut declinaret inuidiam importuni conſilii ſui rationes honeſtiſſimis ſententiis atque ſermonibus contegebat, eoque ſimulantius, quòd dudum apud Bononiam ſingulari cum laude Cæſaris, Franciſcum Sfortiam Mediolani principem reſtitutum, Venetoſque item, qui Rhauennam & Ceruiam Pontifici redderent, à Cæſare ex ampliſſima eorum legatione in amicitiam receptos didicerant. Alfonſum quoque Ateſtinum Ferrarienſium principem, qui ſub fide publica Bononiamueniſ-

C ſet, totam ipſius de Regio Mutináque urbibus cõtrouerſiam ad arbitrium Cæſaris diſceptatoris relaturum, Pontificem uerò dexteritate ingenii & longa prudentia in rem ſuã opportunè præditum, cuncta quæ uellet ab ipſo Cæſare impetraturum. Propterea Germanos Apœninum tranſiſſe, tirones Hiſpanos deſcendere in Etruriam, & tormẽta maiora per Apœninum ſuperatis aſperrimis ſaltibus tranſuehi ad mœnia à duplici loco ferienda aperiendaque, poſtquàm nihil adhuc Aurantius è ſua parte murum maioribus tormentis pertentaſſet. His aduerſis famæ rumoribus ciues in uniuerſum admonebantur, ut maturè æſtimatis periculis æquam pacem aſpero bello facilè præferrent, ob id iam in coronis deteſtabantur id Carduccii conſilium, quo delectis legatis, atque his diu retentis, & poſtremò ſine mandatis publici decreti miſſis, Pontificem non impudenter

D modò eluſiſſent, ſed noua contumelia plurimum exacerbaſſent. Proinde aduenisse tempus credere, quo legati mitti ad Pontificem deberent, quando Cæſar à nemine quàm ab ipſo Clemente exorari poſſe crederetur, neque ob id ullo piaculo ciuitas offendi poſſet, ſi à ſacrorum principe ciueque, quem alias non inhumanum, ſed beneficum experti eſſent, ſupplices iuſtam peterent pacem, eoque demiſſius quòd eam neceſſitate potius quàm uoluntate expreſſam peti appareret, ab his qui diuerſis obſeſſi caſtris, & à Gallis deſerti, neque à Venetis adiuti, nullam præterquàm à Diis immortalibus opem expectarent. Quo fremitu populi adductus Raphaël, quanquam cuncta eius conſilia ad bellum eſſent deſtinata, ut certius ciuium animos exploraret nonis Ianuariis uniuerſum cõcilium indixit, ut liberis ſuffragiis decerneretur, mittendi ne eſſent legati ad Pontificem. Coiuere mille & ſexcenti homines atque in ſuffragium iuere, uſque adeo in id de-

E cretum propenſis animis ut mille ſupra trecentas atri coloris fabas numerarent, eorum ſcilicet qui probaſſent, reliquorum uerò albæ à bonis ciuibus irriderentur. Quo aduerſo inopinatoque ſuffragiorum euentu fractus atque deceptus Raphaël, aſtuta præclareque nefaria præuaricatione uſus, decretum fieri uetuit, reiecitque ad peculiare conſilium octoginta uirorum, qui id Conſilium explorandæ tantum uoluntatis, non conficiendi decreti cauſa uocatum, impudentiſſimè decepta republica iudicarunt. Hac actione dictator præclarè extitit popularis, & ſicuti apud bonos ciues intempeſtiuæ atque leuiſſimæ improbitatis notam ſubiit, ita apud populares, quos uulgo ab inſanabili peruicacia rabidos uocabant, mirè laudatus eſt. Alteram quoque minoris inuidiæ labem ſuſcepit, quum poſtulanti Malateſtæ ſceptrum & uexillum ſupremi militaris imperii inſignia, atque ornamenta, altera eius inchoati magiſtratus actione conceſſiſſet, contradi-

centibus multis,qui ſupremi imperii poteſtatem nondum planè explorato eius homi- A
nis ingenio,aut cautè,aut nunquam tribuendam cenſerent. Multa nanque in ea repu-
blica,quæ tota popularis euaſerat,rapidè & inconſultè fiebant,quæ ſæuitiæ labes præci-
puè apud rabidos & turbidos eius factionis, tanquam neceſſaria probabatur. nam capi-
tale erat obloquentibus de eo reip.ſtatu,aut quoquo modo complectendæ pacis men-
tionem inducentibus,ſiquidem uel leuiſſima ſuſpicione rei maieſtatis facti feſtinato ſup
plicio plectebantur.In his fuere Laurentius Soderinus,quòd literas accepiſſet à Baucio
Valorio,qui in caſtris pro legato apud Aurantinm Pontifici operam præſtabat. Iniecto
ſiquidē laqueo è feneſtra latronum more præcipitatus eſt, & Ficinus Marſilii clariſſimi
philoſophi nepos,quòd Coſmum Medicem,à quo urbs admirandis ædificiis,templisq.
præcipuè eſſet adornata,iuſtum patris patriæ titulnm meruiſſe dixiſſet,abſciſſis à carni- B
fice ceruicibus,ſtulti proloquii, quanquam non inepti, pœnas dedit. Carolus quoque
Cocchus,quòd in corona dixiſſet æquum eſſe,ut in libera ciuitate cuncta belli & pacis
conſilia per omnes ciuium ordines diſpenſarentur,ut uno conſenſu ciuitatem liberam
& libertatis iura tuentem ſentirent & agnoſcerent, intempeſtiuæ ſententiæ,qnanquam
non iniquæ,capitali ſupplicio pœnam ſubiit:ſic nt nec cucullato Franciſcani ordinis,cui
Rigogolo cognomen fuit, pepercerint, quòd Pontificem alloquutus fuiſſet, impoſito
maieſtatis crimine,quaſi tormenta apud diui Miniati templum collocata clauis per ſpi-
ramenta inditis configere cogitaſſet,in ipſa cuculla miſer ſacerdos decollatus eſt. Quin
etiam ab intemperanti odio in Mediceos,quod ciuitati maximè pudendum, & hoſtibus
pariter ridendum fuit, Antonium Carafullam à uetere inſania non inſulſum morio- C
nem,Mediceæ domus familiarem, in eum carcerem, qui Stincus appellatur,duci iuſſe-
runt,quód perambulando urbem,uociferandoque comitantibus & arridentibus pue-
ris,decuriones & ædiles dixiſſet nunquam rectè annonam curaturos, niſi Mediceorum
inſtituta ad memoriam præſentemque uſum reuocarent, qui uili pretio commeatum
omnis generis coëmendum in omnibus foris proponere conſueuiſſent. Sed Carafulla
quum traheretur à lictoribus ſubinde dixerat (quod dinturnæ ei calamitati fuit),Neque
uos apparitores,qui me inuitum perducitis,propterea minoris pretii emptã, quàm ſeſ-
qui aureo niuei panis heminam comedetis. Nã tum maximè annona creuerat,& magna
obſoniorum in urbe penuria eſſe cœperat,ita ut milites opimi aliàs conuictus conſuetu-
dinem,ut ſtipendiis parcerent, ad Etruſcam frugalitatem redigere cogerẽtnr. Iam ſe ſe D
aperuerat annus,& uere nouo utrinque milites ſegnitiem torpida hyeme conceptam,
ita corporibus atque animis diſcutiebant,ut minutis præliis quotidie certaretur,& Flo-
rentini nihil intermittebant,quin circa urbem inſtitutas munitiones perficerent. Nam
ſicuti ſuburbana ædificia,quæ tot ſæculis condita à ſingulis portis extendebantur,miſe-
rabili conſilio funditus euerterant, antemurales pro portis aggeres extruebant,tormẽ-
tis atque præſidiis impoſitis,ne alicunde hoſtis ex propinquo tormenta ſubuecturus at-
que oppugnaturus ſeſe inſinuaret. Tormentorum namque omnem apparatum,qui per
Apœnini iuga, præaltasque crepidines aſperrimarum uallium aduehebatur, in plana
ad Campũ munitum oppidulum peruenerant. Huic præſidio erat Petrus Velleius cum
ſeptem tironum Hiſpanorum cohortibus. Is totus apparatus,qui genere, magnitudine
que & numero erat admirabilis,atque ideo hoſtibus metuendus, magno fabrorum la- E
bore reficiebatur,quo iniquiſſimo itinere luxatis currubus & perfractis rotis,in præſens
uſui eſſe non poterat. Quibus de rebus fiebar,ut Florentini Pratum oppidum ultro de-
ſererent,& ad famam tanti tormentorum apparatus, magnus agreſtium & nonorum mi
litum numerus ad Cæſariana caſtra conflueret, ſpe prædæ ſiquidem allecti non dubita-
bant,quin admotis tormentis urbs caperetur,& ſingulari tot gentium obſidentium læ-
titia diriperetur. Ob eandem cauſam Hiſpanorum uexilla ſeptem,quæ Cæſarem è Bo-
nonia in Germaniam profectionem parantem ſequi nuluiſſent,propterea que iuſſu irati
Cæſaris priuati ſtipendiis,& cum ignominia à Vaſtio dimiſſi fuiſſent,ſub Feſulano mon
te conſederant,ita occupatis pulcherrimarum uillarum ædificiis ſe permuniuerant, ut
undique prædatum irent,& urbe egredi excurrereque auſis è ſuperioribus locis inſidia-
rentur

A rentur; ſic ut nemo lignatum prodire auderet ſine certo militari præſidio ; ut tum accidit
quum lignatoribus Cruciana porta egreſſis, quæ tutiorem, quòd eſſet maxime auerſa ho
ſtibus, egreſſum habere uidebatur, cruentæ conſerendæ pugnæ occaſio præbita eſt. Iba-
tur nanque ſecundum Arni ripas, & læuorſum in eos campos, qui à cœnobio ſancti Sal-
uii plana uocantur, ubi ante ducentos annos Henricum Cæſarem Florẽtinos oppugnan
tem caſtra poſuiſſe memorabant. Exeuntium autem peculiare munus erat ſuccidere paſ-
ſim uirgulta, atque his faſces conficere; quibus in conſtruendis aggeribus ad continendas
glebas intermiſcendo & coæquando uterentur, ſimulque iumẽta quædam maioris peco-
ris, quæ ab agricolis in urbem coacta fuerant, in herbidos campos paſtum educerent. Se-
cundum hos binæ ternæque militum cohortes præſidio ibant, ex militibus, qui ea de cau
B ſa in urbe certis locis erant collocati, ut extraordinario munere, ubi opus foret, operam
nauarent. Eo die id munus obuenit Anguilloto Piſano, & Franciſco Bardo Florentino.
Piſanus propterea quòd à Roſcio ſub quo ordines ducebat, paulò ante è caſtris, quod nũ
quam antea acciderat, in urbem transfugiſſet, ipſi Roſcio ita erat inuiſus, ut Aurantii indi
cio turpiſſimæ necis exitio deſtinaretur. Fortè autem exeuntibus porta cohortibus eius
uexillum conſpectum notatumque eſt à Cæſarianis, ipſoque præcipuè Roſcio, qui trans
Arnum è collibus cuncta proſpiciebant. Nec mora Roſcius Aurantium adit, occaſionẽ
opprimendi Anguilloti adeſſe docet, ſi Arnum traiiciat, & frequenti atque expedito equi
tatu uagos hoſtes patentibus campis adoriatur. Probat conſilium Aurantius, accerſitóq.
Ferdinando Gonzaga, & ſubſequentibus multis ducibus atque præfectis, intra tertium la
C pidem contra Rapazanum pagum, reperto uado traiicit; bipartito hoſtes inuadi impe-
rat. Ipſe ante alios galeatus patenti ſtrata uia defertur, uerſus portam; reliqua manus ad
dextram latiore flexu concitata hoſtes circundat. Itaque præciſo ferè in urbem reditu An
guillottus fruſtra compoſito ſuorum globo præliatur; equites undique conſurgunt, pedi-
tatumque eius ſerò fugam meditantem conſequuntur, proſternunt, latéque trucidant;
Ipſe ingenti ictu clauæ ferreæ caput percuſſus, quũ Ferdinãdo Vitello Neapolitano equi
tum præfecto ſe dederet, nec uti agnitus ab eo reciperetur, quòd Vitellus eũ ad ſubeun-
dam perfidiæ pœnam carnifici tradere infame ſibi fore teſtaretur. Ergo, inquit, Anguillot
tus patere, ut hoc à te impetrem uiro forti; ſcilicet ut tua potius quàm carnificis manu cõ
cidam; atq. ita uir alioqui ſtrenuus, quodam liberali miſericordiæ genere, iugulatus à Vi-
D tello occubuit. Eius uerò ſignifer Cicchus Buteius qui unà tranſfugerat, quum iam deditus
& captus eſſet; manu ipſius irati Roſcii per ilia transfoſſus interiit. In Franciſcum uerò Bar
dum humanius res geſta eſt; nam ipſe cum ſua cohorte penè tota captus, & perſoluto redẽ
ptionis pretio dimiſſus eſt, quum milites armis tantum exuerẽtur. In eo improuiſæ eque
ſtris procellæ ſtrepitu Ioannes Vincius, portæ cuſtodiæ cũ ſua cohorte præpoſitus, quòd
eſſet Anguillotto familiaritate coniunctus, opem ei ferendam exiſtimauit; deſertaq. por-
ta ad Saluiana uſque plana progreſſus eſt, ſpectator editæ cædis potius quàm non ſerus
circumuentis & oppreſſis adiutor; magno quidem ſalutis ſuæ periculo, quoniam Malate-
ſta è monte prælii commiſſi tumultum cernens, grauioremq. impetum inde facturos ho-
ſtes putans, cum Zanobio Bartholino ad Crucianam portam aduolarat, quam ubi deſer
tam cuſtodia reperit, magno iræ impetu accenſus, inuectuſque in Vincii temeritatem, la
E queum parauit, quo rediens Vincius in porta ſuſpenderetur. Sed is quum iam rediret de
aduentu Malateſtæ atque eius iracũdia admonitus opportunè ſeceſſit in Saluianum tem-
plum, conſcenſaque ſacra turre tam diu delituit, donec Malateſtæ ira deferueret; ignomi
niæ tamen propter admiſſum ſummi periculi facinus adempta ei eſt portæ cuſtodia. Cæ-
terum Aurantius Anguillotti & ſigniferi eius cæde ſatis expiatum eius trãsfugium ratus,
nihil ſe ulterius promouit, atque eodem amnis uado in caſtra reuerſus eſt. Nec multis in-
de diebus extra Pratenſem portam equeſtri prælio certatum eſt, quum forte Aurantius
& Vaſtius explorandi loci cauſa cum ala equitum amnem tranaſſent, apud eum uicum,
qui Lignarius appellatur, melopeponum fertilitate inſignem. Non enim longè ab eo ua-
do munitio quædam perducebatur ad Germanorum caſtra, quæ non multum inde ab-
erant. Ab ea nanque parte mœnia latè ſpéculati tanquam infirmiora expugnationi deſti-

nabant;ad eoſque accin propter eandem canſam Petrus Velleius ipſéque Ludouicus Lo A
dronius, quem in loco Felicis Vitembergi diſcedentis Cæſar Germanis præfecerat. Hi
omnes quum explicatis & diſcurrẽtibus turmis è ſummo portæ propugnaculo extra tor
menti ictum proſpicerentur, atque ad eam portam Malateſta decurriſſet, ipſius iuſſu Ia-
cobus Bichius Senenſis, qnem Neapolitano bello inclaruiſſe diximus, in procurſantes Hi-
ſpanos repentinus erupit, nobiliſque à ſolis equitibus pugna edita eſt; nam ſæpius inſtau-
rato impetu, quum utrinque creſcentibus auxiliis nouæ turmæ pugnam capeſſerent, adeo
acriter dimicatum eſt, ut unus ante alios Bichius albicante criſta cõſpicuus promptiſſimè
dimicans, uel ab hoſtibus impensè laudaretur. Eo ardentis pugnæ ſpectaculo ipſos Auran
tinm & Vaſtium in certamen allectos atque pertractos ferunt, quòd Vaſtii haſta corolla
ſerica ad cuſpidem redimita; illius uerò pileus è purpureo ſerico uilloſo turbinatus, à ple B
riſque noſcerentur. Sed eum pugna habuit euentum ut Bichius preſſus multitudine in-
cumbentium hoſtium maturè nec indecenter ſe recipere cogeretur; receptuſq. intra por
tam quum galeam aperuiſſet honeſtiſſimis accumulatis laudibus à Malateſta commenda
retur. Eo die tanquam ex condicto tormẽta quæ erant trans Arnum olinetano in podio
collocata, & quæ erant io ſuperiore portæ propugnaculo ceſſauerunt, ut equitnm uirtus
lætiùs & tutiùs utrinque ſpectaretur. Sed Bichius non diu ea laude honoréq. lætatus eſt,
quum intra paucos dies præſtandæ operæ cupiditate incenſus ab eadem prodiſſet porta,
uel negante Malateſta, ut ad eam quam diximus è Germanorum caſtris ad Arnum uſque
perductam munitionem excurreret; ſcilicet ut aliqui eo uado commeatum in maiora Au
rantii caſtra deuehentes ſubito incurſu interciperentur. In eum ſiqnidem eqno albo ue- C
ctum, hoſtes ab oliuerano aggere falconem direxerunt & contorſerunt; cuius pila dextrũ
ei crus abripuit, perfoſſo & cadente equo; ſic ut ſemianimem nonnulli equitum in pedes
deſilientes ſublatum intra portam cum multo luctu referrẽt; neque eo mortuo quiſquam
equitnm æquè fortem operam poſtea reipublicæ præſtaſſe uiſus eſt. Interim Florentini
tot fortiſſimis intra paucos dies ducibus infeliciter amiſſis, creſcentibuſq. in dies hoſtium
uiribus, ac undique deſperatis auxiliis grauiter affecti, quòd difficiliora ſenſim cuncta ſibi
obuentura proſpicerent, ita ſuſpenſis animis honeſtæ pacis nomen complectebantur, ut
iterum de mittendis legatis mentionem inducerent. Rebantur ſiquidem ipſo Cæſare non
dum Bononia profecto, æquam à Pontifice pacem ſe facilè impetraturos, quoniam Cle
mentis animus uel tot exulceratus ipſorum contumeliis, cohortante Cæſare, non inani D
Chriſtianæ pietatis uerecundia, & ciuili quodam pudore leniri expugnarique poſſe uide-
retur. Sed ad eam rem toties fruſtra actitatam, quum quiſque grauiſſimus ſenator facilè
recurreret; nemo tamen quid in arcano animi ſentiret, in conſilio publico atque ipſa cu-
ria liberè proloqui audebat; propterea quòd plerique ciues priuato adducti periculo pu-
blicam ſalutem potius negligendam quàm odium irritatis popularibus periculoſa cũ lau
de parandum iudicarent, tanto conſenſu ut quum muſſarent omnes, libertas ipſa non me
dia in urbe quæ hoc inani titulo gauderet, ſed in ſenatu maxime quæreretur. Verùm nõ
defuit in repub. honeſtiſſimus iuuenis, qui eam animorum conſternationem malo publi-
co inter ciues obortam, graui facundia deteſtaretur, atque diſcuteret. Is fuit Philippus
Melior, qui probo ore, uti ſibi licebat, quòd eſſet ſuæ tribus collegii ſignifer, è ſuggeſtu
apud ſenatum frequentiſſimum in hanc ſententiam loquutus eſt. Sæpenumero audiui, E
ciues optimi, ab his natu maioribus qui authoritate prudentiæ in hac ciuitate maximè ua
luerunt, nihil in ipſo imminẽtis periculi limine pernitioſius eſſe longa deliberatione, quæ
exiguo temporis ſpatio circumſcriptam rectè ſentiendi atque opportunè agendi faculta-
tem eripiat; Quandoquidem magno ſit uſui celeriter explicare & terminare conſilia, quũ
neceſſitas urget, & in medio diſcrimine ſalutis ultima remedia depoſcit. Propterea ſicuti
præclarè uideo animaduertóque, extrema nobis conſilia incumbunt, uel ob id tractatu
atque explicatu duriora, quòd nullum mox ubi ſemel ſtatueris ſalubrem habeant receptũ,
unde afflictis & difficillimis rebus noua ſubſidia quærantur. Alia namque atque alia in
conſulendo diſputandi & decernendi ratione uti oportet, quum occaſionum & temporũ
ſingula momenta ſapientes facilè reſpiciant. Nam ſicuti initia ſuſcipiendarum & gerenda

rum

A rum rerum prolixè diſſerendo, maturè aptéque expendere, & media aſtrictius perſinire
decet; ita demum ultima expeditis ſententiis claudere, nec ullam quũ maturè facto opus
ſit aggrediendæ rei occaſionem elabi ſinere ſaluberrimum exiſtimatur. Diſputatur ho-
die diuerſo conſultantium ſtudio, num è repub. uideri poſſit, ſi in hoc aſperrimarum re-
rum ſtatu poſiti, legationem ad Pontificem decernatis, qua ſi optare licet non iniqua con
ditione ea petatur pax, quam ab initio Cæſar negarit, niſi in eam Pontifex conſentiret.
Primum omnium non uideo cur decernere mittereq. legatos inſalubre ſit, uel quod ad di
gnitatem pertineat, parum decorum; quandoquidẽ nihil melius, nihilque honeſtius eſſe
poſſit huic ciuitati, quàm animos ſicuti bello inuictos, ita à communi concordia non ab-
horrentes oſtendiſſe. Optandum enim eſt ut hi qui nos peruicaces potius quam fortes,
B importunæque inſaniæ uela inflantes appellant, non ſemper obſtinatè pertinaces & im-
prudentes exiſtiment; qui à bellicoſiſſimis gentium prope omnium copiis diu obſeſſi, preſ
ſique his malis quæ diuturnum affert bellum, ſæua armorum pati incommoda quàm de
concordia cogitare malimus. Nam præterquàm quòd mittere legatos & de concordia
æquis conditionibus agere minimè pudendum eſt, quum ad ſupremæ fortunæ potentiæ-
que principes mittantur, etiã nobis non erit inutile cum Pontificis, tum Cæſaris intimos
ſenſus pertentaſſe, & quod plerunq frequentibus colloquiis euenit, ad abdita eorum con
ſilia exploratius penetraſſe, quandoquidem de cõpoſitione æquis conditionibus agendo,
nihil de noſtro iure depereat, quum nullam omnino pacem ab his ſimus accepturi, niſi ea
tuta honeſtaque ſit, & integra libertatis iura diſertiſſimè nobis reſeruet. Hoc.n. legati qui
C non ſint grauiſſimarum rerum imperiti, ſed fideles probique ſenatores, ſicuti uos diligẽ-
tiſſimè lecturos arbitramur, ante omnia cauebunt. Neq. putarim, niſi me ſtudiũ & amor
erga patriam fallunt, Clementem tam auerſum à patriæ pietate, Chriſtianiſq, legibus fo
re, ut quum iam ægerrimè tot ſumptuum pondera ſuſtineat, nihil nobis de iracundia ſua
uetere, triſtique ſeueritate remittere nolit. Quod ſi ille etiam atque etiam obduret, nec
Cæſar ipſe quum in Germaniam cogitet procliui ad concordiam ingenio ſicuti ſuſpicari
licet, hoc bello ſe explicare uelit, nec proinde ad pacem inclinet; nos certè hoc ſupremo
legationis officio dignitati famæque noſtræ ſatisfecerimus, atq. eò alacriter & fortiter,
quo noſtra pietas & fortuna urbis ducat, ire contendemus; ſic tamen ut extremos belli ca
ſus ultrò minime ſubeundos exiſtimem, ſi pius erga patriã, nec omnino inſanus ciuis eſſe
D uelim. Nihil enim magis miſerum & calamitoſum nobis eſſe poteſt quàm quorundam
conſilium, qui neſaria crudelitate potius Saguntinorum & Campanorum exemplo, quũ
ſaluti ſuæ impie diffidant, unà ſecum uniuerſam ciuitatem miſerabili exitio interire quàm
quoquomodo incolumem ſeruare percupiunt; ſecus aliquando auorum noſtrorum me-
moria Vbertus Farinata, uel hoc uno tantum generoſo animi decreto ciuis æternis lau-
dibus attollendus, qui uinci exilioque mulctari, quàm ad excidium florentiſſimæ patriæ
cum factioſis neſariiſque ciuibus conſpirare maluerit. Perorante Philippo non dubitaue-
re patres, quòd eius oratio tanquam à moderato nec harum uel illarum partium ciue pro
fecta uidebatur, quin legatos omnino mittẽdos decernerent. Sed ea præpedientium ma
lignitas fuit, ut non hi quos negocii magnitudo flagitabat, ſed leuiſſimæ alioqui authori-
tatis, uerùm egregiè populares homines legerentur. Hi fuere Aloyſius Soderinus qui
E nihil uſque adeo graui negocio dignum ab uſu rerum præter familiæ nomen præferebat,
& Andreolus Nicolinus aſſiduus & diligens potius mercator quàm ſenator, atque item
Robertus Boncius, quem iampridem Thomæ Soderini ſoceri propinquitas quominus
enixè cõcordiæ ſtuderet, maxime ſuſpectum faciebat. Hos ubi Bononiam peruenerunt,
Pontifex quòd nec ſatis dignitatis, nec ſatis induſtriæ, ſynceræque uoluntatis & fidei in
his conſpiceretur, adeo contempſit, ut effusè rideret, quòd ad ſe pro eximiis ſenatoribus
mercatores, nec primæ quidem claſſis è Florentia miſiſſent. Nam quod ad eleuandam le-
gationis exiſtimationem maximè pertinuit, apparitores miniſtriq. uectigalium Bononien
ſium, in ipſorum ſarcinis nexi auri filorum ad telas aureas texendas, magnam uim merci-
monii cauſa, ut portorium ſubterfugerent, depræhenderant. Quæ calliditas inepta nego
cio longe grauiſſimo, tanquã inuoluta tenuiſſimi lucri ſordibus, eò ualidius ridenda fuit,

quòd nihil certi ad conficiendam pacem prolatis mandatis attuliſſent;atque ita Clemens A
ridente etiam Cæſare, mercatorum auaritiam atque imperitiam in maximarum rerum
conſilio periculóque, ad exiguam lucri ſpem reuocatam ſtomachatus, ſic pertinaciam in
ſaniæ proximam exprobaret, ut inde non obſcurè exploſi dimitterentur. Vbi uerò domũ
ſunt reuerſi, quòd nihil omnino pepigiſſent, tãquam patriæ dignitatis egregiè memores
atque conſtantes, ab ipſa factioſorum multitudine laudati celebratique ſunt; gementibus
bonis ciuibus, qui deſperata concordia nullum niſi maximè funeſtum belli atque obſidio
nis exitum expectabant. Nec multos pòſt dies ab inſigni generoſóque certamine Floren-
tinorum quatuor iuuenum inexpectatæ celebritatis ſpectaculum eſt editum, quum Ludo
uicus Martellius inter ciues nobilitate inſignis, ac corporis & animi uigore florentiſſi-
mus, Ioannem Bandinum pari uirium ac ingenii robore præſtãtem, quòd in caſtris apud B
hoſtes eſſet, ex prouocatorio libello hoſtem communis patriæ compellaſſet; proptereà-
que eum ad ſingulare certamen deuocaſſet in arenam, ut ibi Marte iudice uter ipſorũ ho
neſtiorem cauſam tueretur, oſtenderet. Conditionem non abnuit Bandinus, dixitque ei
ſi Martellios ſibi aſciſceret in eam dimicationem ſocium, ei ſe parem hiſdem inſtructum
armis in ſtadium producturum; atq. ita Martellius Dantem Caſtellionum præferocem
ex tota iuuentute uirum delegit, cui à Bandino oppoſitus eſt Albertinus Aldobrandus
uix dum pubeſcens immoderati ſpiritus iuuenis. Aurantius iuxta caſtra locum eis ſub pu-
blica fide funibus circumſeptum, triumque gentium præſidio uallatum certantibus præ-
buit, quum pari numero è Germanis, Hiſpaniſque & Italis delectæ cohortes, pugnantes
ſimul & ſpectantes ab omni iniuria defenderent. Arma fuêre ſingulis ſinguli militares C
gladii, neque aliud tegumentum præter unam in dexteris ex lorica ferrea chirothecam.

Dantes cui ſorte ducta par Aldobrandus obuenerat, quãquam circa brachii dextri ner-
uos primo congreſſu graue uulnus accepiſſet, hoſtem in ſe inſano procurſu ruentem ea
impauidi animi firmitate ſuſtinuit, ut ambabus manibus gladiũ prætendens, in os incum
bentis inſereret, eumque euomentem cum ſanguine animam extemplò conficeret. Con-
trario euẽtu pugnabat Bandinus, nam alternante fortuna Martellio ſupra oculum uulnus
inflixerat, admirabilique iudicio & gladiatoriæ artis peritia hoſtem eludens, adacto ſupra
coſtas gladii mucrone, uictum & deditum fateri cogeret. Sed Martellium relatum intra
urbem uſque adeo grauis ex aduerſa ſorte certaminis occupauit dolor, ut angore potius
animi, quàm uulnerum dolore, mortẽ accerſiſſe crederetur. Id certamen ſicuti eximiam D
uirilis conſtantiæ laudem Bandino peperit, ita Danti par ferè decus attuliſſe uidebatur
quãquam ille detractis ſpoliis, planéque integer & omnis expers uulneris glorioſius uicto
riæ ſuæ trophæum præferret, & ſpectatores præclarum totius belli omẽ acciperent, quòd
uictis pariter atque uictoribus non omnino lætum finem futurum arbitrarentur. Ab hoc
alternæ cædis ſingulari certamine Florentini uarios in coronis ſerere ſermones, accendi
tamen ferè omnes ad ſuſtinendum gerendumque bellum, tanta obloquendi libertate, ut
non milites modò, ſed ducem quoque ipſum Malateſtam nimis longæ atque importunæ
ceſſationis conuitio perſtringerent. Non enim mœnia uigilanter tantum defendenda ui-
deri, ſed audacibus conſiliis erumpendo laceſſendoq. aliquam retundendi hoſtis in ſpem
uniuerſæ uictoriæ occaſionem aperiendam eſſe dictitabant. Viros quippe fortes & pro li
bertate pugnantes, nullo uel difficilium rerum periculo terreri debere, quominus fortiter E
audeant, & tentata ſpe dubii Martis Fortuna non conſtantiæ modò ſed uiuidæ uirtutis fa
mam ardentiſſimè defendendam demonſtrent. Non eandem ſiquidem eſſe obſeſſorum
& obſidentium condicionem; obſeſſæ nanque urbis opes ab immodicis ſtipendiorũ ſum-
ptibus ſenſim atteri, abſumi interim commeatus, & ſpes omnium infirmari, quum ex ad-
uerſo obſidentibus nihil earum rerum omnino ſit defuturum. Qua ſpe freti, hoſtes nec
admouere tormenta audeant, nec murum uſquam tentare nelint, quòd perpetuas prom-
ptiſſimorum militum & ciuium cohortes fulgentibus per muri coronam galeis atque tho
racibus perpetua in ſtatione conſpiciant. Proinde ad exiſtimationem cum externi præſi-
dii, tum urbanæ militiæ tuendam, omnino conãdum eſſe aliquid ualida eruptione, ne mi
litum torpeſcant manus, ſtudiáque populi langueſcant, & hoſtes cum uiris longe fortiſſi-
mis

A mis æquiſſimæ cauſæ nomen tuentibus perpetuò ſe dimicaturos intelligant. His ſermo
nibus non obſcurè offendebantur militum animi, uniuerſum totius ſuæ rei cenſum ad
unum decus bellicum referre ſoliti. Sed multo magis hæc euulgata intemperanter Mala
teſtæ nomen lædebant;ita ut non omnino deuoranda exiſtimaret;palàmque diceret, ne-
quaquàm ea ratione qua imperitus populus cenſeret, ſed ea qua probus nec incautus im-
perator uteretur,urbis ſalutem defendendam,atque ita uociferando intempeſtiuas popu
li uoces redargueret. Sed idẽ decurionum reliquorúmq. magiſtratuum erat ſenſus,præ
cipuáque omnium experiendarum uirium uoluntas;quam quùm dux prudens fruſtra im
probando damnandóque diutius ſuſtinere non poſſet,poſtulantibus militibus, ut id impe
trari pateretur, eruptione certare conſtituit, ſeuerè proloquutus ad id ſe inuitum trahi,
B quando hoſtium munitiones non modo non expugnari,ſed nec ſine maximo detrimen-
to tentari poſſe teſtaretur. Exiſtimabat Malateſta nequaquàm abſurdis rationibus impe-
tum ad caſtra Hiſpanorum eſſe faciundum,ut acerrimæ & pugnaciſſimæ gentis uim expe
riretur, opinionémque de eorum uirtute latè conceptam aliquo illato detrimento apud
Italicos milites eleuaret;quod accidere poſſe rebatur, ſi tribus uno tempore præliis trina
eruptione facta eos munitione loci confiſos & nihil tale timentes adoriretur. Neque.n.
antea Hiſpani ſuperioribus præliis ad Giramontem factis ſeſe immiſcuerant, niſi per ex-
traordinarios excurrentium manipulos, quoniam diuerſiſſima in parte eſſent conſtituti;
porta nanque diui Georgii,quæ eſt in excelſo collis ſupercilio iuxta editiſſimũ aggerem,
quem Amicus Venafranus ſuarum cohortium peculiari præſidio tuebatur, Hiſpani lon-
C go tractu occupatis uillarum ædificiis,uſque ad Oliuetani cœnobii montem extendeban
tur, deſpiciebantque urbem è perpetuo colle,eóque præſertim, cui Scopeto nomen eſt,&
diui Donati templum habet, adeo Catelinæ portæ ex propinquo imminentes ut muri co
rona colli ſubiecta,non plus quàm ad teli iactum diſtet;ſic ut perpetuis munitionibus ob-
ſeſſa Romana uia à Catelina porta,& Piſana item uia,quæ initium habet ab ipſa Fridiana
quæ occidentalis eſt,cuncta complecterentur;ipſis porrò Hiſpanis in tergo ad meridiem
Germanorum caſtra apud Aurantii prætoriũ eſſent; & Italicæ cohortes ad diuerſiſſimã
ab oriente diui Nicolai portam iuxta Arnum perpetuis cuſtodiis obtinerent. Cæterum
Venafranus,qui à ſuo latere Hiſpanos aggredi diſtineréque iubebatur, impoſito muneri
adeſſe non potuit, quum forte eo die à Stephano Columna,propter contemptum ſuper-
D bis uerbis ſui nominis decus,infra Miniati tẽplum fuiſſet interfectus. Neque.n. ſignifero
ſui præfecti inopinata cæde perterrito is animus fuit inuadendi hoſtis, qui in Venafrano
excellens proculdubio,& maximè efficax futurus ſperabatur. Sed Malateſta nihil eo caſu
permotus Catelina porta Octauianum Signorellum inter Peruſinos præfectos nobilita-
te uirtutéque facilè principem erumpere iubet. Hunc conſequebantur pugnaciſſimi mi
nores duces, Binus Mancinus, Blaſius Stella, Raphaël Orbetanus, Proſper Cornea, Mar
guthes Piccininus, Caccia Altouitus, Hadrianus Cauda, & Paulus Corſus, qui intrepidè
ſtrata uia inter procellam glandium dextrorſus euadentes, in collem cum Hiſpanis terri-
bile maximéq. funeſtum certamen contraxerunt, eodémque puncto temporis à Fridia-
na porta erupere cum ſuis cohortibus Bartholomæus Montanus, & Rodulphus Aſſiſius,
qui in læuam flexi ab Oliuetano monte cum Hiſpanis à tergo ſeſe oſtendentes ingenti au
E ſu impreſſionéque nouam iniere pugnam;ſic ut Hiſpani & in fronte ſuſtinere hoſtem, &
in tergo ancipiti periculo dimicare cogerentur. Sed his magno fuit præſidio Baracanis
Cantabri mira conſtantia, qui eo die ſolertiſſimi ducis, & fortiſſimi militis munia imple-
bat. Nam cohortatus eſt ſuos ut impigrè cõſiſterent, inueteratæque uirtutis ante partum
decus aduerſus collectitios milites, urbanamque turbam tueri uellent. Itaque coëuntibus
ad uexilla undique Hiſpanis,& ſclopettis egregiè rem gerentibus, aduerſariorum impe-
tum conſtantiſſimè ſuſtinebant;tantuſque erat ſclopettorum ſtrepitus, & tantus uolitan-
tium glandium ſtridor, ut multi undique caderent, & longè promptiſſimi, qui intrepidè
pugnam capeſſerent, uulnerarentur. Ad eum ardentis prælii tumultum excitus imperator
Aurantius proximas Italicorum cohortes Andreæ Caſtalii laborãtibus Hiſpanis ſubſidio
mittit;tormenta produci diſplodique in hoſtes iubet, & Germanicam phalangem in ipſa

Romanæ uiæ latiore area conſtituit. Ferdinandus quoque Gonzaga leuis armaturæ equi A
tes inter Marignolæ pagi campos & Scopetum mõtem inducit, ita ut ampliſſimi iuſtiſque
prælii apparatus & à caſtris, & ab urbe conſpiceretur. Nec Malateſta quanquàm infirmo
atque imbecillo corpore, animo tamen aduerſus pericula indomito, & egregiè prouido,
laborantibus ſuis deerat, quum opportunè feſſos & ſauciatos reciperet, & nouis atq. inte
gris cohortibus pugnam ſæpius inſtauraret; quando nulla ex parte Etruſci uel in ſumma
locorum iniquitate, quicquam Hiſpanis de uirtute concederent, donec Baracanes glan-
de traiectus occubuit. Nam tum Etruſci ueluti redintegrata uictoriæ ſpe ardentius incu-
buerunt, ſic tamen ut pari propè uirtute Rodericus Ripalta, Macicaus, & Buccanigra mi
rificè reſiſtentes, Etruſcos ſuſtinerent, & mox, accedentibus Neapolitanis Caſtalii uexil-
lis, loco pellerent, & per deiectus montis ſummotos urgendo deturbarent. Quibus ſuo- B
rum atque hoſtium caſibus animaduerſis Malateſta, quòd multi cecidiſſent, plurimique
eſſent uulnerati, receptui cecinit; atque ita nihil iam tormentorum muralium metu, perſe
quentibus Hiſpanis prælium diremptum; quo nullum eo bello cruentius editum fuiſſe cõ
ſtat. Nam utrinq. quingenti fermé milites ex fortiſſimorum numero deſiderati ſunt, multi
porro uulnerati mortiferis glandibus. Ante alios autẽ Octauianus Signorellus quũ ſe re
cepiſſet ad portam, & feſſus longo prælio equũ cõſcendere nellet, craſſiore ictus glande
occubuit, & ſecundũ eum medio in certamine interfecti ſunt Fantaccius Corſus, & Giub
bonarius Ferrarienſis eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, atque item Ludouicus Ma
chiauellus, Nicolai Florentinæ hiſtoriæ ſcriptoris filius, quum cohortis ſignum geſtaret,
Petruſque Pactius eximiæ nobilitatis ciuis. Septem quoque clari nominis centuriones C
grauiter uulnerati diſceſſerunt. Apud Hiſpanos autem præter Baracanem ipſum, Cen-
cius Neapolitanus Caſtaliæ cohortis præfectus dum laborantibus ſuis opem ferret, inter
fectus eſt. Multi autem, & in his duo ſigniferi mortiferis uulneribus affecti ſunt. Malate-
ſta in urbem rediens Octauiani mortem, & totum eius cruentæ pugnæ detrimentum, eo
animo uultúque ferebat, ut renidenti fronte obuios interrogaret, an cupiditati ipſorũ in
conſultè pugnam poſcentium planè ſatisfactum putarent; poſtquàm quantum poſſet loci
iniquitas, & quantum ueterani externique militis dextræ ualerent, facto periculo didiciſ-
ſent. Tantum uerò abfuit ut hoc irrito aduerſóq. prorſus eruptionis conatu, uel ciuiũ
uel militum animi perculſi aut imminuti ſint, ut conſtans opinio uulgaretur, Etruſcos qui
præſtantiſſimis animis eruperant, excellentique uirtute dimicarant, aut inſignem uictoriã D
relaturos, aut ſingulare detrimentum non Hiſpanis modò, ſed reliquis etiam hoſtibus illa
turos fuiſſe, ſi ab altera parte ſicuti fuerat conſtitutum, Venafranæ cohortes erumpendo
parem operam præſtitiſſent, nec ſubeuntium è reliquis duabus portis acerrimum initióq.
felicem aſcenſum, una potius locorum iniquitas, quàm hoſtium uirtus, importunè retar-
daſſet. Quo animorum habitu fiebat, ut ciues neque præclarius ſtudium oſtendendæ uir
tutis in præſidiario milite requirerent; neque in Malateſta efficacioris animi atque operæ
officia deſiderarent; quãdo illis qui pro dignitate Etruſci nominis dimicando ceciderant,
decreto publico iuſtus exequiarũ honos haberetur, & dux ampliſſimis honeſtaretur lau-
dibus; uel ob id præſertim quòd certiſſima ratione uſus, ea quæ parum ſecundè euenerãt,
rectè prouidendo præſenſiſſet. His de cauſis quòd inſtãtia ad certum diem ſtipendia niſi
ingratè uiris fortibus, & de repub. benemeritis protrahi nequirent, dictator ab inopia æra E
rii, & quòd iam eſculentarum rerum grauis penuria ſentiretur, perturbata mente, eliſã-
que penitus religionis & pietatis ratione, ad id decretum, quod antea à Carduccio indu-
ctum fuiſſe diximus, inuidioſum utique bonis omnibus atque nefarium, deſcendit, quo è
fanis cuncta donaria tolli atq. diuendi iubebantur; inter quæ præter auream crucem præ
grandibus gemmis ornatam, quæ erat in delubro diui Ioannis, etiam fuit mitra illa inſi-
gnis pretioſiſſimis redimita gemmis, à Leone Pontifice pari liberalitate templi maximi
altaribus dicata conſacratáque. Sed nemo ferè reperiebatur qui ea ornamenta profanis
manibus attrectare uellet, & Bernardus Baldinus gemmarũ æſtimator peritiſſimus, id im
pii nominis officiũ ſe præſtare poſſe pernegaret, niſi alienis manibus uiolato ſacrario, de-
tractæ gẽmæ ipſi æſtimaturo proferrentur. Sed in mora non fuit Leonardus Bartholi-
nus

A nus ad id à Raphaële miſſus,qui impia uoce,uti erat omnis religionis contemptor, ſa-
crarii armaria ſublatis auidè donariis,uel inhorreſcente trementéque æditui perfregit.
Per eos dies magna decemuiros inceſſit cura de retinendis, defendendisque ab hoſte
Volaterris,nam eius ciuitatis animos alioqui fideles,ſuſpectos habere cœperant, quòd
principes ciuitatis,inter quos eminebant è Maſea familia Mediceo nomini addicti Ma-
rius uir ſacratus,& Paulus eruditæ elegantiæ ſtudioſi homines, ſolicitarentur ad deſe-
ctionem ab Alfonſo Picolomineo Amalphitano regulo,qui Senis educta equitũ & pe-
ditum manu,pòſt redacta in deditionem Cæſarianorum Florentinæ ditionis oppida,
ipſumque in primis Collem & Sanctogeminianum,in Volaterranum etiam agrum ex-
currebat,ut direptione iacturáque rerum ſuarum permoti ciues à Florentinis ad Ponti
B ficem rebellarent. Quo tempore Couonus Florẽtinus prætor Sanctogeminiano à Cæ-
ſarianis pulſus cum præſidio quatuor cohortium Volaterras ſe recepit,ut fidelium con
firmaret animos,& nutantes in fide à conſilio defectionis præſenti manu deterreret. Cõ
ſederat extra urbem in ſuburbanis tectis. Dum uerò de confirmanda ciuitate multis al-
loquutionibus ageret,furto quodam dum ſe recenſitum copias ſimulat,in urbem irre
pſit,continuóque aſcendit in aream curiæ,ubi decuriones aduocatis in conſiliũ prima-
riis ciuibus de rep. conſultabant. Primo impetu Couonus Volaterranæ iuuentutis co-
hortem,quæ in area ſtationem,habebat hoſtili facta inuaſione deturbat. Quo tumultu
duo gemini fratres interficiuntur,& nonnulli uulnerantur. Exinde ipſos decuriones oc
cupata curia obſidet,eamque in poteſtatem redigit. Id inſolens factum non tulere Vo-
C laterrani,& ut ſunt militari ingenio ferè omnes,ſtirpe ducta à uetere Romanorum Co-
lonia,qui Sillanarum partium fuerint,extemplò arma capiunt,feneſtras ſaxis onerari iu
bent,aditúſque uiarum interſeptis trabibus præcludunt, magnaque armata multitudi-
ne Couonianos in curiam confugere cogunt. Eo armorum ſtrepitu Couonus perterri-
tus certis conditionibus pacem impetrat. Hæ fuerunt,ut cohortes dimitteret extra ur-
bem. Paret Couonus,extemplóque Gorium Montebenicium qui geminorum fratrum
cædem fecerat,atque item Paulum Corſum cum ſuis cohortibus urbe egredi iubet,re-
liquas duas Tincto Battifolio & Hercule Piſano ducibus paulo pòſt ciues adeo infenſis
uultibus urbe extrudunt,ut ſigniferi inuolutis uexillis,& milites haſtas inuerſa cuſpide
uerrentes ſolum traherent,quod ignominioſum militiæ habetur. Cæterum Volaterra
D ni uti planè caſtigata Couoni arrogantia Florentiam perſcribunt,excuſantes urbanum
tumultum nequaquã ipſorum culpa ſed malignitate Couoni excitatum, prolixè polli-
centes ſe in uetere fide permanſuros ſi in Couoni locum improbè prætoria poteſtate
abutentis,alium honeſtum atque æquum ciuem ſummitterent. Itaque decemuiri non
mediocriter Couoni inſolentiæ ſuccenſentes,ei Bartholum Tedaldum ſufficiunt. Hic
Piſis profectus adduxit quatuor peditum centurias,quibus præerant Franciſcus Broc-
ca Corſus,& Alexander Monaldus,& Mugellanus cognomento Fortuna,atq. item ga-
leatorum equitum alam duce Amico Arſula Romano. Aduentantẽ Tedaldum Vola-
terrani egreſſi honoris cauſa alacriter ſuſceperunt,atq. eum cum paucis ea conditione
introduxerunt,ut cohortes atque alarios equites apud ſuburbana tecta relinqueret. Eo
forte die Pyrrhus Stipicianus ad Cecinã uſque amnem aduenit,& cum expedita equi-
E tum & peditum manu prædatus agrum,magnũ numerum maioris pecoris abegit. Quo
tumultu ad urbem perlato,Volaterrani ut prædã hoſti eripiãt erumpunt,& ſecundum
eos eodem itinere pertendit Arſula. Committitur leue prælium cum Pyrrhi ſclopetta
riis,quos ille cum præda antecedens de induſtria in inſidiis collocarat. Sed Arſula ma-
iores inſidias ueritus,neq. temerè uolantibus glandibus equites ſuos obiiciens,uel obni
xè orantibus Volaterranis ut cõtinuato curſu unà perſequi hoſtes uellet,inſequendi fi-
nem fecit,triduoq. pòſt cum ſuo equitatu & dimidia parte peditum diſceſſit,Couonum
ſemicaptiuum ad dicendã cauſam ad decemuiros perducens,Empolim primò, & mox
Florentiã eſt reuerſus. Sub id tempus Alexander Vitellius in Volaterranum agrum ho
ſtiles incurſiones fecit,ſanctiq. Dalmatii oppidum,& Villam magnam,ac nonnulla alia
ſuburbana oppida manu cepit,atq. diripuit,perpetuiſque illatis detrimentis, quum etiã

incendiis graſſaretur, eò Volaterranos compulit, ut amicè ſecum in ſpem futuræ deditio A
nis paciſcerentur; nam ad eum è ciuitate legati miſsi Villãmagnam peruenerant. Qui-
bus cognitis rebus Tedaldus, quũ ſuſpicaretur ciues graui rerum ſuarum detrimento cõ-
pulſos, ad hoſtes omnino defecturos, cum reliquis militibus ſuis, incolisq. cunctis Floren
tini nominis, in arcem ſe recepit; móxq. tormentis maioribus urbem quatere cœpit, in-
feſtiore aliquanto, atq acerbiore animo in perniciem ciuitatis quàm paulo antea Couo
nus, concepti odii iracundiam effundens. Propterea ciues frequẽtibus circa tecta affecti
incõmodis, & contumeliæ indignitate permoti, Baptiſtam & Carolum Borgheſios fra-
tres Senenſes patritios ſtipendio conducunt, arcem obſidere & circumuallare inſtituũt;
accitur etiam ipſe Vitellius, qui peritè doceat quibus operibus eruptionibus hoſtium reſi-
ſti poſsit. Eo autem poſtea diſcedente Volaterrani prætorio nomine poteſtatéq. Thadeũ B
Guiduccium, Mediceæ factionis probum ciuem, in locum Roberti Acciaioli ſuſcipiunt.
Robertus enim præſtantiſsimæ authoritatis inter Florentinos ciues, qui inſolentium po
pularium uim impotentem timentes, ſponte patria exceſſerant, paulo ante ſe conciliatorẽ
inter Volaterranos atq. Vitellium obtulerat, tranſactæq. pactionis teſtis interfuerat. Exin
de Volaterrani, Tedaldo nihil iracundiam ſuam remittente, ſed aſperrimè tormentis do-
mos perrumpente, ad Clementem legatos decernunt, qui Bononiã pertendant, & ab eo
maiora tormenta quibus arcem euertere poſsint, expoſtulent; obtineantque obiter à Pon
tifice honeſtiſsimas deditionis conditiones. Nec multo pòſt curauit Pontifex, ut quinq.
muralia tormenta nauigio è Genua ad uada Volaterrana deueherentur. Dum hæc Vo-
laterris tam ſtulta Bartholi arrogantia, quàm peracri ciuium pertinacia gererentur, Fer C
ruccius qui Empolitano præſidio præerat, de Volaterranis rebus magnopere ſolicitus eſ-
ſe cœpit; quòd eò a ciuibus accerſitum Vitellium, & arcem circumuallatam cognouiſſet;
quanquàm Vitellius poſtea in urbe minimè permanſerat, quum de alendo perſoluen-
dóque præſidio cum ciuibus ſumptui facilè parcẽtibus nequaquàm cõuenire potuiſſet,
ideóque eſſet ad occupandum Piſtorium profectus; quò itidem à ciuibus Panciaticæ fa-
ctionis aduerſus Cancellarios Guelpho nomini impensè fauentes, fuerat uocatus. Pro-
pterea Ferrucius decemuiris perſcribebat Volaterranæ rei tumultum minimè negligen-
dum uideri, quòd iam planè ciues ad Pontificem rebellaſſent; Proinde ſi ipſis è rep. fore
uideatur, cum ualida atque expedita manu eò ſe aduolaturum, atque ea initia defectionis
celeriter oppreſſurum. Id uerò ſe præſtare non poſſe, niſi ſucceſſor nouo cum præſidio ſi- D
bi è Florentia ſummitteretur. Re ad conſilium delata quòd magno ad uniuerſi belli ui-
ctoriam momento ſibi futurum credebant, ſi Volaterras urbem natura munitiſsimam
omnino recuperandam cenſerent; continuò utendum Ferruccii uiri ſtrenui atque pera-
cris opera, eique præſidium mittendum decernunt. In id decretum ualde proclinatum di
ctatorem fuiſſe apparuit uel priuata de cauſa, quòd duas filias, quarum alteram Bardo
Altouito, alteram Vincentio Thadeo nuptui dederat, in Volaterranam arcem ab initio
belli tanquàm procul ab armorum ſtrepitu futuras, confugere iuſsiſſet. Putabat etiam ſui
priuati decoris, & publicæ dignitatis fore, ſi arcẽ obſidione liberandã ſtatueret. Mittitur
itaq. Ferruccio ſucceſſor Andreas Iunius popularis factionis ciuis, & cum quinis uexillis
unà eunt Nicolaus Strozza, Speronus Borgenſis, Nicolaus Saxoferratus, Ioannes Scuc-
cula, & Balordus ſtrenui cohortium præfecti. Hi magno ſilentio & perobſcura nocte ur- E
be egreſsi, elapſiqoe per medias hoſtium ſtationes, quum diu erraſſent, quòd militaris uia
uitaretur, nec facilè per inuios calles & inculta loca expeditum iter haberent, ſub auro-
ram ab hoſtibus conſpecti ſunt. Ad quos perſequendos Ferdinandus Gonzaga equita-
tum eduxit; perſequutúſque per aſpera obſitáque uirgultis & uepribus loca, aliqoot eo-
rum ad Peſæ amnis uadum interfecit, & in his Nicolaom Saxoferratum dum agminis ter
ga conſtantiſsimè tueretur; ac niſi denſata acie ſe proripientes, & ſclopettis arcentes equi
tatũ, cui præpeditum undiq. arbuſtis iter ad incurrendũ aperta ſpatia minimè præbebar,
feſsi lõgo itinere ad uillam turritã, quam Freſcobaldiam oocant, ſe contuliſſent; procul-
dubio ab equitatu conſectante, ad unũ omnes deleri potuiſſe conſtabat, quanquàm ea uis
equitatus multa inde non equorum modò ſed uirorum uulnera à ſclopettariis retuliſſet.

Nam

A Nam Ferdinandi ipſius & Roſcii à ſancto Secundo reguli, equi nobiles uulnerati ſunt, &
Nicolaus Criſia Epirotarum præfectus, cui Capiti nigro cognomen erat, fuit interfectus.
Quum ad Freſcobaldiam equites perſequendi finem feciſſent, Etruſci cum ſingulari
Strozzæ ducis laude, toto eo liberati periculo, nemine poſtea laceſſente, Empolim ad
Ferruccium peruenerunt. Nec multo pòſt Ferruccius Iunio ſucceſſori oppidi cuſtodia
obnixè commendata, relictóque ibi cum aliquot cohortibus Petro Orlandino, Tincto
Battifolio, & Vrbeco Caſentinate ueteranis peditum præfectis, Volaterras iter intendit,
adducés ſecum bellicoſos delectarum cohortium duces, quarum ſigna paulo minus duo-
rum milium peditum ſummam continebant, equitum uerò præfectos Amicum in pri-
mis Arſulam, & ſecundum eum Gerardum Gherardeſchæ comitem Piſani ſanguinis, &
B & Muſaccinum Epiroticæ ſtirpis, quorum omnium ex turmis ducenti amplius galeati
equites recenſebantur. At Volaterrani qui hoſtis Ferruccii aduentum nequaquam ma-
turè præſenſerant, ubi ſigna eius conſpexerunt, leui commiſſa pugna cedentes, eo conſi
lio cõfeſtim in urbem ſe recepere, ut poſtquàm imparati uiribus inſtructa acie aduenien
tem aſcenſu prohibere non poterant, munitiones ſaltem inſtitutas impoſitis cuſtodiis de
fenderent. Ferruccius itaque præmiſſis equitibus ad arcem aſcendit; uixque ſemihora
ad quietem qua ientarent militibus conceſſa, quum fruſtra per tibicinem decurionibus
niſi extemplo ſe dederent, ferro atque igne urbem uaſtaturum denunciaſſet, atque illi
tantæ rei decretum ad maius conſilium referendum reſponderent, inſtructis ordinibus
per diuerſas regiones ad expugnandam altiorem munitionem deſcendit, tanto impetu
C ut milites quos longi itineris labore feſſos ſegnius ſubire proſpiciebat, uulneribus inflictis
pugnam capeſſere cogeret; & tanta contentione ad munitiones utrinque pugnaretur, ut
neque acrius Ferrucciani, neque conſtantius Borgheſii cohortes admixtæ ciuibus dimi
care poſſe cenſerentur. Nulla alia res magis Ferruccium perpulit, ut non plenè recrea-
to milite ſubita eruptione pugnaret, quàm inopia commeatus, & uenturi Volaterranis
auxilii metus. Protractum eſt certámen ad mediam ferè noctem adeo uarium, atrox, &
cruentum, ut quum Ferruccius ædificia propinquiora arci coniectis facibus incendi iuſſiſ
ſet, mulierum ululatu, & pugnantium clamore, horriſonum atque terribile redderetur.
Sed Ferruccius rem obtinuit, potitúſque ſumma urbis parte, & expugnatis munitioni-
bus, diui etiam Auguſtini templum occupauit, in quo hoſtes ſclopettis rem gerentes ex
D occulto multos interfecerant; eo euentu ut nonnullos ciues, & in his circiter quatuorde
cim milites Hiſpanos, qui ſub Borgheſii uexillis militabant, caperet, atque inuſitata cru-
delitate in tetrum carcerem coniectos enecaret fame, & demum ad ignominiam gentis
eo modo enectos laqueis ad pinnas arcis ſuſpenderet; quòd ſe ab ea gente Neapoli captũ
atque inhumaniter cruciatum fuiſſe prædicaret. Deſiderati ſunt eo prælio ex utraq. par
te æquato ferè numero circiter trecenti; uulnerati autem multo plures; & quod longè
grauiſſimum fuit, amiſſa ſunt ea tormenta, quæ è uadis pridie in urbem ad expugnandam
arcem fuerant aducta. Sequenti die Volaterrani quarta fere urbis parte etiam tum ar
dente, uti nuſquam reſtinctis, ſed annexa quæque populantibus incendiis, & multa item
ſuorum cæde terræfacti, ac deſperatis auxiliis impetrata ſalute incolumitatéque rerum,
ad fidem priſtinam Florentini imperii redierunt; ſicut plerique ex ditioribus ciues, & an
E te prælium factum, & pòſt conceſſam hoſti patriam, urbe profugerent, metu ſcilicet gra-
uioris incommodi; nam Ferruccius crudeliter & immodicè uictória utendum aduerſus
rebelles ratus, atrociſſimè ſæuire cœperat, id maxime depoſcente Tedaldo prætore non
immiti modò, ſed implacabili; qui priuatæ iniuriæ ſuæ contumeliam publico ciuitatis
excidio uindicare properabat. Ante omnia ſiquidem quum Borgheſium cum ſuis cohor
tibus dimitti iuſſiſſet, atque ei integra fide abeundi cum rebus ſuis uexilliſque facultatem
conceſſiſſet, quoſdam opulentos ciues in carcerem detruſit, imperatiſque pecuniis, niſi
properè eas expedirent, fame ſenſim enecaturos minabatur. Vno quoque edicto pro-
nunciauit his capitale fore qui urbe excedere auderent, & ut reliquos terreret, duos ci-
ues, qui fugam fuerant meditati, laqueo ad prætorii feneſtras ſuſpendit. Diſtribuit au-
tem per omnes domos milites, ut gratuito ciuium copiis alerentur, donec alicunde pecu

nia repreſentari poſſet,qua pro ſtipendio emerito frequentibus iam id conuitiosè flagitan A
tibus militibus solueretur. Nam iratè & petulanter milites querebantur ſe parata prædæ
ſpe excludi,quum multo ſanguine parta uictoria, rebellantem urbem ſe æquiſſimo mili-
tiæ iure direpturos ſperauiſſent. Sed Ferruccius non inſulſa ratione reipu. urbem quo-
quomodo incolumem ſeruare,quàm auaritiæ militum urbium excidiis uel paruo ſuo lu-
cro gaudentium obiicere mallet,aliò ad parandam pecuniam ita uertebatur, ut ſacrilega
manu donaria antiquitus dicata templis, & religiosè uſque in eam diem cuſtodita nõ cun
ctanter auferret, & res pretioſas carioreſq. ciuium in ipſo belli metu in ſacroſanctis uir-
ginum cœnobiis abſconditas ſuam eſſe prædam diceret; denunciata capitis pœna his
qui abdita biduo non reuelaſſent. Quod uerò ſummo religionis contemptu factum uide-
ri poterat, cælata argento altarium frontalia, atque abacos cum candelabris atque calici- B
bus conflari iuſſit. Poſtremò diuorum urbis tutelarium Octauiani ſcilicet atque Victo-
ris argentea ſimulacra, quibus uera capita ipſorum martyrum includebantur, ad haſtam
uenalia in foro propoſuit, ingenti cum luctu ciuium, muliercularumque præſertim cre-
bris eiulatibus, quæ pietatis cauſa conceptis notis eminentem aperto paululum uertice
ſanctiſſimæ reliquiæ caluam exoſculari conſueuerant. Hac in re ipſo duce prudentior &
religioſior in uniuerſum miles eſt inuentus. Nam quum à Volaterranis omni pecunia
expoliatis capita redimi non poſſent, ne conflarentur, ipſi milites tacti religione pecuniã
in pretium contulerunt, fermè ſerius, quòd eorum iam alterum ſimulacrum aurea bar-
ba pretioſius & magnitudine auguſtius ad quæſtoris officinam delatum, properéque con
flatum fuerat. Violauit etiam atque diripuit nullo pudore, nullaque prorſus miſericor- C
dia, publicam piamque domum, in qua multa ſupellex collata fuerat, ab his qui egentes
exiguo fœnore res cariores oppignerare ſub fide publica cõſueuerant, & quũ ciues publi
cos redditus, cogendæ pecuniæ cauſa quæ militi præberetur, locupletioribus coẽmundos
adiicere uellẽt, Ferruccius licitationem fieri uetuit, quòd Tedaldus immitis & aſper cun-
cta publica priuatáque ciuitatis, tanquàm rebellis fiſcum reſpicerent, & niſi ad nutum rei
pub. alienari non poſſe clamitaret. Hæc raptim uiolenterque fiebant, quoniam Fabri-
tius Maramaldus cum magnis copiis aduentare nunciabatur, & tum forte importunè
quum Ferruccius ſpe recuperandi Sanctogeminiani, Donatum cognomento Saltam
acchiam eò ad pertentandos oppidanorum animos cum iuſta manu equitum miſiſſet.
Donatus erumpente acriter Borgheſio fuerat pulſus, & multis ſuorum amiſſis fœdè pro D
fligatus. Ab hac aduerſa aduentantis hoſtis fama, ipſoque ad Sanctogeminianum irri-
to conatu Ferruccius ad muniendæ urbis curam properantius ferebatur. Cæterum Fa-
britius quum instructa acie aduentare ab ipſo Ferruccio, qui in edito colle conſederat &
equitatum explorandi laceſſendique hoſtis cauſa præmiſerat, facilè conſpiceretur, con-
tracto per equites modico certamine & repulſis hoſtibus, ad ſuburbana tecta peruenit; at-
que ibi deiecto Fertucii præſidio, cuncta ad prædam uertens, poſitis caſtris conſedit, &
ſubitario opere, ut egreſſu hoſtes prohiberet, cõtra diui Franciſci portam quæ Piſana eſt,
aggerem extrui iuſſit; parique diligentia à Ferruccio introrſus obſtructa eſt, ipſo turrem
demoliente, ne percuſſa hoſtium tormentis, interius portæ ſpatium ubi ſtatio militũ con
ſiſtebat, ruina obrueret. Dum utrinque minutis præliis certaretur, & Fabritius cunicu-
los ad eam mœnium partem ageret, quæ diui Dalmatii cœnobium introrſus reſpicit, pro E
broſæ militum uoces audiebantur, Fabritii tanquàm cæci ducis & imperiti, conatus irri-
dentium, quibus maximè irritabatur, ut in Ferruccium priuati odii prægrauem iram con
ciperet, ob idque præcipuè quoniam Ferruccius ipſius tympaniſtam fecialium more ad
eum miſſum, ut ſibi illico dedi urbem peteret, inſolenti uerbo offenſus, inſolentior dux
miſerum tanquàm impiè locutum corripi, laqueóque ſuſpẽdi iuſſiſſet. Quod facinus con
tra militiæ morem ſuperbè editum, ipſi demum Ferruccio exitium peperit. Accidit au-
tem per eos dies, ut utrinque ab inopia ſtipendii milites fœda conſternatione deficerent;
nam duæ fermè integræ Brutiorum centuriæ à Maramaldo ad Ferruccium tranſierunt,
& Ferruccius ipſe ob eandem cauſam Corſorum ſeditione exorta penè interfectus eſt.
Ex his erant cohortibus, quas Camillus Appianus à Populoniæ oppido adduxerat, gens
fera,

A ſera, peragreſtis, & rapax. Sed Ferrnccius uel multo ciuium damno ita ſedauit tumultum, ut in Camillum ducem odium exitiale reſeruaret. Dum hæc ad Volaterras gererentur, Aurantius in ſpem occupandæ Empolis uenit, quòd ibi diſcedente Ferruccio, nõ multum præſidii eſſe, nouumque prætorem Ionium ignarum prorſus belli, & ab nna tantum ardentis odii in Mediceos commendatione ſuffectum fuiſſe didicerat. Itaque Didaco Sarmento negocium datur, eique præter ſuos tirones qnos ductabat, Vaſtius ueteranorum Hiſpanorum ualidas cohortes adiungit, curatque diligenter nt iuſtus tormentorum apparatus ad eum peruehatnr. Hæc ubi cooöecta ſuor, Empolimque copiæ omnes peruenerunt, eo ordine oppugnatio cœpta eſt, ot uno tẽpore duobus in locis murus qua teretur. Sarmentus cum Hiſpanis ad Ormam flouium caſtris poſitis tormenta inter Ar-
B num & oppidum promouit, atqne eam muri partem quæ ſpectat ſeptentriones, uehemẽter quatere cœpit. Ab occidentali uero loco cootra Deiparæ uirginis templum Alexander Vitellios cum Italicis copiis oppugnare adortus eſt. A parte Sarmẽti primum omniũ Calcella Apulns tormentorum magiſter, molas frumentarias paucis ictibus diſiecit, atque ita perfregit, ut decurrentis aquæ profluentem quo machinæ molæque uertebantur, & foſſæ demum oppidi implebãtur, oppoſito aggere læuorſum diuerteret, & foſſa proin de totius aquæ copia ſolito flumine deſtituta ſiccaretur, Hiſpanique milites illac ſe irruptnros confiderent. Exinde murus ducentis amplius maiorum tormentorum coniectis globis peritè uerberatus, patefactuſque eſt, ut Hiſpani foſſam tranſire, & per ruinas ſubire auderent; eo etiam minore periculo, quòd defenſoribus ſumma corona propter fre-
C queotes pilarum & glandium ictus nudaretur; nam ſupra capita oppugnantium atqne intrare conantium præteruolabant. Sed magno irrupturis erant incommodo procidentis extra & corruentis muri ingenria fruſta, quibus multos coоperiri atque opprimi neceſſe erat; præterquàm quòd præſidii cohortes, ipſique Empolitani ſtrenuè, ubi periculum depoſceret, hoſtes haſtis, ferreiſque tridentibus repellebant, & in foſſam deturbabant; quãquam in eo certamine Tinctus Battifolins præfectorum fortiſſimus, tormenti icto cecidiſſet, & iam ioteriorem muoitionem alacri concurſu, ooo nirorum modò ſed & mulierum lateres, glebas, & tigna comportãtiom extruere properarent. Per eum modum Sarmeotus quòd per iniquo atqne admodum periculoſo loco oboiti, non ſine certa pernicie milites prouidebat, tanquàm tormeotis locum mutaturus receptui cecinit. Eodem quo-
D que tempore Vitellius poſtquàm aliquantum muri diruerat, nec ſatis ad irrumpeodnm apertus foret, abſtinuit prælio, alia uia aditum qnæſituros. Interim Titus Orlandinus cognomento Pullus qui erat apud Vitellium, per Petrum Orlandinum Florentioæ cohortis præfectum gentilem ſuum poſtulauit, ut Iunius prætor in colloqoium deuenire non grauaretur, prodeuntemque ſub fide publica hortatus eſt, ut conſtantiæ laudem ſua atque oppidi ſalute nequaquam potiorem arbitraretnr, poſtquàm tantas noo haberet præſidii uires, quibus binis ducibus è diuerſo oppugnantibus diu reſiſti poſſe confideret. Iunius ad ea elato in præſens aoimo reſpondit, ſe quinquagennario maiorem ſatis uixiſſe, proinde nihil ſibi loogiore uita opus eſſe, quæ uel imbellis ingenii, uel fluxæ erga rempub. fidei notam afferendo, antiquum Iuniæ familiæ nomen dedecorare poſſet. Hæc tamen eum non ita intrepidè dixiſſe apparebat, ut perculſæ, & attonitæ mentis ſigna non eminerent;
E nam qunm paulo antè ſæpius ac ſæpius ad Odoardum Giachinottum prætorem Piſanũ, maturam implorans opem perſcripſiſſet, ut ibi trecentos ſaltem ſclopettarios ſummitteret, uix demum uoam ceoturiam cui præerat Borna Lucenſis ab eo acceperat; quum ægrè cum Vitellianis hoſtibus certando ad oppidum perueoiſſet, eodem metu ſummi diſcriminis adducti Empolitanorum primores eadem noctæ quæ primum oppugoaotiom conatum ſequota eſt, legatos ad Sarmentũ emiſerunt, qui de concordia agerent, quorum princeps erat Bacinins decurionum ſcriba, in cuius cuſtodia totus tormẽtarii pulueris apparatus ſeruabatur. Is ut exiſtimari potuit inſigni flagitio ea pactione egiſſe ferebatur, ut oppidani eſſent incolumes, præſidium uerò Hiſpanis prædæ eſſet. Oriente ſole Ioãnes Bandinns, quem ſingulari certamine palmam retuliſſe diximus, qui erat apud Sarmentum, per abrupta tormentis mœnia in oppidum uenit cum Lucio Manellio, ut Iunium præto-

rem ad deditionem eadem ferè qua pridie Pullus egerat adhortatione impellerent. Sed A eadem reſpondente Iunio, non multo pòſt Hiſpani facto impetu neminéque prohibente per ruinas adaperti muri in oppidum irruperunt, quòd Orlandinus muri cuſtodiam ut pranſum iret importunè deſeruiſſet, uel contradicente ſignifero, & illac certum periculum irrupturi hoſtis demonſtrante. Quod flagitium uel turpi ignauia, uel intempeſtiuæ tranſacta deditionis fiducia admiſſum multi crediderunt, non ſine etiam nota perfidiæ, quando non ſtatim Orlandinus pœnam ueritus ad urbem, niſi perdomita, & commutata republica redierit. Cæterum Hiſpani in oppidum irrumpentes aliquandiu hæſerunt in foſſa, quum adeo profundo, & inextricabili cœno præpedirentur, ut lutulenti umbilico tenus ereperent, ſubleuatique ſociorum manibus mœnia ſuperarent. Primus omnium Bucanigra in domum Orlandini per tecta delapſus, in quam omnes prope nobiliores fœminæ, multæque Florentini nominis matronæ ut ſecuriores eſſent confugerant, eas omnibus ornamentis exuit, uſque ad monilia, maritaleſque anulos, & corollas diuorum ſupplicationibus dicatas. Reliquas uerò domos gregarii Hiſpani ea Sarmenti lege diripuerunt, ut neminem è præſidio militem uiolarent. Iunius prætor, & ipſe Orlandinus, quòd ſummæ eſſent authoritatis apud milites, capti ſunt; parique puncto temporis Vitelliani in oppidum penetrarunt, atque ignobiliore præda potiti ſunt. Sed eos poſtea Sarmentus excedere oppido, & in caſtra redire coëgit, quum Vaſtius ipſe feram opem direptis & miſeris offerens ſuperueniſſet; quantum tamen authoritate atque imperio poterat, maleficia prohibendo, inuiolataſque fœminas præſtando, non mediocriter in ea calamitate Empolitanos eſt conſolatus.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVIIII.

PER honcmodum inter parum ſyncera colloquia Empoli capta
direptáque, Vaſtius inde celeriter copias educens cum Sarmento
Volaterras eſt profectus, quòd ad expugnandam urbem Maramal
dus iuſtum tormentorum apparatum ſibi aduehi crebris nunciis
B postulatet. Nihil enim cuniculis profecerat, nec minis Ferrucciū
hoſtem, niſi murus magno cooatu quateretur terreri, & ad deditio
nem compelli poſſe prouidebat, propter incomparabilem naturæ
loci difficultatem. Nam Volaterræ in arduo moote ſitæ ſunt, uete
re priſcorum ſtudio excelſa quærentinm iuga tāquam tutiora contra omnes hoſtium im
petus, ſalubrioráque campeſtribus locis, quæ ſæpenumero caliginoſis atque denſiſſimis
nebulis obſidentur. Nam Volaterraoi originem ſuam à Tyrrheoo Lydorum duce re-
petunt, qui olim duodecim nobiliſſimas Etruriæ urbes coodiderit. E ſummo montis iu
go quioque præcipuè deſcenſus oblongo dorſo ad infimos pertinent campos, qui radio-
rum inſtar ad imaginem extentæ cum digitis palmæ manus, ioteriectis profundiſſimis
C uallibus dirimuntur; ita ut coonalles tranſiri nequeant, quum abruptiſſimæ ſint, atque ita
denſis arboribus obſeptæ, ot exercitibus inacceſſæ fiant, quoniam ab bis aditibus ſilice
ſtratis, quum paululum aſcenderis in proximas nias nullo modo ad mutuam opem feren
dam tranſiri poſſit, quòd præaltæ crepidines undique ſubſint, ad quas cōmeantium ocu
li propter profunditatem facilè caligent. Ad has naturæ munitiones acceſſerunt mœnia
antiquitus è quadrato lapide conſtrocta, quæ bodie ſuburbana præcingunt tecta; quoniam
urbs noua, quæ hodie incolitur, poſt calamitatem à Pannoniis acceptam, aliquanto aſtri-
ctiore quàm antea muri ambitu munitur. Vaſtins ubi aduenit, cootemplatus ſitum admi
rabilis muoitionis, quāquàm aſperrimas ſibi rerum difficultates ad oppugnandum pro-
poſitas uideret, quòd niſi ægerrimè pertrahi conſtituique tormētæ non poſſent; commu
D nicatis cum Maramaldo conſiliis, ad Portonem, qui eſt antiquæ portæ munimentum, hu
milem nactus collem, castra poſuit. Nec mora in Hiſpanos tentoria ponentes Ferruccia
ni audacter eruperunt; contractáqne eſt cum imparatis aſperrima pugna; ſed ferente cele
riter opem Maramaldo, paocis utrinque deſideratis in urbem compulſi ſnnt. Exinde
Vaſtius diligentius locorum ſitum ſpeculatus, ad dioi Andreæ templum aliqnot Fabritii
cobortes, Barone Neapolitano duce, tranſire iuſſit. Quare conſpecta Ferruccius nullam
ſibi moram attulit, quio exturbandos eo templo hoſtes decerneret; atque ita emiſit Ca-
millum Appianum cum ſuis Corſorum cohortibus. Ab ea eruptione certatum eſt am-
plius duabus horis; ſed multis utrinque ioterfectis & uulneratis, Camillus ſe recipere
coactus eſt, eo impetu incumbentibns Fabritianis, nt quum ſe obuerteret, in genu mor
tifera glande uulneraretur, nti aſſerunt, ipſius Ferruccii iuſſu in eius odium oehementer
E incitati, quòd portam Herculis cuius cuſtodia Camillo fuerat attribota, hoſtibus pro-
di poſſe ſuſpicioſè iudicaret; ac ſimul uitæ ſuæ periculum quòd recenti Corſorum ſe-
ditione ſubiiſſet, ulciſci properaret. Eodem quoque tempore Ferruccios ſuos à Flo-
rentioa porta contra hoſtes, qui ad Portonem conſedèrant, eruptiooem facere iuſ-
ſit, ut diuerſo boſtium impetu Hiſpani, quominus ſociis opem afferre poſſent, anci-
piti prælio diſtinerentur. Sed Ferrucciani hunc audaciæ ſuæ exitum tulerunt, ut Fran
ciſcus Brocca egregiè fortis Corſorum tribunus, noo paucis utrinque amiſſis & uul-
neratis occideretur. Nec multo pòſt à Vaſtio duobns in locis duplex oppngnatio-
nis genus eſt inſtitutum; alterum aduerſus ſancti Lini cœnobium, cuius horti ad mœ-
nia pertinent, Maramaldo attributum eſt; alterum ipſe deſumpſit iuxta portam Flo-
rentinam. Vaſtius conſtitutis, partim ex directo, partim ex obliquo aſpectu, maio-

ribus tormentis, tanta ui utrobique quaſſari iuſsit mœnia; ut amplius quadringentis ſer- A
reorum globorum ictibus murus adapertus ſit; ſed multò maximè apud Maramaldum;
nam ſupra triginta cubitorum ſpatium, proſtratus eſt; tanto Ferruccianorum pauore, ut
quum nnnnulli tormentis icti cecidiſſent, ipséq. Ferruccius lapidis fragmine cubito per-
cuſſus ſe recipere cogeretur, milites in ruinæ aditu nequaquam intrepidè conſiſterent, &
equites inſtratis equis fugam pararent, confugeretúrque undique in arcem, hoſtes irrum
pere potuiſſe conſtaret. Fabritius nanque per audaciſsimos prius milites, qualis quan-
túſque per ruinas aditus pateret, explorandum ratus, quum impetum fieri iuberet, quòd
locus ruinis impeditior, & æquo ad inuadendum difficilior renunciaretur, importuna
cunctatione ſerò pugnæ ſignum propoſuit, occaſionémque uictoriæ corrupit; quum ab
ea mora hoſtium ceſſationéque, multi propugnatores redintegratis animis extruere in- B
trorſus aggerem, admirabili conſtantia atque celeritate properaſſent; Morgante præſer-
tim Caſtellioneo ab ingentibus lacertis ualidiſsimo centurione, & Ioanne Broccardo pa
ris animi Volaterrano ciue, rem adminiſtrantibus; nam in aggerem tumultuarium adiu
uantibus maximè fœminis, oblata quæque, & ex cœnobio abrepta, lectos, culcitras &
cophinos, prætioſiſsimis etiam rebus plenos infarciebant; ut munitio in iuſtam altitudi
nem educeretur; pro qua mox acerrime decertatum eſt, aucta ſpe propugnantiũ, qnum
Ferruccius lenito uulnere cum ualida fortiſsimorum militum manu decurriſſet, & Fabri
tius recenti ſubmiſſo ſubſidio, ſæpius inſtaurando pugnam multa utrinque cæde edita, ir-
rumpere eſſet conatus. Eo die inter Fabritianos multum enituit Angeli Baſtardi uiri Za
cynthii origine Volaterani nirtus, quum ſæpius certamen reſtituiſſet. Altera porrò in C
parte Vaſtius quanquàm non adeo latè murũ patefecerat, ſatis pro tempore animaduer
ſa introitus conditione, prælium iniri iuſsit, pugnatúmque eſt aliquandin ab Hiſpanis au
daciſsimè. Sed eorum impetum ea animorum & corporum promptitudine defenſores
ſuſtinuerunt, ut pulſi non paruo accepto incommodo repellerentur. Cæterum Vaſtius
nihil eo duplicis conatus detrimento permotus, paucos pòſt dies, iterum geminam oppu
gnationem inſtituit; alteram ad ſiniſtrum eiuſdem Florentinæ portæ latus, quod Pinzia-
nam reſpicit uallem, alteram iniquiſsimo loco contra fontem perennis aquæ quæ Duc-
ciola uocatur. Ibi ea forma mœnium eſt, & ut murus utrinque per decliue ductus ad in-
fimam uallem ubi fons eſt, in angulum ſe coniungat. Proinde putabat Vaſtius eum lo-
cum propter inæqualis loci difficultatẽ, ægerrimè defendi, & ex aduerſo illac facilè ſuos D
perrumpere poſſe, quum in eam partem ſedulo collibrari tormenta atque diſplodi iuſsiſ-
ſet. At Ferruccius ubi periculum poſceret, noua opponebat munimenta, & ſupra fon-
tem præcipuè aggerem erexit, unde collocatis tormentis, opugnantes hoſtes deſtinatis
ictibus peterentur. Sed quum id opus nouæ munitionis feruere atque exnrgere ab hoſti
bus conſpiceretur, in id coniecta colubrinæ pila, inſignis præfectus cognomento Scuc-
cula interficitur, nec tamen intermitti opus Ferruccius imperat, nam paulo pòſt in eo
falcones duos collocauit, quorum ictibus quatnor ex hoſtibus noti tormentorum libra-
tores abrepti ſunt. Nec multo pòſt ab Hiſpanis cohortante Didaco Sarmento prælium
eſt cœptum, tanta contentione, ut aliquot uexilla Hiſpanorum impigrè ſummo in muro
figerentur, inſtauratáque ſæpius admodum cruenta pugna certaretur, inter fortiſsimos
Sarmento armis & criſta conſpicuo, & ſecundum eum Macicao Cantabro qui caſtrorũ E
erat magiſter, audaciſsimè ſubeuntibus. Verùm non diu pòſt Sarmentus, ſpectatæ eius
uirtuti inuidente Fortuna, glande traiectus occubuit, quum longiore uita dignns uidere
tur, & Macicaus pluribus confectus uulneribus propè exanimis retrahentibus ſuis ægerri
mè ſeruatus eſt; irrumpentibus autem Hiſpanis maximè officiebant dnlia ſaxis plena, quæ
per deiectus ſtratæ uiæ magno ſtrepitu deuoluebantur; ita nt facile appareret uniuerſos
hoſtes anguſto in loco nel ſi omnes intraſſent, ea doliorum & lapidum mole obrui potuiſ
ſe. Nec fœliciore euentu certatum eſt in altera oppugnatione, nam tametſi proſtratis
mœnibus alacriter ſubirent Hiſpani admixti Italis, non longũ tamen certamen, ſed æquè
cruentum ac Ducciolanum extitit. Vaſtiani quippe propiore acceſſu facilè loci iniquita-
tem, propter hoſtium munitionem, & præſentem paratamque nim, reformidantes, nequa

quam

A quàm pertinaciſsimè expellentibus reſtiterunt, quum ab utroque latere intra pomœrium
foſſas perductas, & aggeres tormentis permunitos, & aduerſus armatorum aciem ſe irru
pturos proſpicerent; quando per id totum etiam edendæ pugnæ ſpatium ad inſidias diſpo
ſiti murices, & tabulæ peracutis confixæ clauis eminente cuſpide conſpicerentur; quibus
indui prius neceſſe eſſet, quàm ad equites qui in pedes deſilierant, & ſuis grauibus prote-
cti armis pugnam eſſent excepturi, peruenirent. His præliis multi uiri fortes deſiderati
ſunt, & in primis ipſe tormentorum magiſter Appulus Calcella, quo nemo eius artificii
peritior habebatur, ut qui Antonio Leuæ mirificam operam ſuperioribus bellis nauaſſet.
Interfectus etiam eſt Donatus Tranius, qui eius artis commendatione in Calcellæ locum
ſucceſſerat. Conſtat Ferruccium aliquanto maiore detrimento hoſtes afficere potuiſſe,
B niſi ſumma ſulphurei pulueris inopia laboraſſet, quòd eius paulo antè non modicam co-
piam Tedaldus, ut iracundiæ ſuæ ſtultæque ferociæ impenſius indulgeret, & urbanis te-
ctis maximè noceretur, intemperanter abſumpſerat; qua de cauſa Ferruccius per turmas
equitum, ſalis nitri ad conficiendum puluerem aliquot pondera à uadis uſque Volaterra-
nis proximi litoris, petere fuerit coactus; ita ut ſportulis ad equorum clunes coaptatis, fal
lendo hoſtium cuſtodias in urbem comportarentur. Ferunt Vaſtium à tanto irrito cona
tu ſummum concepiſſe mœrorem, ita ut nonnulli ad eum conſolandum de Maramaldo
obloquerentur, quaſi ille in prima oppugnatione propterea ceſſauiſſet, quòd indignare-
tur Vaſtium ſuperueniſſe, ut paratam ſibi expugnatæ urbis gloriam eriperet. Quan-
doquidem ipſum nequaquàm uenturum, ſed uti poſtularat, tormenta tantum ſubmiſſu-
C rum credidiſſet. Atque ita Vaſtius adeo bile plenus ad Aurantii caſtra rediit, ut Fortu-
nam, quæ ſibi paulo ante ad Monopolim aduerſa atque infeſta fuerat, conuitiosè & intem
peranter incuſaret. Maramaldus autem longo circuitu per Piſanum agrum paulo antè
calendas Iulias, Volaterras relinquens, uerſus Piſtorium, combuſtis prius uineis, atque
euerſis operibus, eſt profectus. Florentini quanquàm aliquanto maiore damno Empo-
lim oppidum urbi propinquum, & ad ſubleuandam multarum rerum inopiam opportu-
num, amiſiſſe cenſerentur, quàm Volaterras, urbem longinquam inſigni commodo re-
cepiſſent, nihil tamen ſuſtinendi belli curam ullis conſiliis remiſerunt, adoriendáque Ger
manorum caſtra ſtatuerunt, authore Stephano Columna, qui non obſcurè Malateſtæ
æmulus, & tentare ipſe aliquid ſuo ingenio, & erecto animo dignum facinus aggredi cu-
D piebat, ut ciuitatis animos redimeret, qui Venafrani tanquàm bellicoſiſsimi uiri impor-
tunam cædem ægrè tuliſſe uideri poterant, nihil magis cupientes quàm ut præſidiarii mi-
lites frequentibus præliis ſeſe excercerent, ſubeundóque uel ſummi certaminis aleam, fa-
tiſcentis reip. extremis caſibus ſubuenirent. Hæc res diu explorata à Stephano, delatá-
que ad dictatorem, quum aſciſceretur in eam conſultationem dux Malateſta, ipſo obli-
què tantum contradicente, grauiterque expendente totum id dubii periculi diſcrimen,
quod ſubituri eſſent, in id tota deliberatio cecidit, ut ab omnibus probaretur, ipſeque de-
mum Malateſta in eo negocio collegam adiutorémque Stephano fortia audenti ſeſe of-
ferret, quòd Lodronii caſtra non niſi magnis uiribus & ualidiſsimo impetu inuadenda iu-
dicaret. Quintiles iam idus aderant, torrentéque æſtu Germani in uigiliis ſtationibúſque
ſe ipſis languidiores facti uidebantur, ſicut eruptiones hoſtium cõtemnere potius quàm
E timere conſueſſent. Caſtra eorum, ut diximus, coniuncta erant templo cœnobióque ſa-
cratarum uirginum, quod diui Donati in Pulueroſa nomen habet, eo ordine ut ſepta qua
dratis aggeribus, intra quos tendebant milites, hortos uirginum perpetuo uallatos muro
annexos continerent, & dux ipſe Lodronius ſacris ædificiis uteretur, duobúſque ad caſtro
rum aggeres propugnaculis erectis, in quibus collocata erant aliquot tormenta, utranque
uiam, quæ ab urbe hinc Pratenſi, illinc Fauentina porta ferebatur, reſpiceret, & perpetua
ſtatione ab omni hoſtium impetu aptiſsimè defenderet. Itaq. magno conſenſu, magnáq.
omnium expectatione Stephanus & Malateſta copias inſtruunt, partiuntur inter ſe munia
impetus faciundi, & triplici egreſſu ueteranas fermè omnes atq. lectiſsimas cohortes edu
cunt, ea ratione ut Florentini populi uexilla, quæ in locum decedentium militum in muri
atq. aggerum, qui erant in monte, cuſtodiam ſuccederent, & ſi caſus ferret, his in locis pro

pugnando patriam defenderent, donec milites re bene geſta ad ſolitam muri ſtationem A
reuerterentur. Ad confirmandos tamen armatæ iuuentutis animos ueterum militum ali
quot centurias interpoſuerunt, & quatuor cohortes conglobatas loco medio atq. oppor-
tuno conſiſtere iuſſerunt, ducibus Franciſco Taruſio, & Barbaruſſa Bartholo, ut cōmo-
dè ubi res poſceret, ciuibus aduerſus hoſtes opem ferrent. Media quoq. in urbe ſimili ra-
tione reliquarum tribuum uexilla cōſtituerunt, quibus addebantur quaternæ cohortes,
quæ fuerunt Pacerini, Giometti Senenſis, & Corſorum dux, ex Paſquinianis. His rebus
aptè conſtitutis Stephanus Pratenſi porta milites eduxit, ad unum omnes candidis tuni-
cis indutos, ut inter ſe noſcerentur, & ea ſpecie per tenebras hoſtibus terrori eſſent. Ma-
lateſta autem ea Prati portula, quæ ad Arnum ducit, eo conſilio egreſſus eſt, ut ſecundum
flumen totum ripæ marginem equeſtribus & pedeſtribus præſidiis occuparet, ut ſi fortè B
è maioribus Aurantii caſtris hoſtes laborantibus Germanis opem ferre, & flumen trana
re auderent, uti accidit, circa uada amnis inuaderentur. E Fauentina autem porta tertia
manus erupit; eo conſilio ut ſuperiore circuitu ad Germanorum caſtra uerteretur, & di-
uerſo metu illato Germanos eo temporis momento diſtineret, quo eos Stephanus adori
retur. Paſquinus Corſus quum præmiſiſſet expeditam ſuorum centuriam, duos hoſtium
uigiles extra munitionem excubantes ita oppreſsit, ut altero occiſo, alter quanquàm ſau-
ciatus ad ſuos confugeret, qui adeſſe hoſtes ſemiſopitis nunciauit, atque ita Paſquinus ad
munitionem caſtrorum impetum fecit, paulóq. pòſt conclamantibus iam ad arma Ger-
manis, Stephanus gradum intendens, ut imparatos & incompoſitos inuaderet, apprehen
ſis & ſuperatis munitionibus in caſtra tranſcendit, impigrè rem gerente Ioanne Taurino, C
qui inter Paſquinum & Stephanum ipſum aggerem adortus, iaculatúsq; ardentes tubas,
Germanos ita ſubmouerat ut undiq. fruſtra reſiſtente hoſte, Etruſci certatim in caſtra ir-
rumperent, atq. hos animoſa Florentinæ iuuentutis cohors Dante Caſtelliono ſignife-
ro audacter irrumpente conſequeretur, & prius quàm Germani Lodroni ducis ſuperuen
tu adhortationéq. componi & conglobari poſſent, fœdo incœpto exitùq. ad diripienda ta
bernacula diſcurrerent. Quo tumultu ingens non militum modò ſed fœminarum & li-
xarum numerus per tenebras trucidatus eſt, atq. item multi ex eius noctis ſtatione, qui im
petum irruentium numero atq. animis impares ſuſtinere nequierant. In ea rerum pertur-
batione Lodronius admirabili conſtantia circiter duo milia hominum in receſſu caſtren-
ſis areæ conglobari, retineréq. ordines, neq. uſquam acie excedere iuſsit. Stephanus ſemi D
parta uictoria, niſi milites prædæ cupiditate adducti diſsipatis uiribus pugnam ſubiiſſent,
increpitare reuocareq. ſuos conatus, in phalangē hoſtium denſatā non ſemel impetum fe
cit; ſed poſtremò, quòd immota prætentis haſtis egregiè reſiſteret, & mox inducēte Lodro
nio in diſperſos & imparibus pugnantes armis impreſsionē faceret, nonnullis utrinq. ca-
dentibus, ipſe Stephanus uehementer eſt uulneratus lanceæ cuſpide, quæ in os recepta ei
dentes excuſsit, & inguine pudendiſque alabardæ mucrone ita transfixis, ut exturbatus è
munitione in foſſam deiiceretur, multiq. ſimul uulnerarentur, atq. in foſſam conciderent.
Interfecto Virgilio Romano, qui diu Stephano comes repugnarat, Zagonéq. uiro ingēti
proceritate corporis, atq. animi uigore terribili, per femur trāſfixo, & Ioāne Taurino ha
ſtarū impulſu extra aggerē eiecto, Etruſci ſe receperunt; uel ob id præſertim nequaquàm
redintegrata pugna, quòd iam ab Oliuetano monte tormenta diſplōderētur; uerereturq. E
Malateſta ne Aurantius è Giramonte ſuorum ſtationes inuaderet, quas diſceſſu militū ci-
uili præſidio, ſi grauior pugna incideret, nequaquàm fore firmiſsimas arbitrabatur. Id ue-
rò uti poſtea cognitum eſt, Malateſtam magnoperè permouit, quòd equitatū è caſtris ho
ſtium ſigno tuba propoſito, eductum decurrere ſecundum ulteriorē Arni ripam ſenſerat;
ut pote qui nō temerè timeret, ne ſi cōglobato agmine humilioribus uadis tranarent, nō
facilè ſuſtineri poſſent, quin ipſe erepta ab hoſte receptus facultate, porta urbis excludere
tur, & populus ipſis ambobus ducibus extra urbem diuerſo prælio occupatis, portáq. in-
terclusis, incumbente Aurantio aliquod grauis uel ſummæ etiam calamitatis detrimentū
acciperet. Nec tamen deerant, qui Stephano laudē aſtruentes, aſſererent à Malateſta rece
ptus ſignum maturius datū fuiſſe, obtrectatione non dubia alieni decoris, ut parē exitum

A ac ipſe nuper ad Catelinā portā fuiſſet expertus, inconſultæ audaciæ eruptio tuliſſe uidere
tur, apud ciues qui nō æque prudentiam cauti ducis, quàm bellicoſi audaciam è rep. eſſe
iudicabant. Cæterum ab hoc irrito conatu Florentini in uniuerſum non obſcuro dolore,
neq. inani concepta triſtitia turbabantur; propterea quod ad extremā eſculentarum rerū
inopiam erat peruentum; nam neq. equis, neq. aſinis, neq. etiam felibus pepercerant. Nec
defuere è plebeiis, qui mures auide conſectarentur. Frumenti autē ea erat penuria, ut pa
nes ex milio uetere & panico, atq. ea olyræ ſcandellæq. ſegete ad iumenta in alimentū de-
ſtinatæ, confici undiq. inciperent, & uulgus ignobile ea nigri milii ſegete culmoſa, aliàs
dicata ſuibus, quam Tranſpadani melicam, Etruſci uerò ipſi ſaginam uocant, ueſceretur.
Vini nuſquam erat copia, niſi quæ ſacrificiis atque ægris in medicinæ uſum ſeruaretur,
B potarent omnes aquam hilariter; ſicut ipſi ciues frugi homines hæc à militibus incom-
moda tolerantiſſimè ferri mirarentur; laudarèntque eos quòd fideli perſeuerantia, nuſ-
quam excitato tumultu, ſuiſque contenti ſtipendiis, pro militari tantum gloria alienæ li-
bertatis cauſam aduerſus exteras gentes generosè defenderent. Sed quum nullus belli
exitus deſperatis auxiliis, niſi ualde lugubris atque duriſſimus proſpiceretur, uerſabat iam
multorum animos cura ingens publicæ ſalutis, prudentioréſque iam planè ea ominaban
tur ſupplicia eſſe ſubeunda, quæ Romani nuper pertuliſſent, ſi uinci armis quàm pactio-
ne ſe dedere mallent. Neque tamen quiſquam reperiebatur qui effari auderet; adeo erat
certum his, qui ferociam animi deditionis cogitatione remiſiſſent, fœdæ mortis ſuppli-
cium, ut plerique tacitè animos deſponderent, eum ſubituri caſum quem uel iniqua ſors
C publicis rebus attuliſſet. Primus omnium Zanobius Bartholinus, qui dudum è tota ciuita
te libertatis defenſor, grauitate conſilii, induſtria, & uigilantia ſingulari, cum ſummo im
perio legatus extiterat, ſimulato corporis morbo nequaquam occultè concepta animi
ægritudine, è curiæ limine ſe ſubduxit, quòd authoritate rationéque multorum effe-
ratorum ciuium inſaniæ mederi poſſe deſperaret; agitarétque animo quanam ratione cō
ſilii affectæ ciuitati prodeſſe poſſet, & quum nihil deditionis pactione utilius atque ſalu-
brius fore iudicaret, ſæpenumero de ea re in arcano cum Malateſta & Stephano fuerat
colloquutus, per quem tentandum Aurantii hoſtis animum eſſe ſtatuebat; occaſio uerò
eius tractandæ rei non ſemel petita eſt, quum munera ad ducem in caſtra mitterētur; ido
neus autem interpres erat Cencius Peruſinus cognomento Strabo, aſtu atque prudentia
D militari inſignis, proptereáque Malateſtæ fidus. Is Aurantium reperiebat nequaquam ab
horrentem ab honeſta concordia; quum ille ducenta tantum milia aureorum nummûm
ad perſoluenda militi ſtipendia poſtularet, ſubindéque peteret Mediceam familiam ſer-
uato libertatis nomine, uti antea conſueuiſſent, priſtinæ dignitati reſtituēdam: & obiter
à Clemente Pontifice præteritarum offenſionum obliuionem ſe impetraturum pollicere
tur. In quas condiciones non Baccius modò Valorius, pro legato à Pontifice ab initio
belli in caſtra miſſus, inclinabat, ſed Aurantius ipſe, undecim iam prope menſium obſi-
dionis tædio affectus, & quod maxime urgebat, pecuniæ inops; quòd multo luſu aleæ in
gentem pecuniæ uim ſtipendiis deſtinatam, gemente Valorio legato, importuniſſimè per
didiſſet, & Conradus Heſſius, uetus Germanorum dux, & ualde felix aleator, eam ferme
totam abſtuliſſet, adeo importunè ut quum Hiſpani atque Itali debita ſtipendia flagita-
E rent, Aurantius pudendis circumuentus difficultatibus, nihil potius atque expeditius re-
periret, quàm ut expreſſa uel non acerbis conditionibus deditione, ærumnoſo bello finē
imponeret. Ad ea perſuadenda ipſius Valorii authoritas plurimum ualebat. Quoniam
ex arcanis mādatis à Pontifice de patriæ ſalute ſolicito etiam atque etiam admonebatur,
ne expugnandæ per uim urbis caſum neceſſarium duceret; darétque operam ut ſine ſan-
guine uictoria quæreretur, quòd nequaquā ſibi deleta patria, ſed incolumi, opus eſſe præ
dicaret. Eadem etiam Pontifex perſcribi ad reliquos duces, Ferdinandúmque in primis
Gonzagā iubebat, ea conditione, ut his certis præmiis gratiam ſeruatæ patriæ relaturum
polliceretur. Hæc ubi Cencius è caſtris rediens Malateſtæ renunciabat, cum bona ſpe cō-
cordiæ Zanobio communicabantur, & per eum ſedulò, & quantum fieri poterat occultè,
ad eos emanabant ciues, quos incolumis patriæ cura totius obſtinatæ factionis obliuiſci

cogeret. Verum recta ſalutariáque paucorum prudentium, inſana multitudo imperito- A
rum popularium facilè ſuperabat, ipſo præſertim dictatore peruerſiſſimis opinionibus
imbuto, & rem ad extremum uiolenti conatus caſum deducere cupiente; ita ut accerſen
dum cum omnibus copiis Ferruccium, defenſis Volaterris ingenti uirtutis opinione à
popularibus ſublatum, & periclitari extremo conatu Etruſci imperii fortunam ſtatue-
ret. Itaque Ferruccius è ſenatuſconſulto reuocatur, & quid fieri oporteat ex præſcriptis
mandatis docetur. Summa conſilii hæc erat, ut per Piſtorienſium montes ad urbem Flo-
rentiam duceret, & decedens dextrorſum à Feſulis, ipſo Malateſta erumpente, atque exci
piente occaſionem nobilis pugnæ edendæ, qua patria obſidione liberari poſſet, opportu-
niſſimè præberet. Ferruccius qui quaſſata mœnia reficiebat, acceptis à ſenatu literis,
Marco Strozzæ, & Baptiſtæ Gondo, qui Florentia miſi fuerant, uiris prætoriis, urbis B
cuſtodiam commendat, cum ſingulis militum centuriis attribuit Nicolaum & Gualte-
rotum Strozzas, Alexandrúmque Monaldum. Imperat etiam Volaterranis decem ob-
ſides, qui caſtra ſubſequantur, captóque itinere ſecũdum Cæcinam amnem, ad uada Vo-
laterrana deſcendit, atque inde per Liburnum, antiquæ Labronæ turritum oppidum, Pi
ſas contendit. Ibi aliquot conſumpſit dies apparandis his rebus, quæ ad profectionem
pertinerent, imperandiſque præſertim pecuniis, ut milites qui ſtipendia ſeditioſé flagita-
bant, tumultu à Corſorum cohortibus orto, præbita pecunia pacarentur. Eam autem ui-
ritim mercatoribus imperatam, uſque adeo impotenter extorquebat, ut quibuſdam præ-
ſentem laquei mortem horribili uoce interminaretur, aliis porrò in ſumma domus cœna
cula contruſis, niſi pecuniam expedirent, fame pereundum eſſe denunciaret. Qũa ſæui- C
tia acerbitatéque uſus, ſicuti Volaterranos afflixerat, ita à Piſanis magno fœnoris impẽ
dio patrimonia diſtrahere coactis, tantam auri ſummam, quæ mẽſtruo ſtipendio ſatis fo-
ret, corraſit. Exinde Piſanos ad unum omnes qui arma ferre poſſent, tanquàm ueteris
memores libertatis, proptereáque ab iuſto odio Florentinis ſuſpectos, patria excede-
re iuſſit; quanquàm Piſanorum optimates octoginta numero, obſidum nomine Floren
tiæ ſeruarentur. Adduxerat paulo ante Piſas aliquot exercitatorum militum cohortes
Paulus Ceres, Rentii filius, dux impiger. Cum eo belli gerendi conſilia Ferruccius com
municat, cogitque in unum omnes copias, productis autem omnium uexillis, quum
inſpicerentur ſingulæ cohortes, cenſa ſunt tria milia peditum, galeatorum uero equi-
tum numerus, & pileatorum Epirotici generis leuioris armaturæ, qui erant peltati, quin D
gentorum ſummam implebat. His præerat Nicolaus Maſius è Nauplio Peloponneſia-
co uir egregiè fortis, cui Pulledro, Epirotica lingua, cognomen fuit. Galeatos autem
thoracatóſque ductabant ueteres ac clari nominis præfecti Carolus Ciuitellæ regulus,
& Amicus Arſula. Præter has copias ſolicitarat etiam montanos Piſtorienſes homines
Cancellariæ factionis, qui ſicuti promittebant ſuis illac iter habentibus preſtò futuri ſpe
rabantur. Sarcinariis autem iumentis multis undique uiolento imperio contractis,
ſupra centum ligneas tubas, quæ ſulphuream flammam euomerent, impoſuit; atque
item decem minora tormenta, quæ moſchettos appellant, & ligneis canteriis impo-
ſita ſubitaria in pugna ad confirmandas acies peditibus præſidio aduerſus equites eſſe cõ
ſueuerunt. Cum his copiis eòque apparatu, & cum aliquanta commeatus copia, biſco
ctíque præſertim panis, more nautico, quæ properãtibus per nemora & ſyluas ſufficeret, E
uel ſi nihil omnino parati commeatus, montanorum agreſtiúmque hominum tenuitate
nanciſceretur, reluctante genio Lucenſi porta ſigna eduxit; conuerſúſque ad quoſdã præ
fectos fatali proloquio, fortiſſimi uiri, inquit, ad ſubeundã duriſſimi euentus Fortunam
ire iubemur, neq reformidanda eſt ulla periculi uis imminens, quũ omnino ſenatui ſit pa
rendum qui nos alit, & in dextris noſtris ſupremæ ſalutis ſuæ ſpem reponit. Apparebat.n.
eum quibuſdam ſecus ac conſueſſet parũ alacriter loquutum fuiſſe, quaſi diuinaret, qua
ſorte ad alienum arbitrium ſuſcepta expeditione eſſet pugnaturus. Reliquit autẽ in præſi
dio Piſarum, qui Odoardo Giachinotto prætori parerent, cum ſingulis cohortibus, Mat-
thiam Varaniũ Camertem, & Bettum Ranucinũ Florẽtinum, Michaëlemq. è Montopo
li, & cum his Epiroticæ ſtirpis inquilinũ cum ala equitũ Muſacchinũ, Muſacchio uetere
fortíque

A fortíque eqnitum præfecto genitum. His rebus conſtitutis per Lucenſinm agros, atque
inde ſubter Piſciam, & Collodium oppida ita agmen duxit, ut ſigna ſenſim ad læuã in
ſnperiores montes erigeret, confragoſiſq. & ſylueſtribus locis rectà uerſus ſancti Mar-
celli pagum progreditur. Interim Aurãtins de conſilio itineréq. hoſtium per ſpeculato
res certior factus, cõmunicatum cum paucis totius negocii conſilium per hũc modum
maturè explicat. Ferdinandum Gonzagam in obſidione relinquit, & cum eo fermè
omnes Hiſpanos pedites, mnltóq. maximam Italicarum cohortium partem. Vltra Ar-
num porrò ſuis in caſtris Lodronium conſiſtere, obſeruaréque hoſtium motus, atq. in-
tentius euigilare iubet. Scribit antem ante omnia ad Fabritium Maramaldum, atq. Vi-
tellium qui in agro Piſano circum oppida Vicum, Sanctæ crucis, & Focenſium pagos
B æſtiuabant, ut coactis cohortibus ad præcidendum Ferruccio iter, neſtigiiſque inſiſten-
do quanta poſſent celeritate maturarent. Ea quoq. Hiſpanorum tironum manus, quæ
per aliqnot menſes Clauerio duce diuagata per agrum, & mutando loca rapto ſeſe alue
rat, tanquã edicto Cæſaris ſtipendiis caſtriſq. excluſa ad Altopaſſnm conſederat, Vitel-
lianas cohortes eſt ſubſeqnuta, adhortante ipſo Vitellio ad nauandam ea expeditione
operam, qua omnẽ conſternationis, & dinturnæ ſeceſſionis noxam redimerent, & noua
promereri ſtipendia properarent. Præmittit etiam è caſtris Roſcium, Martinm Colum
nam, & Scalẽgum cum ſuis cohortibus, atq. item Roſcii alariis equitibus Theodorum
Biſchetminm Epirotarũ equitum præfectum adiungit. Hos ſubſequitnr ueterum Ger-
manorum legio, ipſéq. poſtridie cum uniuerſo leuis armaturæ & cataphractorum equi-
C tatu è caſtris proficiſcens, tranato flumine Arno uerſus Piſtorinm cõtendit. Noctu autẽ
iter faciens peruenit ad locum, cui Lagoni nomen eſt, caſtaneis arboribus frequentem,
qui locus eſt ferè medius inter Piſtorium & Gabinianum oppidulum. Ibi aliquantiſper
ſubſtitit, ut equos modica quiete, & milites leui ientaculo recrearet, atq. interim nũcios
opperiretur, qui de itinere hoſtium certius referrent. Eo modo quieſcẽti ſuperuenit cur
ſu citato feſſus ſacerdos, qui Aurantium requirens, adeſſe Ferruccium, eúmque ſancti
Marcelli oppidum intraſſe, direptúmque incendiſſe, unde ipſe uix effugerit, anxiè nun-
ciauit, ſnbdens Ferruccianos in tergo à Cæſarianis premi, qnod ex multo ſclopetto-
rum ſtrepitu noſceretur. Ab hoc nuncio bonæ ſpei plenus Aurantius, quum lagenas po
poſciſſet, & uina latis pateris fuuderentur, circumiectíſque in coronam ducibns Franci
D ſco Prateo, Roſſaliq. Hiſpanis, & Zucero Epirotæ hylariter propinaret, denſiſſimus re-
pente cœlo dudum ſereno imber effuſus eſt, uſq. adeo largus ut cunctos ſub dino perpo
tantes latè perfunderet, & ad omen à quibuſdã uerteretur. Arriſit ad id ſublato lætiore
cachinno Aurantius, & cõmilitones inquit (uti uideo) in hoſtes nequaqnam temulento
agmine prouehemnr, poſtquã nobis ſuperi uina coronantes pocula benignè propitiéq.
diluunt. Hæc fuere ſuprema eius uerba, continuò efferri ſigna iubentis, quum paulo an
tè ducibus ſua munia in omnem eminentis pugnæ caſum tam ſobriè quàm opportunè
per hunc modum diſpenſaſſet. Hos enim quos diximus dnces cum uniuerſo leuis arma
turæ equitatu præire iubebat, quibus præſidii cauſa addiderat Põpeium Farinã cum tre
centis pernicibus ſclopettariis, monuerátq. eos ut paſſim, ſi qua paulo anguſtiora in iti-
E nere reperirent loca, per quæ difficulter equitatus tranſire poſſet idoneis tumulis cer-
tas ſclopettariorum manus imponerent, ut quum hoſtes cõſpexiſſent, ſi fortè premeren
tur ad ea præſidia ſenſim ſe recipere poſſent. Quod ſi planiora occurrerent loca quæ
non inepta equeſtri prælio forè proſpicerent, tam diu diſtinere hoſtes lento certamine
niterentur, quo ad ipſe cum cataphractis ſuperueniret. Vbi equites ad Gabinianum op
pidum peruenerunt, & portas ſibi pandi poſtularunt, oppidani nõ aliter eos ſe admiſſu-
ros reſponderunt, niſi Aurantius fidem daret ſine maleficio milites ingreſſnros. Erant
Gabiniani aduerſæ factionis, qui edocti de Ferruccii aduentu fallacibus reſponſis tem-
pus extrahebant, qnorum conſilinm non multo pòſt ab Aurantianis eſt intellectum,
quum oppidani è ſacra turre conſpectis è longinquo Ferruccianorum uexillis, eorum
ſcilicet qui præcurrebant equitum, ſacri campani æris ſonitu adeſſe iam Cæſarianos ho
ſtes ſignificarent, atque eo modo dum expectatur Aurantius, qui fidem præſens oppi-

danis daret,quòd multum intereſſet ad uictoriam parandam, eo opportuno plenóque A
commeatus oppido potiri,equites circumflectentes ſe ſubter mœnia uerſus ſancti Mar
celli oppidum excurrerunt,& cum antecurſoribus hoſtium leues pugnas ſerere cœpe-
runt.Siquidem Ferruccius ſanctum Marcellum ingreſſus , paucis interfectis, & eorum
domibus qui erant aduerſæ factionis crudeliter incenſis,Gabinianum petere ſtatuebat,
ratus hoſtes nequaquam tanta celeritate occurſuros . Dum oppido egrederetur,con-
ſpexerat turbam mulierum cum liberis rerum ſuarum onera capitibus portãtium , quæ
aduerſa porta exiiſſent,in montes altiſſimos euadentem. Nonnulli propterea locorum
periti milites,qui de aduentu hoſtium certius cognouerant,Ferruccium cohortari cœ-
perunt,ut eodem montium dorſo,quo ire pergerent mulieres,agmina educere nellet,
quòd id montanum iter anguſtam uiam,& utrinque abruptiſſimos haberet deiectus,ſic B
ut hoſtes illac non facilè perſequi poſſent aſcendẽtem in ea Apœnini iuga,quæ demum
æquiores quanquàm longiores uias dextrorſum haberent , & per eas ad Scarpariam &
Mugellanum agrum deſcendere poſſent. Paulus Rentii filius leuem putabat impedi-
mentorum iacturam,modò incolumes eluſis hoſtibus eò peruenirent,quò uocarentnr.
Sed Ferruccius elato ſpiritu id conſilium,quod timoris & fugæ indiciũ præbere poſſet,
deteſtatus,rectà progredi cœpit.Præibant equites Carolo atq.Arſula ducibus,& quum
non amplius duobus millibus paſſuum Gabinianum abeſſet , anteſignanæ cohortes,
quas ductabat Bernardus Strozza,cui cognomẽtum Captiuantio fuit,ad Gabinianam
portam applicarent,poſtremæ aciei uexilla ad portam ſancti Marcelli adhuc erant.Iter
non admodum erat impeditum,ſed paululnm per accliuia deſcendere oportebat,quo- C
niam ſancti Marcelli oppidnm in ima ualle poſitum eſt,& perpetuis nndique montium
iugis præcingi uidetur.Iam Cæſariani qui cum Roſcio,Theodoróque,ut diximus,præ-
miſſi fuerant,inſiſtentes ueſtigiis nouiſſimos carpebant , nam Roſcius expeditam ſclo-
pettariorum manum ſublatis ſingulis in clunes equorum aduexerat , quæ procurſan-
do diſplodendóque magnopere hoſtes uexabant. Maramaldus autem à Calamecha ui-
co,ubi pridiè hoſtes caſtra fecerant,eos ſanctum Marcellum petere conſpiciẽs , ad læuã
fidis uiæ ducibus nſus,per ſuperiorum montium & ſylueſtrium tramitum cõpendia ad
Gabinianum peruenerat.Alio quoq. breuiore itinere,quanquàm aſpero, Vitellius non
procul ab oppido dndum cõſederat. Interea Ferruccius albo nectus eqno diſtrictum te
nens gladiũ ſuos hortabatur,ut cõpoſitis ordinibus ad præoccupãdum oppidum,quod D
erat in conſpectu feſtinarent,propellerentque urgentes hoſtiũ eqnites,nam Carolns &
Arſula ſingulari uirtute dimicãres,non ſuſtinebant modò,ſed redintegrato ſæpius utrin
que impetu per decliuas ripas aduerſos,& terga uertentes hoſtes ſe recipere cogebant.
Dum tumnltuoſiſſimè magnóque ſtrepitu pngnaretur,quod è Ferrucciana acie certæ
ſclopettariorum manus emittebantur , & Pompeiani,quos diximns,equitum præſidio
miſſi, equeſtri prælio ſe immiſcuerant,multíque iam ceciderant,Maramaldus ab aduer
ſa porta,& partim à facilè diſiecta mœnium maceria oppidum eſt ingreſſus , Ferruccio
iam ab anteriore porta ſigna inferente. Atque ita per oppidum atrox & cruenta editur
pugna, ſic ut in medio foro magna contentione certaretur , nam Ferruccius ingenti
animo in pedes deſiliens,abrepta pedeſtri lancea fortiſſimè rem gerebat. Nec ſuis dee-
rat Maramaldus,quin magna ui facto cuneo,toto plateæ ſpatio potiretur . Interim ex E
Ferrucciano agmine pars ſequuta ducem,ingreſſáque oppidum operam nauabat, pars
deflectens ſecundum murum, apud caſtaneti ingentes arbores idoneum nacti locum ,
quo ſe aduerſus iuſultantes equites tueretur,diſploſis ſclopettis aduerſa glandium pro-
cella hoſtes obruebat. Ab his,ut poſtea compertum eſt,qui erant numero fermè quin-
genti,quum Aurãtius adducto cataphractorum agmine, ut prælio intereſſet per arduũ
ripæ callem eniteretur,uectus ſpadice equo,& gladium uibrans , gemina glande traie-
ctus equo decidit,nec tamẽ ſtatim eſt agnitus,quum argentea ueſte,& auratis armis car
ptim exueretur. Ferunt eum prius quàm nulneraretur cum Nicolao Maſio, qui primus
occurrerat , ſingulari certamine collatis equis contendiſſe , quum Græcus ferrea cla-
ua ei galeam pertunderet ; ipſe uero equeſtri mucrone ad eum perfodiendum iteta-

tis

A tis ictibus uteretur. Sed Maſium cataphractorum imperum ueritum, ad caſtaneas refugiſſe; Aurantium autem audaciùs ſe prouehentem lethalia uulnera ſuſtuliſſe. Eodem ferè tempore Vitellius in agmen ſecundæ hoſtium aciei, quam Paulus Rentii filius ductabat, ex obliquo peropportunè inuectus, ad primam fere impreſſionem ita perturbauit, atque diſiecit, ut omnibus uexillis in unum de more conglobatis poneretur; uel acerrimè reſiſtente Paulo, qui dimiſſo equo conſtantiſſimè pugnans, aciem componens, & pugnam inſtaurans, ad oppidum perrumpebat, ut Ferruccio opem ferret. Cæterum ubi Aurantium cecidiſſe, & cataphractorum agmen, fœdum uiſu, atque incredibile dictu, ſe totum retro in fugam præceps dediſſe uulgatum eſt, Ferrucciani ſublato uictoriæ clamore ſe conglobare, & perterritis inſiſtere cœperunt; ac niſi Germani qui ſe

B nihil adhuc commouerant, ſed phalangem ſuam inſtar arcis ad ſociorum receptum non procul ab oppido in ordine continebant, in uiam progreſſi tumultuarios hoſtium procurſus repreſſiſſent; proculdubio nemo equitum fugere deſtitiſſet, quum eorum plerique, & ante alios Roſſales exemplum Antonii Hiſceræ qui cataphractis præerat, ſecutus, intenta fuga uſque ad Piſtorii portas profugiſſent, tanta perturbatione, ut & in caſtris ad Gonzagam, & in urbe ad dictatorem interfecti Aurantii, fuſique exercitus fama deferretur. Eodē puncto temporis Vitellius Pauli cohortes oppidum intrantes urgendo cædendóque aliquandiu perſequutus, opportunè deflectens ad portam qua Maramaldus intrarat, ut ei maturam opem ferret, ſigna intulit, & uſque adeo ſæuum certamen renouatum eſt, ut in plateam coaceruatis cadaueribus impeditam penetrari uix

C poſſet. Sed Ferruccius & Paulus ex longa pugna, maximóque meridiani temporis feruore fatigati, in quandam editiorem domum ſe receperunt, atque inde ſclopettis rem gerere perſeuerarunt; donec ab equitatu leuis armaturæ, qui Roſſalem fugientem præ pudore ſequi noluerat, confertis turmis conglobato; hoſtium equites ad unum omnes profligati delerique ſunt, quum paulo antea cohortes uel quæ oppidum ingredi nequiverant, uel quæ Ferruccii iuſſu extra remanſerant, Aurantiumque interfecerant, clauis utendo ferreis, quibus galeæ quidem uix reſiſtebant, proſtratæ fuiſſent; neque ea die magnopere uictis profuerunt præparatæ ad id tubæ ſulphureum uomentes ignem, quū aliquot tantum in Germanos & equites iacere licuerit, nec direptis & perturbatis impedimentis, moſchetti expediri, aut canteriis uti ſperaſſent, imponi nequiuerint. Ferruccius

D & Paulus aduerſæ pugnæ exitum, atque infeſtam Florentino nomini Fortunam agnoſcē ſcentes, quum ipſorum milites aut interfecti, aut capti eſſent; expugnatiſq. atque direptis ſingulis oppidi domibus Maramaldus certa uictoria iam potiretur, ſe dediderunt; móxque Ferruccius, uti erat armatus, ad Maramaldum perducitur. Tum uerò Fabritius, An quum Volaterris tympaniſtam meum contra militiæ morem laqueo impiè ſuſpendebas, te unquàm ad manus meas peruenturum putaras? Tum ille. Hæc non iniqui ſemper Martis ſors eſt, quæ tibi bellum gerenti obuenire poteſt. Sed tu ſi me occidas, neque utilem, neque decoram ex mea nece laudem feres. Sed itidem obiurgans, & ex mercatore ducem factum appellans, uictor ei galeam, & thoracem detrahi iuſſit, gladiúmque gutturi impegit, & militibus conficiendum reliquit. Erat Ferruccius excelſo corpore, excelſóque animo, ſed admodum ſuperbo, tumidioréque facundia; ita ut non longo quidem

E belli uſu edoctus, ſed naturali quodam Etruſcæ ſolertiæ uigore præditus, ſingula munia cum admiratione non ciuium modo ſuorum, ſed militum implendo, ſtrenui militis & in ſti penè ducis ſpeciem præferret; ſed qui adunco naſo, palloréque multo & oculis ſanguineis inſitam feroci ingenio crudelitatem fateretur. Audiui ego poſtea à Maramaldo, quum eius cædis damnaretur, ſe nequaquàm ex priuata iniuria, ſed quodam non impio pudore percitum eum ſeruare noluiſſe, ne incolumis hoſtium dux, poſtquàm tantus imperator cecidiſſet, ſeruaretur. Quando ſibi honeſtiſſimum fore duceret, ſi eum in gratiam militum, Germanorúmque præſertim, pro uictima Aurantii manibus immolaret. Cæterum Aurantii cadauer iam armis omníque amictu nudatum ſub ipſam cataphractorum fugam Tentauilla Gallus eius familiaris, agnitū collectumque extra oculos militum aſportauit, & ſtragulæ laneæ ueſti inuolutum in ſacello col-

locauit, donec parta uictoria ſuſceptus in ceruicem robuſtioris equi, brachiis & cru- A
ribus utrinque pendentibus, lugubri humanæ miſeriæ ſpectaculo Piſtorium eſt deue-
ctus; non abſimili fati ſorte ac Borbonius fuerat ereptus, quum uterque in limine ui-
ctoriæ ſuæ ceciderit. Ferunt in eo qui nondum trigeſimum ætatis exceſſerat an-
num, perilluſtres liberalis animi, & pugnacis ingenii uirtutes, quibus ſtudia militum,
ut alibi diximus, cum inſigni gloria, & non obſcuro quodam dolore Cæſaris prome-
rebat; quum militibus defenſi Neapolitani regni oppida, tanquàm ſua quæ aliena
erant, profuſiſſimè largiretur; & ante alios ſemper in acie conſpicuus pugnam cie-
ret. Ortus erat Salonia familia apud Sequanos illuſtri, præferebátque indolem in-
clyti futuri ducis, niſi id ſummæ gloriæ decus intempeſtiua præuaricatione, quæ tem-
poris ſpâtio atque integra ætate pararetur, præferuidus affectaſſet. Cecidere ea in B
pugna paulò minus duo milia hominum utriuſque partis, nam multi poſtea ex uul-
neribus perierunt. In his autem fuere acerrimè pugnantes Ferruccianarum cohor-
tium præfecti, Capitaneus Borgenſis, & duo è Corſorum gente, Paulus & Franci-
ſcus, atque item Carolus Ciuitellæ comes, qui equeſtri prælio longè omnium promptiſ
ſimè dimicarat, & Alfonſus Stipicianus Farneſia matre genitus ipſius Pauli Ceritis pro-
pinquus. Ex Fabritianis uerò Ioannes Mains inter Brutiarum cohortium præfectos
pugnaciſſimus, & tres cum eo ſigniferi occiſi ſunt. Amicus quoq. Arſula Martio Colum
næ pecunia redimenti traditus, necatuſque eſt, quo Scipionem Columnam patruelem
ſuum, Malliana in pugna, ipſius Amici manu interfectum fuiſſe diceret; ignobili her
cle facinore, ſed uſitato huius ſeculi Romanis, qui iniuriarum perpetuò memores, uindi C
ctæq. auidi, inimicorum ſanguine propinquorum ſuorum manibus auidiſſimè parentare
cõſueſſent. Maſius uerò à ſuæ gẽtis equitibus captus, æquo iure militiæ facilè ſe redemit.
Captiuantius quoq. Strozza grauiter uulneratus, curatuſq. apud hoſtes, mille aureorũ
nummûm pretio dimiſſus eſt, quum Paulus Ceres eadem militiæ lege aureis nũmis qua
tuor milibus à Maramaldo libertatem impetraſſet. At Florentini uel hoc aduerſo Fer
rucciane pugnæ euentu uehementer perculſi, nihil ſe animo demittebant, nihilque obi
ter ad petendæ pacis conſilia flectebantur; nam populares inſanæ contumaciæ & ſum-
mæ acerbitatis homines, quorum peruicacibus ingeniis reſpub. regebatur, extrema ſup
plicia à barbaro hoſte perpeti, & captæ conflagrantiſque patriæ interitum conſpicere,
quàm deditione ſe uictos fateri malebant. Et quoniam ſuprema auxiliorum ſpe decidiſ- D
ſent, deueniſſentque ad ultimam alimentorum inopiam, qua una non ciuium modò &
imbellium tanquam propinqua morte, ſed militum uires atque animi frangerentur; ad
id extremi conſilii decretum decurrebant, ut longè grauiſſimo impetu ad ſalutem, aut ſi
non ita ſors ferret, non indecorum commune exitum, in hoſtes erumpendum eſſe cen
ſerent; ipſo ante alios concitante dictatore, cuius mentem inueterato deprauatam odio,
atque ipſa afflictarum rerum deſperatione perturbatam, neque religio, neque erga pa-
triam pietas, neque ulla demum prudentiorum conſilia ſanare poterant, quin in ipſo ho-
nore magiſtratus, ipſóque iam prouiſo perituræ libertatis & cadentis urbis funere, mor-
tem oppetendam decerneret. Huic diro inſiſtentes conſilio, per eos dies quibus Ferruc-
cium Piſis mouere iuſſerant, à Malateſta Stephanóque intentè & grauiter poſtulabant, ut
in eandem committendæ pugnæ ſententiam deuenirent, & fortibus explicatis conſiliis, E
expeditiſque efficacibus armis ſecũ adeſſe uellent, qui pro libertate ſalutéque patriæ, ſu
premi certaminis aleam ſubire ſtatuiſſent. Ad ea duces, quòd ita ex uſu ſalutéque ciui
tatis, & ſua dignitate rebantur eſſe, de ſcripto his uerbis dictatori, decurionibus, de-
cemuiriſque reſponderunt, ut eos iuſta militiæ ratione à temerario exitiabiliq. decreto de
terrerent; utpote qui honeſta pactione, ut antea per Cencium Strabonem Aurantii ſen
ſus pertentaſſent, de deditione trãſigere, quàm rẽ ad periculoſiſſimum præliũ diſcrimen
deducere, multò ſatiùs atque ſalubriùs eſſe iudicabant. Quum ſæpe aliàs accuratè de
liberando, excelſi reipub. præſides, de eruptione conſultaretis, ſemper nobis una atque ea
dem ſententia fuit, ut id periculoſæ aleæ diſcrimen tanquam funeſti exitus, libero ore de-
teſtaremur. Nam pro diſciplina cuncta bellicæ rationis momenta diligenter expenden
tes.

A tes, facilè prouidebamus, nos iniquiſsima locorum & rerum omnium cõditione cum hoſtibus pugnaturos, quandoquidem numero uirium inferiores, uti præclarè liquet, & uos omnes facto ſæpius periculo perſpexiſtis; niſi temerè & cæco impetu hoſtem adoriri expugnaréque non poſsumus, munitiſsimis ſcilicet & diſtinctis uallatum caſtris, æquitate loci fretum, & multo tormentorum apparatu inſtructum. Itaque nihil à priore ſententia diſcedimus, noſtri nanque muneris atque exiſtimationis eſt, ea afferre conſilia, quæ ciuitati tuta, atque ſalubria ſint, ea uerò quæ certum incommodum, & luctum, atque adeo ſummam calamitatem prænuncient, repudiare penitus atque damnare; nec mediocris ſubinde animis noſtris bellici decoris cura inſideat; ne ſi militiæ parum peritis, quod ſyncerè dictum uos æquo animo laturos ſcimus, temerè atque indulgenter obtemperemus,
B non obſcuræ inſcitiæ, tumentiſque arrogantiæ apud uniuerſas gentes damnemur, & ſuperos hoc tanto admiſſo piaculo grauiter offendamus; inexpiabilémque ſubeamus inuidiam, ſi malè ſano præcipitíque noſtro conſilio, patriam ueſtram omnium florentiſsimam, & quod ad Italiæ publicum decus attinet, auaritiæ atque immanitati Hiſpanorum & Germanorum occupandam atque delendam, teterrimo urbis Romæ exemplo obiiciamus. Sed poſtquàm à nobis nunc hoc unum poſtulatis, ut quæ erupturis uia inter omnes maximè difficiles, tutior atque aptior uideri poſsit, demonſtremus. Primum omnium ſcire uos oportet, caſtra hoſtium ita perductis & coniunctis munitionibus eſſe permunita, ut nequaquàm è montibus, ſicuti ſpeculando deprehendimus, aliunde inſtructa acie deſcendere liceat, quàm duabus omnino uiis, quarum altera eſt ſecundum Roſcianam
C uillam, & ſubter Margaritæ Monticiæ templum, qua ad ipſa Aurantii caſtra peruadere poſſumus; altera relinquitur per uallem, quæ ad Gallum, ubi Hiſpanorum ſunt munitiones, perducit; nam utrinque aggeres aliquantò longius quàm alibi inter ſe diſtant, ut ſine detrimento ad ipſas uſque munitiones perueniri poſſe appareat. Neque enim è Fridiana porta conſeruatis ordinibus erumpere licet, quòd euadentibus tormenta hoſtium Oliuetano in podio cõſtituta & certius collibrata immineant, quæ ſingulare incõmodum afferre poſſe facilè demonſtrant; ſic ut Germanos etiam è ſuis Pulueroſæ caſtris, cognito noſtrorum egreſſu nihil moraturos credere par ſit, quin à tergo uehementer atque celeriter incumbant. Pari quoque ratione quo pacto Catelina porta tutò educi agmina poſſint, non uidemus; quum hoſtium munitiones adeo mœnibus ſint propinquæ, ut intra teli
D iactum portam deſpiciant, egredientéſque non maioribus modo tormentis, ſed ipſa ſclopettorum procella obruere facilè poſsint; prius quàm componi atque inſtrui ordines queant. Quod ſi ſancti Georgii portam reſpiciamus, liquidò nihil inſanius & pernicioſius accidere poſſe iudicandum eſt, quàm ſi illac erumpere conemur, quandoquidem in conſpectu ſit Barducciæ caſæ propugnaculum, quod portæ opponitur, multitudine tormentorum undiq. permunitum, quo uetari poteſt & egreſſus ipſe, & tota adimi inſtruendæ aciei facultas. Barduccio quoque coniuncti ſunt perpetui aggeres, qui directa ſerie totius protractæ munitionis ad Giramontem uſque pertinent, & uſque adeo urbi proximi ſint, ut aliunde quàm duobus iis, quæ diximus, itineribus tentari eruptio nequeat. Cæterum nos magnopere permouet, omnémque audacioris conſilii rationem & ſpem perturbat, dubius & anceps qui proponitur expugnandæ munitionis euentus. Sed eſto quod impigrè
E aggeres conſcendamus, atque ipſa hoſtium munitione uictores ponamur, num id circo ſperandum eſt, ut Germani atque Hiſpani ſibi deſint? nec ſe colligendi inſtruendíque ſpatium habeant? ut diſperſos, & in expugnanda munitione feſſos, inordinatóſq. noſtros conferta acie nequaquam inuaſuri credantur? An non Italicas cohortes, quæ & in tergo & dextrorſum ſua minora ſeparatim habent caſtra, in tanto tumultu ceſſaturas, quin accurrant, putabimus? Et non rectè ſuſpicabimur Lodronianos Germanos è Puluoroſæ caſtris, & tirones quoque Hiſpanos ſuperato Arno laborantibus ſuis occurſuros? Quod ſi planioribus locis iuxta Arnum maiore circuitu, ut quibuſdam uideri poteſt, ſit erumpendum, infelici certè audacia, atque infauſto conſilio agmen noſtrum per patentia loca perducetur, quum uniuerſum hoſtium equitatum neſtigiis extemplò inſequuturum, & pedeſtres copias equeſtri nudatas præſidio perrupturũ facilè ominari poſsimus, præ-

terquàm quod aliquanto minore cohortium noſtrarum numero id iter ſit tentandum, A
quum neceſſariò relinquenda ſint firma præſidia in munitionibus, quæ ſunt ad ſancti Mi-
niati, ſanctíque Georgij colles, quæ urbem tueri ualeant, ſi forte hoſtes animaduerſo ne-
glectóque longiore noſtrorum itinere, non abſurda occaſione adducti, commodéque in-
uitati, montem inuadant & occupent, atque inde urbem uacuam militari præſidio confe
ſtim adoriantur. Proinde penſitatis utrinque uiribus rerúmque periculis in hoc decre-
tum deſcendimus, ut nos confirmare non pudeat hoſtes undique numero, uiribus, æqui-
tate loci, apparatúq; rerum omnium eſſe ſuperiores, melioréque ideo quam nos Fortuna,
uti facto ſæpius periculo, omnino pugnaturos. Nihilò ſecius tamen profitemur, ſi impe-
rabitis nullum uel ſalutis uel exiſtimationis noſtræ diſcrimen reformidaturos, modò ea
quæ dictator in rem opportuna ſæpius promiſit, egregiè præſtet; oſtendemúſque procul- B
bio, neque fidem neque induſtriam, neque ſi dicere fas ſit, uirtutem probis dignam duci-
bus nobis erga uos omnino defuiſſe. Hæc tradita decurionibus, & per omnes ordines le-
ctitata, quanquàm iniquis auribus atque animis acciperentur, aliquos tamen de ſalute pu
blica maximè ſolicitos impulerunt, ut in tanta negocij difficultate ſententias à præfecto-
rum primoribus ſeparatim exquirendas cenſerent; uel ob id quod Malateſta & Stepha-
nus de ſcripto ſignificarant, ſe omnes cohortium præfectos pridie aduocaſſe; propoſitóq;
pugnæ conſilio, & qua nam parte quóue itinere, ſi ineundi prælij opinio probaretur, erũ
pendum foret; affirmarant eam eſſe omnium ſententiam, niſi iniquiſſima conditione præ
lio certari non poſſe; ſic ut ciuitatẽ maximè euidenti ſupremæ calamitatis periculo obij-
ci conſtaret. Itaque quum ab aliquibus probatæ uirtutis & fidei præfectis ſigillatim ſenten C
tiæ exquirerentur, neminem ferè reperiebant, qui tantæ rei difficultates audacioribus
eleuaret uerbis, aut ullam omnino proſperè edendi prælij ſpem promitteret; quanquam
ad unum omnes ſe dicto atq; imperio obtemperaturos, & fortem nauaturos operam polli
cerentur. Sed unus ante alios ætatis honore, & longo militiæ uſu facilè ſuperior Paſqui-
nus Corſus, qui ſub Ioanne Medice ſpectata cum laude ordines ductarat, quanquàm in-
culta facundia non inepta tamen uſque adeo liberè commemoratis difficultatibus atque
periculis diſſeruiſſe uiſus eſt, ut nihil ſtultius atque damnoſius fore teſtaretur, quàm ſi eru
ptione pugnandum ſtatuerent; proptereáque infenſis toruíſque oculis eum populares in-
tuerentur, & nonnulli comprehendendum, atque extemplò capite puniendum dicerent.
Quo rumore ad eius aures perlato Paſquinus poſtea curiæ limine abſtinuit, nec niſi ſuo- D
rum cohortibus ſtipatus in area uerſari auſus eſt. Neque propterea magiſtratus quin ob-
ſtinatè in ſententia perſiſterent, perſuaderi ullo modo poterant; nam identidem ſingulis
diebus ab utróque duce flagitabant, ut omnino ad erumpendum corpora atque animos
& neceſſaria arma compararent. Quibus importunis expoſtulationibus duces ita & de
ſcripto ſemper reſpondebant, ut magnopere ea conſilia deteſtarentur, quando manife-
ſtum totius belli, ſummæque rei diſcrimen agnoſcerent; ideóque pacis atque concordiæ
æquas rationes præferrent; ac obiter poſtquàm de conditione loqui cœpiſſent, poſtula-
bant, ut ſibi ad Aurantium duos legatos mittere liceret, quorum fideli induſtria eius in-
troſpici explorarìque ſenſus omnes, atque referri certius poſſent, quoniam de eius uolun
tate poſtulatíſque, diuerſa ab his quæ magiſtratus dicerent, audiebantur; nec ea quidem
de cauſa, ut ipſis tractandæ compoſitionis negocium eriperent, & ſibi uſurparent, quod E
publici magiſtratus muneris eſſe faterentur, ſed ut exploratius quæ tractarentur agnoſce
rent, ſibíque, uti deceret atque æquum eſſet, tempeſtiuè cauerent. Id uerò præclarè con-
firmabant, ſi ſuperbus hoſtis honeſtas pacis conditiones repudiaret, & libertatis nomen
reuellere, potiriq; ad arbitrium dedita ciuitate contenderet; aut ſi populus ab omni con-
cordiæ mentione auerſus foret, pugnandúmque decerneret, ipſos non recuſaturos uel
certiſſimæ mortis periculum, quin donec uita ſuppeteret, pro ſalute dignitatéque urbis
decertarent, quando ſe nuſquam aut nobilius aut honeſtius uitam morte commutaturos
arbitrarentur. Sed id unum præcipuè ab æquitate ſummi magiſtratus poſtulare, ut aduo-
cato maiore populi conſilio, ipſis concionandi libera facultas daretur; ſcilicet ut propoſi-
tis inſtantium diſcriminum difficultatibus, an eadem omnium foret, quæ tum decurio-
num

A num eſſet repudiandæ concordiæ atque appetendi prælii uoluntas, numeratis ſuffragiis
explorarent. Quod ſi ex mora & prolixa cunctatione temporis beneficio frui poſſe con
fiderent, ſubindeque remedium certum afflictis rebus alicunde afferri poſſe ſperarent;
ſibi magnopere opportunum & planè neceſſarium uideri, urbem multitudine imbellium
exoneraſſe, quo inopia leuaretur, quum iam fames urgeret; Ipſos etenim certis præſidiis
eam turbam in tuta loca mœnibus feliciter educturos; deceptis ſcilicet, aut ſi ita caſus fer
ret, ſtrenuè repulſis hoſtibus. Tum uerò ſe daturos operam, ut milites æquiſſimis animis
obſoniorum omnium, uiniſque inopiam ferrent; modo illis præſenti pecunia ad diem ſti
pendia ſoluerentur; & quando cuncta alia eos alimenta deficerent, pane etiam cibario
atque furfuraceo contentos fore. Interim dum ſenatus his grauiſſimis diſſentientium du-
B cum reſponſis ſeueriſque obteſtationibus angeretur, ferè uno tempore in curiam certius
allatum eſt, Aurantium poſtridie cal. Auguſti cum delecta parte exercitus è caſtris ad op
primendum Ferruccium contendiſſe; poſteróque die eo euentu conflixiſſe ad Gabinia-
num, ut ipſe in primo congreſſu caderet, & eius equites terrore concepto in fugam uerte
rentur. Sed mox tanta ui à reliquis ducibus inſtauratam fuiſſe pugnam, ut Ferruccianæ
copiæ ipſarum duce interfecto, & Paulo Cerite capto, amiſſis uexillis funditus deleren-
tur; nec iam ulla ſpes reparandi exercitus ſupereſſet. Quo atroci nuncio, quanquàm in
uniuerſum ciuitas admonebatur ut ad deditionis tractandæ conditiones tempeſtiuè de-
curreret, nihil tamen principes popularis factionis qui erant in magiſtratibus tanto com-
muni periculo permouebantur; ſed magis ac magis duces urgebant, ita ut ab his in ipſum
C committendæ pugnæ decretum præſentem operam exigerent, qua eorum uirtutis ſimul
& fidei in extremo reipub. diſcrimine periculum facturi eſſent. Erat is peruicacium ani-
morum habitus uſque adeo ſtabilis & confirmatus, ut Malateſta magnopere miraretur,
cur Florentini præſides nihil omnino de priore ſententiarum ferocia remitterent; quan-
doquidem res aduerſæ aliàs comminuere uel inſolentium ſpiritus ſolerent; ipſis autem
adaucto periculo mirum in modum augerentur; ſic ut hæc non ab inuſitata animorum
fortitudine, ſed à uiolenta quadam rabie, deſperationéq. rerum proficiſci prædicaret. His
de cauſis fiebat ut nonnulli ex primoribus popularium eam Malateſtæ oris libertatem, &
obſequendi contumaciam tanquam dubiæ fidei implicitam apertè calumniarentur, adit-
cerentq. non ideo illum, qui natura pugnacis eſſet ingenii, reformidare prælii euentum,
D quòd hoſtium uires inſuperabiles putaret, nec quòd urbanas res æquo impenſius propter
annonæ inopiam afflictas arbitraretur, repugnare magiſtratuum uoluntati, officióque ſuo
deeſſe, ſed eum prorſus Clementis promiſsis atque muneribus corruptum militiæ ſacra-
mentum negligere, ob idque ſe dicto atque imperio audientem minimè fore ſtatuiſſe.
Nec defuit feroculus notus ſenator Andreolus Nicolinus, è decurionum numero, qui
diceret Malateſtam quum ueniret in curiam comprehendendum eſſe, atque extemplò
Pauli Vitelli exemplo capite mulctandum. Quam atrociſsimi de ſe iudicii cogitationem
Malateſta facilè ſubodoratus, uſque adeo grauiter tulit, ut quum inermis, & paucis à pedi
bus ſeruis humili uectus mula, quòd eſſet tenuiſsima ualetudine, ad decuriones conſultan
di cauſa aſcendere conſueſſet, uir æquè ferox & ſuſpicax, numeroſo ſatellitum comitatu
ſeptus, eo diè ad ſenatum accederet; ita diſpoſitis in limine atque atrio curiæ ſcaliſque,
E & ſuperiorum conclauium ſingulis foribus, armatorum præſidiis, ut aduerſus omnem in
teſtinam uim quæ inferri poſſet muniti ſsimè ſe confirmaret, & libero ore in conſeſſu que
reretur fidem ſuam in dubium à quibuſdam contumelioſè reuocari, deſpicique ſua con
ſilia, quæ de compoſitione protuliſſet, ſtudio quidem propenſiſsimo conſeruandæ ciui-
tatis, poſtquàm ipſis cuncta omnino aduerſa, hoſtibus autem, ſi tot irritos conatus enume
rarent, proſpera atque felicia proueniſſent. Propterea ſe ſuperos orare, ut eam mentem
ſenatui darent, unde ipſorum conſilia complecterentur, quæ reipub. ſalutaria forent,
poſtquàm eò eſſet deuentum, ut minimè prolixa deliberatione opus eſſe iudicarent.
Decuriones ad ea mitiſsimis uerbis reſponderunt, diluerúntque adeo appoſitè totam
eam ſuſpicionem, ut ipſi & Stephano binos legatos ad Ferdinandum Gonzagam mit-
tendi facultatem concederent, (ad eum ſiquidem mortuo Aurantio militari conſenſu

ſumma imperii authoritas reciderat) quibus de compoſitione loqui referréque liceret. A
Tum uerò Malateſta diceſsit, & re cum Stephano communicata, legati confeſtim ad ca-
ſtra hoſtium miſsi ſunt. Sequenti die dictator cum decurionibus atque decemuiris lega-
tos audiit, qui eam eſſe mentem Cæſaris à Ferdinando referebant, ut incolumis libertas
ciuitati ſeruaretur, & his quidem conditionibus, quæ neque immodicæ, neque ab ulla par
te omnino ſpernendæ uideri poſſent. Sed adeo maleſana erat popularium uoluntas ut
nihil ſibi ex conditionibus detrahi uellent, quibus futurum intelligebant, ut reductis Me-
diceis atque patritiis, popularis ſtatus forma mutaretur, unde ipſos qui tum publica mu-
nia in lucro haberent, magna ex parte excludi apparebat. Nam plerique non ad decus
reip. ſed ad priuatum quæſtum magiſtratuum honores reuocabant, quibus mediocres &
nonnulli ex fece populi homines ditari conſueuiſſent; poſtquàm nobilitas perculſa popu B
larium metu in exilium abiiſſet. Itaque non multum inter ſe conſultantes propoſitæ con-
cordiæ conditiones ſuperbè repudiarunt, & ad priſtinum experiundæ prælii Fortunæ de
cretum redierunt, tanta obſtinati animi perſeuerantia, ut Malateſtæ eam eſſe ſenatus ul-
timam uoluntatem ſignificarent; ipſorum ducum, conſiliis uti nolle, ſed ab his tãtum for
tem fidelémque militiæ operam requirere. His acceptis mandatis duces uſque adeo in-
tempeſtinam atque execrabilem decurionum, dictatoriſque præſertim pertinaciam ſt o-
machati, quòd ipſorum uel certiſsimæ rationis conſilia nihil ualerent, atque improbè de-
ſpicerentur ab his qui militiæ imperiti corruere, & ſecum in eandem ruinam extremæ ca
lamitatis, patriam cæca libidine trahere mallent, quàm neceſſario non iniquæ pactionis re
medio ſeſe ſuáque omnia confirmare, his uerbis per Cencium Strabonem de ſcripto re- C
ſponderunt. Poſtquàm uobis excelſi reipub. præſides immota manet mens, ea penitus
aſpernari conſilia, quæ toties opportuna periculo quo premimur ſyncerè ſtudioséq. pro-
tulimus; nunc tandem arbitrati ſumus ſicuti uiros militares, & non obſcura præditos digni
tate decet, oportétque, cunctas ſcilicet militiæ rationes ad bellicum decus reuocantes (id
enim unum ipſa uita carius eſſe debet) nobis maturè conſulendum, ne uobiſcum ſi impio
ueſtro imperio parendum putemus, in idem exitium cum inexpiabili exiſtimationis no-
ſtræ infamia perducamur; quandoquidem nihil turpius atque ignominioſius nobis acci-
dere poſsit, quàm ſi huic urbi, quam undecimum iam menſem impigre defendimus, uo-
lumúsque non modo incolumem, ſed ſaluis etiam, quòd maximè optatis, liberæ ciuitatis
legibus florentem; horribile ſupremi excidii periculum ab inſana inauſpicatæ pugnæ D
cupiditate procreemus. Proinde certum eſt intereſſe nolle, neque nos duces præbere
huic peruerſæ, ideóque exitiabili funeſtæque eruptioni. Illud autem ut hoc conſilii ſuſci-
peremus uehementer impulit, quòd uniuerſæ ciuitatis iudiciũ ſequi iuſtum honeſtumq.
ſit, quum multo maximæ partis ciuium uoluntates ad deditionem proclinatas intelliga-
mus; & idcirco ciuibus maius conſilium uti popoſcimus, denegatum fuiſſe ſuſpicemur;
quo non dubiè aduerſis ſuffragiis pertinacia ueſtra frangeretur. Hæc ſcripta quum à de-
curionibus legerentur Cencius militari libertate inſolentes quoſdam ſermones, quibus
magiſtratuum offendebantur animi, ita ſerere cœpit, ut ex tranſuerſo decurionum ob-
tutu non obſcurus omnino metus ei incuteretur. Itaque uim apparitorum ueritus ille ce
leriter ſe explicuit, ſcaláſque magnis paſsibus deſcendit. Quum ea ducum reſponſa uer- E
báque Strabonis aliena prorſus ab eorum mentibus & planè contumelioſa uiderentur, de
cemuiri cum decurionibus dictatoreque in unum coëuntes, utpotè qui elati atque ſeueri
aduerſa uel acerba audire nunquàm antea didiciſſent, raptim Malateſtam ipſo honore
militaris imperii abdicandum cenſuerunt, ſolennique diplomate cum ſumma uerborum
lenitate perſcripto, quo ſe dimitti perſpiceret, ad eum exiemplò duos ſenatores, qui ea in
re magiſtratuum decreta certius referrent, miſerunt. Hi fuere Andreas Nicolinus, lega-
tione dum Bononiæ eſſet apud Pontificem functus, & Franciſcus Zatus, ambo popula-
res, auerſique penitus à concordiæ ſtudio ſalutéque ciuitatis. Habitabat eo tempore Ma-
lateſta trans Arnum Binianis in ædibus Catelinæ portæ propinquis, expectabatq. ut ma-
giſtratuum miteſcerent animi, & ad meliora conſilia uerterentur. Proinde admiſsis lega-
tis, atque his mandata quæ habebant referentibus, uſque adeo uehementer conturbatus
iracun-

A iracundiáque correptus eſt,nt Nicolinum diſtricto pugione repetitis ictibus, ſed dextra
tamen debili uulneraret,quòd arrogantius quàm deceret proloquutus uideretur,uixque
illum aſtantes milites ut legatis parceret obnixè deprecantes,lenita ducis iracundia mor-
te ſubtraherent; ipſe uerò Zattus grauiſsimo metu perfunderetur.Eius à Malateſta editi
facinoris perinde atrocis atq. ſuperbi fama celerrimè peruaſit in curiam,& inconditum
tota urbe tumultum ita excitauit,ut eodem propè momēto temporis cum ciues ipſi, tum
milites ad arma decurrerent,& tota area ſingularum tribuum uexillis compleretur. Hic
armorum ſtrepitus ad id Malateſtam impulit,ut occupandæ Catelinæ portæ conſilium
caperet,& Marguttem Peruſinæ cohortis præfectum eò conuolare iuberet,à quo fores
refringerentur,& tormenta quæ in propugnaculo erant in hoſtes obuerſa,ad terrorem
B atque perniciem ciuium,ſi quid hoſtile auderent,illico conuerterentur.Tum uerò dicta
tor è feneſtra armatas tribus proſpectans,& ſubita exardens iracūdia, quòd Malateſta per
fidiosè atque inſolenter legatos uiolaſſet,tanta animi perturbatione caſum eſt indigna-
tus,ut ſibi omnino in hoſtes,armato conſequente populo erumpendum,ideoque hone-
ſtè cadendum eſſe ſtatueret,ſibíque inſtratum equum dictatoriis operimētis exornatum
adduci iuberet; iamq. deſumptæ loricæ dictatoriæ poteſtatis paludamentum,quod pau-
lo ante in hos uſus confici curarat; ſuperindueret, & ſingularis amentiæ quodam furore
percitus,ſpumeis labris & dentibus infrendens deſcendere pararet;ſic ut eum plerique ex
populari factione, qui deſperata uenia plurimum de ſalute dubitabant,ſi aduerſariis ſuccu
buiſſent,dictatorem laudando, quatiendóque arma, magnopere concitarent.Eóque die
C profectò lugubre ciuitatis ſpectaculum Raphaël furibundo ſimilis edidiſſet,niſi conſtan
tiſsimi probíque animi uetuſtiſsimæ familiæ ciuis Cecottus Toſingus efferueſcentis ani-
mi motum in dictatore graui dehortatione mitigaſſet.Is enim propius accedens, patere,
inquit,dictator,ut uoce liberi ciuis utar,& te non importunè tui muneris,tuæque digni-
tatis,& publicæ omnium ſalutis admoneam. Nihil enim incommodius & peſtilentius in
magnis conſiliis præcipiti iracundia eſſe poteſt. Proinde compeſcenda eſt hæc tua arden
tis animi uis impotens; eáque omnis ad rationem ſalubréque conſilium omnino conuer-
tenda uidetur; ne cuncti,ſi eodem impetu cum externo atque inteſtino hoſte pro dignita
te tui imperii dimicaturum ſubſequamur,uel non inulti miſerrimè tamen barbarico gla
dio pereamus.Nam eſto quod duces ad ſanitatem redeant,& milites dicto audientes eſ-
D ſe uelint; non uideo tamen qua uia nobis ſit erumpendum, niſi mœnia demoliamur, ut
egreſſuris latus aditus paretur.Neque enim quatuor horarum ſpatio tot armatæ cobor-
tes Catelina porta educi poſſe conſtat; ſicut ſi ſenſim educantur, non antè inſtrui queant,
quàm hoſtilium tormentorum non dubia atque ineuitabili procella conſternantur. Hos
Toſinghi ſermones nequaquam conuiciosè prolatos, ita nonnulli alii æquè prudentes ex
ceperunt,quòd Toſinghus magni in re militari uſus haberetur, nam ab adoleſcentia Pi-
ſano bello præclara cum laude ordines duxerat; ut in dictatore impetus omnis cōceptæ
iracundiæ deferueret, & ſeſe reprehendi ciuili modeſtia pateretur,omnéſque propè qui
aderant,ut ex uultu ſingulorum agnoſci poterat,petendam pacem potius quàm experiun
da arma iudicarent. Accidit autem ut eadem hora trans Arnum magna multitudo ciuiū
in aream templi Sanctiſpiritus conueniret,& Malateſtæ cauſam, factique ipſius nomen,
E quanquam uiolato ciue non magnopere improbaret,deteſtareturque palam magiſtratuū
acerbitatem,qui uel honeſtas cōcordiæ cōditiones abnuerent.Decuriones autem offen
ſi iracundia,atque alienatione Malateſtæ,ne rempublicam in ſummum diſcrimen adduce
rent,diſsimulata iniuria Nicolini, Zanobium Bartholinum,quem tanquàm amiciſsimū
Malateſtæ maximè idoneum iudicabant, ad eum inter duos ſupremi magiſtratus uiato-
res miſerunt,ut molliendo,exorandóque operam daret, ne ex eius perturbatione reſpu-
blica detrimentum pateretur.Is facilè placato Malateſta,uti optimus ciuis,& publicæ ſa-
lutis amantiſsimus rogauit etiam eum priuato nomine, ut in negocio impetrandæ cōcor
diæ ſicuti cœperat ſatagere uellet,quando iniquiſsimum eſſet atque miſerrimum uniuer-
ſam ciuitatem extremæ labis calamitatem ſubire,ſi paucis perditæ obſtinationis, deſpera-
tiſque hominibus aſſentiretur,qui improbi atque impii ſui exitus famam ab excidio dele-

tæ patriæ quærere properarent. Excuſauit Malateſta paucis uerbis iuſtæ iracundiæ ſuæ A
impetum, quem in Nicolinum effuderat, Cenciúmque Strabonem paulo pòſt in caſtra ad
hoſtes miſit. Is Ferdinandum aliquanto molliorem reperit, quòd eum Valorius de ſalu-
te patriæ ſolicitus, magnis precibus Pontificis nomine diligenter, atque uehementer ob
ſecraſſet, ut de concordia tranſigere maturaret, ne paucorum pertinacia, & ſua cunctatio
ne urbs nobiliſsima in periculum ſupremi caſus deuocaretur. Iam enim excitati in urbe
tumultus fama ſtrepitúſque in caſtra peruenerat, exindéque alacres fiebant milites, qui
opulentiſsimam urbem prædæ ſuæ deſtinaſſent. Nec multo pòſt magiſtratuum peruica
cia meliorum impulſu, atque ipſa prorſus neceſsitate ſuperata, ex ſenatuſconſulto qua-
tuor legati ad Ferdinandum decreti miſsíque ſunt. Hi fuere Bardus Altouitus, Lauren
tius Strozza, Petrus Franciſcus Portinarius, & Iacobus Morellius, qui apud Ferdinandũ B
atque Valorium ſummæ Cæſaris atque Pontificis authoritatis nomen præferentes, his cõ
ditionibus de cõpoſitione pepigerunt. Ante omnia conſtituendæ atq. ordinandæ reip. fa
cultas arbitrio Cæſaris permittitor; ſic tamen ut incolumi libertate Florentini ſuis antiqui
iuris legibus utantur. Ciuitas mulctæ nomine octoginta aureorum nummũ milia, ut ſtipẽ
dia militibus præberi poſsint, quadraginta in præſens, reliqua intra ſex menſes perſoluito;
de promiſſa uerò pecunia obſidibus caueto, & quos imperet Ferdinandus numero quin
quaginta ciues nominatim tradũtor, qui in caſtris cuſtodiãtur, donec pecunia repræſente
tur. Florentini his urbibus & oppidis atq. arcibus, quas præſidiis obtineant, cõfeſtim exce
dunto, & quos in carceribus Florentiæ, Volaterris, & Piſis cuſtodirent extẽplo dimittan
tor. Malateſta & Stephanus militiæ ſacramentũ, quod antea populo Florẽtino dixerint, ſo C
lenni renũciatione facta ſtatim eiuranto, obligatáq. fide Balanzoni Belgæ Cæſaris cubicu
lario promittunto, ſe tã diu in cuſtodia urbis cum his copiis quas ſatis eſſe putauerint, per
manſuros, donec cõcordiæ conditionibus planè ſit ſatisfactum, alimentáq. ciuitati omnis
generis cõmeatus à Cæſarianis interea præbentor. Ipſius uerò Malateſtæ officii atq. mune
ris ſit, tam diu quam Cæſarianæ copiæ dimittantur, Florentiæ permanere, atq. ipſe demũ
urbe excedito, quum id facere Põtificis imperio iubebitur. Cunctis autem Florentini no
minis ciuibus, libera migrandi Romam facultas eſto, & quibuſcúnq. locis placeret, domi
cilium figere, habitaréq. impunè poteſtas conceditor, cunctíq. uel Etruſcæ uel cuiuſuis gẽ
tis milites, qui Florentinorum ſtipendia feciſſent, & propterea uel exilio, uel pecunia, &
bonis à Pontifice mulctati eſſent, ea noxa pœnáque liberantor. Mediceorum animis ac- D
ceptæ offenſiones iniuriæque ſyncera fide deterguntor. Hæc uerò perſcripta tractatáq.
ſunt in caſtris ad Monticiam uillam quarto Idus Auguſti, anno à partu uirginis trigeſimo
ſupra milleſimum & quingenteſimum, ea lege ut Ferdinandus Gonzaga, & Bancius Va-
lorius prolixè pollicerentur, ſe intra ſpatium duorum menſium curaturos, ut Carolus Cæ
ſar & Clemens Pontifex cuncta ex formula æquiſsimi iuris comprobarent. Per hunc mo
dum compòſitis rebus milites utrínque commeare cœperunt, introiítque urbem ipſe Va
lorius magna frequentia gratulationéque populi ſuſceptus, dimiſsíq. ſunt omnes qui erant
in cuſtodiis, & traditi obſides, quos Valorius iudicio ſuo nominatim eligendos perſcripſe
rat, ex eorum numero qui Mediceo nomini inimiciſsimi fuiſſe dicerentur. Sed hi nõ mul
to pòſt perſoluta pecunia, uti fuerat conſtitutum, in urbem redierunt; primi autem o-
mnium Germani ueteres, quos Aurantius adduxerat, acceptis ſtipendis miſsionem impe E
trarunt. Secundum eos Hiſpani, ultimo loco Itali. Cæterum uix dum compoſitis rebus
Florentini longe grauiſsimum ſalutis ſuæ diſcrimen é ſeditione militari ſubierunt. Forte
accidit ut ex Pyrrhi cohortibus, duo noti nominis milites apud Hiſpanorum præſidia in
rem ſuam euntes, quòd ditiore cultu eſſent, non ſimultatis, ſed latrocinii cauſa interfice-
rentur, atq. eorum cadauera, uti poſtea ab exuuiis cognitum eſt, ad occultandum facinus
in puteum deiicerentur. Qua crudeli iniuria offenſus Pyrrhus, pares inſidias idoneo in lo
co tendens, bis totidem deprehenſos, quos patratæ cædis conſcios putarat, occiderat; ex-
inde creuere odia & utrinq. accenſis ad uindictam animis, captis repente armis concur-
ſum eſt, tanta ui, ut tumultuario prælio certaretur, dirimeretúrq. tamen authoritate atq.
interceſsione ducum; ſed nõdum pacatis Hiſpanis, qui demum confirmatis uiribus eo ani
morum

A morum impetu Italos quóſq. depoſitis armis,nihilque tale expectantes adorti ſunt,ut mul
tos interficeret. Tum uerò Martii Columnæ,Caſtalijq. & nonnullæ ex Roſcianis cohor-
tes ſeſe in unum cōglobarunt,& cum irruentibus Hiſpanis uehementiſsimè cōflixerunt,
quòd Italici nominis decus aduerſus Hiſpanos,qui ſuperioribus annis hiſdem de cauſis ſe
ditiones miſcuiſſent,defendendum putarent; promittētibus præſertim Germanis neutris
opem laturos. Verum quum tirones Hiſpani,qui erāt trans Arnum nō longe à Lodronia
nis caſtris,cognito ſuorū periculo,inſtructa acie ut ueteranis eſſent auxilio ſuperueniſſent,
ſubindéq. Italis creuiſſent præſidia,atrox certamen cōtractum eſt;eòq Hiſpani iam perdu
cti erant,ut nō dubiam cladem accepturi crederentur; niſi Ferdinandus in eo ualde aſpe
ro exitiabiliq. tumultu,quòd nihil deprecando deterrendóq. authoritate ualuerat,Tami-
B ſium monuiſſet,ut Germanorum phalāgem promoueret,Hiſpaniſq. ſe applicaret; quòd
Itali propter uetera in externos odia,deletis ſemel Hiſpanis, nequaquam ipſis Germanis
parſuri crederentur; ob idque preſertim quòd euulgatum eſſet Malateſtam ex condicto,
ut Italiam excuſſo penitus externæ gentis iugo,ſeruitute liberaret, urbe copias ſuas edu-
cturum. Eo inexpectato promotæ phalangis aſpectu Italicæ cohortes commotæ,ſeſe reci
pere cœperunt,tanquam impares,& inſolenter prementibus Hiſpanis terga uertere coa-
ctæ ſunt ; tanta perturbatione,ut ſuis caſtris atq. tentoriis pellerentur,& dum Hiſpani di
reptione tabernaculorum occupati eſſent;neque Sabellus è Roſciana uilla ſe cōmoueret,
ut pulſis opem ferret; Arnum tranſierunt,quum iam trina Malateſtæ uexilla conſpiceren
tur; atque eo modo exutæ impedimentis ſub Feſulanis collibus diſperſim per uillas conſe
C derunt. In eo tumultu ferunt amplius trecentos utrinq. fuiſſe deſideratos,ſauciatos autem
bis totidem; ſed Italicas cohortes maius accepiſſe incōmodum,quòd rerum ſuarum iactu
ram feciſſent. Hiſdem diebus Maramaldus,& Vitellius,atq.item Zuccerus,cum maiore
parte equitum leuis armaturæ,in Piſanum agrum à Ferruciana uictoria deſcenderunt,po
ſitiſq.binis caſtris in utraq. ſuperiore Arni ripa,& impetratis à Lucenſibus muralibus tor
mentis,urbem intercepto multo pecore,obſidere cœperunt; quum uerò Vitelliani uſque
ad ſancti Marci portam excurrerent, Michaël è Montopoli,quem Pyrrho ſingulare detri
mentum intuliſſe diximus,contineri nō potuit,quin adaperta porta proſiliret,& cum ho
ſtibus leue certamen contraheret,quo ipſe audacius pugnans occubuit. Nec multo pòſt
Odoardo Giachinotto prætori,à Florentinis initæ cōcordiæ cum teſſera nuncius eſt miſ
D ſus,à quo AloyſiusGuicciardinus in eius locum ſucceſſurus,ſtatim eſt introductus;cui Pi
ſani extemplò ſacramentum dixere. Ipſe uerò Odoardus traditis iam arcibus non multo
pòſt à Gnicciardino cōprehenſus eſt,diúq.tortus ; quòd paulo antè Piſis Iacobo Corſio
eiúſq.filio Florentinis ciuibus ſumma crudelitate ex leuiſsima ſuſpicione ceruices abſci-
diſſet, pari ſupplicio affectus eſt. Maramaldus autem atq. Vitellius Piſano agro exceden-
tes,hic per Elſæ uallis pagos ad Florentinum caſtellum; ille uero per Neuolæ uallis uicos
ad Montecatinum oppidū conceſſerunt;donec perſoluto militi ſtipendio cohortes dimit
terentur. Recepta patria,& è ſententia cōpoſitis Etruriæ rebus,Clemens uſq.adeo incre
dibili lætitia affectus eſt,ut eam totum id comitiale gaudium,quo Pontifex fuerat renun
ciatus,ſuperaſſe fateretur; dicerétq.urbem alias de religione benemeritam,accuratis ſan-
ctiſsimarum uirginum,piorúmque hominum precibus,incolumem proculdubio fuiſ-
E ſe conſeruatam, quando Dii ſuperi imminentem cladem præclara miſeratione depuliſ-
ſent. Eo autem impenſius exhylarari uidebatur, quòd Aurantius, cuius ingenti meri-
to nequaquam facile ſatisfacere poſſe iudicaret, in ipſo uictoriæ limine cecidiſſet. Is
nanque non obſcura fama ferebatur Caterinam, ipſius Pontificis neptem, ſuis deſti-
naſſe nuptiis,ut ex ea Mediceæ domus legitima hæreditate in Etruria dominatum con-
deret,inflante eum ad id quorundam præfectorum turba, qui ab Aurantii potius libe-
rali comitate, quàm à præduro parúmque munifico Pontifice, ampliſsima præmia ſe
laturos ſperabant. Iam enim Franciſco Ruſcio quodam Aretino impellente urbem
Aretium ditionis ſuæ facere cogitarat, Aretinorum ſtudio non abſurdè comparato,
quum arcem eorum à Florentinis ædificatam, gemente Valorio funditus euertiſſet.
Cæterum Pontifex,quòd ſuæ exiſtimationis pietatiſque fore exiſtimabat, tueri nomen

quod ſibi deſumpſerat, moderata utens ultione, paucisſimorum pœna contentus fuit. A
Duodecimuiratum creari iuſsit; cuius magiſtratus authoritate ciuitatis ſtatus regere-
tur. Is conſtabat ex lectisſimis ciuibus, qui omnibus temporibus Mediceo nomini mi-
rificè ſtuduiſſent, & tum antè alios uſu rerum, ciuiliſque prudentia laudem ferebant.
In his fuit princeps ipſe Bancius Valorius, in quem Pontifex omnem arcani conſilii ſum-
mam contulerat; & ſecundum eum Zanobius Bartolinus, Matthæúſque Nicolinus, &
Armannoctius Detus, ambo iureconſulti, Aloiſius item Siuſa equeſtris dignitatis, An-
tonius Gualterottus, Andreas Minerbettus, Leonardus Ridulfus, Philippus Machia-
uellus, Octauianus Medices; & ipſe quoque Raphaël Hieronymus dudum dictator, & ad
uerſarum partium princeps, poſtremo autem loco Nicolaus Troſcia popularis ordinis.
Ab his creati ſunt noui decuriones, & reliqui ex priore formula magiſtratus; Raphaelque B
ipſe duodecimuirali honore contentus, abdicarat ſe dictatura, ſuffectúſque fuerat in eius
locum Ioannes Corſius optimis inſtructus literis, & Mediceæ familiæ multis nominibus
addictus. Exinde creati ſunt octouiri, qui uitæ & necis traditam à decurionibus habent
poteſtatem. Ab his aliquanto pòſt in curia comprehenſi, reíque facti maieſtatis, capitali
ſupplicio damnati ſunt Baptiſta Ceus, & Aloyſius Soderinus, & ſecundum hos aliquot
pòſt dies Bernardus Caſtellioneus, Iacobus Gerardus & Franciſcus ipſe Carduccius, qui
acerbisſimus popularium partium fuerat dictator. Hi pro multis debitas peruerſis ipſo-
rum moribus pœnas dederunt, priuatis quidem criminum nominibus in quæſtione con-
uicti. Non enim eo nomine damnabâtur quòd Mediceo nomini infenſisſimi hoſtes fuiſ-
ſent, & pertinacisſimè pro tuenda libertate propugnaſſent; id ſiquidem non honeſtum C
modo, ſed ualde etiam decorum putabatur libertatis nomen conſtantisſimè defendiſſe;
quanquam id eſſet inane imperitis ſcilicet & ſæuis ciuibus, principatum impotentem ty-
rannidique proximum ſæuisſimè exercentibus. Ceus ante alios acerbæ malignitatis
ciuis, uti è ſingulorum confeſsione tormentis per octouiros expreſſa, deſcriptáque pu-
blicis in tabulis rerum capitalium, ad memoriam eius legitimi iudicii ſempiternam con-
ſtat, perpetuo ſuæ ſententiæ tenore concordiam deteſtatus, ſupremum ineundæ pu-
gnæ conſilium, tanquam ſalubre uehementer extollebat; uſque adeo aſsiduus ut Mala-
teſtam, quòd dicto audiens non eſſet, neque antea ad Pulueroſam Stephano Germano-
rum caſtra inuadenti maturam opem tuliſſet; capite plectendum apud decemuiros de-
curionéſque cenſuiſſet. Neptem porro Pontificis nouennem puellam, quæ clauſtris D
Veſtalium uirginum ſeruaretur, in ipſa muri corona inter duas pinnas collocandam,
obiiciendámque hoſtium tormentis ſuaſiſſet, atque item ut Mediceorum domus urbis
ornamentum decreto publico excinderetur; quod ut certius à ſenatu impetrari poſſet,
ſæpius ac ſæpius cum Foiano egit, ut inter ſacras conciones, in eam ſententiam popu-
lum perducere conaretur. Soderinus autem ex legatione Bononienſi, impudenti
mendacio retulerat, infirmisſimas eſſe Cæſaris uires, atque adeo exhauſtum Pontifi-
cis ærarium, ut non diu ali, contineríque exercitus eorum poſſe periti rerum homi-
nes exiſtimarent, conſternatos eſſe Germanos, nec procul abeſſe à ſeditione, fruſtra
utique expectatis ſtipendiis. Hiſpanos autem ducibus nequaquam parentes, rapto
uiuere, diuagarique per Etruriam manipulatim. Quibus falſis euulgatis rumoribus po-
pulum ab omni concordiæ conſilio deterreri, retardaríque poſſe ſperauiſſet; propterea- E
que Foianum cucullatum acerbisſimas in templis habentem conciones, ut eadem popu-
lo nunciaret, hortatus fuiſſet. Bernardus Caſtellioneus inſanæ propè truculentiæ, uti
efferato ingenio uir, quum antea Aurantio bellariorum dona detuliſſet, Vaſtio cohor-
tanti ut Pontifici aliàs optimo ciui, nec nominis ſui clementiæ defuturo, patriam conce-
dendam curaret; ſuperbè reſponderat, ſublata atque oſtentata argentea pelui, quam ha-
bebat in manibus, exclamans non alio modo Florentinos, quam in cineres redactam pa-
triam ea pelui reddituros. Dixerat quoque ſæpius in aduerſarum partium ciues inuectus,
ſi hi unam tantum haberent ceruicem, ſe illam cupidisſimè uno dextræ ſuæ ictu, diſtricta
latiore ſica detruncaturum. Confeſſus etiam eſt ſe perpetuis ſententiis in patritium or-
dinem, ipſóſque Mediceos, tanquam tyrannos, inimicisſimè fuiſſe proloquutum, adeo
ut neptem

A ut neptem Pontificis nunquam reddendam eſſe,ſed quum adoleſceret, contrudendam
in Marmarucos fornices,ubi tum fœdiſſimum erat lupanar, inuerecūdè cenſuiſſet,ſem
pérque in ſenatu à ſententia quærendæ concordiæ procul abſuiſſet,incitaſſétque iuuen
tutem per Dantem fratris filium,notæ ferociæ apud turbidos ducem,ut nullam aliam
quàm in armis,internitionéque inimicorum,ſalutis ſpem eſſe putarent,& obiter in ad-
uerſam factionem effusè graſſarentur. Hæc tamen diræ,uel maleſanæ uoluntatis crimi
na,nequaquam ab ipſo reo confeſſa,ſed ab inimicis maligne affixa, impoſitáque fuiſſe
plerique crediderunt,ſcilicet,ut inuiſus,effuséque terribilis, & indomiti animi ſenex è
republica tolleretur. Gerardus autem quòd ſemper maledicentiſſimè de Cæſare atq.
Pontifice fuiſſet obloquutus,ſæuáque malignitate Caponium probè & ſapiēter.remp.
B adminiſtrantem,temulenta accuſatione in diſcrimen capitis adductum, dictatura ſpo-
liaſſet,& in ſenatu ad contumeliam ſacroſancti Pontificis,petenda eſſe auxilia ab imma
nibus turcis pro tuenda libertate cenſuiſſet, turbidúmque ſe & periniquum in omni
actione ciuem præbuiſſet,promeruit ut ab amicis Caponii immitioribus tormentis tor
queretur,& ab octouiris cupidiſſimè damnaretur. At Carduccius ſicuti recentis dictatu
ræ honore cæteris ſuperior,ita quum acerbius à Norio torqueretur,grauiora confeſſus
eſt,arguebatur enim non obſcuræ in remp.perfidiæ,quòd literas à Balthaſare Carduc-
cio apud Galliæ regem legato miſſas,pro concione legi ad populū uetuiſſet, inuertiq.
demum eas nefaria interpretatione per Donatum Giannottū ſcribam iuſſiſſet, ſcilicet
ut poſtquam ille nihil certæ opis ab eo rege,qui amicitiā Cæſaris commodo ſuo appe-
C teret,populo Florentino nequaquam expectandā ſignificaſſet,ciuium animi tota ſuſti-
nendi belli ſpe deciderent,& ad parandam pacē uerterentur,ſceleſtóq. demum horta-
tu ſuo ſeorſum iuuentutē concitaſſet, ut in uillas ſuburbanas Mediceæ gentis,& Iacobi
item Saluiati crudelibus incendiis deſæuirent,ut propter eā barbarici maleficii atroci-
tatem ciuitas omnis deſperata uenia,à cogitatione concordiæ penitus auerteretur, ſed
multo maximè eius famam prægrauabat,quòd dictator inconſultis decurionibus atq.
decēuiris,ad Antonium Franciſcum Albicium Aretii tum legatum,ut copias omnes in
urbē adduceret,malignè perſcripſiſſet,ut ciuitatem imparatam,& ob id de concordia
cogitantē,ad gerendum bellum erigeret, contra remp. enim feciſſe cenſebatur,quòd
eius rei conſilium magiſtratibus nequaquam cōmunicandum exiſtimaſſet. His tamen
D omnibus cōceſſum eſt,ut maiorum ſepulchris inferrentur. Zanobio autem Bartholino
Malaresta,Raphaëlíq.Hieronymo Ferdinandus Gonzaga ſalutē impetrarūt. Dantem
Caſtellioneū Stephanus Columna impoſita ſacrificuli cuculla ſecū abduxit,tanquam ui
rum egregiè fortē,qui ſingulari certamine pro dignitate patriæ dimicaſſet. Cæterū Ra
phaël in Piſanū carcerem relegatus eſt,nam erumpente publico odio,ſumma deflagra-
bat inuidia,quòd in tormentis conuictus eſſet feciſſe aduerſus remp.,quū è Genuenſi le
gatione rediens,atq.ante collegas præcurrens,confirmandis ciuium animis,& ad geren
dum bellum incitandis,Cæſarem atq.Pontificem uſque adeo imparatos eſſe,atq.adeo
rei nummariæ inopia preſſos dixiſſet,ut prius omnino eos decocturos,quam Florenti
norum mœniū,uel unam tantum pinnam caperent,uaniſſimè teſtaretur. Quo mēdacio
tantum diuturni belli detrimentū patriæ attuliſſe credebatur, primis quoq. inchoantis
E dictaturæ ſuæ diebus,quum ſe à concordia minimè abhorrentem fingeret,déque mittē
dis legatis maiore populi aduocato cōſilio ageretur,ac ideo collectis ſuffragiis maniſe
ſtè pacem ab omnibus ferè peti animaduerteret,nullo ea de re facto decreto, nō modò
optimos quoſq.ciues,ſed ipſos etiam populares ex conſcientia animi peroſos belli in-
commoda,tam improbè quàm impudenter decepiſſet. Pontifex autem eo animo fuit,
ut Raphaëli parceret,niſi ille ex importuna uerborum contentione cum præfecto arcis
indignabundus, non dubiæ libertatis beneficium feſtinata morte præueniſſet. Effudit
autem Pontifex totum contumeliæ ſuæ odium in Foianum cucullatum, qui eum illo-
to ore in ſacris concionibus intemperantiſſimè laceraſſet. Coniectus ſiquidem in bara-
trum molis Hadriani totius inſanæ facundiæ ſuæ pœnas fœda morte perſoluit. Nobis
compertum eſt damnatos euadere,& longè è caſtris primo, & ex urbe demum profu-

gere potuiſſe,quòd pòſt ipſam deditionem antequam caperentur,& de his ferretur ca- A
pitalis ſententia,duorum ferè menſium ſpatium interceſſerit,quum interim Raphaël li
teris Nicolai Scombergi,antiſtitis campani, amiciſſimi hominis admoneretur,ut ſi pa-
catum ſibi uellet Pontificem,cõtinuò ad eius pedes ſupplex ire maturaret.Sed is ita hæ
rebat curiæ,ut ambitioſa quadam ingenii uanitate,quòd eſſet lectus inter duodecim ui
ros,non dubia noui honoris cupiditate teneretur,& qualis dudũ fuiſſet ſummæ poteſta
tis obliuiſci non poſſet,quin ſibi peramplum in ea rep. qualiſcunq. futura eſſet, locum
deſtinaret.Fit enim aut imbecillitate,aut ſuperbia humani ingenii, ut nõ facilè quiſquã
ubi peccauerit,uel ſecũ ex conſcientia ſe deliquiſſe fateri uelit,nec ideo alienæ ſeuerita-
tis & malignitatis impetum magnopere formidet.Carduccium anguſta domi res,quòd
auaritia incorruptus ex dictatura abſtinentiſſimas manus retuliſſet,neceſſitate quadam B
in urbe retinebatur,quòd ad opimam alicuius urbis præfecturam aſpiraret,quæ dictaro
riis & conſularibus uiris uetere conſuetudine deberetur,uſq.adeo ut ea ſpe uir alioqui
peracutus & callidus,ſe ipſum deprauante ingenio ſtultè deciperet,arbitraretúrque di-
ctaturæ ſuæ actiones ad duodecimuirale iudicium deuocari non debere. Andiui ego à
Philippo Nerlio patritio,qui actionũ urbauarũ diurnales cõmentarios ſcripſit,à Car-
duccio ſuiſſe rogatũ,ut pro ſe Volaterranam præfecturam ſibi paulo antè è ſenatuſcon
ſulto deſtinatam,impetraret,ipſum uerò eo reſpondiſſe uultu ſermonéque,ut id petere
auſum caſtigaret,qui præmia ab his quibus magnopere nocuiſſet,promereri poſſe ine-
ptiſſimè ſperaret,ideóque ſi ſaperet ad tutiora conſilia uerteretur. Eo autem die,quo in
curia cuſtodiæ traditus eſt,quum duodecimuirali imperio uocaretur in curiam,uec ſta C
tim ire uellet,poſtulauit ab Antonio Alberto ſibi ex cognatione amiciſſimo,ut pro ſe
in curiam ad magiſtratus aſcendere minimè grauaretur,diceretq.ſuo nomine Carduc-
cium quidem paratum uenire,ſed timere inimicorum inſidias, ne ſibi in itinere uim in-
ferrent,ſcilicet ut Albertus, ex uultu uerbiſq. qualis eſſet erga ſe magiſtratuum uolun-
tas exploraret.Officium præſtitit Albertus,renuntiauitq.nullum aliud à duodecimui-
ris reſponſum retuliſſe,quàm ut dicerent Carduccium ſatis prudentem exiſtimari , quo
reſponſo non obſcurè admoneri uidebatur,ut ſibi caueret.Sed non multo pòſt eo ambi
gente hærentéque aduenit è curia oſtium pulſans publicus uiator,qui eum argenteam
præferens clauam in curiam deduxit,atq.inde cuſtodiæ traditus eſt.Quibus argumen-
tis,& ex multis quoq.ſermonibus ipſius Pontificis,coniectari licuit,eum ad clemẽtiam D
uti perſonæ memorem decebat,procliuem futurum,ſi amici eius ciues, recentium of-
fenſionum obliuiſci,quam ciuili ſanguine manus imbuere maluiſſent . Non defuere ſi-
quidem ex ciuibus,qui priuato incitati odio Pontificem ad exercendam crudelitatem
impellere conarentur,ſed is cunctis in rebus,quæ pœnam aut præmiũ reſpicerent, uel
ſupra æquum temperatus,importunam uindictæ libidinem moderatiſſimè contriuit,ut
pote qui incendiarios,maleficóſque extremæ peruicaciæ homines, exilio mulctaſſe cõ
tentus fuerit,quum aduerſarum partium principes, Thomam Soderinum,& Alfonſum
Strozzam honoris cauſa in uillas ipſorum uoluptatibus dicatas relegaſſet, reliquam ue
rò turbam publico damnatam iudicio , eodémque nomine relegatã , per Italiæ oppida
diſſeminaſſet,ea conditione ut pro merito nonnulli efferatos ſpiritus retinentes ,inſalu
bribus locis,ſicuti Grauiſcis,Centumcellis, Terracinæ,& ad ſuperum item mare Seno E
galliæ,Piſauri,& Rhauennæ ſedem ſortirentur.Per hunc modum temperatæ ſeuerita-
tis urbe pernicioſis ciuibus repurgata,aduenere ab Auguſta Vindelica decreti Cæſaris
diplomata, ſolennibus latæ membranæ codicillis perſcripta, obſignatáque aureo ſigil-
lo,quibus Cæſar diſertè explicabat,ſe idcirco ab Hiſpania ueniſſe in Italiam, ut ſublatis
bellis certam atque optimam pacem afflictis Italiæ rebus apportaret,cõtentiones tolle
ret,partáq. cum omnibus,quibuſcum antea armis contendiſſet,concordia,ſacrum bellũ
cõtra barbaros Turcas indiceret,quo nihil ſibi antiquius atq.nobilius,uel reip.Chriſtia
næ utilius fore exiſtimaret; Vnos omniũ uerò repertos eſſe Florentinos,qui pacis & trã
quillitatis nomẽ odiſſent,animos feroces iniquiſſimè retinerent, & cũ priuato,tum pu-
plico commodo obſtinatius aduerſarẽtur,utpote qui antea rebelles animos induerint,
Mediceam

A Mediceam familiam, à qua priuatim & publice commoda atque ornamēta ingentia om-
nibus temporibus accepiſſent, patria pepulerint, oblitiq. prorſus beneficiorum, & immu
nitatū, quas ſuperiorum Cæſarum indulgentia liberalitatéque retuliſſent, ab ipſius de-
mum authoritate diſceſſerint; ipſorum copias & duces aduerſum ſe Neapolim miſerint;
aduentantique exercitui ſuo portas occluſerint. Quas multiplicis iniuriæ contumelias,
quum pati non poſſet, & ſuæ dignitatis eſſe ſtatueret rebellem ciuitatem perdomare,
coactum fuiſſe inferre arma; poſtquam tentata ſæpe concordia, atque æquiſſimis oblatis
conditionibus, uel uitio temporum, uel pertinacium quorundam ciuium malignitate cor
rupta, à pace ſe prorſus alienam oſtendiſſet, proptereáque integrum ferè annum obſede
rit: Se tamen quum armis faméque perdomitam iure optimo expugnare, atque militibus
B diripiendam tradere poſſet; nihilo ſecius Cæſareæ clementiæ nunquam oblitum populi
reſipiſcentis pœnitentia fuiſſe contentum; atque ipſum Pontificis maximè precibus addu
ctum conſeruare uoluiſſe. Quum uerò, ſicuti ex deditionis conditionibus liqueret, ipſius
Auguſtæ poteſtatis, imperatoriique arbitrii ſit leges condere, & remp. ordinare, ideo opti
mum fore exiſtimabat, quod perpetuam ciuitatis tranquillitatem reſpicere uideatur, Me
diceam familiam reduci, atque reſtitui in priſtinam dignitatem. Et quoniam præclarè
manifeſtéque conſtat, in liberis ciuitatibus nunquam uigere concordiam propter diuer-
ſa diſſidentium facilè ciuium ſtudia, eáſque improſperè ſemper atque infeliciter regi, niſi
ſtabili perpetuóque reip. capite gubernentur; declarat Alexandrum Medicem, quem ſi-
bi generum aſciuerit, reipub. caput; cuius ſinguli magiſtratus authoritatem ſequantur;
C eaque dignitas ad liberos eius legitimos pertineat; atque his deficientibus, ad proximio-
res Mediceæ ſtirpis totius eius præeminentiæ & dignitatis iura deuoluantur; ſubindéque
Cæſar cuncta ueterum beneficiorum atque immunitatum priuilegia, quæ aliàs prome-
ruerint, ſyncero affectu confirmat. Hæc ut perpetuò ſeruentur imperat, & his qui uio-
lauerint decem myriadum puri auri mulctam indicit. Huius diplomatis ſententias, quæ
latinè perſcriptæ erant, Italica loquutus lingua, ut ab omnibus intelligeretur, uertit, &
promulgauit Antonius Muſettola Neapolitanus iurecōſultus, qui tum Cæſaris legati mu
nere fungebatur, membranam explicatam, aureóque ſigillo & manu Cæſaris ſubſcriptam
ſæpe oſtendens, & legendam his qui uellent, libentiſſimè præbens. Ipſo autem Muſetto
la perorante aſſurrexit dictator Benedictus Bondelmontes, qui nuper eductus fuerat è
D Volaterranæ turris carcere, in quem antea populares relegarant, is iuxta aſſidebat, hiſ-
que uerbis reſpondit. Grata nobis atque lætiſſima erit hodiernæ diei recordatio in om-
nem æui poſteritatiſque memoriam: quandoquidem præclaro magni numinis munere,
& inuictiſſimi Cæſaris beneficio, optimè conſtitutæ reip. ac duraturæ tranquillitatis ini-
tium auſpicamur. Quod igitur felix fauſtúmque ſit Florentino populo, leges nobis latas
à Cæſare, ad non dubium huius rectè atque appoſitè ordinati ſtatus incremētum ſuſcipio,
ueneróρque; ſeruaturúmque polliceor, ac pari ſtudio atque obſequio magiſtratus, cun-
ctíque ciuitatis ordines qui præſentes adſunt, ſuſcipient, atque optima fide ſeruabunt.
Tum uerò ad dictatorem, legatúmque ſimul à dextris aſſidentem, ſinguli magiſtratus ui
ritim acceſſerunt, tactóque diplomate, atque honoris cauſa inclinatis capitibus, quæ dixe
rat dictator approbarunt. Primi fuere decuriones, octouiri, & decemuiri, qui ab integri
E tate iudicii, famáque probitatis boniuiri uocantur. Ad hos tres Guelpharum partium du-
ces defenſoréſque, qui magiſtratus in urbe uetuſtiſſimus habetur; itemq. octouiri qui bel-
li & pacis negotio præſunt, ideoque practici nuncupantur. Hos ſubſequuti ſunt octouiri,
qui ſummam uitæ & necis habent poteſtatem. Cum his iere quinqueuiri, qui ærario præ
ſunt; itemque ſeptemuiri, conſeruatores legum appellati. Poſt hos triumuiri fiſco præ-
poſiti, & ſecundum hos mercaturæ ſextumuiratus, & quartumuiri urbis muniendæ cura
tores. Poſtremò duodecimuiri, quibus ab initio ordinandæ reip. munus fuerat deman
datum. His acceſſerunt ex Mediceorum amiciſſimis uiginti & ſeptem primores. Ita ut in
uniuerſum centum & uiginti primarium ciuium numerum implerent. Eo die uidere ſub-
notaréque licuit diuerſiſſimos eorum ciuium uultus, qui ordinatim ad tribunal aſcenden
tes non obſcura iuriſiurandi ſignificatione in ſententiam dictatoris pedibus ibant; atque

his, quas dixiſſet Cæſar, legibus obtemperaturos confirmabant. Nam quum multi præ A
gaudio plorarent, quòd ſe in poſterum incolumi & pacata patria, inteſtinæque diſſenſio-
nis & turbulentiæ omnis malo uacua liberatáque potituros proſpiciebant, diuerſo ani-
morum habitu, plerique alii triſtes atque demiſſos uultus certi doloris indicia præfere-
bant, uſq. adeo procul à diſſimulatione poſiti, ut emigrantis & ereptæ libertatis exequiis
intereſſe uiderentur. Ea ſiquidem die, quæ Iulias nonas anteceſſit, anni trigeſimiprimi ſu
pra milleſimum & quingenteſimum, dictaturæ ſimul & decurionum nomen, antiquata ue
terum magiſtratuum formula, ſublatum eſt, & principatus ex decreto Cæſaris in ciuita-
te, uel non planè libero ciuium aſſenſu feliciter introductus; ſicut Alexander Medices è
Belgio rediens, ubi tum agebat apud Cæſarẽ, inauguraretur, & reipub. Florentinæ dux,
quæ uox hodie Dynaſtam & principẽ exprimit, gratulantibus penè omnibus appellare- B
tur. Eiuſdem anni principio, quo hæc Florentiæ confecto bello tranſacta ſunt, extremæ
terrarum in Belgis regiones, quæ Geſſoriaco litori incumbunt, repentina atque inuſitata
prorumpentis Oceani inundatione ſummam cladem ſubierũt, qua nobiles pauloantè ur
bes, frequentiſſimáque oppida ſuperfundente ſeſe mari periere; uſque adeo miſerabili ca
lamitate, ut infinita propè mortalium multitudo intercepto fugæ remedio opprimere-
tur. Nam horribili prodigioſóque, ſicuti conicctari licuit, terremotu cõcuſſus Oceanus,
ita magno æſtu intumuit, ut inſtitutos antiquitus, & perpetua cuſtodiæ diligentia ferè
quotidie ab accolis inſtauratos aggeres, quibus ſubmoueri arceríque æſtuantis maris flu
ctus conſueuerant, concitato quodam & uehementiſſimo incurſu perrumperet, interio-
rísque plagæ tertis altiſſimarum & reciprocantium undarũ pelagus per tranſcenſos mar C
gines effunderet; animantiáque ſubinde omnis generis irrito receptus curſu, in aridas li-
toris partes perfugere conantia, ociſſimè mergerentur; quibus longo natatu feſſis & fa-
me morientibus, marinæ belluæ non dubio pauore attonitæ, impulſáque fluctibus con-
territorum piſcium agmina ſuccedebant. Prænunciarant hanc cladem triduo antè den-
ſiſſimi imbres, diráque tonitrua ſcintillantis aëris, & crebra motatio telluris, perpetuóq.
biduo concurſantium inter ſe uentorum diuerſi turbines, ita horribili pauore concuſſis
mortalium mentibus, ut quum tecta nutarent, & ingruente ineuitabili aquarum mole
colluctantibus ſcilicet elementis, tota uniuerſi orbis compages reſoluta, in antiquum
chaos redigi crederetur. Ea porro calamitas longè maxima incidit Caneniphatum, &
Batauorum inſulis, quæ Selandæ & Holandæ à noſtris hodie nuncupantur. Nam præter D
eas quæ inundantis maris impetu multorum cubitorum altitudine penitus ſubmerſæ fue-
rant, Alendebucha quoq. & Harles, & Excluſæ clara oppida, ita fluctibus oppreſſa deuo
ratáque ſunt, ut uix ſacrarum turrium & templorũ faſtigia extarent, quæ horribili æquè
& ſæpe metuenda excidii memoria cladem teſtarentur. Sed nonæ Nouembres tantis
malis finem attulerunt, quum poſtridie calendas, ſereno (quod mirum fuit) cœlo, ſed mox
portentoſum in modum ab repentina effuſi imbris, & certantium inter ſe uentorum pro
cella commutato, dira ea tempeſtas accidiſſet; tanta admiratione mortalium, ut nulla ab
orbe condito maior & grauior ullis gentibus clades, poſt diluuium Moſaycis literis cele-
bratum, incidiſſe crederetur. Nec multo pòſt ſequenti menſe Ianuariò, par propè exitii
clades Luſitanis, in ipſis proculdubio uiſceribus terræ fureote debaccantéque Aeolo, illa
ta eſt; cuius impetu urbs Vlyſſipo in primis incomparabile detrimentum ſenſit, & poſt E
eam Coloniam, Sanctærarenæ, & Azembugeræ, Almerinique urbium publica priuatáq.
ædificia, inuſitato terremotu conquaſſata proſciſſáq. magnam oim mortalium ruinis op
preſſere, & nonnulla etiam nauigia turbulẽto inflati maris hiatu abſorpta ſunt; ſic ut Ta
gus inſanis allidentis maris fluctibus repulſus, diſcedentibus in utranque ripam ſuis un-
dis, ſicca in medio uada obſtupentibus cunctis oſtenderet; nemóque iam tota prope Lu
ſitania tectis ſuis confideret, ſubſultante ſcilicet ſolo, ideóque non cito deſituram terræ-
motus uim ita præmonſtrante, ut regis & reginæ exemplum ſequuti uniuerſi ferè incolæ
tabernacula apertis in locis caſtrenſi more erigere cogerentur; neque in his tamen ſoluti
metu pernoctarent, quum repentinum aliquem terræ hiatum quo abſorberi poſſent, non
temerè extimeſcendum arbitrarentur. Hiſdem quoque diebus Ferdinandus Caroli Im-
peratoris

A peratoris germanus frater Cæſar eſt appellatus, ſuſcepitque eius nouæ dignitatis ornamenta apud Belgas, opulentiore atque auguſtiore apparatu, ad Aquiſgranum urbem, Caroli magni olim ſede ſepulchróque clariſſimam, quæ antiquis Nuagerra fuit; quum ſuperiore biennio Bohemici regni diadema apud Pragam ſuſcepiſſet. Nam ſicuti Marcomannorum, qui hodie Moraui ſunt, & Bohemorum, qui Ercynio ſaltu circundantur, & Sleſitarum, qui Sarmaticos attingunt fines, frequentiam & cultum Germani authoritate atque opibus ſuperiores facilè ſuperabant, ita utriuſque pompæ ſpectacula, cùm ipſius Caroli imperatoris præſentia, tum opulentiſſimorum procerum, & antiſtitum admirabilis comitatus incomparabilem illuſtrium hominum conuentum repræſentaſſe cenſebatur. Nihil enim uel pretioſius, uel operoſius excogitari potuit apparatu atque inſtrumento

B utriuſque aulæ, quum in eum totius Europæ ad exornandum triumphum lectiſſimæ opes, inſigni ſtudio certantium inter ſe gentium, collatas fuiſſe appareret; ſacris nanque cerimoniis & ludis equeſtribus, geminatóque præſertim epulo totius eius pompæ apparatus conſtitit; in quo accumulati luxus exquiſitiſſimæ & copioſiſſimæ dapes alendis etiam plebeis hominibus ſuperfuerunt. Imperator ipſe enſis eo prægrandi enſe, quo Carolus ille Magnus omnibus ſacri belli prælijs uti conſueſſe fama erat, quanquàm eſſet à multo uetuſtatis ſitu eruginoſus, clariſſimum quemque Germanorum & Belgarum leuiter contactis humeris equeſtri dignitate nobilitauit; dimiſſiſque conuentibus uni ei curæ inſtitit, ut conſentientibus Chriſtianarum gentium regibus, pia arma in Solymannum, nimio plus immodicas uires extendentem, uerterentur. Nanque tum

C conſtans apud pios mortales fama erat, quorundam etiam uatum oraculis comprobata, nullis quàm Auſtrianorum fratrum certiſſimis auſpiciis, barbarorum uires malo noſtro in immenſum ſeſe attolentes poſſe ſuperari; quod exiſtimare crederéque fas erat, poſtquàm & his Ferdinandus à matura iam indole ſummæ pietatis atque uirtutis Panioniæ atque Bohemiæ regna bellicoſiſſimarum gentium paterno Auſtriæ imperio dudum adieciſſet, & fraternæ demum amplitudinis, imperatoriæque dignitatis ſucceſſor & hæres eſſet deſignatus; Carolus uero auguſtiore maximarum uirtutum & opum concurſu exaggeratus, undique

D uictor inuſitata felicitate ad Occidentem per Oceanum auriferis regionibus potitus, Chriſtiani imperii terminos ad Antipodas uſque protuliſſet.

n iiii

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXX.

ARMORVM maximè ingentem terra maríque apparatum, & qualem nulla maiorum ætas uiderit, aut literæ meminerint ad admirationem poſteris traditurus, paulo altiùs belli cauſas repetam; ut magis illuſtria ſint, quæ mox dicentur. Pacata Italia Cæſar è
Belgis, apud quos alterum iam annum egerat, aduerſo Rhæno pro B
fectus, Ratiſponam ad Danubium uenit, ubi totius Germaniæ concilium multis de cauſis, & ſanandis præſertim Lutheranorum mentibus, erat indictum, eo enim tempore celeberrimis in urbibus uehementer conuulſa erat Chriſtiana religio, ob idq. in partes diducti plerique populi inter ſe bello contendebant, adeo ut Germania armis, opibus, ac ingeniis florens, dum inſanis erroribus ſeruit, ſublato conſenſu, atq. interrupta religionis authoritate, grauiſsimum uulnus acceptura uideretur, eò præcipuè quòd eius diræ peſtis uenenũ ad animos potentium peruaſerat, qui impiè atque arroganter ea dogmata tuebantur. In his erant, Federicus Saxonum, & Philippus Langrauius Cattorum principes, Carolo & Ferdinando infenſi,
ueteréſque hoſtes Auſtriæ domus, cuius opes & dignitatem maximè infringi debilitaríque ea religionis conturbatione exiſtimabant. C
Vuillermus quoque Boioariæ regulus, qui multis præclaris cum familiæ tum uirtutis ſubſidiis fretus, ad imperium aſpirarat, æquo aoimo ferre non poterat Ferdinandum ſuperioribus comitiis, ueluti adoptante fratre, Cæſarem appellatum, querebatúrque Romanum imperium uoa io Auſtriæ domo, tanquam hæreditarium, perpetua quatuor Cæſarum ſucceſsione confirmari, adeo ut eum uitio creatum diceret, & noua ſubinde comitia, ueluti prioribus ambitu largitionéque corruptis flagitaret. Angebat etiam Villermum genus ſuum à præalta ſtirpe repetentem ignominia repulſæ, quam tulerat in petitione regni Bohemiorum, ſuperaote ſuffragiis Ferdinando, qnanquam ipſe Berneſthenii & Cauphonis procerum, qui authoritate maximè ualebant, amicitiæ & ſtudio plurimum inniteretur. Quibus de cauſis fie- D
bat, ut Cæſar nequaquam eorum ſyncera fide aut egregia uoluntate uteretur, qui uel piè ſanctéque de ſacris poteſtatéque Pontificis ſentirent, proptereáque minus facilem eius cauſæ cognitionem iudicaret; quaoquam à Laurentio Campegio Cardinale Legato, cuncta propè firmiſsimis rationibus refellente, tractari, & iure optimo damnari poſſe Lutheri placita uiderentur; ea enim non reiicieoda modo atque abolenda, ſed riſu excipienda eſſe cenſebant, qui ſacrarum literarum peritia mediocriter ualerent; quando nulla conſtantia plures diſcipuli ipſo magiſtro inſaniores, prouecta in immenſum interpretandi libidine à primæ rebellionis argumentis impudentiſsimè deſciuiſſent, ut ipſi de nomine peculiares ſectas coodereot, & imperita multitudo ad factiones atque inteſtina bella traheretur. Dum hæc exploratis procerum animis pertractant, & profani iuris controuerſias finiunt, certis rumoribus affertur Solymanum innumerabilibus E
inſtructum copiis e Byzantio in Myſiam perueniſſe; eadem confirmant Clemeotis, Venetorúmque literæ, magnus timor Germanis incutitur, Noricíſque præſertim, qui proximis barbarorum incurſionibus abacta pecora, raptos in ſeruitutem liberos cum uxoribus, & fratres trucidatos, incenſáque ædificia, repentina belli clade conſpexerant. Fama erat ea de cauſa redire in Pannoniam Solymanum, ut Vienoam expugnaret, à cuius mœnibus paulo antè fortiter repulſus, cum igoominia diſceſsiſſet, aut ſi Germani duce Carolo Cæſare contra prodirent in aciem, de totius ferè terrarum orbis imperio decertaret; ipſum enim ſe unum eſſe, ad quem Romanorum imperium legitimo iure pertineret, dicere ſolitum ferebant. Quoniam magoi Conſtaotini, qui uniuerſi orbis Auguſtus imperator extitiſſet, ſedem, & ſceptrum, atque urbes eius imperii teneret, uti

proauus

A proauus Mahometes expugnata Conſtantinopoli, & Conſtantino ſupremo Græcorum
imperatore ſuperato occiſóque, hæc omnia iure belli capta Ottomanicis regnis adiecis-
ſet, propterea quum de Carolo ſermones inciderent, uel literæ ſcriberentur, eum non
Cæſarem, ſed Hiſpaniæ regem ſuperba diſsimulatione uocare conſueuerat. Elatus
enim tot ſuis, maiorúmque ſuorum uictoriis, quibus a Mæotide ad Erythræi Indicique
maris anguſtias, & ab extremis Illyrici finibus ad Armeniæ terminus imperium protu-
liſſent, decorum maximè & nominis ſui fama dignum putabat, in Germaniam penetra-
re, terrorem, cædes, incendia circumferre, oſtentaréque aciem, ut Carolum acerbiſsi-
mis ſuorum cladibus permotum ad pugnam prouocaret: ſperabat enim eum nequa-
quam uniuerſo prælio certaturum, quòd Germanos per cauſam Lutheranæ ſuperſtitio-
B nis inter ſe diſſentire didiciſſet, unde ſibi non dubiam, erecto trophæo ex aliena infamia
laudem pararet; quòd ſi eo animo eſſet Cæſar, ut prodire non dubitaret, & patentibus
campis Chriſtiana ſigna committeret, tum uero ipſe ſua occaſione ad optimam ſpem
exploratæ uictoriæ uteretur, quando pedeſtres magna ex parte noſtrorum copias cir-
cumducto innumerabili equitatu, fame enecare, ſpe prælii latè fruſtrari, ac demum fu-
neſta neceſsitate cedentes & diſſolutos in fuga proterere facilè poſſe uideretur. Cæ-
terum ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat Ioannis iniurias defendere, quem ipſe in Pannonia
regem conſtituiſſet. Is quanquam Ferdinandum maiore ſemper animo quàm uiri-
bus contra ſe bellum gerentem contemnere poterat, Caroli tamen potentiam ueri-
tus, qui ex propinquo copiis, pecunia, authoritatéque fratri opem laturus eſſet, à Tur-
C cis auxilia petere cogebatur. Fuere qui crederent Solymanum inuito Ioanne in Panno
niam ueniſſe, Polonorum ſcilicet & Gallorum cohortationibus inductum, quoniam hi
Cæſarem qui bella gerere per legatos ſingulari felicitate conſueſſet, grauiſsimo bello
periculoſiſque præliis implicitum uidere percuperent, illi uero Ioannem ui affinitate Si-
giſmundo regi coniunctum, in Pannoniæ regno conſpicere mallent, quàm Ferdinan-
dum, uti grauem aliquando è tribus regnis hoſtem Sarmatiæ futurum. Sed de hoc quum
nihil pro uero ſit compertum, haud temere cenſuerim hos magnos pióſque reges, tan-
ta infamia liberandos, adeo ut arbitrer Solymanum non magnopere his de cauſis & pre-
cibus permotum, tantum itineris ſuſcepiſſe, ſed ueterem potius ſuum, Ottomanorúm-
que principum morem ſecutum, qui exercendo militi bella ex bellis ſerere, nihil e uete-
D re diſciplina ſegni ab otio corrumpi ſinere, & finitimos quóſque tanquam ueros hoſtes,
prædæ, uictoriæ ac laudis materiam putare conſueſſent. Quo inſtituto alternis annis uni-
uerſas copias educendo, omnibus gentibus, cum quibus collatis ſignis ſint congreſsi, præ-
ter unos Scythas, bello ſuperatis, ſupra uiginti Aſiæ atq. Europæ regna, imperio ſuo adie-
cerint. Ferdinandus, ubi fit certior Solymanum prima agmina per Thraciam extẽdiſſe,
ad eum cum muneribus, & æquiſsimis de pace fœderéque mandatis, tres legatos mittit,
quorum princeps erat Leonardus Negarola, nobilis Vicentinus, literarum & multarum
linguarũ peritia inſignis, ii in Triballorum finibus obuiam facti Solymano, humaniterq.
ſuſcepti, nihil plus retulerunt, quàm ut caſtra ſequerentur. His Ratiſponæ nunciatis, Cæ-
ſar Germaniæ proceres, legatóſq. liberarum ciuitatum alloquitur, docet in eo cõmuni
& grauiſsimo rerum periculo nihil tutiùs eſſe cõſenſu, nihil diſſenſione calamitoſiùs, pro
E inde excitarentur ad id claſsicum, quo ſæuus & barbarus hoſtis cunctis cathenas & cõpe-
des, & templis ac urbibus uaſtitatem denunciaret; ſe conſtantiſsimo animo paratum eſſe
contra hoſtes proficiſci, ad tuendã religionis cauſam, ac nominis ſui dignitatẽ, ſi ipſi forti-
ter & alacriter coactis copiis Chriſti uexilla & uictrices aquilas ſequerẽtur, atq. unà more
maiorum, pro ſalute omniũ & uetere gentis gloria bellũ ſuſciperent, acciturum ſe confe-
ſtim Hiſpanorũ & Italorum expeditas cohortes, magni roboris auxilia, quibus Germano
rum ſtatariæ legiones firmarentur; Clementémq. Pontificẽ in hos apparatus magnã auri
uim collaturum, uti eſſet pollicitus, ſi hæc gnauiter parari & egregia fide adminiſtrari didi
ciſſet. Ad ea principes legatíq. propenſiſsimis animis reſpõderunt, in animo eſſe Germa
nis omnibus, ut ab antiquiſsimis temporibus factũ meminiſſent, ſalutem publicam & cõ
munem omnium, imperiiq. præſertim exiſtimationem tueri, propulſare iniurias, & Chri

ſtianæ religionis hoſtes bello perſequi, Cæſarem uero prolixè collaudare, qui ſe eo bello A
imperatorem futurum profiteretur, & externa item auxilia defendendis, adiuuandíſque
Germanis eſſet adiuncturus. Id circo ipſe, fratérque Ferdinãdus darent ſedulo operam,
ut ea quæ uſui eſſent, maturè & diligenter expedirent, ipſos enim ex uetere formula ta-
bularum Romani imperii, uti eſſet deſcriptum, æſtimato prouinciarum atque urbium
cenſu, delecturos milites, & ad condictum Viennam undique in una caſtra trãſmiſſuros.
Itaque fit decretum è ſumma concilii, ut in aliud tempus Lutheranæ cauſæ cognitio diffe
ratur, cæteriſque controuerſiis & rebus omnibus poſtpoſitis, omnes in unum belli appa-
ratum animos intendant. Igitur Cæſar Alfonſo Vaſtio in Italiam perſcribit, ut ueteres
præfectos aduocet, & per eos cohortes conſcribat, & quantum maximè poteſt ſclopetta-
riorum numerum paret, ſimúlque Hiſpanos omnes Tridentinis alpibus ad ſe celeriter in B
Noricum adducat. Andreæ quoque Auriæ iniungit, ut pari ſtudio triremes ac plures
onerarias militariter exornet, & aduerſus Turcarum claſſem in Græciam traiciat. Ac-
cerſit etiam è Belgio, Burgundiáque grauis armaturæ ornatiſsimum equitatum, & ab Hi-
ſpania complures nobiles ueteranóſque milites, & ſibi quoque priuàtim, cohortium præ
toriànarũ nomine, duodecim milia Germanorum, ex his qui in Italia plura ſtipendia me-
ruiſſent, mercede conducit, quibus præficiuntur Maximilianus Heberſthenius, atque Ta
miſius Italico bello clari duces. Vni Galli multis de cauſis, quas ſuo loco memorabimus,
nihil huic bello ſeſe miſcuerunt, réxq. Britannus ab infami repudio legitimæ uxoris, quæ
Cæſaris erat matertera, uti planè hoſtis depranatum & penitus alienum ab amicitia & re
ligione animum oſtendit. Interea Clemens dabat operam ut pecuniæ a quæſtoribus un C
dique cogerentur, uolebat enim in tanto rerum diſcrimine, uti communem omnium pa-
rentem decebat, erga rempublicam præclarum pietatis ſtudium oſtendere, conciliandis
præſertim Lutheranorum animis, qui eo beneficio atque ea liberalitate ad ſanitatem re-
duci poſſe uiderentur. Erat ærarium Pontificii imperii penitus exhauſtum ſuperiorum
temporum calamitate, recentibúſque iacturis ac impendiis, nam Etruſco bello decies cen
tena milia aureorum nummûm expendiſſe ferebatur. Quamobrem in ſenatu decretum
eſt, ut quinque decumæ ſacerdotiis imponerentur, quæ res minores ſacerdotes, ſacratáſ-
que uirgines, & ſacras hoſpitales domus uehementer afflixit; nam exactores cum imperio
in prouincias emiſsi, dum priuato quæſtui ſtuderent, incredibili acerbitate humana & di
uina omnia perturbabant; adeo ut plerique ſacerdotes templa deſererent, & paſsim ſacra D
ta uaſa & antiqua donaria conflarentur, erant & qui prædia dicata altaribus uenditarent,
ut decumæ ſoluerentur, neque honeſtiſsimus ſacri belli prætextus, ac extrema propè ne-
ceſsitas inuidiam leniebat, quoniam Cardinales qui opima ſacerdotia poſsiderent, immu
nes euaſerant, quaſi illis ad tuendam Romanæ aulæ amplitudinem, de ſolito uitæ ſplendo
re nihil remittere moderaríque liceret, quum ex aduerſo pleríſque egentibus ultima ui-
tæ alimenta raperentur. Per hunc modum coacta pecunia Hippolytus Medices Cardi-
nalis, qui bello interſit, Legatus efficitur, ut in ſummæ nobilitatis excelſique animi Legato
ſumma authoritas & dignitas emineret, eóque pignore tradito Clemens propenſiſsimam
uoluntatem erga Cæſarem præclarè teſtaretur. In eum iuuenem alterum & uigeſimum
agentem annum natura Fortunáque certatim maxima dona congeſſerant, ſpecie formá-
que corporis ac ingenii rara felicitate inſignis erat, & ſuper hæc ſpectacula edendo, donan E
dóque liberalis famam conſecutus, adeo ſtudia populi commouerat, ut ſugillata Clemen
tis auaritia, quadam naturæ ſimilitudine Leonis patrui memoriam reuocaret, & opes iam
uel inſanis ipſius ſumptibus pares eſſe cœperant, nam ei Clemens Pompeio Columna, ad
Neapolim, una defuncto, eius ſacerdotia ac officia quæ erant ampliſsima cõtulerat; quan-
quam eſſet ætatis ac ingenii uigore ad tractanda arma, quam ad obeunda ſacra paratior.
propterea quum ex lectiſsimis hominibus comitatum inſtrueret, aliquanto plures mili-
tes, quam togati uiri ac antiſtites proficiſcẽtem ſunt ſecuti. Eius aduentus Ratiſponæ cum
a Cæſare, Ferdinandóque rege, tum a Germanis lætanter exceptus eſt, nam ingentem
pecuniam multóſque uiros fortes, & notos centuriones, ac militares æquos adduxerat, &
ſuper hæc ſine ullo faſtu Cardinei cultus, oris habitum ingenuæ promptæque uirtutis ple
num

A num præferebat. Igitur conſiliis cum Campegio cõmunicatis, atq. eo in Italiam dimiſſo,
quòd tum maximé neruorũ doloribus laboraret, magnam auri partẽ effudit, cõducendis
octo milibus equitum Hungarorum, quos ſe habiturum Ferdinandus promittebat, ſi ad
eos in finibus Pannoniæ diſperſos, atque operam aduerſus Turcas nauare cupientes, ſti-
pendia mitterentur, tranſierant enim ad Ferdinandum duo ſupra cæteros duces Valenti
nus Thuracus, & Bachithius Paulus, hic Tribalus erat, ille Hungarus, admirandæ uirtu
tis homines, ſed fide inſtabili: nam uterque apud Solymanum in honore habiti, diu in
Turcarum caſtris antea militarant, ac demum non ignobili transfugio ad Ioãnem, atque
inde commutata uoluntate in Germaniam uenerant. His Hippolytus legatus ſingula ue
xilla honoris cauſa de manu tradidit, in queis pictæ erant imagines crucifixi Seruatoris
B noſtri, ad commouendam uel in ferreis Lutheranorũ pectoribus pietatem, addidit etiam
ueſtes ex auro purpureáque militares, & ſicas Italicas, aureóſque torques, nec ſe paſſi ſunt
eorum ingentes animi liberalitate ſuperari, quum paulo poſt & equum inſignem curſu,
& gladios more gentis incuruos, æquato munere rependerint. Iam prima Turcarum
agmina Samandriam peruenerant, quum Ioannes arma expedit, Gritto negotium dat,
ut Strigonii arcem tormentis expugnet. Situm eſt Strigonium in ripa Danubii, triginta
paſſuũ milibus ab urbe Buda; eius arx egregiè munita Ferdinandi præſidio tenebatur. Igi
tur Grittus terreſtribus atque naualibus copiis diu antea obſeſſam, admotis muralibus
tormentis aggreditur, cuniculi aguntur, per quos ſuppoſitis ignibus ab imo totus corruat
murus, atque extremæ in propugnaculis pinnæ, ferreis pilis decutiuntur, conſiſtunt ta-
C men fortiter in muro Germani, ſeque acerrimè fortiſſiméque defendunt; ſed cum rerum
propè omnium inopia laborarent, & minus ſalubri aqua uterentur, pluréſque morbus pla
nè ſæuus inuaderet, deſperata ſalute à Poſonianis auxilia, uexillo & fumo interdiu & no-
ctu ignibus petere cœperunt. Erant Poſonii Thomas Agrienſis epiſcopus, & Vulcanus
iureconſultus, Cæſaris Ferdinandíque legatus: ii cognito Strigonienſium periculo, ad
Viennæ præfectum conſcribunt, hortantúrque, ut priuſquam Solymanus Sauum trai-
ciat, deductis è Vienna præſidiis & demiſſa grauiore claſſe, terra ſimul flumineq. Danu-
bio obſeſſis opem ferre maturarent. Grittus enim inconditam multitudinem Vngaro-
rum & Seruianorum admixtis Turcis in caſtra contraxerat, nequaquam idoneam ſuſti-
nendo prælio, ſi à peritis ordinum atque militiæ in ſubitum pugnæ diſcrimen adduceren
D tur. Præerat Viennenſi præſidio cunctiſque Ferdinandi copiis Catianer, quem ſuperio-
re bello aduerſus Turcas egregia cum laude Viennæ mœnia defendiſſe memorauimus.
Erat Catianer ſicuti in conſerenda pugna fortis & impiger, ita non ſemper ſobrius, & tur
bidus in ſuſcipiendis conſiliis alacritate quadam inanis & peruicax; ſiue quòd Turcas pu
tabat ad oppugnandam Viennam, uti arcem belli, protinus aduolaturos, & propterea
eam urbem nulla ex parte, præſidio nudandam iudicabat; ſiue quòd ſatis uirium in ſola
claſſe futurum arbitrabatur; terreſtri itinere nihil tentare conſtituit, prætermitténſque fa
cilè patrandæ rei occaſionẽ Poſanianis reſcripſit, ut Naſadias quãtas haberent propugna
toribus inſtruerent, pollicetur uerò ſe paulo pòſt grauiora nauigia maioribus tormentis
referta, atque exornata more maritimarum triremium, ut Naſadiis præſidio eſſent, conti
nuo ſubmiſſurum. Vngari Naſadias uocant nauigia oblonga remorum ordine ualde ex-
E pedita, biremibus prædatoriis quæ in mari noſtro uiſuntur, diſciplina celeritatéque ſimil-
lima, eius generis ad ſexaginta in ſtatione erant circa Poſonium, quas uir Germanus cui
Corporano cognomen fuit, rei nauali præpoſitus, uti Catianer præſcripſerat, deducit, ac
remige militéq. & minoribus tormentis complet: eo conſilio ut in Comaria inſula, quam
paulo infra Poſonium Danubius efficit, deſertum quoddam caſtellum occuparet, atque
indè cum grauiora nauigia è naualibus Viennæ demiſſa applicaſſent, in hoſtium claſſem
inueheretur: ea erat in obſidione Strigonii diſtributa in ſtationes, ut flumine nihil omni
no obſeſſis importari pateretur. Dum hæc ad Poſonium parantur, Grittus per ſpeculato-
res de hoſtium conſilio fit certior, erant enim permulti Hungari in partibus Ferdinandi,
qui non ualde turpe ducebant, uti libido ferret, hac & illac tranſire: gens enim effera, præ
ſentis tantum guara commodi, atque euentuum ſpectatrix, ſtudiorum commutatione ma

gnopere gaudebat;adeo ut nemo fere in partibus Ioannis eſſet paulo notior atque nobi- A
lior eques,qui non aliquando cum Ferdinãdo rege militaſſet,nec ſatis firma etiam fides
erat apud ſacratos antiſtites , qui nõ ſemel animos atq. opes alternæ Fortunæ ſucceſſibus
applicaſſent. Igitur Grittus celeriter conſilium capit præoccupandi hoſtis conferendæq.
pugnæ,priuſquam grauiora hoſtium nauigia Naſadiis coniungantur. Erant ei Naſadiæ
numero Poſonianis fermè pares,gubernatorum uero ſcientia,& militum uirtute aliquã
to inferiores,quãobrem in has complures ſagittarios & ſclopettarios Turcas diſtribuit,
proponit præmia ſingulis,qui ſpectatum facinus ediderint , atque omnes ad præſtandam
gnauiter atque celeriter operam cohortatur, nec mora aduerſo amne per noctem ad ho
ſtes magno ſilentio prouehuntur. At Poſoniani,qui iam ad Comariam peruenerant,ubi
ex pulſu remorum renunciantibus ſpeculatoriis nauigiis de aduentu hoſtium cognoſcũt, B
uehementer perturbantur,uti ii plerunque ſolent,quibus præoccupari deprendíque cõ
tingit,dum inſidias hoſti moliuntur. Erat præpoſitus quinque Naſadiis Peſtanus ſenex,ne
gotii naualis admodum peritus,is Corporanum monet,ut congreſſum deuitet, atque ſe
ſe Poſonium recipiat,ipſum à poſtremo agmine totius claſſis terga ualidiſſimis Naſadiis
eſſe defenſurum,non eſſe credendum hoſtes niſi magna de cauſa & certa cum ſpe, ueluti
rebus exploratis,aduerſo amne ſubiiſſe, proculdubio totius conſilii decretum per Hun-
garos hoſtibus eſſe delatum,profectionèmque proditam,ſatis honeſtũ uideri poſſe eum
receptum omnibus militiæ non ignaris,poſtquam grauiores naues nondum aduenerint,
quas etiam Catianer expectandas eſſe præceperit. Corporanus ingenio ferox nihil de
Peſtani monitis ad aures admittit,ſiue quòd flagitioſum putaret non expectare hoſtem ul C
tro ſubeuntem,prælíumque poſcentem,ſiue quòd ſuorum uirtuti nimium confiſus,ad-
uerſariorum uires magnopere deſpiceret,ergo prælii ſignum præponitur, diuiditur claſ
ſis in acies tres. Peſtanus omnium primus prorumpit,profluentíſque ſecundo curſu con
citatus hoſtes adoritur,eo impetu quatuor eorum Naſadias perfringit , primum agmen
perturbat,magnam uictoriæ ſpem ſequentibus præbet. At Turcæ confertis nauigiis uim
atque impetum inuadentium conſtanter excipiunt , fit prælium atrox, omittunt plerique
remos,contis & gladiis rem gerunt,tormentorum ſonitu ac fumo,& diſſono clamore tot
gentium,omnis oculorum atque aurium uſus eripitur,ad hæc nebula craſſior,uti fit,or-
ta diluculo,ita amnem totum & claſſes intexerat,ut nauium magiſtri non plane perſpice
rent, quamnam in partem flectendi remi,& proræ eſſent incitandæ,erat Turcis fluminis D
impetus maxime grauis & aduerſus,ſed ea iniquitas coniuncta inter ſe eorum nauigia ma
xime confirmabat,adeo ut contra ueluti æquata conditione,Poſonianorum oculi aduer-
ſis orientis ſolis radiis ferirentur,tum uero Turcæ diſcuſſa nebula tantam uim ſagittarũ
aduerſis nauibus ſuperfuderunt,ut propugnatores ſimul & remiges his confixi,ſclopetto
rũmque glandibus traiecti,in fugam uerterẽtur. In eo tumultu Peſtanus egregiè pugnans
interficitur,Corporanus cum tredecim omnino Naſadiis,quæ celeritate reliquas antei-
bant,aduerſo flumine profugit,reliquæ aut demerguntur , aut deſilientibus in proximas
ripas militibus atque remigibus uacuæ capiuntur,ex mille & ſeptingentis hominibus qui
in Poſoniana fuerant claſſe,ferè quarta pars interiit,cæteri terreſtri itinere euaſerunt,nõ
nulli etiam capti,dimiſſíque ab hoſtibus non multo pòſt Poſonium ſunt reuerſi. Poſt id
prælium Grittus,quòd cuniculis nihil profecerat,& duo muralia tormẽta ab crebro uſu, E
uti accidit,feruefacto metallo,diſrupta fuerant,arcis oppugnationem intermiſit , ratus
circumuallatum hoſtem,non diu obſidionis incommoda,tanquam deſperatis poſt naua
lem uictoriam auxiliis,eſſe toleraturũ. Sub id fermè tẽpus Hiſpani,qui in agris urbium
Aemiliæ uiæ ſtatiua habuerant,fertiliſſimíque tractus incolas circa Scultennam & Gabel
lum amnes ad Padum uſque magnis detrimentis afflixerant,ad alpes peruenerunt. Erant
in eorum caſtris ſupra.xx.milia hominum,ſed tertia fermè pars inutilis turbæ cum tan-
tum ſeptem milia ueteranorum peditum cenſerentur, cum multis enim impedimentis &
iumentis onuſti uetere præda ſecum fortunas ſuas omnino deferendas eſſe iudicabant,
adeo ut nec ſcorta & uoluptatum inſtrumenta relinquerent. Hanc militum licentiã atque
luxuriem, quum Vaſtius præcipuè commeatus inopiam ueritus, caſtigando iubendóque
cohibere,

A cohibere, ſarcinarúmque numerum præſcribere uellet, ad Atheſim militaris ſeditio ex-
arſit. Nonnulli enim centuriones opulenti, quibus adeo longinquæ & periculoſæ mili-
tiæ labor erat ingratus, concitare uulgus militum, & ſtipendia flagitare cœperunt;
adeo ut non ceſſuri Italia uiderentur, niſi conſternatis & in unum animi decretum
conſentientibus pecunia ſolueretur. Vaſtius qui ad minuendam ipſius exiſtimatio-
nem, à paucis inimicis aduerſum ſe exagitari multitudinem haud obſcurè intelligebat,
diſſimulandum in præſens ratus, quædam tempori neceſſitatique tribuit, donatiuúm-
que pollicitus quum ad Cæſarem perueniſſent, menſtrui ſtipendii pecunia cohortes
pacauit, & in Germaniam ſublatis ſignis eſt profectus; nec multo pòſt Italicæ cohor-
tes ſunt ſecutæ. Tanta enim alacritate in Ciſalpina atque togata Gallia, Piceno, Vm-
B bria, totáque paſſim Etruria milites bello aſſueti nomina dederunt, ut duplicatum ſi-
gnorum numerum quiſque præfectus adduceret, & Vaſtius nonnullos nobiles Cir-
cumpadanos opibus inſignes, quos præfecturis honeſtarat, & in magnos bellici appa-
tus ſumptus adegerat, ſuperante militum multitudine, cum magna inuidia repudia-
re atque relinquere cogeretur: non enim Italos tum primum læta pace perfruentes tan
ta promptitudine uirtutéque animi eam ancipitem durámque militiam ſubituros credide
rat, ut præcipuè Germanis opem ferrent, à quibus tot clades accepiſſent, propterea
potentes opulentóſque rogarat, prolixéque inuitarat ad capeſſendam laudem, quibus
clientes atque oppidanos minimè ad ſequenda ſigna defuturos iudicaſſet. Id autem
inuitus fecit, quoniam ei certum militum numerum Cæſar præfinierat, iuſſerátque ut
C cæteris reiectis ſigna & cohortes uni tantum ſpectatæ uirtuti & fidei ueterum præfe-
ctorum commendaret. Ii fuere Martius Columna, Petrus Maria Rubeus, Philip-
pus Torniellus, Ioannes Baptiſta Caſtalius, Fabritius Maramaldus, & qui nouiſſimè
omnium alpes tranſiere, Pyrrhus Stipicianus & Camillus Columna, Martii frater pa-
truelis, ueteres præfecti omnes, & bellica uirtute, & ſtudio erga Cæſarem admodum
illuſtres, in his cohortibus fuere amplius quatuordecim milia delectorum peditum,
præter uoluntarios qui undique Viennam poſtea confluxerunt. Secutus eſt legiones
Ferdinandus Gonzaga cum duobus circiter milibus galeatorum equitum, in quibus fuit
ala ab Alfonſo Ateſtino miſſa, & trecenti ueteres Hiſpani equites, & Græcorum aliquot
turmæ acceſſere, & his plerique è tota Italia ſine ſtipendio nobiles ſtrenuique equi-
D tes, qui antea ordines duxerant: exiſtimabant enim ſe ignominia notatos iri, ſi uti de-
fides & parum pii ſacro bello minimè interfuiſſent. Hæc tanta multitudo ad Halam,
ſalinis celebre oppidum, nauigiis impoſita, ſecundo amne Oeno ad Boiodurum, quod
hodie Patauia dicitur, Danubium intrauit. Sub id quoque tẽpus Cæſar inſpectis Sequa
norum & Belgarum alis, quæ erant mirificæ, tormentiſque maioribus, quæ Nurumber
gæ præſenti pecunia comparabat, ratibus impoſitis à Ratiſpona Lintium deuehitur.
Nunquam tot nauium, tótque militum à Romanis uſque temporibus Danubius tulit.
erant maximi lintres, ad effigiem terreſtris ædificii cum cubiculis, & porticibus fabre-
facti, uiſebantur latiſſimæ rates equorum agmina deferentes, erant nauigia tabulatis
contecta, plena commeatibus, præter hæc, innumerabilis nauicularum multitudo in-
termixta maioribus nauigiis ſequebatur, undique audire erat conſalutantium accla-
E mationes, timpanorúmque & cornuum ac tubarum concentus, & cum nauigia defuiſ-
ſent, etiam ripæ frondoſis arboribus conueſtitæ ſinuoſi peramœníque fluminis, ad iu-
cundiſſimum quoddam ſpectaculum, equeſtribus atque pedeſtribus copiis compleban-
tur. Interea Solymanus, qui ſextis & quinquageſimis caſtris Belgradum peruenerat,
Sauo amne multis ſimul pontibus conſtrato, innumerabilem equitum multitudinem
in Pannoniam effudit, relicto in dextra Danubio, paululum ad læuàm deflectens, ut
intactæ ſuperiore bello regionis copiis uteretur, & in Valeriam prouinciam latè fer-
tilem, & Norico ad meridiem coniunctam, quæ Stiria hodie dicitur, rectà contende-
ret. In eo itinere Giuncium occurrit, quod Nicolizza uir fortis domeſtico potius quàm
externo præſidio tuebatur. Id eſt oppidum non longe ab urbe Sabaria, in plano po-
ſitum, quadrato nec magno ambitu & modicis quidem mœnibus cinctum, tenue opi-

buſ,& prorſus ignobile, niſi ab ignominia Turcarum claritatem accepiſſet. Igitur A
Nicolizza refectis propugnaculis, repurgata foſſa, oppidanis & paucis milibus animo
confirmatis, uel ob id præcipuè, quòd in Turcarum caſtris nulla eſſent tormenta mu-
ralia, uires mináſque tanti hoſtis contemnere, ſéque ad extremum rerum exitum tue
ri conſtituit, ut inde bellicæ uirtutis & conſtantiæ habiturus famam, aut ſi cum oppi-
do cadeodum foret, Pannoniorum fidei & fortitudinis præclarum ſpecimen æditu-
rus. Habraimus ipſe Baſſarum princeps, cui Solymanus, quod nemini unquam ab
Ottomannis datum meminerant, ſupremi imperii poteſtatem communicarat, ad Guin
tium pronectus, Nicolizzæ fidem promiſſis & minis pertentat; nouerat enim homi-
nem Habraimus, dum ille Byzantii legationis munere fungeretur, eúmque ueluti ui-
rum fortem ac induſtrium, ſibi & Solymano conſeruare, quàm omnino perdere cu- B
piebat, ſed quum Nicolizza nihil pacatum, nihilque demiſſum reſponderet, copiæ in-
numerabiles in coronam mœnibus admouentur, aguntur tribus in locis cuniculi, ut ſub
ditis ignibus mœnia ab imo diſrupta frangerentur. Cæterum quum diſciſſo & proruen-
te muro Guintiani præſentibus animis introrſus munitiones extruerent, & cuniculis dili
genter; uel à fœminis obuiam iretur, ac in ſtatione ubi periculum poſceret, audacter cō
ſiſterent, & multi utrinque tormentariis glandibus peterentur, Habraimus agmina Aſa-
porum, atque item Ianizeros prætorianos, ad eam muri partem conuertit, quæ meridiem
ſpectat: à Septentrionibus uerò, ubi multi paſſim colles exurgunt, oppidóque imminent,
curulia tormenta perducit, eo conſilio, ut terga propugnantium hoſtium, ab excelſio
ribus locis intercedente oppido uerberaret. Ea res non ſtatim animaduerſa, magnum C
Guintianis attulit detrimentum, quum eodem tempore aduerſi ſclopettariorum &
ſagittariorum multitudinem uix ferre poſſent, auerſi uerò plumbeis pilis ſternerentur;
erant ea tormenta non diruendis muris, ſed ad campeſtres pugnas idonea, leuitate &
breuitate expedita, ita ut commode ſubductis rotis ſingula camelis ſingulis ueheren-
tur. At Nicolizza quanquam ſuorum clade perculſus, ſeſe non deſerit, ſublatáque
ex ædificiis magna tabulatorum atque aſſerum multitudine perpetuam munitionem in-
trorſus à muro, pedes duodecim erigit, qua milites protecti atque occultati commean-
do & propugnando, conſiſtere poſſent, eo ſubitario opere perfecto Turcæ incertis de-
mum ictibus tabulata petebant, ita ut pauci, & caſu quidem, interirent. Sed quotidie
non paruus numerus fœminarum puerorum & ſenum uulnerabatur, qui concluſi domi- D
bus cum parandis alimētis, tum ſauciis percurandis uacabant, quòd in ligneas domos fre
quentes pilæ terebratis repente tabulatis in nihil tale expectantes inciderent. Interim du-
centi fermè equites Turcæ è caſtris ſpeculabundi prædabundíque ultra Neoſtadium ex-
curſionem fecerunt, qui quum diu uagati ad Leopoldium uicum perueniſſent, inci-
dere in inſidias; ſic ut inter amniculum, qui illac præſeptis ripis perlabitur, & mediam ui
ci regionem, quæ publicum iter præbet, intercluſi fermè omnes ab Hungaris equiti-
bus cæderentur aut caperentur. Leopoldenſes enim ingenti ſtipite prælongæ arboris
ita militarem clauſerant uiam, ut cum is ſtipes in lignea tricubitali columna ad libramen
tum ſuſpenſus eſſet, & in axe uerteretur, facilè quum uellent in directum extenſo ſtipi
te à læua dextráque aditum aperirent, uel eo contraria ratione reducto per obliquum,
leui momento præcluderent. Ea enim erat agreſtis machinæ forma, quòd eſſet undi E
que armata præacutis ramorum truncis latè prominentibus, ut Turcæ equites qui nec
artificium moliendi nouerant, nec quin infeſtis ingentibus ſtimulis induerentur, tranſili
re audebant, tanquam indagine clauſi, caperentur. Præfectus alæ Paulii Bacbithii, cui
à uitio diſtorti cruris Claudio cognomen erat, detruncata humeris hoſtium capita
Viennam detulit, & ad omen uictoriæ, ſpectaculúmque coëuntium undíque militum,
in mœnibus præfixit. Tum uero ex captiuis certius eſt cognitum, duplo ampliores co-
pias, quàm quiſquam rex Ottomannus ad bellum eduxerit, & ob id ferè innumerabi-
les eſſe in caſtris, ipſúmque Solymanum ſine muralibus tormentis aduentare, ut quam-
primum collatis ſignis, cum Cæſare confligat, aut ſi hoſtis armatus non occurrat, ferro
ac incendiis cuncta obuia deuaſtet. Eadem quoque legati Ferdinandi retulerunt, quos
ſerica

A ſerica talari ueſte & ſingulis argenteis pateris donatos à Guintio dimiſerat,ut literas ad
Ferdinandum Cæſarémque deſerrent,eas nos tum uidimus in oblongo & perangusto
dentatæ carthæ nolumine aureis atque cæruleis literis Arabicè ſcriptas obſignatáſque
aureo ſigillo,& ſacculo purpureo incluſas,nt pote quæ tantis inuolucris barbari uaniſſi
míque regis ſuperbiam præferrent.In his enim uſurpatis multorum regum titulis tumi
diſſimè ſe terrarum prope omnium & gentium dominnm ac imperatorem præſcribe-
bat,ſed ſumma hæc erat,ſe uindicandis ininriis quas Ioanni regi beneficiario atq. ami-
co ſuo intuliſſent,domo profectum in Pannoniam neniſſe,proceſſurúmq.infeſto exer-
citu in ipſorum prouintias,ac ſi quis contra reſiſteret,prælio certaturum ſecundiſſimis
auſpiciis Dei optimi maximi & Mahometis,qui pro iuſtiſſima cauſa ſtare conſneſſent.
B Proinde ſi regii nominis memores eſſe uellent,& armati progrederentur,uno prælio fi
niri poſſe controuerſiam, atque ipſos totius orbis imperinm in preminm uictoriæ aut
daturos protinus aut accepturos.Cæterum legati uti ex captiuis uariis percunctationi-
bus fuerat expreſſum,multitudinem quinquaginta myriadum in caſtris eſſe referebãt,
& tormenta ænea curulia circiter trecenta è quibus longè maxima nix anſerini oui
magnitudine pilam emitterent,caſtra plena eſſe omnis opulentiæ, ſecuritatis, ſilentii,
diſciplinæ,Solymanum ipſum,ſi ſuperſtitionem demeres,ab æquitate,continentia, li-
beralitate,magnitudinéque animi tanta ſortuna dignum uideri, ſtatura eſſe ſupra me-
diocrem,habitu graciliore,ceruice oblõga,ore candido & exangui,ac oſſeo propemo-
dum naſo,atque eo plurimum adunco,raros patere ad prætorinm aditus, ſed eum cun-
C cta benignitatis officia per Habraimum humaniter implere, lauitiam ſibi caſtrẽſi mo-
re largè præbitam fuiſſe,nihílque ſibi extra uini deſiderium deſuiſſe unquam, uniuer-
ſum exercitum egregiè ali ueruecinis carnibus atque oriza, nullum panis eſſe uſum,ni
ſi ſubcineritii & tumultuarii,equos in uniuerſum campeſtri pabulo contẽtos eſſe,cuius
magnam copiam eæ regiones ferant.nam prata nequaquã detonſa falcibus, quod ſpon
te tulerint,prææalté adultum & planè ſiccatum præbent,unum eſſe in caſtris Habraimũ,
ad quem ueluti exæquata cum Solymano militaris imperii poteſtate, rerum omnium
ſumma reſpiciat,eum eſſe ingenio excelſo,graui,expedito,& ad uirtutem exornandam
maximè procliui & liberali, penes hunc maximarum & ſecretiſſimarum rerum arca-
na recondi, adeo nt Solymanus in eius uiri conſilio,fide,ac uigilantia ſecurè conquie-
D ſcat,ab eo proximam dignitatem tenere Aiacem & Caſſimium magiſtros equitum,
quos Bellerbecos uocant,huic Aſiaticorum,illi Europeorum Sanzachos parere,ſecun
dum hos Michalogli Muſtaphæ nomen celebrari, qui uoluntariis equitibus præſit. Ii
ſunt eorum lingua Acanzi,qui longè latéque præcurrere, regiones explorare, demo-
rari, diſtineréque hoſtes,atque omnia ferro atque igne uaſtare ſoliti ſint, hunc eſſe Tur
cica ſtirpe ortum Ottomannis uetuſtate originis parem,militari prudentia clarum,an-
tecedere enm caſtra duorum dierum itinere,& ſicuti ſuperiore bello feciſſet,ante alios
cum centum milibus equitum intra proximos Auſtriæ fines eſſe præcurſurum. Inte-
rim Habraimus quum plures dies irrito conatu in oppugnatione Guntii contriuiſſet,
quòd abſcedere incœpto neque Solymani neque ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat,duo inu
ſitatæ magnitudinis propugnacula ante foſſam erexit ,hæc non murum modo, uerum
E & turrim, quæ erat in angulo ad Auſtrianam portam altitudine ſuperabant, ea etiam
ratione muri angulum complexus,ut ex primo,quod erat latius,& excelſius, frontem
hoſtium uerberaret, & ex ſecundo per obliquum ipſorum latera peterentur. Ea con-
tinenti totius exercitus labore, quatuor omnino diebus fuere conſtitura, & in ſum-
mam educta altitudinem,nt hinc etiam Turcarum multitudinem æſtimare liceat. Im-
peratum enim fuerat ſingulis propè equitibus,omnibúſque ſarcinariis iumentis,ut cæ-
ſam Aſaporum ſecuribus materiam è proximis ſyluis in caſtra conueherent. ſcapos
enim ramorum magnorum aut diſciſſarũ arborum deciſis frondibus, æquali & ea qui-
dem tricubitali longitudine ita collocabant,ut alternis ordinibus modo recta & modo
obliqua ſerie,alteri ſcilicet alteris impoſiti ingentem lignorum ſtruem efficerent, ad ef
figiem latiſſimæ turris,è qua non mòdo qui in muro conſiſterent,ſed & qui intra oppi

dum uagari uellent,à ſclopettariis & ſagittariis conficerentur,eo opere incredibili celeritate perfecto,repletáq. foſſa,& compluribus in muro occiſis & uulneratis, Turcæ, qua murum cuniculo diſruptũ diximus,in oppidum impetum fecerunt,quibus irrumpentibus Nicolizza quantas habebat copias,uti in extremo conatu neceſſe erat, haud cũctanter oppoſuit. Sed quum iam propè intra murum peruaderent prætoriani, tãtus ſublatus eſt clamor cum eiulatu ab imbelli puerorum & fœminarũ multitudine,ut ſtupefacti potius quàm territi impetum repreſſerint.Ea cunctatio ſicuti ſubeuntes tardauit,ita animos propugnãtibus in immenſum adauxit. Natura enim fit,ut homines tum maximè audeant,cum repente commutata fortuna, timere deſierint. Eo modo quum præfecti cohortium milites caſtigando atque item uerberando nihil profeciſſent, pugnæ finis eſt impoſitus.Referebant Turcæ ſe integri erumpentis ab arce præſidii ſtrepi B tum clamorémq. putaſſe,equitémque diſtricto gladio ipſis ſubeuntibus comminantem in aëre conſpexiſſe,eam procul dubio extitiſſe diui Martini ſpeciẽ,qui Sabarieſes omnibus dubiis temporibus certo tutelari numine conſeruaſſet, cæterũ eius miraculi fides apud Nicolizzã relinquetur,à quo demũ obſidione liberato, Viennæ eam rem longa percunctatione didicimus.Porro Habraimus pudore atq.ira uehementiſſimè cõturbarus,dũ ui Nicolizzæ animũ peruincere nequit,honeſtiſſimis oblatis cõditionibus expugnat,data enim fide publica euocatũ ad ſe in caſtra cũ ſummo honore uerborũ eius uirtutẽ cõmendare cœpit,rogauitq.ut fortunæ periculũ facere deſineret:oppidum in eius poteſtate ſe relicturũ,ſi in uerba Solymani iuraret, & in ſpeciẽ præſidii aliquot Turcæ ueluti tradito oppido reciperẽtur. Nicolizza qui ex octingentis ſtrenuis defenſoribus C uix tertiã partẽ, atq.eam cõfectã uigiliis & uulneribus debilitatã, ſibi ſupereſſe meminerat,omnino tranſigẽdũ exiſtimauit.Quid enim optatius accidere poterat,quàm ipſum cũ præclara fide uirtutiſq.laude retinere oppidũ?& cum ſola uerborũ inaniũ iactura tantã ſuorum multitudinẽ ſupremo metu atq.periculo liberare?Quum in colloquio nullũ timorẽ præferret,& præſidii uires effuſè mentiẽdo adaugeret,affirmauit ſe antea oppidum dedere paratũ fuiſſe ob amicitiã Byzantii initam,ſed ſemper fuiſſe prohibitũ,quo minus uotũ impleret,à Germanis & Hiſpanis,feris uiolentiſq.hominibus, qui in præſidio eſſent,eos quoq.tũ uel exorantibus pueris ac fœminis,ut ipſe exiret,ægerrimè permiſiſſe.Itaq.ſe polliceri Turcis omnibus,qui illac tranſirent amicũ fore,eiſq. quos poſſet cõmeatus ex copia attritæ regionis præbiturum liberaliter,&Ottomannicũ uexillũ D in ſumma turre præfixurũ.id uero quod ad Turcas introducendos pertineret,ut dediti oppidi acceptiq.præſidii ſpecies præberetur,ſe præſtare omnino cupere, ſed plurimum uereri ne à Germanis ac Hiſpanis,qui Turcicũ ſanguinẽ inducti religionibus maximè ſitirẽt,tumultu facto diſcerperẽtur,ut demũ uiolato iure gẽtium, & corrupta ſpe deditionis,ad funeſti belli diſcrimina ſit redeundũ,debere eum qui maximis eo bello rebus gerendis immineret,ut ſe inde explicaret,ſponte dediti,& in ueterẽ amicitiã recepti,uolũtate & fide contentũ eſſe,ſicuti ipſe quum oppido exiret,uti ſecurus de ſalute ac reditu, ſeſe nunquã antea exploratæ fidei cõmiſiſſet.Ad extremũ Habraimus,uirtute atq.aſtu Nicolizzæ ſuperatus, id tãtũ impetrauit,ut Ianizerorum decuriam intra portæ limẽ admitteret,quibus introductis,& Illyrica lingua ad potãdum uinũ,cuius ea gens eſt auida, comiter inuitatis,& ſibi & Habraimo cumulatiſſimè ſatisfecit,cũ neq. Germanos neq. E Hiſpanos in præſidio habuiſſet.Nec multo pòſt Habraimus,& ipſe qui nõ lõgè ſubſederat Solymanus à Guintio diſcedunt,& in Carinthiæ fines ad Murã amnẽ feruntur,in læuã longe à Danubio uertentes agmina,& penitus à noſtris diſcẽdẽtes, qui iam magna ex parte trinis circa Viennã poſitis caſtris cõuenerant,ac aduentũ hoſtiũ alacriter expectabãt.Erat enim opinio orta primò à præfectis,uti fit,ac demũ edita in uulgus,Solymanũ in Neoſtadianos & Viẽnenſes cãpos à Guintio ſtatim eſſe progreſſurũ,ut equitatu, qua parte uiriũ erat ſuperior,undiq. præmiſſo aciẽ oſtentaret,& ſi noſtri obuiã irent,iuſto prælio cõgrederetur:ſed ab ea ratione alienũ id iter adeo timorem antea de Turcis nõ ab re cõceptũ ex animis omniũ deterſit,ut qui tãta mole uiriũ incubuiſſet, tãtæ arrogãtiæ & tanti faſtus imperator exiſtimatione & dignitate ſpoliatus profugere crederetur,

A tur,Turcaſq.iã noſtri milites,nti ignaros rudéſq.militiæ munitionúmq.præſertim & ope
rũ,penitus irriderẽt,poſtquã oppidulum tantis circumſeſſum copiis,& tãtis operibus op
pugnatũ,uiginti triũ dierũ ſpacio capere nequiuiſſent,cæterũ tribus de cauſis id iter Soly
manũ tenuiſſe poſtea à captiuis compertum eſt,primò,ſicuti ipſi iactabãt,ut ad Cæſarem
breuiore compendio contenderent,quem nondum à Ratiſpona Lintium perueniſſe,cun
ctantérque Viennam deuehi cognouiſſent;ſecundò quod Neoſtadium,uti paludibus cin
ctum,magnóque tormentorũ apparatu,& ualido militum præſidio firmatum, nequaquã
ſibi tentandum eſſe decreuiſſent,quo ab hoſtibus inſeſſo,atque in tergo relicto,ad Vien-
nam ſanis hominibus minime fuerit procedẽdum,tertiò ut tutiſſimo fertiliſſimóq.itine-
re, inter Drauum Saúmque ſuſcepto, quum æſtas in exitũ præceps & grauis imbribus
B autumnus ſuaderent,ad Belgradũ reuerteretur. Nos potius credimus Solymanum per
ſpecta totius Germaniæ ad id bellum alacritate,cognitóque Italorum atque Hiſpanorum
aduentu,de quorum numero ad eum ampliora & maiora uero, à ſpeculatoribus ueteri-
búſq. amicis deferebantur, repreſſiſſe animi ferociam,& tuto euaſtare prouinciam,quàm
ancipiti euentu noſtrorum uires collatis ſignis experiri maluiſſe. Sub id fermè tempus
quo Nicolizza Guintii maximè laborabat, Viennæ militaris ſeditio exarſit,nonmodo
propinquitate hoſtium periculoſa & penè exitialis,ſed diſiunctione animorum,& diſcipli
næ conturbatione grauiſſima,niſi dii immortales celerem atque inexpectatã opem rebus
propè perditis attuliſſent.Rochandolfus enim regiæ familiæ magiſter,quum in aduentũ
Cæſaris,tótque regulorum & legatorum hoſpicia præpararet,Hiſpanos qui in Pannonia
C militarant,urbe excedere,& in proximis campis extra tendere iuſſerat, illi id ſe facturos
pernegabant,niſi merita ſtipendia præberentur,quòd Viennenſium hoſpiciis aſſueti,om
ni caſtrenſi ſupellectile pecuniáque carerent,in hos Rochandolfus contumaciis hæren-
tes impetum fecit,excitíſque more militiæ ad arma Germanis & Viennenſibus tormen-
ta currulia prouexit, nec ſe deſerunt Hiſpani quanquam numero inferiores, & in ob-
longam regionem conglobati ſenſim pedes referũt,portámque occupant, quæ in caſtra
deferebat,admiſſuri in auxilium Hiſpanos, qui dudum ab Italia ueniſſent, atque item Ita
los, qui ut in aliena terra,uiribus eſſent firmiores, antea cum Hiſpanis cohortante Va-
ſtio priuatum fœdus inierant. Res eò perducta eſt, ut quum Rochandolfus, uir admo-
dum iracundus & ferox,armatus in equo uehementius urgeret, & tormenta produce-
D rentur, contráque Hiſpani obuerſa ſclopettariorum cohorte conſiſterent, penè crudeli
prælio certaretur,tantus erat utrinque furentium ardor ad conferendas manus,ut depre
cantibus ſummis ducibus qui aderant,non modo non parerent, ſed promiſcuè omnibus
minarentur, adeo ut Vaſtius,& Antonius Leua, Hippolytúſq. legatus qui eò ad uiſendũ
belli apparatum à Ratiſpona decurrerat,quum deprecando orandóq. nihil ualerent,ſeſe
intra proximam domum recludere cogerentur. Dum arma quatiunt,atque ignes tor-
mentis imminent, haud dubiè cœleſte aliquod numen Chriſtianis rebus adfulſit,ſpon
te etenim ueluti exæquato utrinque periculo milites arma depreſſere humi, Rochan-
dulfo ira deferbuit, adcurrere duces, dictæ ſunt conditiones, atque æquis auribus ac-
ceptæ,promiſſa item ſtipendia in pacandis utrinque animis, Antonii Leuæ,qui in ſella hu
meris hominum inter armatos illatus ora conuerterat, authoritas plurimum enituit,
E Vaſtio præſertim,legatóque & Ludouico Lodronio inter armatos iratóſque iam depoſi-
to metu ſeſe miſcẽtibus. Paulo antè ad Crementium,quod eſt oppidum in ulteriore Da-
nubii ripa inter Lintium & Viẽnam,Hiſpani authore Hieronymo Leua,ſeditionem mo-
uerunt. Iuſſerat Cæſar,ut milites nominatim per manipulos atq. centurias recenſerẽtur,
nam æmuli atq.inimici ipſius Vaſtii,ut eius dignitatem & gratiã conuellerent,Cæſari de
tulerant,falſum ab eo in cohortibus numerum militũ referri, ob id Petrum Conſaluum
Mendocium triclinii præfectum Crementium miſerat,ut milites inſpiceret diligenter,&
deſcriptis ſigillatim ſtipendium numerari curaret, antea ſiquidem præfectis cohortium
uniuerſa pecunia dabatur, ut illi iudicio ſuo in ea diuidenda uterentur, quum diſcre-
tæ cohortes in templum inſtituto ordine à quæſtoribus citatæ eſſent, & unicuique militi
ſtipendium de quæſtoris manu ſolueretur, militibus nouum morem approbantibus, uni

omnium ex Leuaniana cohorte reclamare, tumultúmque miſcere cœperunt. Hæc ubi ui- A
det Vaſtius, qui initia ſeditionum audacter opprimenda eſſe didicerat, diſtricto gladio in
medios irrupit, duos qui ſeditioſius commilitones incitarant, ex conſcientia ſceleris è
templo profugere conantes uinciri iubet, ex his quæſtione habita Mendocius cognoſcit
ſeditionis authorem eſſe Hieronymum Leuam, qui ad Athesim eius conſternationis,
quam diximus princeps extitiſſet. Itaque Mendocius re ad Cæſarem per tabellarios de-
lata, breui mandata recipit, damnatúſque Hieronymus Macicao caſtrorum magiſtro tra
ditur, atque ita ad minorem ignominiam in tabernaculo iugulatur, uir egregie fortis, in-
genio ualidus, eloquentia uero & uultu antiquis ducibus comparandus. Ferunt Mendo-
cium aliquanto libētiùs atque maturius de reo ſupplicium ſumpſiſſe, propter ſimultatem
Mediolani conceptam, quum Hieronymus in tradenda arce ipſi Mendocio Cæſaris lite- B
ras afferenti, parere recuſaſſet. Leua ſublato cæteri in officio permanſere, retulítque Men
docius, ſe pleniſſimas optimis militibus cohortes reperiſſe, adeo ut ea res ab inuidis con-
ficta malignéque delata, ipſi Vaſtio apud Cæſarem gratiam ac beneuolentiam magnope
re cōfirmarit. Dum hæc fiunt, Michaloglus iubente Solymano, ex uolūtariis prædato
riam manum emiſit duce Caſono, qui ſuperiore bello uaſtabūdus ad Lintium uſque præ
currerat, huic præcipit, ut iter non intermittat, longè latéque totam eam regionem per-
uagetur, quæ eſt inter Danubium & alpes, ut de Cæſare hoſtiúmq. copiis certiùs cogno-
ſcat, ac demum id præſtet, ut maximè funeſtam & luctnoſam Germanis aduentus ſui me
moriam relinquat. Erat per ſe Caſonus uir impiger, & prædæ auidus, ſed eo etiam prom
ptiorem operam pollicebatur, quòd ſuperiore incurſione ſe maximè illuſtrem atque opu C
lentum euaſiſſe meminerat. Igitur in tres alas ad quindecim milia equitum, modicis tamē
interuallis, diuiduntur, in agris latè, pagiſque præſertim, & in fuga plena timoris atque tu
multus, magnam mortalium omnis ſexus & ætatis multitudinem improuiſi repentinique
opprimunt, ſenes inualidi fœminæq. cathenis & laqueis tracti, equorum curſum adæqua
re coguntur, ædificia item, & in his infantes pueros, barbara feritate ſuccendunt, adeo ut
per centum & quinquaginta ferè miliaria rectis & tranſuerſis itineribus cuncta ex conti-
nenti fumo, flammis, atque ignibus collucerent. Caſonus ad Lintium uſque prouectus
quum ad Anaſum amnem tertio ab urbe lapide perueniſſet, tantum terrorem intulit Lin
tianis, ut Rex Ferdinandus, quòd ibi nullum eſſet militum præſidium, ab Hippolyto lega
to cohortem Italicam poſceret, cuius præſidio Anaſi pontem tueretur. Is primus omniū D
à Crementio rediens, conſpectis ab aduerſa ripa Turcis, de eorum aduentu nuntium attu
lerat; itaque eo cōfeſtim mittuntur uiri fortes Sfortia Baleonus atque Otho Montacutus
cum ualida ſclopettariorum manu. Hi contractis aliquot ligneis doliis ad caput pontis ſu
bitariam munitionem erigunt, continuóque reuocant Hiſpanicam equitum alam, quæ in
prima trepidatione, Roſale ueterano duce, quin Danubium tranſiret retineri nequierat.
Sed Caſonus ſiue ponte non animaduerſo, quòd frondoſæ arbores proſpectum impedi-
rent, ſiue uado ſuperius improſperè tentato, ſiue ut credi par eſt, quod non uſque adeo au
dendum putaret, ut ad oppidi portam progrederetur, ad læuam deflexit, nec ibi rex Fer-
dinandus uti oppido diffiſus diu conſtitit, ſed ad Aciliam urbem, quæ Strabinga dicitur,
ad Cæſarem ut copias pararet, ea nocte contendit. At Caſonus coacta ingenti præda,
euaſtatáque uniuerſa regione, quum paganos ad arma concurrentes paſſim cæderet aut E
eluderet, eodem ferè itinere regreditur, Solymanum ratus aut Guintii, aut in proximis ſu
pra Neoſtadium campis eſſe reperturum. Sed is iam promotis caſtris ad urbem Gratiā,
Stiriæ Metropolim, quæ eſt ad Muram amnem, iter intenderat, id uiæ conſilium ex falſa
opinione ſuſceptum, Caſonum importunè decepit, atque ei pariter ſupremam prope attu
lit calamitatem: nam ubi ex frequentibus incendiis cognitū eſt Turcas ad Lintium uſque
regionem latiſſimè & crudeliſſimè populari, ex omnibus caſtris copiæ ſe ſe effuderunt, ut
tranſeuntibus occurrerent. Germani enim ad recuperandam prædam, uindicandáſq. in-
iurias uehementer excitabātur, & quiſque dux priuatum ſibi conſilium deſumebat, quum
in uniuerſum conſultandi & coëundi, & tempus exiguum, & hoſtium inaudita celeritas,
omnem facultatem eriperent, non enim prædatorias tantum alas euagari, ſed adeſſe ro-
bora

A bora equitatus,atque ipſum etiam Solymanum aduentare crediderant. Itaque Vaſtius
a Crementio Danubium traicit,& per oemora uerſus diui Hippolyti oppidum ad hoſtes
fertur. Federicus Palatinus omnium auxiliorum,quæ Germania cootulerat,imperator,
ad Viennam ſuperato Daoubio caſtra mouet. Auſtriani duces Sigiſmundus Prandeſer,
& Ricianus à Neoſtadio copias educunt,Ludouicus Lodronius alio opportuno loco ca-
ſtra conſtituit,idem Bohemi,Morauíque equites,& ipſi ante alios Hungari impigrè fa-
ciunt,loca ad teodeodas inſidias quæritant,per quæ tranſituros hoſtes arbitrantur. Va-
ſtius fruſtra ſyluas & nemora triduo peruagatus,quum & cõmeatus deficeret,& Turcæ
retro conuerſi,longe abeſſeot,iam ſeneſcente in his locis eorum fama, Crementium &
mox Viennam copias reduxit. ,Secaot mediam Auſtriam Norici perpetui montes,qui
B ab alpibus Rhæticis oriuntur,ſeſéque mollioribus ſenſim iugis ad Danubium uſque de-
mittunt, adeo ut in ripa fluminis peranguſtum iter equis noonuoquam & curribus relin-
quant,ea montium congeries uſq. ad Vindeliciæ fines pertinere dicitur,caſtellis ſaris fre
queos,multis amnibus irrigua,pecoris abundans.In hac regione multæ atque latiſsimæ
ſunt coonalles, partim aratris cultæ & paſcuis fertiles,partim ſyluis atque oemoribus im
peditæ,eæ ad exitus fauces habent,pertinentes ad eam planitiem,quæ Noricum à Panno
nia citeriore diſterminat,& ad Sabariam Veſpriniúmque perducit.Ad hos coouallium
exitus ooſtri duces,uti quiſque ab oppidis fumo & ſclopis ſignificatiooe facta de Turca-
rum aduentu cognouerat, diſtioctis locis copias admouerunt, intentè expectantes unde
nam hoſtes eſſeot erupturi,quum io quadam connalle circa frumentarias molas ad amni
C culum Caſonus aquationis cõmoditate inductus cooſediſſet, Neoſtadienſes de adueotu
hoſtium certiores facti,ut potè qui io propinquo erant,primi omnium cum quioque mi
libus peditum ad occupandas fauces aduolarunt. Erat deſpectus in nallem ab edito col-
lium iugo,ita ut noſtri conſpectis hoſtium caſtris,ut eo decliui mollique deſcenſu quin cõ
tinnò decurrerent,cootineri nequioeriot,erant eæ cohortes quatuor expeditæ Hiſpano
rum atque Italorum ſub Ludouico Coueio oobili atque impigro,ſed ea die nimis præci-
piti atque præpropero duce. Nam qui modicis paſsibus & ſilenti agmine deſcendere de-
buerant,effuſo curſu & clamore edito,præcipites ierunt, adeo ut cum fatigari & curſu &
armorum pondere peruenirent,excitatis iam ad arma Turcis,numero & uiribus impa-
res eſſent,ita occiſis paucis froodatoribus,qui obuii primo fuerant,adcurrentium mox e-
D quitum uim ferre nequiuerũt,cecidere in prima fronte ingentibus gladiis obtruncati Fer
dinandus Cabreria præfecti Sardiniæ filius,& Franciſcus Rocha centurio, Vellazaoéſq.
ſignifer,& Martinos Gorea nobilis Tarraconenſis,milites magna ex parte ſunt cæſi,ooo
nulli in paludem profugientes umbilico teons totam noctem latoerunt,cæteri agiliores
conſceoſis mootibus euaſere,ipſe Ludouicus uallum ruſticanæ areæ concitato equo, ſal-
tu ſuperauit,& ad Germanos eſt reuerſus,ii Sigiſmundo & Riciano ducibus cum ab alto
ſociorum cædem fugámque conſpicerent,ut ioſtructa acie deſcendere atque opem labo-
rantibus ferre uelleot,nulla ratione adduci potuerunt. At Caſonus ne ſibi in nalle & pa-
luſtri impeditóque in loco,ubi diluceſceret,cum pedeſtribus hoſtium copiis eſſet dimi-
candum,captiuos quatuor milium oumero,oe oneri eſſent,barbara feritate ad unum
omoes interficit,& intempeſta nocte duobus factis agminibus caſtra mouit, alterũ Feri-
E ſio duce, ad meridiem perrexit, ſucciſo oemore,& patefacto exitu,quod mirabile fuit,
equitum ſecuribus,nullo accepto iocõmodo ad Solymanum peruenit; alterum ipſo Ca-
ſono duce per Storambergi oppidi uallem erumpens in Palatinum incidit. Is ad Leopol-
dium oicum, cum XII. milibus peditum,& duobus equitum grauis armaturæ,tormentíſ-
que uiginti curulibus in acie conſtiterat,forte tum orta erat ex proxima palude nebula
denſior, quæ mutuum utríſq. aſpectum omoi ex parte ſuſtulerat,qua demom dilabente,
in aduerſos Palatinus tormenta diſplodit,his uehementer Turcæ perterrentur,& cum de
flectere paululum uolunt,ut pilas euitent,in paludem proximam equos imprudenter adi
gunt,ibi multi tenaci in uoragine impliciti perieruot,nonnulli equis longo curſu debili-
tatis & macie conſumptis,cum extricare ſeſe nequirent,peditus euaſerunt,multo maxima
tamen eorũ pars ad noſtrorum acies ſe cõuertit,ſolis peltis protecti, & diſtrictos gladios

in humero deferentes,adeo intrepidè,ut ante denſiſsimam haſtatorum phalangem decur A
rerent,ſpectantibus & conſeruantibus locum atque ordinem non modo peditibus, ſed
ipſis etiam equitum alis nihil ſe in prætereuntes euadentéſque incitantibus. Tum Palati-
nus conuerſus ad ſuos,ſpectatores ergo,inquit,non bellatores erimus cõmilitones? ſi ut
ſeſe ultro hoſtes noſtris cuſpidibus induant expectamus,incitate acriter equos atque ha-
ſtas intendite,ut prætereuntium agmina perrumpamus: nec mora ſigno tuba dato,arma-
ti equites in latera denſatis cuneis incurrunt,magna equorum atq. hominum ſtrages edi
tur,poſtremum Turcarum agmen interclusũm à primis,undique urgentibus cataphra-
ctis cæditur & profligatur,pauci euadunt,ſternitur eorum uexillum,& ad Palatinum de-
fertur,cecidit & ibi Caſonus,uti impigrum ducem decuit, ſupremo uirtutis opere edito.
Nam à nouiſsimo agmine,ut ſuis ſpacium ad euadendum præberet,diu acerrimè ferrea B
ingenti claua dimicans reſtiterat,erat enim inter omnes inſigni criſta conſpicuus;ea fuit
ab aurea uagina in fronte exurgens ala uulturis,quæ ut ab omnibus noſceretur appenſi at
que ideò uolitantis plumei ueli mappullam trahebat,ea demum Cæſari dono data,occiſi
eo prælio Caſoni fidem fecit. Cæterum Turcæ amiſſo duce uexillóque,& tertia ferè ſuo
rum parte deſiderata,quum in patentes campos euaſiſſent,uix emenſi iter ſeptem milium
paſſuum in Lodronianas copias inciderunt. Lodronius enim ubi tormentorum boatum
audiuit,ratus quod erat,Palatinum cum Turcis prælio congreſſum eſſe, eò ſigna conuer
terat,unde cauæ per anfractus ualles iterato repercuſſu acceptum armorũ ſtrepitum red-
debant. Nec mora Turcæ conſpiciuntur,& antè alios fere trecenti, qui amiſsis equis in
noſtros pedibus tanta ui tantáque alacritate impetum fecerunt, ut ſeſe lanceis induere, C
& offerre tormentis minimè dubitarent,modo noſtros uel ſemiuiui traiectíque uulnera-
rent,tantus inerat aut deſperatis aut deuotis animis,mortis contemptus, his celeriter in-
terfectis affuere equitum agmina,modo confertis,modo diſsipatis ordinibus; in hæc Lo-
dronius tormenta emitti uetuit,ne noſtri qui terga fugientium cædẽdo e Palatini caſtris
ſubſecuti fuerant,uti erant hoſtibus permixti,temere ſternerentur;ita Lodronius omiſ-
ſis tormentis magnum ſpacium directa peditum acie complexus: atque item pari cõſilio
Ioachinus Brandeburgenſis cum duobus milibus equitum lunata acie uenientes excepe-
re,ibi uecordia ſiue temeritas hoſtium debitas inuenit pœnas,nam ſicuti intermittere fu-
gam atque etiam feruida ora conuertere cœperant, ut dextras confererent, & ſe minimè
animis fractos oſtenderent,ita ui atque impreſsione noſtrorum perturbati pecorum mo- D
do cædebantur, nullæ enim eis loricæ, aut galeæ, rari arcus, haſtæ rariſsimæ,ut poſte quas
per nemora diuerſis caſibus effregiſſent,nec deerant qui cædis ſacietate aliquos caperent
ut oſtentari poſſent, & demum ſacri belli iure pro ſeruis uenderentur,tanto accepto incõ
modo,Turcæ uti ſeſe è noſtrorum manibus explicabant,agminatim in patentes campos
efferebantur. Equi enim eorum,quanquam continenti tot dierum labore & inedia conſe
cti,natura tamen agiles & in extrema neceſsitate uehementer incitati, facilè germanos,
qui grauioribus armis & equis utebãtur,uel in modico ſpatio reflexi in gyros eludebant,
eo modo profligatos nequicquam perſequentibus Germanis latiſsima planities excepit,
ea utrinq. parua habet nemora ſolo herbido & raritate arborum adeò peramœna,ut eque
ſtribus prælis tota Europa nulla commodior eſſe uideatur. Hæc exitum habet ad Neocri
chum oppidum,cuius mœnia abluit modicus amnis,uirentibus ripis & aquarum ſalubri- E
tate ponendis caſtris opportunus. Ibi dum Turcæ,ueluti ſuperatis omnibus eius diei diffi
cultatibus conquieſcere parant, & equi uiríque promiſcuè ſumma laſsitudine defeſsi e
profluente bibunt,& tenuis alimenti,ex ſalita carne atque ea ſiccata in puluerem,reliquias
expediunt,nouorum hoſtium ſuperuentu perturbantur. Catianer enim ipſe,& Turrianus
equitum magiſter cum tribus milibus equitum diu quæritando hoſtes euagati,accepta
demum,ut diximus,per manus ex fumo & tormentorum bombis ſignificatione Neocri-
chum decurrerant,ita tumultuarium prælium exoritur,multi Turcæ uti in gramine ſtrati
deprehenſiq. dum equos frenant, ephippiáque ſubſtringunt,latè cæduntur,mox ita æqua
tur pugna, ut cum fortiſsimi quique ualidioribus utentes equis in tergo conſtantiſsimè
dimicarent, reliqui capto moræ ſpatio ad euadendum antecederent, & ſæpe conuerſi ac
demum

A demũ auerſi certamen redintegrarent,noſtri tamẽ omnibus rebus ac animis præſertim ſu
periores ita perturbatis,feſsis,uulneratíſque inſtabant,ut paſsim peramplum eorum nu-
merum proſternerent; reliqui tamen magna ex parte euaſuri uiderentur, niſi,quod ſum-
mam Turcis attulit calamitatem,& feroces adhuc eorum animos latè perfregit,nequa-
quàm ante expectati Hungari ſuperueniſſent. Valentinus enim & Paulus,itémque Balta-
ſar Pamphilus,& Claudius è montibus decurrentes,cum ſingulis alis in tranſuerſos impe
tum fecere, atque eos adæquato equorum curſu per ſexaginta amplius ſtadia terga cæden
tes ſunt perſecuti.Erant enim equorum pernicitate,&armorum genere,& pugnandi diſci
plinaTurcis ſimillimi,& eò terribiliores,quòd recentibus equis aduenerant,&Turcica
lingua ad eos perterrendos,dum fugam increpitant,& ſuperbè inſultant feris ululatibus
B utebantur.Ea die quum à tribus exercitibus tribus in locis eſſet pugnatum, ſumma uirtu-
tis laus penes Hungaros fuit,eò tamen æquiore conditione,quòd tribus iam prælijs pro
fligatos,& in fugam coniectos,neqne poſtremò paratos ad prælium deprehendiſſent.
Vni Auſtriani Sigiſmundo & Riciano ducibus,qui biduo antè cõmilitonum cædem ab
excelſo loco deſpectarant,& ſe demum in Neoſtadium urbem recreandorum corporum
cauſa ſe receperant,tantæ uictoriæ participes eſſe noluerunt:eos enim ſomno ninóque ſe
pultos in tanta occaſione, Rauber Labacenſis antiſtes uir grauiſsimus, ut arma caperent
& oppido exirent,excitare non potuit. Quum Hungari inſequendi finem feciſſent, Tur
cis effugium patuit,ſolitudines ſyluarum petentibus,ſed ii demũ pars ad Ferreocaſtrum,
pars adVeſprinium & Balatonem lacum,in manus effuſorum ad prædam populorum de
C uenerunt,adeo ut ex octo milibus uix pauci ad Belgradum, nulli uero ad Solymanum in
caſtra peruenerint. Porrò Cæſar,ubi Solymanum didicit ad Gratiam contendiſſe,Lin
tiana in arce duces ad conſilium uocat,ſententias exquirit,an breui & recto itinere ad bo
ſtem ſit properandum,ut Stiriæ maturam opem ferat. Gratia,Lintium, & Vienna urbes
ita inter ſe ſitæ ſunt,ut æqualium ferè laterum triãguli figuram efficiant,ſed à Lintio Gra
tiam iter eſt expedito equiti trium dierum maximè aſperum,& conuehendis præcipuè cu
curulibus tormentis impeditum: id enim,quum à Danubio receſſeris,per Velſienſium fi-
nes,& Salisburgam,quæ antiquitus Inuauia dicebatur,perpetui montes & abruptæ ualles
excipiunt. Erant qui dicerent cum Turcis æquiore conditione poſſe confligi,ſi in re-
gione montoſa & peranguſta,per expeditos pedites bellum gerendo,equitatus hoſtium,
D quo illi maximè ualerent, inutilis redderetur. Id conſilium quanquam maximas haberet
difficultates,quòd ab ore ſtrenuorum ducum proficiſci uidebatur, eò Cæſarem adduxit,
ut Apontius Hiſpanus,qui apud Antoninm Leuam caſtrorum præfectus fuerat,ad explo
randum iter mitteretur,ſed is paulo pòſt,quum deſerta paſsim omnia incolarum pauore
& fuga comperiſſet,pauca atque ea incerta de hoſtium itinere ſpeculatus, Lintium rediit:
tum uero ex omnium ſententia pronunciatum eſt,ut Vienna peteretur,ibi enim conue-
niſſe totius Germaniæ copias;ibi prouiſa re frumentaria commoditati tanti fluminis, tan
tiſque minorum amnium,qui ab utraque ripa in id influerent, rerum omnium deuectioni
bus non defuturos commeatus: & denique ibi recenſendum luſtrandúmque uniuerſum
exercitum,& ſi hoſtis regrederetur, ante urbis mænia collatis ſignis eſſe confligendum.
Non defuere tamen qui petendæ Viennæ conſilium, uti diuerſum ab hoſte & a gerendo
E bello penitus alienum,haud obſcurè damnarent,quaſi hoſtis, in ea calamitate prouinciæ
à Cæſare omnino fuerit perſequendus : ſed aliam inferentis bellum , aliam propulſantis
rationem eſſe conſtabat , adeo ut dignitate integra Cæſar prætorio in Viennenſibus cam-
pis ſemel poſito,ignobiles hoſtium motus excurſionéſque ſpectare , & inanem ſtrepitum
ſuperbi hoſtis à multo terrarum ſpatio prouocantis,ſimul & recedentis,irridere poſſe uide
retur. Itaque Cæſar, Viennam claſſe deuectus,Hiſpanos atque Italos deccurentes mo-
re militiæ,& pugnæ ſimulachrum edentes cum ſumma admiratione ac uoluptate inſpe-
xit. Antecedebat Vaſtius cum pedeſtri fraxineo conto,auratis armis, & ſua inſigni pro-
ceritate conſpicuus. Is denſando & celeriter explicando cohortes,ad uarias acierum ef-
figies,quanta arte ſuperioribus bellis pugnatum eſſet edocebat. Sequenti die Cæſar Ger-
manos inuiſit,ferina pelle contectus,ut uel ea militari comitate quale eſſet erga eos ſtu-

dium,uſurpato gentis habitu teſtaretur. Tum Federicus Palatinus,uirtute animi atque A
oris habitu antiquis Germanorum ducibus,qui quondam Romana arma exercuere,per
ſimilis,iuxta peditum phalanges,diſploſis miro ordine tormentis,quadrata equitum ag-
mina traduxit. Ibi uidere erat prægrandes equos ferreis bardis protectos,ingentia uiro
rum corpora longe pulcherrimis munita armis,omnibus intortæ & rutilantes barbæ,at-
que ora bellicum uigorem ſpirantia,quales antiqui Theuthones Cimbrique fuiſſent,ex
literarum memoria,referebant. Neque enim gregarios equites,tot reguli tótque libe-
ræ ciuitates,ſed maximè generoſos aut fortibus factis illuſtres,dumcertatim ſtudio atque
opibus excellere cuperent,ad id bellum miſerant. nam quicquid in Germanico nomine
aut exquiſiti roboris,aut delecti floris fuit,à Viſtula amne ad Rhenum tam latè quam li-
tora lambit Oceanus,& Rhæticis Iuliiſque alpibus,ac Hercynia Sylua concluditur:id to- B
tum aut iuſſu principum nomina dederat,aut ſponte conſcriptis adhæſerat,quando nihil
tale unquam à maiorum ſuorum uel annalium recordatione contigiſſet,ut conſenſu uno
Germania omnis pro publica ſalute ac dignitate arma capere cogeretur,præſertim ad-
uerſus eas gentes,quæ ab ultimis Aſiæ Syriæque & Aegypti finibus ueniſſent,ut Germa-
nos Romanorum armis indomitos & uetere militiæ gloria,& præſenti libertate ſpolia-
rent; quibus maxime rebus ſupra cæteras gentes,omnibus ſeculis abſque ulla dubitatio-
ne floruiſſent. Nec Bohemorum caſtra longè aberant,Sleſitarum,& Morauorum co-
piis adaucta,quas gentium inclyti duces Hardechius & Berneſthenius adduxerant. Præ-
erat omnibus Bohemis Sediſlaus Lippa,ſummi magiſtratus honore inſignis. Ea gens
cum lingua,quæ Illyrica eſt,tum caſtrorum diſciplina,& armorum genere plurimum à C
Germanis differt,curribus caſtra uallantur,ingentiúmque ſcutorum ordine firmantur
acies,equites peditéſque peritiſſimè ſclopettis utuntur. Mos eſt & genti in Hercynio ſaltu
latrociniis aſſuetæ,paruas è chalybe ſecures,ad certiſſimos ictus eiaculari,ferreas item
clauas cubitales,cathena haſtilibus appenſas,ambabus regere manibus,atque his arma-
tos magnis ictibus proſternere. Hi populi regiones ad Albim in Hercynia tenent,quas
olim Marcomanni & Hermanduri tenuerunt. Ferdinando regi parent,quum regem ne-
quaquam è popularibus,ſed ab externis nationibus,quem uirtute atque iuſtitia potiorem
putauerint,uetere inſtituto ſibi deligant:ita ut modo Hungaris,modo Polonis,& uti ho
die uidemus,nonnunquam Germanis,Bohemiæ regnum deferatur,graui & contentioſa
ambitione principum. nam qui Bohemorum rex euaſerit,in creando demum Cæſare ſe- D
ptimi ſuffragii prærogatiua & potens & inſignis efficitur,adeo ut quum Germani ſex pro
ceres,ad quos comitiorum ius poteſtáſque pertinent,ex pari numero utrinque terni diſ-
ſideant,addito demum,utri libuerit,ſuffragio ſuo Bohemus cum magna gloria Cæſarem
pronunciet. Nec defuere aliquot Polonorum turmæ,non publico ſed priuato conſilio
bellum ſecutæ,conniuente ad ea Sigiſmundo rege,qui ſicuti non temere cauebat,ne in-
ducias uiolaret,quæ ſibi cum Solymano erant,ita ne Chriſtianæ cauſæ deeſſet,fortiſſi-
mis uiris oſtendendæ uirtuti locum præclara diſſimulatione relinquebat. Quum tanta-
rum copiarum numerus iniretur,reperiebamus Cæſarem,nõ deductis urbium præſidiis,
nonaginta deſcriptorum peditum,& triginta armatorum equitum milia in aciem eſſe pro
ducturum,nequaquam adnumeratis peditum atque equitum miniſtris,qui ſeruorum lo
co,ſi labores officiáque reſpiceres,æſtimari poterant: ſi uero ætatis,ingenia,equi atque E
arma cenſerentur,nemo eſſet militiæ peritus qui eos putaret uel robore,uel uſu,uel ipſa
ſpe,ueris militibus inferiores. Erant enim tum ad Viennam,coniunctis in caſtris ſupra du
centa & ſexaginta milia hominum,quibus Ariouiſtus Vilermi Baioarii frater Patauien-
ſis Epiſcopus cõmeatum in tres menſes ſe præbiturum,certa pactione,receperat. Neque
enim unquam ab ulla memoria tantum inſignium ducum,lectorúmue militum ullis in
caſtris coiuiſſe crediderim,ſi ſingularum gentium nobilitatem,ac famam aſſiduis quæſi-
tam bellis,& priuatæ uirtutis decora,animo reputemus. Nam cohortes ferè integræ ex
his conſtabant,qui paulo antè centuriones ſigniferíque fuiſſent,& turmæ refertæ erant
ueteribus præfectis,aut iis qui egregiè pugnando,& preclarum nomen,& militaria do-
na,torques aureos,& aurata calcaria meruiſſent. Porro in quota parte uirium cenſebitur
curulium

A curulium tormentorum apparatus? qui in ueterum caſtris aut certè nullus fuit, aut qua-
liſcunque fuerit, is omnino ætate noſtra ſit deridendus; cum operoſas e materia turres
& machinas tremenda effigie, & aſperis ſuis tantum nominibus terribiles, maiores no-
ſtros timuiſſe uideamus; ea tum apud Cæſarem tot erant egregie fabre facta, ut perpe-
tua eorum corona, inſtructæ acies præcingi & latè muniri, ad non dubiam uictoriam, fa-
cilè poſſe uiderentur. Omnium enim ducum id fuerat decretum, nihil a flumine Viennáq.
diſcedere, nihil omnino progredi in apertos campos, ne hoſtium equitatus ſua multitudi
ne atque audacia à latere inſinuatus, ab urbe demum Danubióque interclуſis noſtris,
omnem ſupportandi cōmeatus facultatem eriperet, hoc uero ordine exercitus noſter ex
pectare hoſtem paratus, non procul a mœnibus ampliſsimo in loco ſtatuebatur. Tres pe
B ditum haſtatorum quadratæ phalanges, latis inter ſe diſtinctæ ſpaciis, pari & æquata fron
te contra hoſtes ſic locabantur, ut ipſis mediis interuallis equitatus omnis bipartitus reci-
peretur, neque enim putabant numero exiguum, aperto in loco extra pedites, trecentis
ferme Turcarum equitum milibus eſſe obiiciendum. Dextrum cornu equitum Cæſar,
læuum Ferdinandus eo modo deſumpſerant, ut leuis armatura ſclopettariorum, quæ ui-
ginti milium numerum efficiebat, undique haſtata quæ diximus agmina, relicto triginta
paſſuum ſpacio coronaret, horum acies longior & rarior erat, & quinis tantum militum
ordinibus in latitudine conſtabat ut expediti & nihil inculcati, habili manu, dum primi
ſclopettos emittunt, & ſecundi implent, alternantibus eo modo ordinibus, perpetuã glan
dium procellam effunderent: neque enim multum referebat, ſi tenuior eſſet, quoniã ſclo-
C pettariis omnibus, ſi urgerentur, paratus erat ad proximos haſtatos receptus. Circumda
bant ergo & frontem & latera atque etiam terga, continuata ſerie, quæ duobus tantum in
locis, erat interrupta, ut egreſſus liber atque expeditus, quum oporteret, equitibus denſa-
tis abſque ulla peditum perturbatione præberetur: antè uerò leuem armaturam conſtitu-
ta erant tormenta, ea ratione, ut poſtquam diu emiſſa ferueſactáque uſui eſſe deſinerent,
in ualli morem firmiſsimo quodam munimento irrupturis hoſtibus opponerentur. Soli
Hungari extra munimenta ſe pugnaturos profeſsi a Valentino Paulóque ducibus in in-
gentes alas expandebantur. Hæc ipſa ſpectantibus præ gaudio manabant lachrymæ, uelu
ti concepta non ſine ingenti ſpe, de barbaris certa uictoria, ſi ſe audacius ſuperbus hoſtis
efferret, ac noſtros totis copiis adoriretur. Cæterum Solymanus, qui e ſua uetere diſci
D plina campos quærebat, in queis noſtros expanſo & circumdato equitatu, nunquam comi
nus oblata pugna, fatigaret, ubi de apparatu conſiliiſque Cæſaris certius cognouit, ultra
Muram eſt profectus. Is amnis antiquis Sauaria fuit, effunditur in Drauum paulo infra
Petouiam, urbem Romanorum caſtris & hybernis claram, eo ſuperato Turcæ ad Mar-
purchum oppidum delati, tumultuariis pontibus effectis, Drauum tranſierunt, atque ita
Solymanus qui uniuerſum propè Terrarum orbem eius ſuſcepti belli fama commoue-
rat, nulla memorabili re geſta, undique repulſus & cæſus Stiria exceſsit, & inter Drauum
& Sauum directo itinere ad Belgradum eſt reuerſus, paſsim ſæuitiæ ſuæ ueſtigia relin-
quens, & ſæpe reſpectans, an Cæſar in tergo eſſet, quando poſtrema agmina a paucis Illy
riis & Coruatis equitibus cæderent. Ferunt eum ſupra triginta milia Chriſtianorum capi
tum in ſeruitutem abduxiſſe, & aliquot milia diuerſis in locis, per Michalogli præſertim
E equites, trucidaſſe: nam diſperſæ agreſtium armatorum manus dum coire in unum cona
rentur, à repentinis aſtutiſque equitibus paſsim ex inſidiis circumuenti, facilè opprime-
bantur. Cognito Solymani diſceſſu Cæſar omnium opinione celerius in Italiam redi-
re conſtituit, deprecante Ferdinando, ut poſtquam innumerabiles copiæ tanto ſumptu
tantóque labore coiuiſſent, ea occaſione atque eo apparatu uterentur, aduerſus Ioan-
nem, quem planè deſtitutum, & in magno regionis ſpacio diſiunctum a Solymano, & Bu-
da urbe, & tota demum Pannonia facile eſſent expulſuri: ſed Cæſar quòd hiems ſube-
rat, & commodiſsimis itineribus ſibi alpes omnino tranſeundas iudicabat, in propoſito di
ſcedendi perſtitit. Inuitabat enim eum ad feſtinandum mira cœli ſerenitas, eo ſuſpectior
in reliquum tempus, quòd per plures dies æſtiua potius quam autumnalis extitiſſet, eam
tum, ut ex naturæ cauſis credi par eſt, in cœlo per XV dies apparens crinitum ſidus, ſicca-

tis planè terris attulerat. peſtilentia quoque contagiis ſerpens, & in urbe, & in caſtris, & in A
ipſa demum aula multos cottidie, & inſignes quidem, rapiebat, ut non modo Cæſarem,
ſed etiam conſtantiſsimum & grauiſsimum quémque magnopere perterreret. Id uerò
Cæſar & communi cauſæ & fratris precibus dedit, ut Italicas cohortes omnes relinque-
ret, quæ adiunctis Auſtrianis copiis in Pannonia cum Ioanne bellum gererēt, ipſe autem
cum Hiſpanis & Germanorum Maximiliani atque Tamiſii legionibus in Italiam profici-
ſceretur. Delectus uero Italis dux eſt, Vaſtio efferente, Fabritius Maramaldus, nec de ſti
pendiis quicquam eſt conſtitutum, ut cohortes ad præſtandam operam accendi, ac in of-
ficio contineri poſſent. Ea res primò reliquorum præfectorum animos uehementiſsimè
pupugit, quòd unus cæteris omnibus, non ſine aliorum dignitatis offenſione, præferre-
tur. Vt uerò in uulgus militum emanauit, centuriones & ſigniferi notíque milites, ueterum B
præfectorum ſuorum nomen & amicitiam ſecuti, ſe in Pannoniam non eſſe ituros teſtari,
niſi rex Ferdinandus, aut ipſe Vaſtius, aut Antonius Leua imperii militaris munus ſuſci-
perent; gregarii uerò milites palam dicere miſsionem eſſe petituros, niſi trimeſtris pecu-
nia ſolueretur, quam per ſe non multum pecunioſo regi, & tum maximè exhauſto, defutu
ram eſſe intelligebant. Oderant & plerique Maramaldum, uti uiolentum, & in exercenda
diſciplina nimis ſeuerum, minimáque errata militum ante morte aut inflictis uulneribus
ſæpiſsimè punientem. Vaſtius non uno in loco ad milites uerba fecit, cohortes monendo
ut ſacramentum militare reſpicerēt, & decus quod tanta alacritate & celeritate aduectus,
ſibi ipſis ac toti Italiæ peperiſſent, remanendi perſeuerandíque conſtantia tueri uellent:
ad eos enim recuperatæ Pannoniæ laudem & gloriam eſſe peruenturam, nec fortes ui- C
ros unquam eguiſſe ſtipendiis, omnia uirtute uictoriáque parari, quæ certa atque explora
ta uideretur: quantum ad ducem pertineret, eum ſemper ſatis generoſum & dignum uide
ri, qui eſſet rei bellicæ peritus, & ſtrenuè hoſtem ferire, ac profligare didiciſſet; in Fabri-
tio tamen non deſiderari honeſtos natales, & excellere comitatem, & ipſum quum ui cor
poris ac ingenii uigore nemini cæderet, etiam ætatis honore cæteros anteire. Sed in
hoc præcipuè ſpectari debere iudicium Cæſaris, qui eum uti potiorem delegiſſet, & mo-
deſtiam, parendíque obſequium in milite, ante omnia requirere, & maximè commenda-
re eſſet ſolitus. His cohortationibus Vaſtius tantum profecit, ut ſtipendio præbito paca
ri atq. inflecti poſſe uiderētur, ſed ad id Cæſar quæſtorum malignitate durior eſt inuen-
tus. Nondum enim perſoluendi ſtipendii dies aduenerat, uerum id æquitate quadam, mi D
lites ſibi deberi poſtulabant, quum nouo & longinquo bello ſub hyemé illigari, ſine pecu
nia nollent, & arma quoque diſcedentes ab Italia ſtipendii nomine acceperant, quæ quar
to demum menſe per partes, leui cum incommodo, ſoluerentur, ita accidebat, ut quibus
arma publice diuendita fuiſſent, illi maximè in alimenta uitæ pecunia carerent. Interim
quum Vaſtius è caſtris in urbem ad explicandas huiuſmodi difficultates perrexiſſet, nox
aduenit opportuna miſcendæ ſeditioni, ut pote quæ incerta luce pudorem metúmque de
meret, & ob id flagitio & petulantiæ locus creſcente licentia præberetur. Fortè allatus
erat ex urbe nigerrimus panis, planéque mucidus, quem emptum milites infixúmque ha
ſtilibus ita comilitonibus oſtentabant, ut cum inſigni dolore biléque Ferdinandi regis no
men maledictis inceſſerent, qui in regno ſuo, ipſoque belli initio, re frumentaria negligen
tiſsimè procurata, externos exercitus ad ſe præcipuè defendendum augendúmq. uenien- E
tes, eo corrupto & ob id peſtifero cibi genere, alendos putaret; & paulo antè inſolentiùs
etiam egerat gregarius Hiſpanus, qui prætorium ingreſſus ſimili pane ad Vaſtii pedes cū
execratione duorum Cæſarum proiecto, magnas turbas exciuerat. Itaque milites ante ten
toria in coronam coëuntes, dum aduerſa atque aſpera de ſtipendio, de cōmeatu, de Hunga
rici belli difficultatibus proloquuntur, ad ſigna Parmenſium ex omnibus cohortibus pluri
mi confluxere. Ibi Titus Marconius Volaterranus, cæteris turbidior & eloquentior,
coaceruatis iumentorum clitellis impoſitus, ſeditioſiſsimo quoque centurionum incitan-
te, ut pro dignitate ſalutéque omnium liberrimè diſſereret, ita locutus fertur. Ergo, in-
quit, cōmilitones, uti audiſtis, Hiſpani in Italiam ibunt, & noſtro malo in uetera hyberna
concedent, atque, etiam quod pudeat, præclari hoſpites cum uxoribus noſtris cubabunt?

A nos uero exulabimus,& in Pannonia,hac hyeme,cum glacie & niuibus bellum gere-
mus?pugnaturi ſcilicet pro egentiſſimo rege,& eo quidem ſi Hungaros ſpectemus,in-
ſititio & peregrino cõtra indigenam acceptum ſuis popularibus,ſuperq. cætera omnia
Turcarum copiis ac opibus longe firmiſſimum;& quod fortibus uiris maximè mouere
ſtomachum poſsit,duce Maramaldo,qui ſæpe cæcus ira,præcipiti crudelitate,ita latera
noſtra auidè gladio petere eſt ſolitus,ut non aliunde libentius,quàm ex noſtra cæde &
ſupplicio,ducis nomen uſurpet. neque uos qui ſæpe ſigniferi centurionéſque fuiſtis,uſ-
que adeo inſaniſſe crediderim,ut ſine ulla ſpe ſtipendii,aut cõmeatus,aut uictoriæ, aut
denique reditus, ſub gregario duce militetis. profecto non tam me iuuat huc ueniſſe
pro laude Italici nominis,uel non pluris quàm triginta denariis æſtimatum, & ſi hacte-
B nus undena ſtipendia meruerim, quàm hodie diſpudet hunc fœdum antè finiti,quam
cœpti belli exitum ſpectare; ſed in regia fortuna nullus eſt pudor,ſicuti nec ulla æqui-
tas in referenda militi gratia:militarem enim operam hodie reges una belli neceſsitate
metiuntur, hæc una inquam nobis præmia expedit, amorem conciliat, auget dignita-
tem, quæ omnia demum poſt uictoriam parta pace, penitus obſoleſcunt. Ita nobis
hodie euenit cõmilitones,Cæſar & Ferdinandus grauiſsimo belli metu liberati, ut hac
noſtra multitudine exonerentur,nos tanquam pecora, in Pannoniam detrudere con-
tendunt, ita ut ſperent noſtro ſanguine uictoriam eſſe relaturos,aut in aduerſa noſtra
fortuna,nullam omnino iacturam facturos,ſi nos Turcæ,& Hungari Danubii glacie,&
Alpinis niuibus interclusos,fame & ferro penitus abſumpſerint;uerum hæc fortaſſe nõ
C agnoſcitis,ſicuti nec planè nouiſtis,quid hic dirus,& uerè ſanguineus cometes euibra-
tis in Italiam radiis, portendat. certè hic nec Solymano nec Cæſari fatalis adfulget,
quum uerius nobis calamitatem ac interitum minetur:illi enim pari conſilio ſecuritatis
atque prudentiæ pleno, uiam fatis aperire noluerunt, dum in diuerſa abeunt, atque
omnes committendi prælii caſus deuitant. Ergo ſi illis planè licuit, & ſalua quidem ma
ieſtate,egregiè cauiſſe,ne prælii aleam ſubirent,quum utrinque dimidius terrarum or-
bis præmiũ uictoriæ ſpectaretur,nos minimè cauebimus? ne eo demittamur unde nul-
lus niſi funeſtus exitus eſſe uideatur? quum id abſque flagitio & optimo quidem iure,
nulla præſertim propoſita mercede,facere poſſimus? hoc modo ualde præclarum tan-
to bello finem impoſitum uidetis,in quo uni omnium Itali pro laude & donatiuo con-
D tumeliam ferimus,& ob id fortaſſe in Pannoniam relegamur, ut in Italiam, hoc flo-
re militum detracto longéque ſemoto, Hiſpanorum & Germanorum coloniæ dedu-
cantur. Profectò nimis miſerum uidetur,ablegari in ſolo barbarico, ubi omnia hoſti-
lia occurrent, nec ullus deſertos & errabundos omnino pacatus locus excipiat. Expe-
riemur quoque uel inuiti quàm graue ſit, atque intolerandum corporibus ſimul at-
que animis,hyberni & ancipitis belli erumnas pati,atque interim ægro animo, & mo-
leſtiſſima reputatione meminiſſe,quid domi ab Hiſpanis atque Germanis, liberi, fra-
tres,conſanguinei,& ipſæ denique uxores noſtræ patiantur. Itaque hodie, cõmilito-
nes, pluris intereſt rectè ſapere, quam fortiter pugnare. Ad certam ſalutem,ad ue-
rum decus occaſio quæ ſe nobis præbet,in præcipiti uertitur, maturè facto opus eſt, &
priuſquam Hiſpani uaſa conclament, nobis eſt prouolandum,ut magno interuallo ca-
E ſtra & prima agmina Cæſaris antecedentes, primi omnium Italiam intremus, ſi proli-
xè conſultando paululum cunctemur, & Vaſtius aderit, & ipſi præfecti noſtri adue-
nient, Italici ſanguinis proditores, qui nos ſuo quæſtu, & malo noſtro in has diffi-
cultates adduxerunt, ſcilicet deprecantes, & denique fallaciſſimis artibus multa ſti-
pendia pollicentes. At uos,ſi uiri eſtis, eos tanquam publicos hoſtes à colloquiis ar-
cebitis,atque etiam iure optimo, ut ueterum ſcelerum pœnas pendant, interficietis:
non deerunt in hac corona uiri fortes, atque etiam magnitudine animi & uitæ inno-
centia illis multò meliores, qui nos educant, agmina ſubſidiis firment, aciem in-
ſtruant, & hac ueſtra uirtute ueſtriſque animis feliciter utantur. Vos ſi ſapitis expe-
dito conſilio corpora atque animos ad iter parate, Dii maturantibus ubique ade-
runt, nam facilè uoti compotes euadunt qui præoccupant. Hæc dicentem

excepere turbidiſſimi quique ex uariis cohortibus laudando atque approbando cun- A
cta ordine, uti Marconius perorarat, móxque fremitus tota concione eſt auditus, qua-
lis apud conſternatos ad arma eſſe conſueuit, inde euulgata profectione ſigna ſunt re-
uulſa, & denſato agmine ad Neoſtadium iter eſt directum, nec mora in agmine tri-
buni militares tumultuariis ſuffragiis cum imperio creantur, nec his ubi nomen eſt
recitatum, honoris recuſandi facultas relinquitur. Hi fuere Montebellius Vmber, Ne-
rius Tiphernas, Molearius Parmenſis, Sanctiúſque Picens, & à Mediolano gemelli
fratres Gluſſiani, qui ad octo milia hominum ſecum traxere, reliqui partim pudore,
partim metu ſuſpenſi apud Maramaldum, Torniellúmque in obſequio permanſerunt.
Eo modo profectos Vaſtius, præfectíque, & plerique centuriones prouecti equis ad
ſextum fermè lapidem conſequuntur, orant, ut conſiſtere, nec tantum ſcelus admit- B
tere uelint, parata eſſe ſtipendia docent, & precibus minas addunt. At illi obaudire,
nihil morari, ira ſimul atque flagitio efferata ora conuertere, adeo ut in aduerſos mi-
nora tormenta diſploderent. Ibi Vaſtius dum retentare agmen, & tribunos deterrere
reuocaréque ad imperium conaretur, non mediocre uitæ periculum adiit. In ea inter-
pellatione Molearius, qui, ut ſeſe expurgaret, atque operam ſedandæ ſeditioni pollice-
retur, paulum extra agmen in colloquio hæſerat, interceptus à Caſtalio præfecto iugu
latur. Vulneratur & C. Anguillius Florentinus, capitúrque, ut eo indice ſeditionis au-
thores quæſtione habita noſcerentur. eo atroci facto, ſemel conſternatis, ira in immen-
ſum accenditur, ita furentibus ſimiles multa milia progreſſi, ad Martis lucum perue-
niunt: id oppidum quòd portas clauſerat ſuccenſis ualuis expugnant, atque diripiunt, C
continuatíſque & maximè extentis itineribus cuncta obuia crudeli rabie populantur,
omnia exempla ſcelerum paſſim edunt, auaritiæ, libidinis, immanitatis. His iniu-
riis Ferdinandus uehementiſſimè commotus, quòd recuperandæ Pannoniæ tota ſpe
deciderat, & ab his à quibus ſummum beneficium expectabat, inexpiabilis iniuriæ de-
trimenta pateretur, omnibus Stiriæ, Carinthiæque populis ſcripſit, ut nemini Italico
parceretur: id irati animi decretum quanquam in ſupplicia meritos ederetur, ta-
men aliquanto acerbius & atrocius eſt uiſum, & prorſus eo rege indignum, qui in
omni actione antea pietatis ac humanitatis laudem ferre concupiſſet, quoniam nemi-
nem eo periculo eximeret, adeo nt tot reliqui milites, tot legati, tótque ſacrati anti-
ſtites, atque ex omni Italia honeſtiſſimi uiri in id cædis diſcrimen cum ſceleratis homi- D
nibus miſcerentur. Ad hanc edicti famam decurrentibus undique Germanis ad obſi-
dendas itinerum anguſtias, multæ cædes factæ, in diſperſos præſertim & alimenta quæ-
rentes, ſed ubi coglobatæ cohortes, ad ueſtigia cædis, & ad ipſa cadauera perueniebant,
tum uero animis ira ac indignitate percitis in ædificia graſſabantur, ſic ut paſſim cubita
libus literis ex carbone, incendiorum cauſam præſcriberent, ut ſubſequentes id nequa-
quam temerè, ſed uindicandis iniuriis factum ſcirent, caueréntque ne ipſi paritee in ſal-
tibus impediti Germanorum inſidiis ſternerentur. Interea Cæſar profecturus, Viennæ
edixerat, ut hoc ordine in Italiam iretur, ex primo agmine cui ipſe præeſſe nolebat, Fer
dinandus Gonzaga cum leuis armaturæ equitibus antecederet, inde Vaſtius cum Hi-
ſpanis, & prætoriani equites ſuccederent, interpoſito autem biduo ſubſequeretur Hip-
polytus legatus, cum toto legatorum ſacerdotúmque & togatorum ordine, quorum E
omnium comitatus erat ampliſſimus, tertium & poſtremum agmen, in qno Albanus
regulus cum Hiſpanico equitatu erat, Germanorum legiones clauderent. Sed hunc oe
dinem militari conſilio conſtitutum Hippolytus abrupit, iuuenili quadam impatien-
tia leuitatéque, quum natura feruido & uolucri ingenio ulla in re nullam moram ſee-
re, & nulli, uti accidit in ampliſſima fortuna, parere didiciſſet, adulantibus præſer-
tim clientibus nonnullis, & centurionibus, quos incredibili ſumptu ſibi adſciuerat. Ii
enim eum inſana libidine militare imperium affectantem, tanto exercitu dignum ad
maximas res ingenti auſu gerendas dignum eſſe dictitabant, ita optimo quoque fa-
miliarium fruſtra deprecante, relicta ſacerdotali purpnra, galeróque quem maxime faſti
ſtidiebat, ferina pelle contectus, cum paucis armatis equitibus præcurrit. Id factum ad al-

tioris

A tioris conſilii receſſum plerique reuocabant, ceu legatus in ſumma rerum opportuni-
tate conſternatos milites ad patrandum aliquod inſigne facinus in Italiam ſtipendio præ
bito eſſet adducturus, ſed intimi amicorum, qui eius ingenium ætatis uoluptatibus oc-
cupatum, & nullo adhuc ſtabili uel grauiore decreto ſatis firmatum ſæpius excuſſerant,
nihil tale uerebantur; in eam tamen ſuſpitionem adductus eſt Cæſar, ut eum qui ſpiritu
ualeret, & Pontificia pecunia potiretur, ad occupandam Florentiam contendere iudica-
ret; allocutus enim milites fuerat, & ſecum adducebat Ruſsium præfectum, a cuius cohor
tibus ſeditionis initia emanaſſe ferebant. Itaque præcurrentem Cæſar, nec reuocantibus
ipſius nuntiis obtemperantem ad oppidum ſancti Viti cum Ruſsio comprehendi cuſtodi
ríque iubet, ne pax tanto ſumptu, tantóque labore omnium in Italia parta, eius adoleſcen-
B tis audacia turbaretur. Verùm non multo pòſt Cæſar, cum certiora de ea re didiciſſet,
nec patrui Pontificis animum acerbiore offenſione exagitandum putaret, uiolatíque ſa-
croſancti legati infamia permoueretur, quinto die eum emiſit, retento Ruſsio, qui & ip-
ſe demum facilè impetrãte Ferdinando Gonzaga affine, cuſtodia eſt eductus, quòd eum
præclaro multorum ſigniferorum & centurionum teſtimonio, culpa uacantem caſtren
ſis prætor abſoluiſſet. Quum in itinere Cæſar eſſet, Paulum Iouium qui has conſcripſit
hiſtorias, in agmine adequitantem ad ſe uocauit, ut eius paulò durioris facti famam leni-
ret. nactus enim idoneũ hominem, uti ſibi notum, ac Hippolyti familiarem, per quem cun
cta ordine ad Clementem ſcriberentur, docuit, non uoluntatis, quæ eſſet egregia erga Pon
tificem ipſúmque legatum, ſed ſummæ neceſsitatis fuiſſe conſilium; quid enim acerbius
C accidere potuiſſe uel ipſi uel Pontifici, ſi Italia, ipſáque imprimis Florentia ſeditioſorũ mi-
litum incurſione in diſcrimen noui belli fuiſſet adducta? ſcire ſe quantopere Clemens pa
ci quietíque ſtuderet, qui iampridem graui iudicio & Alexandrum Etruriæ principatu,
& Hippolytum ſenatoria dignitate contentos eſſe uoluiſſet, ut diuiſa & communicata in
unum conſenſum, diuerſarum uirium potentia, Mediceæ domui firma & diuturna felici-
tas pararetur. Bellorum initia ſapientibus maximè eſſe pertimeſcenda, quæ cum ab im-
petitis plerunque temerè atque imprudenter ferantur, ubi demum creuerint, niſi grauiſ-
ſimo conatu periculóque, uix a maximis & prudentiſsimis regibus tolli uel opprimi poſ-
ſint. non debuiſſe Cardinalem, qui tanti muneris perſonam gereret, deſumere ſibi habitũ
militarem, ut ſeditioſos & caſtrorum atque militiæ deſertores conſequeretur, & cum ijs,
D quæcunque ea in exitu forent, conſilia communicaret, nequaquam enim eum quieti uel
moderati animi dediſſe ſigna, cum neque edicto, neque precibus audiens eſſe uoluiſſet,
quorſum enim eius dicta factáque tenderent, quis non inſanus minimè diuinaret? quum
ille & ſua & aliena dignitate uel improbè uel arroganter abuteretur? profectò eum uti
antea tentaſſet, Florẽtinæ ciuitatis ocium conturbare cupiuiſſe, aut certe reliquiſſe præcla
ram eius importuni conſilii ſuſpitionem, quum nulla cum ſpe uel laude totam caſtrenſis
diſciplinæ rationem intempeſtiua excurſione corrupiſſet. Cæterum ſe ea & quidem pro-
pẽſiſsima uolũtate, qua ſemper fuiſſet, Cardinalem loco fratris habiturũ ſatisfacturúmq.
ei molliore excuſatione, cum in Italia antecedentẽ foret cõſecutus; id uerò ſe in ſumma te
ſtari quicquid fieri iuſsiſſet, id non ſuo ſed Clementis cõmodo factum fuiſſe, quum etiam
publicam Italiæ quietem, unius inquieti hominis amicitia cariorem habuiſſet. Sibi uerò
E pergratum fore, ſi id totum animi ſui iudicium, uti ab æquitate præſentiúmque rerum ra-
tione minime alienum, ad Pontificem accurata fide perſcriberetur, quod mox Iouius dili
gentiſsimè fecit, & id quidem æquiſsimo animo tulit Clemens, quum & captum ſimul &
dimiſſum Cardinalem uno tempore cognouiſſet, ſæpè querens eius ingenium à deterri-
mis adulatoribus fuiſſe deprauatum, quanquam in ea re Cæſar ſe ipſo ſuſpicacior & aſpe-
rior extitiſſe uideretur. erat enim in Cæſare, niſi naturam acerbiore facto exagitares, ſum-
ma æquitas, rara modeſtia, patientia ſingularis, adeo ut in tanta fortuna nihil repentinum
aut inſolens, uel iudicio uel ſermonibus eius excideret. At Hippolytus ubi cuſtodia eſt
emiſſus è ſancti Viti oppido, quod Virunum nonnulli antiquitus fuiſſe putant, ingenti cur-
ſu Venetias contendit, bis cum ſummo uitæ diſcrimine per infeſſos a Germanis ſaltus fe-
liciter elapſus, quum Mercadus Hiſpanus dux itineris, Germanicæ peritus linguæ, oſtenta

tis cultu ipſo regiæ aulæ inſignibus ea pericula depuliſſet. Porrò tribuni militares quum A
incredibili celeritate continuatis die noctéque itineribus ad Vacorium perueniſſent,
quod hodie Villacum dicitur, in ripa Draui amnis conſtiterunt: is amnis aquarum mole
& ſuo rapido curſu concitatus, nequaquam uado ſuperari poterat, pons uerò ſublicius
quo iungebatur oppidi portæ, ita erat inſinuatus, ut per mediam oppidi regionem ad ad-
uerſam portam uia militaris extenderetur. Quum Vacorienſes in muro eſſent, & in ulte-
riore ripa non exiguam equitum & peditum armatorum multitudinem oſtentarent, tri-
buni in lunato ripæ tractu exienſis ordinibus aciem inſtruxerunt, quæ aſpectu ipſo & ge-
nerè armorum late ſplendentium, & ſclopettariorum multitudine terribilis non rudibus
modo populis, qui à multis annis armatos exercitus non uidiſſent, ſed exercitatis etiam
militibus terrorem incutere poterat. Pollicebantur Itali, ſi ponte tranſitus præberetur, B
& uenali cõmeatu iuuarentur, ſe continenti agmine ſine maleficio eorum finibus exceſſu-
ros, ſi id minimè concederetur, ipſos ſua induſtria & paruo quidem cum labore inuentu-
ros uiam, qua ſuccisis proximis arboribus flumen tranſirent, ſubindéque adnixuros ut
Vacorienſes inhumanitatis & contumaciæ pœnas darent. Parati erant oppidani com-
meatum dare, ponte oppidóque recipere, ſed per cohortes ſeparatim, ut ſingulæ per
oppidum cæteris omnibus excluſis, ſine periculo tranſmitterentur. Eam conditionem
minimè probantibus Italis, quòd neque tuta eſſet, neque ex dignitate uideretur, oppidani
qui fortunas ſuas cum deſperatis minimè in periculum temerè deuocandas eſſe exiſti-
mabant, ponticulum ſubitarii operis à proximo maioris pontis capite iuxta oppidi mu-
rum ad frumentarias molas celerrimè perfecerunt, atque ita ad mutuam ſecuritatem C
utriſque integra exiſtimatione, præclarè atque opportunè conſultum. Drauo ſupera-
to, quintis demum caſtris, & multo pacatioribus quàm antea itineribus ad Tiliauentum
flumen eſt peruentum, atque inde diſſolutis cohortibus milites uario itinere, uti quiſque
patriæ proximus, cum execratione eius infauſtæ militiæ domum ſunt reuerſi. Nec mul-
to pòſt Cæſar Italiam intrauit, ſingulari Veneti ſenatus ſtudio liberalitatéque paſsim ſu-
ſceptus: eam uerò pacati amicique animi modeſtiam præ ſe tulit, ut Venetæ ditionis ur-
bes ſe minimè ingreſſurum eſſe teſtaretur. nolebat enim qui ualidiſsimis copiis cinctus ad
uentabat, ullam omnino affectati Italiæ imperii ſuſpitionem præbere, quum paulo antè
ab diro bello tot urbium excidia pertæſus, ut pacem adferret, ea quæ uictricibus armis te-
nebat, incredibili æquitate magnitudinéque animi, ueteribus dominis reddidiſſet. D

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXI.

ADVENTANTE In Italiam Cæſare, Andreas Auria cum trigin
ta quinque onerariis & quadragintaocto roſtratis nauibus Meſſa-
nam uenit. ibi cum inſtrumenta bellica & nauticos præcipuè com
meatus, nequaquam ingenii cura ac diligentia à præfecto Siciliæ,
B quem tum importunè morbus inuaſerat, parata atque expedita re
periſſet, aliquantò ſeriùs quam uolebat, in Græciam traiecit. Au-
dierat enim Himeralem, Ottomānicæ claſſis præfectum, in Am-
bracio ſinu aliquandiu deſediſſe cum ſeptuaginta triremibus impe
ritè & nequaquam militariter inſtructis, utpotè quibus uſu periti nautæ gubernatorcſque
deeſſent, & remigum turba, magna ex parte ad naualem operam rudis, uti ex mediterra-
neis ſæpe hominibus impotenti imperio in naues cogi ſolita, uulgato per ſingulas trire-
mes morbo laboraret, ſic ut eum nullo prope negocio ſi maturaſſet, oppreſſurus fuiſſe
crederetur. Erat tum ad Zacynthum inſulam Veneta claſſis, ſexaginta triremium Vin-
centio Capellio præfecto, qui inſulas & urbes litoráque Veneti imperii uigili cura tue-
C batur, utrique iure fœderis amicus & hoſpes, nulli ſocius, ſpectator tantum, ſed ex profeſ
ſo illis futurus hoſtis, qui ſubiectis Veneto nomini populis terra aut mari uim intuliſſent.
Fuere qui crederent Venetos, ut neutris æquitate officii deeſſe uiderentur, uno tempore
& Auriæ de Turcarum claſſe per Corcyræos mioparones ſignificari iuſſiſſe, & monuiſſe
item amicè atque opportunè Himeralem ut Ambracio ſinu, quamprimum educta claſſe,
Ionio mari excederet, ne ab Aurianis triremibus, quæ apparatu celeritatéque præſtarent,
dum parum ſalubri in ſtatione moram inutilem trahit, deprehenſus opprimeretur. Ita-
que Auria à Lacinio promontorio, quod hodie Columneū uocant, dimiſſis in altum one
rariis nauibus, ut recta ad Peloponneſi inſulas curſum dirigerent, Iapigium Salentinorū,
legendo magnæ Græciæ oram tenuit, indéque Corcyram & Cephaleniam prætervectus
D Zacynthum uenit. Conſtiterat in acie Capellius penè hoſtilis paratíque animi ſpeciem
præbens, ut apparatum atque ipſam nondum uel diuturna pace ſeneſcentem, maritimi ne
gocii diſciplinam oſtentaret, & uetera quidem odia memoriam ſubibant; quibus Ligures
Luciano Auria duce, ipſius Andreæ tritauo, ad internitionem propè Veneti nominis ad
foſſam Clodiam dimicaſſent, atque inde Auria ſubirato triſtiq. animo Luciani interitum
defleret, qui uictor eo nauali prælio cecidiſſet; ſed ſanctiſſima religionis & fœderis iura
ita animos continebant, ut quum utrique imprudentes uel incauti uideri nollent, præbi-
to inſigni ſpectaculo concurſuri uiderentur, neque inutile uel iniucundum poſteris futu
rum putauerim, ſi acierum ordo paucis uerbis explicetur; quādo ætate noſtra nequaquam
ſimile contigerit, ut id literarum memoriæ mandaremus. Collocarant in alio Veneti in
gentem onerariam nauem quaternis funibus à puppe proráque ad totidem anchoras, in
E obliquum ductis, firmiſſime deligatam, ab hac utrinq. binæ galeaciæ ingentium tormēto
rum apparatu formidabiles ita conſtitutæ erant, ut ex interuallo onerariæ nauis frontem
non æquarent, & utrinque tantum ſpatii relinqueretur, quantum ſatis eſſet, ut à læua dex-
tráq. uiginti ſingulæ triremes quæ erant in cornibus, erumpere poſſent, tertia uero acies
ex reliquis uiginti triremibus, in qua erat ipſe Capellius, in tergo ſubſiſteret, hinc aut in-
de allatura opem, uti prælii caſus & incurſus hoſtium popoſciſſet. eo pacto onerariæ naui
ad emittenda tormenta latum & uacuum mare, à fronte & à lateribus relinquebatur, &
F galeaciæ in altum exporrectæ, triremium latera tuebantur. Ab Auriana Claſſe tres ſpe-
culatoriæ triremes antecedebant inſigni uelocitate, tres uerò acies quindecim triremium
eo ordine ſubſequebantur, quem in agmine nauigationéque tenuerant, ubi uerò in con-
ſpectum Venetæ claſſis eſt deuentum, Antonius Auria, qui primo præerat agmini, in

dextrum ſenſim deflectens, remos ſuſtulit, ut ſequentes expectaret, & Andræas, qui me A
dium tenebat agmen, ſuo curſu progreſſus, ſeſe introrſus ad cornu dextrum applicauit,
Saluiatus uerò Rhodiarum & totius tertii agminis præfectus, interim in læuam ita conci-
tauit remiges, ut puncto temporis ad medium agmen proueheretur, adeo ut æquata om
nium triremium fronte, uno parique impetu concurſuræ crederentur. Reddidere ueri
prælii ſimulachrum tormenta utrinque ad conſalutationem honoris cauſa, exemptis pi-
lis, miro ordine diſploſa. Venit ad Auriam Canales nobilis uir atque item fortis, Ionii ma
ris cuſtodiæ præpoſitus; per eum Capellius, portus, ſtationes, commeatus amicè obtulit,
excuſauitque ſe, quòd integra ſenatus fide conſociare uires, & publicos hoſtes perſequi ne
quaquam liceret, obſtare enim fœdus, antiquitus cum Ottomānis percuſſum, quod ipſe
etiam Solymannus renouaſſet. At Auria Cæſaris nomine gratias egit, quòd ſenatus eo B
animo eſſet, ut maiorem æquitatis atque iuſtitiæ, quàm ullam benè gerēdæ rei rationem
reſpicere cogeretur, ſperare ſe tamen Cæſaris auſpiciis talem ad ingentem uictoriam Ve
netis occaſionem eſſe præbiturum, ut ea fœderum cōpedes, ab ipſis ultro pietatis & cer-
tæ uictoriæ cauſa cupidiſſimè frangerētur. Et certè quum hæc animo reputamus, noſtro-
rum temporum conditionem deflere, Chriſtianorúmque principum inſaniam deteſtari
lubet, qui dum inter ſe bello aut odio diſſident, ita Ottomānis parcunt, ut qui toties ſupe-
rari delerique potuerint, non immerito adaucta in immenſum potentia, ad totius orbis
imperium aſpirent. Himerale enim tum in fugam acto, atque eo, ſi perſecuti forent, faci
lè deleto, quæ reliqua unquam Solymano claſſis ſuperfuiſſet? qui nam Bizantii, Cæſa-
rianæ Venetæq. claſſium impetum tuliſſent, niſi tirones prætorianos; aut eunuchos ad C
cuſtodiam fœminarū domi relictos, mœnia egregie defenſuros credamus? quum in Pan
nonia procul ageret Solymanus, & Græci ex ipſa uetere libertatis ac imperii ſui memo-
ria, ut rebellare ex tuto poſſent, nō quidem acceſſum Chriſtianæ claſſis, ſed uix ipſam tan
tum aduentus famam, erectis animis expectarent. Cæterum Auria ubi didicit Himera-
lem ſuperato Galli promontorio, quod antiquis Acritis fuit, ad Maleam contendere, An
tonium Auriam cum delectis ſeptem triremibus qui perſequeretur miſit, ſed ille ad Cy-
theram inſulam uſque fruſtra perſecutus, quòd hoſtes Argolicum ſinum prætergreſſos,
Atticæ Sunium atq. inde Chalcidem petere audiebat, ad claſſem eſt reuerſus; ea tum in
Sphragiæ inſulæ portum, quem noſtri Sapientiam uocant, ſupra Methonem ad explican
da conſilia ſe contulerat, iam enim onerariæ ab alto, remiſſioribus uſæ uentis, in conſpe- D
ctum ſe dederant. Fuere qui dicerent Methonem oppugnandam eſſe, & ante alios Sal
uiatus impiger iuuenis, Rhodiarū triremium præfectus, profitebatur enim ſe eam tur-
rim, quæ ſubiectum mare deſpiceret, & cæteris munitior eſſe uideretur, effracturum ma-
ioribus tormentis & protinus occupaturum, utpotè qui ſitum urbis interioréſque muni
tiones apprimè noſſet, ſuperiore ſiquidem anno is eum ipſum Sphragiæ portum cum ali
quot triremibus è Melita inſula noctu illatus, præmiſſo ignobili nauigio per ſimulationē
exponendi mercimonii, in cuius carina armati conditi erant, felici dolo urbem occupa-
rat; Iano Mario, uiro Græco ſummæ uirtutis id facinus ingenti animo patrante: ſed occi
ſis cuſtodibus, occupatáq. porta, & iam capta urbe, noſtri milites aliquantò prædæ, quàm
decoris auidiores, quum ad diripiendas domos ſolutis ordinibus diſcurrerent, facilè à
Turcis, qui animos receperant, turpiter cæſi expulſique, nobilis uictoriæ initium fœdo E
exitu corruperunt, ob id Auria ex priore periculo intentiorem firmioremque cuſtodiam
adaucto Turcarum numero futuram ratus, Coronē oppugnare conſtituit. Diſtat ea urbs
à Methone duodecim fermè paſſuum millibus, ſi terreſtri itinere petatur, mari uero pau
lo minùs uiginti. nam Acritæ promontorium medio fere interuallo in mare procurrit, &
in læuo promontorii latere ſenſim litora curuantur. In hoc ſinu ſita eſt Corone, adeo por
recta in pelagus, ut magna ex parte maris fluctibus alluatur, altera pars cuneata in latam
cuſpidem, tranſuerſo muro eóque ſenis turribus inſigni & ferrata porta, proximā litori,
quam inſulam uocant, penitus excludit, & ita à mari recedens ſenſim attollitur, ut perpe-
tuo ſaxo mœnia impoſita ad trianguli formam oppidum efficiant. In oppido, ut firmiore
nobilioréque, Turcæ domos habent, Græci inſulam inhabitant, ad extremum uerò oppi

A di angulum præalta in rupe arcem Veneti quondam fecere, quæ mediterranea deſpicit
& ſuburbana tecta;hæc uiam militarem excipiunt,quæ in ſeptentrionem perpetuo accli-
ui collis dorſo in campos extẽditur; ſed ea ſuburbana quum ad ſagittæ iactum à porta op
pidi proceſſeris,alio intermedio muro portáque diuiduntur,porro ad mare ab utraq. ur-
bis parte duæ ſunt percõmodæ ſtationes : nam quum Euri Vulturnique uel è diuerſo Fa
uonius & Corus ſæuius perflauerint,ex hac in alteram nauigia repente cõfugiunt. In læ
na ſtatione ex uetuſti operis mole portus efficitur,uerum adeo anguſtus, ut uix ſeptenas
triremes tutò recipiat. Auria terra marique explorato urbis ſitu,cohortantibus maximè
Græcis,qui ad noſtros è ſuburbanis ædificiis cupidiſſimè tranſierant,aggreſſurus urbem,
in hunc modum ad oppugnandum,loca muniáque diſtribuit;circunductæ primò ſunt in
B ampliſſimam coronam naues onerariæ, & ante eas triremes,ut totam eam conuexi mu-
ri partem, quæ inſulam à mari præcingit,contractiore ambitu complecterentur, proie-
ctis in litus ſub muro anchoris,ut inde per ductarios funes ergatarum beneficio attracta
nauigia, quantum maris uadum pateretur,ad mœnia promouerent. Scaphis autem ma
gnarum nauium pluteis ac aſſeribus protectis,anchoras prouehi,& in litus ad ſcopulos in
ter tela Turcarum ab alto incidentia,collocari iubebat,ex nauium proris nouo quodam
artificio pontes paribus extantibus antennis impoſiti tabuliſque conſtrati, à fronte pro-
minebant, ita ut ſummitati mœnium æquarentur,atque inde clypeatæ armatæque cohor
tes procuſuræ & irrupturæ in oppidum uiderentur. In duarum uerò longè maximarum
nauium Grimaldiæ ſcilicet & Rhodiæ ſummis carcheſiis ab excelſiſſima ſcilicet mali ſum
C mitate, ſacri, falconeſque bini conſtituti erant,ut inde non propugnatores modo qui in
muro conſiſterent, ſed interiora inſulæ certis ictibus peterentur. Terreſtres uero copias
ita diuiſit, ut Hieronymus Turauilla Sarnenſis comes duceret Italicas cohortes,& à læua
parte ſupra molem, latum propugnaculum ſeptem tormentis quateret. Hieronymus ue-
rò Mendocius cum Hiſpanis à dextra, paulo à mari longiùs,non inſulæ tantum, ſed & op
pidi murum totidem tormentis & ſcalis aggrederetur. Ipſe Andreas locum ſibi delege-
rat apud molem, Sarnenſi maximè propinquum, Pontificiæ autem triremes contraria in
parte Antonio Auria depoſcente, dextrum cornu tenuere, Saluiatus in medio Rhodias
mœnibus admouit. Nũquam ab ulla memoria,tantum tormentorum ad unam oppugna
tionem collatum fuit: nam à terra quatuordecim, à mari uerò centum & quinquaginta
D muralibus tormentis uno undique tempore murus eſt uehementiſſimè uerberatus: mino
rum uero tanta uis fuit,ut neque proſpici quicquam neque exaudiri facilè poſſet, fumo
ſcilicet in craſſiſſimæ nebulæ morem latè diffuſo,& crepitu reboatúque tormentorũ cun
cta quatiente. Apud Sarnenſem Itali magno animo, ſed irrito incœpto ad proruptũ mu
rum ſcalas apponere,& ſcandere conantes, ter à Turcis acerrimè propugnantibus inſi-
gni detrimento accepto ſunt repulſi. Neque enim tantum muri dirutum fuerat, ut attin-
gere ſcalæ poſſent,& undique ab latere minoribus tormentis ſternebantur, nec Turcæ
è muro ſaxa, ignes, feruentem arenam, calcémque & picem liquefactam prouoluere ac
infundere ſubeuntibus ceſſabant. Sarnenſis in his periculis fortiter æquè atque felici-
ter uerſabatur, nec reuocandi milites locus erat,nam implicati inter ſe haſtis & in caſa-
rum anguſtias, quæ muro ſuberant,metu retruſi quanto magis à muro recedebant,tanto
E apertiùs ac certiùs uulnerabantur. Periere in eo conatu receptúque Theodorus Boſchi
tes Græcus,qui in Italia alæ equitum cum laude præfuerat: atque item Franciſcus Car-
naus è Neapoli, & Iacobus à Capua, ſtrenui centuriones,& cum his trecenti ferè milites
& ſupra mille uulnerati debilitatiq. in queis fuit Alfonſus Capanius ſignifer,cui ſclopetti
pila ab alto demiſſa, perfoſſo oculo linguam abripuit. Ex altera parte Mendocius nequic
quam quaſſato muro, quum omnia ardua ad aſcenſum forent, cauto conſilio prælii for-
tunam non ſubiit. At nauales ſocii feliciùs, quum Auria ſubeundi & ſcalas afferendi uti
antea edixerat, tuba ſignum dediſſet, in inſulam peruaſerunt, cædẽtibus muro Turcis me
tu pontium, quos ſuperſtantibus armatis appropinquantes continuò apprehenſuros mu-
rum omnino crediderãt. Primus ex naue Grimaldia imberbis Ligur genere humilis, ſed
eo ſaltu ſatis clarus uexillum in hoſtili muro defixit, proximi ei ſucceſſere Hidrontino è

Galeone miles, ac demum Lamba Genuenſes; atque ita multis interſectis inſula capta di A
reptáque eſt, refugientibus infra oppidum per ſerratam portam Turcis, qui ex eo quem
diximus turrito muro, noſtros præda occupatos uagantéſque ſcloppettis & ſagittis uulne-
rabant. At primis tenebris Sarnenſis ſuos, qui ſub muro conditi protectíque multis horis
ſubſtiterant, incolumes ad ſe recepit, & tota nocte laboratum eſt in erigendis munitioni-
bus, quibus in oppugnando oppido ipſi milites tormentáque ab hoſtium ictibus tegeren-
tur. Sequenti die plures Turcarum equitum manus, ut Coroneis opem ferrent, in cóſpe
ctum ſe dederunt, nanque ſingulos ferè proximorum oppidorum præfectos, & fama Au
rianæ claſsis & auditus tota Pelopóneſo tantus tormentorum ſtrepitus, exciuerant. ade-
rat à Lacedemone, quàm Miſitram uocant Zadares, cui Tridigito cognomen. is à Lon-
dario Charitena Meſſenéque expeditos equites circiter ſeptingentos adducens, ſecun- B
dum litus iter facere cœperat, ut a dextro latere in urbem irrumperet. erat inter ſubur-
bana tecta, ei portæ, quàm diximus, in ſtatione collocatus cum cohorte Theodorus Spi-
nola, iuſſúque Sarnenſis, milites intra ſagittæ iactum intercîſa militari uia tranſuerſam
foſſam oportunè duxerant. Itaque Zadares quum ab Eraſmo Auria qui in id litus tri-
remem obuerterat, tormentis peteretur, a litore diſcedens trium amplius milium capto
circuitu ad læuam peruenit, ſinuosóque itinere intra ſuburbana tecta ſe intulit, ma-
gno impetu ad portam prouectus adeo ut Theodorus irruentium uim ægrè ſuſtine-
ret, erátque res adducta in maximum diſcrimen, niſi Sarnenſis Theodoro cum pau-
cis repugnanti peropportunè opem tuliſſet, ſubmiſſo Petro Tolſio cum trecentis ſclo-
pettariis; it poſtremam partem Turcarum agminis, retro auertere, ingreſsíque ſuburba- C
na, ita reliquos in ſugam deſperato ingreſſu urbis compulere, ut quum Turcæ concitatis
equis effugere conarentur, in foſſam inciderent. ibi Zadares labente equo præceps datus
interficitur, nec ulli ex Turcis omnino parcitur, eo modo multis occiſis, capita ad muni-
tiones deferuntur, quibus conſpectis Turcæ qui oppido arcíque præerant, ſiue metu, ſiue
commeatus & tormentarii pulueris inopia, adducti, ea conditione urbem atque arcem
dediderunt, ut cum rebus ſuis armíſque in pacata loca diſcedere liceret. Corone capta,
atque ibi præſidio Hiſpanorum conſtituto, & receptis in fidem Græcis, diſputatur in có-
ſilio an in longo portu, qui parum a Corone diſtat, ut certus tutúſque in ea ora Chriſtia-
nis claſsibus ſit receptus, caſtellum ædificare expediat, aut Iuncum oppugnare. id hodie
Nauarinum, Pylium antiquitus fuit, ſubiecto portu inſigne, ignauia cuſtodis Veneti, qui D
poſtea capite pœnas dedit, Baiazeti in Methonenſi uictoria traditum. Cæterum Auria
multis de cauſis & quòd nunquam defuturos portus noſtris claſsibus ſperaret, ea conſilia
abiecit, & ad oppugnandas Patras iterum adita Zacyntho cum claſſe deſcendit. Deſerue
rant adapertam urbem incolæ Turcæque, & in retractiorem locum ſub arce præalta foſ-
ſa muróque munitum milites cum magna puerorum & fœminarum multitudine ſe re-
ceperant. Expoſitis copiis ſubuectíſque tormentis octo muralibus Sarnenſis ad mille
ſclopettarios ſecernit, qui defenſoribus murum nudent, cæteros uirgultorum ſingulos
faſces adferre iubet, ut æquata foſſa ad murum ſcalæ deferantur. Non diu tormen-
tis reſtitit murus, Coroneo uetuſtate debilior. Primus omnium Ioannes, Traiani Caba-
niliæ filius, caſtrorum præfectus in foſſam deſiliit, ſubſequente ipſo Sarnenſi cum tribus ſi
gniferis & integris demum cohortibus, ſcandíque murus certatim eſt cœptus, ſed defenſo E
res Coroneis uirtute conſtantiáque diſsimiles, impetum noſtrorum fuga in arcem facta,
diutius non tulerunt. Ita urbe paruo labore, & penè ſine militum noſtrûm uulnere, cele
riter capta direptáque, ad arcem in ædito ſitam tormenta ſubuexere. Erat oppugnatio
futura difficilis, ſi eam militari more Turcæ defendendam ſuſcepiſſent, ſed exemplo Co-
ronenſium, atque item eius imbellis turbæ miſericordia adducti, quum tantum multitudi-
nem diu alere, uel in tanto ſeruitutis ac uitæ diſcrimine tueri poſſe deſperarent, emiſsis ad
Auriam oratoribus ea conditione deditionem fecerunt, ut recepti in fidem inuiolatíque,
ſaluo imprimis fœminarum pudore, cum ſingulis ueſtimentis in Eiboliam traiicerent; id
egregiè Andreas præſtitit, adeò ut inter alas militum utrinque extenſas exeunte trium fe
rè milium capitum multitudine, cum nonnulli petulantius fœminas attractare, atque his
ornamenta

A ornamenta detrahere inciperent, corripi, extemplóque ſuſpendi, aut iugulari iuſſerit, ho-
rum ſupplicio cæteris ab omni licentia deterritis. eo ordine Turcæ ad naues ſunt deducti
ut Sarnenſis & Saluiatus antecederent, ipſe poſtremum agmen cogeret uultu ſeuero im-
perioſóque, & ad ſumenda ſupplicia, ſi qui paulo licentius iuſſa contemnerent, maximè
parato. Quærebat enim iuſtitiæ & præclaræ fidei famam apud ipſos præſertim Turcas, ut
eæ gentes religione ac ingenii captu nobis diſsimiles, facto periculo manifeſtè perſpice-
rent, in Chriſtianis ad militare decus non deeſſe fidem ac humanitatam, qui adeo mode-
ratè uictoria uirtute parta uterentur. Exercitu ad Patras relicto & terreſtri itinere ſub-
ſequi iuſſo, Auria ad Naupactei ſinus anguſtias triremibus eſt deuectus; ibi fauces adeo
coarctant eum influentis Ionii maris ſinū, ut uno minus ſtadio, à Pelopōneſo Aetholia di
B ſtet, quam ad Helleſpontum interfluo mari Europa atque Aſia dirimantur. His angu-
ſtiis gemina antiqui operis caſtella imminent, quæ Dardanellos appellant. Fuere olim
in Achaia Rhium, & in Aetolia Molycreum, ſed Aetholicum Achaico Baiazetes, ſuper
addita turre ingenti, & duplici muro adiecto, multo ualidius atque munitius reddiderat.
In his tormenta inuſitatæ magnitudinis, multiplici feneſtrarum ordine ad libellam aquæ
ita conſtituta & collibrata erant, ut uel exiguis & humilioribus nauigiis ingreſſus, & exi-
tus præcluderetur. nam utrinque ad aduerſam regionem emiſſæ bipedalis diametri ſaxeæ
pilæ facilè perueniebāt, uti eadem ratione ad Helleſpontum hodie fieri uidemus. Auria
citerionis caſtelli præfecto per Græcos homines extrema ſupplicia comminatus, ſi expe-
ctandam tormentorum uim putaret, facilè pepigit, ut Turcæ incolumes caſtello excede-
C rent, quibus nequaquam cunctanter eductis, quicquid uel annonæ, uel bellici apparatus in
caſtello erat, diripiendum militi conceſsit. Reperti ſunt thoraces, baliſtæque ueteres,
itemque lorycæ & peltæ more gentis, cum militari & minimè pretioſa ſuppellectile.
Ea ſpolia quum Aurianarum triremium milites nautæque efferrent, cæteriſque aduentā-
tibus oſtentarent, adeo appropinquantium cohortium animos dolore ac inuidia exagita
runt, ut quum opimiorem fuiſſe prædam crederent, & tardius ueniſſent, ob ídque præda
penitus excluderentur, continuò ſeditionem miſcerent, ipſi Auriæ uehemēter irati, quòd
primò ad Coronem, & inde ad Patras, & tum etiam ad Rhium, quaſi Turcarum ſanguini
paſsim parcendum putaret, eas res ciuili pactione, quàm ferro & bellica ui conficere ma
luiſſet, ita præmia laborum & uulnerum ſolatia militibus eripi, atque interuerti prædam,
D ut ipſe inde apud hoſtes intempeſtiuam humanitatis & clementiæ laudem priuato nomi-
ne ferat, & ſoli propè nautæ Ligures ditentur; ipſis uerò armatis militibus terræ & maris
incommoda perpeſsis, nec locus ad perfectam laudem, nec ſpes ad certa probatæ uirtutis
præmia relinquantur, & quod fortibus uiris minimè ſit ferendum, omnium ceruicibus &
iugulis laquei & pugiones, uel in minimo delicto, & ſublata quidē ſpe dicendæ cauſæ pro
ponantur. Hæc quum multiplicatis per coronas militum ſermonibus dicerentur, & iam
planè conſternatæ eſſent aliquot cohortes, Neapolitanus ſignifer, quem ſtrangulati ad Pa
tras amici militis dolor incitabat, uexillum ſuſtulit, alta uoce cōmilitones inuitans, ut ſe
ad opulenta caſtella euntem extemplò ſequerentur, ibi non uiſuros crudelem ducem, &
ingentem prædam uirtute quæſituros. Nec mora, illum quinque aliæ cohortes Italorum
ſunt ſecutæ, híſque uexillum Hiſpanorum acceſsit, iere citato agmine non tam iratis
E quàm auidis animis in propinquos Græcorum pagos & uillas, execrante eos Auria po-
tius quàm reuocante. Iam Sarnenſis cum ualida manu expeditorum militum traiece-
rat in aduerſam Aetholiæ continentem, ut exploraret caſtelli ſitum, & ponendis caſtris
munitionem inciperet, quum Turcæ in noſtros faciendo operi intentos protinus erum-
punt: ſed egregiè Sarnenſis per ſcloppettarios eorum impetum ſuſtinet, multiſque uulne
ratis intra portam compellit, interim nondum perfecta caſtrorum munitione, equites
Naupacto egreſsi in cōſpectum ſe dedere, ut caſtellanis opem ferrent: noſtri quanquam
pauci pro caſtrorum ſpatio, quod erat ampliſsimum, uti ad continendas omnes copias
uſitata ratione dimenſum, alacri tamen animo in munitionibus conſtitere, in aduerſos
ſclopettis rem gerentes, & nonnunquam erumpentes, ubi audaciùs prouectos hoſtes con
ſpexiſſent. Cæterum Turcæ multis in gyros decurſionibus ad caſtra factis, latè omnia
ſpeculati,

ſpeculati, quum ſe ſe prouehere audacius, & cominus pugnare nollet, Naupactum redie- A runt, intromiſſo equite ad caſtellanos, ut eorum animos ſpe celeris auxilii confirmarent. At Sarnenſis, qui ea ſpe traiecerat ut copias omnes confeſtim ſubſecuturas crederet, ubi de conſternatione diſceſſúque militum certior eſt factus, intermiſſo caſtrorum opere ad Pelopõneſi litus, ubi Auria conſtiterat, confeſtim redit, & ad eos pagos eſt profectus, in quos deſertores milites diuertiſſe dicebantur, ducibus præſertim Græcis, qui ſuas iniurias cum lachrymis deferentes, è proximis uicis ad caſtra decurrerant. Eos Sarnenſis nequaquam ſeuerè, ſed comiter reprehenſos, quòd adeo leuiter inſanire cœpiſſent, haud magno cum labore ad officium reduxit, iam enim eos admiſſi facinoris pœnitebat, & ſatis uerecundè ſigna & centuriones agnoſcebant, quum uillas & paſtorales caſas omnibus eſculentis raptim conſumptis, & ignobili etiam collecta præda uacuas feciſſent, ſed reis & ex B conſcientia pœnam meritis Auriæ ſeueritas tantum pauorem adferebat, ut nõnulli metu ſupplicii præſtare dicerent cum Turcis paciſci, & apud eos ſtipendia facere, quã ad ſæuũ ac inexorabilem ducem reuerti. Sed Auria regionis & temporis rationem habendam exiſtimans cunctis pepercit, ita tamen ut ſeueritatem ac iracundiam uultu ſermonéque retineret, nec ueniam deprecantes recipere uellet, niſi uti cohortes decumaturus ad arbitrium militariis imperii ſe dederent; is pauor omnium animis incuſſus, pro pœna ad retinendam imperii exiſtimationem Auriæ ſatisfecit. nec mora, ad delendam ſeceſsionis infamiam parati animis in Aetholiam ſunt traducti, ſimúlque expoſita in litus tormenta duobus circiter millibus paſſuum ſupra caſtellum, ut tutiore itinere conuehi poſſent, nam è caſtello Turcæ ea litora tormentis infeſtabant. Ea Chriſtophorus Auria uir impiger ne- C gocio præpoſitus attracta funibus & impulſa militum humeris, per centurias labore diſtributo, in caſtra conuexit, eodémque tempore Cabanilia cum trecentis ſclopettariis antecedens, opportuno & antè, ut diximus, explorato loco caſtrametatus eſt. dum hæc adminiſtrantur, Turcæ Naupacto magnas peditum & equitum copias educunt, & in noſtros pleno paſſu deferuntur, iam enim & a Corintho, & ab oppidis quæ ſunt ad Acheloum amnem, totáque Peloponneſo & Aetholia, præfecti equitum raptis quas poterant turmis, Naupactum conuolarant, nec Sarnenſis, haud quaquam ea multitudine territus, ſibi deeſt; ad quatuor milia peditum in unum agmen cogit, & quadrata acie contra hoſtes progreditur, extra ordines uero delectam ſclopettariorum manum rem gerere iubet, in tergo caſtellum relinquebatur, & in noſtris munitionibus præſidium erat relictum, quo eru- D ptiones cohiberi poſſent, & in ipſam caſtelli portam tormenta peritè atque opportunè directa fuerant: inſultantibus undiq. & procurſantibus Turcis, nec pedeſtres copias in aciem producentibus, Sarnenſis ſe recipere, & in caſtra ſe conferre cœpit, in tergo extraordinarii ad angulum dextrum quadrati agminis conſtituti, ſine periculo inſequentes Turcas repellebant, circumueniri enim non poterant, & cum aliquantum in aduerſos procurrerent diſploſis ſclopetis tutiſsimus ad agmen erat receptus. Prælio ad occaſum ſolis protracto, Turcæ nulla re memorabili geſta Naupactum ſunt reuerſi. Sarnenſis in caſtra copias reduxit, totáque ea nocte quæ ſecuta eſt ad aggeres foſſáſque perducendas milites in opere fuerunt, conſtitutáque ſuis locis tormenta muralia quæ exterioribus ædificiis protegebantur, oriente autem ſole turres quæ prominebant magna ui quaſſari cœptæ, nec Turcæ conſtantiſsimè & acerrimè propugnando ulla in parte timoris ſignum dabant, E erant enim in his plerique ueterani Ianizeri in cuſtodia oppidorum atque arcium relicti: ad extremum is exitus oppugnationis fuit, ut perfracto muro multiſque intro uariis caſibus interfectis, noſtri in caſtellum irrumperent; trecenti ferme Turcæ, nemine capto, trucidati; nonnulli inſigni animorum contumacia media incluſi turre, ſe ipſos & turrim totúmque penè caſtellum, non ſine noſtrorum clade, ſuccenſo tormentorio puluere, concremarunt, tanto ruentium murorum crepitu, ut litora ueluti terræmotu pertremerent, & triremes, quæ ſuberant ad ſagittæ iactum, lapidum fragmentis penè obruerentur. Andreas è prora prætoriæ triremis prælium ſpectauit, donauítque Sarnenſem & Saluiatum ſingulis ingentibus tormentis, tanta enim uis æneorum tormentorum in caſtello reperta eſt, ut ſeptuaginta milium aureorum pretium excedere diceretur. Ea demum tormenta

ſtupendæ

A ſtupendæ magnitudinis Arabicis inſcripta literis, ad uictoriæ monumentum Genuam
delata, in portus mole conſtituit, ubi de piratis ad Planaſiam inſulam ſuperatis, ſacel-
lum Deiparæ uirgini ex manubiis antea conſecrarat. His confectis rebus poſito ad Co-
ronem Hiſpanorum præſidio, atque urbe tormentis, & multorum menſium commeatu
diligentiſsimè permunita, Mendocium ita animo confirmauit, ut fidem daret, & prolixè
pollicer etur ſe, uel priuato ſumptu, ſi id Cæſar facere differret, in eius auxilium claſſem
eſſe tranſmiſſurum. Interim Saluiatus ſuis triremibus in intimum ſinum prouectus,
ad Lecheum uſque portum, hodie diui Demetrii uocatum, ſub ipſa Corintho pauorem
circumtulit, & ueteris Sycionis, quam hodie Baſilicam appellant, &, quæ in aduerſa par
te eſt, Creuſæ litora ſuccenſis hortorum ædificiis latè uaſtauit. Nec multo pòſt Andreas
B appetente hyeme, & acceptis à Cæſare literis, quibus diſceſſum à Pannonia Solymani,
& ſuum in Italiam aduentum ſignificabat, fœlici uſus nauigatione, Neapolim, atque inde
Genuam eſt reuerſus. Interea Clemens per Tiphernates iter habens, aſperis inuſitatis
que itineribus ſuperato Apœnino, ne ingratæ patriæ mœnia conſpiceret, per Aemi-
liam Bononiam uenit, excœpitq. Cæſarem Mantua profectum; nec quicquam ea hyeme
memorabile uel cottidianis congreſsibus eſt actum, quàm ut lis de repudio Henrici
Britanniæ regis toties agitata pronunciante Pontifice finiretur. Exardebat enim iam
tres annos rex ille, alioqui multarum uirtutum laude inſignis, ſæuo ac impotenti amore
Annæ Bolanæ, quæ in aula reginæ liberius educata, eò inſaniæ amatorem regem pro-
pulerat, ut Catharinam Ferdinandi regis filiam, ipſiuſque Caroli Cæſaris materteram,
C præſtanti pudicitia, & ſingulari humanitate modeſtiáque reginam, exturbandam domo
repudiandámque decerneret, ſcilicet ut ipſa in uacuum thorum ex pellicatu in ſpem ma-
ſculæ atque legitimæ prolis reciperetur. Neque enim Henricus aliam prolem ex Catha
rina ſuſceperat, quàm puellã iam propè nubilem, quæ ſuauitate formæ, & morum elegan
tia plurimum excellebat. Huius impii inſaníque conſilii fautor extiterat Thomas Ebora
cenſis Cardinalis, perpetuis adulationibus ſummum potentiæ locum apud regem conſe-
cutus. Is docebat Catharinam uxorem legitimam eſſe nequiuiſſe, quoniam Arcturo fra
tri antea denupſiſſet, uetari id ſacroſanctis noui ac ueteris inſtrumenti legibus, neque
Iulium Pontificem, quæ diuino iure eſſent conſtituta, uel accepto multo auro, reſcin-
dere potuiſſe. proinde repudiandam eſſe, ne inceſtus crimine perpetuo pollutus, pòſt
D mortem ſempiternis inferorum ignibus damnaretur: neque idcirco filiam uideri ſpu-
riam debere, quoniam optima fide eam factis ritè nuptiis genuiſſet: ſi uero legitimam
ex totius inſulæ delectu uxorem duceret, ipſum & ſibi, & regno ad certam ſucceſsionem
ſuſcepta uirili prole conſulturum. Addebat Thomas non deeſſe ex Pariſiorum gymna-
ſio ſacrarum literarum profeſſores, qui ſecundas nuptias ritè fieri poſſe, damnato prio-
re coniugio, ualidiſſimis rationibus comprobarent. Hic Thomas magno Fortunæ lu-
dibrio, quum ſummam dignitatis, atque potentiæ faſtigium teneret, & ſeipſum auari-
tia, ambitione, ſuperbiáque tumentem capere nequiret, præceps datus improbæ adula-
tionis pœnas fœda morte perſoluit. Ferunt eum Franciſco regi occulta fide, & egre-
gia in diuerſum ſimulatione coniunctum, ut pote qui Gallico auro, regiíſque mune-
ribus maximè gaudebat, magnis artibus repudio fauiſſe, ut Henricus à Cæſaris amici-
E tia ex ea longè grauiſſima contumelia penitus diuelleretur, & ſubinde Gallico nomini,
abſque ulla ſpe receptus, arcto & neceſſario quidem fœdere iungeretur. Cæterum Cle-
mens, qui ut eam controuerſiam aliquandiu aleret, continendis in officio regum ani-
mis, tanquam ambigui iuris ad duodecimuirale iudicium reiecerat, ubi uidet diuerſa
petentes integra authoritate diutius non poſſe diſtineri, ius & æquum ita Britanni re-
gis amicitiæ prætulit, ut Henricum omnino moneret, ſe ei intra certum tempus aqua,
& igni, & Chriſtianis ſacris interdicturum, niſi repulſa Anna Catharinam in priſtinum
coniugii locum recœpiſſet. Ea inanis intempeſtiuæque ſeueritatis comminatio in-
expiabili malo ſummóque detrimento reipublicæ poſtea ceſſit: quando rex ille non
multo pòſt ab authoritate Romani Pontificis, ſuáque priſtina pietate diſceſſerit.
Actum ſubinde eſt de tuenda pace, quam tanto ſumptu, tantisque periculis quæſiuiſſent,

nam in eam pacem, quæ publico fœdere biennio antè Bononiæ fuerat conſtituta, Ge- A
nuenſes nequaquam adſcripti fuerant, queis tum maximè infenſus erat Franciſcus.
Genuæ ſiquidem imperium, uti antiqui Gallorum regum iuris, nec incluſum recentis fœ
deris legibus repetebat; adeo ut negociatores Ligures Lugdunenſi emporio pelleren-
tur, nec alicui importare eorum merces fas eſſet, & a Maſsilienſibus trierarchis infeſto
ubique mari, Genuenſium nauigia magno ciuitatis detrimento caperentur. Minabatur
quoque Franciſcus ſe in ſubalpinis Salaſſorum oppidis equitum & peditum copias hy-
bernorum ſpecie tranſmiſſurum, ut clientibus ſuis præſidio eſſent, nam Franciſcus Salaſ-
ſus regulus, pulſo fratre, & matre cuſtodiæ tradita, qui partium Cæſaris erant, in Galliam
ad Franciſcum ſe contulerat. Venerant quoque Bononiam ſummæ authoritatis uiri Acro
montius atque Tornonius Cardinales, qui à Pontifice poſtulabant, ut Hiſpani, uti con- B
fectis bellis & pace parta, tandem Italia deducerentur, ſi id fieret, Franciſcum regem
omnes ſuperiorum temporum iniurias ſatis æquo animo eſſe laturum; quòd ſi inuetera-
ri alſque in Italia Cæſaris copias, ad augendam eius potentiam conſpiceret, ſe libertati di-
gnitatique amicorum & ueterum clientium ſuorum, qui ſibi in Italia non deeſſent, æquiſ-
ſimo iure conſulturum. Veneti quoque ullo alio, quàm ueteri fœdere, illigari nolebant,
ſéque omnino præſtaturos profitebantur, quod diſertè in fœderum tabulis eſſent polli-
citi, maturámque opem Franciſco Sfortiæ protinus allaturos ſi alicunde bellum eius fi-
nibus inferretur: neque enim ex dignitate Veneti ſenatus fore, ſi ueluti tributi nomine
annuam pecuniam tuendæ paci penderent. Ipſos enim nequaquam uereri, nouum ar-
morum motum, nec ſi bellum forte ingrueret, ut ſemel partam pacem tuerentur, uel ma C
gnis ſumptibus eſſe parſuros, ſed Veneti nequaquam permoti ſumptu, qui erat exiguus,
dum ſeſe nouo fœdere excluderent, duas res opportunè conſequebantur, in quibus tuen
dæ exiſtimationis ac libertatis maximum inerat momentum. Nolebant enim Franci-
ſcum regem, ueluti deſperata in reliquum tempus ipſorum ſocietate, ab ſe penitus aliena-
re, atque illum eo prorſus adigere, ut commutato animi decreto, nouam ſibi amicitiam
nouámque fortunam quærendam putaret; è qua demum diſsimulata in præſens grauio-
re iniuria, minores principes, uti ingratos & auerſos, ulciſceretur. Nec Cæſarem omni
ſuſpicione metúque uacuum omnino ſinere, uel ſapientis conſilii fore arbitrabantur; ne
ille Gallos penitus contemnendos eſſe putaret, ſi tota in ipſius nomen ac amplitudinem
conſentiente Italia, undique tutus & principum longè maximus redderetur, exæquari D
enim tantorum regum potentiam ac uires incolumi Cæſaris amicitia cupiebant. Pro-
pterea non obſcura fama ferebatur, admonitum fuiſſe in Pannonia Solymanum, ne uni-
uerſo prælio decertaret, quoniam copiæ Cæſaris, & numero, & animis, & diſciplina inſu-
perabiles uiderentur, ſcilicet ne ex unius pugnæ euentu in alterutra uictoria, aut Cæſari,
quò nihil grauius, aut ipſi Solymano, quo nihil miſerius accidere poſſet, omnibus foret
ſeruiendum. In Clementis quoque pectus altè deſcenderat iniuria ex iudicio Cæſaris gra
uiſsimè concepta, quum Cæſar diſceptator & arbiter Rhegii & Mutinæ principatum Ate-
ſtino Alfonſo, prædamnatis pontificii imperii iuribus, adiudicaſſet. Optarat Clemens, ut
ſi aliqua de cauſa uel ambigui, uel parum æqui iuris, ſecundum ſe litem dare nollet, iudi-
cialis arbitrii præfixum tempus elabi pateretur. in ea enim dilatione neque præiudicari
Alfonſo, neque ſibi & Pontificio nomini multum noceri: ſed iure conſulti Cæſaris ali- E
aliquandiu Pontificis legatum in ſpem ſecundiſsimi litis euentus malignè ludificati, ac-
cepta pecunia uti credidit Clemens, ut ſententiam ferret, Cæſarem propulerant. Eius
rei geſtæ nuncius eo ipſo forte die nonarum Maii e Belgio in Vrbem uenerat, qui, uti
erat Vrbis excidio maximè luctuoſus ex acerbiſsimæ cladis memoria, Clementis ani-
mum magnopere perturbauit. Itaque excludentibus ſeſe Venetis, atque id diſsimulan-
ter probante Pontifice, fœdus eſt renouatum in ſeſquiannum. Eæ fuere leges, ut com-
munibus copiis atque pecuniis, ſi bellum inferretur, id ad tuendam pacem propulſarent.
Dum pax eſſet. XXV. milia aureorum nummûm ex uetere cenſu, Pontifex, Cæſar, Fran
ciſcus Sfortia, & Alfonſus Ateſtinus, itémque liberæ ciuitates, Florentini ſcilicet, Ge-
nuenſes, Senenſes, Lucenſes conferrent, quæ ad alendos centuriones præfectóſque
equitum

A equitum Antonio Lenæ diſpenſanda traderentur. eum enim bello ducem deſignarant,
cuſtodémque pacis & ocii apud Mediolanum eſſe noluerant. His rebus conſtitutis, quæ
præcipua in omni eius uita Clementis laus fuit, Hiſpani ita dimiſſi deductique ſunt, ut
ad Coronem in Peloponneſum multo maxima pars, alii ad Sicularum urbium præſidia,
alii in Salentinis & Calabris ad tuendas arces mitterentur, nonnulli ultro in Hiſpaniam
redirent. ob id factum ſapienter atque fœliciter, populi totius ferè Italiæ, Galliæque præ
ſertim Ciſalpinæ, Pontificis prudentiam, Cæſaris æquitatem, Venetique ſenatus iudi-
cium atque operam eximiis laudibus celebrabant, quòd eorum incomparabili benefi-
cio à rapaciſſimis ſæuiſſimiſque militibus liberati, de libertate, de uita, & de reliquis for
tunis tum primum benè ſperare inciperent. At legati Cardinales Acromontius atque
B Tornonius, qui ab initio interſtrepere, reclamaréque, & libero ore conqueri cœpe-
rant, quòd ea principum coniuratione, non iniqui fœderis prætextu, grauiſſimam
& minimè ferendam Gallis omnibus contumeliam inferrent, poſtquam eos Clemens
ſubtiliter admonuit, ut pacati conquieſcerent, facilè intellexerunt, quantum in dimitten
do diſſoluendóque Cæſaris exercitu, momenti uerteretur. quid enim uel optatius uel ad
omnem belli occaſionem commodius Gallis accidere poſſe, quàm ut Hiſpani ueterani, à
quibus tot clades acceperint, paucorum menſium fœdere percuſſo, Italia, ipſáque Al-
pium cuſtodia detrahantur? Quando enim Cæſarem illos, qui in diuerſiſſimas regio-
nes diſtributi diſperſique eſſent, in eum numerum eámque diſciplinam, uel in magna bel
li neceſſitate coacturum? propterea deſinerent repentini atque adaperti eſſe; præſentia
C diſſimulare, futura proſpicere, & præteritorũ memoriam retinere inciperent; patientia
ac tolerantia omnium rerum neceſſitate ſæpiſſimè ſuperari; hâc uia iſſe Cæſarem, illa
Gallos, atque ita non immerito, & ipſos ingentia incommoda ab æquitate Fortunæ, & il-
lum ampliſſima beneficia retuliſſe. Per eos dies, in gratiam Cæſaris, in numerum Cardi-
nalium aſcitus eſt Gabriel Merinus è Betica, ex infimo hominum ordine quondam ab
Aſcanio Sfortia, ac demum à Leone in lucem Pontificiæ aulæ prouectus. Erat is ingenio
ad omnia obſequia, obeundáque maximarum rerum munera, ualde acuto paratóque,
ſed literarum penitus experti: ita ut Clemens non obſcurè reprehendi poſſe uideretur,
quòd nonnullos tum uirtutis eximiæ prærogatiua candidatos, quum hunc efferret, eo-
dem galero cohoneſtare minimè uoluiſſet. Cæſar primo uere Bononia profectus, Tici-
D num uenit, ut campos & ſua uictoria, & Gallorum clade percelebres, & manentia adhuc
caſtra, & munitiones inſpiceret, monſtrante ſingula loca Vaſtio, ac eius prælii euentus
enarrante. iuuabat enim Cæſarem tum maximè lætum, & curioſè diuagantem ipſis in locis
ueſtigia figere, quibus inſigne aliquod facinus editum conſtabat. Nec Vaſtius honeſtiſſi-
mo officio deerat, quum de ſe ipſo parciſſimè loqueretur, & nomina meritáque fortium
uirorum Cæſari cumulata cum laude commendaret. Mediolani demum, ſummo om-
nium, & Franciſci præſertim principis ſtudio ſuſceptus eſt. Is in priuatam domum di
greſſus, arcem ipſam Cæſari tradidit, ædificii laxitate atque elegantia, itémque bellico-
rum inſtrumentorum apparatu, toto terrarum orbe memorabilem. Inde paucos pòſt
dies ſuperato Ticino amne, ad Viglebanum uenationibus intentus aliquandiu deſedit,
donec paratam eſſe claſſem, & idoneas ad nauigandum tempeſtates eſſe ex literis Auriæ
E didicit, atque ita Genuam eſt profectus. Excepit eum hoſpitio Andreas in ſuburbanis
hortis, quos regio apparatu ita inſtruxerat, ut diſcedenti Cæſari ea ornamenta dono
daret. Erant enim aulæa ſerica, & intertexti auro & purpura lecti, itémque exquiſitæ
artis ſigna & tabulæ; quæ omnia eo nomine ſuſcepit, ut ea hiſdem in cubiculis & con
clauibus ſibi reuerſuro in Italiam, aſſeruari uerecundè & comiter iuberet, nec mul-
to pòſt oram ſoluit prouectúſque ad Stæchades inſulas, quarum primæ Maſſiliæ por-
tum efficiunt, biduo ibi conſtitit. Attulere ei dona tenerrimi commeatus Tenda-
nus Comes Gallicæ claſſis præfectus, atque item trierarchi. ſuborto demum ſecun-
do uento in altum uela dedit, & paucis diebus in Hiſpaniam peruenit. Eodem quo-
que tempore Clemens uia Flaminia Anconam eſt profectus. Eam urbem paulo an-
tè per ſimulationem Turcici belli præſidio occupatam, Pontificiæ ditionis fecerat, re-

dactis in ordinem decurionibus, qui arrogantiùs quàm deceret, libertatis nomeo præ- A
ferentes, Pontificum imperia contemnebãt: ea de cauſa ſuſpectos ciues relegandos cura
uerat, donec arcem loco opportuno conderet, ut ordinata demum republica nobiliſſi-
mo emporio, ſua libertas non ſoluta ad arbitrium multitudinis, ſed aſtricta æquiſſimis le-
gibus redderetur. Inde Pontifex Deiparæ uirginis Lauretanæ templum adiuit, & ad
aram maximam miraculo & uetuſtate memorabilem ſacra confecit, modiciſque de-
mum itineribus per Recinates, & Septempedanos, qui Sanſenerinates hodie dicuntur,
& Camertes in Vrbem eſt reuerſus. Ineunte æſtate eiuſdem anni crebris nuotiis alla-
tum eſt Turcarum claſſem Gallipoli eductam, in Peloponneſum curſum tenere. Nec
multo pòſt Mendocius, qui Corone in præſidio erat, Petro Toletano proregi Neapoli li
teris ſignificauit ſe terra marique uehementer obſideri, ſed egregiè defenſurum urbem, B
dum alimenta ſuppeterent. Verum capitum omnium inita ratione, nequaquam tantum
frumenti, & reliqui commeatus omnino reperiri, ut id tota æſtate ſuffecturum exiſtima-
ret. Proinde Cæſarem etiam atque etiam monebat, ut antè omnia Græcorum ſtudio,
& uoluntati quæ eſſet mirifica, deeſſe nollet, ſi Coronem defendi uellet, & ad id maio-
res copias ſummitteret, facile ſperari, ut Turcæ rebellantibus Græcis tota Peloponne
ſo paucis exceptis arcibus, pellerentur. Sed ab Auria præſertim maturam opem implo-
rabat, adeo ut quum hoſtilis claſſis apparatum eleuaret uerbis, ut certa ſpes parandæ ui
ctoriæ iniiceretur, etiam eum moneret, ut datæ ſibi fidei memoriam retinere uellet.
His rebus cognitis Cæſar Auriæ præcipit, ut claſſem inſtruat, ad id pecuniam curari iu
bet, & duodecim triremes, quas Aluarus Bazanius in Hiſpania ædificarat, ſe continuò C
tranſmiſſurum pollicetur. Igitur coactis circiter triginta oonerariis nauibus, & uiginti
ſeptem triremibus Auria Neapolim uenit, ibi ueterani Hiſpani, qui efflagitatis ſtipen-
diis ab authoritate Vaſtii, proregiſque diſceſſerant, occupatáque Auerſa urbe, & fœdè
direpta, magna detrimenta circumiectis Campaniæ oppidis intulerant, perſoluto ſtipen
dio nauibus ſunt impoſiti Roderico Macicao duce, qui erat caſtrorum præfectus.
Conſcendit & triremes cum manu nobilium militum Federicus Toletanus, ipſius pro-
regis filius adoleſcens, ut eo ſacro bello prima militiæ rudimenta deponeret. Vaſtius
ipſe, qui ſe iturum dixerat, ſuborto uentris profluuio Neapoli ſubſtitit, fuere qui crede
rent dolore contumeliæ adductum potius, quàm occupatum morbo, ea expeditione
maritima operam præſtare noluiſſe: quoniam nuper Bononiæ dum fœdus iniretur, ſi- D
bi prælatus eſſet Antonius Leua, articulari etiam impeditus morbo, qui io Italia, ſi bel-
lum ingrueret, fœderatorum omnium eſſet imperator. Dum hæc parantur, Andreas
ut Coroneorum animos confirmaret, ne deſperatis auxiliis duriùs ſibi conſulerent, Chri
ſtophorum Pallauicinum in familiam Auriam adoptatum, expediti & maxime pugna-
cis ingenii iuuenem, cum ueloc iſſima trireme Coronem miſit. is interdiu per mediam
Turcarum claſſem directa prora in portum inuectus, obſeſſos ingenti alacritate comple
uit, nec multo pòſt inſpectis & diligenter exploratis rebus omnibus, ut de hoſtium co-
ſiliis ac uiribus certiora ad Auriam deferret, meridiano ferè tempore improuiſus eru-
pit, fœlici audacia inter medias hoſtium ſtationes elapſus, adeo ut ſpectaculum miracu
lo proximum cunctis præberet, & perſequentes uelis & remis, extento maximè curſu,
fruſtraretur. At Auria è Neapoli Meſſanam prouectus, ubi de maritimis terreſtribúſ- E
que hoſtium copiis, & de apparatu numeróque triremium certius didicit, omnem ſpem
& rationem inferendi præſidii in celeritate poſitam ratus, nequaquam expectato ab Hi-
ſpania Bazanio in Græciam curſum intendit. Audiebat enim prædonum acceſſione quo
tidie adaugeri hoſtium claſſem, Morúmque præſertim archipiratam Alexandrinum ex-
pectari, cuius conſilio, ac diſciplina præfecti Turcæ in omni eius belli adminiſtratio-
ne uterentur. Quum uero Zacynthum ueniſſet, docentibus Venetis, aliquanto am-
pliorem & inſtructiorem quam putarat claſſem hoſtium ad Coronem ſtare compe-
rit. Nam Luphtibeium Gallipolis Sanzacum, cuius præfecturæ maris imperium eſſe
conſueuit, & Solymanum Acarnanem, Morúmque ipſum circiter octoginta triremes
coëgiſſe, magnúmque numerum propugnatorum ex Ianizerorum ordine io triremes di
ſtributum

A ſtributum eſſe referebant, adeo ut noſtros niſi pleniore uento uterentur, Ottomannicæ
claſsi impares futuros eſſe iudicarent, & nonnulli propterea triremes Hiſpanicas omni-
no expectandas atque euocandas arbitrarentur. Cæterum Andreas, ut de claſſe ſtationé-
que hoſtium certius exploraret, Chriſtophorum Auriam cum inſigni ſua trireme ſpecu-
latum miſit, is quum Acritem promontorium ſuperaſset in proximo ſinu uniuerſam
claſsem conſpexit iuxta litus, obuerſis ad terram puppibus longo ordine collocatam,
cõfeſtimque inde perſequentibus Turcis ad Auriam reuerſus retulit duplo ampliore tri-
remium numero quàm antea ad Coronem uidiſset hoſtes adauctos, eóſque ſibi uideri
non alio conſilio ſub Acrite in ſtatione conſiſtere, quàm ut confligerent, quum noſtri ſu
perato promontorio ad Coronem proueherentur. At Auria, qui neque Bazanium
B expectabat, neque multum ea hoſtilis claſsis amplitudine terrebatur, nihil cunctari, & in-
ſtituti itineris curſum tenere conſtituit. Itaque ſuborientibus Etheſiis, qui uenti æſtate
pomeridianis horis ab occidente perflare conſueuerunt, noſtri hoc ordine acie inſtructa
Acritem ſuperant, & recto curſu ad Coronem deferuntur, antecedebant duo maximi
galeones, quorum nauigiorum formam alio loco deſcripſimus, alterum ipſe Auria ma-
gno ſumptu ædificarat, alterum pari magnitudine adduxerat Belhomius Siculus; his
erat iniunctum, ut in læuam uela conuerterent, & quum hoſtium claſſis à litore proue-
heretur, deiectis anchoris medio inter utranque claſſem loco conſiſterent, ut quum opus
foret, tormenta quæ erant eximiæ magnitudinis, in aduerſam diſploderent, hos onera
riæ naues plenis uelis ſequebantur, in tergo fuere triremes omnes latiſsima fronte one-
C rariarum agmen cogentes, dextrum cornu Pontificiæ Rhodiæque triremes, quibus præ
erat Saluiatus, læuum Antonianæ hoſti proximum obtinebant, mediam uero aciem
ipſe Auria tenebat, Turcæ ad primum conſpectum à litore non diſcedentes procul tor-
menta emittere, & demum prouehi cœperunt, ut ex propinquo rem gererent, cohortan
te antè alios Moro, qui audentius in noſtrorum latera, & deniq. in terga uertebatur. Nam
noſtri quum propoſitum ſuũ tenerent, & nihil in læuam cõuerſis proris recta ad Coronẽ
contenderẽt, fugæ ſpeciem præbebant, eò præſertim quòd triremes à dextro cornu, me
tu tormentorum adductæ in altum magno capto circuitu ferebantur, & pleræq. aliæ ex
media, Antonianáque acie onerarias conſecutæ confuſiùs quàm deceret inter eas ſeſe
inſinuabant, quanquam nullum propè detrimentum ab hoſtium tormentis accipe-
D rent, nec galeones curſum intermiſerant quum conſiſtere debuiſſent. In ea perturba-
tione noſtræ claſſis Morus Luphtibeium eſt cohortatus, ut pulcherrimæ occaſioni non
deeſſet; ſed illo cunctãtiùs & conſideratiùs prouehente ſeſe Auria ab onerariis triremes
explicauit, & ad Coronem ſecundo uento eſt deuectus; duæ onerariæ implicatis inter
ſe antennis, quum cæterarum curſum æquare non poſſent, in tergo hæſerunt, ad has op
primendas extemplò uniuerſa hoſtium claſſis aduolauit. Tum uerò Hiſpani nequa-
quam pro ſua uirtute, uti deſerti & negotii naualis rudes inſano pauore conterriti, in
ſcaphas deſilire cœperunt, ut noſtros conſequerentur; in ſuam Hermoſilla ipſius ſcor-
tum cum magno auri pondere demiſerat, in alteram Petri Sarmenti ſignifer deſi-
lierat, nonnulli, mirum dictu, quanquam natare neſcirent, quòd eos ſcaphæ non ca-
perent in mare præcipites ſe dabant, ut ad noſtros enatando perfugerent. Andreas
E conuerſa prætoria à ſcaphis funium oram ſibi porrigi magna uoce petebat, ut one-
rarias remulco attraheret, ſed illi nequaquam funis caput attulerant, ne qui erepto
conſilio tantum de fuga occupati metu cogitaſſent. Itaque Turcæ ſcaphas opprimunt, &
circumiecta triremium corona, onerarias adoriuntur in minorẽ nauem erepentes, Hiſpa-
nis, quod nunquã aliàs acciderat, animos deſpõdentibus eam capiunt, ex hac multis inter
fectis in excelſiorem tranſcendunt, in ea cruentum æditur prælium. nam amiſſa prora &
medio ponte, Hermoſilla ad puppis caſtellũ ſe receperat, & ab ima carina ferreo tormen
to ſaxea pila ingens emiſſa triremes duas, interfectis ad triginta Turcis uehementer affli
xerat. At Auria perturbato ſed ingenti animo, ignominiæ loco ducens ſi in oculis no-
ſtrorũ naues circumuentæ atq. expugnatæ caperentur, cohortatus trierarchos ut proras
cõuerterent, & remis cõtenderent ad opem ferendã, in hoſtes curſum intendit, id conſpi

cati Morus,& Luphtibeius.& Solimanus,quòd iam pleniore Fauonio ad Coronem ſen- A
ſim detruderētur,& ab ingenti colubrina,quæ in turre erat cōſtituta,emiſſæ pilæ ad ipſo
rum triremes uel in trium miliū ſpatio perueniebāt, magno tumultu explicare remos,&
deſertis nauibus ſe recipere cœperunt,in eos Auria ad .lx. pilas ferreas cōtorſit, & in mul
to ſpatio cōtinēter diuerberatis eorū puppibus eſt perſecutus,iam Antonio Auria ad op
pugnādas onerarias cōuerſo. Ibi Hiſpani qui egerrimè pugnā ſuſtinebant,quū Turcis,
uti paulo antè ipſis acciderat, cōmutata fortuna,animus cōcidiſſet,in medio nauis ponte
repugnare audaciùs cœperāt, & Antoniani mirabili celeritate undiq. ſcandētes in ſumma
caſtella euaſere,in ea contentione trecenti fermè Ianizeri , qui ſingulari uirtute naues oc
cuparant,à ſuiſq. deſerti fuerant,interfecti aut capti ſunt. In his fuit Iuſuphius ſenex,mil
le Ianizeris præpoſitus,quem Auria ſericeis ueſtibus,atque aurea torque donatum,ut ad B
ſimilem quoque liberalitatem hoſtes prouocaret,ad Methonem ſine pretio dimiſit. At
præfecti claſſis,uti poſtea cognitum eſt,ad grauiſſimas uerborum contentiones deſcende-
runt,quum Luphtibeius à Moro,Solymanóque Acarnane,& denique ab omnibus incre
paretur,quòd cupientibus militibus,& ſingulis obteſtantibus trierarchis,æquiſſima con-
ditione dimicare noluiſſet,ſed ille ſecretiora mandata à Solymano imperatore ſibi data
dicebat,ut omnino ſeruaret claſſem,atque omnem pugnæ aleam ſedulò deuitaret. Inte-
rea dum ad onerarias naues pugnaretur,Mēdocius in deſerta hoſtium caſtra erupit , nam
conſpecta noſtrorum claſſe,atque inde magno timore concepto,terreſtris exercitus ,ne
quaquam planè collectis uaſis,effugit: in his caſtris non exigua copia commeatus,& ca-
ſtrenſis ſupellectilis eſt reperta. Itaque Andreas re feliciter geſta,frumentum,uinum,& C
reliqui commeatus magnam copiam,tormentariíque pulueris cados plures exponit, Ma
cicao,cohortibúſque eius urbem cuſtodiendam tradit, Græcos conſolatur,hortatúrque
ut ea obſidionis & belli incommoda patienter ferant,Cæſarem enim in ea præcipue cogi
tatione uerſari,ut ineunte uere,terra,maríque in Peloponneſo cū Turcis bellum gerat,
eúmque nihil ducere honeſtius,aut ad gloriam ſplendidius , quam benemeritam de ſe
Chriſtianóque nomine Græcorum gentem , ex diuturna ſeruitute in lætiſſimam reſti-
tuere libertatem. Fuere qui exiſtimarent Turcas uniuerſa claſſe exui ea die facilè potuiſ
ſe,ſi Auria Bazanianas triremes expectare , quàm infirmis uiribus à Meſſana feſtinare
maluiſſet, ſed alii eas grauiore rectióreque conſilio in freto Siciliæ opportunè ſubſtitiſſe
dicebant,ne Italiæ litora penitùs omni nauali præſidio nudarentur. Neque enim uniuer D
ſas triremes in unius pugnæ periculum deuocari Cæſar uolebat, utpotè qui nequaquam
præclarè exploratam haberet Gallorum uolūtatem ,qui augendæ atque adornandæ claſ-
ſi ad Maſſiliam toto eo anno magnopere ſtuduiſſent. At Auria uetere exercitu in na-
ues impoſito,à Corone diſcedens ad inſulam Ticanuſſam,quam Veneticam hodie uo-
cant,ſupra Acritem conſtitit,ratus Methonenſi portu egreſſuros hoſtes,ut prælio conten
derent. Sed quum nullis artibus elici ,neque tuto oppugnari poſſent,uti erant mole ipſa,
turribúſque protecti,Corcyram uenit,atque inde Meſſanam eſt reuerſus. Nec multis in-
de diebus Morus quum Venetis onerariis nauibus,quæ mercaturæ cauſa Syrtam pete-
bant,inſidiaretur,cum Hieronymo Canali apud Cretam,nocturno prælio conflixit, ex
tredecim Mori triremibus , quatuor perfractæ demerſæque ſunt,tres captæ,reliquæ ma
gna ex parte remigibus nudatæ Alexandriam ex fuga petiuerunt;in his trecenti ferè Iani E
zeri,qui Memphim deportabantur,itémque ad mille Turcæ ex nauali turba interfecti.
neq. enim Veneti prædonibus parcunt, quòd cathenatis ſeruis ad remum minimè utan
tur,unus ferè omnium Morus quum nomen profiteretur,iam graui uulnere tranſuerſa
fronte ſuſcepto , ſeruatus eſt , & cura ingens adhibita accitis medicis ut ſanaretur. am-
bo enim mutui erroris ueniam deprecantes,egregia ſimulatione teſtabantur, ſe ſimilitu-
dine triremium,& falſa de hoſte coniectura deceptos,nam Morus pro Aurianis Vene-
tas ſe adortum fuiſſe prædicabat , Canales uerò ſe pro Moro Barbaruſſam credidiſſe,
qui tres Venetas triremes ſuperioribus annis intercepiſſet. Nec Solymanus eam iniuriam
iniquo animo tulit,Venetóq. legato ad Byzantium,demiſſa,& in erroris excuſationem
compoſita oratione ſatisfacere contendenti,Canalem rectè militaritérque feciſſe reſpon-
dit

A dit, qui uim illatam fortiſſimè repuliſſet. Ex Cæſarianis uerò tres triremes Adarnio duce,
quæ omnium poſtremæ in ora Brutiorum uecturæ & mercimonii cauſa aliquandiu hæſe
rant, ad Paliourum à Sina prædone, cui Iudeo cognomen fuit, circũuentæ captæq. ſuot.
Sub id tempus Clemens Pootifex Caibarinam iuniore Laurentio Medice genitam Hen
rico Franciſci regis filio deſpondit, appetentéque colloquium rege, Maſſiliam, ut ibi nu-
ptias ioſigni conuentu habito celebrarent, nauigare conſtituit. maximè decorum enim ſi-
bi futurum rebatur, ſi qui Cæſaris filiam domi ſuæ taoquam nurum erat habiturus, regiæ
quoq. & longè oobiliſſimæ ſtirpi ſuum ſanguioem inſeruiſſet: ea affinitas uti ambitioſiùs
expetita, atque id maxime colloquium importuno tempore quæſitum, uehementer Cæſa
ris animum commouit, adeo ut mioores quoque principes, & Italiæ totius populi magno
B pere terrerentue, quaſi Pontifex qui dudum tanta prudeotiæ cum laude, afflictæ euaſta-
tæque Italiæ pacem atque ocium peperiſſet, deprauato demum animo & commutata uo
luotate renouãdi belli cauſam eſſet præbiturus. Conſtabat enim Cæſarẽ urbe Mutioa Al
fooſo Aceſtino adiudicata adeo Clemẽtis animum perturbaſſe, ut plerique eam iniuriæ
moleſtiam, quam nec ille ſimulanter deuoraſſet, alienato planè ſtomacho percoqui mini
mè poſſe exiſtimarent. Sed Clemens, qui conſilia ſua aſſiduis cogitatiooibus euigilata ter
mioarat, magno ſibi artificio & temperameoto Cæſaris pariter, & Franciſci regis amici-
tiam tuendam eſſe arbitrabatur. periculoſum enim eſſe prædicabat uoam taotum amici
tiam colere, quæ cum alias excluderet, duriſsimæ ſeruituti proxima uideretur: Pontifi-
ciæ ſiquidem dignitatis & æquitatis eſſe, commuoem ſe omnibus parentem atque beoe-
C uolum profiteri, neq. adeo Gallorum regem tanti oominis, & qui Chriſtiaoæ religionis
ſæpius defeoſæ propagatæque titulos præferret, cootemoeodum exiſtimare, ut colloquiũ
cupienti piéque peteoti, quum id ipſe bis Cæſari dederit, omnioo deoegetur. Anne ali-
ter exſcindi abolerique poſſe Lutheranæ hæreſis malum? quàm ſi Franciſcus concilio fa
ueat, authoritate & uiribus adſit, & in eam præſertim cauſam, ſenſus, & conſilia Gallicæ
plena pietatis, cum Cæſare coniungat? ſe profectò ea mente in Galliam proficiſci, ut pa-
cem atque ociom coofirmaret. quid enim alieniùs à natura ſua, & quid denique ſtultiùs,
quàm pacem euertere, qua ipſe aotè alios taotopere gauderet, & ut ea diu frueretur, cum
acerbiſſima rerum omoium cõturbatione, ſumma uitæ & dignitatis pericula ſubiiſſet? Pro
iode timere & malignè ſuſpicari deſinerent, qui ſua io rempublicam merita minimè noſ-
D ſeot, aut quid ſuperioribus temporibus eſſent perpeſſi obtuſo uel iograto ingenio minimè
meminiſſeot. Igitur inclinante æſtate Ioãnes Stuardus Albaniæ regulus cũ uiginti triremi
bus è Maſsilia ad portum Veneris uenit: eius uxor Catharinæ ſpõſæ materterra erat, ipſé-
que iungendæ affinitatis author, & ſponſalium præcipuus interpres extiterat. Itaque Al
banius ſpooſa ad Niceam Prouiociæ mari deuecta, ut ea inde terreſtri itioere Maſſiliam
perueniret, conuerſis inde uelis, Liburnum eſt profectus. Iam Clemeos per Etruriam
Piſas uenerat, expectatáque idonea tempeſtate quum ad mare deſcendiſſet triremes gal-
licas cõſceodit. affuere ex compoſito à Meſſana redeuntes cum ſua quiſque claſſe, ipſe Au
ria, Aluaréſque Bazaoius, & Saluiatus, qui ante portum decurrentibus cum inſigni orna-
tu uexillorum teiremibus, diſploſiſque omnibus tormentis, Pontificem cooſalutarunt; eo
die qui ipſi omnium lætiſſimus fuit, Clemens ad Herculis Mooeci portum, qui Villafran-
E cha dicitur, perflantibus Euris, atque indè biduo pòſt Maſsiliam peruenit. Exceptus eſt
ab Aoneo Memoraotio regiæ familiæ magiſtro, incredibili apparatu ſumptúque, poſtri-
die rex ipſe cum Eleooora regioa, tribúſque liberis affuit, totius Galliæ nobilitatem tra-
heos. Nec multo pòſt io ſoleooi Cardinalium epiſcoporúmque conſeſſu medius inter li-
beros in genua procumbens, hilari oſculo exceptus alleuatúſque eſt. Orauit tum Lati
nè & luculenter Ioannes Bellaius epiſcopus Pariſienſis, quum eum congreſſum ſummæ
fœlicitatis maturum iam publicæ pacis fructum, feſsis Chriſtianorũ rebus, allaturum omi
naretue. Grauiſsimis inde cooſultationibus extracti aliquot dies, tanto conſiliorum ſi-
lentio, ut ne arbitrum quidem, qui lumen proferret, nocturnis colloquiis admitterent:
ipſorum enim cubicula paries tantum cum ſecretis foribus dirimebat. Fama erat utrun
que mutuis cum lachrymis recentes calamitates defleuiſſe, repetiſſéq. origioes antiquo

rum conſilium, ueluti uno ordine connexis erroribus, quibus demum in tantas carceris A
miſerias decidiſſent. Nec deerãt curioſi abditarum rerum interpretes, qui ſubtiliter exce
pta auribus, aut ingenii libidine conficta enumerando, Clementi grauem inuidiam apud
Cæſarem conflarent, quaſi ille iam regi certiſſimo fœdere iungeretur, ut quum per occa
ſionem commouere uirium lacertos poſſent, in Italia bellum renouarent, quo ſimul &
hic Mediolanum repeteret, & ille Rhegio & Mutina potiretur. Augebant ſuſpicionem
maturatæ nuptiæ, quæ impares regio ſanguini uiderentur. Siquidem nobiliſſimus ado
leſcens Henricus quanquam ætate tenerior, Catharinam celebratis inſigni cerimonia nu
ptiis, ex uirgine mulierem prima nocte reddiderat. cui quanquam materna oppida in Ar
uernis, atque item centum milia aureorum nummûm cum unionibus multiſque gem-
mis & pretioſa thori ſupellectile, coniugalis mundi nomine affluenter acceſſiſſent, nihil B
tamen exæquari uidebatur; nonnullis dotem ſimul & nouæ nuptæ natales obliquo ſer-
mone eleuantibus, qui Pontificem maximè ſuſpectum Cæſarianis reddere contende-
bant. Vnde & illud falsè dictum Philippi Strozzæ legati apud regem in uulgus ema-
narat. Regiis enim quæſtoribus, quum illis repræſentata dotis pecunia ſolueretur, admo
dum exiguam eam dotem eſſe pro regiæ domus fortuna dictitantibus reſponderat, ſe
plurimum mirari, quòd ea dignitate homines, nequaquam arcani regii participes uide-
rentur, poſtquàm neſcirent Pontificem inſigni chyrographo tres inæſtimabilis pretii
gemmas, quarum inſana cupiditate maximi reges deflagrarent, in ſupplementa dotalia
promiſiſſe, illis uero læto uultu quænam eſſent requirentibus, quòd è ſacra tiara detractas
iri putarent, arridens ſubiunxerat, apud peritos rerum, eas fore Genuam, Mediola- C
num, atque Neapolim. Quæ res, ſicuti riſum mouere potuit, ita & mox apud Cæſa-
rianos ſubamaræ ſuſpicionis aculeos reliquiſſe uidebatur. Nobis certè conſtabat Cle-
mentem alienato maximè ingenio, eam Cæſaris ſententiam pertuliſſe, qua ille Alfonſo
Ateſtino Rhegium & Mutinam adindicarat; adeo ut iniuriam libero ore conqueſtus, cõ
tra morem, barbam alternante manu demulceret, & aliàs irati animi decretum in collo
quiis, nimia diſſimulatione fateretur. Cæterum Maſſiliæ conuiuiis, ſaltationibúſque
trigintaquatuor dies inſumpti, tanta principum, minorúmque ordinum contentione &
cura, implendis totius munificentiæ ac humanitatis officiis, ut is conuentus eæq. nuptiæ,
neque iucundiore comitate, neque effuſiore ſumptu, neque liberiore lætitia celebrari po-
tuerint. Aderant tres regis filii in quos ora hominum uertebantur. In Franciſco Delphi- D
no eminebat ingenium graue, multa reconditarum rerum cognitione defixum. Henri-
cus autem iucunditate animi, corporis & cultus militari habitu, ſermonis alacritate, Gal
lorum naturæ ſimilior, ſtudia fauentis populi promerebatur. In Carolo autem puero id
erat decus oris, ea eruditi & admirabilis ingenii ſuauitas, ut nemo eo rege, prole felicior
haberetur. Honeſtauit nuptias Heleonora regina, ſerenitate, modeſtia, mundiriis, tanto
rege dignisſima. Nec indigna erat noua nupta regio faſtigio, quum haud dubiè Leonis
decimi maioris patrui indolem, à magnitudine excelſi liberalíſque animi, honeſtiſſimíſ-
que moribus referret. Ipſe autem Franciſcus ſua peculiari liberalitatis laude ſupra cæte
ros principes maximè inſignis, ſeipſo ſplendidior apparuit, ſingulis enim Cardinalibus
opulentæ ex Galliæ ſacerdotiis penſiones dono datæ, honeſtatiq. ſunt ampliſſimis mune-
ribus, qui uel ſtudio partium, uel Pontificis gratia pollebant; & ii ante omnes præcipua E
benignitate, qui optimarum literarum, & præſtantis ingenii fama noſcebantur Hos rex
ipſe omnis elegantiæ arbiter, & nobiliſſimarum artium peracutus æſtimator, in ſummam
familiaritatem erudito ſermone pertrahebat. Neque paſſus eſt ſe donis à Pontifice ſupe
rari, nam quum Pontifex monocerotis bicubitale cornu, aureæ cælatæ baſi incluſum, ad
depellenda epulis uenena, dono dediſſet, id latiſſimo aulæo rependit, in quo Belgarum
arte, ſuprema Chriſti cœna cum diſcipulis, ſerico atque auro intexta uiſebatur. Dedit &
cupiditati Hippolyti Medicis Cardinalis, quum ingenuo pudore maiora dona repudiaſ-
ſet, manſuefactum leonem eximiæ proceritatis, quem è Mauritania Hariadenus Barba-
ruſſa cum legatis tranſmiſerat. Diſceſſurus autem Pontifex, quatuor uiros Gallos legit
in ſenatum, commendatione atque iudicio regis delectos. Ii fuere Odettus Caſtellio, cui

Anneus

A Anneus Memorantius aulæ magiſter erat auũculus, & Philippus Bolonius Albani frater, & Clàudius Gibrius Philippi Sciabotti amirantis auunculus, & Ioãnes Venurius, ab innocentia comitatéque ingenii regi carus, & cæteris ætate ſuperior. His rebus confectis, concluſo iam propè hybernis tempeſtatibus mari, circiter idus Nouembres, è Maſſilia ſoluit, tenuítque portum ad uada Sabatia, inde conſcenſis Aurianis triremibus, quum Gallicas remiſiſſet, Centumcellas peruenit, terreſtríque demum itinere in Vrbem eſt reuectus: ita ut adueniens alterutra ſui fama frueretur. aliqui enim, ut in libera urbe impunè accidit, eum ſapientiſsimum appellabant, quòd neptem ſuam maximi regis nurum, & in domo ſua Auguſti Cæſaris filiam rara fœlicitate conſpiceret, & contra alii criminoſe admodum id fa-
B ctum uituperarent, quaſi depoſita ſacroſancti Pontificis perſona, priuatis familiæ commodis, quam publicæ quieti conſulere maluiſſet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXXII.

VIX DVM exacta hyeme Cæſar frequentibus amicorum ſocio-
rúmque literis admonebatur, ut etiam atque etiam proſpiceret ca
uerétque maximé á Franciſco rege, qui conquieſcere & pacem pa
ti minimè poſſe uideretur. Agitare enim illum animo nequaquã
pacato ingens bellum, confiſúmque recenti Clementis amicitiæ, B
id unum opperiri, ut alicunde bellum erumperet. Propterea per
petuis Gallorum legationibus ſolicitari aliquos Germaniæ regu-
los, qui Auſtriæ domui ueteres hoſtes fuiſſent, & Vlderico Vir-
tembergenſi propinquitate ac amicitia coniuncto auxilia præbituri dicerentur. Inter
quos eminebat Philippus Lantgrauius Catthorum princeps, ingenio ferox, armis & cli-
entelis potens, & ſuper hæc Cæſari uehementer infenſus. Hunc enim in diſceptatio-
ne hæreditatis cum Henrico Nanſao litigantem, ab ſe Cæſar penitus alienarat, quum
ipſius iudicio ſecundum litis euentum tuliſſet Henricus: unde ille è Ratiſpona, nódum
peracto concilio, perturbatus iratúsq. diſceſſerat, adeo ut ab eo iudicio ad Martem appel
laret, & ſe ſuo iure iniquiſsimè fraudatum ſuperbo ore quereretur. Itaque non obſcure pa C
rabat bellum, auro Gallico, ut plerique exiſtimabant, opportunè ſubnixus, profitebatur-
que ſe Vldericum in paternam ditionem, uel repugnante Cæſare, armis eſſe reductu-
rum. Errabat exul iam multos annos Vldericus, domo pulſus à Sueuis, quum illi Reit-
lingenſium iniurias uindicaſſent. Maximiliano ſiquidem uita functo Vldericus inſano
conſilio Reitlingum admotis caſtris oppugnarat & cœperat. Id non tulere Sueuorum
fœderatæ ciuitates, quarum in fide erant Reitlingenſes. Itaque decreto publico Vlderi
cum bello perſecutæ, eo impetu intulere arma, ut recepta urbe uniuerſa etiam Virtem
bergenſis ditionis oppida in poteſtatem redegerint. Id Vlderici patrimonium Carolus
Cæſar, uti optimò belli iure captum, coëmit à Sueuis, qui bellicos ſumptus ea pecunia
reſarcire maximè cupiebant, Ferdinandóque fratri & domui Auſtriæ adiecit. Vlderi D
co demum opem imploranti à Gallis & Heluetiis, & oppida ſepius repetenti, cuncta ir
rita aduerſáque obuenerant; iacuítque in obſcuro prouincialibus inuiſus, quòd eſſet in-
genio turbido, crudeli, furioſo, adeo ut uxorem clariſsimis natalibus ortam, quæ Vilermi
& Ariouiſti Baioariæ principũ germana erat, uecordi impetu diuerberaret, agitarétq. cal
caribus, quũ proſtratæ iumenti more temulentus & inſanus inſideret. Cæterũ ex ea ſuſce
perat Chriſtophorũ, militari indole iuuenem; in hũc repudiato patre Baioarii auunculi,
atque item Philippus Lantgrauius beneuolentiam & ſtudia ſua contulerant, & in eum
apud Virtembergenſes mirus amor populari quadam charitate reſederat, quum illum
ab arrogantia ueſani patris immeritas exilii luentem pœnas cum dolore conſpicerent,
adeo ut eum, deſiderio ueterum principum ſuorum, paratis ad defectionem animis re-
quirere uiderentur. Poſtularat Chriſtophorus aliquandiu Auguſta in aula uerſatus, ut E
certis paterni imperii oppidis, quæ maternæ dotis erant, æquitate ac indulgentia Cæſa
ris donaretur: ſed in eam liberalitatem Cæſar adduci non potuit, ut pote qui iuuenem in
genio patri diſsimilem, nec obſcuro prouincialium ſtudio in ſpem repetendi imperii ere
ctum, prouinciæ paulo antè ſuæ caſtellis minimè inſinuandum iudicabat. Ab hac repul
ſa Chriſtophorus ad Franciſcum Galliæ regem confugerat, qui ea tempeſtate inſigni lar
gitione alacritatéque Germanorum procerum amicitiam expetere, itémque miſerorum
& exulum cauſam tueri erat ſolitus. Nec multo pòſt ipſe & Vldericus pater regi bellicæ
arcis montem, quod hodie Pellicardum uocant, præſenti pecunia uendiderunt. Id eſt
in finibus Heluetiorum, ad Rauracam Baſileam, inter Rhœnum & Voſegum montem
quà iter eſt in Tullingos, maximámq. inde Gallis præbet opportunitatem ad conducen
das

A das ex Germania copias. Qua coëmptione Franciſcus iampridem Ferdinando, Caro-
lóque Cæſari non obſcuram ſuſpicionem nouandarum rerum iniecerat. Sed tum quie
tis rebus in fama erat Lantgrauius, quem uulgo ferebant, ubi Chriſtophorum in paterni
imperii ditionem reduxiſſet, continuò in Italiam turbandis Ciſalpinæ Galliæ rebus, cum
ingentibus Lutheranorum copiis peruaſurum. Is enim a maiorum ſacris religionéque,
contumaci, atque inſana quadam ambitione diſceſſerat, ut nouæ eius ſuperſtitionis pro-
feſsione & patrocinio, ſupra opes ſuas clarior atque ualidior haberetur. His de cauſis Cæ
ſar graui conſilio dabat operam ut pacem in Italia tueretur. Iam enim totum id tempus
effluxerat, quod in fœdere præſcriptum Bononiæ fuiſſe meminimus. Itaque Chriſtier-
næ & Franciſci Sfortiæ nuptias omnino maturandas exiſtimauit, ut ſolicitum & dubia
B ſpe nutantem principem in fide confirmaret, liberarétque omni cura Venetos, & Inſu-
bres, ipſúmque Pontificem, qui Franciſcum procreandis liberis operam dare, propaga-
réque Sfortianum nomen, inſigni ſobole cupiebant, ne Cæſar cœlibis, & ſæpe languentis
principis hæres, Mediolanenſi imperio potiretur, de cuius poſſeſsione ad exitium totius
Italiæ funeſto euentu paucis antè annis eſſet dimicatum. Magna igitur omnium lætitia &
gratulatione, adducta e Belgio puella, nuptiæ Mediolani celebratæ ſunt regio ſumptu, &
ob id populis admodum graues, ſed toleratæ tamen alacribus animis, quoniã nudata Cæ-
ſaris uoluntate, ampliſsimam ſpem diuturnæ pacis attuliſſe uidebantur. Feltrium demũ
Vrbinatium principem, qui Veneti exercitus erat imperator, reſtituta ei Sora urbe in-
credibili beneficio ſibi deuinxit. Abſtulerat ei Soram, ut ſuo loco diximus, multis antè an
C nis Ferdinãdus Hiſpaniæ Rex, eam uerò Carolus Cæſar Ceurio nutricio ſuo, qui tum in
cõparabili authoritate pollebat dono dederat, ceſſerátq. demum eius hæredibus, adeo ut
Cæſar qui liberalitatem ſuam erga nutricii poſteros perpetuam uolebat, pecunia ingen-
ti Soram coëmere cogeretur, quo munificentiæ genere eximium eius ſtudium eò præ-
clarius apparuit, quòd in promerenda hominis uoluntate eam urbem dono daret, quam
antea penè promiſſam in præmium partæ de Gallo rege uictoriæ, petenti Piſcario conce
dere noluiſſet. Feltrium enim Mediceo nomini, Clementíque præſertim ualde infenſum,
& maximè idoneum diſturbandis illius conſiliis exiſtimabat, quum ab Vmbriæ Piceníq.
finibus molientem res nouas pontificem expeditis armis urgere facilè poſſe uideretur.
Quin & Columnæ familiæ proceres, tanquam peculiares Pontificum hoſtes, Cæſariana
D rúmque partium defenſores, nouis muneribus proſecutus eſt, qui è propinquo urbi Ro-
mæ imminerent, explorarent conſilia motúſque ſuſpecti Pontificis, atque eum in obſe-
quio fœderis, occulto quodam metu continerent. Quanquam Pontifex prolixè teſtare
tur ſe nunquam eius fœderis & amicitiæ iura uiolaturum. Quid enim ſibi uel ad fami-
liæ fœlicitatem optatius, quam Cæſaris filiam in domo ſua nurum conſpicere? Quid de-
nique ad perſonæ dignitatem atque amplitudinem maius atque præſtantius quam parta
pace uti, perfruíque illa digna pio Pontifice Chriſtiana tranquillitate? unde & afflictis
urbanis rebus diuturnam ſecuritatem parare, & indicto concilio perturbatæ religionis ce
rimonias ad ueteris cultus cenſuram reuocare confideret? Sed eum tunc Pontifex ſuæ
antiquæ ſimulationis fructum ferebat, ut quum uera diceret, ancipiti eius ingenio nulla
fides haberetur. Honeſtauit item Cæſar Melphitano principatu Andream Auriã, ac eius
E propinquos, & trierarchos uberioribus ſtipendiis ſibi obſtrinxit: in eius enim uiri conſi-
lio uirtutéque, totius Liguriæ opes & claſſes, copiæque nauales ſitæ erant. Ita Cæſar un-
díque rectiſsimè prouiſum iudicabat, quum nulla omnino defectio ab his foret timenda,
quos magnis præoccupatos beneficiis, in fide ueteréque obſequio confirmaſſet. Veneti
ſiquidem, uti antea pepigiſſent, ſe Franciſcum Sfortiam defenſuros pollicebantur, & Al-
fonſus Ateſtinus recepta Mutina ſe totum ad Cæſarem contulerat. Nec deerat ſtudium
Mantuano, qui Montisferrati principatum ſibi adiudicari æquitate Cæſaris expectabat;
quum Bonifacius uxoris frater, currente equo lapſus, ſine prole deceſsiſſet. Interea ad
Coronem Hiſpani Græcique; quanquam aliquot nauigia, plena commeatu hybernis tem
peſtatibus eò ab Sicilia fœlici curſu perueniſſent, multarum rerum inopia laborare cœpe
runt; antè alia ſumma erat penuria uini & pecoris; panis furfuraceo ſimilis erat: nam ad

terendum triticum molis quotidiano labore manu ductis utebantur. Ciſternæ quoque A
ab aſsiduo tormentorum ſtrepitu, commotis ſcilicet ab imo parietibus, adeo crebras &
inſanabiles rimas cõtraxerant, ut uel hyemales aquæ à copioſis imbribus, minimè in æſta
tem ſuffecturæ crederentur. Nullos enim egreſſus tutos Turcarum ſtationes incurſio-
néſque relinquebant, nam expediti equites ex inſidiis undique prodibant, magnum nu-
merum mulionum, armigerorúmq. puerorum, & lixarum, quum ii paulo longius ad col-
ligendas oliuas progrederentur, inſidioſis incurſibus interceperant, nonnullos milites an
tè portam repentina inuaſione oppreſſerant: ita enim euagabantur, ut nullo in loco diu
permanerent, & omnibus ex partibus improuiſi adeſſent, utpote qui rectiſsimo & mini-
mè barbaro conſilio, remotam a mœnibus & maximè longam obſidionem inſtituebant,
ut noſtrorum uim atque impetum fruſtrarentur, nunquàm ſeſe ad iuſtum prælium offer B
rent, & nuſquàm ex propinquo ad pugnæ caſum expoſiti, conſiſtere uellent, editis in col-
lium iugis ſpeculæ erant, in queis die noctúque uigiles excubabant, ut cuncta quæ uidiſ-
ſent, in caſtris nunciarentur. Ea erant ad Andruſſam oppidum Meſſenii agri, quod à ma
ri ipſáque Meſſene urbe quondam nobili, quæ hodie Petalidia dicitur, introrſus ſeptem
milibus paſſuũ diſtat, & à Corone trigintaquinque ad Tiffoum amnem, qui Paniſus olim
fuit. Exiſtimabant enim Turcæ ex tanto interuallo noſtros nullam unquam expeditionẽ
eſſe deſumpturos, quæ uix quatuor dierum itinere ab armatis hominibus militari paſſu
confici poſſe uideretur. Cæterum milites Hiſpani brumalibus fermè diebus, cum tedio
tam lentæ & diuturnæ obſidionis, tum multarum, ut diximus, rerum inopia adducti, à Ma
cicao duce petere cœperunt, ut contra hoſtes ad inſigne aliquod edendum facinus educe C
rentur, quãdo iam planè cuncta deficerent, & longinqua ſpes eſſet expectandæ claſsis, quæ
uaſto & ſæuo mari nequaquam antè calendas Apriles, niſi inſano auſu, committi poſſe ui
deretur: inutili enim æquè ac ignobili ocio tempus teri, abſumique interea ſenſim cun-
cta famis ſubſidia, & contabeſcere concepta ualetudine militum uires, & timeri debe-
re peſtilentiam, quæ concluſis, & inuſitato cibariorum genere ueſcentibus, cum ſeſe ape-
riret annus, minimè defutura crederetur. Poſtremò præſtare in acie mori, & non inul-
tos quidem, quàm deſperatione ac inedia confectos tanquam fœminas in ſuprema neceſ
ſitate immanibus hoſtibus dedi; quòd ſi quid audacius tentent, & uirtutis innatæ totiéſq.
ſpectatæ periculum faciant, facilè poſſe incautos, & nihil tale ſuſpectantes Turcas oppri-
mi atque deleri, nunquam enim Fortunam concluſis, & miſero ac infami ocio deſidibus D
adfuturam; uterentur iniquæ ſortis beneficio, & rationem & diſciplinam non ad cautæ
prudentiæ nomen, ſed ad unam tantum inuicti animi magnitudinẽ reuocarent, futurum
profectò ut ipſa præſentium rerum neceſsitas expeditam uiam nobilioribus factis aperi-
ret. At Macicaus, qui muneris impoſiti ac officii denique ſui probè meminerat, compeſce
re has uoces, & docere quantum flagitii admitteretur, ſi præſidio temerè excedendum
putarent, ipſos nequaquam eo cõſilio ueniſſe, ut in mediterraneis Pelopõneſi hoſtes quæ
rendos arbitrarentur, quos à mœnibus primo aduentu, deſertis caſtris effugere coëgiſ-
ſent, parſimonia & tolerantia, uti ſæpè antea feciſſent, eas difficultates poſſe ſuperari: ne-
que ſe dubitare, quin ad prima ueris ſigna Claſſem Cæſaris, & noua auxilia ſint uiſuri.
Proinde eius inſani conſilii penitus obliuiſcerentur, quid enim leuius & denique ſtultius
eſſe, quàm paucos ſine equitibus in aliena & incognita regione, cum iuſto propè exercitu, A
ualido imprimis equitatu, & multis prætorianis cohortibus longè firmiſsimo, dimicare?
& quod aures uix ferre poſsint, relinquere deſertam urbem per aliquot dies in poteſta-
re Græcorum, quos uel fideliſsimos, neque pro natura gentis leuiſsimos, ipſa fames, &
futuri ſupplicii metus inducere poſsint, ut facilè fidem fallant, & protinus ad ueteres do-
minos rebellent. Proinde ſibi in animo ſitum eſſe pro diſciplina tueri urbem, eámque Cæ
ſari ſeruare, & omnia aſpera prius perpeti, quàm deſertæ urbis, & proditi exercitus infa-
miam ſubire. Quid enim acerbius fore, quàm in ipſa fœlici temeritate, ſi etiam Fortuna
uotis annuat, nullam omnino laudem ferre, & contra etiam militari iudicio pœnam pro-
mereri? porrò quid calamitoſius, quam in aduerſo euentu cum ignominia leuitatis atque
ſtultitiæ in ueſtigio pœnitere ſimul & perire? mollitiem eam eſſe animorum non magni

A tudinem,uti falſo nomine appellarent,non enim eos eſſe uiros fortes,qui dolore fatiſce
rent,& famis metn frangerentur,adeo ut ſalutem proiicere,indecoróque nitæ exitu mi-
ſeriis finem afferre,quàm ſtatutum cœlo fatum expectare malint. Erat Macicaus, uti ab
obſcuro Cantabriæ oppido nō natalibus,ſed inſigni uirtute clarus,fortibus factis,& mul
ta corporis ac ingenii patientia,ab infimo peditum ordine,uti antea Nauarro,Ioannique
Dorbino contigiſſe conſtat,ad præfecturam caſtrorum prouectus,ob id maiore lenitate
comitatéque imperii uim exercebat,adeo ut non elato,ſed temperato ingenio in conſi-
liis uteretur,& ad declinandam inuidiam nunquam uſurpata ducis appellatione ſeſe cæte
ris centurionibus coæquaret,inter quos eminebat ſpectatæ nobilitatis Didacus Touar-
res,eius ſententiæ facilè princeps, & uſque adeo uehemens, ut quum alios penè omnes
B ſecum traheret,uix illi a Macicao reſiſteretur. Cæterum re in præſens dilata,& continuo
demum triduo magnis diſputationibus in utrámque partem habitis uehementer agitata,
Touarres,& Hermoſilla Macicaum expugnant: ille uictus precibus atque iudicio mili-
tum dat manus,eundúmque eſſe decernit,teſtatur tamen ſe inuitum trahi,& nimia eorū
cupiditate ac intempeſtiua deſperatione,totius belli ſummam,& ſalutem omnium in id di
ſcrimen adduci,in quo nulla propè ſpes ſecundi euentus,aut omnino tuti receptus emi-
neret: ad id quoque fortiter audendum magnopere cogebatur à Græcis de ſua ſalute li-
bertatéque ſolicitis,inter quos rei bellicæ peritia,& Turcarum ſtipendiis clari plurimum
eminebant Lazarus citeriore Macedonia oriundus, & Buſeus dignitate equeſtri,& ipſe
antè alios Barbatius Græcorum longè fortiſsimus: is turcicæ peritus linguæ,ſingularem
C totins regionis ac itinerum omnium notitiam tenebat,hortabatúrque ut ſe duce, & ante
ſignano ad eam expeditionem uterentur: ſe enim daturum operam,ut occulto itinere
ad hoſtes conſopitos,aut nihil tale uerentes maturè atque opportunè peruenirent. Ma-
cicaus,qui alienam temeritatem ſua prudentia & diligentia maximè ſarcire cupiebat,an-
tè omnia integro triduo cauit nequis omnino Græcorum urbe egrederetur, ac demum
Liſcanio atque Mendeſio centurionibus urbe commendata,qui cum ægris ac ætatè gra-
uibus in cuſtodia relinquebantur,hiſque iniunctum eſt,ut portas continuo obſeruarent,
ne profectionis fama ad hoſtes deferretur,de ſecunda uigilia educto agmine ad Andruſ-
ſam Barbatio duce contendit,ſinuoſis & inuſitatis itineribus,ut culta ac frequentia loca,&
Turcarum cuſtodias deuitaret,ea nocte dimidia ferè itineris parte confecta, nam à bru-
D mali ſolſtitio longiſsimæ noctes erant, & exorto ſole in caua & nemoroſa ualle copias cō
didit,atque eo inclinante in ueſperam,curatis quiete cibóque corporibus, eo gradu ad
Andruſſam perrexit,ut paulo antè auroram hoſtibus appropinquaret. Erat in oppido
Caranus è præfectis prætorianarum cohortium uirtute inſignis,& cum eo circiter tria mi
lia peditum,in queis fuere ſclopettarii è Ianizerorum ordine mille & quingenti, cæteri
è genere Aſaporum partim ſagittarii,partim haſtati erant: extra oppidum uero Acoma-
tes,cui à præſtanti forma Iuſello cognomen fuit,in ſuburbanis tectis ad mille delectos e-
quites continebat. Summa omnium,& Macicai,Barbatiíque in primis ſententia erat,nul
lo cum ſtrepitu,& ſuſpenſis quidem paſsibus ſtabula & caſtra equitum pertranſire,adori-
ríque extemplò oppidum: murus enim uti non uno in loco confectus ex cratibus argillá-
que ad lateritii parietis craſsitudinem,& partim uetuſtate,partim incolarum negligentia
E proruptus,non omnino difficilem ſcanſuris,& ſubleuatis aliorum humeris militibus adi-
tum præbebat; ita diuiſis inter ſe muneribus & copiis Macicaus ad oppidum progreditur,
Hermoſilla contra hoſtium equites quietus conſiſtit,ſed tanto ſilentio negotium patrari
non potuit, quin nonnulli agaſones,& ſtabularii Turcæ caſu excitati noſtros ſentirent,&
in dubia luce collucētibus ſclopetiorum funiculis perſpicerent, ii primi omnium uigiles
quorum nulla propè erat diligentia,& demū equites ſopitos ſomno clamoribus editis ex
citarūt. Nec cunctatur Hermoſilla,experrectos,& adhuc imparatos,prius quàm coëant,
atque equos aſcendant,magno impetu inuadit,Turcæ eo caſu perturbati,ædificiorum ia
nuis ſeſe tutantur,noſtri ſtabula perrumpunt,multos trucidant,ignémque ſtramētis inii
ciunt,ut equi,uiri,arma,atque ædificia eodem igne concrementur. Tum uerò cuncta tu
multu,clamoréque miſceri,ſed ualde terribilis erat equorum hinnientium fremitus,qui

dum uincla abrumpunt, & ambuſti terrefactique ardentibus caudis & cetuibus undique A
deferrentur, inuſitati tumultus ſtrepitum reddebant. Eo modo res ad improuiſum caſum importunè deducta, excitatiſque in oppido Turcis, noſtrorum ſpem fregit, atq. animos imminuit. datum enim eſt ſpatium Carano ad capienda arma, & iam Turcæ ad muri perrupti aditus portáſque adcurrerant, animaduerſáque paucitate noſtrorum, denſatis ordinibus, ubi periculum poſceret, intrepidè prælíabantur. Hermóſilla deleudis equitibus intento, & ſerius quàm oporteret auxilium ferre conante, Macicaus dum portulæ, quæ erat in latere, ualuas reuellit, ſclopetti glande per frontem traiectus, cadit. Interficitur & Didacus Touarres, eandémque fortunam milites muro portæque proximi ſubeunt, auctíque animis Turcæ, in deprehenſos clara iam in luce, & diſiunctos facta eruptione deferuntur. Noſtri ab accliui acceſſu in æquum locum retrogreſſi, recepto & coniuncto ſibi ſecundo agmine, & conuerſa in hoſtes fronte, ſe recipere cœperunt. Hermoſilla per ſclopettarios latè inſequẽtes ſummouebat, terga agminis tuebatur, atq. expeditos ad latera diſponebat adeo peritè & cõſtanter, ut undiq. Turcæ audaciùs prouenientes, certis propè ictibus ſternerentur. Iam equites qui ab incẽdiis euaſerant, & qui in remotis mapalibus tendebãt en frequentes adcurrerant. Acomates criſtis cõſpicuus in acie circũfuſis alis uerſabatur, ſed noſtri ea animorũ conſtantia gradũ referebant, ut orbatis duce, ac itinere planè fatigatis, quũ Fortuna deeſſet, egregia uirtus ad ſuſtinendũ redintegrandúmq. prælĩũ ſupereſſe uideretur. Turcæ magno ad ſtabula detrimento accepto, & pluribus ex Acomatis militibus deſideratis, quòd oppreſsi deletíq. penitus nõ fuiſſent, pro uictoria ducebant, atq. ita lentius urgere abeuntes, & in frequenti peditum agmine perſequi cœperant; ſed Acomates, rapiẽte fato, quum occaſioni deeſſe nollet, traditos à Carano ſclopettarios circiter du- C
centos ab totidem equitibus in clunes equorum conſeſſores recipi iubet, & noſtros perſequitur, alios equites ſagittarios ac haſtatos aduocat, & à poſtremo noſtrorum agmine nõ diſcedit, ſed dum multa paſſuum milia prouectus, audacius in noſtros equum adigit, ſclopetti glande per lunatam peltam traicitur, eo cadente, noſtri purpuream mitram multo auro intertextam cum criſtis, atque item clypeum rapiunt, Turcæ corpore potiuntur. Eo modo duce amiſſo, multíſque illatis & acceptis uulneribus perſequendi finem fecere, indéque noſtri quietiore agmine Coronem ſunt reuerſi: nec diu ad Andruſſam Turcæ moram traxere, nam auribus ac naribus noſtrorum deciſis, atque bis ad oſtentationem æquatæ cladis Byzantium tranſmiſsis ad Londarium, quod Megalopolis olim fuit, reliquum D
hyemis egerunt. Turcis uero diſcedentibus, à Corone iterum Andruſſa à noſtris eſt repetita, ut tot fortium uirorum cadauera relicta feris atque uolucribus humarentur, & in his ſepeliendis uicini Græci ab oppido Callamata, quod olim Pharæ dicebatur, ſingulare Chriſtianæ pietatis officium præſtiterunt, & à noſtris Macicai caput, quod hoſtes in prælonga haſta præfixerant, planè agnitum, cum honore Coronem eſt relatum: nec multo pòſt ſuborta peſtilẽtia, multiplicatis funeribus, uaſtare Coronem cœpit, eò grauior, quòd ſupra cæteras difficultates acceſſerat. Quibus de cauſis Hiſpani, uti in ſumma rerum deſperatione accidit, nacti nauigia, quæ frumentum à Sicilia detulerant, ſuſceptis Græcis cum eorum ſupellectile, ablatíſque tormentis oppidum uacuum reliquerunt. Fuere qui dicerent Hiſpanos non metu aut iudicio ſuo, ſed iuſſu Cæſaris Coronem reliquiſſe: neque enim crediderim tantum momenti in unius urbis poſſeſſione fuiſſe repouendum, E
ut in nullum propè exitum Cæſar grauiſsimis ſumptibus id bellum alere uoluerit; quum conſtet eum Venetis, & Pontifici, ac ipſis denique Rhodiis, qui in Melita erant, eam urbem tuendam poſsidendámque obtuliſſe, poſtquam in eos ſumptus pecuniam conferre grauarentur. Cupiebat Clemens prudenti ſanè conſilio, in multos annos Turcarum metu liberari, egerátque Bizantii cum Ludouico Gritto, per Gerardum Florentinis mercatoribus iuri dicundo præpoſitum, ut reddita Corone in decem annos induciæ eſſent Solymano cum omnibus Chriſtianis, quod maximè ut fieret Habraimus appetebat, nam excitato iam penè Perſico bello, in orientem animi omnium atq. arma uertebantur. Pacis ſiquidẽ & belli iura, uti alio loco diximus, in eius uiri iudicio atq. authoritate poſita erant: neque enim Chriſtiano nomini erat infenſus, ut credi par eſt, & paternæ religionis memoria, ſe

cus

A cus ac cæteri Turcæ & Schyticæ præſertim ſtirpis,qui inexorabili odio noſtros homines perſequũtur.Induciæ quoque & ipſi Gritto magnopere placebant,quum in Pãnoniam ad eas res componendas eſſet profecturus,ſed dum Cæſar, uti planè interclufus, hinc dedecoris metu,& illinc præclara cõmoditate,animi cõſilium tardius explicaret, tranſigendi negotii tempus effluxit,ita ut Cæſar quũ Ferdinando fratri aſſiduis attrito bellis,quietem atque otium parare,& grauiſſimis ſubinde eius belli ſumptibus parcere reſtituta Corone commodè poſſe uideretur,ab ea cunctatione ſummæ utilitatis occaſionem amiſerit.Sub id quoq.tempus Philippus Lãtgrauius Cattorum princeps,Ferdinando regi bellum intulit:Aderat Vldericus,uti memorauimus,belli cauſam ad æquitatis ſpeciem præbens,& ob id ab omni nobilitate liberaliter aditus. Nam Germaniæ B reguli,uetuſto more gentis,implorantibus mutuã opem,non adeſſe nefas eſſe putant. Hoc ſanctiſſimo liberalis amicitiæ iure,humiles & infirmi ſe ipſos ab iniuria & ſuperbia potẽtiorum facilè defendunt.Igitur quum inſigni ſtudio undique auxilia gratuitò præberentur,Vldericus paucis diebus ad quinque milia galeatorum equitum coëgit.Adductæ item ſupra triginta peditũ cohortes,à Villermo Fruſtembergo ſummæ nobilitatis iuuene,Argentinenſes quoq.& Vlmenſes tormenta bellica contulerunt,nam liberæ Sueuorum ciuitates,quæ iampridem ſocierate conſenſerant,diſſoluto demum fœdere, ſeparatim rebus ſuis ita conſulebant,ut tum Vldericus earum ciuitatum amicitia & uiribus opportunè atque fœliciter uteretur,quibus antea dum id fœdus uigeret, ditione ſua & domo fuiſſet expulſus. At Ferdinãdus ſuo more per legatos bella gerere ſolitus, C quum ad paranda auxilia per Vindeliciam,Noricum,atque Bohemiam diſcurreret,copias ſuas Philippo Palatino commiſerat.Huic regio genere orto,& defenſæ ab ſe Viennæ gloria illuſtri,peritiſſimi duces parebant, Conradus Heſſius,qui in euaſtanda urbe Roma Germanorum princeps extiterat,& Maximilianus Habeſtenius in Italia clarus. Hi tres legiones externorum peditum ductabant, acceſſerántque ſubitarii delectus ex ea regione cohortes,cum iuſto tormentorum apparatu, & ad has duo milia armatorum equitum.Interim à Cæſare ſuſtinendo,extrahendóque bello,per menſarios pecunia parabatur:ſed id aliquanto minore diligentia fiebat,quàm grauis & repentinus hoſtium aduentus poſtularet,Lantgrauius enim Necharo amne ſuperato,trinis caſtris in Virtembergenſium fines exercitum induxit,adeo celeri ac improuiſa irruptione pro-D uectus,ut regii nullis ſpeculatoribus uſi,non prius de aduentu hoſtium certiores ſint facti,quàm armatæ acies in propinquo colle conſpicerentur.Ea re cognita Palatinus qui ad uicum Loffen in ualle conſtiterat, equitatum repentè educit,ad explorandum leuis armatura præmittitur, Lantgrauiani ſigna promouent,tormenta diſplodunt,prælium equeſtre committitur,admiſcentur utrinque expediti pedites.Quum diu eſſet dimicatum,& regii multitudine hoſtium premerentur, Palatini equus tormento ictus cadit, ipſe uehementer in talo eadem pila uulneratur.Dnce eo modo pugna excedente,& urgente hoſtium equitatu,fit magna perturbatio regiis in caſtris. Non deeſt occaſioni Lãtgrauius,& productis legionibus incumbit.Quum uero ab equitibus quæreret,quonam in loco eſſent hoſtes,& eos in Loffen eſſe, qui exploratũ excurrerant,reſponderẽt, uictoriæ, inquit,milites omen accipio,poſtquàm hoſtes in fuga eſſe nũciantur,id enim E nomen Germanicè fugam ſignificat.Neq.inane eius nominis augurium fuit. Nam regiæ copiæ omnes nec tentato quidem certamine in longè turpiſſimam fugam cõiectæ terga uerterunt,graui admodum Maximiliani,Heſſiiq.periculo,qui retentare conglobaréque ſuorũ aciem,& conuerſa fronte ſe recipere conabantur.Ab ea uictoria Vldericus,& Stocardiæ,& omnibus ferè ueteris imperii ſui oppidis incredibili populorum alacritate eſt receptus.Aſperga,in quam Palatinus ex uulnere confugerat,biduo tormentis oppugnata deditionẽ fecit.Auracũ poſtremò & ipſũ altercatione militũ,qui in præſidio erant,ſine uulnere in poteſtatẽ conceſſit.Nec multò pòſt quum Lantgrauius Auſtrianæ ditionis fines ingreſſurus,atq.inde demũ impellentibus Gallis in Italiam peruaſurus eſſe diceretur,Ferdinando regi pax data,deprecãtibus Germaniæ regulis, ea cõditione ut Vldericus beneficiario iure ab Auſtriana familia ducto, ditione ſua potire-

tur.Inuidebant quidem Auſtriæ domus fœlicitati,ſed eam exæquatis uiribus incolumẽ A
uolebant.Cæterũ Lantgrauius apud Gallos occultè inuidia deflagrabat,quòd eorũ au-
ro inſtructus ſecus quàm magnis pollicitationibus ſe facturũ oſtenderat,in tanta occa-
ſione gerendarũ rerum,repreſſo impetu,ſummæ ſpei uictoriam omiſiſſe uideretur , ſic
ut præclarè conſtet Ferdinandum una maximè pecuniæ inopia id uulnus accepiſſe,quũ
multis diebus ab Hiſpania nequicquã opem expectaſſet.Curarat enim Cæſar per men-
ſarios certũ auri pondus in ſtipendia militum,ſed id aliquanto cunctantius quàm circũ
uento fratri,in ea celeritate hoſtium,expediret,adeo ut uictus exutúſq. prouincia,pacẽ
petere cogeretur,hoſtes tamen ut aliquid ſpecie honoris Cæſaris nomini tribuere uide
rentur,tormẽta bello capta remiſerunt,& Virtẽbergenſis iunior prouincialiũ ſtudio in
ſignis,ad declarandũ ſtudiũ ſuũ in reliquum tempus,tributo tenui ſibi impoſito, nũquã B
ſe illaturũ arma Auſtrianis principibus repromiſit. Interea Clemẽs diuturno ſtomachi
uitio tabefactus,ſexto calẽdas Octobres moritur,anno Põtificatus undecimo,ætatis ue
ro quinquageſimoſeptimo.Inerat ei ab ſeuero ore geſtúq.& ſermone ipſo grauitas na-
turalis,exculta,uti uidimus,per omnẽ ætatẽ,ciuili æquitate,moderatione,&patiẽtia inſi
gni.Sed deerat in eo,qui fortaſſe in Leone fratre ſuperfuit,generoſi & liberalis animi ui
gor,dignus principe,& uti uolebat exiſtimari,Medicea ſtirpe progenito.Ea ſiquidẽ erat
natura eius ingenii parſimonia & diſſimulatione gaudẽtis,ut illiberalis & durus potius
quã ſeuus atq.maleficus eſſe cẽſeretur.Neminẽ.n.planè oderat,quũ neminẽ adamaret,
præterquã ab occultiore cauſa cõciliatos,his certè unis adeo intẽperãter fauit,ut ad ſum
mos honores,aut ad ſummũ authoritatis locũ,ſtabiléſq. diuitias nullo pudore prouehe C
ret:multorũ uero cõſtãter obliuiſceretur,qui ab optimis literarũ ſtudiis,ueteréq. obſe-
quio cõmendationẽ & præmia meruiſſent. Hos quidẽ perblãdè appellabat, ut imagine
gratiæ detineret,ſed occultè oderat tanquã creditores.Et hercle niſi Gibertus literarũ
& uirtutis amore incẽſus,uti erat in adminiſtratione reipublicæ,optima eius ſæculi ſor-
te,Clemẽti intimus,negãtẽ cũcta prædurúmq.principẽ molliẽdo fallẽdóq.ad beneficẽ
tiæ decus reuocaſſet,præclara profectò aliquot,fœcũdáq.ingenia dolore ſimul & perti
naci ſterilitate periiſſent.Dedit tamẽ omnia uel ſemper nolẽs,quæ ſuis parũ benigna fa
cie denegarat,& inimicis quidẽ ſæpius & indignis,qua in re aliquãdo ſuſpirãs ſe miſerũ
eſſe cõfeſſus eſt,quũ animus aut præſenti utilitate inductus,aut ignobili cõpulſus metu,
ad id inexplicabili neceſſitate,uel reluctãte iudicio raperetur.Ex uno.n.& triginta Car D
dinalibus,quos legerat in ſenatũ,uix unũ atq.alterũ probabat,quòd eos præteritis hone
ſtioribus,nequaquã exquiſito decoróq.delectu,uti deſideraſſe uideri cupiebat,ſed ui ſu
bita inter impotẽtes regũ preces,armorúmq.ſtrepitũ circũuẽtus & coactus edidiſſet.Cæ
terũ qui occultare naturæ uitia,& ſtudia hominũ promereri expedita liberalitate neſcie
bat,eximiã certè laudẽ adſequebatur,facilitate aditus,perurbana comitate,& populari
quadã moleſtiſſimarũ rerũ tolerãtia,nunquã.n.infimorum etiã hominũ uel preces,uel
ſpes ipſas iratus,aut faſtiditus abrupit.In eo quoq.enitebat,quod certè familiæ propriũ
fuit,rerũ prope omniũ,præcellentiúmq.artiũ notitia atq.cẽſura ſingularis,eò admirabi
lior quòd nullis propè literis inniteretur,uerũ ingenio ad infimas artes ſumptuariáſq.ra
tiones adeo demiſſo hærẽtiq.ut opificũ arcana ſubtilitatéſq.operũ nimia & propè turpi
ſolertia ſcrutaretur.Et certè is fuit,quẽ nemo unquã in paruis rebus fefellerit,ut obiter E
nõ ſit mirũ,ſi in magnis demũ,quæ publicã ſalutẽ reſpicerent,ſæpiſſime fuerit deceptus.
In grauiore etenim cõſilio omnẽ uim ſummæ eius prudentiæ fatalis auaritia penitus eli
debat,utpote qui in proferẽda pecunia,quũ opus foret,adeo ſuſpẽſus & anceps triſti cũ
ctatione torqueretur,ut in perleui momẽto gerẽdarũ rerũ occaſio facilè deperiret.Hic
uir profectò alioqui peregregiè cautus,& maximarũ rerũ experiẽs,nequaquã ullo planè
illuſtri uel expedito ſpiritu,ultima animi decreta promere,& conſilia terminare didice
rat,uti tũ maximè publicæ ſalutis interfuit,quũ ipſo cõſultãte nõ omnino improuiſa cla
de obruti fœdè periimus.Sed excuſare eũ hoc loco lubet & profectò iuuat,tãquã nõ mi
nore ignauia ſuorũ ducũ,quàm hoſtiũ perfidia in eas miſerias præcipitatũ, poſtquã ex-
cellẽti demũ cõſilio,ab inſigni Cæſaris æquitate feliciter ducto,pacẽ pepererit,magnám
que

A que Italiæ partẽ luctuoſa Hiſpanorũ militũ acerbitate liberarit, hoc certè honeſtiſsimo
facto, in ipſa ſaltẽ morte, qua omnis inuidia facilè extinguitur, præclarã uirtutis laudẽ me
ritus, niſi uti poſthumus, patre crudeliter interfecto, priuſquàm ab utero matris in hãc lu
cem ederetur, planè infœlix malè auſpicatã & uerè lugubrem Põtificatus ſui memoriã re
liquiſſet. Sæuũ.n. id bellũ, & quo Roma funeſtius à multis ſæculis nõ ſenſit, peſtilentia pro
pè ineuitabilis, dira fames, & prodigioſus Tyberis auctus, accumulatis cladibus excepere,
adeo ut omnis ordo & deniq. populus uniuerſus, diu expectata & deniũ audita eius mor
te, magnopere lætaretur, iocatiq. ſumma libertate nõnulli gratias agerent Curtio medi-
co, qui firma ntentem ualetudine, innatóq. membrorũ robore præualidũ, in multa ſpe lõ
gioris uitæ, nouis præceptis & commutata uitæ ratione, dubio procul occidiſſe credeba-
B tur. Laudauit eum in funere Laurentius Granius Signinus antiſtes Romana facundia, ita
relatis in fatalem iniuriam cladium acceptarum cauſis, enumeratiſq. uirtutibus, ut Car-
dinales reipublicæ probè atque opportunè conſulturos diceret, ſi proximis comitiis Pon
tificem pari animi uirtute, ſed ea aliquanto fœliciore creauiſſent. Peractis in funere no-
uendialibus ſacris Cardinales trigintaquinque conclaue ſunt ingreſſi. nam pleriq. è pro
uinciis in urbem ad comitia conuolarant. Eminabat inter omnes in toga candida Alexan
der Farneſius ſenatus princeps, quem per quadraginta annos ſenatorem, atq. omnes æta
tis honore ſuperantem Roma patria, præclaræ maiorum imagines, eximia atque inuete-
rata uirtus, & præcellentes literæ magnopere commendabant, adeo ut Clemens, quum
toties repreſſo, & rurſus erumpente morbo, omnem uitæ ſpem conſtanter abieciſſet, eum
C ſibi ſucceſſorem teſtamento ſcripturum affirmaret, ſi Pontificatus hæreditate pararetur.
Propterea Hippolytum Medicem etiam atque etiam fuerat adhortatus, ut unum omni-
no Farneſium collatis amicorum ſtudiis, attollendum ornandúmque ſuſciperet, quando
nemo in adminiſtranda republica, & tuenda dignitate ſacroſanctæ maieſtatis eo potior
eſſe uideretur. Subinde aſſeuerans eius ſummi beneficii memoriam, uti in homine perno
bili ſanguine progenito, nequaquam eſſe perituram. Itaque Medices & ſua ſponte, & ſuo-
rum omnium hortatu, & amicorum Cardinalium propenſione adductus, cum Ioãne Lo-
thoringo, quem propter morũ ſimilitudinem uehementer adamabat, adapertis ſenſibus
arctè coniungitur. Hi duo longè nobiliſſimi totius ordinis, quum ſupra uiginti ſenatores
in ſuffragium adducerent, Pontificatum uti uellent & dare, & eripere poterant. Igitur
D uix paucis communicato conſilio ad Farneſium pergunt, eúmque primos comitiorum
æſtus pacato animo in cella expectantem aduoluti pedibus Pontificem ſalutant. Conſe-
quuntur ſtatim amici Cardinales, idem faciunt dubii; nec ipſi demum competitores &
aduerſarii diu cunctantur quin accedant, atque eum ueluti ſubita tacti religione protinus
adorent. Nulla unquã comitia à multis ſæculis maiore ſimplicitate, concordia, religione,
inita, peractáque ſunt, utpotè quæ ipſi Chriſtiani nominis diui tutelares & principes, nul-
lo liuore extracta fœdatáue, nullo corrupta ambitu, nullóque metu præcipitata haud du-
biè rexerint atque finierint. Paucis enim horis & ciuem optimum, & uirtutis opinione le-
ctiſſimum, uti optarat potiuſquàm ſperarat, populus Romanus Pontificem accepit, & eo
quidem uberiore lætitia & gratulatione, quod ipſum cœleſte munus Dii immortales ad
cõpeſcendam latronum, & ſicariorum audaciam, quæ in prouinciis & in urbe per interre-
E gnum eruperat, mira prorſus ac inuſitata celeritate cumulaſſent. Non n. ſyngraphis ſuf-
fragiorum obſignatis, & de more in ſacratam urnã coniectis, ſed publico conſenſu, & præ
clara uoce totius ſenatus Pontifex eſt renunciatus, coronatúſque demum triplici thiara
deſumpto Pauli tertii nomine, ſecundo nonas Nouẽbres, qua die ab eo fœlici auſpicio
publica hilaritate percelebri in eius honorẽ nobiliſſimi Romanæ iuuentutis per Vaticanã
aream ſimulachro equeſtris pugnæ edito iucundiſſimè decurrerunt. Hiſdem fermè
diebus quibus defuncto Pontifici nouendialibus ſacris de more parentabatur, Aloyſius
Grittus Andreæ clariſſimi Venetorum principis filius, in Tranſyluania, uehementi mul
tarum gentium coniuratione obſeſſus, interfectuſque eſt. Venerat is è Byzantio
miſſus à Solymano cum ampliſſimis mandatis ad Ioannem Pannoniæ regem, ut Bu-
dæ conſideret, tueretur in his regionibus Ottomannicum nomen, conſiliiſque omni-

bus belli & pacis intereſſet. Nolebat eoim Solymanus contra Perſas ad longinquum A
bellum profecturus, quicquam in ea prouincia commoueri. Nam fama erat Ioan-
nem prouincialium cohortationibus inductum pacem appetere, & id demum agitare,
ut quietem atque otium à Germanis atque Bohemis impetraret, ea conditione ut dum
uita ſupereſſet tranquillè regno potiretur, ab exceſſu uitæ autem iura omnia Pannonici
regni ad Ferdinandi liberos tranſirent. Itaque hiſdem fermè diebus quibus Solymanus
in Armeniam contendit, & Hariadenus cum ualida claſſe in Italiam, atque inde in Afri-
cam adnauigabat, Grittus Byzantio profectus in Valachiam ſuperato Hiſtro peruenit.
Ducebat ſecum præſidii cauſa, aliquot Turcarum equitum alas, atque item eximiam pe
ditum manum, in qua erant plerique Ianizeri ex numero prætorianorum, præterea mul-
ti ſerui liberaliter inſtructi, amicique & familiares Italici generis, & antè alios Hungari B
duo duces cum ſingulis turmis Vrbanus Batianus, & Ianus Docia, quorum numerus ſe-
ptem millium ſummam facilè implebat. nam & ingens lixarum turba cum inſigni appara
tu caſtrenſi, multíſque camelis & impedimentis ſequebatur. Valachia olim Myſia ſupe-
rior fuit, finitima Baſtarnis & Getis, nunc ea in duas partes diuiſa eſt, altera propioquior
Hiſtro Moldauia, altera uerò quæ ad Pontum atque Boriſtenem uergit, Trãſalpina uoca
tur. In Moldauia imperabat Petrus, iam pridem certo fœdere ab Ottomannis in amici
tiam receptus. Ab hoc Moldauo Grittus explicato Solymani diplomate, prolatíſque exi
miis muneribus poſtulabat, ut ſibi in Pannoniam contendenti, conſilio opibúſque adeſſe
uellet. habere enim ſe maodata à Solymano ad Ioannem regem, ut de pace cum Germa
nis ageret, ſtatúmque eius regni maximè pertorbatum componeret. Accepit dona bar- C
barus, amicitiæ dextram iunxit, dedítque fidem ſe ubi opus foret, neque Solymani cau-
ſæ, neque iure hoſpitii initæ amicitiæ defuturum. Nec multo pòſt Grittus hac noua Mol
daui ſocietate auctior & elatior factus in Tranſyluaniam deflexit, edicta paſſim propo-
nens, ut ad ſe proceres, ciuitatúmque legati conuenirent, tanquàm ad rerum omnium di
ſceptatorem & arbitrum, legatúmque Solymani, qui cum ampliſſimo munere regiæ pote
ſtatis ſingulas Hungarici regni controuerſias eſſet cogniturus. Tantum enim ſibi gratiæ
apud Habraimum, Solymanúmque parauerat, ut iouſitata liberalitate fiduciáque cuncta
magna atque ardua eius induſtriæ & uirtuti committere minimè dubitarent. Erant in
Gritto Byzantii nato, educatóque inter Turcas, exquiſitæ artes, conciliandis barbarorũ
animis. nam eximio ſplendore uitæ, multa largitione, frequentibus epulis, cultu demum D
inceſſúque, & illuſtri præſertim eloquentia, aulæ proceres cœperat, ipſúmq. præcipuè Ha
braimum, ſumma Solymani gratia conſpicuum, nec obſcurè Chriſtiano nomini fauen-
tem, adeo fœlici familiaritate ſibi adiunxerat, ut ex multis mercaturæ monopoliis publi-
canus effectus, ſe ingentium uectigalium redemptorem profiteretur. Sed Andrea patre
Venetiis ad principatum euecto, mirum io modum authoritate atque opibus creuerat,
unde profuſiore indies ſumptu, ſeſe uti ampliori Fortuna dignum oſtẽtabat, uſque eò lar
gitione progreſſus, ut ſuburbanam uillam in morem noſtrum luculenter ædificatam, cũ
multa hortorum amœnitate, Habraimo ad uoluptarios ſeceſſus dono daret, in quam &
ipſe Solymanus, cum Habraimo oblectationis cauſa, priuato deſumpto habitu tranſibat,
hinc ei à Turcis Beogli pernobile cognomen inditum, quod principis filium ſonat. Nam
domus eius adaperta omnibus à legatis multarum gentium, maximorúmque regum ſpe E
culatoribus frequentabatur. Erant ii ſpecie, aut quæſtu mercatores, qui uenales gemmas,
reſque ingenuis pretii Solymano dignas afferebant, eóque uno interprete & arbitro ute-
bantur, quoniam in indicatura cognitionéque gemmarum, quarum ſtudioſiſſimus erat
Solymanus, acre iudicium adferebat. Secutus demum Habraimi caſtra, & ab eo in Pan
nonia relictus, non modo procuratoris diligentiſſimi, ſed & optimi ducis decus prome-
ruit, quum Ferdinandi regis exercitu fortiter repulſo, Budam cum magna gloria defen-
diſſet. Hinc eum Ioannes rex quæſtorem regni fecit, ornauitq. Antonium eius filium
ſacerdotio Agrienſi maximè opulento. Quo rerum prouentu elatior factus, ſpes ſuas
ad immoderata atque ardua exitiabili ambitione prouehere cœpit. Nam Byzantium
reuerſus, producente laudantéque Habraimo, in colloquium de grauiſſimis rebus, quod
nemini

A nemini noſtrorum hominum antè licuit, cum Solymano deuenerat. Nec deerant qui eum crederent magnis pollicitationibus indnctum, aliquando abiurata religione Chriſtiana, ad Mahometis ſacra deſecturum, ut inter purpuratos, quì Veſirii Baſſæ dicuntur, adſcriberetur, qnod nequaquam nериſimile nobis uidetur. Quis enim arbitrabitur eum uirum, qui in omni uitæ decreto pius & generoſus extiterit, inimani flagitio nomen ſuum fœdare, & patrem grandæuum ſenem, ſua gloria & merita fœlicitate perfruentem, inflicto tanto uulnere ad mortem adigere uoluiſſe? Quando etiam præclarè conſtet, aſportatis theſauris, ut à periculoſa barbarorum tyrannide ſeſe incolumi exiſtimatione ſubduceret, fortunas ſuas in Pannonia collocare cupiuiſſe, ubi inter Chrſtianos ſingulari cum dignitate ſummáque ſecuritate degeret, ſubindéqne ſe totius Pannoniæ præfectnra potiri
B poſſe ſperaret, ſi rex aliquo fatali caſu eſſet interceptus, qnnm haud dubiè beneficiario rege extincto Solymanus maiorum exemplo, regnnm in prouinciam eſſet redacturus. Hac inuſitata cupiditate imperinm militare & magnas opes affectantem Hungari, in primis quos diximus Batianus & Docia, adulando cohortandóque magis & magis incitabant. Hi iampridem malignitate eorum ingenii à regis amicitia diſceſſerant, ſeqnebantúrqne Grittum Solymani fauore ſubnixnm, ut eo authore & regis æmnlo, nonam ſibi apud ſuos dignitatem pararent. Regiæ ſiquidem maieſtatis nomen, ueluti collega impoſito, uehementer imminui, connellíque maximè cupiebant. Erat Docia præfecto Tranſyluaniæ admodum inſenſus, quòd ſibi in quadam altercatione uociferanti genam pugno contudiſſet. Is erat Americus Cibachus epiſcopns Varadinenſis, uir ſingulari nobilita-
C te, ſumma potentia, præcellentíque uirtute, cui Ioannes ſecundum regiam dignitatem, primum honorem detulerat. nam & rex ipſe ſub Ludonico Tranſyluaniæ præfectus, quem Vaiuodam uocant, multis annis extiterat, ita nt in unius Americi fide, uirtntéque opes ſuas collocaſſe uideretur. Igitur Americus Gritto prouinciam intrante, qunm tardiùs & cunctantiùs iter facere, & parum eius aduentu commoueri, ueluti deſpecto Solymani imperio diceretur, Gritti animum uehementer offendit, qui præclaro initio exiſtimationem ſuam egregia prouincialium uoluntate, præfectíque obſequio excitari, confirmaríque uolebat. Etiam fama erat Americum, Chriſtiano animo, ab amicitia Turcarum plurimum abhorrere, neqne pati ut Turcæ prouinciæ finibus inſueſcerent, utpotè qui uigilanter & ſtrenuè cauendnm arbitraretur, ne prouincia uiris & equis abundans, rerúm-
D que omnium & auri præſertim, fruticis modo paſſim naſcentis, maximè opulenta, in poteſtatem Mahometanorum hominum deueniret. Conſederat ad oppidum Braxouium Grittus, quum pluribus nunciis affertur Americum aduentare, caſtrametatúmque inde decem millibus paſſuum apparare ſeſe, ut cum ornatiſſimo comitatu in colloquium deueniret, habebat enim ſecum multas equitum turmas militariter inſtructas. Nam Hungari ciuitatum antiſtites, ex ſacris redditibus ualde opulenti, netere inſtituto alere equites, ductaréque eos in aciem aduerſus Turcas ſolebant, quum ualdè decorum putarent religionis canſam à ſacratis maximè ducibus defendi. Sed tum præcipnè finitimi quique proceres liberaliter adornati ad Americum concurrerant, ut antiſtiti ſummæ dignitatis, & præfecto, cuius imperio parerent, officii canſa frequentes adeſſent, adeo ut is comitatus iuſti prope exercitus ſpeciem præberet. Ea res Gritto ingenium uehementer commo
E uit, quaſi apertis in campis, ueluti cum hoſte, ſpectantibus copiis eſſet colloquendum. Enata enim erat inuidia lethale malũ, dira alieni honoris obtrectatione, quum hic ſingulari & planè Turcico faſtu parem pati nollet, & ille contumaci libertate, nobilíque propoſito ſuperiorem in prouincia ſua minimè paſſurus eſſe uideretur. Quum è conuiuio diſcedens Grittus concepta ira fremeret, & his non obſcurè minaretur, qni imperiis ſuis minimè paruiſſent, tegumentum capiti detraxit, quod erat Turcarum more oblongum ex pretioſis Scythicarum Sibellinarum pellibus, manibúſque dilatans, hoc, inquit, dno capita non capit, neceſſe ergo eſt ut uni tantum coaptetur, idque rurſus capiti impoſuit. Eum ſermonem Ianus Docia ad uindictæ ſuæ occaſionem excipiens, rectè, inquit, aſſimilas Gritte, nam & hæc quoque prouincia duos ex æquo præfectos & dominos capere non poteſt, nec tu herclè iure tuo poteſtatis ac imperii unquam potiere, niſi hodie expe-

dito uiriliſque decreto,& tuam & Solymani cauſam defendis. Americum profectò, illam A
inquam immani ſuperbia belluam nō noſti, cuius ego feritatem ac inſolentiam ſi iuſſeris
celerrimè frangam. Solymanum enim odit, nec regi paret, & nomen tuum cōtemnit, ut
pote qui non obſcurè ad regnum aſpiret, & decere ait, ut Tranſyluaniæ præfectus in re-
gium nomen adoptetur. Quoniam in his terris Decebalus Dacus aliquando regnauerit,
quem Romanæ uires,& Traiani uirtus ægré ſubegerint. Puta hoc homine neminem
inflatius & arrogantius de ſe prædicare, neminem aſtutius & ſimulantius amicitias cole-
re. Dona quidem afferet ad beneuolentiæ ſpeciem, atque etiam dextram perfidia potiuſ-
quàm fide præſtantem iunget, ut quum prætergreſſus fueris, edictis ac imperiis tuis illu-
dat. Dignitati profectò, fœlicitatique tuæ hoſtiliter inuidet, quòd in Pannonia belli & pa
cis leges ſis daturus,& quum regnum præclarè affectet, te unum maximè timendum ar B
bitratur, ne eius conſilia perturbes, authoritatem frangas, & denique temeritatē atque
audaciam caſtiges. Non ferendus hercle tibi eſt hic æmulus & contemptor, atque etiam
iure optimo tollendus, ut nominis tui dignitatem in limine operum tuorū, petendæque
gloriæ aditu tueare. Nihil enim obtrectatore ſocio & occulto hoſte periculoſius, quem
præſertim in tergo ſis habiturus. Nam quum ex occaſione animi libidinem nudauerit, in
ſidioſiùs demum atque letaliùs nocebit. At Grittus ubi hæc ad animum admiſit, iam pla
nè turbidior factus, maturandum, utendúmque imperii uiribus cenſet, Dociam collau-
dat, gratiámque egregii ſtudii erga ſe breui relaturum pollicetur, ſi aliquo inſigni facino
re edito, Americi ſuperbia contundatur. Ferunt Grittum nihil omnino durius ſtatuiſſe,
quàm ut Americum quoquomodo comprehenderet, ut demum Turcico more cathenis C
uinctus, ſub cuſtodia Bizantium mitteretur: prouinciam autem regendam traderet Hie
ronymo Laſcho Polono, qui maximarum legationum honoribus functus, Byzantii,& in
Gallia egregiam fidelémque operā Ioanni regi præſtiterat, in eam ſpem tot aditis aſper-
rimorum itinerū periculis, ut ſicuti ſibi promiſſum ferebat, Tranſyluaniæ præficeretur.
Sed Ioannes quum ſe pro Hungaro Polonum hominem peregrinum, nec Hungaricè ſa-
tis loquentem, niſi periculosè uel incōmodè ferociſſimis gentibus præficere poſſe iudica
ret, neceſſitate quadam Americum prætulit, adeo ut Laſchus, qui ingenio multarum rerū
uſu,& exquiſitis literis instructo, prælatos ſpiritus gerebat, in ea repulſa nullam uel hone-
ſtorum uerborum excuſationem reciperet, & ſe deceptum & eluſum ab rege grauiſſimè
quereretur. Manebat tamen in officio, & quorūdam oppidorum quæ rex dono dederat, D
in Sarmatiæ finibus poſſeſſione potiebatur, ſed non obſcurè alienatus intereà ſeſe Grit-
to in familiaritatem clientelámque dederat, ut Solymani auſpiciis alteram Fortunam ex
periretur,& regi iterum minus familiariter induſtriam ſuam,& uirtutis dignitatē oſten-
taret. Cæterum Dociæ ſeparatim ab Vrbano Batiano, iuſſu Gritti ualidiſſima Turcarum
ala,& in primis Hungarorum turmæ traduntur. Is noctu à Braxonio maximè occultus di
ſcedit,& ad caſtra Americi repentinus aduolat. Quum paulo antè per Hungaros ſpecula
tores didiciſſet, eum patentibus in campis uitandi æſtus cauſa, iuxta pagum tentoria collo
caſſe,& ut in nullo metu, ſine uigile,& ſine cuſtodia militari, cum pueris & familiaribus
in tabernaculo pernoctare, comitatum uero eius undiq. diuerſos in pagos eſſe diſpartitū,
ita ut tot equites non facilè coire poſſent, quū etiam edicto in craſtinum diem profectio-
ni ſeſe compararent. Ita Americus ignarus ſuæ ſortis, quum inimicos contemneret po- E
tius quàm timeret, à Docianis ſatellitibus opprimitur. Iacenti & uix dum à cubiculariis ex
perrecto, quum latè inuadentium equitum fremitus & clamor audiretur, ipſe Docia ca-
put detruncat, caſtra omnibus in locis trepidatione luctu & fuga complentur, Turcæ
equos ornamentáque diripiunt, excitantur proximiores, cunctíque demum Turcis agni
tis, inermes diſcinctíque in multa rerum omnium conturbatione profugiunt. At Docia
tanto patrato facinore Braxonium reuerſus, Americi caput ab auricula manu ſuſpenſum
Gritto ſpectandum defert. Aderat Laſchus eius conſilii & cædis prorſus ignarus, qui quū
in re atroci & ſubita, ut ſæpe fit, omnem ſimultatis memoriam naturalis miſericordia ſu-
peraret,& ob id indigna inimici morte minimè lætaretur, conuerſus ad eum Grittus, an
tu, inquit, Laſche non agnoſcis hunc deraſum caput, magni quidem uiri eſt, ſed ambitioſi,
contumacis

A contumacis,& maximè ſuperbi. Ad id Laſchus. qui contracto & triſti uultu inhorrue-
rat, tale mihi, reſpondit, non eſt uiſum, quum ſuis in humeris conſpiceretur; ueluti qui
planè id crudele factum non probaret. Tum uerò omnis in Gritto uerborum ac ani-
mi ſæuitia refrixit, adeo ut non ſine quodam pudore iam pœnitere uideretur, ſtatímque
ſubiungeret, Americum quidem iure cæſum eſſe, ſed eum capi potius quàm interfici cu-
piuiſſe. Nec mora plerique Hungari Turcæque diſcedunt ad occupandos Americi the
ſauros, qui in remoto inde oppido ſeruabantur. Cæterum ubi de eius cæde fama percre-
buit, propinqui prouincialéſque ferme omnes incredibili dolore concepto aduerſus Grit
tum coniurant, uindicandam armis ſacroſancti atque optimi antiſtitis mortem decer-
nunt, ipſique publico decreto Siculi, & Saxones per Colonias Tranſyluaniæ antiquitus in
B ſerti, & Podolii Semiſarmatæ ad ferendam opem euocantur. Nunquam ullæ gentes pro
ſalute ſua & publica dignitate ad propulſandam iniuriam, uel intentiore ſtudio, uel gra-
uiore impetu, uel maiore celeritate ad arma concurrerunt. Paucis enim diebus ſupra qua
draginta milia peditum & equitum coiuere, adducente Gothardo Saxonicæ ſtirpis, in ea
prouincia claro, Stephanóque præcipuè Mailato duce electo, qui unus maximè Americũ
percolebat, & in luctu publico princeps, nefariæ crudelitatis authores latronum more
perſequendos puniendóſque cenſuerat. Porrò Grittus, quum tantus iratæ multitudinis
tumultus cum ingenti armorum ſtrepitu, uel ex remotis regionibus fama atque auribus
ſentiretur, incertus quid faceret, ad oppidum Meges expeditis itineribus ſe recepit. Oppi-
dani quum Turcas ab edito conſpexiſſent, nullo modo adduci poterant, ut portas aperi
C rent, tamen Dociæ & Batiani cohortationibus id impetratum eſt, ut in inferiorem oppi-
di partem copiæ omnes reciperentur, ipſi uero in æditiora ſeſe réſque ſuas ſubducerent.
In colle enim erat templum cum ſacratis ædificiis peramplum & excelſum, quod arcis
ſpeciem ſpectantibus præbebat. Gritto id erat conſilium, ut refecto muro adiectíſque no-
uis munitionibus, & compararo commeatu tantiſper ſe teneret, donec auxilia conueni-
rent, quibus incondita hoſtium multitudo, acri & repentina eruptione pelleretur, atque
inde ipſe uel amiſsis impedimentis ſuperato Tiſſa amne, qui olim Tybiſcus fuit, in Pan-
noniam euaderet. Erat ferè undique cinctus, hinc Danubio & Tybiſco magnis flumini-
bus, inde Hercynia ſylua, quæ non facilè penetrari poterat, ita ut nullum niſi redeundo
ad Moldauiam effugium patere uideretur: ſed eum receptum uti fugæ perſimilem, nequa
D quam pro dignitate ſui nominis eſſe ſtatuebat, quando mori præſtaret quàm indecoro de
formíque reditu demandatum legationis munus deſerere, conuerteréque id iter ignobili
metu, quod tanta hominum opinione ſuſcepiſſet. Itaque dum impigrè ad munitiones ma
teriam cõportari iubet, aggerem extruit, ad laborem ſuos adhortatur, nuncióſque ſimul
plures & tabellarios ad impetrandam opem, in amicas regiones dimittit, ſuperueniunt
hoſtes terribili clamore edito, munitiones adoriuntur, temeritate tamen ac audacia po-
tius quàm ordine, & bellica ratione. Propterea non terretur Grittus, per ſagittarios Tur
cas, ſclopettarióſq. maximè Ianizeros rem gerit, multos uulnerat & interficit, ita hoſtes,
qui ſine apparatu tormentorum acceſſerant, ad murum ſagittis confixi, & glandibus tra-
iecti repelluntur. Eo accepto detrimento Mailatus belli rationem commutat, obſidio-
nem inſtituit. Docet ſi leuiter tantum laceſſant, breui hoſtes ſine ullo ipſorum uulnere in
E poteſtatem cogente fame deuenturos. Ita diſtributis per interualla copiis, latè oppidũ
corona præcingitur. Interim in tanta auxiliorum expectatione uerſantem Grittum, ac
omnia obſidionis incommoda forti animo ſuſtinentem, inuaſit morbus, eò grauior quo-
niam nihil omino de auxiliis afferebatur. Nam Ioannes qui æmuli incommodo atque pe
riculo non obſcurè lætabatur, quum tot gentibus æquiſsimo iure ad arma conſternatis,
niſi ſumma cum inuidia & periculo obſiſtere poſſe iudicaret, alam tantum equitum ab
æſtiuis euocarat, quæ lentis itineribus in Tranſyluaniam mitteretur. Balibeius etiam &
Halis, Bergradi Samandriæque præfecti, malignitate ſimul & ignauia, neque prouincia
excedere, neque Danubium tranſire iniuſſu Bellerbei magiſtri equitum ſibi licere per-
ſcribebant. Ipſe quoque Laſchus, ex ſocio alieni periculi ſpectator factus, quum paulo
antè diſceſsiſſet, ut equites cogere adducere'que maturaret, ſtudium ſuum extenuata fide

remiſerat, & Megeſani qui aliquandiu pacati conſtiterant, & perſeuerantia ſuorum obſi- A
dentium, & Turcarum incõmodis inuitati ex ſuperiore loco prælíabantur, & iam alimen
ta defecerant. His tantis circumuentus malis Grittus per Hungaros dabat operam pro-
fuſè largiendo, ut Trãſyluanis magno auri pondere diſtributo, in Pannoniam abire per
mitteretur, ſed omnem auaritiam in efferatis dolore animis uindictæ libido ſuperabat.
Egit demum ſeparatim cum Moldauo, ad quem hoſpitalis amicitiæ iure ſuppliciter opem
implorans gemmas & uniones dono miſerat, ut loci cuſtodiam a ſuis laxari iuberet, & ſe
cum liberis ex compoſito erumpentem, in pacatum abduceret. Paulo antè etiam à Baria
no erat deſertus, qui in eo metu è caſtris hoſtium ſignificantibus & eripientibus quibuſ-
dam ueteribus amicis fuga ſibi conſuluerat. Itaque dubia ſpe, & urgente fatali neceſsita-
te, ad condictam horam ab ea porta, quæ ad Moldauos ducebat, erupit, dextra Solymani B
diplomata prætendens, ſed barbarorum fraude nequaquàm inuentis Moldauis, in Fran-
ciſcum Scendenum incidit Americi propinquum, & Mailati maximè familiarem. Hic pri
mus omnium contumelioſo ululatu, tegumentum illud capitis è Sibellina pelle pretioſum
rapaci manu inſolenter inuaſit, eúmque morbo inualidum & nihil reſiſtentem immiſsis
equitibus comprehendit. Tum uero à Tranſyluanis horribili clamore ſublato, eius co-
mites copiæque, & Turcæ præſertim cæduntur, atque ita undique uertuntur in fugam, ut
cuncti ferè in eo tumultu admodum cruento, quum indagine ingentium copiarum clau-
derentur, interfecti captíque ſint. Seruauere tamen Turcas quantum licuit Moldaui;
ſed eos demum infeſta latronibus itinera equis & armis exutos exceperunt. At Grittus
quum antè prætorium armatorum corona circunſeptus interrogaretur cur Americum C
iuſsiſſet interfici, nihil ſe tale unquàm imperaſſe conſtanti animo, & graui fronte teſtatus
eſt. Cõclamantibus uerò cunctis ut ea hoſtia Americi manibus mactaretur, Mailatus eum
Franciſco ad ſupplicium tradidit; atque ita caput ei ingenti machera detruncatum eſt, in
eius cruore proceres, & propinqui penulas militares, ſolenni cerimonia, more gentis in-
tinxerunt, ut diu ſecum exactæ uindictæ memoriam deferrent. Sed Ianus Docia maiore
ira, & grauiore ſupplicio affectus diſcerptúſque eſt. Gritti liberos nemo noſtrorum homi
num amplius uidit, ſed non deſunt qui eos adhuc uiuere apud Moldauum dicant, ueluti
grandi pecunia ab auo principe redimendos. Quum Gritti truncus à carnifice nudare-
tur, loculus in femorali cum gemmis immenſi pretii repertus eſt, adeo ut ea omnis præda
aureorum nummûm quadraginta miriadas ſuperaſſe dicatur ab his, qui domeſticum Grit D
ti apparatum in rationes uera æſtimatione contulerunt. Nec multo pòſt & ipſe Laſchus à
rege Budam euocatus, non mediocre uitæ periculum adiit, quum in quæſtione ſub tor-
mentis Gritti conſilia explicare cogeretur. Sed is demum, deprecante pro eius ſalute Si-
giſmundo Sarmatiæ rege, cuſtodia eductus, e regia aula in Poloniam profugit.

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXXIII.

EADEM AESTATE Solimanns Turcarum imperator,effuſis ul-
tra Euphratem ingentibus copiis,aduerſus Tammaſum,magni Hiſ
maëlis filium,bellum ſuſcepit,ualidáque ſimul inſtructa claſſe inua
ſit Africam,occupandæ Siciliæ atque Italiæ maximè opportunam.
B Conceperat enim ingenti ſpiritu totius orbis imperium,facilè Ale-
xandri magni potentiam æquaturus,uti ab Europa metu liber,atq.
omni ſolutus cura,poſtquam in eo diro inſanóque Chriſtianorum
regum diſsidio,conſilia noſtra nequaquam recta & illuſtri ratione
ad pietatis gloriam,& publicæ ſalutis nomen,ſed impio quodam liuore ad inteſtinam per
niciem uertebãtur. Franciſcus enim eo animo pacem ſerebat,quo bellum geſſerat,in do-
mito,contumaci,& planè inuicto,haud dubiè ad repetendam Italiam iterum uiuidæ uir-
tutis,& totius Galliæ uirium periculum facturus,ſi Carolo Cæſari diſtrahendis eius opi-
bus,alicundè grauis hoſtis incumberet. Idem quoque Britannus ſpectabat,quum iam
pridem Cæſaris cognatione atque amicitia,uxoris repudio,fœdiſsimè uiolata,à Romani
C Pontificis authoritate diſceſsiſſet. Ioannes item in Pannonia Turcarum præſidio tutus
erat aduerſus Ferdinandum,in eo Germaniæ motu ægrè Lantgrauiana arma ſuſtinentẽ,
& rex Polonus cum Moſcouitis & Tartaris bello continenter occupatus, his quæ ſibi cũ
Solymano manebant,induciis fruebatur. Tuebantur & Veneti ueterem pacem,adeo ut
Solymani amicitiam religioſè admodum colere uiderentur. Neque in ipſo Clemente
Pontifice tantum inerat præclaræ authoritatis,ut eum reſtinguere odia,& diſsidentes cõ-
ponere facilè poſſe ſperandum foret,nam Maſsiliæ apud Franciſcum nudatis ægri animi
ſenſibus,commemorando & deflendo communes miſerias,ita cogitationes ſuas protu-
lerat,ut uindicandis iniuriis occultè conſilia à quiete penitus aliena cũ rege miſcuiſſe cre-
deretur. Cæterum Perſici belli cauſas ab ipſis uſque auorum odiis repetitas,& euentus
D mutuis cladibus memorabiles,ſuo loco narrabimus. Inuadendæ uero Africæ author &
concitator extitit Hariadenus Mitbyleneus,uetere Horucii fratris cognomento Barba-
ruſſa à noſtris appellatus:is in Numidia proxima Mauritaniæ Algerii regnum à fratre an
tea partum adeò frequentibus uictoriis amplum clarúmque reddiderat, ut noſtri æquè
ac finitimi Pœnorum reguli,& uagi Numidæ,eius opes atque audaciam magnopere time
rent,& Solymanus ad fortiſsimi uiri famam iam publica uirtutis commendatione illu-
ſtrem,frequenter excitaretur. Non alienum erit ab inſtituto opere breuiter recenſere,
quibus artibus Mithylenei fratres,ab una tantum prædatoria bireme ad regium faſtigiũ
irrepſerint,ut hinc quoq. in hac rerum humanarum uarietate colludentis Fortunæ oſten
ta poſteri mirentur. Igitur patre Græco,atq. eo Mahometis ſacra ſecuto, in inſula Lesbo
geniti,quum inopiam domi ferre non poſſent,arrepta bireme ſpes ſuas omnes mari com
E miſerunt,ſeſe Camali archipiratæ in diſciplinam tradentes. Sub hoc Camale Horu-
cius,qui uti natu maior ad ſe ducis nomen trahebat,cum Hariadeno,multa præda, multiſ
que ſeruis atque nauigiis adauctus, ac demum aſcitis in ſocietatem minoribus piratis præ
dabundus in Mauritaniam peruenit. Eo tempore Algerii regulus cum fratre armis de im
perio contendebat; hic quum Numidas equites,qui hodie Arabes appellantur,pretio ſi-
bi in auxilium aſciuiſſet; alter opportuno nouæ gentis aduentu magnopere lætatus, pecu
nia cum Horucio tranſegit,ut ſe defendendum ſuſciperet,paucíſque diebus Horucius cũ
ualida manu ſclopettariorum,quibus præcipuè Numidæ terrentur,eo impetu geſsit at-
que confecit bellum,ut Turcarum nomen cum Numidis,tum Mauris omnibus terribile
eſſet. His rebus geſtis,uti erat ingenio ualidus,uiribus pollens,& regni maximè cupidus,
quum eo bello comperiſſet Mauros per ſe inermes,ignaróſque militiæ,ac ingenio mobi-

les,nulláque inter ſe ſtabili cõcordia nixos,facilè per partes opprimi & ſubigi poſſe: Numidas uero uagos,& inter ſe diſsidentes,uel in amicitiam trahi,uel ſi abnuant nullo propè negotio ſuſtineri,improuisò fidem abrupit,repentéq. hoſtis factus,quos cœptis ſuis aduerſari poſſe putarat, facilè ſuſtulit, breuique pòſt ſeruitiam liberalitatem exercendo Algerii regno potitus eſt. Nec multo pòſt finitimum quoque regulum Circello imperantem ui doliſque aggreſſus expulit. diſtat Circellum,antiquis Carcenna colonia uocatum, ab Algerio, quod Iulia Cæſarea fuiſſe dicitur, ad occaſum ſexaginta paſſuum milibus, antiqua ad portum mole, & operoſo aquæ ductu, multíſque Romanæ magnificentiæ ueſtigiis adhuc inſignis. Inde & ab Algerio mare undiq. infeſtum reddebat, & in mediterraneis cum expeditis cohortibus euagabatur,ita militiæ munera cũ fratre alterna ſorte partitus,ut nihil terra mariue pacatum relinqueretur. Ab eo rerũ ſucceſſu,ut regni fines aliquanto latius proferrentur,Bugeam magno apparatu inuaſit, Hiſpanis,qui in præſidio erant,ad ſummas rerum difficultates redactis; nec prius abſtitit tam forti incœpto,quàm ei dextra manus tormenti ictu abrepta eſt;inde ferream ſibi fecit,qua ad cubitum religata multis in prælíis poſtea fœliciter eſt uſus. Nam Algerii non contemnendum Hiſpanorum exercitum Didaco Vera duce circumuentum fuſúmque deleuit,& aliquanto pòſt Vgonem Moncatam,qui ueteranos Hiſpanos ab Italia tranſportarat,egreſſum in litus,iniquo noſtris loco cõmiſſa pugna,compulit in naues,ſubortáque tempeſtate copias fere omnes luctuoſo naufragio fluctibus eiectas crudeliſsimè trucidauit,aut ad remum trierarchis diſtribuit. Ad extremum immodicæ ſpei plenus,& rerum prouentu factus audacior, quum Tremiſenii regem,amicum ſociúmque à Carolo appellatum,regno expuliſſet, imminerétque Orano,Portuíque magno, quæ Hiſpanorum præſidiis tenebantur,Punica ſimul & Chriſtiana arma aduerſum ſe concitauit,eo bello,uti ſuo loco memorauimus,ſuperatum,& fuga in ſolitudines euadentem Hiſpani,Maurique equites conſecuti cum paucis ex familiaribus interfecerunt. Horucii caput in Hiſpaniam tranſmiſſum circumlatúmque in lancea,populis præſertímque maritimis inſignem attulit lætitiam,quòd ſublato prædonum rege diu exoptata ſecuritas litoribus reddita uideretur. Sed Hariadenus neque ſpiritu,neque bellica laude Horucio inferior,acclamantibus militibus imperium ſuſcepit. Is non modo regni,ſed uirtutis & deniq. artium cogitationúmque omnium, quæ in fratre eximiæ fuerant,hæres factus,adoptatúſque etiam in fratris cognomen,ad imperium totius Africæ aſpirare cœpit;ratus ea,quæ parta eſſent,animo ſuo minora anguſtioráque. Itaque arma proferre,Mauris & Numidis terrori eſſe,modo cum his pace ac induciis uti, modo bellum gerere, porrò aucta claſſe Hiſpaniæ, Sardiniæ,ac Balearium oram prædari,aſciſcere ſibi nouos piratas,clarus æquè ac formidoloſus finitimis eſſe. Hæc audentem & molientem nuſquam Fortuna deſtituit. Nam Hametem Numidam,magni agminis ducem,ſibi infeſtum,per inſidias interfecerat,& ad Cocum oppidum Bencliades inter regulos Numidas longè clariſsimus,multis prælíis ſuperatus,in ſolitudines abſceſſerat,Amidámque in finibus Tremiſſenii regni,adeo frequentibus detrimentis attriuerat, ut ſedes mutare,ac in interiora profugere cogeretur. Mari quoque ea Fortuna res geſsit,ut Vgo Moncata ſupra Sardiniam nocturno prælio uictus grauitérq. uulneratus,amiſsis aliquot triremibus,uix effugerit, & Portundus Hiſpanicæ claſsis præfectus, amiſſa fœdè claſſe, cum filio impigro iuuene fuerit interfectus. His captis triremibus,quum aliquot etiam, cum Siculæ, Neapolitanæque, tum Venetæ roſtratæ, uariis interceptæ caſibus,acceſſiſſent,maximè ualidus atque terribilis eſſe cœpit,auxitque ſibi uirium atque animi famam,ipſo Andrea Auria ad Circellum repulſo; quum ille oppido tam fortiter expugnato, quam fœdè amiſſo,ad quingentos milites diſciplinæ oblitos,nec Turcarum eruptionem ſuſtinentes amiſiſſet,duæque tum onerariæ Liguſticæ, dum ad Circellum curſum haberent, onuſtæ armis,milite, commeatu, ſupra Populoniam,quod ingentem Genuæ luctum peperit, expugnatæ atque demerſæ. Poſtremò arcem ſcopulo impoſitam, Algerio urbi imminentem, defenſámque per aliquot annos ab Hiſpanis, ſumma ui adortus cœpit atque deleuit, ruinis profundo merſis, & iacta mole,ut percommodus regiæ urbi portus adderetur. Quum hac rerum geſtarum fama floreret, Solimanus è

Pannonia

A Pannonia reuerſus ad eum legatos miſit, qui euocarent, ſummóſque honores & ma-
ris præfecturam Bizantium uenienti pollicerentur: non ſuſtinebat enim animo Soly-
manus ignominiam in Peloponneſo acceptam, quum præfectus claſsis Himerales
adeo fœdè profugiens, Coronem, & Patras, caſtelláque item Naupactei ſinus Auria-
næ claſsi expugnanda reliquiſſet. Ipſi quoque purpurati Baſſæ, & eorum princeps
Habraymus, in conſilio & ualida claſſe, & perito ſtrenuóque duce opus eſſe diſſere-
bant, non modo ad recipiendam Coronem, quæ tum terra marique ſegniter obſide-
batur, ſed etiam ad tuendam ueterem exiſtimationem; quando Baiazetes ad Metho-
nem uictor, nauali apparatu Chriſtianorum ferè omnium claſſes anteiſſet, & tum fama
erat Auriam, qui obſeſsis opem ferret, cum ampliſsima claſſe in Græciam è Sicilia tra-
B iecturum. Et certè unus ipſe Hariadenus inter omnes eminebat, quem ætate, & ma-
ritimarum rerum uſu, uigoréque animi, & parti propagatique regni gloria, Auriæ pa-
rem dicerent; cenſerentque unum omnino eum Chriſtianis claſsibus opponendum.
Ita Sinas unus ex intimis ianitoribus ad eum legatus mittitur, aduehitque eum celeri
trireme Mangalis pirata Rhodi præfectus. Is ubi in Mauritaniam peruenit, ab Haria-
deno ſummo cum honore ſuſceptus eſt: audita legatione Hariadenus incredibili lætitia
afficitur, inde haud inani ſpe concepta potiundæ totius Africæ, ſi colloquendi cum Soly-
mano poteſtas fieret, ut quinam in Africa rerum ſtatus, & quantæ Chriſtianorum claſ-
ſes, quiue animi & diſſenſiones eorum eſſent, appoſitè atque ordine doceretur. Ita-
que Agim uirum fortem, & Ramadam Celebim patruelem ſuum Algerio præficit, his
C Aſanem filium duodeuiginti annos natum commendat, claſſéque circiter quadragin-
ta triremium biremiúmque inſtructa proficiſcitur: circa uerò Tyrrheni maris oram
adeptus aliquot Liguſticas naues, quæ ad coëmendum frumentum in Siciliam curſum
habebant, difficili & maximè cruento prælio eas expugnat & incendit, qua in pugna De
liſuſum piratam opulentum ipſius Hariadeni dolo interfectum ferunt, ut eius trireme de
Venetis capta, quæ erat eximiæ celeritatis, itémque ſeruis atque pecunia potiretur. In-
de conuerſus ad Iluam inſulam, Rium in ea oppidum nocturno prælio capit, atque omni
bus Rienſibus in ſeruitutem abductis, ingenti onuſtus præda Byzantium peruenit. De-
ductus eſt à principibus aulæ ad Solymanum, ab eóque lætiſsimo uultu eſt ſuſceptus,
uel ob id quòd dono dabat, quos inſigni cultu produxerat, aliquot pueros decora fa-
D cie, itémque lectiſsimas uirgines, eunuchóſque, & Lybicas feras leones & pardos. Por-
rò reliquis diebus quum de gerendo bello, & de tota ratione Punicarum Chriſtianarúm-
que rerum diſſereret, aliquanto quam ſolebat rarius, & difficilius admittebatur. Subor-
ta enim erat inuidia creſcentis dignitatis ſemper comes, ita ut plerique dicerent non
eſſe Otthomanici moris homines è piratarum ordine latrociniis infames, regiæ claſsi
præficere: non defuiſſe unquam, nec defuturos ex principis aula, qui uirtute magnitu-
dinéque animi, & denique optimis artibus ualerent, & ad proferendum Turcicum no-
men terra marique fortiter atque fœliciter operam præſtarent: occupaſſe illum in Afri-
ca contra fas & æquum, hoc eſt dolis ac inſidiis, aliena regna, impiíſque armis ſemper
eſſe perſecutum regulos, & gentes quæ Mahometem colerent, nullos profectò ei cer-
tos deos eſſe, nullam fidem, ut pote qui uaniſsimo, atque eo quidem paternæ religionis
E deſertore, patre Græco genitus, ab ineunte ætate prædo immanis, & publicus huma-
ni generis hoſtis extiterit. Quum hæc efferrentur Hariadenus facile intellexit quam
importunè abeſſet Habraimus, cuius amicitiam exquiſitis officiis, annuiſque muneri-
bus colere erat ſolitus. Is eo tempore ad Perſicum bellum profectus in Comagena ad
Alepum hyemabat, Euphratem ad prima ueris ſigna traiecturus. Solymanus tamen
per Aiacem, & Caſsimum Baſſas reſpondit, eius ſuſcipiendi negotii ſummam ad Ha-
braimi iudicium deferendam uideri, quòd eius præcipuè hortatu ſuaſúque è Maurita-
nia eſſet euocatus. Proinde ſi quid impetratum uellet, ad eum in Syriam proficiſcere-
tur, ut ex eius authoritate atque ſententia quæ in rem forent decerni, atque apparari poſ-
ſent. Eo modo in Syriam reiectus, quanquam non obſcuro repulſæ nomine exiſtimatio-
nis ſuæ iacturam facere uideretur, id tamen diſsimulanter tulit, atque eo terreſtri itinere

omninoperuolandum eſſe iudicauit.uir enim noui belli nouíque imperii maximè auidus, A
neque ætati neque labori parcendum putabat, quominus Amani montis iuga,uel tum
obieſſa niuibus,tranſiret. Erat tum Alepi Habraimus ; is ſingulari cum honore ſuſce-
ptum,& in colloquiis de genere atque ordine gerendi belli occupandáque Africa diſſe-
rentem,ita admiratus eſt,ut neminem eo peritius atque fœlicius,mari geſturum bellum
arbitraretur,Solymanóque demum reſcriberet,in Hariadeno ingenium uigere omni bel
licæ uirtutis laude cumulatum. Propterea ipſum rectè facturum,ſi in grauiſsimis conſi-
liis ei uiro fidem adhibeat,honoris cauſa inter Baſſas annumeret,atque ei uniuerſæ claſsis
imperium tradat. Eo modo Hariadenus Habraimi mirifica uoluntate Solymano com-
mendatus Byzantium redit,ſuſcipitúrque propenſiſsimis animis . nam tanta erat authori
tas & gratia uel abſentis Habraimi,ut omnium planè uoluntates ſermonéſque adulatio- B
ne uel metu ad nutus eius tanquam ad ſumma imperia uerterentur. Aduexerat ſecum
Algerio Hariadenus Roſcetem Pœnum,Muleaſsis,qui Tuneti imperabat,regis fratrē,
pulſum domo aliquot antè annis,& ex calamitate ad ſe profugum,uti mox dicemus:huic
facilè perſuaſerat,ut una Byzantium ueniret,fore enim ut ſe authore ducéque a Solyma
no in paternum regnum reduceretur. Itaque hoc Roſcette in occaſionem Africani bel
li purpuratis oſtentato , multíſque de ſuſcipiendo bello diſputationibus habitis, ad Soly
manum introductus in hanc ſententiam uerba fecit. Quod Othomannis Cæſaribus ad
ſupplicandum ingredientibus templum præclara uoce precari ſacerdos ſolet , id unum
& ego tibi precor, Solymane,ſcilicet ut memineris progenitores tuos hoc tibi imperiū,
quo nemini maius atque opulentius dii dederunt, iuſtitia & pietate peperiſſe,hac enim C
uia euntes nuſquam fefellit Fortuna,& tu hactenus ita inſtitiſti ueſtigiis,ut facile ſupra eo
rum nomen & gloriam ſis prouectus , quum inter tuos iuſtitiam coleres , & quod ueræ
pietatis eſt munus, aduerſus religionis noſtræ hoſtes bella continenter gerenda, æternæ
ſpe laudis incenſus arbitrareris. Itaque captum eſt Taurunum,expugnata Rhodos,tru-
cidatus in acie rex Hungarus, bis euaſtata incenſáq. Germania,adeo ut Carolus,quem
tibi Chriſtiani imperio & uirtute parem uolūt, quum ingentibus nationum fere omnium
auxiliis niteretur,armorum tuorum ſtrepitu terrefactus pugnam detrectarit. Sed quo-
niam ulla imperia quantum uis ampla,aut ullæ uel perilluſtres uictoriæ,nec excelſi animi
magnitudinem implent,nec gloriæ ſacietatē adferre poſſunt,id circo aduerſus Parthos,
Perſaſque uictricia ſigna præmiſiſti,ut eæ gentes,quæ à diuinis legibus impiè defecere,ex D
piatæ ueluti ſacris armis,& denique uictoriis tuis luſtratæ,ad antiquos religionis ritus re
uocentur. Sed ſit hoc tibi uel incœpto,uel exitu maximè decorum atque magnificum,
modo mihi liceat in armis atque periculis ſeni facto,ea commemorare quæ expediant,&
denique ea quæ longo uſu didici ad ampliorem auguſtiorémq. tui nominis gloriam ape
rire; neque a me hoc ambitioſius dici,fortaſſe interpretere,ſatis enim ſuperque Fortuna
rebus meis fauit,quæ me domi inopia preſſum, & ancipiti cum ſpe eius flatibus uela dan-
tem,ad multas uictorias ampláſq. opes & denique ad regium nomen euexerit. Verum
ſuper hæc nihil mihi melius dare Dii potuerunt,quàm ut ad te uenirem,& de grauiſsimis
rebus diſſerendo in conſilium adſciſcerer. Nam id quo nihil in rebus humanis bellicíſq.
præſertim utilius atque præſtantius dari poteſt,conſilium fide & rerum experientia ple-
niſsimum dabo, & quanquam ſenes nihil ultra adferre poſſe uideantur,tamen in uegeto E
corpore robuſtæ uires adhuc ſuperſunt,ut fortem operam in omne maris terræq. diſcri-
men æquè præſtare ac polliceri queam. Huic autem uni curæ ab adoleſcentia dies noctéſ-
que inuigilaui,Horucii fratris uiri fortiſsimi conſiliis ac ſenſibus inhærens,ut noſtræ re-
ligionis terminos proferrem,Chriſtianos terra maríque perſequerer, & nihil maius opta
rem,quam ut tuæ claſſes copiæque ſtudiis atque opibus meis adderentur,& deniq. dux,
aut certè ſignifer,quando melioribus parere non piget, auſpiciis tuis efficerer. Cuius
uoti ſi me Dii compotem fecerint,breui tota Africa Hiſpani depellentur.Mauros ad Be
ticæ uetus imperium in Hiſpaniam traieciſſe audies, Pœni & Numidæ tibi parebunt, &
ut Sardiniam Corſicámque omittam, Sicilia noſtra erit : ea occupata,Italiam fame ene
cabimus,& undique claſsibus aggrediemur,diſcordia principum laborantem , infirmam
diſiunctis

A diſiunctis uiribus,& quantum ad eius partem Siciliæ & Macedoniæ proximam attinet,
qualibet conditione ſeruituram,modò Hiſpanorum iugum excutiat.Noli enim exiſti-
mare eas opes,eúmq. in Italia eſſe conſenſum quæ fuerunt,quum Hydrunte capta non
Italis modò ſed cæteris etiam populis maximũ terrorem intulit proauus Mahometes.
Is enim ſucceſſu eius belli,ad quod ſuſtinendum uix uniuerſi Chriſtiani principes ſuffe-
cerunt, haud dubiè urbe Roma potitus foret,ut occidentis ac orientis imperia ſecun-
dum ius & æquum,uetere ſua auguſta in ſede iungerentur.Sed ille ab humanis repen-
te diſceſſit in cœlum raptus,ſcilicet ut hoc tibi,ſicuti fata ſyderáq. promittunt,conſum
matæ uirtutis opus relinqueret.Nec te hac iniecta ſpe ſummi inuſitatíque triumphi uel
interpello uel demoror,quominus in orientem contendas,ueteres impióſque hoſtes,&
B ultima ſupplicia meritos armis perſequare.claſſis enim mihi erit ſatis, qua tibi minimè
eſt opus in mediterraneis regionibus bellum gerenti,ut dum tu Aſiam ſubigis, ab alia
parte ipſa Africa,quæ eſt tertia pars orbis,in poteſtatem redigatur. Antè omnia autem
pellendus eſt Tuneto Muleaſſes,inexplebili auaritia,fœda impotentíque libidine,imma
nique ſeuitia,diis atq.hominibus inuiſus, qui duodeuiginti fratribus per inſidias inter-
fectis,aut quod ipſa morte acerbius uidetur,præuſto oculo crudeliter occæcatis,ita re-
gnat ſolus,ut neminem ſibi uel conſanguineum uel amicum reliquerit,nam animo tam
ingrato quam perfido paternos etiam amicos,qui ipſum inſigni ſtudio ad regnum extu
lerunt,ut gratiæ merita celeriter exolueret,ad unum omnes iugulauit. cum hac bellua
nobis res erit,quam cum nemo amet,facilè omnes oderunt,Numidæ quotidianis incur
C ſionibus exagitant,quorũ iniurias ita ſuſtinet,dedecore,ignauia,& metu infamis, ut eas
ferre quam ulciſci malit:& hic ſemiuir Turcas uiros fortes in cathenis detinet,nec au-
guſtum nomen tuum,à quo humana diuináque iura undique petuntur,planè agnoſcit,
& quod minimè eſt ferendum,Hiſpanis ad Tripolim fauet,ut Agis & Moſes ſtrenui du
ces Turcæ Taiorea urbe depellantur.Hanc feram uti unguibus ac dentibus exarmatã,
uel ob id facilè conficiemus, quoniam apud nos eſt Roſcettes eius frater, Pœnorum
omnium uotis ac precibus expetitus.huius perſona uel in ſpeciem nobis erit utendum,
ut res,quum copias ad Tuneti portas oſtentabimus,ſine ullo omnino uulnere patrari
poſſit. Tui demum erit arbitrii ſtatuere,quem punicis rebus præeſſe uelis,mihi certè
ſatis imperii & gloriæ quæſitum erit,quum tibi debellatis hoſtibus è Perſide redeunti
D maxima pars Africæ deuicta pacatáque tradetur.Ex itinere uero,quod priuati muneris
nomine me polliceri iuuat,enixè dabo operam,ut ſuas quoque clades lugeãt Chriſtia-
ni,atque Auria ſi occurrat,ſuis maleficiis non diu exultet: hunc enim unum uti uerum
propriúmque hoſtem,uel à cladium acceptarum memoria,uel æmulatione gloriæ per-
ſequendum mihi deſumo,eo autem oppreſſo,tibi uni maria patebũt,& mihi crede, qui
uictor mari euadet facilè etiam terrarum imperia tenebit. At Solymanus qui excel
lentum principum more,graui aure excepta ad animum tranſmittere, perpenderéque
inde cuncta,ac ingenti demum iudicio conſilia terminare erat ſolitus,collaudato Haria
deni ſtudio,conſilium dimiſit.Nec multò pòſt in ſententiam Habraimi decretum eſt fa
ctum,ut Hariadenus tribus Baſſis,qui eſt ſupremæ dignitatis honor,quartus adderetur,
eſſétq.ei ſummum maris imperium,ita ut inſulæ, portus, urbes,populíque maritimi ei
E parerent,ius ei fáſq.eſſet quos uellet,ubíque uellet,remiges,nautas,milites conſcribere,
& in naues compellere.His promulgatis Solymanus poſtridiè idus Maias ei uexillum,
ſceptrum,gladiúmq.de manu tradit,monet ut promiſſis inſigni facinore edito fidem
præſtet,eúmq.regia egreſſum Aiax & Caſſimus Baſſæ,ipſéque prætorii præfectus cele-
bri pompa prælatis noui honoris inſignibus ad naualia deducunt,octiéſque ei centena
milia aureorum nummûm in bellicos ſumptus ex ærario depromuntur, attribuunturq.
ei ex ordine prætorianorum Iannizeri circiter octingenti,nec multos Byzantii mora-
tur dies,claſſéque octoginta triremium atque aliquot biremium armis, uiris, & comea-
tu abundè inſtructa,Helleſponto egreſſus in Italiam curſum intendit,relicto cum duo-
decim triremibus Amurate trierarcho, qui Solymanum eiúſq.exercitum ad Perſicum
contendentem bellum ab Europa in Aſiã tranſportaret,iſq.demum omnibus tranſue-

ctis,Hariadenum ad Methonem eſt conſecutus.Quum improuiſo aduentu Meſſanæ fre- A
tum tranſiret, Mamertini ad arma conclamantes urbi portuíque magnopere timue-
runt,ſed præteruectus Hipponiatem ſinum in Brutiorum ora ſancti Lucidii oppidum
inuaſit,id olim Tempſa dicebatur,impoſitum rupi,qua mare deſpectat, & muro haud
temere munitum,ſed is à terra ſubeuntium Turcarum impetus fuit, ut deiectis propu-
gnatoribus diu defendi nequiuerit,eò maiore incolarum calamitate, quòd nemo fuga
eſt elapſus,quum prætor in ea trepidatione auerſam ab hoſtibus portam diligentius re
conditis clauibus obſeraſſet. Inde ingenti omnis generis rerum ac hominum potitus
præda,ad Citrarium contendit,ubi claſſem ædificari à captiuis didicerat,id uti uacuum
incolarum fuga ſtatim eſt incenſum,atque eodem igne ſeptem triremes, imperfectis
adhuc puppibus & foris,cõcrematæ:ubi uero à Capreis ſupra Neapolim uniuerſa claſ- B
ſis in conſpectum eſt data,adeo terribili ſpectaculo totam eam oram conterruit,ut ple-
rique affirmarent,ſi hoſtis expoſitis copiis ad mœnia repentè ſucceſſiſſet,Neapolitanos
in ſubito metu ægrè urbem fuiſſe defenſuros.Eo curſu ad Prochitam prouectus oppi-
dum cœpit,arcíſque exiguæ cuſtodibus ſub fide ſe dedentibus libertatem reliquit, &
quum in Caietæ portum noctu inueheretur, ita ad Speluncam ſuperato promontorio
curſum deflexit,ut occupandæ Caietæ occaſionem parum nauiter prætermiſiſſe crede-
retur;nam & præſidium urbi arcique exiguum erat,præſertim repentino nocturnóque
in metu,& Caietana iuuentus aſſueta maritimis quæſtibus,& in prædiis occupata ab ur-
be per eos dies aberat.Spelunca oppidum extremis Fundanis montibus adiacet,qua de
ſinentes rupes,plagæ maris planiciem excipiunt,ex ruina quondam antri Tiberii Cæſa- C
ris inſigni periculo in hiſtoriis Cornelii Taciti celebratum. Speluncani inexpectato ap
pulſu tantæ claſſis territi uix tentata defenſione animos deſponderunt,ingreſſúſque ho
ſtis circiter mille & ducentos imbellis maximè ſexus & ætatis cœpit.Refugerat in arcẽ
Pelegrinus,qui inter Speluncanos diuitiis eminebat.Hũc Hariadenus monuit, ut ſeſe
dederet,nec uim experiretur,id ſi extemplò faceret, integra fide liberum futurum, ſi
conaretur ſeſe atque arcem tueri,breui ſtultæ pertinaciæ pœnas crudeli ſupplicio, at-
que incendio oppidi protinus daturum, nec ille metu exanguis diu cunctatur, quin
ſpem uitæ uel in barbara fide, certi propè exitii periculo potiorem ducat,ita egreſſo
in litus,& ad genua procumbenti conceſſa libertas,& quod fuit humanitatis, uxor,fi-
lius,& neptis inter lachrymas præ gaudio utrinque manantes reſtituti. Eadem quo- D
que nocte ad duo milia Turcarum è claſſe per aſperos uepribúſque impeditos colles
ad urbem Fundos, decem inde milibus paſſuum, peruenerunt: uti creditur ducibus
indigenis ex eorum numero,qui ſuperioribus annis mari capti,tedio prædurę ſeruitu-
tis ad Mahometis ſacra defeciſſent. Ea uero aduolantium & refringentium portam
celeritas fuit, ut Iulia Gonzaga, Proſperi Columnæ quondam nurus, uix ſpatium ſit
nacta, quo ſeminuda iumento imponeretur, atque inde iam conſpectis hoſtibus ad
montes ſe proriperet. Ferunt Barbaruſſam, uti ipſe poſtea minimè diffiteri eſt uiſus,
eam cum admirabilis formæ tum uirtutis fama florentem capere cupiuiſſe, ut Solyma-
no dono daret.Cæterum Fundani cæduntur, atque omnes ferè capiuntur, facit & de-
ditionem Stecatius prætor imbellis, qui cum turba mulierum in turrem confuge-
rat, quum ſuccenſis iam foribus, & barbarorum clamore, & fœminarum eiulatu ter- E
reretur. Turre in poteſtatem redacta Turcæ ad ſpoliandum fanum conuerſi ſepul-
chris Columniorum procerum ornamenta detrahunt, uexillàque item militaria pi-
cta auro dilacerant, onuſtique præda ad claſſem reuertuntur. Alia quoque trire-
mium manus Tarracinam diuertit, ibi quoque populo ad montes fuga elapſo,in tem-
pla ſæuitum, inualidíque ſenes, & ægri aliquot in lectulis trucidati. Is terror à Pri-
uernatibus properè Romam delatus, ita conſternauit omnium animos, ut ſi hoſtis eo
impetu ad Oſtiam eſſet prouectus, tota ciuitas ſeſe in Sabinum, Etruſcúmque agrum
effuſura crederetur. nam neque Clemens tum grauiſſimo conflictatus morbo,conſu-
li poterat,neque amplius omnino quàm centum uiginti ſpiculatorum Germanorum,
& quadraginta ſeptem leuis armaturæ equitum præſidio,quo tum principis atque præ-
torii

A torii cuſtodia ſtetit, publica ſalus nitebatur, nec ullus erat cum peregrinis & inquilinis
Romanorum conſenſus, quum quiſque priuatis potius quàm publicis rebus ſtuderet.
Coiuere tamen in eo periculo Cardinales, & effractis ærarii repagulis ex authoritate ſena
tus Hippolyto Medici Cardinali pecuniam deprompſere, ut tuendæ oræ maritimæ cu-
ram ſuſciperet. is alacriter cohortes conſcripſit, ſed eas, uti in ſubitario delectu accide-
re ſolet, ex peſſimo & incondito hominum genere, adeo ut per ſummam iniuriam
Priuernatibus ex itinere cæſis atque direptis, oráque Pyrgenſi, & Tarquinienſi fœdè
uexata, nullo pudore in hoſtilem rabiem animos uertiſſe uiderentur. Porrò Barba
ruſſa uetere conſilio ſuo innixus, quum ſtatim in Pontias aquandi cauſa diuertiſſet, in
Africam traiecit, tanta uſus celeritate, ut prius eò peruenerit, quàm ab noſtra ora di-
B ſceſſiſſe crederetur: uoluit enim ea diuerſa nauigatione fallere Muleaſſem, ut impara
tum opprimeret, & ipſe antea famam ſimulanter ediderat euaſtandæ Italiæ, Liguriæ-
que præſertim, & Hiſpaniæ, uindicandis ſcilicet iniuriis, quas Auria Coroneis atque Pa
trenſibus intuliſſet, ita ut non omnino inani coniectura, poſtquam Meſſanæ freto ſupe
rato Italiæ littora legere, & cuncta urere cœpiſſet, Liguriam, ac demum Hiſpaniam
inuaſurus eſſe putaretur. Et Veneti quoque Muleaſſi & Pœnis aliqua ex parte timo-
rem minuebant, quum ualidam claſſem inſtruxiſſent, quinis decumis ex ſacris redditi-
bus ſacerdotum ordini, uel id ægreferente Pontifice, impoſitis, ut ex ea pecunia re-
migibus ſtipendia præberentur. Quid enim petente Africam Hariadeno, Venetis
opus eſſe tanta claſſe? præſertim quæ tanto ſumptu & tanta cum inuidia pararetur? pro-
C fectò ſummæ prudentiæ homines, qui Turcarum conſilia Byzantii diligenter explora
re & excipere eſſent ſoliti, pro certo cognouiſſe tot triremes aduerſum Auriam compa-
rari, ut pares & duplicatæ clades Chriſtianis redderentur. Ad hæc quoque Muleaſ-
ſes per ſpeculatores didicerat Roſcetem fratrem, quem maximè metuebat, Byzantii
in libera cuſtodia eſſe relictum, ueluti alieno tum ab Africæ rebus expeditione ſuſcepta.
Neque enim ullis armis ualidiùs ſe peti atque inuadi poſſe exiſtimabat, quam produ-
cto regni æmulo, in quem ex conſcientia ſcelerum ſuorum omnes propè Pœnorum or-
dines & Numidas inclinaturos appareret. Sed quoniam ad hunc locum eſt deuentum,
operæpretium erit paucis enarrare quæ de Muleaſſis imperio, moribúſque Pœno-
rum didicimus, nam multa digna cognitu, quæ diu ſolis mercatoribus comperta fue-
D re, nobis ſcribentibus, uictoria Cæſaris aperuit. Africam Romani euerſa Carthagine
ſublatiſque regibus, propter agrorum ubertatem multis eò deductis coloniis excolen
dam atque illuſtrandam ſuſcepere, tenueréque eam proconſulari imperio uſque ad Van
dalorum aduentum, quos in contumeliam Romani nominis immani rabie ſæuientes
Beliſarius deuicit atque deleuit. Inde facta eſt prouincia Græcorum imperatorum, à
quibus in eam quotannis duces & præſides mittebantur. Poſtremo eam inualeſcente
Mahometis ſecta, Saraceni è Syria, Aegypto, Arabiáque inducti religionibus tanta
ui inuaſerunt, ut pulſis Chriſtianis, inuectáque & latè propagata ſuperſtitione in Hi-
ſpaniam uſque uictores tranſcenderint; & cum Afri, Numidæ, Mauri, & denique
omnes Pœnorum gentes noua ſacra facilè ſuſcepiſſent, in Illiberi Bæticæ regia urbe,
quam Granatam noſtri uocant, poſita eſt Maurorum ſedes, & Cordubæ gymnaſium
E cum celebri bibliotheca conſtitutum, ubi Arabicarum literarum profeſſores, iuuentu-
tem docendo, excipiendóque intermorientes apud Græcos optimarum ſcientiarum
atque artium diſciplinas, cum inſigni ingeniorum gloria floruerunt. Nihiloſecius &
in his militare ſtudium enituit, adeo ut quum diu cum Oretanis Celtiberis, & Carpen
tanis eſſet dimicatum, è Miramolino irrumpente penè omnis Hiſpania Punicis armis ceſ
ſerit. Sed poſt ſexcentos demum annos, ætate noſtra Ferdinandi regis uirtute ob-
ſeſſa captáque Illiberi, omne Punicum nomen ab Hiſpania pulſum. Hac tempeſta-
te in Africa opibus ac amplitudine imperii cæteris præſtant Tunetani & Feſſani reges,
ſed Tunetanis ab longa imperii uetuſtate, eximiáque ſtirpis claritudine, authoritas ma-
ior & auguſtior, nam ab his ſacra & iura omnia petebantur. ſupra Tuneta enim itine-
re trium dierum urbs eſt Caruenna, perantiqui templi religione, & ſanctiſſimorum ſa-

cerdotum collegio maximè nenerabilis, & ob id libera & immunis, in qua functi ſa- A
to Maurorum & Numidarum proceres uel è longiſſimo terrarum tractu tumulantur.
Quoniam perſuaſum habent eorum animas, quorum oſſa ſacroſancto eo in loco ſita ſint,
uti puriùs expiatas, ad impetrandam cœleſtis uitæ fœlicitatem illorum ſacerdotum ac-
curatiore cerimonia ſuperis efficaciſſimè commendari. Imperium Tunetanum octin
gentis ferè milibus paſſuum in ora ab occaſu ad Orientem extendebatur. nam Bu-
gea, & Tripolis emporio & gymnaſio claræ urbes, quas Nauarrus in diuerſis regni fini-
bus bello cœpit, Tunetanæ ditionis erant, quum & ea introrſus ad Aethiopum hare-
nas uſque pertineat. Porrò Feſſani in Tingitana Mauritania impoſiti Salæ amni, qui
in Oceanum magnarum nauium capax euoluitur, bellico apparatu & militaribus co-
piis antecellunt. egregié enim ſuſtinent Luſitanos, cum quibus continenter bello exer- B
centur, adeo ut triginta equitum milia in aciem educant, paratiſſimíſque animis ac ui-
ribus litora tueantur: reliquas regiones urbéſque reguli quos Scecos appellant, circa
oram præſertim poſſident. At in mediterraneis Numidæ uno nomine dicti Arabes
uagantur, cum Afris bella gerunt, uenalémque pacem habent. his mos eſt belli cauſas
excitare, alere controuerſias, ſemper armis exerceri, pecuariæ, colendíque agri mi-
niſteria per ſeruos obire, præſertim Aethiopes; quum ſe omnium gentium nobiliſſi-
mos iactent, quòd impermixti ſanguinis ab antiqua Pœnorum origine progeniem du-
cant. Diuiſi in multa agmina à Nilo amne introrſus ad Atlanticum Oceanum exten-
duntur, & quum incertas ſedes habeant, certis tamen pagorum finibus imperia præ-
ſcribunt. Hyeme longiùs à mari ad Aethiopum fines recedere ſolent, tepore ſoli & cle- C
mentia aeris inuitati. Aeſtate uerò ad uix dum maturas ſegetes reuertuntur, ut alie-
ni laboris fructum intercipiant. Nemo apud eos præter paucos ſacerdotes literas ad-
diſcit. neque enim adeo accuratè, uti Mauri, ſed ſimplici atque expedito cultu, reli-
gionibus ſtudent, his haud dubiè fide, integritate, uirtutéque animi, & denique bello
& pace meliores. Incredibile dictu eſt quàm tenui conuictu & uires & ualetudinem
tueantur. nam ficu ſicca, dactylis, pulticula, atque acido lacte conuiuia finiunt, tum ue
ro epulantur, quum è uenatione falconúmque aucupiis, quibus maximè gaudent, præ
dam retulerint. Totius patrimonii eorum cenſus eſt in equo pernici, quem ſeminu
di egentiſſimíque homines immenſo parant pretio; nec mirum, quando uita & uigilia
eorum omnis, ſi bellum deſit, in latrociniis uenationibúſque conſiſtat. Vxores adeo D
humiliter uiris ancillantur, ut equos curent & inſternant. Aeſtate pariter atque hye-
me equites pellicea talari tunica utuntur, quòd ea peregregiè ſuſtineat uentos, & in
magnis feruoribus ſoles non admittat, capiti linteum intortis à mento ſpiris non in-
decens tegumentum, deſilientes ab equis in clunes conſidunt, parcúntque pedibus,
ut uix exiguis ſpatiis obambulent. Plicatione uero aſſidua, contentionéque artuum,
itémque frictionibus calorem excitant. Hac exercitatione, procul à morborum cru-
ciatu, medicinæque periculo ad ſummam perueniunt ſenectam: adeo ut fatalem ho-
ram minimè præſentiant, & lethi euaneſcente potius quàm intercepto ſpiritu, inter col-
loquia liberorum leniter expirent. Ex hac gente fuit Lentigeſia Muleaſſis mater, ui-
rilis animi mulier, Doracis reguli ſoror, cuius ingenio uirtutéque Muleaſſes adiutus
& impulſus regnum arripuit. Nam Mahometes qui multo luxu, & multa cum glo- E
ria triginta duobus annis regnauerat, quum ſibi uitæ finem adeſſe cerneret, Maimo-
nem inter duos & uiginti filios natu maximum legitimo iure regni hæredem ſcriptu-
rus eſſe uidebatur, niſi Lentigeſia corruptis pretio regiis ſatellitibus, maritum in ſu-
premis uitæ anguſtiis, fatigatum precibus, doliſque deceptum præuertiſſet, ut in fi-
lium regii nominis Fortuna transferretur. Itaque Maimo qui paulo antè, affectati
regni ſuſpitione, ob præclaram bellicæ uirtutis indolem, à patre in carcerem fuerat
coniectus, eo expirante, dum è cuſtodia ad imperium ſe proripere ſperat, iuſſu Mu-
leaſſis interficitur. Roſcettes natu ſecundus, qui extra arcem cum uxoribus habita-
bat, comprehendi non potuit; cæteri fratres graſſante Muleaſſe in ſuum ſanguinem
barbarico more, partim iugulantur, partim candenti ferro oculis admoto lumine pri
uantur.

A uantur. In his fuere Barcha, & Belethes atque Saëthis ſtata ætate, & in ſpem imperii
una matrum nobilitate procreati, qui quum Tunetum in ipſa Cæſaris uictoria capere-
tur, ob eam calamitatem cum graui probro atque inuidia reducti regis, apud noſtros
homines Punicæ ſeuitiæ fidem fecerunt. Ex fuga quoque biduo pòſt, Laſelles & Ha-
bramus, & cum his fratres quatuor uix dum puberes, in Bagrada amne tum forte hie-
malibus aquis latè inflato trepidè uadum querentes, Solax Numidarum dux interce-
pit, acceptóque pretio, uir æquè uenalis & ſæuus, Muleaſſi ad ſupplicium tradidit.
Porrò cæteri omnium reliqui Roſcetes & Abdemelech, dum ſupra Hadrumentum
profugerent eodem penè caſu, ſed non iniqua ſorte, in Morhabitum inciderunt, à
quo, aduoluti pedibus, & ſalutem ſuam regiæque ſtirpis ſanguinem commendan-
B tes, ita ſeruati ſunt, ut quum in Numida opulento generoſi animi laus quereretur, ſæ-
uitiæ tamen arbitrium Muleaſſi uenditaret. accepta enim eſt traditionis merces, & in-
terim illi uti deceptis cuſtodibus, ad Bentieſem amicum ſuum, ulteriorem Numida-
rum ducem, opportunè emiſſi. Verum & apud hunc, proditores paſſim grandi pecu-
nia ſubornante Muleaſſe, aliis atque aliis petiti inſidiis ad Biſcarim urbem maximè
mediterraneam receſſere: ibi Abdemelech tedio tam ancipitis Fortunæ omni ſpe re-
gni prorſus abdicata, ſacrato in otio religionibus ſe deuouit. Roſcettes uerò apud
Abdalam urbis principem, & mox ſocerum, adeo ſolicitè atque accuratè ab omni-
bus Muleaſſis dolis eſt cuſtoditus, ut etiam ueneni metu, non alia temere in conui-
ctu, quàm ſemeſa ab ſe uxoréque eſculenta genero præberentur. Eo modo Muleaſſes
C paterno potitus regno, quum nemini ex regia ſobole parcendum eſſe ſtatueret, aliquot
etiam pueros fratrum filios enecauit, paternóſque amicos Manifetem & Meſuarem in
primis ſummæ authoritatis, quorum ſtudio atque ope Maimonem præoccuparat, ua-
riis cruciatibus diu tortos & laceratos interfecit; quod præclari beneficii gratiam exo-
luere nollet, atque eos idem aliquando contra ſe tanquam ingratum facilè molituros
arbitraretur. Deſeuiit & in aliquot nouercas, impellente Lentigeſia, atque etiam con
cubinas patris nefaria crudelitate, quum ipſe præpoſterus, & in mares procliuior in Ma
hometem patrem palam inueheretur, tanquam mulieroſum ac effœminatum, qui exhau
ſto ærario ingentes feciſſet ſumptus, ut ducentæ ſimul ad libidinem fœminæ regiis in
hortis alerentur, è quibus tot ſuſcepiſſet liberos, qui in imperio æmuli forent, obídque
D ſibi in his occidendis pergraue & plenum inuidiæ negotium reliquiſſet, & fuere qui
exiſtimarent patrem in ſupremo morbo, quum ex ſubita animi defectione ad ſpem ui-
tæ ſubleuaretur, medicata potione à parricida filio fuiſſe necatum. Nec multo pòſt Do
rax, qui fauente ſorore delectus erat imperator, aduerſus Meſchinem regulum Numi
dam peculiari nomine bellum ſuſcepit: ab eo enim aliquot ante annis, uiuo Mahome-
te, cuius gratia plurimum ualebat, graues acceperat iniurias, & parte agri fuerat ex-
pulſus. Sed Meſchines præpotenti hoſti facilè ceſſit, uti imparatus & inualidus, ſcilicet
ut coactis auxiliis ad propulſandam iniuriam dum hoſtis recederet opportunè reuertere-
tur. Ea contentio utrinque uario belli euentu ſæpius agitata, ad extremum regem ipſum
in id bellum traxit, è dignitate ſua exiſtimantem, cœpto ſemel bello non deeſſe, ac auun
culi eiuſdémque imperatoris ſui partes egregiè tueri; affirmante Lentigeſia id totum re-
E gio nomini ademptum uideri, quod Dorax ſegniter aut cunctanter adiutus amitteret.
Itaque Muleaſſe in Doracis caſtra cum magno equitatu & Turcarum mercenariis pediti
bus profecto res eum habuit euentum, ut Meſchines profligaretur, & rex ardentius oſten
tato erga auunculum ſtudio ſuo iam planè maturas ſegetes incenderet. Ea iuuſitatæ ac
immanis iniuriæ acerbitas quum frangere Meſchinis animum nequaquam poſſet, adeo
uehementer permouit, ut eo adeunte, & tota penè Africa concitante ſingulos Numida-
rum duces, ingens & maximè periculoſum Muleaſſi bellum ſit conflatum, Roſcettéſque
à Biſcari in ſpem regni ſit euocatus, non uno tantum ſed proximo quoque regulo Numi
da, equites, arma, opes, inſigni ſtudio aduerſus Muleaſſem conferente; quum quiſq. niſi
omnes in unum icto fœdere conſentirent, Meſchinis exemplo rebus ſuis timere cogere-
tur. Contulere cum Meſchine conſilia, copias, & opes, Vlethes Iacob, atque Morhabitus

clariſſimi Numidarum duces, Roſcettéque à Biſcari educto, & regiis inſignibus adornato, caſtra fecere non longè à Bechia urbe, quæ itinere unius diei à Tuneto diſtat. Ea aduentantium hoſtium fama Muleaſſem quanquam ſuopte ingenio pugnacem, ſed tum ſolito timidiorem factum, & ex ſcelerum conſcientia ſibi diffidentem magnopere conterruit. uerum is nō minus aſtu quam ſæuitia inſignis adeo egregiè metum diſſimulabat, ut compreſſis diligenti portarum cuſtodia de Roſcette rumoribus, feſta hylaritate nuptias Amidæ filii celebraret, uniuerſóque populo ſolemne epulum præberet, & ſingulis tribubus, præter id nouum munificentiæ genus, eſculenta omnis generis congiarii nomine largiretur, Numidas uero propinquos, & Pœnorum optimates uariis artibus & donis ſibi conciliaret. At ubi Roſcettis aduētus diutius occultari non potuit, uexilla, arma, tormenta, ex arce proferre per Doracem, Numidas quos poterat mercede conducere, ex Afris equites & pedites cōſcribere, obſecrare prædones Turcas ut accepto ſtipendio pro ſe militarent. erat enim ea tempeſtate ad Tunetum tantus piratarum cōcurſus, quum ibi cūctis huiuſmodi generis hominibus tutiſſimus eſſet receptus, ut ea urbs Turcarum colonia uideretur. Cum his antea Muleaſſes certo fœdere pepigerat, ut captiuorum prædæ que omnis pars quinta in fiſcum referretur, magno quidem ſuo quæſtu, & Tunetanorū emolumento, adeo ut ſibi nullum omnino ex tot urbibus uectigal atque portorium uel uberius uel certius eſſe cenſeretur; ſed is prouentus, uti ab hoſtibus humani generis iniuſtè atque impiè quæſitus, nō multo pòſt Tunetanis, uti mox dicetur, dignam ſæua atque auariſſima gente peperit calamitatem. Quum Roſcettes appropinquaret, qui ſuperato Bagrada amne in profluētis ripa cum Vlethis filia epulante exercitu nuptias celebrarat, Dorax ante portam orbis, quæ ad Bardeos defert hortos, in acie conſtitit, Muleaſſe degeneri animo arcis mœnibus ſe tenente; cum eo erant Solax, & duo fratres reguli cognomine Benaones, cum ſeptem ferè milibus equitum Numidarum, magnáque Afrorum peditum multitudo, & in quo ab uirtute, & diſciplina, generéque armorū firmiſſimum erat præſidium Cardinus Turca, cum delecta cohorte ſclopettariorum, & ſeptem curulibus tormētis; his acceſſerat ala prætoriana Chriſtianorum equitum, qui ex reliquiis ueterum expeditionum in Africa remanſerant, & ob uirtutem in honore habiti uxores duxerant, & nihil intereunte ſobole & diſciplina, extra meridianam portam in oppidulo Rebatto, à quo ipſi Rebatini dicti, templa, & domos, & familias habebant; quum Tunetani reges ne tere inſtituto ſalutem ſuam externis & Chriſtianis tutiùs quàm Mahometanis & Pœnis committendam exiſtimarent. Prouolauit ante alios Meſchines, proprius Doracis hoſtis, cum quatuor milibus equitum, hunc Morbabitus cum ampliore agmine continenter eſt ſubſecutus, Vlethes ipſe poſtremam ueluti ſubſidiariam progreſſis & pugnam ineuntibus cum Roſcette aciem tenuit. Reſiſtere aliquandiu regii, Dorace primos impetus fortiter ſuſtinente, ſed Morhabiti uim non tulere Benaones & Solax; quum undique perturbati, & cum multa cæde præcipites acti in fugam uerterentur: defuit ſpatium Caradino ad dirigenda tormenta. nam repentini hoſtes obliquo alarum flexu non in frontem, ſed in tranſuerſos incurrerant, tantúſque eo tumultu excitatus erat puluis, ut in incertum tormenta emitterentur, nec planè dignoſci poſſet, utram in partem prælii Fortuna in eo maximè turbulento & confuſo certamine uictoriam inclinaret. Conſtat ab ea pulueris nube occupandæ portæ, & ingrediendæ urbis facultatem Meſchinianis fuiſſe ereptam, quum rareſcente ſeoſim deſidentéque puluere, & patefacta regiorum ſtrage, & fuga Rabatini primo equites, & demum Caradinus denſata cohorte, ſed amiſſis tormentis ad portam ſe recepiſſent, atque eam ſimul atque urbem conglobato præſidio ſeruauiſſent, Roſcettes cruentiore quam pro more gentis potitus uictoria, ſed urbe excluſus, quum nemo ex Tunetanis ſe commoueret, nullúſque omnino uel à timore, uel à ſeditione, uti futurum putarāt, in urbe tumultus oriretur, ad proximam regionem quam Martiam uocant, deflexit, ea eſt circa magnæ Carthaginis ruinas omnium rerum copia & fertilitate, multiſque puteis & fontibus abundans, & pulcherrimis uillis ac ædificiis frequens. Ibi circiter uiginti moratus dies, quum fruſtra expectando urbanos motus, nihil proficeret, uel populantibus cuncta Numidis in oculis Tunetanorum, ut grauiore tandem periculo damnóque,

A nóque, eorum animos aduerſus Muleaſſem concitaret, totum id oliuetum immani crudelitate ſuccendit, quod ſumma pariter amœnitate atque ubertate conueſtitis collibus à ſumma arce Carthaginis ad Tuneti uſque mœnia proienditur. Ferunt nullum unquam uel obſeſſæ, uel bellica clade afflictæ urbi, eo acerbius ac luctuoſius ſpectaculum extitiſſe: exurebatur enim continenti incendio ſuburbanus ager, miſerias ſuas omni populo è muris magnis eiulatibus deplorante. Sed conturbatis ac incenſis indignitate tam immanis iniuriæ ciuibus rex aderat, conſolando ac adhortando, ut eam calamitatem æquiſsimis animis ferrent; ſe enim ea detrimenta ſingulis præſenti pecunia liberaliter exoluturum, & daturum operam ut comparatis maioribus auxiliis, Meſchinis, atque Morhabiti, & Vlethis prædia ad eorum prædam effuſa populatione uaſtarentur. Nec multo pòſt quum Tune-
B tani ſupra præſtitæ fidei ſacramentum, & portas externo milite cuſtoditas, efferatos iniuria animos a Roſcettis ſtudio penitus auertiſſent, Numidæ dilabi, quòd eis poſt confectũ prælium minimè probro datur, atque Roſcettem ut longè ſecederet, ſeruarétque ſe felicioribus conſiliis, monere cœperunt. At ipſe quum alii atque alii ſuſpenſum & nutantem in diuerſa diſtraherent, Numidarum perfidiam, & fraternas inſidias timens, eò animum inclinauit, non improbante Vlethe ſocero, ut Algerium ad Barbaruſſam confugeret, ſcilicet ut illic ulteriores ſpes ſuas ad inuadendum paternum regnum ſecurius atque nobilius agitaret. Eo modo apud Turcam, iam tum latè ſubactis finitimis regulis dominantem, aſpirantémque ad imperium totius Africæ, in cultu propè regio permanſit uſque ad id tempus quo Byzantium, uti diximus, eſt deuectus. Is Punicarum rerum ſtatus erat,
C quum Hariadenus Pontia profectus perpetuo curſu ad Biſertam improuiſus appulit claſſem. Biſertani & tædio Muleaſsis, & ſua mobilitate impulſi, audito ſtatim Roſcettis nomine, Turcas oppido recipiunt, præfectúmque repugnantem oppido expellunt: deſcenderant enim Hariadeni iuſſu aliquot Afri familiares comitéſque Roſcettis, qui eum adeſſe, ſed prodire non poſſe nunciabant, fatigatum ſcilicet nauſea laceſſente, atque accedente febricula mentientes. Adiacet Biſerta piſcoſi ſtagni faucibus, per quas ſubiectum mare ſtatis ſuis æſtibus irrumpit, & infuſum aquæ dulci ſenſim exorbetur & emittitur, efficitque portum lato alueo, uel magnis nauibus commodum, ab Vtica triginta ferè paſſuum milibus diſtantem, ab antiquis a circunfluente lacu, qui olim Tritonius fuit, Hippo diarrhytos appellata. Collaudatis Biſertanis Hariadenus, ut potè qui conſilii ſui ſummam in una
D maximè celeritate reponebat, claſſem celeriter eduxit, prætervectúſque Vticam, & Carthaginis promontorium, eius turris atque munitionis, quam Gulettam noſtri uocant, in conſpectum ſe dedit, ita ut eam diſploſis omnibus tormentis in lætitiæ atque amicitiæ ſignum de more ſalutaret. Gulettani cuſtodes quum ſalutem redderent, amicè & grauiter reſponderunt, ſe in eius poteſtate ſtatim futuros qui Tunetanæ urbis imperio potiretur. Iam ab excelſa Tuneti arce conſpecta claſsis, & a Biſerta totiſque littoribus frequentes nuncii ingentem in urbe tumultum excitarant. Erat enim ciuitas erecta in expectationẽ noui regis, cum ipſius Roſcettis amore, quod mite ac liberale ingeniũ præſeferret, tum odio Muleaſsis, quem auarè & crudeliter imperantem, aliquot iam annos in luctuoſa ſeruitute pertuliſſent. Nec ipſe adeo famæ ſuæ erat ignarus, ut alienatos ab ſe ciuium animos nequaquam intelligeret, nec præſentiret, quàm parum ſpei in populi ſtudiis eſſet reponẽ
E dum, quum principum ciuitatis ora atque oculos intueretur. Erant enim Tunetani uel ob id ei uehementer irati, quòd uti Roſcetis bello ſolenni pronũciatione fuerat pollicitus, nequaquã eorum inopiã liberalitate ſubleuaſſet, qui exuſtis atq. euaſtatis oliuetis, & uillis dũ conſtanter ei ſtuderent miſerabilem cariſsimarum rerum iacturam feciſſent. Itaque egreſſum arce, & in foro concionantem deſeruerunt, quum ea præmia, ſi pro ſe arma caperent degeneri uultu polliceretur, quæ nec incolumis & uictor præſtare poſſet. Monuere quoque reſtitantem adhuc nonnulli, ſpecie amicitiæ, & in bis Abdahar. Gerebat is tum magiſtratum, qui Meſuar appellatur, ut cederet Fortunæ extemplóque profugeret, & tum fortè de aduentu Turcarum rumor increbuerat, quæ res per ſe pauidum, & ex merito inſidias undiq. timentem, deſtitutúmq. à ciuibus in fugam cõcitauit, adeo turbata mentis ratione ut in arce aurũ, & gemmas, & regia ornamenta relinqueret, occultata ſcilicet ſecre

tioribus latebris,ut his demũ hoſtis potiretur. Primi omnium duo Hiſpani abrupta ſacra A
menti fide à Muleaſſe ad Hariadenum defecerunt; Abezes ex Granata urbe,is erat in ma
giſtratu,qui dicitur Moniſeres,& Fetuches Tarraconenſis,qui cuſtodiæ arcis erat præpo
ſitus. Hic Roſcettis uxorem liberóſque eius,qui a Muleaſſe in cuſtodia ſeruabantur,ſta-
tim eduxit,& regio cultu ornatos in ſolio Muleaſsis conſtituit,Moséſque item,& Caradi-
nus,& Agis prædones Turcæ detractis cathenis exoluuntur,ut cum aduentante rege,Ha
riadenóque his dono oblatis,eximium ſibi gratiæ locum pararet. Abezes autem phalera-
tum inſignem equum Hariadeno miſit, quo in urbem adueheretur; itémque alios trie-
rarchis & ducibus diſtribuendos,hortatúſque eſt ut maturaret, egregia etenim uolunta-
te Tunetanos,ut eum ſuſciperent,ſeſe obuiam adapertis portis effuturos. Nec mora Ha
riadenus expoſitis in terram copiis,conſcenſóque equo cum quinque milibus Turcarum B
ad eam portam peruenit quæ ſtagno atque naualibus eſt cõiuncta,ab ea ad aduerſam ur-
bis partem,ubi ampliſsima & edita arx in tumulum exurgit,lata & oblonga regio perti-
net,officinis rerum uenalium frequens,& mercatorum porticu conuentúq. percelebris.
At Tunetani quum Hariadenum per mediam urbem ad regiam contendentem,magnis
gratulationibus excepiſſent,& in perpetua Turcarum acclamatione nihil præter Solyma
ni,aut ipſius Hariadeni nomen audiretur,commoueri uehementer perturbaríque cœpe-
re,incenſis ſcilicet dolore animis,quòd Roſcettes nuſquam compareret, diu fruſtra ocu-
lis requiſitus expectatúſque,ut æger tandem lectica aut nauigio ad urbem ſubueheretur.
Auxere tumultum Roſcettis familiares nequaquam ſponte Byzantio aduecti,qui nullo
metu contineri poterant,quin mœſti oblatis ueteribus amicis ſummiſſe dicerent Roſcet- C
tem fruſtra expectari, qui Turcarum & Hariadeni fraude in Aſia & in cathenis quidem
eſſet relictus. Ii etenim natura Punico nomini fauere cogebantur,magnóque cum dolo-
re perfidiæ ignominiam animo ſuſtinebant,quum ſpeculatorum munera obire apud ſuæ
nationis homines & ciues,ſeruiréque immanibus piratis metu mortis,& patriam prode-
re maximè turpe & flagitioſum putarent. Eo modo detecta fraude Tunetani frementes
ira circa forum conglobantur;concitatis ducem ſe præbet Meſuar,quem antea diximus,
authoritate,ſpiritu,& eloquentia Pœnorum facilè princeps. Is dudum nobilioris gratiæ lo
cum apud nouum regem quærens Muleaſſem repentino Turcarum aduentu perturbatũ,
& ab amicis opem,fidem,fortémque operam implorantem,non modo contempſerat,ue
rum difficultates atq. pericula uerbis adaugendo,hoſtili plauè animo egerat,ut ille urbe D
atque arce protinus excedere properaret. Tum uerò ſua ſpe deceptus,uti erat mobili ar-
dentíque ingenio,reuocare Muleaſſem,& Turcas in arce obſidere atque oppugnare ſta-
tuebat. Itaque ad populum ad arma conſternatum ab altiore porticu conuerſus,magna
uoce, nefaria, inquit,fraude decepti ſumus fortiſsimi ciues, Roſcettes enim quem pro
legitimo rege expectatis,in cathenis Byzantii calamitatem ſuam luget; nos uerò niſi pro
libertate extemplò captis armis enitimur,externis prædonibus perpetuò ſeruiemus; ex-
pediti conſilii & feſtinatæ operæ occaſionem præſens negotium uobis oſtendit,proinde
qui ſeruire & nenundari nolunt,correptis repente armis Turcas inuadant,dux ipſe uobis
adero,ut publico conſilio fraudem ulciſci,& patriam & libertatem pro dignitate Punici
nominis tueri uideamur. Nec mora omnes ad arma conclamant,repentiuo impetu Tur
cas inuadunt,obuios ac nihil timentes obtruncant,attollitur undique clamor, magno tu E
multu arma proferuntur, Muleaſſes reuocatur,qui cum Dorace ad Reſtabianos hortos
ſubſtiterat, ciuium ingeniis diffidens,ſed tamen retentante matre euentum expectans.
Erat Tunetanorum ualde ingens ſed incondita multitudo,nequaquam militaribus inſtru-
cta armis,quæ uix ſuſtineri poſſet,niſi uecordi impetu potius & præcipiti temeritate,quã
periti ducis imperio,& diſciplina regeretur. Itaque concurſu undique facto ad arcem cõ
tendunt,aduolántque ad id propugnaculum,quod aſcenſu facilius eſſe uidebatur,portám
que habebat pertinentem ad oppidum ſuburbanum,Babaſuechum ab Tunetanis appella
tum. In eo Turcæ uexillum præfixerant,ac inde fortiter ac intrepidè propugnabant; ſed
ſcandentibus Afris,atque omnis generis tela iaculantibus,ardentéſque faces concreman
dis foribus itidem ingerentibus, ægrè ſuſtinere,& ſeſe in retractiorem muniuorémque
locum

A locum recipere cœperant; quum Bãetius Hiſpanus,quem abiurato religionis cultu Tur-
cæ Ramadam uocabant,tormentum æneum in editiorem arcis ſpeculam,expedito con-
ſilio,ingentique celeritate impulſum humeris militum,atque eductum,in confertiſsimos
hoſtes emiſit; eo ictu multorum ſtrages edita,& multò maximus cæteris illatus eſt pa-
uor,quum ab tota etiam muri corona a ſagittariis peterentur, & quod maximè terrebat,
ſclopettorum glandibus ſternerentur. Deerat Hariadeno temporis ſpatium, quo con-
ſilium in re ſubita,opportunè caperet,& quid fieri uellet,militibus imperaret. nam & ho
ſtium,quos pacatos putabat,repentinus incurſus,& ſitus arcis nondum planè oculis collu
ſtratus,& commeatus,qui uix triduo ſufficeret,ex penu atque horreis renunciatus,etiam
egregiè conſtanti,& in ſummis aſperrimarum rerum periculis ſæpè uerſato perturbatio-
B nem afferebant. Sed hunc timorem cum ſingularis furentium potius quam pugnantium
hoſtium imperitia,tum ſuorum militum ſpectata uirtus,magna ex parte minuebant;quũ
& ii ſucceſſu ipſo,& protractione prælii, magis ſpe atque animis confirmati perpugna-
rent; illi uerò,quòd primis auſibus fortuna defuiſſet,in periculoſo atque irrito conatu cõ
ſpecta ſuorum ſtrage & uulnerum fœditate,iam planè concepto metu frangerentur. Ve
rùm Dorax cum ala equitum Numidarum,& ipſe Muleaſſes reuerſi,prouectique per Ba
baſuechum ſuburbanum uſque ad portam,uel nomine ipſo & clamoribus oppugnatio-
nem iam bis intermiſam atque redintegratam adiuuabant. In ea rerum aſperitate Halis
Leuanus,è Malacha Bæticæ urbe,qui ad Mahometis ſacra defecerat,uir belli peritus,ut
pote qui in Nauarri & Piſcarii caſtris in Italia aliquot annis militaſſet, conuerſus ad Ha-
C riadenum,eruptione,inquit,nobis eſt dimicandum,ſi arcem defendere, ac omnium ſalu-
tem recentémque nominis tui dignitatem tueri egregiè uolumus,ſi cominus enim colla-
to pede manus conſerantur,non ferent noſtrorum impetum, qui nunquam aciem uero-
rum militum uiderunt, inaniſque audaciæ protinus pœnas dabunt; quum nec in ſeruitute
nequiſsimi regis pacem pati,nec in ipſo quietis ac otii limine,authores acceptæ liberta-
tis grato animo ferrè uoluerint. Quum Halis ſententiam ferè omnes laudarent, & in
primis Moſes & Agis,uiri fortes,quos cuſtodia eductos fuiſſe diximus,atque item Haidi
nus Smyrneus,cui Cacciadiabolo cognomen fuit, inter piratas longè fortiſsimus, com-
probante Hariadeno,& prælii ſignum dante, duabus portis erumpunt,circumuentos ab
diuerſo latere trucidant,inſignis tribus in locis editur pugna, magna uis inermium Pœ-
D norum interficitur,& ipſe Meſuar glande traiectus cadit. Tum uerò ab oppugnatione
diſcedit una quæque tribus pulſa loco in ſuam regionem. Inſtante demum prementéq.
Turca milite,in plateis & compitis cruento maximè prælio aliquot horis eſt decertatum.
Ad extremum Tunetani ſuperati,atque intra domos compulſi, quum non pro rege,ſed
pro uxoribus & liberis certaretur,inde Halis recepit ſuos,cæde, æſtu,ſiti & multo labore
defatigatos. Ferunt ea die ſupra tria milia Tunetanorum deſiderata; uulnerata uerò ad
triplum. In eo ſucceſſu Muleaſſes deſperatis rebus ingenti curſu ſe proripuit,comitante,
protegentéque Doracis equitatu. nam perſequentibus Turcis,quum in tumultuoſiſsima
fuga ægrè ſeſe inter hortorum macerias explicaſſet,parum abfuit quin in poteſtatem ho-
ſtium deueniret. Dorax ſuperato Bagrada amne in pacata loca ſuæ ditionis eum perdu-
xit,non longè à Conſtantina urbe,aluitque eum liberaliter, & ſumma fide protexit, uſq.
E ad Cæſaris aduentum Conſtantinam,ut literæ ſaxis ad mœnia inciſæ manifeſtò indicant.
Cyrtha Numidiæ regia olim fuit,diſtátque à proximo maris litore ubi nunc tenuè oppi-
dum ſtationẽ habet nomine Collum,colonia Cullu antiquitus appellatum. Cæterum ea
nox,quæ prælium & regis fugã ſecuta eſt,Tunetanis pariter & Turcis inſomnis fuit.actæ
nanq. ſumma cura utrinque uigiliæ,diſpoſitis in muro pariter & ad arcis exitus armatorũ
cohortibus; ſed dies pacem atq. otium utriſque attulit. Nam Pœni inter tot funera ſuo-
rum & uulnera,ut potè qui ſatis improſperè uirium ſuarum periculum feciſſent,cæſo Me
ſuare,pacem quam bellum malebant,præſertim quum rex ipſe pro cuius imperio ac di-
gnitate certabatur,opibus atque animo fractus in ſolitudines effugiſſet,& id quoque Ha-
riadenus impetrare cupiebat, non ignarus eam quam habebat militum multitudinem,
pertenui copia commeatus uix triduo in arce poſſe ſuſtentari, ſummæque rei ſpem par-

támque uictoriam deuocari in apertum diſcrimen, ſi Tunetanorum animi, deſperatio A
ne ueniæ, aut uindictæ rabie inducti, accitis undique Numidis & Afris, ad obſidendam
arcem uerterentur. Itaque impetratis induciis Hariadenus, ſolenni ſacramento dat
pacem & accipit, alloquitur urbis primores, oſtendit eo conſilio ſe ueniſſe, ut ciuitatem
ſæuiſsima Muleaſsis tyrannide liberaret, liberatámque quantis maximè poſſet bene-
ficiis atque muneribus augeret ſimul ac ornaret: qua benignitate Tunetanos ſub longè
maximi atque optimi principis tutela, breui ſperandum foret diuites atque beatos ex e-
gentiſsimis atque miſerrimis euaſuros. Proinde id ſe unum ab ipſis poſtulare, ut So-
lymano & ſibi eius præfecto fidem ſeruent, & in ea libertate conquieſcant, quam mul-
to ſuo labore & ſumptu, Deorúmque præſertim immortalium beneficio, potius quàm
ipſorum merito ſuſceperint. Quod ſi aliquando futurum eſſet, ut ipſius ac Turcarum B
imperii & amicitiæ Tunetanos pœniteret, & Roſcettem omnino deſiderarent, ſe mi-
nimè dubitare, quin Solymanus regna uel Chriſtianis dono dare ſobius, ſi per legatos
id peterent, eum in Africam conceſſo regno, & regalibus donis adauctum eſſet tranſ-
miſſurus: ſed etiam atque etiam cauerent ne eo conſilio exitialis belli potius quam tran-
quillæ pacis materiam quærere uiderentur. Ad ea Abilchirinus, qui poſtea Meſuar
eſt effectus, reſpondit non debere eum Tunetanis ſuccenſere, ſi uti ab omni annalium
memoria regibus antiqua ſtirpe editis aſſueti, eo eiecto qui tyrannidem per decem an-
nos exercuerit, alterum qui æquitatis atque iuſticiæ fama floreret, ſibi regem exoptarint,
præſertim quum is ab ipſo claſſe aduectus & penè dono datus eſſe crederetur. Non
mirum idcirco fuiſſe ſi in contumeliæ nomen commutata beneficii fama, ipſi uti fran- C
de, aut certè opinione decepti, adeo inſanire ſint uiſi, ut uinci armis quam dolo ſubigi ma-
luerint, quando ipſis atque Muleaſsi multo ſatius fuiſſet occluſiſſe urbis portas, quum
externa claſsis Africæ litoribus appuliſſet, quam incertis omnino rumoribus incantè
credidiſſe. Proinde Tunetanos tanquam Fortunæ iudicio in deditionem acceptos, opti-
mo iure paratos eſſe iurare in uerba Solymani, atque eo quidem æquiore animo, quòd
pro egenti & in ſuis miſeriis iniqua ſorte iactato, longè ampliſsimum & fœliciſsimum
terrarum orbis regem nequaquam uoto, ſed præter ſpem arridente Fortuna, quod Pu-
nico nomini bene uerteret, eſſent conſecuti. Compoſitis Tunetanis rebus, & creatis
magiſtratibus Hariadenus antè omnia operam dedit, ut Numidarum principes ſibi fœ-
dere ac beniuolentia iungerentur: quòd ubi largitione atque muneribus apud homines D
egenos, & ad ineundam diſſoluendámque amicitiam ab uenali ingenio procliues, cele-
riter eſt conſecutus, Aſanagam eunuchum genere Sardum, cui maximè fidebat, at-
que item Halim Leuanum, cum Ianizeris & tormentis aliquot curulibus ad recipiendas
Africæ urbes miſit. Paucíſque diebus nullo labore aperientibus cunctis portas, mediterra
neæ pariter atq. maritimæ urbes deditionem fecere: una omnium urbs Caruenna, quum
ſe uetuſta ſacrorum religione, & ſacerdotum domicilio immunem ac liberam exiſtima-
ret, aliquandiu reſtitit; ſed uicta excidii metu Turcarum armis facilè cedens præſidium
accepit. Inde Hariadenus regiam nouis ædificiis exornare ſimul atque munire orſus,
ſeptum in cauedio, in quo Turcarum more pro tribunali ius diceret, inſtituit, conatúſ-
que eſt multis ſeruilibus operis, aperire nouas fauces, ac immittere per eas id mare, quod
à promontorio Carthaginis lunato flexu ad ſtagni munitiones extenditur. In eo litore E
geminæ ſunt turres, ab aquæ ſalíſque nomine à noſtris appellatæ, ubi olim ille inſignis
Carthaginenſium portus uiſebatur. Id opus ea ratione Hariadenus efficere contende-
bat, ut tuto, perampló que & maximè expedito portu uteretur, nam uadoſæ admodum
erant anguſtiæ, quibus Guletana turris ab ortu aduerſæ continenti ligneo ponte commit
titur, ita ut triremes ægrè humeris ſeruorum & tractoriis machinis in ſtagnum impel-
lantur & educantur. Ab his faucibus Pœni leuibus tantum nauiculis, propter humilia
uada, ad urbem Tunetum adnauigant; uidetúrque id ſtagnum centum ferè ſtadiorum
diametro in orbem ueluti circino circumductum, & id multo cœno multáque uligine
paſsim uadoſum. Cæterum id opus Aquilones facilè diſturbarunt, inuecta ſcilicet ag-
geſtáque continuis æſtibus ac fluctibus arena: adeo, ut quum priſcarum molium funda-
menta

A menta reperiſſent, Hariadenus, ne ueteris portus quanquam parum commodi iactura fieret, ſuadentibus piratis incœpto abſiſteret, quum ſtagnum exiguo tempore expleri penitus atque obſtrui poſſe uideretur. His rebus quæ in Africa geſta ſunt explicatis, ad Perſas (uti promiſimus) ex ordine temporum reuertemur. Sophus Hyſmaël, qui apud Perſas ab admirabili rerum geſtarum fœlicitate magni cognomen permeruit, quum immaturo prorſus nondum quatuor & quadraginta natus annos fato conceſsiſſet, quatuor reliquit filios, ex unica legitimáque uxore ſuſceptos.
Eorum natu maximus totius imperii hæres extitit, nomine Tammas; ea conditione ut reliquis fratribus regnorum præfecturas impartiretur. Hi fuerunt Helcas, Becramus, & Somirza, qui ſortiti eas inter ſe, uti ex teſtamento patris adſcribebatur, in pro-
B uincias ſuas conceſſerunt. Aſſyria, urbsque ipſa Bagadat, quæ Babilon Semiramis fuit, Helcaſi cum Meſopotamia ceſsit; Becramo Media, Hiberis, & Albanis, Caſpióque mari finitima; Somirzæ Parthia obuenit, uicina Hircanis, qui Coraxeni hodie ſunt, & ad Zagataios pertinent, qui fuere antiquitus Arii, Aracoſii, & Margiani.
Hi ſunt Sogdianæ, Bactrianæque regionum populi. Ipſe Armenia, Perſide, & prouinciis Oceano Indico proximis contentus, idem quod pater Hyſmaël odium aduerſus Ottomannos induerat; & tum ægerrimè ferebat Selymum, qui penetraſſet in Armeniam, & Calderanis in campis iuſta acie uictor apparuiſſet, quanquam non omnino inultum, Perſarum inuictam antea uim, ſagittaſque ipſas, & acinaces euaſiſſe.
Perſico ſiquidem imperio ſubiectæ gentes, quæ hodie uno nomine Agiamii uocan-
C tur, uſque adeo turgentibus dolore animis eius Selymianæ irruptionis detrimenta ſuſtinebant, ut aduerſæ eius pugnæ memoriam renouato bello, rediuiuáque uirtute abolendam eſſe decernerent; quòd antiquum Arſacidarum decus illuſtre ſemper antea, uno eo accepto incommodo obtritum planéque obſcuratum arbitrarentur.
Is animorum habitus apud Perſas uiros militares, facilè iuuenem regem, & per ſe paternos gerentem ſpiritus, magnopere excitabant, ut Solymanum ſibi hoſtem deſtinaret, optarétque nobiliſsimum bellum, quo ipſius uirtus uindicatis paternis iniuriis eniteſcere poſſet. Sed Tammaſum nonum iam regnantem annum, nulla alia exercuerant arma, quàm Hircanorum, Zagataiarúmque gentium quas diximus, nam penes hos ex profeſſo diuerſæ factionis, & uti inter finitimos, bellicoſoſque facilè ac-
D cidit, apud quos armorum cauſæ nunquam deſunt; ſemina ſimultatum relicta ab Hyſmaële adhuc uigebant, uel hoc uno cognomento, quòd hæ gentes Cacepas à uiridi capitum integumento uocarentur; ſicuti Perſæ ab initio ciuilis diſcordiæ, propter nouæ ſuperſtitionis cauſam, Cuſelbaſæ, hoc eſt rubra capita, appellari conſueſſent. Verùm his bellis ex multa fatigatione uirium utrinque enatæ induciæ finem attulerant, ſic ut pacis compos Tammas regnorum ſuorum tranquillitate frueretur, nec tamen à finibus uſquam Perſæ, Gordíque præſertim populi, latrociniis abſtinerent, & aliquando inſolentius prouecti ſuperato Euphrate è Meſopotamia in Comagenem irrumperent; uti antea Sulthanorum temporibus audere conſueuiſſent. Gordos eos eſſe arbitror, qui uetus nomen adhuc retinent, & Gordianam regionem Ptolemæo notam incolunt, communi omnium opinione latrociniis infames; quòd prædabundi ex notis impeditiſque
E regionibus commeantibus illac mercatoribus crudeliter inſidiantur. Cæterum Selymi præſides, qui Syriacis rebus præerant, ſæpius ſibi inferri iniurias fruſtra queſti, quum & ipſi tanquam uiolatis ab hoſte induciis arma expedirent, tranſuectique nonnunquam Euphratem circa Byrtham incurſiones in Meſopotamiam repentinas facerent, ſenſim præludentes graui inchoando bello initia præbebant. Quibus rebus nunciatis Solymanus uehementer excitabatur, uiriúmque ſuarum conſcius, & paternæ fœlicitatis memor, elato animo Perſicum agitabat bellum; indignabatúrque ſe à Chriſtianis regnis quibus inhiaret, importunè reuocari; quando Chriſtiana arma laceſſenti, fortitérque audenti nunquam Fortuna defuiſſet. Pari nanque odio in noſtros, & Perſas infenſus, utrobique religionis cauſas expendebat; nam ſicuti Chriſtianos continentibus armis perſequi maximè pium rebatur; ita ſi Hyſmaëlis progeniem, quæ nouæ ſectæ, peruerſæ-

que opinionis circa ſacras leges authoritatem tueretur, excindere atque delere honeſtiſ- A
ſimum iudicabat. Eum itaque pari ſtudio diuerſiſsima bella meditantem Habraymus,
qui incomparabili adeóque ſumma pollebat gratia inter purpuratos principes, frequenti
bus alloquiis impellebat, ut in Orientem arma conuerteret. Sed quoniam præpotentis,
& iniuſto immenſæ gratiæ ſub pondere perituri hominis fœdum exitum poſteris tradere
iuuat, Habraymi cõditiones & mores paucioribus quàm potero uerbis attingam. Is igno
bili pago ſupra Pargam uicum Buthrociæ regionis in Epiro natus, more Turcarum præ
ſidum Chriſtiani nominis puerorum delectus habentium abductus, Scanderbaſſæ à pri-
ma pueritia ſeruiuit. Hic ille eſt qui truculenta irruptione ſuperatis Natiſone, Liquentia,
Soncióque, & Tiliauento altiſsimis fluminibus, per Euganeos fines in conſpectum uſque
Venetiarum excurrit; tum ſortè quum Venetus Senatus indignante Baiazete cum Gal- B
lis ad excidiũ Sfortiani imperii coniuraſſet. Apud hunc Scanderbaſſam Habraymus Ma-
hometanis initiatus ſacris, ſtupenda celeritate, uti erat arguto ingenio, Arabicè legere, ſcri
beréque, & cythara ſcitiſsimè perſonare didicit, & quod ad muliebres illecebras pertine
bat, ingenio mirus, ſacetiſsimóque ſermone periocundus, ita in gynecæo gratiam fa-
mámque promeruit, ut productus ab uxore ad uirum Scanderbaſſam, uiri militaris natu-
ráque ſeueri animum, in omni munere tenerioris officii peracutus & dicax, ſempérq. ele-
gans oblectaret; ideóque Solymano Selymi imperatoris filio tanquam feſtiuiſsimi mo-
ris ſeruus dono mitteretur, uiuo adhuc Baiazete auo, atque eo etiam iocundas garruli
pueri præcoces delitias admittente, ſic ut cum Solymano ætate ſibi æquali educaretur,
& ad heri genium cunctis numeris elegantiæ reſponderet. Per hunc modum unicè ada- C
matus adoleuit, tantiſque arridentis Fortunæ ſuffragiis uſus, uſque adeo enituit, ut eum
cunctos aulæ gratia prætereuectum inter purpuratos legeret, eíque defuncti Scanderbaſ-
ſæ filiam opulẽtiſsimæ hæreditatis in matrimonio collocaret, Mempbiticáq. demum præ
fectura ornaret atque ditaret. Exinde Habraymus Hungarico bello totius Europei equi
tatus magiſter Belarbecci nomen obtinuit, & ſingulari prudentia uirtutéque militiæ mu-
nia implẽs, Veſiris inter purpuratos dignitatem, qua nulla maior dari poteſt, adeptus eſt;
quum Solymanus honoribus adaucto, ei quoque regii ſcrinii ſigillum tribuiſſet, & non
modo conſilii arcani particeps eſſet, ſed uoluptatum horarúmque omnium comes aulam
circumageret, & toto ſummæ authoritatis honore potiretur, ac in immenſum creſcentis
potentiæ nomine à cunctis aulæ ordinibus uſque adeo eminenter coleretur, ut nemo iam D
eſſet qui ei parendum eſſe non duceret, poſtquam eum tanquam conſortem imperii uel
graui cum inuidia domi & foris ampliſsimi quique ſuſpicerent. Hac itaque præclara gra
tia dignitatéque ualidus, quam ei peregregiæ uirtutes animi, & cunctarum aulæ artium of
ficia paratis ſemper in omnes obſequiis adſtruxerant, Solymanum ſecretis alloquiis hor
tabatur, ut poſtquam Pannonia eſſet potitus uictoriæ ſuæ modum imponeret, quando
Germaniæ gentes, quæ omnibus ſæculis armorum gloria floruiſſent, minimè laceſſen-
dæ uiderentur. Germanos ſiquidem amplitudine opum & uirium, bellicæque uirtu-
tis fama præpotentes, ſicuti lingua & moribus ab Hungaris differant, ita perpetuis etiam
odiis diſiungi, ut non magnopere curent de poſſeſsione Pannoniæ, ſatíſque pro dignita-
te ſui nominis eſſe ſtatuant, ſi Noricus ager, qui ipſorum gentis eſt, communibus Ger-
maniæ armis defendatur. Carolum uerò Cæſarem cuius longè maxima ſit apud Euro- E
peos omnes authoritas, minimè ſibi armis laceſſendum uideri; quum è ſuis regnis pugna
ciſsimarum gentium copias conſcribere atq. educere queat, quandoquidem ad edictum
Romani Pontificis honeſtiſsimo nomine, ſi ſacrum (ut aiunt) bellum ſuſcipiatur, immen
ſa propè pecunia à piis hominibus ultrò contributa parari ſoleat. Quæ robora autem pe
ditum atque equitum pro ſalute publica, uel tantum ab ipſis duobus germanis fratribus
cogi, producíque in aciem poſsint, tum manifeſtè deprehendi potuiſſe, quum Viennam à
nobis ſummis conatibus oppugnatam fortiſsimè defenderint: neque poſtea Carolus
ipſe, nuper ampliſsimis atque lectiſsimis auctus copiis, uti apparuit & Chriſtiani omnes
impensè iactant, uniuerſi certaminis aleam reformidarit. Sed quanquàm illum præcla-
rè inuitatum, ſi ſe ad pugnæ caſum obtuliſſet, à te tanto imperatore, tantiſque inſtructo
copiis,

A copiis,quod eſt etiam tuæ non dubiæ fœlicitatis ſuperari potuiſſe exiſtimem. non diffi-
tebor tamen de his gentibus ſuo more undique ferro permunitis uictoriam niſi multo
noſtrorũ ſanguine parari poſſe. Hæc,uti reor, non ineptè te admonere poſſunt,ut Chri
ſtianos inteſtinis mutuíſque bellis implicitos confici ſinas,nam attritis uſquequaque eo
rum uiribus,paulo pòſt nullo noſtro periculo certam in prædam nobis cederent, ſic ut
Parthicum bellum Germanico anteferendum omnino iudicem, ob idque præſertim
quòd ſatis ſupérque ad occidentem imperii fines protuleris,quos uſque adeo ad remo-
tas regiones extendiſti,ut iam graue ſit tueri parta, atque tutelæ tædio, & nobili quo-
dam contemptu,quæ eſt generoſi animi tui immenſa liberalitas, alienigenis & ſemiho
ſtibus donanda cenſueris. Quanto itaque magnificentius fuerit,ſi ſummum gloriæ de-
B cus affectes, tuis coniuncta finibus,ideóque facile imperio tuo adiicienda, iuſtis armis
petiuiſſe,ſcilicet ut impiæ abominatæque ſtirpis Hyſmaëlitas,auito paternóque exem-
plo perſequendos armis,atque Aſia exturbandos cẽſeas. Erit enim Ottomãnico nomi
ni maximè decorum,ſi religionis cauſam,uti ſoles,egregia pietate reſpicias, & ad famã
quoque incomparabile facinus,ſi deteſtandæ ſuperſtitionis authores ex Aſia te uindice
conuellantur. Sed quænam ulla inferendi belli cauſa iuſtior atque nobilior uideri po-
teſt,quàm ea qua te prophetæ Mahometis diuina dogmata aduerſus impios defenſu-
rum profiteare? atque obiter maiorum tuorum perpetuos hoſtes, quod ſupremum Se
lymi patris uotum fuit,ulciſcendos atque delendos decernas? An hos feres qui inſolen
ter imperitent,& quemque finitimum ſuum hoſtem,ſuámque eſſe prædam exiſtimant,
C & te quoque tuis contentum finibus occupatum in Europa & Aſia planè quieſcentem,
furtiuis irruptionibus prædabundi prouocare atque irritare audeant. Nimirum qui Vſ
ſumcaſſanis proaui immani latrocinio,legitimorum nobiliſſimorúmq. antiqui ſangui-
nis regum in ſedem irrepſerint,& rapto etiam nunc uiuant. Crede mihi imperator, ſi
hanc totius Aſiæ labem peſtémque,tua inſigni pietate uirtutéque tollendam eſſe conſili
tuis,erigetur ubi proculdubio media in Perſide trophæum incomparabilis dignitatis
& amplitudinis,quod Selymi gloriam & triumphum uel æquet, uel ſuperet. Mea nan-
que ſententia aliquanto nobilius erit atque celebrius. Non enim tantundem eſt Mama-
luchos cõditione ſeruos,& Sultanos agreſtis ſuperbiæ Syriæ atq. Aegypti regnatores
iuſtis armis deleuiſſe,quàm ſubegiſſe Perſas fama rerum priſcis ſæculis bello geſtarum
D gloria inclytos,qui Alexandro Macedoni toties uicti atque perdomiti magni cogno-
mentum attulerint. His frequentibus alloquiis in otio pariter atque negotio excitatus
Solymanus,uehementer impellebatur,ut ab Europa in Aſiam uertenda arma decerne
ret,ob idque Habraymus in arcano uoti compos magnopere lætaretur. Is nanq. iuſti &
æqui natura tenax,quum uel Arabicis imbutus literis nunquã ex intimis animi ſenſibus
à Chriſtiana profeſſione diſceſſiſſet,tactus non dubia religione deo Chriſto uota facie-
bat,ipſam Mahometis diſciplinam uſque ad affectationem palam oſtentans, ſcilicet ut
impotens tyrannus tantis ſubnixus opibus,à Chriſtianorum principum odio commu-
tata uoluntate in Perſas uerteretur. Quod præclarè agnoſci poterat ex perpetuo atque
mirifico in mercatores Chriſtianos patrocinio fauoreque,quo multa lucra atque emo-
lumenta ex uectigalibus,uel inuitis & indignantibus Turcis parabantur. Propterea cõ-
E poſitè egerat cum Solymano,ut conceſſis decem annorum induciis Chriſtiani nominis
principes omni ſuſpicione Turcici belli,ſi Corone eſſet reddita,liberaret. Id maximè cu
piebat Clemens,atque in eam rem ſedulò ſatagebat:utpote qui poſtquam pacem in Ita
lia peperiſſet,ſibi etiam ad laudẽ longè honeſtiſſimum fore exiſtimaret,ſi ueræ diutur-
næque tranquillitatis otium cunctis Europæ gentibus,ipſique in primis Italiæ largire-
tur. His autem impetrandis induciis,ſtudium ſuum & diligentiam intenderat Aloyſius
Grittus,Andreæ Veneti principis filius,ipſi Habraymo ex quotidiana conſuetudine in
timus,atque inde ſenſim Solymano mirificè commendatus. Hunc Clemens grauibus
promiſſis ac adhortationibus accenderat per Aloyſium Gerardum Florentinum, By-
zantii inter mercatores ciues ius dicentẽ,ut inducias impetrare niteretur. Promittebat
autẽ Pontifex ſe Antonio ipſius Gritti filio,qui beneficio Ioannis Pannoniæ regis Stri-

gonienſis antiſtes eſſet deſignatus,id opulentum ſacerdotium liberali diplomate col- A
laturum.Sed Cæſar eam de induciis occaſionem,peculiaris ſpe commodi prætereuectus
eſt,quum ex authoritate Ferdinādi fratris Coronem redditurus eſſe uideretur,ut illinc
non ignobilis doni merito,Pannoniæ atq. Auſtriæ pacē pararet.Res ita cecidit ut priuſ
quam hæc Byzantii à Ferdinando offerri & tranſigi poſſent,Hiſpani præſidiarii, ducis
Macicai clade exterriti,Corone excedere cogerentur.Quo caſu nihil incommodius ac
cidere potuiſſe Clemēs diſſerebat,ita ut quæ poſtea inſequutæ ſunt à barbaris terra ma-
ríque clades,obuenturas eſſe mibi hæc ſcribenti prænunciaret. Obtulerat prius Cæſar
Coronē Chriſtianis principibus,ſed neque Pontifex,neq. Venetus ſenatus,neque Meli
tæ inſulæ magiſter,qui eam in inſulam cruciferos equites Rhodo pulſos trāſtuliſſet,ne
que ipſe Franciſcus rex præſidio tuendam,ſumptu periculóq. deterriti, ſuſcipere uolue B
rant.Cæterum Habraymus Mulearabem Damaſcenum ſacrarum literarū,abditiſſima-
rúmque artiū,& magicæ etiam diuinationis opinione Byzantii clarū,in Solymani ami-
citiam inſinuarat,ut per eum tāquā uatem ſperatæ uictoriæ Solymanus magis & magis
accenderetur,fruſtra eum contrariis obteſtarionibus dehortante matre,quæ bella oriē-
tis infauſta Ottomannis eſſe prædicabat,quandoquidem Perſæ ſuo more refugientes,
abſumptas incendiis regiones fruſtra pugnā poſcentibus relinquere,atque hoſtem acie
congredi paratum intentiſſima fuga eludere conſueſſent,ut Turcæ qui manu ſuperari
nequeant,difficultate rerū omnium,atq.inedia,ſicuti Selymo patri uel acie uictori pe-
nè acciderit,conficiantur.Maternis quoque conſiliis Roxolana uxor teneriores preces
addiderat.Ambæ ſiquidem multis nominibus Habraymi potentiam peroſæ, uel ob id C
quòd imperatorem longius abducendo,ab ipſarum complexibus diuellere contende-
ret,eum ſæpius Pſeudoturcam, & ex animo Chriſtianum per contumeliam appella-
bant.Sed hæc muliebria impedimenta facilè reiiciebat Solymanus,nō obſcura cupidi-
tate maximi triumphi incenſus,& præinſita magnis regibus uanitate in appetenda glo-
ria uaticinatione Mulearabis facilè inflatus,qua in re perſuadenda mirus & efficax ma-
giſter extiterat Vlamanes Perſa,qui à Tammaſo ad dicēdam cauſam citatus,quòd eius
milites apud Tauriſium auarè ſeditioſéque egiſſet,metu pœnæ ad Solymanum paucis
antè annis transfugiſſet.Hūc enim uirtute bellica illuſtrem,atque inimicorū æmulatio
ne & inuidia circumuentū,Habraymus fouendum,attollendúmq.ſuſceperat,ſic ut Vla
manes Perſico bello ſe fortem fidelémque operam præſtiturū profiteretur.Iraq.Soly- D
manus bona ſpe perpetuæ fœlicitatis confirmato animo Habraymi cōſilia cōplectitur,
utrumq. militiæ magiſtrū admonet, ut Sangiachos excitis atq.inſtructis omnibus ipſo
rum copiis ad ſigna uocent,Europeiq.omnes in Aſiam traiiciant,& ad Niceam inter ſe
coniungantur. Luſtibeyum autem cum parte copiarum in Peloponneſo Coronē obſi
dere iubet,& ab ſe Aloyſium Grittum in Pannoniam dimittit,ut ibi in procuratione re
gni Ioāni regi adſiſtat,détque operam ut rex in officio permaneat,Hungariq.proceres
in fide contineantur,& quātum fieri poſſit in Germaniæ finibus pacem tueatur.Ipſe ex
ſuæ ſuperſtitionis conſuetudine uotis pro uictoria nuncupatis, in templo rite ſe ipſum
luſtrat,& Vlamane Perſa itineris duce uſus in Lycaoniam ad Iconium,quod hodie no
men retinet,progreditur.Non enim eo quo ierat Selymus pater,in Perſas eundū cen-
ſebat,quum ille ſiniſtrorſum per Ancyram,Sebaſtam,& Amaſiā,per Trapezuntios fi- E
nes,ſuperato ad Arſengā Euphrate in Armeniam penetrarit;quoniā id iter multo lon-
gius & aſperius putabatur,quàm id quod ab Iconio per Cæſaream ad Malathiā, ubi Eu
phratis per Antitauri ualles erūpētis celebris eſt traiectus,quam urbē antiquitus Amal
tham fuiſſe,ut ex dimenſione Ptolemæi conſtat,coniicimus.Hinc Meſopotamiæ Perſa
rū ditionis fines ſeſe aperiunt,quos Solymanus ſine maleficio prætereuectus, pabulo, &
uenali cōmeatu,qui paſſim ab infirmis incolis præbebatur,cōtentus, quartis & quinqua
geſimis caſtris,ex quo è Nicea Bythiniæ diſceſſerat Coim peruenit(quod oppidum in
Armenia maiore in ruinis Artaxatæ clariſſimæ quondam urbis conditum fuiſſe alibi
diximus) tanta Turcarū admiratione quòd nulla paulo ualidior Perſarum manus oc-
curriſſet, ut Solymanus ueritus inſidias ſubſiſtere,caſtráque munire cogeretur, quum
nondum

A nondum fidelibus nunciis ubinam Tammas eſſet, & quid pararet, pro certo didiciſſet.
Sed Vlamane cum Alcanzarum equitatu præeunte, & ex notitia locorum diligentius
conſilia hoſtium explorante, reperiebat eam eſſe Tammaſi mentem, ut nullo in loco diu
conſiſtere, uerum urbes deſerere, & ſeſe in montes ſubducere cogitaret, nullóque modo
iuſta acie confligendum arbitraretur, ratus expectanda Hiberorum & Albanorum auxi-
lia, qui læuis armaturæ operam præſtare, & cataphractos Perſas antecedere conſueſſent,
ut ex occaſione Turcas tanti itineris curſu fatigatos, & cómeatibus indigentes, ac uri acci
dit, ſub alieno cœlo aduerſa ualetudine tentatos adoriretur. His rebus exploratis Soly
manus caſtra mouit, recta profectus in eam regionem in qua Tammas copias cogere fe-
rebatur, & quũ eum deſerta urbe regia Tauriſio ulteriorem montibus ſuppoſitam regio
B nem petiniſſe perſpiceret, ita Tauriſium nudatum mœnibus intrauit, ut continuò oſten
tatis tantum copiis, nihílque uexatis incolis egrederetur, & ad urbem Sultaniam non mul
tum inde diſtantem contenderet. Diximus alibi Sultaniam Perſarum olim regiam, quæ
adhuc uetuſtæ ſuæ dignitatis templorũ ornamenta retinet, à Tamerlane Scytharum du-
ce clariſſimo fuiſſe deuaſtatam: quum ad eam urbem per multos dies regionis ubertate
fretus, Solymanus ſtatiua baberet caſtra, expectabundus ut Tammas è montibus deſcen
deret, atque in aciem prodiret, ut direptæ prouinciæ iniurias nindicaret, & nominis ſui fa
mam nihil reformidato hoſte tueretur. Eam regionem, quam Solymanus nõ procul ab
urbe Sultania ampliſſimis occupabat caſtris, altiſſimi præcingunt montes, quorum iuga
perpetuis obſeſſa niuibus è longinquo etiam ſpectantur. Hi montes antiquitus fuere Ny-
C phates, Caſpius, Coathras, & Zagrus, orti procul dubio ab ipſo patre montium Caucaſo,
coniuncti inter ſe longa & diuerſa ſerie latiſſimas dirimunt prouincias; & ad ortum ſolis
per Zagataios ita diffunduntur perpetua quadam cathena protracti, ut ad Indicum uſque
Oceanum, Malibarræque regionis prominentem plagam ſe extendant. Hæc in Cumerũ
extremum Indiæ promontorium, non ſecus ac Italiam Apœninus diſſecat, cõtra Zeilam
inſulam, florentiſſimum Indicis diuitiis emporium, deſinit. Cum in ea loca campis utiq.
ad edendam nobilem pugnam aptiſſimis, Tãmas deſcenſurus putaretur (is nanq. in Co-
raxenos penitus abſceſſerat) turbidior & ſæuior tempeſtas quàm unquam antea per id an
ni tempus Perſæ meminiſſent, ex illis mõtibus deſcendit, uſque adeo inuſitata, quòd eſſet
paulo antè æquinoctium æſtinum, ut pleniſſimis imbribus, atque his concreta ex niuibus
D glacie repentina hyems inuecta uideretur. Nam certantium inter ſe uentorum ea fuit ra
bies, ut tranſuerſis flatibus niuoſa montium culmina uerrerentur, præaltáq. nix ſubiectis
campis incideret; qua horribili procella Turcarum caſtra euerſis tabernaculis ſterneren
tur, iumentáq. & antè alia magnus camelorũ numerus interiret, & ingens lixarum, & ægro
rum militum multitudo oppreſſa protinus extingueretur; non paruo etiã ipſius impera-
toris periculo, quum circa eum pleraq. tentoria, eadem procella diſiiciente, concidiſſent;
Cuius mali remedia intempeſtæ noctis tenebræ, & extincti paſſim ignes, ita præpedie-
bant, ut Turcæ eo aduerſiſſimo omine magnopere terrerentur, donec orta luce ſol uti-
que præclarus, ſalutaribus radiis multos propè rigentes & attonitos refouit, & quod ad re
liquam uitæ ſecuritatem opportunè pertinebat, campos hoſte uacuos detexit. Nam ſu-
pra totum uſque adeo tantæ procellæ detrimentum, improuiſi hoſtis aduentus & incur-
E ſus maximè timebatur; nec deerant qui affirmarent eum intempeſtiuæ uehementiſſimæ-
que procellæ turbinem à Perſarum hoſtium magis diro carmine, & notis genti cantami-
bus cœlo euocatàm ad Turcarum exitium. Quo graui incommodo, & quod ma-
ximè efficax uideri poterat, non leui oſtento permotus Solymanus, recreato tantiſ-
per exercitu, & collectis uaſis caſtra ſiniſtrorſum mouit, capto itinere in Aſſyriam;
multis de cauſis id ſuadente Vlamane, qui Solymano non dubiam ſpem occupandæ
Babyloniæ iniecerat. Eam urbem cum totius prouinciæ præfectura tribuerat Tam-
mas, poſt Becrami fratris mortem, Mahometi ſatrapæ, cui Càni cognomen fuit,
Hunc Vlamanes uetuſtæ amicitiæ nomine ſæpius antea ſolicitarat, magnis oblatis mu-
neribus, ut ad Solymanum deficeret. Id enim ſi faceret ipſum pro annui, & circum-
ſcripti honoris præfectura perpetui atque opulenti dominatus ſatrapiam eſſe conſequu-

turum à Solymano, qui neque rationem à præfectis exigere, neque eos uel mediocri- A
ter ditatos expilare conſueſſet; contraria ratione ac Perſarum reges, qui nobiliſſimis
prouincialibus perpetua non obſcuræ ſeueritatis officia tenuiſſimo ſtipendii munere
obiecto imponere eſſent ſoliti. Sed Mahometes his Vlamanis muneribus atque pro-
miſſis incorruptus, nunquam adduci potuit ut fidem falleret; ſic ut Vlamanes hominem
obſtinatum admotis armis terrendum, & ad defectionem cogendum arbitraretur; quo-
niam eũ neqnaquã firmis militum præſidiis munitum eſſe didicerat: propterea quòd pau
lo antè ad primos rumores traiicientis in Aſiam Solymani, magnã partem ſui equitatus,
& defloratis quidem omnibus reliquis alis, ad regem id poſtulantem miſiſſet; neq. eum
egregia Babyloniorũ uoluntate uti conſtaret; propterea quòd nõnullos ciues quorũ no-
mina nõ omnino certis criminum indiciis delata fuerant, ſeueriùs in quæſtionibus diſtor B
tos, præcipitiq. demum iudicio dãnatos, ut bona in fiſcum redigeret, ultimis affeciſſet ſup
pliciis. Ob eas res Vlamanes maiore animi fiducia Solymano cõfirmabat, ſi recta Baby-
loniam ire pergeret, inexpectato improuiſóq. aduentu Mahometem facilè oppreſſurũ,
ceſſurámq. ſibi Babyloniã nullo obſiſtente externo milite, & à Babyloniis alienatis iãpri-
dem animis nullũ moræ ſpatium facturis, quin uenientẽ adapertis portis exciperent. Nõ
defuit Fortuna Vlamani, ſingula ut accidit probè diuinanti. nã quum magnis antecedens
itineribus per cõpendia niarum raptato Alcanzarum equitatu, nihil eum morantibus flu
uiis, ubi non procul à Babylone abeſſe renunciaretur, Mahometes qui nunquã ad ſe uen-
turos Turcas putarat, rebus omnibus imparatus, atq. deprehenſus animũ deſpondit, & ſe
per Meſopotamiam ad Bethlim deſerta urbe regia profugit; tanto Fortunæ arridentis C
ſucceſſu, ut Solymanus non multo pòſt à Babyloniis auidiſſimè propter odium in Maho
metem ſuſciperetur. Ea in urbe clariſsima Caliphæ ſacrorũ principis ſedes eſt, qui à cun
ctis Mahometani nominis regibus excolitur, ueterémq. obtinet prærogatiuã adoptandi,
& ex certa coëmptionis cerimonia confirmandi Aſſyriæ regis; ſicuti Sultanos etiam Mem
phiticos recenti adhuc memoria à Saracone Comanorum duce repetita; qui Aegyptiis
antè trecentos annos principatum eripuit, ut ibi Mamalucorũ ſeruorum imperium con
deret. Ab hoc Calipha Solymanus ueteris ſuperſtitionis inſtituta ſequutus inſignia atq.
ornamẽta ſuſcepit; multáq. largitione propitiatis ſibi Babyloniorum primoribus, & popu-
lis item liberali congiario delinitis, ea in urbe antiquiſſima, propter Semiramis, penſiliúq.
eius hortorum memoriã hyemare conſtituit. Ampliſſima nãq. eſt omnium urbium cogni D
ti orbis, ſi priſcæ ſtructuræ mœnium ambitus rectis dimenſionibus æſtimetur; nam urbis
Romæ magnitudinem exuperat. Sed in tanta naſtitate uidere eſt præter cultiſſima rura, &
innumerabiles hortos ædificiis coniunctos: atq. itẽ peramœna uiridaria pomiferis, & odo
ratis conſita arboribus. Viſuntur etiã latiſſima arua, quæ ad ſegetem aratris proſcindun-
tur; nec in ea ſyluæ nemoráq. deſunt, captiuis & incluſis feris dicata, ut ad uolnpiatem præ
fectorum atq. primatum iocunda atq. expedita uenatio ſuppeditetur. Mediã urbem inter
fluit Euphrates lapideo ſumptuoſi operis ponte iunctus. Is à confinente Tigri amne ita
ſuis atq. alienis creſcit undis, ut maioribus etiã nauigiis uſq. ad Oceanum Perſicum tutiſ-
ſimè pernauigetur. nã apud Balzaram emporium, quod eſt in inſula Teredonis nomine
antiquitus uocata, quam bicornis amnis efficit, mercimonia & commeatus omnis generis
excipiuntur, quotidianáq. nauigatione ad Ormutium freti Perſici urbem & inſulam deue E
huntur. Vtranq. antem ripam profluentis, frugiferis arboribus atq. uinetis eſſe conſitam
conſtat, caſtigato non ſecus alueo, ac Rheni per Germaniã deſcendentis, miro paſſim cul
tiſſimorum litorum ornatu conſpicimus. Babylonii in uniuerſum quãquã Syris & Ara-
bibus ſanguine permixti eundem ferè colorem, ſtaturæq. habitum, & ciuilium morũ con
ſuetudinem, ac noſtri homines præſerũt, quòd eodem quo nos fruantur cœlo, & ſeſe ex-
colant literis, & à reliquis barbaris captu ingenii, atq. humanitate plurimum diſtent; mer-
caturam ſolertiſſimè exercent, uariis præſertim ſericæ telæ textrinis. Verùm nobilitas
equeſtris militiæ ſtudio tenetur, ſagittíſque maximè gaudet. Ac fuit aliquando tem-
pus, quo è Babylonia accepta ab Indis aromata Aſiæ mercatoribus diuenderentur, quæ
ætate noſtra per Arabicum ſinum Alexandriam deuehi uidemus; quanquam multo ma-

A xima pars Luſitanis claſſibus ab India per incognitum paulo antea Oceanum Aethio-
pici litoris in occidentem deferatur. Cæterum quæ ab antiquis ſcriptoribus de Ba-
byloniis penſilibus hortis, regiáque admirabilis ſtructuræ, craſſitudinéque mœnium
referuntur, nequaquam ſunt extra fidem; nam horum ingentium operum præclara mo-
numenta adhuc extant. Exurgit ſiquidem prætorium regalis amplitudinis inſtar arcis,
editiore urbis parte, quæ orientis ſolis radios excipit, & præterfluentem deſpectat Eu-
phratem; mœnia quoque partim lapide, coctilíque laterculo conſtructa, uel laceſſente at-
que abſumente uetuſtate, priſcæ opulentiſſimorum regum magnificentiæ teſtimonia re
linquunt. Tanta uerò propenſione Meſopotamiæ, Aſſiriæque urbes Solymano deditio-
nem faciebant, ut ad eum qui ſine uulnere tanta potitus eſſet uictoria, uſque à Balſera em
B porio, quod eſt ad oſtium Euphratis in Perſicum ſinum erumpẽtis, legationes uenirent,
& Meſopotamiæ ad unam ferè inſignes urbes Caramida, Meredinum, Orfa, & Aſancefa,
Turcarum præſidia acciperent, & per totius Babyloniæ prouinciæ oppida Turcæ mili-
tes in hybernis conſtituerentur. Nam præter copias, ex Europa atque Aſia minore in
eius belli expeditionem perductas, etiã tetrarchæ cum Memphitico Baſſa, qui ſunt eius
Sanzachi Alexandriæ, Iudææ, utriuſque Syriæ, & Comagenæ, ad imperatorem peruene-
rant. Per totam autem hyemem magnæ celebritatis ſpectacula edita ſunt, accidítque ut
hiſdem ferè inchoati iam anni Saturnalitiis feſtis, diuerſoriim Carolus Cæſar ex Africa ui
ctor, Neapoli equeſtres ludos ederet, & à Solymano Aſſiriæ & Meſopotamiæ regnis po
tito, apud Babyloniam feſtæ hylaritatis, diuerſique apparatus ſpectacula celebrarentur.
C Cæterum Solymanus recreatis per hyemem copiis, nunquam inſtaurandi atque exornã
di exercitus, Perſicíque belli curam remiſerat; utpote qui Tammaſum redintegrato im-
petu inuadendum decerneret, Habraymo atque Vlamane identidem ut Fortuna utere-
tur ſuadentibus; adauctus quippe Aegyptiacis & Syriacis copiis, in ſpem ueniebat Tam
maſum ex Hyrcaniæ montibus ad pugnam conſerendam in patentes campos poſſe elici;
& ſi id metu occupatus abnueret, ad grauiſſimam Perſici nominis contumeliam, ueluti
exprobata ignauia, Tauriſium regiam ipſius urbem in oculis occupari atque uaſtari. Igi-
tur adulto iam uere è Babylonia profectus, ductante Vlamane per idoneas regiones ad
Tauriſium iter intendit. At Tammas qui Solymano apud Babyloniam hyemante Tau-
riſium redierat, ut qui hoſtem reuerſurum minimè credidiſſet, cognito eius aduentu, uti
D imparatus, & uetere ſuo innixus conſilio, ne uſquam acie confligeret, in Coraxenos iterũ
ſe recipere inſtituit; certas tantum ſuorum manus paſſim relinquens, quæ ſeſe perſequen-
tibus hoſtibus oſtenderent, & montium ualliúmque notas anguſtias tuerentur, obſerua-
réntque eorum itinera; nec niſi ex inſidiis & carptim inſequentium hoſtium agmina abru
ptis & iniquis locis laceſſerent. Eo modo recedentem, & aliquot dierum itinere prouectũ
Vlamanes fruſtra perſequutus, & per captiuos incolas exploratis Tammaſi conſiliis, uti
iuſſus erat, ad Solymanum rediit, ſuaſitque ei, ut Tauriſium deflecteret, & cõfeſſione ho
ſtis retro per aſperos montes fuga elabentis ſeſe uictorem oſtenderet, ex uſúque uicto-
riæ eius regia potiretur. Itaque Solymanus indignante animo, eóque ad quandam ſu-
perbi contemptus iracundiam concitato, quòd nuſquam Perſæ, uti maximè cupiebat, ad
iuſti prælii occaſionem ſe offerrent, Tammaſúmque ipſum in aſperas maximéque ſteriles,
E & frequentibus rupibus impeditas regiones abſcedentem, conſequi poſſe deſperaret, ſe-
cus ac ſuperiore anno fecerat; Tauriſium, quod nullo præcinctum eſſet muro, hoſtili irru
ptione iuuectus eſt, miſeros incolas magnis affecit detrimentis, quãquam inermes eſſent,
ideóque uictoris imperium ſe paratos ſubire demiſsè profiterentur. nam milites contine
ri non poterant, tametſi à cædibus temperarent, quin ſingulas domos inuaderent, & ubi
lubebat cunctã libidinis atque rapinæ licentiam exercerent. Antè omnia autem Solyma-
nus Vſſumcaſſanis atque Hyſmaëlis ornamẽta ex regia, quam antea Selymus propetan-
ter deformarat, tolli iuſſit; ſic ut nec picturis quidem, & auratis laquearibus parceretur; &
integras quaſdam familias telæ ſericæ opificiis celebres abducendas iuberet, magnúm-
que ſeruorum numerum, & delectæ iuuentutis ætatis & formæ, omniſque ſexus diſceſſu-
rus comprehendi & abduci fineret. Neque enim ſe tutò in ampliſſima urbe occupatis, &

diſperſis ad prædam atque libidinem omnibus ferè copiis diu conſiſtere poſſe iudicabat, A
quòd Tammaſum Hiberorum & Albanorum auxilia acceſſiuiſſe, cataphractorúmque
ualidiſſimas turmas è Parthis, Medíſq. & Armeniis coëgiſſe nunciaretur. Quamobrem
Solymanus hac illuſtri occupatæ atque direptæ Perſarum regiæ ad nominis famam lau-
de cõtentus, circa æquinoctium motis caſtris in Meſopotamiam eſt reuerſus; uix q; Coim,
& Calderanos campos paterna uictoria claros prætererat, quum inexpectata Perſarum
agmina abeuntes hoſtes in tergo laceſſere, impedimenta diripere, fatigatos & ægros tru
cidare nunciatum eſt. Crebri quoque rumores totis caſtris permanarant, ipſum Tamma
ſum auxiliaribus confirmatum copiis breui affore, qui hiſdem ueſtigiis Armeniæ prouin-
cia decedentes hoſtes perſequeretur. Quod à Turcis ideo facilè credi poterat, quòd iam
ex opportunis uallibus frequentes Hiberorum alæ prædandi atque inſidiandi cauſa ab B
certis locorum & temporum interuallis ſeſe oſtentarent, notíſque euadentes ſaltibus, tan
quam confiſi impeditis regionibus audacter pugnaturi uiderentur. Qua hoſtium auda-
cia permotus Solymanus, eo ordine profectioni intentus ſingula agmina expedins præſi
diis confirmanda ſtatuebat, ut è duobus Aegypti Syriæque præfectis, quos Baſſas hono
ris cauſa uocabant, alterum in nouiſſimo agmine conſtitueret, alterum uerò ad ipſa me-
dii agminis latera, partitis utrinque copiis applicaret; Vlamanes porrò, uti locorum &
hoſtium peritus, ſicuti eorum incurſus depoſceret, prouidendo atque adhortando omni-
bus in locis uerſaretur. Ad hanc præſtandam operam, quum amplius quadraginta equi-
tum milia eſſent conſtituta, circiter duo etiam milia ſclopettariorum ex numero præto
rianorum, qui uniuerſos incedentium agminum ordines corona quadam circũſeptos tue- C
rentur, erant inſtituta; qui maioris etiam præſidii cauſa curules paruos aliquot falcones
conuehebant, ut è longinquo in perſultates & prouectos hoſtes diſploderentur. Quibus
præſidiis aptè conſtitutis facilè fiebat, ut Perſæ minus audacter erumperent, rarius ſe da
rent in conſpectum, & remiſſiorem quàm antea impetum facerent; utpote qui falconum
globulis, & ſclopettorum glandibus magnopere terrerentur; ſæpéque pugnam ciere au-
ſi, cum detrimento eqnorúmqne præſertim repellerentur. Per hunc modum tripartito
exercitu recta ire pergens Solymanus nuſquam conſpecto hoſte, ita iter intẽdit, ut emen
ſis camporum ſpatiis, cum primo agmine antecederet, & nondum exacto autumno Ami
dæ conſiſtere, atque ibi reliqua ſuorum agmina operiri ſtatueret. Amidam hodie freqnen
tiſſimam Meſopotamiæ urbem Caramidam incolæ uocant; hoc eſt cognomẽto Nigram: D
quòd pingui & ſubatro ſolo ad fertilitatem ſegetis aptiſſimo, arua nigerrima paſſim oſtẽ-
dat. In ea urbe Chriſtianorum templa uiſuntur, & ſacræ turres à Baldouino Hieroſoly-
mitani regis fratre conditæ, qui eam urbem peculiari uirtute captam ſuæ ditionis fecerit;
quum Gothifredus frater Hieroſolymis imperaret. Interea Tammas iuſtis comparatis
copiis è Coraxenorum montibus erumpens Taurſium repetit; ratus hoſtem Turcam ur
banis deliciis hærentem repentina irruptione oppreſſum iri. Sed eo elapſo, & inſpectis
eius ciuitatis incommodis, ad iniuriam deformatæ regiæ uehementer indignatus, ſtatuit
eum omnino quocunque iret perſequendum, & ad Coim uſque progreſſus eſt. Ibi uerò
mutauit conſilium, quòd multo ſpatio Solymanus anteceſſiſſe nunciaretur, & nobilitas
omnibus grauibus protecta armis, niſi certo cum equorum detrimento fugientes perſe-
qui non poſſe confirmaret, & ſe in uſum conferendæ tantum pugnæ, non ad longinquos E
curſus, inſtitutos & paratos eſſe dicerent, Tammáſque ipſe, remiſſa utique iracundia ad
diſciplinæ rationem reuerſus, idem fateretur. Tum uerò pollicente præcipuo atqne for-
tiſſimo ſatraparum Delimenthe, ſe nouiſſimum agmen adepturum, ſi ſibi expeditorum
& delectorum ab ſe equitum tertia pars tribueretur, præferocem reſumpſit animum.
Erat Delimenthes è Caramania oriundus, qui inter pugnaciſſimos tantam uirium & ani
mi magnitudinem in præliis oſtendere erat ſolitus, ut non temere inſanus ab inuſitata te-
meritate Delis uocaretur, quod nomen hodie apud Turcas ſtrenuiſſimis, & uitæ cõtem-
ptoribus imponitur. Ab ea pollicitatione Tammas Delimenthem multa tum laude com
mendatum, oneratúmque ampliſſimis promiſſis, benè auſpicatò dimiſit; tenuitque ille cõ
feſtim nota indigenis uiarum compendia, ea feſtinandi celeritate adhibita, ut hoſtes po-
ſtremi

A ſtremi agminis non magno itineris antecedentes ſpatio, apud Tauri montis radices (uti
euenit) ad Bethlim ſe aſſequuturum confideret. Bethlis oppidum eſt ſatis clarum
in finibus Perſici imperii, quibus Meſopotamiam attingit, poſitum in ualle non in io-
cunda, quam exiguus amnis ex Antitauri iugis delapſus alluit; habétque arcem Perſa-
rum præſidio cuſtoditam. Ad id duo, quos diximus, Turcarum præfecti cum poſtremo
agmine ductante Vlamane peruenerant, ratique cuncta ſe euaſiſſe pericula, quæ paulo an
tè à ui crebríſque hoſtium incurſionibus timuiſſent, idoneo in loco conſederant, recrean
dis iam tandem copiis, poſtquam Solymanum, atque item ſecundum agmen Amidam
perueniſſe fama conſtaret, neque ideo inſequuturos Perſas ſuſpicarentur. At Delimen-
thes fidelibus & diligentiſsimis incolarum exploratoribus uſus, quum non plus unius diei
B itinere ab hoſtibus abeſſet, certior factus Turcas ad Bethlim feſſos itinere timoréq. omni
uacuos, nulla propè cura uigiliarum & ſtationum ſeptos conſidere, deligit obſcuriſsimam
noctem, multáque etiam pluuia impeditam, & hoſtes adoriri conſtituit, certiorem facit
cuſtodem Bethlinæ arcis de conſilio quod agitabat, ut & ille ſigno accepto ab arce deſcen
dens, diuerſum in hoſtium caſtra impetũ faceret. Tanta autem fuit atque adeo felix teme
ritas Delimenthis, ut ipſo ingruente, conſopiti & nihil tale timentes Turcæ undique op-
primerentur, ingenſque eorum cædes fieret, & ipſis penè Baſsis ad inſternendos & con-
ſcendendos equos ſpatium eriperetur; nec in tenebris ſummiq. periculi tumultu prætoria
ni pedites ſclopettos expedirent, & curulia tormenta caperentur. Perſis autem ſeſe ag-
gregarant montani agreſtes, qui ſuperioribus temporibus Aladolo regi paruerant, eóque
C debellato ſumma à uictoribus Turcis Fortunarum detrimenta acceperant. His caſtren-
ſis apparatus omnis, & ſarcinæ camelorum in prædam ceſſerunt. Delimenthe uerò uſque
quaque concidente Turcas, aliquot Sangiachi reſiſtere auſi obtruncati ſunt; nonnulli de
ditionẽ fecerunt, & prætoriani iam Baſsis ambobus cum Vlamane è media clade elapſis
circiter octingenti, cohortante eos Delimẽthe, ut ſe ſub fide dederent, exuti ſclopettis &
reliquis armis in poteſtatem conceſſerunt. Ferunt nuſquàm Turcis maius incommodum,
uel cruentiſsima acie fuiſſe illatum: quandoquidem amiſsis tormentis atque tentoriis,
omnibúſque ſpoliatis caſtrenſibus uaſis & impedimentis, ſupra dimidiam partem equorũ
amiſerint. Incidit ea clades Turcis ad tertium idus Octobris, qui dies ingenti Perſarum
omnium lætitia poſtea celebratus eſt, quum Delimenthes onuſtus ſpoliis, & cruentam cla
D uam, qua ea nocte mactandis hoſtibus plurimum uſus fuerat, elata dextra oſtentans, ad
Tammaſum rediiſſet. Ea uerò clades tanquàm è naufragio euadentibus præfectis Soly
mano renunciata, uſque adeo eius animum concuſsit, ut omnem renouandi contra Per-
ſas belli cogitationem abiiceret; quod id acerbiſsimum uulnus, ſicuti prædixerat mater
ipſo Mulearabe certiùr uates, nequaquam uirtute hoſtium, ſed dolis, ueluti ſuperis eorum
inſidiis non obſcurè fauentibus, inflictum accepiſſet; atque obiter profundè & diſsimulan
ter iratus Habraymo Byzantium redeundum eſſe decerneret. Redeunti Solymano ad
Iconium obuii fuerunt Hariadenus Barbaruſſa, & Sinas cognomento Iudæus, qui nuper
ab Algerio cum reliqua quæ ſupererat claſſe Byzantium peruenerant, terreſtréque iter
ſuſceperant, ut de parta Meſopotamia Aſiriáque imperatori coram gratularentur, & ut
(quod eorum exiſtimationis intererat) quo euentu tantam Chriſtiani belli molem, & ip-
E ſius Caroli præſentis impetum ſuſtinere conati, ex ſumma rerũ iniquitate elapſi fuiſſent,
certius enarrarent; facilè demonſtrantes, neque Turcis uirtutem, neque ſibi ducibus
induſtriam, ſed unam omnino, quæ humanis conſiliis bellicíſque præſertim impotenter
dominaretur, Fortunam defuiſſe. Clementi uultu eos accepit Solymanus, atque ita ad pe
des proiectos erexit, ut teſtaretur aliquanto eſſe præclarius ab infracti animi conſtantia,
quàm à fœlici uictoriæ ſucceſſu laudem tuliſſe, quòd innatæ fortitudinis, inuictíque animi
munus peculiaris ipſorum uirtutis ſpecimen extitiſſet; nec multum referre ſi uel benè cõ
ſulta uti multis ſubiecta caſibus Fortuna præuertiſſet. Proinde eodem animo quo tuliſ-
ſent aduerſa eiuſdem Fortunæ indignationes expectarent; ipſum enim innixum poten-
tia felicitatéque perpetua ſuarum actionum maturè daturum operam, ut ſarciendi incõ-
modi, ſpectatæque iam ipſorum uirtutis latius extendendæ locus daretur. Applicantem

uerò confectis itineribus ad Boſphorum, ut Byzantium traiiceret, Habraymus qui ante A
ceſſerat, litus ei honoris cauſa triumphali ſerico ſtrauit; atque ita bireme peculiariter a-
dornata ſublatus in oppoſitos ſeptæ regiæ hortos ſe intulit. Tum uero multis de cauſis
in Habraymum atrox inuidia ſenſim erupit, immodicæ eius potentiæ ſæua comes; ſic ut
in arcano apud principem tota eius gratia conuelleretur, ingenti conſpiratione multo-
rum procerum, qui uel æqualem uel inferiorem rebus omnibus unum ante omnes gra-
tia eminentem ferre non poterant. Ea fatalis odii ſemina á fœminis, matre ſcilicet atque
uxore iacta fuiſſe conſtat, quæ imperatorem ad nutus Habraymi circumagi, flectique pro
libidine tam impotentis ſerui indignum eſſe dictitabant; mater quidem quòd filius aduer
ſus auguria Perſici belli periculis obiiceretur, cuius prouinciæ bella maioribus abomina
ta ſemper fuiſſent; uſque à ſuperioris Baiazetis memoria, in quem à Tamerlane clades di B
ræ calamitatis incidiſſet, & recentibus etiam Vſſumcaſſanis & Hyſmaëlis exemplis, quo
rum prælia nunquam niſi detrimentoſa uel uictoribus Ottomannis fuiſſent experti; Roſſo
lana uerò quæ coniugem delinimentis quibusdam, atque adeo etiam philtris uxorium fe
ciſſet, uel ob id Habraymum oderat, quòd Muſtapham priuignum, uti ex liberis natu ma
ximum impenſiſſimè coleret, atque ei imperatorios honores adaperto ſtudio intempeſti
uè deferret. Id enim Roſſolana muliebri libidine accenſa, Baiazetem filium nefaria præua
ricatione Muſtaphæ anteponere contendebat, ut certus imperii hæres & ſucceſſor, ſi fata
Solymano uitam abrumperent, Ottomannicæ domui pararetur. Propterea priuignum
longè ablegandum in Cappadociam curarat, ne ad inuadendam paternam ſedem, ſi pa-
ter uita excederet, è proxima Magneſiæ præfectura celeriter adeſſe poſſet. In id conſilium C
occulta largitione ſolicitabat prætorianorum principes, quos ad id audendum facinus
idoneos rebatur, exemplo Selymi, qui poſtremus regiæ prolis fauore prætorianorum
maioribus natu fratribus regnum præripuiſſet. Verum ambitioſæ mulieris peruerſæ ar-
tes, una Habraymi diligentia atque authoritate turbabantur. Is nanque quod rectum eſ-
ſet, naturæque muneris, atque inueteratæ conſuetudinis, Solymano erga filios æquiſsimo
patri probari intelligebat; tametſi uxoris molliores preces nonnunquam illum inflecte-
rent, ut eadem quæ ipſa cuperet, quanquam abſurdi iuris quam quicquàm aliud æquius
& iuſtius malle uideretur. Cæterum totam Habraymi exiſtimationem, non obſcura fa
ma magnopere prægrauabat, odióſa Turcis, quòd Chriſtianos adaperto ſtudio comple-
cti fouerếque diceretur, nonnulla ſiquidem extabant indicia corrupti eius animi, quòd D
Venetis largitionibus parata in eos, & Auſtrianos fratres arma, ad orientem conuerte-
ret, gratificaretúrque ea in re Carolo Cæſari, cui dudum Venetus ſenatus icto nouo fœ
dere ſeſe coniunxiſſet; ſcilicet ut maritimis opibus potentia Cæſaris augerḗtur, ſingulari
damno atque periculo Ottomannici nominis. Habraymus quoque per eos dies Mar-
cum Nicolai Venetum ignobilem mercatorem, qui ab Italia mutatis ad celeritatem iu-
mentis ad eum Babyloniæ agentem cum ſecretis mandatis ac literis percurriſſet, rediiſſḗt
que enatis non temerè paulo pòſt his de ipſius perfidia ſuſpicionibus, Byzantii pro ſpecu
latore comprehendi, noctúque iugulari, & in mare proiici iuſſerat; ſcilicet ut detegendo
crimini certius indicium tolleretur, nec inde totius inſtutæ atque obitæ legationis cau-
ſa iudicio noſceretur. Paulo antè ſiquidem Turcæ ſolito ſuſpicaciores facti, Andream
Quirinum patritium Venetum apud Alepum in Comagene clarum mercatorem, teter- E
rimo ſupplicio affecerant, quòd Caroli Cæſaris legatum, nomine Robertum, natione Bri
tannum, in Perſidem ad Tammaſum penetrantem iumentis, ducibus, atque pecunia iu-
uiſſet. Deſtinabatur enim Cæſar Solymano pòſt Tammaſum debellatum, uſq. adeo pro-
cul præcipuus hoſtis, qui cum Perſis amicitiam & fœdus agitaret, ut per eum Tammas
maiore tormentorum apparatu iuuaretur, ſuppeditantibus è finitima India Luſitanis, qui
ſe propter odium Turcici nominis, Perſarum amicos & ſocios, quum expediret, fore pro
fitebantur. His tantis circumuentus inſidiis Habraymus, & cōceptæ perfidiæ reus factus,
menſe Martio circiter idus, ſuperiore cōſuetudine quū admitteretur in regiam, nuſquam
poſtea comparuit. Ferunt eum ſeueriſsimè obiurgatum fuiſſe à Solymano, quòd ſum-
mis honoribus auctus, & dignitate ſibi ferè æquatus, ingratiſsimo animo ſummæ ampli-
tudinis

A tudinis beneficia, nefario ſcelere corrupiſſet, & meritam uitæ exitus pœnam deprehen-
ſus inueniret; neque Solymanum ullis iacentis ad pedes lachrymis ad miſericordiam flé
cti potuiſſe, quum interceptas quaſdam eius literas immiti uultu oſtenderet, & an ſignum
agnoſceretur ferocibus uerbis identidem interrogaret. Eadem autem quæ ſequuta eſt
nocte, in cubiculo per eunuchum carnificis munus obire ſolitum, in puluino dormitans
cultro adunco, quod de manu imperator tradiderat, iugulatus eſt. Ferunt Habraymum
quum ſumma Solymani gratia potiretur, familiari ſermone aliquando poſtulaſſe, ne ſe
tantis honoribus onerare contenderet; ne demum amplitudine odioſa ſupra æquum flo
rentem, è gradu tanquam è faſtigio ſummæ Fortunæ præcipitem dare, atque occidere
neceſſe haberet; fidem uerò in ea uerba ita principem dediſſe, ut nunquam ei uiuo uitam
B ercpturum polliceretur; ſic ut ea inanis iuramenti religione obſtrictum, ne datam falle-
ret fidem, non aliter quam altè ſtertenti necem intuliſſe; quoniam Taliſmanes ſacerdos,
diuini interpres iuris, dormientem nequaquam cenſeri inter uiuos, quum una uigilia to-
tius uitæ actus conſtaret, aſſeueraſſet. Occiſum an ſpectarit, dirisque perſequutum exe-
crationibus cadauer multo pondere appenſo mari mergi iuſſerit, ut nonnulli diſertè com
memorant, nihil ad hiſtoriam pertinet. Oborto certè ſole quæſtores ſuppellectilem at-
que pecuniam eius omnem in fiſcum retuliſſe conſtat, ita conturbatè, raptim, & diligen-
ter, ut nihil ferè præter dotem miſerrimæ uxori relinquerent, & euulgata Habraymi ne-
ce, extemplò tanquam iure damnati nomen populus probroſis carminibus & uocibus la
cerauit, factóque impetu ſtatuas, quas ille ex Hungarica uictoria trophæi inſtar antè do-
C mum ſuam in hippodromo collocarat, coniectis lapidibus ita deformauit, ut etiam uelu
ti priſcarum gentium, & numinum inania ſimulachra turpiſſimo cœno defœdaret. Hunc
uitæ potentiæque ſuæ exitum tulit Habraymus, quo nemo eorum unquam antea, qui má
ximorum regum gratia potentes euaſerint, ad exemplum illudentis Fortunæ antè obitum
fortunatior atque fœlicior fuit. In eius locum Veſir cooptatus eſt Aiax; & Barbaruſſa pro
pter rei naualis peritiam Amiras declaratus, purpuratorúmque collegio additus; Fore-
ſtius autem Galliæ regis legatus, qui paulo antea Habraymi opera fuerat dimiſſus, ne di-
ſcederet admonitus eſt imperatoris iuſſu, quòd poſtquam Habraymus notæ perfidiæ
reus pœnas dediſſet, ad ueterem diúque antea inſtitutam Europæi belli cogitationem, uti
euenit, opportunè reuerteretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXXIIII.

ANNVS longè omnium ætatis noſtræ ſecura domi pace, mira cæli
clementia, lætáque paſsim agrorum ubertate, & Punica uictoria in-
ſignis, Pauli tertii Pontificatus initia nobilitauit. Nam Leone de-
cimo ad iniuriam humani generis immatura morte ſurrepto, qui
luctuoſa demum Hadriani, Clementiſque tempora euaſerant, ſe B
tum primum natos credere, ſalutem Fortunáſque ſuas in tuto poſi-
tas arbitrari, exiſtimaréque expiatis tot cladibus, inuectam eſſe au-
rei ſeculi felicitatem. Ipſe Paulus in adminiſtranda republica, illu
ſtri quodam in ſpeciem diuerſarum uirtutum temperamento, ita Pontificis ſimul & prin-
cipis nomen tuebatur, ut in omni conſilio ſingularis pietas emineret, nec tamen obſcura
eſſet amplificandæ ſuorum potentiæ uoluntas. Nam antè omnia quod in rem magno
perè expediebat, ſe neque harum neque illarum partium, ſed communem omnium pa-
rentem futurum profitebatur. Propterea nequaquam adduci potuerat, ut id fœdus re-
nouaret, quod Bononiæ Clemente, Cæſaréque authoribus pro tuenda Italiæ pace, haud
obſcurè ad arcendos Gallos percuſſum fuerat, quum ab utroque aliquod Fortuna ſua di- C
gnum munus expectaret. Quin & concilium toties à Germanis, ueræ pietatis deſertori
bus, ad terrendos Romanos pontifices efflagitatum, à quo grauiſsimis de cauſis Clemens
diffugiſſe uidebatur, ultro ſe appetere, & ad id locum tempúſque decernere paratum eſ-
ſe prædicabat; ut uno nobili ſalutaríque decreto, ea uetus controuerſia finiretur, quæ in
immenſum & placita Chriſtianæ religionis, & ſummorum Pontificum authoritatem in-
ſano quodam errore laceraſſet. Miſsis quoque pro tuenda ſacroſancti nominis dignitate,
qua priuatæ ſpes tegerentur, in Galliam & Hiſpaniam legatis aſsiduè dabat operam, ut
Franciſcus uno conſenſu ad oppugnandos Turcas cum Carolo Cæſare iungeretur. Cœ-
perat enim eſſe formidoloſus tum ipſi Siciliæ atque Sardiniæ, tum etiam Italiæ, Hiſpaniæ
que litoribus Hariadenus Barbaruſſa opulentiſsimo Africæ potitus regno, immenſiſque D
Solymani opibus, ac ingenti eius claſſe ſubnixus. Sed quanquam eximia eſſet Pontificis
authoritas apud Gallos, nihil tamen quod ad conferenda auxilia pertineret, impetrari po
tuit. Franciſcus enim, uti erat animo excelſo, apertóque, amplitudinem & fœlicitatem Cæ
ſaris ferre non poterat; ut potè qui adeo acerbè mulctatus, ac Italia pulſus, donec amiſ-
ſum Galliæ decus recuperaret, nequaquam in ea, ueluti parum honeſta, uel indecora, pa
ce quieturus eſſe uideretur. Quicquid enim tot caſibus aduerſa Fortuna rapuiſſet, id to-
tum iniquo iure, & ſæua rerum conditione ſibi ademptum eſſe exiſtimabat, & eo quidem
animo, ut non obſcurè Mediolanum Genuámque repeteret. Id ſi Cæſaris æquitate, & Pau
li intercedentis ſtudio conſequeretur, non modo nauales terreſtréſq. copias Cæſaris opi-
bus adiuncturum, ſed ipſum quoque ad Turcicum bellum alacriter uti legatum adiuto-
rémque Cæſari, quo iuberet eſſe profecturum. At Carolus qui antiquiſsimo ſuperio- E
rum Auguſtorum iure per manus tradito, ſingulos ferè totius Italiæ principatus ad ſe per
tinere arbitrabatur, & Marte iudice ad arbitrium regulis, & liberis ciuitatibus leges dede
rat, indignabatur ea à Gallis per obliquas querimonias repeti, quibus diſertiſsimè ex fœ-
derum tabulis exceſsiſſent, præſertim quum ipſe dudum in gratiam Clementis, Venetiq.
ſenatus imperiis urbium antiquis poſſeſſoribus liberaliter adiudicatis, & inſigni pace con
ſtituta, non ſine præclara æquitatis & abſtinentiæ, moderationiſque animi laude exerci-
tus deduxiſſet, qua in re etiam plurimum Gallis eſſet gratificatus, qui nihil magis cupe-
re, poſtularéque eſſent ſoliti, quàm ut ueteres Hiſpani, Germaníque milites Italiæ
aſſueti dimitterentur, quorum præſidio ipſius potentiam & exiſtimationem magis ac ma-
gis confirmari ac amplificari maximè iudicaſſent. Is erat animorum habitus in duobus lon

gè ma-

A gè maximis Europæ regibus , uequaquam adeo obſcura contentione diſsidentibus , ut
amicitia,quæ inter eos publicis tantum fœderibus,legationúmque officiis,& quadam af
finitatis imagine ſuſtentabatur,aliquando in aperta odia,& funeſtum bellum enaſura cre-
dereter. Meminerat Cæſar ſuperiore anno Germanos aduerſus Ferdinandum fratrem
Gallica pecunia fuiſſe concitatos,qui duce Lantgrauio Virtembergenſem regulum tunc
exulantem pulſis Auſtrianis copiis inStocardiam paternæ ditionis oppidum reduxiſſent.
Tum uerò certis rumoribus afferebatur euocari in cõtinentem ipſum Britanniæ regem,
qui inſano nefarióque ſcelere, Catharina uxore legitima thoro & penatibus expulſa,pel
licem in matrimonium duxerat,& reginam appellari iuſſerat,ut colloquio habito,& ſub-
inde conſociato ſibi Carolo Gheldrio Menapiorum & Sicambrorum principe, Belgicas
B urbes inuaderet. Erat quoque fama Henricum Nauarræ regem,cui Franciſci regis ſoror
antea nupſerat,paratis copiis,ſi bellum alicunde erumperet, uelnti occupato Cæſare in
Cantabriam pernaſurum. Conſtabat etiam quæſtores Gallos in proximis Heluetiorum
connentibus magnas feciſſe largitiones publicè,& priuatim ſingulis pagis, & notis centu-
rionibus. Nec Maſsiliæ naualis apparatus intermittebatur,atque item ad Oceanum Ar-
moricum,ubi magno ſumptu ſtupendæ magnitudinis onerariam nauem , & pleraq. alia
in bellicos uſus fabrefacta nauigia ædificarat. Ad hæc Franciſcus nouo,aut certè à maio-
ribus intermiſſo & eo quidem nobili conſilio,ſeptem legiones Romana diſciplina inſtitue
bat, ne ſibi ſemper uel in repentinis belli caſibus, peditatus ab externis gentibus merce-
de foret conducendus. Nam Galli perantiqua conſuetudine in uno præcipuè eqnita-
C tu ſtudium, ſpéſque omnes,& nominis gloriam reponere erant ſoliti. Sed ubi per fre-
quentes ſclopettarios, Romanóque more per pedites bella geri cœpta ſunt, in præliis
nulli propè uſui equites eſſe compertum eſt, propter equorum grauiora uulnera,& den-
ſatas haſtatorum phalanges , quas nulla uis equitum uel æquato ferè numero facilè
perrumpat. Eæ legiones ex delectu exquiſito ſeptem Galliæ pronınciarum ſcribe-
bantur, nt undique certa paratáque eſſent præſidia ad ſuſtinendum pariter atque infe-
rendum bellum. Nam ad hæc etiam luſtrato uetere eqnitatu , atque alis per ſupple-
menta refectis,& ſtipendio perſoluto, quatuor milia cataphractorum,& bis totidem le-
uis armaturæ equitum cenſebantur. Quæ omnia,tametſi in præſens extra belli cogitatio
nem,ac uelnti ad exterendum ingratæ pacis ocium,edendáque ſpectacula,ordinari atq.
D apparari pleriſque uideri poterant,proximi tamen periculo in magnas erupturi ex impro
uiſo belli ſuſpiciones adducebantur ; præſertim Gennenſes,qui ob id Andrea Auria gna
uiter excubante aduerſus Gallorum motus,terra marique uigilabant; & Franciſcus Sfor
tia Alexandriæ & Comi,Ticiníque & Abiatæ mœnibus nouas addebat munitiones. Ale-
xander quoq. Medices ualidiſsimam arcem,quam Clemente uiuo Florentiæ incœperat,
conductis innumerabilibus operis perficere maturabat ; eò accuratius ac intentius,quòd
fama erat ab exulibus Florẽtinis,natura Gallico nomini addictis, Hippolytum Cardina
lem maiorem patruelem ſuum ab ſe diduci,excitarique ad ſpem potiundi in nrbe Floren
tia principatus,quẽ ille æmulatione inductus,ſibi dẽberi legitima hæreditate ab auo Lau
rentio,Iulianóque patre ducta prædicabat; ea in re deteſtatus Clementis patrui iudicium,
qui iniqua præuaricatione Alexandrum ſibi ætate,multiſq. rebus inferiorem prætuliſſet,
E ut ipſe ueluti emancipatus intra ſepta religionis , opes omnes Mediceæ domus,Etruſciq.
regni faſtigium,& nnptias demum filiæ Cæſaris,apud fratrem tanta Fortuna ipſius col-
latione indignum conſpiceret. Nec deerant qui in feruido iuuene, galeri dignitati mili-
tiæ honores facilè præferente,eos ſpiritus laudarent,tanquam honeſtæ ambitionis,ſuade
réntque,ut ad pellendnm fratrem,uti Cæſaris beneficiarium,deſignatúmque generũ,an-
xilia à Franciſco rege peterentur. His de cauſis Cæſar uti erat cauto grauique ingenio, &
eo quidem quum decoris cura,rerúmque neceſsitas accederent,flagranti atque expedito,
omnium conſiliis anteuertendum ratus,arma parare conſtituit,ut qui res nouas occultè
moliendo pacem turbare cogitabant,ſe parato inſtructóque rebus ſuis timere inciperent.
Summa conſilii in eo uertebatur, ut Barbaruſſam ad Tunetũ præoccuparet ; fama enim
erat,eum ualidiſsimis prædonum omnium coactis claſsibus,nõ modo uti ſuperiore anno

feciſſet, Italiæ litora prædaturum, ſed etiam proxima æſtate traiecturum in Siciliam cum A
ingenti Turcarum, Afrorúmque multitudine, ut ad reliquas ſpes proferẽdas, quibus bar
barè atque arroganter Neapolitanum imperium cõcepiſſet, Italiæ horreo potiretur. Erat
eius belli ratio plena pietatis & gloriæ, utpotè quæ publicum Chriſtiani nominis decus,
publicámque omnium, & maritimarum præſertim gentium ſalutem reſpiceret. Extingue
bat etiam Cæſar hoc honeſtiſsimo auſu omnem inuidiam, quam tot partis de Chriſtiano
hoſte uictoriis antea uitare nequiuiſſet; ſic ut illam in eos reiecturus eſſe uideretur, qui
Punici belli ſpectatores, quam ſocii atq. adiutores eſſe mallent. Porro Pontifex cum ma-
gno honore uerborum collaudato Cæſare, ei ſtatim in bellicos ſumptus, ſacerdotiorum
totius Hiſpaniæ decumas concedit; ipſéque pecunia ſua nouem triremes Genuæ exorna
ri iubet. Has ad ueteres tres, quæ in cuſtodia Romani litoris eſſe conſueſſent, adiungit; B
omnibus præficit Virginium Vrſinum nauandæ operæ cupidum, ut ea generis claritas præ
fecturæ maiorem authoritatem adſtrueret, eíque attribuit Paulum Iuſtinianum Venetũ,
cuius conſilio uteretur, nauali peritia inſignem. Eaſdem quoque decumas exæquata libe-
ralitate Franciſco regi concedit, quo ille munere accepto ſi uſus poſceret, ad tuendam
Etruſci maris, Pontificiæque ditionis oram, Maſsilienſes uiginti triremes ſe miſſurum pol
licetur, quanquam pari conceſsione Pontifex Cæſarianos offendere crederetur, quòd
ea ſacra pecunia Galli minimè iuuandi uiderentur, ut potè quos religionis cauſa nullam
omnino operã ea æſtate mari præſtaturos appareret, occupatis ſcilicet proprio bello ad
Tunetũ prædonibus. Excitata ad pium bellũ uniuerſa Hiſpania, cõuentibúſq. peractis Cæ
ſar è Carpentanis Barchinonem uenit. Eius aduentus omniũ opinione celerior, tantúſq. C
naualium & terreſtriũ copiarum apparatus, haud dubiè inimicorum animos in pace con
tinuit; adeo ut rumores qui de Gallis, Britannóq. rege, & de Heluetiis allati erant, penitus
extinguerentur, reguliq. Italiæ, uti cæco metu liberati cupidius atq. liberius in id bellũ of
ficia præſtarent. Soli Veneti in amicitia Solymani perſeuerantes ex fœdere, quod antè tri
ginta annos cum Baiazete eius auo percuſsiſſent, neutri parti ferenda auxilia cenſuerunt.
Interim Andreas Auria, quẽ Cæſar toti maritimo negotio præfecerat, cuiq. uni propter
ſpectatam fidem rerúmq. peritiam, profectionis ſuæ atq. ſupremi conſilii decreta cõmuni
carat, incredibili adhibita celeritate, ac diligentia multarum ingentium nauium, ac trigin
ta roſtratarum claſſem inſtruxit, in queis erat quadriremis una, quæ prætoriæ loco Cæſarẽ
ueheret. Ea erat laqueari aurato, & celata pictáq. introrſus puppe, contecta item umbra- D
culo ex auro purpuráq. intertexto, remigibus ſerica tunica, & epibatis omnibus ueſtitus
ac armaturæ culto plurimum exornatis. Præterea uim ingentem nautici cõmeatus, inſtru
menta naualia noui artificii, tormentorúmq. omnis generis, ac telorum copiam uel maxi
mo ſuffecturam bello in naues diſtribuerat, quibus totius Liguriæ iuuentutem, & ex nobi
litate fortiſsimum quemq. certatim cunctis nomina dantibus impoſuerat. Ad eum hæc ip
ſa ingenti cura famáq. adminiſtrantem, ut præclaræ uirtuti ſuus honos haberetur, Paulus
Pontifex gladium de more ſolennibus cerimoniis conſecratum dono miſit, is erat gem-
mato capulo, cælatáq. uagina, cum baltheo aureis bullis & fibulis ualde cõſpicuo, & præter
eum etiam uilloſo è ſerico pileum margaritis Phrygio opere depictum. Ea ſunt eximii
piique ducis aduerſos Chriſtianæ religionis hoſtes depugnantis inſignia, magnis regibus
dono dari ſolita, ſicut non immerito ſtrenuus ſenex quanquam multa iam nauali gloria E
plenus, ad petendam noui decoris laudem accenderetur. Dum hæc Genoæ ingenti Au-
riæ, atq. Ligurum omniũ ſtudio parantur, Alfonſus Vaſtius bellica laude illuſtris, ab Aena
ria literis Cæſaris euocatus, ad Andreã Auriam peruenit, atq. inde tranſgreſſus Apœninũ
in urbe Viglebano Frãciſcum Sfortiam, & Antoniũ Leuã conuenit. Iubebat enim Cæſar
ut Vaſtius ſuo antiquo pedeſtris militiæ imperio fungeretur, legionéſq. Germanorũ ac
Italorũ in Africã tranſportaret: Antonius uerò Leua in Galliæ Ciſalpinæ præſidio perma
neret. Huic enim Cæſar, quãquã ducẽ animi uirtute inſignẽ ſecũ adducere cuperet, omni
no parcendũ putabat, quoniã eſſet ſæuiſsimis articulorũ doloribus conflictatus, ob idq. ad
perferẽda nauigationis incõmoda imbecillo admodum corpore uideretur, & in Italia qui
dem opus erat cõſtanti, & impigro duce, qui in utrúmq. ſuſcepti belli caſum intẽtiſsimè ui

gilaret

A gilaret. Huic autẽ præcipuè eſt iniunctum, ut ſeuero edicto prohiberet, ne quis è nume-
ro ueteranorum Hiſpanorum noui belli cupiditate ad mare dilaberetur. Nolebat enim
ſolitis ſtationibus prouinciam nudari, adeo propinquam Gallis, Heluetiiſque finitimam,
quorum incertæ fidei nihil omnino præſidio uacuum foret relinquendum. Deliguntur
itaque Itali tres præfecti, qui circiter uigintiquatuor cohortes conſcribant. Is numerus
quinque milium hominum ſummam efficiebat. Hi fuere Hieronymus Tutauilla Sar-
nenſis comes, qui ſuperioribus annis in Peloponneſo egregiam fortémque operam præ
ſtiterat, & Federicus Carectus in Epantheris Liguribus, & in ora Ingauriorum ad Fina-
rium oppidum clientelis atque opibus potens, cui Auria uitricus erat; itémque Auguſti-
nus Spinula bello clarus. Hi ſtatim hinc atque inde digreſſi celeriter ex optimo genere
B militum cohortes implent, tanto ueterum nouorúmque militum concurſu, ut conſcriptis
plerique uoluntarii ſine ſtipendio miſcerentur. Interim Maximilianus Eberſteinius dux
uetus per Tridentinas alpes octo milia Germanorum in Lunenſem agrum perduxit, in
queis fuere plerique nobiles è ſtirpe regulorum ſine mercede Punici belli famam ſequu-
ti. Hos humaniter liberalitérque ſuſceptos, ſimul & Italos pulcherrimis armis Mediola-
no aduectis inſtructos, aduocata concione cohortatus eſt, ut patientiſſimè dum nauiga-
rent maris tædia perferre, ac ubi terram Africam attigiſſent, optimè de uictoria ſperare
uellent. Pugnaturos enim ipſos pro diis immortalibus & pro Cæſare, qui nunquam piis
& fortibus defuiſſent. Ita ſumma omnium alacritate conſcenſæ ſunt onerariæ naues tri-
gintaocto, quarum præſidio Antonius Auria magnitudine animi & nauali uirtute uni
C magno Auriæ ſecundus, duas & uiginti roſtratas adducebat. Nec multo poſt Vaſtius è
portu Veneris ſoluit, ita ut triremibus oram legeret; onerariæ uerò ad conſpectum in al
to uelis uterentur. Sed alternantibus ſæpe uentis, & inflato nonnunquã mari, tardiùs quã
ſperarat in Traiani portum ad Centumcellas peruenit, quo iam Pontifex ab Vrbe decur
rerat, ut ſacris precationibus Deum optimum maximum, diuóſque Chriſtiani imperii tu
telares, ad uictoriam de hoſte parandam nauigantibus propitiaret. Ita ipſo Pontifice præ-
eunte uerba, & hymnos ſacerdotum choro decantante, triremes nauéſque onerariæ quæ
mira fœlicitate adæquato curſu ab alto in conſpectum ſe dederant, ab excelſa ſpecula ex-
piatæ luſtratæque ſunt. Datum eſt item uexillum & ſceptrum Chriſtianæ religionis in
templo de manu Pontificis Virginio Vrſino; poſtridiéque Vaſtius cum eo nactus ido-
D neam tempeſtatem, Neapolim curſum direxit. Ibi Petrus Toletanus prorex, regulique
peculiari ſtudio impenſáque ſingulas triremes ædificarant. In his fuere duo Sanſeuerini
Salernitanus, & Beſennianus, itémque Spinellus & Carafa, Hiſpanúſque Alarco Nea-
politanæ arcis præfectus. Ad has ſeptem aliæ acceſſerant, quas ipſe Toletanus publica pe
cunia confectas deduxerat, & noxiis nefariiſq. hominibus ad remum damnatis impleue
rat. Dum cuncti in eo apparatu eſſent occupati Vaſtius in quoſdã more militiæ animad-
uertit, qui pertæſi nauſeam maris, & longinquæ nauigationis incõmoda reformidantes,
conceptas de uictoria ſpes malignè extenuare, ſtipendii tenuitatem deteſtari, conſterna
réque multitudinem, ut ſigna deſererent, ſeditioſis ſermonibus cœperant. Ad authores
tantum pœna pertinuit. adeo ut inuoluti ſaccis profundo mari ſpectante claſſe mergeren
tur. In his fuere Michaël Tarraconenſis, & Molina qui apud Caueanum oppidum excitã
E dæ ſeditionis initia præbuerant. Parato, & in naues omnis generis cõmeatu abundè con
geſto, impoſitiſque militibus, Hiſpaniſque præſertim ueteranis, qui à Corone redierant,
oram ſoluit. Eum ſecuta eſt uniuerſa propè totius Campaniæ iuuentus, arreptis undique
nauigiis, tanta omniũ cupiditate, ut nemo Neapoli relictus eſſe uideretur. Inuitarat enim
comitate inſigni quoſq. opibus ætatéq. florẽtes, ac notos ſibi militiæ ueteranos, quòd his
atq. illis pulchrũ eſſet, uel emerita ſtipendia, uel tirocinii præclarã indolem memorabili
uictoria nobilitare. Profectus eſt & una Federicus proregis filius, ingenio bellici decoris
auido iuuenis, paucíſq. diebus Panhormũ in Siciliam eſt peruentum. Hiſdem quoq. die-
bus & ipſe Andreas Auria diuerſa nauigatione in Hiſpaniã ad Cæſarem peruenit, cum ue
tere ſua ſedecim triremium claſſe, tribúſq. celocibus quos galeones uocant. Ea ſunt naui
gia ſtructura militari formáq. ad omnem uel tormentorum uel tempeſtatis cõtumeliam

egregiè ſuſtinendā idonea, paulo minora onerariis, humilioráq. inſtructa quadratis uelis A atque etiam aliquot remis, ut è portubus in apertum mare ad captandos uentos facilè ſit ſeſe prouehere & promontoria ſuperare. His fermè utūtur, qui piraticam exercent, quoniam innumerabilem tormentorum copiam ferant, quibus uel plurimas triremes in multa malacia ad ſe oppugnandum appropinquantes perfringere maioribus tormentis atque demergere facilè poſſint, quum directis ad libellam ſummæ aquæ per feneſtellas ualidiſſimis colubrinis in orbem undique ferreæ pilæ ad multum maris ſpatium emittantur; perflantibus uerò uentis reliquorum nauigiorum curſum antecedant. Cæſar delectibus habitis circiter octo milia peditum magna ex parte tironum conſcripſerat, & ſeptingentos equites ulterioris Hiſpaniæ regulis imperarat, ex uetere eius regni conſuetudine legéque. Nam ſuperioribus bellis, quibus cum Mauris de Bæticæ imperio dimicatū B eſt, nemo procerum fuit, qui non certam equitum manum conferret, & contra hoſtes in caſtra perduceret, cuius impoſiti oneris cauſa magnas tulerant immunitates. Ii leuis armaturæ equites dicebantur, quod nihil præter apertam galeam & thoracem ferreis laminis ſquamoſo opere confertam, leuéque item ex præduro corio ſcutum Maurorum more, & lanceam latæ cuſpidis, gladiúmque habilem geſtarent. His omnibus copiis præerat Mendocius, Tendilii filius, cognomento Montegius. Sed plerique illuſtres reguli, & ex toto nobilitatis ordine frequentes euocati, ad Cæſaris aulam conuenerant, qui grauioribus protecti armis, ac inſtructi generoſis equis pro cenſu & amplitudine ditionis aliquot clientes liberaliter armatos trahebant, ut loco ſtipendii gratiam Cæſaris, & ex alacri pióque ſtudio ad nauandam operam certæ laudis decus promererent. Inter hos autoritate nominis eminebat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non dubiam magni futuri ducis C ſpem præbens, quum publico pietatis nomine & priuato uoto uehementer incitatus, in Barbaros deferretur, ut Garziæ patris cædem uindicaret, quem ab Afris ad Girapolim Mœnice in inſula cæſum fuiſſe docuimus. Venerat etiam ab Oceano portúque Gallico Ludouicus Luſitaniæ regis germanus frater, cuius ſoror in matrimonio Cæſaris ſpectabatur, cum claſſe uigintiquinque nauium eius generis quas carauellas uocant, Indicis nauigationibus aſſuetas, magnáque rerum omnium & tormentorum onera, & quantamlibet irati maris iniuriam facilè perferentes. In his uidere erat excelſum galeonem incomparabili tormentorum apparatu permunitum. Ea in claſſe duo milia peditum deſcriptorum præter nautas recenſebantur. Applicarant etiam è Belgico Oceano per D Gaditanum fretum ſupra ſexaginta onerariæ naues, quæ copias paſſim paratas, & commeatus ſingulis mediterranei maris portubus ſuſciperent. His adnectus fuerat magnus damnatorum numerus, quibus per Belgicas urbes uita ex decreto Cæſaris idcirco fuerat conceſſa, ut in ſupplementum remigum in triremibus operam præſtarent. Nam eius generis hominum ærumnoſo in labore facilè deficientium inopia momenti minimè leuis futura credebatur. Itaque Cæſar copiis & commeatibus in naues diſtributis, totóque ad edictum exercitu deſignata nauigia ea lege conſcendere iuſſo, ut nemo ſcortum aut puerum niſi ætate militari ſecum adduceret, è Barchinone oram ſoluit, tenuitque curſum in Magonis portum minoris inſulæ Balearis, atque inde turbulenta nauigatione in Sardiniam Caralim peruenit, quo nuper Alfonſus Vaſtius ex Sicilia cum ſua claſſe applicuerat. Nec multo pòſt Cæſar ipſo Auria reliqui conficiendi curſus rationes explicante, atque adhortante ut omnis moræ cauſa præcideretur E (nam Hiſpanica claſſis iam penè tota conuenerat) in Africam traiecit, & in Vticæ portum, quem Farinam nautæ uocant, leni Coro remigum laborem ſubleuante uniuerſam claſſem intulit. Magno autem caſu una omnium prætoria quadriremis, qua Cæſar ipſe uehebatur, dum intraret ſabuloſo in uado hæſit. Quo animaduerſo periculo Auria expedito conſilio dimidiam partem nectorum & remigum in aduerſam ſpondam declinare iuſſit, tanta agilitate, ut ad imperium canentis fiſtulæ quadriremis uti pondere ſubleuata impulſáque demum dextro remigio eum arenæ tumulum euaderet, & incolumis cum plauſu uniuerſæ claſſi redderetur; nequaquam leuiter commoto Cæſare, qui ſimile uitæ diſcrimen Philippum patrem ſubiiſſe memorabat: quum

ille

A ille in Oceano tranſuerſa abreptus tempeſtate in arenæ cumulos periturus incidiſſet, ni-
ſi ingentis fluctus beneficio elata nauis atque ultra extantem ſabuli cumulum tranſpor-
tata, magno miraculo in Britanniæ litus euaſiſſet. Ab Vtica mox diſcedens claſſis cir
cumuecta promontorium Carthaginis, totúmque eius regionis litus quam Martiam uo
cant, exciſæ quondam ſuperbæ urbis ruinis, & noua regiorum hortorum amœnitate ce-
lebratum, appulit contra turrem quam de ſubiecto fonte Aquariam uocant. Hæc eſt
in ea plaga, ubi ſtabula elephantorum florente Carthagine fuiſſe putamus. Nam &
Cotum inſulam, & totius antiqui portus formam, naualiáque quibus Romani uictores
inuiderint, tanti æui uetuſtas mutare & abolere facilè potuit. Barbari qui ab imminen
tibus Vticæ collibus, aliiſque paſſim ſpeculis, & ab excelſa arce antiquæ Carthaginis, quã
B Birſam fuiſſe memorant, aduentum & curſum explicatæ claſſis conſpexerant, Hariade-
no Barbaruſſæ renunciarunt, hoſtilem claſſem innumerabilibus omnis generis nauigiis
conſtare. Erant.n.ſeptingentæ ferme naues; in queis duæ & octoginta roſtratæ triremes
frequentibus exornatæ uexillis cõſpiciebantur quæ ſpeciem æquo maiorem & terribilio-
rem hoſtiũ oculis præbebant. Verũ id Barbaruſſæ animũ magnopere perturbauit, quod
alii atq. alii præcurrentes nunciabant in claſſe pro certo eſſe Cæſaré ipſum Chriſtianorũ
maximũ imperatorem; tantáſq. equitum & peditũ copias ampliſſimæ claſſi fuiſſe impoſi-
tas, ut nemo qui arma ferre poſſet, in Hiſpania atq. Italia relictus eſſe uideatur. Hoc affir
mari à quibuſdã ſeruis Mahometani nominis qui præterita nocte exutis cõpedibus ex ho
ſtili trireme in proximi litoris dumeta fœliciter enataſſent. Nõ putarat.n. inſolẽs Barba
C rus, noſtrarũq. uirium contemptor Cæſaré periculoſis inexplorati maris caſibus, in ignota
præſertim, ſterili, ac æſtuoſa terra, dubio bello ſe cõmiſſurum; ſed quod captiui à piratis
Tunetum perducti dicere ſolerent, per legatos, ipſúmq. præſertim Auriã non Tunetum
quidem ipſum, uerum ignobilia tantũ eius oræ oppida tentaturũ. Cuius cõfirmandæ opi
nionis antè alios author fuerat Aloyſius Præſenda honeſto loco Genuæ natus, qui in iti
nere ſupra Adrumentũ captus, in libera propè cuſtodia Tuneti habebatur. Ab hoc Barba
ruſſa crebris percunctationibus multa de Italicarũ rerum ſtatu moribúſq. noſtris, tanquã
à perito diſertóq. homine, ſpem præbẽs maturæ libertatis, ſibi opportuna didicerat. Hũc
itaq. ira percitus, quòd falſa pro ueris de Cæſare aſtutè perfidioséq. narraſſe crederetur, ad
ſe perductũ, oneratúmq. malignitatis cõtumelia in ueſtigio interfici iuſſit. Hac immiti in-
D ſontis hominis cæde, tanquã uaniſſimæ ſuæ crudelitatis expiato dolore, Barbaruſſa ad ge
rendi belli cogitationes ſe cõuertit; primúmq. omniũ aduocatis in conſilium trierarchis,
quibus propter ſpectatã uirtutem maximè fidebat; docuit uiris fortibus nihil omnino de
uictoria dubitandũ: quando eam ipſe hiſdem de cauſis iam pro certa atq. explorata perci
peret, quibus Cæſarem id difficile atq. anceps bellum (ſi non omnino inſanus foret) mini
mè ſuſcepturum crediderit. Quis.n. inquit, regionis non ignarus (ut hic uires noſtras nõ
extollam) hoſtem non iudicet ambitioſæ cupiditatis inconſultæq. audaciæ pœnas daturũ?
qui iniquiſſimo anni tempore ſolſtitialibus diebus in loca æſtu torrida, & aquæ prorſus in
diga, minutiſſimiſque obſita arenis, quas uentus in ora atque oculos incedentium uer-
ſet, certaturus aduenerit? An hoſtium milites, quos audio magna ex parte eſſe tirones, gra
uibus onuſtos armis facile progredi regredine, aut in ueſtigio, uti uarius improuiſæ pu-
E gnæ caſus depoſcat, fortiter cõſiſtere poſſe arbitrabimur? Quum præalta & facilè cedens
arena, ad ſuras uſq. pedes deuoret, nec ordines rectè cõſtitui ſinat. Qua porro bellãdi ar
te, & peditum Turcarũ uim, & Numidarum equitũ perpetuò laceſſentium repẽtinos im
petus ſuſtinebunt, aut eludent? Si uerò tot ſunt, quot iſti aſſerunt, quinam cõmeatus, ſi bel
lum trahatur, tantã hominum colluuiem paſcent? Hoc profectò bello, uiri fortes, nouũ &
incõparabile trophæum in terra Africa defigemus; quod Carolus ſummæ opulẽtiæ & di
gnitatis hoſtiũ imperator aut trucidatus concidet, aut opimæ futurus prædæ in noſtrã ue
niet poteſtatem. Quod ad me attinet enixè dabo operam ut nihil uel armorũ, uel cõmea-
tus, uel auxiliorũ adminiſtrando atq. gerendo bello uobis deſit. Vetera.n. armamentaria
pandã, aperiã horrea, reſerabo ærarium, & ad Numidas quos iam amicitia conciliatos ha
bemus pecuniã in ſtipendiũ, exoptataq. genti munera cõfeſtim mittã. Tunetanos uerò in

ſpem præmiorũ exigua mercede in officio contineri,& hoſtibus obiici facilè poſſe ſcitis. A
Hoc autem unũ militiæ munus à ueſtra uirtute uehementer expoſtulo, ut Guletam quæ
nõ urbis modo,ſed totius imperii, & ſubductæ præſertim claſſis certiſſimũ eſt propugna-
culum,acerrimè & conſtantiſſimè defendatis, in eam.n.hoſtis primo impetu deferetur.
Vos itaq.eam mihi & Solymano imperatori inuictis animis ſeruatote, ut irrito incœpto
tentata,& à uobis fortiter defenſa, hoſtis Cæſar deceptus ſua inani opinione,& tota exiſti
matione ſui nominis ſpoliatus, non iam de expugnanda urbe Tuneto,ſed de reditu, ſalu
téq.deſperet. Hæc quum dixiſſet,trierarchi uno conſenſu reſponderunt,ſe paratiſſimis
animis cuncta facturos quæ imperaret,nec commiſſuros, ut dedecus priſtina ſua uirtute
indignum admitteretur,& id iureiurando ſinguli confirmarunt. Hos omnes Sinas Smir
næus dextro captus oculo, quem Turcæ Cæfutem (hoc eſt Iudæum) uocabant,cum æta B
tis honore, tum militaris prudentiæ authoritate facilè anteibat. Huic proximi acce-
debant Haidinus Cilix, cui propter terribilem impetum Cacciadiabolo cognomen erat,
& ſecundum hos Salecus ab Ionia, & Tabacches pirata Laodiceus, & ex ordine Ia-
nizerorum Giaffer centurio,uirtute animi & corporis uiribus inſignis. Is Guletæ ſi-
tus eſt, ut lateritia turris cum adiecta munitione his faucibus immineat, per quas Car
thaginenſis ſinus mare ad auſtrale litus allidens, ſenſim in ſtagnum ſeſe inſinuat,quo par
uis nauigiis ad urbem Tunetum aditus patet. Neque enim hæc palus longior eſt,ane
latior duodecim miliaribus; ſed utrinque ita humilia ſunt uada, ut niſi medio eóque
profundiore alueo pernauigari queat. Ingreſſum à mari turris prohibet, quam circum
adiectæ munitiones augent, ea amplitudine, ut iuſtæ manus præſidium facilè capiat. C
Hanc Barbaruſſa multis tormentis inſtruxerat, ut ſuam claſſem, quam intra ſtagnum
propulerat, ab hoſtili iniuria tueretur. Carthaginenſis autem ſinus ea forma eſt, ut
eius ingreſſus ab alto adnauigantibus abſcondatur; quoniam Clupeæ promontorium an
tiquis Mercurii & Pulchri uocatum, multum in occidentem ſolem ſeſe extendit, & in-
trorſus demum ſe reflectens, alterum efficit promontorium olim Apollinis, hodie Za-
franium à nautis appellatum. Inde uerò lunato ambitu ad Guletæ fauces recuruatur,
& ad læuam Radæ urbis calidarum aquarum ſalubritate celebris, regionem relinquit.
Ex aduerſo autem collapſæ Carthaginis ſitum ſpectat, atque item colles, oliuetáque
& litus ipſum Aquariæ turris, qua noſtra claſſis appulerat. Cæterum Guletæ fauces
pons ligneus cum aduerſa orientali parte coniungit, quo tranſirent qui ab Tuneto ter- D
reſtri itinere commeabant. Huc enim atque illuc Turcæ iter habentes ſeſe diuiſis per
uices excubiis, permutare erant ſoliti. Nam rerum omnium copiæ in quotidianos uſus
per ſtagnum leuioribus lembis aduehebantur. At Cæſar tota claſſe ad anchoras con-
ſtituta, pronunciari iuſſit ut milites expediti in triremium magnarúmque nauium ſca-
phas deſilirent, & toto litore deſcenſiones facerent, quod uſque adeo compoſitè ad-
miniſtratum eſt, ut tota undique litora Barbarorum agminibus nudarentur. Neque
enim noſtrorum clamorem,& ſclopettorum ſtrepitum ferre potuerunt; quin in fugam
nullo contracto certamine protinus ſe darent. Veteranos Hiſpanos Itali, & hos de-
mum Germani ſubſecuti ſunt; cunctóſque munitis caſtris Vaſtius conſiſtere; nec teme
re uagari iuſſit, donec equites, & reliquæ omnes copiæ, totiúſque tormentorum appa-
ratus in terram exponeretur. Deſcendit & Cæſar ipſe bonæ ſpei & certæ alacritatis E
plenus, qui alas hoſtium occupantes litora, & deſcenſum noſtrorum prohibere conan-
tes in fugam uerſas conſpexerat. Erexit autem prætorium idoneo in loco inter duas
turres, quarum alteram uocari Aquariam diximus, alteram Barbari Salinariam ap-
pellant. Interim uariæ militum manus emiſſæ ſunt, quæ proxima explorarent loca,
& ciſternas puteóſque quæritarent, hoſtiúmque ſimul caſas & uicos mapalibus ſimiles
occuparent, uſque ad ſummos colles,ubi uetuſti templi ædificia uiſebantur, quo in uer-
tice duarum cohortium Italicarum uexilla præſidii cauſa conſtituta ſunt, iuxta anti-
qui operis aquæductum, quo olim magna perennis aquæ uis in urbem Carthaginem
perducebatur. Afri pedites, equitéſque præſertim Numidæ, uelox, inſidioſum, &
ſummi laboris militum genus, omnibus horis locíſque, repentini ac infeſti noſtris

A occurrebant;locorúmque notitia confiſi,uti erant inermes & agiles noſtros ſæpe incau-
tos ac impeditos armis circumſiſtebant, ſagittis, iaculis, atque lapidibus rem gerentes;
tanta feritate ut nemini uel dedito parcerent. In quibus fuit Hieronymus Spinula Li-
gur centurio, cui Numida eques ictu inuerſæ lanceæ proſtrato ab equo deſiliens, priuſ-
quam ſubueniri poſſet, caput præcidit,& conſcenſo rurſus equo celeriter aſportauit.
Eadem quoq. mala ſors incidit Federico Carecto regulo: is quum à Vaſtio exploratum
duceretur, eius lateri hærens ſclopetti glande traiectus eſt. Sed ea hoſtium agilitas fero-
ciáque Cæſarem minimè retardabat, quin ipſe cum paucis exploratum iret,& in conſpe-
ctu uolitantium undique Numidarum cuncta oculis perluſtraret;ea quidem animi con-
ſtantia, ut ab amicis grauioribus fruſtra admoneretur, ne minorum ducum munia tanto
B ſuo publicæq. ſalutis periculo uſurpare nellet. Iam Vaſtius non longè à Guleta legiones
promouerat, crebris paſſim obliquis foſſis ſinuosè perductis,& conſiſtentis munitionibus,
ut tuto milites commeare, in operéque uerſari poſſent,& continuos tormentorum hoſti-
lium ictus paueſcere deſinerent. Faciebant autem opus non ſerui modo remiges, ſed mi-
lites ipſi omnium ordinum magno quidem cum labore, uerum alacritate ſingulari; utpo
te quibus Cæſar præſens ac indefeſſus eſſet adhortator,& plerique duces certatim ligoni
bus & batilis promptas manus admouerent. Erat enim extenſæ munitionis ingens ſpatiũ,
nam Cæſar nequaquam properè, ſed paulatim proferenda opera cenſuerat, ut tutò pro-
duci milites & tormenta muralia opportunè ſubuehi, atque inde inuadi hoſtes poſſent,
qui nihil omnino apud noſtros remiſſum, aut paulo negligentius munitum eſſe patieban
C tur. Tantos ſiquidem ſpiritus barbari prædones ſibi deſumpſerant, ut ultro erumpere, &
noſtros ad conſerendas manus prouocare, accederéque propius ad munitiones, atq. eas
ſubire auderent. In prima erecti aggeris fronte, præcipuum ſibi locum depopoſcerat Sar
nenſis regulus, elatus ſpectatæ uirtutis fama, quam Peloponneſiaco (ut diximus) bello
fuerat adeptus. Is rotundi ambitus aggerem, muralis inſtar propugnaculi, ſed paulo quã
ex diſciplina oporteret anguſtiorem erexerat: nam in medio tabernaculum ſplendidè ex
tenſum, fermè totum loci ſpatium occupabat. Intra hunc aggerem quanquam arctè, co
hortes ſuas cõtulerat. Sed uir æquo acrior,& parandæ laudis auidior, quum fortè hoſtes
in conſpectum ſe dediſſent, quin in eos confeſtim erumperet, contineri non potuit; Sale-
cus enim auſu aſtúque piratico inſignis, cum delecta ſuorum manu, ad eius munitionem
D excelſo tabernaculo conſpicuam aduolarat, magnúmque & repentinum tumultum apud
noſtros excitarat; ſic tamen ut ſclopettorum glandibus repulſus, coactúſque ſe recipere
uideretur. Tum uerò Sarnenſis quibuſdam præfectorum ſuorum contumelioſè appella-
tis, quòd eos timidiùs & cunctãtiùs egreſſuros & ſubſecuturos appareret, in hoſtem calli-
dè terga uertentem, ira feruidus erupit, obuios acriter uulnerans atque proſternens; ſcili
cet ut fato ſuo non inhoneſtam uiam aperiret. Ita Salecus noſtros ſatis magno interuallo
à cæteris disiunctos, edendæque cædi opportunos uidens, ad ſuos conuerſus, milites, in-
quit, quam exoptaſtis de hoſte prædam indagine clauſam tenetis, proinde conuertite fer
rum fortitérque pugnate, ut nemo ex his audaculis tironibus uiuus aut integer euadat.
Nec mora conglobantium ſeſe ea fuit impreſſio, atq. is in hoſtem impetus, ut noſtri pau
ciores aduerſus multos non diu reſiſterent, ſed tumultuoſiſſimè terga darent. Sarnenſis
E ipſe antè alios acerrimè depugnans cum Belingerio affine ſuo cohortis præfecto trucida
tur: reliqui eandem in fuga oppreſſi Fortunam ſubeunt. Cæteros intra munitionem cõ
fugientes, irretitóſque tabernaculi funibus, quominus expedita fuga ſe reciperent, Tur
cæ audacter intrantes contrucidant, à quibus argentea ſupellex ipſius Sarnenſis pro-
perè direpta eſt; neque fuit quiſquam ex proxima Hiſpanorum ſtatione qui ſatis matu
rè ſociis perturbatis & profligatis opem tulerit. Ferunt enim Hiſpanos ſociorum Ita-
lorum cladem non omnino triſtibus ſpectaſſe oculis, tanquam bono iure indignantes,
quòd propinquæ hoſti, ideóque periculoſæ cuſtodiæ locum arrogantia quadam Sar-
nenſis deſumpſiſſet, qui nouus propè miles, quanquam apprimè nobilis & ualdè pu-
gnax, id ambitioſiùs quàm deceret primi honoris cauſa à Vaſtio impetraſſe diceretur:
caput eius cum dextra ad Barbaruſſam delatum eſt. At noſtri, barbaris ex ſucceſſu eius

diei lætitiam crebris tormentorum bombis celebrantibus, magnopere triſtes, uix animis A accepti incommodi ignominiam ſuſtinebant, querebanturque itidem ab Hiſpanis nequaquam alacriter fuiſſe adiutos. Sed Vaſtius, qua multum ualebat, molli oratione afflictos eſt conſolatus, ſic ut eos non uirtute hoſtium, ſed ipſorum & præproperi ducis temeritate contractum fuiſſe detrimentum oſtenderet. Verùm id totum, quod malè auſpicatum accidiſſet, probè expiatum uideri ipſa ducis cæde, qui totius accepti incommodi author extitiſſet. Proinde confirmarent animos, & quicquid dedecoris eſſet admiſſum noua uirtute farciendum exiſtimarent. Hiſpanos autem ſeueris caſtigauit uerbis tanquam parum miſericordes, quòd nequaquam amicæ erga ſocios uoluntatis ſuſpicionem parandi odii plenam, leui de cauſa præbuiſſent. Sed Fortuna non iniqua plerunque libidine bona pariter & mala inter mortales diſpenſare ſolita, id Hiſpanis non indulſit, ut ab heſterno inflicto uulnere diu ſocios contemnerent, par enim eis dedecus Tabacches attulit. Sub auroram nanque erumpens tecto, & feſtinato procurſu Hiſpanorum munitiones adortus, uſque adeo uehementer ſtationem perturbauit, ut conſcenſo aggere aliquot deſides & operis labore feſſos, alios repoſita repetentes arma, in foſſa oppreſſerit, clamoréque edito reliquam cuſtodiæ manum ualde perterritam terga dare coëgerit. Atque ita Barbari momento tẽporis foſſoriis poſiti ferramentis, & rapto Franciſci Sarmenti uexillo, quod erat in ſummo aggere defixum, interfectóque in foſſa Mendeſio cohortis præfecto, qui ab multo abdomine grauis, fugam capeſſere nequiuerat, multis improuiſò cæſis & uulneratis, prius ſe receperunt, quàm auxilia adcurrentium cohortium ſuperuenirent. Ad currit & ipſe Cæſar armatus ad tumultum totis caſtris excitatum, ſeuerè increpitis, qui C commiſſum ſtationis locum trepidè deſeruiſſent, & uſque adeo ſegniter & ſupinè cuſtodias obiſſent, aduerſus eum hoſtem qui ſuo aſtu, uel ocitate, atque audacia repentinus, & inſolens, & ferox, à peritis ipſiſque præſertim ueteranis niſi temere contemnendus uideretur. Id inſigne editum facinus pudorem Italis abunde deterſit, quum dedecus Hiſpanis opportunè cõmunicatum uiderent, & eo quidem acerbiore aduerſi euentus ſorte, quòd ueterani diſciplinæ parum memores aliquanto inuſitatiùs & turpiùs deprehenſi cæſique fuiſſent, quàm Itali tyrones, qui committendæ pugnæ ſtudio temere progreſſi; & elici & conſerto certamine à multis trucidari facilè potuerint. Sedato tumultu Vaſtius ueteres præfectos, primorúmque ordinum centuriones in tabernaculum uocauit, conuerſúſque ad eos, uiri, inquit, alioqui ſemper fortes, qui multas incõparabiléſque uictorias mecum D Cæſari inuicta uirtute ueſtra peperiſtis, paucis omnino uerbis cohortandi uidemini, ut priſtinum ſpectatúmque ſemper bellicum uigorem ad animos reuocetis. In uobis enim (ut uideo) quod piget, pudétque, antiquæ partæ laudis memoria penitus refrixit, & inſolito metu obtorpuerunt manus, & noua pigritiæ corpora elanguerunt, ut nõ horum inermium prædonum inſolentiam ueſtro forti auſu frenandam uindicandámque putetis. Irriſiſtis, ut nonnulli obiectant, heri ſociorum inauſpicatæ promptitudinis coniunctam cum pœna temeritatem: at illi hodie ueſtram incuriam degenerémque ſegnitiem iure optimo rident; ſic ut hoc commune dedecus ueſtro præſertim aliquo celebri & pulcherrimo facto abolendum eſſe fateamur. Cenſeo itaque & ſeuerè iubeo, ut ad nonam parandam laudem, arma atque animos quàmprimum præparetis, & hoſtes, ſi turſus laceſſant, & munitiones tentent, eruptione facta fodiendo eorum inermia pectora, & terga cædendo, malè mulctatos intra Guletæ portum compellatis. Strenuè inſtantibus E atque prementibus forſaſſe aderit Fortuna, ut immixti perturbato agmini, munitiones intretis ſimul & occupetis, in quibus ipſorum ſpem omnem repoſitam uidemus. Quod ſi hoc ſecus acciderit quàm ſperandum ſit, ſaltem cum Cæſari, tum mihi decoríque ueſtro, uel hoc uno inſigni conatu abunde erit ſatisfactum. Ad ea continuo Aluares Gradeus, Ciſnerius, Rodericúſque Ripalta, & cum his Sarmentus, Didacus Abyla, Franciſcúſque Ruitius, reſponderunt, ſe uſque adeo præſtãtem operam nanaturos, ut in ipſis neque uim, neq. omnis periculi contemptũ, aut expectatæ quærendæ laudis ardorẽ, uiris fortibus impigrè pugnare ſolitis dignũ deſideraret. Nec Barbari aduerſo noſtrorũ ſucceſſu elati, quin eadem cõſuetudine audacter erumperent, plus tridui mora cõquierunt, meridianóque

A ridianóque tempore Giaffer, cui id munus forte contigerat, cum Ianizeris, Afrorúmque
iaculatorum manu, ſuperiores munitiones inualit, ratus ſe ea hora noſtros, cum labore
operis, tum ſolis feruore confectos, in ſtatione ſegnes & imparatos aggreſſurum.
Iam Barbari inopinantibus noſtris, uti remiſſa paſſim eius feruentiſſimæ horæ cuſto-
dia, aggerem conſcenderant, & certatim in ſubiectos undique glandes, ſagittas, &
lapides coniiciebant, quum extemplò ad leuem tympanorum ſonitum ſclopettarii no-
ſtri ſicuti fuerat imperatum, duobus ſimul locis eruperunt. His Vaſtius ſubſidiariam ma-
num ex galeatis thoracatíſque militibus, qui alabardis, breuioribus haſtis, aut parteſanis
lato ferro Italorum conſuetudine rem gererent, opportunè ſubmiſit. Phalanges autem
ſuo ordine compoſitas intra munitiones conſtituit, ut ſi quid leui armaturæ durius accide
B ret, eam referentem pedes reciperent, & ad pugnam parati ſimul caſtra tuerentur, cœptiq.
certaminis euentum expectarent. Pugnatum eſt utrinque ſumma contentione, nam Ia
nizeri quanquam graui noſtrorum impetu repellerentur, uti milites pro dignitate præto
riani ſui ordinis nuſquam terga dare ſoliti, non multum conſtantia aut uirtute animi no
ſtris cedebant. Sed Giaffere ipſo, qui antè alios ardentius dimicabat, duobus ſimul glan
dibus traiecto, cadentéque, ora conuertere fugámque reſpicere cœperunt, & mox expi-
rantem ducem erigere atque referre conantes, redintegrata ob id acriore pugna, quum
alii ſupra exanimem utrinque cecidiſſent, effusè in fugam ſe dare coacti ſunt, noſtris tanto
ardore perſequentibus, ut Guletani receptis primis periculum ueriti quartam ferè ſuorũ
partem obſeratis repentè portæ ualuis excluſerint. Verùm hi deflectentes uerſus ſtagnũ,
C poſtico ferè aditu, qui noſtris erat inexploratus, intra munitionem ſe receperunt. In eo
tumultu, quòd Sinas totam munitionis coronam propugnatoribus egregiè muniuiſſet,
periculoſus atque difficilis noſtris receptus eſt datus, Didacúſque Abyla nouellariæ co-
hortis ſignifer, in hoſtili aggere uexillum defigere auſus, multis ſimul glandibus petitus,
& ſagittis confixus occubuit. Neque tamen uexillo potitus eſt hoſtis, quum illud proxi-
mus miles ex occupantium manibus intrepidè rapuiſſet. Rodericus quoque Ripalta craſ
ſioris ſclopetti glandè colliſa uehementer galea graue uulnus accepit, multóque plures è
noſtris in receptu quam in pugna deſiderati ſunt; quoniam è tota munitione Barbari o-
mnis generis tela & tormenta (quod extra ſuorum periculum antea tanquam in permix-
tos fieri nequiuerat) certatim contorquebant. Eo tamen die Barbarorum audacia egre-
D giè repreſſa eſt, & ſpes expugnandæ munitionis noſtris non obſcurè præbita, quòd ex pro
pinquo munitionis natura conſideratius explorata certam uictoriam aggreſſuris promit-
tere uideretur. Nam ea inter omnes enata erat opinio aliquantò infirmiorem eſſe, quam
crederent Guletæ munitionem, perſuaſúmq. habebant eo aditu, quem diximus, poſtico
& noſtris incognito per ſtagni marginem irrumpi potuiſſe. Qua de cauſa Sinas animad-
uerſo aggeris uitio, quod non eſſet perpetuus nec lateritio ædificio coniunctus, nouum
& ſubitarium ex remis munimentum erexit. His enim longa ſerie humi defixis, & funium
loricula, tranſuerſóque leuiorum aſſerum munimine confibulatis, ingreſſum præſepſit, ne
aut intrare hoſtis, aut ſuos ex obliquo intercedẽte paludis parte conſpectos, certis ſclopet
torum ictibus petere poſſet. At Cæſar paucis diebus in ipſo rerum apparatu deliberatio-
néq. conſumptis, ſtatuit non eſſe terendum tempus, quin protinus Guletanis uim omnẽ,
E & uerum terrorem admoueret, multæ enim eum res ad expedienda conſilia uehementer
hortabantur; ſuorum in primis animi abundè reſtituti, hoſtium uerò non uano planè me
tu perculſi, quos nouo præſidio erigi in ſpem, confirmarique nolebat. Didicerat enim
uaria Numidarum agmina mercede conducta ad Tunetum appropinquare; contrà, ſuos
aduerſa tentari ualetudine; ut pote qui interdiu immoderato ſolis feruore torrerentur;
noctu uerò largiſſimo cœli rore madefacti, aſtrictis, & propè gelatis artubus rigerent, nec
aqua dulci aut planè ſuaui leuandæ ſitis deſiderium explerent, nec exoptata ægris recen-
tis obſonii ſubſidia claſsis præberet; militari nanque induſtria effoſi toto litore putei &
Aquariæ item turris latices iniucunda ſalſugine redundabant; ſicut ægri pariter & inco-
lumes compreſſa acrioribus pomis ſiti facilè contabeſcerent; quanquam his malis Cæſar
inſigni pietatis cura liberaliter obuiam iret, & Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus,

rerum propè omnium aduerſus inediam & ſitim, imminentéſque morbos opportuna præ A
ſidia, onuſtis pluribus nauigiis, in caſtra illico ſubſecuturus tranſmiſiſſet; & Alarco Nea-
politanæ arcis cuſtos, completa ingenti naue, pari ſtudio ad Cæſarem eſſet profectus. Iam
enim Aurianæ claſsis, Hiſpanicæque præſertim nauticus panis mucorem & cariem ſenti-
re cœperat. Itaque ad idus Iulias promotæ ſunt munitiones in conſpectum hoſtium, prola
túſque omnis tormentorum apparatus. Hæc omnia protegebat oblonga munitio ex ui-
mineis corbibus uſitata ratione confectis, & ligneis item uinariis doliis quæ arena ſola cō
plebantur; quòd Africæ ſolum his in locis neque glebam neque ceſpitem ad opus facien
dum præberet. Auria ſuo uſus munere a mari oppugnandæ Guletæ negotium ſuſcepit,
ita totius claſsis diuiſis ordinibus, ut roſtratæ naues ſibi per uices tripartito ſuccederent,
diſploſiſque tormentis cædendo, ſequentibus locum darent; maiores uerò onerariæque B
naues idoneis in locis ad anchoras conſtitutæ, ex caſtellis prorarum & puppium, & ab ex
celſis ſummi mali carcheſiis iugiter operam nauarent. A terra autem tribus in locis tripar
tito pariter ſingula munera, diuiſis inter ſe per nationes copiis Vaſtius partiebatur, ut ſin-
gulæ acies ex æquo attributi laboris onus, & ſperatæ laudis fructum ſentirent. Nunquàm
ab ulla hominū memoria, poſtquam tormenta ad excidium humani generis reperta ſunt,
uel acriore ui, uel maiore apparatu, exactioréque diligentia munitus uſquam locus eſt op
pugnatus. Tanto enim crepitu, adeóque horribili reboatu fragor ingentis terræ motus in
ſtar eſt editus, ut non quati modo & grauiſsimè cōcuti, uerùm tota paſsim terra hiſcere,
& iam iam mortales abſorbere uideretur. Mare autem quod modo tranquillitatem paca-
ti æquoris oſtenderat, fluctuoſius concitari in orbes, remotáque etiam pelagi ſpatia, repen C
te excitata flauenti ſpuma conturbari, latéque feruere ſpectarentur; quum cœlum ſuperfu
ſa tot excitatis ignibus fumea caligine, omnium oculis eſſet ereptum. Ab aurora ad meri
diem maioribus colubrinis nuſquam eſt ceſſatum. Itaque turris cum adiecto ſuo antemu
rali terebrata undique, & penitus diffracta ſic concidit, ut tormenta ſuis apposita feneſtel
lis, horúmque libratores, corruentium parietum, & proſciſſæ teſtudinis ruina cōtegeret,
munitionéſque circum omnes, nudatæ propugnaculis latè paſsim perfoſſæ atq. diiectæ,
non omnino difficilem noſtris aſcenſum præberent. His ad accendendos animos cucul-
latus ſacerdos crucifixi Chriſti ſeruatoris ligneam imaginem præferebat. Nec mora co-
hortes quibus ſingulis ſenæ ſcalæ erant attributæ, eo ordine ut tum hoſtilem munitionē
inuaderent, quum ſignum tubarum cantu eſſet datum, noſtrorúmque tormenta ceſſaſ- D
ſent, cohortante iubentéque Cæſare procurrerunt. Neque diu Barbari quanquam in ſub
euntes tela omnis generis, naualíque artificio miſsilem ignem tenaci flama armis adhæ-
rentem coniicerent, uim noſtrorum tanquam terrefacti, magnáque introrſus obruti cla-
de ſuſtinere potuerunt, ſed occupatam à ſcandentibus munitionem, amiſſa ſpe defenſio-
nis deſerere, præcipitéſque ſe in fugam dare coacti ſunt. Sinas ipſe cum ducibus ponte li-
gneo ſe eiecit in aduerſam cōtinentem, læuóque litore intento curſu Tunetum profugit,
quo itinere multò maxima pars ſuorum ſeſe proripiebat. Alii cæſi pulsíque in ſtagnum
detrudebantur, quos enatare conantes, & dextri litoris appetentes marginem Hiſpani e-
quites & ſclopettarii præſertim uenatoria conſuetudine paſsim opprimebant, tanta conſe
ctandi uoluptate, ut tota palus Barbarorum cadaueribus conſtrata uideretur. Noſtri pau
cis amiſsis, omni tormentorum apparatu, totáque iam pridem ſubducta (ut diximus) ho E
ſtium claſſe ſunt potiti; quo nihil iucundius Cæſari, Hariadeno uerò acerbius accidere po
tuit, gementibus piratis, qui maris & totius nauigationis facultatem, qua una maximè ua-
lerent, amiſiſſe querebantur. Conſtabat enim Barbaruſſam in ancipiti deliberatione ali-
quandiu ſtetiſſe ambiguum, tueretur ne regnū terreſtri manu, an ipſam potius maris poſ-
ſeſsionem retineret, qua ipſe ab ineunte ætate, facto ſæpius Fortunæ ſuæ periculo, duo
opulenta regna, & longè clariſsimam peritiæ naualis exiſtimationem eſſet conſecutus.
Sed in ſuperbo ambitioſóque homine uel improbantibus trierarchis præualuiſſe confir-
mandi regni cupiditatem, tum maximè ſibi aduerſo Pœnorum ſtudio, qui alienigenam, &
multa cruentum cæde prædonem ſibi regem impoſitum abominati, rediturum Muleaſ-
ſem expectabant, quem ueteres amici ex Tunetanis expeterent, & præcipuus inter Nu-

midas

A midas anunculus Dorax ſe reducturum polliceretur. Verum ego poſtea ab ipſo Auria
accepi Barbaruſſæ,nihil famæ de aduentu Cæſaris credenti,tempus omnino defuiſſe,
quo claſſem deducere atque inſtruere poſſet:nam quæ intra Guletæ fauces reducta, in
ipſa paludis tuta ſtatione ſeruabatur,niſi magno ergatarum & funium molimine,longó-
que militum & ſeruorum remigum labore extrahi,appararíq.non poterat. Neque enim
Barbarus uir acutus,ac utriuſque militiæ peritiſsimus,utrobíque ſi copias diuideret,rem
iuſtis uiribus,& bona ſpe geri poſſe iudicabat. Qua de cauſa,ſicuti ſuperiore libro demõ-
ſtrauimus, nouum intra paludem portum efficere, maréque apertum nouis faucibus ad
occaſum excauatis immittere cogitarat,& iam magna ex parte perfecerat,ut expeditam
inſtructámque ſuis armamentis claſſem ſecuro in loco,& undique tormentis permunito
B contineret. Sed eum pertinaciſsimè uacantem operi,& paſsim ueteribus Carthaginen
ſis molis reliquiis occurrentem aquileges deterruerunt,affirmantes exiguo tempore fu
turum ut Guletæ munitio à continente abſciſſa,& redacta in inſulæ formam,nouo terre
ſtri præſidio (ſi uſus poſceret) confirmari atque defendi nõ poſſet,& allidentis maris flu
ctus perflante Aquilone ſtagnum inuectis arenis oblimarent,exaggeratiſque uadis ſum-
mæ utilitatis Tunetana nauigatio tolleretur. Cæterum Barbaruſſa tanto accepto incom-
modo perturbatus & exterritus,uenientem ad ſe cum reliquis Iudæum ita turbido infe-
ſtóque ſupercilio excepit,ut ignauiam cunctis,fœdúmque terrorem nimis properè con-
ceptum exprobraret,grauíq. admiſsi dedecoris cõtumelia proſequeretur. Ad ea tamen
Sinas pro omnibus reſpondens,Hariadene,inquit,quam diu cum hominibus armatis cer
C tandum nobis fuit,uti planè ſcis nec hoſtes diffitentur, operam exiſtimatione noſtra , &
tuis auſpiciis dignam edidimus; ubi uerò nobis cum diro Sathana , furiiſque eius infer-
nalibus , qui in nos horribili cum incendio terræ motum extremi terroris atque peri-
culi excitarunt,repugnare neceſſe fuit,tibi mirum uideri non debet, ſi immortalium hu-
mani generis hoſtium inuſitatam uim effugimus,ut tibi meliore Fortuna de imperii
urbiſque tutela certaturo , integri ſeruaremur. Neque nos diſpudet , tanquam iterum
pugnaturos , eo periculo ereptos uideri , è quo tu ſi interfuiſſes ſummæ conſtantiæ ue-
tus dux,& miles,non turpè modo,ſed planè honeſtum (ſi libero ore tecum loqui licet)
incolumem emerſiſſe arbitrarere.Hæc in primo congreſſu dicta fuiſſe ab his qui ſermoni
interfuerunt didicimus. Hariadenus compreſſo animi dolore,uerborum contentioni fi-
D nem imponens,leniore oratione ſingulos uehementer eſt cohortatus , ut ſecum pro re-
publica ſalutéque omnium aduerſus hoſtes bellum ſuſtinere,intentiſsimáque cura gere-
re uellent. Sperare enim ſe poſtquam ampliora iam Afrorum peditum auxilia,& ingen-
tes Numidici equitatus turmæ appropinquarent;hoſtes non diu Guleta capta læta turos,
indéque mox ad paranda quæ opus erant omnem induſtriam ſtudiúmque conuertit,pro
lata ſtatim ex ærario ampliore pecunia,diſpenſatáq. liberaliter inter Afros & Numidas,
ut propéſiorum confirmaret amicitiam,& nouo beneficio dubios obſtringeret. Interea
rex Muleaſſes ex ulteriore Numidia cum modico propinquorum & clientium comitatu
ad Cæſarem in caſtra peruenit. Conſederat in ſella regia Cæſar medio in prætorio,in
quod admiſſus eſt Muleaſſes ſuo cultu mitratus, cui lintea faſcia à mento demiſſa guttur
protegebat,& tibias talaris adornabat ueſtis è ſerico uiridi & cyaneo diſcolor.Erat is pro
E cera ſtatura,ſuffuſco uultu,planéque uirili, ſed oculorum lumine ita peruerſo,ut ſpectan
tes malignè contueri uideretur. Poſtquam uerò exoſculatus eſt Cæſaris dextram,tapete
ſubſtrato,humi collectis cruribus more patrio ſedens,per interpretem in hanc ſententiã
eſt locutus. Nullo meo,ter maximè imperator,inſigni officio prouocatus,quod ita reli
giones quibus diſſentimus tulerunt,in hanc terram armatus,& iam planè uictor adueni-
ſti;non ſine,uti reor,præclaro inſtinctu magni numinis,quod & nos pari pietate colimus;
ſcilicet ulturus ſummæ perfidiæ & crudelitatis tyrannum & prædonem,humani generis
hoſtem atrociſsimum,de quo propè iam partam expugnata Guleta,& capta claſſe uicto-
riam ita prouideo , ut propè diem eum maleficiorum omnium te uindice pœnas datu-
rum ſperem,& eo quidem meo uberiore gaudio, quòd fœlicitatis atque uictoriæ tuæ fru
ctus ad me ſit rediturus ; me quidem in paternum & auitum regnum reſtitues , quod à

ſumma tua æquitate atque uirtute ſupplex, & exul ſperauerim. Erit enim tibi in primis A
utile planéque decorum, ſi me, regem antiquiſsima ſtirpe progenitum, & magnis Numi-
darum & Pœnorum propinquitatibus clienteliſque ualidum, complectare. Nec recuſo
uel tributum pendere, uel me beneficiarii iuris nomine Chriſtiani imperatoris clientem
profiteri. Fidei uerò meæ, nullus erit locupletior uades, quam accepti beneficii memo-
ria, quæ apud me liberóſque meos erit indelebilis, uel ob id præſertim quòd ingrati no-
men abominer, & exhorream, perenníq. amicitia ueſtra adeò propinquis è Sicilia Sar-
diniáque præſidiis confirmari mihi opes, & Punicæ gentis ſtudia conciliari non ignarus
rerum intelligam. Cæſar ad ea reſpondit ſe eo animi decreto in Africam traieciſſe, ut
multorum temporum iniurias, quas Barbaruſſa cunctis regnorum ſuorum litoribus intu-
liſſet, armis uindicaret, maleficentiſsimúmque hominum genus piratas excinderet. Huic B
uoto ſuo piè concepto Chriſti Dei numen ſecundum belli ſucceſſum dare, aſpiraturúm-
que iam procul dubio, ut Tuneto capto ſumma uictoria potiretur. Tum uerò ſe cuncta
ei quæ ex uſu rerum fructúque uictoriæ forent, benignè conceſſurum, modo fidem non
falleret, quæ ſibi ſuſpecta tanquam Punica uideri poſſet, niſi eam beneficii memoria regio
in animo gratiſsimè confirmaret, aut armorum metus abundè tueretur, quando hiſdem
uiribus & regna benemeritis dari, & rebellibus adimi facilè poſſent. Muleaſſes maximè
grauem ſe præbuit, tanquam priſtinæ Fortunæ ſuæ nihil oblitus, quum eum Cæſar por-
recta manu humaniter complecteretur. Ita uerò comem ducibus ſeſe oſtendit, ut ad ſpe-
ctaculum in equo conſpici uellet, quum haſta longa peritiſsimè quaſſata, & conuoluta in
auerſos & aduerſos ictus, admirabiliter ſe exerceret, & ſerio præſtantibus noſtris admiſce C
re cupere uideretur; per otium autem cum philoſophis de natura uniuerſi, & de motu cœ-
li, poteſtatéque ſyderum exactiſsimè ex Auerrois diſciplina diſputaret. Ei Cæſar taber-
naculum tendi, & hoſpitalis munificentiæ munera in quotidianos uſus præberi iuſſit.
Vaſtius & Albanus, & ſecundum hos reliqui proceres omni honore adhibito ſuſcepe-
runt. Cupientem uerò caſtra conſpicere, ſpectatum comiter deduxerunt, ut quas agge-
rum moles noſtri celeriter extruxiſſent, quantus tormentorum eſſet apparatus, quæ cu-
ſtodiæ armatorum in ſtatione pro caſtris excubarent, & quantam uim peritiæ militaris,
tot legitiones non lingua modo, ſed ipſo oris habitu, & cultu armorum maximè diuerſæ
præferrent, præſens agnoſceret; intueretúrq. oculis an tot lectiſsimarum copiarum præ-
ſidia, quæ Cæſar inuictus imperator, ipſius qui iam reduceretur inſigni beneficio in Afri- D
cam adduxiſſet, ad debellandos hoſtes ſatis forent. Muleaſſes antè omnia numerum atq.
ordinem tormentorum, & incredibilem in foro rerum uenalium omnis generis copiã,
mirámq. præſertim coëmentium paſsim militũ tranquillitatẽ, uehementer eſt admiratus.
Nec multò pòſt duces cõſertis in arcano ſermonibus diligenti percũctatione multa ab re-
ge ad gerendũ bellũ opportuna didicere; de Tunetanorũ in primis ſtudio & uiribus; de ſi-
tu itẽ urbis naturáq. mœniũ, & munitione arcis; de ſuburbanis puteis & ciſternis, & quã lõ-
gè latéque proxima olìueta, quæ denſiſsimi nemoris ſpeciem præberent, ad ortum ſolis
protenderentur; quales porrò Afrorum & Numidarum eſſent copiæ, quæ mercede con-
ductæ tyranno operam nauarent. Id poſtremò non inani coniectura, tanquam mox euẽ-
tu minimè cariturum, cõſtanti ore protulit; Barbaruſſam nequaquam mœnibus, quæ tot
noſtrorum tormentis non magno labore proſterni poſſent, eſſe confiſurum, ſed omnes E
ſub ſignis ad oſtentationem educturum copias, ut inconditæ multitudinis conſpectu pro-
curſúque, terrere noſtros, & immiſſo Numidarum equitatu, magniſque de more gentis
ſublatis clamoribus perturbare niteretur. Nec tamen Turcas pedites, quibus unis maxi-
mè fideret, & parcere uellet, in aciem eſſe producturum, uerùm reliquam Afrorum tur-
bam obiecturũ armato hoſti, ut quid efficere poſſet, extra ſuorum periculum, Punico tan-
tum ſanguine uir aſtutus & callidus experiretur. Nihil enim eum ſuis nationibus magis
alienum, magiſque miſerum arbitrari, quam ſi collatis ſignis collatóque pede confligeret
cum eo hoſte, qui phalanges ſplendenti protectas ferro, & prælongis horrentes haſtis, ſta-
bili gradu promouens, nudos iaculatores & ſagittarios, carpentéſque incedentia agmina
inermes Numidas irriſurus eſſet, & nullo negotio proſtraturus. Noſtros autem nihil
omnino

A omnino perpeſſuros aut ſenſuros infeſtius quàm ardorem ſolis & obortā inde ſitim, cui ta
mē malo facilè occurri poſſet crebris aquæ ſubuectionibus. Eam nanq. è propinqua claſſe
utribus, & cupis ligneis per ſeruos, & frequentibus nauiculis per ſtagnum abunde poſſe
comportari, diſpenſaríque per acies; quanquam in proximo non longè à mœnibus uete
res ciſternæ ſatis magnam uim aquæ dulcis ſitientibus præbituræ crederētur, niſi eas ma-
lignus atque atrox hoſtis communi incommodo uenenis inficeret. Hæc ſuo ordine ad
Cæſarem perlata, eum in ſua ſpe non dubiæ uictoriæ confirmarunt, iſque totus in eam co
gitationem generoſo conſilio incubuit, ut nihil militaris ſtudii curæque remittens quam
primum uniuerſas copias Guletæ & Tuneto admouendas decerneret. Cæterum paran
dis his rebus inſtruendisque militibus, & noſcendis hoſtium conſiliis, quum impensè ua-
B caret Cæſar, uaria noſtri quotidie cum Numidis prælia ſerebant, ſic ut ſemel iuſta propè
pugna cum Barbaris certaretur, quæ initium hoc modo habuit. Barbari æneis aliquot
tormentis inter oliueta diſpoſitis, pilas continenter in caſtra iaculabantur. Ea re cognita
Cæſar omnibus Italis & ueteranis compluribus Germanorum Hiſpanorúmque cohor-
tibus aggeri & caſtris præſidio conſtitutis reliquas copias & equitatum educit, quum pau
lo antea Montegium equitatui Hiſpanico præfectum cōtra hoſtes premiſiſſet. Cum Bar
baris aliquandiu uario euentu certabatur, nam tametſi per aliquot ſclopettarios pedites
ſatis proſperè contra hoſtes noſtri rem gerebant, Hiſpani tamen equites, uti ex clientibus
procerum parum armorum uſu peritis conſcripti, Numidarum & Turcarum equitum
uim ferrè non poterant; ſic ut inſpectante Cæſare perturbati, & terga dantes, ad grauis
C armaturæ uexilla confugerent, & ipſe dux Montegius uel acerrimè pugnans ſolido thora
ce Numidica cuſpide perforato grauiter ſauciaretur, atque ægrè ſeruaretur; & idem uitæ
periculum uulnere accepto adiret Garzias Laſſius non genere modo, uerum poëtica lau
ro perilluſtris. Hunc ſauciatum & circumuentum Federicus Carafa nobilis Neapolita
nus ſuo hoſtilíq. ſanguine perfuſus ſeruauit. Id autem pugnæ genus eiuſmodi erat, ut ma
gno impetu primo procurrerent, deinde quum premerentur, cōſultò terga darent, & ho-
ſtium impetum cedendo refringerent; rurſus conuerſi infeſtis ſignis irruerent in hoſtem.
Sed aliquāto iniquius Hiſpani, nam tametſi optimi generis equos adduxerant, minimè ta
men eos huiuſmodi præliis inſuefactos habebant. Quoniam equeſtris exercitatio pòſt
depulſos Bætico imperio Mauros iampridem exoleuiſſet, præterquam quod haſtarum
D longitudine etiam Barbaris erant impares, ideóq. pauci aduerſus multos ingruentes con
ſiſtere non auderent. Cæſar ubi ſuos à Barbaris acrius premi, ac cedere paulo longius ui
dit, celeriter cum grauioris armaturæ equitibus aduolat; cuius aduentu & acri impreſsio
ne Barbari tormentis curulibus amiſis, præcipites ſeſe fugæ mandarunt. In eo concurſu
Cæſar ipſe, uti ante agmen armatus conſtiterat, diuum Iacobum, quod eſt Hiſpanorum
equitum tutelare numen, pro teſſera clariore uoce inuocauit, & in Barbaros ita inuectus
eſt, ut non ducis modo intrepidi, ſed pugnaciſsimi etiam militis officium præſtaret, coro
næque ciuicæ honorem promereretur, quum Andream Pontium equitem è Bætica no-
bilem equo perfoſſo deiectum, & grauiter in facie uulneratum, ideóque circumuentum
ab hoſtibus ſuo interuentu ſeruauiſſet. Vni eo die è noſtris pauciſsimi equites Græci, du-
ce Lazaro Coroneo, Barbaros uſque adeò mirabili feriendi atque eludendi arte, præſen-
E tique audacia repellebant, ut ſæpè dare terga cogerent. Sed Græcorum & Lazari inuſita
ta ferocia temeritatéque fiebat, ut quum abeuntium agmina laceſſendo inſtandóque in-
temperanter perſequerentur, oborto pudore Barbari indignanter in id procax & pileatum hoſtium genus ora & ſigna conuerterent, redintegratáque pugna refugientes effu-
sè conſectarentur, uſque ad cataphractorum alas quas Græcorum periculo commoueri
laxarique neceſſe foret; id grauiter ferente Cæſare, qui abeuntium terga potius a noſtris
eo tempore quam ora pugnantium ſpectāda iudicabat, tanquam equitatui ſuo ualde per
territo diffiſus; ſic ut Lazarum ſæpè reuocatum, nec dicto audientem diſtricto gladio per
ſequens, niſi laxatis fortè ephippii cingulis ex equo in arenam propè decidiſſet, percuſſu-
rus eſſe crederetur. Per eos quoque dies accidit, ut Barbarorum circiter triginta milia ad
occupandam turrim, in editiore antiquæ Carthaginis tumulo ſitam, magno ſtudio & uelo

citate contenderent. In ea turre Cæſar, quòd caſtris immineret, paulo antè præſidium A
paucorum militum reliquerat. Barbarorum agmen magus quidam ſacerdos Numida
ſuperſtitioſo ululatu edito præibat, ſpargens circumquaque quaſdam ſyngraphas, quibus
Chriſtiani nominis militibus dirum exitium imprecabatur, iamque noſtros incluſos tur-
ri, atque igne & fumo circumuentos uehementer premebant, quum Cæſar ipſe protinus
promotis equitum & peditum aliquot ordinibus, Barbaros inuaſit, atque omnes celeriter
mago ſacerdote antè alios interfecto, terrore perculſos in fugam coniecit. Audiui ego po
ſtea à Cæſare, quum apud Neapolim mihi ſcripturo totius partæ uictoriæ ſeriem enarra-
ret; ſe baliſtariorum equitum alam magno proculdubio uſui contra inermes hoſtes fu-
turam, eo die plurimum deſideraſſe, ut Numidæ & equi eorum præſertim, quos magno
parant pretio, ideóque ſecundum uitam longè habent cariſsimos, ueruti configerẽtur; B
inſtauratorúmque propterea eius ſcorpionarii ordinis dudum intermiſsi, & ſenſim exo-
leſcentis, peculiarem alam, qua ſi opus foret aduerſus Barbaros uteretur, ſicuti ipſe pau-
lo antè inter prætorianos cuſtodiæ corporis equites habere conſueuiſſet. Per hunc mo-
dum Hiſpanico equitatu perculſo, pleríq. putauerunt noſtros equites, ſi uniuerſo prælio
certaretur, neq. numero neq. genere armorũ Numidæ hoſti pares futuros; exploratã ta-
mẽ per ſclopetarios, & cæteros pedites uictoriã exiſtimari, qui audacter effuſos adoriri,
& ſeſe in olíueta inſinuare cõderéq. ad occaſionẽ inuadendi hoſtis ſolerent, & multa illis
ex occulto detrimẽta inferrent; ut tũ accidit, ſicuti ſupra demõſtratũ eſt quũ conglobatã
in proximo tumulo Afrorum manũ, conſtitutáq. ibi duo curulia tormenta in noſtros ſæ
pè diſplodantem, facto impetu depulerunt, potitíq. tormẽtis, aliquot eorũ in capeſſenda C
fuga pertinacius hærentes cõtrucidarunt. His de cauſis quæ ſupra cõmemoratæ ſunt, nõ
nulli graues togatíq. homines bello minimè imponendum finem, ſed maturè recedendũ
ex Africa dictitabant; quòd ſatis profeciſſe Cæſar uideretur, uel ad laudẽ, quam iam non
mediocrem Guleta capta, occupatáque hoſtium claſſe eſſet conſecutus, uel ad utilitatem,
totis ſcilicet Europæ litoribus prædonum metu liberatis, & tum maximè quum uulgo mi
lites fœdis atque mortiferis alui profluuiis laborarent, ægrorúmque numerus in dies au
geretur; ex aduerſo autem præpotentes Numidarum reguli ueteres Muleaſſis inimici ad
Barbaruſſam perueniſſe nunciarentur. Horum intempeſtiuas uoces Cæſar opportunè cõ
peſcendas ratus, contra eos graui oratione diſſeruit, tanquam ineptius atque timidius
quam homines conſtantiæ & uirtutis opinione ab ſe in conſilium receptos deceret, de re D
rum ſucceſſu, futuráque uictoria anguſtiſsimis uſque adeo animis dubitarent. Eam enim
ſe ab ipſis tanquam inutilem & prorſus infamem ſtudii operam non requirere, ut de ſalu
te ſua potius quàm de dignitate ſoliciti eſſe uelint. Ea ſiquidem antè ſuſceptum & bono
euentu ſemiconfectum bellum, prius quam in Africam traiiceretur, commemorari de-
buiſſe, nam tuto ſe in Hiſpania bello uacuum conquieſcere, atque omnes maritimæ oræ
iniurias, & miſerorum querelas contemnere facilè potuiſſe. Cæterum grauiſsimis (uti ipſi
ſcirent) de cauſis eò eſſe peruentum, ubi ad retinendam cum publicæ dignitatis, tum pri-
uati nominis exiſtimationem, aut opima parta uictoria, aut ſi id ſuperi nollent, honeſta ſal
tem morte famæ ſatisfaciendum eſſe cenſeret; quando ipſe omnem uitandi dedecoris,
& parandæ laudis rationem ipſa uita cariorem ſemper habuerit. Proinde, ſibi ſatis impa
uido, uel adulari, uel fortibus inanſpicatum terrorem incutere deſinerent, & quicquid ad E
belli exitum Fortuna aduceheret, ſe duce conſtantibus animis in craſtinum diem expecta
rent. Cõflicturum enim ſe iuſto prælio, aut ſi hoſtis abnueret, admotis tormentis Tuneti
mœnia quaſſaturum, ea mente, ut Deum diuóſque omnes, quos ſuſceptis ritè uotis pro-
pitiaſſet, ſibi pro pietate & ſummæ equitatis cauſa bellum gerenti proculdubio affuturos
crederet. Cæſar præſidio Guletæ impoſito, dirutæ munitionis aggerẽ inſtaurari, captáq.
tormenta, more noſtro ſubditis rotis reconcinnari iuſsit, quæ magnis inſerta trabibus, &
nauali rudique artificio armillis præcincta ferreis, neque uerti commodè, neque aptè di-
rigi facilè poterant. Indéq. latè explorata regione, quæ inter olíueta & dextros ſtagni mar
gines nudũ & expeditũ iter ad urbem oſtẽdebat, caſtra promouit, ita cõpoſito agminũ or
dine, ut parati ad pugnã inſtructa acie, aduerſus omnes inſidias, incurſúſq. Barbarorũ iter
facerent.

A facerent. Ad læuā Itali ſtagno proximi, Hiſpani ad dextram olivueta ſpectantes, mediam
Germanorum phalangem ſuo incedentem paſſu utrinque tuebantur. Iuxta hanc erant
torm enta, & ſecundum hæc impedimenta totius exercitus. In principiis Vaſtius, penes
quem conceſſu Cæſaris eo bello, eóque præſertim die militaris imperii poteſtas erat,
ſpeculabundus & hortabundus uerſabatur. Albanus ualido equitatu delectiſque cohor
tibus confirmatus, in poſtremo agmine curabat. Cæſari in medio apud uexilla locus
fuerat attributus, cuius lateri coherebat Ludouicus Luſitaniæ regis frater. Italis pecu-
liaris erat adhortator princeps Salernitanus, Hiſpanis Alarco dux uetus, & Germanis
Maximilianus Eberſteinius, ſed cūctis ordinibus adequitans armatus Cæſar aderat, ala-
cri uultu & fiduciæ pleno, commemoratis ſuperiorum temporum uictoriis, quas ſibi in
B uicta uirtute pepeiſſent. Eo autem die ab ipſis operam longè glorioſiſſimam expecta-
re, poſtquam aduerſus Chriſtiani nominis hoſtes qui eſſent inermes dimicandū foret,
Itaque fortibus animis armorum pondera, cedentis arenæ moleſtias, pulueris & ſolis
æſtū, & ipſam denique ſitim tantiſper ferrent, dum conſpecto boſte conſeri manus poſ-
ſent. Victoriam profectò Deū diuóſque omnes pro quibus pugnarent, haud dubiè præ
bituros. Ipſos autem manere opulentæ prædæ præmia, quæ ex direptione ditiſſimæ ur
bis expectari poſſent. Succlamatū eſt à cunctis agminibus, ne his quas commemoraſſet
difficultatibus angeretur, ſed ſperaret ſuos milites cuncta incōmoda æquiſſimis animis
toleraturos, ut egregiè pugnando ueterē ſpectatæ uirtutis opinionem non fallerent, &
ipſum non in Africa modo, ſed Hieroſolymis recepto Chriſti ſepulchro ſupremū ſum
C mæ gloriæ imperatorē conſtituerent. Subduxerat Vaſtius è dextra Hiſpanorū acie quæ
Oliueto erat coniuncta, duas ſclopettariorū manus, quas manicas nocabant, quòd cor-
nuum inſtar diuerſo Italorum agmini eo modo erant coniunctæ, ut admixtis eorū ſclo-
pettariis ad Oliueta uſque longo tractu ſeſe extenderent, & cū Barbaris diſperſim extra
ordinario pugnæ genere præliarentur, Barbaríque ad poſtremum uſque agmen carpē-
do ſigna uerterent. Verùm eos Albanus pari ordine per ſclopettarios, & inſtitutas ad
id equitum turmas egregiè reprimebat. Iam ad ciſternas quas Muleaſſes, & pleriq. alii
periti regionis indicarant, erat peruentū, hiſque procul conſpectis, noſtri ſub ardentiſſi
mo ſole ponderéque armorum, laceſſente immodica ſiti fatiſcentes, potandi deſiderio
abruptiſ ordines deſerere, & ad eas citato curſo deferri cœperunt, fruſtra uetante, cō-
D minantéque Vaſtio, qui magno incommodo diſſolui aciem, & propinquos hoſtes ultro
ad rem benè gerendam accerſiri noſtrorum impatientia prouidebat. Quum ille reten
tando uerberandóque nihil proficeret, eò decurrit Cæſar nt præſenti authoritate ægrè
parentes in ordine atque acie contineret. Verum ubi ualida atque intoleranda ſitis ſu-
dantia corpora perurgeret, neque conſpectus Cæſaris, neque uis imperii quicquam ua
lebat, quòd multi tum prope exanimes in arena procumberent; ita ut Cæſar quoſdam
properantius ſe demergentes ut potarent, haſta tragulæ percuteret. Tum quoque Ar
pinas inſignis Centurio, qui Tullii Ciceronis nomen ferebat, & ſub Clemente Pontifi-
ce Vrbis prætori Magaloto dextram detruncarat, auidè potabundus in ciſterna periit.
Per hunc modum temeritate caſtigata celeriter ordines ſunt reſtituti. Hoc autem me-
ritò illis accidiſſe uidebatur, quoniam Vaſtius pridie totis caſtris pronunciari iuſſerat,
E ut quiſque miles utriculum aquæ, aut uini laguncuIam ſibi ad Zonam ſubligaret, quan
quam publica diligentia per acies opportuna aduerſus ſitim remedia plenioribus ua-
ſis circumferrentur, qua in re Germanis largius indulgendum fuit. Nec defuere qui
propemodum exanimati, à proximo commilitone aquæ ſemihauſtum binis aureis
ægrè impetrarent. Compoſita igitur acie ſigna aduerſus hoſtes promota ſunt, Barba-
ruſſa enim magnis peditum & equitum explicatis agminibus, in quibus Barbarorum
conſuetudine multa ad terrorem inanémque ſpeciem uexilla ſpectabantur, ad tertium
ab urbe lapidem peruenerat, productiſque aliquot curulibus tormentis noſtrorum
aciem, uti prædixerat Muleaſſes, perturbare conabatur. Vaſtius crebrò diſplodente
Barbaruſſa, nec ullum tamen detrimentum Chriſtianis ordinibus afferente, tormenta
proferri in primam aciei frontem iuſſit, ut his aduerſi hoſtes impeterentur. Ea uero

quum ægrè tardéque adduci animaduerteret, quòd iugatis ſeruis & funibus traheren- A
tur, curruúmque rotas arena deuoraret, & pilæ ferreæ, ſulphureíque pulueris cadi, re-
migum & nautarum humeris ſegniter comportarentur, conſilium repente mutat.
Cæſarem edocet ſibi nequaquam uideri contendendum eſſe tormentis, in ea occaſio-
ne, qua milites pugnæ deſiderio incitati ſumma omnium alacritate ſignum ſibi dari ue-
hementer expeterent, rem omnino fortiſſimis militum dextris, Fortunæque ipſius bo-
no euentui ſemper aſpirantis audacter eſſe committendam, ne dum (inquit) tormen-
ta non ſemper magno uſui repentinis in præliis futura, ſero expectantur, inutili mora,
augeatur Barbaris animus, & totus hic non dubiæ uictoriæ prænuncius militum ani-
mis conceptus ardor importuna cunctatione refrigeſcat. Ad ea Cæſar ab erecto in
ſpem inuictóque animo pugnæ auidus, Dauale, inquit, ſi tibi hoc probatur quod di- B
ſciplinæ ratio mihi pariter oſtendit, ſigna canere iubeto. Hoc ille extemplo faciam
reſpondit, ſubiungens æquum eſſe, ut qui toti propè terrarum orbi imperaret, ei pa-
rere condiſceret, quem graui cum onere pudoréque, eo die tanti exercitus ducem, ab-
dicato imperatoris nomine, eſſe uoluiſſet. Itaque iure meo, inquit Daualus, iam utor,
iubeóque, ut hinc abſcedas ad mediam aciem ubi ſunt uexilla, ne fortuito incidentis
pilæ caſu, uniuerſa cõmunis Fortunæ ſalus unius hominis periculo, inexpiabile ſubeat
diſcrimen. Ad id ſubridens Cæſar, & ne id timeret ſubdens, quando Auguſtorum
Cæſarum nemo unquam tormenti uiolentia concidiſſet, confeſtim ad ſigna ſe contu-
lit. Itaque pugnæ ſigno multo tympanorum crepitu, & tubarum clangore edito, in
hoſtes eſt procurſum, aliquanto pleniore ordinum gradu, impetúque præſertim leuis C
armaturæ, quàm ſol cuncta exurens depoſceret, ut emiſſas ab hoſte pilas periculi ſpa-
tium emenſi celeriter euitarent. Erat in prima procurrentium fronte Ferdinandus
Gonzaga, cuius eo die extraordinaria opera utebatur Cæſar, quòd nullum ei eſſet cer-
tum in exercitu militaris imperii munus. Is concitato equo primus omnium inſi-
gnem Afrorum ducem haſta transfixit, diſtrictóque gladio & repetitis ictibus ita
proximos perturbauit ut conſequentibus noſtris hoſtilem aciem facilè perrumpen-
dam fundendámque præbuerit. Tanta autem extitit glandium procella, ut ante con-
greſſum trecenti amplius ex Barbaris ſternerentur: ex reliquis peditibus conſiſte-
ret nemo, ſed agminatim deſertis tormentis ad Barbaruſſæ aciem confugerent. Is
incumbentium noſtrorum neque uim, neque conſpectum diu tulit, ſed præ dolo- D
re atque ira dentibus infrendens equum conuertit, in urbémque cum Turcis eſt re-
uectus, poſtquam ſuſcepti conſiliũ initia aduerſo conatu minimè proceſſerant, nequa-
quam uniuerſo prælio decertandum rebatur, ut qui Cæſaris copias intolerandi æſtus
incommoda, multarúmque rerum, & aquæ præſertim inopiam non diu perferre poſ-
ſe crederet, ſperarétque ab his hoſtium difficultatibus præberi ſibi poſſe occaſionem
rei benè gerendæ, ſi tantiſper defenſis urbis mœnibus cunctaretur. Numidarum
autem, & Afrorum agmina, quæ noſtris undique circunfuſa nihil memorabile geſ-
ſerant, ad Babaſuecham atque Reſtabiam ſuburbana tecta diuerterunt. Alii ad Bar-
deos uſque hortos ſeſe extendere. Reliqui in Rabatinorum ædificia urbi coniun-
cta recepti ſunt. Cæſar ea hoſtium fuga quorum centum milium numerus eſſe fere-
batur, magnopere lætatus, eodem in loco ubi hoſtis conſtiterat caſtrametatus eſt, E
inito ſtatim ſuſceptóque conſilio, ut ſequenti die omnem tormentorum appara-
tum Tunetanis mœnibus admoueret. Interim Barbaruſſa non obſcuro perculſus me-
tu, multíſque ſimul diſtractus curis, ſe ipſo factus atrocior, inuſitatæ crudelitatis con-
ſilium cœpit, occidendi ſcilicet ſeruos Chriſtiani nominis, ita circumpoſito & incen-
ſo tormentario puluere, ut ad unum omnes in ergaſtulis concremaret, certus id
exequi, niſi Iudæus Sinas execrabile facinus diſſuaſiſſet, teſtatus huiuſmodi conſi-
lium uiro forti, tot uictoriis inclyto, regiíque diadematis honorem præferenti in-
dignum exiſtimari, quando non multo pòſt eſſet futurum, ut patrati tanti ſceleris
ipſum maximè pœniteret. Quid enim eſſe aliud quam concepti ſummi timoris & ſu-
premæ deſperationis indicium? quæ duæ res aſperum ſuſtinenti bellum grauiſſimè
nocerent,

A nncerent, & anteactæ uitæ decora deturparent. Caueret proinde ne ex atrociſſimi fa-
cti fama Solymani imperatnris inexpiabile odium aduerſus ſe concitaret, qui omnis in-
humanæ feritatis expers, immania ſcelera deteſtari & uindicare conſueſſet. Viuere
igitur ſineret Chriſtianos fatalibus ſuis uinctos cathenis, quàm diu ſors ferret; qui di-
ligentiſſimè cuſtoditi atque inermes, non multo pòſt uſui eſſe, nec ſine certa pernicie
ſeſe commouere poſſent, ſi inauſpicata libertatis cupiditate tenerentur. Ab his profe-
cto nec dari hoſti, nec ſibi eripi, uel denique morari ſperatam uictnriam poſſe. Eru-
buit ad hæc tyrannus, conceſſáque miſeris uita arce eſt egreſſus, & in longè maximum
urbis templum concionaturus ſe contulit, illuc enim principes Tunetanorum euo-
carat, ut quæ ad defenſionem urbis paranda eſſent perdoceret, eorum uerò animos
B adhortatione confirmaret, quibus iam pridem arma tanquam ſuſpectis ademiſſet.
Hæc agente Barbaruſſa maximè lætus & fœlix miſerrimis ſeruis dies illuxit, mox ater
conuerſa Fortuna ualdéque funeſtus Barbaris rediturus. Id nanque diri tyranni uotum
non diu tegi celarique potuerat; certus ſiquidem barbaræ crudelitatis imminentiſque
adeo atrocis periculi rumor, per totam arcem, uſque ad ergaſtula permanarat, miſeri-
cordia quorundam libertorum, qui domini truculentiam abominati, tactique religio-
ne, animos ad ueterem uerámque pietatem reuocarant, primates ſeruorum ſibi notos
per ſecreta colloquia ad libertatem excitantes. In his fuere Franciſcus è Medelino Hi
ſpaniæ oppido, & Vincentius Catareus Dalmata, deſectæ uirilitatis eunuchus. Hic
Giafferagas uocabatur. Illum à pueritia educatum, & Arábicas edoctum literas, Ha-
C riadenus in delitiis habuerat, & Memim appellabat. Hi duo memorabile maximéque
pium facinus auſi, patefacto carceris aditu, erectis in occaſionem, & audacter conſur-
gentibus, ad abrumpendas cathenas inſtrumenta præbuerunt; atque ita præclaro ma-
gni Dei miraculo circiter ſex milia nudnrum hominum, uariis rebus, ſaxiſque præſer-
tim dextras armantium, in Turcas erupere. Iam Ramadas è Baëtia Hiſpaniæ oppi-
do, præfectus arcis, inexpectato atque horribili tot cathenas effringentium ſtrepitu ex
citatus, cum armatis quos repente cogere pntuit, ad arcis portam decurrerat, in cu-
ius limine Siculus iuuenis ingenio manúque promptiſſimus, arrepta repaguli trabe,
unum atque alterum cuſtodem proſtrauerat, obſeratiſque ferreo uecte poſtibus, porta
fuerat potitus. Sed Ramada impetum faciente, Siculus uti erat inermis confeſtim in-
D terficitur, & reliqui portæ aditu depelluntur. Ipſe reſerata porta ſibi ac ſuis egreſſum
parat, & cum aliqnot generoſis equis & ſarcinariis iumentis, quibus carioris ſupelle-
ctilis partem raptim impoſuerat, ad Barbaruſſam acerbiſsimi caſus nuncium ferens con
tendit. At Chriſtiani exutis compedibus tumultuariéque interfectis aliquot Turcis, to-
tam occupant arcem, armamentarium refringunt, atque omni regia gaza, commeatu,
armíſque potiti, ab excelſa parte arcis de ſua uictoria Cæſarianis ſignificant; partim fu-
mo, partim flammis ab incenſo ſulphureo puluere excitatis, expanſóque demum uexil-
lo, quod Sarmentinæ cohorti apud aggeres ademptum fuiſſe docuimus. Hæc tametſi
dubiæ ſignificationis argumenta, noſtri in multo ſpatio nequaquam præclarè perſpice-
rent, crebris tamen Tunetanorum ad Cæſarem, Muleaſſemque transfugiis adduceban
tur, ut grauem omnino apud hoſtes exortum eſſe tumultum crederent, & Cæſar cum
E expedita manu Giahenum & Buccanigram, qui ſeruis opportunè rebellantibus opem
ferrent, ad explorandum urbi atque arci appropinquare iuberet. Interea Hariade-
nus Iudæo in primis, qui importune obſiſtendo expeditum & ſalnbre conſilium euer-
tiſſet, falſiſque item Dijs ſuis crebro maledicens, ad arcem reuertitur. Obſerata ia-
nua ſupplex & propè lachrymans ſeruos orat, mœnia portámque tenentes, ut ſe cun-
ctis parcere integra fide paratum extemplò recipiant. At illi ueteris nouæque Fortu-
næ ſuæ memores, iuſtóque exacerbati odio, in eum certatim lapides coniiciunt, adie-
ctiſque contumelioſis uocibus ſubmouent; ſic ut ille ira & dolore præpeditus & furens,
in conſpectos ſua manu ſagittas dirigeret, & rebus planè perditis & conclamatis, de-
formem in fugam uerteretur. Secuta ſunt fugientem Turcarum agmina, quorum nu-
merus ſeptem milium ſummam implebat, eo conſilio, ut ad urbem Hipponam, quam

hodie Bonam uocant, diui Auguſtini præſulatu celebratam, ſe conferrent. Ibi enim A
ſuas triremes conſcendere, maríque potius quàm terra reliquos Fortunæ ſuæ caſus ex-
periri nolebant; quoniam Hariadenus in ſtagno iuxta nrbem & arcem influente, trire
mes quatuordecim tanquam in ſtatione tutiſſima reliquerat, ad incerta belli, ſi opus fo
ret deducendas. Armamenta autem cum remis atque tormentis depoſita erantin ar
ce, quam ſuo præſidio tuebatur. Cæſar ubi hoſtem deſperatis rebus effugere, Bar-
deóſque prætergreſſum hortos, ad Bagradam amnem, qui à Pœnis Magiordech appella
tur, extentis itineribus properare certius didicit, Tuneti portis omnes copias admo-
uit. Aduentanti præſto antè affuere ciuitatis magiſtratus, qui allatis portarum clauibus
deditionem facerent, eique incruentæ uictoriæ fœlicitatem gratularentur, ſe antem
gratiſſimo animo, quòd eſſent ſæuiſſima Turcarum tyrannide liberati, cuncta quæ im- B
peraret, protinus eſſe facturos. Id unum petere ab æquitate optimi & clementiſſimi im-
peratoris, ut milites extra urbem in caſtris continere, & ciuitatem cumulato obſtrictam
beneficio inuiolatam præſtare uellet, poſtquam Muleaſſem antiquiſſimæ ſtirpis ipſo-
rum regem, ſingulari benignitate reducendum addnxiſſet. Nihil enim milites ex ur-
banis rerum omnium copiis, quæ ſuppeditari poſſent, eſſe deſideraturos. Pro ſuis quo-
que ciuibus deprecator aderat Muleaſſes, uehementer de ciuitatis ſalute ſolicitus. Sed
Cæſar quanquam ad id præſtandum, ſatis propenſo animo eſſe uideretur, tamen quòd
de Punica fide non temerè dubitabat, & quam Tnnetani per Muleaſſem pecuniam ſe
in ſtipendium præbituros antea promiſiſſent aſtutè & cunctanter extrahendo tempus
expedirent; utpote qui de ſupremis Barbaruſſæ conſiliis euentum expectabant, ut id C
prolixè polliceretur adduci non poterat, & quominus Pœnis quicquam certum de eo-
rum ſalute promitteret, uel ob id admonebatur quòd turbidas frementium militum uo
ces audiebat. Dictitabant enim ſe periniquè ſimul & ingratè tot nauigationum ac iti-
nerum extrema perpeſſos incommoda iuſto uictoriæ præmio fraudari; poſtquam ipſos
illuuie obſitos & inopes, nihil iam aliud ſuſtentaret & aleret, quàm oblatæ ſpes prædæ,
quæ ſibi lacera ueſte uix pudenda tegentibns, exnſtíſque longo labore & ſiti inclemen-
ter eriperetur; ſcilicet ut Tunetani religionis hoſtes perpetuíque receptatores & hoſpi-
tes immanium prædonum Chriſtiana uictoria lætari poſſent; ipſi antem uictores eluſi un
dique ſuas erumnas perpetuò lugerent. Suſpenſo adhuc Cæſare Vaſtins cum parua ma
nu ad arcis portam acceſſit, & à ſeruis qui ſe in libertatem uendicarant, cum inſigni gra D
tulatione receptus eſt. Inſpectanti autem Barbaricas opes, & totum arcis apparatum,
ſeruus Ligur abſconditæ pecuniæ latebras indicauit. Demerſerat enim Barbaruſſa in
ciſternam ad triginta milia nummum aureæ monetæ, pluribus inſutæ culeis. Hos ex-
piſcatus Vaſtius, à Cæſare prædæ donatiuíque nomine, ut ſibi concederentur facilè
impetrauit. De ſe enim omnibus bellis optimè meritum, & ex natura liberalis ingenii
inter principes eius ætatis maximè largitorem, eo munere digniſſimum exiſtimabat. Ve
rum arce inexpectata fœlicitate in poteſtatem redacta, & iam diripientibus cuncta ſer-
uis, miles diutius contineri non potuit, quin agminatim intraret urbem, & per cunctas
regiones ad prædam diſcurreret, Tunetanis nihil ferè hoſtile expectãtibus, & magno eiu
latu edito Muleaſſis fidem fruſtra implorantibus. Paulo ſiquidem antè conſpecto Mu-
leaſſe gens æquè mobilis & infida, pronáque in adulationem magnas innſitatæ lætitiæ ſi- E
gnificationes manuum plauſu, & crebra geſticulatione corporum, ſecundíſque acclama
mationibns, omnis uirorum & mulierum ætas ediderat; ſcilicet ut antiqui in noſtros
odii libidinem reconderent, ob ídque nictores noſtri nullo eorum merito ad miſeri-
cordiam flecterentur, quum ex conſcientia incertæ fidei id ſummæ calamitatis incom-
modum ultro ſibi ipſis contraxiſſent. Primus inhiantium prædæ impetus, uti iuaden-
tium & effringentium fores uarii caſus tulerunt, promiſcua cæde cruentus fuit. Sed
Hiſpanis atque Italis in auaritiam pronioribus, Germani ab inſita animi feritate Ma-
hometano cruore ſitim explere properantes, ita cadaueribns cuncta compleuerunt, ut
imbellem omnis ſexns & ætatis turbam, ad inanium Deorum templa confugientem, ſi-
ne diſcrimine trucidarent, & pauimenta damnatis in templis multo inermium ſanguine
inundarentur.

A inundarentur. In eo cadentium miſerorũ ſtrepitu, lugente obteſtantéque Muleaſſe, Cæ-
ſar ſæuitiæ modum impoſuit, pronunciarique iuſſit capitale fore, ſiquis Tunetanum uio-
laret ciuem, aut in ſeruitutem abduceret. Fieri tamen nequijt quin multi, adoleſcenteſq.
præſertim, & formoſiores fœminæ ad claſſem raperentur, nam ſocii nauales fama diri-
piendæ urbis exciti ad urbem conuolabant. Quamobrem Muleaſſi licuit quos nouerat
è manibus prædantium in libertatem exiguo pretio uendicare, ſicut unam ex uxoribus
eius, quæ antea inter cariſſimas fuiſſe dicebatur, binis redemptam aureis conſtet. Cæ-
ſar ingreſſus arcem ſeruos, qui clariſſimo facto ſummæ parandæ uictoriæ occaſionem
præbuerant, collaudauit; diuiſáque uiritim certa pecunia qua ſeſe alerent, liberos fore
dixit, pollicitus nauigia & commeatum quibus in ſuas terras tranſportarentur. Medeli-
B num autem & Giafferem, quos Barbaruſſæ alumnos, & effringendi ergaſtuli authores
fuiſſe docuimus, pecunia ueſtéque donauit, à quibus poſtea multa de Barbaruſſæ conſi
liis, arcaniſque moribus didicimus. In ea arcis direptione tria incomparabilis iacturæ de
trimenta Muleaſſes deplorauit; Arabicorum uoluminum in primis, quæ conturbata atq.
direpta bibliotheca perierunt. Aſſeruabantur enim antiquiſſimi codices, non diſciplina-
rum modo omnium præcepta, ſed ſuperiorum etiam regum res geſtas & Mahometanæ
ſuperſtitionis interprteationem continentes, quos rex ipſe poſtea me audiente, ſe unius
urbis pretio (ſi fieri poſſet) auidè redempturum differebat. Secundo loco fuit unguento
rum odoratíque Iudici aromatis officina, in quam patris Mahometis exemplo, prodigioſi
ſumptus, inuſitatæque luxuriæ orientis opes contulerat. Siquidem plũbeis in loculis, ebur
C neíſque arculis tanta uis ambræ, muſci, & zibeti (harum rerum antiqua uocabula adhuc
ignoramus) in balnei quotidianos uſus, & nocturnos diurnóſque cubiculorum ſuffitus
erat recondita, ut ingentis auri ponderis pretium excederet. Quæ tamen omnia Hariade
nus uictor militari duritia ſubagreſtis, & damnarat, & effusè contempſerat. Poſtremò ua
ria maximéque pretioſa pigmentorum genera, ab ignaris ſeruis atque militibus, præſen-
tis tantum & manifeſti lucri ſpolia quærentibus, ſtultè prætermiſſa diſſipatáque ſunt.
Nam acerui plures cærulei tranſmarini, quód cyaneum efficit colorem, & à Græcis au-
thoribus Lazurium uocatur, in armariis reperti ſunt, multique culei, cocco & lacca Indi-
ca pleni, quæ purpuræ colorem æmulantur, & à pictoribus eximiis, & lanarum telæque
ſericæ infectoribus magno coëmuntur pretio. Quæ omnia tum fœdè peſſundata nemini
D prædæ futura diſperierunt. Ingens quoque baliſtarum, & noſtri moris telorum, & armo-
rum, thoracúmque præſertim ex laminis, & galearum apparatus eſt repertus; agnitæque
ſunt in his caſſides, ocreæ, femoraliáque Gallorum equitum, ab eo tempore quo Ludoui
cus rex Galliæ Tunetum antè trecentos annós obſederat, à Pœnis de Chriſtiano hoſte
parta, quæ ad eius belli memoriam cuſtodita ſeruabantur. Interea Hariadenus ad Bagra
dam amnem, qui Maiordech à Barbaris appellatur, iter intendit, uadóque propter æſta-
tis ſiccitates facilè reperto, tranſgreſſus eſt, ne quicquam perſequente uel laceſſente Nu
midarum ala, quam Muleaſſes ex ueteribus amicis, auunculíque Doracis clientibus coa-
ctam, abeuntes Turcas perſequi iuſſerat. Eo nanque ordine Barbaruſſa iter habebat, ut
poſtremo ſuorum agmine, certis ſclopettariorum & ſagittariorum præſidiis more mili-
tiæ confirmato, neque manus conſerere, neque appropinquare quidem auſos facilè con
E temneret; & Hipponam omnibus ſuis incolumibus, uti ſtatuerat, intactus euaderet. In
tranſitu tamen Bagradæ amnis Haydinum Smyrnæum inclyti nominis Piratam deſide
rauit; quum is in magno ſolis ardore longóque itinere feſſus, & multo adipe prægrauis
cogente ſiti ex profluente auidius potando diſruptis præcordiis in ripa expiraſſet. Haria
denus ubi Hipponam peruenit, primum omnium recreandis copiis bidui quietem dat,
concionéque habita uniuerſos conſolatur, hortatúrque ut quodcunque incommodum
iniqua ſors attulerit, id nequaquam hoſtium uirtuti, ſed ſeruorum perfidiæ tribuendum
exiſtimare uelint. Fortunam inuictis patientiſſimíſque animis ferendam, eámque noua
uirtute conciliandam arbitrarentur. Sibi eſſe in animo claſſem educere, atque inde con-
tinuo Algerium proficiſci, ubi maioribus præſidiis comparatis, claſſéque adaucta, & no-
uo ſuſcepto conſilio, rem ipſorum uotis parem, & ſua exiſtimatione non indignam ſit au

ſurus. Nunquam ulli duci ab aduerſo rerum euentu fracto ſubactóque, alacrioribus ani- A
mis à militum corona ſucclamatum fuiſſe memorant, quum ultro depoſcerent, ut quæ
uellet, uel grauiſſima atque aſperrima uniuerſis imperaret, nihil enim ſe recuſaturos,
modo ad rem gerendam educerentur. Itaque incredibili ſtudio & promptiſſimis ſuorum
uiribus fretus, triremes quatuordecim demerſas in ſtagno, ipſóque profluentis fluminis
uado admirabili celeritate educit, ſuiſque impoſitis armamẽtis protinus exornat. In mar-
gine ſtagni aggerem erigit, productáque munitione in eam tormenta confert, non inani
coniectura iudicans non multo pòſt noſtrorum claſſem affuturam, ut egreſſum impedi-
ret. In eo quoque conſilio Cæſar & Auria pari ratione uerſabantur, ut hoſtem euadere
parantem præoccuparent; rati eius claſſem priuſquam deduci adornaríque poſſet, ſi pars
ipſorum claſſis eò mitteretur, tormentis in ſtatione demerſuros. Ad eam rem conficien- B
dam, ab Auria deligitur Adamus centurio Genuenſis, nõ magnopere rei naualis peritus,
ſed affinitate Auriæ & multis diuitiis æquè fidus & potens. Is certum triremium nume-
rum ſociis imperat, & ſublato uexillo cum quatuordecim tantum roſtratis ad Hipponam
prouehitur, certam facilémque uictoriam, ingentémque inde ſibi laudem de imparato
hoſte ſe adepturum ſperans, quòd in apparatu inſtruẽdæ claſſis occupatum Barbaruſſam
fore crederet. Sed poſtquam Biſertum prætereuectus Hipponæ appropinquare cœpit, Bar
baruſſam incomparabili celeritate claſſem eduxiſſe, & munitionem tormentis inſtruxiſſe
certius didicit. Qua re uehementer perturbatus conſiliũ mutat, monentibus trierarchis,
ut omnem certaminis aleam deuitaret, quòd in ſociorum triremibus, Hiſpanicis præſer-
tim, Siculis, & Neapolitanis, rari eſſent propugnatores, ut qui ad prædæ ſpem antea, iniuſ- C
ſu in terram deſcendiſſent, ideóq. iniquiſſima cõditione cum Barbaris numero feritatéq.
præſtãtibus pugnaturus cenſeretur. Itaq. opportunè prudens obuerti proras iubet, & ue-
lis remiſque regreditur ut maiorem partem claſſis accerſat. At Barbaruſſa, uti poſtea co
gnitum eſt, diu in incerto habuit, an noſtrorum claſſem ad ſpem uictoriæ conſequeretur,
poſtquã pari triremium numero foret confligendum; an potius in uetere propoſito petẽ
di Algerii perſiſteret. In hanc ſententiam inclinarunt trierarchi, ignari prorſus infrequen
tiæ imbecillitatiſq. noſtrorũ; atq. ita occaſione magni certiq. prouentus prætermiſſa, mo-
dico Turcarum præſidio arci impoſito, oram ſoluens Algerium enauigauit. Redeunte
autem Adamo rebus infectis pleriq. principes ægerrimè tulerunt, quòd incuria quorun-
dam imperio ægrè parentiũ, & flagitio ſociorũ naualium, qui iniuſſu in litus deſcendiſſent D
exoptatæ uictoriæ occaſio elapſa uideretur. Hoc. n. unum eo bello ad ſummam Cæſaris
fœlicitatem defuit, nam præferoci hoſti ſi ei claſſis à noſtris erepta aut demerſa fuiſſet;
nullus omnino tutus ad fugam locus relinquebatur; quoniam innumerabiles Numidæ
Turcarum ex profeſſo hoſtes, per mediterranea ærumnoſum iter habentem ex notis ſal
tibus inuaſuri, & priuſquã Algerium perueniret omnino deleturi crederẽtur. Cæterũ Au
ria grauiter indignatus ſibi & ſuis, nec tamen deſperãs hoſtem ſe adipiſci poſſe, cum tota
ſua peculiari claſſe, cæteriſq. ualidioribus ſociorum roſtratis, Hipponam contendit. Co-
gnito autem Barbaruſſæ diſceſſu urbem cœpit, muróſq. diruit; arci uerò quam tormentis
in poteſtatem redegerat præſidiũ impoſuit duce Aluaro Gometio, regreſſúſq. eſt ad Cæ-
ſarem. Cæterum Gometius, tametſi uir erat bello fortiſſimus, uſque adeo tamen auaritia
erga hoſtes pariter & ſocios euaſit infamis, ut iudicii metu manus ad turpem uitæ exitũ E
ſibi cõſciſceret, & Cæſaris iuſſu arx ipſa, quæ niſi magno ſumptu defendi poterat, funditus
euerteretur. Exinde conſultatum eſt de Muleaſſe, Cæſárq. eum Tuneti regem maiorũ ſuo
rum conſuetudine regnaturum conſtituit; binóſq. tãtum falcones ad aucupium, & binos
è Numidia pernices equos tributi nomine quotannis impoſuit, ea conditione ut Chriſtia
ni nominis amicus, Turcarum uerò gentis perpetuus hoſtis, Cæſaris nomen coleret, &
Guletano præſidio, quod ex Hiſpanis amplius mille imponebatur, ſtipendium perſolue-
ret. Cogitatum ſubinde eſt de oppugnãda urbe Africa, quæ in Adrumentino ſinu ualido
Turcarum præſidio tenebatur. Hæc urbs antiquitus parua Leptis fuit, hodie à noſtris
Africa, & à Barbaris Mahemedia appellata. Sed aduerſæ tempeſtates, claſſem ſuperare
Clupeæ promontorium (hæc hodie Calibia dicitur) & ſeſe in ſinum Adrumentinũ, quem

A uocant Mahometæ inferre prohibuerunt; atque ita claſsis Siciliam tenuit. Cæſar Panor
mi & Meſſanæ triumphali pompa exceptus eſt, donatúſque paſsim pecunia Rhegium tra
iecit, & per Brutiorum oppida hoſpitaliter à Sanſeuerino Beſenniano regulo ſuſceptus
Neapolim peruenit. Quum eſſet in itinere, nunciatum ei eſt Franciſcum Sfortiã è uita de
ceſsiſſe, cuius morte grauiſsima exorta ſunt bella. Nam Franciſcus Galliæ rex, Ciſalpinæ
Galliæ imperium à Cæſare ſibi concedi poſtulabat, cum ſuo iure antiquæ hereditatis à
Valentina Vicecomite repetito, tum præclara Maximiliani Cæſaris conceſsione, qui id
tabulis ritè confectis acceptáque honorarii muneris pecunia, Ludouico regi poſt exactũ
captúmque Ludouicum Sfortiam adiudicaſſet. Sed Cæſar non ignarus quantum ſibi au-
thoritatis, potentiæ, & certi quotidianæ pecuniæ prouẽtus, ex Galliæ Ciſalpinæ poſſeſsio
B ne, imperióq. accederet; ullis precibus adduci non poterat, ut opulentiſsima Italiæ pars
præpotentibus Trãſalpinæ Galliæ regibus adiiceretur. Hos enim parto Mediolanẽſi im-
perio (uti eos iampridem feciſſe meminerat) minimè quieturos exiſtimabat; ſed auidita
te proferendi imperii, aliena ipſiúsq. in primis regna protinus inuaſuros. Neque enim quo
minus conſtanter in ſententia ſua maneret, Italiæ principes deterrebant, quibus potentiã
ſuam, tot auctam opibus, magnoperè ſuſpectam, ideóque formidandam intelligebat, uti
recenti exemplo didiciſſet, quum illi authore Pontifice ad arma conſternati cum dira re-
rum omnium perturbatione, uel ſæpè uicti multaríque omnibus aduerſæ Fortunæ malis;
hoc pertinaciſsimè expoſtulaſſent, & demũ impetraſſent, ut Mediolanũ Franciſco Sfor
tiæ redderet, Hiſpanóſq. milites omnibus populis graues, deduceret. Ex aduerſo Franci-
C ſcus nihil æquum in ſéque propenſum à uoluntate Cæſaris expectans, nec tamen ea in re
animũ deſpondens, ut qui armis aduerſus Cæſarem primus uti nollet, extincto Sfortia, in
Carolum Sabaudium arma uertit; ut per eius ditionis fines expeditum ſibi iter in Italiam
pararet. Cauſam autẽ inferendi belli hanc præferebat, quòd Sabaudius Nicæam Prouin
ciæ urbem, antiquitus à Gallis certa pecunia oppigneratam ſibi eripi nollet, ne opportu-
na & munitiſsima urbe, quæ Galliam ab Italia diſterminaret, exueretur, rege eam plurimũ
flagitante, reſtitutáq. pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelſa arce ualidã,
& propter Herculis Monœci portum, magnas nauigationibus cõmoditates afferentem, ſi
bellum gerere oporteret, magno ſibi uſui futurã prouidebat. Alienarat rex iampridẽ ani
mum ab amicitia Sabaudii grauibus ictus offenſionibus. Nã is tametſi Franciſco erat au-
D unculus, uxoris tamẽ Luſitanæ illecebris deprauatus, defatigatúſq. aſsiduis precibus (hæc
erat uxoris Cæſaris germana ſoror) neglecto Gallo, ſe totũ ad authoritatem nutúmq. ui-
ctoris Cæſaris ita contulerat, ut urbem Aſtam ab eo ſibi dono oblatam accipere non re-
cuſaret, filiúmq. tanquam fidei obſidem in Hiſpaniã Cæſari educandũ mitteret; quæ tum
importunè atq. impudenter admiſſa fuiſſe Galli differebant, nullum enim Gallo certius
erat in Italia patrimonium ipſa urbe Aſta, quam amplius centum annos ſine cõtrouerſia
poſſediſſet. Verùm eã Cæſar qui Gallos Italia penitus eiectos, ulla ad ſpem reditus in Ita-
lia certa ſede potiri nolebat, auidè expetenti Luſitanæ, nec abnuenti uiro eius facilè con-
ceſsit; quæ urbs coniuncta incluſáq. Subalpinis oppidis Allobrogico regno præclarũ am
plitudinis & roboris decus additura uideretur. Fuit aliquandiu magno conſiliorum æſtu
iactatus Sabaudius, uir egregiè probus, ad æquitatémq. procliuis, nec alieni unquam ap-
E petens, niſi eſſet uxorius, an Gallo regi de Nicæa obſequendum foret, quũ in ea nullum
aliud quam inueteratæ poſſeſsionis ius ſibi eſſe fateretur. Verùm Franciſcus Sfondratus
ſenator è Mediolano, Cæſaris nomine legatus in Allobroges miſſus, eum ab huiuſmodi
conſiliis impensè deterruit; teſtatus eum aduerſus Cæſarem facturum, ſi quicquam cũ re
ge Gallo pepigiſſet. Eo modo Sabaudius, ne Cæſarem offenderet, cognationis iura, & Al
lobrogum principũ ueterem amicitiam, quæ hactenus cũ Galliæ regibus inuiolata permã
ſerat, ea minaci obteſtatione perterritus, tueri nõ potuit; miſerabili profectò conditione,
quòd quum neutrum offendere uellet, utriq. demum, ſicuti mox euenit, ſe prædæ futurũ
proſpiceret. Nec mora Galli duce Philippo Sciabotto, quem à præfectura maris Ammi-
rantem uocabant, coactis copiis, eum Trãſalpinis oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum
fines, inermem deſertúmq. ab omnibus exuerunt; tranſgreſsíq. alpes, aliquot munita oppi

da Subalpinæ regionis, in primíſq. Taurinum, Foſſanum, Penarolum, & Cherium occu A
parunt; ac niſi Antonius Leua eductis Mediolano copiis, cuncta inuadentibus occuriſſet,
repreſſáq. Gallorum audacia, iuſti exercitus uim rebellantibus oſtendiſſet, futurum erat,
ut Vercellæ, & magna pars Subalpinæ ditionis in poteſtatem Gallorũ deuenirent. Neq.
tamen ulla res in ipſo benè cœptæ, prouenientiſq. uictoriæ curſu Philippum magis retar-
dauit quam Ioãnis Lothoringiæ Cardinalis aduentus. Is enim à rege ad Cæſarem cũ am-
pliſsimis de pace mandatis miſſus, ubi in caſtra ad Taurinũ peruenit, ſua authoritate, quæ
apud regem erat eximia, Philippo perſuaſit ut ſubſiſtere citra Duriam amnem, neq. ulte-
rius arma proferre uellet, ne ſummæ ſpei paratæ pacis atq. concordiæ occaſionem, offen
ſo exacerbatóq. Cæſare corrumperet. Exiſtimabat nanq. ſe Cæſarem ſuppreſsis armis,
ſuſpenſóq. bello molliorem & faciliorem inuenturum; utpotè quem neq. ui ſubigi, neq. B
ullo rerum ſuarum periculo permoueri poſſe intelligeret, ut quicquam ſuo nomine indi-
gnum cũ armato hoſte paciſceretur. Id Lothoringi cõſilium ægrè admittebat Philippus,
deteſtantibus præſertim ducibus, peritioribúsque præfectis tanquam importunum, inu-
tile, & graue mox incommodum ex ſera pœnitentia gerendis rebus allaturum. Aderant
enim lectiſsimi proceres ducéſque, & præter Gallos in queis eminebant Montegianes,
Palicia, Burrias, etiam Italici nominis Stephanus Columna, Paulus Rentii Ceritis filius,
& Sergianus Caracciolus Melphiæ regulus. Sed cõtra omnes Lothoringi ſentẽtia ualuit,
uel ob id quod Philippus eius uiri dignitati, & ad rem conficiendam ab arcano regis pecu
liaris officii ſummam authoritatem afferenti tribuendum putaret, & ſe ſatis his belli pro
ſperis initiis ad laudem profeciſſe uideretur. Ad id inexpectatum ingratæ pacis nomen, C
milites gerendarum rerum ſtudio uehementer incenſi exemplò perturbatis deiectiſque
ſua ſpe animis uſq. adeò indignanter in iram exarſerunt, ut pleríque præ dolore gladios
abiicerent, haſtáſq. diffringerent, iactis in ducem probris, tanquam non poſtea reſumptu
ri, uel ſi imperio iuberentur, poſtquam importuna ceſſatione imperator uti parum belli-
coſus imperitúſq. rerum, ſeſe à cogitatione belli, curſúq. uictoriæ ad incertæ pacis ſpem
conuertiſſet. Neque id poſtea militaris iudicii factum inane extitit; quando & tum para
tam uictoriam interpellaſſe, & graues demũ Gallico nomini clades importaſſe uideri po
tuerit. Eo nanq. intempeſtiui conſilii decreto, non multò pòſt Philippus, non inſcitiæ mo
do, ſed proditionis propè apud regem accuſatus, tanta exarſit inuidia, ut honore boniſq.
ſeuera damnatione ſpoliaretur; atq. inde ſummam calamitatem aditurus eſſet; niſi fœdis D
probris laceratum proſtratúmque ab exilio uxoris affinitas & clementia regis erexiſſent.
Hyemarat Cæſar Neapoli amœniſsima in urbe, excultus procerum omnium liberalibus
officiis, & quod ad popularitatem pertinuit, per otium carneualium dierum, qui pro Lu-
percalibus à noſtris inſtituti ſunt, Tunetanæ uictoriæ lætitiã, editis equeſtribus ludis, ma-
gnificentiſsimè repræſentarat; in quibus ipſe Maurſiaco cultu decucurrit, ſaltantiúmq.
illuſtrium fœminarum choreis, remiſſa ingenii ſeueritate, perſonatus interfuit; eo quidẽ
licentius, quòd per eos dies Margaritam filiam, Alexandro Medici iampridem deſtinatã
celebratis nuptiis in matrimonio collocarat, præclara cum laude ſummæ probitatis, quòd
non ſecus ac uiuo Clemẽte ueteribus promiſsis integram fidem attuliſſet; quanquam ne
id faceret, interpellaretur à Florentinis patritiis, qui exules facti Neapolim coibant, uſiq.
patrocinio Saluiati & Rodulphi Cardinalium, Alexandrum omni exiſtimatione, princi- E
patúq. Etruriæ, & deniq. uxore, uel paratis nuptiis ſpoliare nitebantur, quum uno conſeſ
ſu ingentia auri pondera quotannis offerrent, ſi repudiato genero, eóq. Florentia exacto,
ciuitati priſtinam libertatem reſtitueret. Eum ſiquidem per contumeliã ſpurium, ex agre-
ſti ancilla genitum, immitémq. nobiliſsimæ patriæ tyrannũ, ſcriptis, atque editis orationi
bus appellabant. Sed Cæſar ciuitatem Gallico nomini non obſcurè fauentem, optimóq.
belli iure propter infidelitatis noxam, omnia hoſtilia de ſe meritam, ita oderat, ut omnes
reſtituendæ libertatis conditiones repudiandas indicaret, eo præſertim tempore quo ex-
citari ingens bellum prouidebat, quum paulò antè ab ipſis exulibus Hippolytum Medicẽ
Cardinalẽ ab Alexandro, qui patruelis erat frater, deprauatum atq. diductũ meminiſſet,
ut eorum diſsidio Mediceæ domui excidiũ pararetur. Hippolytus ſiquidẽ exules Floren
tinos,

A tinos,ueterésq.familiæ hoſtes ſibi aſciuerat,uanitate ingenii inductus,ut per eos Alexan-
dro atroces inſidias moliretur. Eum enim aſtuti homines,ualidáq.facundia,& miris cō-
ſulendi artibus inſtructi,eò peruerſa atq.inſana ambitione correptum perpulerāt,ut Etru
riæ principatum in ſua fata præproperus affectaret,abdicaréq.ſe honore purpurei galeri
uellet,atq.inde ad eiuſdē filiæ Cæſaris nuptias aſpiraret,quod niſi ſublato Alexandro fie-
ri nō poterat. Cuncta enim tum ſibi ſecunda,ſi Cæſaris gener euaderet,obuentura cōfide
bat. Itaq. dum in eius inſani ſceleris cogitatione uerſaretur,per Baptiſtā Ciboum Maſsi-
lienſem epiſcopum,Innocentiiq.Pontificis nepotē,teterrimam necem ex incenſo tormē-
tario puluere Alexādro machinatus eſt. Harum autē inſidiarum indicia Deo maximo de
tegente ab Alexandro deprehenſæ ſunt,atq. illico Romam ad Paulum Pontificē delata.
B At Pontifex tametſi ruituræ Mediceæ domus excidio,quod aliena cū inuidia pararetur,
mirè gauderet,in ſpem ſcilicet ingētis lucri ex ampliſsimis ſacerdotiis, quæ in Farneſios
nepotes transferrentur; tamen Alexandri iniuriam omnino negligere uideri noluit,quū
Octauianum Zengam hominē facinoroſum ex Hippolyti ſatellitibus,nefarii conſilii cō-
ſcium cōprehendi iuſsiſſet. Eo capto Hippolytus uehementer exterritus,detectæq. mali-
gnitatis ſuæ pudore confuſus,ex urbe in Catilum Tiburtini agri caſtellum profugit, atq.
inde nō multo pòſt ex pœnitentia cōcepti facinoris cōmutata uoluntate,ad ſanitatem re-
dire,& quorſum euaderent maligna exulū conſilia ſerò agnoſcere cœpit;ſic ut Alexādro
ſe conciliare,& à Cæſare pacis cōditiones accipere percuperet. Qua de cauſa Neapoli cō
ducto nauigio,ad Cæſarē in Africa bellum gerentem enauigare properabat. Verū Petro
C Toletano prorege ei nauigium pernegāte,ad oppidum nomine Iter Fundani agri, quòd
eſt uiæ Appiæ impoſitum,inops conſilii ſubſtitit,ubi oborta peſtilenti febre, iuuenis lōgè
omniū eruditi ingenii nobilitate, decore uultus,& illuſtris uitæ ſplendore florentiſsimus
ſexto die ex humanis eſt ereptus; magna hercle exulum lætitia,quorū Philippus Strozza
erat princeps; & Pontificis cōmodo,quum hic eius ſpoliis ſuos ditaret; illi uerò uno ere-
pto,alterum tanquā fratris ope deſtitutum,uti mox euenit,facilè tolli poſſe diuinarent.
Nec defuere exules authore Strozza qui eius immaturæ mortis cauſam ad uenenum re-
ferre cōtenderent,ut Alexandri exiſtimatio ea infami ſuſpicione ſuggillari uideretur. Ve
rum ob id Andreas Etruſcus epulas menſis inferre ſolitus,temere accuſatus,quū diu tor-
tus fuiſſet,& nihil de ea re cōfiteretur,carcere tanquam inſons eductus eſt; affirmantibus
D præſertim medicis nullum eſſe uenenum, quod certo ex interuallo laceſſeret & fureret,
ſicut in tertiana febre bilem efferueſcere uidemus. Is enim morbus cui Hippolytus ceſsit,
ad ſtatæ periodi exacerbationē redibat,ideóq.eius morbi caſum ad nouā permutati aëris
intemperiem referrent,qua nōnulli ex eius comitatu iuuenes ætate florentes pari oppreſ-
ſi morbo concidiſſent. Nec multò pòſt Cæſar audiēdis populorū querimoniis,qui inuſita
ta regulorū acerbitate auariſsimè ſe uexatos & expilatos cōquerebantur,ſeuerè intentus;
didicit minoris inſulæ Balearis populū à Barbaruſſa ſupremā cladem accepiſſe. Is enim ut
ſupra docuimus,fatali noſtrorū incuria erroréq. maximè pœnitendo Hippona elapſus,
ubi Algerium peruenit,refecta claſſe,eáq.nautico cōmeatu optimè inſtructa,& cura rerū
Aſani filio,cui tutor atq.adiutor Salecus aderat,demandata, Bizantium enauigare conſti
tuit,eo animo ut ex itinere prædabundus Cæſarianæ ditionis oram percurreret. Primum
E autem omnium in Ramadam Baëtium Tunetanæ arcis præfectum capitali ſupplicio ani
maduertit, quòd minus intenta cuſtodia carcerem ergaſtuláque nexorum obſeruaſſe,in
déque totius amiſsi regni cladem attuliſſe putaretur. Hunc inter libertos, Chriſtianæ
religionis deſertores,longè cariſsimum habuerat, ſolerti eius planéque Bætico ingenio
in omni hactenus rei bellicæ negotio magnopere delectatus & adiutus. Ab Algerio ita-
que oram ſoluens in Magonis portum, minoris inſulæ Balearis, Barchini Magonis ut
credi par eſt,unde nomen acceperit, morte & tumulo nobilem,ſe intulit,Punicóque ad
fallendum uſus dolo, ita intrauit, ut Cæſarianæ claſsis ſpeciem, explicatis Chriſtiano-
rum inſignium uexillis præberet,& ab effuſis ad ſpectaculum oppidanis, multis de more
tormentorum bombis ſalutaretur. Magnum enim numerum huiuſmodi uexillorum
Barbari uariis caſibus,Portundóque præſertim Hiſpanicæ claſsis præfecto,ſuper Sardi-

niam aliquot antè annos oppreſſo, noſtris ademerant. Adiuuit etiam aſtum doloſi A
hominis Luſitana nauis, quæ in eundem portum tempeſtate impulſa anchoras iece-
rat. Præfectus nanque eius Conſaluus Perelia, eadem captus imagine pilas ferreas
tormentis eximi, eáque inani ſonitu ad lætitiæ ſignum honoris cauſa diſplodi iuſſerat.
Sed poſtquam à tot roſtratis repentè circumuentus Barbarorum ora, & peregrina ar-
ma, ſimulatæque amicitiæ dolos propius & certius agnouit; ſerò ſeſe atque nauigium
ſtrenuè tutari conatus, à Barbaris cruento certamine expugnatus trucidatúſque eſt, ini-
quiore etiam eius ſorte, quòd nauigium reticulato ex funibus uelamento contegi mu-
niríque ſolitum, tum fortè tanquam tutiſsimo in portu minus neceſſario eo munimine
careret. Capi enim non poſſe uidebatur, niſi certa cum pernicie inſilientium; quum in-
ferius per caſtella & foros parata eſſent uenabula, quibus conſcendere auſi transfoderen- B
tur, & ualidis colubrinarum ictibus roſtratas facilè perfringi demergiq. poſſe appareret,
niſi Perelia earum globos pernicioſo adulationis officio incautus eximi iuſsiſſet. Eo mo-
do Luſitanis ad unum interfectis, Barbaruſſa ad oppugnandum oppidum tormenta con-
uertit; ſed quum oppugnatio fortiter ſe tuentibus oppidanis, Turcis durior euaderet, præ
fectus imbellis metuque occupatus, de oppidi deditione cum Barbaruſſa tranſegit, ea cō-
ditione ut cum uxore & liberis incolumi libertate ſeruaretur. Atque ita ſceleſto præfecti
conſilio Magoniani ad unum omnes miſerabili infortunio capti, & in Africam abducti
ſunt. Verum præfectus integra fide ſeruatus, non multo pòſt admiſsi flagitii pœnas de-
dit, quum eum Martinus Durrea inſulæ præfectus laquei ſupplicio puniendum imperaſ-
ſet. Barbaruſſa autem uniuerſam prædam Algerium retulit, atque inde autumnales Bo- C
reæ flatus contemnens, pari audacia, fœlicitatéque longiſsimæ nauigationis, uti antè ſta-
tuerat, Bizātium peruenit. Interea Cæſar acre bellum aduerſus Gallos coquens, nec ob
ſcurè parans; quod ſummi eius conſilii ſummæque prudentiæ fuit, Venetos in partes
traduxit, diu opinione ſuſpenſos ab exceſſu Franciſci Sfortiæ, nec temere de Italiæ li-
bertate dubitantes, quando longiſsimè prouiderent, ſi Galliæ Ciſalpinæ imperium, uti
hæreditas poſtulabat, reliquis tot Cæſaris regnis accederet, præpotentem accolam ſibi
præcipuè formidandum parari; quòd Cæſar regna regnis adnectere ſolitus, quæ ſibi
legitimo iure ab indulgente Fortuna tribuerentur, uti immenſa auctus potentia, ſi æqui-
tans ac amicitiæ obliuiſci uellet, uicinas ultra Abduam urbes inuaſurus eſſet; recenti
Maximiliani & Ferdinandi auorum exemplo, qui eas Mediolano antiquitus contribu- D
tas, abreptáſque impotentibus Venetorum armis repetiſſent. Sed tum Cæſaris nomen
in tanta erat gratia atque exiſtimatione apud Venetos, ab ea præſertim Punicæ uicto-
riæ laude, ut plerique ei fauere, proueheréque eius opes dictis ſententiis minimè dubi-
tarent, ipſo præſertim Vrbinate Feltrio copiarum imperatore antè omnes propenſiſsi-
mo, qui uti erat indefeſſa atque admirabili facundia potens, multos quo uellet patritios
impellebat. E ſenatorio autem ordine, aut præmiorum ſpe allecti, aut ſuopte ingenio
accenſi, quòd ita fore è republica crederent, Cæſari mirificè fauebant M. Antonius
Contarenus qui ei aderat longa functus legatione; domi uerò & in ſenatu M. Anto-
nii Cornelii perpetuo ſtudio, illuſtríque eloquentia, partes Cæſaris ſubleuabantur.
Nec deerant plerique ſeniores, in quibus multus ſemper fuit Aloiſius Mocenicus, qui
nihil niſi pacatum, & ab ſumma æquitate moderatum, uel ab armato, uti ſemper inui- E
cto Cæſare, expectandum eſſe diſſereret; quanquam exactæ prudentiæ grauiſsimarúm-
que rerum experiens ipſe Grittus princeps, multa reipublicæ prorſus aliena detrimen-
toſáque ex eo fœdere obuentura diuinaret. Sed ea quæ Grittus diceret, uti facilè apud
imperitos euenit, uehementer eleuabat perpetuum eius & pertinax ſtudium erga Fran-
ciſcum regem, quòd tantus rex, præclarus Veneti imperii reſtitutor, niſi ingratè & im-
probè deſerendus uideretur, eo præſertim tempore quo Mediolanenſis imperii hære-
ditatem, aut beneficio liberalitatéque Cæſaris, aut ui & armis, uti ſæpè antea, eſſet adi-
turus. Itaque facilè electi fuerant in legatione, quæ ad Cæſarem de Punica uictoria
gratulatum Neapolim mittebatur, Cæſariani nominis apprimè ſtudioſi; contra uerò
iis patritiis honorifico diuerſæ legationis munere impoſito, qui reipublicæ ſtuden-
tes,

A tes, commodo Galli regis fauerent, Romam non obſcurè ablegati ſunt, ne domi con-
ſilia Cæſarianæ factionis intercedendo atque impediendo perturbarent. Nec multo
pòſt Neapoli de fœdere tranſactum eſt, his fermè legibus quibus Sfortiæ principa-
tum tueri tenebantur, ſpémque præberet Cæſar id flagitantibus, futurum eſſe ut Me-
diolanenſe imperium ſua Auguſtali autoritate, nouo regulo maturè concederetur.
Id enim maximè Venetus expetebat, ne ſibi cum Cæſare regum maximè opulento at-
que inuicto, ſed cum infirmo, alieníque arbitrii Fortunæ obnoxio, de finibus certandum
foret. Hoc tamen diſertè conditionibus non adſcripſit Cæſar, qui id ſe facturum ui-
deri uolebat, quando id ut faceret ullo modo adduci non poſſet. Statuebat enim in arca
no nunquam Mediolano eſſe decedendum, niſi armis pelleretur; ſic ut eum præclarè pœ
B niteret, id paulo antè Italiæ precibus condonaſſe, quum in Norico Turcarum arma per
ſtreperent, & Solymanus grauiores opinione pauentium hominum clades illaturus cre
deretur. Hoc fœdere Cæſar peropportunè confirmatus certius & efficacius conſilia de
bello aduerſus Gallos gerendo inire explicaréq. cœpit, atq. ingenti cura in Germania de
lectus equitum & peditum per fratrem Ferdinandum, amiciſsimóſq. ſibi proceres habe-
ri iuſsit; deditque operam per legatos, ut ab Heluetiis impetraret, ne ullam in partem ſe
cōmouerent, ſed eius belli ſpectatores tantum eſſe uellent, quod ſibi neceſſario ſuſcipien
dum foret pro ſalute Caroli Sabaudi, qui immaniter à Gallo rege, ipſóque ſororis filio,
improuiſis ac impotentibus armis undique uexaretur. Pertinere enim ad dignitatem Ro
mani imperii, ut fœderatorum beneficiariorum, & ipſius præſertim Subaudii propinqui
C ſui opes, præſidio ſuo defendantur, ac quantum fieri poſsit, ex æquo Chriſtiana arma cō
quieſcant. Proinde Heluetios tanquam imperio Sabaudiæque principibus antiquo fœ-
dere coniunctos nihil utilius atque honeſtius facturos, quàm ſi ab ea contentione abeſ-
ſent. Heluetii nihil ſe temere decreturos reſponderunt, memoréſque officii ſui utriúſque
partis iura fœderum ac amicitiæ ſeruaturos, donec eorum arma reipublicæ Heluetiæ ne
que periculoſa neque incommoda fore, ſummi ipſorum magiſtratus iudicarent. Appare
bat enim regem Gallum nullas omnino alias quam Heluetiorum copias pro ſalute de-
fenſionéq. regni eſſe coacturum. Verum, quod maximo uſui fuit, Cæſar bis legationibus
impetrauit, ne cohortes apud eos mercenariæ conſcribi, & adduci in Italiam aduerſum
ſe paterentur; quòd eos Cæſar retineri non poſſe intelligebat, ueteribus utiq. obſtrictos
D fœderibus, & præmiis, qui laborāti externo bello Galliæ præſidio forent. Qua de cauſa
adductus fuiſſe dicebatur Philippus Ammiras, ut Lothoringo Cardinali potius pacē ſua
denti, quam Gallis bellum atque aciem depoſcentibus obtemperaret. Nam fruſtra co-
hortes ab Heluetiis depoſito ſtipendio poſtulanti, quibus aciem Gallicam ſtabili robore
confirmarent, ut conſcriberentur negatum fuerat, quum tamen ex aduerſo Antonius Le
ua eius gentis tumultuarias cohortes duas in caſtris haberet. Egit quoque Cæſar cum Ma
ria ſorore, quæ Belgis imperabat, ut quantas ea maximè poſſet pecunias cogeret, quibus
ualidæ copiæ è Germanis conduci, Belgarúmq. item & Sequanorum equitum alæ, equis
& armis inſtrui atque exornari poſſent; quando ſibi in Galliam cum duobus magnis exer
citibus initio æſtatis irrumpendum eſſe ſtatuiſſet. Propterea cogendæ pecuniæ ſtudio
diligenter incumbens, dabat operam ne unus qui timeri poterat auri defectus, ſe diuer-
E ſo ſumptu aduerſus præpotentes hoſtes, graue & geminatum, nec cito deſiturum bellum
molientem, in curſu gerendarum rerum impediret. Nam præter eam ſignati auri ſum-
mam, quæ à Neapolitanis & Siculis honorarii muneris nomine conferebatur, ſupra tri-
ginta miriades aureorum nummûm, ab Hiſpaniæ regnis expectabat. Id autem præſi-
des exactis antè diem uectigalibus, aut bis publicanorum Ligurum ſocietatibus cum gra
ui fœnoris impendio addictis, ſuppeditabant. Multam quoque auri uim ſingulis Me-
diolanenſis imperii urbibus imperabat. Nec deerant qui expetentem liberaliter adiu-
uarent, cùm Senenſes & Lucenſes, tum ipſe maximè Alexander Medices gener, Etru-
ſci principatus compos factus. Ea autem impoſita bellici ſumptus incommoda, Hi-
ſpani quæſtores ducéſque Cæſarem maturè & cumulatè reſarturum remiſſurúmque
onera prædicabant, ex ea ingenti auri copia ditatus, quæ ex auferis occidentalis Indiæ

regionibus in Hiſpaniam aduceheretur. Tum enim reperta fuerant ad Auſtralem Ocea A
num in aduerſis Pariæ & Darienæ terræ regionibus, Perutæ,& Cuſchæ regna immenſo
auro referuiſsima, quod nullo fodientiũ aut legentium labore paretur,quando id in do-
meſticos coquinarióſque uſus,rudi artificio fabrefactum, ſed non planè putum Hiſpani
apud Indos inueniant. Eius autem omnis copia aduecta Hiſpalim in officinam publicano
rum ea lege conferebatur,ut uectigalis nomine quinta pars eſſet Cæſaris,reliquum nego
tiatores conflarent, & demum admixto purioris uenæ auro,reiectiſque exactæ conflatu-
ræ intertrimentis,ad pōdus puritatémq. monetæ Cæſaris Hiſpanica nota cudi curarent.
Non ineptum hoc loco fore exiſtimauerim,ſi qui hæc repererunt,tanquam publica lau
de digniſsimi memoriæ prodantur; Nam poſtquam Columbus Ligur admirando ingen
tis animi captu,eruditóque indicio uir, & uti quibuſdam apparet Hercule Græco inuſita B
tæ famæ gloria maior & illuſtrior,alterum propè terrarum orbem uaſto atque intentato
prioribus ſeculis Oceano,ad occidentem nobis aperuit,non defuere alii atque alii ex Hi
ſpanis eo apud Hiſpalim defuncto,qui pari æmulatione laudis,& ſpe quæſtus eadem lito
ra ſequuti,ulteriores nouæ terræ,quam Pariam uocabant,terminos quæritarent; diſpari
quidem Fortuna ſuſcepti curſus,quum nonnulli eorum (ut credi par eſt) immenſo inex
ploratóq. abſorpti Oceano,nuſquam apparuerint,& aliqui ab Antropophagis,qui Cani
bales appellantur,capti comeſtíque fœdam miſerabilis audaciæ memoriam reliquerint.
Ea terra æquatori ſubiecta (ut ſuo loco memorauimus) à Gaditano freto recta inter oc-
cidentem atque meridiem nauigantibus emenſo bis mille amplius leucarum itinere oc-
currit,frondoſo ingentium rupium promontorio,tanquam roſtro Oceanũ proſcindens, C
nam æquis lateribus litora infinito tractu,hinc ad occidentem,illinc ad meridiem immē
ſis adhuc ſpatiis extendũtur. Sed poſt Columbum tres antè alios ex Hiſpania fœlici auſu,
& rebus geſtis maximè clari & memorabiles extiterunt, Ferdinãdus in primis Corteſius
qui in poſtremum occidui litoris ſinum delatus ad Mexicana regna terreſtri itinere con
tendens,ſubactis Indis Themeſtitana urbe potitus eſt, quum fabricatis nauigiis eam urbē
ſalſo in ſtagno poſitam, ædificiíſque & incolarum frequentia Venetæ urbis inſtar admi-
rabilem,multis proſperè factis præliis expugnaſſet. Mexicanæ genti,ſuperis uiuos homi
nes,ſed maleficiis damnatos immolare fas eſt; placaríq. numina humano ſanguine cre-
dunt,& poſt mortem non interire animas perſuaſum habent,ut credi par eſt,ex diſcipli-
na ſuperſtitionéque Druidarum,quorum ſumma authoritas antiquiſsimis temporibus D
in Gallia pariter atque Britannia uiguiſſe conſtat. Ita ut Corteſio non omnino difficile
fuerit,ſubactam armis gentem per ſe ingenioſam,& docilem,tormentorúmque miracu
lo terrefactam ad Chriſti cultum abdicatis idolorum ſuperſtitionibus traduxiſſe; literas
enim iam noſtras admiranter & lubenter diſcunt, reiectis hieroglyphicis imaginibus,
quibus annales conſcibere ſolebant,uariis picturis regum ſuorum memoriam poſteris
tradentes. Quorum annalium uolumen ex perpetuis, ſed introrſus complicatis foliis
confectum,tigridíſque maculoſo tergore protectum, uir illuſtris Franciſcus Couos,Cæ-
ſariani ſcrinii magiſter,mihi dono dedit. Mexicanos pro rege ſuo & pro libertate dimicā
tes,nulla res magis exterruit quam equeſtris turmæ impetus,quũ equitem integrum eſ-
ſe animal Centauri ſpecie putarent. Sed poſtquam equi duo Indicis confoſsi ſparis,ma-
ctatíque clauarum ictibus conciderunt,deprehenſo errore, detracta ſtatim equis coria, E
uſque adeo exactè tomento repleuerunt, ut uirorum effigiem repræſentarent,& in tem-
plo tanquam admirabilis rei ſpectaculo ſuſpenderent. Cæterum Corteſius è Mexicana re
gione per occidentalem lineam terreſtri itinere profectus,non longè abeſſe maria ab in-
colis didicit, paucíſque diebus ad litus exterioris Oceani peruentum eſt; unde ſi claſſes
adeſſent,peti poſſe confideret per Antipodas, Sinarum regna,Catainíſque oras ad orien
tem noſtrum,iampridem aditas Luſitanis; non longè à quibus in eo tractu beatæ multo
aromate atque unionibus Molucchæ inſulæ ſub æquinoctiali linea ſitæ eſſe dicerentur.
At Corteſio perpetuis Hiſpanorum hiſtoriis celebrato, claritate nominis æquari potuit
Blaſcus Nonius,niſi turpiſsimo uitæ exitu priſtinæ laudis decus obſcuraſſet. Ab hoc enim
diu peruagante Pariæ terræ,& Darienæ regionis litora,repertus eſt iſthmus ad Vraba-
num

A num ſinom,quo duo ingentia maria dirimuntur. A Comogro ſiquidem iogentis amnis
oſtio Darieniſque litore per inacceſſos prope montes monſtrantibus iter indigenis Bla
ſcus ſumma iuga tenuit,& ſubiectum in aduerſo litore uaſtiſſimi pelagi ſinum cõſpexit,
in quo auri & unionom ditiſſima regna reperta ſunt,atq.item conſpectæ aditæque ali-
quot inſulæ earum rerum opulentia inſignes. Itaq.inuento multo auro Blaſcus breuio-
rem tranſitum quærens,non plos inter ſe diſtare diuerſa maria quàm centũ miliaribus
deprehendit,ſicuti in Oceaneis decadibus Petrus Martir Anglerius ſcitè refert,uerum
itinere adeo denſiſſimis nemoribus & abruptis petris,frequẽtibuſque fluuiis impedito,
ut niſi magno cum labore periculóq. illac noſtri permeent, quum paſſim inhoſpitæ ac
inſidioſæ gentes uenenatis ioſtructæ ſagittis occurrant. Quibus de cauſis Blaſcus eius
B tractus regulis aot muoeribus delinitis,aut cruenta acie ſubactis,quatuor caſtella,ut cõ
meantibus ab otroque mari tutiſſimus eſſet receptus,opportunis interuallis conſtituit,
ædificata etiam claſſicula in proximo portu,cui diuo Michaëli nomen fuit. Cæterum di
ra auri ſitis nouíque imperii libido,Blaſchi animum noo multo pòſt occupauit,eo rerũ
exitu,ut affectati regni crimine damnatus capite plecteretur. Indignus herclè eo ſuppli
cio niſi perfidioſè defeciſſet,quòd ad læuam longo tractu Perurana & Cuſcana regna
auro & gemmis ſcatentia ſucceſſoribus Almagro atq. Pizarro demonſtrarit. Ibi enim
ferunt nullam aliam quam ſolido ex auro priuatis in domibus uaſorum omnis generis
ſupellectilem reperiri. Montium rupes ingenitis adamãtibus,præcipuéque ſmaragdis,
& cianis,& carbuoculis collucere, flumina propè uniuerſa auream arenam trahere. So
C lum fœcuoditate rerum omnium iocredibili,& perpetuo ferè autumno florere. Ex mi
ra quoque cœli clementia,homines integra ualetudine,ſeculi ætatem implere,ſic ut in-
tempeſtiua mors Blaſci uideri poſſit,quo authore tanta ut diximus uis auri & gemma
rum in Cæſaris ærarium deferatur. Sed ſupra Corteſium & Vaſchum,portentoſa naui-
gatione inclytus fuit Magalanes Luſitanus exul,qui auſpicio Cæſaris alterum Pariæ ter
ræ litus in orientem obuerſum,quinque nauium claſſe percurrit, legendóq. oram præ-
teruectus lineam capricorni atque oſtia immenſi Argentei fluminis, uti Hiſpani uo-
cant, ferorum gigantum inſtar prægrandes homines belluarum pellibus contectos re-
perit. Nec multum iodè,uti auidè quærebat prope antarcticum circulum in anfractuo-
ſas fauces audacter inuectus eſt,non inani coniectura iudicans noui orbis terras illac ir-
D rumpente Oceano eſſe permeabiles,eúmq.profecto ſinum non longo tractu in apertũ
ad occidentem pelagus deſinere. Neque eum ratio ex naturæ lege ducta fefellit,qua ter
ra omois circumfluente Oceaoo uariis ſioibus ambitur. Ad læuam niuoſæ rupes ſpecta
bantur,ſuis culminibus primam aëris regionem excedentes. Eæ pertinebant ad eã pla-
gam perpetuo gelu(ut credi par eſt) rigentem,quæ antarctico ſubeſt. Sed uec in ea cœli
parte polus uti apud arcticum contingit, lucidiore aliquo aſtro notatur, quum paruæ
ſtellæ nollo nel certè languido fulgore nitentes,polare punctum deſignent,duabus nu
beculis ſtabili pigróque rotatu immobilis poli ſedem ita circuiẽtibus,ut urſæ noſtræ te
norem & ſpeciem nautis obſeruatoribus,nuſquã fallente magnetis uſu certiſſimè præ-
beat. Procedenti per occiduam lineam Magalani tortuoſæ & inæquales ſemper fau-
ces occurrebant;mare autem modò fluctuoſum,ſpumoſiſque uorticibus,& ſæuo mugi
E tu reboans,modò tractabile & pigrum,prout obiectis incideret cautibus,aut in latos ſi-
nus expanſum deferueret,uario uelorum flexu perſulcabat,nuſquam arctiorem ſionm
trium miliarium ſpatio,noſquam ſeptem latiorem nactus,quum à dextra depreſſiora li
tora arboribúſque ueſtita,nulla tamen apparente hominum cultura,ad læuam nero cũ
cta gelu horreotia,maximéque ſcopuloſa ſpectarentur, collucerent tamen ad dextram
excitati introrſus ignes ab incolis,ut de aduentu nouæ claſſis proximis populis ſignifi-
carent. Cæterum Magalanes diu crebris orationibus ſuſtentatos delinitóſque nautas,
qui iam animos deſponderãt,quòd neque progredi neque regredi,niſi incerta uitæ ſpe
poſſe crederent,poſt uigeſimum & ſeptimum diem ex quo ſinum iotraſſet,in apertiſſi-
mum uaſtiſſimúmque Oceanum eduxit,ad dextram uela deflectens, utpote qui terras
ad antarcticum ultimæ cootineotis eſſe putaret,& ad læuam mitiora omnia ſe inuentu

rum arbitraretur. Quando iam ad tropici capricorni circulum,& ad ipſam æquatoris A
lineam rediret,ſub qua Moluccas quas quærebat inſulas omnino ſitas eſſe didiciſſet. In
dextra itaque Perurana & Cuſcana regna,totúmque illud immenſum Pariæ terræ occi-
dentale litus relinquebantur,quod Blaſchus pòſt tranſcenſum Vrabanũ iſthmum Hi-
ſpanis ſucceſſoribus,ad condenda regna,ſerendáque etiam,propter auri ſitim,inteſtina
prælia demonſtrarat. Nihil enim inde Magalanes terrarum uſquam uidit, præter duas
inſulas quæ deſertæ appellantur, perhibéntque eas coſmographiæ periti ex diametri
ratione Italis eſſe Antipodas. Diſceſſit inde Magalanes,planè conſumpto omni cõmea
tu,leniſſimis atque his uno tempore perennibus uſus uentis, trimeſtri confecto curſu,
obuerſis ſemper ad æquatorem proris non Moluccas quidem attigit aromatum prætio
ſorum fertilitate celebratas,uerum immenſi propè ambitus inſulas, Iauanam, Pornem
& Suburham,ipſa Britannia maiores,è quibus Moluccæ ſatis exiguæ, ſed præſtantia ra- B
rioris aromatis inſignes incolarum digitis tanquã propinquæ monſtrabantur. Sed Ma-
galanes fatalis uoti ſui compos,in limine qui eas uiderat adire nõ potuit: cum Mautha-
ne ſiquidem inſulæ regulo, Suethani ſocii regis auſpicio,acie dimicans occubuit,eíque
ſuffectus eſt Serranus,qui nihil commodius duxit,quàm ab his inſulis inhoſpitaq. terra
perfidioſæ gentis protinus exceſſiſſe,quòd ſibi ad paucos redacto numeroſa bellicoſæ
eius gẽtis manus iuſtum incuteret metum,quoniam ferreis gladiis & præpilatis haſtis
uterentur. Verum dum adit regulos Serranus,amicitiáſque & fœdera iungere,ac Chri-
ſtianæ religionis cultum inducere contendit,& quod inſtituti erat,naturam & magni-
tudinem Moluccarum ſcrutatur,regulis uno conſenſu aduerſus peregrinos ad arma cõ
citatis in Bornæ inſula captus,miseréque à ſociis deſertus eſt,qui inſidias ueriti,publicã C
ſalutem noui ducis libertati,& uitæ anteponendam cenſebant. Atque ita cariophyli &
cinamomi, nucíſque myriſticæ ſurculos ex natali ſolo colligentes, ut teſtimonii certã
fidem referrent,ex quatuor nauibus uetuſtate ſemicorruptis duas magna cura,uſi illa-
rum armamentis materia & clauis refecerunt, Euriſque uela dantes incogniti Oceani
immenſis ſpatiis uſque adeo audacter ſe crediderunt,ut prætereuecti auream Cherſone-
ſum,& Samotarum,quæ Taprobana olim fuit,Gangeticíque item ſinus emporia & Cu
merum promontorium,ac deniq. Calecutham ſuperarint,nuſquam à Luſitanis conſpe
cti qui Indicam oram præſidiis obtinebant. Inde uerò ad Bonæſpei promontorium cur
ſum habentes,eo ſuperato dextrorſum per Aethiopiæ litora ad Heſperides inſulas con
tra Praxium promontorium,altera tantum naui,non amplius quam uigintiduo homi- D
nes ſemiuiui peruenere. Ibi qui totum undique emenſi orbis ambitum circuierant, Bar
barorúmque mille inſidias,& omnem maris ſeuitiem euaſerant,à Luſitanis inſulæ præ-
ſidibus cuſtodiæ traditi ſunt. Neç multo pòſt tamen ex his Hieronymus Plegaphæta
Vicentinus,uoto pro ſalute reditúque ſuſcepto,ad Clementem Romam uenit. Is tãto
ſubternauigati orbis miraculo fidelibus teſtimoniis comprobato,multa noſtris admirã
da,obſeruãdáque poſteris,pictura & ſcriptis adnotata depoſuit: ſic ut Magalanes nihilo
fœlicior Blaſco,ſed inuſitata laude præſtantior exiſtimari poſſit,niſi inauditi antea freti
faucibus adinuentis,tantæ rei infirma adhuc fides famã eleuaret,quum nemo hactenus
à uiginti quinque annis eas fauces ſedulo quæritans intrarit aut uiderit. Neque operæ
pretium eſſe reor,ut à legentibus hoc loco,& ad Hiſtoriæ contextum properantibus,
ueniam deprecer,quod me ii tres uiri inclytis heroibus comparandi, ab inſtituto lon- E
gius abſtraxerint,quando eos omni laude ad perennem nominis famam exornandos
putem,ueterum Græcorum more,qui ingeniorum fœcunditate & gloria pollentes,nõ
ipſos modo admirandarum rerum,& regionum inuẽtores,ſed minorum etiam artium
opifices,carminum ſuorum præconiis,æternitati conſecrarunt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXV.

ADVLTO iam uere Cæſar Neapoli profectus, non. Aprilibus à
Capena porta Romam intrauit, triumphali exceptus pompa ab om
nibus ſacerdotum, Romanorúmque ciuium ordinibus. Adduxe
rat præſidii cauſa ueteranam Hiſpanorum legionem, & ſeptin-
B gentos equites cataphractos, eò minore populi lætitia, quòd pleri-
que eoſdem militum atroces uultus agnoſcerent, qui recentis cla-
dis, omniúmque ſuppliciorum, quæ perpeſſi eſſent, memoriam
renouabant; eò quidem grauiùs & acerbiùs, quòd Paulus Ponti-
fex nouo exemplo ad exornandos regionum arcus, ſingulis mercatorum & opificum
collegiis pecuniam imperaſſet; ſcilicet ut Cæſariani importuno ſumptu ſtudioſè coleren
tur, à quibus ſummæ calamitatis iniurias pertuliſſent. Exceptus eſt ea parte Vaticanæ do
mus, quæ exornata laquearibus aureis, & marmoreo inſigni podio deſpectat Vrbem,
qua etiam Alexander ſextus Carolum Galliæ regem ſuſceperat. Exinde diſſimulata per
ſona cum paucis perambulauit urbem, miratúſque rotundi templi, quod olim Pan-
C theon fuit, incomparabilem ſtructuram, in ſummum faſtigium eius teſtudinis per plum
beos gradus aſcendit, ut uniuerſam urbem oculis ſubiiceret. Quatriduo autem mora-
tus Romæ, non obſcura ſuccenſus bile in Gallos pridie quàm proficiſceretur grauiſſi-
mam habuit concionem, qua animi ſui intimos ſenſus ardentiſſima facundia denudauit,
quòd Gallorum legati penè conuitioſè poſtularent, ut Henrico regis filio Mediolanen
ſis principatus dominatum beneficiario iure adiudicaret. Id ſiquidem Cæſarem conceſ
ſurum perplexis paulo antè ſermonibus promiſiſſe Claudius Velleius aſſerebat. Qui-
bus propè importunis atque alienis reflagitationibus Cæſar ita offendebatur, ut fidem
ſuam nulla certa pollicitatione obſtrictam Gallorũ procacibus uerbis ſuggillari ægerri
mè ferret, reſpondendúmque ideo Gallis, & nomen ſuum à calumnia defendendum ge
D neroſa concione arbitraretur. Itaque grauiter commotus, in eo conclaui, in quo Paulus
Pontifex iterum ad ſacra obeunda ſolennes amictus induere, & gemmata tiara exorna-
nari conſueuit, aduocatæ concionis inſtar in corona ſtans uerba fecit, aſtante Pontifi-
ce, cunctóque ſenatu, & principum ferè omnium legatis, ſic ut circunfuſa totius au-
læ turba Hiſpanico ſermone loqnutus audiretur. Primum omnium ueterum odiorum
cauſas, quæ adhuc inter Gallos Auſtrianámque domum uigerent, facundiſſimè com-
memorauit; oſtenditque, neque Franciſcum regem, neque ſuperiores Galliæ reges,
ictorum fœderum legibus unquam ſtetiſſe, quum ſibi Burgundiam ereptam, & repu-
diata atque iniquiſſimè intercepta connubia quereretur, & paſſim Franciſcum regem
acerbè perſtringeret; quòd bello uictus, captúſque, ac humaniter dimiſſus, nihil eo-
rum quæ pro obtinenda libertate pepigerat, cuſtodia ſtatim exiliens, præſtitiſſet; ſed ab-
E rupta fide iuſiurandi, totum propè terrarum orbem aduerſum ſe tam ingratè quàm im-
piè concitaſſet, quum ad Turcas uſque, miſerit legatos ut hoſtilia pari odio aduerſum
ſe molirentur; ſcilicet ut inania aut exoleta iura oſtentans Ciſalpinæ Galliæ dominatum
inuaderet, quod ſibi Auguſtali atq. legitimo iure partum, tãquam tuendis reliquis ipſius
regnis maximè opportunum, omnino ſibi retinendum ſtatueret, ne ſibi maritimũ adeun
dæ Hiſpaniæ, aut terreſtre adeũdis Germaniæ & Belgarum regnis tutum & liberum iter
præcidatur: quandoquidem nequaquã ſit dignitatis in Cæſare per alienas terras tranſitus
facultatem precario petiuiſſe. Propterea Franciſcum nefario auſu Caroli Sabaudii auun
culi ſui Allobrogum regiones in Tranſalpinis, & Ligurũ in Subalpinis immaniter occu-
paſſe, ut inde ad inuadendũ Mediolanenſe imperiũ ire pergeret, Gallorum cõſuetudine,
qui nouarũ prouinciarum auidi, quin aliena & proxima quæq. occupent, neq. pudore, neq.

ſure contineri queant. Quarum rerũ in ueſtigio eos ſæpe pœnitere oporteat, quum ui & A
armis æquo ſemper Marte iudice, eorum inſolentia retundi reprimíque ſoleat. Id uerò
agreſtis impudentiæ ſibi uideri, quòd Franciſcus Mediolanenſis imperii poſſeſſionẽ ideo
ſibi concedi expeteret, ut ſinguli minores eius liberi, ſublata omni honoris atq. potentiæ
obtrectatione pariter exornentur atque ditentur; ne ſcilicet Henricus iuſto dolore angi
poſſit, quum in fratre minore Carolo Aurelianenſem principatum, in Franciſco autem
maiore, non Galliæ modò ſed Britanniæ etiam citerioris coronam, ex paterna hæredi-
tate conſpiciat. Non hoc equidem eſſe uel dignitatis uel Fortunæ ſuæ, ut alienos potius
quàm ſuos liberos exornet, & ſtultiſſima ratione intempeſtiuæ liberalitatis laudẽ quærat,
qua inimicæ ſtirpis dubiæque fidei hominum opes augeantur, quibus aucti rurſus aduer
ſum ſe inſtructiores, uti ſemper fecerint, inquieta arma reſumant. Itaque neq. hæc inſo- B
lenter poſtulanti tributurum, neque paſſurum ut Sabaudius Carolus tanta cũ iniuria ſpo
liatus dimidia parte regni, diutius ab ſe, uti antiquitus in Romani imperii clientelam rece
pto oporteret, iuſtam atq. certiſſimã opem imploret. Proinde ſe recta ad Alpes, & in Gal-
liam uſque progredi ſtatuiſſe, ut propinqui ſui, ſociíq. principis, & Romanì imperii clien
tis iniurias defendat. Hæc adeo graui concitatáque facundia, oréque flagranti protulit,
ut ſubiungeret, ſe inuitum in id bellum trahi, in quo multas gentes nihil mali meritas &
inſontes, ipſorum principum iracũdia atque obſtinatione, cladem eſſent ſubituræ; propte
rea pietate Chriſtiana tacto ſibi ſatius uideri, & reipublicæ quidem utilius, ut ipſe & Fran
ciſcus ad ſingulare certamen deſcenderent, enſéq. & pugione dimicantes controuerſiam
finirent. Tum uerò Pontifex clementiora ominatus, Cæſarémq. complexus obſecrauit, C
ne uel non iniquæ iracundiæ impenſius quàm pietati indulgere mallet, Gallóſq. oratores
Maconium & Velleium quædam reſpondere paratos diremit; nam hi ab initio concio-
nis à Cæſare fruſtra poſtularant, ut Gallica lingua uti nellet, ut opportuna ipſorũ reſpon
ſa acciperet. Sed Cæſar ſe ideo Hiſpanicè loquuturũ dixit, ut à pluribus id idioma Roma
no eloquio proximum acciperetur. Per hunc modũ prolato animi ſui decreto, & reiectis
regiis legatis, per Caſſiam uiam in Etruriam contendit. Senenſes intrantem ipſorũ fines
Pientia urbe liberaliter exceperunt, ueteréq. ſuo ſtudio Cæſaribus addicti, quũ Senis ap-
propinquaret, erectis paſſim triumphalibus ornamentis, cum exquiſita Tunetanæ uicto-
riæ gratulatione, ſubeunti portam urbis claues ad declarandam antiquæ propenſionis fi-
dem obtulerunt. Alfonſus Picolomineus Amalphi regulus equi frena rexit, cunctíque D
demum ciuitatis ordines, uiríque ſacrati præcinentes hymnos, ad aram templi maximi
deduxerunt. Suſcepit eum pereleganti hoſpitio, miróque ornatu perpolito Marius Ban
dinus, in quo uel ob id quòd Archiepiſcopi germanus eſſet frater, ſummum Cæſariana-
rum partium, & popularis factionis ſtudium eminebat. Nam eo tẽpore populares in fa-
ctioſa ciuitate principes euaſerant, quum obſoleſcente potentia antiquæ nobilitatis, reli-
qui duo ordines, qui tum nonarii & reformatores appellabantur, eximia authoritate in
republica Pandulfo Petruccio principe potiti, impotenti demum popularium impetu per
cruentas contentiones interfecti pulſique fuerant, quoniam Clementi Pontifici, & Gal-
lis fauiſſe credebantur. Inuiſit Cæſar urbem luculentiſſimè omnibus, quæ excogitari pote
rant, elegantiæ ornamentis inſtructam; ſpectanſque mirabundus innumerabilem pro-
pè fœminarum multitudinem; nam hæ inter Italicas præcellentis formæ, & elegantis inge E
nii ſingulare decus conſtanti omnium ferè fama obtinent. Exinde iuuentus extremæ
iucunditatis ſpectanti Cæſari theatrales ludos edidit, per hiſtriones uariarum lingua-
rum cum multo ſale leporem affectantes; pugilque omnis Senenſium ætas ab inuetera-
to ludicri certaminis ſtudio ad Cæſaris oblectationem incomparabili ardore dimica-
uit. A Senenſibus autem ad Florentinos prouectum Cæſarem Alexander Medices
gener excoluit, & Coſmianis in ædibus ita ſuſcepit, ut Etruſcis artificibus ex mirifica
ingeniorum ſolertia ſimulachra, uaríque generis pegmata erigentibus, nonmodò ſu-
peraſſe Senenſes, ſed ueterum Romanorum magnificentiam æquaſſe cenſeretur.
Inuiſit Cæſar arcem nuper ab ipſo Alexandro conditam, inſtructámque admirabili
tormentorum apparatu, uſque adeo mirabundus, ut quum tanta uidiſſet præſidia,

A quando reliqua ſibi curæ fore diceret, grauiter obteſtaretur generum, ut liberis ope-
ram daret, de unáque præſertim ſalute corporis ſolicitus eſſet; tanquam in ſubacta armis
ciuitate regnanti, inſidiæ à multis forent pertimendæ. Paucos pulcherrima in urbe
moratus dies, diſceſſurus ex itinere Caianam adiit uillam, admirabili ſtructura terre
no in cliuo ædificatam à magno Laurentio Medice, nullúmque tum ea loci facie,
tum erudito ornatu, iucundius ædificium ſe uidiſſe teſtatus eſt. E Caiana Piſtorium, at
que inde Piſciam, & mox Lucam intrauit; tanta alacritate amicæ ciuitatis, ut neque ſplen
didius excipi, neque donari liberalius, neque uberius ali exercitus, comitatúſque om-
nis poſſe proceres iudicarent. Inuiſit etiam urbis de ſua libertate ſolicitæ munitionem,
intra extráque muros circundans, laudauítque militaris peritiæ erecta propugnacula; tri
B duóque moratus, ornatiſſimæ quanquam modicæ ciuitatis opulentiam, quæ tyrannis
aliquando ſeruiuerit, & ſuperioribus temporibus Cæſarum auſpiciis libertatis iura de-
fenderit, decurionibus commendauit, & ut in colenda fide perſeuerarent admonuit.
Luca profectus per Macræ amnis ualles, Apuanóſque ſaltus Apœnino tranſgreſſo ad
Aſtam urbem contendit, ubi reperit Foſſanum ab Antonio Leua expugnatum, &
Franciſcum Salaſſum regulum alienatum à Gallis, proptereáque deficientem Antonii
opera in partes traductum; quanquam eius equites fide integra erga regem, eum ad ho
ſtes euntem minimè ſequerentur, ſed ad Gallorum præſidia deteſtati præfecti ſui faci-
nus redirent. Quo fœlici rerum initio Cæſar, ut Alpes maturè tranſiret magis & magis
accendebatur. Philippus ſiquidem Sciabotus Ammiras, uti ſupra docuimus, damno-
C ſa interpellatione Ioannis Lothoringiæ Cardinalis ſpe pacis deceptus, à cogitatione bel
li diſceſſerat, & oppida quæ redegiſſet in poteſtatem præſidiis confirmans, audito Cæſa-
ris aduentu ad regem redierat, exiſtimabátque occupata facilè defenſurum aduerſus Cæ
ſarianos, nam Taurini cuſtodiam Buriæ uiro forti attribuerat, & Paliciam illuſtri Scia-
bania ſtirpe progenitum iuuenem, proptereáque auiti decoris auidum, cum duabus alis
grauis & leuis armaturæ equitum, & tribus peditũ uexillis Foſſani collocarat, quum pau-
lo antè Hanebaldus Penerolum tuendum ſuſcepiſſet. Cæterum Palicia aliquandiu tor-
mentis oppugnatus ab Antonio, & multarum rerum inopia preſſus, quod malignitate at-
que perfidia Franciſci Salaſſi, ad Cæſarem tranſire cogitantis, uti ille iuſſus erat nec ſatis
commeatus accepiſſet, nec demum fruſtra expectatus, uti promiſerat, ullam opem attu
D liſſet, planè deceptus, uictúſque his malis atque periculis Antonio deditionem fecit, ea
conditione, ut cum ſuo omni præſidiario milite incolumis abiret, ſed generoſos equos
& militares ad unum omnes, retentis tantum ad iter in Galliam obeundum humiliori-
bus, cunctáque ſimul tormenta uictori relinqueret. Habebat in animo cõſtitutum Cæſar
omnino inuadere Galliam, ut ita faceret ab Antonio Leua in arcano perſuaſus, ſic ut de
itinere tantum rationéque inferendi belli à ducibus ſententias eſſet quæſiturus. Explora
tam enim & planè certam fore uictoriam diſſerebat Antonius, ſi domi ſuæ Gallos nihil
hoſtile metuentes, & imparatum adhuc regem adoriretur, & copias quæ erant magnæ at
que mirificæ ad prædam ditem opulenti regni ſtatim induceret, latéque euageretur. Ne
que enim apparebat regem prælio certaturum, nullis præſertim Heluetiorum auxiliis fre
tum, & ad Flandricos fines nouum contra ſe Belgarum exercitum expectantem; quando
E nihil inſanius atque miſerius Franciſco regi uideri poſſet, quàm ſi Galli periculoſam pu-
gnæ aleam ſubirent: quandoquidem in unum aduerſi prælii caſum atque diſcrimen, & ſa
lutis omnium & imperii Fortunam adducturi crederentur. Vna ſiquidem celeritate aie-
bat Antonius præoccupanda eſſe Gallorum ingenia, ne expedire conſilia, & ſeſe collige-
re poſſent, poſtquam diuerſo perturbati bello, & ancipiti diſtracti metu, tantas uires quan
tas opus eſſet ad reſiſtendum habere nequirent; proindéque nuſquam in acie conſiſtere
audentes, terram patriam paſſim terrifico hoſti peruaſtandam permiſſuri eſſent. Beſtias
feras nuſquàm aptiùs atque faciliùs à uenatoribus opprimi & capi conficique poſſe, quã
in ipſarum cubiculis & luſtris, ubi cum catulis commune uitæ periculum ſubeant. Anto-
nius ex prouentu uictoriarum ſuarum, uſque adeo Gallicæ militiæ elatus contemptor
euaſerat, ut ex uaticinatione quorundam futura prædicentium, Carolum Galliæ regem

euaſurum,& ſe uoti compotem apud Pariſios in ipſa uictoria fato conceſſurum profite- A
retur. Huic tanquam immodico,& ut uideri poterat intempeſtiuo conſilio unus antè
alios Vaſtius ipſe & Ferdinandus Gonzaga ita refragabantur,ut Vaſtius de ſcripto ſen-
tentiam ſuam proferret & poſtea publicaret, & Taurinum antè omnia expugnandum
cenſeret. Eadem erat ſententia Gonzagæ,qui Gallos Foſſani expugnatione perterritos,
ſi tot uires quæ iam paratæ eſſent Taurini mœnibus admouerentur, minimè laturos ar-
bitrabatur. Non enim uel ciues ipſos natura imbelles,uel ipſorum præſidii Gallos,qui nō
eſſent multi,iuſtum oppugnationis impetum toleraturos,quod ſi fortius aliquandiu ſu-
ſtinerent,nullam tamen tanquam undique obſeſſos,qua ſe alerent, commeatus facultatē
habituros, ideóque breui facturos deditionem affirmabat. Taurino ſiquidem,quod eſſet
prouinciæ caput,in poteſtatem redacto, cuncta facilè reliqua oppida ad priſtinam ipſius B
Caroli Sabaudii naturalis atque humaniſſimi principis fidem eſſe reditura;atque eo mo
do firmiſſima Pœninis & Cottiis Alpibus clauſtra poſſe imponi,ut in poſterum ab Italia
Tranſalpinæ gentes arcerentur. Porrò Cæſar ire in Galliam certus,prӕterquam quod
unius Antonii Leuæ iudicio uirtutíque plurimum tribuebat,tribus etiam de cauſis in id
bellum ingenti animo ferebatur, quòd Mariam ſororem Belgis imperantem,uti erat uiri
lis animi mulier,è Belgio Gallis arma inferre iuſſam,& iam peramplas cogentem copias,
commutato conſilio neque eludere neque deſerere nolebat. Pro certo quoque didicerat
Gallos ab Heluetiis auxiliarias legiones ſua conſuetudine oblatis ſtipendiis in commu-
ni eius gentis concilio impetrare nequiuiſſe; quòd aſtuta gens neutri partium ex profeſ-
ſo ſtudere uideri cupiebat,ut aucta apud Gallos ſuſtinendi belli neceſſitate opem ſuam C.
carius uenditaret. Poſtremò quòd Franciſcus Salaſſus Antonii Leuæ opera à Galliæ re
gis amicitia ueteris clientelæ, militiáque diductus in partes tranſiiſſet,& Galli nullū pro-
pe peditatum prӕter duas Germanorum mercēnarias legiones,quas Gulielmus Fruſtem
bergus dux turbidus,& multorum perditorum atque exulum militum collector adduxe
rat,cui rex confideret,eſſent habituri. Reliquas enim copias ex Galliæ delectibus con-
ſtare, quod genus militum è ſingulis eductum prouinciis,non magnum militiæ uſum ha
bere iudicabat. Quod ſi paulo audacius atque fœlicius in media Gallia res gereretur,
Gallos profecto domeſticis incommodis permotos,& Taurinum,& reliqua oppida ſine
uulnere deſerturos. Adiuuabat etiam decretum Cæſaris Andreas Auria, qui non dubiam
ſpem præbuerat Rhodanum amnem ſtabili triremium ſuarum cathenato ponte poſſe cō D
iungi,& per Narbonenſem regionem ab Hiſpania,tum commeatus, tum omnis generis
auxilia benè gerendo,& conficiendo bello,expectari poſſe prӕdicabat. Suberat etiam in
arcano Cæſaris occulta ſpes potiundæ per proditionem Maſſiliæ;nam ſicuti poſtea à præ
claris ducibus accepimus, per Antonium Leuam quoſdam,qui eam urbem proderent,
ſed qui poſtea fidem mutarint,promiſſóque defuerint; tentatos fuiſſe conſtabat. Itaque
coeuntibus iam undique longè maximis equitum & peditum copiis, Cæſar multiplici iti
nere,ſed præcipuè per maritimas alpes,& per Tēdanos colles prouinciæ fines intrauit,
ſubſequente à Sauonæ portu Auriana claſſe, quæ multas Italicarum cohortium copias ſu
ſtulerat, quibus Ferdinandus Sanſeuerinus Salernitanus princeps imperabat. In his clari
ueteréſque præfecti eminebant Auguſtinus Spinula Ligur, & Petrus Maria Roſcius Par
menſis ſancti Secundi regulus,Hippolytúſque Correggius,& Hieronymus Sanctouita- E.
les Salenſis. Horum primo impetu capta direptáque eſt urbs Antipolis, quæ eſt ultra
Varū amnem poſita contra eas Inſulas quas Lerones antiqui,noſtri hodie Leres uocant.
In ea oppugnatione,quòd ab armatis agreſtibus impigrè defenderetur,& triremes à ma
ri admotis proris tormenta in ſocias cohortes tumultuario procurſu murum inuadentes
ab errante ictu diſploderent,amplius trecentos milites Salernitanus amiſit; atque inde
Ferdinandus Gonzaga cum ſuo equitatu adductis ſecum aliquot Salernitani cohortibus
ad urbem Gratiam prouectus eam ſine uulnere in deditionem accepit, ſubſequentéque
uniuerſo exercitu,ipſóque Cæſare ad Forum Iulii celebrem olim urbem,& Vocontiorū
planam, frequentémque ædificiis regionem penetratum eſt; in Alpibus quodam omine
capto ex ſyluarum incendiis,quæ continenti flamma ardentibus facilè pinetis,non paruū
numerum

A numerum calonum atque lixarum, mercatorúmque & mulierum præſertim caſtra ſequẽ
tium turbam combuſſerat; concrematis multis impedimentis & ſarcinis, quibus milites
ne eodem igne corriperentur opem ferre nequiuerant. Fuere enim tum qui dicerent his
ignibus uictoriam portendi, quòd prælucentes undiq. flammæ lætitiam prænunciarent.
Alii à periculoſo ingreſſu infauſtum belli ſucceſſum, & iacturam impedimentorum, uti
poſtea euenit, ſignificari contendebant. Cæſar circa Forum Iulii aduenientes copias in
unum coëgit, productáſq. ſub uexillis lætus inſpexit, nam ſicuti à Vaſtio accepimus, nuſ-
quam maiores & ornatiores copias Chriſtiano bello Cæſarem unis in caſtris habuiſſe cõ
ſtabat. Nam Germani quinquaginta ferè cohortium uexilla implebant, quæ Germani-
ca conſuetudine paulo minus quingentos pedites ſingulæ continebant. Has legiones im-
B perio regebant Tamiſius dux uetus, & Gaſpar Georgii Franiſpergi clariſsimi ducis filius.
Hiſpanos autem octo milium numerum ſuperaſſe; cuius gentis nuſquam antea tantam
multitudinem, adeóque militariter inſtructam ſe uidiſſe dux ipſe teſtabatur. Hunc Hiſpa
norum numerum ſuperabant Italici, qui præter deſcriptos conductóſque ſtipendio uo-
luntariam & liberam prædæ ſpe militiam ſequebantur. Magnum autem grauis armatu-
ræ equitum numerũ Maximilianus Iſelſtenius Belga ex Burgundia, inferioréq. Flandria
adduxerat. Sed cataphractos omnes uel Italici uel Hiſpanici generis ductabat Ferdinan-
dus Toletanus Albæ regulus. Veterano autem leuis armaturæ equitatui præerat ex ſuo
ueteri munere Ferdinandus Gonzaga. Huic adiunxerat Alexander Medices alam Etru-
ſcam Valerio Vrſino duce, quæ manus in uniuerſum mille galeatorum equitum ſum-
C mam efficiebat. Tormenta uerò magna ex parte ſuppeditabat claſsis, quæ oram lege-
re iuſſa, commeatibus etiam ex propinquo litore caſtra ſubleuabat. At Franciſcus de
animo Cæſaris aduerſum ſe uehementer concitato, & de ſingulis inſtituti ab eo belli
conſiliis edoctus, quòd ad eum Ioannes Bellayus Cardinalis Pariſienſis memoriter ex-
cepta atque deſcripta ea Cæſaris concione quæ in Vaticano habita fuerat, diſsimulato
habitu, mutatíſque ad celeritatem iumentis in Galliam percurriſſet, tota ſua inani ſpe
concordiæ deiectus, facilè agnouit quanto cum incommodo Philippus Ammiras pau-
lo antea ad Taurinum in ipſo curſu benè gerendarum rerum fuiſſet retardatus, & quam
ipſe eſſet imparatus, ad ſuſtinendum bellum grauiſsimi hoſtis, à quo terra maríque præ-
miſsis ingentibus copiis peteretur. Hæc anxiè quoque confirmabat Cardinalis Lotho-
D ringius, qui apud Senas fruſtra cum Cæſare de compoſitione fuerat colloquutus, aſſere-
bátque ea mente eſſe Cæſarem, ut non modo Mediolanenſis imperii poſſeſſionem ſibi
retinendam eſſe, ſed aſperrimo in uiſceribus Galliæ excitato bello, Burgundiam cite-
riorem, quæ ad Heduos pertinet, armis repetendam decerneret. Itaque Franciſcus uti
pericula poſtulabant, undique euocatis ad bellum beneficiariis ſuis, & tota nobilitate
arma capere iuſſa, legiones iampridem inſtitutas in prouinciis accerſebat, cogebátque
circa Lugdunum, ut inde ad Auinionem progrederetur, & ex propinquo irrumpen-
tium hoſtium aduentum & impetum diſpoſitis præſidiis exciperet. Interim per Legatos
dabat operam ut ab Heluetiis iuſta auxilia mercede compararet, & Picardiæ fines ualidis
copiis aduerſus Belgarum irruptiones confirmaret, nam à Maria regina conſcribi ma-
gnum exercitum Henrico Nanſoo duce, atque induci in Galliæ fines audiebat, qua pote
E rat etiam diligentia eos duces quos in præſidiis Subalpinæ regionis decedens Ammiras
reliquiſſet, pecunia & nouis copiis confirmabat. Nam Iacobus Medices ad obſidendum
Taurinum relictus à Cæſare, & Franciſcus item Salaſſus paſsim bellum gerebant, aduer
ſus Gallos, ſic ut cruenta minuta prælia in expugnatione oppidorum ederentur, quibus
clari nonnulli fortiſsimique uiri utrinque caderent. Nam M. Antonius Cuſanius Inſuber,
quum emiſſus Taurino ad oppugnandum Sabinianum contendiſſet, potitúſque exterio-
re templi edificio magnam uim telorum & armorum omnis generis à Cæſarianis ibi præ
paratam ſuccenſa domo concremaſſet, & Scalengum ſubſidio cum cohortibus tre auſum
commiſſo certamine profligaſſet, in ipſa uictoria uir excellenti uirtute glande traiectus
occubuit. Interea Franciſcus nihil quod ad ſalutem Galliæ pertineret intentatum relin-
quens, in Italia parandas nouas copias, Genuámque Cæſari opportuniſsimam urbem de

trahi poſſe ratus, ad Mirandulam cõſcribi nouum exercitum iuſsit;qua in re ſtudioſi Gal A
lici nominis duces cogendis undique cohortibus operam dabant, Caninius Gonzaga,
Cæſar Fregoſius, Annibal Nouellarius, & Pallauicinus Vicecomes Inſubrũ clariſsimus,
quibus etiam acceſſerat Petrus Strozza Florentinus exul. His omnibus rex præfecerat
Guidonem Rangonum, cuius militari ingenio magnopere confidebat. Itaque Guido cũ
octomilibus peditum præter Parmam atque Placẽtiam ire pergens, Derthonenſibus ex
itinere commeatum ei præbentibus, præter Scriuiam amnem, Genuam ſuperato Apœni
ni iugo prouectus eſt. Interea Cæſar è Foro Iulii motis caſtris ad ſancti Maximi Vocon-
tiorum oppidum peruenit, paſsim effugientibus incolis, ſed plenos uariis commeatibus
uicos ita relinquentibus ut Cæſariani alerentur ſimul, & aliquantam prædam reperirent,
quum nulla hoſtium armata manus occurreret. Erat autem adeo multa ſingulis in pagis B
ruſticaniſque tuguriis præter triticum multiplexque legumen, aridæ ficus, & amygda-
læ, caſei, & ſalitæ carnis copia, ut ſi frumẽta deeſſent his cibariis multo amplior exercitus
per multos dies ali poſſet, poſtquam adulta iam dum æſtas fructus recentes affatim undi-
que ſuggereret propter admirabilem pomiferarum arborum, quibus ea terra paſsim cõ
ſita eſt, frequentiam. Auria quoque in Tolonæ portum claſſem intulerat. Is antiquitus
Taurenta portus fuit, turrémque habet, quam metu tormentorũ territis cuſtodibus Au-
ria in poteſtatem redegerat, commodéque terreſtres copias cunctis ſubſequentis claſsis
per oram copiis ſubleuabat. Galli autem edicto regis quantum poterant frumenta & cõ
meatus omnes longè ab ora maritima, itineréque hoſtium ad remotiora ædificia, muni-
táque loca reducebant, cui negotio præpoſiti fuerant Montegianus inſignis equitũ præ- C
fectus, & Boiſsiuus Goſſerius Arcturo patre, aulæ regiæ quondã magiſtro, Gulielmóq.
Ammirante, qui ad Ticinum cecidit, patruo clarus. Hi cataphractorum & leuis armaturæ
equitum binas alas adduxerant, & tres peditum cohortes, quæ equitibus præſidio forent,
progreſsíque in eas partes per quas Cæſariani iter facturi uidebantur, paganos excedere
ædificiis & demigrare, & domeſticas copias retro auehere, ne his potiretur hoſtis, coge-
bant, qui ſegnius id feciſſent atrociter mulctabantur, ſic ut accumulatis antea pabulis fa-
ces ſubdere, & fœdè uini dolia perrumpere, ac frumenta quæ aſportari non poterant eo-
dem igne corrumpere lugentibus incolis properarent. His conficiendis rebus occupatos
hoſtes, exploratores Epirotæ anteeuntes ſuóque more prædam quæritantes, ad Brugno-
lam oppidũ proceſsiſſe Gallos Gonzagæ renunciarunt. Is uti maximè cupiebat longius D
& introrſus ad hoſtes nondum percurrerat, ægréque à Cæſare impetrare potuerat, ut ſuo
munere fungi, quod eſſet utiliſsimum & propè neceſſarium noſcendis hoſtium conſiliis
permitteretur. Cæſar enim uni Antonio cuncta deferebat, qui ſine ſe quicquam tentari,
ut laudis cupidiſsimus nolens, hoſtes ipſos tota mole copiarum inuadendos, nec aliter ex
citandos eſſe differebat. Itaq. cohortante Vaſtio, & Cæſare permittente, Gonzaga omnẽ
ferè leuis armaturæ equitum multitudinem ad iter expedit, poſtulátque ut Tamiſius cũ
legione Germanorum ſecum eat, ut equitibus præſidio ſit, primóſque omnium præmit-
tit Paulum Luciaſchum, & Zucerum Epirotam, ſpectatæ ſolertiæ atque uirtutis ueteres
præfectos. His præcurrentibus ad Brugnolam Montegianus atque Boiſsiuus ab incolis,
qui refugiebant, de aduentu hoſtium cognoſcunt, & quum alter extemplò abeundum eſ-
ſe, nec ullum pugnæ diſcrimen ſubeundum eſſe diceret, alter Montegianus ingenio elato E
ferocique, turpe ſibi fore teſtabatur, ſi de profectione prius cogitaret, quam ora hoſtium
uidiſſet. Nec multo pòſt undique Cæſariani uolitantes conſpiciuntur, & Boiſsino ſe ſub-
ducere parante Montegianus equitibus tuba ſignum dat, ut arma capiant & conſcendant
equos. Gonzaga nonas turmas primis ſubmittit, imperátque ut prælіando hoſtes diſti-
neant, donec ipſe cum reliquis alis, & Tamiſius cum legione ad oppidum perueniant.
Itaque inuadentibus Cæſarianis prælium oritur, obuertunt ſe Galli equites, & fortiter re
pugnant tanta conſtantia roboréque denſatæ alæ, ut primi pellerentur, ſed aucti ſubſidiis
pugnam inſtaurarent, quo caſu Sampetrius Corſus qui cohortibus præerat, ad equitatũ
utrinque lunato flexu cohortes peritè applicat, & per ſclopettarios rem gerit, multiplica
tiſq. & inſultantibus Cæſarianorum turmis atrox prælium editur, duóque fortiſsimi præ

fecti

A fecti, Pelacanes Bononienſis, & Stephanus Puneius nirtute animi & decore formæ nemi
ni ſecundus, ideóque Gonzagæ cariſsimus interficiuntur. Sed ſuperuentu Valerii Vrſi-
ni, & Cantelmi Populenſis reguli cohortes perturbantur, proculcatæque equorum impe
tu capto Sampetrio proteruntur; funduntur equites peditum præſidio deſtitui, paucíſq.
interfectis ad unum omnes, ita ut nec tubicen effugeret, capiuntur. Montegianus ipſe ue
ſana ferocia diu repugnans à Marſilio Brixiano equite capitur, eãdem ſortem ſubiit Boiſ
ſiuus, repertúſque abiectis inſignibus gregarii equitis habitu ad Gonzagam de facie agni
tus deducitur. Eo die Gallorum temeritate Montegianíque præſertim inſolentia id acce
ptum incommodum fuiſſe conſtat, quo Brugnola effusè direpta eſt. Exinde cognitum eſt
ex captiuis regem ad Auinionem copias cogere, nihil tamen de pugna cogitare, niſi Hel
B uetiorum auxilia recepiſſet, quæ impetrata fuiſſe, & iam eſſe in itinere Galli dictitabant.
Cæſar eo fœlici initio lætatus, ſupra Maſsiliam ad Aquas Sextias caſtra promouere cõſti
tuit, atque item propius Maſsiliæ mœnia intueri, & certius explorare an aliquis in ea ur-
be tumultus à proditoribus nouíſque rebus ſtudentibus ciuibus ſentiretur. Itaque diu ur-
bis munitiones ex propinquo contemplatus, quum nemo ſuorum ſciret cur in conſpe-
ctum ſe dediſſet, paulo pòſt ad caſtra rediit, & Vaſtius in Arelatenſem uſque agrum ex-
curſionem fecit, eo euentu, ut plerique Arelatenſes nihil hoſtile expectantes, uagatíque
per uillas ruráque, ab equitibus interciperentur. Per eos dies Franciſcus rex, Franciſcum
Delphinum filium hæredem regni & nominis deſtinatum repentino oppreſſum morbo
amiſit; tanta totius aulæ mœſtitia, ut ab omnibus æquato dolore iuuenis florentiſsimus,
C uirtutéq. bellica inſignis, & regiis præditus uirtutibus, tanquam immiti fato ereptus, effu
ſiſsimè lugeretur. Nec defuere qui ſuſpicarentur eum ueneno fuiſſe ſublatum, cuius
nefarii criminis repente reus factus quidam Sebaſtianus Montecuculus pœnas dedit,
quum ab equis in compito in diuerſa currentibus diſcerperetur. Nonnulli præcipiti iudi
cio eum damnatum ferebant, tanquam inſontẽ, qui dolore uictus inter immania tormen
ta, ut calamitati ſuæ finem imponeret, ſe reum miſer feciſſet, & authores tanti facinoris
Antonium Leuam & Ferdinandum Gonzagam nominaſſet, qui obruti tantæ infamiæ
nomine calumniam à perdito impudentiſsimóque homine temerè impoſitam anxiè di-
luere contendebant, quum nonnulli Delphinum ex nimia iactatione in ludo paruæ pilæ
æſtuantem, ſudoréque madentem, frigidam intemperanter hauſiſſe prædicarent, nullis
D præſertim apparentibus ueneni indiciis, quando præcordia uiſceráque eo immodico ri-
gore correpta extincto penitus innato calore mortem acceſſerint. Quum ad Aquas Sex
tias caſtra haberet, nec iam claſſe iuuaretur, quòd magnũ regionis ſpatium à Tolonæ por
tu ad Aquas Sextias intercederet, itinere preſertim latrociniis infeſto, quòd incolæ deſpe
ratione rerum ſuarum notos ſaltus inſiderent, & uiatores præſidiáque eorum inuaden-
tes interficerent, fames in caſtris ſentiri cœpit, quòd cocta Cerere carerent, & fructibus
noxiis milites uterentur; Nam tametſi frumenta undique ſuppetebant, nulla tamen mo-
lendi tritici erat facultas; quoniam à Gallis paulo antè molæ frumentariæ perruptæ di
ſiectæque fuerant, ac niſi ab Hiſpanis & quibuſdam Italis refectæ cuſtoditæq. certis præ-
ſidiis molæ forent, nemo in caſtris uel inter proceres nobiliſsimos erat, qui conuiuiis pa-
nes apponeret. Quibus de cauſis fiebat ut Germani præſertim morbos conciperent, atq.
E eo peſtilentiores, quòd muſto ex uuis non planè maturis expreſſo è galeis auidè biberent,
quæ uentres facilè contaminabant; ſic ut interneciua profluuia paſsim orirentur, & fune
ribus caſtra complerentur. Quibus malis obuiam ibat Cæſar ualidis iuſtíſq. præſidiis ad
claſſem miſsis, ut inde opportuna famis ſubſidia peterentur. Nam Auria multa tritici co-
pia abundans pluribus ſimul furnis & clibanis Cererem excoqui iubebat, cæteráque expe
diebat cibaria, & in his nauticum panem, cuius magnam uim in claſſem ideò contulerat,
ut terreſtribus etiam militibus deſeruiret. Mirabantur homines cur Cæſar tamdiu apud
Aquas Sextias ferè inglorius hæreret, nec quicquam priſtino ardori ſuo ſimile moliretur,
nec generoſa cõſilia digna ipſo celeriter expediret; prius quam exercitus, Germanorũq.
præſertim grauioribus morbis tentaretur, & Heluetii hoſtibus auxiliares ſuperuenirent,
qui breui affore nunciabantur. Languebat fermè quarta pars legionum, & multo plures

morbus abſumpſerat, inter quos fato ceſſerat alter ducū Gaſpar Franiſpergus cum mino A
ribus præfectis atque ſigniferis ſupra uiginti. Ipſe quoq. Antonius Leua prioris ſui conſi
lii non obſcurè pœnitens, rarius & ſegnius apud Cæſarem ſententiā dicebat; perplexúſq.
atque obrutus magnitudine difficultatis Fortunæ manus dabat, decumbebátq. corpore
æger, atque animo deiectus, ita ut Cæſar ipſum de uictoria deſpondentis animum agno-
ſceret, & Vaſtius ex priore ſententia Leuæ oppoſitus, difficultatis cauſas conficiendi & re
præſentandi panis inopia militibus afferret, nihil ad inferendum ſtrenuéq. gerendum bel
lum obſtaret, quando Germani cæteriq. milites tritico cacabis excocto Neapolitanæ ob
ſidionis incōmoda patientiſsimè toleraſſent; ideóq. intempeſtiuè parúmq. honeſtè turpē
Cæſari, ignominioſam uerò ducibus maturi receptus uulgato inter milites rumore famā
parari, proinde milites quo iuberet Cæſar dum uires eſſent integræ fortiter eſſe perrupturos, B
ros, uel ſi hoſtem regem ad Auinionem æſtiuantē inuadere cuperet, uel adito Lugduno
in Burgundiam antiquæ ſuæ ditionis peruadere iuberet. Cæterum quum in his uerſare-
tur conſiliis Cæſar mari delatum ab Auria triſtem nuncium accepit, quo Guidonē Ran
gonum ad inuadendam Genuam appropinquare, & in Pociferam uallem ſe demittere ſe
rebatur. Igitur Auria de patriæ ſalute uehementer ſolicitus expedito cōſilio ſeptingētos
circiter milites Auguſtino Spinulæ legendos attribuit, cōtinuóq. triremibus Antonii Au
riæ deuehendos imponit. Antonius pari ſtudio ſolicitudinéq. ad ferendā patriæ opem in
citatus, uſúſq. nocturnæ auræ flatibus, uelis & remis ire cōtendit, ingreſſúſq. portum ci-
ues magna trepidatione liberauit. nam tota ferè ciuitas inexpectato metu perturbata eò
deſcendebat ut plerique uxores & liberos, carioréſque res ſuas nauigiis imponerent; alii C
plebsq. in primis, rerum nouarum prædæq. auida, reduci Fregoſios, & uetus Gallicæ ſer
uitutis iugum induci clamitans, correptis armis ad defendenda mœnia diſcurrebat, ſic
ut incerto ſtudio per regiones urbis tumultuosè deferretur. Sed conſpecto Spinula qui
ualidam præſidii manum adduxerat, primores ciues obliti ueterū factionum, memoréſq.
receptæ libertatis, in qua beatius iuuerent, magna ex parte leuati metu recreātur. Iam ho
ſtes ad ſancti Thomæ portam, quæ eſt ad occidentem, peruenerant, allatíſq. pluribus ſca-
lis & conſcenſis, in ſummum murum euadere, coronámq. occupare nitebantur. His con
ſpicui cohortatores aderant Guido ipſe, atq. Fregoſius, qui quum fruſtra portam ſibi ape
riri amicè ingreſſuris poſtulaſſent, aduerſum à ciuibus reſpōſum retulerant; proptereáq.
uim admouendam rati, acerrima atq. audaciſsima conſcenſione facta in urbem tranſcen D
dere conabantur, eo quidem maiore Genuenſium periculo, quod ad orientalem portam
quæ ad Feritorem hodie Biſamnem fluuium ducit, Pallauicinus Vicecomes, & Hercules
Fregoſius Cæſaris frater altera caſtra feciſſent, ut diuerſo pauore illato ciues ad deditio-
nem compellerent. Cæterum ſupra ſancti Thomæ portam non longè ab ea turricula per
quam Piſcario duce Adurnios proceres reducente, urbem antè quatuordecim annos ca
ptam fuiſſe meminimus, magna contentione certatum eſt, eo ſucceſſu ut Baptiſta Corſus
cognomento Farina ægrè locum defenderet, & Guidoniani uexilla in ſummi muri pin-
nas audacter efferrent. Verum ſuperuentu Spinulæ ingenti animo propugnantis, ereptū
eſt aſcendenti ſignifero uexillum, ipſóque uulnerato atque in præceps deturbato, repreſ
ſiſque ſubinde & uulneratis, qui ſcalas ſubibant, ea mœnium pars uſque adeo egregiè de-
fenſa eſt, ut quum Hector Neapolitanus inuadentium pugnaciſsimus cecidiſſet, Guido E
multis ſuorum amiſsis & uulneratis receptui cani iuberet, tanquam redintegraturus pu-
gnam uti uideri uolebat. Cæterum dux prudens, quòd nulla ad quaſſandum murum, atq.
ideo ad terrendum hoſtem tormenta ſecum adduxiſſet, neq. uti ſperarat Fregoſius, ullus
omnino in urbe fauentis populi tumultus oriretur, admonitis ſociis, qui erant ad Ferito
ris portam, copias collegit, regreſſúſque per dextros Pociferæ uallis montes in agrum
Subalpinum, Tanaro amne ſuperato, ad Gallicos duces peruenit, ingenti equidem metu
atq. periculo, uti inopinatis caſibus accidit, liberata ciuitate, quanquam Guido in diſceſſu
oblata ex itinere oppidula diripuiſſet. Inde Guido prouectus ad Aſtam quum nemo Cæ
ſarianorum prodiret, abacta aliquanta præda maioris pecoris, ad oppugnandum Cari-
nianum contendit; quod oppidum infirmo cuſtoditum præſidio adortus, uno atque al-
tero

A tero tumultuario certamine ſub mœnibus edito,ad deditionem compulit;ibiq. magnam
uim parati à Cæſarianis commeatus nactus, Taurinenſium,& reliquorum præſidiorum
inopiam,æqua diſpenſatione opportuniſsimè ſubleuauit. Nec multò pòſt admotis copiis
Carmagnolæ,munito oppido,quod Salaſsi erat ditionis,potiius eſt. Quibus rebus ge-
ſtis tametſi ab irrita ſpe potiundæ Genuæ fruſtra bellum ſuſcepiſſe uideri poterat,his ta-
men captis oppidis egregiè nominis famam tuebatur. Quibus cognitis rebus Cæſar &
Auria,periculoſa leuati cura,magnopere lætati ſunt. Per eos dies Cæſare circa Aquas
Sextias cõmorante,& peſtilentibus morbis legiones peruaſtantibus,quum Nanſous cum
ualido Belgarum exercitu Galliæ fines ingreſſus leuibus quibuſdam equeſtribus præliis
proſperè factis ad oppugnandum Peronam, quæ eſt urbs Picardiæ ad Somorobrinam
B amnem poſita,contendere nunciaretur,Heluetii uel nihil ex decreto magiſtratuum impe
trante rege,ingenti multitudine uoluntariorum eius gentis ad ſtipendia quæ offerren-
tur excitata, duce Calcemito deſcenderunt, & Gallos aduentu ſuo ita confirmarunt,ut
Cæſar de belli exitu timere uideretur. Erant enim Heluetii delecta ferè uiginti milia pe-
ditum,quæ conniuentibus pagorum magiſtratibus arma capere,dare nomina apud quæ
ſtores Gallos, & ſublatis uexillis proficiſci permittebantur. Nam ſicuti antea magiſtratus
publicè Cæſari ſe in neutram inclinaturos partem promiſerant, ita quod ſtipendiorum
& lucri iacturam cunctantes facerent, pagorum ferè omnium iuuentus exercendis nata
armis ferrè non poterat,ut ei bello non intereſſet,quum plures eminerent, qui ex fœde-
re ueterum pactionum minimè cõmittendum prædicarent,ut Galliam tanto circumuen
C tam periculo contra ius & æquum indefenſam diripi paterentur. Habendam enim eſſe
rationem perpetuæ ſocietatis, qua ad tuendam Galliam præclaro fœdere Galliæ regi-
bus eſſent obſtricti,à quibus omnium temporum perpetua atque opima bello & pace
præmia retuliſſent. Calcemitus autem quanquam corpore puſillus ingentis tamen animi
præfectus,quem prælio ab Bondincum proſperè facto aduerſus Ferrarienſes multũ in-
claruiſſe memorauimus,in corona dixiſſe ferebatur,nequaquam eſſe ex commodo digni
tatéq. Heluetiæ gentis circumuentum diuerſo bello,grauíq. luctu oppreſſum regem,qui
florentiſsimum regniq. hæredem ex liberis amiſerit,parum pia atq.inepta magiſtratuum
ceſſatione deſerere,ſcilicet ne uiri fortes ſtipẽdia facere & uirtutis præmia ferre ſoliti,ſua
ſpe lucri,atque occaſione parandæ laudis defraudentur,ut finitimos Germanos ueteres
D hoſtes,ipſámque præſertim natura infeſtam Heluetio nomini Auſtrianam ſtirpem im-
modica potentia augeri ſinant,tanquam non aliquando ipſorum libertati negotium alla
turam. At magiſtratus prætoréſque pagorum non obſcurè Gallo fauere cupiebant,
quanquam auarius atque tenacius quam oporteret ſecum egiſſe ab initio quæſtores Gal-
los dicerent, qui intempeſtiuè ueluti nondum inchoato bello pecuniam in ſtipendia
minimè ſe prolaturos dixiſſent; atque eo modo, integro publicæ fidei pudore,dum ni-
hil publicè de mittendis auxiliis decretum eſſe teſtarentur,priuatorum militum cupi-
ditati, & publico commodo dum conniuerent, nec euntes & nomina dantes retenta-
rent,publicæ exiſtimationi callidè ſatisfacere uolebant. His tantis confirmatus auxiliis
Franciſcus rex certius exploratis hoſtium conſiliis, atque eorum incommodis, quæ con-
tagioſa planè lues peſtilentiæ modo in dies ualidius ſerpens afferebat, animaduerſáque
E apud eos ſalubris & experiti commeatus difficultate, ſecundo Rhodano deuectis exer-
citus impedimentis ad Cabellonem proceſsit. Ea uetus Colonia poſita eſt ad amnem
Druentiam in Rhodanum influentem, egregiámque habet ponendis caſtris opportu-
nitatem. Ibi Anneus Memorantius totius Galliæ equitum magiſter,cuius tum pro-
pter eximiam militiæ peritiam,maximéque ſobrii & perſpicacis ingenii præſtantiam
ſumma erat apud regem authoritas,dimenſus acurata ratione admirabilíque munitio-
ne complexus latiſsimum ſpatium uallata caſtra erexit,quibus undique tormentorum
corona permunitis, ampliſsimæ copiæ contineri,atque his infeſta reddi itinera pote-
rant,quæ ad Cæſariana caſtra, & ad maritimas commeationes,uiaſque Alpium pertine-
rent. Nam per ſuperiores dies Paulus Ceres cum ualida manu Italicorum & Gallo-
rum equitum,expeditarúmque cohortium Druentiam flumen tranando,nonnulla detri-

menta ex occaſione diſperſis hoſtibus intulerat. Perfectis igitur ad Cabellonem caſtrorũ A
munitionibus, atque intra has equitatu è tota Gallia recepto, & collatis in eas Fruſtem-
bergi mercennariis Germanis, & Gallicanarum legionum copiis, Heluetii expectaban-
tur, qui iam aderant, uſque adeo multiplicatis cohortibus, ut nemo eius gentis domi re-
linqui uideretur, quoniam plerique & bellicoſiſſimus quiſque ſuopte ingenio ad iter inci
tati, neque duces, neque uexilla expectanda cenſebant. Id impenſius, & alacrius gentis ſtu
dium, ſicuti maximè ſumptuoſum Galli quæſtores ſibi fore prouidebant, ita Cæſar im-
minuta ſpe eius conceptæ uictoriæ, procedendi atque audendi conſilio frangebatur, nam
(ſicuti nonnulli paulo antea probarant) ſi diſcedere longius à mari, & per Lugdunenſem
agrum in Burgundiam penetrare percuperet, id neq. tutum neque facile uidebatur; quod
maximis hoſtium copiis in tergo relictis, atque his quas antea deſpexerat, aduentu Hel- B
uetiorum mirificè confirmatis, rex proculdubio ex occaſione certaturus credebatur, cu-
ius rei conſilio ſi caſus incideret, nihil alienius & iniquius accidere poſſe Cæſari cuncti fe-
rè duces affirmabant; & tum maximè in Antonio Leua intolerandi totius corporis, o-
mniúmq. propè artuum dolores, ita animum lethifera uexatione fatigabant, ut omnem
eius ingentis animi uim eliderent, ipſéque deceptus ſua ſpe immodica deſtinatæ uicto-
riæ intra paucißimos dies ad mortem adigeretur. Viſus eſt Leua accepti uaticinii ſui fi-
dem impleuiſſe, quum in Gallia, uti cupiebat, extremum uitæ diem obierit, & relatus in
Italiam apud templum ſancti Dionyſii penes Mediolanum inſigne ſepulchrũ meruerit;
ſed non apud Luteciam uti crediderat, ubi Dionyſiano celeberrimo in templo tumu-
lum cum elogio funeri deſtinaſſet. Eo mortuo Cæſar de conſilio reliquorum ducum, ni- C
hil ultra eo bello tentata prælii Fortuna, ſe recipere, atque in Italiam redire conſtituit.
Interea à Paulo Pontifice binæ legationes in Prouinciam peruenerant, altera Triultio
Cardinale legato, quæ Franciſcum regem reſpiceret, altera Rodulpho Pio Carpenſe, quo
Cæſar adiretur. Eorum aduentus quanquam ſerus, non omnino irritus fuit, nam propte
rea quòd ex diuerſo factionis ſtudio inter ſe diſsidebant, idonei uidebantur, qui ab utro-
que armato principe piis precibus impetrarent, ne ſummo reip. Chriſtianæ incõmodo
armis concurreretur. Quæ legationes quanquam nihil quo ad leuandas ſimultates, &
minuendam eius ſuſcepti belli controuerſiam pertinerent, eximium tamen ſacroſanctæ
æquitatis in Pontifice, qui pacificatoris nomen quærebat, ſpecimen præbuerunt. Eo mo-
do Cæſar magis & magis ingraueſcente autumno, deductis undique præſidiis, & conſtitu D
tis agminibus per eaſdem maritimas Alpes ſubſequẽte claſſe in Liguriam ita eſt reuerſus,
ut ipſe cum tota ferè aula ad mare iter haberet, turrẹmque quandam agreſti Gallorum
præſidio munitam, quod iter illac habentibus Cæſarianis infeſta eſſet, & Garziam Laſsiũ
Hiſpanicæ nobilitatis bellica laude, & poëtica lauro inſignem lapide ictum interfeciſſet,
multa ui expugnaret, defenſoréſque deditos, quòd pertinacius reſtitiſſent ſupplicio affici
iuberet. Tum uerò Franciſcus quibuſdam Gallorum facili paratæque uictoriæ defuiſſe
uiſus eſt, quòd abeuntis hoſtis ueſtigia ſtatim non eſſet ſubſequutus, nam plerique etiam
ex Cæſarianis affirmabant, nouiſsimis agminibus graue incommodum afferri potuiſſe,
quoniam Germani, & non parua pars Hiſpanorum lentioribus morbis tentarentur, &
equites Germani, Belgæque præſertim, magnam equorum multitudinem, aut exuſtam
feruoribus æſtiuis, aut turgentibus talis debilitatam amiſiſſent. Sed nos poſtea huius ceſ- E
ſationis cauſam ab ipſo rege requirentes hanc fuiſſe reperiebamus, primum omniũ quòd
Heluetios cum Germanis, tanquam perpetuos eorum hoſtes cõmittere nollet, ſpectan-
te præſertim Fruſtembergo, ne is offenſus iniuria ſi fratres & conſanguineos ſuos ab Hel
uetiis Germanico nomini inimicißimis trucidari conſpiceret, propterea indignabundus
ad tuendos ſuos uerteretur, quum ipſe Fruſtembergus tanquam omnis ſacramenti con-
temptor, ingenio impius, & præceps facilè ſeceſsionem fœda conſternatione facturus
crederetur, & ipſe multis eruditus antiquorum documentis, à certo & tutiſsimo diſci-
plinæ militaris præcepto diſcedere nollet, quo fugienti hoſti non fabricandos modo põ
tes, ſed auro etiam ſternendos ueteres cenſuiſſent; ſatiſque ſibi gloriæ, & laudis partum
eo bello fuiſſe, poſtquam tantos impetus, tum Cæſaris in Prouincia, tum Nanſoi in Bel-
gis egre-

A gis egregiè regno incolumi ſuſtinuerit & finibus expulerit. Per eos nanq. dies Nanſous
irrito conatu magnis Belgarũ, & Germanorũ adductis copiis Peronam urbem oppu-
gnarat. Cæterum Cæſare triremibus Genuam aduecto, Aurianiſque in ædibus ornatiſ-
ſimis ſuſcepto, Vaſtius per Ingaunos Ligures exercitũ Hiſpanóſque præſertim in Sub-
alpinam regionem reduxit, quòd ibi Gallorum præſidia acceſſo Guidonis Rangoni fir-
miora, nihil his in partibus bellum remitterent, nouóque anſu uicina oppida inuaſuri
uiderentur. Quo ſucceſſu autem Nanſous bellum geſſerit, Peronámque oppugnarit
paucis operæ pretium erit enarrare. Perona oppidum eſt Galliæ Belgicæ, ad Sama-
robrinam amnem, quem Somam hodie uocant, Veromanduis antiquis uicinum po-
pulis, qui etiam nunc uetus nomen retinent. Id autem diſterminat Gallorum ditio-
B nem à Flandris Cæſaris imperio ſubiectis. Paluſtris ea eſt regio, & quod ad ſacra attinet
Nouioduni antiſtitis authoritatem reſpicit. Perona tametſi neque magna ſit, neque
ideo urbis nomen habeat, frequentes tamen habet incolas generoſos, & Galliæ regi-
bus ualde addictos. Exercentur Peronenſes belli tempore quotidianis ferè excurſioni-
bus & præliis cum finitimis, Bapalmenſibúſque præſertim. Bapalma ſiquidem ad Flan-
dros pertinet, extremóque in limite poſita aduerſæ ditionis Peronam reſpicit. Hoc ita-
que oppidum quum Cæſariani duces neque præſidio ualido, neque multo commeatu,
neque exquiſito opere ſatis munitum exiſtimarent, omnibus copiis aggredi ſtatuerunt,
quòd Perona capta facilem ſibi in Galliam aditum patefactum iri prouidebant. Prio-
re autem cõſilio ſancti Quintini oppidum Samarobrinorum præcipuum, hyberniſque
C olim C. Iulii Cæſaris clarum, inuadere cogitarant, ſed accuratæ & præaltæ munitionis
ualidique præſidii fama Nanſoum auerterat. Hic enim genere Semigermanus ſummæ
que dignitatis regulos apud Cæſarem fauente regina copiis præerat, habebátque in ca-
ſtris circiter uiginti milia Germanorum peditum, equitum uerò partim è Menapiis at-
que Sicambris, qui nunc Cleuenſes appellantur, atque item ex Eburonibus reliquiſque
Belgis ſeptem milia equitum, magnum autem numerum tormentorum muralium,
magnámque uim militaris inſtrumenti expugnandis urbibus undique ſibi aduehi iuſ-
ſerat. Hæc dum à Nanſoo pararentur, Galli ſenatorii ordinis publicis negotiis præfe-
cti apud Lutetiam, quoniam rex abeſſet, atque in Prouinciam Cæſari ſibi obuiam eun-
dum ſtatuiſſet, animaduerſo Peronenſium periculo, priuſquam Nanſous hoſtis perue-
D niret, eius oppidi cuſtodiam Florantio Roberti Sedanii filio tribuerunt. Is pluribus bel
lis clarus, uti paternæ uirtutis æmulum decuit, Mareſcalchi dignitatem fuerat conſe-
quutus. Mareſcalchi ſiquidem muneris eſt ordinarium regis equitatum inſpicere mo
derarique, & in arduis præliis primam aciem ductare. Itaque Florantius equites cata-
phractos centum quinquaginta, milléque legionarios pedites delectos ducens, celeri-
térque Peronam contendens, ante Nanſoi aduentum peruenit, & Peronenſes ex uete-
re ſuo ſtudio promptiſſimos ad ſuſtinendum hoſtium impetum defendendámque pa-
triam, magnifica concione in foro habita confirmauit. Dammartinum regulum ſum-
mæ uirtutis atque conſtantiæ uirum arci tuendæ impoſuit, qui ſuam peculiarem alam
cataphractorum dimiſſis equis introduxerat. Cercheium autem uirum egregiè for-
tem peritúmque militiæ peditibus præfecit, equitatum uerò omnem attribuit Ioa-
E chimo Hangeſto ſummæ ſpei & iam ſpectatæ uirtutis iuueni. His rebus quæ ad mu-
nitionem pertinerent inſtituendis atque parandis occupato Florantio, Nanſous
cum omnibus copiis ſuperuenit, complexúſque oppidum lunatis caſtris idibus Au-
guſti tormenta promouit, quæ erant cum numero, tum magnitudine obſeſſis maxi-
mè formidanda. Itaque quum Peronenſes poſtulanti Nanſoo ut ſe dederent, alacri-
ter reſpondiſſent ſe nequaquam adeo demiſſi eſſe animi, ut ſe patriæ mœnia defenſu-
ros dubitarent, poſtquam his regiorum militum præſidiis eſſent confirmati, qui ſæ-
penumero ipſos hoſtes obſediſſent, & ipſi alias arctiſſimè fuiſſent obſeſſi, non modo
hoſtium minas contemnere, ſed armatos uim inferre auſos multis in locis fortiſſimè
repuliſſent. Adactis autem tormentis Nanſous uſque adeo terribili uiolentia mu-
rum quaſſauit ut mœnia per partes conuulſa perfractaque prociderent, & patentes

aditus per rüinas Cæſarianis præberentur, quibus ſuccedentibus & audacter irrumpe- A
re conantibus ferrea atque perpetua cataphractorum acies dimiſſis equis pedes pugnans opponebatur. Certabatur autem cominus haſtis atque ſecuribus, ſic ut Gallica acies immota conſtantiſſimè irruentes ſuſtineret atque propelleret, nam Florantius ſubmittendis recentibus ſubſidiis diligenter intentus, nuſquam deerat, exemplóque ſuo ardentiſſimo propugnans, & unum quemque uel militum uel oppidanorum ad reſiſtendum accendens, in muro impauidus uerſabatur, ſic ut quum per quinque horas cruento prælio eſſet dimicatum, Nanſons multis ſuorum amiſſis, & uulneratis ſe reciperet, atque alia ratione oppidum expugnandum eſſe arbitraretur. Erat arx oppidi non multum ab his mœnibus quæ ab hoſte quaſſata fuerant, antiquiſſima tur-
re inſignis, quam à Iulio Cæſare olim conditam fama per manus tradita Galli prædi- B
cabant. Hanc Dammartinus, quem diximus, defendendam ſuſceperat, atque inde tormentis rem gerendo ſubiecta hoſtium caſtra detrimentis afficiebat. Proinde Nanſous nequaquam tormentis demoliri eam poſſe ratus, cuniculos inſtituit, ut ſuppoſitis tormentarii puluetis cadis, noto artificio erumpentibus flammis turrem excinderet. Nec Nanſoum concepta fefellit opinio, nam actis ſubter fundamenta binis cuniculis Dammartino nihil ſentiente, intra paucos dies perfecto opere ſubditis ignibus repente reuulſa funditus turris corruit, ruináque Dammartinum oppreſſit, & cum eo nonnullos ex præſidio. In ea turre Peronenſes referebant ſuperioribus temporibus regem Galliæ à Veromandurorum regulo per inſidias captum, ibique cuſto-
diæ traditum uitæ finem inueniſſe. Cæterum Nanſous expugnata uel exciſa turre, pe- C
nitúſque adaperta nihil profecit, ut inde uel arcem uel urbem iterata ingenti conatu oppugnatione caperet. Nec multo pòſt deſperata uictoria obſidionem ſoluit, & intra Flandriæ fines regreſſus eſt. Florantius uerò reſtitutis tumultuario opere mœnibus ad regem contendit, qui Cæſare Prouinciæ finibus excedente, in interiora Galliæ redierat, ab eóque quonam euentu hoſtes Peronam oppugnaſſent certius didicit, collaudatóque Florantio, Cerchióque & Ioachimo Hangeſtio, militaria dona ad argumentum eximiæ eorum uirtutis tribuit, & ut diis immortalibus gratias ageret, qui Galliam propitio numine ſummi periculi diſcrimine liberaſſent, per triduum ſupplicationes haberi iuſſit. Florantins autem non multo pòſt, ardentiſſimis ſolibus & Peronæ
dudum militari labore exuſtus, lethali concepto morbo fato conceſſit, parémque non D
multum inde Hangeſtius, qui Florantio ſuffectus fuerat, eodem bello apud ſancti Pauli oppidum interfectus, honeſtum uitæ, atque militiæ finem impoſuit. Sub id tempus quo Cæſar prouinciæ finibus exceſſerat, & Nanſous improſperè oppugnata Perona armis atque incendiis Galliæ fines populatus in Flandriam diſſolutis copiis redierat, Franciſcus pares hoſti rependendas clades ratus, quas coëgerat copias in Belgicos fines induxit, magnóque apparatu Hedinum munitiſſimum oppidum, Britannico limiti uicinum, in ea Belgii parte, quæ Arteſia uocatur, adortus eſt, multóque maximo tormentorum apparatu admoto, quinquageſimo obſidionis & oppugnationis die in poteſtatem redegit, quòd Belgæ multis imparati rebus inopinatum hoſtium aduentum ſuſtinere nequiuiſſent, nec regina pòſt dimiſſum à Nanſoo exerci-
tum obſeſſis maturam opem afferre potuiſſet. Id oppidum amiſſum maximè pupu- E
git Cæſarem, qui facilè intelligebat Gallos nullis parſuros ſumptibus, quin illud egregiè atque celeriter permunirent, tuerentúrque iuſto præſidio tanquam opportuniſſimum ad reliquam eius prouinciæ regionem inuadendam. Itaque ſororem admonuit, ut uites repararet, & per idoneos duces redintegrato impetu hoſtes nihil tale expectantes inuadere maturaret. Nec morà Belgarum proceribus ad bellum excitis, uexilla explicantur, & milites ad ſigna coguntur. In his fuere Hadrianus Beurenus, & Philippus Areſcotus è Croia familia, quæ eſt ſummæ dignitatis apud Belgas, & uetere ſuo ſtudio fida Cæſari, Gallóque maximè infenſa. Cæſariani itaque magnis freti copiis, quanta belli clade poterant fines Gallicos intrantes, ad Hedinum delati, quòd ualidioribus quàm putarant præſidiis teneretur, læ-

uorſum

A uorſum ad Taruannam Morinorum urbem deflexerunt, atque acri obſidione, oppugna
tionéque inſtituta expugnare conati ſunt. Obſeſſorum res ad graue periculum deducta
uidebatur, propter commeatus & tormentarii pulueris inopiam. Sed Galli qui apud Am
bianos caſtra habebant, certiores facti de ſociorum difficultatibus; coactis undique ſarci-
nariis iumentis & plauſtris, his rerum copiis quibus Taruannenſes egebant, opem ferre
ſtatuerunt, ſuſcepítque negotium Hanebaldus cum ingenti præſidio ordinarii equitatus,
& euocatorum atque nobilium eius prouinciæ, qui ei muneri deeſſe ſibi ignominioſum
fore iudicabant. Itaque uſus nocturno itinere, fretúſque peritis itineris ducibus, Taruan
nam fœliciter peruenit, atque urbem uti oportebat, non commeatu modo, ſed nouo etiã
præſidio permuniuit, ſerò ſentientibus, & prohibere conantibus Belgis. Sed Hanebaldus
B quum alio quàm uenerat itinere, tanquam breuiore tutioréq. ſe reciperet, conficiendiq.
itineris liberum ab hoſte ſpatium relinqueretur, quoſdam è ſuis Gallicæ nobilitatis im-
modico pugnæ deſiderio incitatos, neque prohibendo, neque iure imperii comminando
continere potuit, quin illi in proximam, nec ſe commouentem Belgarum aciem ſtolida
irruptione incurrerent, & ad pugnam audaciſſimè prouocarent. Quorum inſolentia per-
moti Beurenus & Areſcotus, ita illos exceperunt, ut multis interfectis & captis, denſatas
alas in reliquum Gallorum agmen immitterent. Erat apud Hanebaldum Georgius Ca-
puzmadius Epirota uir multis uerſatus in prælìis, qui quum Cæſari militaret, paulo antè
in Subalpina regione à Gallis quadam excurſione fuerat interceptus. Cæſare uerò eum
minimè redimente, oblata à Gallis ſtipendia accepit, quibus eius uiri uirtus minimè con-
C temnenda uidebatur. Is Hanebaldo ſuadebat, ne quod egregiè perfeciſſet ſtolidè corrũ
pere uellet; proptereáque ſibi uideri deſerendam eſſe eorum procacium iuuenum manũ,
quæ temerè neglecto imperio certamen contraxiſſet; tanquam periculoſum omnibus fu
turum, niſi ſe ad receptum celeriter expedirent. Sed Hanebaldus, quũ neq. ea quæ diceret
Epirota facilè probaret, neque quoſdam ex ſibi notis circumuentos ab hoſtibus deſere-
re uellet, incumbentibus demum Belgis, ita in fugam tumultuoſiſſimè coniectus eſt, ut
quum per paludem ligneis conſtratam pontibus eſſet euadendum, perfractis paſſim pri-
morum tranſitu ponderéque pontibus equi cœno haurirentur. In his fuere ipſe Hanebal
dus & Capuzmadius. Ea autem fuga eum habuit exitum, ut quingenti ferè equites leuis
armaturæ Italici Epiroticique generis anteirent, & perſequẽtibus hoſtibus ad Hedinum
D confugerent ubi in præſidio cuſtoditi æſtuabant. Hi fermè trecenti numero, recentes in
oppido nacti equos conſcenderunt, atque eruptione facta perſequuti hoſtes, & prælii &
itineris labore feſſos tanto impetu tergis inſtando perturbarunt, ut nemò ferè eorum ma
dentibus ſudore equis reſiſteret, multique ſine uulnere caperentur, quorum permutatio-
ne adiecta aliquanta pecunia Hanebaldus dimiſſus eſt, & Capuzmadius iniqua ſorte iuſſu
Cæſaris tanquam transfuga capitali ſupplicio affectus. Eiuſdem anni, qui fuit trigeſimus
ſextus ſupra milleſimum & quingenteſimum, ineunte æſtate, qua hæc à Cæſare atq. Nan
ſio aduerſus Gallos tentata improſperè geſta ſunt, Henricus Britanniæ rex nouum inuſi-
tatæ ſeueritatis facinus edidit, Anna Bolenia uxore adulterii dãnata & palam capitali ſup
plicio affecta. Hanc ſiquidem, quum inſani propè amoris libidine correptus Catharinæ
uxori repudii libellum miſiſſet, in coniugalem thorum receperat. Cauſam autem repudii
E probaſſe ferebatur Thomas Volſeius Cardinalis Eboracenſis, quo nemo mortalium ua-
nitate dignitatis atque potentiæ ſuperbior, nemo fortunis opulentior, nemo ingenii mali
gnitate atque adulatione Britanniæ peſtilentior fuit. Prætenderat ſiquidem religionis
titulum in adulationem regis nouas appetentis nuptias, quòd Catharina Arcturo ipſius
regis fratri germano antea nupſiſſet; aſſerebat enim ex placitis Chriſtiani dogmatis ne-
fas eſſe eam ducere uxorem, quæ in fratris thoro inter maritales complexus cõcubuiſſet.
Hanc cauſam aliquandiu iactarant inter ſe iureconſulti diuinarúmque legum periti, quũ
Clemens Pontifex obſtrictus officio, neque Henricum neque Cæſarem offendere deſti-
naſſet; lata ſententia, ſed tergiuerſante Pontifice ea lis eum habuit exitum, ut Henricus,
uti æqua iura poſtulabant periniquè atque impiè Catharinam repudiaſſe in gratiam Cæ-
ſaris decerneretur; qua iniuria animus maleſano amore deprauatus ueterem ſuam om-

nem uirtutis & pietatis laudem & gloriam abdicaret, noua & damnata religionis dogma A
ta ſequeretur, & ab authoritate Romani Pontificis diſcedendum cenſeret. Qua rebellio
ne ad ſæuitiam animum impulit, multiſque ſuppliciis damnatorum procerum aulam fu-
neſtauit; ſublato antè alios, ut is promeruiſſe uideri poterat, ipſo Thoma Volſeio Cardi-
nale, qui nefariis conſiliis præuertiſſe regem atque infatuaſſe inuidentis populi iudicio ac
cuſabatur; ſic ut rex poſtea diſtricto ſæuiore gladio nonnullos uerecundæ probitatis ui-
ros, & literarum doctrina illuſtres interfecerit, in queis fuere Thomas Morus regii ſcri-
nii magiſter, & Roffenſis Cardinalis. Boleniæ itaq. regalia tradita ſunt ornamenta, & tã
quam ex legitimis nuptiis communicatus genialis thorus. Quibus animaduerſis iniuriis
Catharina miſerabiliter thoro domóque pulſa, quum dolorem ſuſtinere non poſſet, fa-
to conceſſit. Exinde Bolenia, ſublata ueluti pellice, thoriſque æmula, inauſpicatò trium- B
phans, & maſculam prolem affectans in ſpem ſucceſſionis regni, exiſtimauit Henricum
ingraueſcente iam ætate, & à multo abdomine pigreſcentem, parum idoneum fore, qui
marem progigneret, quòd antea fœminas tantum ſuſcepiſſet. Quamobrem nefaria con
cepta libidine uteri fœcunditatem adulterino ſemine experiri conſtituit, pellecto ad con
cubitum Georgio fratre germano, ut is deteſtabilis inceſtus, ideóque incredibilis, extra
omnem ſuſpicionem ſcelus contegeret. Sed non multo pòſt fraternos concubitus inanes
experta, adiecit procacem animum, nec præſentibus contentum, ad Norreium & Bruer-
tonium equites ex aula illuſtres; ſic ut his exaturata ad Marcum etiam muſicæ artis magi
ſtrum ſibi familiarem inuerecundè deſcenderet. Hæc flagitia ab ancilla, quæ cum ama
tore ſuo ludens ſeueriùs ab ipſa Bolenia caſtigata fuerat, ad regem delata ſunt; atque eo C
modo tortis atque interfectis adulteris Bolenia damnata eſt, aſtante inter iudices & ſuf-
fragium ſuum ferente Thoma ipſo Bolenio patre. Producta exinde in ueſtibulum Lon-
dinianæ turris, ſatis interrito uultu, pediſſequas circa ſe plorãtes ſeruandi pudoris admo-
nuit, collectáque ſubter reticulum coma lacteam ceruicem quæ tantopere regi placue-
rat, carnifici latum ſtringenti gladium porrexit. Exinde rex Semeram uirginem celebra-
tis nouis nuptiis matrimonio ſibi iunxit. Hæc mediocris familiæ nobilitate regi impar,
ſed ingenuo pudore ſtatæ formæ, quòd ad genium reſponderet egregiè par, hunc pepe-
rit Odoardum regem, quem colit Britannia, quòd in eo repudiatis uitiis paternæ tan-
tum uirtutis indoles effulgeat. Sed is partus regi fauſtus, matri infœlix extitit, quum ex
partus dolore ſtatim perierit, quartis & quintis nuptiis apud immodicum regem lo- D
cum relinquens.

PAVLI

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVI.

HIC annus qui fuit à partu Virginis ſupra mille & quingentos tri-
geſimus ſepnmus, uaria bella in diuerſiſſimas orbis terrarum par-
tes diſperſa continebit; ſed quæ magnis potius regum conatibus,
quàm certis aut peramplis uictoriis famam tulerint, idcirco tamen
B non paruam legentibus afferent uoluptatem, quoniam admirabi-
lem grauiſſimorum conſiliorum rerúmque geſtarum uarietatem
explicent, proindéq; maximorum principum animos intueri agno
ſcerécque iuuet, qui bella ex bellis ſerere, proferréque potentiam,
quam pace frui malunt, ſcilicet ut nomini dubium decus uariis Fortunæ luſibus ſubie-
ctum ſuperba contentione per anxios ancipitéſque labores quærant. Antè omnes Soly-
manus parandis nouis regnis tam ſua inſatiabili quàm uſitata Ottomannis regibus cupi-
ditate incenſus, ad occupanda Indiæ emporia, pellendóſque inde Luſitanos animum adie
cit, nequaquam ſibi decorum aut tutum fore exiſtimans, ſi Chriſtiani nominis gentē præ
potentis Luſitaniæ regis opibus fretam, maximéque inuictis claſſibus pollentem, firmatis
C imperiis inueteraſcere in India ſineret, ubi iam plerique reges antiquiſſimis ritibus fabu-
loſa numina colere ſoliti, Mahometana ſacra ſuſcepiſſent. Recenti quoque bello quod
cum Tammaſo Perſarum rege geſſerat, inter eius auxilia Luſitanos ſclopettarios, tormen
torúmq. magiſtros, qui maiora tormēta fuſili metallo fabrefacere, peritéq. dirigere Per
ſas hoſtes ſuos docerent, militaſſe didicerat. Cæterum Solymanus magno afficiebatur
incommodo, quòd Luſitanæ claſſes Arabici ſinus nauigationes intercluſiſſent, quibus
Memphim atque Alexandriam aromata atque odores, Indicáque omnis generis merci-
monia aduehi in Europam ſolerent, magno quidem totius Aegypti uectigalium detri-
mento, quum ea mercium negociatio ferè omnis per immenſum Oceanum in Hiſpaniā
auerteretur, diſpēſaretúrque inde per emporia Belgarum, Britannorúmque, & extremæ
D Germaniæ, quarum regionum regna, Gothóſque populos Venetorum aduectionibus
repleri paulo antè ſolitos conſtabat. Prouidebat quoque Solymanus eandem curam inceſ
ſiſſe animo Campſonis Memphitici Sultani, qui ſub id tempus quo eum inuadebat Sely-
mus pater, ingentem claſſem rubro in mari ædificaſſet, ut inde Luſitanos fretū Erithreáſ-
que anguſtias ingredi auſos, non Arabico tantum ſinu, ſed ulteriore etiam India, ubi iam
munitas arces condidiſſent, expelleret; ſed Amyraſſis & Rayſalomonis præfectorum diſ
ſidio atque perfidia factum eſt, ut tantorum ſumptuum apparatus infœlicem exitum ha-
buerit. Itaque Solymanus adhortante Aegypti præfecto ingentem triremium claſſem in
ſtituit, qua Luſitanos adoriretur. Præerat tum Aegypto Solymanus eunuchus natione
Epirota propter militaris ingenii ſolertiam inter Baſſas receptus. Is materiam ædifican
dis triremibus à ſinu uſque Atalico Ciliciáque cæſam & dedolatam Peluſium deuehi cu-
E rabat, atque inde aduerſo Nilo Memphim ratibus perduci iubebat, ubi ita magnum na-
ualium fabrorum numerum coëgerat, ut paucis menſibus multas plicatiles triremes effi
ceret, quæ demum camelis membratim ad Suetiam olim Arſinoës portum rubri maris
per arenas ſiticuloſæ regionis trahebantur, atque ibi intextis carinis & erectis malis, atq.
inſtructæ omnibus armamentis in mare deducebantur. Id iter à Memphi ad Suetiam
octoginta milium ſpatium implet. Conſtat autem antiquiſſimis temporibus dum Aegy
pti reges ad extendendam nominis famam prodigioſis operibus uacarent, foſſam perna-
uigabilem à Memphi ad Arſinoëm, admirando labore ſumptúque fuiſſe perductam, ad
ſummas conuectionum commoditates, quæ demum oblimante uetuſtate, arenis ſcilicet
alueum ſenſim opplentibus, quanquam pernauigari nequiret, Niloticam tamen aquam
ſecundum amnis incrementa ad ipſas Arſinoës ciſternas deferebat. Sed huius quoque ſa

lubris aquæ copia atque uſus ferè omnis aduentu Arabum Mahometanæ ſectæ,qui illac A
irruperunt , & totam ferè Africam ſuperato Nilo uſque ad Atlanticum Oceanum inuaſe
runt,ita eſt interruptus,ut eius regionis incolæ à remotis quibuſdam puteis ſalſiores & in
iucundos ad potum latices per utres camelis impoſitos petere cogantur. In hoc iſthmo
terræ,intimóque Arabici ſinus termino,mons Sinas natura ſaxeus & abruptus in cœlum
exurgit,adeo ut difficilem laborioſiſſimúmque ad cacumen euadentibus aſcenſum præ-
beat,nam in ſummo iugo quo maria deſpectantur poſitum eſt delubrum diuæ Catheri-
næ dicatum,quod peregrini ex omni Europa Chriſtiani religionis cauſa adire ſolent,im
menſóque piis animis gaudio concepto , monumenta Moſaicæ hiſtoriæ de mari rubro,
quod Pharaonis impii regis copias tranſire auſas miraculoſa inundatione totas oppreſſe
rit,oculis intueri liceat. Hanc quā diximus foſſam Seſoſtris Aegypti rex opulentiſſimus, B
& uti aliqui tradunt,pyramidum etiam ſtructura inclytus,& pòſt eum Ptolemæus ipſe
Philadelphus,profundius excauare cogitarunt,ut mediterraneo mari rubrum immitte-
rent,atque Indica regna eorúmque opes Aegyptiis finibus expedita nauigatione coniun
gerent; ſed ille præpropera morte interceptus,uel inſanum opus intermiſit;hic uerò à pe
ritis naturæ rerum admonitus ab incepto maturè deſtitiſſe fertur,ne totā Auſtralis Ocea
ni aquarum molem Græciæ atque Aſiæ,quæ nō dubium gentibus altero ueluti cataclyſ
mo inuecto exitium afferret;inſana ideóque abhominabili gloriæ cupiditate infudiſſe di
ceretur. Igitur ſingulari ſtudio atque induſtria eius eunuchi qui ſæuo imperio circumie-
ctas gentes ad id opus adigebat , incredibili celeritate octoginta circiter inſignium naui-
giorum claſſis effecta atque adornata eſt. In ea fuere roſtratæ triremes uiginti, & biremes C
uiginti & ſeptem;præaltæ uero triremes,quas Veneti Galeacias uocant,ad ferenda maxi
ma tormentorum & mercimoniorum onera opportunas numero quatuor, naues quoq.
capaciores aduehendis commeatibus , & toto militaris apparatus ornamento idoneas,
quas Mahonas uocant,ſeptem. Reliqua porrò nauigia quæ erant iuſtæ magnitudinis ſu-
pradicti numeri ſummam efficiebant. Hanc claſſem conſcendit eunuchus, quum in eam
nautas , gubernatores , & remiges , fabróſque nauales Venetos contruſerat . Nam pau-
lo antè imperatoris Solymani iuſſu Venetæ triremes mercaturæ cauſa Alexandriæ por-
tum intrantes , à Barbaro cuſtode eius turris quæ pharum habet, contra fidem abrupta
pace hoſtiliter interceptæ fuerant ; ita ut Antonius Barbadicus & Hermolaus Barbarus
patritii earum præfecti cum omnibus ad unum nautis atque uectoribus cuſtodiæ traderē D
tur, & mercimonia apud fiſcum ſcriberentur ; eiuſque omnis naualis turbæ delectu habi-
to eunuchus quos idoneos putarat Memphim, atque inde ad Suetiam in claſſem diſtri-
bueret. Iam enim Solymanus leuiſſimis de cauſis odio in Venetos concepto bellum co-
quebat aduerſus noſtros, ut credi par eſt à quibuſdam qui nimia fœlicitate Cæſaris offen
debantur uehementer incitatus . Sublato nanque Habraymo, qui ſingulari patrocinio
Chriſtiani nominis gentes apud principem fouerat , Luſtibeius & Aiax purpurati abſti-
nendum à rebus Perſicis diſſerebant ſpecie pietatis, quòd Ottomannica arma non in Ma
hometanos, ſed in noſtros continenter exercenda cenſerentur, præclaro maiorū exem-
plo, qui ſemper Chriſtianis bellis cum triumphali gloria uictores diſceſſiſſent, uti ipſe nu-
per eſſet expertus quum de Belgrado, Rhodóque expugnatis , atque interfecto Panno-
niæ rege admirabiles uictorias retuliſſet, quas fruſtra tentando quum Mahometes pro- E
auus, tum abauus Amurathes ſuperioribus annis expetiſſent. Satis ſibi gloriæ partum exi
ſtimare debere, quòd Tammaſo Perſarum rege maiorum regia expulſo , & in Hyrca-
niam uſque fugato, cunctarum gentium teſtimonio uictor Aſſiriæ regnum , urbémque
ipſam Babyloniam cum Meſopotamia Perſis ademerit , nec ullam adierit cladem niſi
quam aduerſa numina cœlo demiſerint. Neque enim niues & ſæuos uentorum turbines,
quos apud Sulthaniam pertulerit, aliud omnino quàm Mahometis nomen obieciſſe, im-
modicè ſcilicet perſequenti Perſas; quoniam nefas eſſet gentem, uel inſanis ſuperſtitioni-
bus deditam, tanquam uerum & commune ipſis numen colentem interficere, penitúſque
delere. Eandem proinde eſſe cum ſacerdotum, tum ipſorum ducum & militum uolunta-
tem ut arma in Italiam uerterentur. Facilè ſiquidem occupari poſſe Salentinorum regio

nem,

A nem, quæ extrema Italiæ ſit, & à cõſpectu Epirotici litoris modico traiectu dirempta claſ
ſsibus pateat. Eo etiam tempore Ioannes Foreſtius Galliæ regis legatus pòſt mortẽ Ha-
braymi ſicuti diximus in aula permanere, munerique ſuo continẽter uacare iuſſus, oſten
debat Cæſarem, qui unus tanquam præcipuus hoſtis odioſiſsimè petebatur, nequaquam
tanta habiturum præſidia ut tueri Apuliæ oram uno tempore, & Gallis in Subalpina re-
ſiſtere poſſe confideret; quandoquidem rex ipſe cum magnis copiis in Italiam ipſa eadẽ
æſtate deſcendere ſtatuiſſet. Sub id quoque tempus ad Solymanum pro transfuga ſe cõ
tulerat Troilus Pignatellus exul Neapolitanus nobili ortus familia, peritúſq. militiæ uir;
propterea quòd Andreã eius fratrẽ Rhodiæ militiæ equitem Petrus Toletanus prorex,
aliquanto ſeuerius quã ipſe putarat, capitali ſupplicio cõdemnaſſet. Quo iniuriæ dolore
B perturbatus rectà profugerat ad Solymanũ, ab eóq. liberaliter militiæ inter Mutfaracas
fuerat aſcriptus, cuius ordinis equites è toto terrarum orbe lectiſsimi, quæ uelint numina
colere permittuntur, peculiarémq. tantum uni eunti ad bellum imperatori operam præ-
ſtant. Eius ſiquidem transfugii cauſam probarant Barbari, & Troilum quòd duxiſſe apud
Cæſarianos equitum ordines ſecunda militiæ fama didiciſſent, purpurati maximè ido-
neum forè iudicabant, quem ipſis inuadendæ Apuliæ conſiliis adhiberent, tanquam mul
ta de ſitu litorum, atque oppidorum conditione, opportuna traditurum, & cuncta ad id
bellum ſecunda fore pollicentem. Troilus etiam quarundam machinarum artificia, li-
gneis atque minutis exemplis, uir ingenioſus & uafer apud rudes earum artium Barba-
ros protulerat, ad ſuſtinendum uel improuiſum hoſtium impetum, ſi per oram maritimã
C deſcenſiones fieri prohibere conarentur; cuius artificii formis Solymanus ita oblectaba
tur, ut quum pluteos curules, præfixóſq. ferreis uenabulorum mucronibus, uti apud Ra-
uennam à Nauarro excogitatos fuiſſe diximus, maximè miraretur, hominem tanquam
ſubtilioris maximéque efficacis induſtriæ purpuratis magnoperè commendaret, Luſti-
beióque præſertim, quem claſsi cum imperio præfecerat; quanquam in ea Hariadenus
ipſe Barbaruſſa ab ſua ſingulari ſcientiæ naualis exiſtimatione ſpectatus emineret. Affir-
mabat quoque Troilus eam eſſe Apulorum omnium & Salentinorũ uoluntatem, ut obla
ta occaſione à Cæſarianis, à quibus immodicis tributis diu uexati eſſent, omnino defice-
rent, modò Galli aliqui conſpicerentur, quibus Turcarum beneficio in terram expoſitis,
& claſsis præſidio confirmatis ſe dederent. Seniores etiam Turcæ meminerant quam fa-
D cile antè quinquaginta annos occupata Hidrunte, eáque demum urbe per egregiè defen
ſa, quam graue periculoſúmque Italiæ in Salentinis bellum excitaſſent, quo haud dubiè
non Neapolitano modò regno, ſed ipſo etiam Romanæ urbis imperio Acomates Baſ-
ſa breui ſe potiturum ſperaſſet, niſi ipſe Mahometes imperator præpropero ereptus fato
totam eam ſpem paratæ uictoriæ præcidiſſet. His perſuaſionibus adductus Solymanus,
terra maríque uno tempore Italiæ arma inferre conſtituit, tanta celeritate expediti con
ſilii parata claſſe, & terreſtribus copiis è Thracia ſiniſtrorſum per Teſſaliam proficiſci iuſ
ſis, ut penè prius improuiſus in Epirum peruenerit, & cum ducentis armatorum milibus
circa Macedoniæ oram ad Aulonem conſtiterit, quam Byzantio profectus à noſtris cre
deretur, qui Barbaros uel ob id in Pannoniam reuerſuros exiſtimabant, quòd fama in-
crebuiſſet Auſtrianos Germanos nequaquam cum Ioanne rege, Turciſq. qui eſſent apud
E limites in præſidiis, inducias tanquam parum æquas ſeruaturos. Claſsis autem numero-
ſa pariter & ornatiſsima in Ionium delata à Cephaleniis atq. Zacynthiis penè prius ſpe-
ctata eſt, quam Veneti ſua conſuetudine iuſtam claſſem creato maris præfecto ad tuen-
dam ipſorum ditionis oram uerſus Corcyram nauigare, atque inde terreſtres atque ma-
ritimos Barbarorum motus obſeruare iuberent. Cæterum Solymanus è Thracia pro-
fectus emenſúsque totius Macedoniæ latitudinem, nihil enim morantibus fluuiis, ad Scar
dos montes perrexit, & per eorum ualles ad mare deſcendit. Hi montes ad Taulantios,
& Daſſaretas, atque Dardanos qui hodie Albani ſunt, pertinent. Eo autem itinere uel ma
gna & ſubitò inflata flumina facilè traiecit, & antè alia pòſt Hebrum (qui hodie Mariza
dicitur, nõ longè ab Amphipoli clariſsima olim urbe Macedoniæ regum, Seres hodie uo
cata, ubi Barbarorum moneta peculiari officinæ ſede cuditur) Strymonem amnem, Mar

mariũ ab incolis uocatum. Exinde Axinm, qui nunc Vardatis appellatus ad ſeptimum A
lapidem iuxta Teſſalonicam in mare decurrit, & ſecundnm hunc ipſum Halyacmonem
qui hodie dicitur Aſambaba, Muſtaphæ purpurati ſumptu, qui Selymi gener fuit magni
ficentiſsimo ponte iunctum. Is amnis in Thermaicum ſinum effunditur, non procul ab
Heraclea ſentica deſcendens, quam nouo nomine Scopiam eſſe nonnulli Græcorum af-
firmant. Nec multo pòſt Luſtibeius & Barbaruſſa ab Helleſponto Maleam ſuperantes ad
Ficerium, oræ Leucadiæ portum dulcis aquæ ſontibus clarum, aquandi cauſa peruene-
runt, indéque Acarnaniæ ac Epiri litora lambentes præteruectique Corcyram ubi Ve-
neta claſsis Hieronymo Piſaurio præfecto ſtationem habebat mutua ſalutatione multis
de more tormentorum bombis amiciſsimè celebrata, ad Aulonem per piſcoſas fauces
quas Laous amnis ſtagnans efficit, claſsis pattem intulerunt. Tum uerò Solymanus Ita-
liam quam habebat in conſpectu extemplò petendam ratus, ut ſi cœpta proſperè proue-
nirent ipſe etiã totis copiis traiiceret, Luſtibeium, & Barbaruſſam transfretare, atq. explo
rare Salentinorum uoluntates iuſsit. Aderat eis Troilus exul nauandæ operæ cupidus. Is
uti peritus rerum, quòd inſignes orbes Brunduſium & Hidruntem egregiè munitas Cæ-
ſarianorum præſidiis teneri intelligebat, ab Iapigio promontorio, quod hodie Hidrun-
tinum caput appellant, in ſinum Tarentinum ad dextram deflexit, ad Caſtrũ oppidum.
Diſtat id octomilibus paſſuum ab Hydrunte, habétque arcem collis dorſo impoſitam.
Id erat ditionis Mercurini Catinariæ uiri Vercellenſis. Hic nequaquam militiæ aſſuetus
improuiſo Barbarorum aduentu exterritus, atq. omnibus ad reſiſtendum imparatus re
bus, perſuaſus etiam Troili internunciis, ita deditionem fecit, ut Barbari ab omni ma C
leficio ſe temperaturos pollicerentur; oppidanis in eandem pactionem cum ipſo regulo
facilè credulis, properea quòd Foreſtium Galliæ regis legatum adeſſe exiſtimarent; ſed
is ad Aulonem ſubſtiterat lethali oppreſſus morbo, ubi paucos pòſt dies interiit. Itaque
Barbari, naualesque præſertim turmæ prædæ inhiantes, neque Troili deprecatione per
moti, neque Luſtibeii Barbaruſſæque imperii parentes, oppidum ſublato clamore di-
ripuerunt, delectæque ætatis captiuos cum Mercurino ad claſſem deduxerunt. Ve-
rum Luſtibeius non dubio pudore abruptæ fidei perſuſus Mercurinum incolumem di-
miſit. Eodem autem tempore magnus omnis generis hominum, & maioris pecoris
numerus toto Salentino litore ab equitibus Turcis interceptus eſt; nam per Hippagogas
latiores naues, quas noſtri Palaudrias uocant, tranſuehendis equis idoneas, nonnullæ D
equitum turmæ nocturna uſæ aura ab Aulone traiecerant, ſic ut à Tarento Brunduſium
uſque Salentinus ager magno metu atq. periculo quateretur; cui, non dubiam ab Italia
peſtem ſuperis auertentibus, inexpectatam opem attulit unius Veneti trierarchi temeri
tas. Is fuit Alexander Contarenus ſpectatæ nobilitatis atque uirtutis trierarchus, qui
quum circumerrantibus Turcicis triremibus caſu quodam improuiſus occurriſſet, nec
Turcæ, ſicuti ex conſuetudine debebant, honoris cauſa uela dimittere, & inanibus bom
bis pacati animi ſignificationem oſtendere uellent, in eos ſuperbiæ ſuæ atque odii uiolen
tiam ſubitò conuertit, incitatíſque remigibus in Turcas roſtra direxit, perforatáſque
magno impetu hoſtiles duas demerſit, in queis Vſtamanes Gallipolitanus præfectus in-
teriiſſe dicebatur. Id facinus à Contareno, uti poſtea apparuit, malo reip. importuniſsi-
mè editum, referebatur ad priuatam ſimultatem, quod mercatorũ nauigium ipſius Con-
tareni, quod ab oriente prætioſas merces aduehebat, à Turcis prædonibus paulo antè
fuiſſet interceptum; ſic ut Contarenus ex priuata iactura concepto odio indulſiſſe dolo-
ri, & publicam cauſam neglexiſſe diceretur. Paulo antè quam Turcæ in Salẽtinum agrũ
traiicerent, Andreas Auria Cæſarianæ claſsis præfectus apud Meſſanam certior factus,
Solymanum ad Aulonem poſitis caſtris conſtitiſſe, claſſémque eius eodem perueniſſe,
iratus ſibi quod nulli hoſtium claſsis parti, ſicuti maximè cupiebat, occuriſſet; ſuperato
Spartiuenti promontorio, quòd olim Zephyrium fuit, per Ionium uela dedit, & ſe ad
Zecynthum & Cephaleniam uſque prouexit, ſperans, uti euenit, aliquibus nouiſsimi ho
ſtium agminis nauigiis occurſurum. Forte incidit in aliquot eius generis nauigia quæ à
Turcis Schiratia uocantur. Ea erant onuſta uarii generis commeatus copia, & lino utiq.

Alexan-

A Alexandrino, quod mercimonii cauſa priuatim à nautis deſerebatur. Ea claſsicula ad So-
lymanum contendens, ubi procul Auriana uexilla conſpexit, non Liguſticam atque hoſti
lem rata, ſed Venetam amicámque temerè iudicans, ubi propius errorẽ ſuum detexit, ni-
hil tentata defenſione irrumpenti Auriæ ſe dedidit, qui omnibus uel Turcis uel Aegiptiis
Mahometani nominis captis, & ad tranſtra triremiũ traductis, tranſlata continuò in trire
mes præda omni nauigia incendit. Per eos dies per quos Ionium undique circuitis atq.
exploratis inſulis Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremi
bus Iunusbeius ſupremæ authoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem uocant, à
Solymano ad præfectum claſsis pro legato miſſus Corcyram aduehebatur. Siquidem
quum Turcæ inſulæ appropinquantes nullam honoris cauſa de more ſalutationis ſignifi
B cationem feciſſent, Veneti aliquot trierarchi tantam ineſſe Barbaris arrogantiam indi-
gnantes, in eas hoſtilem impetum fecerunt, & in litus Turcas ſe eiicere coegerunt, ſic
ut magna Turcarum pars cum ipſo Iunusbeio ab Acroceraunis latronibus caperentur.
Iunusbeius tamen ægrè ſe explicans, & præſenti pretio ſe redimens ad Solymanum eſt
deductus; uacuas autem atque deſertas ambas triremes Auria illa tunc litora explorans
nactus, quòd ſemifractæ uti grauiter eliſæ nequaquam ſibi adducendæ uiderentur proni-
nus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odii ſui uim omnem tanquam ab iuſta cau
ſa uehementer intenderunt, ut apud Solymanum de iniquiſsimi facti iniuria prolixè con
querentes, id in immenſum paulo pòſt ad hoſtiles acerbitates proueherent, quan-
quam Venetus præfectus cunctis humanitatis officiis cum Iunusbeio eius facti nouita-
C tem periculíque dolorem expiare niteretur, quòd ab utrisque imprudenter naualis diſci
plinæ leges importuno caſu uiolatas oſtenderet. His fortuitis paruarum rerum ſucceſsi-
bus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæſita ſunt, eóque ualidius & pro
perantius, quòd per eos dies Auria diligentiſsimè interdiu noctúque ſulcando maria atq.
omnes portus explorando, nactus triremes hoſtium duodecim, apud Merleias quas uo-
cant inſulas ſupra Caſsiopeum Corcyræ promontorium poſitas (hæ fuere antiquitus
Ericuſa, Marathe, Elaphuſa, & Malthace) nocturno atque cruentiſsimo prælio deleue-
rat, Turcis ferè omnibus aut prælio occiſis, aut in concurſu demerſis, quum pauci uiui
atque integri in eius poteſtatem deueniſſent. Erant enim duo genera pugnaciſsimorum
militum Turcici nominis, qui incredibili uirtute propugnantes triginta quinque inſtructiſ
D ſimarum triremium impetum ita ſuſtinuerunt, ut ſaucii grauiſsimis uulneribus ſeſsique
pugnando occumbere quam ſe dedere maluerint, deſpondentéſque animos ſinguli ma-
cheras incuruas, quas magno parant pretio, in mare proiicerent, ne his noſtri potirentur.
Hi erant Ianizeri ex prætorianorum ordine, atque item delecti equites, quos Spaches ap
pellant, perpetua equis merentes ſtipendia; nam tum ſuos quiſq. equos terreſtri itinere
per Aetoliam & Acarnaniam per agaſones ſuos ad Solymani caſtra præmiſerant. Ea au-
tem uictoria non multum Auriam lætatum fuiſſe conſtat, quum magnum numerum
ex propugnatoribus ſuis atque remigibus, magiſtriſque triremium amiſerit, & Anto-
nius ipſe Auria ineundæ pugnæ princeps, uehementer uulneratus diſceſsiſſet. Ea uerò
nocturni eius prælii fama fuit, ut ſi quatuor aut quinque triremes Turcis ſubſidio ſu-
perueniſſent, dubio Marte Auria, aut certe grauiore cum detrimento pugnaturus cre-
E deretur. Parta uictoria Andreas ad Leucam promontorium orientale Corcyræ con-
tra Paxum inſulam paruam quæ retinet uetus nomen, claſſem contulit, ut aliena ſuáque
accepta incommoda certius inſpiceret. Nec mora quòd audiret Barbaruſſam à Solyma
no cum octoginta triremibus aduerſum ſe proficiſci iuſſum non longè abeſſe, anteuertit
iter, & abductis aliquot quæ erãt integræ, hoſtium triremibus captiuis, fœliciter emenſus
Ionium ad Lacinium promontorium, quod hodie Columnas uocant, peruenit; atque in-
de Meſſanam ad repetẽdam claſſem traiecit. Hoc inſigni ab Auria detrimento affectum,
& geminata contumelia à Veneto laceſsitum Solymanum, uſque adeo acri iracundia
exarſiſſe ferunt, ut Barbaruſſæ maledicendo aſperrimè ſuccenſeret, quòd per incuriam
ſegniorémque impetum nuſquam utilem operam præſtitiſſet, Venetis autem grauiſsimè
comminatus, capitalis odii clades denunciaret, à quibus ſe deſpectum, & uana antiquæ pa

cis ſpecie deceptum diſſerebat; ita ut eos proculdubio cum Cæſare ab occulta ſocietate A
conſenſiſſe iudicaret. Eos propterea Auriam uti ſemper alias opportuno conſilio, & cõ-
meatibus adiuuiſſe, recepiſſéque portubus, & ut ille aptius atque fœlicius aduerſum ſe im
pune predaretur, undique per Græcos ſpeculatores nauigationum indicia detuliſſe. In
hunc modum ſuapte iracundia inflãmatum imperatorem Iunusbeius ipſe Dragomanes,
& Barbaruſſa, atque Aiax, nouis additis facibus, ut pacem abrumperet incitabant; ille
quidem priuatam ulturus iniuriam, hi uerò ut commutata belli ratione, maiorem præ-
dam, uberiorémque laudem ſibi pararent, ut potè qui proximis inſulis inhiarent, Corcy
ræque præſertim & Zacyntho, Cephaleniæque, poſtquam in Italia ad inuadendum expu
gnandúmque duriora omnia ſpe ipſorum eſſent inuenturi, quandoquidem nec rex Gal-
liæ adhuc tranſiſſe Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nun B
ciaretur, & fama eſſet Petrum Toletanum proregem Neapoli egreſſum cum magnis co
piis aduentare, & paſsim maritimis in urbibus augeri præſidia, & iam Turcas equites, qui
ab Aulone in Salentinũ agrum traieciſſent, à præfecto totius Iapigiæ Scipione Sommeio
uiro impigro paſsim impugnari, atque interfici dicerentur. Itaque Solymanus ira perci-
tus commutato conſilio bellum aduerſus Venetos decernit, & ab Aulone caſtra mouens
Vagiuſſam amnem, quem ueteres Aeantem uocabant, ſuperat, & ad Communitiam
Butrotiæ regionis caſtra conſtituit. Communitiæ locus olim Regii Fontis nomen habe-
bat, unde uberrima profluit aquatio portui mirè opportuna. Quum eo in litore Solyma
nus haberet caſtra, Acroceraunii agreſtes ferique homines, qui Chimeram incolunt mõ
tem, immane conſilium ſuſceperunt, tabernaculi regii noctu inuadendi, concitante eos C
Damiano quodam latronum duce, abſtruſorum callium qui ſunt in iis rupibus & ſyluis
peritiſsimo. Non reformidabant ullum uel certæ necis periculum uiri rerum omnium
egentes, ideóque latrociniis aſſueti, & nullos certos colentes Deos, ut incredibili præda
atque inuſitati facinoris gloria potirentur, ſi longè maximum terrarum orbis imperato-
rem in tabernaculo ſemiſopitum, & fruſtra tot cuſtodiis confiſum occiderent: magno ſi-
quidem ſilentio ferarum more ſeſe inſinuaturos concubia nocte in ſtationem facilè ſpe-
rarant; ſed Barbaris ad id audendum facinus paratis Fortuna defuit, nam dux ipſe Da-
mianus è notis rupibus delapſus ad explorandum prætorii ſitum, & circumiectæ ſtatio-
nis formam, uigiles & excubantes prætorianos non fefellit; conſpectus enim in arbore
ex fragore abruptæ frondis uti erat ſemipenſilis & ſpeculabundus à Ianizeris eſt cõpre- D
henſus, & per tormẽta, detectis quas parabat inſidiis, iuſſu imperatoris belluæ captæ mo
do diſcerptus eſt, unde mox magna illis agreſtibus clades illata eſt, emiſsis ſcilicet in eos
Aſapis & Acanzis uenationis modo ad trucidandã, & quam maximè poſſent delendã hor
ridæ atq. infamis gentis ſtirpẽ. Ab hac enim genus ducunt Huſcochi maritimi prædones
Dalmatiæ ſcopulis aſſueti, & Haidones qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mor-
talibus ex profeſſo hoſtes, uſque ad interiores Pannoniæ limites latrocinia exercent. Per
hunc modum Solymanus dirum agreſte genus ad ſatietatem ultus Corcyram oppugna-
re conſtituit, Barbaruſſa cum omni tormentorum apparatu è continente in inſulam trã
gredi iuſſo. Is paulo antè reuocatus ab Iapigia ad Saxonem inſulam, edito ingentis tormẽ
ti bombo uniuerſam claſſem ex ea ſignificatione cõtraxerat, & eodem curſu nuſquam re
perto Auria, per fretum Corcyreum ad Regios Fontes, Solymaniq. caſtra peruenerat. E
Quibus Turcarum conſiliis opportunè perſpectis Piſaurius aliquot triremium propu-
gnatoribus, & ualidiſsimis remigum detractis utranque arcem oppidi aucto præſidio cõ-
muniit; & ſe imparem mari Barbaris forè iudicans, cum uniuerſa claſſe ab inſula ſe ſub-
duxit, & in Hadriaticum ſinum profectus eſt, eo conſilio, ut cum ſocia altera Veneta claſ
ſe, cui Ioannes Veturius præerat, ſe coniungeret, & litora Venetæ ditionis contra Barba
ros tueretur, pugnæ caſum ſubire paratus, poſtquam & ſibi auxilio futurus Auria uide-
retur, accedentéque Vetturiana claſſe ſuperiores exiſtimari poſſent. In id quoque conſi-
lium Piſaurius ſi pugnandum foret, Alexandrum Buondelmerium ingentis & propè ſtu
pendi apparatus galeoni præfectũ, qui tum erat circa Zacynthum, admonuit ut in Dal-
matiam ad ſe nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deue-

A ctúſque eſt ad inſulam Curſulam, quæ antiquitus Corcyra nigra fuit, Melitheis olim ca-
tulis ad fœminarum delitias clara. Cæterum Pilaurius atque Vetturius ſuas claſſes in
Rizonicum ſinum, quem hodie Cathareum uocant, intulerunt, quum Solymanus ma-
gnam copiarum ſuarum partem ad diripiendos Corcyreorum uicos trãſmiſiſſet. Pagos
nanque omnes & notos uicos perſcrutati Barbari infinitam propè miſeræ gentis multi-
tudinem captam in ſeruitutem abduxerunt. Ad oppidum autem Aiacem purpuratum &
ipſum Barbaruſſam ſingulis aduectos nauiculis propius acceſsiſſe conſtat, ut certius quæ
opportuna eſſent ad oppugnandum ſpecularentur. Sed ea uiſa eſt turriti oppidi & fre-
quenti præſidio confirmati, portúſque munitio, ut eam Solymano inexpugnabilem eſſe
renunciarent. Præerant Corcyræ duo Patritii Veneti Aloiſius Ripa, & Simon Leonius.
B Hi non temerè Barbarorum uires, quæ terra marique erant maximæ metuentes, eò de-
ſcenderunt ut ſuburbana tecta quæ erant inſtar oppidi perpulchra atque magnifica ultro
excinderent, ne his tranſgreſsi Turcæ potirentur, atque his protecti ad oppidi murum
tutius atque facilius accederent. Fuit ea res maximè funeſta & lachrymabilis, quum etiam
remotiora ab oppido prætoria, & uillas ad commoditatem atque delitias longa in pace
ædificatas Barbaricis facibus abſumi conſpicerent. Sed in ſummo diſcrimine publicam
ſalutem reſpicere ſummæ rei periculum cogebat, eáque omnia quæ tum ardebant liber-
tate incolumitatéque ciuium uiliora ducebantur; quando nouo ſumptu refici atque in-
ſtaurari non magno tempore poſſe appareret. Cæterum præfecti quos diximus, longæ
obſidionis metu adducti, quòd nequaquam tantum commeatus in urbe eſſe conſpice-
C rent, ut diu à Barbaris terra maríque acriter obſeſsi inopiam ferre poſſent, omnem im-
bellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò triſti lugentium ſpectacu-
lo ſæuóque remedio, ut quum Turcæ idoneis in locis munitiones, & propugnacula mili-
tarium operum inſtructa tormentis circa urbem erexiſſent, miſerabilis ea multitudo eie-
cta foras in foſsis pernoctare cogeretur; & quum turbulentiſsima fortè tempeſtas extre-
ma Auguſti menſis nocte incidiſſet, multi præſertim pueri matrum ceruicibus implicati,
ea ſpurciſsimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miſerabiliter interi-
rent. Vnum ex omnibus Corcyreorum caſtellis, nomine Angelocaſtrum, in mediter-
raneis inſulæ ad quintumdecimum lapidem ab urbe poſitum, fruſtra oppugnantibus &
comminantibus Turcis, oppidanorum egregia uirtute defenſum, ſupra tria milia huma
D norum capitum, quæ eò confugerant proſperè conſeruauit; quum paſsim diuerſæ Tur-
carum manus cæteris locis diram uaſtitatem attuliſſent. Turcæ ad terrendos Corcyreos
occupato monte, multa in eo tabernacula conſtituerant, & è ſcopulo, qui Maripetrus uo
catur, maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrã
tium ædificiorum occultè conſiſtentes ſclopettis ita rem gerebant, ut pleróſque apparen
tium in corona mœnium certiſsimis ictibus uulnerarent, & circumnecti triremibus ſin-
gula è proris maiora tormenta diſploderent, maiore tamen obſeſſorum metu quam
damno. His de cauſis, quòd parum proficerent, ſicuti antea confirmaſſe diximus du-
ces ipſos Luftibeium, Barbaruſſam, & Aiacem, Solymanus ſuſceptæ expeditionis per-
tæſus, ſoluere obſidionem & Byzantium reuerti conſtituit non ſine pudore irriti cona-
tus, quòd utrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, Fortuna uel iuſta uel immodica eius
E uota fefelliſſet. In hoc decreto erat Barbarus imperator quum certius didicit à ſuis nulla
fide cum Caſtrenſibus rem geſtam fuiſſe, qui deditione facta ſecus ac crediderant, pro
beneficio, ſummæ crudelitatis atque auaritiæ contumelias retuliſſent, direpti ſcilicet &
abducti in ſeruitutem, quum incolumi libertate ſaluas omnium Fortunas fore ſperauiſ-
ſent. Quo maleficio ſuggillari maieſtatis ipſius nomen iudicabat, qui ſemper in ſponte
deditos fidei atque iuſticiæ obſeruantiſsimus eſſe conſueſſet. Captandos ſiquidem Chri
ſtianorum animos certa ſpe humanitatis atque clementiæ, ut in exemplum idem reliquæ
gentes adducerentur; nec eſſe omni bellicæ eladis acerbitate diuexandos, qui ultro hone
ſta pactione à ueteribus dominis deficerent. Itaque expiandam omnino eſſe eius patra-
ti facinoris infamiam putauit, generoſóque animo quos comperit maleficii authores
fuiſſe ſupplicio affecit, & Caſtrenſes captiuos omnes diligentiſsimè perquiſitos, impoſi-

tóſque nauigiis ad penates ſuos reduci iuſsit. Quum adminiſtrante Barbaruſſa ad edi- A
ctum copiæ omnes decedere inſula, & in aduerſam continentem traiicere iuberentur,
Corcyrei diſceſſu hoſtium animaduerſo eruptionem fecerunt, ut inſtitutas ab hoſtibus
munitiones diruerent; ſed qui fidentius & inordinatius exierant, quòd nondum Turcæ
omnes diſceſsiſſent, eorum ſuperuentu in oppidum compulſi ſunt, nondum planè ener-
ſis operibus; ſub æquinoctium tamen à Turcis Corcyreorum detrimentis finis eſt im-
poſitus. Conſtat autem eo bello ſupra ſexdecim milia è Corcyreis omnis ſexus & æta-
tis capta atque abducta in ſeruitutem fuiſſe. Solymanus itaque caſtra mouens, legente
oram claſse recto per Acarnaniam & Aetoliam itinere, poſitis commodæ aquationis cau
ſa ad amnes qui occurrebant caſtris, ad Aractum ſcilicet, qui Ambracium influit ſinum
Arcteum de uetere eius amnis nomine hodie uocatum, & Acheloum Aetoliæ, qui pro- B
pter eximiam aquæ claritatem ab Incolis Aſpropotomus hodie uocatus in Naupacteum
ſinum euoluitur, Byzantium eſt reuerſus, dedítque extemplò operam ut à Caſsimo Baſ-
ſa, Nauplio, & Epidauro, in Peloponneſo reliquis Veneti imperii urbibus bellum infer-
retur; idemq. ut facerent Illyrici præfectis imperauit, ut multis ſimul in locis uno tẽpore
Veneti Turcico bello uexarentur. Diſcedente autem Barbaruſſa atque appellente claſ-
ſem, propter aduerſas tempeſtates, ad Butrotum, quod oppidum clarum antiquitus ue-
tus retinet nomen, id omnibus incolis incurſu naualis turbæ captis, atrociter direptum
atque deletum eſt. Per eos dies Piſaurius Venetæ claſsis præfectus inito conſilio cum
collega Vetturio, in eum Dalmatiæ ſinum, qui ad Scardonam claram olim urbem perti-
net, claſſem intulit, expoſitíſque militibus, ad oppugnandam urbem duxit. Diſtat ea à C
proximo litore ſeptem milibus paſſuum, tuebatúrque eam uir Turcici nominis à fuſcedi-
ne oris Aethiops uocatus. Is oppugnantium uim diu ſuſtinere non potuit. Nam Vene-
ti decuſsis toto muro propugnaculis impetu facto in urbem perruperunt, & cæſis aut ca-
ptis hoſtibus eam diripuerunt, edictóque præfecti uetera mœnia funditus euerterunt,
ne Turcæ repetita poſſeſsione opportunæ urbis caſtellum ibi inædificarent, inſtauran-
dæque & muniendæ urbis occaſionem arriperent. Imminebant ſiquidem Barbari, ab
immenſa eorum proferendi imperii cupiditate, maritimis urbibus Venetæ ditionis, ut
quum eas minutis ac aſsiduis incurſionibus mediterraneo omni ferè agro ſpoliaſſent,
etiam ad ipſa maritima oppida iuſtam uim admouerent. In ea contentione finium Ve-
neti operam dabant, ne Turcæ opportunis locis potirentur, quæ ab ipſis facilè ad uexan D
da uicina oppida muniri poſſe intelligebant. Erat oppidulum cum arce diſtans à mari
ſex milibus paſſuum Obroatium à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, uti reor, Ar-
gyrutum fuit. Hinc Turcæ Vſochis feris prædonibus admixti latrocinia exercebant, pa
tebátque his ad prædæ receptum id unum maximè caſtellum. Quibus de cauſis Vettu-
rius cum ſua claſſe qua Hadriaticum ſinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo
eius maris ſinu circumuectus copias expoſuit, ita ut propugnatores naualéſque ſocios
triremium in ordines componeret, Gabrieliſque Ripæo Veronenſi copiis præfecto
Obroatium continuo oppugnandum imperaret. Veneti inopinantes adorti Turcas per
acre certamen inierunt. Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pi-
lis quicquam proficerent, & idcirco de expugnatione deſperarent, ſuperuentu Amura-
this, qui cum paucis equitibus Turcis, & tumultuaria Vſcochorum peditum manu op- E
pidanis opem laturus adcurrerat, noſtri conſpectis Turcis repentino terrore perculſi pri
móque impetu in fœdam coniecti fugam inſtantibus Barbaris, & multo clamore maio-
rem ipſorum multitudinem adeſſe præbentibus, cæſi profligatíque ſunt; tanta ignauia
ut quum nemo ſe militem eſſe meminiſſet, neq. ſe conuertere, aut in hoſtem arma ſtrin-
gere auderet; eo exitu ut uix Gabriel ipſe præfectus conſcenſo equo deſertíſque militi-
bus cædi ſe eriperet; ſic tamen ut ignauiæ ignominia notatus non multò pòſt ſeueritate
Piſauri præfecti in ipſa prætoriæ prora capite plecteretur. Amurathes autem re bene ge
ſta cum multis captiuis, multíſque hoſtium ſpoliis ad præfectum totius Illyrii Vſtre-
fum, cuius erat alumnus, reuerteretur. Hic Amurathes è Sico oppido ciuis, quod hodie
Sebenicum uocant, ad Mahometis ſacra defecerat, fœlicíque uirtute omnibus Pannoni-

cis &

A cis & Dalmaticis bellis inclaruerat, adeo ut honeſtiſſimis honoribus & præmiis ab Vſtre
ſo indulgẽter ornaretur. Paulo ſiquidem antea inſignem apud Cliſſam de Chriſtianis ui
ctoriam retulerat, ex qua facilè famã conſequutus à Solymano imperatore iuſta præmia
retulerat. Erat ſupra clariſſimã urbem Salonam oppidũ Cliſſa in edito colle permunitũ,
quod ab infirmo regulo Chriſtiani nominis tenebatur, cui Petro Croſiccio nomen erat.
Id his in locis ad ſuſtinendas Turcarum incurſiones magnam habebat opportunitatem;
apparebátq. magno Chriſtianorũ incõmodo Cliſſam in Barbarorum poteſtatem eſſe de
uenturã, niſi cõmuni finitimorum auxilio aduerſus Turcas defenderetur. Suſtinuerat diu
Croſiccius inſultantiũ perpetuóq. inſidiãtium Turcarum arma. Sed is, uti erat tenuiſſimæ
Fortunæ regulus, uiribus diffidens, totiúſq. uiciniæ periculũ oſtẽdens, ad Ferdinãdi regis,
B Paulíq. Pontificis auxilia decurrerat, ut eorũ matura adiutus ope, ſeſe atq oppidum tue
retur. Ferdinandi nanq. plurimũ intererat, longè à ſuis finibus Barbaros arceri, qui Seniã
urbem, quæ in ora eſt, ad ſe pertinere dictitabant, quod Pannonicæ ditionis eſſe uidere-
tur. Pontifex autem ſuæ pietatis & officii eſſe meminerat tueri Chriſtianũ nomen aduer
ſus impios. Non implorauit fruſtra opẽ Croſiccius; nam Pontifex eũ conſcriptis Anconæ
cohortibus, & opportuno tormentorũ inſtrumẽto, atq. item cõmeatu liberaliter adiuuit,
quum pari ſtudio Ferdinandus Nicolaum Turrianũ uirum belli peritũ cum duobus mili
bus Germanorũ miſiſſet. Turcæ per id tempus duo caſtella ſubſidiariæ munitionis inſtitue
rant, ut Cliſſam arctiùs obſiderent; alterum ædificabatur paulo ſupra Salonam nõ longius
quàm ſex milibus paſſuũ ab oppido Cliſſa. Id Maleuicinũ Dalmatæ uocabant; alterum in
C aduerſa parte quæ ad mediterraneam regionem uergit. Hinc facilè iudicabat Croſiccius,
ſi inſtitutæ munitiones ab hoſte perficerentur, breui deſperatã fore Cliſſanorũ ſalutem.
Itaq. Turrianus, & Lucas Anconitanus, qui Pontificiis præerat auxiliis, utrũq. caſtellũ
adorti, eas munitiones diruere cœperunt, quũ fortè Amurathes opportuniſſimo tempore
ſuperuenit, cũ trecentis equitibus, & expeditis peditibus ſeptingentis, ab ipſo Illyrici præ
fecto miſſus. Is terribili impetu facto, clamoréq. ſublato noſtros inuadens tanta ui percu
lit, ut neq. Itali, neq. Germani audacter prælium exciperent, ſed nuſquã denſata acie pro-
fligati terga uerterent, nõ ſecus ac Gabrieli Ripæo ad Obroatium accidiſſe meminimus.
Petrus ipſe Croſiccius quũ incitato equo aufugiens ad mare perueniſſet, exitiali conſilio
equum dimiſit, & in nauigium ſe intulit, ut ad ſalutem cõpendio paruæ nauigationis ute
D retur. Cæterum id nauigium prægrauante inſilientium ex fuga militũ multitudine, è litto
re uel multo adnitentium remis & contis conatu propelli in altum mare arenoſo è uado
non potuit, ſicut Turcæ superuenientes, & ipſum unũ Petrum præcipuè petentes, in na-
uem inſilirent, trucidatíſq. omnibus ademptum Petri caput ad Amurathem referrent.
Quo capite Cliſſanis oſtentato oppidani terrore correpti, & exiguo freti cõmeatu, deſpe
ratis rebus aufugientes, uacuum oppidum uictori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas
qui equis ad fugam uſi fuerant, dimidiam ſuorum partem, quæ cæſa aut capta fuerat, deſi
derarunt. Crementius quoq. Turriani præfectus, quum ſe per diuerſos tramites ad Va-
nizzam uicum cõfugere ſperaret, à conſectante equitatu cum uniuerſis peditibus ferè du
centis interſectus eſt. Non parua quoq. Spalatenſium incolarũ, qui temere Salonam pro
ceſſerant, turba, ut Maleuicini caſtelli expugnationẽ atq. excidium ſpectaret, ſuperuentu
E Turcarum equitum in receptu portæ oppreſſa eſt; nihil eam protegente arcis cuſtode, qui
in Turcas tormenta dirigere poterat. Is ſiquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à
Veneto nocendum eſſe exiſtimabat. Sub id quoq. tempus idem Amurathes Nadinum ca
ſtellum Iaderenſis agri, quod eſt edito in mõte pro ſpecula poſitum, per proditionem aua
ri cuſtodis occupauit, magno eius prouinciæ incõmodo, quoniam Chriſtiani amiſſa ea ſpe
cula improuiſis quotidie Barbarorũ incurſionibus uexabantur. E Nadiniana ſiquidẽ arce
antea cuſtodes quũ Barbaros procul conſpicarentur, circũiectis eius uiciniæ oppidis de
hoſtium aduentu modò ignibus aut fumo, modò propoſitis uexillis, & certis tormentorũ
bombis ſignificabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab inuadentibus ſe eriperent.
Tũ uero fiebat ut Turcæ occupata ſpecula, uti nuſquã animaduerſi, impune graſſarẽtur.
Sed Veneti his exagitati iniuriis, non multo pòſt miſſo in Dalmatiã, qui Iaderæ præeſſet,

A

Camillo Vrſino, paria ferè hoſtibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido A
coactis copiis duo præfecti in Turcicos progreſſi fines Oſtrouizzam oppidũ manu expu
gnarunt & incenderunt, & Obroatium, quod nuper amiſerãt, per Iulium è Monteueccio
Vmbriæ uirũ militiæ peritũ receperunt. Sed id quod nõ rectè cõmodéue cuſtodiri poſſe
iudicabatur, à Camillo Vrſino ex præſcripto ſenatus dirutũ & ſolo æquatũ fuit. Eodẽ au
tumno quo Solymanus Corcyræ inſulã effuſè populatus Byzantium redibat, & de Dal-
matiæ caſtellis cum Venetis certabatur, grauiſſimũ ex inſperato detrimentũ Ferdinãdo
regi ad Exechiũ à Turcis illatum eſt, quo nullum ætate noſtra uel funeſtius uel ignomi-
nioſius, ſi trucidatum quatuor gentiũ militum & ducum florẽ, & fœdam ducis fugam re
putemus, Chriſtiano nomini extitiſſe uiſum eſt. Superiore bello Turcæ à Mugaciano præ
lio uictores, eã citerioris Pannoniæ regionem, quæ Poſſega ab Hungaris appellatur, ſibi B
uendicarant, eo decreto ut nequaquã Ioanni regi tradendã, ſed ſibi eam omnino retinen
dam exiſtimarent, propter opportunitatẽ expediti itineris, quo ipſi ſuperato ad Belgradiũ
Danubio peruaſuri in Pannoniã uti conſueſſent. Poſſegam duo amnes Sauus & Drauus
longo curſu ab occidente rapris ſecum aliquot minoribus fluuiis in orientẽ uerſi, æqualiq.
ferè ſemper ſpatio inter ſe diſtantes totã præcingunt & alluunt. Sauus è Iuliis Carnicíſq.
Alpibus placido alueo nauigabilis delabitur; Drauus autem è Valeriæ regionis, quam Sti
riam uocant, Noricíſque montibus emergens Mura fluuio comite recepto, in Danu-
bium euoluitur, pariq. exitu Sauus ad Taurunum, quod eſt Belgradũ, Danubio ſeſe im-
miſcet. Cæterum ab occaſu Craſſus amnis penè eam efficit inſulam. Hæc regio à fronte
atque utroq. latere ampliſſimis ſepta fluminibus ab Illyrica meridionalíq. ripa Sauo diri- C
mitur, Drauus autẽ citerioris Pannoniæ margines lambit, effectóq. eius terræ cuneo ad
Danubium extẽditur. In ea urbs eſt nobilis quinq. templorũ, quæ ibi conſtituta ſunt, nomi
ne clara. Tota autẽ regio oppidis frequens & rerum omniũ abundans dirimente Sauo,
Turcicis finibus ad Illyricũ iungitur, finitimáq. eſt Croatiæ atque Corbaniæ prouinciis,
quæ perpetuum cũ proximis Turcarum præſidiis Illyrici atq. Boſnenſis regni bellum ge-
runt. Eo tẽpore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis ſpectatæ uirtutis atq. prudẽtiæ
authoritate inter Barbaros dux ſũmus, cui Solymanus nõ temerè ingenio eius confiſus,
limitum præfecturã, tutelámq. Pannonici regni cõmodo Ioãnis regis attribuerat. Is ſupe
riore anno ita præſidii uires exercuerat cõtra noſtros, ut multo aſtu ualidíſq. armis fretus
ſupra triginta caſtella regiæ ditionis, quæ ad Deſpotis Raſciæ patrimoniũ pertinebant, in D
poteſtatẽ redegerit, & Illyticæ præfecturæ quæ Boſnenſis appellatur, adiecerit. Vnum ue
rò ante alia ſummæ opportunitatis caſtellum, quod eſt in Poſega, nomine Exechium ac-
curatiſſimè cõmuniut, quod id ad traiectũ Draui in Pannoniã pertinere prouidebat. Ita
que Mahometes iuſtis erectis munitionibus, cõplexus inſigne tẽplum atq. eius oppidi cœ
nobium, Exechium totius belli arcẽ fecit, unde innumerabiles agebat prædas, atq. arma
noſtris paſſim inſidioſus, atq. terribilis inferebat; manebat tamen certa induciarũ cõditio,
quæ ex inueterata conſuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incurſiones
admittebat, quòd ex diſciplina uideretur, relinquendã eſſe militibus exercẽdæ uirtuti, in-
ſuefaciendíſq. equis occaſionẽ, quæ nihil pacis tranquillitatem abrũperet, niſi iuſtis copiis
cum iuſto tormentorũ muralium apparatu uis inferretur. Hoc falſo induciarũ nomine uſi
ſuperiores Hungari à Mathiæ regis temporibus cum Turcis bella ſerere conſueuerant. E
Sed mutato bellandi more, eas militandi leges regiæ Germanicæq. copiæ alienas & ſibi
magnopere damnoſas experiebantur, quòd Turcæ grauiores armatorum equitum im-
petus pernicibus equis facilè eluderent, & fatigatos demũ ex multis flexibus & gyris no-
ſtrorum equos, & plerunque equites onuſtos armis opprimerent. His de cauſis Ferdinan
dus improbè laceſſitus, utpotè qui ægreferebat inducias uigere, quas Solymanus ſuo
commodo aduerſus Perſas bellum ſuſcepturus indixerat, nec eas pati poſſet, tanquam
inutiles damnoſáſque, paranda arma iudicauit, non obſcuro conſilio, ut ſi Turcas poſ-
ſeſſione Poſegæ depelleret, inde mox ſuperato Drauo rectà Budam repetito iure
ſuo aduerſus Ioannem proficiſceretur. Rex enim generoſus ferre non poterat Pan-
noniæ regnum impotentibus Barbarorum armis ſibi ademptum, & quod iniquiſſimum
uidebatur,

A uidebatur, alieno homini nullis ſubnixo iuribus, nec regia orto ſtirpe ſe ſpreto contem-
ptóque in contumeliam prorſus Auſtrianæ domus quæ tantæ eſſet dignitatis & amplitu
dinis, dono datum. Non deerant tamen apud eum qui dicerent nequaquam temere ex-
citandum bellum aduerſus eam gentem, copiis atque pecunia terra marique inſuperabi-
lem, niſi uno conſenſu & ſumptu omnium Europæ principum arma caperentur. Fore
enim prouidebant ut Solymanus toties laceſſitus nihil de ſua feritate in noſtrum ſangui
nem, nihilq. de ſua proferendi imperii cupiditate remitteret, quandoquidem ſuæ digni-ta
tis exiſtimet ultro laceſſentes hoſtes ulciſci, nullam à quoquam ferre iniuriam, & nullam
denique aut iuris aut facti cõtumeliam pati; utpotè qui dudum ex leui offenſione, uniúſq.
tantum demerſæ ſuæ triremis iniuria cum Venetis uetuſtiſſimæ pacis leges abruperit; &
B tanquã impotens tyrãnus nullam penitus excuſationis rationem auribus admiſerit, ut ex
inſtituto Ottomannicæ ambitionis immanibus ſuæ gentis latrociniis ianuam aperiret.
Erant uera hæc & prudenti alioqui regi magnopere probabantur, ſed ſingulæ eius impe
rii gentes uſq. adeo erectis ad ſuſcipiendũ id bellum ingeniis ardebant, ut ſi tantæ occaſio
nis bellum differretur, ſe nunquã poſtea aduerſus Turcas arma laturos confirmarent, Ca-
rinthiæ quippe Stiriæq. & Croatiæ ac Noricæ gentes, incurſionibus Barbarorum expoſi-
tæ, & toties bellicæ cladis perpeſſæ calamitates, rebantur paruo negotio Turcas ea pro-
uincia poſſe expelli, quòd Mahometes nõ magnas habere uires, neq. maiores exacto iam
penè autumno, inſtanteq. hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiã Cæſarem ualida
fratri præſidia ſummiſſurũ, quòd cum Gallo rege de maturis induciis agere didiciſſent.
C Ita Ferdinandus magna alacritate omniũ undiq. milites cogit. Euocat tanquã ad ſolẽne
ſacri belli edictum pios atq. fortiſſimos quoſq. præfectos & regulos; breuíq. iuſtus exerci
tus genere tamẽ delectúq. militum quã numero ualidior efficitur, in quo phalanx erat
Germanici peditatus, cui cohærebant tanquam cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex
ſclopettariis Ludouicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq. propinqua, &
in Gallia Ciſalpina conſcripſerat. Hic peditatũ peculiari imperio regebat. Conuerant ad
regia uexilla Bohemi equites & Sleſi, Morauiq. his coniuncti, qui fulgentibus armis tege
bãtur. Nã Carinthiæ Stiriæq. equites (his Ioãnes Vnganottus, illis uerò Antius Macher
Saxonica ſtirpe ortus præerant) medio quodã armaturæ genere utebantur, quũ Hungari,
quos ductabant Paulus Bachithius & Ludouicus Pechrius, magna ex parte peltati eſſent,
D & leuis armaturæ Vſarones appellarentur. Horum omnium numerus octomilium
equitum ſummam implebat; peditum autem omnis generis ſexdecim milia cenſeban-
tur, quibus aderat ualidus & numeroſus omnis generis tormentorum apparatus.
Erant hæ copiæ uſu belli atque animis delendo uel maximo Barbarorum exercitu pa-
res, ſi acie & iuſto concurſu certandum foret; atque his imperaret dux grauis, & uti
ſæpè aliàs extitiſſet probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus,
quem multis exercitatum bellis, & defenſæ nuper Viennæ fama inclytum, rex Ferdi-
nandus impigri, pugnaciſque hominis ingenio captus ad ſummum militaris imperii de-
cus euexerat; quanquam eum plerique à turbida, parúmque ſobria mente præcipitem
eſſe contenderent; ideóque alæ potius leuis armaturæ equitum, quàm totius exercitus
præfectura digniorem. Nunquam enim Ferdinandus ipſe quodam conſiliorum eius
E intimorúmque amicorum non improbando inſtituto belli, præliorúmque periculis obii
ci erat ſolitus, & tum præcipuè quum aduerſus Turcas certaretur, à quibus plures Eu
ropæ reges ſuperiore tempeſtate in acie deletis eorum copiis eſſent trucidati; ſic ut rex
ille egregiè pius & fortis, & in quo non deerat bellicus uigor Maximiliano auo dignus,
non timore quidem, ſed fatali tot Europæ regum infortunio adductus, ſumma prudentia
uitandos Barbarorum impetus exiſtimaſſe cenſeretur. At Mahometes his cognitis re-
bus quæ aduerſum ſe parabantur, è proximis Pannoniæ præſidiis milites accerſit; neque
ei Budæ præſides ulla in parte deſunt, quin auxilia ſubmittant. Boſnenſis antè alios Vſtre
phus, qui ampliorem ex omnibus Europæ Sanzachis equitum numerum alebat, Amu-
rathem alumnum ſuum recenti Cliſſana uictoria clarum cum numeroſa ala exercitatiſ-
ſimorum equitum mittit. Huic quoque adduntur pedites expediti ex feris montaniſque

hominibus præſenti pecunia coodocti, qui uno nomine ab Hungaris Haydones, à Dalmatis Huſcochi, à Turcis & Illyriis Martelloſii uocantur, qui ſagittis & ſclopettis rem gerere & ſaxa fuodis uibrare didicerunt. Diſcinctum & agreſte id hominum genos eſt, ſed pernicitatis indomitæ, & frigoris, & inediæ patientiſſimum. Hanc turbam regebant, & ſua uirtute & diſciplina confirmabant, certæ Ianizerorum manus prætoriani ordinis, deductæ ex ſingulis præſidiis, & uſque etiam à Belgrado, atque Samandria euocatæ. Hos conſequebantur pleriqoe ex Raſcianis & Seruianis, ſpe ſtipendiorum & prædæ allecti, inuitantibus paſſim Turcis ſingularum prouinciarum quæſtoribus, qui liberaliter coëuntibus ad ſigna duorum menſium ſtipendia perſoluebant. Itaqoe communi ſtudio ſua ondique auxilia conferentibus Sanzachis, Mahometes copias neque numero, neque oirtute noſtris contemnendas coëgit, & ad Exechium hoſtes expectare conſtituit. Iam Cazzianer ad Caprunzam oppidum peruenerat, ſatis accuratè atque opportunè antea initis & conſtitutis rei frumentariæ rationibus, ſi eius imperiis atque præceptis totius commeatus curatores celeritate & diligentia reſpondiſſent. Erant quippe uiri totius prouinciæ clariſſimi alioqui negotio pares planéque induſtrii, qui authoritatem Simonis epiſcopi Zagabrienſis reſpiciebant. Is nanque Simon ſiue ſtudio ſuo ſopra æquum plurimum incenſus, ſiue imbecillitate iudicii deceptus, ingentem totius annonæ copiam in caſtris ad multam uſque pretii uilitatem ſe ſuppeditaturum promiſerat, quòd huic miniſterio qui procurarent quatuor collegas cum imperio ſibi ſubſtituiſſet, quibus conuectores indigenæ, partim curribus partim nauigiis operam præſtantes, multis enatis paſſim impedimentis, reſpondere non poterant, neqoe conferentinm tarditas ex tuto caſtigari poterat, quum ualidi & præpotentis hoſtis propinquitas totam corripiēdæ tarditatis facultatem eriperet, & Mahometes diſpoſitis per Sauum & Draoum Nazadarum præſidiis, aliſque equitum undique uolitare iuſſis, aut conoectiones noſtrorum perturbabat, aot promiſſo maiore annonæ pretio utriuſque amnis accolis certi tutiſſimique locri ſpem nuſquam deficiente pecunia proponebat. Sed eam ſpem nuſquam defuturi commeatus duo in primis augebant Simon ipſe Zagabrienſis, qui undique per ſuos quos diximus uicarios magnam quam poterat curruum multitudinem conquirebat, & Iodochus Lilembergus, qui regio commeatui ex peculiari munere præerat. Is magnam uim moliti tritici, oiníque & ordei, atque item panis nautico more biſcocti certam copiam, ſubſidia famis ægrorúmqoe remedia ſibi minimè defuturam pollicebatur. Huic accedebat Franciſcus Batthianius hac inani commeatus ſpe impulſus tanquam peritus regionis omninm rerum abundantiam promittens. Itaque Cazzianer à Caprunza monet, eo ordine ut alterois diebus, modo ipſe, modo Albertus Slichius Bohemorum dux præcederent, quod honori Bohemicæ gentis id concedendum eſſe cenſuerat, decimóq. uix die ad arcem Veruczæ perueniunt, quæ circiter quadraginta miliarium interuallo à Caprunza aberat; minoribus uanque itineribus propter ſeptem prægrandium tormentorum difficilem conuectioóem, progredi neceſſe erat. His de cauſis itinerúmque difficultatibus, ſi noo ſentiri, prouideri tameo à peritis annonæ penuria cœperat, quòd ea quæ expectabantur tardius confectis itineribus, maléque explicatis rei frumentariæ rationibus, nondum adueniebant, neceſſéque eſſet ea abſumere alimenta, quæ ad duriores caſus noo incipientis, ſed producti longius belli reſeruaſſent; propterea ſeueris literis & Simon & cæteri curatores aſperrimè caſtigabantur, iubebanturq. omnē adhibere diligentiam, ue antè aduentum auxiliorum, qui non diu è longinquis regionibus aduenissent, tantæ ſpei ſperata uictoria non uirtute hoſtium, ſed deſidia curatorum, propter commeatus inopiam, corrumperetur. Interea Cazzianer & Slichius tantiſper conſidendum atque expectandos commeatus cenſent, mittitúrque exploratum Paulus ipſe Bachithius cum ala mille Víaronum, & expeditis ſclopettariorum Italicorum cohortibus duabus, qui ad Zopiam arcem præcurrat, atq. operam det ut ex captiuis hoſtium conſilia cognoſcantur. Bachithius ubi ad Zopiam ab hoſtibus conſpectus eſt, Turcæ, quòd adeſſe uniuerſum exercitum exiſtimabant, nullam ſibi moram attulerunt, quin auecto omni commeatu aut corrupto, incenſáqoe arce ad naues ſubiecti amnis confugerent. Ex his tamen Bachithius in fuga aliquot capit; quorum iudicio Cazzianer

A zianer reperit, quod antea per ſuos ſpeculatores compertum habuerat, unum eſſe Maho
metis & Turcarum omnium conſilium, ut ad Exechium poſitis caſtris conſiſterent, ho-
ſtéſque expectando de eius loci poſſeſſione dimicarent. Eo biduo Saxonum equitum
ala ſuperuenit, atque alia auxilia copiarum, & cõmeatus non procul abeſſe nunciabantur.
Diſputatur in conſilio an progredi, oppeririue reliquum ſociorum agmen, & cõmeatum
qui aduehebatur expediret, poſtquam hoſtes ad Exechium uti didicerant, pugnandi co-
piam facturi dicerentur. Eſt mons qui Sclauoniam atque Poſſegam diuidit, & in longum
protenditur, à dextra eius montis radice per Poſſegam, à ſiniſtra autem per Sclauoniã ad
Exechium iter patet, Sclauoniam Drauus, Poſſegam Sauus, atque item alii ignobiliores
amnes alluunt. Ab hac parte iter ſaltuoſum, & conuehendis maioribus tormentis aſpe-
B rum atque difficile, ſed pagorum atque uillarum copia frequens, arcéſque paſſim & ca-
ſtella plura continens; in altera porrò, iuxta Draui ripas, iter campeſtre, & planum ra-
rioribus ædificiis unica arx Zopia impedire poterat, ſed ea tum ultro ab hoſtibus crema
ta nihil difficultatis & moræ illac tranſituris allatura credebatur. Igitur in conſilio decer
nitur omiſſa Poſſega per Sclauoniam omnino iter eſſe faciendum. Antecedit uſque ad
Zopiam Ladiſlaus Moreus Hungarus cum Vſaronibus trecentis, quibus cataphracti Sa
xonum cum duobus uexillis præſidio ſuccedunt. Illinc octo dierum itinere ad Valponiũ,
quæ eſt arx permunita Petri Perenii ditionis perueniunt. Occurrebat progreſſuris flumẽ
Craſſus, qui uado tranſiri non poterat. Ibi noſtri dum fluuius ponte iungitur atque cõſter
nitur ad traiectum ſeptem dies immotis caſtris abſumunt, perpetuis tamen horis itur in
C conſilium, in quo uariæ dicũtur ſententiæ. Iuniores Exechium continuò properandum;
alii Exechio omiſſo, proximũ quoddam caſtellum nomine Villach, ex hoſtico, aut aliam
huic proximam quandam arcem obſidendam cenſebant; quum cæteri cautiores reliqua
auxilia, & cõmeatus, quæ parata & promiſſa à Scamburgo regulo aduẽtare credebantur,
expectanda dicerent; quod nihil niſi conſideratiùs iis agendum eſſe uideretur, qui grauiſ-
ſimi momenti expeditionem ſuſcepiſſent. Cæterum feruidis atq. audacibus ſententiis di
ctis, pleriq. ex aduerſo omnem moram graue detrimentum ceſſantibus allaturam teſtabã
tur; fruſtra ſiquidem ſingularum prouinciarum auxilia, ſi ſenſim progredi, ceſſare, cuncta
riq. libuit, euocata fuiſſe, ſi cautiùs agendo Cazzianer perplexè cunctetur, neque in ho-
ſtem alacriter infeſta ſigna uertat; proculdubio milites & equites, tanquam à ducibus ui-
D tato hoſtium congreſſu, reformidatóq. prælio in patriam eſſe reuerſuros. Satis quippe cõ
meatus, ſatíſque uirium eſſe in caſtris, ut de uictoria non dubitent, ſi duces conſilia atq. ani
mos inanibus atq. ſuperfluis deliberationibus exoluant, nec hyemem expectent. Neq. n.
hoſtes Barbaros aliàs multitudini ſuæ confidere ſolitos, quũ non magnas tum habeant co
pias Chriſtiani exercitus tot tormẽta trahentis conſpectum eſſe laturos, & continuò Exe
chium deſperata defenſione deſerturos, neq. ex fuga in perſequentes & fulgẽtibus prote
ctos armis ora conuerſuros; quandoquidẽ cataphracti noſtri equites inermem eorũ tur-
bam, ſi reſiſtere audeant perrumpendo proſtraturi uideantur. Huic ſententiæ iuniores
qui nondum Turcarum arma fuerant experti tanta alacritate atq. ferocia fauebant, ut nel
bidui mora paratam atq. expeditam interpellari uictoriam exiſtimarent. Extemplò igitur
procedendum eſſe ſtatuunt & copias recenſent. Cenſa ſunt ad decem milia equitũ utriuſ
E que armaturæ; quo equitatu, ſi robora equorum ac hominum ornatum, munimentáque
armorum ſolido ferro fulgentia certiùs æſtimentur, nihil apparatius atq. ualidius ullo ſu
bitario bello coactum fuiſſe plerique iudicabunt. Sed peditatus qui erat ex omni prouin
cia lectiſſimus uehementer erat immunitus, utpotè qui uix octo milibus integrorum mi
litum conſtaret; nam magnus iam ægrorum numerus in caſtris eſſe cœperat; reliqua pars
quum multi etiam longo itinere fatigati, & paſſim hærentes dilapſi eſſent, uulgóque
omnes propter lutulenta itinera paluſtri cœnoſáque illuuie deturpati, ex autumnali-
que pluuia madentes & algentes, affectique pariter inedia nequaquã ſatis apti aut firmi
ad ſuſtinenda imminentium præliorum incõmoda uiderentur. Inter nobiliores autem
duces morbo grauiſſimè laborabat Iulius Hardechins. Hunc Valponio in oppido ſubſi-
ſtere; reliquos omnes triũ dierum cibaria parare, & ſecum ferre iubent, ac ſperare paulo

poſt certam omnis generis commeatus copiam uſque ad pretii uilitatem in caſtra obuen A
turam. Præſcriptis autem legibus edictũ ſub pœna capitis proponitur, ut nemo Turcam
hoſtem uiuum capiat, uel ultro ſe dedentem, niſi quum planè confecto prælio ſit debel-
latum; nemo item præda ſe oneret, quandoquidem eam omnem æqualiter inter mili-
tes ſe diuiſuros duces promittunt. Hoc edicto à præconibus & tympaniſtis per om-
nes ordines promulgato, iter quod planius & rectius apparebat ad Exechium ſuſci-
piunt. Tertio die perueniunt in uallem quandam ad tertium ab Exechio lapidem,
atque ibi caſtrametantur. Poſtridie Turcarum agmen conſpicitur, & à noſtris acies
inſtruitur. Verùm id nullo certamine cominus edito tormentis tantum maioribus repel
litur. Sequenti uerò die effuſis ab oppido hoſtibus leuia certamina conſeruntur, & multis
utrinq. interfectis æquo Marte diſceditur. Eo die Simon Zagabrienſis antiſtes cum ſuo B
equitatu aliquantáque annonæ copia ſuperuenit, cuius aduentu apud noſtros minuitur ti
mor de inedia paulo antè conceptus, ſed interdicuntur à ducibus leuia certamina, quòd
plures ex noſtris uulnerarentur, & Turcæ ſuis uſi artibus facilè ſuperiores euaderent, quũ
ſclopettarios Ianizeros Aſapóſq. ſagittarios turmis ſuis admiſcerent, & equitibus noſtris
ſua agilitate freti multa uulnera inferrent; quod nulla ratione noſtris interdictum uideri
poterat, quum militum animi, qui pugnæ ſtudio, & mutuis cum hoſte congreſſibus accen
di, & de uictoria benè ſperare ſoleant, eo demum ignobili ducum iudicio frangerentur,
quaſi hoſtium uires, pugnandiq. artes noſtris noſci uetarent. Dicebant enim ab huiuſmo
di extraordinariis præliis Mugacianam cladem initium cœpiſſe, reſeruãdóſq. ideo milites
& equos in ipſum uniuerſæ pugnæ diem, ut recentiſſimis uirorum & æquorum uiribus C
pro uictoria certaretur. Ab hoc decreto imperatur tormentorũ magiſtris ut in hoſtium
agmina ubi ea prodire conſpexerint maiora ſtatim tormenta dirigant, quibus peritè ad-
miniſtrantibus fiebat ut Turcæ à coniectis ſubſilientibúſq. tormentorum globis certa ac-
ciperent detrimẽta, neq. miſcere uti cuperent leuia certamina poſſent. Hoc animaduerſo
periculo Mahometes in proxima palude, quæ ab exundãte ſtagnantéq. Drauo amne erat
enata, Nazadas multas ſclopettariis completas inſtituit, quæ totius paludis margines obſi
derent, & noſtros aquatione prohiberent, caſtra etiam noſtra quæ erant in conſpectu cõ-
iectis in ea minorum falconum globulis infeſtarent. In ſingulis nanq. Nazadarum proris
conſtituta erant in canteriis, & aptè collibrata minoris generis tormenta, quæ à noſtris
moſchetta de nomine minimi accipitris nocantur. Ei ualli in qua noſtri locarant caſtra im D
minebat collis non planè arduus. In eo erat pagus in quo Turcæ cõſtiterant, leui prælio
noſtros excepturi. Ad eos deiiciendos poſtero die ab omnibus ad arma conclamatur, in-
ſtruitúrq. acies, & ne hoſtes ſuis tumultuariis præliis laceſſere aut perturbare noſtrorum
agmina queant, in progredientes dirigi atque diſplodi tormenta iubentur, alacriq. noſtro
rum ſucceſſu Turcæ locum deſerere coguntur. Sed illi loco depulſi ad demorandos no-
ſtros pagum continuo ſuccendunt. Neque tamen noſtri à propoſito itinere diſcedunt. In
terim pagum totum flamma peruadit, atque inde hoſtes ad unũ incolumes ſe ad ſuos reci
piunt. Tum uerò a ducibus ſuperato colle Exechium in planitie ad Draui ripam poſitum
conſpicitur. Id circiter duo milia paſſuũ à colle aberat. Ibi Cazzianer loco aquationi, pa-
bulationi, & lignationi idoneo caſtrametatur, imperátq. tormentũ maius ante caſtrorum
portam prouehi, facturus periculũ, an inde emiſſa pila oppidum Exechiũ attingi poſſit; E
ſed id longiùs quàm oculis appareret abeſſe compertũ eſt, quum pila altiùs etiam conie-
cta paulo ſupra medium eius uallis ſpatiũ perueniſſet. Hoc facto periculo & certius æſti-
mata loci diſtantia noſtri duces facilè deprehendunt, ſi ab ea oppidi parte caſtra admo-
ueantur, oppugnandi & quatiendi cauſa exercitum neceſſario periniquũ in locum eſſe de
ducendũ, nam à colle illo quem tenebant, & duobus circiter paſſuum milibus ab Exechio
diſtare diximus, contra oppidum aperitur campus decliuis, qui ſpatioſam uallem efficit,
quam planè totam detegit caſtellum editum ex cœnobio Chriſtiano templóq. ut ſupra di
ximus, à Mahomete ædificatũ. Id, ut credi par erat, diligenter ab hoſte permunitum, ita
deſcenſuris noſtris & caſtrametantibus imminebat, ut nemo niſi inſanus caſtra hoſtiũ tor
mentis exponenda iudicaret. Itaque illud deſumunt conſiliũ, conſpicati ſcilicet ultra Exe
chium

A chiom ſatis editam planitiem ipſa ualle ſuperiorem, atq. ideo oppidi mœnia æquantem.
In eam caſtra transferre, tormentiſq. murum adoriri conſtituunt, ſed in eum locum ex tu
to ſe mutare caſtra non poſſe prouident, quoniam circũeundus erat rurſus collis, & ſaltus
trium milium paſſuum, qui à dextro latere iter præbebat, ut in eam demũ planitiem, quæ
oppido imminet deſcenderetur: quod iter diuerſum & laborioſum erat, ob id præcipuè
quòd uia regia, quæ ad Valponium ducebat, ineptè deſerebatur; Neq. enim exercitus no
ſter tantus erat ut totum oppidum Exechium, in quo ſupra ſexdecim milia hominum eſſe
ferebantur, perpetua obſidione in corona cingere poſſet, neq. tanti erant in obſidentiũ ca
ſtris cõmeatus, ut abſq. continua ſubuectione inedia laborandũ non eſſet; quando hoſtiũ
equites cuncta perpetuis excurſionibus itinera obſeſſuros, atq. omnem cõmeandi facultа
B tem erepturos appareret. Dũ uariis certaretur ſententiis, & modo huc, modo illuc incli
naret Cazziauer, exorta eſt à grauiſsimis uiris importuna ſententia, qui hiſdem in caſtris
atq. eodem colle perſiſtendũ eſſe cenſebant, illicque noſtros cõmeatus, qui non procul à
Valponio eſſe dicebantur, expectandos, & ad præſidium curruum quibus annona conue
hebatur, tria milia equitum mittenda, neque ullo pacto exercitũ in difficultate eius aſpe
rimi ſaltus, qui intercedebat & maximè crebris arbuſtis eſſet impeditus perducendum
uideri; Nonnulli uerò alii leuiſsimis ſententiis annonam apud hoſtes eſſe tenuiſsimam,
proindeque eos oppido incluſos, inopiam & famem non diu laturos; nullam quippè illis
expectandorum commeatuum certam eſſe ſpem; ſic aut oppidum deſerendum, & fuga
ſaluti conſulendum, aut denique iniquo loco pugnandum eſſe Turcæ milites exiſtimeut.
C Hæc à transfugis Chriſtianis ſe cognouiſſe dictabant; affirmabántque Mahometem pe-
culiari ſua ſuppellectile pretioſa nauigiis impoſita fugam moliri, nec ultra tertium diem
obſidionis incõmoda toleraturum. Proinde ſibi uideri ſaltum illum facilè poſſe ſuperari,
ipſis ad oppugnandum alacriter peruadentibus. Bellum uerò trahere pernicioſum: poſt-
quam tanta eſſet in caſtris biſcocti panis copia, ut ea tantum præter alia obſonia uniuer-
ſus exercitus moderatè partiendo in ſeptimum uſque diem ali poſsit. Idcirco non eſſe
cõmittendum delidioſè uel timidè ut tam infeſtus hoſtis, támque oppulenta preda è ma-
nibus emitteretur. Quo ſpatio Scambergum regulum cum nouo cõmeatu nouíſque co-
piis aduenturum facile ſperarent. Interim non eſſe ceſſandum: propterea quòd tantum
temporis, inclinante in hyemem autumno, & imminentibus idibus Octobribus, ſit abſum
D ptum, ut niſi quid egregium properè tentandum ſit, breui excluſis tempore rebus utiq.
infectis cum ignominia ſit decedendum. Apparebat etiam quaſſato uno propugnaculo,
quod erat in aduerſo oppidi angulo tumultuariè extructum, nulla ratione hoſtes ab ea
parte noſtris poſſe reſiſtere; illac etiam rectum iter hoſti ex Belgrado ad neceſſarias re-
rum ſubuectiones liberè commeandi penitus eripi, quo itinere intercluſo procul dubio
futurum, ut Raſciani & Coloni omnes noſtris neceſſaria omnia ſubuehant, concurſu-
rámque omnino magnam eorum multitudinem, immanium Turcarum tyrannidem per
tæſam; cuius opera & oppidum expugnari, & Chriſtiani Exechiani, qui non pauciores
Turcis in ſuburbanis tectis remanſerant, ad defectionem adduci poſſe. Hæc ut effica-
cius confirmarent, aſſerebant cuncta propè, quæ eſſent apud hoſtes, tormenta numero
ferè ducenta uerſus uallem ita à Barbaris fuiſſe diſpoſita, ut niſi magno cum labore dimo
E ueri traducíque non poſſent. Non enim curribus & rotis more noſtro erant impoſita, ſed
trabibus, magníſque ſtipitibus incluſa, ut potè quæ armillis ferreis, aut funibus materie
colligata eſſent, & ſolo circumcirca adactis cuneis confirmata. Qua ratione inutili Tur-
cæ nullam traducendis, & uti oporteret conuertendis tormentis facultatem habituri cre
debantur. Hæc igitur ſententia uicit tanquam nobilior, & apud uiros fortes omnino de-
centior. Itaque poſtero die noſtri longiore circuitu ſaltum ſuperant, & inſtructis agmini
bus ad eminentiorem, quem diximus, campum contendunt. Tum uerò Mahometes, ex
coniectura loci animaduerſo noſtrorum conſilio, & cognita profectione, ſtatim per cõ-
pendia uiarum nota ipſis in ſaltum mille expeditos equites, & Ianizerorum ſclopettario-
rum delectam manum præmittit, qui ultimum noſtrorum agmen carpant. Id ex Italico,
& Bohemico pedite conſtabat. Bohemus in fugam uertitur. Italus ſtrenuè reſiſtit, cui

ægrè ſuſtinenti ſubſidio mox aduolant grauioris armaturæ Carinthii equites. Hoſtis ter- A
ga dat, paruóque accepto incommodo noſtri ſaltum euadunt. Caſtris poſitis, quæ ad op-
pugnationem erant idonea diligenter inſtruuntur, & ſummo diluculo inſtructis aciebus
proceditur, & poſt decoram armorum oſtentationem hoſti pugnandi ſit copia. Sed ille
oppido ſe continet, noſtróſque tormentis eminus ex propugnaculo petit; ex aduerſo no
ſtri maiora duo tormenta in proximum tumulum educunt, & emittunt, quorum pilæ &
aggerem & mœnia magno terrore hoſtium penetraſſe conſpiciuntur. Interim noſtri in-
tegrum ferè eum diem hoſtiũ tormentis expoſiti in acie conſiſtentes, & ad pugnæ ſpem
deſcenſiones hoſtium fruſtra expectantes, aliquo ſed non magno uel à frequentibus ho-
ſtium pilis accepto incommodo ſeſe receperunt. Mahometes ſiquidem graui conſilio
ſuos pugnam flagitantes continebat, de noſtrorum inedia certior factus, & ut ferebant B
transfugæ, ſeueriore epiſtola à Solymano imperatore admonitus, ne ullo pacto uiuus
locum deſereret, atque cuncta ibi obſidionis hoſtiliſque impetus mala, niſi teterrima at-
que ignominioſiſsima nece perire mallet, fortiter ſuſtinenda decerneret. Per huncmo-
dum quum noſtri gerendæ rei auidi nuſquam congrediente hoſte diſtinerentur, abſum-
ptóque omni commeatu totus exercitus inedia premeretur, nec in conſiliis quotidianis
duces ullum ſalubri conſilio locum reperirent, & certiſsimus futuræ cladis timor mentes
omnium occuparet, Balthaſar Pamphilus ex ordine Hungarorum procerum dux ſpecta
tus in conſilio his uerbis loquutus eſt. Præpoſterè duces, inquit, agimus, dum enim quo
pacto hoſtes ſuperari poſsint prolixè conſulimus, exercitus noſtri uires, præ inedia uſque
adeo debilitantur, ut milites iam planè non obſcura fame tabeſcentes, neque inceſſu re- C
gant corpora, neque languentibus lacertis arma ſuſtineant, & in uniuerſum fortiſsimus
quiſque animum deſpondeat, & deſperata pugnæ occaſione miſerè atque deformiter ca
dendum eſſe conſpiciat. Itaque nobis maturrimè ante omnia fami, quæ nos uehementer
urget, occurrendum arbitror, ſic ut hinc caſtra mouenda cenſeam, & ad Hermandum
caſtellum illico deflectendum, ut eius expugnati caſtelli commeatu, qui non erit exiguus,
uniuerſus recreetur exercitus, depulſóque famis periculo, ad reliqua, uti uſus docebit, bel
li conſilia redeamus. Aberat id caſtellum ab Ezechio decem milibus paſſuum, in quod
plerique Turcarum uxores ſuas & liberos, atque item pretioſiores ſarcinas contulerãt,
quibus tuendis rebus uiginti circiter Turcarum præſidium fuerat impoſitum. Erat Ca-
ſtello coniunctus pagus intercedente non magna foſſa; murus autem quadrati ambitus, D
ex uetere ſtructura erat, ſiue extantibus propugnaculis; ſic ut Balthaſar affirmaret nullo
propè negotio expugnari poſſe. Laudatur ab omnibus conſilium ipſéque author, Pam-
philus præmittitur ad explorandos caſtellanorum animos occupandúmque pagum; ar-
ridet cœpto Fortuna, ſed in dedito pago tritici multo minus opinione ſua reperit, uini
tamen inueniuntur aliquot uegetes, cuius copia languentibus militibus opportuniſsima
fore credebatur. Itaque ad eam famam ſigna conuelluntur, & ad Hermandum caſtra mo
uentur; ſecunda noctis uigilia ita turbatè confuſéque diſceditur, ut agmina uix agnitis ue
xillis malè cohærentia fugæ potius quàm profectionis ſpeciem præberent. Nihil tamen
Turcæ ſe commouent, inſidias ueriti, & quòd ſolutæ obſidionis commodo ſubleuati, ni-
hil temerè noctúque præſertim conandum exiſtimarent. Vbi peruentum eſt, duces ca-
uerunt, ne pagus primorum incurſu diriperetur, ad iniuriam ſubſequentium agminum, E
quibus æqua portione, totus is commeatus erat diuidendus. Tum uerò caſtellum ex pa-
go prouectis tormentis oppugnari cœptum, protractóque certamine uſque ad meridiem
quòd lateritius murus quaſſationi difficilior quam exiſtimaſſent reperiretur, & Turcæ
quanquam pauciſsimi fortiſsimè propugnarent, debilitati tamen uulneribus deditionẽ
fecerunt, quum in eo certamine quinquaginta ferè ex noſtris milites cecidiſſent. Aperto
caſtello bina tantum farinæ tritici, & totidem milii uaſa reperta ſunt. Tum uerò uidere
licuit duces occulto quodam pauore conſternatos & triſtes, quòd pro ampliſsima præ-
da, & multo in plures dies ſuffecturo commeatu, aliquot tantum mulierculas & pueros
reperiiſſent, & uix in toto pago caſtellóque, tantum cõmeatus nacti eſſent, quantum in bi
duum cunctis ſufficere poſſe uideretur. Diſsimulatur tamen id incõmodum à ducibus,

& ſtoli-

A & ſtolidæ ſuæ credulitatis uitium muſſantes incuſant, pollicentur tamen exercitui ampliſ
ſimam cõmeatus copiam inſtaurato ponte ſubiecti fluminis. Siquidem Bodrogus amnis
ab aduerſa parte oppidi decurrit, ita profundus atque cœnoſus ut uadari nequeat; pro-
ptereáque Turcæ muniendi ſui cauſa, reuulſis aliquot ſublicis & demptis aſſeribus pon-
tem ſuſtulerant. Igitur aduocantur fabri, adnitentibúſque omnibus continenti trium die
rum labore pons reficitur. Sed ea contabulatio nequaquam tantæ erat firmitatis, ut maxi
ma tormenta quæ erant ponderis ingentis ſuſtinere poſſe crederetur. Caſtris interim foſ
ſa munitis, qua hoſtium repentini inſultus ſuſtineri, & currus qui ualli loco caſtris erant
circundati commodè tranſuehi poſſent. Quarto die currus totius exercitus tranſuehun
tur cum minoribus tormentis; ſecundum hæc è maioribus ſex tranſmiſſa ſunt; ſed ſub ſe-
B ptimo quod erat longè maximum, pons tanto ſub põdere fatiſcens eſt interruptus, quam
obrem coacti ſunt duces illud, ne tanto ſpolio potiretur hoſtis, ex calefacto metallo, ma-
leis diffringere. Septimo autem die cunctis rebus cõmodè traductis, pons iterum ne inſe
quenti hoſti pateret, diſiecta tignorum materia, ſucciſiſque ſublicis eſt interciſus. Supe-
rato Bodrogo, atque eius ponte corrupto perſequendi noſtros facultas Turcis eripitur,
niſi paludem illam multorum milium paſſuum itinere circuire quam periculoſi amnis
uadum tentare malint. Hic rurſus in conſilio diſputatur, an maiora tormenta ad expedi-
tius iter confringenda ſint, ne his potiatur hoſtis. Eius ſententiæ ſecundus author exiſtit
Cazzianer, profitetúrque ſe peculiari ſuo ſumptu ſi cupri fragmenta inter curruum ſarci
nas diſtributa conuehantur, breui refecturum, ſcalas autem & reliqua bellici apparatus
C inſtrumenta, ne hoſti cedant igne abſumenda cenſet, & quãto expeditius iter haberi poſ
ſit uerſus Valponium celeriter capiundum, ubi copiæ ab aliquot dierum inedia iam ſe-
mienectæ, uariis eſculentarum rerum copiis recreari queant; ac alii per Poſſegam redeũ
dum dicebant, & oppidum Iuuancha ex itinere protinus expugnandum, quum in eo ma
gna frumenti & uini copia à Barbaris & incolis ſeruari diceretur. Pari quoque celeritatis
impetu aliud in proximo caſtellum nomine Gara omni genere cõmeatus pleniſsimum
expugnari poſſe uidebatur, priuſquam Turcæ circundata palude longum id iter emenſi
ad inſequendum ſuperuenirent; neque tormenta uſque adeo præcipiti pudendóque con
ſilio quæ eſſent nobiliſsimum totius prouinciæ præſidium atq. ornamentum diffringen-
da, ſed potius ut in præſens eorum uſus hoſti eripiatur, ſi id extremi caſus neceſsitas fer-
D ret, ſtilis ferreis per ſpiramenta adactis eſſe cõfigenda. Poſtremo nihil eſſe turpius quam
ut rebus infectis de receptu cogitarent. Trahitur in hanc ſententiam ipſe Cazzianer, in-
dictáque profectione, quòd ex continuis imbribus iter difficilius reddebatur, ipſa quoque
tarditate tormentorum impeditis in locis ſæpius hæretur atque ſubſiſtitur. Ita progreſſu
longa paſsim mora præpedito, magna cum difficultate tria milia paſſuum conficiuntur;
eóque modo ueſperi noſtri pariter atque hoſtes ſingulari diligentia lõgiſsimum emen-
ſi iter, uno tempore ad Iuuancham perueniunt. Sub hoc caſtello tenue erat oppidulum
in quo nullus Turca remanſerat. Oppidani noſtris ſtatim portas aperiunt, neque milites
ingreſsi à præda contineri queunt, uinum cuius non modica erat copia dum certatim po-
tant, ne getibus effundunt. Illinc tamen à ducibus grauiter increpitantibus depelluntur.
Eadem nocte hoſtes oppidum ſuccendunt, & tam ædificia quàm ea omnia quæ noſtri nõ
E diripuerat, corrumpunt; conclamatur ad arma, quòd hoſtes undique noſtris imminerẽt;
inalbeſcentéq. cœlo diuerſis in locis acri certamine dimicatur, ſed longè uehemẽtiſsimè
ubi Bohemorum turmæ locum tenebant. Ibi dum noſtros Turcæ equites acrius urgent,
Petrus Raſchinius Bohemorum legatus, quem Mareſcalchum uocant, indignatus uſque
adeò inſolenter incumbentes hoſtes, confecto ex fortiſsimis globo eos facto impetu ita
ſummouit, ut pulſi multis acceptis uulneribus latè diſsiparentur. Sed Barbari more ſuo
in pugnam celeriter reuertentes, & recentibus ſuorum ſubſidiis adiuti, uictrices noſtro-
rum turmas circunſiſtunt & laxatas per partes concidunt. Acciditque ut Raſchinius ipſe
fortiſsimè dimicans, uel totis undique protectus armis, unà cum ſuis cæderetur. Tum ue
rò noſtri duces de profectione ſtatuentes, quaternos curruum ordines inſtituunt, qui in-
cedentium agminum utráque latera protegant. Principia minus ualidis militibus dantur,

firmo tamen præſidio in fronte conſtituto; agmen claudebant maximè ſtrenuæ atque in A
tegræ cohortes & turmæ. Per hunc modum uallato utrinque agmine procedentibus no
ſtris, ſicuti frequentes occurrebant tumuli plerunque nemoroſi, qui iter præpediebant,
ita hoſtes à circunueniendis infeſtandiſque noſtris opportunè prohibebant. Hac re ani
maduerſa Mahometes expeditos Ianizeros & Martelloſios qui uiarum & nemorum cō-
pendia noſſent præmittebat, attributiſque eis paruis falconibus qui rotis agebantur, an-
guſtias præoccupare, & in his noſtros laceſſere iubebat, & quum in aperta loca egrede-
rentur, ad alias ulteriores anguſtias inſidendas refugere ; alas uerò equitum quæ aper-
tis in locis perpetuò iter habentibus inſtarent atque agmina diſtinerent. Qua Barbaro-
rum aſtuta uelocitate noſtri ſæpè uicti laceſſitique, multa paſsim uulnera atque incom-
moda referrent, eóque iniquius quòd nulla Barbarorum manus paulo firmior uſquam B
conſiſtere, neque noſtrorum impreſsionem expectare auderet; ſed uti erat à duce præ-
ceptum, à congreſſu refugere, & carptim ſagittis & glandibus, falconúmque globulis,
uti locus poſceret, rem gerere conſueſſet; quum tamen ad fauces paulo patentioris cam
pi eſſet peruentum, & noſtri Vſarones audacter prælium miſcerent, augerentúrque agmi
na Turcarum, & edendæ nobilioris pugnæ occaſio oblata uideretur, ipſe antè alios Pau
lus Bachitius adhortator & bellator inſignis falconis globulo ictus atque interfectus eſt,
quum & pleriq. alii uiri fortes ex ſuis Hungaris tardius explicato certamine cecidiſſent.
Eo interfecto qui inter noſtros duces militaris ingenii ſolertia, atque ingentis animi for-
titudine plurimum eminebat, magnus timor totis caſtris incuſſus eſt, quum nemo eſſet
qui eo ductante dimicanteque aduerſus Turcas de uictoria dubitaret; quando & tum, & C
aliàs ſine eo unquam proſperè dimicatum fuiſſe meminiſſent. Eo tamen prælio quum
Hungari urgere Turcas, & ſui ducis mortem ulciſci contenderent, tanta ui hoſtes repul
ſi ſunt, ut multis ſuorum amiſsis, falconum currus deſerere cogerentur; ſed ea fuit apud
pedites noſtros animorum & corporum imbecillitas, ut præcurrere, & currus deſtitutos
occupare, reducereue nequierint, & ex aduerſo hoſtium pedites pedum uelocitate mira-
biles, ipſique præſertim Ianizeri è ſyluis equites noſtros glandibus impeterent, à perſe-
quendiſque ſuis opportunè deterrerent, & recepta rurſus tormenta incolumes auehe-
rent, ex inſtitutóque ſuo noſtrorum agmen præcurrere atque laceſſere perſeuerarent.
His incommodis omniſque generis commeatuum inopia afflicti noſtri milites quum ne
que ullo aduerſus famem ſubſidio nutantia corpora, neque ulla auxiliorum ſpe animos D
ſuſtinerent, extremæ calamitatis caſum omnes horrebant; eóque trepidantius quòd Ma
hometem noua ualidáque recentium copiarum auxilia è Belgrado, Samandria, atque Ni
copoli expectare uel incertis rumoribus audiuiſſent, ſimulq. proſpicerent ex Vſaronibus
plures præſumpta fuga ſaluti ſuæ cōſulere, neq. ulla aut cōſolandi aut minuendi timoris
ducibus attonitis ineſſet authoritas, qua aliàs lætis atq. magnificis alloquutionibus con-
ſternatæ metu copiæ confirmari conſueſſent. Quum uerò in campum ſatis patentem op
pido Garæ ſubiectum, eſſet peruentum multorū confirmatione nunciabatur hoſtes pro
ximas & continentes ſyluas, per quas noſtris eundum erat, deciſis paſsim & tranſuerſis
obiectis arboribus præſepſiſſe, ne per eas uel tormenta uel currus traduci, & equites niſi
diſſolutis turmis induci poſſent. Ea res euulgata in caſtris ultimæ deſperationis mœro-
rem attulit, eóque etiam grauiorem, quoniam Ladislaus Moreus, atque alii locorum pe- E
riti dicerent, duas tantum euadendi uias ſupereſſe, alteram qua per ſyluas itinere decem
milium paſſuum ad Valponium ibatur, eámque quòd interſecta ſit, nouo Barbarorū ope
re dimiſsis impedimentorum curribus, relictiſque maioribus tormentis eſſe penetran-
dam; alteram porrò uerſus caſtellum quod Zenthuerzebeth uocant, quod ipſius La-
dislai Morei erat ditionis, & aliquot milibus paſſuum à Gaza diſtabat. Quæ uia ſi cape
retur hoſtes proculdubio propter locorum anguſtias à noſtris perſequendis neceſſariò
ceſſaturos. Verum in conſilio præfertur uia quæ ducit ad Valponium, quòd illic cōmea
tuum eſſet ſatis, & pecunia à rege Ferdinando in ſtipendium miſſa, quæ ſufficeret in to-
tam hyemem Valponiana in arce ſeruaretur. Itaque dimiſsis illis tormentis quæ conue-
hi non poterant, ſuccenſóque puluere tormentario, atque corruptis reliquis exercitus in
ſtrumen-

A ſtrumentis & ſarcinis quæ equis imponi nequibant, properandum eſſe; obiectos ſiquidẽ arborum truncos facilè diſiici, & paruo uel ipſorum tantum aurigarum labore repurgari iter poſſe prædicabant, & quemlibet ex ductoribus atque præfectis curare debere, ut ipſorum equites & pedites expeditiſſimi ſint, & dato ſigno ſtatim proficiſcantur. Profectionis uero ſignum futurum eſſe inſtrumentum quoddam muſicum, quo fiſtulator è ſacris turribus in Germania, Viennæque præſertim appropinquantem auroram prænunciare ſolet. Id tibiæ genus Germani Schalmeyen appellãt. Signi dandi cura inchoãdæq. profectionis ipſi Cazzianeri data eſt. Huic ultimæ deliberationis decreto nonnulli qui aduerſarentur reperti ſunt, & dicere auderent hoſtium multitudinem multo minorem eſſe noſtro equitatu, atque eadem ferè qua noſtri urgerentur cibariorum inopia premi.
B Præterea Barbaros cum grauioris armaturæ equitibus noſtris iuſto prælio congredi nũquam auſos, ſed latronum more ex inſidiis tantum noſtros adoriri, & quum ex uiarum anguſtiis noſtræ copiæ explicantur, illico refugere. Cæterum non eſſe adeo immunitum caſtellum & oppidum Gara ubi hoſtes caſtrametati ſint, ut expugnari nequeat. Proinde uiris fortibus, neceſſitatéque multarum rerum aſtrictis, experiunda omnia, & tandem audendum eſſe aliquid, nam fugam non ſolum turpiſſimam ipſis ducibus, qui ſalutis periculo famæ decus anteponunt, ſed cunctis qui nihil præter uitam reſpiciant perniciosiſſimam omnino futuram. Quod ſi profectio noctu fiat, futurum eſſe ut palantes, uagíque per diuerſos tramites nemoribus inerrent, neque in tenebris poſſe dinoſci ab ignauia uirtutem. Vlarones quippe antè alios nullo pudore diffugituros; Tur-
C cas autem caſtris noſtris adeò propinquos eſſe, ut nulla ratione eos diſceſſus noſter celari queat, præſertim ſi puluis tormentarius ſuccendatur, & tormenta maiora incluſi ignis uiolentia diffringantur, propter neceſſarium bomborum & malleorum ſtrepitum. Quibus de cauſis confligendum omnino eſſe iudicabant, nec credendum falſis rumoribus, qui de nouo hoſtium exercitu ſpargerentur. Magnum profecto Deum ipſósque diuos cœlites pro religione, & Chriſtiani nominis gloria decertare paratis procul dubio certiſſimam opem allaturos. Tum uerò cœpta eſt conſultatio de ægris qui curribus uehebantur, aut inter impedimenta collocati, à nouiſſimo militum integrorum agmine cogebantur. Apparebat enim tantam ægrorum & ſauciorum multitudinem intellecto profectionis decreto, planctu & queſtibus, uti miſeris & deſertis neceſſe erat acci
D dere, tota caſtra completuram, quorum lamentationes & eiulatus aucturi pro certo illi credebantur, qui uel fratres uel conſanguineos conturmaléſque ſuos & amicos, uſq. adeò miſerè & fœdè derelictos, nunquam poſtea uiſuri eſſent, cuius uniuerſæ perturbationis tumultum & uoces neceſſe foret peruenire ad aures Barbarorum, qui non longius abeſſent quam intra minoris tormenti iactum. Propterea unumquẽque corpore atque animo debere adniti ut tantulum id iter quod pertinebat ad Valponium fortiter atque alacriter conficerent, quando boni etiam ſpe occurſuri eſſent mulis curribus recenti pane, uariiſque cibariis abundè onuſtis, qui à Valponio in caſtra ſubmittebantur, ſicuti à certis nunciis eſſet auditum. Eo commeatu ſiquidem recreatis uiribus, ſuſceptóque ſubinde amico oppido, eſculentorum omnium copia pleniſſimo, reliquos omnes præſentis difficultatis atque periculi caſus ex tuto ſuperaturi eſſent. Vt uerò ſauciorum & ægrorum ſalutis
E ratio haberetur, affirmabant eos iugalibus curruum & quadrigarum equis poſſe imponi, eorúmque infirmiſſimos inſidentium equorum clunibus arcto complexu poſſe ſuſtineri. Poſtremo magnificis uerbis eleuando hoſtium uires, uaniſſiméque & iactanter attollendo ſuas, id quod tum iter ſalubri conſilio caperetur, non turpis fugæ quidem, ſed honeſtæ profectionis debere exiſtimari, quando ipſi uno equitatus modo genere & numero hoſtibus ſuperiores eſſent, ſed peditatu etiam ipſo uel grauiter morbis attenuato pares & firmiores, ſi non iniquiſſimo loco ſit dimicandum. Hæc quum pugnantibus ſententiis in conſilio iactarentur, res eo deducta eſt, ut quiſque ducum perturbato iudicio alienas à communi ſalute cogitationes ſuſciperet, nullâque dedecoris cura habita, in unam tantum uel ambiguam ſpem ſalutis fugam meditaretur. Ex aduerſo Mahometes certiſſimis uſus exploratoribus, & de omnibus noſtrorum incommodis per ſingula pro-

pè horarum momenta certior factus, ſuámque inde uictoriam præſagiens, intentis excu- A
biis, & inſeſsis longè latéque per alternantes equitũ turmas itineribus, uigilantiſsimè no-
ſtrorum motus obſeruabat; eo conſilio ut quum noſtri caſtra mouerent, atque agmina
proficiſcerentur, ex priſtina ſua conſuetudine diſiunctos, & uti accidere neceſſe erat, im-
peditis in locis ſæpè diſsipatos, apud opportunas locorum anguſtias inuaderet. Ita enim
equitatum peditatúmque ſuum omnem circa notos nemorum ſaltus diſpoſuerat, ut ma-
gna quadam lunati flexus indagine circundatos incluſiſſe uideretur. Erat iam propè exa-
ctum ſecundæ uigiliæ tempus, inſomnésq. omnes ſolicitis mentibus ita exeundi ſignum
expectabant, ut minimum quodque moræ ſpatium apprimè ingratum & incommodum
ſingulis uideretur, & clari nonnulli duces uecordi inſtinctu moras abrumperent, & iniuſ-
ſu diſcedere atque anteire cæteros properarent. Huius flagitioſi diſceſſus initium ortum B
eſſe aiunt ab Vſaronibus Hungaris, qui tramitum & nemorum notitia freti Valponium
uerſus curſum intenderunt. Hos Ladislaus Moreus inhoneſto exemplo imitatus ad Zen
tbnerzeberb caſtellum ſuum contendit. Hos quoque Stiriaci omnes obliti pudoris Ioan
ne Hunganoto præfecto duce, qui tuendo cogendóque nouiſsimo agmini fuerat deſti-
natus, tumultuosè properantibus turmis ſequuti ſunt. Idem fugæ conſilium ſibi quoque
præſumpſerat Antiſtes Zagabrienſis, cuius ingens laterna per ſyluas errabunda noſce-
batur, minore tamen aliquanto infamia quam cæteri, quum uir ſacratus nunquam arma
induere, aut in pugnam prodire ſui muneris eſſe putaret. Interim Cazzianeri trepidè
nunciatur Vſarones effugiſſe; idem feciſſe Ladislaum & Hunganotum cum Stiriacis tur
mis; reliquos nihil expectato, uti inſtituerant, tibiæ cantu inſtruere ſe in eandem fugam. C
Tum uerò planè uecors & attonitus imperator equum conſcendit, oblitúſque ſigni dan
di, quòd cæteros, uti poſtea dicebat, iam præceſſiſſe crederet, ſeſe inermis in eandem eie
cit fugam, deſerto utique prætorio, quod erat argentea ſupellectile, cæteriſque ornamen
tis opulentum. In eo dilabentium tumultu Lodronius excitatur, & quum miniſtri impe-
ratorem effugiſſe dicerent, intrepidè reſpondet proculdubio fieri nõ poſſe, ut ab illo tam
turpiter & tam perfidioſe deſereretur; atque ita ſicuti erat multarum noctium peruigi-
lio & diurnis laboribus grauiter fatigatus, in tabernaculum rediens quieti ſe reddidit.
Nec multo pòſt perlato caſtrorum ſtrepitu ad aures Mahometis, Barbari omnes conſue
gunt, & ſeſe ad inuadẽdos hoſtes comparant. Sed Mahometes quod hoſtes tentarent cer
tius cognoſcendum, atque ideò expectandam lucem cenſet, ſuóſque inſtructos ſubſiſte- D
re, & prodeundi ſignum, quod equeſtris tympani leui pulſu per ordines dari ſolet, ſilentio
expectari imperat. Dux enim uetus planéque ſenex, multis aduerſus noſtros exercitatus
prælis, de ſimulata fuga ſubdubitans, in pugnam niſi loco ſuis æquiſsimo incautè pertra
hi nolebat; ut pote qui antea non iuſta quidem acie confligendo, ſed carpendo per par-
tes ſuo more, bellum conficere ſtatuiſſet. Inalbeſcente cœlo rurſus excitatur Lodronius,
imminentium Barbarorum quendam audit fremitum, & ſe à multo maxima copiarum
equeſtrium parte deſertum uidet, fruſtra ſe proditum queritur, nihil tamen animo ſe de-
mittit, & pedites alloquitur, hortatúrque ut priſtinæ ſuæ uirtutis memores eſſe uelint, &
quod tam iniqua rerum ſors diſcrimen afferret, una animi fortitudine ſuperandum exi-
ſtiment, uiris quidem fortibus de honeſta morte, non de turpiſsima fuga quæ etiam futu
ra eſſet incerta eſſe cogitandum; ſibi omnino conſtitutum eſſe, qui ſæpius eos multis bel E
lis fœliciter ductarit, repulſis hoſtibus in pacata loca reducere, aut una ſecum egregiè
pugnando non indecoro uitæ exitu mortem oppetere. His fermè uerbis ad Lodro-
nium milites confirmatem Carinthii equites, atque item Saxones, Auſtriaci, Bohemíſ-
que, qui probè parentes imperiis profectionis ſignum à duce indictum ſibi dari fru-
ſtra expectabant, nec ignominioſæ fugæ comites eſſe noluerant, concurrerunt, tan-
quam ad uirum longè fortiſsimum, obſecrantes ut pro deſertore duce imperii munus
ſuſciperet & impleret; ipſos enim quæ iuberentur facere minimè recuſaturos, & quam
diu uires, atque arma ſupereſſent, pro religione, próque optimo rege pertinaciſſimè
cum Barbaro hoſte pugnaturos. Non ſuſcepit delatum munus Lodronius, à genero-
ſo quodam pudore ſe indignum profeſſus, id tamen pro ſua pietate magnitudinéque
animi

A animi tanti exercitus indignam ſortem miſeratus,quamdiu à fortuna licuit cum præ-
fatione ſuſceptum exercuit. Ferunt eum quum concionaretur ad milites,atq. omnem
fugæ ſpem deteſtaretur,& uehementer improbaret,repertum fuiſſe Germanici nomi-
nis ueteranum militem, qui comiter nec inſulſè dicere auderet: neque uerò Lodroni
dux optime uſque adeo turpis fuga apud te uideri poteſt, quum eam nobili equo ue-
ctus circunſpectare exiſtimari poſſis. Intellexit Lodronius ueterani militis argutiam,
ingentíque animo deſcendens in pedes, ſtricto gladio equi ſuffragines detruncauit,præ
clarè exclamans, hodie commilitones me ducem pariter & militem pedibus pari ſorte
uobiſcum pugnantem habebitis. Vos date operam ne opinionem meam fefelliſſe ui-
deamini,ut uictores euadatis,aut non inulti decoro mecum uitæ exitu militiam finia-
B tis. Reliquos porrò equos peculiares ſuos pari humanitate notis ſibi militibus qui lan-
guerent ex uulneribus aut morbis dono dedit,& in his Picenardo Cremonenſi cohor
sis præfecto,quum tum fortè rigida febre quateretur,& ſe fuſo curſu è manibus hoſtiũ
eriperet. Vix primæ turmæ, primæque legionum cohortes ſublatis uexillis caſtrorum
ſeptis exierant,quum Barbari undique ingruentes ſeſe truci ululatu edito ab omnibus
partibus circunfuderunt, & multa ſimul prælia ex itinere ab equitatu conſeri cœpta
ſunt,eo euentu ut noſtri modo egregiè ſuſtinentes,& modo renouantes impetum,Bar-
baros inſolenter urgentes latè propellerent. In his diuerſis præliis Anius Macer Fuch-
ſtatus Saxonicæ ſtirpis Carinthiorum dux ardentiſſimè pugnans, quum ab inſignium
ornamentis imperator à Turcis eſſe putaretur,eſt obtruncatus, paríque ſorte amplius
C uigintiquatuor illuſtris nominis equites capto ab hoſte eorum ſignifero trucidati ſunt.
In his fuere tres reguli Andreas Reſchius, Chriſtophorus Hernaus,& Georgius Himel
berghus. Alio autem in loco cruentiſſimum editum eſt certamen cum Saxonibus, Miſ
niis, Thuringis atque Franconibus,qui Saxonum equitum uexilla ſequebantur. Ho-
rum enim uel eximia uirtute depugnantium ſupra triginta ſex ſplendidiores,aut præ-
fecti aut ſigniferi, aut alarum legati occubuerunt, Chuenrico Saxonum primario du-
ce capto,qui poſtea in uinculis apud Barbaros interiit. Inter eos qui interfecti ſunt no-
biliſſimi fuere Sebaſtianus Metheſcus,& Iacobus Scullemburghus. Eadem quoque ir-
ritæ uirtutis ſorte Auſtriani elabente Nicolao Turriano eorum præfecto, aliquandiu
reſiſtentes,ad extremum deleti ſunt, quum ex his uirtute atque natalibus clari cecidiſ-
D ſent Fettaius, & Hofchirchius reguli,& ſecundum eos Hohenfelder & Aanſpurger,
atque item duo è Naidega familia clariſſimi proceres,& cum his Lambergerus,& Ve-
lezerus uiri honeſtiſſimi cecidiſſent. E ſuperiore etiam Auſtria Rhetiæ finitima deſide
rati ſunt Gulielmus Folgehenſtorfus, Leonardus Lambergus, Bernardus Scherfember
gus,& Gaſpar Bergcheim,& Schellembergus, qui domi & foris cum dignitate con-
ſpicui fuerant. Verum longè maxima cædes edita eſt in Bohemos equites in quos è
tranſuerſo à Ianizeris continenti glaudium procella perturbatos ueteranæ Turcarum
turmæ acriter inuectæ grauibus & incuruis gladiis fruſtatim cædendo arma, & clauis
ferreis pertundendo caſſides paſſim ſternebant, quum nemo circumuentis opem fer-
ret,& dux ipſe gentis Al bertus Slithius è media cæde,maturius quam oporteret ſe re-
cepiſſet. Peditum uerò phalangem è quodam ſuperiore nemoroſæ paludis margine
E à Ianizeris Aſapiſque,qui nuſquam congreſſi ſclopettis tantum atque ſagittis eminus
rem gerebant, magno affectam detrimento & planè fluctuantem Amurathes cum Boſ-
nenſibus alis è diuerſa parte inductis turmarum cuneis ita perfregit,ut diſiecta contur-
batis uexillis & implicatis haſtis tota ſolueretur, atque intercurrente ferociter ho-
ſte gladiis atque ſecurulis concideretur. Lodronius ipſe equitum incurſu atque im-
petu raptus in paluſtrem locum adactus eſt. Ibi quum grauiter ſaucius,& lubrico præ-
peditus cœno ſupremæ uirtutis conatum edidiſſet, adhortantibus eum Barbaris ut ſe
dedere quàm interfici mallet, cum tribus cohortibus quæ ei ſuperfuerunt ita in dedi-
tionem eſt receptus,ut cum reliquis ſuis omnibus,tanquam eximiæ uirtutis hominibus
proiectis ad terram armis ſeruaretur. Iam enim uel immites Barbaros multóque noſtro
rum cruore conſperſos cædis ſatietas cœperat, uſque adeo ut pleriſque langueſcerent

manus,& ad prædam auidiſſimè nertetentur, conſectantes eos qui diſperſim hoſtiles A
manus uacillante & trepido paſſu effugere crediderant,eo quidem ſucceſſu ut magnus
numerus pto mancipiis caperetur,pauci pedites euaderent, & reliqui penè omnes qui
non ante prælium ut diximus effugerant, toto campo cæſi ſpectarentur. Hoc enim
pudendum Exechianæ ſtragis incommodum ſuperiorum temporũ funeſtiſſimas Chri-
ſtiano nomini illatas clades ſuperaſſe ferebatur,nam flos equitum & peditum inauſpi-
cati ducis temeritate & culpa,potius quàm hoſtium uirtute deletus interiit, ſicut om-
nes ferè prouincias aſſiduo luctu funeſtarit. Nunquam enim antea acciderat, ſicuti ui-
dere fuit,è Sigiſmundi Cæſaris,Ladiſlaíque regis aduerſis præliis, ut Barbarus & uictor
& incruentus euaderet;ita ut noſtros qui ad Exechium ferè innlti ceciderint,detrimen
tum acceptum graui etiam ignominia cumulaſſe uideri poſſint. Mahometes nullo pro- B
pe ſnorum ſanguine tanta potitus uictoria,et direptis caſtris noſtris,in pratulo quodam
cadaueribus repurgato conſedit, epulatúſque hylariter, nobiles captinos & ſplendida
ſpolia,uexilláque in primis ad ſe deferri iuſſit, laudatíſque palam his omnibus præfe-
ctis qui egregiam eo die nauaſſent operam,ſignatæ pecuniæ plures culeos à quæſtori-
bus ſibi afferri iuſſit,è quibus depromptos de manu aureos & argenteos nummos pro
meritis donatiui nomine militibus dabat,productóſque captiuos ad unum omnes qui
non eſſent gregarii diligenter inſpexit, ſingulorúmque nomina & dignitates in com-
mentarios per ſcribas præſens redigi iubebat. His nero qui detruncata capita, aut de-
ciſas noſtrorum uultibus nares,& anulatas dextras afferrent, ſtatim pecuniæ præmia
tribui iubebat. Lodronius quum graui ex unlnere iactationem ferre nec uiuus cum C
reliquis captiuis Byzantium perduci poſſe uideretur,à cuſtodibus eſt interfectus, ca-
pútque eius poſtea tranſmiſſum. Nam ſicuti nonnulli uiri nobiles & in his Laurentius
Streytpergus & Dietmarus Loſenſtainus retulerunt,qui redempti reducéſque ad uxo-
res & liberos penatéſque ſuos poſtliminio reuerſi ſunt,inter captinos qui à Mahomete
cum uexillis conſpicuiſque aliquot caſtrenſis apparatus inſtrumentis, ſplendidiſque
præſertim & inauratis thoracibus & galeis, per legatos Solymano offerebantur, tria
ſummorum ducum capita argentea in pelui conſpecta agnitaque ſunt. Ea fuere Pauli
Bachitii olim transfugæ, & Antii Macri,qui Carinthiaco equitatui præfuerat. Ludoni-
cique item Lodronii qui pedeſtres copias imperio regebat. Ea tyrannum obliquis ocu
lis aſpexiſſe,& tanquam tabo fluentia auerſatum, cæterum atroci nutu iuſſiſſe ut ca- D
ptiui illico cæderentur; ſed deprecantibus Ianizeris,ut qnos ſtrenuè pugnantes ſub fi-
de cœpiſſent, tanquam niros fortes ſeruare uellet, qui in ſeruitute fortem etiam ope-
ram ipſis præſtare poſſe crederentur, remiſiſſe unltum, militibúſque obtemperando
humaniter multos fuiſſe conſeruatos. Ipſe autem Cazzianer caſtrorum ſignorúmque
ſuorum impius deſertor,quum profugiſſet ad Caſtellum ſuum à cunctis proditionis
exercitus accuſabatur,& tanquam inexpiabilis infamiæ totius patriæ labes, & publicæ
cladis author, maledictis inceſſebatur,ſic ut nec prodire in publicum,nec cœleſtem lu-
cem aſpicere poſſe diceretur, tanta ſiquidem deflagrabat inuidia, tantóque odio apud
omnes regiæ aulæ ordines laborabat,ut in eum famoſa carmina argute factitata, per
omnes Germaniæ urbes à pueris cantarentur, ſic ut eum pro trophæo quod referri
debuerat,coronaque uictoriæ,furcam & laqueum meruiſſe dicerent, adderéntque pa- E
ri merito ei ſupplicii conſortes Schlitum Bohemum, & Vnganotum Stirianum,ac Stã-
bechium Carinthium, qui ducum omnium fugaciſſimi fuiſſent. Quibus execrationi-
bus miſerè perſtrictus Cazzianer,poſtulauit à rege ut ſibi tutò nenire ad dicendam cau
ſam liceret, nam paulo antè ſcripſerat ad ſenatum prouinciæ Carniolæque præfectos,
famam ſuam contra ius & æquum à calumniatoribus inimicis ſuis maledicentiſſimè la
cerari,propterea ſe iturum Viennam purgandi ſui cauſa, & iniquè obiecta præclaris
inſignium uirorum teſtimoniis diluturum,ſperaréque ſe pro ſua anteactæ uitæ cunctis
in bellis fide uirtutcque, ut quum multas res pro regis dignitate atque amplitudine
proſpere geſſerit,priſtinam ab eius clementia gratiam recuperaturum,quando ea cala-
mitoſi belli errata,fatali potius impulſu, quam hominum errore prouetiſſent. Con-
ceſſit

A ceſſit rex ut tutò ueniret, exceptúſq. eſt ambiguo uultu; ſed quum eius cauſæ cognitio di-
ſceptatore rege aliquanto longius quàm reus uolebat protraheretur, atque interim ho-
neſta ſub cuſtodia ſeruaretur, Cazzianer moræ impatiens, & de damnatione ſalutéque
ſubdubitans, effugere quàm iudicium expectare maluit; ſimulato nanque morbo lateri-
tium ſub cubili pauimentum noctu ſenſim per commiſſuras cultello ſcalpens, uno atque
altero facilè exempto laterculo ſubiectam teſtudinem aperuit, atq. inde ex linteis lodici-
bus effecto fune ſe demiſit & fœliciter effugit, quũ paratos extra arcem ex cõdicto equos
ad fugam celeres arripuiſſet. Nec multo pòſt, uti erat fluctuoſo atque præcipiti ingenio
uir, deſperatis rebus ad Turcas tranſiuit, eum libenter excipiente Mahomete, pollicenté-
que ei præter opima ſtipendia totius Croatiæ præfecturam, ad imaginem beneficiarii re-
B gni, ſi Solymano ſyncera fide ad ſubigendas Auſtriaui imperii urbes operam præſtaret.
Tum uerò conſtituta iam præſcriptis legibus tranſitione, ut cum aliquo munere ad Ma
hometem rediret, cum Nicolao Sdrinio eiuſdem prouinciæ regulo, ſibi uti rebatur ami-
ciſſimo, fidentius agere cœpit, ut unà ſecum tranſiret, in ſpem certiſſimi præmii, quando
Solymanus erga ambos, non ſecus ac cum Ioanne rege liberaliter egiſſet, beneficentiſſi-
mè acturus exiſtimari deberet. Promiſit tum Sdrinius, aut certè ſe promittere ſimulauit,
in ſententiam inuitantis conceſſurum, paratáque & inſtructa tranſitione cum ala familia-
rium equitum ei tranſeunti comitem futurum. Verùm Sdrinius cõuerſo animo impieta
tis dedecus, & tanti ſceleris facinus ſecum reputans, in amicum ueterem uel nihil tale do
mi ſuæ expectantem, perfidiam exercere, quàm regem aut religionis nomen offendere
C maluit, Cazzianerémque pòſt epulas dirus hoſpes obtruncauit, ita ut detruncatum caput
iniuſi & merito damnati ducis ad regem mitteret, in præmiúmque honeſtæ perfidiæ in-
terfecti à ſe amici caſtello, atque omni illius ſubſtantia potiretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXXVII.

FORTISSIMIS Germanici atque Illyrici nominis gentibus ue-
tere ſua bellicæ laudis gloria ex fœdo receptu ad Exechium ſpo-
liatis, altera adhuc militiæ parte, quæ maritima eſt, & nauali ſcien
tia continetur, Barbaris potiores eſſe uidebamur. Quandoqui-
dem Veneti ante alios, & Genuenſes, rei nanalis diſciplinam ab B
inueterata maris poſſeſſione, clariſſimiſque rebus geſtis, præſtan
tiſſimè tuerentur. Sed huius maligni ſeculi Fortuna aliena pror-
ſus & infenſa Chriſtianis, labante ſcilicet ueterum diſciplina, uir-
tutéque obſoleſcente, eò ſummis utriuſque gentis ducibus in aleam experiundi periculi
perductis, ita Barbaris fauit, ut noſtri ad Actiacum promontorium collatis improſperè
uiribus, in fugam acti tota nanali exiſtimatione exuerentur. Quomodo autem id uſque
adeo infœliciter euenerit, breuiùs quàm potero ex ordine rerum & temporum enarra-
bo. Veneti diuerſis Turcarum iniuriis terra maríque inſolenter exagitati, quum Soly
manus Corcyra urbe impotenter oppugnata, multóque immanius peruaſtata inſula, ſu-
perbè pacem abrupiſſet, & tum in Peloponneſo Epidaurum & Nauplium ipſorum ditio- C
nis urbes per Caſſimum Baſſam continenter obſideret, atque oppugnaret, nullam ſibi
moram attulerunt, quin aduerſus tyrannum nullas nel iuſtæ ſatisfactionis, uel demiſſæ de
precationis rationes admittentem, bellum gerendum cenſerent, inuitantibus eos Cæſaria
nis, & Paulo Pontifice pro ſua dignitate plurimum cohortante; nam recentis periculi me
tu adducti, quum Salentinos Hariadenus inuaſiſſet, præclarè admonebantur, ut Italiæ ca
uendum exiſtimarent, poſtquam Ottomannica claſſis nimio plus quàm liceret inſuefacta
noſtris litoribus aliquando non Salentinos modo, ſed ipſas Hadriatici ſinus urbes ag-
gredi, ſicuti manifeſtè appeteret, auſura crederetur. Cæſar quoque graui cura cum Sici-
liæ, tum Africæ rebus proſpiciendum ratus, ingentem ſuo nomine triremium & nauium
numerum, quæ Venetæ & Pontificiæ claſſibus iungerentur, in id bellum ſe collaturum D
promittebat. Itaque per totam hyemem quæ ſubſecuta eſt, per legatos diligentiſſimè ela
boratum eſt de numero generéque claſſium; de militibus imponendis; de aſciſcendis ſo-
ciis, comparandáque pecunia, diuidundiſque ſumptibus, ut quàm ualidiſſima atque orna
tiſſima claſſis in proximam æſtatem, diſtributa in ſingulos principes impenſæ portione,
pararetur; & in Græciam aduerſus Barbarum tyrannum educeretur. In id conſilium
Paulus Pontifex ad ſextum idus Februarii in Vaticano ſenatum habuit, & quod bene
uerteret populo Chriſtiano fœdus percuſſit ad ſtipulantibus Ioanne Manrico Aguillario
pro Carolo Cæſare, Marco autem Antonio Contareno pro Veneto ſenatu, ſub his con-
ditionibus ut Cæſar octoginta duas triremes inſtrueret, totidem Venetus; ipſe uerò Pon
tifex triginta ſex pararet, ut ducentarum triremium numerus efficeretur. Venetus po
ſtulanti Pontifici quot uellet fabrefactas, armamentiſque omnibus inſtructas triremes E
mutui nomine ex arce ſua nauali daret, remigibus & propugnatoribus à Pontifice in
eam expeditionem implendas; Cæſar autem, atque item Genuenſes onerarias naues mi
litariter inſtructas quibus commeatus & pedeſtres copiæ conueherentur, ſubminiſtra-
rent. Renunciati quoque ſunt claſſium duces; Cæſarianæ ipſe Andreas Auria; Venetæ
Vincentius Capellius, Pontificiæ autem Marcus Grimanus Patriarcha Aquileienſis, cui
comes & adiutor adderetur Paulus Iuſtinianus, nauali prudentia uirtutéque aliàs inter
Patritios cum laude ſpectatus. Cautum uerò eſt ut terreſtribus copiis, ſi deſcendendum
in hoſtile litus foret, Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus cum imperio præeſſet; &
ſi quid Chriſtianis armis de Barbaro hoſte pararetur ſiue in Græcia, ſiue in inſulis, ipſáq.
Dalmatia, id totum optima fide Veneto imperio, toties antea à barbaris lacerato adde-
retur;

A retur; Cæſar autem ex ſua liberalitate, quantum uellent ſocii, tritici Siculi uenalem co-
piam æquo pretio præberet, atque eam ſine ullo uectigali atque portorio exportari ſine-
ret. Hiſdem autem temporibus quibus Solymanus in Epirum uenit, tentatáque fruſtra
Italia apud Salentinos, & direptis Corcyreis cum Venetis antiquæ pacis fœdera abru-
pit, Alfonſus Vaſtius in Subalpina regione expugnatis magna ui ualidiſſimis Gallorum
præſidiis apud Cherium, Albámque Pompeiam, atque Claraſcum, eo Gallorũ duces amit
tendæ totius eius prouinciæ periculo calamitatis adegerat, ut imminutis militum præſi-
diis, & abſumptis commeatibus, de retinenda tuendáque Taurino urbe deſperarent, &
ad regem in Galliam accuratè perſcriberent ſe armis circumuentos, & frumenti inopia
laborantes, niſi maturam opem afferret, cuncta hoſtibus fame compulſos eſſe conceſſu
B ros. Ferunt regem quum in uenatione eſſet occupatus, & certum de ſuorum periculo
nuncium accepiſſet, aliquandiu in equo immobilem ſteiſſe, & rigentibus oculis crebro
barbam demulcentem, atque itidem frontem atque oculos dextra perfricantem grauiſſi-
mè ſuſpiraſſe, ſed ingenti ſtatim animo rediiſſe ad rationem, decretóque ſecum facto fe-
rendi auxilii conſilium ſuſcepiſſe, tanta firmitate magnitudinéque animi, ut ſemihoræ ſpa
tio, quid ſibi in eam expeditionem ituro parandum foret incredibili celeritate deſcribe-
ret; aduocatiſque demum proceribus, ipſóque præſertim Anneo Memorantio, in equo
ſedens munia ſingula idoneis hominibus acri iudicio imponeret, ut ea quæ ad parandas
copias conuehendóſque commeatus pertinere uidebantur, ſumma diligentia in ſpem
pœnæ aut præmii certiſſimam expedirent. Rex nanque qui omnes propè ſuæ ætatis te-
C naci atque expedito immenſæ memoriæ captu, perennique uigore ſuperauit, quid & quã
tum peculiaris commeatus una quæque prouincia ſuppeditare poſſet, quænam itinera,
quæ flumina ad conuectiones faciliora uiciniorâque forent, & è quibuſnam ſtatiuis aut
hybernis equitum alæ accerſendo celerrimè conuenire poſſent, mira ardentis ingenii fi-
guratione atque uelocitate repræſentabat, ſic ut eum rationes itinerum & nauigationum,
præcipuáſque rerum omnium copias, uel remotiſſimarum etiam ciuitatum tanquam ex
indice memoria tenere, uſu rerum periti proceres rerentur. Ab eo nanque ſubitario
belli decreto ſtatim perſpectum eſt quantum rex ipſe, cum ingenii magnitudine, tum
quodam memoriæ inenarrabili robore, propter ſingularem rerum ſuarum notitiam ua
leret, uel molliſſimis interdum uoluptatibus occupatus, & quantæ eſſent Gallicii im-
D perii facultates, eiuſque gentis quanta eſſent ad parendum ſtudia facilè apparuit. Pau-
ciſſimis ſiquidem diebus, quod cunctis maximè fuit admirandum, tanta uis omnis ge-
neris commeatus liberali prouincialium ſtudio, curáque uel ab ipſis extremis Pyre-
næi montis partibus, atque Armoricis Oceani ciuitatibus collata eſt, ut ſinguli amnes
quibus Gallia omnis ad incomparabilem conuectionum commoditatem pernauigatur,
& cuncta denique itinera innumerabilibus nauigiis & carris complerentur, omnéſque
ad edictum commeatus, ſuos imperatis uecturis ad urbem Gratianopolim peruehe-
rent, quò etiam equitatus, & pedeſtres copiæ conuenire iubebantur, ut inde uariis tra-
mitibus per Cottias Alpes in Italiam tranſcenderetur. Feruntur repſiſſe per dorſum Al
pium ſupra triginta milia ſarcinarii generis iumenta omnibus annonæ copiis onuſta,
quibus rex ipſe præſidio ibat, quum antè Henricum filium cum Memorantio præmi-
E ſiſſet cum expedita parte exercitus. Ipſe Germanos Gulielmi Fruſtembergi (hi cir-
citer ſeptem milia cenſebantur) adducebat; quibus non magno interuallo Heluetio-
rum ſex milia, atque Italicorum quatuor milia iungebantur. Reliqua pars peditatus
ex Vaſçonibus, & ex delectu Gallicarum legionum ad parem fere numerum conſta-
bat. Grauis armatura equeſtris nouiſſimo loco ſuccedebat, tormentis ante per abrupta
atque inuia ſumma celeritate tranſuectis; paucorúmque dierum labore ſuperata ſunt ſum
ma Alpium iuga, atq. inde mollioribus paſſim callibus deſcendi cœptum, Vaſtius cogni
to regis aduentu ad Montecalerium oppidum caſtra fecit, præmiſitque Cæſarem Ma-
ſium Neapolitanum, & Camillum Columnam Romanum, qui opportunos ad deſcen-
ſum hoſti ſaltus certis præſidiis occuparent. Hos Henricus ipſe regis filius & Memo-
rantius ſepti nobilium equitum globo, qui dimiſſis equis per anfractuoſos tramites pe-

dibus rem gerendam putabant, diſiecta paſſim glacie niuéque tanta ui adorti ſunt, ut Ma A
ſius & Columna pulſi diſiectíque locum quem cœperant amiſſis equis deſererent, & Me-
morantius inde ſiniſtrorſum paratos commeatus cum ualida equitum & peditum ma-
nu, ad Taurinenſes inedia laborantes maturè tranſmitteret. Exinde Franciſco rege ſub
ſequente, Sebuſiana uia Gallorum agmina ſe demiſerunt, neque quiſquam hoſtium
obſtitit, móxque ad Vilianam oppidulum peruentum eſt, ubi Neapolitanus centurio
cum paucis antiquæ turri præſidio impoſitus, ſubiectum iter uiæ militaris impediebat,
nec ullam deditionis ſignificationem dabat. Cuius ſtulta pertinacia offenſus Memoran
tius, quòd indignum eſſet regem niſi pacato itinere tranſire, ni ſtatim ſe dederet ne-
cem comminatus, tormenta produci iuſſit, atque oppuguare turrem cœpit. Nec mora
præſidiarii intellecto periculo animum deſpondentes neceſſitati ceſſere. Sed Memoran- B
tius centurione conſeruato, quòd ſibi diſſimiles nactus eſſet milites; & regiis ſtipendiis
adſcripto, milites eius præſidii ad unum omnes laqueo ſuſpendit, qui importuna temeri
tate tantam uim regii exercitus ſe ferre poſſe crediduſſent. Ab hac Villiana turre Fran-
ciſcus compoſitis copiis per plana loca deſcendit, præcurrente Gulielmo Langæo cum
ala leuis armaturæ equitum uſque ad Montecalerium, quo in oppido ad Padum poſito
Petrus Ciconius Inſuber expediendis commeatibus præpoſitus, ingentem frumenti uini
que & pecoris, reliquæque annonæ copiam ex ipſa incolarum meſſe atque uindemia
contulerat, uel improbante Vaſtio qui id oppidum ab initio defendi poſſe minime con-
fidebat. Ad primum itaque Langæi aduentum Ciconio imparato, & deſerente commea
tus ſuos omnes, occupatum eſt Montecalerium, regiúſque inde exercitus parto de hoſti- C
bus peramplo commeatu ſeſe affluentiſſimè aluit. Conſtat Vaſtium ipſi Ciconio uehemē
ter iratum fuiſſe, quòd ille in ſpem priuati quæſtus tantam uim commeatus in alia tutio-
ra utique & commodiora oppida, uti ipſe iuſſerat, nō eſſet diſpartitus; Propterea quum
Ciconianis carris, qui oppido onuſti educebantur, occurriſſet, trahentibus plauſtra bo-
bus crura manu ſua præcidiſſe, interficique iuſſiſſe, ut ea quoque iactura Ciconius affice
retur. Cui facto fugæque Ciconii ſuperueniens Langæus, regi non illepidè renunciauit
eo die ſe luculentiſſimè cœnaturum, poſtquàm ſibi duo hoſtium clariſſimi, cum piſtoris
& cauponis, tum lanii operā præſtitiſſent; Ciconius ſcilicet qui dignitate erat comes, atq;
ipſe Vaſtius tanti nominis imperator, poſtquā hic occiſis bobus præpingue paraſſet obſo
nium, ille uerò albicantis coctæ Cereris, & optimi uini cadis onuſta plauſtra reliquiſſet. D
Cogitauit ſubinde Vaſtius circūiectis oppidis propere communitis, uel impar uiribus ho
ſtes ad pugnam laceſſere, inſtructo uniuerſo equitatu qui per nocturnum tempus regia ca
ſtra inuaderet, & Gallos more ſuo audacter in pugnam erumpentes ad inſtituta inſidiarū
loca, ubi peditatum, ipſóſque præſertim ſclopettarios diſpoſuiſſet, ex occaſione pertrahe-
ret. Sed ea nocte ſuſceptus labor Cæſarianis, quum nuſquam ſe obtuliſſet hoſtis, in irritū
ceſſit. Audiui ego poſtea à Vaſtio non iuſta pugna, ſed tumultuario tantum prælio hoſtes
aggredi cupiuiſſe, quoniam peculiare ſuum robur in Germanico pedite conſtaret, quem
Federicum Fruſtembergum ſuperiore æſtate adduxiſſe memorauimus, qui eius Guliel-
mi Gallo regi militātis germanus erat frater; ita ut nequaquam rectè fraternæ acies in pu
gnæ diſcrimen conferendæ crederentur, quandoquidem uterque frater alterum depra-
uare, & ad ſe traducere contenderet; qua in re Gulielmus aſtu & uiribus ſuperior tan- E
quam fratrem facilè Germanico ſanguini parſurum & à uictore iam rege ampliſſima præ
mia relaturum in partes facilè perducere poſſe quibuſdam ſuſpicacibus ingeniis appare-
ret; quanquam Federicus uirtute religionéque animi melior, cōſtantiſſima fide ſuum de-
cus tueri ſtatuiſſet. Quum Cæſariani regiique pari ſtudio ſuarum partium oppidis nouo
præſidio, nouóque commeatu confirmandis occupati eſſent, & Vaſtius intentè proſpi-
ceret quonam uexilla regia uerterentur, è Belgio literæ allatæ ſunt regi, quibus certior
fiebat illuſtrium fœminarum auſpiciis inter ipſos certantes armis principes propinquos
ſuos inducias percuſſiſſe; nam Eleonora regis uxor, & Margarita item ſoror uirilis in-
genii mulier, quæ Nauarræ regina uocabatur, ad Mariam Pannoniæ reginam Cæſaris
germanam contenderant, deteſtantéſque diri belli cauſas tanquam inanes uſque adeo
appoſitè

A appoſitè egerant, ut Maria ad idem utrique parti utiliſsimum pietatis & pacis decus ue-
hementer accenderetur, hiſdémque ferè conditionibus, quibus antè ſeptem annos ea im
mania diuturni belli incendia reſtinxerant, induciæ dicerentur in eam deſcriptæ formu-
lam quam principes in ſpem motni colloquii certiſsimæque pacis eſſent probaturi. Itaq.
Memorantius Vaſtio ſignificauit inducias eſſe factas, maturéque ipſum à Cæſare reſcitu
tum quibus conditionibus in poſterum ab armis eſſet diſcedendum. Harum induciarum
beneficio maximè lætatus eſt Vaſtius, uel ob id quod pecuniæ inopia plurimum angere-
tur; nam ſi producendo bello expedienda eſſent ſtipendia & confirmandi in officio mili-
tes, neceſſe fore prouidebat ut immanibus tributis impoſitis Galliæ Ciſalpinæ ciuitates
expilatas diu antea, euerteret. Menſtruam ſiquidem per id tempus iuſſu Cæſaris pecuniã
B ex cenſu cunctis omnis generis prouincialibus imperarat; tanta quæſtorum exigentiũ
acerbitate, ut populus paſsim diri ſeculi calamitatem lugeret, neque ipſe Vaſtius ſuopte
ingenio liberalis, & minimè rapax abſtineret à lachrymis, ut pote qui firmiorem Cæſa-
ri eius dominatus poſſeſsionem futuram arbitraretur, ſi Cæſar beneuolentia iuſtóque
amore continere populos quam impotentibus auariſsimíſque imperiis coërcere mal-
let. Nec multo pòſt à Cæſare de hiſdem induciis certior factus, dignum ſe ipſo huma-
nitatis officium ſuſcepit, & ad Carmagnolam regem caſtra habentem honoris cauſa inui
ſit. Profectus eſt è caſtris ſuis cum ornatiſsimo præfectorum & centurionum equeſtri co
mitatu, ut quibus fideret uiribus, uiríſque polleret Gallis oſtentaret; nam Hiſpani antè
alios ornatui mirè ſtudentes uetera uictoriarum ſuarum inſignia, aureos torques & cri-
C ſtas, ut maximè eſſent conſpicui deſumpſerant; Federicúſque ipſe Fruſtembergus quum
Vaſtii lateri hæreret, fratrem tanquam degenerantem à familia obliquis & trucibus ocu
lis nihil porrecta dextra ſalutauit. Rex enim copias ſuas qua tranſiturus eſſet Vaſtius ho-
ſtium imperator ita digeſſerat in ordines, ut cuncta pedeſtrium maximè copiarum præ-
ſidia oſtenderet. Exceptus eſt Vaſtius læta tormentorum omnium diſploſione ſalutatus,
deducentéq. Memorantio magiſtro equitum honoris cauſa inter regem Delphinúmque
filium medius eſt receptus, tanta humaniſsimi regis comitate, ut ſicuti ipſe hoſpitem, ita
tot eius duces & centuriones à Gallis qui eoſdem ducerent ordines complecterentur,
& ſalutandi regis cauſa ſinguli ad dextram oſculandam deducerentur. Multa demum
rex ipſe cum Vaſtio colloquutus, repetita uetere familiaritate, de induciarum ratione &
D tota ſpe pacis luculentiſsimè diſſeruit; quæ nequaquam operæ pretium eſſe putamus ut
hoc loco referantur. Conſtitutis autem inter ſe finibus Subalpini imperii & præſcriptis le
gibus quibus utriúſque præſidii milites uterentur, Vaſtius Mediolanum reuerſus eſt, &
rex ipſe Alpes rurſus tranſcendens in ulteriorem Galliam cœpta iam hyeme rediit; ſicut
hic aduentus regis in eos ipſos dies inciderit quibus Ferdinandi regis copiæ ad Ezechiũ
uictæ deletæque ſunt. Per eam uerò quæ ſubſequuta eſt hyemem Paulus Pontifex eni-
xè operam intendit ut Carolus ipſe Cæſar & Franciſcus reipublicæ cauſa in colloquium
uenire minimè grauarentur. Cui honeſtiſsimæ poſtulationi neuter ſe aduerſum præbuit,
quòd is conuentus multis de cauſis utrique multum expedire cenſeretur, uel ſi publicum
decus Chriſtiani nominis reſpicerent, uel ſi priuatis prouinciarum ſuarum incommo-
dis, quæ tot diuturni belli detrimenta pertuliſſent, conſulendum exiſtimarent. Summæ
E ſiquidem pietatis munus ſuſcepturos apparebat, poſtquam Solymanus undique Chri-
ſtianis clades importaret, ſi ipſo ſacroſancto Pontifice ſequeſtro pacis atque concordiæ
controuerſiam multarum gentium malo diu alitam finire maturarent, ut Europeis gen-
tibus certæ pacis tranquillitas pararetur, atque obiter de ſacro bello aduerſus impios
gerendo coniunctis uiribus cogitandum eſſe iudicarent. Opportuniſsimam autem
omnibus futuram conuentui ſedem Pontifex decernebat apud Nicæam Prouinciæ ur-
bem, quæ erat ditionis Caroli Sabaudii Allobrogum principis. Is utrique arcta propin-
quitate coniunctus, & utriúſque diſsidentis iniuria multo maxima regni ſui parte ſpolia-
tus ius ſibi reddi perpetuis querimoniis poſtulabat, putabátque eo principum colloquio
diſceptationéque in integrum reſtitui debere, poſtquam tam diu peſsimè mulctatus fru-
ſtra hactenus diuûm atque hominum fidem implorasſet. Itaque ad magnam ſpem futu-

ræ concordiæ, & Cæſar ipſe ab Hiſpania adducente eum Auria in portum Herculis Mo- A
neci, qni Villafrancha hodie dicitur, ſecunda nauigatione peruenit; Frãciſcus antem quũ
Pontifex ipſe cum maxima ſenatus parte ad Alexandriam excipiente eum ipſo Vaſtio cũ
legatione Medinlanenſium, Niceam perueniſſet, prnſectus per prouinciam ad Villano-
uæ oppidum ultra Varum amnem terreſtri itinere magna omnium lætitia peruenit. Cæ
terum Pontifex qui tantum itineris laborîſque exactæ ætatis ſenex ſtudio reipublicæ ſu-
ſceperat, impetrare non potuit ut ipſi reges in complexnm atque collnqnium ſe poſtulan
te præſenteque deuenirent; uterque tamen ſeorſum in uilla quadam ſuburbana Pontifi-
cem Chriſtiano more uenerati ſunt. Eleonora autem regina cum Margarita priuigna le
ctiſsimorum morum puella, Ioanne Lothoringiæ Cardinale, atque ipſo Anneo Memo
rantio claſſe deducentibus, Cæſarem fratrem inuiſit. Erant qui tum exiſtimarent neque B
Cæſarem neque Franciſcum, poſtquam è tam longo terrarum tractu ad Pontificem per
ueniſſent, à colloquio (ut credi par eſt) abhorruiſſe, ſed quodam occultiore conſilio Pon
tifici tantæ uolnptatis & laudis famæque ſucceſſum innidiſſe; quaſi exiſtimarent Pontifi-
cem nequaquam ſtudio religionis, ſed priuatim ſui commodi ſpe ipſorum colloquium
expetiſſe, quoniam Marguaritæ Anſtriæ, quæ Alexandro Medici nupta fuerat, nuptias
pro Octauio nepote affectaret, & Clementis exemplo Victoriam neptem domui regiæ
coniectis in Vandomium oculis inſerere percupere uideretur. Cæſar tamen per inter-
nuncios Franciſco pollicitus eſt ſe in eius complexum priuſquam in Hiſpaniam renaui-
garet, uti mox euenit, deuenturum. Per eos dies Vaſtius, quum in colle qui portui im-
minet caſtra haberet, in morbum incidit ualde periculoſum, quo impeditus quum ade- C
undi regis officio fungi nequiret, me qui ipſi languẽti aderam, ut ipſius munus implerẽ
ita ad regẽ miſit, ut ad eum nobiliſsimos Inſnbrum proceres, qui produci cupiebant, trire
me mecum adueherem. Excepit ſingulos humaniſsimè rex in omni re ad parandam be
neuolentiam & gratiam proclinatus. Erant enim illuſtrium familiarnm honeſtiſsimi ſcili
cet Vicecomites, Bonromei, Somalii, Puſteruli, Galeracti, & Cribelli. Sed ea in re Vaſti
us opinione ſua mirum in modum deceptus eſt, quum de concordia regum fidentius ſpe
raſſe uideretur. Volebat enim ſummæ nobilitatis Mediolanenſium primores ſuo benefi
cio conciliari Franciſco, qui ex uſu futnræ concordiæ Inſubrum imperio potiturus eſſe
credebatur. Nam fama erat Cæſarem Mediolanenſis imperii poſſeſsionem Carolo Au
reliano regis filio ex authoritate Auguſti imperii collaturum, ut parta pace tum demum D
aduerſus Turcas ampliſsimis Galliæ opibus uteretnr. Sed qui uſu rerum ualebant, atq.
intimos utrinſque principis ſenſus iampridem introſpexiſſent, liberè prædicabant neque
Cæſarem ulla pactione opulentiſsimo Inſubrum regno deceſſurum, neque Franciſcum
ex aduerſo donec eo potiretur arma poſiturum. Hoc tamen obtinuit Pontifex, nt indu-
cias à reginis, ut diximus, in Belgio conceptas & promulgatas ipſi reges in nonem annos
ſolenni adſtipulatone ſancirent. Quum de his rebns commeantibus à Nicæa hinc ad
Villafrancham ubi conſtiterat Cæſar, & illinc ad Villanouam ubi erat Franciſcus, cre-
bris legationibus ageretur, inuſitati caſus res accidit, aſpectu quidem primo inopinatè
terribilis, ſed mox ridenda iocoſo exitu. Stabat in anchoris Cæſariana claſsis in ipſo Vil
laſranchæ portu, ita ut prætoria ipſius Aueiæ quadriremis domui qua ſuſceptus erat Cæ
ſar, ipſiúſque etiam cubiculi feneſtræ ſubiiceretur, & reliquæ triremes diuerſas anfractuo E
ſi portus ſtationes obtinerent, magnáque naualis turbæ reliquorúmque hominum mul-
titudo per ea litora nagaretur, quum nonnulli ſub meridiem otioſè maria & colles à ter-
go in altiſsima Alpium iuga aſſurgentes proſpectarent, denſam nubem fumi inſtar in al-
tum eleuatam conſpicere atq. ita notare cœperunt, ut quum è proxima turrita uilla ede
retur, nec ea denſi pulueris nubes deſineret, ſed ex interuallis cõtinenter augeretur, pleri
que ex his qui ſpectabant procul dubio ſignificationem eſſe aduentantis inimicæ claſsis
affirmarent, & tanquam Barbaruſſa ad opprimendos ſummos Chriſtiani nominis prin-
cipes Pontificem & Cæſarem aduentare proclamarent. Ea uox ſamáque delata in por-
tum, peruagatáque oppidum incredibilem cunctis pauorem attulit, ſic ut ubique ma-
gnopere trepidaretur, & Vaſtius ipſe è tabernaculo proſiliens turbatè induta galea, & ab

A repto ſcuto ad Cæſarem cum ipſa ſtationis cohorte deſcenderet, hortaretúrque ut in ac
cliuia atque ardua illarum rupium crependura, & telis atque lapidibus aduerſus Barba-
ros ſi fortaſſe illac aſcendere conarentur, rem gerendam cenſeret. Stetit impauidus Cæ-
ſar, nec de periculo quicquàm temerè credidit, tametſi Auriam tolli anchoras iubētem,
& tumultuoſiſsima claſsiariorum feſtinatione triremes obuerti, atq. omnes demum uel
incolas, uel externos animis maximè perterritos eſſe conſpiceret. Quum uerò iam ſpe-
culatoria nauigia ab Auria ſtatim emiſſa, undique pacata maria renunciaſſent, & ad turri
tam uillam exploratum plerique proceſsiſſent, compertum eſt à uillico eam nnbem denſi
pulueris quæ fumi ſpeciem referret excitatam fuiſſe; quum ille in area fabarum aceruum
cribrando & nentilando à ſiliquis ſecerneret; multis ſiquidem ex interuallo uentilationi-
B bus, quæ triginta ſex triremium numerum repræſentabant, ab initio notatæ numeratæ-
que fuerant, ut primam Barbaricæ claſsis anteeuntis partem eſſe, uel nautici homines iu
dicarent, quanquam nullum omnino ullius claſsis, uel ab altiſsimis tectis & collibus, aut
uelum, aut malus, aut antenna apertiſsimo in pelago conſpiceretur. Quo præclarè agni-
to factum eſt ut omnes ex ſumma trepidatione in riſum inconditóſque cachinnos ſolue-
rentur; ſic ut ipſorum principum & ducum intellecta præproperè credulitatis contume-
lia, non obſcurus pudor mentes perfunderet, atque ts inauditæ trepidationis inanis me-
tus iocoſis omnium ſermonibus celebraretur. Actum ſubinde eſt inter Cæſarem atque
Pontificem, uti antea compoſitum fuerat, de ſuſcipiēda nauali expeditione aduerſus Tur
cas, nam noua legatio à Venetis ſupra ueteres legatos ad Pontificem Cæſarémque per-
C uenerat, cuins principes erant Nicolaus Teupulus, nobiliſſ literarum fama clarus, & M.
Antonius Cornelius, qni Venetis ſenatoriæ eloquentiæ laude reliquos penè omnes an-
teibat. Hi ſiquidem æſtate iam adulta feſtinandum eſſe, atque apparari claſſes poſtula-
bant, poſtquam Venetiis cuncta iam parata eſſent ad nauigandum; magnóque incom-
modo futurū eſſe differerent ſi reliquos æſtatis menſes effluere finerent, quibus mari res
geri poſſet. Nec multo pòſt Franciſcus diſcedens à Pontifice, in regnum ſuum eſt reuer
ſus, Pontifex uerò Genuam peruenit, exceptúſque eſt hoſpitio in Fliſcorum ædibus quæ
ſunt excelſo in loco ad Violatæ templum poſitæ. Exinde claſſem conſcendit, partímque
mari uſus, partim terreſtrt itinere, pòſt ſolſtitium ad Vrbem peruenit. Cæſar autem ad
Maſsilienſium oram delatus, circa Foſſas Marianas ex cōdicto regem eò deſcendentem
D cum liberis ſua quadrireme prætoria humaniter excepit, atque arctè complexus eſt. Im
petrante quoque Cæſare Franciſcus Andreæ Auriæ ſuperiorum temporum iniurias fa
cilè remiſit, quum ad exoſculandam dextram produceretur, ſubindéque plures horas ar
canis ſermonibus principes impenderunt, tanta uel eorum qui aderant, uel illorum qui
id poſtea ab aliis didiciſſent exultatione, ut ferè nemo reperiretur, qui non planè exiſti-
maret reges ipſos deterſis odiis conciliatos fraternæ amicitiæ fœdera concepiſſe in ſpem
maturæ pacis atque concordiæ. Vnus tamen Paulus ipſe Pontifex pro uetere ſua pruden
tia ut id crederet adduci non potuit, poſtquam parum pio, ſubagreſtique amborum prin
cipum conſilio colloquiis excluſus, eius clam appetitæ amicitiæ ratio, quæ nullam ſynce-
ræ uirtutis & religionis ſpeciem præſeferret, nequaquam compoſiti animi diuturnam ſi-
mulationem habitura putaretur. Mutua ſiquidem ambitione correpti, quum hic parta
E armis, poſſeſſáque retinenda omnino, defendendáque ſtatueret; ille uerò Galliam Ciſal
pinam, quam nuper non obſcuro iure poſſediſſet, pro dignitate ſui nominis repetendam
arbitraretur, nullo ſiquidem concordiæ arbitro ſibi opus eſſe exiſtimabant, qui utriq. ali-
quid detrahendum concordiæ cauſa iudicaret. Certa qnoqne inter ntrunque eminebat
obtrectatio aſciſcendi ſibi Pontificis, quoniam is omnino cui Pontifex ſocius accederet
altero multis rebus potentior euaſnrus uidebatur, ſic ut uterq. potius canendum putaret
ne Pontifex alteri æmulo in ſocietatem applicaretur, & gerendo bello ſocium ſe præbe-
ret, quàm ut eum magnis conceſsis muneribus promerendū arbitraretur. Grauius tamen
in eam rem incumbebat Cæſar, ut pote qui antea Nouariam urbem Petro Aloiſio Farne
ſio expetente Pontifice dono dediſſet, & tum filiam quoque uidnam Octauio Farneſio,
uel adhuc prætenero adoleſcenti in gratiam aui Pontificis in matrimonium maturatis nu

ptiis collocare minime grauaretur. Cuius contractæ affinitatis factum Cæſaris conſilia A
altius detexit, quum ſpreto Coſmo Florentiæ principe, qui ad coniugium ſupplex expete
bat, filiam uel tum renuentem immaturæ ætatis adoleſcentuli thoro illigare, quam non
Pontifici morem gerere maluiſſet; quin & Cæſar paulo pòſt etiam non obſcurè impe-
diit, ne Victoria Octauii generi ſoror Coſmo iungeretur; quòd nequaquam in rem ſuam
forè prouideret, ſi Romana potentia cum Etruſci imperii opibus in unum belli & pacis
fœdus miſceretur. Qua de cauſa Coſmus honeſtiſsimo uſus conſilio Cæſarémque reſpi-
ciens, cuius ſe clientem eſſe profitebatur, ab eo prolis cauſa uxorem poſtulauit, qua ma-
ximè fideli & uerecunda poſtulatione permotus Cæſar, quod legitimi atque æquiſsimi iu
ris uideretur, ei de manu ſua clariſsimi generis puellam Federici Toletani Albæ reguli
inter primarios Hiſpaniæ proceres uirtute animi, fide, atq. opibus præſtantiſsimi, neptem B
deſponſauit. Hæc erat Eleonora Petro ipſius Federici filio prorege Neapolitano genita,
quæ magno Deo utique & diuis approbantibus Coſmum pulcherrima prole in ſpem læ-
tiſsimæ ſucceſsionis parentem fecit. Cæterum quum enauigaturus eſſet Cæſar, ad eum
legatio Mediolanenſium peruenit, deploratura iniurias quas Hiſpani milites ſeditioſè
ad arma conſternati, & ab authoritate Vaſtii diſcedentes, eorum agris inferebant.
Coiuerant ſiquidem è Subalpinis præſidiis audito induciarum nomine ſingulæ cohor-
tes, ut merita ſtipendia flagitarent, quæ aliquot menſium ſibi deberi prædicabant, uſque
adeo proteruè atque inſolenter ut uno conſenſu profiterentur ſe neque dicto neque
imperio Vaſtii audientes futuros, priuſquam ſibi alicunde tot debita ſtipendia præſenti
pecunia ſoluerentur, ſic ut interim ex præda uictitando fertiliſsimæ atque amœniſsimæ C
regionis uicos uexatis atque direptis agricolis impudenter atque atrociter peruaſta-
rent, miſerrimíque incolæ iuſto exterrefacti metu deſertis meſsibus diffugere cogeren-
tur. Eo modo Hiſpani è militibus immaniſsimi latrones effecti, occupata uniuerſa meſ-
ſe, nam tum deſecta erant frumenta, aut in agris, aut in areis rapientium prædæ expoſita.
Latrocinantium autem uexilla caſtráq. fuerant conſtituta ad peramplum Galeritæ oppi-
dum, mercatu celebre, ita appellatum de nomine olim Galeritæ legionis quæ à C. Iulio
Cæſare in his locis conſediſſe, condidiſſéque coloniam exiſtimari poteſt. Id eſt poſitum
media ferè in regione agri Inſubrum, quæ oppidis & uicis frequens ſummam fertilitatis
& opportunitatis obtinet claritatem. Ea ſiquidem Ticino amne clauditur, uberrimíſque
diffuſa campis ad Abduam uſque ſeſe extendit, ſic ut urbs Mediolanum quandam umbi- D
lici ſpeciem præbeat. Conſternatæ autem multitudinis ea erat licentia, impunitate ſen-
ſim aucta, ut nequaquam ea regione quam obtinerent contenti remota etiam oppida
truculentis imperiis territarent, atque ab eis quotidiani tributi numeratæ pecuniæ uecti-
gal exigerent, & ſegniter parentibus omnem cædis atque incendiorum cladem denuncia
rent. Quamobrem Baptiſta Archintus ciuili facundia inſignis, qui erat legationis prin-
ceps, in hunc fermè modum Cæſarem eſt alloquutus. Perampla Mediolanenſium ciui
tas immenſis nuper opibus potens, ſed recentibus diri belli ærumnis atque miſeriis defor
mata, quum ſuis malis finem imponi, & ſibi ad diuturnam trãquillitatem ſub tutela tui no
minis aditum pandi, in hac præſertim tanta ſpe futuræ pacis, facilè credidiſſet, inopinatò
nouam, & prioribus quidem malis acerbiorem cladem ſubit; nam ſi calamitoſum eſt bel
lo ab hoſte diripi, multo quidem miſerius eſt in pace uaſtari à ſociis, atque inexpiabilis cõ E
tumeliæ detrimenta & iniurias pati. Proinde miſeri Inſubres, æquiſsime Cæſar, ad te cõ
fugiunt, & uehementer orant, ut pro Auguſta tua uirtute, religioſique animi clementia
& pietate, ſe defenſos & cõſeruatos uelis ab immanitate impudentiſsimorum latronum.
Hi ſunt ueterani Hiſpani tui milites, qui dum uictorias de hoſtibus tibi pararent, ea licen
tia opes noſtras iampridem, ſicuti calamitoſi & uiolenti ſeculi iura poſtulabant, prædæ ſic
habuerunt, ut etiam nunc extremum nobis ſanguinem exhaurire contendant, quum te
debitorem ſuum ex dilatis ſtipendiis rapaces & immodice petulanter effingant, ut cau-
ſam non iniqui militaris iuris ſe nactos appareat, unde liberè & impunè oblata quæque
diripiant; graui quidem offenſione æquiſsimi tui nominis, ſed multo grauiore rerum no
ſtrarum incommodo; uel ob id quòd quæ imperaueris ex uſu tuo à nobis pecuniæ ſub-
ſidia

A ſidia ad egeſtatem redactis in poſterum præſtari non poterunt. Occupanere illi nefaria ſe
dirione excitata Inſubrum agri opulentiſsimam regionem, interceptiſque meſsibus cun
cta in prædam uertunt, & in proximam quoque uindemiam auidiſsimè ſpectant; nimi-
rum qui ab authoritate Vaſtii ducis, ſenatúſque, & denique à maieſtate tui nominis inue
recundè rebellarint, confiſique armis Inſubri nominis homines tanquam ad obſequia iuſ
ſáque tua paratiſsimos facilè contemnant. Matura itaque ope tua, iuſtiſsimè Cæſar, nobis
opus eſt, ne dum fruſtra conquerimur de iniuriis, miſerabili excidio fertiliſsimæ regio-
nis mulctemur. Duplex ſiquidē ferendæ opis ratio tibi offertur, Cæſar, nam aut ſtipendia
quæ milites improbè reflagitant, ſi iuſta ſint, præſenti pecunia perſoluenda ſunt, aut ſi ini
quiora peti uidebuntur, neque tibi præſens auri facultas ſuppetat, nobis concedas obſe-
B cramus, ut impunè ſaluóque maieſtatis tuæ numine noſtras iniurias de peruerſiſsimis la-
tronibus domeſticis freti armis ulciſcamur. Aequum enim eſt, ut illi qui tuas uictorias
inſolentiſsimis maleficiis deformant, & tibi undequáque uictori, optimóq. principi, hac
impunita ſceleſtáque defectione, ueræ uirtutis tuæ laudem, & denique ſperatam apud o-
mnes gentes gloriam eripiunt, dignas inuſitata contumacia, atque impia rebellione pœ-
nas pendant. Cæſar nihil ad ea reſpondit, ſed contracta fronte, auſteróque uultu Archin
tum tanquam nimis libero ore loquutum, ad Peronotum Granuelium ſummis negotiis
præpoſitum remiſit; ita ut ipſe Cæſar per ianitorem continuo eum permoueret ut le-
gatum audacius loquutum aſperis caſtigaret uerbis, uel ob id præſertim, quòd non
obſcurè prædicaret Inſubres ex tantis contumeliis ad arma excitos, niſi Cæſar proui-
C deret, Hiſpanos ad unum omnes tanquam improbæ extremæque malignitatis & aua-
ritiæ homines paruo negotio conciſuros. Itaque Granuelius adeuntem legatum con-
tumelioſè propè reprehendit, quòd nimia oris libertate uſus, principis maieſtatem arro-
ganter offendiſſet. Qua in re Archintus eo modo officii ſui neceſsitatem excuſauit, ut
multo plura atque atrociora Mediolanenſes facturos teſtaretur, ut res ſuas atque uniuer
ſæ immeritæ ciuitatis iniurias uindicarent; addens ſpumanti ore, ergo Granueli, qui Cæ
ſaris conſilio præes, ſi non omnino ferus ſis, pati poteris, ut ea ciuitas qua nulla aut fide-
lius, aut accuratius Cæſaris nomen colit, indignis perpetuíſque nefariorum militum la-
trociniis euertatur; quando ea uos omnes non modo præbitis ſtipendiis ditet, ſed uniuer
ſam etiam Cæſaris aulam à multis annis alere conſueſcat? Cæterum neque à Granue-
D lio, neque ab ipſo Cæſare his grauiſsimis obteſtationibus quicquam aliud impetratū eſt,
præter literas quibus Vaſtius admonebatur operam dare, ut aliqua pactionis ratione tan
to prouinciæ incommodo mederetur. Hæc ubi ſub ipſum Cæſaris à Nicæa diſceſſum ex
legatione renunciata, & per urbes Ciſalpinæ Galliæ euulgata ſunt, uſque adeo tantum ex
rei indignitate odium Cæſari creuit, ut omnes ex rerum deſperatione facilè defecturos
appareret, ſi mitior & clementior qui dedentes reciperet dominus offerretur. Immode-
ratis ſiquidem pace bellóque tributis oppreſsi, noua etiam tum menſtruæ exactionis one
ra pertulerant, quæ nunquam deſitura boni mortales crederent, donec uiueret Cæſar, at
que Italiæ imperio potiretur. Sic ut nō alia de cauſa uictorias de hoſtibus quæſiuiſſe exi
ſtimari poſſet, quam ut ſerendo bella ex bellis perpetuò milites aleret; atque ideo ſuba-
ctas prouincias immiti dominatione ad egeſtatem redigeret. Optabant ſiquidem prouin
E ciales, ut Cæſar nequaquam ſimilis euaderet quibuſdam ſuperiorum temporum Cæſari
bus Germanis, qui non in amore atque beneuolentia ſubiectarum gentium, ſed præci-
puum potentiæ ſuæ robur in ueterano milite præda alito reponere conſueuiſſent, ob id-
que Henrici, atque utriuſque Friderici, & Ludouici Baioarii, & Caroli quarti exemplis,
miſeras Italiæ ciuitates quæ liberæ atque opulentiſsimæ dicerentur, ſibi prædæ deſtinaſ-
ſent, poſtquam illud uetus inclytæ laudis & famæ ſtudium, quo generoſiſsimi olim prin
cipes præclaras res bello geſſerint apud huius ſeculi principes uigere deſierit. Paucis ſi-
quidem pòſt Carolum magnum ad ueræ pietatis & gloriæ decus rapi uiſi ſunt, quum ne-
mo fermè arma tractarit, ut bona pace parta frueretur, & admirandis iuſtæ uirtutis mo-
numentis ſeculum ſuum florentius & luculentius efficeret; ſed ut uictoriis & bellis nun-
quam modum imponendo inſatiabilem animi libidinem poſteris teſtaretur. Id enim ho-

die præclarum atque magnificum uidetur ad mutuas clades inteſtinis graſſari bellis,ut A
immanem illam belluam ab oriente noſtris diſsidiis excitatam prouocemus,uaſtaturam
proculdubio cuncta,quum nos ualido concitata impetu affectos uiribus miſeréque diſsi-
dentes inuaſerit. Porrò Vaſtius his acceptis à Cæſare literis,quum pacandis militibus,&
ad officium reuocandis ſatageret,ſingulos eorum tribunos,quos ex urna ſorte eductis no
minibus cum poteſtate imperii in ſingulas ebdomadas creabant,& propter publicæ can-
ſæ patrocinium honoris gratia electos appellabant, ſigillatim pertentabat, anteactíque
omnis maleficii impunitatem & præmia inſuper pollicendo mollire contendebat; ſed ue
teratores eximii ,quum ex opimis rapinis diteſcerent, & ex tanta licentia luxurioſiſsimè
uiuerent,nec quicquam timerent nihil ſani conſilii contemptis Vaſtii monitis,atque pro
miſsis ad animum admittebant; ut pote qui corruptis moribus in delicto perſeuerare, B
quam ad uetera militiæ munera reuerti mallent. Quamobrem eò res utrinque altercan
do deducta eſt,ut Vaſtius,qui multis de cauſis Cæſari obtemperare nelle uidebatur,uel
rebellibus nullo pacto uim admonendam eſſe iudicaret,ſed imperandum populis pecu-
niam,quæ ſeditioſo,ac ob id atrocem pœnam merito militi præberetur.Ea imperata,ad
ſummam undecim myriadum,quum paucorum dierum ſpatio exigi non poſſet, neque
milites promittenti duci fidem adhiberent Vaſtius non recuſauit filium eis obſidem tra-
dere,ut interim dum repræſentaretur pecunia à maleficiis abſtinerent. In ea tranſactione
cautum eſt,ut milites è Gallia Ciſalpina decedentes,uti iubebat Cæſar,nauali bello,quod
tum aduerſus Turcas enixè parabatur,operam nauarent.Deducti itaque ſunt ad claſſem
quæ in Liguria exornabatur.Fuere hi qui claſſem impleuerunt circiter quinquaginta mil C
lia hominum. Reliqua uero pars per Tridentinas Alpes in Germaniam eſt traducta,ut
in Pannoniæ præſidiis diſpoſita Turcarũ incurſiones ſuſtineret. Accidit autem,ut quum
ſecũdo Eno flumine deueherẽtur,duo nauigia illiſa petris rapido profluente paucis enatã
tibus mergerentur; ita ut Ciſalpinæ Galliæ homines à multis execrationibus eos ultore
Deo magno meritas maleficii pœnas dediſſe crederent. His fœderibus, quæ antea Ro-
mæ inter Cæſarem,& Venetos,ſocio,atque authore Pontifice,percuſſa fuerant,& de cõ-
greſſu Cæſaris,& Franciſci regis,Pontificiſque profectione Bizantii nunciatis, Solyma-
nus,quum aduerſum ſe maritima arma parari proſpiceret,Hariadenũ Barbaruſſam exor
nare claſſem iuſsit,ut maturè Helleſponto egreſſus hoſtibus occurreret, & quanta poſſet
detrimenta,aditis,uexatiſque inſulis, Venetis inferret. Quo accepto imperio Barbaruſ- D
ſa ingenti cura,laboréque claſſem refecit, deductíſque ad litora quos antea deſcripſiſſet,
prouinciarum remigibus, naues impleuit, atque omni militari apparatu diligentiſsimè
inſtruxit. Helleſponto,Gallipolíque prouectus in Cretam inſulam cum centum triginta
nauibus,quæ remis agerentur,curſum direxit,primúmq. omnium ſuperato Cyamo pro
montorio,quod hodie Spatæ nomẽ obtinet,Caneam urbẽ,quæ Cydonia olim fuit,ador
tus magnam ſuorum partem temere expoſuit; nam Grito patritio prætore firmis præſi
diis tuente urbem, Turcarum impetus eum habuit inconſultæ audaciæ ſucceſſum,ut quũ
undique è mœnibus,& propugnaculis cum multo reboatu maioribus, & minoribus tor-
mentis peterentur,atque Italicæ duæ cohortes eruptione facta perturbatos hoſtes inuaſiſ
ſent,multis ſuorum amiſsis Barbaruſſa receptui canere cogeretur. Conſtat eum, quum
ſuos reuocaret ad claſſem, nimia naualis pugnæ trepidatione ſupra mille Turcas, qui E
longius prædatum à litore proceſſerant,deſeruiſſe, qui ad unum omnes non multo pòſt
ab armatis Cretenſibus interfecti ſunt. Exinde Drepano promontorio,quod Melacham
uocant, ſuperato in Amphimaleum ſinum,qui hodiè nautis Suda eſt, claſſem intulit,quũ
Ioannem Morum totius inſulæ præfectum multis millibus Cretenſium coactis,atque ad
iuncto Italicarum aliquot cohortium præſidium Cydoniis opem celeriter allaturum di-
dicisset; inde ad Rithimnam,quæ eſt hodiè Retimum,urbem nobilẽ proceſsit, paríque
euentu ab ea urbe munitiſsima repulſus eſt; quòd priuſquam triremes ad oppugnãdum
appropinquarent,Rithimnenſes contortis in eas maioribus colubrinis,non paruóque de
trimento illato eas auertiſſent. A Retimo ad Dion promontorium, quod Fraſchea ho-
die dicitur, profectus eſt; moxque deflexit ad urbem Candiam,ab hoc Dionis promon-
torio

A torio decem millibus paſſuũ diſtantem. Hæc urbs olim Cytheum fuit, hodiéq. toti inſulæ
nomen ſuũ præbet. Hanc Barbarus cõtemplatus, quòd eam longe omniũ munitiſsimam
rebatur adoriri nõ eſt auſus; ſed ſeſe ad orientale inſulæ caput, quod eſt Salmoniũ, cõuer-
tit, Ceciliámq. oppidulũ, deſertum ab incolis, ſuccẽdit, atq. ita Cretẽſibus litoribus abſceſ-
ſit. Nam Vincentium cappellium, Venetæ claſsis præfectũ, qui iam Corcyram appuliſſet,
Cretenſibus rebus maturã opem allaturum intelligebat. Qua de cauſa Alexandrum Bon
delmerium cum ſuo inſigni galeone, atq. altero ingenti nauigio, quod Barciã uocabant,
omni tormentorũ copia, præſidióq. militum inſtructiſsimo, comitãte Paſqualico patritio
cum uiginti quinq. triremibus Zacynthum perueniſſe ſpeculatores renunciabãt. Per idẽ
quoq. tempus ueluti maligno quodã exorto ſydere, par diræ cõſternationis inſania inua-
B ſit Africanas Hiſpanorum cohortes, quæ aliquãdiu meritis ſtipendiis fraudatæ, atq. ea fru
ſtra poſtulãtes ſeditiosè tumultuari apud Guletã cœperant. Propterea Bernardinus Men
docius Hiſpanicæ claſsis præfectus nõ temerè Numidarum atq. Afrorum, propter incertã
gentis fidem, arma ueritus; quum ſeditioſorũ tumultum, oratione & precibus ſedare non
poſſet, ea labe hominum exonerare Africã cogitauit, ita ut eos omnes in Siciliam tranſue
heret. Nam eis neq. ſtipendia à prorege Siciliæ, neq. alimenta in ipſa ſummæ fertilitatis re
gione defutura pollicebatur. Sed poſtquã in Siciliã peruenere, quòd neq. Ferdinãdus Gõ
zaga prorex expeditã pecuniã ſe habere diceret, neq. Siculi tot externos hoſpites priuato
ſumptu alendos æquis animis ſuſciperẽt, Hiſpani, uti erãt ueterani ad ſex milliũ numerũ,
agros atq. oppida impetu facto inuadere cœperunt; indignantes quod ex forti fideliq. tot
C Punicis bellis nauata opera, ingratè demum ſperatis ſtipendiis excluderẽtur, nec quibus
miſeram uitã conſecti uulneribus & morbis, & egentes tueri poſſent, ex agris, minúſq. be-
nignis incolis alimenta reperirent. Quibus de cauſis neceſsitate quadã eius flagitioſæ ſe-
ceſsionis ſcelus obtegentes, ſigna & duces atq. ſigniferos deſeruerũt, & qui erant iuxta Meſ
ſanam apertos pagos diripere aggreſsi ſunt; ceſſeréq. eis in prædã antè omnia uici nullis
obſepti muris, Caſtaneta, Mõtefortis, S. Lucia; quorũ incolæ ad munita oppida cõfugien
tes, & de ſuis incõmodis fruſtra cõquerentes atrocis & uerè hoſtilis iniuriæ famã ex ſocio
rum impotenti impetu per totã Siciliã excitabant. His fœdè direptis ad Caſtrum munitũ
oppidum perrexerunt, murúmq. undiq. corona expugnare conati defendentibus ſeſe Ca
ſtrenſibus ita repulſi ſunt, ut amiſsis ad quadraginta militibus, multíſq. relatis uulneribus,
D quòd fortè ſæua tempeſtas cum denſo imbre exorta ſclopettorum funiculos extingueret,
re infecta ſe recipere coacti ſint. His cognitis rebus Gonzaga Aluarem Sandeum, caſtro-
rum magiſtrum, qui incolas Siculos in unum cogeret, atq. armaret, & in ſeditioſos impe-
tum facturi ſpeciem præberet, in loca opportuna præmiſit. Sed uſq. adeo his pagorũ dire-
ptionibus efferatæ erãt Hiſpanorum mentes, ut proregis deprecationes, atq. imperia cõ-
temnerent, nullámq. pacati animi, ut redire ad ſanitatẽ ſe uelle oſtenderent, ſignificationẽ
darent, ſed effuſius quotidie atq. crudelius in Siculos graſſarentur; uti tum accidit, quũ San
deus cum armata agreſtium multitudine in conſpectum ſe dediſſet. Hiſpani nihil his ter-
riti minis, minimè dubitarunt, quin interiectã uallem illico trãſirent, factóq. impetu, omnẽ
eam Siculorum turbã profligarent, & in præaltos mõtes aufugere cogerent. Exinde præ
fectorum & ſigniferorum loco, qui à ſeditioſis diſceſſerant, nec tam fœdæ cõſternationis
E ſocii eſſe uolebant, tribunos crearunt, qui electi dicebãtur. Horum imperium triduo fi-
niebatur, atq eis alii ſuccedebant, omnibus tamen qui certo perpetuæ poteſtatis iure præeſ
ſet, quemdã Hærediã cunctis ſuffragiis extulerunt. Hunc erudita facundia præpotentem,
quòd antea cucullatus ſacerdos, & in ſacris cõcionibus exercitatus fuiſſet, ſupremi ſcribæ
& cõſiliarii munus implere iubebãt. Huic autem attribuerunt rerum capitalium miniſtrũ
Mondraconem Cantabrũ, qui oblatos quóſq. equos arripiebat, quos apparitoribus ſuis di
ſtribueret; exornatáq. inde numeroſa ala, ad parandos cõmeatus, rapiendámq. omnis pe
coris prædã, regiones proximas percurrebat. Primum omniũ Hæredia perſuaſit militibus
ut in Rocella oppido, quod nobilis Siculi e Spataphora familia ditionis erat, omnia impe-
dimenta & ſarcinas, ſcortáq. & inutilem famulantiũ puerorum turbã deponerent. Quo
facto ad oppidum Randatium, quod eſt ad radices Aetnæ montis poſitũ (id olim Triatiũ

fuit) hoſtili animo duxit. Rãdatiani ubi formidabiles ad ſe Hiſpanos uenire cognouerũt, A
ad eos cum infolis ſacerdotes præferentes crucifixi Dei Chriſti nexillũ, qui iniuriã depre
carentur, emiſerunt, eiſq. bina cœnobia perampla, quæ erant extra oppidum, hoſpitali iure
conceſſerunt; ita ut ſi à maleficiis temperarent, quotidie ab oppido ſe cibaria gratuitò ſuni
miſſuros pollicerentur. Cõſederunt ſatis æquo animo in cœnobus Hiſpani; ſed fortè acci-
dit iniqua oppidanorum ſorte, ut Hiſpanus miles è muro glande ſclopetto emiſſa ſit inter
fectus: quo caſu facilè permoti milites, non obſcurè exoptatã expugnandi oppidi occaſio
nem arripuerunt; ſic ut cõcitati ad arma admotis proximæ portæ ignibus, fores cõcrema
rent, & ualuas ardentes multo haſtarũ nixu intus propellerent, & in oppidũ irrumperent,
quúmq. media fere nox eſſet in foro cõſtitutis ordinibus noſquã diſcurrendo cõſiſterent.
Tum uerò animaduerſum eſt oppidanos per aduerſam portã, quæ dudum ſemiobſtructa B
fuerat ægrè effugiſſe, & in domibus, nõ paruã rerum ſuarum copiã, & fœminas natu gran
diores deſeruiſſe; Atque ita Hiſpani potiti oppido, Hæredia iubente partiti inter ſe hoſpi-
tia, per regiones oigilias inſtituerunt, t réſq. ibi menſes per hyemem nſq. ad prima ueris ſi-
gna opiparè & copioſiſsimè omnibus abundãtes rebus hybernarunt. His tantis maleficio
rum cõtumeliis affectus Ferdinandus, tametſi uera ui, atq. armis ea latrocinia coërcenda
atq. omnino uindicãda exiſtimaret, adhortãtibus præſertim Siculis proceribus, & ſuã per
acrem in cõficiendo negotio operã pollicentibus, nihilominus alia prius ad ſanandas ſedi
tioſorum mentes experiunda remedia iudicabat, quòd oeteranã atq. inuictam militũ ma-
num, niſi multo cum ſanguine, & funeſto utrinq. ſucceſſu ſuperari nõ poſſe prouideret.
Neq. enim militibos pares uideri poterant Siculi, uel in uniuerſum uiri acres armíſq. C
dediti, ut qui ſemper inter ſe cõtentioſi ſanguinariiq. ſint, & priuatim quiſq. loricã aut tho
racẽ & galeã, uel in pace induat, & oariis atq. mortiferis quibuſdã utatur telis, quæ in hoſtẽ
eminus cõtorquẽtur. Ea ſunt ſpari tripedales acuto præfixi ferro, & manubriatæ fundæ, qui
bus ex coriaceo nidulo uolema ſaxa Balearico more iaciunt, & huius generis armato-
rum hominum ſupra uiginti millia ſe coacturum Simeon Vintimilia, Hieracenſis regu-
lus, pollicebatur; uir quidem corpore puſillo, ſed generoſa animi magnitudine præditus,
& peramplis opibus potens, qui uetuſtum Siciliæ decus aduerſus externos tueri magno-
pere cupiebat. Sed proregi Ferdinando tum Cæſari tum Siculis calamitoſum fore uide-
batur, ſi is tumultus temere excitatus, uti accidere neceſſe erat, dubio & cruentiſsimo
prælio finiretur, ut pote qui reportaret ſummis oiribus milites, qui iuſtis & militaribus ar- D
mis eſſent inſtructi, deſperata ſalute eſſe dimicaturos, neque Siculos multitudine ſua, atq.
ineptis in acie fretos armis, ueterani militis impetum diu laturos intelligebat. Igitur alio
modo ſibi agendum ratus, ut ſeditioſos pacaret, & ex tuto eorum improbitatem atq. inſo-
lentiã ulciſceretur, per idoneos eorum præfectos, qui apud contaminatum ſceleribus ex-
ercitũ remanere noluerãt, & in officio apud proregem perſiſtebant agere cœpit. Hi fuere
ipſe dudum caſtrorum magiſter Aluarus Sandeus, & Ioannes Vargas, & Sancius Alarco-
nus, & Alfonſus Viues, qui apud milites eximiã aothoritatẽ obtinebãt. Per hos agebatur
apod milites, ot ad ſanitatem redire uellent, poſtquã prorex eis integra fide omnis malefi-
cii impunitatem promitteret. & quatuor menſium ſtipendia præſenti pecunia perſoluturũ
polliceretur; quod ſi milites ſibi uſquequaq. Siciliã magno Cæſaris incommodo peruaſtã
dã ſoſciperẽt, nemini unquã ad penates reditum in Hiſpaniam fore, atq. omnes ſimul tan- E
quã perfidiæ damnatos hoſtilia totius Siciliæ arma aduerſum ſe publico edicto concitata
infœliciter experturos. His denunciatis Hæredia, fortonæ ſuæ ignarus, grauẽ & luculentã
concionem ad milites habuit, facilèque perſnaſit, ot oblata ſtipendia accipere, & redire ad
officinm, quã iratis Siculis obiici, notatíq. infamia patriæ exilio molꝭtari mallent. Suſtule-
re uniuerſi dextras, & conditionem approbarunt, modo ſibi de impunitate caueretur, &
molti quidem Gonzagæ ſeueritatẽ nõ temere ueriti poſtularunt, ut ſibi liberorũ natu ma
ximus pro obſide traderetur. Sed res deducta eſt ad iuſiurandum, & ad ſacramenti religio
nem; eo pacto atqne ordine, ot apud uicũ, cui Linguægroſſæ nomen eſt, medio ferè itine-
re inter Meſſanam atque Randatium inſtitutis ſolennibus ſacris & prorex & legati exerci
tus cõuenirent, id magnopere probante Ioanne Varga, quem pletiq. ueteranorum paren
tem

A tem appellantes maximè colebãt. Primos enim honores geſſerat in exercitu per annos ui-
ginti, quum Aurantius, interfecto ad Hiſpellum Ioanne Dorbino, hunc præcipuè Vargã
illius ſigniferum ſupra cæteros Hiſpanos plurimum extuliſſet; ſic ut milites ſalutem ſuam
fidei eius cõmittere minimè dubitarent. Erãt Hiſpanorũ uexilla uigintiquatuor, è quibus
delecti ſunt ſinguli, qui ingenii ſolertia, & corporis habitu maximè præſtarent, & legatorũ
nomine cum ipſo Hæredia, dandi accipiendíq. ſacramenti munus obirẽt. Itum itaq. eſt ad
Linguagroſſam uicũ, ubi præſto adfuit ipſe Ferdinandus, compoſitíſq. rebus ſacra peragi
cœperunt. Quum uerò ad medium ſacrorum eſſet deuentum, quo redẽptoris Chriſti ho
ſtia populo oſtenditur, in eam præeuntibus uerba hinc Varga, illinc Hæredia, eo modo
iuratum eſt, ut legati ſimul & prorex ipſe dextras attollerent, atq. ita ea quã diximus de im
B punitate atq. ſtipendiis conditione trãſactum eſt. Accidit autem, ut quũ à præeũtibus uer
ba ad attollendas dextras uocarentur, & legati omnes id expeditè feciſſent, Ferdinãdus au
tem cunctãtiùs facere uideretur, unus è legatis nomine Villalobos præclarè uocem attol-
lens, ſi cunctaris prorex, inquit, iurare, nec dextrã ſyncero animo extendis, nos quoque ab
huius ſacramenti fide diſcedemus. Tunc uerò prorex oborto pudore præaltè manum ex-
tendit. Fuere qui ab ea proregis cunctatione exiſtimarent, eum pro cõſcientia ſacramenti
uotum ſuſpendiſſe, cõceptíſq. uerbis ex animo iuraſſe tã fœdæ pactioni, quæ ui neceſsitatis
exprimeretur (uti euentus poſtea docuit) nequaquam ſe ſtaturum. Per hunc modum pera
ctis ſacris & cunctis lætè adſtipulantibus conſtitutum eſt, ut cohortes per urbes atq. oppi-
da ſpargerentur, ut cõmodiùs ali, præbitíſque ſtipendiis in officio contineri poſſent; uete-
C réſq. præfecti quos diximus, ad ſua munia redirent, quorum iuſsis milites ex diſciplina ob
ſequerentur. Nec multo pòſt ſingulæ cohortes ad Auguſtã, quæ Megara olim fuit, Sira-
cuſas in Leontinos, Calatámq. Hieronis, & Tauromininium, aliáq. oppida ſub uexillis cõten
dere. Quũ eſſet Taurominiũ Ioãnes Vargas, ad eũ Gõzaga ſcripſit, ut ipſum Hærediã atq.
Carantiũ, qui deſignandis hoſpitiis apud ſeditioſos præfuerat, cõprehenderet, uinctóſq.
ſibi nauigio celeriter Meſſanam deuehendos curaret. Præſtitit officium Vargas, & nihil ta
le timentes ambos, uti præceptũ fuerat, Meſſanam deuehi iuſsit, ubi illico arctæ cuſtodiæ
traditi ſunt. Ad alia quoq. oppida ſimili ratione Gonzaga perſcripſit, ut ſingulæ cohortes
ſuum electũ, qui ſacris interfuiſſet, uinctum præfectis arcium traderent; atq. ita ad unum
omnes illi uigintiquatuor diuerſis in locis uno tempore cõprehenſi, perductíq. ſunt Meſ-
D ſanam. In eos autem iuſtæ iracundiæ ſuæ uiris Gonzaga uſq adeo ſeuerè & grauiter euo
muit, ut uno die damnatos ad furcas, latronum more, laqueis ſuſpendi iuſſerit; atq. hæ fur
cæ toto litore, ut à præternauigantibus ſpectari poſſent, erectæ ſunt. Ex his altiſsimã Hæ
redia, detruncata prius per carnificem dextera, honoris cauſa promeruit, cui comites fue
re hinc Mondraconius, atque Carantius, illinc Villalobos, qui inter ſacra iurantem Gon
zagam arroganter interpellarat. Sed horum omnium ſupplicio conceptus altè dolor in
Gonzaga expiari non potuit, dedit enim operam, ut quos maximè facinoroſos extitiſſe
didicerat, omnibus modis atque omnibus locis interciperet. Qua in re præfecti arcium
& prætores urbium, quum de ſcripto monerentur, operam ſedulò præſtiterunt, uſque
adeo diligenter, ut qui neque excipi neq. deduci Meſſanã poterãt, cuſtoditos necarent, &
cadauera in ſubiectum mare proiicerent. Hoc enim incolumi ſua fide ab his præſidibus
E peculiari ſuo iure fieri debere Ferdinandus cenſebat, quoniam qui antea quum arcium
& oppidorum præfecturas acciperent, Cæſari ſacramentum dicentes ſe cunctis in rebus
inſtitiam obnixè culturos promiſiſſent, ideóque in reos maieſtatis, indicatis ſingulorum
nominibus, lege agere tenerentur. Verùm Aluarus Sandeus apud Meſſanam truculen-
tiorem carnificinam inſtituit: nam multos, qui Meſſanam ad forum rerum uenalium ex-
ornandi ſeſe cauſa ueniebant, uel inuitatos ad cœnam, & uariis modis per aleatores leno
néſque pellectos comprehendebat, ſtatímque per ſeruos Aethiopes pernecatos in ma-
re proiiciebat. Id ſupplicii genus maturabatur ſpitamali quodã ligno, ad ceruices laqueũ
intorquente, quod Hiſpani Garotum appellãt: ſic ut ad multa Siciliæ litora, à Meſſana ad
Taurominium, & inde ad Siracuſas atq. Auguſtam, cadauera Hiſpanorum illiſa ſcopulis,
& fœde fluctibus lacerata ſpectarentur. Qua re certiùs cõperta, reliqui Hiſpani tanto ter

rore concepto concuti cœperunt, ut plerique quæſitis fruſtra nauigiis, excedere inſula A
niterentur. Interdictum naoque fuerat omnibus nautis, ne quemquam militem nauigio
exciperent, aut aliò auehęrent, ſic ut multi in ea cogitatione, abeundíque conſilio matu-
rè comprehenſi, ſæuiente in eos Aluaro, ſcelerum ſuorum pœnas darent. Ad extremum
reliquam militum partem, quæ nouis multiplicatíſq. ſtipendiis exaturari nequibat, Gon-
zaga ipſo Vaſtio multo ſeuerior inexorabiliórque, præbito menſtruo ſtipendio, nauibus
auehendos in Hiſpaniam impoſuit. Quam ignominiam uſque adeo grauiter milites tu
lerunt, ut poſtquam improbitatis atque perfidiæ notati in patriam auehęrentur, animis
contumeliam ferrè non poſſent, commilitonúmque exemplo ſe laquei pœna puniri mal
le prædicarent. Ab hac tanta animaduerſione in ſeditioſos carptim patrata, eam Ferdi-
nandus ſui nominis famam tulit, ut Siculi ſuis commoti iniuriis, ſingulas cohortes tan- B
quam maleficentiſsimi generis homioum ex uetere diſciplioa decumari debuiſſe prædi-
carent, Hiſpani autem eum tanquam hominem prædurę ſeueritatis, & ſupra æquum in-
humaniter atrocem, auidúmque prorſus Hiſpanici ſanguinis in occulto maledictis lace-
ratum diris execratinnibus onerarent, & ex aduerſo ab recenti facti memoria, Vaſtii le-
nitatem, pari ſeditionis crimine offenſi, laudibus immodicis in inuidiam proregis attol-
lerent; qui ea in re maximè benigna ingenii temperie uſus, necis pœnam delicto grauio
rem iudicaſſet, ideóque tantum monendo molliendóque animos militum, & ſtipendia
liberaliter perſoluendo, totum compeſcendæ tollendæque ſeditionis negotium ex ſen-
tentia confeciſſet; utpote qui Hiſpanico ſanguine progenitus, extra omnem pœnæ ſu-
ſpicionem uniuerſæ conſternationis maleficia ſyncera fide ſingulis condooare, quam C
ullius omnino ſui militis ſanguine generoſas manus fœdare maluerit. Cæterum tantum
abfuit, ut id Gonzagæ factum à Cæſare minus probaretur, ut præclarè ei ſuccenſeret,
quòd indulgentius agendo cohortes ſiogulas nequaquam repetita ſeueritate decumaſ-
ſet, & in Vaſtio iodignam iuſto militaríque duce ineptè quæſitam clementiæ laudem ef-
fusè deteſtaretur. Quo iudicio Cæſaris & Vaſtius multum de priſtina ſua apud Inſubres
gratia amiſiſſe uiſus eſt, Gonzagam uerò ipſum uel indignantibus Hiſpanis ad ampliſsi-
ma præmia prouectum fuiſſe conſtat; quum ex aduerſo nonnihil de conceſsis antea ſti
pendiis atque muneribus, Cæſaris iuſſu, per quæſtores Vaſtio detractum fuerit. Gonza-
gam tamen Hiſpaniæ magiſtratus ad dicendam cauſam citarunt. Verum is compararis
ad defenſionem luculentis orationibus, ut in Hiſpaniam proficiſceretur, & iam nauiga- D
ret, prohibuit Cæſar, ne peruulgata per Hiſpanias tot ſcelerum & ſuppliciorum labes,
animos prouincialium altius offenderet. Nec multo pòſt Sicilienſes cohortes collatis
quæſtorum indicibus, quibus nomioa militum deſcribebantur, circiter trecentos com-
militones deſiderarunt, atque hæ tranſuectæ in Italiam, claſſem Cæſaris apud Tarentum
atque Brunduſium conſceoderunt. Sunt qui aſſerant Sicilienſes cohortes, non quum ſta-
tim ab Africa tranſuectæ in Siciliam fuiſſent, ſeditionem ad Randatium miſcuiſſe, ſed
quum ſequenti anno pòſt maritimam expeditionem in Siciliam reportatæ fuiſſent: ue-
rùm nihil ad rei notitiam pertinere putamus, an tum, an poſtea admiſſæ ſeditionis pœ-
nas penderint. Eo ſiquidem tempore, aotecedentibus Venetis, Andreas Auria ſu-
perato Meſſanæ freto, ſublatíſque paſsim militibus, ad Corcyram inſulam curſum in-
tendebat, eò nanque Vincentius Capellius cum imperio atque uniuerſa Venetorum claſ E
ſe peruenerat, coniunctíſque eo modo claſsibus apparebat Barbaros tantam uim Chri
ſtianæ claſsis non eſſe laturos, & congreſſum & pugnam omnino uitaturos. Tum enim
Hariadenus Barbaruſſa Ambracio ſinu cum tota Ottomannica claſſe ſe continebat, &
de aduentu noſtræ claſsis certior factus, ut illac noſtri intrarent, propter arctas fauces ex-
pectare uidebatur, tanquam ex æquiſsimo loco diſpoſitis utrinque tormentis intrantes
oppreſſurus. Paulo ſiquidem antè Grimanus Patriarcha cum Pontificiis triremibus è
Corcyra progreſſus ad fauces eiuſdem Ambracii ſinus, Preneſam oppidum in ipſo Actia
co promõtorio poſitum, admotis triremiũ proris oppugnare adortus fuerat. Sed is cona
tus, explorãdi cauſa ſuſceptus, eum habuit euentũ, ut quũ Iuſtiniana triremis Paulo duce
audacter arctas intraſſet fauces, atq. aliquot hoſtiliũ tormentorũ ſiniſtro nauis latere pilas
excepiſſet,

A excepiſſet, expoſiti ſint in terrã milites cũ tribus tormẽtis, quibus & à terra, & à triremi-
bus aliquãdiu quaſſatũ Preueſæ caſtellum fuerit, ſic ut appareret expugnari potuiſſe, niſi
Turcæ, ab Aetolia acciti, ab obſeſsis cum ualida equitum & peditum manu ſuperuenien-
tes, noſtróſque magno clamore edito aggreſsi, aliquot interfectis & uulneratis, reliquos
in mare umbilico tenus ad ſcaphas triremium confugere coëgiſſent; quanquam Alexan-
der Interamnas, peditum præfectus, uel grauiter ſaucius aliquandiu conſtanter Turcarum
impetum ſuſtinuiſſet. Per hunc modum Patriarcha repulſus, ſublatis in naues quæ expoſi
ta fuerant tormentis, Corcyram rediit, nihil eius conſilii pertæſus, poſtquam quales eſſent
anguſtiæ ſinus exploraſſet, atque hoſtium claſſem toto ſinu ad anchoras ſtantem ex pro-
pinquo proſpexiſſet. Conceſſerant tum claſſes noſtræ in Gomunitiæ portum, quæ eſt cõ-
B tra Corcyram in cõtinenti, ad eum locum uberrimæ aquationis, qui antiquitus Regii fon
tis nomen tulit, atque ibi præfecti omnes quidnam primum tentandum foret, dictis ſen-
tentiis conſultabant. Referente autem, quæ uiderat, Patriarcha, antè alios Ferdinandus
Gonzaga eius erat ſententiæ, ut expoſitis militibus atque tormentis Preueſæ caſtellum
magna ui expugnandum cenſeret. Quo expugnato, conſtitutíſque in promontorio, caſtel
lique ruinis maioribus tormentis, elabi non poſſe hoſtem, atque eius claſſem ſummis de
trimentis affici atque deleri poſſe diſſerebat; Nam ut egreſſus hoſti totus eriperetur, in
ipſis faucibus onerarium nauigium lapidibus magnis minutíſque repletum demergi iu-
bebat: atque item tres galeones, qui erant è tota claſſe tormentis inſtructiſsimi, contra
oſtium earum faucium produci conſtituique ualido atque obliquo rudentium nexu in
C anchoris iubebat, ut ſi Barbaruſſa ſinu euadere in altum conaretur innumerabilium pila-
rum procellam in limine faucium exciperet, atque ibi omnino demergeretur. Ad ea
Auria reſpondit, id Gonzagæ conſilium dictu quidem ſpecioſum, ſed factu, atque exitu
periculoſum atque difficile uideri. Nam primum omnium exponere in terram milites an
cipitis periculi rem eſſe, quod credi par eſſet, Aetolicas copias, uti dudum Grimano teſte
fecerint, minimè defuturas, quin oppugnatis atque obſeſsis ſuis maturam opem ferrent;
quorũ ſuperuentu noſtros pedites nim incumbentis equitatus ægrè toleraturos appareret,
& ſi quid eis iniquo in loco opinione durius accideret, naues profectò onerarias deſtitu-
tas militari præſidio, quod eſſet miſerrimum, hoſtibus prædæ futuras. Ipſi porrò pedita-
tui iam in terram expoſito graue periculum imminere, nam ſi aliqua autumnalis tempe
D ſtas ita incideret, ut onerariæ naues pariter atque triremes à ſcopuloſo litore ſe recipere
& in altum ad ſalutem uela dare cogerentur, unde tum ſuppeditari poſſe alimenta,
non modo deſertis inimico in litore, ſed ingruentes undique hoſtes pugnando ſuſtinen-
tibus. Id certè euenire poſſe nemo maritimarum rerum peritus dubitarit, ſic ut fortiſsi-
mis uiris ſpes omnis receptus, & fugæ, importuna malignitate ſubitæ tempeſtatis eri-
pi poſſe iudicemus. Cœlum quidem autumnale ex mutabili natura temporis, ad repen-
tinos uentorum turbines edendos paratum, non inſanis nautis eſſe pertimeſcendum,
uti iam multis recentium naufragiorum exemplis compertum eſſet. Propterea ſi ho-
ſtis extra ſinum ad pugnam elici non poſsit, ipſis tutius atque utilius uideri, ſupera-
re Leucadem, ipſámque Neritum ſaxis aſperam, & directo curſu in Naupacteum ſi-
num claſſem inferre; ubi & expugnari poſſe Naupactum oppidum, mœnibus non ma-
E gnopere munitum, & multa obiter oppida, quæ ad intimum ſinum Corynthiacúmque
Iſthmum pertineant, impune diripi atque euaſtari poſſe, Græci homines prolixè confir-
marent, quod nauigationis iter ſi teneant, accidere poſſe ut Barbaruſſa uel pudore ad-
ductus, uel ſuorum ingenti periculo permotus, ſinu egrederetur, & conſerendæ pu-
gnæ facultatem ipſis optantibus & paratis præberet. Hanc gerendi belli rationem quan-
quam Gonzaga propoſitas difficultates infirmare & tollere contenderet, Capellius
ipſe & Patriarcha probare uiſi ſunt, ut pote qui maritimo potius quam terreſtri cona-
tu audendum eſſe cenſerent, ſubitaque tempeſtatis pericula, potius quam hoſtes, quos
æquo mari contemnebant, non temere formidarent, Naupactúmque ſi expugnaretur,
quod Veneti imperii Methonenſi bello fuiſſet, ipſis ex lege fœderis acceſſurum ſpera-
re poſſent. Exinde Auria conſtitutis totius claſsis ordinibus è Gomenitiæ portu pro-

fecturus,onerariis nauibus,quæ erant ſeptuagintaduæ,Francum Auriã gentilem & pro- A
pinquum ſuũ præfecit,quòd magni uſus maritimis in rebus haberetur. Ex his tamen qua-
tuordecim Alexandro Bondelmerio attribuit. Is enim uniuerſam anteire claſſem & Fran
ci nauigationem obſeruare iubebatur. Sed quinq. etiã triremes (eæ ſiquidem in uniuer-
ſum erant numero centum & triginta quatuor) delectæ ſunt, remigio & uelis maximè agi
les atq. expeditæ,proptereáq. ſpeculatoriæ uocabantur, quæ galeonem contra ſinus fau
ces dare anchoras & conſiſtere iuſſum præcederent,atq. hoſtilis claſsis motus explorarẽt.
Turcicæ nanq. triremes quatuor,cum expeditis totidem biremibus ſinum egreſſæ per fau
ces in altum euaſerant. Sed cõſpecto galeone, ut triremes noſtras quæ aduerſum ſe dire-
ctis roſtris impetum facturæ uidebantur,effugerent,eludendo rurſus intra fauces ſe rece
perunt. Itaq. Auria dato ſigno,ut reliquæ claſſes ſe cõſequerentur,ad Preneſam conten- B
dens, uniuerſas triremes extendit,ita ut ab hoſtibus facilè numerari poſſent, quoniam ſi
minora nauigia ſuopte ſtudio uoluntatéq. claſſem comitantia recenſerentur, iuſta ſuppu-
tatione ſupra quinquaginta & ducentorũ nauium numerum impleuiſſent. Quo ſpectacu-
lo magnus(uti aiunt)timor Barbaruſſæ animum inceſsit,qui tametſi natura intrepidus,no
ſtrorum uirtutem & diſciplinã nõ magnopere formidandã putabat,ingentis tamen claſsis
amplitudine atq. apparatu uehementiſsimè permouebatur. Neque enim maior à priſcis
temporibus in Ionio noſtrorum claſsis cõſpecta fuerat; itaut quidam eunuchus ex Soly
mani ianitoribus Barbaruſſæ comes datus, eum cunctantem ſubtimidéq. perplexum inur
banis & planè ſuperbis uerbis inſolenter obiurgaret, quòd in prouocantes Chriſtianos, &
pugnam cientes,nõ ſtatim ſinu erumperet. atq. eos adoriretur,qua in re nõ ſalutem ſuam C
qui cõſpectum hoſtis ferre non poſſet; ſed Solymani imperatoris decus reſpicere debe-
ret, qui gloriæ ſuæ multum ſplendoris ea turpi cunctatione detrahi nollet. Pro dignitate
ſiquidem Ottomannici nominis experiundas eſſe uires. Nam ſi bello fortis & pugnax eſ-
ſet, uti profiteretur, nõ deſperandam eſſe uictoriam. Quod ſi Fortuna uotis uirtutíq. Tur
carum inuideret, non defuturos Solymano trierarchos,ipſis ſi uincerentur meliores, &
Ponticas ſyluas tantã ad conficiendam claſſem materiam ſuppeditaturas, ut duplo maior
& ornatior uiris atq. remigibus claſsis ædificari facilè poſſet. Poſtremo id quoque addidit
eunuchus Barbaruſſæ, cauendum eſſe ne metu honeſtiſsimæ mortis, quæ aduerſo etiam
prælio eſſet incerta, ab irato Solymano fœdæ necis periculum ſubiret. Nec mora, uocife
rante adhuc eunucho, cõuerſus ad Salechum archipiratam. Ergo, inquit Barbaruſſa, uir D
fide uirtutéq. præſtantiſsime, nobis ut uideo, uel iniqua cõditione pugnæ Fortuna tentan
da eſt, ne huius ſemiuiri latrantis delatione pereamus; atq. ita claſſem educere cœpit, quũ
iam Auria ad Leucadem uela flecti iuberet, ratus hoſtem his faucibus, timore præpeditũ,
egredi nõ auſurũ. Tenebat propoſitæ nauigationis curſum Auria, & ſecundo uſus uento
ad Leucadem prouehebatur, quum à ſpeculatoribus, qui in carcheſio ſummi mali galeo-
nis Bondelmerii cõſtituti erant, Auriæ ſignificatum eſt, hoſtilem claſſem exire ſinus angu
ſtias, & ſiniſtrorſum ſecundum litus flecti. Hanc oram quam Barbaricæ claſsis ſiniſtrum
cornu lambebat, paulo antè Grimanus præoccuparat, eo conſilio, ut ſi hoſtis ab anguſtiis
prodiret, cõmoditate litoris excluderetur. Sed non multò pòſt iter mutare iuſſus, atque
inde recedens ad reliquas ſociorum triremes ſe contulerat, atque ita euenit ut Barbarus
terræ litus obtineret. Nam callido pro neceſsitate utens conſilio, ſi ab noſtra claſſe im- E
potenter urgeretur, proris in hoſtes obuerſis terræ puppes applicare, expoſitíſque militi-
bus à terra claſſem exarmatam uiris atque tormentis, uti uſus poſceret, minorem naui-
giorum quam uirorum iacturam fore iudicans, defendere decreuerat. Cæterum Auria
ea erumpentis hoſtium claſsis ſignificatione commotus; ut qui iam triremes ad ſtatio-
nem ſub Leucade, quæ Sueſſula dicitur, adegerat, tametſi quod non putarat accidiſſet,
animum tamen egregiè componit, & claſſem uti imperatum antea fuerat, ad ineundam
pugnam comparare ſeſe, & prætoriæ ſuæ ſigna ſequi iuſsit. Iam tota Turcarum claſsis in
apertum pelagus euaſerat, eo ordine ut Hariadenus ipſe mediam teneret aciem, ubi eius
prætoria purpureis pluribus uexillis exornata conſpiciebatur. Dextrum latus obtinebat
Tabaches, ſiniſtrũ uerò Salecus pari propè triremium numero inſtructi, qui Tunetanis
præliis

A præliis inclaruerant. Nam eo die Barbaruſſa produxit octoginta ſeptem triremes, bire-
mes autem roſtratas circiter triginta, robore triremibus pares; leuiores uerò triremes
& mioparones tot erant, ut nauigiorum omuis generis centum quinquaginta, quæ remis
agerentur, ſummam efficerent. Mediæ autem aciei cohærebant cornua, tanto ordine, ut
quo uerteretur prætoria alas extendentis aquilæ ſpeciem præberent; fateretúrq. mirabun
dus Auria, ſicuti hæc eum poſtea narrantem audiui, neque habiliùs, neq. firmiùs, aut omni
no decentiùs claſſem à perito duce educi potuiſſe. Antecedebant Barbaruſſæ claſſem tri-
remes circiter uiginti, partim roſtratæ, partim leuiores, quæ omnium erant uelociſsimæ,
cui præerat Draguthes archipirata, multis poſtea in noſtros maleficiis clarus. Conſtat Ca-
pellium ineundæ pugnæ auidum, è ſua puppe in ſcapham deſcendiſſe, aduectúmq. ad præ
B toriam Auriæ, illum compellaſſe his uerbis: Quid tibi, inquit, princeps, hac propoſita præ
lii edendi longè pulcherrima occaſione faciundum ſit uides, ego certè, ſi me forte cum Ve
neris triremibus te gnauiter ſequuturum dubitas, iam à te ad declarandam Veneti ſena-
tus uoluntatem, ſtudiúmq. meum primam aciem depoſco, primáq. prælii pericula fortiter
ſubibo; ſplendidúmq. thoracem, quem induerat, oſtẽdens, & palma pulſans; in hoc enim
uti pium & impigrum decet Venetum præfectum, aut glorioſè uincam, aut uictus hone-
ſtiſsimè occumbam. Egit gratias Auria, laudatóq. eius ingenti ſtudio, rogauit, ut ſe præeũ
tẽ ſubſequeretur, & quid fieri oporteret, intentus obſeruaret, ſe enim quid fieri uellet op-
portunè ſignum daturum. Iam prima biremium manus ad galeonem appropinquabat, &
aliquot triremes à Saleco miſſæ, id ingens nauigium oppugnabant, ea tamen conditione,
C ut quum non multum appropinquarẽt, nec ob id multum nocere poſſent, neque in eos pa
riter è multo ſpatio Bondelmerius tormenta contorqueri ſineret, non multum utrinque
proficeretur. Expectabat enim uir rerum naualium apprimè peritus, ut propius accede-
retur, ex improuiſo ſæuam omnis generis tormentorum procellam in ſubeũtes effuſurus.
Neque eum fefellit opinio; nam Turcæ audacius accedentes, adeo graui glandium & pila
rum grandine perfuſi ſunt, ut inhibere remos, & magno accepto detrimento trepidè ſe
recipere cogerentur. Auria interim reuocabat naues, quæ præceſſerãt, & galeonem ſuum
remulco protrahi iubebat, & triremium trierarchos intercurrentibus per nauiculas nun-
ciis hortabatur, ut ſeſe animis ad ineundam pugnam confirmarent paratíq. eſſent ad im-
peria, quum tubæ cantu atque explicato maximo uexillo ſignum daretur. In eo autem cõ
D ſilio, decretóq. erat Auria, ut niſi onerariarum nauium fretus præſidio, confligendum ſibi
non eſſe iudicaret, uti poſtea confirmatione maiorum minorúmque ducum, qui aderant,
didicimus. Idem pariter aſtutus hoſtis prouidebat, qui pari utrinq. triremium cõcurſu pro
cul ab onerariis, quæ caſtellorum erant inſtar, dimicare cupiebat. Nam tum fortè uentus
omnis ita ſubſederat, ut æquora ad edendam nobilem pugnam pacata fluctibus & planè
conſtrata præberentur, & patriarcha prouectus ad Auriam eam inuadendi, delendíq. pro-
cul dubio hoſtis facultatem non prætermittendam prædicaret, tantóq. ardore uociferare-
tur, ut propinquiores trierarchi inuitãtis uocem audirent, màximéq. mirarentur quòd Au
ria rem prælio cõmittere dubitaret. Is enim onerarias naues in unum coeũtes ingentibus
gyris atq. meandris ſubſequente triremium ordine circuibat, & ex nauali peritia, nouum
aliquod atq. inexpectatum hoſti facinus editurus uidebatur, ſic ut id ipſe perſpicax & mi-
E nimè præceps Barbaruſſa, uti poſtea compertum eſt, facilè crederet. Id Auria crebro rota
tu claſſem ſuã circuens, ea ratione faciebat, ut ad ſe hoſtiles triremes perliceret, & in pro-
uectas è caſtellis excelſarum nauium propius & certius tormenta dirigerentur, atq. ipſe
demum in perturbatas, quæ erat certa uincendi ratio, directis proris inueheretur. Interim
ſubſiſtente Barbaruſſa, & quorſum ea hoſtis flexuoſa nauigatio recideret ſpectante, quòd
dolum aliquem ſuſpectaret, cornuum ſuorum triremes, iam uergente ad occaſum ſole, di
uerſis in locis rẽ gerebant, pars in oppugnando galeone fruſtra perſeuerabat, pars aggreſ-
ſa onerarias duas; in quarum altera Buccanigra cum ſua Hiſpanorum cohorte uehebatur,
in altera erat Macinius Mongaia Cantaber, uſq. adeo grauiter coniectis in eas pilis afflixe
rat, ut perrupto malo incenſiſq. uelis, & multis Hiſpanorum & nautarum interfectis, peri
turæ crederentur. Alia uero pars duas onuſtas cõmeatibus circumuentas naues, quarum

altera erat Veneta, altera Dalmatica, cooiectis ignibus concremaret; pancis in ſcaphas de A
ſilientibus, aut ad propinquas ſociorũ oaues adnatantibus. Duas etiam triremes ſub ipſum
crepuſculum, quæ lentiore utebantur remigio Salecus intercepit, quarũ trierarchi erant
Mozenicus Venetus, & Bibiena Etruſcæ ſtirpis uir ſacratus. Secũdum has triremes capta
eſt Aloiſii Figaroæ Hiſpani nauis, tametſi ſuæ cohortis milites aliquandiu pugnaciſsimè ſe
defendiſſent. In ea captus eſt cum ipſo Figaroa patre filius adoleſcens nobiliſsimæ formæ,
qui poſtea deductus ad Solymanum Mahomethis ſacra ſuſcepit. Is quũ principis cubiculo
aſſueuiſſet, poſt tertium carceris annum miſero patri libertatem impetrauit, donatúmq. li-
beraliter in Hiſpaniam remiſit. Tum uero cum tonitru turbatis nubibus grauis imber &
procella flantibus Euris exorta eſt. Nec dubitauere ooſtri, quum uidiſſeot Barbaros attol
lere dolones, quio & ipſi præeunte Auria dolonibus ſimul & maioribus expanſis uelis, ſe B
inde explicarent, & quò uentus ferebat, ad Corcyram unde uenerant uerterentur; uſq.
adeo diſsipatis agminibus, ut iotento etiam remigio, oequaquam ſe recipere, ſed coofu-
sè & turpiter effugere uiderentur; ſic ut Auria tãti uſus, tantæq. peritiæ, & tantæ deniq. exi
ſtimatioois mari dux, eo die oullus imperator extiterit. Ferũt Barbaruſſã noſtros eodẽ uẽ
to ad aliquantum ſpatium perſequutum, oec quem hoſtes elabendo curſum tenerent, per
teoebras planè cernentem ſubſtitiſſe, quoniam ooſtri duces in ſingulis ſuis prætoriis lumi-
na extingui iuſsiſſent, quæ erectis ad puppem ingẽtibus laternis præferri ſolita ſunt. Proin
de ipſum in cachinnum uerſum ſæpe repetiſſe hæc uerba Hiſpanico ſermone prolata. Er
go Auria lumeo abiicit, ut certiùs fugam ſuã tenebris recondat? Quaſi miraretur noſtros
tanquam magno metu occupatos, omnis decoris, modo ſe eriperent, obliuiſci, quã manus C
cõſerere maluiſſe. Ea uerò apud omnes Corcyræ applicãtes opinio fuit, ut præclaro obor
ti repeotè uẽti beneficio, uel cum ignominia è ſommo periculo ſe ereptos faterentur. Cæ
ſariani aotem præcipuéque Ligures, ut Auriæ nomen ab omni infamia uẽdicarent, tam fœ
di exitus culpam ex obliquo in Venetos referebant, quòd ab initio præſidium Hiſpanorũ
militum, quod diſtribui in Venetas triremes debebat, ut propugnatoribus firmiores in cõ
greſſu hoſtium euadereot, ſuperbè repudiaſſent. Venetis nanq. triremibus noo planè cõ
fiſum Auriam, & propterea temperaſſe à prælio differebant; ob idq. præſertim, quòd eua-
dente anguſtias Barbaruſſa, illæ fermè omnes collectis uelis & per iuncos ad antennas ſub
ligatis, eas ad ſummitatem mali celeriter eduxiſſent; ſcilicet ut repeotè præciſis iuncis, ex-
pedita ad quem uelleot fugæ curſum uela uentis ioflanda præberent. Quum in ea mutui er D
roris obtrectatione, mœſtitiáq. & dolore turpiſsimi euentus uerſarentur, Macinii Caota-
bri nauis uel quaſſata perforatáq. quæ periiſſe credebatur, Corcyram applicuit; eius autem
Macinii mira conſtantia fuerat defeoſa. Nec multo pòſt ipſe Barbaruſſa non cooteotus no
ſtro dedecore, nec hoſtes inopioata procella ſibi è manibus ereptos æquo animo ferens,
ad Paxum inſulam pronocabundus ad pugnam peruenit. Ea inſula centum ferè ſtadiis ab
ultimo orientali, qood Phalacrum olim fuit, Corcyræ promõtorio diſtat; ſic ut exprobrare
noſtris fugam, & ſi è portu prodirent, cum eis acie congreſſurus eſſe uideretur. Quamob-
rem Gonzaga fremens, ut qui ſuperbi hoſtis arrogantiam ferre non poſſet, ſingulos adiit
duces, rogauitq. ut pro dignitate Chriſtiani nominis animos uiréſque componerent, & fœ
liciore uirtute inſoleotis Barbari uim omoino retundere niterẽtur; reſq. eo deducta eſt, ut
Capellius, quod antea nihil tale iubente ſenatu ſuſcipere recuſarat, Hiſpanorum certa præ E
ſidia quæ offerrentur ſe io triremes recepturum polliceretur, quaternáq. acie Barbaros in
uadere decernerent. Quartam enim aciem Ferdinando Gonzagæ honoris cauſa attribue
rant. Verum hæc cõſultatio tam diu prolata eſt, ut Barbaruſſa aduerſam circa nonas Octo
bres metuens tempeſtatem retrocederet, & ſibi abundè ſatisfactum exiſtimaos in ſinũ Am
bracium reuerteretur. Ab ipſo autem hoſtis diſceſſu de expugnando Dyrrhachio cogita
tum eſt; ſed quum à Capellio totius Dyrrhachini litoris ſtationes nauigiis malefidæ præ-
dicerentur, oon multo pòſt io Rizonicum ſinum, quem Catareum uocant, curſum direxe
runt, ut Caſtrooouum Turcicæ ditionis oppidum, in eo ſinu poſitum expugnarent. Ea
enim forma eſt & natura ſious, ut tutiſsimum atque ingentem præbeat portum, maréque
ſeſe ad orientem intorquens in intimo receſſu Cattarum, oppidum Veneti imperii, alluat;

A ſic ut per quaſdam fauces,quæ protracta cathena præcludi poſsint,nauigiis adeatur. Tota
regio apricis,& egregiè cultis collibus peramœna eſt. Sed Cattarum, obſtantibus ad dex-
tram montibus, ita opacum redditur,ut incolæ ſub brumam breuiſsimis ſolibus utantur.
Caſtrum autem nouũ,quod multis antè annis Cherſego regulo à Mahomete fuit adem
ptum,apricius eſt,ſed nequaquam Cattaro munitius. Caſtrenſium ædificia ab infima oppi
di parte,quæ mari alluitur,& turritam munitionem inſtar arcis habet,per dorſum collis aſ
ſurgunt. In ſummo autem Caſtellum habet natura potius,quam arte munitum. Oppida-
ni partim Dalmatici,& partim Epirotici ſunt generis;ſed qui iampridem immixti Turcis
à Chriſtiana religione defecerãt;mercaturæ ſtudent,& paruis nauigiis quæſtum faciunt.
Nulli Turcæ milites erant in præſidio,quum binæ tantum quas diximus infimæ munitio
B nis & ſuperioris caſtelli arces,à paucisſimis Turcis cuſtodirentur. Itaque intrantibus ſinũ
claſsibus,magna ui admotis tormentis,priuſquam oppidum ab incolis aliquandiu defen
ſum caperetur,ſocii nauales Venetæ claſsis per remos murum ſcandentes ad infimã par
tem intrarunt,& mox ab expoſitis Hiſpanis oppidum quoque perrupto muro captum eſt,
quum ibi duo inſignes cohortium præfecti Buccanigra Hiſpanus, & Cæſar Ioſias Firma-
nus interfecti cecidiſſent. Multa eius oppidi, ſed nequaquam pretioſa domeſticarum re-
rum præda fuit;ſed ingens omnis ætatis & ſexus incolarum multitudo in ſeruitutem abdu
cta eſt;quanquam multi ex his nunquam ſe à cultu Dei Chriſti diſceſsiſſe dicerent. Tri-
duo pòſt,ſuperius caſtellum præſidiarii Turcæ fruſtra pacti incolumem fore libertatem,
& uitam,dediderunt. Quum id oppidum communibus uiribus captum ex fœdere Vene
C tis deberetur, occupatum eſt ab Hiſpanis, quos Auria Ferdinandúſque Gonzaga extra
Italiam alere cupiebant. Itaque uel ægrè permittente,& è Venetiis ſuper ea re ſenatus cõ
ſulium expectari debere fruſtra poſtulante Capellio,Franciſcus Sarmentus cum quatuor
millibus ueteranorum militum,qui apud Inſubres à ſcelerata ſeceſsione,regionem ad Ga
leritum oppidum peruaſtarant,Caſtronouo præpoſitus eſt. Eam rem moleſtiſsimè tulit
ſenatus, quòd id oppidum communibus partum armis nõ ſibi ex lege fœderis,ſed Hiſpa
nico præſidio conceſſum fuiſſet. Suſpectabat enim Hiſpanorum ingenia auida imperii,at
que aſſueta rapinis & maleficiis,tanquam ex occaſione Cattarenſium rebus uim allatura;
uſque adeo indignanter eam iniuriam patritiis æſtimantibus,ut auerſo à Cæſarianis ani-
mo ſuſceptæ eius detrimentoſæ expeditionis ſingulos patres pœniteret, & decemuiri in
D ſpem pacis inducias à Solymano petendas eſſe decernerent;quæ uel ob id opera Laurẽtii
Gritti,qui Andreæ principis fuerat filius,benignè atq. celeriter impetratæ ſunt, quoniã
Galliæ regis legatus Antonius Rinco Byzãtii purpuratos opportunè docuerat id fœdus,
quod apud Neapolim cum Cæſare à Venetis diſſentiente multo maxima ſenatus parte
percuſſum fuiſſe,inuitiſque demum fere omnibus id recens bellum ſuſceptum eſſe memo
rabat. Quum hæc agerentur, nunciatum eſt Barbaruſſam, ut Caſtrenſibus opem ferret,
eduxiſſe claſſem; ſed quum ad Saxonem inſulam perueniſſet,aduerſa tempeſtate oborta
non modo retentum fuiſſe, ſed aliquot triremium,quas atrox uẽtus Africo atque Auſtro
permixtus Acroceraunіis cautibus illiſiſſet,iacturam feciſſe diceretur;uti facilè apparebat
ex armamentis,eiuſque naufragii fragmentis,quæ toto ferè Dalmatico litore natantia
& eiecta uiſebantur. Ea re certiùs cognita Cappellius eius animi fuit, ut eductis claſsibus
E Barbaruſſam eo incommodo perturbatum perſequeretur;cui conſilio fauebat & ipſe G õ
zaga,qui amiſſum decus ad Leucadem nobili aliquo facinore edito redimendum eſſe
diſſerebat. Sed Auria multis de cauſis tanquam importuni auſus conſilium facilè impro-
bans, ſibi in Italiam redeundum ita ſtatuit,ut cõtinuò uela uentis daret, plurimum indi-
gnãte Capellio,qui aduocatis ſuæ claſsis trierarchis omnibus, cõtumelioſam orationẽ in
Auriã effudit;ita ut ſeipſum deteſtaretur,qui ſe alieno imperio ſubieciſſet,eóſq. moneret,
ne unquã externi cuiuſquam præfecti imperia ſubirent,poſtquã uel ignauia uel maligni-
tate homo Ligur, Veneti nominis antiquus hoſtis, conceptæ atque exploratæ uictoriæ
deeſſe,& Italicæ naualis diſciplinæ exiſtimationem, fœdo importunæ ceſſationis & fugæ
exitu dedecorare uoluiſſet. At Auria conſilio apprimè grauis hæc uerba, atque hoſce uel
aduerſos de ſe rumores facilè contemnebat,quum cuncta quæ ageret & diceret,ad com

modum Cæſaris reuocare eſſet ſolitus, ita ut per ironiam Valerius Vrſinus, qui tum ade A
rat Veneto ſtipendio addictus, nihil niſi peritiſsimè & conſultiſsimè ab Auria admini-
ſtratum atque omnino geſtum diceret; quando Venetos cum Solymano commiſiſ-
ſet, & diuturno maximè bello ianuam, uti exoptare uideri poſſet Cæſar, uel ipſis nolenti
bus Venetis aperuiſſet, & id certè ne amiſſo quidem ullo nauigio probè præſtitiſſe iudi-
cari deberet. Non deerant ſiquidem factioſæ malignitatis homines, qui interpretaren-
tur id contractum cum Turcis bellum, magno Cæſari commodo ceſſurum, quòd Vene-
tos tanti irritati hoſtis uim terra maríque diu non eſſe laturos appareret; ideóque eos
tanquam exhauſtos opibus atque pecunia, eò breui redigi poſſe aſſeuerarent, ut his ter-
reſtris eorum imperii urbibus, quas ſuperioribus temporibus impotẽter occuparint, aut
ui, aut aliqua demum pactione, quam neceſsitas exprimeret, uti nuper conſpirantium re B
gum bello feciſſent, decedere cogerentur. Cæterum Caſtronouo capto, atque his, quæ
diximus, Hiſpanorum præſidiis Sarmento duce impoſitis, atque obiter abeuntibus claſsi
bus, eam iniuriam uſque adeo grauiter atque ſuperbè Solymanus tulit, ut magno appara
tu id oppidum terra maríque repetendum decerneret, augerétque iratus Venetis in
Peloponneſo copias, quibus & Nauplium & Epidaurus acriter oppugnarentur ſimul &
uehementer obſiderentur. Singulare autem gaudium concepit, quòd totius propè Chri
ſtiani nominis claſſes, quas antea plus æquo magniſacere erat ſolitus, aduerſum ſe coa-
ctas Barbaruſſa omnibus prope rebus inferior, omni exiſtimatione ſpoliatas, toto mari
effugere coëgiſſet. Ineunte igitur uere Barbaruſſa refecit claſſem, & nouos remiges in
ſupplementum maritimis regionibus imperauit; atque eum, uti oportebat, propugnato C
rum ex Ianizeris præcipuè numerum, & exercitatiſsimum quemque ex aliis ordinibus, in
claſſem deſcripſit, duáſque ingentes onerarias naues, quas mahonas uocabat, ad feren-
da totius tormentarii apparatus, & caſtrenſis inſtrumenti onera, celeriter ædificauit. De
cretus quoque eſt in id bellum dux alter, qui terra rem gereret Vlamanes Perſa. Is belli-
cæ uirtutis commendatione in demortui Vſtrephi locũ in præfectura Illyrica, quam Boſ
nenſem uocant, ſuffectus fuerat. Hunc enim alibi à Tammaſo Perſarum rege transfugiſ-
ſe memorauimus. Hic operam dedit ut ſeptem minores Sanzachi cum eorum equitum
aſſuetis turmis è proximis regionibus ſibi adiungerentur, conduxítque non multa pecu
nia pedites eius generis qui Haidones, Vſcochi, Martelloſii, Chymeriotæ, & Morlachi
uulgo appellantur; agreſte hominum genus, ſyluis atque nemoribus prædandi cauſa aſ- D
ſuetum; ſed durum & uelox, indomitíque rigoris aduerſus omnes cœli iniurias, & in o-
mne belli facinus paratum atque expeditum; utpote qui nudis pedibus, aut tantum car-
batinatis per rupes & cautes confragoſarum uallium aſpetrimorúmque montium crepi
dines, mira, uti in capreis uideri eſt, celeritate diſcurrant; & ſagittis & fundis eminus,
cominus autem præpilatis quibuſdam ſparis, paruíſque ſecuribus, ab ancipiti mucrone,
quum eas nonnunquam contorqueant mortiferis, in hoſtes utantur. Hos enim Vlama-
nes, non qui pugnarent modò, ſed qui opus facerent, munitionéſque erigerent, maximè
idoneos (ut Turcis parceret) & propè ſibi neceſſarios exiſtimabat, quibus omnibus Teſte
gim Turcam præfecerat, qui Habraimi Baſſæ citharœdus fuiſſe, & improba delatione
illius damnationem maturaſſe dicebatur. Itaque adulta æſtate, quum Barbaruſſa educta
Helleſponto claſſe in Rizonicum ſinum perueniſſet, eodem tempore Vlamanes cum tri E
ginta millibus equitum & peditum in ſummis montibus ſeſe oſtendit. Barbaruſſa prius
quam primas ſinus fauces intraret, Draguthem & Corſetum piratas cum triginta uali-
dis biremibus, quas galeotas uocant, ad explorandũ præmiſit, ita ut ad Caſtronoui mœ-
nia accedentes, ſinu quodam à tormentis ſe protegerent, indéque aquatum ad proximũ
fontem, quem Artifarium appellant, in terram exirent, in quos extemplò Sarmentus Ma
cinium Mongaiam cum ſua cohorte, & Lazarum Coronæum cum turma equitum erum
pere iuſsit, cõmiſſóque certamine Turcæ multis eorum interfectis & captis terga dare, &
ad Galeotas adnatare coacti ſunt. Exinde Barbaruſſa applicuit cũ nonaginta triremibus,
& tribus quas diximus Mahonis, totúmq. triduum abſumpſit in exponendis tormẽtis, eri
gendíſq. eorum munitionibus, quæ niſi noctu adminiſtrari perficíq. poterant, propter per

A petuam tormentorum omnis generis pilarum procellam, quæ in opus facientes ab Hi-
ſpanis effundebatur, ſic ut eo triduo Turcarum amplius mille tormentis icti inter-
fectique ſint, in queis & ipſe cecidit Agis Hariadenus, qui in Africa ad Taioream ur-
bem iuxta Tripolim ſeſe regem effecerat; cuius morte Barbaruſſam non mediocri do-
lore affectum ferunt, quòd inter ueteres amicos longè omnium prudentiſsimus atque
fortiſsimus haberetur. Barbaruſſa multo cum labore cædéque ſuorum perfectis quæ in-
ſtituerat operibus, ſupra quinquaginta quatuor maioris generis tormenta promouit, in
queis erant duplices colubrinæ ſeptem, ſtupendæque item magnitudinis quatuor baſili
ſci, qui ferreum amplius centum pondo globum euomebant. Reliqua erant eius generis
quæ duplices medíque cannones uocantur; præter ſacros & hierofalcones; atque itē mor
B taria quæ lapideas immanes pilas in ſublime iaciebant, ut supernè decidentes terribili rui
na domorum tecta deformarent. Ex hoc numero, uti oportebat, circiter quartam partē
Vlamani impartitus eſt, ut à ſeptentrione diuerſam à ſua oppugnationem inſtitueret. Ip-
ſe enim ab oriēte è triplici loco diuiſis muneribus cum Tabache & Halileuano uiro Hiſ
pano, qui iampridem ad Mahometis ſacra delapſus Tuneiano priore bello ſingularem
peritiæ militaris laudem, eximióſque inde honores apud Barbaruſſam & reliquos Tur-
cas promeruerat, quatere murum cœperat. A mari quoque Salecus admotis triremium
proris certum propugnaculi locum oppugnare iuſſus, eum feriendi muri tenorem ſerua-
bat, ut quotidie ſub auroram, & quum ſol inclinaret in ueſperam denis per uices promo-
tis triremibus murum uerberaret. Vſque adeo autem per aliquot dies acriter & continen
C ter quaſſata ſunt mœnia, ut Sarmentus uel opportunè intus contra procidentem murum
noua munimenta noctu præcipuè erigens, ægrè patefacta loca reſarciret, & tā multa tor-
mentorum uerberatione magnopere terreretur. Nam tameſi integros nouem menſes
uacuos à bello nactus, nihil parcēdo militibus aduerſum hoſtes, quos omnino uenturos
ad oppugnādum ominabatur, nouos aggeres erexiſſet, & reliqua in rem opportuna ope
ra perfeciſſet; duabus maximè de cauſis angebatur, quòd ſaxeo in loco glebam & ceſpi-
tem ad conſtruendas ex diſciplina munitiones deſideraret, nec à quoquā maturā opem
ſibi afferri poſſe ſperaret. Nam tametſi ab Auria, qui Brundusino in portu Cæſarianam
claſſem continebat, duo nauigia onuſta commeatibus, atque his rebus, quæ ad appara-
tum tormentorum pertinerent, ſuperioribus diebus acceperat, multáque adhortatione
D ipſius Auriæ ſubſidia pollicentis fuerat confirmatus, nihil tamen eum deducta in pugnæ
periculum claſſe, qua ipſi ſubueniretur, tentaturum arbitrabatur. Itaque quum Sarmen-
tus tot ruinis uno tempore uario in loco ſeſe opponere conaretur, Turcæ perampla tur
re, quæ muro interiore quadrato cingebatur, potiti ſunt; eo ſucceſſu ut ad terrendos no-
ſtros in faſtigio Barbaricum uexillum erigerent, atque ex ea munitione, quæ erat circa
turrem, ſclopettis atque ſagittis primò, mox etiam tormentis inde collibratis Hiſpanos
impeterent. Quum impigrè reſiſteretur à noſtris, Sarmentus ad ima fundamenta eius
munitionis cuniculum agi iuſsit, quem uulgo minam uocant, ut ſuppoſitis ex tormenta-
rio puluere ignibus, quum Turcæ maximè urgerent, & in oppidum irrumpere conaren
tur, ex repentinis flammis diſruptæque munitionis ruina, inopinantes opprimerentur.
Sed ea res aduerſum habuit euentum, nam quum ingruentibus Turcis opportunè cuni-
E culo ignis ſubderetur, ea collata materia incendiarii pulueris, importuno quodam lento
re concepto, tardè & ſegniter flammam corripuit; ita ut fruſtra in hoſtes exitum quæ-
rens repulſa flamma in noſtros reuerberaretur; multóſque igne correptos abſumeret,
& in his ipſum cuniculi magiſtrum Michaëlem Firminum, è Cæſarea Auguſta citerioris
Hiſpaniæ. Accidit etiam ut eodem tempore apud ſuperiorem oppugnationem Vlama-
nes aliquantam ab attigua arce muri partem proſterneret, & Barbari tanquam uictores
ſublato clamore plurimum exultarent. Quibus rerum difficultatibus adductus Sarmen
tus edixit, ut qui milites eſſent ſauciati, neque operam pugnando præſtare poſſent, ſeſe in
inferiorem arcem reciperent, quo Aloiſius Arius, & Macinius Mongaia incommodè uul
nerati conceſsiſſent; reliqui autem ſupremum bellicæ uirtutis conatum edituri, medio in
foro ſe conglobarent, ut non inulti extremum communis Fortunæ caſum ſubirent. Nec

mora cruentiſsimum irruentibus Turcis certamen eſt editum, ſed noſtris iniquius, quum A plenus imber ſclopettariis, qui uniomnium peritiſsimè rem gerebant, funiculorum ignes extinxiſſet, & neceſſario non haſtis modo; ſed gladiis uterentur; æquiore Turcarum conditione, qui innumerabiles ſagittas in noſtros ſpargebant. Multi præterea hoſtium equeſtris ordinis, pedibus pugnare iuſsi, prælatis equeſtribus peltis incuruos ſuos enſes ita in noſtros exercebant, ut galeas ferreáque humeralia facilè diſcinderent, atque ad unum fermè omnes uel fortiſsimè repugnantes trucidarent; ſic ut utraque pars ardore prælii accenſa per ſtrata cadauera peruadere ad ſuum hoſtem, & conſertis manibus pugnare minimè dubitaret. Cecidit in eo conatu fortiſsimè dimicans Cuſanus Burgundus, qui propter ſæpius ſpectatam in præliis uirtutem Hiſpanicæ cohortis præfecturam meruerat. Sarmentus ipſe tribus ſagittis intra galeam os confixus, feſſúſque longa uigilia & diuturno pugnæ labore, in ueſtigio aliquandiu tela uitabundus fortiter perſtitit, & B quum pugnando honeſtam mortem oppetere quam pedem referre mallet, & Sancium Friam cohortis præfectum fugam circunſpectare conſpiceret, eum ſeuera uoce increpitans manu comprehendit, & locum tueri iuſsit, ſic ut ſecum ingruentibus hoſtibus conſiſtere, atque occumbere cogeretur. Is nanque Frias turbidis & peruerſis conſiliis ſalubria Sarmenti imperia ſæpe contempſerat, & improbitate quadam malignitatéque ingenii meliora, atque opportuna ad ſalutem ſuadentibus tranſuerſum ſe præbuerat, & omniũ ſeditioſiſsimus apud Inſubres fuiſſe ferebatur. Itaque ambo, nequaquam pari uirtute, detruncati ab hoſtibus in ueſtigio conciderunt; cæteris omnibus pari ſorte, ſed nõ eadem generoſi animi fortitudine ad unum interfectis. Nam quoſdã abieciſſe gladios, uti erant C longa dimicatione fatigati, confectique uigiliis, ſalutem à Barbaris fruſtra paſsis manibus petiiſſe ferebatur. Interfecti ſunt in eo tumultu cohortiũ præfecti Ioannes Cantaber, Dominicus Arriadanus maior, Seronius Taraconenſis, & Oliuerius Valentinus. Qua ſuorum terribili cæde terrefactus Arius, & qui cum eo in inferiorem arcem cõfugerãt, quòd nullis uiribus, quibus ſuſtineri poſſet uictor hoſtis, niterentur, deditionis uexillo expanſo ſignificationem hoſtibus fecerunt, atque ita eos integra fide Hariadenus in ſeruitutem uita incolumi facilè recepit. In his fuere præter ignobilem militum turbam, præfecti ſpectatæ uirtutis & dignitatis, ipſe Arius, atque Macinius, Didacúſque Maſcheſa. Præterea uiri Græci ſtrenuiſsimi equitum præfecti Lazarus ipſe Coroneus, & Andreas Scrapula è Nauplio. Reliqui quibus expedita deditio ſaluti fuit, fuere omnis generis ho D minum circiter octingenti, in quibus eminebat Hieremias Liguſticæ ſtirpis, qui eius oppidi epiſcopatum impetrarat. Hi omnes à Barbaruſſa in ſeruitutem Byzantium aſportati ſunt, præter unum Macinium Mongaiam, qui quum ab eo quæreretur, ſolicitaretúrq. impenſius, ut ad ſacra Mahometana deficeret, atque inſolentius oppugnatæ & conſeruatæ nauis ſuæ caſum iactaret, Barbaruſſa ei iratus ad proram triremis ceruices abſcindi iuſſit. Sarmenti cadauer inter tot occiſorum aceruos agnoſci non potuit, quanquam id Barbaruſſa multæ pecuniæ & libertatis propoſito præmio diligẽtiſsimè perquiſiſſet, quòd caput eius ad Solymanum mittere decreuiſſet. Exinde inflatus uictoria, & quòd iam Rizzanum caſtellum in propinquo poſitum Veneti cuſtodes tot hoſtium conſpectu perterriti Turcis dediſſent, Cattaro ut ibi inhiare cœpit, ita ut urbis prætorem minacibus literis ſolicitaret ad dedendam ſibi urbem, ac niſi continuò portas aperiret ſe mœnia tormentis E aggreſſurum denunciaret. Erat is prætor patritii ordinis, nomine Maphæus Bembus, inſigni uirtute conſtantiáq. animi præditus. Is per literas Barbaruſſæ reſpondebat nullũ Cattaro in urbe Ottomannis ius eſſe, propterea ſi uim inferret, eum recentium induciarum, quas conceſsiſſet, leges uiolaturum, non ſine contumelia ſui imperatoris, qui nunquam iuſiurandi fidem fallere conſueſſet. Quod ſi iniquo iudicio rem ad arma deducere cuperet, ipſum qui cum imperio præeſſet urbi, daturum operam ut improbè uim illatam patribus tormentis propulſaret. Ad ea ſubiratus uictor Barbarus in ultimum ſinus receſſum aliquot triremes promouit, diſploſiſque tormentis oppugnaturi ſpeciem præbuit. Cui Bembus prætor egregiè conſtans & impauidus, totidem tormẽtorum ſuorum bombis & pilis ſtrenuè reſpondit, & præſidium armatum in mœnibus Barbaris oſtendit.

Qua

A Quare animaduerſa Barbaruſſa inhibuit remos reuocatíſque anterioribus nauigiis ad
Caſtronouum eſt reuerſus, delinitúſque exinde prætoris Bembi muneribus, nihil expe-
ctata induciarum fide, quam paulo antè de ſcripto exegerat, ſinu exceſsit, rogauitque
Bembum, ut præclaro induciarum teſtimonio præbito, quibus poſſet rebus Vlamanem
Illyricæ prouinciæ præfectum amicè ſubleuaret. Caſtronouo per hunc modum, ut di-
ximus, à Turcis fortiter expugnato, atque inibi Hiſpanis ad unum omnibus aut trucida-
tis, aut ſi qui ex deditione cædéque ſuperfuiſſent ad tranſtra triremium relegatis, noſtro-
rum ducum animis non dubius cum pudore timor inceſsit, facilè reputantibus quales
quantæque forent Barbarorum militum uires, quantæque opes Solymani ſuperbi ho-
ſtis terra maríque ad propulſandam uindicandámque iniuriam nuper extitiſſent; ſic
B ut piis animis homines inteſtina bella atque diſsidia principum magnopere deteſta-
ri inciperent, & de concilianda pace ſacróque bello communibus ſtudiis cogitandum
arbitrarentur. Quum uerò Vaſtius Mediolani fortiſsimæ legionis interitum deplora-
ret Inſubres ipſi tacitè lætabantur, diuíque Donati numen frequentatis paſſim altari-
bus impensè percolebant; cuius numen ritè factas à populis immaniter direptis in Hi-
ſpanos execrationes nequaquam inanes eſſe uoluiſſet, poſtquam ipſo die annuo, eius
memoriæ dicato, ad ſeptimum Idus Auguſti rapaces homines maleficiorum pœnas da-
re coëgiſſet, & id aliquanto cumulatiùs quam non planè decumatis Sicilienſium Hiſ-
panorum cohortibus accidiſſet. Admonebantur autem noſtri principes attenuatis opi-
bus infirmi, ut magis & magis cogendo auro uacarent, quod uel cum incomparabili
C ſubiectorum eorum imperiis populorum iniuria acerbitatéque diligentiſsimè facie-
bant, honeſtam ſacri belli ſuſcipiendi cauſam præferentes; uaniſsima tamen, & ſem-
per uſurpata ratione, poſtquam priuato potius commodo cupiditatíque, quam pu-
blico decori publicæque ſaluti ſtudere conſueuiſſent, maximéque mirarentur, cur So-
lymano ab inexhauſtis theſauris, tot pecuniæ in bellicos ſumptus ſuppeterent, quum
ipſi uel ſemper expilando prædandóque, unius tantum belli copiis ægerrimè ſtipendia
ſoluerentur, & Barbarum ex aduerſo, pluribus ſimul in locis terra maríque diuerſa
alere bella perſpicerent, ut tum acciderat quum eodem anno Ottomannica arma ad
oppugnandos Luſitanos in Indiam uſque protuliſſet. Aedificata ſiquidem, ut diximus,
ad Suetiam olim Arſionẽs portum rubri maris ingenti claſſe Solymanus eunuchus cum
D Moro Alexandrino, ſinus Arabici anguſtias egreſſus, preteruectúſque Perſici maris ſi-
num ad Indum uſque amnem peruenerat; magníſque uiribus Dium urbem, Luſitano-
rum portum, ad fluminis fauces poſitum oppugnarat. Cuius belli is exitus fuit ut eu-
nuchus pòſt oppugnatos per multos dies terra maríque Luſitanos, quum eos indomi-
tæ uirtutis eſſe reperiſſet, incœpto abſiſtere, & deſertis maioribus tormentis ad Ade-
mum, nobiliſsimi emporii urbem, redire ſit coactus, ubi planè fractus animo, quòd ni-
hil ex uoto proueniſſet, ipſum Ademanum regem, ſub fide ab ſe uocatum, in antenna
prætoriæ ſuæ laqueo ſuſpendit, eiúſque gaza omni ſurrepta, urbem clauſtris comple-
ctentium ſe montium, & lapideo inſigni muro munitiſsimam, occupauit, paríque ſæuitia
appulſus ad Zidæ portum, unde terreſtri demum itinere Mecha urbs, totius Arabiæ ſe-
pulchri Mahometis religione clariſsima aditur, Zibitinum regem, ſumptuoſis muneri-
E bus gratiam eius appetentem interfecit, præſidiis eius aulæ omnibus ſub fide immaniter
trucidatis, ſic ut mox ille ſemiuir apprimè rapax & cruentus ad Mecham deferretur, ut
ſe apud pſeudoprophætæ fontem expiandis tot ſceleribus religiosè ablueret, Moro
cum claſſe ad Suetiam redire iuſſo. Huius rubri maris ſiue Arabici ſinus longitudo à Sue
tia ad ipſas freti anguſtias mille, & quadringenta paſſuum millibus extenditur, quum lati
tudo maior uix ducentorum milliarium ſummam impleat. Id uerò totum quandam hu
mani cruris figuram exprimit, quandoquidem abſcedentibus utrinque litoribus ſenſim
ſe aperiens magis ac magis paulatim dilatetur, donec ad anguſtias quas uocant Aza-
nias in fauces coarctetur. Ab his olim Oceanum à meridie Auſtri flatibus intumeſcen-
tem illac uiolento impetu ſe infudiſſe ac deuoratis terris eum ſinum effeciſſe perhibent,
multis refertum inſulis & ſcopulis, proptereáque nauigantibus importunum. Inſularum

longè maxima circa medium ſinus affirmatur Camerana, quæ tamẽ tota ferè inculta eſt, A
extantibus tantum quibuſdam arcium ueſtigiis. Incolæ Aethiopici coloris ſunt, & tuguria
palmarum foliis intexta inhabitant, præcipuámque piſcationi operam impendunt, ſic ut
plerunque urinantes conchas margaritarum in profundo legant. Ab alto fretum intran-
tibus ſiniſtrorſum ſinuatur mare, ubi eſt inſula nomine Delacia, quæ proximæ continen-
tis regno ſubiecta eſt. Id Barnagaſium uocant, & magni Preteiannis Abyſsinorũ regis im
perio paret; cuius etiam ditionis ſunt cuncta ea litora, quæ uſque ad Suetiam in infimo
ſinu poſitam protenduntur. In hoc litore Ercocchus portus uiſitur Abyſsinæ regionis,
è quo Indiæ merces ad interiora Aethiopum regna trans Nilum amnem deferuntur. In
aduerſo autem Arabico litore Zida percelebris portus reperitur, quo applicant pere-
grini, qui religionis cauſa ad urbem Mecham duorum dierum terreſtri itinere diſtantem B
contendunt, ut Mahometis ſepulchrum inuiſant, quanquam id plerique inane eſſe aſſeue
rent, quum illum apud Medinam Talnabim ex humanis exceſsiſſe, atque ibi tumulatum
fuiſſe prædicẽt, quæ urbs pertinet ad fines arenoſæ ſolitudinis, quæ Arabes à Syris diſtee
minat. Extra autem freti anguſtias ad læuam Ademum occurrit, celeberrimum, ut dixi
mus, fœlicis Arabiæ emporium. Inde ad Orientem nauigatur ad aliud fama, & celebrita-
te par emporium, nomine Ormutium, ad fauces Perſici ſinus in inſula poſitum, indéque
reliqua Indorum regna, uſq. trans Indum, & Gangem, & aureã Cherſoneſſum adita ſub
actáque à Luſitanis uerſus Sinarum regiones, eorum claſsibus adeuntur. Egredientibus
uerò rubri maris fauces, immenſum illud Auſtralis Oceani pelagus dextrorſum occur-
rit, Trogloditicóque in litore Selana, Mombazanáque, & Melindia regna, ad inſulam diui C
Laurentii, atque ipſum extremum Aethiopiæ promontorium, Bonæ ſpei uocatum, anfra
ctuoſis & laciniatis litoribus protenduntur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVIII.

IAM plures dies Genuæ ſubſederat Cæſar cõfirmandæ ualetudini
intentus, quæ paulùlum commota fuerat ex inclementia Prouin-
cialis cœli; unde uaſtatis legionibus, tot milia hominum, Germa
norumque præſertim, contagioſa tabe periiſſent. Vehementer
B etiam erat occupatus explicandis grauiſſimarum rerum conſiliis,
quæ perpetuo curarum nexu, ex rebus in Gallia parum ſecundè
geſtis ſuccreuiſſent. Quamobrem monebatur ab Auria, ut peragẽ
da conficere maturaret, priuſquam hybernis tempeſtatibus recru
deſceret mare, quòd ſubeſſent brumales dies, nec certa eſſet per Alcionios dies maris tran
quillitas, quæ ſicuti nequaquam ad certam diem ſtata, ſæpe præueniens, & nonnunquã
ſeriùs aduentans, nauigare auſis non ſemper arridere conſueſſet. Cæſari enim in Hiſpa-
niam erat enauigandum: ſed duæ res maximè retardabant, quæ dignitatem eius, & iam
ardente bello in Subalpinis rerum ſecuritatem reſpicerent. Arx ſiquidem Mediolani
priuſquam ipſe Italia excederet, Hiſpano cuſtode, Hiſpanóque præſidio munienda ui-
C debatur, & Montisferrati ditionis imperium, quod eſſet ex Cæſariana lege beneficia-
riũm, legitimo hæredi adiudicandum. Id cenſebant Cæſarianarum partium ſtudioſi,
quum eius regionis opes magno momento ad ſuſtinendos Gallos, eo bello futuras pro-
ſpicerent, propter Padi amnis ualidorúmque aliquot oppidorum opportunitates. De hæ
reditate enim eius imperii grauis oborta erat controuerſia, diúque ea magna competi-
torum contentione iactabatur: conſtitutis nanque à Cæſare iudicibus, & conteſtata lite,
prolatíſque antiquiſſimorum iurium documentis, tres ſimul litem ſerebant, Federicus
ipſe Gonzaga, Carolus Sabaudius, & Franciſcus Salaſſus, diuerſo ambitu, diuerſáque
ſpe ingreſſi litem, ius ſibi reddi uno tempore flagitabant: ſpes eorum alentibus iurecon
ſultis: nepote qui priuato quæſtui, & factionibus facilè deſeruirent. Cæterum præclarum
D omnino ius erat Federico, in cuius matrimonio erat ſoror Bonifacii, qui ex lapſu curren
tis equi periiſſet, nõ obſcura hæres fraterni imperii, quum Sabaudii atq. Salaſſi iura nimis
obſoleta & incerta putarentur. Salaſſus ab recẽti merito, quòd deſerto Gallo rege ad Cæ
ſarem opportuniſſimo belli tẽpore ſe contuliſſet, non obſcurã præmii ſpem præferebat.
Sabaudius uerò nulla ſua culpa, ſed cauſa Cæſaris, cui uel malo ſuo ſtudendũ iudicaſſet,
magna parte principatus miſerè expoliatus, reſarciri ſibi incõmoda, Montisferrati domi-
natus cõceſſione, ex benignitate Cæſaris poſtulabat. Sed his in rebus Cæſar æquus diſce
ptator, & iuris ſui cõſultiſſimus, erecto tribunali, ita litem diremit, ut ſecundum Federici
iura meritáq. pronunciaret, & Aluarum Lunã, à quo Federicus in ditionem duceretur,
eligeret. De arce autem Mediolanenſi pari celeritate tranſactum eſt. Nam Maximilianus
Stampa uetus cuſtos, poſt Sfortiæ mortem ſe Cæſaris nomine in cuſtodia permanſurum
E profeſſus, nullam moram attulit, quin arce excederet, quanquã ex uetere ſuo maximéq.
fideli obſequio, & ſtudio inſigni in Cæſarianum nomẽ, relinqui poſſe in eadem præfectu-
ra ſperauiſſet. Sed Cæſar Hiſpano potius uiro quã Inſubri, quanquã generoſo ſpectatáq.
fide prædito, fidendum ratus, cæteris in rebus Stampæ poſtulatis tanquã ſtudioſo partiũ,
Inſubrúmq. procerum ſplendidiſſimo, collata Soncini oppidi ditione, benignè atque in-
dulgentiſſimè ſatisfecit. His confectis rebus dimiſſiſque ab ſe totius prope Italiæ regulis,
ipſóque præcipuè Alexandro Medice genero, & Federico Mantuano, qui Caſalem Mon
tisferrari caput ab Aluaro Luna deduceretur; nactus idoneam tempeſtatem in Hiſpaniã
ſecundiſſimè nauigauit. Sub id tempus Gallorum duces per ea, quæ nuper occupaſſent,
Subalpinæ regionis oppida, diuiſis copiis, præſidia confirmarunt. Erant hi fermè omnes
Itali, quòd Gallos magna ex parte ad præſidium terræ patriæ, quũ Cæſar in Prouinciam

irrumperet, Franciſcus reuocarat. In his fuere præter Paulum Rentii Ceritis filium, A
& Annibalem Gonzagam cognomento Nouellarium, Guido Rangonus, Cæſar Fre-
goſius, Caniniúſque Gonzaga, qui paulo antè nequicquam tentata Genuæ expugnatio-
ne, ad Subalpina Gallorum oppida ſe receperant, & quædam minora caſtella pulſis
Cæſarianis occuparant. Excubabant autem in eam curam, ut proferrent fines, oppor-
tunóque aliquo ad gerendum bellum oppido ex inſidiis potirentur. Hoc idem ne fa-
cilè accidere poſſet, ſedulò præcauebat Vaſtius. Is paulo antè ex Tranſalpina prouin-
cia regreſſus, Puerino in oppido Hiſpanorum, Italorúmque cohortes recenſuerat, ani-
maduerſiſque ac exploratis Gallorum præſidiis atque conſiliis, Cherium inſtar urbis
ingens oppidum, Taurino ad quintum lapidem propinquum, ex itinere aggredi, at-
que expugnare cogitarat. Sed ea re adactis tormentis uix dum cœpta, quòd ibi Ro- B
dericus Ripalta caſtrorum magiſter, oppidi ſitum mœniúmque naturam ſpeculando,
ictu minoris tormenti fuiſſet interfectus, & Annibal Nouellarius extructo inſigni pro-
pugnaculo, cum delectis cohortibus oppidum tueretur, ad Aſtam in hyberna conceſ-
ſerat, Ioanne Barga in præſidio Villanuæ conſtituto, & reliquis item cohortibus per
circumiecta caſtella diſtributis. Huic negotio præpoſitus erat Franciſcus Marchio Sa
laſſus, qui à Franciſco rege ex fluxa fide diſcedens, ad Cæſarem Galliam inuaden-
tem ſe contulerat, præbuerátque non obſcura malignitate callidam operam, ut Foſ-
ſanum oppidum ab inopia commeatus à Gallis præſidiariis Antonio Leuæ dedere-
tur; ſedulo enim dux ille apprimè aſtutus & uafer Salaſſum quibuſdam offenſionibus à
regiis ducibus alienatum, multa pollicendo, à Regis amicitia clienteláque ea conditione C
diuellerat, ut ei præfecturam Hiſpanici peditatus Cæſaris nomine promitteret, quam
Daualæ domui à multis antè annis præclaro fidei atque uirtutis merito rex Ferdinan-
dus conceſſiſſet. Ei quoque Leua filiam nuptui ſe daturum pollicebatur, quibus emolu-
mentis inuitatus ſine pudore fidem mutare, regémque deſerere potuerit, ſed iuſta cum
obtrectatione Vaſtii, inuidiáque multorum, id infamis cõſilii præmium appetiſſe appare
bat, quanquã Hiſpani cohortium præfecti, & centuriones nonnulli, malignis ingratíſque
ingeniis cum probro Vaſtii ipſum Salaſſum tanquam uerum opportunúmque ducem,
ideóque efficaciùs atque nobiliùs arma tractaturum, impudenti adulatione complecte
rentur; utpote qui ſibi licere cuncta, & impunè rapere poſſe omnia ex indulgentia noui
nec adhuc à Cæſare confirmati ducis ſperarent; uti uidere fuit quum apud Caragium op D
pidum, deuicto Turriſano Gallicarum partium tumultuario duce, trahentéque ſecum
ad bellum inconditam agreſtium multitudinem, inuſitatæ crudelitatis cædes edere-
tur. Salaſſus nanque Hiſpanos ut in deditam & ad terram arma proiicientem miſero-
rum hoſtium multitudinem, atrociſſima cæde graſſarentur, immaniter fuerat cohor-
tatus; eo euentu ut ingens hominum multitudo mortem ſuppliciter deprecantium cru
deliſſimè fuerit trucidata; quod uſquam antea uel ab efferatis & Barbaris factum fuiſ-
ſe nemo meminerat. Qua crudeli indulgentia Salaſſus ſe bene auſpicatum fuiſſe
promiſſæ præfecturæ honorem, & conciliaſſe ſibi hoſtili ſanguine & præda Hiſpanos
inſolentiſſimè iactabat. Subſtiterat Albæ Pompeiæ Federicus Gonzaga, expectans
ut ex ſententia iuſſúque Cæſaris à Caſalenſibus in urbem reciperetur, & Montisfer-
rati princeps populari acclamatione præclaro iure hæreditatis appellaretur. Sed Al- E
uarus Luna ad tradendum de manu urbis imperium ſolenni cerimonia in urbem præ-
miſſus; ea in re non alienas modo, ſed planè rebelles ciuium uoluntates reperiebat.

Erant plerique principes Guelphi nominis, qui antiquiſſimi dominatus ditionem pa-
triámque in poteſtatem Mantuani, noui, ignotíque ſibi principis deuenire iniquiſſi-
mis animis ferebant; malebántque parere Gallis, opulentiſſimíque regis imperio,
qui Ciſalpinæ Galliæ poſſeſſione, eiectis Cæſarianis, potiturus eſſe crederetur, quàm
perferre Cæſarianorum acerbitates, qui perpetuis æſtiuis atque hybernis amica op-
pida miſerabiliter uexare, ac euertere conſueuiſſent. Vigebat etiam tum memo-
ria apud Caſalenſes, Gulielmi principis, qui Gallicam alam ductare, & regis gra-
tia, magno ciuium ſuorum commodo, pollere erat ſolitus. Nam quiſque uti erat ge-

nere

A nere nobilis, & ſpiritu alacer, in alam equeſtri ſtipendio ſcribebatur; ſentiebántque fer-
mè omnes ciues, ex ea militia & peculiari regis benignitate, non obſcura emolumen
ta quæ erant honeſtiſſima, his præſertim ciuibus qui principis beneuolentiam ex fide
uirtutéque, aut in ala foris, aut in aula domi meruiſſent; quarum rerum nihil ſperarent
ex dominatu Mantuani, quòd Cæſarianæ militiæ honores & præmia nequaquam ad Ita-
los, uerum ad Hiſpanos, atque Germanos, & Belgas uerterentur. His deprauatos opi
nionibus Caſalenſes, duo ante alios, ut ad Gallos deficerent, aſſidua cohortatione ſolici-
tarat Gulielmus Blandratus profeſſione iureconſultus, ſed ingenio ſeditioſus & acer, pla
néque militaris, & Chriſtophorus Guaſcus, Guelphæ factionis princeps, apud Alexan-
drinos, qui eius ardentioris ſtudii nomine extorris & exul factus Gallis militabat. Itaque
B Caſalenſium quorundam ciuium opera accerſuntur Galli, hiſque ad ingreſſum porta
proditur, populo inexpectata re tanquam ignaro eius conſilii uehementer commoto
atque exterrito; ſed mox ſubticente, & nihil ſeſe ad arma commouente, quod publico
nobilitatis conſilio id facinus patratum fuiſſe crederet. Burria Gallorum præfectus
primus omnium urbem intrauit, promptiſſimos Vaſconum peditum, in equitum ter-
gis conſeſſores, feſtinandi cauſa ſecum adducens, edicénſque ut alii atque alii pedites
& equites ex Varulengi oppidi præſidio deducti ſe præeuntem conſequerentur. Eo
modo ad condictam à proditoribus horam quietiſſimè in urbem receptus, circumual-
lare arcem parat; ne quis inde in aream erumpere poſſit. In eam namque Mantuani
ipſius legati cum Aluaro Luna confugerant. Nec mora, Gallis impigrè operam na-
C uantibus, Burria, Blandratus, & Guaſcus, arcis egreſſum circumuallant atque præſe
piunt, foſſáque ſubitarii operis ſatis lata profundáque producitur, lunatúſque erigi-
tur agger, in quo aduerſus erumpere tentantes præſidium imponitur. Cæterum occu
patis in opere Gallis, eius rei geſtæ nuncius ad Vaſtium illico defertur. Is tum exerce
batur apud Aſtam in ludo paruæ pilæ. Hac re audita nihil ipſo ore perturbatur, ſed
erecto animo expeditum capit conſilium ferendæ opis, idque miro ſilentio contegit,
ac ſignum tuba dari iubet, ut milites illico arma capiant, & ſe proficiſcentem ſumma
feſtinatione ſubſequantur. Parent edicto milites, & per lutulenta itinera ſumma ala-
critate uiam capeſſunt, rati ſe propere perduci ad occupandum aliquod hoſtile oppi-
dum, unde opima præda peteretur. Sed non prius conſilium aperuit Vaſtius, quàm
D ad Alferium uicum eſt peruentum. Tum uerò aduocatis præfectis, quàm ſtultè atque -
arroganter Caſalenſes ad Gallos defecerint patefacit; eorum perfidiam extemplò uin-
dicandam edocet, ſpémque omnem ulciſcendi hoſtis in celeritate poſitam oſtendit; hor-
tatur ſingulos, ut uel difficillimi itineris laborem impigrè ſuſtineant, ut paratæ uictoriæ
fructum contendendo atque accelerando ſecum percipere uelint. Itaque tota ea no-
cte, uel præalto impeditum cœno iter nuſquam fuit intermiſſum, indignantibus Hi-
ſpanis quòd Caſalenſes uſque adeo fœdum facinus admiſiſſent, ob idque ad eos accen
ſis ſpe prædæ animis celerrimè peruadunt. Orto iam ſole peruentum eſt ad arcem, con
tinuóque Vaſtius ab Aluaro Luna, Ioannéque Peſcherio arcis cuſtode perdiſcit quas
munitiones Galli contra arcem erexerint, quo animo ſint Caſalenſes, quibus uiribus ni-
tatur Burria Gallus. Speculanti autem muri altitudinem Vaſtio, eius equus, è quo du-
E dum deſcenderat, ex tranſuerſa hoſtium munitione tormenti pila interficitur. Sed
nihil eum id inane oſtentum terret; poſtulátque ſibi extrorſus ab arce dimitti ſcalas,
quibus murum ab arce ad Padum pertinentem aggrediatur; Nam milites per arcem re
ceptos (quominus expeditè atque audacter ad inuadendam hoſtium munitionem pro-
grederentur) pons arcis ligneus, prolati forte grauioris tormenti pondere effractis aſſe-
ribus interruptus, importunè retardabat, & diſpoſiti poſt aggerem hoſtium ſclopetta-
rii in ipſos erumpere audentes ſubitam glandium procellam ſe effuſuros intentis ignium
funiculis oſtendebant. His igitur ſcalis arreptis & appoſitis, non dubitauere milites,
quin audacter conſcenderent, & ſeſe in urbem deiicerent, quòd uetus agger mœni-
bus appoſitus, ex ueteri conſuetudine introrſus eſſet accliuis. Verum Galli è munitio
ne, ab aliíſque priuatis ædibus ſclopettis rem gerentes, multos eminus uulnerabant,

atque ſternebant. Qua re animaduerſa Vaſtius exteriorem foſſam ſcalis coniungi, ſu A
periectiſque aſſeribus contegi, atque erigi in muri coronam præcipit, ut conferta acie
milites tanquam per accliuem pontem conſcenſo muro in urbem intrarent, auctó-
que eorum numero, qui iam tranſcenderant omnium animos confirmarent, & in arcem
conglobata acie deferrentur. Non defuere ſibi Galli quin acerrimè prælium commit-
terent; ſic ut aliquandiu cruentiſſimè dimicaretur. Nam ut ad manum quoque uentum
eſt, dubia uictoria uidebatur. In eo enim congreſſu Hieronymus Mendocius, Rhodiæ
militiæ aſcriptus, & in Peloponneſo uirtute clarus, qui erat Hiſpanorum princeps, glan
de traiectus cadit. Petrus Giaena mortifero ſclopetti ictu ſauciatur; occiditúrque immo
deratæ fortitudinis adoleſcens, Vgone Moncata genitus, quem nauali prælio iuxta Sa-
lernum ab Aurianis uictum, interfectúmque fuiſſe docuimus. Exarſere ira Cæſariani, pro B
deuntéque & cohortante Vaſtio, in hoſtes impetum redintegrant. Nec Galli impreſſio
nem ferre poſſunt, ſtatímque profligantur, diffugiúntque per priuatas domos, quas per-
foratis parietibus inter ſe ad permeandum coniunxerant. Sed paſſim expugnatis domibus
hoſtes fermè omnes aut trucidantur, aut ſe uictoribus dedunt. Capitur ipſe Burria. Blan-
dratus fœliciter effugit. Guaſcus dum tentaret Vadum in Pado, quum nullam ueniam
ſperaret ſi in Vaſtii poteſtatem ueniſſet, ſe temere commiſiſſe amni, & periiſſe creditus
eſt, quòd nuſquam poſtea comparuiſſet. Caſalenſes uel Guelphi Gibellinique nominis
ad unum omnes admiſſi facinoris in ueſtigio pœnas dederunt, quum capti à milite pecu
nia ſe redimere cogerentur. Vaſtius templorum decus, mulierúmque pudicitiam cordi
habuit, multos ſeruauit; accitúſque Federicus liberalitatem ſuam in multos ſuarum par- C
tium ciues exercuit, in luctuoſáque uictoria, quæ uoluptate peculiari minimè careret pu-
blico conſenſu receptus eſt. Nec multo pòſt Vaſtius præmiſſo Burria qui in arce Medio-
lani cuſtodiretur, Mediolanum contendit, eo animo ut Iacobum Medicem, fratrémque
eius Baptiſtam comprehenderet, quòd ab inimicis iniqua delatione conſenſiſſe cum Gal
lo hoſte dicerentur. Erant enim Medicei, propter anteacti belli memoriam auariſſimè &
crudeliſſimè Lario in lacu geſti, magnæ apud Mediolanenſes quoſdam principes expoſi-
ti inuidiæ, ſed qui à Franciſco Sfortia earum rerum ueniam eſſent promeriti. Quum am-
bos Vaſtius poſt epulas cœpiſſet, his ſuſpicionibus ita ſeſe Iacobus explicuit, ut pro uete-
re ſua clementia Vaſtius eos nequaquam capite puniendos exiſtimaret, ne alienæ libidi-
ni, malignitatique ſeruiuiſſe diceretur; reiectóque ad Cæſarem iudicio, eos demum rece- D
pit in gratiam, atque eis ablatum à quæſtoribus argentũ reſtitui iuſſit. Quum Vaſtius
Mediolani ueterum Saturnalium more nataliua Dei Chriſti feſta celebraret, apud Flo-
rentiam inuſitatæ perfidiæ, ſummæque immanitatis facinus poſtridie nonas Ianuarias
admiſſum eſt à Laurentio Medice in Alexandri principis atrociſſimam cædem. Cuius
execrabilis facti cauſam & modum quàm breuiſſimè potero explicare pro inſtituto ope-
ris, operæpretium eſſe putauerim. Alexander ubi, nuptiis cum Margarita Cæſaris filia
Neapoli confectis, Florentiam eſt reuerſus, opportunis ciuilium actionum decretis, inſti
tutiſque præſidiis, dominatus opes confirmauit, & maximè compoſiti & diligentis futu-
ri principis ſpecimen dabat, ignoſcendo ueteribus inimicis, ſtudioſóſque Medicei nomi-
nis, & propinquos beneficiis ſubleuando, & quod erat gratiæ popularis rectiſſima ratio-
ne inter ciues ius dicendo, quum infirmorum etiam ciuium preces & querimonias beni- E
gnè ad aures admittere nunquam pigeret. Sextum & uigeſimum nato annum corpus ob
uenerat mediocris certè ſtaturæ, ſed ualida atque habili neruorum compage firmiſſimũ,
militiæ laboribus utique par, atque omni ingenuæ exercitationi quum expediret aptiſſi-
mum. Sed eius animus leuitate iuuenili in Venerem uſque adeo procax erat & præceps,
ut ei nonæ nuptæ ſordeſceret thorus, ac dignitatis ſuæ & ualetudinis, & denique ſalutis cu
ram abieciſſe crederetur, quum Laurentii patris exemplo, nouis ſemper ſtupris ac adul-
teriis obnixè gauderet. Ea de cauſa noctu per urbem cum armatis ſæpe ita uagabatur, ut
nonnunquam contracto cum obuiis cruento certamine ſummum uitæ diſcrimen adiret.
In eius intimam familiaritatem ſenſim ſeſe miro aſtu inſinuarat Laurentius Medices, effi
ctis moribus, & his in adulationem & deſtinatum dolum callidiſſimè compoſitis, quibus

infatuatum

A infatuatum atque deceptum principem opprimeret. Erat is Mediceorum omnium Ale-
xandro ſanguine maximè propinquus, ætate fermè æqualis, ipſisque paternæ domus cu-
biculis adeò coniunctus, ut ſecretiore oſtio ad commeandum committerentur, commu-
nicatis ſcilicet ſeræ clauibus, quibus quum utrique luberet, ſine arbitro conueniendi fa-
cultas daretur. Nam unde facilè capi princeps poterat, amatoriarum cupiditatum, qui-
bus ille inſatiabilis & uagus ſemper arderet, unus ipſe Laurentius & conſcius & arbiter
erat effectus. Eruditi ſiquidem & arguti ingenii illecebris ad omne lenocinium erat pa-
ratus, & efficax; adeo ut non abſurdos uerſus, qui eſſent inſtrumenta libidinis, pangere,
nec inamœnas Etruſcæ fabulæ comœdias factitare, & in ſcenam edere ſoleret: ſimulabat
enim ſe unicam ex his ſtudiis delectationem petere; propterea abdicare penitus arma à
B latere, quæ cæteri ex aula geſtarent, cruorem reformidare, & prorſus ſe imbellem eſſe,
atque otii auidum oſtendere. Ad hæc pallente uultu & fronte contracta deambulabat ſo
lus cum paucis parciſsimè ſermones ferens; uaſta & ſilentia urbis loca frequentans, & nõ
obſcuras ebullientis atræ bilis notas ita præferens, ut nonnulli eum irridere tacitè incipe-
rent; alii acutiores eum aliquod inſolens & truculentum facinus coquere, prorſúsque
meditari ſuſpicarẽtur. Nam quibuſdam in aula & ſuſpectus & inuiſus eſſe cœperat, quòd
Neapoli cum Strozzis exulibus conſilia de interficiendo principe miſcuiſſet. Sæpe enim
apud exules maledicentiſsimo ore in Alexandrum fuerat inuectus, quum ille incerta ad
huc Cæſaris ſoceri gratia ſuſpenſus, ſpurciſsimis inimicorum libellis & delationibus op-
pugnaretur; dixerátque ſe maturè uiam inuenturum qua communis patriæ tyrannus ex
C tuto tolleretur. Cæterum geminata ueluti perfidia, quid exules cogitarent, quídue molirẽ
tur, ad Alexandrum illico deferebat: prolatiſq. nõnullis literis & ſyngraphis, præclarã ſtu
dio, officióq. ſuo ſynceræ ſedulitatis fidem adſtruebat. Id quum reſciſſet ex ſuis ſpeculato
ribus Petrus Strozza, uerſipelle Laurentii ingenium, tanquã duplici ancipitiq. perfidia in
fame, generosè atq. indignãter deteſtatus, Pandulpho Puccio ueteri ſuo ſodali forte ob-
uio, quin de ea re præceps colloqueretur linguã moderari nõ potuit, apertè dicẽs; ecquã
ineptius eſt & ſui ignarus Pandulphe hic ueſter Alexander, qui Laurẽtio Medice ſummæ
perfidiæ adulatore tãtopere delectatur; quãdo is quotidie nobis ſe illũ omnino interfectu
rum iactãter repromittat. Non defuit officio ſuo Puccius, uti erat ex amicorũ cœtu præci
puus, ſermonémque Strozzæ totum principi detulit. Nec multo pòſt Alexander Lau-
D rentium in cubiculum uocat; quid audierit enudat. Ad ea ille abſolutæ ſimulationis pro
ditor, compoſito uultu ſubridens, ita reſpondit, ut cuncta ea quæ Strozza dixiſſet, uera eſ
ſe fateretur; uerum non inepto artificio iampridem ab ſe inſtituta. Quonam (inquit)
princeps, tutiore aptioréque modo mihi erunt exacti ſpeculatoris partes implendæ, niſi
ut me tibi ex arcano inimiciſsimum eſſe prædicem? ſcilicet ut hac ſubtili ſimulatione ſe-
creta omnia è præcordiis inimicorum eruantur, & ſaluti dignitatíque tuæ egregiè proſpi
ciam, uel hac mea diligentia, quanquam ea meo nomini periculoſa & turpis appareat.
His uerbis, uti credi par eſt, antea meditatis, ſuſpicionẽ omnem facilè auertit, apud prin-
cipem iam planè fato ſuo obſtrictum, & nihil de homine cunctis amicitiæ gratiæque iuri-
bus, & peramplis beneficiis coniunctiſsimo ſuſpicantem. Cæterum ut certius atque lætha
lius falleret, his tantis delationum artificiis, etiam fraudulenta omnis lenocinii obſequia
E ſolerter addebat; nonnunquam principem ab effræni licentia intemperantem, ad ſacra
tas uirgines perducens, quarum ipſe nefariis amoribus uſque adeò perditè delectari cõ
ſueſſet, ut nequaquam magni dei ultoris numen timeret, quod eius ſacrilegii reos nequa
quam ſerò uti impios, teterrimo uitæ exitu, uel hoc præclaro amborũ exemplo damna-
re conſpicimus. Itaque Laurentio ſupra ſeſquiannum in hac diri ſceleris cogitatione uer-
ſato, nec alienæ fidei quicquam temerè committenti, Fortuna infeſta principi, per ſeque
ſtram uenerem patrando facinori exoptatæ ſecuritatis occaſionem præbuit, ſaluti nãque
quum antè omnia cauendum arbitraretur, ut pòſt editam tyranni cædem (ſicuti aiebat)
liberatæ ab ſe patriæ gaudio gloriæque ſuæ ſaluus intereſſet, multa hactenus tanquã pa-
rum tuta expediendæ fugæ loca & tempora repudiarat. Forte tum erat in ipſa principis
uicinia matrona pernobilis, uenuſtæque formæ, ſed certiſsimæ atque inexpugnabilis pu

dicitiæ. Hanc, quòd mirè placeret principi, ad tendendas inſidias idoneam ratus, conciliando eius amori operam ſuam atq. ingenium amanti obtulit, eóque propenſius, quòd ea ſibi eſſet arcta propinquitate cōiuncta, atque ideo maximè familiaris. Itaque ea nocte quæ Ianuarias nonas anteceſsit, poſtquam cœnatum eſt Laurentius compoſito dolo in aurem Alexandri inſuſurrans, perfidioséque mentitus, dicit in adamata muliere uel ingenuè caſta, & diu reluctante, expugnatum eſſe pudorem perſuaſionibus atque promiſsis, eadémque nocte eam in complexum eius deuenturam, ea tamen conditione, ut totum id religioſo ſilentio contegat, & quæ eius nomine ex ſua fide præmia pepigerit liberaliter præſtet. Simulabat ſiquidem à muliere mutuæ pecuniæ ſubſidia peti, quæ ipſius uiro, uti iam princeps norat, non obſcurè decoquenti ſuppeditarentur, confirmandis ſcilicet eius Fortunis & mercaturæ rationibus, quæ uehementer eſſent conturbatæ. His poſtulatis tā quam honeſtiſsimis facilè annuit Alexander, matura ſpe exoptatæ libidinis incenſus, ſtatímque cœnaculo exiens in domum attignam ipſius Laurentii (uti ſæpè aliàs) deducitur, ablegaréque ab ſe cubicularios duos qui aderant iubetur; ne illi quicquam ex re compoſita inſtantique ſubodorari poſſent. Siſtitur ergo incautus princeps in cubiculo, ipſóque etiam proditoris lecto, ut ibi tantiſpee conquieſcat, & expectet donec intempeſta nox adſit, & ſilentia adducat, per quæ utrique, uti expediat, tutiſsimus tranſitus paretur. Breue ſiquidem ſpatium anguſtæ uiæ inter principis poſticum & matronæ fores intererat. Parato expectare, extentóque in thorum principi ſuadet ut gladium diſcingat, quo mollius cubet. Id quum ille feciſſet, Laurentius gladii capulum uaginæ baltheolo diſsimulanter, ut ſæpe fit, ita conuoluit; ut ſi eum præſidii cauſa repeteret princeps non facilè uaginæ educi poſſet; hortatur demum ut obdormiſcat, donec ipſe rebus compoſitis & inſtructis reuertatur. Diſcedens Laurentius reliquit lumen, circumductóque ad lectum conopeo, cubiculi fores poſt ſe trahit, quæ ultronea ſera claudebantur. Tum uerò compoſitis è ſententia inſidiis Laurentius iuuenem, Scoruncunculum nomine, ſibi à pedibus famulantem, cui ipſe homicidii reo uitam à principe impetrarat, ad ſe uocat; hortatúrque ut ſibi fortem operam, ſicuti antea promiſiſſet, præſtare uelit, in confodiendo inſigni quodam homine, nomini ſuo inimiciſsimo; animis tantum opus eſſe, néque eius aſpectu debere permoueri, quòd res extra periculum tranſigi poſsit. Ille alacriter reſpōdet, ſe nō recuſaturum, quin ut aliquam accepti beneficii gratiam perſoluat, quantumlibet inſignem uirum, ac ſi iubeat ipſum denique principem obtruncet. Ad hæc Laurentius, egregiè diuinaſti, inquit, mi frater, ipſus eſt; incluſúmque eum hoc cubiculo dormitantémque tenemus. Nec mora adapertis tacitè foribus cubiculum ingrediuntur, aſcito etiam comite uili agaſone familiari, cui tanquam elumbi atque tarpedi à cōtrario ſenſu Frecciæ cognomen erat, quæ uox Italicè ſagittam exprimit. Laurentius expedito breuiore gladio ſtertenti coſtas tranſadigit. Ille exterritus tanto uulnere, in aduerſam lecti ſpōdam ſe deiicit, repénſque manibus & genibus ſubter lectum emergit. Ei ſeſe erigenti Freccia malam diſcindit; alii arreptum ſcabellum præſenti animo pro ſcuto opponentem circumſiſtunt, atque ictus ingeminant. Ille rabidæ feræ perſimilis Laurentium inuadens, proditorémque adeò alta uoce uocans, ut tota domo (ſicuti ex mulierum teſtimonio conſtat) exaudiretur, leuæ manus pollicem dentibus apprehendit atque perfregit; quo dolore correptus, opem ſibi à Scoruncunculo afferri poſtulauit, ab eóque iugulatus princeps multum euomens cruorem proſternitur; confoſſúſque demum aliis uulneribus lecto impoſitus eſt, nec quiſquam ad tantæ rei ſtrepitum è familia accurrit, quòd Laurentius multum antea ad fallendos familiares cum ſodalibus eo in cubiculo multa cum uociferatione ſcabellis & ſcutis, haſtiſque colluctari, ad imaginémque iocoſæ exercitationis perſtrepere conſueſſet, ut in eam diem dolum pararet. Interfecto per hunc modum principe, quum percuſſori detegenda cædes, idque facinus deſecto atque expoſito interempti capite omnino propalandum, & uocandus ad libertatem populus foret; ſtetit ei aliquandiu attonita, & ualde ſuſpenſa mens ex cogitatione patrati ſceleris, uſque adeò ut oblitus ſuæ gloriæ, quam unam à tanta perfidiæ labe ſe petiſſe poſtea iactabat, in ipſam ſalutis ſuæ curam totus incumberet. Propterea ad Angelum Martium illico contendit, qui principis occupa-

ti aut

A ti aut abſentis uices implere erat ſolitus; ab hoc facilè impetrat equos publicos,& aperiẽ
dæ urbis portæ teſſeram;ſimulans fratrem in Caſagiolia uilla mortiferis uentris tormini
bus torqueri,quem condendi teſtamenti cauſa omnino ea nocte inuiſere percuperet. In
dulſit petenti Martius,quod iniuſſu principis nemini præterquam ei ſingulari gratia pol-
lenti erat concedendum ; atque ita ille acceptis & incitatis equis,ſicarios ſuos educens,
Bononiam,atque inde Venetias peruolauit,ut optatiſsimum Philippo Strozzæ nũcium
afferret.Conſtat eum in diſceſſu T.Zephio,qui domeſticis rationibus præerat, funeſti
cubiculi clauem dediſſe,iuſsiſſéq. ut antè diluculum ingrederetur,& quid reperiſſet cer-
tis ciuibus nunciaret,quibus Medicei dominatus fœlicitas grauis & inuiſa uideretur.Im-
pleuit iuſſa Zephius ; ſed nemo ex his hiſcere aut ſe omnino commouere auſus eſt,quòd
B neque Zephio,neque ipſi Laurentio tanquam ab ambigua fide ſuſpecto ſatis crederent ;
ſeu id eſſet effictum experiundis ciuium animis,ut qui præproperi forent nimia creduli
tate in noxæ capitalis crimen præcipites darentur. At ſole iam exorto duo cubicularii,
quos ab ſe Alexandrum,quum proditoris domum intraret,ablegaſſe diximus, quum to-
ta nocte eum fruſtra perquiſiſſent; trepidi id totum deferunt Innocentio Cardinali , qui
uti erat propinquitate atque amicitia coniunctiſsimus, honeſtiore in parte ædium habita
bat.Is quid acciderit principi perturbata mente diuinat,accerſitúrque ſtatim in conſiliũ
Franciſcus Campana,epiſtolarum magiſter ; ambóq.nihil dubitant, quin incautus prin
ceps à Laurentio in ipſius cubiculo ſit interfectus,compreſſóque dolore ereptum procul
dubio principem internis tantum lachrymis lugendum,nec uſquã quærendum cenſent,
C poſtquam renunciatum eſt Laurentium mutatis ad celeritatem iumentis per Apœninũ
iter extendiſſe.Egregiè autem compoſitis uultibus ſimulant,edicúntque ciuibus de mo-
re in aulam ad ſalutandum principem uenientibus,illum obdormiſcere, quòd tota nocte
ludibundus cum ſodalibus uigilaſſet ; foréque ut quum pranſus eſſet,perſonatus pro-
diret; in eiuſque rei ſimulationem multa ueſtis lupercalibus & theatralibus apta ludis cir
cunferretur . Cæterum per tabellarios eximiæ pernicitatis Alexandro Vitellio,Rodul-
phóque Baleoni perſcribunt,ut magnæ periculoſæque rei cauſa, quãtas maximè poſſent
copias ex Aretinis & Cortonenſibus agris celerrimè cogant,Florentiámque perducant.
Idem ut faciant præcipitur præfectis cohortium deſcriptarum in Mugellano agro , cu-
ius tractus incolæ fortiſsimi deditiſsimíque Mediceo nomini exiſtimantur. Nec prius
D principis corpus quæſitum conſpectúmque eſt,quam primis tenebris,ne id in plebe ad-
huc ignara ueræ cædis tumultum excitaret.Itaque pauci familiares ita iubente Cardina
le tapeti inuolutum in Laurentianam ædem clam detulerunt. Erat tum in Trebia uilla
Coſmus Medices,decimum octauum ætatis agens annum,ad quem nihil tale expectan-
tem ſecundiſsimo curſu Etruſci imperii Fortuna ferebatur;ipſo Ioanne Medice duce for
tiſsimo ex Maria Saluiata genitus,quem Germanis ad inuadendam uaſtandámq.urbem
Romam ingruentibus,ſetuituræ mox Italiæ fato potius quam ſuo,ad Mincium tormen-
ti ictu cecidiſſe docuimus.Is,quum patritiæ iuuentutis ſodalibus uenationem edidiſſet,
ex frequenti & repentino incolarum concurſu,cohortes tanquam urbani tumultus cauſa
Florentiam accerſi uidet, Laurentiumque Medicem in ſingulis militaris uiæ manſioni-
bus equos mutauiſſe & recta per Apœninum extendiſſe iter comperit,nec inani conie-
E ctura ſtatim adducitur,ut principem à Laurentio interfectum, aut omnino uulneratum
eſſe non dubitet ; eóque firmius quòd duos principis familiares, pòſt aliquot horas eadẽ
feſtinatione prætervæctum perſecutos eſſe didicerat.Sed admiratur cur ſibi à matre di-
ligentiſsima fœmina nihil ſit enunciatum.Id uerò accidebat quòd nemini ad exitum por
tæ urbis paterent.Nec multo pòſt ingruente iam nocte,ſuperuenit uir agreſtis certiſsi-
mum interfecti principis nuncium afferens,cuius cædis editæ certior factus,accurata uul
tus ſimulatione,cum dolorem ex acerbiſsimo principis caſu,tum lætitiam ex Laurentii
parricidio ſtatim commiſcet,& ſilentio contegit. Nam ſicuti illum ex animo amabat,co
lebátque,ita hunc maximè oderat,tanquam inſidioſæ malignitatis aduerſarium:nam ei
litem intenderat Laurentius de paterna atq. auita hæreditate ualde grauem,ob idque ex
plicatu difficillimam,quòd in ea protrahenda ſupinus princeps Laurentio non obſcurè

A thæus Strozza,Franciſcúſque Victorius,& Robertus Acciainlus,iāpridem grauiſsimarū
rerū cōſiliis aſſueti,qui moderatæ potētiæ dominatū ferre,in quo ipſi ſeſe gratia authorita
téq. inſignes fore minimè dubitarent,quam ab ingratiſsimis & Inrdidiſsimis ciuibus inin
riam pati malebant.Ab bis quum honeſtiſsimus quiſq. in ſententiam traheretur,quadra
gintan&n uiri per apparitores ad cōſiliū uncati ſunt. Habitus eſt is ſenatus ex dignitate
Cardinalis,ſuperiore in cœnaculo Mediceæ domus. Valida autem armatorū præſidia, &
in cūpitn exteriore, & intus in cauedin ad ſcalas, ſingulaſq. oſtiorū naluas,ab Alexādro
Vitellio diſponebantur, qui dudū ſingulari uſus celeritate cum cohortibus aduenerat,&
Coſmo ſtudioſiſsimè fauebat.Quū ſenatus cogeretur,& Coſmus è penatibus ſuis ad Car
dinalem fautoréſque ſuos redire ſtatueret,mater eū retentare atq. nbieſtari cœpit, ne ea
B cupere aggrediq. properaret, quæ ipſū in ualde periculoſā ſalutis & dignitatis aleā per-
ducerent,propter malignas & occultas mulnrum uolūtates, & inſitū natura Florentinis
omnibus arripiēdæ libertatis ſtudiū,cui,uti pauln antè experti eſſent , niſi cruentis armis
reſiſti nō poſſet.Ad ea adoleſcens nnn dubiæ arridentis Fortunæ ſuæ cōſcius,deſine me,
inquit,pia mater tā ſolicitè adhortari;nā eò mihi omnino eūdū eſt,quò Fortuna uocat,
quæ hāc ipſam parandi ſummi decoris occaſionem,tā hnneſtā quā neceſſariā nomini no
ſtro benignè demonſtrat;nec eā utiq.ſi negligatur,nti reor,ad nos pnſtea rediturā.Neq.
enim fas eſt deeſſe nobis ab ignobili metu,quum Diis nequaquā inuitis ad oblatū decus
rapimur,ut fidē fati uirtute ſequamur.Meminerat ſiquidē à Baſilio mathematicn,Græcó
que item ariolo,ex inſpectione uolæ manus,ingentis npulentiæ hæreditatem ſibi porten
C di,quòd in ipſn genituræ horoſcopo idemCapricorni fœlix aſtrum mirabili conſpirantiū
ſyderū aſpectu irradiatū eſſe diceret;ſicuti nlim euenerit Auguſto, & hodie Carolo quin
to imperatori, qui propter inuentum ſubactúmque ad nccidētalem plagam nouum ter
rarum nrbem,ipſa prope immenſa imperii amplitudine Auguſto æquiparandus uideri
poſsit.Cum hoc animi decreto ad Cardinalem pertendens Coſmus, ſenatores qui iam
conſederant,neque ſeuera,neque demiſſa fronte ſalutauit,ne conceptam ſpem intuenti
bus prnderet.Cæterum amiciſsimi,quos diximus,pro en ita prenſabant,ut magna pars ſe
natus,nequaquam de eligendo principe,ſed de ordinanda republica, ſe prolixè conſul-
taturam crederet;nt pote quæ uexilliferatum,tanquam imaginem temporarii principis,
erigendum arbitraretur,qun aliquis ex ipſo ordine nrnandus atque attollendus foret,qui
D publici imperii dignitatem ſolita honorabilis perſonæ maieſtate tueretur.Tum uero Car
dinalis,Cnſmo in ſubdiale pauimentum ad deambulationem ſe recipere iuſſo,ne uti cō-
poſitum fuerat,ſententiis ſenatus intereſſet,exorſus ab immanitateparricidii periculóque
ciuitatis;patres(inquit) quod eſt Deorum immortalium munus, uno auulſo non deficit
alter aureus,qui affectæ orbatæque reipublicæ ſubueniat;Coſmum præclarè indicans,qui
certæ nobilitatis,temperatiq.ingenii atque incorruptæ probitatis adoleſcens, tanquam
Alexandro maxime propinquus,ex Cæſaris tabulis in adminiſtranda republica ſucceſſor
éſſet deſignatus;ipſos ergo probè rectéque facturos, ſi eam Cæſaris legem obſeruarent,
à qua diſcedere nefas ſit. Neque ex uſu commodóque ciuitatis nideri poſsit,ſi niolata fi-
de,quibuſdam aliò flectendas eſſe uoluntates appareat,ut nonus rerum ſtatus inducatur.
Iura ſiquidem Florentini imperii ex ipſorum unluntate,authoritatéqne Cæſaris addicta
E familiæ Mediceæ,& ſolennibus codicillis confirmata,niſi ſtultiſsima prænaricatione, à
quoquam extra perniciem uinlari non poſſe.Quandoquidem eins improbè initi ſuſcepti
que conſilii authores neceſſe ſit in ipſo maleficii ueſtigio pœnitere, tam prnpinquis ſcili-
cet atq. expeditis Cæſariannrum copiis,quæ omnē infidelitatis ſuſpicionem celerrimè ul
ciſci queant.Pnrro Coſmū tāto ciue genitū,qui nuper intermortuum militiæ decus apud
Etruſcos ad æternam laudem excitarit,tantiſq.nobilitatis eximiæ ex Saluiata matre pro-
pinquitatibus ſeptum,nō alio quā ipſorū uſurū cōſilio,daturúmq.operā ut ipſe rerū ru-
dis & imperitus publico cōſenſu obſequentiſsimi & moderatiſsimi principis famā conſe
quatur.Serebāt inter ſe tacitos ſermones patritii,perplexiq.animis cōſideratius atq. lan-
guidius deliberabāt;Nam Caniſianus, ineptus & futilis ſenator,de ſubrogandn Alexādri
filio ex cōcubina uix trimo, ad quē Cardinalis paulo antè reſpicere uidebatur,mētionē

intulerat;& Pallas Oricellarius ſe neq.principẽ neq.ducẽ in rep.uelle profeſſus,nõ recu A
ſare dixerat,quin pro alba ſuffragii faba capitis pœna plecteretur.Sed hũc Frãciſcus Victo
rius modeſtiæ admonens,ut ſederet iuſsit,ſuóq.ſuffragio,quod inter tot ſenatores tantũ
modo unũ foret,pro inſana libidine,uti luberet,uteretur.Illũ uero uehementer increpa
uir,quòd ſpurius infans,cõtra ius tabularũ Cæſaris,patriæq.bonum &æquũ,adulatione
oanisſima Coſmo iam planè uiro natúq.legitimo &matura uirtute cõſpicuo præferẽdus
uideretur.Guicciardinus quoq.cuius tum ſumma erat authoritas,quòd popularis factio
nis ſtatũ in patritios graſſari ſolitũ uehementer abhorreret,& de libertate quæ optimatiũ
cõſenſu regi atq.defendi poſſet,deſperare uideretur,Coſmo nõ obſcurè fauens,præclara
uoce diſſerebat,ſe nõ paſſurum,ut ſciumpi iterũ regnarent.Sciumpos.n.uetere Etruſco
oocabulo ad cõtumeliã appellabãt ex populi ſece proletarios &deſpicatos homines,quo B
rum audacia fretus Michaël Lãdus aoorum memoria,è lanificii taberna proſiliens,urbis
dominatum eiectis miſerabili cum iniuria patritiis innaſiſſet; identidem dicens ad ſalu-
tem ciuitatis expedire,ot aliquod in rep.caput emineret.Atque ita nõnullis è primo ordi
ne ciuibus in ſententiam traductis,in proximum cubiculum ſeceſsit cum Roberto Accia
iolo,Franciſcóque Victorio,& Matthæo Nicolino iuriſcõſulto,qui in unam ferè ſenten
tiam conſpirabant,opinionéq.prudentiæ,& ciuili authoritate multos uel diſſentire para-
tos,aut certè perplexos in ſententiam perducturi,uti euenit,credebantur. Secedendi ao
tem cauſa fuit ot una conſtituendi principatus condiriones perſcriberet. Volebat enim
Gucciardinus inter eos facilè princeps certis legibus aſtringi potẽtiam dominatus,atq.
abolere odioſum in libera ciuitate ducis nomen,toties in Medicea familia repetitum nõ C
obſcuro quidem patriæ ſtudio; quod non inepta ratione diſsimulabat, utpote qui præ-
clarè diceret ducis nomen nequaquam gratum Cæſaris auribus futurum: qui antea non
temere Alexandrum ipſum,uel etiam generum in literis,quas ad eum perſcribere eſſet
ſolitus,nunquã Florentiæ ducem appellauiſſet,oel ob id præſertim quòd recepta ciuita-
te,cõſtitutáq.repub.neque Clemens Pontifex,neq.ciuitas id tituli decus ab ſe,qui tum ro
gandus fuerat,& maiora benignè cõceſſerat,nequaquã petiuiſſet,nam uti cautus & pru-
dens iurecõſultus minimè tum de ducis nomine cõtrouerſiam importuna mentione cõ-
mouendam eſſe exiſtimabat,ne creandi ducis iura,quæ ad liberã ciuitatem omnino per
tinerent,imperitè ad Cæſarem inepto præiudicio trãsferrentur, quandoquidẽ nõ crean
di,ſed cõfirmandi tãtum quæ ipſi ſua ciuili antiquiſsima lege ſancirent,atq.decernerent, D
facultas eſſet apud Cæſarem.Cõditiones erãt hoc modo perſcriptæ.Coſmus quod bonũ
fauſtúmq.eſſet,reip.præficeretur,nec dux ſed caput modeſtiore nũcupatione uocaretur.
Neminẽ niſi ciuem,quũ ipſe abeſſet,in ciuitate uicariũ relinqueret,quòd elata nobilitatis
ingenia ſuperioribus temporibus,& Gori Piſtorienſis,& Paſſerini Cortonenſis,& demũ
Statii Romani iuſſa faſtidiſſent,& quod Etruſcæ frugalitatis fuit,duodecim miliũ aureo
rum nummûm ſumma in annui domeſtici apparatus ſumptũ cõtentus foret;quòd æquo
grauiorem impenſam feciſſet Alexãder,qui decem & octo millia quotãnis in cõuictu ab
ſumere cõſueſſet.Quom hæc perſcriberentur,deferrentúrq.ad ſingulos ſenatores,ac his
omnibus prolixè annueret Coſmus,& in ſenatu diuerſæ ſententiæ aliquanto lentius dice
rentur,quã fauentiũ Coſmo ſtudia poſtularent,exortus eſt in cõpito ex ignobili rixa,in-
gens apud milites armorũ ſtrepitus,quo exaudito pleriq.ſenatorum timore concuti atq. E
palleſcere cœperunt,nec temere quidem,quòd à Vitellio,ex uetere odio paternæ necis
ciuitati inimiciſsimo,incitari milites ad prædã & cædem facilè ſuſpicari poſſent. Ad fo-
res quoque eius cœnaculi audita oox eſt cuiuſdam admonentis,ut quod nollent ſena-
tores decernere illico maturarent:quando Vitelliani,uel ipſo ducis imperio diu repri-
mi non poſſe uiderentur,quin captis iam armis ad obuiorum prædam & cædem diſcur-
rerent.Ea res ſiue orta caſu,ſiue conficta conſilio,ſenatores ad ineunda ſuffragia oppor-
tunè compulit,præclaróque omnium aſſenſo,quem præſentis periculi neceſsitas expri-
meret,Coſmus reipublicæ caput eſt renunciatus.Is è ſubdiali in ſenatum oocatus,& uni
uerſis gratias agens,ea quam dediſſent ſummi honoris poteſtate nõ alio quã ipſorũ iudi
cio conſilióque ſe uſurum teſtatus eſt,adapertóque ſenatu,tanta acclamatione,tantóque
applauſu

A applauſu omnium perſtrepuit domus,ut milites prædæ auidi admixtíque plebeis, gra-
tulandi cauſa,ad Coſmi matrem irrumperent,domúmque totam,fruſtra ea prohiben-
te,ſed tamen filii fœlicitate impensè læta, diriperẽt,& ex magno ſimul metu ſolicitudi
néque tota ciuitas ad hylaritatem uerteretur.Nec multo pòſt Laurentius Medices par
ricida & patriæ hoſtis ex ſenatuſconſulto declaratus eſt , boniſque proſcriptis, præmia
eius percuſſoribus aureorum ſeptem milium conſtituta , & domus eius ad perpetuam
ignominiam à tecto ad ima fundamenta lato hiatu proſciſſa eſt.Paulo etiam antè Car-
dinalis quum in attollendo Coſmo obnixè ſatageret,ab eo,ſi principatu potiretur,hæc
poſtularat,ſcilicet ut nihil unquam ad gratiam aut odium flexus iuſtitiam exactè colen
dam arbitraretur,nec unquam ab authoritate Caroli Cæſaris diſcederet.Alexandri in-
B dignam cædem grauiter uindicaret,& liberos eius pupillos ex concubinis ſuſceptos,be
neuolentiſſimè complecteretur.Quæ omnia poſtea cumulatè impleuit , nam admira-
bili prudentia iùs dicens,& noxios plectens,perpetua non iniquæ ſeueritatis,atque cle-
mentiæ moderatione,iuſti nomen promereri poſtea contendit,& fideli obſequio,libe-
ralique ſtudio erga Cæſarem,grati animi ſui exiſtimationem tutatus eſt; eo quoque ma
iore gloria,quòd inexpectata quadam lenitate ſummam clementiæ laudem tulit,quum
à nemine,uel propinquo,affinéque rogatus,ſed ſponte uno edicto exules, & relegatos
omnes ab Alexandro in patriã reduxiſſet,& ſinceriſſima fide in gratiam receptos,obli-
tus ueteris iniuriæ perpetuò fouendos ſuſcepiſſet:ipſum uero parricidam uſq. adeo in-
tenta diligentia eſt perſequutus,ut quum ille e Gallia Byzantium profugiſſet,eum So-
C lymanus hominis perfidiã execratus,aui Baiazetis exemplo,qui Bandinum tanquã im-
pietatis reum olim tradidiſſet,capiundum dedendúmque cenſeret,niſi ille inſidias ueri
tus properè Venetias ſe contuliſſet,ut ibi aliquot pòſt annos cum auunculo Soderino
trucidaretur,haud dubiè,in gratiã Coſmi,duobus Volaterranis militibus Bebio ſcili-
cet,qui fuerat ex prætoria cohorte Alexãdri,atq. Cecchinno Bibbona ultro ſuperioris
domini mortem uindicantibus , & ob id quidem generoſo magis animi decreto,quòd
propoſita publicè à ſenatu præmia repudiaſſent,quũ ſe ſatis lucri facturos exiſtimarent,
ſi exoptatum Coſmo,de parricidæ cæde facinus liberaliter edidiſſent. Iulium autẽ libe
raliter educari iuſſit,& Iuliã patris ora atque oculos referentem Reſtanio Cantelmo in
Præcutinis pernobili regulo,nuptui dedit. At ubi Romæ & per omnes Italiæ urbes nũ
D ciatum eſt Alexãdrum,unius ciuis,eiuſdemq.gentilis & propinqui,adeóque amiciſſimi
ſodalis perfidioſa manu fuiſſe trucidatum,triduóq.pòſt Coſmũ Medicem, ei in eodem
honore principatus ex ſenatus cõſulto ſubrogatũ,mira omnino res uideri cœpit , quòd
ciuitas ſuopte inſtinctu erecta in ſpem libertatis,in tanto interfecti principis murmure
nihil prorſus ſeſe cõmouiſſet,quãdo nulla eſſent in urbe militum præſidia præter unam
ſatellitum cuſtodiæ corporis centuriã,quæ nec pueris explodentibus & more patrio ſa
xa uibrantibus ſuffectura uideretur . Quibus de cauſis Laurentius percuſſor diuerſiſſi-
ma ominis ſui fama iactabatur:uti ſunt ferè cunctis in urbibus factioſa ingenia,quæ cu
iuſq.magnæ rei editæ rationes excutere , ſubiiceréq.cenſuræ ſuæ inſolenter & proteruè
ſolent,ut partibus,quibus ſeſe ſemel addixerint,propéſiſſimo ſtudio,ſermonéq. paſſim
& perſcriptis undiq.literis opportunè deſeruiãt.Vni omnium Florentini,præcipuéque
A exules Laurentiũ miris laudibus in cœlum ſic attollebant,ut eum M.Bruto gloria parẽ
dicerent,qui amore patriæ diuinum libertatis reuocãdæ ſtudium,cõtempta uel amiciſ
ſimi tyranni gratia oſtendiſſent.Multos utiq.illum laudis cõſortes ex ſenatu adiutoréſ-
que & cõſcios penſitari patratique facinoris habuiſſe,hunc uerò nemini,quod diu con-
coxerat pulcherrimi auſus cõſilium detexiſſe,ſatisfeciſſéq.ſua manu communi uoto,ſi-
mul & patriæ caritati,ut ciuibus,ſi animos uiriles induerent,ad excutiendũ ſeruitutis iu
gum tuta atq.expedita uia pararetur. Aſt alii hæc omnia in uniuerſum,uti humaniores,
æquiſſimiq.homines ſecus interpretabãtur, quòd Laurentius nequaquã ſtudio aſſeren-
dæ libertatis,ſed incredibili malignitate,uecordiáq.impiæ mentis adductus,ad id patrã
dum ſcelus deſcendiſſe uideri poſſet,poſtquã cuncta humanitatis,amicitiæ,propinqui-
tatis,& deniq.tenerioris ſodalitii iura ſubuerterit . Quandoquidẽ eum ignobili fraude

interficiendum ſuſceperit,qui omnes ſibi timendos præcanendóſque ratus,ipſi uni opti A
mo iure ſalutẽ committeret,utpote qui eſſet Fortunarum omnium,& tanti etiam prin-
cipatus ex authoritate Cæſaris præclarus hæres & ſucceſſor deſignatus,niſi magno ſuo
incõmodo peruerſus & impius parricida damnaretur.Cur enim inde laudẽ niſi falſam
ac omnium ferè iudicio turpem,odioſámq. inſuper truculenti nominis famam expete
ret? unde nullum patriæ cõmodum, nullum familiæ decus,& nullam deniq.ſibi priua-
tim ab ulla uindicata iniuria uoluptatem,aut publicè gratiã peperiſſet? Quandoquidẽ
id admiſſum ſcelus omnem ueſanæ feritatis æſtimationem diro põdere exuperaſſe cen
ſeatur,qua ſanctiſſimos penates in quibus inclytus ille ſuperior Coſmus progenitus na
tuſq. ſit,& illud ipſum patrum atq.auorum geniale cubiculum,ſocialiſq.lecti culcitras,
tanti amici atq.hoſpitis cruore defœdarit.Num interempto ut uideri uolebat impoten B
ti regnatore,prius ſibi celeri fuga proſpiciendum fuit,quam repræſentãda ciuium ocu-
lis atque animis exoptata potius quàm quæſita libertas? Detegere hercle cædem illum
oportuit,nec occiſum lodicibus occultare, ut populus antiquo ſeruorum more ad pi-
leũ uocaretur.Sed in fatis erat,ut ſine perturbatione ampliſſimæ ciuitatis adſtrueretur
Coſmo imperium,& percuſſor omni ſua ſpe deceptus deteſtabilis flagitii ſui non ſeram
uel diu profugus & exul pœnam ſubiret.Nec hac in re prætermittendum uidetur quod
falsè & grauiter de Laurentio mecum loquens Guicciardinus protulit, illũ ſcilicet quo
cunque animo fuerit,tria quæ ei contrario euentu reſponderint, ab eo facinore edito
quæ nollet quæſiuiſſe,quum amiciſſimum principem occiderit, inimicũ capitalis odii
ad principatum extulerit,& patriæ grauiorem quàm nolebat diuturnæ ſeruitutis con- C
ditionẽ inuexerit.Ferunt nõnulli eum non tantum amore patriæ,ſed immenſa quadam
magni alicuius edendi facinoris cupiditate,uehementer exarſiſſe,quo obliterata,aut ob
ſcurata recentis infamiæ nota clareſceret. Viuo enim Clemente ut ſtudiũ gentiliũ ſuo
rum eruditæ uirtutis & elegantiæ æmulari uideretur,antiquis Romæ ſtatuis capita de-
truncans ab arcu præcipuè Conſtantini noctu abſtulerat,fremente populo Romano,&
fruſtra illum,quiſquis eſſet,ad ſupplicium trahi iubente Pontifice.Sed nõ diu immanis
furti author abſcondi potuit,quũ ille cognita ira Pontificis defoſſa præda Vrbe profu
giſſet.Itaq.Clemẽs ſtultiſſimæ leuitatis atq.libidinis ſcelus execratus,ita eum Mediceæ
familiæ probrũ & labem appellauit,ut populus Romanus eũ ex iuſta iracundia in capi
tolio aſperrimis decretis perpetuo exilio dãnaret,ſenatórq urbis poteſtate conſulari eũ D
non impunè modò,ſed cũ præmio etiã Romæ occidẽdum ediceret,& in academia Ro
mana,quòd ad eã quoq.tanta iniuria pertinere cenſeretur,Marius Molſa Mutinenſis in
eũ luculentiſſima oratione perſcripta,maledicẽtiſſimè inuectus æternæ infamiæ notam
inureret,quibus uirulẽtis telis undiq.confixus,ſuóq.pudore excito inſanabilem ſentiẽs
dolorẽ,conſiliũ ſuſceperit,priore quidem ſceleſtius, ſed quod honeſtiſſimæ laudis ex
euentu ſpeciẽ præferret,ſcilicet ut nouitate,& magnitudine anteeũtem iam late famã
obſcuraret,& obrueret.Prædixere Alexandri cædem, & Coſmi imperiũ,is ante omnes
quem diximus Ariolus Græcus, magno multorũ miraculo,quum & illi non modo cæ-
dẽ,ſed certũ quoq.percuſſorẽ indicaſſet,qui eſſet ipſi intimus,habitu gracili, uulticulo
buxeo,& ſuſpẽſa taciturnitate ferè cæteris in aula inſociabilis:Coſmo aũt pro conſtanti
polliceretur breui fore,ut hæreditate creſceret opulẽta,audiẽte quidẽ Alexãdro,& ſub E
ridente Coſmo,quũ abſumẽdus morte prius foret magnus propinquorũ numerus,quã
ulla ad ſe uel tenuis hæreditas perueniret.Iuuenis quoq. Peruſinus miniſter à dapibus
nomine Horatius,quũ febre torqueretur ex uapore,uti credi par eſt,atræ bilis,ter noctu
uiſum habuit quo principẽ à Laurẽtio iugulari apparebat,quæ rerũ imagines ægrũ per
pulerũt,ut Paſchalio principis medico enũciaret ad principẽ referẽdas.Sed Paſchalius
officio ſolicitè fungens,ea mente principẽ reperit,ut eã ſomniãtis ægri fabulã eſſe dice
ret,admirãs cur tota domus in Laurentii odiũ cõſpiraſſet. Hæc præclaro Coſmi princi
pis teſtimonio ſcribere uoluimus,ut non ſemper de futuris uanã eſſe diuinationem cu-
rioſi mortales intelligant.Eo die (is fuit quinto Idus Ianuarias) quo Coſmus ad princi-
patum bene auſpicatò prouehebatur, in ipſius uilla Caſtellia ſuburbani tractus, mira &

planè

A plane prodigioſa omnis generis florum ubertas, cunctis ſtirpibus erupit; quum rigore
pertinaci uicina prædia adhuc inhorreſcere uiderentur, & uni ferè omnium (quòd mi-
rum eſſet) Coſmiani horti ad adulti ueris ſimilitudiuem ſingulari iucunditate floreſce-
rent. Eadem nocte quæ creati principis diem ſequuta eſt, Alexander Vitellius compoſito
multum antea in eam occaſionem, ut plerique exiſtimant, inſigni dolo, arcem occupauit.
Præfecerat ei ab initio Alexander princeps, Paulum Antonium Parmenſem, fide quidē
integra, ſed nullo militiæ uſu uirilíque aſtu præditum, qui, quum fortè nocturna in rixa,
dum principem protegeret, ſibi deciſæ nares fuiſſent, eius opimi muneris præfectura fue
rat donatus, ut deformati oris fœditas aliqua ex parte eo beneficio penſaretur. Huic Vi-
tellius delectos ex ſuis Tiphernatibus milites, cuſtodiæ cauſa attribuerat, ſub Mendula
B aſtuto uafróq. centurione genere Salentino. Per hunc perſuaſis militibus ex cōpoſito ex
citata eſt in arce repentina ſeditio falſo rumore excito, quòd præfectus noctu pecuniæ cu
leos è muro demitteret, atque arcem in ſpem ingentis præmii exulibus traditurus eſſe di
ceretur. Ex ea uociferatione perfidioſáque inſolentia tumultuantis turbæ, quum ſeſe pur
gare præfectus uellet, impetu conſpirantium facto, conſilii & uirium inops comprehendi
tur, Mendula claues extorquet, & uti ſignificatione facta conuenerat, Othonem Monta-
cutum Vitellii præfectum, qui cum cohorte ad extimos foſſæ cancellos peruenerat, ada-
pertis portis introducit. Aduenit etiam illico Vitellius ipſe, extruſóque per minas & cō
tumelias Parmenſe cuſtode, tota arce potitur, nouáſque uigilias diſponit, & Coſmo prin
cipi nunciari iubet ſedatam eſſe ſeditionem, rem in tuto eſſe, atq. arcem in eius poteſtate
C futuram pollicetur; egregio hercle tum animo, niſi poſtea, ut aliqui exiſtimant, uoluntatē
maioris præmii ſpe adductā magno quidē Coſmi detrimento mutauiſſe diceretur. Cuius
cōceptæ ſuſpicionis nomē ut auerteret, apud Coſmum præſentibus ſenatorū ampliſſimis
prolixè teſtatus eſt, ſe nemini præterquam ipſi Coſmo, ſicuti iure deberet, dediturum ar-
cem, modo is in fide clienteláque Cæſaris permaneret, proptereáq. ſe duos è liberis pro
miſſi obſides daturum; ſed id pignus tanquam minime neceſſariū Coſmus generosè ab-
nuit, ut nondum confirmati hominis conſcientiam arctius atque nobilius obſtringeret.
Ferunt nonnulli Vitellium Mediceæ gazæ oculos adieciſſe, quam Margarita Auſtria or
bata coniuge, mœroréque & metu occupata, in arcem deducente Cardinale confugiens,
planè totam, uſq. ad ignobilis inſtrumenti ſupellectilem ſecum aſportarat; utpote qui eius
D partem, uti poſtea accidit, in præmii nomen ſibi obuenturam ſperauiſſet. Nec multum
inde Vitellius, ad Cæſarem ſyngrapham miſit, qua arcem ſecuritatis cauſa ab ſe occupa-
tam, ipſius Cæſaris nomine defenſurum promittebat; neque ulli traditurum unquam, ni-
ſi ex uoluntate eius id facere iuberetur. Dum hæc Florentiæ aguntur, & Romæ de cæ
de Alexandri certius cognoſcitur, exules Florentini Bartholomæo Valorio, & Antonio
Franciſco Albicio cogentibus, ad Saluiatū Rodulphúmque Cardinales concurrunt; de
recuperanda libertate uehementer conſultant; conſilio Maconium Galliæ regis legatū ad
hibent, & quum nunciaretur Coſmum in interfecti locum ex ſenatuſconſulto fuiſſe ſubro
gatum, amiſſam omnes recuperandæ libertatis occaſionem dolent; conqueruntur de pi
gritia, ignauiáque ciuium, qui opportuniſſimo tempore nihil ſe commouerint; ſenatum
incuſant, atque patritios imbecillitatis, importuníque timoris, qui tyranno fortiter op-
E portunéque ſublato, Coſmum nimis præcipiti deliberatione, expeditis ſuffragiis ſuffeciſ
ſent; ſicut non excutere iugum dominatus ſed mutare dominum tanquam priore mitio-
rem cupiuiſſe uideri poſſint. Itaque ardentibus animis paranda arma cenſent, properan-
dúmque Florentiam decernunt, ut priuſquam noui principatus uires coaleſcant, tanquā
præteneræ adhuc & inualidæ, excitatis ad liberandæ patriæ ſtudium ciuibus, conuellan-
tur. Incenſos proclinatóſque ad bellum Cardinales, cæteróſq. exules incitat Paulus Pon
tifex; conferentéq. pecuniam Maconio, in Vmbria, Pontificiíq. imperii prouinciis mili-
tes conſcribi ſinit. Suis nanque rebus atq. conſiliis cū priuatis tum publicis cōducere iudi
cabat, ſi Etruriæ imperium æquabili reſtitutæ reipublicæ conſilio, potius quā unius prin-
cipis nutu atq. auſpicio regeretur. Agnoſcebat ſiquidem ſe non obſcuro metu, infenſóq.
hoſte fuiſſe liberatū, ſublato Alexādro, qui grauiſſimè de ſubagreſti auaritia, inhumanáq.

duritie ingrati Pontificis fuerat conqueſtus, quòd defuncti Hippolyti Cardioalis ſupellectilem, in qua erant uetera Mediceæ familiæ ornamenta, ad haſtam uendere, quàm ſibi æqua pecunia redimere cupienti coocedere maluiſſet; qua ex re tanquam inexpiabili iniuria exacerbatus, multis nominibus ingratum Pontificem appellare conſueſſet, & teſtari ſe aliquando eius contumeliæ dolorem expiaturum infeſta populatione; quòd eſſet ualido cum equitatu expeditiſque cohortibus, ad concremanda Farneſiæ familiæ oppida, uſque ad Vlſinenſem lacum irrupturus; ſic ut non temere Pontifex eadem pericula conuerſo io Coſmum odio præcauenda duceret; quandoquidem erecto nouo principatu, & uigente eadem cauſa priuatæ ſimultatis, nomen tantum nō animum principis eſſe mutatum exiſtimare poſſet. Itaque Cardinales expedita pecunia Paulum Rentio Cerite genitum conſcribere cohortes, & in Aretinum agrum contendere iubent. Ipſi ab Vrbe proficiſcuntur, & Florentiam ire pergunt. At Coſmus de eorum conſilio certior factus, per Vitellium, Rodulphúmque Baleonum copias cogi atque opponi tranſituris iubet; accerſitque in agrum Feſulanum Hiſpanorum cohortes, duce Franciſco Sarmēto, & quæ ſibi in urbe præmunienda erant diligēter inſtituit. Eo etiam ſecuriore fiducia quòd ad Hiſpanos acceſſerant duo uexilla Germanorum, ex his qui ab Algeriano bello in Hiſpaniam delati in Italiam demum ueniſſent. Nam Alexander dubii, & in officio Cæſaris oō obſcure nutantis Pontificis conſilia ſuſpectans; & in eum capitale propè odium coquens; ſeſe externis præſidiis confirmare ſtatuerat; & Vaſtius cognita Alexandri cæde Pyrrhum Stipicianum, qui Coſmo, uti expediret, Cæſariani nominis præſidia compararet, Florentiam miſerat. Fama erat ideo uenire Cardinales ad patriam, ut publicarum rerum ſtatum cōponerent, quaſi neque rectè, neque ex uſu ciuitatis, optimates ſubrogato oouo priocipe publicis rebus conſuluiſſent. Quamobrem fiebat ut Coſmus eorum adueotum miraretur, quòd uterque ipſum arcta propinquitate contingeret, ipſéque Saluiatus eſſet auunculus; eorum uerò conſilium rideret potius quàm timeret, quoniam propinquis confiſos copiis, nihil de optimatium fide, conſtantiáq. erga ſe ſtudio dubitaret. Hi nanque ius ſuū tueri uolebant, exiſtimationémque iudicii ſui, factique cauſam ſe defenſuros eſſe teſtabantur. Interim Cardinales & exules ad Montem Politianum recepti, ubi de aduentu Hiſpanorum ad urbem certiùs diſcunt, & Baleonus cum equitibus ad Clanis pontem perueniſſe nunciaretur, tantiſper ſubſiſtunt, & per idoneos homines ciuitatis animos explorant. Præmiſerant Cardinales cum literis ad primores factionis Georgium Ridulphū. Is quod eſſet exul tanquam temere ingreſſus comprehenditur, magnóque correptus metu, quas deferret literas profert, poſtmodúmque dimittitur. Tum uerò per mutuas legatiooes actitatum eſt, an colloquiis potius quàm armis de publicis rebus eſſet diſceptandum. Coſmus honoris cauſa uenientes ad ſe cum inermi comitatu io urbem recepturum profitebatur; ſin cum copiis quas adduxiſſent uenire mallent; ipſum quoque introductis Hiſpanorum præſidiis ſaluti ſuæ & dignitati cōſulturum. Saluiatus oon ſatis ſibi uirium adeſſe cernens, quòd ſe plurimum conſilio & colloquiis apud ciues ualiturum confideret, ſuaſit Ridulpho, atque item Gaddio, qui tertius impellente Maconio uel nolens acceſſerat, ut omnino in urbem iretur, inermi comitatu, ſicuti ſacerdotes pacis potius quàm belli auidos deceret. Eos Coſmus obuiam honoris cauſa progreſſus, tanquam propinquos ſpectabileſque ſacri ordinis ciues hylariter ſuſcepit. Sed intrantibus urbem non aliter à populo acclamatum eſt, quàm ut pilarum nomen ingeminatis clamoribus attolleretur. Qua ſignificatione animorum Cardinales ægra ſpe ſuſcepti conſilii ſui, ad paternas domos deducti ſunt. Nec multo pòſt inter crebras ſalutationes ciuium fruſtra pertētatis uoluntaôbus Saluiatus Coſmo ſuadere cœpit, ut abdicato principatu, boneſtiſſimo inter ciues loco contētus eſſe uellet, qui ei maximè glorioſus atque tutiſſimus foret in libera ciuitate ſuis legibus uiuere, floreréq. ſolita. Id ſi faceret, manſuram ei dignitatem amore & gratia ciuium ampliſſimam, qua maiores ipſius ab ciuili moderatione principes ciuitatis euaſiſſent; collaturámque ei ciuitatem ex ſenatuſconſulto inſigne præmiū annui redditus, quo adiutus ſupra paternas opes ſplendidiſſimi ciuis diſciplinā & cultum tueretur. Repeteret ipſe animo, quo ſpiritu quáue animorum conſtantia, ciues paulo antè libertatē appetiſſent, partámque

A támque demum defendere conati ſint, & quàm non diu regnarit impoſitus Tyrannus,
uel apud deſertos ab omnibus ſocijs ſubactóſque conſpiratione totius Europæ, atque om-
nibus demum exutos armis. Hæc à ſe commemorari liberius atq. lubentius, quòd extra
pudorem & bonus eſſet ciuis, ac propenſus auunculus. Dij boni facerent, ut optima conſi
lia quæ ſecura eſſent atque honeſtiſſima ad mentem inani ambitione uacuam admitte-
ret. Fore etenim ut ipſe hoc officio ueræ pietatis, & is ſummæ gloriæ ſpe ductus iuſto
melioris animi decreto incomparabilem ferrent laudem, nec eam quidem ullo unquam
tempore perituram. Ad ea Coſmus uirili conſtantia reſpondit, ſe neque ullum hono-
rem iuſto maiorem in patria, neque principis locum Alexandro erepto quæſiuiſſe, ſed in
tegro pudore repudiare noluiſſe quæ uno conſenſu ſenatus ex lege Cæſaris detuliſſet, ne
B ineptus foret, ſi degeneri animo oblatæ dignitati ſe minimè parem eſſe fateretur. Eum
qui eſſet auunculus hac Fortuna ſua lætari debere, nec inimicè ac certè parum pudenter
hortari, ut non uſurpatum, ſed collatum ultro dictaturæ nomen ſtultè deponeret. Se qui-
dem auſpicio inuicti Cæſaris rempublicam geſturum ciuili æquitate, non impotẽtis prin
cipis more, ſperaréque, ſe ex rectis conſilijs probitatéq. uitæ, multos ſibi ex inimicis ami
ciſſimos eſſe redditurum, daturúmque operam ut potentiæ ſuæ nomen nemini bono ci-
ui inuidioſum foret. Salutem porrò ſuam Dijs immortalibus cordi futuram ſe credere,
qui ex bene factis nemini probè piéque regnanti atrocem unquam uitæ exitum attuliſ-
ſent. Itaque deſineret ſecum agere de re tranſacta, ſibi nanque in animo ſitum eſſe quid
fata obtulerint, quidue ultra etiam promittant, uirtute duce proſequi atque ſuſcipere; fir
C miſſimóque decreto non deeſſe Fortunæ arridenti. Quod ſi armis ſibi uis afferatur, oſtẽ-
ſurum ſe ea conſtantia eſſe præditum in retinenda dignitate, ut non prius extrema omnia
experiri & perpeti, atque armatum ſi oporteat interfici, quàm honore iam recepto & fœ
liciter inchoato deijci malit. Saluiatus ab hoc colloquio diſcedens, facilè ſenſit quos ſpi-
ritus gereret ſororis filius uel imberbis adoleſcens, & quàm anguſtè ſibi eſſet ſperandum
de ciuium uoluntate, iudicióque populi, quum nemo ſeſe cupidum rerum nouarum, aut
omnino popularium partium ſtudioſum oſtenderet. Proinde iraſcebatur iam ſibi tan-
quam nimis properè rem difficilem ingreſſo, quæ reſpectu propinquitatis certum & non
dubium quoque metum afferret; tot ſcilicet Coſmi præſidijs eorum aduentus cauſam im
probantibus. Milites nanque paſſim diſpoſiti domos Cardinalium diſſimulanter obſerua
D bant, ſic ut interdiu noctúque adeuntes ciues notarent; nihilo ſeciùs tamen Cardinales
ipſo ſtolato cultu & ſenatorijs inſignibus tuti, quum nihil de inſtituto conſilio remitterẽt,
ſpectéque quotidiani conuictus nonnullos inuiſare, & familiarius complecti ſolerent, eis
Coſmus per Vitellium renunciari iuſſit, ut urbe excederent, & ſeſe ad ſua munia ſenato-
riæ dignitatis reciperent, ne in ipſos militi inuiſos odia atque arma uerterentur. Valorio
quoque peracerbè cædem interminatus eſt; qua periculi denunciatione Cardinales exẽ-
plò urbe profecti, Bononiam ſe contulerunt; quibus in Apœnino obuius factus eſt Phi-
lippus Strozza exulum princeps, quo cum eadem quæ dudum improſperè euenerant,
belli gerendi conſilia inſtaurata ſunt. Negotium itaque parandi atque inſerendi belli Pe-
tro Strozzæ ipſius Philippi filio permittitur, quòd ſecum nonnullos ex prima nobilitate
exules traheret, & ſummo nauandæ operæ ſtudio ardere uideretur. Is pecunioſi patris opi
E bus fretus, auctúſque militari laude, quòd Gallis apud Taurinum non obſcura fama mili
taſſet, non defuturas ſibi copias exiſtimabat. Venerat in ſpem occupandæ eius urbis, cui
Burgo ſancti Sepulchri nomen eſt, in finibus Etruriæ, qui ad Vmbriam pertinent. Per id
enim tempus Burgenſes inteſtina diſcordia laborantes, mutuis inter ſe cædibus deſæuie-
bant; fortéque euenit, ut nonnulli his de cauſis prætorio iudicio extorres facti, Strozzæ
urbem occupandam ſe præbituros pollicerentur, creditúmque eſt ab hac proditione ci-
uitatis præſulem minimè diſſenſurum. Is erat Alexander Rondinellus uetere odio, ſed
accuratè compreſſo Mediceis infenſus, ad quem colloquendi cauſa Franciſcum Pactium,
& Philippum Valorij filium, Bertoldúmque Corſinum ex numero exulum intraſſe con-
ſtabat. Cæterum ubi ex non incerta fama percrebuit Strozzam cum cohortibus aduen
tare, & iam eius uexilla conſpici, in uniuerſum Burgenſes, ne ullam infidelitatis ſuſpicio-

nem darent, ad ſonitum campani æris, arma capere atque egredi porta cœperunt. Quo A
cognito Strozzeani eluſi ſpe ſua, & oppidanorum multitudine perterriti, adeo celeriter ſi-
gna uerterunt, ut Apœnini dorſum illico tranſcenderent, & ad Seſtinum ignobile caſtel
lum improuisò occupandum uerterentur. Sed non minore fidè uirtutéq. Seſtiniani, quā
Burgenſes, uel nullo militari præſidio defendente, ſubeuntes Strozzeanos pepulere, ali-
quot eorum interfectis, & in his Nicolao Strozza, & Moretto Signorino exulibus, ac reli
quis tanto impetu deturbatis, ut in præcipitem fugam ſe darent, & per alueum Arimini
amnis, qui Mariza ab incolis dicitur, intra Pontificii imperii fines ſe reciperent. His ad-
uerſis partium conatibus nihil animo ſe demiſit Strozza, communicatiſque iterum cum
Saluiato cæteriſque exulibus, tertiæ expeditionis conſiliis, maiore apparatu, grauioréque
impetu Etruriæ incumbendum eſſe conſtituit. Quarum rerum factus certior Coſmus, B
ualida etiam ipſe præſidia, fœlicioráque (uti euentus docuit) adulta iam æſtate compara
bit; ampliore fiducia uel ob id expectandos eſſe hoſtes exiſtimans, quòd iam ſui principa
tus iura ipſius Cæſaris propenſiſſima uoluntate confirmata, ex bullatis & ſolennibus codi
cillis acceperat, & id quidem uberiore Cæſaris benignitate, quòd hiſdem titulis atque ho
noribus, quibus antea Alexandrum generum conſentiente ciuitate indulgenter exornaſ
ſet, Coſmum quoque principis & ducis nomine appellandum cenſuerat. Ab initio ſiqui-
dem per Auerardum Serriſtorium legatum Coſmus à Cæſare poſtularat, ut quicquid ſe-
natus Florentinus ex ipſius authoritate ab initio receptæ urbis inſtitutus, Alexandro cō
ceſſiſſet, id totum quoque ſibi tribuendum decerneret. Qua ſignificatione amoris & gra
tiæ uſque adeo corroborata eſt apud omnes Coſmi exiſtimatio, ut uetera in Mediceos ci C
uium odia detergi, & penitus extingui; confirmari autē amicorum ſtudia, & ſubinde exu-
lum conatus contemni poſſe facilè appareret. Vt uerò in nuptialem thorum Margaritæ
filiæ ex ſponſalibus ſuccederet, quæ uiduæ puellæ neque inepta, neque ingrata uideri poſ
ſent, impetrari non potuit; quòd eam iam Octauio Pauli Pontificis nepoti ex arcano de-
ſpondiſſe fateretur. Tertio loco reddi ſibi arcem petebat, quam Vitellius iniuſſu Cæſa-
ris ſe minimè redditurum aſſeueraret. Ad id ita Cæſar reſpondit, ut non in præſens con-
cedi debere diceret; ſed integram ei ſpem, nec optato euentu cariturам relinquere uide
retur. Cæſar enim ſuopte ingenio nunquam pleniſſimè de quoquam externo bene ſuſpi-
cari ſolitus, Coſmum propinqua ſpe illata recipiendæ arcis in officio continendum reba
tur, poſtquam ei filiæ nuptias denegaſſet; admirantibus cunctis, quòd Mediceo florentis D
ætatis & formæ iuueni, in non dubiam Etruſci imperii poſſeſſionem recepto, Farneſius
incertæ adhuc indolis & Fortunæ, duodecim annorum puer, præferretur. Verum inua-
leſcentibus Gallorum armis, & incumbente Solymani claſſe, unus antè omnes Pontifex
cui Nouaria dono data minimè ſuffeciſſet, aliquo inſigni munere cōciliandus erat, ut Gal
lo regi, tanquam impiè Turcas ad communem Chriſtiani nominis perniciem euocanti,
ſeſe hoſtem non iam perplexè ſed apertè futurum eſſe pronunciaret. Hi duo principes
ætate noſtra (uti exiſtimare licuit) ſupra reliquorum regum ingenia, non eximia modò
admirabilique prudentia; ſed occulta ambitione, profundóque aſtu inſignes, commodis
tantum ſuis, nullo ambiguæ fidei cum pudore ſeruiebāt; Pontifex, ut ſuæ domus opes uel
malo publico uehementer augeret, Cæſar porro ut finitimis ſubactis, uetus ſibi imperiū,
in Italiáque præſertim, aſſereret; ut inde amplificatis uiribus & dignitate confirmata, ſicu E
ti innata uirtus & aſpirans Fortuna promitterent, maximæ partis Europæ dominatu poti
retur. His ſenſibus nunquam planè ſynceris plerunque fiebat, ut inter ſe per inania pro-
miſſa colluderent, & quantum integra amicitiæ dignitate fieri poſſet, uterque callidis
ſemper conſiliis mutuas ſimulationis artes inducerent, ne alter ab altero decipi, aut tra-
duci facilè poſſet. Neque enim ab hoc Galliæ rex honeſtè deſerendus, neque ab illo etiā
tutò contemnendus Pontifex cenſebatur, quando utrinque cuncta ad mutuum commo-
dum præſenti lucro aut futura ſpe non ineptè penſarentur. Per id tempus in Subalpina
regione Galli cum Cæſarianis ita gerebant bellum, ut detrimenta atque pericula diuer-
ſis rerum euentibus utrinque exæquata uideri poſſent. Nam per hyemem exercendo mi
liti continuandóque bello uariis ſuſceptis expeditionibus utrique ex hoſtili agro aliquot

oppida

A oppida aut expugnarant, aut oppugnanda ab aduerſariis cruento ſæpè certamine defen-
derant; enimuerò ſicuti ſuperiore æſtate Cæſariani Foſſano potiti fuerant; ita per hye-
mem Galli Italicis aucti copiis Bargiam ui expugnatã, capto ibi Annibale Brancatio Nea
politano, in poteſtatem redegerant, & Raconiſium oppidum peramplum, noctu inuaden
te intrantéque per arcem Petro Strozza, atque ei ſubſidia equitũ adducente Cæſare Fre
goſio, ita cœperant, ut commiſſo per regiones tumultuoſiſſimo certamine, Cæſarianos
oppreſſerint, cadentibus eo in prælio ex uictoribus Thoma Ronchio Nouellariæ cohor
tis præfecto, & Latino Vecchia Romano; Quæ duo incommoda non multo pòſt Cæſa
riani Caragiana cæde & Caſalenſi uictoria rependerint. Sed ineunte uere Salaſſus quum
occupata Carmagnola arcem, quam Stephanus Balia Murinenſis pertinaciſsimè tueba-
B tur, oppugnare pararet, tormentúmque librando in propugnatores dirigeret, glãde ipſe
traiectus occubuit. His uerò animis exceptus eſt Salaſsi interitus, ut non Gallicarum mo
dò partium plerique, ſed & æqui homines in neutram inclinantes partem, eum tanquam
perfidiæ nota infamem, meritò occiſum diceret; Hiſpani uerò tanquam uirum fortem
laudibus proſequerentur, & Vaſtius diſsimulata offenſione, interioréque lætitia, ſeue-
rius fortaſſe quam oporteret, Stephanum non multo pòſt protracta & demum deſpera-
ta defenſione, laqueo ſuſpendi iuberet, ut ea uictima æmuli Salaſsi manibus parentare ui
deretur. Eo autem ſucceſſu incommodum utrinque æquatum uidebatur, quòd paulo an
tè Galli Annibalem Nouellarium, qui nobilitate atque uirtute par eſſet, apud Buſcham
ignobile caſtellum, nocturna oppugnatione fortuito minoris tormenti ictu interfe-
C ctum deſideraſſent. Sub id tempus Humerius, nouus dux Gallus, cum recentibus co-
piis ad reparandum bellum à rege miſſus, ab Alpibus deſcendit; cuius aduentum ſum-
múmque imperium Guido Rangonus, Gallicanorum ducum quos diximus, uſu belli,
ingeniíque ſolertia longè optimus, non diu ferens, à militia regia profectus in Galliam
diſceſsit. Nec multum inde ſecundum Guidonem & ipſe quoque Caninius concepta
ex leuiſsimis delationibus cum Fregoſio ſimultate, à Gallis ſeſe alienauit, ſingulari cer-
tamine cum eo certaturus, prouocatoriis in ea controuerſia editis libellis, quibus Itali mi
lites ſuperbis inſaníſque ingeniis ferociam animi oſtentare, & inane decus tueri, cum exi
tio ſæpè turpi, fœdóque fortunarum & nominis detrimento, pertinaciſsimè ſtudent; ſe-
cus ac exteræ gentes, quæ ferè omnes honeſtiore decreto, militiæ & in acie tantum ad
D uerſus publicum hoſtem uirtutem oſtendere fas eſſe indicant. Cæterum Humerius, qui
magna uirium & nominis fama, quòd Delphini nutricius fuiſſet, ſpecie ferox aduenerat,
ſatis celeriter opinione hominum decidere uiſus eſt; quum ſeſe nequaquam pro natura
Gallorum pugnacem, & in conſiliis explicatum, ſed planè timidum oſtendiſſet; Quod
opportuna quæque gerendo bello conſilia, uel non inepta occaſione inducta & oblata á
cæteris ducibus, tanquam periculoſa reſpueret. Delatus enim ad Aſtam, recenti ualidó
que impetu eam urbem occupaturus exiſtimari poterat, ſi paululum ſeſe prouehere, &
Aſtenſes nudatos iuſto præſidio, & in Gallicum nomen ex antiqua dominatus conſuetu
dine proclinatos, oſtentata acie tentare uoluiſſet. Tuebatur ſiquidem eam urbem Anto-
nius Aragonius non magna manu militum, ſicut Vaſtius eius periculo uehementer an-
geretur, & Antonius de ſalute ſua, uti iuuenis opulentus atque pernobilis, maximè ſolici
E tus, nec bello abundè exercitatus, anxiè a Vaſtio opem ſibi ferri poſtularet. Accidit au-
tem, ut quum ſubſidio cum ſemiplena Hiſpanorum cohorte Franciſcus Ruicius aduenіſ-
ſet, Antonio animus confirmaretur, ob idque Humerio obtinendæ urbis facultas ſpéſq.
omnis minui atque adimi uideretur, retrocedendúmque inde ſtatueret, quòd aduenta-
re Vaſtium ex inani rumore, & prælio certaturum arbitraretur; fruſtra reclamante Pau
lo Cerite, qui inuadendæ, oppugnandæq. urbis ſibi nihil periculi uerito aut recuſanti, id
munus demandari poſtulabat. Is deteſtatus regis conſiliũ, qui pro impigro bellicoſóq. du
ce ciuilis modeſtiæ fideiq. & ſuſpicacis naturæ hominẽ, ſecus ac alias eſſet ſolitus, trãs Al-
pes miſiſſet, abeuntis exercitus terga peculiari delectorũ præſidio firmauit. Apparebat
enim Cæſarianos alacriter in hoſtes caſtra mouentes erupturos; atq. ita mox euenit, ut à
nouiſsimo agmine cõſerta pugna certaretur, & Paulus audacius proruentes excipiens, ex

pedito cohortiũ flexu multis hoſtiũ uulneratis, & quibuſdam interfectis, incũbentium au A
daciã reprimeret, & eo cõgreſſu Cola Toraldus nobilis Hiſpanicæ ſtirpis Neapolitanus
interficeretur. Humerius nihil ultra laceſſente hoſte, ad Albã Pompeiam profectus, extra
urbem ſtatiua caſtra poſuit; quo cognito Vaſtius & ipſe iuxta Aſtam inter duo cœnobia ca
ſtra metatus eſt; Sanſeuerinum Beſennianũ regulum qui uniuerſis equitibus præerat, tur
mas omnes ſecundum Tanari amnis ripam extendere iubens, ut quid moliretur hoſtis,
paratus ipſe ad obſiſtendum certandúmque emiſsis ſpeculatoribus expectaret. Quum
Humerius ſegnius cunctari proſpiceretur, & Vaſtius animaduerteret in dies augeri
Gallorum copias, & de aliquot oppidorum fide dubitaret, à Ferdinando rege duas ſibi,
ad præſidium Subalpinæ regionis, Germanorum legiones mitti poſtulauit, idque ce-
leriter cum publicæ cauſæ & fratris Cæſaris commodo, tum iuſtis Vaſtii precibus Ferdi B
nandus tribuiſſet, dux legionum Federicus Furſtembergus, inclyti inter Germanos no-
minis regulus, Tridentinis Alpibus deſcendit; quibus in legionibus pleriq. ex Norica at
que Vindelica iuuentute nobiles, & procerum propinqui nomina dederant. Erat hic Fe
dericus, eius Gulielmi qui Gallo regi militabat germanus frater, diſsimili ingenio uir;
ut pote qui fratrem peruerſo iudicio, neglectáque religione, militaribus rapinis, & impro
bo ſemper quæſtui, defraudatis ſtipendio militibus turpiſsimè deditum, & quod nefariũ
uidebatur, contra Germanici nominis decus externi atque inimici regis auſpicia ſequen
tem, probo ore, atque exactæ uirtutis fama ſuperaret. At Humerius aduentu Germa-
norum cognito, uti uiribus atque animo hoſtibus impar, copiis quas habebat diſparti-
tis, oppida tuenda commiſit, ea ratione diuiſis muneribus, ut ſingulos duces oppidis præ- C
ficeret. Azalium è Togata Gallia uirum iactabundum potius quam fortem, Cherio im-
poſuit, attributis ei præter Italicos milites duobus Vaſconum uexillis: Claraſcum autem
opportunum oppidum, Cæſari Fregoſio defendendum dedit. Albæ uerò præpoſitus eſt
Iulius Vrſinus, eo Mario genitus qui Florentiæ maioris tormenti pila ictus occiderat.
Fregoſius ea conditione demandatum munus ſuſcepit, ut ſe fortem operam aduerſus o-
mnem hoſtium impetum præſtaturum teſtaretur, ſi ab Humerio, ſicuti ille prolixè fidem
dabat, intra quadrageſimum diem certa commeatus & militum ſupplementa ſummitte-
rentur. Iulius Albanis inſpectis mœnibus, quarum uitia paſsim eminebant, & ea niſi lon-
go labore aggeribus permuniri reſarciríque poſſent, tutelam loci cum excuſatione ino-
piæ multarum rerũ ſuſceperat, Humerii adhortationibus & ſpe promiſſæ opis excitatus. D
Cæterum Humerius conſtitutis præſidiis nihil ſibi moræ attulit, quin inglorius in Galliã
reuerteretur, & Vaſtius non multos intermitteret dies, quin ad oppugnandum Cherium
omnẽ tormentorum apparatum conueheret. Oppugnatio autẽ cœpta eſt ab ea parte mœ
nium, quæ diui Auguſtini templũ reſpicit, quòd murus ab ea parte debilis appareret. Aza
lius ſatis peritè atq. opportunè ex diſciplina munitionem erexerat ingreſſuris hoſtibus, ta
bulata æquata ſolo eminentibus præacutis clauorum ſtimulis, quibus pedes ingruentium
configerentur, obiecerat; multúmque ſulphureum ignem, qui de more aridam materiã
corriperet, occultis in locis excitandum ita inſtituerat, ut egregiè proſpexiſſe periculo ui
deretur; ſi eundem animum ad ingenii ſolertiam afferret, quem antea iactando prætuliſ
ſet. Nam ubi adactis maioribus tormentis murus quati diruíque cœpit, tantóque ſpatio
continuata quaſſatione patefacta eſſent mœnia, quanto ſatis foret ad inuitandos milites, E
proponente pugnæ ſignum Vaſtio, Itali Hiſpaníque pariter in oppidum perruperunt:
quo tumultu acerrimæ inuaſionis, Azalius uſque adeo trepidanter atque imperitè ſe geſ-
ſit, ut nemo ferè ſuorum in eo loco pugnaret, nec ipſe, ubi periculum depoſcebat, conſpi-
ceretur. Eo nanque impetu Cæſariani Azalianas munitiones ſuperarunt, ut nihil eos per
ſtrata tabulata eminentes clauorum cuſpides retardarent, nec ea ſulphureorum ignium
fomenta, quæ ad edendam flammam erant parata, ſuo tempore ignem conciperent, &
dux ipſe fœdè animum deſpondens, uitæ diſcrimen effugeret, continuóque trucidatis aut
captis præſidiariis, turpi in latebra caperetur. Dum Cæſariani in urbem penetrarent, Va-
ſcones timore præpediti ad id propugnaculum, quod ſuperiore anno Annibal Nonella-
rius erexerat, ſe contulerunt; atque inde (nihil ibi conſiſtere auſi) ut ſe in longiorem fu-

gam

A gam proriperent, exterius in foſſam humore carentem ſe demittere cœperunt, quòd eius munitionis agger ſatis eſſet humilis, facilémque deſcenſum præberet. Id conſpicatæ Germanorum cohortes, quæ conſtituta phalange, ſubſidiaria in acie conſtiterant, eos ad unum omnes numero amplius trecentos, uel ultro ſeſe dedentes, impetu facto trucidarunt. Totius uerò oppidi mulieres, quæ pauore attonitæ in turrem confugerant cum cariſsimis ornamentorum ſuorum rebus deditionem fecerunt, ceſſerúntque in prædam Didaco Arzio caſtrorum præfecto, qui id coniectura futurum iudicans, & opimiorem prædam quærens, primus omnium aduolarat. Cæteri uicatim ſingulas domos diripientes, captos earum dominos, pecunia ſe redimere coëgerunt. Azalius uerò ipſe perductus ad Vaſtium, cunctis riſui fuit, quòd nihil ei tot rerum apparatus, quum oportuit, uſui B fuiſſent, & idcirco oneratus infamia rei male geſtæ, multo auro ſe redimere coactus eſt. Expugnato per hunc modum Cherio Vaſtius ad Claraſcum mouit caſtra. Nec mora exploratis aduerſariorum uiribus, animaduerſáq. per ſpeculatores ea mœnium parte quæ nouis munitionibus careret, maluit eam partem adoriri, quam ullam aliam, quæ faciliorem oppugnatiooem oſtenderet: uel ob id præcipuè, quòd nulla extantium propugnaculorum, quæ latera ſubeuntium ferirent, munimenta haberet. Volebat enim Vaſtius quam maximè poſſet militum parcere ſanguini, incruentíſque uictoriis letari potius, quam à cædium ſæuitia famam parare. Quod tamen ſecus accidit ac uolebat. Nam tametſi hoſtilis murus uel antiqua uel noua munitionis proiectura penitus carebat, ob idque milites niſi à fronte ab ipſis defenſoribus peti feririque & facilè propelli poſ- C ſent, tamen ſatis profunda uallis intererat, quæ pro foſſa totam muri faciem muniebat; uſque adeo difficilem cum deſcenſum in eam, tum & aſcenſum ad præruptam ui tormentorum mœoium coronam habebat, ut quum magna muri ruina edita eſſet, & milites ardente animo pugnæ ſignum ſibi dari flagitareot, hoc impetrato in deſcenſu atque ima foſſa, quæ erat lutulenta, & in aſcenſu demum perfracti & cadeotis exterius muri ruina conflictarentur, & maiorem quam putaſſent conſcendendi muri difficultatem reperirent; quod non planè ad amuſsim, quantum exteriora foſſæ labra à mœnibus diſtarent, & quam præceps deſcenſus, arduúſque inde aſcenſus foret, oculis metiri potuiſſent. Verum propter ea accepta hoſtium telis detrimenta, non refrixerat ardor militum, nec Vaſtius forti incœpto obſiſtendum ratus, ab expugnandi oppidi ſpe deci- D derat, ſed ut prælium inſtauraretur crebro ſummiſsis recentibus præſidiis atque etiam Germanis (ipſis id obnixè poſtulantibus) quanquam ægrè, locum ad inuadenda mœnia conceſſerat; ut Germani qui ſe ad bellum natos exiſtimabant, Hiſpanorum atque Italorum uirtuti & audaciæ contemptis periculis æquarentur. Itaque redintegrato ardore omnium, tanquam æmulatione decoris à diuerſis gentibus certaretur, aſperrimo conatu conſcenſum dimicatúmque eſt, maiore Cæſarianorum detrimento, quòd Fregoſiani milites per noctem, Petri Pratenſis ingenio, munitionem in ſumma prærupti muri corona ſubitariam erexiſſent, comportatis ibi madentis fimi cumulis, quibus propter mollitiem tormentorum pilæ hærebant, nec lentore prohibente, penetrare in oppoſitas hoſtium cohortes poterant; quæ ea repentina nouáque munitione protectæ, ex tuto propugnabant; ſicut euadentes in ſummum ruinæ ſupercilium hoſtes E ſclopettis traiectos, alabardiſque, & lanceis acriter repulſos, io foſſam præcipitarent, terribili cum ruina ſuccedentium, & ſubire magno nixu conantium, quum magno cum fragore armorum collidentium, ſeſe uiui pariter atque exanimes debilitati artubus cumulatè cœnoſa io foſſa uolutarentur. Hac peracri contentione quum aliquot horis eſſet dimicatum, amplius ducenti interfecti, & ſupra ferè quingenti mortiferis glandibus & ſaxis uulnerati ſunt; & in his Vulcanus immoderatæ fortitudinis adoleſcens Gulielmi Rocandulphi clariſsimi ducis filius, ex Germanis occubuit, æquato cum aduerſariis detrimeoto, quòd Liuio inclyti imperatoris Liuiani filio propugnanti ingentis tormenti pila caput fuiſſet ereptum. Huic Fregoſius rapida grauatus febre ſuas partes cum imperio, quòd eſſet magnæ ſpei adoleſcens, & militibus carus, conceſſerat. Eius immatura mors Fregoſius uehementer permotus, tentatúſque importuno atque acri morbo, & Hu-

met ianis auxiliis diffidens, quòd tempus in id condictum per aliquot dies effluxiſſet, & A
tormentarii pulueris inopia laboraret, nec ſatis ampli commeatus copia ſupereſſet, ſe dedere conſtituit, ſi à Vaſtio honeſtis conditionibus acciperetur. Atque ita non diu pòſt ab Aloiſio Gonzaga, qui erat apud Vaſtium Fregoſio arcta cognatione atque amicitia coniunctus, res tractata confecta eſt æquiſsimis legibus; quòd Vaſtius offenſus & ipſe Vulcani immatura morte, & fortiſsimorum quorundam iactura, reliquorum militum periculoſis laboribus & ſanguini parcendum putaret, compertúmque haberet aduerſariorum animos tales eſſe, ut in defenſione fortiter oppetere, quam contra decus paciſci mallent. Erant enim apud Fregoſium acerrimi cohortium præfecti Cæraria Salentinus, & Baptiſta Corſus cognomento Lega, quorū maiores Corſicæ inſulæ imperium tenuiſſent, & præter hos duo Veronenſes Antonius Beuilaqua, & Ludouicus Montanus, atq. B
item Philippus Corſus, uetus cohortis dux. Deditionis conditiones in hunc modū perſcriptæ ſunt, ut Cæſari Fregoſio ſaluis rebus, incolumíque præſidio, & explicatis uexillis excedere liceret; tormenta ipſe relinqueret & commeatū; ſed ei quod ſua pecunia coëmiſſet frumentum à Vaſtio ſolueretur, & oppidanis nulla afferretur iniuria. Atque ita comitante Cæſarianorum equitatu, atq. eum paſsim ab iniuria defendente, ad Penarolum oppidum peruenit, indéque in Galliam profectus eſt, ut regi rerum difficultates explicaret. Claraſco autem potitus Vaſtius Hieronymum Sangrium, & Cherio Ferdinandum Lofredinm præfecit; & ad expugnandam Albam continuò duxit. Animaduerſo autem eius urbis ſitu ultra Tanarum amnem tormenta perducta conſtitutáque ſunt, eo Vaſtii iuſſu, ut binæ & penè inter ſe coniunctæ quaſſationes fierent, quarum altera Hiſpanis, al- C
tera Italis ad inuadendum erat aſſignata; quòd Germanis parcendum idcirco Vaſtius iudicabat, tanquam campeſtri prælio aptioribus, quam ſubeundis muris; quòd id munus agiliora militum corpora atq. expeditiores animos requireret. Erat in caſtris euulgatum quoſdam Hiſpanorū ſigniferos acerbis à Vaſtio uerbis fuiſſe caſtigatos, quòd ſibi & gregariis ſuis, pro cono parua uexilla galeis imponere iuſsiſſent; ut pote qui antè alios ad promerendam laudem, ac murum & prima pericula ſe ſubituros inſolentius iactaſſent, nec demum murali in pugna oſtentatæ audaciæ fortiter reſpondiſſent; qua obiurgatione Hiſpani in uniuerſum permoti, quod Claraſci perficere nequiuiſſent, Albæ ingentibus animis ſe præſtituros teſtarentur, exorta inde apud Italos æmulatione, quòd ſibi præripi decus indignarentur; cuius obtrectationis is extitit ſucceſſus, ut Itali proximos loco Hiſpa- D
nos æquandi aut ſuperandi cupiditate, antè acceptum ſignum, manipulatim ad curſum ſe incitarent, & in præruptum murum, nec ſatis quidem apertum euolarent. Hac inſana ſed planè decora quorundam ſigniferorum properantia accidit ut multi uiri fortes intra urbem irrumperent, & Cæſariana uexilla, cum intus ab hoſtibus, tum extra à Vaſtio totóq. exercitu in ſummis mœnibus & decuſsis muri pinnis ſpectarentur. Sed Iulius Vrſinus introrſus à muro ad iactum lapidis firmam munitionē erexerat, ex uimineis iurriculis more militari gleba & ceſpite repletis; atque etiam accelerandi cauſa ligneis ibidem uinariis doliis contra hoſtes conſtitutis; quo munimento cohortes tutæ à maioribus hoſtium tormentis, quòd eſſent depreſsiore in loco, in primos hoſtium ſubeuntes, incenſis ſclopettis glandium procellam effunderent, atq. audacter munitione egreſsi ingredi auſos, quominus ferociter inuaderentur, reiectos extra in præceps propellerent. Qua repenti- E
na ſcandentium perturbatione, Antonius Lofredius Cicchi ſenatoris Neapolitani filius, qui primus in murum euaſerat, impigrè reſiſtens occubuit, & Scipio Montebelliæ cohortis ſignifer proſtratus, cum uexillo captus eſt; Marcus uerò Priuernas, qui primum illato ſigno uirtutis decus affectarat, ita ſe explicuit, ut incumbente hoſtium multitudine, incolumis cū uexillo ad ſuos reuerteretur. Neque enim facilè qui primi ſubierant à ſubſequentibus confirmari poterant, quum magno caſu ingens & uetus populi arbor, quæ erat interiore in aggere, forte ſuccisa hoſtilis tormenti ictu, tranſuerſa ita procidiſſet, ut ea caſus inclinatione tanquam noua munitio obiecta, irrumpentibus magno eſſet impedimento; proptereáq. irrito conatu, qui iam aſcenderāt, pulſi ab interiore hoſte, & iniquitate loci deterriti, omnes extra proruerent, quibus ſeſe recipientibus grauior incidit clades ab

infimo

A infimo propugnaculo,quod erat emiuens in foſſam,& ſua proiectura hoſtium latera cou
ſpiciebat. Id erat concameratum lateritia teſtudine,& per idoneas feneſtellas ex occulto
emittendis tormentis facultatem præbebat, Caſæmactæque militari nomine uocabatur.
Hanc cum manu ſclopettariorum tuebatur Marconius Volaterranus, qui certos atque
mortiferos ictus è deſtinato ſeſe recipientibus inferebat,& niſi fumus admodum denſus
interius ſpatium nullo ad effugium inuento foramine,multa edita caligine,ſclopettarios
præpediſſet,magnum profectò hoſtium uumerum inde tanquam ex inſidiis interfeciſſet.
Hic ille eſt Marconius qui apud Viennam,uti ſupra memorauimus,Italicas cohortes ad
arma conſternatas,& multis de cauſis nequaquam in Pannoniæ præſidio hyemandum
cenſentes,turbulentiſsima concione in caſtris habita,perpulit ut in Italiam redireut. Eo
B ex Caſamacta periculo,pòſt uon paruam militum iacturam,animaduerſo,Vaſtius rece-
ptui cani iuſsit,ut aliunde tormenta aptius & efficacius admoueret, quum Iulius audacia
& multitudine Cæſarianorum perterritus,deſperáuſque opem ſibi alicunde ferri poſſe,
quòd nihil de Gallicis auxiliis audiret,ad exemplum Fregoſii ſe dedidit;hiſdem ferè cõ-
ditionibus quibus ille Claraſco exceſsiſſet; ſed aliquanto iniquiore ſorte, quoniam ab his
qui præſidio dati,ut in fines Gallicos deducerentur,excedentium impedimenta, latroci-
nii modo,iu itiuere direpta fuiſſent. Neque eam illatam uim,admiſsúmq.iniquè facinus
Vaſtius niudicauit,quanquam prædatores equitum præfectos,& in his Roſalium,& Iua
niam Hiſpanos,& Bellottum Sequanum,Epirotámque Zucerum,ſeuerißimis uerbis ca
ſtigaſſet. Alba iu poteſtatem redacta,motis caſtris ad Penarolum illico contendit,eo ani-
C mo,nt id oppidum,quod tormentis expugnari non poſſet propter loci uatura atq. arte
muniti difficultatem,longa ſaltem obſidione fatigaret;Taurinóq. ſimul cõmeatus ſpem,
quantum excurſionibus effici poſſet,paulatim abſcinderet. Hoc tanto rerum ſucceſſu Va
ſtius ſupra recepti Caſalis nictoriam mira celeritate partam,Cherio demum & Claraſco,
atq. Alba urbe intra octauum atque uigeſimum diem fortiter expugnatis,priſtinam uir-
tutis ſuæ animíque magnitudinis opinionem,uon modo apud Cæſarem, ſed apud æmu-
los,ipſóſq. etiã hoſtes mirificè confirmauit & auxit. Hiſdem diebus quibus Vaſtius ex-
pugnatis,aut deditione in poteſtatem redactis aliquot oppidis aduerſus Gallorum duces
proſperè bellum gerebat,Florentini exules repetendæ rurſus Etruriæ conſilium ſuſcepe
runt,cohortante Saluiato Cardinale,& concitantibus Gallis,ut undique Cæſaris uires di
D ſtrahereut. Iu id bellum Philippi Strozzæ perſona poſcebatur,quia eſſet ſummæ exiſtima
tionis inter exules, & maximè pecunioſus haberetur. Sed uti erat armorum imperitus &
parum fortis ad perferenda caſtrenſium laborum incommoda,negabat ſe id munus eſſe
ſuſcepturum,ne poſtquam duo ipſius liberi Petrus atque Robertus his periculis immiſce
rentur,nullum ipſe ſalutis & Fortunarum diſcrimen eſſet aditurus. Hæc ita firmo animi
decreto differebat,ut Petrus filius gerendi belli cupiditate iuueniliter inflammatus, pa-
trem ipſum uehementi,& planè inuerecunda obiurgatione caſtigaret, uec obſcurè ei a-
trocia commiuaretur,ſi in ea ſpe recuperandæ patriæ tot patritiis deeſſet,& nihil ſibi ge
nerosè conandum eſſe ſtatueret. Quibus uerbis Philippus à filio, quem unicè dilige-
bat, uel reluctans expugnatus,ſeſe nou modo ſocium,ſed etiam urgente fato anteſigna-
num præbuit. Inter armatos exules eminebat ipſe Petrus Strozza,& Bernardus Sal-
E uiatus Cardinalis frater, conſtanti, compoſitóque iugenio uir,militiæ maritimæ aſſue-
tus. Hi Capinio Mantuano operam nauante, cohortes apud Mirandulam conſcripſe-
rant,& Bononiæ conductis paſsim militibus copias auxerant,quòd Pontifex eius cõſilii
gnarus, & non occultus uti credebatur belli concitator,hæc fieri pateretur. Fauebat autẽ
exulibus mirificè Hieronymus Pepulus Bononienſis, cuius erant multæ in Apœnino
montanorum hominum clientelæ,deſcendentibúſque in Etruriam,tuta itinera per pater
nas poſſeſsiones,ſuggerendis cõmeatibus opportunas demonſtrabat. Hæc tametſi occul
tè apud Bononiam pararentur,de his tamen ſigillatim Coſmus princeps certior fiebat,&
quãquam eſſet præſentis pecuniæ difficultate oppreſſus,quòd eas publicè ſine graui offen
ſione ciuium imperare non poterat;eas tamen ab amicis atq. affinibus mutuas exigebat,
ut militari præſidio totam confirmati iam à Cæſare principatus exiſtimationẽ tueretur.

Erant in eius conſilio præter Innocentium Cardinalē, & quoſdam togati ordinis ciues, A
Alexander Vitellius, & Pyrrhus Stipicianus acerrimi duces; iamq. ualida & fidelis mi
litum manus undiqne accerſita Florentiam iia coiuerat, nt nihil de inteſtino tumultu du
bitaret Coſmns, hortatúque ducum, aduentanti hoſti non fortiter modò repugnādum,
ſed obuiam audacter eundum decernerent. Primnm autem omnium Piſtorio cauēdum
cenſent, ne hoſtis ſtudio amicæ partis fretus, ea opportuniſsima urbe potiretur. Piſtorii
ſiquidem dnæ nigebant factiones, æternis inter ſe odiis cruentiſsimè de potentia dimica
re ſolitæ, quarum altera Guelphi nominis Cancellaria uocabamr, fauebátque populari-
bus Florentinis; altera autem erat Panciatica, Gibellinæ & Mediceæ factioni addicta.
Huius princeps erat Nicolans Bracciolinus uir militaris & maximè cruentus. Illius uerò
pari authoritate ſe duces ferebant Franciſcus Habraus è Gateſca familia, & Battns Ro- B
ſpilloſus. In hunc etiam modum Piſtorienſis erat diuiſus ager, ut Panciatici planis & cā-
peſtribus in locis nobilitate atquę diuitiis præſtarent; Cancellarii autem montanis in lo-
cis numero ampliore hominum æquatis opibus ualerent; propterea fiebát ut Coſmus
Panciaticæ factionis uires, introductis in nrbem eiuſdem factionis agreſtibus, confirma
re contenderet, ex aduerſo exules concitatis ad arma Cancellariis inuadēdæ urbis ſpem
conciperent. Sed Coſmus confirmandos nominis ſui ſtudioſos militari præſidio, atque
urbem tuendam exiſtimans, Piſtorium præmiſit Federicum Moniacutum cum dnobus
delectorum peditum uexillis; accerſitúſque è ſummis montium pagis Caſtagniuns Tana
rins Panciaticis fauens cum multitudine armatorum ſuæ factionis deſcendere parabat.
Qnibus cognitis rebus exules per Mattanam Cutellianū ſeditioſum & ſanguinarium ho- C
minem, & eum, quem diximus Battum, ſæua incendia in aduerſæ factionis ædificiis exci-
tari iuſſerunt, nt Panciatici conflagrantium Penatium ſuorum terribili calamitate addu-
cti, ad uindicandam iniuriam elicerentur, Piſtorióque exire, & ad ſua defendenda profici
ſci, nec ideo Coſmianis rebus ullam opem ferre cogerentur. Iam exulū copiæ per Apœ-
ninum ad Fabricam uicum peruenerant, aliquanto lentius & tardius quam expediret, cō
fectis itineribus; quòd in iugem bidui pluuiam incidiſſent, ita nt eorum principes Philip-
pus atque Valorius cupiditate inuiſendæ Etruriæ fatali feſtinatione reliquos anteire ma-
turarent, & ad montem Murlium nſque deſcenderent, exiſtimantes eius regionis homi-
num ſtudia ad occupandum Piſtorium, inuadendámque Florentiam ſibi minimè deſu-
tura, quòd propinquas & ualidas uires traherent, quibus nullo modo Coſmus reſiſtere D
poſſet, qui neque diu alere copias ſine pecunia poſſe, nec quas haberet aduerſum ſe edu-
cturus crederetur; ne ciuitas parata ad recipiendam libertatem tumultu excito; tanquā
præſidio nudata, rebellaret. Mons Murlius collis eſt in extremis Apœnini radicibus
qua deſinit in campos, metæ modo in acclive faſtigium eductus, prææltam in ſummo an-
tiqui operis habens domum inſtar arcis, duplici muri corona, ſed ea uetere & paſsim col
labente permunitam, cum lata area amœniſsimi proſpectus. Eam arcē ademptam olim
Florentinis, Caſtruccium Lucenſium Tyrannum adiecta munitione confirmaſſe anna-
les tradnnt. Totus collis undique olea, uite, & pomiferis arboribus ita eſt conueſtitus, ut
certis etiam gradibus ubi fruges ſerantur aratrum admittat. Viæ militari imminet, qua à
Piſtorio Florentiam itur. Ab hoc ſeptem milibus paſſuum, à Prato autem tribus diſtat.
Tanta uerò fiducia exulum principes in ea uilla conſtiterunt, ut nihil omnino timerent, E
& Valorins uillam ſuam, quam Baroniam uocabat, ab ſe non ciuili, ſed regio propè ſum-
ptu ædificatam, tertio inde ſtadio ſecurus inuiſeret, ſpatiaretúrque ocioſus in xyſto, uil-
licū de futura uindemia, ſpéque oleæ, & de prouentu inſitarum arbuſcularum, & de per
dicum aucupiis diligenter interrogans; ſic ut nonnulli mirarentur hominis inſaniam ſu-
pra modū, priuatæque Fortunæ conditionem ædificantis, & nihil ille de aduerſo rerum
euentu, quem Fortuna temerè progreſsis aduceheret, dubitare uideretur. Philippus con-
tra cæco perculſus metu, ut qui nullum circa ſe præſidium cernebat, deambularet ſolus,
& ſæpè ſciſcitaretur Zanobium Nerlium uillæ dominum an in tuto eſſet; nec ſuſpirare
deſineret, donec procul conſpectis Petri filii uexillis animo ſeſe confirmaret. Petrus enim
ut præſidio foret his qui inermes montem Murlium proceſſerant, diſiunctus à graui co-
piarum

A piarum agmine prouolarat, caſtráque ad radices montis iuxta uiam militarem collocarat, conſtitutis idoneo in loco quatuor minoribus tormentis, quæ ſecum aduexerat. Nec multo pòſt Fedinus ex numero exolum impiger & audax, cum aliquot equitibus prædatum emiſſus uſque ad Pratum, ereptos agricolis boues, & minoris pecoris aliquã tam prædam ad exoles retulit, improbante id factum Philippo, qui intempeſtiuo atque improbo militum ſuorum maleficio ſuſceptæ pro libertate adipiſcenda expeditionis nomen fœdari nolebat, indignabatúrque mirum in modum, quòd Battus & Mattana ueteribus factionis odiis ſtudentes, ſæuo incendio cuncta prope eius tractus domicilia deleuiſſent, quaſi Barbarorum more incendiis & cædibus ex uſu uictoriæ ſæuituri forent, quum incolæ beneficiis atque humanitate, parcendo, nec factionum agnoſcendo
B odia, alliciendi & conſeruandi, potiuſquàm detrimentis afficiendi non inſanis ducibus uiderentur. Præmiſerat Coſmus ad Pratum equitum turmas duas duce Poctio Inſubre, Roſa item Victſo patriis ueterano impigro cum expeditis ſclopettariis equites conſequi iuſſo. Poctius explorandi cauſa uſque ad hoſtes proceſſerat, leuíque pugna edita, amiſſis duobus equitibus retroceſſerat. Huic tendendas inſidias tanquam inconſultè iterum erupturo Strozza ratus, Sandrinum Filicarium cum iuſta manu ſclopettariorum, Paruſianæ uillæ tectis (ea eſt militari in uia.) ſeſe occultare iubet, nec ſe commouere donec hoſtile euntis Poctii agmen pertranſeat, quod demum à tergo inuadi deberet, ut Poctius interclusus à tergo ſimul & à fronte cæderetur. Ipſe enim Strozza è caſtris ſuis ſtadia duo progreſſus ad pontem torrentis aquæ delectorum ſigna ſtatuerat. Sed longè
C aliter quàm putarat inſidiarum euentus cecidit. Coſmus enim de conſilio ſuorum ducum in celeritate ſummam belli rationem reponens, adoriendos hoſtes eſſe cenſuerat, antequam reliquiæ eorum copiæ quæ ſequebantur, primo agmini Strozzæque ſeſe iungerent. Rei gerendæ conſilium hoc ordine explicatur, ut ipſe Coſmus in urbe cõſiſtat, emiſſáque Margarita Auſtria, ut Piſis tanquam tutiore in urbe commoretur, bellica munia Vitellius & Pyrrhus ſuſcipiant, maximéque occultata profectione noctu ad hoſtes contendant. Cæterum Coſmus qui Sarmentum cum Hiſpanis è Feſulano agro acciuerat, aſtutò conſilio eis deſignari pararíque hoſpitia certis in urbe regionibus iubet, ſubindéque admitti in urbem eorum impedimenta, & inutilem ſeruitiorum turbam, ut ſpecies ingreſſuri præſidii hoſtium ſpeculatoribus præbeatur. Primis autem tenebris obſe
D rari cunctas urbis portas præcipit, ne quiſquam exeat, & Hiſpanorum cohortes extrorſus præter mœnia, ad Pratum iter intendere iubentur. Parent Hiſpani egregiè Sarmento duci ſuo, & plenis paſſibus ire pergunt. Interim per portam arcis Alexander & Pyrrhus Italicas cohortes educunt, eáſque Rodolphus Baleonus cum equitatu ſubſequitur, & omnes ſimul Pratum intempeſta nocte perueniunt. Nec quieſcendi ultra ſemihorã, qua paratis obſoniis & poculis modicè ientarent, ſpatium militibus datur. Nec mora Vitellius educit agmen, præcipítque Gaſpari Pratenſium iuuentutis præfecto ut occludat portas, caueátque diligenter ne quiſquam egrediatur, qui certum nuncium de aduentu ſuo itineréque ad hoſtes perferre poſſit. Hòc uerò ordine ad hoſtes cõtendit. Præibat cum ſua prætoria cohorte, atque expeditis ſclopettariis Borgheſius, cui cum turma equitũ cohærebat Poctius. Hos modico interuallo cum Italicis cohortibus ſub-
E ſequebatur Otho Montacutus, eius agminis frontem lectiſſimis centurionibus firmatam ita perducens, ut ei Rodulphus Baleonus uniuerſos quos habebat equites ad dextram applicaret. Succedebant peditum agmini ipſi duces Vitellius & Pyrrhus, ſecundum uerò eos Sarmentus Hiſpanos accelerare iubebat, qui ideo in poſtremo agmine collocati erant, ut tanquam ſubſidiaria acies quantum fieri poſſet integra atque intacta ſeruaretur, quòd in his extremis cohortibus Etruſci imperii ſalus conſtaret. Eo modo incedentes Coſmianæ copiæ, ad Paruſianam quam diximus uillam, ubi Sandrinum in inſidiis à Strozza collocatum fuiſſe diximus, peruenerunt, neminéque hoſtium ſe commouente, ad pontem & ad Strozzeana demum caſtra contenderunt. Neque enim uti iuſſus erat Sandrinus ſibi prius erumpendum eſſe iudicabat, quam hoſtile agmen, quod exiguum fore putarat, totum pertranſiret. Atque ita quum maius & continens totius

exercitus agmen,uel obſcura nocte tranſire cerneretur, ut ducis ſui imperio pareret, A
erumpendi occaſionem amiſit,ſéque eiiciens extra uiam militarem altiore circuitu, ad
pontem,ubi Strozza conſtiterat,regredi cœpit. Sed is fuit properantium hoſtium,equi
túmque inuadentium impetus,ut Strozza deceptus ſuo conſilio funderetur,& ut qui-
dam exiſtimant,quum pugnando reſiſteret,ignotus ab ignoto equite caperetur, ſed ſe
fœlici conatu è complexu hoſtis ſtatim,ut erat nixu ualidus & pedibus uelox eriperet,
hoſtes uerò in caſtra eius,uti nulla munitione conſepta,eodem curſu peruaderent; ca-
ptíſque à Borgheſio tormentis, ea repente diriperent; quod Strozzeani nullo ordine
conſtitutis,nec diſploſis his leuiſſimis falconibus, tanquam perturbati & diſiuncti uiri-
bus,in fugam præcipites ſe dediſſent,nemine conſiſtere aut in unum corpus ſeſe con-
globare auſo,quoniam uti in tenebris accidit,Aurora forte nymboſior omnem ſpecta- B
tæ uirtutis & ignauiæ caſum abſconderet. In eo tumultu Michaël Angelus Romanus
Strozzeanæ turmæ præfectus impigre reſiſtens equo deturbatur,& capitur. Ipſi Baleo-
no equus per armos glande traiicitur. Cadit etiam conſtantiſſimè repugnans Ioannes
Maëſtraccius è Togata Gallia uetus centurio,paucis quidem interfectis, aut uulnera-
tis,ſed multis captis,quum Baleonus cum equitatu diſpalatos, & in montes effugere
conantes,per tria miliaria eſſet conſectatus. Eo tam leui certamine Vitellius potitus ho
ſtium caſtris,uexillis,atque tormentis,tanquam re bene geſta,regrediendum eſſe iudi-
cabat,ne ſuperuentu Saluiati cum iuſtis copiis, qui non amplius quatuor milibus paſ-
ſuum abeſſe,& properare dicebatur,partæ uictoriæ ſucceſſum in diſcrimen adduceret.
Sed Pyrrhus atque Otho reclamantes fœlici cœpto audacter incumbendum,expugnã- C
dámque omnino arcem,ubi hoſtiũ capita eſſent, ſine conſilio,nudatáque integro præ-
ſidio,utendum Fortuna cenſebant. Atque ita concedente Vitellio,& Hiſpanos cohor-
tante ut ad prædam Italos ſubſequerentur, Otho portam primæ munitionis quæ in
aream exteriorem perducit,occupat,aliquot ibi utrinque deſideratis,& ad alteram por
tam facto impetu prouolat,quæ per aream in uillam arci, ut diximus, ſimilem, adi-
tum præbet. Hanc exules interius tumultuaria materia obſtruxerant, deſertáque co-
rona exteriore, quæ podii effigiem oſtendit,ſeſe in ſuperiorem pinnatam ædificii par-
tem contulerant, inde ſclopettis & prægrandibus ſaxis ſeſe defendentes. Sed ita eius
inferioris coronæ ſpatium undique Coſmiani occuparant, ut nemo ex propugnatori-
bus caput exerere auderet, quin illico pluribus ſimul glandibus peteretur. Oppu- D
gnantibus tamen maximè infeſti erant tres ſclopettarii qui è ſacra turre exterioris
templi terga & latera ſcandentium atque inuadentium deſtinatis ictibus feriebant.
Dum aliquandiu acriter certaretur, & iam cecidiſſent nonnulli, & antè alios cohor-
tium præfecti Mendula Salentinus, & Sebaſtianus Piſanus, Otho fores coniectis faci-
bus eo euentu ſuccendit, ut flamma intus congeſtam in aditu materiam omnem cor-
riperet,ardereque iam coniuncta portæ cœnacula inciperent,& totum cauedium ſupe
rioráque arcis cœnacula,ubi exulum principes erant, fumo & terrore complerentur,
eóque trepidantius quòd Caccia Altouitus egregiè prudens & fortis peditum præfe-
ctus,in defendenda porta cecidiſſet, qui ſolus ab initio locum tanquam hoſtium auda-
ciæ expoſitum,aut propere uel tumultuario aggere muniendum,aut celeriter deſeren-
dum eſſe cenſuerat. Milites quoque per ſubterranea loca, quod ædificium ſubſtru- E
ctionibus impoſitum, ſubtus ubi ciſterna erat,totum erat permeabile,in ſuperiora re-
uulſis ferreis feneſtræ clatris emergebant, ita tamen ut nonnulli properantes incum-
bentium reliquorum impulſu uti in obſcuro facilè accidit, in ciſternam nullo ad os
circunſeptam podio præcipites darentur, & demum portulam quæ in læuo latere
arcis erat aperirent. Interim nihil incendii flammas aut prunas ueritus Otho, uti
erat protectus armis, ſcuto ad os prælato, per ardentem portam irrupit. Huuc pa-
ri audacia & contemptu ignis alii atque alii ſecuti, cauedium, & circumambientem
porticum occuparunt,exulibus iam extremo uitæ metu adeo perculſis,ut uelum è fene
ſtra proferrent,quod erat deditionis ſignum,momentóque temporis occupata ab ho-
ſtibus arce, exules ad unum omnes capiuntur, Bambalino Aretino audaci cohortis
præfecto

A præfecto, Philippum Strozzam ſibi notum comprehendente, qunm ſe Strozza Alexan-
dro Vitellio commēdaret. Nec mora Vitellius & Strozzam & reliquos equis impoſuit,
Florentiámque perduxit. Vnus qui expeti poterat Petrus Strozza fœliciter (ut diximus)
elapſus, ad Saluiatum cum uniuerſis copiis aduentantem peruenit. Eadem nocte horáque
qua hæc ad montem Murlium fiebāt, fœlici quodam augurio, geminata uictoria Coſmo
affulſit, nā egreſſus Piſtorio (ubi conſtitutū fuerat) Federicus Mōtacutus Othonis frater,
Cancellarios ad Abbatiam quā uocant Pactianā adortus, quū uiri agreſtes armatæ cohor
tis impetum minimè ferrent, ipſo Mattana interfecto, Battóque fugato, ac reliquis cæſis &
profligatis, uictoriam retulit, Bracciolino in aduerſæ actionis inimicos uſque adeo im-
maniter animi ſæuitiam effundēte, ut captum & deditum imberbem nobilis familiæ ado
B leſcentem cruenta manu iugularet. Battus ipſe pernicitate pedum uſus euaſit, Franciſcus
uerò Habraus, qui ad Poggolinum ut diximus conſtiterat, ut Tanarianos deſcendentes
inuaderet, fruſtra totam noctem obſeruarat, audita & conſpecta oculis ſociorum cala-
mitate, qui cum Mattana fuerant, & cognita ex crepitu ſclopettorum montis Murlii
expugnatione, eodem curſu quo Battus ad Saluiati copias ſe recepit, quò iam Pe-
trus Strozza peruenerat, certum cladis acceptæ nuncium perſerens, & Saluiatum ad-
hortans, ut deſcendere maturaret, & hoſtibus diſſolutis ac præda occupatis uictoriam
eripere uellet. Sed ille ipſo Strozza cautior, negauit in id iuniperetum (aſpera &
ſenticoſa loca eius itineris oſtendens) ſe demiſſurum; quas tamen haberet copias &
tormenta, poſtquam inſenſæ Fortunæ reluctari non liceret, maturo tutóque reditu ſer
C uaturum. Atque ita tranſuerſis Alpium tramitibus per Ferrarienſis ditionis fines, Mi-
randulam iterum cum Capinio ſe recepit. Nunciata eſt Coſmo uictoria, quum eſſet in
templo Nunciatæ Dei paræ uirginis, ut ibi pro ea uitæ uota ſuſciperet, quæ ei cumula-
tè lætior extitit, quòd ipſis Auguſti calendis inciderat, quo fœlici die Auguſtus Cæ-
ſar olim nutantis imperii nomen Actiaca uictoria confirmaſſet, quum ipſe Coſmus eun-
dem, uti Auguſtus, horoſcopum in genitura nactus Capricorni ſydus pro argumento in
inſignibus geſtare conſueſſet. Peractis ſacris reuerſus domum, productos ad ſe exules eá
fronte ſuſcepit, ut nihil uictis inſultaret, ſed dubia ſeueritatis & lenitatis ſigna miſeris re-
linqueret; blandè monens, ut eodem animo, quo bellum ſuſcepiſſent, aduerſi exitus For-
tunam ferrent. Exinde minoris claſſis captiui, qui antea damnati iudiciis, & recenti facino
D re maieſtatis rei fuerant, in foro pars ſecuri percuſſi, pars laqueo necati, triſte ſpectacu-
lum populo præbuerunt. Principes autem Valorius ipſe cum Philippo filio, alteróque
Philippo gentili ſuo, eius Nicolai filio, qui á Leone Pontifice detecta Boſcolana coniura-
tione ſumma clementia ſeruatus fuerat, & ſecundum hos ipſe Antonius Franciſcus Albi
cius, turbido inſtabilíque ingenio uir, & ùetus peracerbúſque exul, rerum capitalium iudi
cibus octouiris atque tortoribus traditi, confeſſique cuncta conceptæ perfidiæ atque ma-
lignitatis conſilia, in carcere ſecuri percutiuntur, cadaueráque eorum affinibus maiorū
ſepulchris inſerenda conceduntur, lætantibus eorum ſupplicio pleriſque ex populari fa-
ctione ciuibus; quòd ipſi iidem Albicius atque Valorius uel ſeras ueteris delicti merito
uitæ exitu pœnas darent; quando eos detrudendi è ſummo magiſtratu decennalis dictatu
ræ, atque urbe expellendi Petri Soderini, authores & principes antè uigintiquinque an-
E nos fuiſſe meminiſſent. Ab his enim ereptam ciuitati libertatem, Mediceorúmq. inductū
dominatum, quem tyrannidem uocarent, uel parū libero ore prædicabant. Ambo enim
ab eo facinore edito, qnum honeſtiſſima tuliſſent præmia, rurſus à Medicæis deſecerant,
Albicius, qunm peruerſo eius ingenio nullus gratiæ uel dignitatis locus, nullúmque ex-
traordinariæ liberalitatis præmium in patria ſatis placeret; Valorii uerò profundæ cupi-
ditati nullæ opes quantumuis magnæ ſatis forent, utpote qui uecordi ſuperbóque inge-
nio ad ſummum ciuitatis imperium aſpiraret; uſque adeo malè occultatis ſenſibus, & à
Philippo Strozza, ipſóque item Albicio diſſentiens, ad montem Murlium in deliberatio
ne, ad iurgium intempeſtiuámque altercationem contumelioſis ferè uerbis deſcenderēt,
& unuſquiſque cæteros celeritate præcurrere, & præoccupare in urbe hominum ſtudia
niteretur, quæ ipſis præproperis immatura feſtinatio proculdubio perniciem attulerit.

Horum ſiquidem trium diuerſa erant conſilia, ſicuti in quæſtionibus & tormentis protu- A
lerunt. Valorius, ut diximus, ab ætatis honore dominatum affectabat perpetuæ dictaturæ
nomine, ſicuti antea Soderino obueniſſet. Philippus populari fauore, & gratia totius iu-
uentutis, quam comitate, largitione, honeſtiſque atque inhoneſtis artibus, uti tum urbis
mores ferebant, ſibi cõciliarat, ualidiſſimè ſubnixus, & uti habebatur pecuniæ ditiſſimus,
ac affinitatibus potens; liberum ſupra magiſtratus omnes iucunda conditione principatũ
in urbe ſibi deſtinabat, Laurentio Medici proſocero ſimilis euaſurus. Cæterum Albicio
nihil niſi turbulentum cogitanti ea mens erat, ut in ueteres inimicos odium exerceret,
eorúmque ſanguine & Fortunis truculentum exaturaret animum. Quibus de cauſis, uti
ueriſſimo conſtat argumento, Philippus Strozza Valorii immodicam ambitionem, &
diram Albicii crudelitatem prædamnans, utrique necem afferre cogitauit, quum in eo- B
rum cædem allecti præmiis, ſe promptiſſimas manus allaturos pepigiſſent, Sandrinus Fi-
licarius, & Cecchinus textoris filius, iam pridem ab adoleſcentia Philippo addictus. Hic
in fuga captus, perditorum more in foro ſuſpenſus eſt; ille è prælio effugiens, aliquantò
pòſt, quum in ſuſpicionem mutatæ fidei Strozzis ueniſſet, ab his (ut fertur) Ferrariæ tru
cidatus eſt. At quum diu Strozza in arce à Vitellio, & demum à Ioanne Luna, cui arcem
tradi Cæſar iuſſerat, cuſtodiretur, miſérque auro oblato, & datis impensè muneribus ſeſe
redimere fruſtra contenderet; ad extremum Coſmus à Cæſare impetrauit, ut ſibi trade-
retur de nèce Alexandri atque Hippolyti Cardinalis quæſituro. Quod ubi Philippus re
ſciuit, ne perferre immitia tormenta, & in perniciem amicorum arcana fateri, & indignã
natalibus ſuis necem ſubire cogeretur, animum tam generosè quàm impiè deſpondens, C
gladio, quem Hiſpanus carceris cuſtos temere exiens reliquerat, gutturi appoſito, eo ni
xu & corporis pondere incubuit, ut quũ exeuntem Hiſpanum adacto ſtatim uecte oſtio
excluſiſſet, nec cito poſtes cardine reuelli poſſent, patefacto aliunde ingreſſu exanimis
cruento in pauimento reperiretur; relicto in menſa chirographo, quo teſtabatur, ſe qui re
ctè uiuere neſciuiſſet, generoſo animo uitæ & miſeriis finem impoſuiſſe. Indignus certè
eo uitæ fœdo exitu, quum ingenio erudito, apprimèque liberali, ſummè gratioſus apud
ciues, & elegantiſſimus euaſiſſet, niſi de ſuperis atque inferis male ſentire, apertiúſque il-
ludere Chriſtianæ diſciplinæ præceptis, eſſet ſolitus; atque inde procaciùs quàm deceret
Veſtalium uirginum amoribus ſeruire crederetur. Ferunt Coſmum miti ingenio clemẽ
tiæ laudem excipere paratum, ſeruare Strozzam quàm ſupplicio afficere maluiſſe, quòd D
Ioanni patri amicorum atque ſodalium intimus fuiſſet; nec ſuopte ingenio, ſed Petri filii
impulſu, & inimicitias, & deniq. fatale bellũ aduerſum ſe ſuſcepiſſet. Quod ideo credere
facilè fas ſit, quum in eadem cauſa Paulum Valorium, ipſius Bartholomæi ſupplicio dam
nati filium, Philippique Strozzæ generum deſignatum, Bracciúmq. item Guicciardinum,
Verium Caſtellionem, T. Caniſianum, & Chiurlium Macchianellum, quos iure occide-
re poterat, diuturni tantum carceris pœna dignos iudicaſſet; & Ioannem Adimarium,
Americúmque Antinorium, & Lepronium Rinerium ab Hiſpanis captos, ſeſe pecunia
(quum æquo iure id poſſet uetare) redimere permiſiſſet, quòd parcendum edendis ſup-
pliciis, & finem acceptæ iniuriæ, conceptóque odio imponendum arbitraretur, & gentili-
bus damnatorum bona liberaliter adiudicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVIIII.

CÆSAR ab Hiſpania per mediam Galliam in Belgium profectus,
non Gallorum modo ſuopte ingenio exoptata facilè credentium,
ſed principum omnium animos magna pacis expectatione ſuſpen
derat; Neque enim periti rerum, qui æquiſſimo iudicio, & ſtudio
maximè libero uigerent, fieri poſſe exiſtimabant, ut regum longè
maximus, ingenio grauis, & ueræ gloriæ percupidus, Franciſci re-
gis antiquas ſpes publico omniũ conſenſu confirmatas, diutius fru
ſtraretur, quum tanto apparatu, tantiſque honoribus exceptus,
nihil apud generoſum regem de ſalute ſubdubitans, uultúque maturæ pacis ſpem præ-
bens, clariſſimas Galliæ urbes percurriſſet. Poſtularat quoque Cæſar à Pyrenæis digreſ-
ſus, ut legati communi conſilio ad Venetos mitterentur, qui nunciarent deterſa animis
odia, amicitiámque ſubinde ſyncera fide renouatam, ea mente ut præclaro fœdere icto,
conſiliiſq. Chriſtiana pietate digniſſimis ingenti animo ſuſceptis, in Solymanum dirum
uerúmque hoſtem totius Europæ arma uerterentur. Deſcenderant itaque, ut legationi
e maior ineſſet authoritas, cum ornatiſſimo comitatu ipſe Alfonſus Daualus, Cæſaris in
Italia dux ſummus, & Hanebaldus ab inſigni fide & uigilantia Gallicis copiis ad Taurinũ
præpoſitus, exceptique fuerant admirabili pompa; quum eis Landus princeps ſolenni tha
lamego, quod bucentaurum uocant, & multis exornatis triremibus occurriſſet. Erãt tum
Veneti ab recenti Turcico bello uariis acceptis incommodis uehementer afflicti. nam
præter Corcyram, multis millibus hominum in ſeruitutem inde abductis, latè uaſtatam
deformatámque crudelibus incendiis, & Obrouacium in Illyrico infœlici temeritate ten
tatum, etiam Creta, & inſulæ Cyclades grauiſſimas clades acceperant, negotiatoréſque
Veneti non modo Byzantii, ſed tota quoque Syria ac Aegypto capti, in cathenis ſerua
bantur, bonáque eorum & pretioſa mercimonia Barbari præſides in fiſcum retulerant;
neq. ſublato cõmercio & deſerta nauigatione ulla ſpes erat exercẽdæ mercaturæ; ob ſdq.
priuatæ opes, quibus publicæ ſteterant, euerſis multorũ Fortunis cõcidebant, adeo ut pòſt
pacem ad Hidruntem unius trierarchi turbido inſolentique ingenio abruptam, temere
ſumpſiſſe arma aduerſus tãtum hoſtem, improuidéque fœdus cum Cæſare percuſſiſſe pœ
niteret, cum periculoſi belli, cuius prima uulnera damnáque ad ipſos recidiſſent, prægra-
ue exitioſúmque onus ſe ſubiſſe perſpicerent, in nullam præſertim ſpem uictoriæ terre-
ſtris, ſed debellandæ tantum claſſis, cuius animi ac uirium nuper cum ignominia ad Leu-
cadem periculum feciſſent. His de cauſis à Solymano inducias impetrarant, adiuuan-
te, uti ſupra memorauimus, Gallorum rege, qui eos à fœdere amicitiáque Cæſaris diuel-
lere cupiebat, ut Auriana demum claſſis numero longarũ nauium impar Hariadeno ua-
cuam maris poſſeſſionem concedere cogeretur. Induciarum uerò iam prope totum tem
x pus effluxerat, inciderátque Venetiis tanta inopia frumenti, ut ſæua fames in propinquo
ſpectaretur, neq. eos Cæſar, uel id ex fœdere poſtulantes, frumento Siculo ſubleuabat;
quòd tum multo grauius quàm antea uectigal aſportantibus impoſuiſſet, adeo ut illud tri
tici uenalis pretio & uecturæ pariter æquaretur, nec ulla omnino paratior ſpes erat frumẽ
ti comparandi quàm è Macedonia & Græcia, ſi cum Solymano ad antiquam pacem ami
citiámque recurrerent. Is enim paucis antè annis pari penuria laborantes liberaliter adiu
uerat, ingenio nequaquam Barbaro, præfatus inhumanum eſſe & principe indignum ex
aliena calamitate lucrum expectare, quum alendos iudicaret, qui ex ira Deorum immor
talium interceptis frugibus miſerabile uitæ periculum ſubirent. His de cauſis pleriq. opti
matium ad non dubiam ſpem auertendæ famis, antiquam pacem repetere, & tantis ſum-
ptibus, qui maximè diuturni ac intolerabiles futuri uiderentur, finẽ imponere cupiebant.

Erat quoque liberis ſermonibus euulgatum Cæſarem prᴂalto auidóque ingenlo,ſed eo A
in omnem modeſtiæ ſimulationem probè cõpoſito totius Italiæ,& denique Europæ om-
nis imperium affectare;unos autem Venetos omnino eſſe reliquos, qui obſtarent,& uigi
laoter libertatem ſuam tuerentur,quum cætera imperia inuſitato quodam,& prorſus fa-
tali arridentis Fortunæ monere,io eius poteſtatem deueniſſent.Proiode illom ualidis ſub
nixum rationibus non ioeptè quidem expectare ex eo prægraui bello,ut Veneti publica
priuatáque,ac ſiogularum quoque imperii ſui urbium,conſumpta pecunia,attriti ac ino-
pes,opportuníque iniuriæ redderentur,quandoquidem ipſe Cæſar & Ferdinandus fra-
ter nõ obſcuro ſed diuerſo iure ſeptem illis Venetiæ urbibus immioerent,quas antea Ma
ximilianus auus Gallo coniunctus,armis cœpiſſet.apparebat enim ſocias ciuitates ſi pe-
cuniam conferre cogerentur,uti acerbius expilatas,fidem facilè mutaturas;quum duorũ B
fratrum conſilio concitatis Germanis,qui ondique fines clauderent,repeotioum bellum
inferretur. Propterea ſenatus,magnopere dubius,in ancipiti ſententia uerſabatur.hor-
rebat enim Turcarum arma à ducentis annis Veoeto nomioi ſemper funeſta,inſtantem
timebat famem,obſcuráque Cæſaris conſilia ſuſpectabat , quarum rerum pericula , una
ſtatim cum Solymano coofecta pace tollerentur;ſed non deerant,qui eam uehementer
improbarent,ex ipſa ſcilicet quorundam potentium factiooe,quæ iam pridem deprauа-
tis antiquis moribus malo reipublicæ enata erat,confirmatáque demum Neapolitano fœ
dere,quo oihil toti Italiæ importunius accidit,ex obliquo ſiquidem,ut Cæſari fauerent,
pacis authores ſententiis atque ſuffragiis oppugnabaot,quando ea pax nõ ingenti modo
auri pondere,ſed maximè damnoſa atque turpiſſima duarum urbium conceſſione ab infi C
do immaniq. Barbaro redimi uideretur.Erant eæ Nauplium & Epidaurus, quæ reliquæ
ex omoibus antea bello amiſſis in Pelopõneſo Venetis parebaot : eminebat etiam io ipſa
mentione pacis ſubeundæ inuidiæ ac ignominiæ non obſcurus pudor,quũ Venetus præ-
propero decreto ac infami præiudicio,uti ſubtracto nauali apparatu,qoo plurimum pol-
leret,Italiæ oram Barbarorum claſſibus euaſtandam prodere uideretur.Is erat animorũ
habitus quum legatis à lectiſſimo ciuium ordine in curiam deductis datus eſt ſenatus.Coi
uerat autem taota hominum multitudo,ut ampliſſimo cõclaui comitiis dicato , minimè
caperetur;multi enim Hanebaldum Gallorum ducem bellica laude florẽtem intueri,ſed
omnes maximè Daualum,cum ſua proceritate & dignitate oris conſpicuum, tum rerum
geſtarum fama clariſſimum,orantem audire cupiebant.Is à latere principis exurgens,in D
hanc fermè ſententiã præclara militaríque facundia locutus eſt./ Præclara magni numi
nis,diuorúmque omnium prouidentia factum eſſe reor, ſereniſſimè dux huius ampliſſi-
mi ſenatus,ut duo longè maximi Europæ reges,qui modo perpetuis armis inter ſe con-
tendebant,nõ dubia tacti religione,io mutuos ſynceræ amicitiæ complexus deneoeriot,
in id unum proculdubio conſilium,ut cõſtituta pace,conturbatis,& tam diu affectis Chri-
ſtiani imperii rebus digoam ipſorum nomine tranquillitatem afferant , & ſuſcepto ſacro
bello tot acceptas à Barbaris clades ulciſcantur.Hoc ut uobis uiri Veneti nunciaremus,
reges ipſi nos huc miſerunt,ut pari ſtudio,quo uos ſemper arſiſſe pro dignitate huius am-
pliſſimæ ciuitatis compertum eſt,opportunè incenderemus.Vos ſiquidem unos præ om
nibus qui tantum nauali apparatu diſciplináque,& maritimis copiis ualetis,in ſacri belli,
ſperatæque uictoriæ ſocietatem aſciſcunt, & dignos exiſtimãt, qui peculiares totius uicto E
riæ fructus nanciſcamini;quandoquidem renouato conatu & coactis tot claſſium uiribus
nemo non uideat Barbaros mari omnino inferiores futuros, tametſi ſe ad Actium uicto-
res dudum euaſiſſe iactent;quum non uirtute,ſed inexpectato intempeſtæ procellæ bene-
ficio,uictrices iam prope manus noſtras euaſerint. Nobis enim certa ratiooe pietatis in
unum tantas undique uires cõferentibus,cuncta cœli & terræ maríſqoe numina propitia
aderuot,atque animos profectò,ut uinci diſcant,Barbaris eripient.Qoamobrem de ter-
reſtribus etiam copiis noſtris bene ſperare fas eſt;quandoquidẽ ad eas, quas modo Cæſar
ad Viennam ipſo Barbarorum imperatore in fugam coniecto in aciem produxerit,acceſ
ſura ſint non modo totius Galliæ equitatus & peditatus perampla auxilia,ſed ſuos etiam
magni roboris exercitus Sigiſmundus Sarmatiæ rex,religionis atque uirtutis nomine con

tra

A tra impios fœliciter pugnare ſolitus, nulla interpoſita cunctatione ſit adducturus, ſic ut de explorata iam propè uictoria minimè ſit dubitandum. Hæc itaque piè inita conſilia, quod Chriſtiano nomini ſecundiſsimè cedat, Cæſar atque Franciſcus ut ſuſcipiatis,& iuſtæ gloriæ atque uictoriæ ſpem uotis ritè nuncupatis complecti uelitis, plurimum cohortantur, uóſque ſalutari decreto ab amicitia Barbarorum pios fortéſque animos auertere ſuadent. Generoſis enim animis ueſtris omnino turpiſsimum uideri poteſt extendiſſe inducias,& infamem atq. inſidioſam pacem pio atq. iuſtiſsimo bello prætuliſſe. Neque enim opulentiſsimam hancrempublicam, uel magnis propoſitis belli ſumptibus, à bono & æquo deterreri decet: nam quod præſentis eſt & diu exoptatæ occaſionis, ſi ſemel uicerimus uno aut naualis aut terreſtris uictoriæ prouentu cuncta ſuperiorum temporum ac
B cepta incommoda, incomparabili ueſtra cum laude ſarcientur. Ad ea Landus publico nomine reſpondit nihil nunquam ab ulla patrum memoria Veneto ſenatui uel ſpecie legationis ad dignitatem honorificentius, uel ad publicam ſecuritatem ipſa ſpe pacis optatius ac opportunius eueniſſe, poſtquam duo longè maximi reges duobus præſtãtiſſimis ducibus legatis miſſis certam inter ſe concordiam & maturã pacem nunciarent, ipſis certe ad ſempiternæ laudis nomen maximè glorioſam, Venetæ autem reipublicæ tantis difficultatibus circũuentæ apprimè ſalutarẽ, mirúmq. in modum etiã reliquis Europæ principibus expetẽdam, ſi publico cõſenſu conſociatis uiribus de ſacro bello ſyncera & religioſa fide cogitarent. Tum enim Venetos neque ſibi neq. reipublicæ defuturos, quin inducias, quæ cum Turcis eſſent, nequaquam fœda pace, ſed conſtantibus armis atque uictoria finirent:
C proinde ſupplicandum eſſe Deo maximo, diuíſque omnibus, ut reges totam eam ſpem pacis, quam mutuis colloquiis complexibúſque afflicto terrarum orbi pollicerentur, pio decreto & fœlici euentu maturè & gnauiter implerent. Sequentibus porrò diebus legatos de more in collegium paucorum uocatos lectiſsimi ſenatores interrogarunt, an quicquam de legibus ſcirent, quibus ea pacis & amicitiæ fœdera ſancirentur, ac obiter, putarent ne Cæſarem in uſum pacis Ciſalpinæ Galliæ imperium Franciſci regis filio conceſſurum? Subticente ad id Hanebaldo, Daualus nihil plus exploratum ſe habere quàm cõueniſſe inter ſe reges, idque appetiſſe Cæſarem reſpondit, qui grauiſsimis de cauſis feſſæ & labanti Chriſtianæ reipublicæ ſoccurrendum exiſtimarit; id uero, quod uel cæci præclarè intuerentur, nequaquam expediri poſſe perficique fœliciter, niſi Cæſar pro magni-
D tudine animi plurima concedendo donandóque Franciſci regis uotis annueret, uoluntatémque redimeret. Generoſus, inquit, patres conſcripti, grauem etiam rerum ſuarum iacturam facilè contemnit, quum ampliſsima ueræ laudis ac ingentis famæ commoda latè proſpiciat. Erant hæc dictu ualde magnifica, gratáque auribus, ſed inueteratæ prudentiæ homines nihil penitus ad animum admittebant, ut Cæſarem, cuius uel intimos ſenſus tractando explorandóque ſæpius nouiſſent, temere crederent Mediolanenſi imperio deceſſurum. Id enim unum Gallus repetebat, pro quo per uiginti fermè annos commoto & perturbato terrarum orbe, infœlici contentione dimicaſſet. Mouebat ſenatum nouæ ac inuſitatæ legationis auctoritas ſupra ueteres legatos Didacum Mendocium Hiſpanum,& Gulielmum Pellicerium Gallum qui aderant, ob id maximè ſuſpecta quòd nihil certum diſcuſſúmque præter ſpem futuræ pacis attulerat, ita ut pleríſque ma-
E gno Cæſaris commodo ad fallendum inſtructa atque adornata crederetur. In eo enim totius artis momentum uerti uidebatur, ut Venetus in ſpem concordiæ communis adductus, conſilium cum Solymano de prorogandis induciis & petenda pace penitus abiiceret. Eam autem alieni arbitrii aleam ſubire ſeniores imprimis periculoſum atque omnino inſanũ eſſe iudicabant: quid enim ipſis ſperandum, ſi Fortuna cõceptæ paci ſucceſſum eriperet? niſi ut deſerti ab omnibus, obiectíque immanibus Barbaris ſtultæ credulitatis grauiſsimas pœnas darent? Sed uel inanẽ ſpem pacis Marcus Antonius Cornelius haud obſcurè Cæſari fauens mirifica illuſtríque facundia ſuſtentabat; diſſerebatur contra à Franciſco Donato, qui principe loco dignus antiquam diuini & maximè conſtantis ingenii auctoritatem ſententiis ſuis afferebat. Itaque ſenatus ueluti magno in æſtu diuerſis magníſque fluctibus iactabatur, tanta contentione, ut patres in curia conſultando expen-

dendóque integras ferè brumales noctes abſumerent. Erat tum ſenatus inſtar quaſſatæ A
nauis rimarum plenus, hac & illac enim perfluebat; quod antea nunquam acciderat; uſq.
adeo ut ſententiæ, decretáque inexorabili antea ſilentio religioſè cuſtodita, non modo
ad præſentes legatos, ſed in prouincias quoque literis emanarent: tanta enim erat inſa-
nia ſuſceptæ ſemel factionis, in clariſsimis etiam ſenatoribus, qui ex profeſſo noſceban-
tur, ut antiquum illud decus optimæ reipublicæ odioſa paucorum ambitione & uenali-
bus ſtudiis atque ſuffragiis prodi uideretur. Propterea animaduerſo uitio Marcus Foſca
rus profunda prudentia uetus ſenator dixit rempublicam prodi multitudine & maligni-
tate ſuffragiorum, breuíque perituram, niſi paucorum fidei iudicióque ſalubriter com-
miſſa maturè ſanaretur. Erant enim ex ordine rogatorum, qui dicerent ſententiam, & in
ſuffragium irent homines fermè ducenti. Hac multitudine offenſus ad quinquaginta ui- B
ros, qui uſu rerum, fide, caritatéque patriæ probarentur, grauiſsimi atque maximè arca-
ni conſilii ſummam reuocabat. Ita rebatur multorum inſaniam paucorum ſapientia ſupe
rari, ſed tanta mox Foſcarus inuidia deflagrauit apud multitudinem, quum ea ſe conſiliis
excludi, notaríq. infamia leuitatis atque imperitiæ minimè pateretur, ut uir ille inter ſum
mos ſenatores facilè excellens, & quo nemo grauitate iudicii potior habebatur, rogato
rum ordine ſit eiectus, ſpoliatúſque omni honore, diu in ſingulis comitiis pudendam rei
publicæ repulſam tulerit. Verum ei non multo pòſt, quod diuinè, & ſapientiſsimè proui
diſſet, magnæ gloriæ ceſsit, detectis his qui reipublicæ arcana prodiderant, ſeueriſsiméq.
damnatis. Hi fuere patritii ordinis Mapheus Leonius, & Conſtantinus Cobatius decem
uiralis collegii ſcriba. Reliqui autem complices cum Francifco Valerio, qui patritio pa- C
tre ex damnato coitu genitus, perfidioſæ largitionis miniſter, & interpres extiterat; la-
quei pœnam inter geminas columnas in foro tulerunt, quum paulo antè Leonius, atque
Cabatius in Galliam perfugiſſent. Cæterum ea de pace cõtentio hunc habuit exitum, ut
ſenatus urgente præſertim fame, concordiæ principum diffidens, & tamen euentum ex-
pectans, tres legatos decerneret; ex his duo ad Cæſarem Franciſcúmque regem explo-
randis eorum conſiliis mitterentur: tertius, qui erat Aloiſius Badoërius forenſi eloquen
tia inſignis, ad Solymanum maturè contenderet; huic iniunctum eſt, ut deſperatæ inter
reges pacis famam præoccupare niteretur, ſed daret operam cunctis ingenii artibus lar-
giendóque præſertim, ut Nauplium & Epidaurus Veneto nomini ſeruarentur; quod ſi
id ab aſtuto inſolentíque Barbaro impetrare nequiret, neceſsitati daret manus, & quauis D
conditione pacem conficeret, eam enim decemuiri è republica fore exiſtimabant, ſecre-
tóque de deditione urbium in mandatis adſcripſerant, ueriti ſcilicet imperitæ multitudi
nis uim atque tumultum, quæ inde ueluti ſatis honeſtam nacta cauſam reclamandi inter
cedendique, proculdubio ſaluberrimi conſilii decretum euertiſſet: neque enim in dubiũ
uertebatur, ſi cunctarentur, & ſerò pacem peterent, quin Solymanus ex aliena imbecilli
tate neceſsitatéque impotentis animi cupiditatem extenderet, nec daturus eſſet pacem
afflictis atque deſertis, niſi, quod eſſet ipſo Venetæ urbis excidio penè acerbius, Cephale
nia, Zacynthus, ac ipſa denique Corcyra traderentur. Itaque Danalus & Hanebaldus,
qui ea de cauſa uenerant, ut cum Turca pacem impedirent, nihil omnino diligentius ef-
fecere, quàm ut eam Veneti prouiſo rerum ſuarum periculo, conficere maturarent. Fit
enim plerunque in conſiliis humaniſque rebus, ut alioqui rectè ſperatus & facilis ſucceſ- E
ſus nimia diligentia & cura corrumpatur. Neque dubium fuit, quin Hanebaldus in ſpe-
ciem tantum perſonam legationi præſtitiſſet, clam uero per Guliermum Pellicerium ue
terẽ legatum pacem ac amicitiam cũ Solymano perſuaſiſſe crederetur: atq. ita euenit, ut
quum Badoërius apud Bizantium, impetrandæ pacis gratia certam pecuniam urbium lo
co pollicereiur, Solymanus eum tanquam impudentem minaciter obiurgaret, ac non
aliter ſe daturum pacem, quàm acceptis urbibus, teſtaretur; quoniam de decemuirali
decreto certior factus eius rei tranſigendæ poteſtatem legato datam eſſe ex literis oſten-
deret. Quàmobrem Badoërius cum pudore redargutus, perfuſúſque non dubio mortis
metu, ubi arcana mandatorum Solymano, & purpuratis detecta eſſe conſpexit in eas cõ-
ditiones pacem accipere coactus eſt, quæ Nauplio, atque Epidauro traditis ſanciretur.

Quibus

A Quibus etiã Peloponneſi urbibus acceſſerunt duo Dalmatiæ caſtella, Nadinum, atq. La
brana; graui quidem cum dolore uniuerſi ſenatus, poſtquam de tam iniqua tranſactione
Venetiis eſt reſcitum; unde mox Badoërius atroci inuidia deflagrauit, quum ea dediſ-
ſet, quæ ex mandatis dare non poſſe credebatur, uſque adeò in eius nomen aſperè conci-
tato populo, ut uix demũ detecta Cabatii perfidia, quin exilio, & bonis uel inſons mulcta
retur egerrimè ſeruatus ſit. Interea Cæſar dimiſsis Franciſci regis liberis, qui officii cauſa
proſecuti Valentianum uſque proceſſerant, quum de cõcordia perſcriptis conditionibus
acturus eſſe crederetur, integrum tractandæ pacis negotium in aduentum Ferdinandi fra
tris reiecit. Is tum è Norico, ut explicandis conſiliis intereſſet, Rheno deuectus aduenta
bat. Nihil enim dum eſſet in Gallia Cæſar egerat de pace, nihílque præter iucundiſsi-
B mos ſermones audierat; quum id antea conſilio, uti mox apparuit, ſubtili potius quam
honeſto per Anneum Memorantium petiſſet: ne ſi alienæ poteſtatis factus in ſolo nuper
hoſtili minus liberè minúſque utiliter de pace tranſigeret totius inſtitutæ liberalitatis ſuæ
gratiam defloraret; quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facilè tolli non
poſſet, ut ipſe nequaquam ex animo & ſatis generosè, ſed ignobili metu, & cæco pudore
circunſcriptus ad iniquas pacis conditiones deſcendiſſe crederetur. Id uerò facilè rece
perat Gallus, quum certo excelſi animi decreto hoſpitales menſas, quibus regina ipſius
Cæſaris ſoror cum lectiſsimo fœminarum comitatu ad hilaritatem induceretur, nulla
penitus amaritie perfundendas exiſtimaret. At Cæſar ab ea mora dilationéque Gallo-
rum animis in ulteriores ſpes opportunè traductis, contrà ac plerique arbitrabantur,
C Gandauum rectà contendit, præmiſſa Germanorum legione, adductíſque ſecum Bel-
garum alis, quibus antea ut preſtò adeſſent locum diémque preſcripſerat. Gandauenſes
deſperata Gallorum ope, quòd pacem cum Cæſare occultè confectam crederent, oc-
culto metu conterriti, & præoccupari celeritate Cæſaris, in pompæ morem gratulan-
tes ſe effuderant: ſed ea erat apud ſalutantes recentis facti conſcientia, & contra is oris
habitus portam intrantis, ut hic non natalis ſoli urbem, & patriam altricem pueritiæ, ſed
inuiſa & prorſus inimica mœnia tectáque ſubire uideretur: illi porrò cum in oculis Cæ-
ſaris dubiam lenitatem agnoſcerent, triſti uultu, & ſummiſſo murmure ſe pœnitere fa-
terentur, quòd non pro patria armis fortiter deſumptis, portas ab initio clauſiſſent, ne-
que enim ui ſubigi expugnarique poterant, quum ampliſsima ciuitas uel ſubitario tu-
D multu ſupra quadraginta hominum millia facilè armaret; ſed Gandauenſes cum iuri
ſuo tum uiribus audacius confiſi grauiorem quam putaſſent contumeliæ noxam ſubie-
rant, eorum conſuetudine qui ubi facinus admiſerint, ut id demum extenuent, cul-
pam ſua potius quam aliena conſcientia metiuntur; ſiquidem, uti memorauimus, tan-
quam liberi & immunes Mariæ reginæ, quæ Belgis præerat, pecuniam in Gallici belli
ſumptus imperanti inſigni contumacia reſtiterant, adeo ut paratam uictoriam inter-
pellaſſe uiderentur. Id facinus altè admodum & grauiter in pectus Cæſaris deſcende-
rat, quòd ab ea ciuitate in qua eſſet natus initium detrectandi imperii exortum uide-
bat, ſummo quidem rerum ſuarum periculo, quando in eadem cauſa prouinciæ omnes
perpetuis tributis exhauſtæ ad non dubiam rebellandi occaſionem Belgarum exemplo
uocarentur. Nam Hiſpania omnis dudum conferendis pecuniis feſſa, & ob id con-
E ſternata animis, in conuentu liberas uoces ediderat: Inſubres quoque ex opulentiſsi-
mis ad egeſtatem redacti, diúque uel in pace immaniter uexati, fruſtra apud ſurdas Cæ-
ſaris aures præſidum acerbitatem querebantur: Neapolitanum uero regnum, quo nihil
ſpoliatius unquam fuit, euerſum exutúmque omni priſtina dignitate, conciderat: &
in Sicilia cum annuis tributis tum nouis rei frumentariæ uectigalibus, & frequentibus
Hiſpanorum æſtiuis hyberníſque euaſtata, occaſio potius rebellandi quam conſenſus
deeſſe uidebatur. Itaque Cæſar ulturus iniuriam, quum iam pacato planè animo uide-
retur, diſpoſitis per urbem cuſtodiis multos uno tempore comprehendi iubet. Nouem
ex his, quos turbido ingenio aut facundia inſigni & militari præſertim audacia compere-
rat, iudicio damnatos, uti reos maieſtatis, interficit: his paucos pòſt dies ſexdecim deſide
rio libertatis, & populari potentia ſuſpectos addit; de quibus pariter in foro, conterritis

omnibus,ſupplicium eſt deſumptum. Ab hac reorum pœna ueteres demum ciuitatis im- A
munitates uno edicto abrogat,leges diſſoluit,totum id ius abolet,quo magiſtratus crea-
bantur,ingentíque pecunia ciuitatem mulctat,quæ in ſumptum ædificandæ arcis trans-
ferretur. Inſtituebat enim peramplam arcem opportuno urbis loco,inſigne templum at-
que cœnobium diui Beonis memoriæ dicatum complexus,ut Gandauenſes iugum ſerui
tutis ex merito ceruicibus impoſitum ſentirent. Erant qui in eos aliquàtò grauius, quam
expediret,animaduerſum arbitrarentur,quòd peruicacis ac indomitæ gentis is eſſet ani
mus,ut ui ſubactus conſpecto ſemel cruore odium irámque reconderet,nec ullis ſubin-
de lenimentis flecteretur,ut ex tuto demum in uindictam exercendæ ſæuitiæ locum ape-
riret. Damnarant imprimis ſeueritatem Cæſaris totius Germaniæ liberæ ciuitates, hor-
rebántque imprimis impoſitæ arcis nomen,uti nouum & maximè infeſtum libertati, ita B
ut Gandauenſibus tanquam ſociis,ſi Cæſarem caſu aliquo Fortuna deſereret, recuperan
dæ libertati maturam opem laturi uiderentur. Sub id tempus Ferdinandus ad Cæſarem
uenit,expectabatúrque ſolicitis legatorum animis toties initæ nec unquam tamen con-
fectæ pacis euentus. Venerat per eos dies ſub fide publica Villermus Cleuenſis regulus,
affinitate ac amicitia Gallo regi arctè coniunctus; is à Carolo Gheldrio,qui ſine liberis
deceſſerat,hæres teſtamento ſcriptus Gheldriæ regionem ſibi finibus coniunctam obti-
nuerat,inuito iratóque Cæſare,qui ſuo Auguſtali iure dicendi inſtituendíque principis au
thoritatem ſibi ereptam indignabatur. Cupiebat enim eum conciliare obligaréque cer-
tis beneficiarii principatus legibus,ut quod erat in intimo ſenſu conducendi è Germa-
nia milites Gallo regi facultatem eriperet. Nam è Menapiis atque Sicambris, qui hodie C
Cleuenſes Gheldriíque uocantur,nunquam Gallo regi mirificæ cohortes legionéſque
propoſita mercede defuerant. Nihil Villermus de pacis euentu dubitabat, Gallúmque
ex commodo ſuo neglectis ſociis atque clientibus,modo Mediolanum reciperet, cuncta
facturum arbitrabatur,ob id ſe conferre ad auctoritatem Cæſaris,eíq. pro Gheldria ſa-
cramentum dicere, Chriſtiernámq. (ea Franciſco Sfortiæ nupta fuerat) ex Cæſaris ſo-
rore genitam, uxorem ducere paratus erat,ſed Gheldriæ ducis, & principis nomen, dũ
uita maneret, concedi,conſeruaríq. ſibi beneficio Cæſaris poſtulabat. In ea re tribuenda
Cæſar nihil unquã,niſi ex maieſtatis dignitate facere aut pati ſolitus, quàm expediret du
rior eſt inuentus, quum præfecturam tantum abrogato principis nomine ſe cõceſſurum
reſpondiſſet,adeò enim decoris erat tenax, ut futura cõmoda facilè contemneret modo D
præſentia uel ancipiti periculo tueretur;ſed pari ingenio & Germanica conſtantia Viller
mus quũ ſpecioſi ſuſceptiq.ſimul tituli honore ſpoliari nollet,pro quo armis certare & na
uiter occumbere minimè recuſaret, ſe conſulturum prouinciales ſuos dixit, & ſub ea qua
uenerat fide intra fines eſt reuerſus. Iam enim paratæ pacis metus multorum dierum mo
ra reſrixerat,& Galli eum opportunè monuerant, ne quid temere tranſigeret,quum ua-
riis coniecturis non infirmas modo,ſed penè extinctas eſſe ſpes pacis ſignificaſſent. In eo
dem quoque metu fuerat Henricus Britanniæ rex ab inexpiabili iniuria,qua reginam re
pudii dolore ad mortem adegerat, Cæſari auerſus. Summæ enim dignitatis legatos in
Belgium miſerat,qui in rem Cæſaris multa pollicerentur,ut tutum,ſi pax fieret, ad eius
amicitiam receptum pararet. Commouerat & ea colloquii fama Solymannum uſque
adeo,ut indignabundus inconſtantis ingratíque animi Gallum regem incuſaret, iámque E
timere inciperet,ne in ſe à coniuratis regibus Chriſtiana arma uerterentur. Ob id Anto-
nius Rinco legatus atrocis ſupplicii perculſus metu ſpeculatorium nauigium occultè pa-
rauerat,quo ſe per noctem celeri fuga in pontum eriperet. Germani quoque principes,
qui Franciſci ſtudia ſecuti cum Auſtria domo graues infeſtis armis ſimultates ſuſceperãt,
nõ obſcurè admonebantur,ut priuatim rebus ſuis conſulerent: quas enim ulteriores ſpes
ipſis relinqui,ut dignitatem & deniq. penates tuerentur, ſi Gallus cõmodo ſuo cõcilians
Cæſari ipſos deſereret atq. irato merita pœna plectendos obiiceret? Iam eum Cæſar &
Ferdinandus oſtentato pietatis ſtudio dederant operam per idoneos homines, ut prin-
cipum liberarúmque ciuitatum legati Haganoam in Tribocibus mitterẽtur,ut ibi col-
loquendo diſceptandóque de placitis, & uero dogmate rerum diuinarum maior de-

mum

A mum & anguſtior conuentus apud Vangiones indiceretur; quo illam auditu fœdam,
& ualde peſtilentem Lutheri de religione controuerſiam finirent: erat hic præclarus ad
modum prætextus, ſed in receſſu animi Cæſaris graue conſilium incubabat, quo ſcili-
cet potentiæ ſuæ maiores opes aſtrueret. Iudicabat enim Germaniæ regulos multa
& maximè liberali indulgentia, diſſimulationéque earũ rerum, quæ religionis cauſam
moréſque reſpicerent, & multa denique lenitate alliciẽdos. Sic enim ab amicitia Gal
lorum auerti poſſe, ſic diſſolui occultas coniurationes, & clientelas, undaríque certo
atque expedito præſidio Galliam rebatur; hæc in arcanis erant, palam uero commu-
nis omnium concordia, & conſenſus in religione, & digna Germanico nomine ingen
tia auxilia aduerſus Turcas petebantur. Cæterum Cæſar diu cum fratre collocutus,
B quòd diutius extrahere moras, ſuſpenſáſque hominum uoluntates incolumi pudore
tenere non poterat, cõceptum antea inconcuſſi animi decretum protulit, miſitque ad
Franciſcum regem cum mandatis Peluſium familiarem ſuum, qui Ioannem Lotho-
ringium Cardinalem, ipſúmque Anneum Memorantium conſcribendis pacis condi-
tionibus antea delectos euocaret. Summa mandatorum hæc erat, Cæſarem nihil luben
tius complecti quàm pacem, quanquam reipublicæ potiùs quam ſibi profuturã, pro
inde multò ampliora auguſtioráque, quam Franciſcus expeteret, communis concor-
diæ cauſa conceſſurum. Imprimis aſciturum ſibi in generum Carolum Franciſci filiũ,
eundémque ſororis ſuæ priuignũ, atque eum ex iure Auguſtæ maieſtatis, & dotali no-
mine Belgarum regem effecturum, quo nihil honorificentius atque beatius exopta-
C ri poſſet: quando Franciſcus in ſua domo alterum è duobus liberis iam regem Gal-
liæ deſignatum, alterum nouo & maxime decoro florentis, & contigui regni diade-
mate inſignem eſſet habiturus; qui mutua fraternáque ope, cõiunctiſque ſenſibus opu
lentiſſima regna tuerentur. Neque remotas ſpes maximarum rerum, quæ in abditis fa
torum eſſent, obiter ſpernendas uideri, quando eas ſapientiſſimi uiri præalto alendas
conſilio, & bonis euentibus commendandas ſemper exiſtimarint. Poſſe enim Fortu-
nam, quæ ſuapte libidine mortalium notis illudendo uarietate caſuum magnopere
gauderet, Philippo pariter, & Henrico inuidere prolem, & quod Dii penitus auerte-
rent, immaturæ etiam ætatis uitam abrumpere. Tum enim Carolum aut certè ex eo
communis ſanguinis ſtirpem, totius ferè Europæ regna legitimo hæreditatis iure, &
D rara fœlicitate complexurum. Quod uero ad Galliæ Ciſalpinæ imperium pertineret;
cum ſibi tum Ferdinando fratri ineptum ſimul ac infauſtum uideri inde decedere, ſi-
cuti antea cum totius Italiæ precibus aliquid dandum arbitraretur, liberali animo de-
ceſſiſſet; nihil enim aliud eſſe quam Italiæ humeris detruncari caput, quo reliqua eius
imperii membra regerentur. Periniquæ autem malignitatis eſſe, quod ea regna pleri
que mortales Fortunæ ſuæ penitus inuiderent, quæ nequaquam quæſita armis, aut im
potenti cupiditate, ſed quodã humanæ ſortis iure atque ordine oblata collatáque ad
manus fœlici hæreditate perueniſſent. Porro non eſſe ex uſu iuris & æqui, obſtrui ſibi
aditum & portus ab Hiſpania in Liguriam uenturo, quum Genuenſes commodo ſuo
Mediolanenſis imperii Fortunam ſubſequãtur, ſubindéque etiam tolli tutum atque ex
peditum iter in Germaniam, quæ ſibi pro maieſtate nominis nequaquam alieni arbi-
E trii beneficio repetenda uideretur. Ad ea Franciſcus quanquam, uti ſpe opinionéque
deceptis plerunque accidit, uehementer animo commoueri uideretur, pacato tamẽ,
ſed renidenti uultu reſpondit, ſe gratias agere Cæſari, quòd multò ampliora ſpecioſio
ráque quam ipſe ſperaſſet tributurum incredibili benignitate polliceretur; cæte-
rum ſe uſque adeo non eſſe inuerecundum, ut illi auita regna, & denique nata-
le ſolum eriperet. Proinde potiretur Belgicis regnis, quæ optimo iure ſua eſſent,
eáque poſteris poſſidenda tranſmitteret; itaque æquum uideri, ut de compoſitione
loqui deſinerent, poſtquam ipſe aliena non cuperet, & ea tantum quæ antiquo &
multiplici iure ſibi deberẽtur, uti Fortunæ caſibus intercepta repetiſſet, empturus eti
am ea graui pretio, & magno Cæſaris emolumento, ut afflictis utriuſque imperii gen-
tibus certa, & maximè diuturna pax cum publica laude redderetur. Erat enim noua at-

que inexpectata conditio, quæ offerebatur, multum aliena à rationibus Galli Regis, A
opportuna autem Cæſari, qui publicæ pacis cupidus exiſtimari uolebat, quum iam
totius ferme Italiæ imperii compos factus, è certis ueluti opibus cuncta quæ animo
conciperentur ſibi facilia fore proſpiceret. Hæc autem à Cæſare tanto ſilentio te-
gebantur, ut ne Farneſio quidem legato communicanda iudicaret, quòd hercle inge-
nuo pióque principe indignum nòn inſulſis uideri poterat: quando ille in tanta con-
uentus opportunitate ab auo Pontifice gratulatum miſſus, uel infeſta hyeme, & niuo-
ſis Alpibus in Galliam peruolaſſet; ſacras enim opes conciliãdæ paci, cunctáſque item
Pontificii imperii facultates obtulerat, ſi fœdus pacémque percuterent, atque obiter
de componenda religione, & de indicendo ſacro bello digna ipſis conſilia flagranter
expedirent. Sed legatus auito ingenio iuuenis cuncta uel ex colloquiis illuſtrium fœ B
minarum planè didicerat, ita ut in Granuelium totius arcani Cæſaris conſcium, cun-
cta illiberali ſilentio ſupprimẽtem, enudando quæ ipſe reſciſſet, ut pudorem intempe-
ſtiuæ taciturnitatis exprimeret, ſalſa comitate iocaretur. Cæterum id quoque legati
animum ualde pupugerat, quod ſe inconſulto ad Haganoam legatorum Germaniæ
conuentus eſſet indictus. Quid enim uel ad dignitatem religionis, uel ad Germaniæ
ſalutem, uel ad Chriſtiani orbis præſidium auſpicatò conſuli perficíque poſſe ſine au-
ctoritate ſacroſancti Pontificis? qui earum rerum ſummus arbiter & diſceptator eſſe
deberet: poſtquam eximia pietate illuſtríque ſtudio inſignem ſemper dediſſet operã,
ut diſſidentes componeret, neque unquam in tantis nauigationum, ac itinerum incom
modis grandæuus ſenex ætati aut uitæ pepercisſet, profectò malis artibus de pace agi, C
quando ruente republica ad confirmandas tantum augendáſque priuatas opes omni
um ſtudia uerterentur. Nec multò pòſt, quòd diutius manere nequaquam ſuæ digni-
tatis eſſe ſtatuebat, in Vrbem rediit, relicto apud Cæſarem Marcello Ceruino eximiæ
grauitatis & fidei familiari, cui paulo antè Pontifex ſenatorii ordinis ornamẽta tranſ-
miſerat. His etiam rumoribus admonitus Badoërius Venetus legatus, qui Byzantii
Solymano aderat, pacem conficere maturauit: quæ tametſi periniqua erat, conceſſis
urbibus (quando nullus niſi admodum infelix & luctuoſus ſuſcepto bello exitus foret
expectãdus) apprime tamen neceſſaria in eo grauiore rerum periculo uidebatur. Scio
me aliquando liberiùs quam deceret totius præſertim orbis geſta perſcribentem in ex
plicandis principum conſiliis, quibus haud dubiè perituri ſumus, ab inſtituta breuita- D
te diſceſsiſſe, ſed certè boni mortales in hac publici doloris, & iam propinqui luctus
cauſa longiùs prouecto facilem omninò ueniam dabunt, quum intelligent quanta in-
ſania ſummi reges præclaram occaſionem non propulſandi modo, uerùm ingenti ui-
ctoria delendi eius hoſtis amiſerint, qui acceritus ultrò in ceruices noſtras cruentum
gladiũ ſecurus exercet, exercebitque tam diu inſolenter atque fœliciter quàm diu ui
gebunt reges, qui nulla pietate, & ſumma uecordia perdendo orbi nefariis inter ſe ar-
mis depugnent: ſcilicet ut poſtquam mutuas uires attriuerint, occidentis quoque im
perium cuncta iam ex tuto ridẽter inuadenti Barbaro fœdè relinquant. Enudato Cæ
ſaris conſilio, ac ob id deſperata concordia, quum induciæ ubique uigerent, exortum
eſt in Panonia bellum repentina morte Ioannis regis, qui tum in Tranſyluania pro-
uinciæ præfectos minus dicto audientes armis perſequebatur. Sed quoniam ab hoc E
initio perpetuas nobis clades lubet ominari, quum diſſenſionis noſtræ nullum finem
uideamus, ut cuncta ſuo ordine clariora legentibus fiant, paulò altiùs cœpti belli cau-
ſas repetemus. Confecerant inter ſe pacem Ferdinandus atque Ioãnes pari deſiderio
quietis & otii, ambobus certè utilem, ſed ex eo rerum ſtatu neceſſariam potius quàm
honeſtam, maximè autem exoptatam Hungaris, quibus uel diductis in partes caueba
tur, ut Fortunæ incolumes manerent, uel his qui antea exules Ferdinandum ſecuti ſo-
lum uertiſſent, urbes quoque, oppida, uicos, arces, quæ tũ in poteſtate eſſent, ſuo quiſ-
que præſidio tueretur. Ioannem uero Ferdinandus regem appellaret, quum eum an
tea ſermone, ac literis Vaiuodam à uetere Tranſyluaniæ præfectura uocare eſſet ſoli-
tus. In tabulis autem conſcripti obſignatíque fœderis diſertè fuerat appoſitum, ſubſcri
bentibus

A beotibus nonnullis Hungarorum principibus, ut ſi Ioannes uita excederet Ferdinandus
totius Pannoniæ imperio potiretur: ea tum conditio in arcanis habita ſuppreſſáque eſt,
metu Solymani, cuius id regnum eſſet, tanquam belli iure captum, & beneficiario tantũ
nomine Ioanni liberaliter attributum. neque enim erat putandum, ſi id reſciret, ut ille na
tura Fortunáq. ſua plurimum ſuperbus inſolénſq. omnis cõtumeliæ, id regnũ tantis ſum
ptibus atque periculis partum, defenſumq. ingrati hominis teſtamento, ad inimicæ gentis
hæredes tranſmitti pateretur. Quum de concordia enim Ioannes ageret, conſuleréq. ſu
per ea re Solymanum, is non probarat modo, ſed humaniter etiam amicéque ſuaſerat, ut
ærumnoſo, ac ancipiti bello certam ac honeſtam pacem præferret, utpote qui contra Par
thos in Aſiã traiecturus ullam omnino noui belli materiã in Europa relinqui nollet, ſed io
B tãtæ rei arcano ſyocera ſilentii defuit fides. Ferunt enim Hieronymũ Laſchũ pro Ferdi-
nando ſuſcepta legatione Cõſtantinopolim cõtendiſſe, detexiſſéq. omnia Solymano, pu
blicatis inter Baſſas purpuratos criminoſiſſimis legibus, quibus pacem duo reges inter ſe
confeciſſent, ut inde longè maximũ ac inexpiabile odium Ioanni conflaretur. Tantũ uir
ille multis alioqui eximiæ uirtutis ornamentis ualde cõſpicuus, iniuriæ doloríq. dederat,
quum à cæde Gritti, ſicuti ſuo loco memorauimus, cuſtodiæ traditus, uíxq. dimiſſus Sigiſ
mundi regis precibus, à Ioãnis amicitia diſceſſiſſet. Exinde Solymanus Ioanni uehemẽter
iratus, ut eum ſummæ contumeliæ nomine cumulatè oneraret, ingratum appellauit,
conuerſuſq. ad Luphtibeium, quàm indignam, inquit, inſidis capitibus Chriſtiani hi duo
reges coronam geſtant? poſtquã impoſtores longè turpiſſimi nullo hominũ pudore nul-
C lóq. Deorum metu deterrentur, quin ex cõmodo mutuæ fidei ſacramentũ diſſoluant. Cæ
terum Ioannes re cognita ſibi uehementer timens, per idoneos homines operam dedit, ut
eius facti calumniam multo auro multíſq. donis opportunè dilueret: ſed tantam poſtea
contumeliam, quæ non ſuam modo ſed reipublicæ ſalutem in diſcrimen deuocaret, à Fer
dinando ſibi indignè impoſitam apud principes grauiter eſt conqueſtus; miſſo ad id Stati
lio, Albæ Iuliæ Epiſcopo, qui ad Venetos Paulúmq. pontificẽ ac demum ad Franciſcũ in
Galliam probroſum eius iniuriæ nomen detulit. Nec multo pòſt Ioãnes regno in ſpem an
tiquæ fœlicitatis ſingulari diligẽtia reſtituto, Budáq. præſertim admirandis operibus op
portunè cõmunita, uxorem duxit Iſabellam Sigiſmundi Sarmatarum regis filiã, uirili eru
ditóq. ingenio puellam, & quod alliciendi animi multũ interfuit, Italico lepore, & uenuſta
D te Polonica peramabilẽ. Abhorrebat à nuptiis Ioãnes, uti iam in eo ætatis flexu ualetudi-
ne tentatus, ſed procerum Hongarorum precibus id dederat. ſuadebant enim amicorum
præcipui ac ipſi familiares, ut cælibatum abrũperet, darétq. operam liberis, ut Hungarici
ſanguinis proles legitimo & maximè illuſtri coniugio pararetur, quæ regnũ exciperet, re
nouaretq. Zapoliæ familiæ nomen, quod eſſet in ea domus orbitate periturum; nã Geor
gius regis frater, quẽ Mugaciana clade cum Ludouico rege cecidiſſe meminimus, nullos
reliquerat liberos; accedebat & uetus cognatio cum Sigiſmundo, nam is in priore coniu
gio Ioãnis ſororem habuerat: apparebat enim finitimi regis noua affinitate amicitiáque
res Hungaricas maximè confirmari. Probabat & has maximè nuptias Solymanus, qui an
tea in Ioanne cælibis uitæ ſtatum religioſa uoce damnauerat, quòd eas ex amiciſſimi ſo
ciíque regis ſanguine expetitas uidebat: ſed non æquè placuerat Ferdinando, quan-
E quam & ipſe Sigiſmundi filium regem Sarmatiæ deſignatum ſibi generum aſciuiſſet,
utpote qui liquidò proſpiceret Hungaros, præcipuo contemptu atq. odio externæ gen
tis ſuperbos, ſi puer ab his nuptiis ſuſceptus foret, extemplò in ſui ſanguinis prolem ſtu-
dia conuerſuros. Cæterum Ioannes iam noua nupta in ſpem uirilis prolis aluũ geſtante
expeditionem aduerſus Tranſyluaniæ præfectos ſuſcepit. Erant ii Maylatus Gritti cæde
celebratus, & Balaſſus quem ipſe Maylato collegam addiderat, quum fallaci arrogantique
ingenio hominem ſuſpectum haberet. is enim faſtidito præfecturæ nomine, ſtabilis impe
rii certas opes & omni denique regni decus affectabat. Pari nanque ambitione atque per
fidia petierat à Solymano, ut ex eius authoritate Tranſyluaniæ rex appellaretur, uete-
re Decebali Dacorum regis exemplo; qui à Traiano Cæſare bello uictus, in eadem pro-
uincia regnarit, id ſi impetraret, ſacramẽtum Ottomãnis imperatoribus ſe dicturum pol

licebatur, quotanniſque penſurum tributi nomine certum auri pondus, cuius non parua A
copia in beato ac admirabili Tranſyluaniæ ſolo fruticante natura ſponte naſceretur.
Verum Solymanus infidi hominis impudentia cõmotus, quòd cum antea Gritti & Tur
carum cæde cruentum oderat, totius negotii literas ad Ioannem miſit, ut uel inde mo-
neretur, quorum hominum fidei ſummæ opportunitatis ac opulentiæ prouinciam com-
mendaſſet. Ita Maylatus contumelioſè reiectus à Turca, Ioanníque detectus, commutata
conſilii ratione ad Ferdinandum ſe conuertit, ne poſtquam regni ſpe decidiſſet, præfectu
ræ quoque honore, uindicante id facinus Ioanne, cum perfidiæ nota pelleretur. Erat tum
in partibus Ferdinandi Thomas Nadaſtus, erudito nobilique ingenio uir Hungarus, qui
ſororem Maylato nuptui dederat; is certa prouinciæ pactione propinquũ ſuum in partes
facilè traduxit, egítque, ut Maylatus Tranſyluanos ad defectionem occultè concitaret. B
Idem etiam Balaſſus ipſe facturus putabatur, quem Ferdinandus per Melchiorem illius
fratrem ad tranſeundum antea ſolicitarat. Sic enim nutabant apud utrunque regem iura
pacis & fœderis, ut uerbis amicitiam colere, animis autem liuore atque odio turgidis bel
lum parturire uiderentur. Nam Liſcanum Hiſpanorum peditum præfectum, ſumma
licentia ueteranorum more in Italia prædari ſolitum, agreſtes Hungari cum maxima
cohortis parte ad Caſſouiam trucidarant: quum eis uindemiarum & meſſis collectos fru
ctus impotenter eriperet, multiſque demum maleficiis utrinque æditis tranſcenſiſque li
mitibus fœdera uiolarant. Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioannes
Tranſyluanis pecuniam imperaret, qua Solymano tributa biennio intermiſſa pende-
rentur. Id erat nouum peracerbúmque ualidæ ac indomitæ genti, quæ uel ob id iniu- C
riam ferre non poterat, quod aurum enatum patrio in ſolo ad immanes Turcas proprios
ipſorum hoſtes indignè deferretur. Itaque conſternati ad arma, non obſcurè imperia de-
trectabant, Maylato ſcilicet Balaſſóque rem proclinatam adiuuãtibus. dicebant enim ea
pecuniæ ſumma decem annis ſuſtineri poſſe inimica Turcarum arma, niſi patriæ uirtu-
tis honos, conceſſis ultro & traditis omnium Fortunis, adeo fœdè & turpiter proderetur.
tur. Igitur Ioannes ubi uidet eorum contumaciam rebellioni proximam ad arma ſpe
ctare, ſerpentis mali initiis occurrendum eſſe ſtatuit, præmiſſiſque Valentino Thurac-
co, Petróque Pereno, & Petro Vicchio ſummæ dignitatis ducibus, ipſe quanquam
ex recenti morbo tenui adhuc ac infirma ualetudine, in Tranſyluaniam rheda peruo-
lat. Commendarat autem reginam Ioanni Staro aulæ magiſtro, res urbanas Aconi D
præfecto urbis, arcis cuſtodiam & regiam ſuppellectilem Benedicto Baioni; ſumma
uero belli & pacis conſilia Gregorio Peſcbenio ſeni fortiſſimo, qui antea Budam cum
Gritto contra Germanos inſigni cum laude defenderat. Itaque diuiſis inter ſe copiis
regii duces diuerſas uno tempore regionis partes inuaſere, circunlatóque terrore belli
atque oſtentata clementia regis, qui cum adeſſe nunciaretur, ita rem geſſere, ut plures
qui præfectorum impulſu defecerant ad officium redirent, nonnulli contumaciæ pœ-
nas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam ſequerentur.
Maylatus enim uiribus impar, & ex conſcientia ſaluti plurimum timens, nuſquam in pu-
gnæ caſum ſe obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modo percurrebat campos, è
ſyluis improuiſo erumpens, modo ſe notis uallibus, atque nemoribus occultabat, ut per
ſequentibus nequaquam abiecti, ſed conſtantis intentíque animi ueſtigia relinqueret, E
ad extremum errando feſſus quum undique urgeret hoſtis, & Balaſſus longius abſceſ
ſiſſet, in oppidum Fogaras ſe contulit, in id opere naturáque munitum theſauros Grit-
teæ prædæ condiderat. Itaque percupidè regiis admotis caſtris, prolatiſque tormen-
tis obſidere atque oppugnare cœperunt. Conſtiterat Ioannes ad Sibinium peramplum
Myſiæ oppidum, quod itinere unius diei diſtat à Fogaris. Ibi in conſilium aduocatis pro
uinciæ honeſtiſſimis, qui uel in magiſtratu eſſent, uel dignitate ingenióque præſtarent,
quum de Maylati perfidia grauiter eſſet conqueſtus, docuit quantæ neceſſitatis eſſet
Turcarum amicitiam tueri, à qua niſi magno cum incommodo & certa clade diſcede-
re non poſſent, propterea quum Barbaris tributum eſſet exoluendum, ad tranquilli-
tatem opulentiámque prouinciæ pertinere, ut præſenti non admodum graui damno,

ſpem

A ſpem certam futuræ utilitatis anteponerent, quando ea pax legitimo tributi nomine
parta, ad amplificandas priuatorum opes, uberrimos demum rerum omnium prouen-
tus manifeſtè promitteret. ſe itaque uenisse, ut inſpectis prouincialium Fortunis, impe-
ratæ pecuniæ onera leuaret, moderaretur exactionum rationes, uectigaliáque minue-
ret, ac inopibus parcendo plurimum indulgeret. Hæc ſalubri æquitatis ac imperii tem
peramento administrantem, quum Tranſyluanorum animos ad obſequium flexiſſet,
acrior inuaſit morbus, quem inter ſuſcepti belli curas, à ſolſtitio grauis æſtus, & longi
itineris citata uectatio, non planè ſanis & diu quaſſatis uiſceribus attulerant. Obſide-
batur interim Maylatus, quum decumbenti, & affectis tremore membris remedia pa-
ranti, allatum eſt reginam fœlici partu miræ indolis puerum ædidiſſe. Tum uerò Hun
B gari incredibili lætitia exultantes regiam complent, ad regem gratulatum irrumpunt,
tormenta de more diſploduntur, adueniunt e caſtris duces, gaudium in exercitu diſ-
penſatur, paratúrque conuiuiũ in quod uel inuitus rex ipſe procerum cohortantium ma
nibus infertur, id ei omnium lætiſſimum atque ſupremum fuit. nam quum feſtæ hyla-
ritati & perpotantibus amicis deeſſe nollet, incautius ac liberalius genio indulſit, exin-
de reuocata eſt febris quæ iam planè defecerat, cuius uim diu ſuſtinere non potuit.
Quum uerò finem uitæ adeſſe conſpiceret, filium teſtamento reliquit hæredem, Geor-
giúmque Varadienſem antiſtitem propter eximiam fidem, & Petrum Viccbium ſangui
ne ſibi coniunctum, tutores inſtituit, obteſtatúſq. eſt ſingulos proceres per antiquũ Hou-
garici nominis decus, ut ſui ſanguinis potius quã externæ atq. inimicæ gẽtis regem in Pan
C nonia regnare paterentur. Futurum enim eſſe, ut Solymanus regni tutelam ſuſciperet, ſi
ad eum legati cum muneribus properè mitterentur, qui puerum ex eius authoritate re-
gnaturum paterna conditione reciperent. Fuit Ioannes pacato clementiq. ingenio, & ad
beneficentiam æquitatẽq. maximè propenſo. Aberat enim illa innata Hungaris ferocia
militaris, quũ literarum ſtudio & multis utriuſq. Fortunæ caſibus eruditus, nequaquã ui
rium impetu, ſed accurata conſilii ratione regeretur. nemò enim eo cautior, & uigilan-
tior in negotio, nemo quum animum remitteret in otio urbanior atque iucundior fuit.
Is uirorum fortium clientelas perpetua hoſpitalitate & beneficentia partas, certos princi
pum theſauros eſſe dicere erat ſolitus; quòd grati & memores una ſæpe forti fideliq. ope
ra omnes ſumptus cumulatè perſoluerent, ingrati uerò cum ignominia alienæ uirtutis
D teſtimonium ferre uiderentur. Suppreſſa eſt tantiſper mors eius, dum cum Maylato de
compoſitione tranſigeretur: ſignificarant enim regem in tanta ſuſcepti filii lætitia priſti-
næ gratiæ locum, & denique ipſum præfecturæ munus ei liberali clementia relicturum, ſi
in ſuum filiíque legitimi futuri regis nomen iuraret. Non detrectauit conditionem May
latus pluribus malis circũuentus atque ita cadauer à Sibinio, comitante magna parte exer
citus, delatum eſt Albam regalem, ubi ſepulchra regum uiſuntur, ſolenníque die, ac inſi
gni cerimonia noui reges coronantur: ſed priuſquam à Sibinio mouerent caſtra, conſilio
habito, eandem, quæ ornata inſtructáque uiuente rege fuerat, legationem ad Solyma-
num decreuerunt, ieréque confeſtim ſummæ dignitatis legati Ioannes Exechius Quin-
que Eccleſienſis antiſtes, & Stephanus ipſe Verberius iam natu grandis, & ſcrinii regii ma
giſter, quem Romæ ſub Leone legatum uidimus. Tulere munera pateras ex auro eximii
E operis decem, cælato autem argento inauratas centum, item ſericas purpureas & amethi
ſtinas, aureáſq. textili opere figuratas, more Barbarorũ, in talares ueſtes quadraginta, au
ríq. ſimul Hungarica nota ſignati quinquaginta pondo, quæ biennalis tributi nomine pẽ
derẽtur. Ita à Sibinio rectis itineribus relicta ad læuã Valachia, ſuperatóq. in Triballis Da
nubio per Thraciã Byzantium peruenere. Interea apud Albã regalem inſigni pompa ap
paratúq. regis funus eſt celebratum, impoſitáq. infantis capiti ſolẽnibus cerimoniis anti-
qua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorũ primi regis fuiſſe dicitur, aſſeruabatúr
que religioſa admodũ cuſtodia in arce Vicegradenſi. Neq. enim Hungari ſatis ritè factũ
legitimũq. regem arbitrantur, qui eam publicè delatam capite non geſtarit. Propterea &
regi infanti læto auſpicio dum ſacro fonte ablueretur, Stephani nomẽ indiderãt, renoua
ta memoria antiquiſſimi regis, qui id regnũ fœlici uirtute condidiſſet. Cæterũ ius imperii

Iſabellæ reginæ cōmuni procerū ſtudio delatum,ea lege ut in publicis literis filii matríſq. A
nomē præſcriberetur, eodéq.titulo regia moneta cuderetur,ſed in Georgio ſumma im-
perii poteſtas eminebat.præerat enim ærario,teſſeráſq.arcium tenebat.Porrò arma,mili
tes,uexilla penes Valētinum uiſebantur.Medius inter hos Petrus Vichius,quòd regē ſan
guine cōtingeret,tutórq.eſſet adſcriptus,neutri ſuſpecta & proinde ſtabili nominis aucto-
ritate florebat:ſed quoniā Georgii nomē hoc funeſto bello,quod ſcripturi ſumus,perillu
ſtre fuit, operæpretium putaui aliqua de ingenio eius enarrare,ut quibus artibus geſtum
ſit bellum,nobiléque id regnum Hungarorum inſania ad Turcas deueneri,poſteris pro
datur. Natus erat Georgius in Croatia,citerioris Pannoniæ Illyricíque finibus propin-
qua,educatúſque ab ineunte ætate in domo Ioannis,apud quem uirtuti ac induſtriæ cer-
tiſſimos erat receptus,quum antea ſacris temere initiatus,uitæq.duriciem ſero pertæſus, B
à ſuſcepta profeſſione diſceſſiſſet.Itaque miro obſeqoentíque ingenio Ioānem regno pul
ſum exulantémque ſecutus tantam in dubiis aſperiſq. rebus fidei,pietatis,ac expediti con
ſilii laudem promeruit,ot Cibaccho Gritti ſcelere ad Braxouium interfecto, Varadien-
ſem epiſcopatū ſit adeptus.Exinde ualidis opibus confirmata auctoritate,aulam regnúm
que regis commodo ſemper fidus circumegit,atque fœliciter rexit:ſed tanta erat naturæ
diuerſitate,ut quum in omni actione expediti præſtantíſque oiri perſonam indueret,com
poſitus ex contrariis moribus & ad omnia natus eſſe nideretur:in peragendis enim ſacris
feriarúmque ieiuniis Chriſtianæ diſciplinæ triſtitiam demiſſo oultu ſermonéque ita im-
plebat aut effingebat,ut is idem eſſe credi non poſſet,qui in grauibos demum belli pacíſq;
negotiis tantam uim erecti ardentiſque ingenii gnauiter afferret.Optimorum ſiquidem C
equitum turmas alere,thoracatus in aciem prodire,frequentibus conuiuiis, atque mune
ribus milites conciliare,magnorúmque ducum more pœna & præmio dignitatis nomen
tueri erat ſolitus. Nemo præterea eo diligentius regni opes inſpexit, nemo uectiga-
lia, aurifodinas, paſtiones, ſalináſque otilius locauit, nemo ſubtilius cogendæ pecuniæ
rationes adinuenit, qua una re certiſſimus apod reges gratiæ locus paratur: uſque adeo,
ut Ioannes præcipua ſe eius uiri induſtria regnare fateretur, & ipſe Ferdinandus hoſtis
ſæpe diceret,nihil ſe prorſus inuidere Ioanni,quàm onum cucullatum,qui galeatis decē
millibus tuendo regno potior haberetur.Igitur Georgius ſuſcepta pueri tutela, in omni
ciuilium militariúmque rerum officio multus eſſe, prooidere ingenti cura, ut in onum
Hungari conſentirent,ne ullus alicubi nouarum rerum tumultus oriretur, quo infirmi D
adhuc regni initia turbarentur.At Ferdinandus nunciata morte Ioannis, repetendæ Pan
noniæ cupidus,nihil dubitat quin arma paret,ac eā omnino occaſionē,quæ à Diis immor
talibus oblata uideretur,feſtinātèr arripiat.Aderant enim pleriq.reguli ducéſq Hungari
eius ſecuti partes,& antè alios Alexius Thurſo,Ferentius Gnarus, & Petrus Bachithius,
Pauli fortiſſimi ducis frater,cuius morte Turcarum uictoriam ad Exechium nobilitatam
fuiſſe docuimus,itémq.Balthaſar Pamphilus,Franciſcus Capolnaus, & Ioānes Caſtelam
phus,qui à Varania principe Camertium domo ſtirpem ducebat, & ipſe deniq.Seredus
Gaſpar,uirtute bellica illuſtris,ſed latrocinii & moltiplicis rapinæ infamia notatus. Ii om
nino unum illud eſſe tempus docebant, quo in patriā cum dignitate reduci poſſent,& eo
quidem autumno confici poſſe bellum, ſi maturarent, quando Torcarum aduentum
propinqua hyems excluderet, nec planè in unum conſentirent Hungari proceres, qui E
reginæ ſtudia ſequerentur. non enim adduci poſſe uiros nobiles, ut Georgio cucullato
deſertori ſacri ordinis deſeruirent; poſtquam ille uariis ſimulationom artificiis depra-
uato reginæ ingenio, præoccupatíſque theſauris, ſolus regia poteſtate potiretur. Ipſis
porrò, qui recte ſentiendo exules facti uiderentur,patere locum non honeſtæ modo,ue-
rum etiam peramplæ dignitatis & gratiæ apud reginam, hortatore præſertim ſponſoré-
que Georgio, ſi ad infantis pueri aulam, & denique ad propinquos, paternóſque lares
redire uellent; ſed dediſſe fidem uel externo regi, qui uirtute fidéqoe præſtaret, altero
ſcilicet repudiato qui uel gratiſſimum Hungarici ſanguinis nomen prætuliſſet. Proinde
Ferdinandum imperitè ingratéque factorum, ſi ea quæ adeſſet prætermiſſa occaſione
ſuſcipiendi belli conſilia traherentur. Quid enim fœdiùs accidere poſſe magno regi at-
que

A que eidem Cæſari deſignato, quàm ſi uiros ſtrenuos fidelèſque, ipſius auſpicia noménque
ſecutos, turpi cunctatione deſereret? qui mirificas equitum alas ductantes inſignem antè
alios in ipſis præliorum periculis operam pollicerentur. Nec minore ſtudio Germani du
ces bellum ſuadebant, utpote qui militiæ dediti aut primos honores, aut alarum & co-
hortium præfecturas in exercitu ſe adepturos ſperarent, unde ſtipendia primum ac inde
laus, prædáque præſertim, præcipua laborum ac uulnerum præmia, peterentur. At La-
ſchus, uir Sarmata, belli pacíſque artibus abunde inſtructus, conſilio potius quàm armis
repetendū Pannoniæ regnum ſumma oris libertate prædicabat. Nouerat enim ille regū
omnium ingenia, moréſque gentium, quum totum penè terrarum orbem, regiáſque om
nes uariis legationum muneribus functus percurriſſet. Summa ſententiæ eius hæc erat,
B ut regnum à Solymano peteretur, eo beneficiarii iuris nomine, quo id dono datum Ioā-
nes accepiſſet. Poſſe enim ſupplicando adulandóque facilè impetrari ab homine genero-
ſo, & ab inſita Barbarorum animis uanitate, ineptè ſæpe gloriam affectanti, quod ui atque
armis minimè poſſet extorqueri. Abunde ſe nouiſſe Solymani ſpiritus, & prætumida pur
puratorum ingenia; illum contemnere opes, & tot regna faſtidire; hos uero inexplebili
auaritia & arrogantia ingenti, nihil magis optare ac ſuadere quàm bellum. Proinde ca-
uendum eſſe, ne eo repentini belli ſtrepitu parata atque intenta Turcarum arma excita-
rentur, quibus reſiſti non poſſet, niſi coactis totius occidentis uiribus bellum inferretur.
Id autem uno omnium conſenſu expediri poſſe, ſed ne id uideant, fatali caligine ſuffundi
regum oculos, atque ita Chriſtianorum concordiam longè latéque deploratam à Diis ſu
C peris in meliora tempora reſeruari; poſtquam reges nuper à mutuis complexibus infe-
cta pace diſceſſiſſent. An non, inquit, Gallus eluſus ſpe ſua, ac uti cupit exiſtimari mirè tra
ductus ad hanc nouam peracerbi doloris offenſionem, recrudeſcente antiquo uulnere
implacabile odium reſumet? Faceſſat omnis ſimulatio magnis inimica conſiliis, atq. om
nem prorſus adulationem uel ingrata regiis auribus ueritas anteuertat. Ille profectò nō
degeneris animi, uti cæco dolore conuulſis plerunque accidit, iratè atque inimicè dabit
operam profuſo auro, quo multum abundare dicitur, ut grauiores difficultates Cæſaris
conſiliis innectat, deſignatos Germaniæ conuentus perturbet, principum diſtrahat uo-
luntates, ſibíque eos in primis largitione obnoxios reddat, qui Romani imperii decus
æqua ſorte uirtuti ac meritis dari diſpenſarique ſolitum, Auſtriæ domui uehementer inui
D uideant, uti quæſitum hæreditate; quando iam in hac tot Cæſarum perpetua ſerie, uti ab
longa conſuetudine, legitimi iuris nomen induerit. Occultè itaque conſpirabunt naturá-
que ceſſatores eximii nullam omnino aut certè ſeram opem ferent, quum Turcarum au
xilia ad tuendum puerum regem aduolabunt. Neque eſt cur quiſquam finitimos præfe-
ctos ſperet huic cauſæ uel retardante hyeme defuturos. honeſtam enim & planæ deco-
ram ferendæ opis ſpeciem præferentes, haud dubiè pupilli & uiduæ iniurias defendent,
ut occultæ cupiditati ad occupandum regnum aditus paretur. Contracto nāque ſemel
certamine, uel ſi Fortuna primis auſibus noſtris arrideat, æternum profectò tibi erit bel-
lum cum eo hoſte, qui inexhauſtas opes, inuicta robora hominum, indomitos ſpiritus, &
deuotos in necem noſtram militum animos, ſit allaturus. Ita fiet, uti auguror, & utinam
ſim falſus uates, ut ſi Pannonia petatur armis, tibi demum de Auſtria, auitóque imperio
E ſit dimicandum. Ad ea rex reſpondit, uera eſſe quæ diceret Laſchus, ſed in arcano conſi-
lio ſi proferretur, aliquid reſidere, quo adduci poſſet, ut exiſtimaret omnino mouēda ar-
ma. Illud uero magnopere probare, ut Solymani animus illuſtri legatione tentaretur.
Neminem uerò potiorem ipſo Laſcho, qui Barbaro gratus, familiaríſque purpuratis om
nibus, eandem fere ſuperiore anno legationem ſuſcepiſſet. Non recuſauit id munus La-
ſchus, & paratis rebus omnibus quæ in negotio opus erant, à Vienna Byzantium eſt pro
fectus. Sed Ferdinandus nihil à priore ſententia diſcedit, bellum parat, præſentis fratris
opibus ſubnixus, nec obſcurè diffidens Hungarorum ingeniis, quibus ea transfugii cauſa
ſatis honeſta ſemper fuit, quæ præſentis commodi ſpeciem prætulerit. Imprimis Nicolaū
Salmam, quem Cæſar uirtutis opinione in illuſtrium equitum ordinem cooptatum au-
rei uelleris torque donauerat, ad reginam mittit, qui tabulas nouiſſimi fœderis proferat,

hortetur eam, ut regno decedat quod recenti pactione alieni iuris eſſet factum. Porro A
etiam atque etiam moneat, ne ſuas & pupilli pueri ſpes morando & tergiuerſando corrũ-
pat. Conceſſurum enim puero Ferdinandum Sepuſianam prouinciam, uti antea diſertè
ex tabulis ambo reges conueniſſent, & ipſi quoque reginæ peramplos redditus, & quic-
quid in dotale nomen obueniret. Quòd ſi ea legitimi fœderis obliuiſci uellet, ei tum op-
portunè denunciaret, neque Carolo Cæſari, neque Ferdinando regi defutura arma, qui-
bus regnum repeterent, tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum conſen
ſu Auſtriæ domui contributum. Exceptus Budæ Salma ægrè impetrauit ut ad reginam
admitteretur: Georgius enim & Vichius muliebri ingenio diffidentes, denegatum collo-
quii officium nimio reginæ dolore & lachrymis excuſabant, quum ſe peculiari munere
mandata audire referréq. paratos eſſe dicerent, poſtquam uiduæ reginæ regiſque pueri B
tutelam demandâte, obteſtantéque Ioanne rege ſuſcepiſſent. Sed eam regina de ſe imbe-
cilli iudicii opinionem, quam tutores conciperent, ad contumeliam reuocabat, quum Sar
matico & Sfortiano ſanguine progenita, non uiriles modo, ſed planè regios gereret ſpiri
tus, dicerétque ſibi in necem manus ſe allaturam, niſi legato aditus in cubiculum daretur.
Id erat atratum obſcurúmque, utpote quod de more cœleſtem lucem excluderet, ipſa
ignobili in ſtrato reſidebat, neglecto ornatu, & pallida facie, ſed oculis nihil tum in lachry
mas proclinatis, uoce tamen & ceruicis geſtu ita compoſita, ut diuturno defeſſæ luctu
exaruiſſe potius lachrymas, quàm diſceſſiſſe ex animo mœrorem oſtenderet. Fœminæ
ſiquidem mentem regnandi cupido iam inuaſerat, atque ita poſſidebat, ut omnia immi-
nentis belli pericula contemneret, ac ipſos denique Barbaros, ut regium nomen tueretur C
omnino euocandos exiſtimaret. Itáque Salmæ cum multo uerborum honore mandata
explicanti demiſſe reſpondit, eam eſſe Fortunam ſexus ac ætatis ſuæ, ut orbata rege con-
iuge, & diuturnis corporis ac animi doloribus perturbata, neque ſuſcipere, neque termi-
nare conſilium queat; quum in re longè grauiſſima Sigiſmundum patrem omnino conſu
lendum exiſtimet, eius autem regis tantam eſſe uirtutem atque iuſtitiam, ut Ferdinandus
nullo alio diſceptatore atque arbitro in ea controuerſia uti uelit. Proinde ſe petere ſpa-
tium ac idoneum tempus, quo pater conſuli poſſet. Se enim ab eius ſententia minimè
diſceſſuram, ac idem facturos proceres Hungaros arbitrari; quòd ſi id moræ ſpatium de-
negetur, atque armis agendum putent, egregiam certè laudem non ferent, inquit, Cæ-
ſar & Ferdinandus, ſi uiduam fletu conſumptam, & uagientem in cunis puerum regem D
oppugnatum aduenerint. Salma eo modo dimiſſus, quum ad Ferdinandum rediiſſet,
reginam in poteſtate Georgii eſſe, nec eam agere aut effari quicquam niſi prius ex ore
illius ac nutibus acceptum retulit. Illum enim regnare cupere, reliquos uerò Hungaros
partiri inter ſe honores & præfecturas, poſtremò homines quæſtus & potentiæ auidos in
tantis regis nutritios & regni procuratores eſſe malle, quàm aſſeclas & ſpectatores magni
atque externi regis, qui præferocem gentem lingua moribúſque diſſimilem, & Hungari
co nomini prorſus inimicam in Pannoniam condendis paſſim coloniis eſſet adducturus.
Hæc ſe audiſſe exploraſſéque; propterea ſibi uideri ſpem omnem poſitam in armis, ſed
celeritate utendum, ut imparati & à Byzantio legationis euentum expectantes, penè
priuſquam arma caperent, aut conſilium expedirent, Buda pellerentur. Neque enim te-
mere reginam, totam ſpem pacis ad arbitrium Sigiſmundi patris reieciſſe, qui tum in ul- E
timam Lithuaniam ad Moſcouitarum uſque fines abſceſſiſſet. ita enim integrum circum-
agi poſſe annum priuſquam reſponſa uel per celeres tabellarios referrentur. Interea pa-
rari præſidia excirique poſſe Turcas, ac inde conflari bellum multo maius & grauius, quã
putarent. Proinde ſi in Pannonia regnandum arbitraretur, abiecta omni alia cogitatione
parare claſſem & copias cogere maturaret. Nec mora Ferdinandus ſuppeditante pecu-
niam Cæſare, conſcriptis cohortibus, ac euocatis equitibus, cõgeſtóque in naues ſatis am
plo commeatu, iuſtum exercitum ſecundo amne Danubio Strigonium demittit. Ea urbs
Pauli antiſtitis, conſtanti ſtudio erga Ferdinandum, Ioannis imperia, & bellicos conatus
ſemper eluſerat. Præerat Auſtrianis copiis cum imperio Leonardus Velſius è Rhætia
ſuperiore, Tridentinis Alpibus propinqua. Is ad Germanicum animi robur perſpicacis
ingenii

A ingenii uim addiderat, multíſq. de cauſis aperiendũ iter ad Budam arbitrabatur. Occur-
rebat enim à Strigonio eũtibus Budam medio fermè itinere Vicegradũ: id in ſupercilio
æditi montis arcem habet, cum ſua altitudine, tum pulchritudine operis longè latéq. con
ſpicuam, deſpectat enim præterlabentem Danubiũ, ripámq. fluminis perpetua munitio-
ne ſibi coniungit. Nam ab arce per decliuem præruptámq. crepidinem deductus eſt mu
rus, isque ubi in extremam ripæ marginem deſinit, egregii operis turrem habet, quæ tor-
mentis inſtructa nauigantibus opponitur, claudit quoq. & ipſum terreſtre iter; quũ portæ
immineat, per quã inuito cuſtode nemini aditus patet. Intra portam autẽ anguſta ſed ob
longa planities aduerſo flumine ſe extẽdit, ubi uilla regia uiſitur, ad uoluptarios ſeceſſus
inchoata antiquitus à Sigiſmũdo Cæſare, abſolutáq. demũ ingenio Matthiæ regis, qui uir
B tute & gloria Hungarorum regũ ultimus fuit. Ab his ædificiis hortíſq. Velſius tormẽta
promouit, oppugnauítq. perpetuis diebus nouem reſiſtente acriter præſidio, cui præerat
Valentinus cognomẽto Litteratus, inter Georgii clientes fide & conſtantia inſignis; ſed
ea uis erat ingentium tormentorum, ut perrupto muro propugnaculi interiora nudaren
tur, multóſque propugnatores teſtudinis tectíque ruina obrutos nihil ceſſantibus tor-
mentis opprimeret. Tum uero Litterati pertinacia periculo uicta, atq. obiter accenſi ſuo
rum cæde Germani milites, inter deditionis ſignificationes irruperunt, primis interfectis,
reliquis captis, Litteratus ipſe ſeruatus eſt, ut ueteres captiui Budæ cuſtoditi, permutatio
ne facta reciperentur, in ea expugnatione Velſius ad ducentos milites impigros deſide-
rauit. Tum demum à Vicegrado prouectus claſſe, cui Budenſis numero & magnitudine
C nauium inferior nihil obſtiterat, amnem tranſgreditur, Peſtúmque occupat ab hoſtibus
deſertum, & ad Vacciam eadem celeritate contendit, eámq. ſine uulnere redigit in po-
teſtatem, nec mora ad citeriorem ripam conuerſa claſſe reuertitur, promotíſque inde ca
ſtris ad Budam eſt profectus, ut per colloquia Budenſium animos tentaret, explorarétq.
reginæ conſilia, & ex propinquo oſtentatis copiis atque tormentis ciuitati terrorem in-
cuteret. Iam enim Perenus ipſe inter Hungaros nobilitate atque opibus facilè princeps,
quanquam filium Solymano fidei obſidem dediſſet, ad Ferdinandum tranſierat, onera
tus ſcilicet ingentibus promiſsis, nam ab ipſa ſtatim uictoria regii ſcrinii, ſigillique magi-
ſter in locum Verbetii futurus erat, dabantúrque ei dono aliquot opulenta oppida, quæ
ambiguo iure in poteſtate Thurſonis erant. defecerant etiam à regina Stephanus Ra-
D ſcaius, & Franciſcus Francapanes Agrienſis antiſtes ſummo loco natus, pietatíſque ſtu-
dio & ſeueræ uitæ diſciplina mirabilis, quem conciliandis regibus ad Cæſarem cum Bro
darico ſuſcepta legatione Neapolim perueniſſe docuimus. is magnam profeſsione reli-
gionis auctoritatem ſecum afferebat; quaſi integro iudicio Ferdinandi cauſam probaſ-
ſet, ſed ei poſtea Georgius intempeſtiui ambitus leuitatem, criminoſis epiſtolis obiecta
uit, quòd purpurei galeri honorem commendatione Cæſaris affectaſſe uideretur. Cæte-
rum Velſius obſeſſurus potius quam oppugnaturus urbem, ad Aquas Calidas caſtra loca
uerat: eæ uergunt in occaſum diſtántque à mœnibus ſtadiis ferme duodecim, mirabilis
autem earum natura fertur, quum ſcaturientis aquæ tantus ſit feruor, ut pede uix tẽtari
poſſit, & in eam à laniis proiecti ſues facilè depilentur, nec ranæ tamen intereant, quæ fre
quentes innatare conſpiciuntur. Agebant undique prædas Germani, idque iniquo ani-
E mo à ſociis Hungaris ferebatur, quum plerique aut ſua aut propinquorum pecora diripi,
ac incendi pagos, & trahi uinctos imbelles agricolas uiderent, ita ut ſæpe cum Germa-
nis deprecando, prædámque extorquendo, armis contendere cogerentur. Ex altera par-
te Budenſes equitum alas emittebant quibus Germanos egreſſos caſtris inuadebant, & fi
nitimos uicos ab iniuria hoſtium tuebantur. Nam Valentinus Thuracus, uirtute bellica
nemini ſecundus, qui militare imperium obtinebat, mirificum leuis armaturæ equitatum
in urbem acciuerat. Summa eius conſilii erat, ut nihil in diſcrimen adduceret: expecta-
bat enim alacriter, ut Germani promotis caſtris ad oppugnandum portis appropinqua-
rent, aut ſi Velſius cunctaretur, ſpatiúmque præberet, interea Turcarum auxilia ſuperue
nirẽt. Dũ eo modo ad Aquas Calidas Germani ſederent Balthaſar Pamphilus inter Hũ
garos duces admodum clarus, quum progreſſus à caſtris antè portam urbis euagaretur,

poſtulauit à cuſtodibus poteſtatem ſibi fieri cum Valentino colloquendi, cupere etenim A
plurimum ſalutare ueterem amicum,& aliqua deferre,quæ ad commune Hungarici no
nis decus pertinerent, nec mora,cõcedente Valentino, cum turma ſuorũ eſt receptus,
aliquantóque pòſt in caſtra rediit,afferens ſe cum ducibus comiter ac hylariter compo-
ſaſſe, colluſtrandóque urbem inſpexiſſe præſidia,tormenta,aggeres,quibus Budam,ni-
ſi ampliore apparatu,& commodiore anni tẽpore,ac multo maioribus copiis,expugnari
non poſſe crederet. Ea res Velſium uehementer commouit ſuſpicaci ingenio Germano
rum more,de externæ gentis fide uti lubrica incertáque magnopere dubitantem, uſque
adeo,ut iratè ſuccenſendo Pamphilum caſtris excedere iuberet,quod iniuſſu Budam in
traſſet,ac inſolenti priuatáque libidine,cum hoſtibus colloquendo adaugendóque eorũ
uires,totius exercitus animos fracta ſpe uictoriæ debilitaſſet. Itaque Velſius nihil tenta- B
ta oppugnatione diſcedens,ad Vicegradum iterum ſe conuertit,ut præaltam illam arcẽ,
& regiæ coronæ cuſtodia celebratam, tormentis expugnaret, nec diu Hungari præſi-
dio impoſiti uim ingentium pilarum tulerunt; quum eadem ruina, qua turris ad Danu-
bium adaperta conciderat, nobiliſsimi ædificii teſtudines, pinnæque & propugnacula,
nihil intermiſsis ictibus concuſſa frangerentur. Eo modo interſectis aut in deditionem
acceptis Hungaris arx capitur, minore aliquanto militum iactura, quàm turris inferior
paulo antè fuerat expugnata, nec multò pòſt ad Albam regalem contendit, ut per collo
quia ciuium principes tentaret, nam Perenus, cuius apud Albanos inſignis erat auctori
tas,per idoneos homines adhortando pollicendóque immunitates ac præmia, nonullos
perpulerat,ut a regina deficerent,dicebant enim in conſiliis & coronis calamitoſum ciui C
tati fore,ſi infantis regis adoleſcentiam omnino expectandam arbitrarentur, poſtquam
Ferdinandus cum ſuis tum ualidiſsimis Cæſaris opibus innixus,in proximo ſpectaretur,
qui apud ipſos legitimè coronatus, iure potior ac armis atque Fortuna ſuperior,ſtultæ
ipſorum pertinaciæ iniuriam euaſtato agro ulturus eſſe uideretur. His ſermonibus ce
leriter eſt effectum,ut ciuitas,quæ ui armiſque expugnari non poterat,multa conſilii ra-
tione mollibúſque colloquiis ad Ferdinandi fidem redierit,præſidiúmq. acceperit:nam,
quum eo Valentinus aduolaſſet,occluſiſque portis non admiſſus,ac ob id grauiter ira-
tus,ſuburbana popularetur,Albani Perennianos equites acciuerunt, quorum præſidio
non urbem modo,ſed proximos etiam pagos tuerentur. His rebus geſtis Velſius ad Stri
gonium caſtra reduxit,uel ob id quòd Germani cum Hungaris rixas miſcerent. Vtráq. D
gens enim ab innata feritate & truci contumacia, quum in implacabilem iram cruentis
ſemel armis exardeat, deprecantium ducum imperia facilè contemnit:nam per eos dies
adeo atrox certamen inter ſe ab leui cauſa contraxere,ut quum præfecti intercurrerent,
ducéſque ipſi dirimẽdo prælio corpora ſua opponerent,Perenus lapide ictus,& Velſius
in crure uulneratus,ab ea contentione diſceſſerint. Verùm ad hæc,grauior quoque in
Pannonia bellum gerentibus hyems ſuberat, & turbidis uocibus à milite gregario ſti-
pendia petebantur; quas ob res Velſius,renum etiam morbo uehementer affectus,in hy
berna copias dimiſit,Peſtúmque imprimis præſidio impoſito & nouis erectis munitioni-
bus firmauit, propterea quòd frequentibus nunciis,nec incertis rumoribus afferebatur
Turcas in propinquis eorum limitibus arma parare,ut Budenſibus auxilio feſtinanter ad
uenirent. Nam ubi regina à Ferdinando copias cogi,nauigiis tormenta imponi,ac expe E
diri cõmeatus certius cognouit,decernente Georgio;nihil ad ſalutem opportunius ha-
buit,quam a finitimis Turcarũ præfectis maturam opem implorare. Ii erant Vſtrephus
Boſnenſis,& Mahometes Belgradẽſis,& Amurathes,qui trucidatis copiis noſtris,& Cliſ
ſia ſupra Salonam capta,in Dalmatiæ finibus conſtiterat. Vſtrephus præfecturæ honore,
cæteros Europæ Sanzacos anteibat. Illyrici ſiquidem uexilla omnibus præferuntur,cu-
ius ampliſsimus eſt equitum numerus,& regio longè latiſsima. Is locum beneficio potius
quam uirtute fuerat conſecutus, quoniam Baiazetis filia in matrimonio eius fuit,erátque
tum in ſenium uergens, ac inerti otio præpinguis,tuebatúrque præfecti nomen ſingulari
uirtute alumni ſui Amurathis,qui ad Iaderam armatum Venetorum equitatum ſubita
incurſione profligarat,Propterea facilè reginæ poſtulatis reſpondebat,ſe copias incon-
ſulto

A ſulto Solymano minimè finibus educturum. Eadem fermè reſponſa erant Mahometis,
nam prouincia pedem efferre iniuſſu imperatoris nefas eſſe dicebat; ſed is ex itinere à
Laſcho præoccupatus magnis promiſsis atque muneribus, ut nihil ſe commoueret;
diúque ceſſaret, prolixè quæſtui, atque item æmulationi ſeruiebat. Vſtrepho enim bo-
mini ignauo parere, ac eius ſigna ſequi uir longè fortiſsimus ac ætatis bonore ſuperior in
dignabatur. Neque Amurathi tutum erat à Gradiſca Illyrica diſcedere, ubi erat in ſtatio
ne aduerſus Crouattos, niſi iuſſa ſignáque præeuntis Vſtrephi ſequeretur. His de cauſis
regina diu fruſtra, ut opem ferrent, Turcas præfectos obteſtata, ad legatos qui Byzantii
erant, omnium difficultatum ſuarum articulos perſcribebat, ut per eos Solymanus immi
nentis periculi certior redderetur. Nondum peruenerat Byzantium Laſchus, morbo ſci
B licet currendi diligentiam ſubtrahente; ſed præmiſerat Ptolemæum Ariminenſem me-
dicum ad purpuratos, Luphtibeiúmque imprimis familiaritate ſibi coniunctum, ma-
gníſque antea excultum muneribus, per quem omnia ſe impetraturum ſperabat, ſed fru
ſtra fuit Ptolemæi aduentus, tametſi ſuſpendendis Barbarorum conſiliis, cum Baſſa, ac
ipſo deniq. Verbetio collocutus opportuna, nec ingrata auribus, attuliſſet. Solymanus
enim, qui ius ſuum ac beneficium defendere ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, magno ſibi cō-
modo ac magnæ item gloriæ futurum rebatur, ſi oſtentato pietatis ſtudio, uiduam pupil
lúmque in tanta calamitate protegeret. Itaque aduocatis legatis, tribúſque purpuratis aſ-
ſiſtentibus, ſe eo animo Ioanni regnum conceſsiſſe dixit, ut ad liberos eius tranſmittere-
tur, tamdiúque poſteri eius ſtirpis Pannoniæ regno potirentur, quamdiu accepti bene-
C ficii memoriam retinerent. Proinde ad declarandam liberalitatis ſuæ conſtantiam, ſe ar-
ma ſumpturum, daturúmque operam ne Germani hoſtes illati belli exitu lætarentur: tra
didítque demum legatis, puero regi deferenda, firmatæ amicitiæ, ſuſceptæque tutelæ inſi
gnia, purpuream auro intertexto regalis cultus togam, & clypeum elaborato umbone
rotundum, ferream item clauam manubrio aureo, & incuruum gemmata uagina gla-
dium, exinde Vſtrepho Mahometéq. præfectis ſeueriſsimè perſcripſit, ut extemplò edu-
ctis copiis reginæ opem ferre maturarent, nec ulla aduerſæ hyemis excuſatione uterētur,
quod ſi tarditate aut negligentia detrimentum acciperetur, ipſos continuo capite pœnas
daturos. Vixdum Hungari legati, cum donis præ lætitia Budam redire feſtinantes, diſceſ-
ſerant, quum Laſchus Byzantium peruenit, ibi edoctus è Ptolemæo de ſucceſſu legatio-
D nis Hungaricæ, quum mandata exponeret & æqua conditione regnum petere pergeret,
multúſq. in ore eius eſſet Carolus Cæſar, uti fratrē excitis totius Germaniæ copiis adiu-
turus, commoto ad id Solymano, cuſtodiæ traditur, obiurgantibus itidem purpuratis,
Roſtanéque præſertim Solymani genero, iuuene elato atque iracundo: dicebat enim ul-
timo ſupplicio dignum, qui inſolenti orationis libertate ſereni uultus maieſtatem offen-
diſſet, ludificatúſq. regem regum amicitiam peteret, quum interim impudenter in Pan-
nonia bellum gereretur. Interea Mahometes & Vſtrephus nihil deterrente hyeme di-
ſperſos in hybernis equites ad ſigna uocant, nauales ſocios conquirunt, claſſémque Dra
uo & Sauo fluminibus in Danubium deducunt. Neque enim peritè & commodè in Pan
nonia bellum unquam geritur, niſi ſubſidio magnæ claſsis tormenta, cōmeatus, impedi-
mentáque ad opportunitates utriúſque ripæ conuehantur. Sed tantus per eos dies adul-
E ta hyeme & diu perflante Borea rigor extitit, ut aſtricto præalta glacie Danubio, cuncta
nauigia ad Tolnenſem ripam uadis inhæſerint, uſque adeò ad tollendam nauigationem
marginibus latè gelu concretis, ut uix in medio tantus amnis, quū iam planè in ipſo cur-
ſu pigreſceret, apertus & liber profluere ſpectaretur. ea res magno incommodo Turcis
fuit, tardauítque eorum aduentum, quum neceſſariò ad tuendam claſſem conſiſtere, at-
que ibi caſtra ponere, ferréque ſub tentoriis prædurę hyemis aſperitatem ſqualenti in
ſolo cogerentur. Incredibile dictu eſt, quum inde diſcedere flagitioſum, & capitale qui-
dem putarent, quanta animorum pertinacia & patientia corporum, rerum omnium diffi
cultates ſuperarint, uel equis, quibus nihil apud eos carius exiſtimatur, frigore ac inedia
conſumptis, & concepto inde morbo paſsim intereuntibus. ſed miteſcente hyeme ape-
ruit ſeſe annus, Fauoniúſque primo uere inuecto Aquilonibus ſucceſsit, exoptatus Tur-

cis reginæq. lætiſsimus. Nihil enim cunctatus Mahometes, remiges ſupplet, pedites Martelosios ex Illyricis montibus accerſit. Ii ſunt latrones eximii, pari feritate, pernicitatéq. ſpeluncis & cauis arborum pro domibus utentes, parua ſecure & breui ſpiculo armati, ſed Numidarum more duces habent, & ſtipendio muneribúſque trahuntur, ita ut facilè compendia uiarum ac montium fluminúmque naturam exercitibus demonſtrent. Idem quoque facit Vſtrephus, ambobúſque Valentinus, è Buda obuiam profectus, cum ualida Hungarorum manu coniungitur. Regina præfectós muneribus colit, cómeatum ſuppeditat, ænea tormenta, quibus inimica oppida expugnent, haud cunctanter attribuit. Itaque initio conſilio Danubium copias traducunt, & ad Vacciam deferuntur. Ea urbs nequaquam militariter defenſa capitur, trucidatíſque nonnullis Barbarorum more protinus inceditur. Inde Peſtum oppugnatum ire pergunt, & ab occaſu caſtra locant. Præerat Peſto Barcocius Hungarus, prætorianæ alæ præfectus, ſed aderant plerique Hungari duces, & imprimis Germanorum dux Otho Fotiſcus, cum decem cohortibus. Ab his quum Turcæ tormentis murum quaterent, equitatúque circumeundo urbem magnum terrorem obſeſsis incuterent, oppidum egregiè defenditur. Nam Turcæ in equo pugnare ſoliti ex propinquo aggredi murum, ruináſque ſubire, & contemnere hoſtium tormenta (conſpecta præſertim intus hoſtium phalange) ſtultum ac miſerum putabant: quòd Ianizeri pedites, quorum uirtute cuncta facilè perrumpant, nulli aut pauciſsimi in caſtris eſſent, Illyrici uerò Triballíque claſsiarii pedites, & quos diximus Martelosii, rudes ad id pugnæ genus, ac ingenio prorſus armíſque inhabiles uiderentur. Equeſtribus tamen præliis certabatur, quum ſæpè Hungari erumpendo uagantibus Turcis occurrerent. Erat in oppido Marius Spicecaſius, è Neapoli militaris architectus. is aduerſus hoſtium caſtra, more Italico, quadratum aggerem multa cóſeptum materia ad inſtar latiſsimæ turris erexerat, in ſummitatéque tormenta collocarat, quibus Turcarum munitiones atq. tentoria ab æditiore loco petebantur. Simili ratione, & ab arce Budenſi interiacente fluuio ad Peſtana ædificia pilæ ferreæ uolitabant. Regina interim parcius commeatum Turcis præbebat, utpote quæ ſibi annonam, niſi parcè metiretur, priuſquam frumenta matureſcerent, defuturam timeret; quoniam Cæſar è Belgio in ſuperiorem Germaniam profectus, ad Ratiſponam conuentum habere, nouóſque exercitus parare nunciabatur. His de cauſis, & quod multi equi conceptis antea morbis agminatim interirent, Turcæ re infecta, traiecto rurſus Danubio reſtitutíſque egregia fide tormétis, intra fines redierunt: ſed in receptu non defuere Hungari, quin erumperent, & nouiſsimos cædendo ad multum ſpatium perſequerentur; Ferentio Gnaro imprimis impigrè rem gerente. Eo enim die Achomates, qui cogendo agmini præerat, inſignis inter alarum duces, ab inſequentibus Hungaris eſt interfectus. Eadem hyeme in Vangionibus totius Germaniæ legatorum habitus eſt conuentus, in quo Peronottus Granuelius inſigni grauitate pietatéque religionis caſum deplorauit, obſecrando Germanos nomine Cæſaris, ut tantis atque adeo diris diſſenſionibus ſperatum toties & nunquam impetratum finem imponerent, quibus diuinæ humanæque res pudenda miſerabilique inſania in præceps traherentur. Luthero enim hereſiarcha adhuc ſuperſtite, qui antè uiginti annos eadem in urbe ac eodem Cæſare conuentui præſidente, inducta placita defendere conatus fuerat, impunitúſque diſceſſerat, plerique alii nouas diuerſáſque à Luthero ſectas condiderant, publicatíſque dogmatibus, antiquas hæreſes excitarant, quas ſuperioribus ſæculis ſanctiſſimorum Pontificum & ſacerdotum decreta, conciliis toto terrarum orbe celebratis, legitimè ſuſtuliſſent. Miſerat eo Paulus Pontifex Thomam Campegium Feltrenſem epiſcopum, atque item perilluſtres theologos, qui de ſacrarum literarum interpretationibus diſputarent aduerſus Lutheranos. Ii nouum ſibi nomen induerant, Proteſtantéſque appellari malebant: quoniam deſerti ducis mores planè diſſolutos & fœdos cócepto pudore damnauerant, qui uel in ipſa Germania priſtinæ uirtutis eius exiſtimationem euertiſſent; horum princeps erat Philippus Melanthon, qui Latinæ facundiæ deditus, noua & ipſe placita mitiore ingenii ueneno publicarat. Pro catholicis ſtabat Ioannes Eckius, netus atq. admodum robuſtus ſanæ eruditionis propugnator, & Iulius Pluggius præſul deſignatus

A ſignatus Numbergenſis. His unis datus eſt loquendi locus in conſeſſu legatorum, præſi
dente Granuelio, alterniſque diebus dixerunt ac reſponderunt; Iámque de peccato ori-
ginali proteſtantes ſe cedere fatebantur; utpote qui aſtuto conſilio cum dociles, tum ue
ræ doctrinæ cupidi exiſtimari cupiebant, ut conceptam infamiam obſtinatæ diſſenſionis
effugerent, & tum demum in reliqua ueterum ſanctionum capita ad conuellendam Ro-
mani Pontificis auctoritatem ſæuius atque liberius graſſarentur, ſi in re nequaquam leui
à priore ſententia diſceſsiſſent. Sed eam alternæ diſputationis cōtentionem Granuelius,
quaſi iam bonæ ſpei plenus, quòd aliquid pio pacificatore non indignum conſecutus ui-
deretur, ad Ratiſponenſem conuentum reiecit. Primo enim uere Cæſar à Rheno ad Da
nubium profectus, Ratiſponam Germaniæ regulos liberarúmque ciuitatum legationes
B euocarat. Perueneratq. eo ab Roma legatus Cardinalis Gaſpar Contarenus, eximia uir-
tute atque doctrina clariſsimus. Nec multo pòſt affuere plerique reguli antiſtitésq. Ger-
mani, & antè alios Albertus Cardinalis Maguntinus, omni officio ac pietate catholici
dogmatis & Pontificiæ poteſtatis cauſam complexus, è diuerſóque Philippus Lantgra-
uius, Cattorum princeps, Auſtriæ familiæ non obſcurus hoſtis, qui inexorabili peruica-
cia, tanto ferocis ingenii ſpiritu Lutheranorum uela inflabat, ut Cæſar ne rem ſummæ
ſpei ad publicam ſalutem fœliciter inchoatam ulla animi commotione perturbaret, Buc
cerum damnatæ ſectæ theologum in illius porticu cōcionari pateretur. Eminebat enim
in Cæſare ſtudium ueræ pietatis, idque ſemper exactis Chriſtianæ uitæ cerimoniis oſtēde
rat, ſed humanarum rerum curis plurimum angebantur: propterea diſsimulandum indul
C gendúmq. in præſens obduratis cæco errore, & longa impunitate corroboratis homi-
nibus exiſtimabat: ut eos molliſsimè conciliatos, in his quæ religionem reſpicerent, ad pa
trum maiorúmq. ſuorum inſtituta reduceret. Id enim ad optimi nō modo piique, ſed &
longè etiam maximi principis nomen parandum pertinebat. Nam ſi ipſo authore diſce-
ptatoréq. ea de religione contentio, atq. omnis diſcordia tolleretur, cōpoſitis ſtatim Ger
maniæ rebus, nemini dubium aut difficile futurum erat, quin Turcarum armis egregiè re
ſiſti, Pannoniæ regnum recipi, & Gallorum contundi ſpiritus, & denique firmus atq. per
amplus in Italia dominatus conſtitui poſſe uideretur. Itaque magno cōſilio Cæſar Augu
ſtani conuentus formulam ex conſcripto atq. ædito libello ſublecutus, cōſtituit ut à ter-
nis utrinq. theologis Chriſtianæ legis ueritas indagaretur, ii fuere à catholicis, ipſe impri-
D mis Ecchius, Iulius Pluggius, atq. Groperius. Defendebantur autem proteſtantium par
tes à Buccero, Melanthone, atque Piſtorio, quorum diſputationibus delecti præſidebāt,
Federicus Palatinus uir magnitudine probitatéq. animi inter Germaniæ regulos facilè
excellens, quem uniuerſis imperii copiis ad Viennam præfuiſſe meminimus: huic ade-
rant principum ac liberarum ciuitatum ſtudio appoſiti aliquot ſacrarum litterarum pro
feſſores, qui auſcultantis Cæſaris authoritate regebantur. Quum in hunc modum ad Ra
tiſponam religionis cauſa iactaretur, Ferdinandus de Pannonicis rebus diſceſſúq. Turca
rum certior factus, alacri animo ad eandem ſpem obtinendi eius regni continuò redit,
Carolóque fratri facilè demonſtrat nequaquam incœpto abſiſtēdum, poſtquam Fortuna
ſatis fœlicibus initiis arrideret, nec reuerſuri eſſent Turcæ, qui aduerſo conatu aſperita-
téq. hyemis & cōmeatus inopia fatigati, deſerta regina intra limites conceſsiſſent. Itaq. no
E uæ copiæ in ſupplementū Velſiani exercitus antea conſcriptæ, quum id de Turcarum ad
uentu crebri rumores poſtulaſſent, è Norico in Pannoniam mittuntur, præficitúrq. eis
Vilermus Rochandulfus regiæ aulæ magiſter, qui dudum ut Peſtanis opem ferret Poſo
nium uſque deſcenderat; is uiridi admodum ſenecta, ore militari conſtantíq. ingenio, gra
uiſsimi ducis habitum præferebat. nam Veneto bello antè triginta annos cum laude or-
dines in Italia ductarat, Pannonicæque regionis peritus habebatur, quod tu tante ſe mœ-
nibus Ioanne rege, Budam uel infœliciter oppugnaſſet. Velſius enim nō armorum uſu,
aut ſtudio militum, ſed ætatis tantum ac officii dignitate inferior, locum facilè cōcedebat,
quòd laceſſente morbo uideretur inutilis, inuiſúſq. eſſet Hungaris, & à Pereno contracta
ſimultate diſſentiret, ſed nihil quoque in oppugnanda urbe ſtrennè facturus credebatur,
quòd antea apud deliberantem regem oppugnandæ Budæ conſilium exquiſitis diſcipli-

næ rationibus improbaſſet. Fit enim ſæpiſsimè militiæq. præſertim malignitate atq. ſuper A
bia humani ingenii, ut pleriq. uinci malint, quam uictoria potiri, quæ alieno cōſilio parta
ſuſceptæ ſemel ex aduerſo prolatæque opinionis famam ad dedecus extendat. Nec mora
Rochandulfus, trium ferè menſium cōmeatu, qui ſecundo amne deferretur diligenter
inſtituto, muralia tormenta à Viēnenſibus mutuatur, itémq. à Bohemis & Sleſitis atq. Mo
rauis auxilia accerſit, utróque exercitu inſpecto acceptóque Budam profectus eam ob
ſidere oppugnaréque conſtituit, ſed ab aliis omnino locis ſecus ac ipſe antea animo cōce-
piſſet. Immutata enim erat urbis facies, nam ingentia propugnacula peritiſsimè conſtru-
cta, nouarúmque turrium moles admirabatur, quas Ioannes architecti Bononienſis in-
genio fretus muniēdis portis addiderat. Imprimis ab ea parte qua ipſe Rochandulfus de
cem antè annis magna ædita murorum ſtrage mœnia uerberarat, admirabilis è lapide B
constructa munitio uiſebatur. Ea nobilium Horſacorum ædes complexa in corum uen-
tum prominebat, obtuſioréque angulo ac inſigni proiectura, cui tormentariæ inerant fe
neſtræ, diuerſa utrinque mœnia defendebat, ita ut longè omnium facilimus ad oppugnā
dum aditus demōſtrato periculo tolleretur. ab ea enim parte excelſus atq. perpetuus col
lis, in quo Buda opportunè poſita conſpicitur in planitiem deſinit, quū ab aquilone orien
téque æſtiuo, unde Danubium deſpectat, acceſſus maximè arduus ac impeditus, peran-
guſtis & tortuoſis callibus oſtendatur. In Sabatina quoque porta, quæ Budam ueterem
ad læuam Vicegradúmque perducit, iuſtæ amplitudinis propugnaculum erat eductum,
quo directa in meridiem mœnia libratis ſedulò tormentis ad altitudinem ſcandētium ho
ſtium facilè raderentur. Ad orientem porrò ſolem, ubi arx eſt ſumptuoſis tot regum ope C
ribus ad lætiſsimum undique proſpectum ædificata, lapideam peramplam turrem medio
cri altitudine opportunè conſtruxerat, quæ ita iungebatur adhærebátq. arci, ut exterius
cum ponte portam haberet, qua liber egreſſus deſcenſúſque tutiſsimus ad flumen per
foſſam conciſa rupe excauatóq. ſolo, uel ſeptenis in acie armatis non incommodè præbe
retur. Neque enim antea ab arce niſi per urbem magno circuitu ad Danubium aditus pa
tebat, ſed mons præaltus ex aduerſo arci urbíque imminens, intercedente ualle, atque ea
quamdiximus, foſſa ita aſſurgebat, ut media montis arcis faſtigium æquaret, ſummo au
tem cacumine regiones plateæ interioráque urbis tormentorum ictibus ſubiecta ſpecta
rentur. In eo templum erat diuo Gerardo, a quo nomen ducit, dedicatum, cuius numen
peſtilentia ritè inuocantibus ſalutare eſſe pictæ imagines, & perſolutis uotis appenſa do- D
naria cumulatè teſtantur. In hunc montem Rochandulfus, quòd eum ad oppugnandā ar
cem terrendámque reginam idoneum rebatur, tormenta perduxit, uehementérq. adeo
quaſſauit nouā turrem, ut ingentibus diſrupta pilis collapſura uideretur, ſumma enim co-
rona, pinnæque deciderant, ſed triplex erat arcis murus durior éſq. ob id expugnandi atq.
inuadendi, intercedente præſertim ualle, difficultates oſtendebat; uerum nemini dubiū
erat quin ſummæ arcis ornamenta præaltæque teſtudines, uti ad Vicegradum acciderat,
refringi diruíq. poſſe uiderentur, ſed Rochandulfus ſuo an regis conſilio incertum nobi-
liſsimæ regiæ parcendum exiſtimabat, quum exornatas porticus & perpictis laquearibus
aureis cœnacula breui concaſura conſpiceret, quæ ab ipſis demum uictoribus neque deſi-
derari niſi magno cum dolore inanis pœnitentiæ, aut inſtaurari niſi immenſo auri ponde
re, & longo temporis ſpatio cenſerentur. Cæterum per præcones, quibus ad commean- E
dum induciæ perpetuæ inuiolabili iure gentium manebant, reginam hortabatur, ut ſer-
uitutis compedes obrumperet, quas Georgius inteſtinus hoſtis ſimulato tutelæ nomine,
ipſius & pueri cruribus innexiſſet, paratum enim eſſe ampliſsimum principatum libera-
litate regis, in quo, ipſa cum dignitate ad ſecuritatem conquieſceret, puerúmque nutriret;
quod ſi ea omnino munera, uti mentis inops, ac ignara periculi, repudianda arbitraretur
ac imminenti calamitatis caſum obſtinatè contemneret, ſe continuo daturum operam,
ut maioribus tormentis ac ingentibus mortariis, quæ in ſublime caſura demum ad ex-
cidium tectorum marmoreas ingentes pilas excuterent, totius arcis ac regiæ contigna-
tiones exitiabili cum fragore frangerentur. Ad ea Georgius reſpondit, non eſſe adeo in-
ſulſo ingenio reginam, ut Pannoniæ regnum Sepuſiano principatu permutare uelit,

Rochan-

A Rochandulfum uero, ſibi ualde delirum ac inſanum ſenem uideri, quod quum anteà
in hiſdem foſſis grauiter uapularit, id modo ſtolidè quærat, ut ad perniciem cumu-
latæ temeritatis pœna mulctetur. Proinde uiros fortes pro patria regéque Hunga-
ro aduerſus temulenta agmina ſobriè propugnantes terrere deſineret, nihil enim
eos immanium globorum ſtrepitu commoueri, uerum ſe unum ex omnibus à Ro-
chandulfo priuatæ humanitatis iure comiter poſtulare, ut tormenta aliquantò mi-
tiùs diſploderet, eſſe enim ſibi ſcropham domi unicam prægnantem, quæ tot ſclo-
pis, & bombis exterrita, abortum magno conuiuarum ſuorum dolore factura uide-
retur. Erat enim Georgius perurbanus & dicax, atque adeo Germanorum contem
ptor, ut quum ex his duos milites, regiis in hortis ædificia ſuccendentes, à Buden-
B ſibus interceptos ſupplicio affeciſſet, in eadem furca totidem pariter porcos ad ignomi
niã ſuſpenderit. Nec multò pòſt Rochandulfus à mõte Gerardo ad ſepulchra Iudæo
rum, nihil loci nomen abominatus, motis repente caſtris omnem tormentorum appa-
ratum tranſtulit. Is locus à Iudæa porta inter orientem atque meridiem non iniquus,
quanquam ſenſim accliuis, ad proxima uineta protenditur: ſed longinquam & propte
rea periculoſam habebat aquationem, quum intentis ſemper ad inſidias, & repentinis
Valentini equitibus, Danubius magno circuitu peteretur. Sed Germani diſpoſitis cu-
ſtodiis, certóque præſidio aquatoribus adiuncto, egregiæ cunctis difficultatibus occur
rebant. At Georgius ubi hoſtem ad ſepulchra caſtrametantem uidit, nihil de ſolita ur-
banitate ad iocandum remittens, à Rochandulfo petiit, ut errati ueniam daret, quòd cũ
C nuper falsò delirum ſenem appellaſſet, quoniam in æquiora loca traductis caſtris ſapi-
ens omnino mentíſque integer euaſiſſe uideretur: poſtquã proprio in loco, & ipſi exa-
ctæ ætatis ſeni, multúmque irrito labore fatigato, & damnatis pariter copiis aptiſsimo
conſediſſet. At Rochandulfus ferream curulem caueam, uti feræ belluæ, Georgio cõ-
minatus, à duabus ſimul partibus ad diſtinendos hoſtes oppugnare conſtituit. Hunga-
ri Pereno duce atque his adiunctæ Bohemorum cohortes inter Horſacam munitionẽ,
& Sabatinam portam tormenta protulerunt. Ipſe cum Germanis à Iudæa porta ad ar-
cem, qua regii uiſuntur horti, tanta ui quaſſauit murum, ut pars concuſſa perfractáque
procideret, pars uero premẽte atque impellente interno aggere, quem intus Budenſes
ſubitariæ munitionis cauſa mœnibus adſtruebant, inexpectato caſu in exteriora labere
D tur. Ea res propugnantes magnopere conterruit, quòd diis ueluti aduerſis, ipſorum dili
gentia ſecus ac ſperaſſent, irreparabili damno repente ædito nouum periculũ attuliſſet,
ſed tãtæ occaſioni defuit Rochandulfus, ſiue re nequaquã ſatis liquido perſpecta, quum
inter perpetuam tot diſploſis utrinque tormentis fumi caliginem; elatíque ab ruina,
pulueris denſiſsimam nubem omnia conderentur, ſiue quòd pro ingenio cunctãtius &
ſuſpicacius cuncta adminiſtranti expediti conſilii uim omnem mora fatalis eriperet,
nec Germani ſtatariæ pugnæ aſſueti facilè adduci poſſent, ut in extraordinariis, & repẽ
tinis oppugnationum caſibus Hiſpanorum, ac Italorum, Gallorúmque more, alacriter
atque celeriter murum ſubirent. Cæterum uſque adeo mœnia tormẽtis adaperta pro
ſtratáque cernebantur, ut in longitudinem unius ferè ſtadii eminente tantum ad altitu
dinem ſtaturæ hominis antiquo aggere, uel breuibus ſcalis ſe facilè ſcanſuros, ac in ur-
E bem irrupturos milites dicerent. Iámque nox aderat apud Germanos curandis corpo-
ribus quã rei gerendæ aptior. Ex uetere etenim gẽtis diſciplina tenebras, ac inſidias pe
roſi decora tantum ea uulnera exiſtimant, quæ ſpectãte exercitu in præclara luce ſuſce-
perint. Itaque aliquot prolatæ ſunt ſcalæ, & per tenebras magno ſilentio iuxta ruinas
appoſitæ eo conſilio, ut ſub auroram compoſitis ordinibus conferti milites ſubirent.
Cæterum Budenſes ab hoſtili mora ſpatium nacti, incredibili diligentia omníſque ge-
neris ſexúſque hominum frequentia, nouum intus aggerẽ protinus erexerunt, animad-
uerſiſque hoſtium ſcalis eas continuò rapuerunt. Porrò Germani ſub auroram inſtru-
cta acie per acclinia ſubeuntes tanta ui munitiones ſunt adorti, ut Otho Fotiſcus in per
ruptam domum, quæ muro coniuncta erat audaciſsimè penetrarit, cæteræque cohor-
tes, quum præeuntem quemque militem ſuccẽdens humeris ſubleuaret, in ruinis uexil-

la præfigere niterentur, ſed Budenſes mira conſtantia irrumpētium impetum tulerūt, A
cohortante propugnantéque Georgio, qui depoſita cuculla galeatus toto aggere uolitabat. At Germani quum aliquandiu periniquo loco multis acceptis uulneribus irrūpere conati eſſent, nec armis modo quibus acerrimè cominus cædebantur, ſed ualida etiam corporum impreſsione ſcutatis à fronte uehementer incumbentibus urgerentur, nullo ordine ſe recipere cœperunt, ſed receptus perturbatos in fugam confeſtim uertit, atque eo quidem maiore cum incomodo, quoniam uti uidere licuit quanto longius à mœnibus recedebant, tāto atrocius atque frequentius omni miſſilium genere & tormentariis maximè glandibus ſternebantur. In eo tumultu Rochādulphus ſupra octingentos milites amiſit; nam quicunque paulo grauius ſauciati in caſtra ſe retulere incuria & contemptu uulnerum putreſcentibus facilè plagis interibant. Periit & paucos B
poſt dies diſtracto ui tormenti, reſilientéque lapide, haudquaquā ab initio lethaliter ictus Hieronymus Iadarenſis, Auſtrianæ claſsis præfectus. Pari quoque euentu, ſed minore accepto detrimēto, Perenus ad Sabatinam portam repulſus ab oppugnatione diſceſsit. Exinde Budenſes adeo animos deſpectis hoſtibus ſuſtulerunt, ut erumpere ſæpius auderent, ignauiámque exprobrantes contumelioſis ſignificationibus è muro Germanis illuderent. Tentauere demum Auſtriani duces effoſsionibus atque cuniculis murum ſubruere, inditóque ac demum ſuccenſo intus tormentario puluere, adapertiſque mœnibus ſubitarium in urbem aditum parare, quòd plerique adeſſent milites è Rhætia argentariis fodinis aſſueti, Bohemíque præſertim inſecturis metallorum operam nauātes, ſed Budenſes deprehenſis hoſtium conſiliis, atque operum initiis, nota atque inſtituta ratione, dū foſſas introrſus ex obliquo pertraherent, certáque erupturis incendiis C
ſpiramenta relinquerent, diligenter atque fœliciter occurrebant; urgebantur tamen tāta uariarum rerum inopia, ut nequaquam paulo longiorem obſidionem pati poſſe uiderētur, & fame laborantis populi querelis locus eſſet, uſque adeo, ut urbana multitudo tumultuariis uocibus imponendum eſſe finem inediæ, publicóque periculo, & deditionem omninò faciendam ſucclamaret: ſed tanta inerat Georgii ingenio auctoritas cum ſumma in omnes caſus urgentium rerum induſtria, ut quum concionanti ſimilis in forum prodiret, quo uellet uel corruptos alienatóſque ciuium animos impelleret; parum tamen abfuit, quin urbs ipſa quæ ui capi non poterat inteſtina fraude proderetur. Erat inter Budenſes uir Hungarus in iure dicundo prætoria functus poteſtate, nomine Bornemiſſa; is Georgium uehementer oderat, quòd in iudicio, & ciuili conteſtata lite, à Iudæo decoctore multus ſtetiſſet, qui aſtuta conſilii ſimulatione, nequaquā ſuo, ſed Bornemiſſæ malo ſuſceptæ mercaturæ rationes cōturbarat. Itaque liuoris plenus uindictæque percupidus, Franciſco Reualio, qui in Auſtrianis caſtris ius dicebat, ſe daturum ad ingreſſum exoletam portulam promiſit, ea erat in ſepulchretis ſolennis templi Deiparæ uirgini cognomento Germanicæ dedicati, erátque uſui pacis tempore per decliuia petentibus flumen: rem igitur ad ſe per Raualium delatam ita probauit Rochandulfus, ut nihil tamen Hungaris in tantæ ſpei negotio committendum arbitraretur, ſecus ac ipſe Bornemiſſa præcipuè depoſcebat, utpote qui ſine ſanguine tot inſontium ciuiū, quorum ſalutem priuato facinore proderet, rem patrare exulibúſque omninò Hungaris uti uellet, quibus erga patriam & propinquos, notóſque ipſis pietatem & clementiā minime defuturam ſpectaret; quando Germani per ſe crudeles, tótque incommodis & contumeliis irritati, noctu præſertim irrumpentes, ne pueris quidem, & fœminis parſuri uiderētur. Cæterum Rochandulfus more gentis ad inane prudentiæ nomen, nemini integram fidem præſtare ſolitus, ut excluſis Hungaris ſolus cōceptæ uictoriæ famā uſurparet, uſurum ſe Hungarorum opera ſimulat, Reualiúmque decipit, à quo etiam filium obſidem acceperat, nam ad conſtitutam horam intempeſta nocte, omnibus nihil ſeſe per caſtra commouere, & cōquieſcere iuſsis, delectas quatuor Germanorum cohortes ſilentio ad portulam præmiſit, Condeo filio cum ala Germanorum equitum in ſtatione conſtituto, ut quum à receptis intra urbem Germanis proditoribúſque, uti conueniret, maior & militaris uiæ porta refringeretur, confeſtim cataphractos equites induceret,

ret,

A ret, nec Bornemiſſæ in ipſa perfidia fides defuit, adaperta enim portula quam diximus
cohortes magna ex parte ſuſpenſis ueſtigiis ſunt introductæ, ſed quum Bornemiſſa ſin
gulis intrantibus Reualiũ ſummiſſa uoce requireret, neque alio quàm Germanico fre-
mitu reſpõderetur, intrepido alioquin animo, uti plerũque accidere deceptis ſolet, im
prouiſus obrepſit pauor, ita ut anceps atque incertus cõſilii, nec præeuntibus, ignaris ſci
licet quẽ primum urbis locum occuparent, dux eſſet; nec Germani cõtento iã gradu in
tenebris fraudem ſuſpectantes alacriter procederent, quum reſpectare ac ab ultimis iti
neri & gerendæ rei ſigniferũ petere cogerentur, nõ fefellit Budenſium excubias ince-
dentium agmen, quum uel leuiter calcata humus, offenſáque arma perſtreperent accen
ſique ſclopettorum funiculi latè ſpectarentur: Itaque petito nec ab hoſte reddito teſſe-
B ræ nomine ad arma cõclamatum, ſed id ſerò erat, iã ſemicapta urbe, niſi diui Budæ tute-
lares deprehenſis & errãtib. aduerſi, tãti iã patrati facinoris audaciã in ſubitum metum
uertiſſent, tãta.n. animorum cõſternatione regredi, portulámq. repetere tumultuoſiùs
quã Germanos milites deceret properarunt, ut in anguſtiſsima porta afflictarentur, im
pedirentúrque exitus haſtarum ſtrue, quã primi proiectis armis effecerãt, ut leuius ac ex
peditius in caſtra profugerẽt. Vrbanus Bacianus qui uigilias ea nocte circuibat, primus
cum expedita cohorte euadentibus ſuperuenit, adductæque eò ſunt à Vichio latè iam
cognito auditóque tumultu, ualidæ peditum atque equitum manus, quæ more mili-
tiæ in foro ad incertos belli caſus excubabant, ita audaciſsimi Germanorum, qui pri-
mi irruperant, cum nouiſsimi agminis facti in fugam ſe conuerterent trucidantur, ca
C piuntúrque nonnulli & in his Bornemiſſæ familiares, nam ille inter primos euaſerat,
de his autem Reualiíque item amicis à Georgio quæſtiones habitæ, erutáque eſt uari-
is cruciatibus totius proditionis ſeries, & de confeſsis fœdi crudeliſque ſpectaculi ſup-
plicium eſt deſumptum, Reualio in caſtris ſe ingratè malignéque proditum conque-
rente, & lugente plurimum Bornemiſſa, qui parto proditoris patriæ cognomento,
omnem ſubſtantiam amicis ac affinibus miſerè perditis amiſiſſet. Itaque Rochandul-
fus, quòd conſilia & conatus omnes Fortuna præuerteret, & totis caſtris inconſultæ
peruicaciſque ſuperbiæ uel gregariorum militum iudicio damnaretur, nec dolorem
ac infamiam corruptæ tantæ occaſionis atque uictoriæ animo ſuſtineret, reliquas belli
cogitationes ad obſidendos hoſtes conuertit. At Solymanus his rebus, quæ à Cæſare
D fratréque eius aduerſus reginam parabantur, opportunè cognitis, tuendi proferen-
díque imperii rationes explicat, hoſtium conſilia & facultates expendit, adhibétque
in conſilium purpuratos Baſſas, ac ingenti animo, diuiſis copiis delectiſque ducibus,
uno tempore locis omnibus ſtatuit occurrendum. Imprimis Solymanus Acarnan eu-
nuchus in Meſopotamiam mittitur, qui Babylone conſiſtat, Tammaſúmque Perſa-
rum regem à Tygridis ripa deterreat, is nuper Aegypto præfectus, multis ædificatis
triremibus enauigatóque Arabico ſinu, & ſuperatis rubri maris anguſtiis, in Indiam
peruaſerat, interfectóque Ademi rege, Luſitanos ad Dium emporium uehementer
oppugnarat, Mahometem uerò purpuratum, natione Dardanum, qui obſeſſæ reginæ
opem ferat, in Pannoniam proficiſci iubet, deligitur & Vſtrefus ex Illyrico quartus
ordine purpuratus, qui Mahometem ſubſequatur, ſubſiſtátque Belgradi, intentus ad fe
E rendam opem, ſi Mahometes ualidiores hoſtes inueniat, attribuitur & ſua claſſis Haria
deno Barbaruſſæ, cui antea maris imperium erat delatum, ut daret operam ne quid de-
trimenti in Græcia atque Epiro ab Auriana claſſe reciperetur. Paulò enim antè Auria
Siculis Neapolitaniſque triremibus ſibi adiũctis Turcas & Pœnos Turcis fauẽtes, Clu
pea, Neapoli, Adrumẽto, Ruſpinæ, Tapſóque & denique tota ea Affricæ regione, una
excepta urbe Lepti, quæ Mahomedia à pœnis, Aphrica à noſtris dicitur, ad Mænicis uſ-
que inſulæ Syrtes depulerat, Muleaſſiſque Tunetani regis imperio parere coëgerat.
Eæ urbes hodie ſunt Calibia, Suſa, Mahometa, Monaſterium, Sfaxia, & Affrica quæ
Pœnis Mehemedia dicitur: tum enim Auria ingentem exornabat claſſem, ut ad expu-
gnandum Algerium in Mauritaniam transfretaret. Et quoniam Maylatum in Tranſyl
uania Ferdinandi rebus ſtudere, bellúmque moliri didicerat, aduerſus eum Muſtaphã

Nicopolitanum præfectum ſuperato Danubio contendere iuſſit, imperauítque Petre- A
io Moldauo Valacchorum principi,ut Muſtaphæ bellum gerenti præſto adeſſet.Is Tur
carum copiis triginta millia ſuorum equitum adiunxit, magnóque aſtu Maylatum, ut
mox dicemus, in poteſtatem redegit. Ipſe autem Solymanus plus æquo Chriſtiana ar
ma ueritus, Cæſariſque imprimis conſilia & totius Germaniæ facultates, non abſurda,
quanquã tum maximè nana ratione, animo reputans Hadrianopolim proficiſcitur,ter
tium ex propinquo exercitum, ſi opus foret, ſubſidio duobus præeuntibus purpuratis
allaturus, retento ſecum Roſtane genero, quem inter Baſſas aſciuerat, Luphtibeio ſci-
licet gradu pulſo, relegatóque in Macedoniam, quòd uxori,quæ Solymani ſoror erat,
deſertum ſibi relinqui coniugalem thorum peracerbè conquerenti, obiectantique diſ-
ſolutas libidines, indignè ac inſolenter manus inieciſſet. Igitur Mahometes, rei geren- B
dæ pariter oſtendendæque uirtutis cnpiditate incenſus,iuſtis confectis itineribus, pau-
lo pòſt ſolſtitium in Panoniam peruenit, adiuncto ſibi ex itinere altero Mahomete Bel
gradenſi,accitíſque item Boſnenſibus copiis, quib. Vſtrephus dudum fato functus, Pe
ſtano bello præfuerat. Huic in præfectura ſucceſſerat Vlamanes Perſa. At Germani,
ubi de aduentu Tnrcarum certins cognoſcunt, uariis inter ſe dictis ſententiis decertãt,
diſputatur enim in conſilio, præſtet ne obſidionem ſoluere,an contra ire hoſtibus præ-
lióque certare;ſed impellentibus fatis, ut Tnrcæ Pannoniæ regno potirentur, Rochã
dulfi ſententia uincit. Is nihil tutum quod eſſet indecorum putabat. Peſtum nanque
traicere aut Vicegradnm Strigoniúmque redire,uti aliqui ſuadebant, adeo flagitioſum
turpéque rebatur, ut ingenio tot aduerſis conatibus perturbato, urgentéque Fortuna, C
uinci atque emori, incolumi conſtantiæ laude, quàm exercitum ſeruare malle uidere-
tur. Caſtra itaque in aduerſam urbis partem ad Gerardi montis radices transferuntur,
qua mons inter Budam & caſtra poſitus,recedénſque à flumine latam ab oriente plani-
tiem relinquit, eo conſilio ut aduentantes Turcæ,quos nihil à claſſe fluminéque diſceſ-
ſnros uidebat, contra rectam tormentiſque munitam caſtrorum frontem procedere &
periniquo loco trãſitum tentare cogerentur,Ea enim erat natura loci ut caſtra hinc præ
alta imminentis montis crepidine,illinc uerò ad læuam præterflnenti Danubio muni-
rentur, in tergo autem prææualidus agger erat erectus, contra portam turrémque, quã
Budenſes, quòd flumine abluatur,Aquariam uocant. Nam ab excelſa nrbis arce, duo
brachia pinnati muri per decliues prærupróſque deſcenſus ad flumen deducta erant, D
tantúmque loci in ima ripa intercipiebant, quãtum in ſummo tota arcis amplitudo cõ
plectebatur.In eo ſpatio cum ſtabulis regiis uetera erant naualia,biníſque portis ac tur-
ribus præcludebatur id iter,quod iuxta flumen haud multùm lata ripæ margine in cam
pos perducebat. Porrò in dextram ab ipſa fronte Rochandulfus perpetuam munitio-
nem in aduerſum montem erexerat,ibíque minora caſtra in queis erant Hungari, ædi-
tiore loco poſnerat. Parua quoque inſula ponte conſtrato caſtris iungebatur: in ea
erat lunatus agger,maioribus tormentis egregie munitus,quibus & ſubeuntia hoſtium
nauigia,& ea,quam diximus,lata planities ex obliquo peterentur. Cogitabat etiam ſta-
bili atque perpetno conſertis inter ſe nauigiis ponte conſtructo, Peſtanis mœnibus ca-
ſtra committere,indéque nouas copias opperiri,aduentantis hoſtis impetum ſuſtinere,
diuturnáque maximè obſidione Budenſes premere: nam tantus commeatus tantúſque E
rerum bellicarum apparatus ad Peſtum fuerat inſtitutus, ut uel in multam hyemem
abundè ſufficeret.Cæterum appropinquantibus Turcis Valentinus cum duobus milli-
bus equitum legati munere functus occurrit, quid hoſtes parent, quales, quãtíque ſint,
utrumque Mahometẽ diligenter edocet, opportuna ponendis caſtris loca demonſtrat,
Itaque Mahometes Baſſa audacter promotis agminibus quinque ferme ſtadiorum ſpa-
tio ab hoſte cõſedit,circundátque ſeſe celeriter ingenti foſſa,per Aſappos pedites, qui
bus in opere faciundo Turcæ plurimum utuntur,totámque eam planitiem tabernacu-
lis innumeris complet, Belgradenſis uerò Mabometes rei bellicæ peritiſſimus,per col-
les, qui ſeſe molliter inflectunt, Gerardóque monti relicta planitie coniunguntur,ædi-
tiorem capit locum, Hungarorum magiſquam Germanorum caſtris propinquum.

A Tum uerò legati Turcæ ducum nomine ad ſalutandam reginam urbem intrant, ma-
gnam maioris minoriſque pecoris multitudinẽ ex Hungarorũ tamen paſcuis abactam
dono dant, mirantur ſubitarios aggeres, terrificóſque hoſtium conatus, Budenſium cõ
ſtantiam laudant, profitentúrque ſe eorum iniurias celeriter ulturos, excultíque do-
nis diſcedunt, Budámque demum pariter ac ipſa caſtra mutua ſecuritate commeanti-
bus utrinque Budenſibus & Turcis patuerunt. Tanta autem apud utrunque Mahome
tem, cum uerbis, tum omnibus officiis, humanitas atque prudentia ſpectabatur, ut ne-
quaquam ſimulata aut temporaria inter Turcas & Hungaros amicitia, cuius nomine
ad ferendam opem aduениſſent, ſed maximè ſincera & diuturna, uel ab aſtutis pueri nu
tritiis crederetur. Grauibus enim dictis ſententiis, Georgio imprimis Vichióque, &
B Valentino ſuadebant, ut depoſita ſimultate, reuocare exules uellent, cõmunicaréque
eis ſolitos honores, & denique in unum Hungarici ſanguinis corpus conſentire; omnes
enim, niſi deſiperent, dum rex Stephanus adoleſceret, ſecurè atque beatè regnaturos,
& denique poſtquàm ſub tutela præſidióque maximi atque iuſtiſsimi imperatoris tuti
eſſent, Germanica arma facilè contempturos, quæ neque ualere per ſe poſſent, neque
omnino commoueri, niſi concitantibus Hungaris, quibus patriæ deſiderium ſatis iu-
ſta belli cauſa uideretur. Cæterum binis utrinque eo modo conſtitutis caſtris, binæ quo
que claſſes accedebant, in Auſtriana erant biremes uigintiquatuor, maiores minoreſ-
que Naſadæ, quarum formam nauali prælio ad Strigonium facto, ſupra retulimus, cir
citer octoginta, onerariæ uerò naues & magni lintres paulo minus centum. Turcarũ
C uerò claſsis omnis generis nauigiis, dimidio minor cenſebatur. Hanc tortuoſi litoris cu
bitus in altum exporrectus, effecto intus latiſsimo ſinu, opportunè ab hoſtium tormen
tis protegebat, pari quoque ratione prominentis ripæ, Auſtriana in altero conſimilis
profluentis flexu, deligatis ad ripam proris, tutiſsimam ſtationem obtinebat, actuariæ
autem obiectu paruæ inſulæ tegebantur. Nam Turcæ proximam huic Cepelliam inſu
lam è regione caſtrorum occuparant, in ſuperioréque parte, ubi Danubius ueluti ro-
ſtro ſcinditur, munitionẽ erexerant, indéque parib. tormentis paruæ inſulæ aggeres &
cõmeantia nauigia diligenter infeſtabant. Cepellia quadraginta amplius millibus paſ-
ſuum in longitudinem extenditur, pagis ædificiiſque referta, ac ideo opportuna, ut ſi
eam ab initio Rochandulfus, ſicuti iudicabant Hungari, occupandam muniendám-
que ſuſcepiſſet, appareret Turcas nequaquã caſtrametandi facultatem habituros, aut
omnino relicturos claſſem, ſi ad occidentem, ubi antea Rochandulfus conſtiterat, ma-
gno circuitu caſtra ponere uoluiſſent. Quid enim eo conſilio inſanius, ac exitu calami-
toſius amiſſa claſſe Turcis accidere potuiſſet? ſed nemo uel exactè prudens cuncta pro
uidet, quum euentus ſupra cladis incommodum in fœlicibus reprehenſionis etiam gra
uem notam relinquat. Non putabat enim diuidẽdas eſſe copias priuſquàm noua è No
rico auxilia ſuperuenirent, quum frequentibus præliis & graui autumno ingruentibus
morbis, uehementer attenuatæ, nequaquã Turcarum numerum adæquarent, & Bu-
denſes totis copiis diuerſóque latere ad omnes Turcarum motus erupturi uiderentur.
Pugnabatur quotidie minutis præliis circa planitiem ab equitatu, & ad ſuperiores mu-
nitiones, ac in monte ab extraordinariis peditibus. Nam Mahometes Baſſa præter ſa-
D gittarios Aſappos egregiam etiam Ianizerorum manum, & Belgradenſis Illyricos, &
& Triballos adduxerant, ſed equites utrinque pari alacritate pugnã ciebant, quum prõ
ptiſsimus quiſque aut paulo nobilior eques, ad oſtentandam uirtutem ex aduerſa acie
parem ſibi eum, qui armis ac inſignibus conſpicuus obuerſaretur, ad ſingulares concur
ſus prouocaret, uſque adeo iucundo pugnæ genere, ut militari comitate per aliquot ho
rarum inducias, ceſſantibus bona fide ſclopettariis, ut uera uirtus emineret, haſtis tan-
tũ & gladiis certaretur. In his exercitationibus Germani ſæpius inferiores Turcis eua-
debant, ut pote qui robuſtis atque prægrãibus equis ac ob id ſtatariæ præſertim pugnæ
aſſuetis, more gentis uterentur, quos ſi procurrere, aut denique refugientem hoſtem
conſectari uellent, ſegniùs omnino quàm oporteret incitarent, & tum facilimè eluden
do breuem eorum impetũ Turcæ agiles è manibus elaberentur, nati ſcilicet ad liberas

excurſiones è uetere diſciplina, in qua celeriter inſultare ac euitandis ictibus equorum A
curſum inflectere, reuertíque demum, & cum diſperſis cominus pugnare cõſueuerunt;
ſed ſimiles edocti artes Hungari exules, paribus armis ac animis, uel multo plures Tur-
cas facilè ſuſtinebant, quum latis protecti ſcutis, ualidíſque pariter ac pernicibus equis
inſidentes, loricati galeatíque magna ex parte Turcarũ inanes haſtas ſagittáſque con-
temnerent. Erat inter Germanos duces inſignis Raiſciacus Sueuus; huius filius impiger
adoleſcens, quum ignaro patre in aciem prodiiſſet, ſtrenuéque decertans ſpectante an-
te alios atque admirante uirtutem patre, à cunctis uel ignotus effusè laudaretur, priuſ-
quàm ſe explicaret à circunfuſis hoſtibus eſt interfectus. Tum uerò Raiſciacus caſu
equitis uehementer cõmotus, ignarúſque ſuæ ſortis, conuerſus ad alios duces, omni, in-
quit, laude perornandus uidetur hic quiſquis ſit equitum lõgè fortiſsimus, ac omnino B
publici funeris honore tumulandus. Id quum ab omnibus pari pietate probaretur, in-
fœlicis filii ad longè miſerrimum patrem cadauer eſt relatum, uerioréſque tum omni-
bus obortæ ſunt lachrymæ, ſed in patre repentinus dolor profundiùs ad uitalia perua-
ſit, atque ita ille paulò pòſt, quum rigentibus oculis ſtetiſſet, nihil effatus interiit. Exin-
de Rochandulfus graui edicto quemquam pugnandi cauſa caſtris exire uetuit, adeo ſe
uera lege ut unum atque alterum egredi pugnareque auſum in furca ſuſpenderit, con-
tinendos enim milites exiſtimabat, quòd Germanicus equitatus omnibus rebus eſſet in
ferior, quòd Ianizeri ſelopettarii mirificè pugnarẽt, quòd expectare nouas copias opor
teret, quæ res adeo ſuorum animos imminuit, & Turcarum ſpes in immenſum adau-
xit, ut contemptiùs ac inſolentiùs Germanorum munitiones aggredi auderẽt, ac intra
caſtra proximos uallo ſagittis & glãdibus uulnerarent. Germani ſiquidem cum caſtris C
perducerent foſſam, imperitè excauantes ac exterius omnem glebam proiicientes, alte
rum propè aggerem, intercedente foſſa, hoſtibus utilem efficerant. Inde enim ſuperio-
re loco improuiſi, nec planè cõſpecti in ſtationem iaculabantur. Solæ Pereni turmæ ab
æditioribus caſtris ſæpius in cõmeantes à Buda Turcas erumpebant. Ita ut paucis tan-
tum inſidiarentur, & quum Turcæ aut Valentini equites ualida manu urgerent, intra
munitiones & ad maiora caſtra ſe reciperent. Iam tranſierãt multi dies ab aduentu Ma-
hometis, magíſque ac magis Turcis atque Budenſibus animi uiréſque creſcebant. Por-
rò apud Auſtrianos ad non dubiæ cladis omen, debilitata uirtus, attritæ uires, inexplica
ta conſilia, & denique quo uno ſubſidio res, humanæ bellicæque præſertim conſtant,
ſpes fractæ uiſebantur: ſuſtentabant tamen animos frequentes literæ Ferdinandi, per- D
ampláque exiſtimatio Cæſaris, nequaquàm in eo rerum diſcrimine fratri germano co-
piis atque pecunia defuturi, atque ipſa demum ducis cõſtantia, quæ apud eum omni ra-
tione potior erat, ut inde celeriùs in ſua fata traheretur. Eo modo quum utrinque quo-
tidie tormentis maioribus atque minoribus certaretur, Turcæ ab æditioribus locis & è
proximo Cepelliæ promontorio cõſpicati ſegnes in inſula Germanorum ſtationes, cõ-
municato inter ſe conſilio, ut è duobus caſtris uno tempore diuerſas hoſtium munitio-
nes inuaderent, inalbeſcente cœlo in inſulam cum expeditis nauigiis aduolarunt, adortí
que magno ſilentio ſemiſopitos, penè priuſquã ſentirentur, aut ſe ſe Germani captis ar-
mis cõglobarent, ſupra ſexcentos milites trucidarunt; reliquis uero ex repentina clade
tantus incidit pauor, ut quum perfugerent in caſtra, nec perturbatos anguſtiæ pontis fa E
cilè caperent, multi utrinque decidentes profluente mergerentur; tranſeuntes uerò è
Barbarorum claſſe, quæ in aduerſum põtem proras adegerat, cõfixi ſagittis interirent.
Tumultuatum eſt uehementer totis caſtris quum Turcæ pluribus ſimul locis, magno
clamore ædito, & ingenti ſtrepitu tormentorum munitiones inuaſiſſent, paríque metu
atque periculo, à reliquis Germanis Bohemíſque ac ipſis Hungaris deſperato penè ſub
ſidio certaretur. Sed ad recuperandam inſulam neque bis Germanorum cohortibus,
quæ in extremo ad flumen aggere in ſtatione cõſtiterãt, neque ſociis naualibus, aut ex-
pediti cõſilii celeritas, aut præſentis animi magnitudo defuit. Nam cohortante Her-
beſtulfo caſtrorum magiſtro, ne à Barbaris Chriſtiana ſigna atque tormenta rapi pa-
terentur, Marióque ſimul Neapolitano, qui tum claſsi præerat, biremes maioreſ-

que

A que Naſadas propugnatoribus plenas ad inſulam appellente, tanta ui Turcis cadauera ſpoliantibus, ac ut tormenta capta protinus aueherent ad naues propellentibus, incubuerunt, ut trucidati compulsíque in naues, ac à terra ſimul & à circunfuſis biremibus profligati, tormenta ſimul ac inſulam uictoribus æquata clade reliquerint. Ferunt ea die Barbarorum claſſem deleri potuiſſe, ſi noſtri uictoria utentes, adiutique ſecundo curſu atque impetu tanti amnis, in puppes fugientium roſtratas proras adigere, commixtique deſcendere uoluiſſent, ſed tormenta quæ in ipſa Cepelliæ fronte, & in aduerſa caſtrorum ripa à Turcis erant conſtituta, anceps omnino deſcendentibus periculū oſtendebant, facile enim multa demum pōſt confectū ſubitæ rei certamen animaduerſa ſunt, quæ in ipſo commoti diſcriminis articulo opportunè B prouideri non poterant, quum uel expeditis atque fortiſſimis ducibus, plerunq. conſilium ac mentem repentini caſus eripiant, Barbarorum tamen Naſadæ quatuor demerſæ ſunt, & tres captæ multique in eo tumultu aut tormentis diſcerpti, aut abſorpti flumine perierūt. Herbeſtulſus ipſe, quum ante ſigna fortiſſimè dimicaret, tribus ſagittis per apertam galeam receptis grauiter uulneratus diſceſſit. Sequentibus autem diebus Turcæ tametſi ulla in parte munitiones expugnare nequiuerant, propugnaculóq. Bohemo tum ſemicapto inde multis acceptis uulneribus expulſi fuerant, magis tamen ac magis trepidatione noſtrorum alacriores facti, tanto contemptu ex omnibus locis laceſſendo prouocandóque infeſtabant caſtra, ut nullum ferè quietis ſpatium ſuccedentibus in ſtationem cohortibus relinquerent, & noſtri diutius caſtra ſe tueri poſſe, creſcentibus præ C ſertim hoſtium copiis, atque animis, deſperarent. Nam Vſtrefus Baſſa à Belgrado recẽtes quotidie milites, receptis ad ſe ægris atque ſauciis, ſuppeditabat, & Valentinus adiuncta ſibi delecta Turcarum manu Ianizeriſq. ſclopettariis, è ſuperioribus caſtris Perenianos equites depulerat, occupatóq. Gerardo monte, ad eum uſq. locū, ubi ingens lignea crux erecta conſpicitur, multis hoſtium ſtratis ita peruenerat, ut auerſa caſtra ad Aquariam turrem uergentia audacter inuaderet, magnúſque totis caſtris tumultus oriretur, quum noſtris undique circunfuſo hoſti eſſet repugnãdum. Sed præter ſingularem Germanorum Bohemorúmq. in omni labore atque periculo perſeuerãtiã, magno uſui fuerunt Peſtanorum tormenta, quibus Valentini copiæ intercedente Danubio petebãtur, ſic ut pleroſq. equites libratis ad deſcenſum maioribus colubrinis interficerent, & reli- D qui in tutum ſe recipere cogerentur. Ferunt ea die Valentinū nihil Hungaris exulibus, ſed Germanis maximè infenſum, certo iure priuatæ humanitatis ac amicitiæ, per fidum equitem Pereno ſuaſiſſe, ut ſe Hungaróſq. omnes feſtinanter, imminenti clade eriperet, quoniã bellua ingens quæ uniuerſos uno hiatu deuoraret, adnentare nunciaretur. Solymanus enim cognitis his rebus, quæ à Cæſare Ferdinandóq. pararentur, ratus eos ad Budam cum magnis copiis deſcenſuros, ſtatuit tantæ occaſioni, quæ nobili prælio, glorioſæque uictoriæ caſum aperiret, magnis itineribus occurrendum. Itaq. Perenus apud Rochandulphum ducéſque liberè locutus, quæ accepiſſet retulit, teſtatuſq. eſt, niſi de recepto decerneretur, ſibi atq. Hungaris ad ſalutem eſſe conſulturum. Quum ſententiæ uariarent, ſed omnes tamen Peſtum noctu perfugiendum arbitrarentur, unus Rochandulfus fatali obſtinatione pernegabat ſe iniuſſu Ferdinandi regis à Buda diſceſſurum. Itaq. E Salma celeri mioparone Viennam mittitur, qui regii iudicii decretum referat. Interim urgente metu, frementéque Pereno, ſtatuunt noctu ſilente luna quatuor commeatibus ad Peſtum traicere. In primo tormenta maiora & Hungaros, in ſecundo equites Germanos atque Bohemos, in reliquis peditatum omnem cum caſtrenſibus impedimentis collocabant. Toti autem nauali negotio præfecti ſunt, qui ſine tumultu tranſueherent, Barcocins Hungarus & è Germanis Balthaſar Pocanius. Neque enim Danubius, uti antea ſe facilè perfecturos crediderant, perpetuo ponte iungi potuit, nam eo iam cœpto & penè contabulato, uis tanta uentorum & tempeſtas oborta eſt, ut amnis ingentibus excitatis fluctibus ſæuus, tot nauigiorum diſſoluta compage, iuncturarum trabes uiolẽter effringeret, atque inde magni lintres abruptis anchorariis funibus, profluentis impetu raperentur. Itaque primis & ſecundis trãſeuntibus Fortuna non defuit. Nam tametſi

coëuntia in unam partem nauigia Budenſes Turcæque per diem ab æditis locis deſpe- A
ctantes,id quod erat facile ſuſpicarentur,& uarias quiſque pro ingenio noui motus cau
ſas adduceret,nihil tamen de repentina hoſtium fuga prouidebant,ſed ea commeantiũ
nauium frequentia intentos & diligenter ſpeculãtes diu nequaquam fefellit.Nam Vſa
rones duo perfugæ ad Georgium Valentinúmque inſtitutæ fugæ conſilium detule-
runt,ab his extemplo certiores facti duo Mahometes totis penè copiis ad oppugnan-
da caſtra contendunt, tormenta curulia producuntur,præeuntibus Ianizeris cæteriſq.
peditibus iuniores equites dimiſſis equis ſuccedunt, terribiliq. ululatu ædito ſtationes
adoriuntur,tum uerò Auſtrianis detecta ipſorum fuga animus concidit,reſiſtunt tamẽ
acriter Bohemi,paritérque ii Germani,qui iuxta flumen ad inſulæ pontem excubabãt,
Tumultuatur autem totis caſtris,& in ripa maximè,quum quiſque pauore concepto na B
ues conſcendere,nullo ordine nullóque pudore,uel per mutua uulnera properaret,cũ-
cta enim terribiliora,uel fortibus uiris reddebat nox intempeſta & nubilo tum cœlo
perobſcura.Rochandulfi autem in tenebris,tantóque fremitu ſuorum ac hoſtium cla-
more,reboantibus undique tormentis,nullum erat imperium.Is tum ſupra ægritudinẽ
animi,admirabili & prorſus fatali caſu uulneratus decumbebat, quum forte literas ad
regem perſcribenti,ex hoſtium caſtris ferrea falconis pila tabernaculo incidens arcám
que oppoſitam ictu perfringens,reſilientis tabulæ fragmentum in lætuum ejus humerũ
grauiter adegiſſet.Cæteri porrò peditũ duces,quum iam trãſuectis equitibus fœlicem
fugam,quæ ſibi eriperetur,uehementer inuiderent,uti proprio occupati metu,nec pu-
blicum diſcrimen priuatæ ſaluti præferentes,hærebant potius,quàm irruentibus hoſti- C
bus repugnabant.Itaque ſuperiora primum caſtra,ubi Perenus cõſtiterat,à Belgraden
ſis Valentiníque copiis occupantur,Germaníque toto Gerardo monte præcipiti fuga
diſpalantur.Neq. interim Budenſes paratæ occaſioni ad intercludendos hoſtes defue-
re,quin ab Aquariæ turris porta & per eam foſſam,quàm à Ioanne rege perductam ad
flumen diximus,confeſtim erumperent,& ab aduerſa caſtrorũ parte ſtationes iam pla-
nè deſertas inuaderent,coniectíſque in hoſtes igniuomis globis tentoria incendere ni-
terẽtur. Georgins autem tam ſubito quam fœlici conſilio ad ſtabula regia pabuli ſtrues
ſuccendit,tantáque inde latè refulgens flamma repente emicuit,ut quum Danubius ni
tido undarum æquore igneæ lucis ſplendorem exciperet,repercuſſúq. diffuſum ad Pe-
ſtanam uſque ripam diurno lumini perſimilem eurbraret,tota ea,cum terreſtris tumul- D
tus,tum naualis fugæ fœda facies ſpectaretur.Tum uerò tormenta undiq.in fugientem
claſſem directa contortáque ſunt, ut non ſolum ab Aquaria turre,ſummáque arce à Bu
denſibus,ſed à binis etiam Turcarum caſtris & è Cepellia,uel ad incertos ictus contur-
bata nauigia peterentur,tanta quoque locis omnibus inuecta luce, Caſſonus qui claſſi
præerat,expeditiora nauigia,remis per aduerſum flumen contendens, in latus hoſtilis
claſſis incitauit,itaque cõſerto nauali prælio quum à noſtris iniqua ubique Fortuna cer
taretur, lintres onerarii aliquot militibus pleni capiuntur,nonnulli tormentis perfora
ti demerguntur,repletur totus amnis cadaueribus,miſerabilíque præſertim turba nau-
tarum & militum enatare conantium.Nã quum inferiorem munitionem Ianizeri,ſtra-
tis primis cohortibus perrupiſſent,reliquíque Germani per pontem in inſulam perfu-
gerent,ac in tergo falcatis enſibus cæderentur, honeſtæ mortis metu in amnis gurgiti- E
bus turpiſſimam mortem quærebant,quum aut præaltis rapti uorticibus,aut à nauigiis
hoſtium armis repulſi detruſíque crudeliter interirent.Trecentis ea nocte nauigiis in-
credibili conturbatione inter ſe commixtis & aliquandiu hærentibus totus penè amnis
uno ueluti ponte conſtratus apparuit,ſed Auſtrianæ biremes maioréſq. Naſadæ deſpe-
ratis rebus incolumes ſeſe celeriter è manibus Turcarum explicantes,à puppibúſq. ho
ſtes tormentis ſubmouentes,ad Comoram aſcenderunt. Terreſtres uerò copiæ in ca-
ſtris eandem Fortunam tulere,ſed decoro maximè uitæ exitu Bohemi impauidè repu-
gnantes,& Othonis Hechiíque ſummi peditum ducis cohortes aduerſis uulneribus cõ
ciderunt,nonnulli autem per iuga Gerardi montis euadentes, quum inſtante hoſte ad
crepidinem quæ caſtris imminebat peruenirent,obſcuritate & metu animos confundẽ

te,

A te,præcipites decidebant.Multi etiam à Decumana porta,quum Budenſibus occurre-
rent,& quiſque hoſtium uario ingenii habitu clementiam aut crudelitatem exerceret,
cæſi aut ſeruati ſunt. Vbi uerò ſol oriens noſtrorum ſtragem Barbarorúmque uictoriã
detexit,circiter tria milia hominum omnis generis,quæ accliui tumulo more militiæ ſe
ſe ad Gerardi templum erectis uexillis conglobarant,à circunfuſa multitudine trucida
ta ſunt: eorum tamen pars ferè tertia,quum proiectis ad terram armis ſalutem peteret,
deditionem fecit,ut maiore demum uitæ ludibrio, ad ſpectaculum ipſa morte turpius
ſeruaretur. Eodẽ quoque tempore Caſſonus uictrice claſſe ad Peſtanam ripam dela-
tus tantum terrorẽ his qui euaſerant,tueríque mœnia facilè poterant, uel ſolis clamo
ribus & tormentorum bombis intulit,ut equitatus trepida fuga,quum ſe portis effun-
B deret,in anguſtiis afflictaretur. Vſqueadeo enim Germani,priſtinæ uirtutis obliti, ad
Turcarum nomen trepidabant,ut quum in nauigiis linteata capita cõſpicerent, relicta
menſarum argentea ſupellectile,ac omnibus cariſſimarum rerum ſarcinis & curribus
deſertis,attoniti inermeſque profugerent. hæſere tamen Vſarones Hungari, apud
quos omni metu mortis prædæ auiditas præualebat, diripiendis mercatorum taber-
nis occupati,nam omnis mercimonii nobile ac opulentum emporium Peſti fuerat in-
ſtitutum,confluentibus ſcilicet undique mercatoribus in tutam ſedem muniti commo
diſſimíque oppidi quod extra belli periculum,militaréſque tumultus, modico facilíq.
traiectu caſtris iungeretur. Cæterum Caſſonus nemine mœnia aut portas defendente
protinus irrupit,prædantiúmque aliquot cecidit. Tanta autem feritate peruagando op
C pidum,Chriſtiano cruore lætatus eſt,ut ne ægris quidem,quorum magnus erat nume-
rus,& fœminis lixarum more Germanorum caſtra ſequi ſolitis parceretur,omnes enim
promiſcuè Barbari trucidabant,niſi quos aut ad ſeruitutem forma & robur, aut teneræ
ætatis flos,ad ſpem libidinis reſeruarent, ita ut eo bello ſupra uiginti millia Chriſtiano-
rum capitum uariis caſibus interempta tradãtur. Capta autem ſunt Peſti & in caſtris, in
ſuláque, & in nauigiis in ripam nondum expoſita exactæ pulchritudinis muralia tor-
menta triginta ſex,minora autem quæ canteriis & curribus imponerentur, centum &
quinquaginta. Porrò tormentarii pulueris pilarúmque ferrearum ac armorum atque
telorum & parati cõmeatus in totam hyemem adeo ingenti copia potitus eſt hoſtis, ut
ea præda multò maxima pars uictoriæ Barbarorum æſtimatione cenſeretur. ſed noſtri
D qui iudicio prudentiáq. ualerent, nihil uel tantæ opulentiæ iacturam, quando ſarciri in-
ſtaurariſque mediocri pecunia poſſet,reputabant,quum uerum detrimentum,ac inſana
bile ſuſceptum uulnus uel tacitis animis agnoſcerent,quo Germanicæ uirtutis ac diſci-
plinæ exiſtimationem,inuiolatam antea Romanis imperatoribus, una atque altera ad
Exechium, & Budam, pudenda Chriſtianis omnibus fuga,ſine uulnere hoſtium peni-
tus amiſiſſent. Ipſe autem Rochandulfus, quum expugnata munitione mediis in caſtris
pugnaretur,& cõcidi in tabernaculo quàm tantæ cladi ſupereſſe mallet,uel renitens &
fremens à medico,cubiculique præfecto,qui iacentem deſerere nolebant,ſublatus na-
uiculæque impoſitus ad Comaram inſulam aſcẽdit,atque ibi paulo pòſt, Samario in ui
co uulneris ac animi dolore extinctus,funeſtam diræ obſtinationis atque ſuperbiæ ſuæ
memoriam Germaniæ populis reliquit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXX.

AT SOLYMANVS, qui maioribus, quàm unquam antea, confe-
ctis itineribus aduentabat, ubi de ſuorum uictoria certius cogno-
uit, inſtitutam properandi diligentiam remittens, quintis caſtris
Budam peruenit. Nam tanta celeritate contenderat, ut prætoria-
næ cohortes, præter eorum diſciplinæ conſuetudinem, feſtinan- B
tis equitatus curſum adæquare cogerentur. cupiebat enim inter-
eſſe prælio, neque Auguſto menſe uolebat excludi, qui menſium
omnium occulto quodam auſpicio ſibi in primis patrique Sely-
mo militiæ fœliciſſimus extitiſſet. Nam & magnũ Hyſmaëlem in Calderanis campis,
& Campſonem Gaurum Memphiticum regem ad Singam, & poſtremo Ludouicum
atque Hungaros ad Mugacium ultimis Auguſti diebus acie deuictos memorabant.
Quum & plerique duces eodem etiam menſe à Baiazete Methonem expugnatam me-
miniſſent. Conſedit autem in aduerſa ad Budam ueterem regione, offenſus odore ca-
dauerum & fœditate amnis tot corpora per omnes ripas euoluentis, ut purius atque ni
tidius aquaretur, & Strigonienſibus ex propinquo terrorem incuteret, nam Tartaro- C
rum agmina magno à caſtris interuallo præcurrere ſolita, ad Vicegradum extende-
bantur. Victore itaque exercitu ad ſe traducto, atque unis omnino munitis caſtris, antè
omnia utrumque Mahometem impensè collaudat, ſed Belgradenſem, cuius eximia
uirtute conſilióque ſine iactura militum adminiſtratum & confectum bellum fuiſſe di-
dicerat, totius Græciæ equitum magiſtrum dicit, alios pro merito adauctis ſtipendiis
ditat, uel ad præfecturas prouehit. Exinde captiuos produci iubet, erant circiter octin-
genti, qui prælongis uincti reſtibus antè ora ducum inſtructóſque ordines ludibrii cau
ſa trahebantur, ex his notos duces nobiléſque aliquot, quibus parceretur, delecti ſunt,
& antè alios Balthaſar Pocanius, quem funeſta ea nocte, tranſuehendis copiis præfuiſ-
ſe docuimus; & Tayſcus dux uetus, eo bello uigilum præfectus, reliquos ad unum om- D
nes barbarus imperator, alioqui clementiæ laudem quærens, & nunquam antea in no
ſtros crudelior è conſpectu abductos tironibus trucidandos dedit, truci nutu & ſæua
uoce prolocutus talem eos omnino mereri pœnam, qui quum per legatos nequaquam
ſyncerè de pace agerent, aſtutè bellũ intuliſſent. Eminebat inter captiuos excelſæ pro
ceritatis Noricus miles; hunc in contemptum Germanicæ gentis pomilioni, qui erat in
deliciis filiorum, capite præalta captiui genua uix adæquanti, occidendum tradidit, ita
ut indignæ necis iniuriam crudeli contumelia cumularet, cum diu incuruo puerili aci-
nace, per luſum riſúmque cæſis cruribus proſtratus uir ingens iugularetur à nano, qui
inter adhortationum ludibria repetitis ictibus, dum ægrè perfoderet, eo ſpectaculo
principum oculos ſatiarat. E captiuis autem unus omnino Burſichius Bohemorum dux
nobilis incolumis euaſit, reginæ beneficio & Mahometis indulgentia paulo antè re- E
demptus. Patrata ea ignobili & ſæua cæde Solymanus regi puero dona miſit phalera-
tos tres equos eximiæ pulchritudinis, frænis habeníſq. aureis & gemmatis ephippiis
exornatos, totidémq. ex auro textili regales ueſtes, proceribus autem Hungaris præter
ſingulas talares togas, aureos etiam torques. Legati qui munera tulere perhumaniter à
regina poſtularunt, ut puerũ regem cum proceribus in caſtra mittere, omníq. dubitatio
ne depoſita cuncta ſibi ac filio ſecunda atque fœlicia ſperare uellet. Ea enim magnitudi
ne animi eſſe Solymanum, qui reges omnes non modo potentia Fortunáque, ſed pie-
tate atque iuſtitia ſuperaret, ut puerum, quem ſemel paterno iure tutela ſua ac amici-
tia dignum omnino defendendum ſuſceperit, comprobante demum uictoria non mo-
do conſeruatum uelit, ſed amplioribus antiqui regni ſpatiis adaugendum exiſtimet.

A Proinde cupere regiam prolem coram intueri,agnoſceréque paternam indolem,infan
témque de manu amplexandum tradere liberis ſuis,ut bene auſpicatis renouatæ tutelæ
initiis perpetuo tenore cum Ottomannis firmæ ac ideo immortalis amicitiæ funda-
menta iacerentur,ipſam uero filiæ nurúſque loco incolumi dignitate ſemper habitu-
rum.quod eam autem ſecus ac amanter cuperet,non inuiſeret,prohiberi eo humanita-
tis officio antiquis Ottomãnorum inſtitutis,quibus principes ſuos ad alienas mulieres
in alienis tectis intrare uetuiſſent. Porrò Solymanum non uſque adeo temperantiæ ac
honeſti decoris eſſe oblitum,ut ſocii beneuolentiſſimíque regis filiam,eandémque be-
neficiarii ac amici regis nuper uxorem,& in ſimilem regiæ Fortunæ maieſtatem cre-
ſcentis pueri matrem,ætate formáque florentem,in caſtra atque adeo in intimum ta-
B bernaculum admitti pateretur:ne integrum eius pudicitiæ nomen,quod in reginis uni
ca & perilluſtri cura eſſet tuendum,ullis ſuſpicionibus inuolueret. Ad ea tum regina,
non occulto metu teneros ſenſus in materno affectu facilè cõfundente, perplexè admo
dum reſpondit,ſed monente demũ obteſtantéque Georgio,ne dubitantis ſuſpicionem
leui & nihil profutura cunctatione Barbarorum animis iniceret,puerum regalibus cre
pundiis exornatũ carpentóque aurato impoſitum cum nutrice lectiſſimiſq.matronis in
caſtra miſit,comitantibus cunctis ferè proceribus,quibus dona legati detulerant.Exce-
pere aduentantem progreſſæ aliquantũ è caſtris honoris cauſa ornatiſſimæ turmæ equi
tum,& inter caſtrenſes uias prætorianæ cohortes,illatúmque in tabernaculũ Solyma-
nus humaniter inſpexit,perblandè cum nutrice collocutus,liberos ſuos qui aderant cõ
C plecti atque exoſculari lætè uagientem iuſſit,certo amoris pignore obligãtes quem be-
neficiarium atq.amicum,quum pariter adoleſceret,eſſent habituri.Ii erant Selymus &
Baiazetes Roxolana matre geniti,aui & proaui nomina referentes.Muſtaphã enim Cir
chaſia priore uxore ſuſceptum,regio & planè militari ſpiritu iuuenem, ueluti ablegatũ
ad Magneſiam in Ioniæ præfectura reliquerat,quum ingenio uiribúſque uigentem &
non obſcuro militum ſtudio ſubnixum iam planè metuẽdũ exiſtimaret:inductus enim,
uti planè uxorius,Roxolanæ blanditiis, aut ſicuti plerique ferebant,per Trongillam Iu
daicæ ſectæ nobilem magam amatoriis ueneficiis deprauatus,Selymum, excluſo Mu-
ſtapha,ſucceſſorem imperii deſtinabat:quòd Muſtaphas intempeſtiua atque nefaria cu
piditate nimis fera fata patris aui Selymi exemplo præuenturus eſſe uideretur. Ceterũ
D Solymanus,quum Hungari proceres cum purpuratis pranderent,certos duces,quibus
antea negotium dederat per ſimulationem uiſendæ urbis immiſſis cohortibus Sabati-
nam portam occupari iuſſit uſq.adeo tacitè & diſſimulanter,ut nec cuſtos ſatis otioſus
commeantis turbæ ſpectator,portæ aditum alienæ poteſtatis factum ſentiret,nam quũ
frequentes ſedato paſſu manipulatim intrarent,multi etiam ex compoſito,ut patrandæ
rei ſuſpicionem auerterent,ueluti iam luſtrata urbe,in caſtra redibant,eo modo plateis
foróque & compitis omnibus celeriter occupatis,& nuſquam tumultu edito prætoria-
norum præfectus per regiones pronunciari iuſſit,ut Budenſes omni timore depoſito li
mine ſe continerent,matureque ſi uitam ac libertatem & denique Fortunas incolumes
uellent,arma traderent,paruere imperio ciues,prolatiſque armis in fidem recepti Tur
cas hoſpitio receperunt. Tanta autem extitit Barbarorum tranquillitas atque modeſtia
E ex ſeueritate diſciplinæ,ut nemo hoſpitum aſperiore dicto factóue ſit uiolatus. Tũ ue-
ro Solymanus ubi renunciatum eſt,pacato & nihil reſiſtente populo, urbem in manu
eſſe,puerum quanquam nox incumberet,ad reginam remiſit,retentis apud ſe proceri-
bus. Erant ii Georgius ipſe Varadinenſis antiſtes,ærario præfectus,& Petrus item Vi-
chius regis propinquus Ioannis teſtamento tutor relictus,Valentinus quoque copiarũ
dux ſummus,& Stephanus Verbetius epiſtolarum & ſcrinii regii magiſter,& Bacianus
Vrbanus,cuſtodiæ præſidiiſque urbis præpoſitus.Ea uis impotentis Barbari inopinanti
bus improuiſo illata,ſingulorum animos magnopere conterruit,auxere etiam pauorẽ
minus familiares purpuratorum uultus,uerbáque intempeſtiuis querelis inuoluta. nã
perductos in conſeſſum,tam ſeuerè,quàm impudenter interrogando criminandóq.iu-
ſtæ propè quæſtioni ſubiecerant,ita ut grauiſſimarum rerum conſiliorúmque omnium

rationem repoſcere uiderentur. At regina,ubi urbem ſeriò dolóque occupatam,& pro A
ceres in caſtris retentos uidet,metu & dolore perturbata ſupplices libellos ad Solyma
num perſcribit,orat ut fidei datæ,quam recentibus mandatis prolixè ac humaniter con
firmarit,& denique priſtinæ ſuæ lenitatis & clementiæ obliuiſci nolit,ideóque proceres
ob egregiam fidem fortémque operam de ſe,Turcicóque nomine benemeritos,inco-
lumes remittat. Agit hæc per Roſtanem,atque eum muneribus explet,miſſa etiã è ſuo
cultu corolla perinſigni ex unionibus cum gemmato emblemate,quæ eius uxori So-
lymani filiæ mitteretur. Exinde per quatuor dies de Pannoniæ regno apud Solymanũ
pugnantibus ſententiis diſputatum ferunt: Mahometes & Cuſtrephus parum inter ſe di
uerſi puerum regiæ prolis,principéſque gentis Byzantium abducendos cenſebant, cõ
mittendam autem Budam præfecto,non tam acri quàm moderato prudentiq. qui mol B
liter imperando indulgendóque Hungarorum animos ſeruitutis metu liberaret, cõſer
uatiſq. omnium Fortunis paulatim ferendo iugo inſuefaceret. At Roſtanes ingenio mi
tior,atque eo,quòd uti gener firmiore gratia ualebat,ab omni uel cupiditatis uel adu-
lationis ſuſpicione remotior,totius deliberationis ſummam ad decus reuocabat,quum
diceret longè maximo atque optimo principi,qui nullo unquam dedecore nominis fa
mam oneraſſet,nihil omnino eſſe turpius quàm contra ius & æquum ſuſceptæ antea tu
telæ ac defenſionis,parta demum uictoria,fœminæ pariter ac infanti puero fidem fefel-
liſſe. Ex aduerſo Mahometes Belgradenſis,qui Iahaoglis uocabatur,nunquam niſi pera
cerbus in noſtrum nomen & maximè truculentus leniora conſilia uehementer impro-
babat. Erat enim Turcici ſanguinis patre nomine Iaha Baſſa,Mahometis quondam pur C
purato progenitus,exercueráıque Hungarica arma per multos annos ab Illyrico limi-
te,ſub Balibeio præſertim fratre,quem Mugaciana acie claruiſſe meminimus,ſed demũ
ex calamitate noſtri exercitus ad Exechium, & hac quoque ad Budam Germanorum
infœlicitate,tantã militaris conſilii cœperat opinionem,ut extra ordinem in conſilium
cum purpuratis admitteretur. Is rogatus ſententiam,ſcio,inquit,Solymane,quũ poſtre
mo loco ſententia dicitur,diſſidentis nomen inuidiæ expoſitum uideri,neque proinde
fieri poſſe,quum planè diſſentiam,quin oratio mea ueſtris auribus ac animis grauis mo
leſtáque ſit,ſed non recuſo uel arrogantis nomen,modo malignitatis & ignorantiæ no-
tam deuitem,dum ea recolo quæ ex uſu præſentium rerum tuis cõmodis tuæque ampli
tudini mirificè conducant. Concedi enim aliquid ætati meæ,& ſi dicere liceat, etiam re D
bus geſtis,iure poſtulo: quum bellando dimicandóque in Pannonia ſenex factus, ea de
ſtatu atq. opibus huius regni,ingeniiſque hominum didicerim,quæ prolata in medium
magno uſui eſſe poſſint,ut de hac re,quæ decreti pœnitentiã non recipit,rectiſſimè ſta-
tuatis. Quinquies iam per hos uiginti annos armatus in Pãnoniam ueniſti, & ego non
obſcurus omnino aut dux aut miles,omnibus non modo bellis,ſed præliis interfui,pu-
to ut uindicares iniurias,imperii fines proferres,et denique optima pace potirere: quæ
certa eſſe non poteſt,niſi armis atque uictoria paretur. Itaq. Belgradum infame domici-
lium aſylúmque latronum immanium, & quondam funeſtis maiorum noſtrorũ conati
bus nobilitatum,fortiter expugnaſti,quum inde Hungari per inducias patre tuo Parthi
cis occupato bellis,Myſorum & Illyricorum fines impune uexauiſſent. Eoſdem porrò,
quintum pòſt annum,quòd nefaria crudelitate & teterrimo ſupplicii genere legatos no E
ſtros interfecerant,una acie cum rege ipſo trucidaſti,Budáq. potitus,ut præclarum ma
gnitudinis animi tui,uel remotiſſimis noſtri nominis hoſtibus ſpecimen daretur, dele-
giſti ex reliquiis profligatæ gentis,quem diademate protinus ornares,non regio quidẽ
ortum ſanguine,& nullo hercle alio merito cognitum,quàm quòd dudũ & priuatus &
publicus hoſtis extiterat,quũ ualidiſſimas contra te è Trãſyluania adducens copias,fra
trem uirũ ipſo fortiorem gladio noſtro interfectum amiſiſſet. Exortus eſt demũ nouus
hoſtis rex Noricus,qui Hũgarum beneficio tuo regnantem expelleret,atq. ira aduerſus
Germanos tertiũ bellum ſuſcepiſti,uſq. adeo uehemens,ut reducto ſtatim rege fugatiſ-
que hoſtibus non modò Viennæ mœnibus,ſed interiori etiã Germaniæ terrorem intu-
leris. At biẽnio uixdum exacto idem rex neque pacem pati neque bellum ferre ſolitus,
quum

A quum præſentis Caroli fratris opibus inniteretur, Budâq. noſtro defendēte præſidio fru
ſtra oppugnaſſet, te iterum exciuit, iniurias cædibus ac incendiis uindicantē, quòd tuæ di-
gnitatis eſſe ſtatuebas, eum tueri armis, quē inuſitata liberalitate regē effeceras, maximé-
que optares cū duobus fratribus de occidentis imperio, nobili pugna ædita, decertare.
Sed illi, quū orendo naſtandóq. auita eorū regna percurreres, aduentantis fremitū nō tu
lerunt, ſecutáq. demum pax eſt inter Hungarū atq. Germanū te indulgente probantéq.
quum aduerſus Perſas ire properares; ſed eā Germanus ita fregit, ut niſi ego ad Exechiū
deleto ingenti eius exercitu, perfidiā opportunè uindicaſſem, tu omnino Babylone accer
ſendus uiderere; ſicuti modo Byzantio, multis itinerū ſuperatis incōmodis, aduolaſti, ut
nobis oaturā opem ferres, daréſq. ſupremā operam, ſicuti planè ſperauerim, ut rebus in
B Pānonia firmiſſimè cōſtitutis, tot laborum ac ſumptuum incōmoda, pro alieno cōmodo
quinquies ſuſceptà, finiantur. niſi. uti uideo aliquos optare, nunquā tibi tutelā hanc pupil
li & uiduæ cenſes dimittendā, infiniti ſcilicet laboris, atq. periculi plenā, cui par pretium
nō ſit ea gloriæ ſpecies, quæ animo tuo excelſo honeſtiq. ſemper decoris auido, ab his uti
arbitror, nimis ſapientibus obtenditur; uerū hanc uti planè rudis ſapientiā gloria redun-
dantē noo intelligo, quæ in ipſo curſu uictoriæ neruos elidit, nec in caſtra à peritis impe-
ratoribus unquā admittitur; quo fit ut te maioribus tuis, qui duodeuiginti regna in hoc im
perium cōtulerunt, quum fœliciorē omnino cupiā, ſapientiorem eſſe nolim, quid enim
inſipientius dici poteſt, quā ſemper eſſe ſtultum? hoc eſt alieoa curantē, ſua omnia, ſalutē,
opes, dignitatē, in diſcrimen ſæpiſſime deuocare. Satisfeciſti, uti arbitror, & cumulate qui
C dem officio pietatis & fidei, atq. etiā gloriæ, ſi ea potios māſuetudine, clementia, lenitate,
quā inuicto cōſilii robore, pertinaciq. uigore militaris animi cōparatur. his enim inſtru-
mentis ardens ſemper & inuicta uirtus Ottomānos prouexit & extulit; illæ autē, uti mihi
uidentur, adūbratæ laudis imagines otioſorum & deſidum regū animos delectent, arma-
tis certè nunquā maioribus tuis, niſi poſt debellatos hoſtes, triūphóſq. actos, ac erecta tro
phæa placuerūt. Sed hæc arbitrio iudicióq. tuo, cui maiora ingenia cōcedunt, tribuātur.
Ego certe ſi bellorū caſus & nō incerta rerū momenta longè proſpicio, eā minimè, quam
animi libido ſuadet, cōſilii rationē ſequar; quum ipſa, quæ cunctis rebus dominatur, & me
uehementer urget, multo meliorē neceſſitas oſtendat. Antè omnia Hungari, ut ipſis mini
mè cōfidamus, præclarè nos admonent, quū rapinis, trāsfugiis, atq. perfidia infames, in
D ter ſe diſſentiant, nec eorū exules deſine, qui Germanos cōcitent, & cōtinenter bellum ge
rant, reginæq. itē & pueri opes infirmæ, quæ tantæ eſſe nō poſſunt, ut præpotentē propin
quūq. hoſtem ſuſtineant. Neceſſe ergo erit alienum regnū ooſtris tueri auxiliis, quæ mi-
nora iuſto exercitu ſine magno noſtro diſcrimine detrimētóq. adduci nequeunt. Magnis
porrò, uti ſolemus, peditatu, tormentis, claſſéq. inſtructis exercitibus, ſingulos per annos,
tanti itineris & laboris expeditionē ſuſcipere, extremæ demētiæ opus uidetur. Neq. enim
ex Ottomānici oominis dignitate putauerim, quotannis ad plorantis petentíſq. opē fœmi
næ preces cōmoueri, niſi arma ſuſtinere quā inferre utilius atq. nobilius putes. Itaq. cēſeo
hoc regnum uti iure belli toties captū defenſúmq. more maiorum in prouinciā redigen-
dum, reginā patri remittendā, puerum alendum Byzantii intra ſepta regiæ, noſtriſq. legi
bus imbuendū, proceres necandos euertendáſq. eorū arces, ac ex omni regione familias
E inſignes, quæ ferociores ſpiritus gerant, in Aſiā traducēdas; reliquam porrò multitudinē,
quæ agros colat, atq. urbes inhabitet, impoſitis præſidiis cōſeruandā, hoc uno ſiquidem de
creto, Solymane, & Hungari ſe perdomitos intelligent, & Germani, niſi temere utiq. ac
infœliciter de Styria atq. Auſtria dimicare uelint, Pannoniæ finibus abſtinebunt. At So-
lymanus priuſquā de re tanta decerneret, ſacrificandū ratus, tertio calēdas Septembris,
qui dies Mugaciana uictoria erat inſignis, Budā cum liberis intrauit, delecto celebri tēplo,
quod Deiparæ uirgini erat dicatū. Illud enim antea ſacerdotes Mahometano ritu expian
tes diuorū ſcilicet noſtrorū ſublatis altaribus, imaginibuſq. deletis, Deo maximo cōſecra
rant. Nec multo pòſt eo tēperamento decretū ædidit, ut ſingulorū ſentētias appoſitè mo
deratus, parem omnino uiā ſecuritatis ſimul ac dignitatis tenere uideretur. Budam eoim
Turcico præſidio cuſtodiendā cenſet, regināq. obiter monet, ut æquo aoimo urbe atque

arce excedere uelit, ipſam enim cũ puero ultra Tybiſcum in Lippa regnaturam,regione A
admnodum pacata atq.opulenta,& quod nõ mediocri etiã ſolatio eſſe poſſit, Sigiſmundi
patris finibus propinqua,donec Stephanus puer agnoſcendo regno fœliciter adoleſcat.
Eoſdem porro eum tutores atq.nutritios habiturũ, Vichinm quoq. Temeſuarenſis præ-
fecturæ Sanzachũ maximè illuſtrem atq. potẽtem fore, Verbetiũ uero ſenem,uti legum
totius regni urbanarũq.rerum peritiſſimũ,Budæ Hungaris ius dicturum;ſe uero daturum
comites è prætorianis alis,currúſq.& ſarcinaria iumenta,quibus mundus múliebris,gazá
que omnis regia in Lippã aueherentur. Itaq.regina uel cum lachrymis & tacito gemitu,
tyranni perfidiã deteſtata,ſed tum neceſſitati diſſimulanter cedens,arce atq.urbe exceſ-
ſit;ea à Barbaris impoſita lege,ut tormenta ænea, & quicquid militaris inſtrumenti arma
mentariis inerat,& cõmeatus in horreis omnino relinqueret.Proceres quoq.una profe- B
cti ſunt,qui tametſi per acerbo rerũ euentu triſtes incedebant,recepta tamen libertate ſa
lutéq. de qua per triduũ deſperarant,perquã effusè lætabantur.Solus omniũ Valentinus
antiquũ Barbarorũ odium præſenti perfidia ſenſit, in caſtris ſub cuſtodia retentus, quòd
circa Balatonem lacum præualidas opportunãſq.arces obtinebat,quòd nouẽ antè annis
ad Neocricum,uti memorauimus,in profligatos Caſſoni equites crudeliſſimè deſæuiſſet,
quòd uir ingenio maximè pugnaci,indomito,liberali,Hungarorum multitudinẽ militan
di ſtudio ſibi deuinctam,quo uellet impellere poſſet.Eius enim uiri uirtus ſpectata mili-
tiæ,cum Turcis omnibus tum ipſi maximè Belgradenſi,qui eum ambiguis criminibus ob
iectis odioſum reddiderat,omnino formidanda uidebatur. Emanarat quippe fama,ne-
minem ex Hungaris exulibus equitibúſq.Germanis euaſurum fuiſſe,niſi Valentinus Pe C
renum hoſtiũ ducem,ut ſeſe imminenti clade cum ſuis celeriter eriperet,opportunè mo
nuiſſet.Neq.id ille uel captus pernegabat,quũ generoſa & cõtumaci fronte, idem ſemper
ſe facturum fateretur.quid enim,inquit,nobilius eſſe potuit,quã noſtræ nationis auxilia,
quæ cognationis & ſanguinis priuatæq.beneuolentiæ neceſſitudinem includant,externis
ueríſque hoſtibus detraxiſſe?Vt hi ſcilicet minore noſtro cum periculo uincerentur, &
illi clade erepti ſupereſſent,qui ad referendam gratiam inſperati ac ideo inſignis beneficii
memoriam retinerent?Egit tamen regina ſedulò,quãquam proprio mœrore occupata,ut
Valentino libertas impetraretur,& id quidem à Roſtane per Agorchum Sigiſmundi pa-
tris legatum,uirum inter Sarmatas genere & bellica laude illuſtrem,qui uictoriã de Ger
manis partam gratulatum aduenerat:ſed id tantum humaniter eſt impetratum, ut Soly- D
manus,quũ nihil Valentino ſe nociturum promitteret,non incertæ libertatis ſpem præ
bere uideretur. Dum hæc Budæ fiunt,Ferdinandus belli euentum Viennæ expectans,
ubi ſuos fœdè profligatos,& ducem mortifero ictum uulnere in Comarã euaſiſſe,aduen
taréq.Solymanum didicit,Leonardum Velſium quãquam ſæua diuturni morbi tabe aſſli
ctum,quòd paulo antè nõ infœlix dux oppugnãdæ Budæ cõſilium improbarat,in Coma
ram deſcendere iubet,qui reliquias fuſi exercitus excipiat,fugientes undiq.ſiſtat,ſpéq.au
xiliorum cõmeatus atq.ſtipendii territos,& rerum omnium inopes cõfirmet,optimum
quoq.ratus uictori Solymano morã iniicere,qui Viennam uſq.repentina incurſione per
uaſurus eſſe credebatur.Legatos ad eum mittit,qui oblatis nouis conditionibus pacem
peterent,ii fuere Nicolaus Salma,quem fœlici ſua ſorte pridie quàm caſtra à Turcis cape
rentur,ab exercitu legatum ad regem miſſum fuiſſe docuimus,& Sigiſmundus Litheſta E
nius præclara nobilitate togatus ſenex.Tulere munera excelſum Germanico more ex au
ro poculum,lectiſſimis exornatum gemmis,eruditæq.inſuper admirationis argenteã ma
chinã,in qua nõ horarum modo ſpatia,ſed errantium etiã ſyderum motus,menſtruiq.So
lis ac Lunæ coitus,exactiſſima ratione monſtrabãtur;intus ſcilicet dentatis rotis certíſq.
ponderibus,admirabili momento,uel in multum æuum minutiſſimas temporũ menſuras
diſpenſantibus;quum inter celeres tardóſq.orbes,in tã uario inæqualíq. polorum ordi-
dine,audaci quadã ſupremi motoris æmulatione cũcta cõgruerent.Ea à peritiſſimis aſtro
nomis excogitata perfectáq.Maximiliani Cæſaris fuiſſe dicebatur,cuius ingenium,nobili
ſemper ſtudio,nec deterrente unquã ſumptu,rara atq.admirãda cõcupiuit.Cæterum le-
gatos appellentes egreſſoſq.nauigiis Caſſonus oblatis equis quibus ueherentur,in caſtra
perduxit,

A perduxit,deditq.eis cõſpicuo in loco tabernacula picta,eximiis tapetibus cõſtrata,miſſá-
que ſunt à Roſtane caſtrenſis lautitiæ munera,uinúmq. imprimis nobile,tã ipſis lege ue-
titum quàm noſtris,Germaniſq.præſertim,expetitum.Purpurati poſtero die,dum Soly
manus nõ procul in prætorio pranderet,legatos prandio exceperant,ita ut in gratiam no
ſtri moris nõ in ſolo,uti ſolent,collectis cruribus,ſed altiore in menſa cathedris humilio-
ribus purpura cõtectis ſedentes una diſcumberent,ſolus Belgradenſis extra ordinem uir
tutis ac ætatis honore admiſſus,in puluino infra purpuratos aſſedit.Legatorum uero co-
mites ex ſingulis nationibus iuuenes generoſi ſpectandi ſtudio famulantes , apud tetrar-
chas epulati ſunt,numero quadraginta ſex,hos Turcico nomine Sanzachos uocant,hoc
eſt ſigniferos,quòd militari cũ imperio prouinciis præſint:ſingulis enim pro inſigni, eqni
B na cauda haſtæ præfixa ante tentorium figitur,prodeuntiq.in aciem ſericis demum uexil
lis uario colore turmas atque alas diſtinguentibus,illa eadem paſſis crinibus niuea cauda
præfertur.Epulæ Barbarorum è Danubio facilè potantium una oriza uniſq.omnino uer
uecinis carnibus cœptæ finitæq.ſunt,adeo ſimplici aſtrictóq.apparatu,ut nõ obſcurè ni
miã luxuriam noſtris exprobare uiderentur,qui menſarum decus,quo uno præcipuè no-
bilitatem ac inſaniã oſtentamus,nequaquã naturæ deſiderio , ſed immenſa gulæ libidine
diffiniant;ut obiter nõ ſit mirum,eos cõſilio atq.armis inuictos & ſemper uictores euaſiſ
ſe,quum talem uoluptatem,quæ in hac noſtrarũ gentium uita longè potiſſima cenſetur,
uti capitalem bellicæ uirtutis hoſtẽ,domi & foris penitus abdicarint.Igitur remotis men
ſis legati ad Solymanum ſunt introducti,ita ut ſingulos bini purpurati in medio arreptis
C brachiis quadã honoris ſpecie ſuſtentantes ad dextræ oſculum perducerent.neque enim
Turcæ externos homines ad tirannum aliter admittunt,quã ut ſinum ſcrutentur, an fer-
rum ſub ueſte lateat,implicatiſq.eo modo brachiis cõmouendæ manus poteſtatem faci-
nus auſuris diſſimulanter eripiant,quãquã & aſſidenti in thoro circumpoſita paratáq. ad
manum clypeus cum acinace clauáq.ferrea,ac item arcus & ſagittæ conſpiciantur. Illata
quoq.eſt illa machina ſuccollantibus duodecim ſeruis , quæ Solymani animum, & Bar-
barorum oculos admiratione cõpleuit.Adduxerant enim artificem,qui ſolutis machinæ
fibulis interiora admirabili rotatione circumacta repanderet:is libellum quoq.detulerat,
attritæ uel luxatæ machinæ remedia continentem,tradentémq.præcepta,quibus tot or-
bium curſus nunquam interitura ratione regeretur. Ea enim ingenii ſubtilitate Solyma-
D nus fuit,ut non modo ſacris literis,quibus ſuperſtitionis ſuæ leges continentur eſſet eru
ditus,ſed aſtronomiæ coſmographiæque præſertim curioſè operam daret; Hammone
medico ex Bethica oriundo perdocente,quum uir acutus ſingulas terrarum regiones,ſi-
nuſq. maris in membranis depictiſque orbibus demonſtraret,ut inde regius animus per
otium utili & peramœna delectatione caperetur. Petebant legati , ut Pannoniæ regnum
Ferdinando cõcederet,hiſdem ferè cõditionibus,quibus id paulo antè Bizantii Laſchus
petiſſet.Tributum enim ſicuti Ioannes pendere cõſueſſet.quotannis ſe penſurũ polliceba
tur,adducturúmque in eadem pacis ac amicitiæ fœdera Carolum fratrem, ut in tergo ab
omni bellico metu liber,quod maximè percupere uideretur,exemplo Selymi patris ad
orientem imperii fines extenderet.Neq.n.ipſum,dicebant,uel generoſè uel rectè factu-
rum,ſi Ioannem fato functum,uel infantem eius filium qui hæres minimè putaretur, ulla
E in re Ferdinando regi cõpararet;quòd ille neq.uirtutis neq.officii merito,ſed alienæ For
tunæ beneficio ſublatus,alieni iuris locũ inuaſiſſet.nõ eum hercle regem impotentibus ar
mis ritè factum uideri,quũ nec procerum omnium cõſenſu rex acclamatus,nec legitimè
coronatus fuiſſe uideretur.Præclara ſiquidẽ iura Auſtrianorũ principum uigere,quãquã
tũ oppreſſa armis,eáq.aliquãdo ualitura,quibus freti Pãnoniæ hæreditatem fœliciter adi
rent,niſi iniquitate Fortunæ intercepta raperentur.Cæterum dimiſſo antiquo iure,nihil
ſe potius habere,quo illati belli nomen excuſarent,quã recẽtis initæ pacis tabulas,quibus
Ioannes ſolenni tot procerum aſtipulatione Ferdinandum regni ſucceſſorẽ reliquiſſet.
Illum profectò certi iuris conſcientia permotum , uel ipſum authorem defenſorémque
ſuæ dignitatis præiudicio uehementer offendere,quam Chriſtiani nominis cauſam impiè
prodere maluiſſe;quum præuaricatione turpiſſima,beneficiarii iuris oblitus,fidem ſacra-

mento interpoſitam,tam ingratè quã aſtutè fefelliſſet:ut ipſe qui inter reges potentia ma A
gnitudinéq. animi excelleret,& bello pacéque inſtitiæ nomen tueri uideretur,poſtquam
ingrati hominis contumeliam neglexiſſet, Ferdinãdum tantis affectum iniuriis amicum
& beneficiarum mallet,quàm perpetuum hoſtem. Nihil enim ei,uel ad æquitatis famam
honeſtius,uel ad diuturnæ pacis ſecuritatem utilius,uel ad liberalis animi laudem omni-
no glorioſius futurum,quàm ſi antiquiſſimæ ſtirpis regem , uirtute fidéque præſtantem,
delectum à Bohemis,ab Hungaris exoptatum,à Germanis autem Romani imperii Cæ-
ſarem deſignatum,ſummiq.imperatoris germanum fratrẽ tributario nomine Pannoniæ
regem appellaret. Solymanus iucundo uultu laudatis muneribus biduo pòſt per Roſta-
nem reſpondit,ultimam hanc eſſe pacis ac amicitiæ conditionem,ut Ferdinandus urbes,
oppida,arces,quæ in ditione Ludouici regis antea fuiſſent,continuo redderet, ac in poſte B
rum Pannoniæ finibus abſtineret;ſe uerò qui toties bello laceſſitus graues ſumptus gra-
uéſque labores ſubiſſet leui pœna contentum fore,eam eſſe ut ad conſeruandum inuictæ
maieſtatis decus Auſtriæ tributum imponeret , tum uerò inita amicitia ſolenne fœdus
percuſſurum: quod ſi ea conditione grauarentur,obitérq.bellum,quàm pacem mallent,
ſe adnixurum continuis armis,ut Pannonico regno adempta,euaſtatis Auſtriæ regioni-
bus uindicaret. At legati quãquam ad tributi nomẽ tanto faſtu tantáq.Barbarorum arro
gantia inductum,quum ſummæ potẽtiæ ſummæq.dignitatis fratres indignè contẽni que
rerentur,in iuſtam prope iram exarſerant,ut ſuſceptæ legationis propoſitũ tenerent,affli
ctíſq.rebus ſpatium daretur,inducias poſtularunt,per quas Ferdinandus atq. itidem Ca
rolus Cæſar conſulerentur:ſed nec id impetrari quoq.potuit,quum inducias aſtutè peti C
perſpicerent,quibus gerendarũ rerũ,inclinante iam autumno uertentéq.ſe in iuges plu-
uias,occaſio tota deperiret. Periuere demũ ut Balthaſarem, Tayſcúmq.duces captiuos,
pretio redimere liceret , hos enim in cathenis uiderant . Ad id Roſtanes reſpondit eos,ſi
pax ea quæ dicta eſſet conditione pararetur,ſine pretio dimiſſurũ,porro ſi bellum foret,
non defuturã occaſionem,ut captiuorũ permutatione redderentur.Licuit autem legatis
circũducente monſtrantéq.Roſtane opulentiam atq.ordinem caſtrorũ intueri,ſed quum
munimenta,quæ intra foſſam clitellatis camelis perpetua ſerie cathenatis, curulibúſque
tormentis conſtabant,atq.item ſtationes attributáq.diſtinctis militũ generibus tẽtorium
ſpatia mirarentur,ſilentium ante omnia peræquale atq.perpetuum in tanta frequẽtia ſtu
pendum fuit.neq.enim aliter quã ſignificatione manus & nutibus parati intentiq. milites D
regebantur.Solymani porrò inſigne prætorium,uti par erat,cunctis excelſius & ſumptuo
ſius,quum quadratæ arcis effigiem exprimeret,oculos pulchritudine & maieſtate ope-
ris adimplebat, à quatuor enim angulis totidémq.mediis ab omni latere faſtigiatis pin-
natíſq.turribus cingebatur. Intererant ad commeandum latiſſimæ porticus,ſic ut area in
paleſtræ modum,in medio ad domeſticas exercitationes relinqueretur. Interiora quoq.
papilionũ uelamenta,Babylonici operis acu picta,ſericíq.funes,quibus tenderentur, uſq,
adeo elaborata pretioſáq.fulgebãt,ut æſtimationis noſtræ modum excedere uiderentur.
Adnotatum quoque eſt omnium ordinum tabernaculis,tentoriola eſſe coniuncta,quibus
latrinæ inerant,eo inſtitutæ ordine, ut nouæ ſcrobes quotidie fierent, repletæque ſtatim
arena iniecta tegerentur.In macellis quoq.pariter profundæ foſſæ uiſebantur,in quibus
lanii totius exenterati pecoris exta ſedulò tumulabant. Ita fiebat,ut caſtra nullo odore te E
tro afflata,non ad ſalubritatem modò,ſed ad iucunditatem repurgatis omni in parte re-
gionibus non Barbarorum,ſed eorum qui militiæ diſciplinam condidiſſent, caſtra cenſe-
rentur,prædamnatis hac in re ſtatiuis noſtris, in queis præter ingratã naribus atque ocu-
lis multarum rerum fœditatem, peſtilentes enaſci morbos ſæpiſſime uidemus . Legatis
multiplici ueſte , pecuniáque donatis atque dimiſſis , Solymanus Belgradenſem , latè
longéque citra Danubium Auſtriæ fines populari,ac incendere, Caſſonum uerò nolun
tariis equitibus præpoſitum in Morauos,qui Marcomanni antiquitus fuerant, excurre
re iuſſit, ſed prædabundos, magno inſperatóq. earum gentium commodo,plenis imbri-
bus inflati amnes opportunè morati ſunt. Exinde uir Hũgarus,nomine Solymanus, qui
ab ineunte ætate bello captus Mahometis ſectam ſequebatur,à Solymano Budæ cum im

perio

A perio præficitur,qui cum Verbetio daret operã ſumma æquitate ius dicendo,populareſq.
quondã ſuos familiarius alloquendo,in ſpem diuturnæ tranquillitatis adduceret. His re-
bus cõfectis,dies circiter uiginti ex quo uenerat Budæ cõmoratus in Thraciã redire con
ſtituit,quòd autumnales pluuiæ maturæq.hyemis frigora ſuberant,& magnitudine mul-
torum amnium,quibus Pãnonia ex omni parte ad difficultates itinerum irrigua præcin-
ctáq. eſt,intercludi poſſe uereretur. Ex itinere autem Laſchum legatum,ſubu ctum naui-
giis liberaliter dimiſit. Eum enim priuato uirtutis eius ac amicitiæ nomine in gratiam re
ceptum,Byzantio ſecum adduxerat,ſed demũ noua offenſus iniuria cuſtoditum relique
rat Belgradi,quum ex ſpeculatorum literis Antonium Rinconem,ueterem apud ſe Byzã
tii legatũ,remittente cum mandatis Franciſco rege è Gallia redeuntem,in Pado amne à
B Cæſarianis interfectum cognouiſſet,ſed Laſchus per literas præclarè oſtẽdit, Ferdinandi
regis nullum eſſe in Italia imperium,eáſq.regiones Caroli fratris præſidiis teneri, potuiſ
ſéq. Rinconem,hoſtilis terræ in flumine temere nauigantem,iure capi ac interfici,quãdo
ei tanquã exuli capitis pœna damnato,quòd natale ſolum in Hiſpania uertiſſet,ad hoſtéſq.
transfugiſſet omnibus Cæſaris imperii finibus eſſet interdictum. Sed Laſchus diu eo bene
ficio uti nõpotuit,regreſſum enim in Sarmatiã concepius antea uehemens oppreſſit mor
bus,ita ut pleriq.ex aula Germani fatum ad inuidiam uertentes nõ tabifico quidem fluen
tis alui uitio, quo diu laboraſſet,ſed lentis tyranni uenenis omnino ſublatum contende-
rent,quum uir ille omni uirtutis ac elegantiæ laude inſignis,& longiore uita dignus, in ea
reipublicæ Fortuna uel ab ipſo rege lugeretur. Cæterũ redeunti in Thraciam Solymano,
C ad Drauum amnem nunciatur Stephanum Maylatum Ferdinandi ſecutum partes,ac ex
profeſſo Turcarum hoſtem, dolo comprehenſum in Petri Moldaui poteſtatem deueniſ
ſe, pacatámque ex omni fere parte Tranſyluaniam in fidem conceſſiſſe. Ea re Solyma-
num magnopere lætatum ferunt, Maylatum enim hominem bellicoſum,ingenio contu
maci, regnandi cupido,pronóque ad mutandam fidem uehementer oderat, quum ab eo
Grittum & Turcas interfectos meminiſſet, Tranſyluanóſque,indomitam gentem ad ar
ma natam,dubióque bello potius quàm certa pace gaudentem,ab eo concitatos perſpi-
ceret, quos moderato benignóque imperio pacare quam iuſta ui ac armis ſubigere ma-
lebat. Sed quoniam in Petri Moldaui perfidioſi cruentique hominis mentionem incidi-
mus, operæpretium putaui quo dolo Maylatum cœperit,& qua Fortuna ſæuitiáque in re
D cuperando regno uſus ſit breuiter enarrare, ut ſicuti iam planè tempus nos admonet ad
Germaniæ concilium, conſiliáque Cæſaris, nihil intercisa rerum ſerie opportunè redea
mus. Solymano in Pannoniam contendente,Moldauus aduerſus Maylatum euocatus,
uti ſupra memorauimus,cum Achomate Nicopolis præfecto caſtra coniunxerat. Erant
enim præter pedites,quorum numerus more gẽtis erat exiguus, ſupra quinquaginta mil
lia equitum.nam & ſuas quoq. Trãſalpinus alter Valacchus imperatas antea copias præ
miſerat. Maylatus multitudine hoſtium circumuentus, impárque uiribus deſperatis auxi
liis, quæ à Ferdinando maiore belli molle occupato fruſtra poſtularat,uti ſuperiore æſta
te prementibus regiis fœliciter acciderat,in oppidum Fogaras confugit. ibi enim,uti lo
co natura atque arte permunito,totius ſubſtantiæ & bellici quoque apparatus inſtrumen
tum,ipſáque præſertim Gritteæ prædæ ſpolia ſeruabantur, admotis copiis Achomates
E poſtquam ui atque tormentis, non niſi multo temporis ſpatio, multóque labore arcem
expugnari poſſe uidet,dolo ac inſidiis uincendum ratus legatus ad Maylatum mittit,hor
tatur ut Solymano ſe dedat,appellaríque ab eo amicus,quàm iudicari hoſtis malit. cun
cta enim ab eo proſpera atque ſecunda ſperari poſſe,qui uel hoſtibus regna dono dare ſit
ſolitus: ſe uero qua polleret authoritate apud imperatorem,amicè daturum operam, ut
eius clementiæ & liberalitatis fructum ſentiret, ornaretúrque ipſa Tranſyluaniæ præfe
ctura,quam paulo antè ſibi concedi tributi nomine concupiſſet. tantis ſiquidem copiis cir
cunſeſſo nihil eſſe tutius,quàm honeſtis conditionibus paciſci, idque ſalubre conſilium
celeriter expedire,quo præter certam ſalutem opes conſeruet, dignitatémque retinear.
Aduentare enim cum uictore exercitu Solymanum,qui inanem ſpem ſuſtinendæ oppu
gnationis certo ſupplicio uindicaret,ſi eius imperiis parere præferoci uel obſtinato ani-

mo intempeſtiuum eſſe uideretur. Ad ea Maylatus, qui pacis atque concordiæ conſilia A
dubio bello potiora prouidebat, ſe neque pacem abnuere, ſi non iniqua conditione pa-
raretur, neque Solymani imperia, quæ ſummæ æquitatis eſſe conſueſſent, detrectare gra
uiter reſpondit. Proinde ſi obſides darentur, ſe colloquendi cauſa ut de conditionibus
coram ageretur in caſtra uenturum. Poſtulabat autem ut filius Achomatis impiger iuue
nis pro obſide traderetur: id quum ſe facturum pater negaret, quòd filius à pueritia Soly
mano de more dono datus, paterni iuris poteſtatem euaſiſſet, pro uno inſignes quatuor
alarum præfectos daturum pollicetur. Accepit conditionem Maylatus paratæ fraudis
ignarus, magnóque ac ornatiſſimo comitatu educto, Gritteas exuuias ſuperbè oſtẽtans,
in caſtra hoſtium contendit. Exceptus eſt comiter atque magnificè: ſed ex prima ſaluta-
tione colloquium, ut non incipi modo, ſed commodè etiam finiri poſſet, in ſequentem B
diem differtur: quo Moldauus notum ſibi hoſpitem ſolenni epulo exceptum comprehen
deret. Eo modo Maylatus feruente conuiuio in rixam arridente dolis Fortuna pertrahi-
tur: ex compoſito enim à Moldaui cõpotoribus importuni primo ſermones, ac inde ma-
ximè criminoſi adeo proteruè ac petulanter inducti ſunt, ut uel obſcuræ contumeliæ uir
inſolens, & natura quidem iracundus, minaci dextra gladii capulum perſtringens è men
ſa ſe proriperet, ita inſurgentibus conuiuis fruſtra fremens, ſéque proditum inclamans
comprehenditur. Nec mora concurſu Moldauorum tabernacula diripiuntur, comitatúſ
que eius omnis, qui pretioſo cultu auaræ gentis oculos ad prædam illexerat, armis, equis,
& denique rebus omnibus exuitur & capitur. Vociferante adhuc Maylato ſuperuenit
Achomates, tam acerbè, quàm ſimulanter Moldauum reprehendit, quòd hoſpitalis men C
ſæ iura cunctis intemerata gentibus immani facinore ædito ſubuertat, quòd ab ſe præſti-
tam ſecuritatis fidem uiolet, fortiſſimóſque uiros Turcici nominis obſides ad necem pro
dat. Ad ea Moldauus ſpecie contemnentis reſpondet, ſe graui de cauſa Maylatum cœpiſ
ſe, eúmque porro incolumem Solymano ſeruaturum, ad quem omnino pertineat ſenten
tiam ferre, iure an iniuria captus fuerit. Nec multo pòſt arx ipſa liberatis obſidibus dedi-
tur; incertum metu an perfidia cuſtodis; quòd de ſalute Maylati, totiúſque eius comita-
tus libertate ſolicitus, aut non obſcurè magno inductus pretio, deditionem maturaſſe di-
ceretur. Ita duo Hungarorum longè nobiliſſimi duces Valentinus, atque Maylatus, qui
uni omnium antiquum illud Hunnici ſanguinis decus inteſtinis primò odiis & mox Tur
carum armis fœdè proculcatum erigere poſſent, inuicti certe armis, ſed perfidia decepti, D
in poteſtatem Barbarorum deuenerunt. Occupatis Fogaris Tranſyluani ferè omnes, cõ
cedente demum Solymano, in Stephani pueri regis nomen inclinatiſſimis animis iuraue
runt, quòd iuſtum mitéque imperium Ioannis patris in ea prouincia per triginta fermè
annos fuiſſe meminiſſent, tuleréque ſæpe dona puero, fidei pignora; quum Iſabella ma-
ter cum Georgio Vichióque tutoribus in Lippa regione conſediſſet. Eam multarum re
rum abundantem Maros amnis Hercyniis ſaltibus effuſus interfluit, præcipitique demũ
curſu in Tybiſcum euoluitur. Hunc plerique Sergetiam antiquis uocatum aſſeuerant, in
cuius auerſi & mox reducti fluminis uado Decebalum Daciæ regem, urgẽte uictricibus
armis Traiano Cæſare, theſauros condidiſſe ferunt; quum Barbarum in ea rerum deſpe-
ratione ſe ipſo crudelior, ne latebræ ſecreta proderentur, artifices atque operas ad unum
omnes in ueſtigio perfecti operis necauiſſet. Cæterum ad confluentes Marum atque Ty E
biſcum Segadino celebri in oppido, noua à Turcis præfectura conſtituta eſt, quam eo no
mine ſalutarem ominamur, ſi donec adoleſcat puer, obtinendi regni prærogatiua uidea-
tur; quod minimè credi par eſt, in hac perditi uel inſanientis ſeculi Fortuna, poſtquam im
mani Galli regis & Cæſaris diſſidio, dum Germani cunctatores eximii turpiſſimè bellum
gerunt, non Pannoniæ modo regnum, ſed uniuerſam quoque Chriſtiani nominis rem-
publicam Barbaris hoſtibus impiè prodi conſpicimus. Cæterum de Petri Moldaui inge-
nio, uti ſupra polliciti ſumus, ex rebus ab eo geſtis liquidiùs patebit, ſi aliqua de Valac-
chiæ regno, regioniſque ſitu, & gentis moribus, uti ignota multis, ex inſtituto operis refe-
rantur. Imprimis Valacchiæ regulos antiquiſſimæ ſtirpis ferunt, repetita origine à Flac-
co præſide Romano, qui illuſtri uirtutis argumento ſuum nomen prouinciæ reliquerit.

A ab eo enim tẽpore Myſiam, quæ ultra Iſtrum ad Scythicas gentes extenditur, Flacciam
appellari cœpiam cõſtat; quam demum corrupta ſenſim uoce in Valacchiam abiiſſe per
ſpicimus. Apud Valacchos enim non Romanæ modo diſciplinæ certi mores & leges ui
gent, ſed ipſa quoque Latinæ linguæ uocabula ſeruantur. Ea gens equitatu pollet; nam
quiſque uel egentiſsimus domi equum alit, quo prædatur & militat: ſcuto, haſta, gladio,
uti Hungari ſolent, & nonnunquam lancea miſsili, atque arcubus rem gerunt. Equi eo-
rum pectoroſi robuſtique non pernicitate quidem in curſu, ſed perſeuerantia & uiribus
maximè probantur, proinde tenellis mos eſt nares proſcindere, ne anguſta reſpiratione
fatigentur: quando nec mediocris equi ſit laus triduo uel per æſtiuos ſoles bellicæ agita
tionis laborem pertuliſſe. Deum Chriſtum colunt, ſed Græcorum ritus ſecuti, deceptiq.
B opinione a noſtris diſsident. Apud eos patrum noſtrorum memoria regnauit Dracula
belli pacíſque artibus clarus, & diu Turcarum hoſtis, ſed ex calamitate Ladiſlai regis, qui
ad Varnam ab Amurathe ſuperatus interiit, certo inito fœdere tributũ pendere coactus
eſt. Ab hoc Dracula Petrus pronepos, qui hodie regnat, imperium accepit, uir ingenio
quidem militari, ſed maximè turbulento crudelitatéque ſimul atq. perfidia infami; nam
cum finitimis belli pacíſque ſtudium nequaquam ſtabili fide, ſed in diem occaſione & cõ
modis metitur, ſuáque pariter ac aliena arma nemini unquam certus hoſtis, ſed improui
ſus ſemper exercet. Cæterum Valacchia omnis in duas partes, duóque imperia diſtingui
tur. Altera ad meridiem uergit terminata Danubio, atque item ab occaſu Tranſyluaniæ
fines attingens ad oppidum Seuerinum, ubi Traiani pontis admirabiles pilæ triginta qua
C tuor, nequaquam totas obruente Danubio uiſuntur. Ab oriente autem piſcoſum habet
lacum, quem Hieraſſus amnis ab accolis Pruthes uocatus efficit, ſuíſque demum aquis
adauctum & latè ſtagnantem relinquens, in Iſtrum euoluitur. Ad ſeptentriones autem
finitur Hoyna ignobili flumine, & directis ad Iſtrum terreſtribus terminis, curuata admo
dum regionis fronte, contra Peucem inſulam, ſpargente ſe tum primum in ingentes ra-
mos profluente Iſtro, antiquis ſcriptoribus notam, quam hodie Barillanam dicunt. Hæc
Valacchiæ pars à noſtris Tranſalpina, à Turcis autem communi utrique nomine, quòd
nigrum frumentum ferat, Carabogdana minor uocatur. Regulus qui in ea hodie regnat,
regiámque habet Ternonizam, cõtinuo parendi obſequio Turcarum amicitiam tuetur,
aureorúmque nummûm myriadem tributi nomine quo tannis pendit; ac ea uel in deco
D ra pace perfruitur, quòd impune fidem mutare nequeat, quum in oppoſita Danubii ri-
pa, Seruiæ Bulgariæque præſidia in antiquis Triballorum Myſorúmque ſedibus ſpe-
ctentur. Coluit & peramplis annuis muneribus Ioãnem regem, cuius præſenti ope adiu
tus rebellantes Tranſalpinæ proceres oppreſſerat. Altera Valacchiæ pars agrorum & pa
ſtionum amplitudine maior, armentíſque & militaribus equis opulentior, ab amne, qui
mediam interſecat, Moldauia dicitur. Is ortum habet paulò infra Hieraſsi fontes è Tran
ſyluaniæ montibus, quibus antiqua Dacia ad ingentis theatri ſimilitudinem obuerſa in
occaſum ſcæna præcingitur, delapſúſque Zucauiam Petri regiam præterfluit, atque inde
uiolentus Hoynam, Dobouizam, Argiámque paruos ſed perennes amniculos ſecum tra
hens in Oltham effunditur. Oltha uero, qui antiquitus Alutas fuit, non Tranſyluaniæ
modo, cuius partem ab aduerſis montibus deſcendens rigat; ſed Moldaniæ & Tranſalpi
E næ minora flumina in orientem reflexus ad Nicopolim in Danubium rapit. Omnium ne
rò ampliſsimus Tyras, qui ab indigenis uocatur Neſter, ab Aquilone Moldauiam ter-
minat, ortus enim è Carpato Sarmatiæ monte, & recta in Euxinum contendens, Ruſsiæ,
Podoliæ, & Tartariæ demum fines attingit. Tenuere autem has regiones antiquitus Ro
xolani, Arpii, & Tauroſcythæ, ita Moldauia ad Pontum uſque protenditur, tantúmque
oræ maritimæ ad orientem intercipit, quantum ab ultimo Iſtri oſtio, quod antiquis Li-
thoſtomum fuit, à Tyra profluente relinquitur. In hoc litoris tractu Moncaſtrum inſi-
gne oppidum, in ueſtigio Harmonacti antiquæ urbis cõditum, Ottomannis paret, Mol
dauo multis antè annis ademptum; quum Turcarum arma ad expugnandum Theodo-
ſiam, que Caffa dicitur, in Tauricam penetraſſent. Sed pro Moncaſtro, quod uel ob id a
miſſum uideretur, quoniam à Chriſtianis Dracula ſtetiſſet, Matthias rex, ut eius Dracu

tæ fidem uolnntatémque redimeret, Cizoum & Chechillam oppida dono dedit. Ea ſunt A
in extrema Tranſyluaniæ parte, qua per ſaltum Moldauiæ iungitur. Sed in Petro profe-
rendi imperii libido ingens his omnino finibus minime terminatur. Cum Sarmatis in Po
dolia repentinis incurſionibus bellum gerit, quum id totum quod intra Tyram & Hie-
raſſum Moldauiæ inſeritur ſuæ ditionis eſſe contendat; quin & Tranſyluaniæ quoque
animum adiecit, quum Ioanne & Ferdinando dimicantibus in contrariáque ſtudia di-
ductis proceribus, Pannoniæ regnum alternante Fortuna iactaretur. Confugerat Ioan-
nes ad Sigiſmundum Sarmatiæ regem Ferdinandi armis Buda pulſus, & deſertus ab Hũ
garis, quibus natura mos eſt inſitus cum Fortuna fidem mutare, quòd nihil indecorum,
modo utile ſit, arbitrentur, nec rerum ſuarum conſilia in ſpem longinquam, ſed ad præ-
ſentis commodi caſus expediant. Ita Petrus Perenus, Valentinuſque Thuracus, præci- B
pui Ioannis duces ad uictorem transierant, & ut externo regi operam fidémque proba-
rent, oppida Tranſyluaniæ, quæ Ioannis præſidio tenebantur, circunductis copiis ex-
pugnabant. Sed Moldauus, fœdũ id facinus præuertente Fortuna, inexpectatus hoſtis in
Tranſiluaniam irrupit, utpotè qui Cizouio Chechillæque timendum putaret: quæ oppi-
da ab Vladislao, Ludouicóque regibus repetita atque oppugnata meminerat. Ferdinan-
dum quoque Germaniæ copiis & Caroli fratris opibus fretum, longè maximum, ſibique
obiter metuendum, Pannoniæ regem futurum exiſtimabat: uel ob id maximè quòd So
lymanus Perſici belli cogitationibus occupatus, nequaquam graue bellum pro Chriſtia-
no rege ſuſcepturus eſſe uideretur. His de cauſis Moldauus Auſtrianos, oppida paſsim
expugnantes, non longè a Braxouio in Barzæ campis adortis tumultuario atque impro- C
uiſo pugnæ genere profligauit, & quo maior & clarior uictoria redderetur, omnibus etiã
tormentis exuit. Nec mora Ioanes ea hoſtium clade magnopere lætatus, per legatos in-
expectati atque ideo ſummi beneficii Moldauo gratias agit, poſtulátq. magnis precibus
atque promiſsis, ut ſibi ad repetẽdum regnum adeſſe uelit. At ille ſucceſſu rerum ſeipſo
ferocior, nequaquam alieno cõmodo uictoria utendum ratus, inuadendæ Trãſyluaniæ
conſilium capit, confiſus maximè tormentis de hoſte captis, nam æneis atque muralibus
antea caruerat, quum exilibus & ferreis rudique artificio fabrefactis uteretur, quæ circa
oram Ponticam nauigantibus extorta, aut paruo empta pretio comparaſſet. Primo ita-
que impetu Veſtricium inſigne oppidum occupatum eſt, atque eodem terrore pagi ali-
quot in poteſtatem ſunt redacti, poſtremò ii omnes qui irrumpenti denegato commea- D
tu hoſtiles animos oſtendiſſent, grauibus affecti incommodis infeſti uictoris uim atque
ſæuitiam ſenſerunt. His extemplò cognitis Ioannes ditionis ſuæ iniurias deprecatur, id
niſi in cœpto abſiſtat Solymanum iniquo animo laturum oſtendit, ſibique demum reddi
Veſtricium poſtulat, ſed id quidem humaniter. Neque enim tum grauius ſuccenſendũ
exiſtimabat, ne ferocis importunique hominis uim iniquiſsimo rerum ſuarum tempore
acrius exagitaret. Ad ea autem ingenio ſuo utens Moldauus amicè quidem reſpondere,
prolixè admodum aduentus ſui cauſas referre, & quo demum periculo pro aliena ſalute
atque potentia conflixerit iactanter enarrare. Poſtremo dicere ſe eius animi non eſſe, ut
cuiquam uel inſigne beneficium obiectari uelit: uerum à regia dignitate minimè alienũ
arbitrari, ſi Ioannes in uictoriæ præmium beneficiíque memoriam id oppidum ab ſe ma-
nu captum, Cizouióque propinquum condonaret, uel ipſius Solymani exemplo, cuius li E
beralitate Pannoniæ regnum acceperit. Sed paucos demũ pòſt dies Moldauus, ſiue quòd
ſupra ſpem ea expeditione profeciſſet, uel quòd Solymani nomen in ea cauſa offendere
uereretur, abacta ingenti omnis pecoris præda in Valacchiam rediit, conuerſúſque de-
mum in Sarmatas, qua cum gente de finibus, uti ſupra diximus, ſæpiſsime dimicabat, Po-
churiam uaſtabundus percurrit. Ea eſt regio inter Hieraſſum & Tyram ultra Chamene-
tium Podoliæ emporium, in ulteriore Polonicæ ditionis ripa, contra Zuhannam Ty-
ræ impoſitum. Neque enim ueteres termini, de quibus ambigere exercẽdo arma, quam
ex æquo & iure diſceptare, atque otium pati Moldaui malunt, Cheronio uado finiuntur.
id enim locus eſt ad Hieraſsi amnis traiectum longè facilimus: nec Sarmatæ aduerſus im
prouiſum hoſtem numeroſo equitatu & terrore tormentorum cuncta quatientem confi-
ſtere

A ſtere audebant, prinſquam ſunrum auxilia ſuperuenirent, ſed aduentu demum Ioannis
Tharnouii qui prætorıanas cataphractorum alas adduxerai ad Obertinum caſtellum ſe
conglobarunt. Erat Tharnouius mılitaris diſciplinæ peritia, & conſilii grauitate antiquis
ducibus exæqnandus. Moſcos enim ad arcem Starodubam ingenti prælio ſuperarar, ſæ-
péque Tartarorum irruptiones fœlici uictoria uindicatis iniurıis repreſſerat. Is in temeri
tate hoſtis uictoriæ ſpem reponens, perpetuo carrorum munimēto caſtra uallanerat, ma
gnáque timoris ſimulatione ſuos continebat. Tum uerò Moldauus, qui pngnæ auidus
cum tota mole copiarum aduolarat, oſtentare aciem, pugnam ciere, exprobare imbelles
animos, & circum munitinnes magno clamore edito decurrere: poſtremo qunm nemo
in aciem prodiret, prolatis tormentis munimenta caſtrorum uerberare atque proſterne
B re. At Tharnoutus, qui aliquandıu ſingulari patientia, nt in contemptum deueniret, mi-
litum ardorem monendo obieſtandóque repreſſerat, ubi nidet currus maioribus globis
diffringi, indéque perturbari ordines uallo proximos, graníque fremitu à tota acie, ne in
ulta ac ignobili morte cadendum foret, prælium depoſci, confeſtim ab hoſtium temeri-
tate ſnorúmque periculo erumpendı conſilium capıt, conſtanti atque lætiſsimo uultu in
ſignes quóſque eqnites nominatim atqne ſigniferos adhortatur, ut acerrimo impetu in
latrones, ſuo more contra uim fuga uti ſolitos, erūpant, maximè conferti pugnent, inten-
tíſque mucronibus inermia pectora perfodiant. Erant circiter ſeptem milia equimm, quo
rum maior numerns fulgentibus armis protectus uiſebatur, in tres omnino acies diſtin-
cta, totidémque caſtrorum obuerſa portis, ita ſigno dato Decumana porta panditur pri
C ma acies, in quam dux moris hoſtium peritus non temere pugnaciſsimum quémque cō-
tulerat, in Moldauos erumpit, magna æditur cædes, totíſque agminibus tumultuatur: ne-
qne enim inſolentes Barbari tantæ uirtutis facinus Sarmatas auſuros crediderant, ſed
mox adcurrente & cohortante Petro uniuerſa Valacchorum multitudo circūfuſa in per
rumpentes Sarmatas conuertitur. Nec occaſioni deeſt Tharnouius. à dextro enim læuó-
que latere caſtrorum duabus adapertis repēte portis, ınſtructas ad ıd ſecūdam & tertiam
acies in latera hnſtiū inducit, ita Moldaui inermes à cataphractis triplici certamine diſtra
cti circumnentíq. in medio cōciduntur, & in fugā nertuntur, ſeqnentibúsq. peropportunè
equitum uictoriā peditum cnhortibus, uniuerſa tormenta capiuntur. Petrus ipſe, qui acer
rimè dimicando totam penè primam aciem oppreſſerat, cum globo delectorum equitum
D ſeſe è manibns hoſtium eripiēs ſuſcepto uulnere profugit. Eo prælio Valacchorum qua
tuor millia cecidere, nobiles uero notíque duces ſnpra quadraginta capti, in queis fuere
Clogoſſetes conſilii & ſcrinii magiſter atque item familiæ præfectus, & pari nobilitate ac
forma inuenis pocillator, quorum deſiderio & cladis & uulneris magnopere dolorem in
tenderat. Hos omnes & tormenta circiter quadraginta octo, in queis Ferdinandi regis
gentilitia inſignia æri inciſa uiſebātur, Tharnonius ad Sigiſmnndum regem Cracouiā pee
duxit, eiúſq. pugnæ atq. acti triumphi ſimilitudınē egregiè depictam ad memoriā poſteri
tatis in templo dedicauit. Exinde Petrus tanto accepto ıncommodo, amiſsíſque præſer-
tim Auſtrianis tormentis, quibus ſubnixus ſe formidandum finitimis oſtentarat, aliquan-
diu conquieſcere eſt uiſus; ita tamen ut Moldaui à latrociniis nihil ceſſarent, nec à Tran
ſyluanis, uel ipſis qunque Tranſalpinis ſuæ gentis finibus abſtinerent; ſed antiquo recen
E tíque odio Polonis infeſti, in eādem Pocchutiam incurrendo prædandóque indomita ar
ma ſæpius exercerent. Quibus de cauſis Sigiſmundus, ne ſemper aduerſus repentinas di-
nerſíſque uagantium incurſiones iuſtus exercitus magno & ınutili ſumptu cogendus fo
ret, innadendæ atque delendæ penitus inquietæ gentis conſilium ſuſcepit. Nihil tamen
prius conandum ratus, quā Solymani animū exploraret, quòd Petrus Valacchiq. omnes
in clientela Turcarum eſſent, quorum amicitia atque præſidiis tuti uiderentur. Byzan-
tium legatos miſit, qui quotidianas propè aduerſum ſe Petri & Moldauorum iniurias de
ferrent, ac antiqua limitū documenta literis & picturis oſtenderent, peteréntq. demum,
ut ſibi liceret amicitia incolumi ſaluíſque fœderibus immanium latronum iniurias uindi
care: ſe nuper eā tantum pœna, quam ipſi nefaria ac ob id infœlici temeritate ad Oberti-
num contraxiſſent, contentum fuiſſe, quum Poloni facilè perſequendo, ac in intima Mol-

dauiæ penetrando,profligatos cum ſcelerato principe ad internicionem delere potuiſ- A
ſent. Ad ea Solymanus reſpondit Ottomannici moris eſſe clientes ſuos, qui probè impe
rio & dicto audientes ſint, ab externa iniuria conſtanter tueri: eoſdem porrò, ſi humani
iuris obliuiſcantur, arrogantérq. delinquant, grauiter punire. Propterea Sigiſmundum
hunc ab ſe fidelis amicitiæ fructum relaturum, ut nullo ſuo cum labore atque periculo
hoſtem, qui uel toties humaniter caſtigatus furere nõ deſineret, merita pœna mulctatum
uideat. Oderat enim Petrum Solymanus, uti uiolentum indomitóq. ingenio ubi arma
ualerent cuncta perturbantem: utpote qui Grittum ab eo abrupta fide deceptum atque
obtruncatum, inſontéſque demum eius liberos in Moldauia crudeliſsimè necatos memi
niſſet, ſed nec tributum quotannis pendi ſolitum ab eo Byzantium mittebatur; cuius offi
cii nomen adeo arroganter cõtemnebat, ut quum nulla ambiguæ libertatis ſigna forti re B
gulo præferenda prædicaret, ſe bellica uirtute immunem factum profiteretur. Stephanus
quoque per id tempus Petri Germanus frater, tanquam imperii æmulus ſuperbè domo
expulſus, detectis multis ſceleribus, inuiſum antea fratris nomen apud Turcas infame red
diderat. Nec multo pòſt Solymanus cum ingentibus copiis è Thracia profectus Iſtro põ
te iuncto iuxta Peucem in Valacchiam peruaſit; cuius aduentu territus Moldauus, quòd
uiribus eſſet impar, & à ſuis deſereretur, cum paucis per nemora & ſolitudines in fugam
ſe coniecit. In arce ſiquidem Zuchuæ, quam munierat obſidionem ueritus, ſe continere,
aut in campis coacto equitatu conſiſtere minimè auſus, errando fallendóq. inſecutos ho
ſtes, in Tranſyluaniam curſum intendebat, quum Tranſalpinus imperio accitus in id bel
lum à latere incumberet, & armata Polonorum manus in finibus ſpectaretur, diffuſáque C
Turcarum agmina undique perurgerent, & ad Ponticam oram appulſa hoſtium claſsis
naualis effugii facultatem eriperet. Itaque diu circumeundo, quum magna aliquot flumi
na incõparabilis equi uirtute fœliciter tranaſſet, ad Aluiam amnem, tum maximè imbri-
bus inflatum, ſæuis uorticibus natandis equi uires ſuperãtem, peruenit. Erat uſque adeò,
laſsitudine, inedia, doloréque perditarum rerum & fœdæ mortis metu conſternatus, ut
mergi fluctibus mallet, quàm ab infenſo fratre, uel a Turcis ad ſupplicium capi: ſed hæc
animo uolutanti non defuit Fortuna extremis mortalium caſibus illudere ſolita, oblatus
enim eſt piſcator Tranſyluanus, qui fortè admota nauicula ripam ſubierat; ab eo ſiqui-
dem magnis promiſsis & precibus impetrauit, ut traiceretur, atque eo duce pedibus per
ſyluoſos notóſque tramites Cizouium duceretur. In eam enim arcem cognito Turca D
rum aduentu uxorem & paruos liberos cariorémque ſuppellectilem, ut quam tutiſsimè
ſeruarentur, paulo antè præmiſerat. At Solymanus ubi Petrum ex certis fugæ ueſtigiis
per auias ſolitudines euadentem Valacchiæ finibus exceſsiſſe fama compertum eſt, Mol-
dauos in fidem recipit, eos omni timore liberat, Stephanúmq. Petri fratrem Moldauiæ
regem conſtituit, ſed quum ad ueteris tributi ſummam nihil adderetur, certam agri par-
tem adimit, quæ Moncaſtro proxima uidebatur, atque his confectis rebus in Thraciam
reuertitur. Interea rex Ioannes ad Solymani motum excitus, cum triginta millibus equi
tum in Tranſyluaniam peruenit; in ſpeciem quidem, ut ſtudium ſuum oſtenderet, tan-
quam in id bellum uires ſuas additurus, ſed occulto conſilio, ut prouinciæ fines tueretur.
nam magnopere timendum putabat, ne Turcæ per ſimulationem petendæ Moldauiæ
reflexo curſu in Tranſyluaniam penetrarent. Secundum enim eam pacem, quam cũ Fer E
dinando rege ſecretis conditionibus initam fuiſſe docuimus, quòd legatus Laſchus priua-
to dolori nimium indulgens Byzantii cuncta prodidiſſet, uſque adeo ſe inuiſum ſuſpe-
ctúmque apud Solymanum fuiſſe meminerat, ut cum multis legationibus eius facti ſu-
ſpicionem ægrè diluiſſe uideretur, uix multa largitione apud purpuratos gratiæ nomen
ſuſtentaret. Itaque ea ſolicitudine liberatus, ubi Petrum deſertum à ſuis, ac exutum regno
in Cizouium confugiſſe didicit, ad obſidendum eum feſtinat: ratus adueniſſe tempus,
quo ueteres iniurias ulciſceretur, gratiſsimámque inde operam Solymano præſtaret, &
Stephani quoq. animum eo beneficio promerendum arbitraretur. Pro inconſtanti enim
& turbulento alterum fratrem noua imperii Fortuna contentum, ac in tutela Solymani
quieſcentem, regno finitimum exoptabat. Durauit obſidio ſupra quatuor menſes, ſuppe-
tebántque

A tebántque obſeſsis alimenta, idémque animus nullis fractus incommodis Petro aderat,
ut ad ſupremas ſpes uſque fortiter obduraret. Sed non eadem erat conſtantia in defenſo
ribus: ii erant partim Tranſyluani, partim Moldaui, qui ex uxoris comitatu in oppidi cu
ſtodia remaſerant; faciléque diſſentiebant, quum non una omnium perſiſtendi cau-
ſa uideretur. Rex nanque omnibus extrema ſupplicia denunciarat, niſi poſtquam ef-
fugia perpetuis ſtationibus circunſepta conſpicerent, uti iam undique deſperatis au-
xiliis, triduo ad certam ueniam ſe uictos deditione faterentur: ea res in Moldauo con-
tumaces ſpiritus fregit. Itaque uir acutus, eorum more qui ex ipſa neceſsitate periculi ha
bile ingenium ad prudentiam flectunt, prius quam ſuorum diſſenſio in apertam cruen-
támque ſeditionem erumperet, maturandum ratus, liberali facta deditione portas ape-
B ruit; id tantum præfatus, ideò ſe ipſum uxorémque & oppidum fortunáſque omnes de-
dere, quòd planè ſciret Ioannem regio prorſus animo, aliquantó facilius iniuriarum ob-
liuiſci, quam ullius beneficii memoriam deponere conſueſſe. Proinde ſe tantam ſpem ne
quaquam temere deſumpſiſſe, ut planè confideret ſibi miſero apud eum, qui in perſimili
calamitate aliquando miſer fuiſſet, humanitatis & clementiæ locum minimè defuturum.
Ioannes hominem complexus conſolatúſque bono animo eſſe iuſsit, confirmauitque da
ta fide ſe Cizouio contentum fore; quod oppidum uti Pannonicæ ditionis ſuperiores re
ges repetiſſent: cæterum arcis poſſeſsionem apud ipſum uxorémq. uno tantum mutato
præſidio permanſuram, in qua tuti ab iniuria, certiq. ſalutis meliorem rerum euentum
expectarent. At Stephanus ubi fratrem deditũ in poteſtate Ioannis eſſe didicit, per lega-
C tos Solymanum orat, ut Petrum ſibi tradi imperet, eo enim uiuo Moldauiam nunquam
dicto parentem, nunquam pacatam, nunquam externo aut inteſtino bello uacuam fore.
Nec mora Solymani literis frequentibúſque nunciis depoſcitur. Ioannes ius & æquum
datæ fidei proponit, negat ſe tantum ſceleris admiſſurum, ut miſeri ſpontéque dediti ſalu
tem prodat: id autem Solymani imperio, cui parendum eſſe fateretur, ſe daturum, ut Pe-
trus, quo omnis amittendi regni metus Stephano demeretur, tam diu quam Solyma-
nus uellet, in eadem cuſtodia permaneret. Poſtremò quum ſeuerioribus literis repetere
tur, quod iam purpurati ea cunctatione lædi maieſtatem exiſtimarent, medium, ac ob id
Petro admodum ſalutare conſilium ſumpſit, reſcribens ſe Petrum non captiui more ſed
legati nomine Byzantium cum inſigni comitatu tranſmiſſurum, ut coram obiecta crimi
D na diluat, & ſi fas ſit ueniam quoque impetret; modo Solymanus à magnitudine animi
erga proſtratum, ſéque imprimis religione datæ fidei obſtrictum, non incertam clemen
tiæ & lenitatis ſpem præbeat. Non diſceſsit ab humanitate Solymanus, utpote qui ſeruan
dæ fidei neceſsitudinem honeſtiſsimo excuſationis nomine apud regem uel tacitus pro-
baret, nobilémque illum expetitum magnis regibus, ſed raro oblatum à Fortuna, cle-
mentiæ laudis fructum decerpere cuperet. Itaque non obſcura ſignificatione confirma-
tis amborum animis, Petrus ſuis opibus ſtudióque Ioannis exornatus Byzantium mitti-
tur; commendatus præ cæteris purpuratis Luphtibeio, cui ampliora dona detulerat, ut
præpotentem ex aula patronum ſibi in dicenda cauſa cõpararet. Dedit & gemellos unio-
nes ſuperbi piri magnitudinem adæquantes, qui ex Gritica præda fuiſſe dicebantur, ut
his pro inauribus Solymani filia Roſtani deſponſata in nuptiis ornaretur. His ſibi conci
E liatis, ubi admiſſus eſt, adeò luculenter cauſam dixit, ut quum ſuſceptorum à ſe bellorũ
cauſas atque ſucceſſus, ærarii inopiam, Gritti caſum, fratris & procerum dolos, ac anti-
qua iura finium cum Polonis enarraſſet, ueniámque ſupplex petiſſet, indignè mulctatus à
Fortuna uideretur. erat enim eius uiri excellens bello uirtus, quanquam ingentibus uitiis
atque ſceleribus æquaretur, militaribus Turcarum animis ad admirationem ſpectata gra
táque, uſq. adeò ut purpurati uel nulla largitione corrupti uirum fortem tantis illuſtrem
caſibus, neque impotenti Fortunæ inuictum animum concedentem, omnino defenſuri
crederentur. Verum Solymanus ſuſpenſo iudicio neque damnauit reum, neque penitus
abſoluit, ne Ioannis nomen abruptæ fidei cõtumelia ſugillaret, uel ipſe parum ſceleribus
infenſus abiecta ſeueritate uideretur. Itaque Moldauus in Peram Ligurum coloniam eſt
relegatus: beneficio quidem ingenti, quum ibi nequaquam obuerſantibus Turcis ad le-

niendum exilii dolorem alendámque ſpem recuperandi regni, cum Chriſtianis homini- A
bus uerſaretur. Erant ei præter numeroſam familiam plures Hungari comites liberali-
ter inſtructi. Græci quoque quibuſcum religionis ritus erat communis, & mercatores
Italici, Turcæque item, ut epulando uinum potarent, domum eius frequentabant, ita
ut uir ille comitate cunctis obuius, principalis aulæ ſpeciem referret. Nec diu uoto eius
Fortuna defuit; Stephanum enim auarius ac iniquius quam putaſſent regnantem popu
lares obtruncant. Fit magnus in Moldauia tumultus, quum ſublato rege multitudinis
ſtudia in Petrum uerterentur, & contra nobilitas ei uehementer infenſa, quemcúnque
alium præferendum putaret: nequaquam temere meritas pœnas pertimeſcens, ſi iratus
& ſæuus ab exilio uocaretur. Sed Boiares, qui ſunt ex ordine optimatum, ipſa populi mul
titudine auctoritate, atque opibus potentiores, adoleſcentem Moldauum nomine Ale- B
xem regiæ ſtirpis, qui diu in Podolia inops exularat, celeriter euocant, principem con-
ſtituunt, in Zucauáque regia appoſitis præſidiis confirmant. Hæc ubi Byzantii nunciata
ſunt, Petrus animos attollit, purpuratos nouis muneribus aggreditur, prehenſat omnes,
ſed in Luphtibeio recuperandi regni ſummam ſpem reponit. Interim Moldanorum le-
gati à Boiaribus inſtructi Byzantium perueniunt, poſtulantes ut Alexes regii ſanguinis,
uti omnium expetitus uotis & publico conſenſu rex acclamatus, poſtquam Stephanum
fata ſuſtulerint, Solymani liberalitate confirmetur. Tum uero Petrus purpuratos obſe-
crare, ut nihil de pſeudoregulo ementiente regiam ſtirpem temere crederent, illius no-
men & genus antea incognitum teſtari, idque inductum commento & malignitate Bo-
iarum dictitare; ut ipſe auita regni ſede per ſummam iniuriam excludatur. His de cau- C
ſis Moldaui minus æquis auribus auditi ſunt; uel ob id, quòd nequaquam modeſtè & re
uerenter in deligendo creandóque rege properantes Solymani liberalitatem atque iudi
cium præueniſſent. Itaque legati continuò ad ſuos domum perſcribunt anguſtas omnino
ſpes ſibi oſtendi, ut quicquam pro Alexe impetrari poſſe credant, præoccupatas enim eſ-
ſe purpuratorum uoluntates occultis magniſque muneribus, commouerḗque ſeſe uehe-
menter Petrum, atque contendere ut per Turcas reducatur. Proinde ſibi difficiles adi-
tus præberi, frigidáque ab omnibus & plena pudendæ dilationis reſponſa reddi. His co-
gnitis Boiares, ut tyrannum ulturi non dubiam cladem ipſis allaturum nouis conſiltis re
gno penitus excludant, legatos diſsimulato habitu ad Carolum Cæſarem, Ferdinan-
dúmque regem mittunt, qui doceant quo in ſtatu periculóque Moldaui noui principis D
res ſint, peditum auxilia implorent. Ea ſi impetrentur, Moldauos icto fœdere promittant
Chriſtianorum regum ſocios, & Turcici nominis perpetuos hoſtes futuros. Rem autem
præſentis neceſsitatis in eo occaſionis momento uerti, ut ſi decem millia peditum ſubmit
tantur, ipſi cum quadraginta millibus equitum omnem uel maximi Turcarum exercitus
impetum ſuſtinere audeant. Sed Ferdinandus fratre Cæſare peragendis conuentibus oc
cupato, quòd multas longum id iter difficultates habere uideretur, nec conducendo mi-
liti pecunia ſuppeteret, ei negotio, quod maximè liberalis officii celeritatem exigere ui-
debatur, adeſſe non potuit. Cæterum ea legatio, quæ diu celari non poterat, per ſpecula-
tores Byzantii nunciata uſque adeo in Petrum Turcarum ſtudia accendit, ut Solymanus
ſupplicem ac adiutum purpuratorum precibus, clientémque ſe & denique fidelem ſer-
uum Ottomannici nominis iureiurando profitentem in gratiam receperit. Nec multo E
pòſt Himbrachor ſtabuli magiſter dignitate & uirtute bellica illuſtris, qui Petrum regiis
ornatum inſignibus in Moldauiam reduceret, eſt delectus; paucíſque inde diebus coa-
cto exercitu ad Danubium ponte iungendum contendit. Tum uero Boiares metu per-
culſi, quum deſperatis Chriſtianorum auxiliis multitudinem conſternatam, & magnope
re Turcarum arma formidantem conſpicerent, ſummo concepto ſcelere obtruncandi
Alexis conſilium deſumunt, neque enim antiquæ rebellionis noxam, niſi immani aliquo
perfidiæ facinore deleri poſſe indicabant. Nonnunquam enim accidit, ut mortalium ani
mus ſcelere ſemel occupatus, quum in præſenti periculo timor ingruit, facilè uel inuſita-
ti ſceleris infamiam contemnat. Ita inſontis ac intempeſtiui principis coniuratorum cō
curſu patratur cædes, accumulatáque feritate iacenti caput deciditur, ut Boiares ueluti
expiata

A expiata uetere perfidia atrocem aduerſum ſe tyranni animum eo cruento munere miti
garent. Arriſit Petrus exoptata dona ferentibus, placatíque animi ſpeciem præbuit,
quum diligentiam maturati beneficii ſimulata oratione laudaſſet; ut pote qui ſæui ulto-
ríſque animi decretum recondere uellet, donec abiret Himbrachor. Is egregia omni-
um uoluntate paſſim receptus Petro Zuchauiæ regia in ſede cõſtituto, acceptíſque mu
neribus, in Thraciam rediit. Nec mora Boiares circiter uiginti detegente odiũ tyran-
no, alius alia de cauſa comprehenduntur, & ſecuri percutiuntur: non iniquo quidem iu
re, nel ob id ſupplicio damnati, quòd ueterem iniuriam apud tyranni animum recenti
beneficio penſari poſſe exiſtimarint. Hæc ſunt quæ de Valacchia, uno ſcribendi tractu
ſub unum aſpectum prodẽda cenſuimus, nihil in hoc temporum ſeriem rebus geſtis ad
B æquantes, ne maiora bella quæ imminent, conciſa in partes, & uariè paſsim intermix-
ta, quod maximè fugiendum uidetur, confuſo planè ordine, ac ob id diſsipato hiſtoriæ
lumine referantur. Hiſdem fermè diebus quibus Rochãdulfus ad Budã cum Tur-
cis, Budenſibúſque Hungaris bellum gerebat, & Solymanus aduentare dicebatur, Ca-
rolus Cæſar Ratiſponæ conuentum diſſoluit, confeſtimque magnis itineribus in Italiã
eſt profectus. Is autem Germanorum cõuẽtus, qui Chriſtianæ religionis cõmodo ad ſa-
nandas Lutheranorum mentes indictus fuerat, hunc habuit exitum, ut poſtulante Cæſa
re, Germani proceres & liberæ ciuitates decreta perſcriberent, quibus Guillermus Cle
uenſis regulus, quòd neglecta Auguſti imperii auctoritate Gheldrenſis principatus hæ
reditatem adiiſſet, hoſtis iudicaretur: contrà uerò Carolus Sabaudius, qui Gallorum ar-
C mis regno exciderat, publico totius Germaniæ conſenſu ſumptúque, uti iam receptus
in clientelam, reduceretur, ſeuerisſimóque obiter edicto caueretur, ne quiſquã Germa-
nici nominis miles Gallorum ſtipendia mereret; fratri uerò ad Budam cum Turcis re-
bellibúſque Hungaris bellum cõtinuum alenti auxilia præberentur. Hæc ut facilius im
petrari poſſent, Carolus totas eas cõceptæ hæreſis opiniones Lutheranis nihil pii ſanſ-
que cõſilii ad animos admittentibus cõdonauit, ita ut cunctis quæ uellent de diuinis re
bus & placitis impune ſentirent, donec indicto celebratóque ſacrorum antiſtitum cõci
lio omnis oborti erroris cõtrouerſia ſupremis diſputationibus tolleretur. Id autem Cæ
ſar, ut intra biennium fieret, cum Paulo ſummo Põtifice curaturum promittebat, ita ut
uel abnuente Cõtareno legato, cõcilio locum in ipſa Germania delecturus eſſe credere
D tur, uel exitiali præiudicio Pontificiæ authoritatis, damnóque Gallicarum nationum,
quæ ſalutem ac libertatẽ inimicæ gentis arbitrio cõmiſſuræ minimè uiderentur. Pro-
pterea Cæſar diſceſſurus è Germania obnixè poſtularat à Pontifice, ut ſibi in Italiam ue
nienti ac in Africam traiecturo, ad Lucam occurrere uellet, quòd mutuis colloquiis de
liberando de tota ratione concilii ſtatuendum eſſe uideretur. Erant qui dicerent, eo uer
ti cõſilia Cæſaris, ut cõcilii nomine, quo ſacri imperii dignitas in diſcrimen uocaretur,
Paulo Pontifici nõ ambiguum terrorem incuteret, atque ideo ſolicitũ in officio ac ami-
citia quãarctisſimè contineret, & Germani obiter, ſiue conciliũ cuperent, ſiue ex con-
ſcientia neglectæ perturbatæque religionis iuris & æqui iudiciũ formidarent, præclarè
admonerentur totius negotii ſummã ipſius arbitrio atq. ſententia contineri. Nec Pau-
lus eius colloquii aut loci conditionem abnuerat, priſtinæ ſuæ pietatis & cõſtantiæ teno
E rem ſecutus, ut pote qui ſemper antea concilii cenſuram ultro depoſcere, neutrúmque
ſe & ſincera utrinq. fide medium inter dimicantes reges profiteri conſueuiſſet. Nõ de-
fuere Germani proceres gliſcente fama de aduentu Solymani, Rochandulfique ſecor-
dia, qui diſcedentis Cæſaris nomẽ tã falsè quã improbè lacerarent: qua in re Philippus
Lantgrauius ironico lepore multus erat, ut qui nõ temere Cæſarem oderat, neq. Roma
ni imperii Fortunã ex æquo antea uirtuti egregiæ expoſitã, dignisſimis proceribus ex-
cluſis in Auſtriæ domus hæreditatem conceſsiſſe pateretur: dixiſſe enim eum in conui-
uio ferebant, Carolum mirè fortem ac impauidum imperatorem uideri, qui tanta eſſet
animi magnitudine, ut Turcas quanquàm multos uti inermes imperitóſq. militiæ faci-
lè cõtemneret, & nobilioris uictoriæ triumphum in trãſmarina prouincia quærendum
arbitraretur, dum Solymano Ferdinandus frater obſiſteret, cuius tam expedita & ue-

hemens uirtus, & tam paratæ facultates forent, ut in Auſtria domo, uno tẽpore gemi- A
nata uictoria parari poſſe cenſeretur. Alii porrò apertiùs ac indignantiùs dictitabant,
neque conſtantem, neque ſtreouum imperarorem uideri, qui urgeoti à fronte nobiliſsi
mo ac infenſiſsimo hoſti terga daret, patrimoniúmque Barbarorum incendiis expoſi-
tum, atque inde fratrem accepta clade perterritum, impiè fœdéque deſereret, ut de im-
manis piratæ ſpadone ſeruo uictoria leuis in terra Africa quæreretur. Nihil enim pro
fici, uel ad ipſius laudem, uel ad Germaoiæ ſalutem ac dignitatem, ſi quum Italorum ac
Hiſpanorum cohortes accerſendæ in Noricum forent, è Norico detractæ Germanorũ
legiones in Affricam ducerentur. Cæſar enim Hiſpaniæ precibus adductus expeditio-
nem ſuſceperat aduerſus Aſanagam Tunetano bello illuſtrem, qui Algerii cum impe-
rio à Barbaruſſa fuerat relictus. Apud eum prædones Turcæ coibant, Hiſpaniæque lito B
ra prædabantur, tanto oræ maritimæ damno metúque, ut Hiſpani à Gadibus ad Pyre-
neos montes diſpoſitis in ora ſpeculis atque præſidiis ad incertos caſus excubare ſubla
ta nauigatione cogerentur. Propterea Cæſar claſſem parauerat, cohortéſque in Italia,
Sicilia, ac Hiſpania cõſcripſerat, totúſque animo in Africam ferebatur, ut pote qui an-
tea Solymanum minimè uẽturum putaſſet, & ſatis uirium ad expugnandam Budam
in Rochandulfi diligentia & fœlicitate fratris poſitum arbitraretur. Fuere qui exiſtima
rent Cæſarem conſtantiæ ſuæ ac innatæ uirtutis nunquàm oblitum, eos tum aduerſos
de ſe rumores, aliquo certè cum pudore, ſed inſigni patientia contempſiſſe, quum uir
eximiè prudens neque ſalutem neque exiſtimationem ſuam Turcico bello implican-
dã putaret, in quo ueræ dignitatis ex infœlici conatu iacturam facturus eſſe uideretur, C
ſi temere ac importunè conſiſtere, & uanitate pugnacis animi potiuſquã certa uirium fi
ducia inductus congredi uellet cum eo hoſte, qui immenſis copiis ac opibus ſubnixus
uel totius armatæ Germaniæ impetum multitudine equitatus eſſet eluſurus. Conſiliũ
enim cogendi magni exercitus, qui uictoriæ ſpem præferret, tempus ipſum, et matura-
tus Ratiſponenſis concilii exitus excludebant: quando nec decreta pecunia, nec expe-
diti commeatus, nec ſatis explicatæ procerum uoluntates forent, uſque adeo ut non in-
certum eſſet aliquos ab impio liuore calamitate potiuſquã Cæſaris uictoria gauiſuros:
uerum molto grauiore cura Cæſar angebatur, ne ſi in Panonia nequaquam pari ſpe uti
litatis, & metu incommodi occupatus hæreret, Galli arrepta occaſione Ciſalpinam
Galliam inuaderent, quum interceptis legatis inducias uiolatas eſſe quererentur, ac in D
aliis demum Italiæ partibus bellum erumperet, cuius coata iam ſemina ſpectabantur:
Nam per eos dies Ludouicus à Bononia, Armeæ familiæ iuuenis, turbido ingenio uel
ancipitem nominis famam quærens, apud Seneſes multa uſus largitione egerat, ut con
ſilio malè ſana deprauatáque moribus ciuitas, ad Gallos à Cæſare deficeret, ſed fluxa eo
rum fide, qui dum muneribus explerentur defectionis initium ſe facturos promiſerant;
bellè proditus in poteſtatem Hiſpanorum deuenerat. Contendens in Italiam Cæſar in
Tridentinis Alpibus Octauium Farneſium, miræ indolis adoleſcentem adſcitum ſibi
generum cum inſigni comitatu obuium habuit, móxque ad Atheſim Alfonſum Vaſti-
um qui Inſubrum nobilitatem inſigni armorum cultu exornatam, ac item delectos ex
Hiſpanis ueteranos adduxerat, ut comitatus è Germania per ſe exiguus, intentúſque iti
neri, ea illuſtri auctus frequentia dignus Cæſare ſpectaretur. Affuit properanti ſupra E
Veronam inſignis legatio Venetorum, præbitáque ſunt præter gratuitos commeatus,
munera magnis hoſpitibus in itinere dari ſolita, nihilque inde Cæſar Cremonæ Laudí-
que Pompeiæ commoratus, Mediolanum contendit, exceptúſque eſt incredibili ſtu-
dio ciuitatis, nec leui quoque ſumptu reliquarum urbium, quum nihil auguſtius & opu
lentius in ornamenta triumphalis pompæ excogitari præſtariue potuiſſet, tegerentur-
que obiter coloratis uelis uniuerſæ regiones, quibus à Romana porta ad templum ma-
ximum & in ueterem Vicecomitum principum curiam, tanto hoſpiti parem, ſub um-
bella aurea duceretur; ſed ipſe atra in penula uilique pileolo ſpectari uoluit, multis lu-
gubrem habitum admirantibus, quum fœminarum & plebis curioſa ſimplicitas pictã
ex auro trabeã & fulgentem gemmis in Cæſaris capite coronam expectaret. Nec diſsi-
milis

A milis animi habitus in graui parúmque hylari eius oculo notabatur, ita ut cladem,
quæ pridie accepta ad Budam fuerat, præſagire uideretur. Reuocauit tamen eum à
ſeueris cogitationibus Maria Aragonia ipſius Vaſtii uxor, cunctas ætatis ſuæ fœminas
excellentis formæ, præclaræque uirtutis, & fauentis Fortunæ muneribus antecedens:
nam quum ſæpe antea illuſtrem pudicitiæ famam fœlici fœcunditate nobilitaſſet; tùm
forte marem pepererat. Huic ſummi honoris cauſa Cæſar, quum ſacro fonte lauaretur,
humaniter præſtito Chriſtianæ pietatis officio adeſſe uoluit, eúmque de nomine Caro-
lum appellauit. Ita ut mox comiter in ea feſta hylaritate nobiles matronas ad tibiarum
modulos ſaltantes ſpectaret. Aduenere demum legati ſingularum ciuitatum, menſtrui
tributi onera peracerbè afflictis populis impoſita deprecantes; ſed eas preces uel iuſtis
B querelis ſuppliciter additas ita audiit, ut parum clementer in alind tempus reiiceret, tri
duóque pòſt nullam indulgentiæ ſpem, ſed eundem & quidem ab ipſa remedii deſpe-
ratione grauiorem miſeris gemitum relinquens, Genuam contendit, ubi ex Ferdinandi
fratris literis de Germanorum clade, Turcarúmque uictoria, et Solymani aduentu cer
tius cognouit; quo nuncio adducti Vaſtius atque Auria dictis ſententiis ſuadebant, ut
petendæ Africæ conſilia in uernum tempus differret, & cum his quas conſcripſiſſet Ita-
licis cohortibus & Germanorum legione quam adduxerat, in Italia moraretur, ut inde
ad opem fratri ferendam deterrendósque Barbaros, reuerſuri ſpeciem præberet, tuere-
túrque interim Italiam aduerſus Gallos, quos nulli omnino occaſioni defuturos proſpi
cerent, ſi aliquod forte incõmodum, aut ui Pœnorum, aut iniuria tempeſtatis accipere-
C tur. Nihilo ſecius Cæſar ſtabili propoſito conſtantiæ nomen uel magno diſcrimine reti
nendum ratus, in Africam abnuente etiam Fortuna trãsfretare conſtituit, ut Turcas in
Pãnonia bellum gerentes contempſiſſe potius quã timuiſſe uideretur: conuerſus enim
ad eos qui in cõſilio erãt, magna, inquit, ratione, ut in Italia permaneã ſuadetis, ſed mul
to maiore arbitror in Africam contendendum, nam ſi ſubſtitero, è Germania certe re-
formidatis Turcis diffugiſſe uidebor, cuius admiſſi dedecoris opinio tolli non pote-
rit, niſi ſuſceptis innixi conſiliis exoluendo promiſſis fidem, & maturè traiiciendo,
iudicii atque animi noſtri famam bono euentui commendemus. Fortunam enim,
quæ nos terra deſerit, per fluctus fortiter audendo experiri lubet; quum Algerium
multis de cauſis, priuſquam maria hybernis aquilonibus claudantur, expugnari fa-
D cilè poſsit, cuius uoti ſi me Dii compotem fecerint, contemnemus certè Gallorum
minas, atque his profectò claſsibus & copiis, quibus ſtipendia graui ſumptu perſoluta ui
detis, ſi temere ſeſe cõmouerint, ultro eorum audaciam retũdemus. Interea Paulus Põ
tifex ab Roma æſtuoſo itinere Caſsiam emenſus Lucam peruenit, improbantibus medi
cis, quod lethale foret, niſi pleno imbre infractis calorib. ab Vrbano cœlo diſceſsiſſet.
Sed is uel exactæ ætatis ſenex, certo ſemper ingenii uigore, & temperata ob idq. fœlici
uitæ diſciplina, ita fallebat annos, ut cuncta ætatis pericula quæ publicam ſalutem inclu
derent facilè contemneret. Quid enim mihi uita opus eſt, ſæpe dicebat, niſi ut hæc ſu
prema officia, quæ unam omnino ſacri nominis perſonam reſpiciunt, cadenti reipu-
blicæ optima fide perſoluamus? quando quidem diuinis ita monemur fatis, ut pie-
tati & uoto publico uel morte ipſa ſatisfacere, quàm infami deſidia uitæ cupiditatem
E extendere malimus. Quòd ſi inſanire principes pergant, & magnus Deus à ſalute
Chriſtiani populi penitus auerſus ſuſceptis uotis adeſſe nolit, natura quidem uel in
otio, uel in labore non intempeſtiuum uitæ finem afferre poterit, præclari certè ſtudii
perpetuæque uoluntatis honeſtam famam nulla uis inuidiæ nobis eripiet. Nonnul-
li quoque ſenatores euntem retentare conabantur, imprimíſque Franciſci regis le-
gati, qui in nullam ſpem pacis ituro, poſtquam ab ea Cæſar auerſus obduraret, non
modo ualetudinis incommodum, ſed parum etiam ſyncerææquitatis calumniam im-
minere differebant, quoniam timerent, ne Cæſar honeſtiſsima petitione in belli Pu-
nici ſumptum pecuniam impetraret, quæ demum occulto conſilii exitu ad excidi-
um Narbonenſis Galliæ uerteretur. Magnorum enim principum congreſſus atque
colloquia abſentibus ſemper ſuſpecta, in alienámque perniciem uerti occulta con-

ſpiratione exiſtimantur. Propterea Franciſcus, ne ſe incauto atque imprudente Pro- A
uinciam admota claſſe repentinus hoſtis inuaderet, ad Maſsiliam & ad Rhodani pon-
tes legionarios Gallicæ diſciplinæ pedites, & ueteranas equitum alas ut præſidio fo-
rent maturare iuſſerat. Sed Paulus uti fruſtra aliàs ad Niceam recrudeſcentia pereun
tis reipublicæ uulnera omnino Cæſari detegenda, indicandáque uitia ſerpentis peſtis
exiſtimabat, ut uno concordiæ remedio ſanarentur, ac præclarè Diis ac hominibus te
ſtatum foret, neque ardens ſtudium, neque uehementes preces, neque in ſummo uitæ
contemptu diligentiam in optimo ſacrorum principe defuiſſe. Ea quoque de cauſa ut
ire pergeret magis ac magis accendebatur, quòd ſuborta erat inter Franciſcum & Cæ
ſarem noua ſimultas, ueluti induciis Rinconis atque Fregoſii cæde uiolatis, ueteriſque
odii flamma, compreſſa aliquandiu induciarum fide, in multo atrocius quam antea B
belli incendium exarſura credebatur. Egerat per aliquot ãnos Byzantii Antonius Rin-
co Franciſci regis legatus apud Solymanum, uti ſæpe diximus, remiſſúſque à Barbaro
paucis antè menſibus in Galliam ad regem peruenerat, comitante eum ala equitum
Cæſare Fregoſio, ne per Bergomatium fines & Volturenam uallem, ad Curiam Rhæ-
tiarum tranſeunti à Cæſarianis inſidiæ tenderentur. Cæterum acceptis nouis manda-
tis à Rege, quæ ad confirmandam amicitiam pertinebant, rediturus Byzantium, ſupe-
ratis Pœninis Alpibus in agrum Taurinum inter præſidia Gallorum deſcenderat, ut
inde ſe Venetias proriperet, ac demum tutiſsima nauigatione in Epyrum aduehere-
tur. Placebat Rinconi per ſe obeſo, & forte ceruice ac humeris ex ſtillicidio laboran-
ti, ut iactatio uitaretur, duobus nauigiis ſecundo Pado deuehi, fruſtra improbante Fre C
goſio, qui uel in publica induciarum fide cum regii commodi, tum priuatæ ſalutis ra
tionem Hiſpanorum ingeniis minimè committendam ratus, per eaſdem uel aſperas
Rhætorum Alpes reuerti aut certè noctu pernicibus equis Placentiam peruolare mal-
let. Sed fatalis illius pertinacia huius prudentiam facilè peruicit, ut amborum interi-
tu dirus Chriſtiano nomini caſus incideret, quo inteſtinis affecta malis reſpublica, ni-
hil iam non auſuris in perniciem noſtram Barbaris proderetur. Ab Hiſpanis enim qui
per ſpeculatores cognita eorum nauigatione in inſidiis terra pariter ac flumine diligen
ter excubabant quum meridie ad Ticini oſtium perueniſſent, ab armatis lintribus, qui
tecti fronde ex occulta ſtatione repentè prodierant, circumuenti iugulatíque ſunt. Pe-
riit cum Fregoſio Bonifortius centurio, ſeruatus autem eſt Camillus Seſſulanus Fre- D
goſianæ alæ præfectus, íſque cum omnibus nautis ne patratæ cædis fama certo indicio
uulgaretur, Cremonam deuectus eſt, & in arce cuſtoditus. Alterum porrò nauigium,
in quo erant comites cum ſcriniis multáque pecunia, occupatis hoſtibus in aduerſam
ripam intactum fœliciter euaſit, indéque uectores ſimul, & nautæ terreſtri itinere per
nemoroſos calles occultati Placentiam allato rei geſtæ nuncio peruenerunt. Cæterum
cadauera pòſt duos menſes elapſi cuſtodia nautæ, iuxta confluentes Padum & Ticini-
um ſemiſepulta, ob ídque diſcerpta feris, & tabe conſumpta monſtrauere, ita ut Frego
ſii manus ex antiquo uulnere uno manca digito facilè noſceretur, ac augendæ repræ-
ſentandæque iniuriæ cauſa ad Franciſcum, ab uxore, quæ caſum deplorarat, auulſa ca-
daueri & loculo condita deferretur. Scio Gallos non inepta ſuſpicione, nequaquã eos
ſtatim interfectos putaſſe, ſed prius in quæſtione cruciatos, ut arcana legationis tormen E
tis elicerentur: ſed de hac ſubtili coniectura, quum nihil adhuc compertum ſit, rem uti
que dubiam in medio relinquemus. Verũ ab eo atroci facinore Alfonſus Vaſtius, qui
Ciſalpinæ Galliæ cum imperio præerat, incredibili inuidia deflagrauit, quòd inducias,
in nouem ãnos ad ſummam ſpem pacis Niceæ indictas, uiolaſſe, & contra naturam ge-
neroſi eius ingenii, inhumana cæde cruentus euaſiſſe uideretur; tanquam famæ ſuæ
minimè parcendum putarit, modo apud Cæſarem, uel ignobili & crimino ſo officii
genere gratiam mereretur. Sed Vaſtius eius impoſitæ contumeliæ notam uel iure,
uel perſcriptis, ac ideo publicatis libellis ita diluit, ut id poſtquam iure cognoſci non
poterat, uel ſingulari certamine, ſi dignitate compar offerretur, diluturus eſſe cre-
deretur. Cæterum complures Rinconem iure cæſum exiſtimarunt, quòd inuidioſiſ-

ſimæ

A ſimæ legationis munere ſuſcepto, aduerſus Chriſtianum nomen Barbaros con-
citare, occaſioneſque gerendi belli indicatis Cæſaris conſiliis demonſtrare dice-
retur. Fregoſio autem immerenti uitam malignitate atque odio ereptam dice-
rent, quòd uir bellicoſus & acer, ad Genuæ totiuſque Liguriæ principatum aſpi-
raret, uigente adhuc apud populum non ingrata Iani patris memoria, qui Genu-
enſium princeps extitiſſet. Itaque Pontifex Lucam uenit, præmiſitque Alexan-
drum Farneſium Cardinalem, qui Cæſarem ad uiæ regiæ ſtationem triremibus
adpulſum, uenientémque ab octauo lapide exciperet. Ad portam autem affue-
re Cardinales ac antiſtites atque item ordo Lucenſis, qui intrantem ſub umbel-
la deducerent. Curia prætoria, ubi decuriones ſedent, Cæſari data, Pontifex ad
B antiſtitis domos templo maximo coniunctas diuertit. Ter Cæſar ad mutua col-
loquia Pontificem adiit, ille Cæſarem ſemel. Introductúſque eſt Moninius Gal-
liæ regis legatus, ad id tum miſſus, ut quereretur Fregoſium atque Rinconem ca-
ptos, atque eos ſibi reddi poſtularet: neque enim tum interfectos eſſe conſta-
bat. Cæſar ad id apud ſe ius induciarum inuiolatum eſſe inuiolabiléque man-
ſurum reſpondit, quicquid uero illis diſsimulato habitu nequaquam nomen pro-
fitentibus, dum in Pado nauigarent, præter ſpem accidiſſet, iniuſſu ſuo & ſe igna-
ro penitus accidiſſe: proinde ſi admiſsi facinoris authores indicarent, eos omni-
no comprehenſurum & ad ſupplicii pœnam Gallis traditurum. Res uti in Pa-
do acta erat, per nautas indicata non obſcuram habebat coniecturam: neque Pau-
C lus induciarum, quarum ipſe ad Niceam author extitiſſet, diſceptator eſſe po-
terat. Quoniam de his an ſtarent, uel eo ſcelere uiolatæ eſſent, iudicium fer-
re intempeſtiui atque omnino ancipitis negotii res fore uideretur. Facilè demum
fuit Pontifici optimis literis ac humanis rebus uehementer erudito, apud Cæſa-
rem in tanto præſertim recentique ad Budam accepti uulneris dolore, ſingulas
plagas, quas nobis Barbarus hoſtis inflixerit enarraſſe, oſtendiſſéque pericula,
quæ affectæ ruentíque reipublicæ de cœlo imminerent; poſtquam infami contu-
macia ad exitialem inſaniam, dum priuatas rationes inteſtinis armis tuemur, rui-
na publica oppreſsi perituri ſimus. Erant non iniquæ pacis conditiones, & Ca-
rolo quidem Sabaudio longè gratiſsimæ, quibus Franciſcus pro Carolo filio Me-
D diolanenſe imperium præcipuo Cæſaris munere depoſcebat: quum inde demum
cunctas Galliæ facultates, & copias ſacro indicto bello collaturum profiteretur.
Contra Cæſar iratus Gallo toties uicto, ac tum indomitos ſpiritus gerenti, quid
antiqui & recentis ſui iuris, quid denique ſuæ ſecuritatis ac dignitatis foret gra-
uiſsimè diſſerebat, inuidere prorſus Fortunæ ſuæ Gallum cæco liuore corru-
ptum, qui perturbare omnia, impediréque uictorias ſolennibus uotis piè con-
ceptas, & denique Barbaris ad commune excidium irrupturis uiam ſternere mal-
let, quàm ipſum pati uerè eſſe Cæſarem, Auguſtóque in Italia imperio potiri:
ad quod non ambitioſis armis, ſed optimo iure & præclara atque inopinata qui-
dem hæreditate peruenerit. Neque ſe adeo Italicarum rerum imperitum, aut
E ignarum Gallicæ conſuetudinis, ut ſi Mediolano liberaliter decedat, minimè ti-
mendum exiſtimet, quin à Gallis noua ſemper ac immoderata cupientibus reli-
qua Italiæ atque Siciliæ imperia protinus inuadantur. Eam enim, inquit, pacem
ſemper optauerim, quæ ad honeſtum decus perſequendis Barbaris occaſionem
aperiat, non quæ ad inſignis ignominiæ nomen intempeſtiuè liberalem auitis re-
gnis expoliet. Pontifex ubi nihil de pace impetrauit, ſuadere conatus eſt, ne
quas in Africam copias eſſet traiecturus, poſtpoſita nauigatione Turcis oppone-
ret, ad fratris Auſtriæque præſidium, ſi ea recenti uictoria Solymanus utere-
tur. Sed Cæſar fatali innixus conſilio in ſententia permanſit, nihilque magis eo
colloquio decretum eſt, quàm ut conſilium, quod petebat Cæſar, & Pontifex
uti rectè peragi poſſet exoptabat potiuſquam ſperabat, in annum ſequentem in-

diceretur. Id uero decretum plerique diuinarum ac humanarum rerum uſu pe- A
riti, & libero uoto publica tantum commoda reſpectantes intempeſtiuæ atque
præpoſteræ uoluntatis eſſe iudicabant; quando nihil abſurdius uideretur, quam
unum in locum atque conſenſum totius Chriſtianæ profeſsionis antiſtites euoca-
re, qui de ſacris dogmatibus morúmque cenſura conſtituant, priuſquam inter re
ges poſitis odiis humanarum rerum controuerſiæ finiantur. Expetendam enim
prius atque parandam pacem, maturè demum ſalutarem ſynodum fœlici fœtura
parituram. Propterea non temere ueteris ſeculi patres regéſque illuſtri pietate
ad cœleſtia bona potiuſquam terrena ingentibus animis anhelantes, pacem opti-
mam optimæ & iuſtiſſimæ ſynodi parentem appellauiſſe, qunm tranquillæ & ſe-
curæ pacis beneficio coëuntibus regibus plures ſublatas hæreſes infinitáque rei- B
publicæ uulnera conciliis ubique terrarum celebratis, obducta atque ſanata memi
niſſent. Quas enim uel odiorum nubes, uel bellorum tempeſtates, Claramon-
tenſis ſynodi ſerenitas non diſiecit & depulit? quem deinnm dignitatis amplitu-
dinis & gloriæ prouentum Chriſtiano nomini non attulit? Sed tum in ſacro-
ſancto Pontifice ſumma uigebat autboritas, religioſa populorum omnium uene-
ratione conciliata, corroboratáque maximorum regum obſequiis, ac ardentibus
ſtudiis; ita ut illi Gottifredum ad Hieroſolymas ſacra uadentem uia ſubſecuti;
uerè Chriſtiani Heroës, Federicus Aenobarbus imperator, Ludouicus Galliæ,
Richardus Angliæ, & antè eos Boëmundus Apuliæ reges, milléque alii reguli
magnitudine animi maximis pares, auita regna facilè contempſerint, de iure ſuo C
deceſſerint, lites & grauiſsimas ultro ſimultates reipublicæ condonarint, quæ-
ſitæ ſcilicet pacis laudem odiorum libidini tactis religione animis præferentes.
Quoniam haud dubius in cœlum aditus mirifica pietate, & decora bellicæ uir-
tutis monumenta æternis eorum nominibus pararentur. Sed illi non ideo ad Ni-
ceam, de Turcis, de Perſis ad Antiochiam, & de Saracenis ac de Aegyptiis ad
Hieroſolymas Chriſtiana trophæa defixerunt, ut cum ſummo dedecore, pudo-
réque huius ſeculi, ſucceſſoribus ſuis dementiam, impietatem, atque ſecordi-
am exprobrarent: quando ab illis glorioſè parta, & iampridem fœdè amiſſa re-
cuperari poſſe diffidimus, nec iam in tanta noſtra deſidia, tantóque Barbarorum
audaciæ ſucceſſu, auerſis à pietate atque concordia omnium animis, patrimonia, D
aras, & penates ſatis alacriter tueamur. Cæterum Pontifex Deum maximum
diuóſque omnes de more, ut nauiganti Cæſari fœliciter aſpirarent, ſuppliciter
precatus, qunm Octauium Farneſium ad ponendum militiæ rudimentum in ſo-
ceri Cæſaris contubernio, ſtudii ſui atque beniuolentiæ obſidem collocaſſet, per
Piſtorienſes montes Bononiam contendit, atque inde per Aemiliam atque Fla-
miniam modicis itineribus in Vrbem eſt reuerſus. Interea Cæſar Italicis cohor
tibus, quas Camillus Columna, & Auguſtinus Spinula ſubitario delectu con-
ſcripſerant, atque item ſex millibus Germanorum, quorum duces erant Geor-
gius Ratiſponenſis, & Baro Seiſnecus natalium claritate nobilior, in onerari-
as naues diſtributis, è Lnnenſi portu ſoluit, cum triginta quinque roſtratis naui- E
bus, edixítque magnarum nauium magiſtris, ut ad Baleares inſulas curſum in-
tenderent. Sed in altum prouectas quum oborta tempeſtas in conſpectum Cor
ſicæ detuliſſet, atque ita diſieciſſet, ut per biduum aberrarent, Cæſar mitioribus
demum uentis in Syracuſanum portum, quem hodie ab oppido præciſæ rupi im
poſito Bonifacium uocant, claſſem intulit. Id oppidum in extrema parte inſu-
læ Sardonio freto imminet, deſpectátque Sardiniam modico traiectu in au-
ſtrum exporrectam. Collectis demum nauibus & pacato mari ad Hypſitanas aqnas
flumine Thyrſo portúque & Algarenſi noua urbe nobiles prouectus eſt. Eo quo ap
pulit die bicipitem uitulum agreſtis mulier Cæſari dono obtulit, auerſantibus cun-
ctis id monſtri omen, poſtquam in primo curſu uenti inſtabiles oſtentatæ ſereni-
tatis

A tatis fidem improbè fefelliſſent. Inde quoque quum Baleares peterent, alteram ab
Africo ſubiit procellam, prima quidem labore atque periculo ſæuiorem, quum
fractis quorundam antennis ueliſque diſcerptis per aduerſos fluctus longa uehe-
mentíque remigum defatigatione in minoris inſulæ portum, Barchini Magonis
nomine celebrem, contendiſſent. Ab hac demum Cæſar in maiorem Balearẽ to-
ta claſſe traiecit, ſingulari affectus lætitia, quòd Ferdinandus Gonzaga, Siciliæ præ
fectus, peropportunè cum Siculis triremibus onerariiſque Italicis centum quinqua-
ginta nauibus appulerat. is nautici præſertim panis & reliqui commeatus ingentem
copiam, uel longo bello ſuffecturam attulerat. Expectabatur autem ab Hiſpania
cum ſua claſſe Mendocius, ſed ille Cori flatibus coactus quum imperatæ nauiga-
B tionis curſum tenere nequiuiſſet, ultimi conſilii propoſitum ad tempeſtatis occa-
ſionem flectens fœlici compendio Algerium rectà contenderat. Ita Cæſar diligentiæ
Mendocii nihil diffiſus, ratúſque id omnino eueniſſe quod acciderat, hortante Au-
ria ſecundo uento uela dedit, biduíque nauigatione Algerium peruenit. Quum ap-
propinquaret claſſis, admirabilíque ordine expanſa atque directa in conſpectu hoſtiũ
conſtitiſſet, duæ prædonum biremes, quæ ab oriente Algerium petebant, à promonto
rio oram legentes imprudenter in ſinum delatæ ſunt. Earum maiorem Viſcontes Cica-
da trierarchus roſtratæ ſuæ nauis ictu demerſit, altera ueloci remigio incitata intra por
tus molem incolumis euaſit. Mendocianæ interim triremes promontorium Apollinis,
quod hodie Caſſineum uocatur, ſuperantes magna lætitiæ ſignificatione diſploſis omni
C bus tormentis Cæſarem ſalutarunt, & ſubſequentem Hiſpanicam claſſem non procul
abeſſe nunciarunt. In ea erant Cantabricæ Belgicæque naues magnæ ſupra centum, ſed
multò plures lenunculi, quos Hiſpani Scarzapinos uocant. Suſtulerant autem præter
peditum cohortes, magnum equitum numerum ex totius Hiſpaniæ iuuentute, nam ple
rique nobiles, neque conſcripti, neque nominatim euocati, ſed priuato ſumptu armis &
equis liberaliter inſtructi, ut reipublicæ operam præſtarent, naues ſumma alacritate cõ-
ſcenderant. His præerat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non modo ſua uir-
tute ſuperioribus bellis inclytus ſed priuato & quidem peruobili uoto perilluſtris, in-
genti nanque pietate magnitudinéque animi excitus, Garciæ patris mortem ultum ire
properabat, hunc enim in Mœnice inſula ad Girapolim, contra Pœnos occubuiſſe do-
D cuimus. ceterum hæc omnia nauigia uelis agebantur, neque ex malacia promonto-
rium ſuperabant. Iam enim uenti ſumma ſerenitate inuecta perflare deſierant, ſed à re-
centi tempeſtate mare commotum & uehementer adhuc fluctuoſum ita planis litori-
bus allidebat, ut nullo pacto exponi milites in ſiccum poſſent, niſi umbilico tenus mari-
nis undis abluerentur, quo incommodo milites affici nolebat Cæſar, ne per ſe tædio ma
ris atque nauſea confectos repentinis ac audacibus Barbaris etiam madidos atque ri-
gentes obiiceret, & Hiſpanos quoque duabus de cauſis expectandos indicabat, ut uni-
uerſis admotis copiis cum maiore ui, tum maiore etiam ſpe uictoriæ oppidum inuade-
ret, & communicare integram rei gerendæ laudem Hiſpanis uellet, quorum precibus
ſtudióque & inſigni liberalitate adductus bellum ſuſcepiſſet, ſed ea uel bidui tan-
E tum fatali mora, quanquam recta atque honeſta ratione duceretur, non exploratam
modo uictoriam interpellauit, uerum ingenti noſtrorum incommodo ſæuituræ
Fortunæ occaſionem aperuit. Interea Cæſar idoneum hominem ad Aſanagam cum
mandatis miſit. Is ſignificatione facta paritérque à Mauris reddita (excuſſo enim
linteolo fiebat, ut colloquendi cauſa in portum tutò deſcendi poſſet) humaniter ad-
miſſus poſtulauit, ut oppidum ui & fraude ab Horuccio occupatum, & demum ab
Hariadeno Barbaruſſis fratribus ad perniciem humani generis communitum, ex-
templò dederet Carolo Cæſari terrarum domino, qui immanium prædonum ultor
aduenisset. Id ſi faceret & Turcis abeundi quo uellent, & Mauris incolis incolumi
omnium Fortuna, ſuis legibus uiuendi poteſtatem fore: ipſum porro ingentia bel-
lo pacéque præmia laturum, modo ſe in Sardinia natum & ſacro ablutum baptiſmate

meminiſſet. Pulcherrimam enim offerri occaſionem, qua ad ueri numinis cultum redi- A
re, maximíque obiter imperatoris fidem & liberalitatem complecti poſſet: ut de cru-
deli tyranno exectæ uirilitatis iniuriam uindicaret. Quòd ſi cunctandum, & uim
tanti apparatus expectandam arbitraretur, incluſos procul dubio eundem pertina-
ciæ exitum laturos, quem funeſto exemplo ad Tunetum pertuliſſent. Ad ea Aſana-
gas reſpondit inſanum omnino ſibi eum uideri, qui oblata ab hoſte conſilia ſequere-
tur, interrogauítque renidenti ore, quanam fiducia adductus Cæſar, oppidum expugna
re poſſe confideret, quum ille extemplo hoc, digito oſtendens claſſem, quem uide-
tis, tormentorum apparatu, ueteranorúmque peditum ac equitum uirtute reſpondiſ-
ſet, & nos quoque, in riſum effuſus ſubiecit Aſanagas, pari præſidio atque artificio mœ-
nia defendemus, ut locum binis iam ueſtris cladibus nobilem, noua Cæſaris calamita- B
te clariſſimum reddamus. Erat enim uulgatum Algerii anum grandeuam magicis
artibus & mirabili uaticinio maximè celebrem, quæ antea Didaci Veræ & Vgonis
Moncatæ naufragia & clades prædixiſſet, Algerianis publicè dixiſſe, ita ut oracu-
lo tempus præſcriberet, quo Chriſtianus imperator oppugnare oppidum auſus, ab
infœlici conatu, magnam terra & mari calamitatem eſſet aditurus. Eius autem uati-
cinii famam, in ſpem ſecundi euentus confirmandæ multitudini opportunam, ita
alebat ac excitabat Aſanagas, quanquam magicas uanitates aſtuto militarique inge-
nio non admitteret, ut non iam erigere ſuorum animos, ſed noſtrorum quoque men-
tes, quum ſe importuoſo in litore in hyemem coniectos perſpicerent, terrere uide-
retur. Erant in præſidio Turcæ tantum octingenti, ſed magna ex parte equites, ſum- C
mæ ſpei ſummíque roboris manus. Ad paucos enim Aſanagas erat redactus, nam
multi uiri fortes Mendociana, ut diximus, nauali pugna perierant, multi cum Dra-
gurhe archipyrata, ab Aurianis in Corſica capti fuerant, deleuerant & aliquot eo-
rum nauigia uariis in locis Rhodiæ, Neapolitanæ, Siculæque triremes, ſed multo
plures etiam deſiderabantur, qui tum fortè ipſius permiſſu aberant, & apud Sciri-
phum interioris Mauritaniæ regem religionis authoritate ac armorum gloria floren-
tem, aduerſus Luſitanos ad Athlanticum Oceanum militabant. Reliqua multitu-
do uix quinque millium numerum implere ferebatur. Conſtabat autem partim ex
Mauris indigenis, partim è Granata Bæthicæ oriundis; accedebant & multi è Ba-
learibus inſulis, qui ſuperioribus temporibus cœpta rebellione ob ídque pœnam ti- D
mentes ad Mahometanos ritus confugiſſent. Sed Numidarum duces magnum equi-
tum & peditum numerum effecerant, qui extra urbem uagi patentibus in locis no-
ctu ac interdiu laceſſentes noſtrorum agmina perturbarent. Hos diligenter Aſana-
gas propoſita mercede miſsiſque muneribus ad opimæ ſpem prædæ ſuopte ingenio
nobis infenſos è proximis regionibus euocarat. Neque cuiquam uel paruos liberos
uel uxores ex oppido in tutiora loca & remotas arces educere, aut ulla omnino ſigna
timoris dare liberum fuit, indicta ſcilicet ſupplicii pœna, ſi quis animo conſternatus
parum alacrem in periculo oſtendiſſet uultum, aut minus uirilis conſilii uocem edi-
diſſet. Cæſar per Auriam exploratis litoribus ab occidentali parte, quæ frequenti-
bus ſcopulis erat incommoda, & ſuperioris naufragii recordatione infauſta uideba- E
tur, ad tutiorem ab oriente ſtationem claſſem applicuit: eo ad deſcenſum ordine con-
ſtituto, ut ſexaginta roſtratæ onerarias ſubeundo demittentes ſe milites exciperent,
exceptóſque ſtatim ſcaphis, actuariiſque nauiculis imponerent, à quibus in litus
continuò deſerrentur. Tanta autem fuit in obeundo munere omnium diligen-
tia expeditáque celeritas, ut quum inſilientium multitudini plures ſcaphæ, inter
ſe alacriter officiis certantes, abunde ſuppeterent, peditatus omnis, nihil præter ar-
ma ferre iuſſus, momento temporis in litus deſcenderit. Cæſar quiete & cibo re-
creatis militibus tres acies numero militum pares inſtituit, erant enim præter equi-
tes, & euocatos, ac officio & uoluntate auctoritatem atque Fortunam Cæſaris ſe-
cutos, circiter uiginti milia deſcriptorum peditum: ſingulis autem aciebus ter-

A na curulia tormenta ad deterrendos procurſantes Numidas attribuit,progreſſúſque
inde aliquot ſtadia non procul ab oppido conſedit loco tuto atque opportunn,nam ca
ſtra ea ratione locata erant,ut binis utrinq.foſſis natura munirentur,qnas delapſi iugis
torrentes,ſicuti repentinæ aquæ ſert impetus,adeo profundè excauarant,ut ſubter exe
ſis defractiſq.marginibus neque equiti neque pediti commodus niſi per pontem tranſi
tus daretur,ad læuam porrò ita aſſurgebat collis ut eductis in uerticem tormentis inte-
riora oppidi ædificia dirui atq.infeſtari poſſe uiderētur. Algerium olim Iubæ regia,nti
alio loco diximus,à Romanis Cæſarea Iulia uocata,in tergo aſperos & excelſos habet
montes,directa autem muri fronte ad ſeptentrionem mari alluitur. Inſula uero parua,
arce nuper inſignis,eam Hiſpani Pinnonem uocant,obiecta oppido portum efficit,ſed
B neqne tutum à Borea,neq.multarum nauium capacem,quãquã Barbaruſſa,nti alibi me
minimus,erepta Hiſpanis arce atq.ea diruta ad inſulam egregio conatu molem adiece-
rit,ut continenti iungeretur,quum tranſlatis in id opus è claſſe Chriſtianis remigibus
ingentes lapides è Tipaſæ ruinis aſportaſſet. Cæterum oppidi mœnia ſenſim educta in
colles ad meridiem,ita molli flexu cuneantur,nt erecti triangnli faciem procul oſten-
dant.in ſummo enim faſtigio propugnaculũ inductæ calcis albo conſpicnum ad paruæ
arcis & ſpeculæ ſimilitudinem exurgit,priuata autem introrſus ædificia, quum à planio
re iuxta litus regione ſenſim recedant,in montem ueluti gradibus extenduntur,decen-
ti uel ob id ſerie,quòd ſupra tecta ſingularum ædiũ alienis extantibus feneſtris ſubiecta
maria deſpectantur.Curuatur autem litus lunato flexu ab oppido ad promõtorium Ma
C tafuſium,in quo antiquæ urbis Tipaſæ, qnondam à Romanis Cæſaribus Latii iure do-
natæ,extantes adhuc reliquiæ uiſuntur. Toto antem eo tractu oblonga,ſed anguſta pla
nicies extenditur.nã ubi à litore aliquot ſtadiis receſſeris,ſenſim enaſcentes tumuli deſi
nentem planiciem excipiunt.inde enim tota regio innumeris collibns intumeſcit,abſce
ditque ſenſim augente natura in altiſſimos montes,qui lõga ſerie oppidum à tergo præ
cingunt. Vlteriora ad Numidas pertinent,qui more ſuo diuagantes tranſlatis armentis
atque mapalibus non infertiles agros, cõceſſis ad annuam quietem glebæ induciis, fœ-
liciter arant,& multo pecore,quo uno ſummæ eorum opes cenſentur, herbidi ſoli cam
pos depaſcunt.Cæſar tribus per nationes diſtinctis caſtris,ab oriente oppidum comple
xus,in maximam ſpem ueniebat expugnandi oppidi,quòd ſibi ad eam partem tormen
D ta producere atq. acriter oppugnare ſtatuenti claſſem magno uſui futuram iudicabat,
quum è triremibus ſummiſque malis atque carcheſiis magnarum nauium propugnan-
tium hoſtium latera ex obliquo tormentis peti poſſe proſpiceret,murus enim per accli
uiã perpetuo collis dorſo erectus,uno extructo aggere, ſicuti planis in locis opportunè
fieri uidemus,neqne protegi neq.defendi poterat. Hiſpani ſub præaltis montibus ædi-
tiora loca tennerunt,circa medios colles Germani iuxta prætorium conſedere,Itali au
tem planioribus locis ad mare ac ideò portæ oppidi magis propinquis.Interim dũ tor-
mentorum apparatus adminiſtrante Petro Coua,qui ei negotio cum imperio præerat,
nauibus educitur,&equi per trochleas moliendo ſuſpenſi demiſſique funibus exponun
tur,Numidæ in ſummis montibns ſupra Hiſpanos magno clamore ædito ſe oſtende-
rant, omni telorum genere deſuper ſubiectos facile ferientes,notis enim montium trã-
E mitibus ſe demittebant nndique neloces & repentini,ſed more gentis procul laceſſen-
do potiuſquam cominus urgendo pugnam ciebant,quibus præliolis toto integro die
ad noctem uſque certatum eſt,nullo quidem periculo,ſed longa Hiſpanorum defatiga
tione.nam inductis etiam tenebris Barbari,alii aliis ſuccedentes,neque à loco quem in
ſederant,neq.ab inſtituta iaculandi conſnetudine diſceſſerunt. Vbi enim excitari ignes
uiſebantur,in eas continuò partes magna uis telorum lapidúmq. præſertim modo gran
dinis effundebatur,cui incommodo noſtri extinctis repente ignibus occurrebant, ſilen
tio expectantes lucem,ut tandem collato pede certaretur.Ita ſub exortum ſolis cohor-
tante Aluaro Sandeo caſtrorum magiſtro Hiſpani nel per ardua atque impedita forti-
ter enitentes deiectis pulsiſque Numidis montium uertices occuparunt, nactique pa-
ſtorales caſas,ad quas in ſpeciem mnnitionis ſe reciperent, conglobati conſtiterant.

Eo die tanta confluxit Numidarum multitudo,ut noſtri penè circunuenti , quum duas A
acies feciſſent,in orbem pugnare cogerentur. Sed Sicilienſium cohortium uirtute Nu-
midarum audacia premebatur,haſtati enim fulgentibus galeis atque thoracibus mu-
niti,iacula facilè contemnebant, & ſclopettarii à lateribus inſultantes,plumbeis emiſſis
glandibus auertebant. Numidæ pedites è iuuentute deliguntur,ſeminudi,promiſſa cæ-
ſarie, nihil præter iacula geſtantes,equitibus ſe permiſcent,atque ita mutuo confiſi præ-
ſidio rem gerunt,tantáque pedum uelocitate congreſſus noſtrorum deuitant , ut à ſta-
tariis non facilè uulnerentur. Equitum uero prælongas & præfixo utrinque ferro anci-
pites lanceas,ad auerſos etiam ictus arte mirabili quaſſantium ea erat agilitas , ut nemo
noſtrorum acie excederet , quin ſtatim interceptus lethali cuſpide figeretur, ſcutis ad
effigiem cordis è corio oblongis & leuibus ſeſe atque equum in occurſu receptúque B
uſque adeo habiles protegunt , ut exiguo ſummi periculi præmio ad condictum pro-
poſito,ſeptena iacula intorquenti ſe offerant,ſinguláque uel haſtæ celeri commotione
detorqueant,uel ſcuto in obliquum exporrecto certiſſimè declinent. Interea dum Nu-
midæ in noctem uſque ex omnibus locis decurrendo antè caſtra uolitarent,& cuncta
apud noſtros,quæ bellica ratione inſtitui explorarique poterant,egregiè prouiſa uide-
rentur,Fortuna Chriſtiano nomini multo quã unquam antea grauior ac infeſtior ſpes
Cæſaris interrupit. Ipſo ſiquidem tormenta,equos,commeatus,ac impedimenta exer-
citus expectante,imber à prima ſtatim uigilia maximè gelidus ac procelloſus adeo in-
tempeſtiuè & grauiter eſt effuſus , ut quum tota nocte nihil remitteret,totus exercitus
ingenti accepto incommodo perfunderetur, turbulentiſſimáque obiter tempeſtas C
mari repentè orta , claſſem iactatam immenſis fluctibus compulſámque uehemen-
ti uentorum turbine , miſerabilis naufragii periculo in litus adigeret . Excubabant
extra caſtrorum foſſam,quam lapideo ponte iunctam diximus , tres Italicæ cohortes,
quas Camillus Columna mediis fermè ſpatiis ab oppido & põte inter accliues tumulos
ficus arbuſtulis conſitos ita collocarat,ut ſenſim per ardua collium extenſis manipulis
ad Germanos uſque pertinerent . Eæ quum denſiſſimæ pluuiæ ſæuíque frigoris iniu-
riam tolerantes integram noctem in ſtatione perſtitiſſent,tot malis uſque adeo confe-
ctæ ſunt,ut nec afflictis corporibus animos nec corpora languentibus animis ſuſtine-
rent. neque enim uel ſtare,uel humi procumbere facultas dabatur: quum eius ſoli pla-
na pariter atque ardua præalto & lubrico cœno,quod ad ſuras uſque impreſſa ueſtigia D
deuoraret aut eluderet,impedita tenerentur, In has cohortes inalbeſcẽte cœlo Turcæ
equites,Mauríq. pedites intermixti,qui ſumma uigilantia noſtras ſtationes obſeruabãt,
intellecta occaſione celeriter eruperũt,tantáq. ui undiq. magno clamore edito ſagittis,
iaculis,& multo maximè lapidibus adorti ſunt,ut quum iam à pluuia extinctis funiculo
rum ignibus laguncuíſq. ſulphurei pulueris madefactis ſclopettorum uſus penitus eſſet
ereptus,pauci haſtati ingruentiũ impetum ſuſtinerent,&reliqui omnes in fugã uerteren
tur. Sed conſiſtere auſos ab longa utiq. uigilia ac media ſemiuiuos algoréque tremẽtes
Turcæ celeriter obtruncarunt,interfectóq. ſignifero Celleſiæ cohortis uexillóq. diſcer
pto,fugientium tergis inſtiterunt,tanta audacia perſequendo cædendóq. ut quum tre-
pidos in caſtra cõpellerent,nõnulli hoſtium foſſam ſuperarint,ad tabernaculáq. perue-
nerint. ex his præferocem Maurum cominus congreſſum Lucidus Romanus quanquã E
ſanciatus fortiter interfecit. Exaudito fugientiũ tumultu Camillus à Cæſare miſſus pro
tinus eo deuolarat,cõglobatíſq. aliquot cohortes ultra pontem in hoſtes eduxerat, Bar
baríq. iam confirmatis noſtrorũ animis repulſi atq. impetum remittentes,ueri aut certè
ſimulati timoris & tumultuarii receptus ſigna dabant: quum Ferdinandus Gonzaga,cu
ius prima ſecundũ Cæſarem in exercitu erat authoritas,iratus cohortibus loco pulſis ſu
peruenit,cohortatúſq. uiros fortes ut fugæ dedecus nobili conatu diluerent , in hoſtes
impetum facere atq. acriter perſequẽdo intra portas cõpellere iuſſit,id uero Columna
niſi magno cum periculo fieri poſſe teſtabatur , ſed Gonzaga generoſi ardoris plenus
uel iniqua ſorte grauíq. periculo ignominiã Italis omnino demendam exiſtimabat,irrũ
pendi in oppidum occaſionem dari poſſe ratus, ſi coniectis in fugam Barbaris intermix

ti tutique

A ti turſque ob id a tormentis ad portam incitato curſu conuolarent. Nec mora cohortes
duce Auguſtino Spinula magna alacritate magnóq. impetu hoſtes inuadunt, in fugam
concitant, cædendóq. terga intra portã compellunt, tanta ui celeritatéq. ut noſtri obdu-
ctas repente ualuas in portã contingerent, & multi hoſtium excluſi, notis itineribus ad
auerſam portam & in montes elaberentur. Tum uerò Barbari ex ipſa muri corona in te-
mere progreſſos omnis generis tela & tùm maximè lapides iacere, ſauciare, ſternere, ter-
reréq. clamoribus, et illi qui extrinſecus refugerant, ad pugnam reuerti; porrò qui por-
tam clauſerant, rurſus erumpere, & hærentes noſtros aut ſe recipientes adoriri. Neq. Ita-
lis, quum calentibus animis aduenisſent, uigoris conſtantia deerat, ſi tutam ad receptũ
uiam Fortuna reliquiſſet, miſſilibus enim obruti ſtratíq. tormẽtis, uti in ipſo conatu ſpe
B deceptis facile accidit, conſilii inopes, ora atq. animos in fugam uerterunt, nõ confertis
quidem, ſed per diuerſos calles diſſipatis agminibus. Erant enim tyrones collectitii ge-
neris ſubitario delectu feſtinante Cæſare in unum coacti, ita ut milites inter ſe ignoti eſ-
ſent, nec in una legione à quoquã alienæ cohortis cẽturiones atq. ſigniferi noſcerentur.
Ita peropportunè erumpens Aſanagas, qui ex oris habitu cultúq. regio facilè noſci pote-
rat, immiſſis Turcarum turmis & Mauris peditibus noſtros in fugã præcipites egit, uni
ferè omnium Rhodii equites, qui ſub nauali uexillo pedibus pugnabant, egregiè repu-
gnando per ſinuoſas conualles cõſtantiſſimè ſe receperunt, amiſſo ſignifero atq. aliquot
fortiſſimis uiris, qui punicea in ueſte candida cruce prætexta galeati thoracatíq. in po-
ſtremo agmine conſtiterant, ſed perſequentium Barbarorum uim ac inſolentium pau-
C corum ueteranorum mirifica uirtus retardauit. In his fuere cũ ipſo Spinula Franciſcus
Balneus nobiliſſimè ſtirpis è togata Gallia cohortium præfectus, Titus itẽ Amerinus,
& M. Antoninus Porretanus, qui ad ligneum pontem (is non lõge à porta diſtabat) intre-
pidè conſiſtentes excepta thoracibus iacula in hoſtes remittendo haſtíſque maioribus
prouectos & inermes fodiendo aliquot acceptis illatíſq. uulneribus ſpatium fugæ, & ob
id multis ſalutem pepererunt, ſed ea erat inæqualis & lutulenti loci diuerſitas inter ca-
uas uias & tumulos ad mare decliues, ut Barbari regionis uſu periti, undiq. ualidè ac in-
temperanter urgerent, intermixtíq. noſtris & à ſuis interclusi, ubiq. tumultuoſiſſimo &
noſtris iniquiſſimo pugnæ genere uerſarentur. Erant Barbari cũ numero peditum & te-
lorum genere, tum locorum notitia opportunitatéq. pluuiæ & tãto caſu obortæ tempe-
D ſtatis, ac ipſa deniq. Fortuna noſtris ſuperiores, quum ſclopettariis in quibus ad non du-
biam hoſtium perniciem certa ſpes uictoriæ poſita uidebatur, ab imbre diſplodendi fa-
cultas eſſet erepta, & pedites Mauri baliſtis arcuferreis, more iam apud noſtros exoleto,
neruta uel loricatis lethalia, & arcubus frequentes ſagittas intorquerent, pauoréque &
curſu pariter exanimati noſtri pedites ab inſultãte Turcarum equitatu ſternerentur. Eo
modo noſtri qui ab initio audacius procurrerant, quum nouiſſimi agminis in receptu fa-
cti eſſent, cædente terga hoſte, quinq. ſtadiorum iter ignobili cadentes morte cadaueri-
bus compleuerunt, atq. hi antè alios qui ad mare ex fuga deflexerant, ibi enim à Numi-
dis, qui cõſpecto claſſis naufragio ad prædam deuolarant, circumuenti trucidatíq. ſunt.
Sed prima noſtrorum agmina tanta trepidatione ad lapideum põtem & ad caſtra fugã
intenderant, ut nemo ducũ in tantã & repentina rerum iniquitate, publicæ ſalutis & mi-
E litaris cõſilii rationem perturbato animo retineret, & Diis iratis cuncta ad ſummam cla-
dem terra maríque uno tempore deleta crederentur. Verum ipſe unus omnium Cæſar
aduerſus omnem urgẽtis Fortunæ contumeliam inuictus & intrepidus ſibi atq. aliis eo
die ſummus imperator fuit: quum perditis prope rebus opem ferens, opportuniſſimo
tempore cum Germanorũ legione decurriſſet, præmiſſis è legione tribus uexillis, qui-
bus fuga ſiſteretur, & caſtra certo recentíq. præſidio ultra pontem firmarentur, ſed tan-
tus fugientium animos pauor occuparat, tantúſq. erat incumbentium Turcarum impe-
tus, ut Germani non temere aliàs terga hoſti dare ſoliti, tanquam linteata capita formi-
dantes, neque aſpectum oculis neq. arma hoſtium firmis pectoribus ſuſtinerent, ſed con-
tinuò fœdè conuerſi eodem fugientium agmine raperentur. Tũ uerò Cæſar prouectus
equo, diſtrictum tenens gladium, & fugam increpitans, phalangem promouit, oréque

maximè celſo ac impauido, Germanica utens lingua. Quando, inquit, commilitones inſultanti hoſti frontem oſtendetis, ſi quum in ueſtigio pro dignitate Chriſtiani nominis, Germanicæque gentis gloria, & pro ſalute omnium ſit dimicandum, præſente Cæſare paucóſne & incōditos inermésque Barbaros timetis? Nec mora quum hæc diceret, ad non dubii pudoris motum exorto alacri fremitu, indignabunda legio, quòd ad præſtandam operam cohortatione indigere uideretur, ſeſe contra hoſtes effudit. Eius aduentu permoti Barbari, & quòd iam nobilium ducum uirtute Italica acies planè reſtituta ſpectabatur, ſubſiſtere pedémque referre cœperunt: ſeu ueriti tormenta curulia impreſſionémque noſtrorum, ſeu ſe ſatis eruptione profeciſſe iudicantes, quum ad ſummam confecti belli uictoriam, horribili tempeſtate quaſſatam claſſem perire conſpicerent, & multi, Maurique præſertim, ad ſpem certioris prædæ, ubi nullum omnino periculum ab hoſte foret, ad ſubiecta litora properarent. Inuſitata enim & planè fatali diuerſorum uentorum coniuratione, ad ciendam atrociſſimam tempeſtatem, uſque adeo mare commotum intumuerat, & totis litoribus immani fluctuum repercuſſu frangebatur, ut iactatæ naues nutantibus malis atque inter ſe proris aduerſis ac puppibus feruente æſtu concurrentes, anchorarios funes & quoſque ualidos rudentes abrumperent, colliſæque demum atque diffractæ ſpectante exercitu mergerentur. Eundem quoque tempeſtatis caſum tulere Hiſpanicæ naues & ad unum Scarzapini omnes, quæ Caſſineum ſuperare nequiuerant. Ita ut totum id litus ab occaſo ad Cercellum uſque oppidum, quod paucis antè annis Andreæ Auriæ infœlici conatu noſtris cognitum à Turcíſque poſſeſſum ſuo loco diximus, eiectarum nauium fragmentis ac hominum & equorum cadaueribus ſterneretur. Numidæ enim alii atque alii pariter è montibus conſpecta noſtræ claſſis calamitate celeriter ſe demiſerant, neque inermibus eiectitiis neque fœminis parcentes, ſecus ac Cercellani Turcæ qui enatantes uel auarè, uel humaniter ad ſeruitutem conſeruare, quam interficere mallebant. Periere pauciſſimis horis circiter centum & quadraginta nauigia, quæ ſine remigio quadratis uelis agerentur. Roſtratæ porrò quum à media ferme nocte in multam diem pertinaci remigum contentione & magiſtrorum diligentia in anchoris perſtitiſſent, neque diutius tempeſtatis iniurias ferre poſſent, obruíque timerent, iacturam triremis facere ac ſeſe in litus remis & uelis uehementer incitare minimè dubitabant. Sed enatantes à Numidico equitatu totis diſcurrente litoribus, ſemiuiui & fruſtra ſe dedentes in ipſo ſalutis limine cædebantur. In his Lazarus Amareus è Genua nobilis trierarchus eſt interfectus, uideréque erat omnis generis liberos oblata ſeruitute ſeruis remigibus Barbaris ſalutem cum fletu commendantes, ut illorum qui modo conuerſa Fortunæ conditione cathenas ad tranſtra reliquerant, & ad libertatem exultanter enatabant, ſignificatione & uocibus à Numidarum ſæuitia tegerentur. Erátque ſpectaculum diuerſis caſibus ualde atrox & ubique maximè funeſtum, quum quiſque pro animi habitu, natandíque peritia in ipſo certæ cladis ancipiti metu, dum genus mortis præoptat aut refugit, uel merſus undis, uel hoſtili lancea transfixus, ad ſuum omnino uitæ finem deſtinante fato raperetur. Nemo tamen erat, qui non maximè cædem & uulnera perhorreret, nauíſque diſcrimen, & tempeſtatis euentum expectare, quàm præuenire uitæ exitum mallet. Eo modo facilè accidebat, ut ea immanis hoſtium ſæuitia, uti uehementer reformidata nautis atque uectoribus, multas triremes, quæ ad naufragium decreto atque incitatione pauentium litus appetebant, aliquandiu conſeruaret. Sed poſtquam roſtrata inſignis, qua Ianettinus Auria uehebatur, uti maximè propinqua litori cohærentiúmque triremium pulſata ictibus propelli ac arenis impingi conſpecta eſt, non ſuſtinuit Cæſar, ut ſpectatæ uirtutis iuuenis & præfectura multarum triremium clarus, nullo ferente opem in oculis ipſius auunculi Auriæ à Barbaris trucidatus interiret, ſtatímque Antonium Aragonium cum tribus Italorum cohortibus ad litus miſit, quarum aduentu coniectis in fugam Numidis ille quidem ita ſeruatus eſt, ut eius ſalutem aliquot triremium iactura ſequeretur, multi enim Numidarum timore liberati, confiſíque

præſidio,

A præſidio, ut ſe quoque maris periculo & tot tempeſtatis incommodis expedirent,
proras in litus intulerunt, ac niſi aliquot intrepidi nauarchi damni dolore ad acerbita-
tem & contumaciam ingenia uertentes, diſtrictis gladiis per foros diſcurrendo & mor-
tem comminando, niſi remus inhiberent & ſe cõtinerent, uectores & remiges deterruiſ
ſent, maxima pars roſtratarum exemplo ſuperiorum omnino deperiſſet. Ipſe Auria nõ
eam ſibi quam Cæſari iratus, qui diſciplinæ naualis rationem & certos inclinantes au-
tumni dies, nauigantium obſeruatione prædamnatos neglexiſſe uideretur, incredibili ani
mo cõtra tempeſtatem indomitus permanſit, ſuadentiũmq. preces ut ſe cõſeruaret, adeò
fortiter reiecit, ut eos acerrimis uerbis tanquam publicæ ſalutis proditores ad imam ca
rinam deſcendere iuberet. Pari quoque perſeuerantia Virginii Vrſini Anguillarii qua-
B tuor triremes, totidémque Rhodiæ earum æmulatione, uincente metum pudore & Sicu
læ aliquot ac Neapolitanæ atque Hiſpanicæ cuncta tempeſtatis incommoda fœliciter
pertulerunt. Eo caſu quindecim omnino triremes deſideratæ ſunt, quarum detrimento
ſupra tot nauium onerariarum naufragia, etiam tum ſæuiente uentorum rabie, tantus
cum luctu dolor, tantáque rerum deſperatio, in ualde lugubri ſupremæ cladis expecta-
tione, totum exercitum occupauit, ut nedum tyrones & milites de ſua tantum uita ſoli-
citi, ſed longè fortiſsimi duces de publica ſalute cogitantes animus deſpunderent. Nun-
quam enim ab ulla annalium memoria ullas bello copias grauiore calamitatum concur-
ſu, uel ſeipſa ſæuior Fortuna perculerat: quum cibariis omnibus eo triduo conſumptis,
nullus quo tantiſper inediam ferrent, commeatus adeſſet, tabernaculáque deeſſent, qui-
C bus in tanta perpetui imbris iniuria, & lutulentæ regionis fœditate ad quietem labore,
inedia, frigore, uulneribus, confecti milites tegerentur, in tantiſque demum incommo-
dis ingens cura & præterito metu quidem acerbior, omnium mentes magnopere con-
turbarat, reputatione immanis naufragii, quum tot amiſsis nauibus exuptatus in patriã
reditus, in terram Africam proiectis & miſeris, fato Cæſaris interceptus eſſe crederetur.
Afflictorum tamen ſpes, quas apud mortales nulla ſortis iniquitas penitus abrumpit, con
ſtantia Cæſaris egregiè ſuſtentabat. Ipſe enim mirabili alacritate cuncta munia prouiden
tiæ militaris ac humanitatis officia cunctis inuictus malis, & conſpectu maximè ſerenus
adimpleuit, nam poſtquam caſtra conſtitutis præſidiis atque uigiliis contra obſtrepentes
Barbaros firmata ſunt, defatigatis ducibus imprimiſque Albanio in ipſo pugnæ tumul-
D tu magnoperè feſſo fœdéque madenti, ut ſibi parcerent, quietique ſe darent imperabat,
ſolabatur ſaucios, ac in ea tabernacula quæ forte ſubſtiterant, nam cuncta penè uis uento
rum euerterat, referri fouerique curabat; ut quum ſibi ipſi lorica madefacto que non
parceret, pleniore cum laude uoluntates militum promereri uideretur. Deſiderauit eo
die hoſtili occiſos manu milites circiter trecentos. In his cecidere præfecti, aut noti cen-
turiones, Ioannes Calaber, Pancratius à Neapoli, Cancinius Ligur, Mirabilis Inſuber, &
Iacobus Straſoldius è Forojulio, è numeróque Rhodiorum equeſtris ordinis Didacus
Hiſpanus, Georgius Aruernus, & Guido Roſcius Neapolitanus. Vulnerati autem multo
plures ducentis & in his Sulmonenſis princeps Philippus, Caroli Lanoii filius, ſub ilio ſa-
gittæ ictus, ſed maximum in demerſis nauibus detrimentum acceptum eſſe cenſebatur; quo
rum iacturam innumerabilia tormenta ænea mari hauſta plurimum augebant, & ob id cu
E mulatiore damno, quòd in poteſtatem Barbarorum, quum pacatum mare urinantes ad-
mitteret, ad publicam perniciem peruentura prouiderent. Nec multo pòſt Andreas Au-
ria, uti erat in præſentiendis tempeſtatibus unicus naturæ maris, & cœli, nubiúmque ſpe-
ctator, diſſiſus loco, ad Matafuſium promontorium cum claſſe ſe proripuit; quòd tutio-
rem ibi ſtationem & ſine crepidine litora ad conſcenſiones militum commodiora didi-
cerat; commonefacto Cæſare, ut illuc terreſtri itinere contenderet. Ita Cæſar compro-
bato conſilio, ad ſubleuandam inediam equos & primo quidem iugales ab initio trahen
dis tormentis antè omnes claſſe eductos, ac demum militares interfici iuſſit, cohortibúſ-
que diuiſit. nam ad excitandos ignes ex naufragiis ligna affatim ſuppetebant, Fortuna ue
luti uno eo beneficio tot iniurias compenſante. Poſtridie Cæſar ab Algerio diſcedens
quum triplici agmine & ægris atque ſauciis in medium receptis, ſeptem millia paſſuum

confeciſſet, perſequente & circũfuſo undiq. Barbarorum equitatu, ad torrentem, quem A
Punica lingua Alcaraz uocant, peruenit. Is imbribus ualde inflatus, retróq. ad oſtium uen
tis pariter ac irati maris fluctibus compulſus tantum excreuerat, ut qui paulo antè humi-
lem uel infirmo pediti uadum præbebat, propter aquæ rapiditatem ac altitudinem, nec à
ualido quidem equite trãſiretur. Caſtra itaque eo loco atq. ordine neceſſario poſita ſunt;
ut quum trianguli formam referrent, eius duo latera utrinq. mari & flumine, reliquũ uero
perpetua armatorum ſtatione munirentur. neque enim à mari tãquam à certo ad læuam
munimento quærendis humilioribus uadis erat diſcedendum. Quamobrem multis tra-
nare auſis curſúque amnis celeriter abreptis, Cæſar ex reliquiis nauium malos ac anten-
nas paſſim nactus, ſubitarii operis pontem perfecit, atque eo non omnino incõmodè Ita-
los atque Germanos traduxit, Hiſpani enim in ſuperioribus locis, uix ſuras adæquantia B
profluentis uada repererant. Neq. poſtea Turcæ, qui inſequerentur, conſpecti ſunt. reuo-
carat enim eos Aſanagas, perſequendi & laceſſendi negotium Mauris & Numidis relin-
quens; qui quum iam à ſclopettariis curulibúſq. tormentis, quæ unicuique agmini genti-
que ad præſidium attributa fuiſſe diximus, egregiè peterentur, in egros maximè debili-
tatóſq. uulneribus à noſtris deſtitutos, atrociſſimè ſæuiebant. Nulli enim erant, qui inter
anguſtas ſpes ſalutis, proprio metu occupati, alienæ calamitatis miſericordia moueren-
tur. Sequenti porro die, ſuperato alio minore flumine, ita ut milites ſumma aqua pectori
bus extarent, tribus tandem caſtris ad claſſem eſt peruentum, quæ quum Matafuſii pro-
montorii módico flexu tegeretur exercitus omnis in Tipaſæ antiquæ urbis ruinis iuxta
mare conſedit, loco ita opportuno, ut cadentium murorum reliquiæ ad admirationẽ Ro C
manorum operum adhuc extantes, aduerſus Barbarorum audaciã non inutile munimen
tum præberent. Iam mare remiſſioribus fluctibus agebatur, uentíque perflare deſierant,
ac ea erat conſecuta tranquillitas, ut exercitus in naues imponi ac in Europam reportari
commodè poſſe uideretur. Itaq. Cæſar lætis omnibus edixit eſſe nauigandum; eo præſcri
pto ordine, ut primo Itali, deindéque Germani, ac Hiſpani demum, peculiares ipſiſq. no-
tas naues conſcenderent. ſed tot nauibus naufragio ábſumptis, quum onerariæ naues tan
tam militum multitudinem uel anguſtè collocatã capere minimè poſſe cenſerentur, pro-
nunciatum eſt gubernatoribus dominíſq. nauium, ut equos ad unum omnes in mare pro
iicerent, quòd pietate Cæſaris indignum foret, uel generoſos & incõparabiles equos gre
gariorum militum aut deniq. lixarum ſaluti prætuliſſe. Ea res procerum dominorúmq. D
præſertim animos uehementiſſimè perſtrinxit. non priuari enim modo ſe ad belli uſum
ineſtimabili cariſſimarum rerum inſtrumento, ſed militarium equorũ florem, nequaquã
ſuprema neceſſitate, ultro intercidi, & in reliquum tempus extinctis admiſſariis, irrepara
bilem, orbata Hiſpania, præcellentium equorum ſobolem interire prædicabant. Specta-
bantur itaq. cum dolore ac inani miſericordia generoſi & militares equi toto pelago ela-
tis ceruicibus ad proximas quaſq. naues irrita ſpe ſalutis tanquã ad litora contendentes,
quum demum longa defatigatione ſuperati, conſumpto ſpiritu mergerentur. Sed uixdũ
dimidia pars militum conſcenderat, quòd ſcapharum inopia uel cupidè properantibus tar
ditatem attuliſſet, quum Vulturnus & Eurus, aliíq. mox uenti, in orbem conſpirantes, ſe
cundam penè prima uehementiorem tempeſtatem excitarunt. Quo caſu nihil expecta-
tis imperiis una queque nauis ſublato plena milite, ne in ſcopulos adigeretur, eò direxit E
curſum, quò uis ipſa uentorum plenis uelis per alta maria rapiebat. Abiere quidem celeri
ter, è cõſpectu diſiectæ penitus in contrarias regiones, naufragii famam ac penè omniũ in
teritum commemoratione periculi in omnes inſulas ac Italiæ portus deferentes. Sed nec
quæ à multis narrantibus audiui, ſuperata pericula & mirabiles caſus, ſuſceptáq. pro ſalu
te uota in templis deorum immortalium ſuſpenſis imaginibus religioſè perſoluta narra
uerim: quum aſtrictæ breuitatis ſtudio, quo in explicanda grauiſſimarum rerum ueritа-
te in tanto uolumine maximè tenemur, legentibus ad ineptam ingenii gloriam amœna
diuerticula quæſiuiſſe diſpudeat. Eum tamen tempeſtas habuit euentum, ut aliquæ naues
iam plane quaſſatæ, ſenſimque abſorptæ in conſpectu aliarũ perierint: ex alia autẽ prom
ptiores ſcapham occupantes, pereuntium ſociorum teſtamenta ſupremáſque preces ad

A uxores & propinquos retulerint. Sed mirabilem caſum duæ naues Hiſpanis militibus ple
næ ſubierunt; quum in primo curſu reflantibus uentis ad Algerium detortæ magniſque
rimarum hiatibus integros fluctus admittentes fatali in litore deſediſſent. Concurrerat
ad litus Numidarum equitatus ſubſequente Maurorum multitudine, ut electos & deſer-
tos à Fortuna trucidaret. non enim Barbari ſponte ſe dedere paratos, & nihil præter ſalu
tem ſub fide publica poſtulantes recipiebant, ſed expetito ſanguine circumuenire & uul-
nerare magnopere contendebant. Qua feritate atque inſolentia permoti Hiſpani, uirili-
búſque animis indignantes, quòd apud Punicam gentem neque iura humanitatis neque
militiæ leges ualerent, auaritiáque eorum omnis, quæ apud inopes rerum omnium ac
egentes ſumma ſemper eſſe conſueuit, immani crudelitate uinceretur, arma protinus ex
B pediuerunt, denſatóque agmine in orbem pugnantes ad oppidum contenderunt, uſque
adeo conſtanter & fortiter emenſo ſpatio, ut coronam hoſtium multis illatis uulneribus
à fronte ſæpius effringerent, & à lateribus innectos prælongis haſtis egregiè ſummoue
rent. Tum uerò effundentes ſe Turcas appellarunt, & per eos ſi uita incolumi reciperen
tur, Aſanagæ in ſeruitutem ſe dedere nunciarunt; quòd in homine Sardo Chriſtianis or-
to parentibus, & tot præcipuè libertis & familiaribus Hiſpanici nominis ſtipato, neque
humanitatem neque fidem omnino defuturam ſperabant. Ita prodiens Aſanagas præcla-
ro iure uoluntariis ſeruis fidem præſtitit, depulſiſque Numidis ad unum omnes humani-
ter cõſeruauit; quum ſolerti ingenio uel ſemiuir, è tot mancipiis tanti prouentus lucrum,
cum honeſta etiam clementiæ laude coniunctum, ſecus ac Barbari mirum in modum æſti
C maret. Ipſis autem Germanis ea terra marique accepta incommoda, contagioſam penè
peſtem attulerunt, quoniam montani homines & è mediterraneis regionibus ad non cõ
ſpecta ante maria deducti, neque perturbantis nauſeæ, neq. diuturnæ iactationis tormen
ta tolerarent, quod & antea corrupós uiſceribus profluuio laborare cœpiſſent, quum ex
inedia toto eo triduo quo ad Tipaſam eſt deuentum, palmularum bulboſis radicibus &
cepis agreſtibus ueſcerentur, quibus malis & aliquot demum naufragiis effectum eſt, ut
ne tertia quidem eorum pars incolumis in Germaniam redierit. Sed unius magnæ nauis
longè duriſſimus euentus omnium funeſtos caſus miſerabili calamitatis exitu ſuperauit.
Hæc enim quum in ea quadringenti fermè omnis generis milites ueherentur, inuſitatis
atque diuerſis erroribus ita mediterranei maris ſinus atque inſulas omnes circumiuit, ut
D quum portus appeteret, noua ſemper uentorum cõmutatione, è conſpectu ipſóque limi
ne tutiſſimarum ſtationum ac urbium raperetur, hominéſque paulatim conſumptis edu-
liis fame tabeſcentes, ad inſolitam in uiuis corporibus maciem oráq. lurida peruenirent.
Poſt quinquageſimum autem diem, quum ſerò admodum nauis exoptatam terram atti-
giſſet, alimentiſque ſe milites refouere contenderent, neque ullis omnino cibis ueluti iam
extincto colore proficerent, pauciſſimis diebus ad unum fermè omnes alius alio celeriùs
aut tardiùs omnino perierunt. Cæterum Cæſar, obteſtante Auria atq. imperante, inuale
ſcentem procellã effugiens, cum roſtratarum claſſe prætervectus Africæ litora ad orien-
tem in Holcachitem ſinũ ſe intulit; in quo ſita eſt Buzia, antiquitus Vzicatha Ptolemæo
dicta, quã ſuo loco ab Hiſpanis duce Nauarro manu captam atque direptam fuiſſe memo
rauimus. Caſtellum tribus munitum turribus in ea parte urbis, quæ mari alluitur, pauco-
E rum Hiſpanorũ præſidio tenebatur, urbs autem ipſa paulo antè gymnaſio & nundinis ac
Horucii Barbaruſſæ, qui dextrã ibi manũ tormenti ictu abreptã reliquit, calamitate perce
lebris, ab ea clade deletis incolis penè tota perierat. Nec Hiſpani plus ſuburbani agri poſ
ſidebant, quã quantũ tormentis & armis aduerſus obſidentes Numidas tuerentur. In præ
ſidio autẽ perexiguus omnino cõmeatus eſt repertus, ſed maioris minoriſq. pecoris nõ in
grata quãquã tenuis copia uiros inſignes recreauit. Quũ uerò in maximã ſpẽ cõmeatus
deueniſſet Cæſar, quòd Liguſtica nauis, cognomento Furnaria, cõmeatu onuſta lætis om
nibus in cõſpectum ſe dediſſet, tẽpeſtas inualuit, naviſq. arantibus uada anchoris, in litus
ad naufragiũ eiecta eſt. Ita tamen, ut eiectitiis & ſalſa alluuione ſemicorruptis rerũ penè
omniũ cibariis, excipiente ea cõfeſtim nauali turba, creſcentem inopiã opportunè ſuble
uaret. Interea Cæſar quũ plures iam dies inflato mari, ac alternãtibus uentis cõturbato, in

multa idoneæ ad nauigãdum tempeſtatis expectatione ſubſtitiſſet,& ſpe noui cõmeatus A
omnino decideret,nec habitæ ſupplicationes uotáq. ſuſcepta diuorum iracundiam miti-
garent,Siculas duce Gonzaga Rhodiáſq.triremes ab ſe dimiſit. Boreas enim in Corum
ſe uerterat,præbebátq. ſpem ad experiendam mari & fluctibus Fortunam, omni cuncta-
tione tutiorem,ita quãquam turbulenta fœlici tamen nauigatione,in Vticæ portum, qui
Farinas hodie uocatur,celerrimè delatæ ſunt,ibique præſtò affuit Muleaſſes rex Tuneta
nus,Gonzagámq. plurimum exoptatis eſculentarum rerũ muneribus liberaliter adiuuit.
atque inde demum incolumes ad unam omnes Drepanum traiecerunt.Nec multo pòſt,
à Cucchio mõtanorum Pœnorum regulo legati ad Cæſarem uenerunt intra paucos dies
commeatum affatim & magna item auxilia aduerſus Turcas pollicentes, ſed eos Cæſar
Punicæ fidei liberalitatíque diffiſus amicæ uoluntatis ac officii nomine pecunia donatos B
remiſit;quæ legatio demum euulgata per Barbaros magno incõmodo paucos pòſt men-
ſes regulo ceſſit.nam tanquam amicus Chriſtiani nominis Punicique hoſtis ab Aſanaga
regno fuit expulſus. Iam defatigatis planè uentis uſq. adeo reſederant tempeſtates ut ma
re ſedatum atque tractabile uideretur,& periti nautæ cum metu periculorum imminen-
tium,tum præteritorum tedio nauigationi ſe committere minimè dubitarant.Diſputaba
tur omnibus prope horis in concilio nauarchorum, ſententiíſque dictis quum alii in Sar
diniam aut Corſicam,aliique eodem lecto Africæ litore, & tutiore curſu Siciliam peten
dam eſſe dicerent. Tandem aſpirantibus Euris Cæſar ad Baleares curſum direxit, diuæ
etiam Catharinæ maligno ſydere tranquillam nactus tempeſtatem, atque inde demum
ad nouæ Carthaginis portum appulit,tantis acceptis detrimentis ſeipſo uel admiratione C
ſuorum uel inimicorum iudicio planè maior & auguſtior;quum duriſſimis terra maríque
iniquæ ſortis caſibus inuicto ſemper animo conflictatus,ſuæ propriæ,nec ulli ducum aut
militum communicatæ laudis triumphum de deuicta Fortuna reportaſſe uideretur.

PAVLI

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXI.

INDVCIIS Rinconis atque Fregoſii morte ſublatis, Frauciſcus
nti maximè decuit, longa pacis expectationė deceptus, ſuæ dignita
tis eſſe ſtatuebat quamprimum ulciſci iniurias, ac uno tempore
ſummiſque opibus, non modo Subalpinis oppidis in Italia, ſed ipſis
B quoque citerioris Hiſpaniæ, Belgarúmque finibus arma inferre,
neque prius abſiſtere incœpto, quàm honeſta pactione Ciſalpinæ
Galliæ imperio potiretur, aut poſtremo ſuperatus & Galliæ exu-
tus regno in eadem aduerſa belli Fortuna concideret. Omnes
enim ineundæ concordiæ cogitationes abiecerat, quum præclaris admodum coniectu-
ris, Cæſaris ingenium ſtabili decreto, ab ea rerum compoſitione, que Mediolanum eripe-
ret, penitus auerſum eſſe deprehendiſſet, graui quidem incommodo ac infamia Annei
Memorantii magiſtri equitum, cuius conſiliis, ut aliqui dicebant, parum ſynceris, ſe to-
tum rex adapertus, nec de æquitate Cæſaris deſperans, traducendum fallendúmq. tradi-
derat. Ille enim induciarum author, & experitæ pacis interpres, quum ſumma gratia in-
C temperanter abuteretur, ex ſermone Cæſaris ad regem cuncta ſecunda ac exoptata retu-
lerat; ſiue id ex fide colloqui crederet, ſiue publico Galliæ commodo mentitus; quòd ea
toties funeſto euentu damnata belli cauſa aliquando deſerenda uideretur; poſtquam Frã
ciſcum ab occulto fato Cæſari minimè parem, tot bellorum exitu, Fortuna iudicaſſet.
Sed Galli proceres adduci non poterant, ut quicquam à Cæſare de reddendo Mediola-
no prolixè uel liberaliter promiſſum exiſtimarent; quum nihil ab eius ore niſi graue ac in
ſigni ſobrietate definitum excidere conſueſſet. Dicebant enim Memorantium conci-
liaſſe ſibi Cæſarem parum fidelibus officiis; idque unum non occulto aſtu contendere, ut
regem decoris auidum, iuſtáque ob id & neceſſaria arma meditantem, ad turpe exitialé-
que otium deuocaret, certáque ſubinde indoles, & innata uis bellica filiorum regis, ſubla
D tis armis deſidiæ & uoluptatibus eneruanda proderetur. Eo modo, qui militiæ atque au-
læ maximis honoribus potens totum regem unus occuparet, diutiſſimè regnaturũ. Itaq.
rex priuato iudicio conuictum, & publicam inuidiam ægrè ſuſtinentem, in Centeliam uil
lam manentibus honorum titulis relegat; eam ipſe in Bellouacis regio ſumptu ad ma-
ximæ Fortunæ uoluptarios receſſus extruxerat. Nec quiſquam omnium repertus eſt,
qui ruenti opem ferret; quòd non modo filios regis & proceres, qui facilè ubi ex tuto no
cendi locum aduerſæ ſortis caſus oſtendit, uel leuis contumeliæ meminiſſe decorum
exiſtimant, ſed illuſtres quoque aulæ fœminas inexorabili uindictæ libidine gaudentes,
propenſiſſimo in eas rege uariis offenſionibus alienaſſet, uſque adeo, ut eum Ludouici un
decimi graui exemplo, qui Aloyſium Lucemburgum capite puniuiſſet, tollendum cen
ſerent. quoniam eo damnato inuidioſum illud ſummæ equitum præfecturæ nomen tol
E leretur; quod propter nimiam, ob idque ſanis regibus ſuſpectam poteſtatem, non teme-
re antiquatam, ſtruendæ ambitioſi hominis potentiæ reuixiſſet. Sed Franciſcus in omni
re clementiæ laudem quærens, mitiſſimo pœnæ genere contentus fuit. Cur enim rex ge-
neroſus uel ingratum & inuiſum acerbius uulneraret? Cur deniq. Solymani Barbari prin
cipis ſæuitiam imitaretur? qui Habraimum pari ſuſpectæ fidei nomine, pariq. odio mulie
bri, ac hiſdem ingenii moribus & immenſæ gratiæ Fortuna Anneo ſimilem occidiſſet?
Cur deniq. uel magna delicta ſpectatis uirtutibus minora non duceret, in eo præſertim,
qui ſecum ab adoleſcentia familiariter educatus, uigilantia, ſobrietate, induſtria, militari-
que laude cæteris Gallorum ducibus ſuperior haberetur? Amoto Memorantio rex ipſe
conſiliorum omnium ſummam præparato animo ad gerendum bellum ſibi deſumit, gra
uiſſimarum rerum literas ſub breui ac ob id fallaci compendio offerri ſolitas, intenta cu

ra perlegit,ſuóque fretus ingenio reſponſa notariis dictat , ærarii rationes excuſſis quæ- A
ſtoribus diligenter ioſpicit,io omoiq. obeundo muoere oooa diligeotia nouóque labore ueteris incuriæ nomen emeodat. Eo tempore Langeus, qui Taurioo Gallicíſq. præſidiis io Italia præerat,ſoletti ingeoio dabat operam,ut decreti belli conſilia tegereotur. Si qua enim controoerſia cum Cæſarianis de finibus ac iniuriis oriretur,compreſſis ſuorum armis,per legatos apud Alfonſum Vaſtium de iure militari ex præſcriptis conditionibus diſputabat. Ita induciarum imaginem ſuſteotare conabatur,ot quum occaſio rei beoe gerendæ adeſſet in hoſtem improuiſa arma proferreotur. Nam ſtatim à Rinconis atque Fregoſii cæde nehementer fuerat ioteotus ſollicitandis ad defectionem oppidis , quæ hoſtium præſidio teoerentur;ioclinatis multorũ animis ad mutandam fidem,quum æſtiuis ac hybernis Cæſarianorum militum ad extremam redacti inopiam,mitiora omnia apud Gal- B
los futura exiſtimareot. Sed Alexandriæ detecta proditio iocertam adhuc ioduciarum fidem exoluit,& deprehenſi cum literis ſpeculatores ſuſpecta utrioq. conſilia atque arma reddideraot;quibus de caoſis Daualus nouas cohortes cõſcripſit,ut maiore præſidio propinqua hoſti oppida confirmaret,dubiæ iocolarum fidei parum credens , & ſæpe inſidias à Langeo ſuſpectans,quẽ contra Gallorum morem eruditis pacis bellíque artibus ioſtructum,ingenio ſemper excubanti paratóque oon temere cauendum intelligebat. Quina utrioq. oppida,quæ gerendo bello maximè opportuna didiceraot, paribus præſidiis tuebantur;regii Taurinum &in proximo Montemcaleriom deſcenſu regis ab Alpibus interceptum,Sabinianum item,Penarolúmque & cinctum palude Varulengum; Cæſariani autem,præter Aſtam coloniam & Vercellas urbes, Vulpianum Taurini ceruicibus impo- C
ſitum, Foſſaoum item,Feliciom Antooii Lenæ operum ſupremum,& Cherium & Claraſcum & Albam,quæ ab initio belli oequaquã temere à Gallis occupata,ſed neq . fortiter demum aut fœliciter defenſa,Daualum magna ui terrefactis ſuperatíſque præſidiis recepiſſe docuimus. Minora porrò oppida,uti incluſa certis limitibus,quos induciæ in mutuos conſenſus aotea præſcripſiſſent,raro aut certè nullo ſtabili milite tenebantur, quòd ea uel una incolarũ fide & domeſtico præſidio ſatis cuſtodita exiſtimarant.Claraſcum cũ tribus cohortibus aláque una Cremonenſi tueodum ſuſceperat Hieronymus Sangrius Neapolitanus. Is à Daualo per literas monitus,ut ab hoſtium inſidiis diligenter caueret, uigilias circuibat,& præſidia idoneis locis collocabat;ſed qoom militum aoimis propter rei frumentariæ caoſam minus propenſis uteretur, Galli intempeſta nocte à tribus ſimul D
partibus adorti,ſcalis oppidum cœperunt,ab eo loco quo Centalius Allobrox aſcẽderat, nam ab ea parte,qua à Daualo quaſſatum expugnatúmq. oppidum diximus , Vaſconum cohortes fortiter repulſæ fuerant, & Blandratus excitatis hoſtium cuſtodiis irrito conatu ad portam hæſerat. Quum irrumpentium Gallorum clamor audiretur , Sangrius qui in medio foro ſubmittendis quo periculum uocaret præſidiis aliquandiu conſtiterat, deſperatis rebus in arcem ſe recepit, milites dimidia ex parte capti ſunt , reliqua manus ut profugeret, ex muro occupatis hoſtibus ſe demiſit. Fuere qui putarent non defuiſſe occultæ perfidiæ ſuſpicionem his manipulis,qui nullo prope accepto uulnere ſtationis locũ negligentia & metu reliquiſſeot, Cæterũ biduo pòſt Sangrius,quòd nullum antea cõmeatũ pararat,quãquã iumenta aliquot onuſta cibariis ſub præſidio Tanarum uado traicieotia, quæ Pyrrhus ſubmittebat,in proximo ſpectarentur, certa pactione,ut inde ſaluis rebus & E
duobus tormentis abiret,arcem reliquit. Sed alia Gallorũ manus,quæ eadem nocte ad tẽtandã Albam cõteoderat,diſſimili euentu audaciæ ac diligeotiæ ſuæ periculũ fecit. adorta ſiquidẽ urbis muros,eximia Franciſci Landriani cohortiũ,quæ intentæ excubabãt,uirtute depulſa eſt; Albanis incredibili ſtudio atq. animo propugnãtibus,adhortaote præſertim pro ſalute patriæ decertaotes eorũ antiſtite Hierooymo Vida, poëta celeberrimo. Sub id quoq. tẽpus, duce Ludouico Birago quatuor Gallorũ turmæ,quæ ſclopettarios celeritatis cauſa in equis cõſeſſores acceperant, Varulengo ad oppidum Verucã, quod Pado imminet,profectæ,alam, quum Epirota dux Zucerus abeſſet, negligenter æſtiuantem oppreſſerunt. His rebus cognitis Daualus, quòd Gallorum conſilia iam planè abruptis induciis ad gerendum bellum uerterentur, imperata urbibus pecunia Germanorum co

hortes

A hortes mercede conducit, ex Inſubrum iuuentute delectum babet, profectúſque Medio-
lano ultra Padum ad ueteres copias contendit; eius aduentu permoti Galli io eadem op-
pida, in queis æſtiuarant, maturè coocelſeruot. Ipſe autem deductis & coactis in unum
omnibus ferè præſidiis in minora oppida impetum facit, quoniam Claraſcum ualido ui-
gilantique tutum præſidio non niſi magnis copiis magnóque apparatu expugnari poſſe di
dicerat. Itaque celeri curſu ad duodecim oppida in poteſtatem ſunt redacta; in queis fue-
re Villanona, Raconiſium, Carmagnola, Caramanum, quorum acceſſione Daualus ta-
metſi Gallorum audaciam abundè compreſſerat, nequaquam tamen Claraſchi amiſſi ia-
cturam uel captis tot oppidis æquaſſe uidebatur. At Franciſcus, qui antè initium renoua
ti io Italia belli cuncta, quæ loogo grauiſſimóq. ſuſcepto certamini abundè ſufficerent, in-
B exhauſtis ad id Galliæ opibus, inſigni cura cõpararat, inferendi belli munia liberis diſper-
tit, peritóſq. rei militaris duces, qui ætatem conſilio mauúq. regerent, attribuit. Generoſi
etenim iuuenes matura iam indole ætatéq. florentes unum illud ingentibus animis, quod
tantæ Fortunæ deerat, bellicum decus quærebant, nec eorum alacritati nobilíque uoto
rex deerat; utpote qui tenero gaudio perfuſus, præclara cupientes emittere & famæ
oſtentare percuperet. Henricus tacito ingenio, pallida facie, grauibúſque oculis, mater-
ni aui ſpiritus gerebat. Carolus uerò patri ſimilior, fulgore roſei uultus, uigoréque libera
lis animi ac eruditis apertiſq. moribus amari, quàm metui malle uidebatur. Hic Belgarũ
fines inuadendos deſumpſit, illi Hiſpania citerior decreta eſt. ſed huius cooſilii famam ſi
lentio compreſſam uolebant, ut ſimulatiooe Italici belli deceptus Cæſar, & Daualus am
C biguo diſtractus metu, ubi opus foret, periculúmque uocaret, nequaquam maturè expedi
tis præſidiis occurrerent. Henricus enim quum citra Rhodanum milites cogeret, in Ita-
liam per Cottias Alpes tranſituri ſpeciem præbebat. Interea Belgarom fines diuerſis &
repentinis Gallorum incurſionibus uexabantur. incumbebat eoim è Morinis Artheſiæ
prouinciæ Vandomius adoleſcens, ad quem certo ſtirpis ordioe, ſi Franciſci ſoboles in-
teriret, Galliæ regnum redibat. Is adiuncto ſibi Obieſio, totius regionis equitum præfe-
cto, magnum terrorem adapertis hoſtium uicis intulerat. Fortéque dum Teruannam ur-
bem, Britãnico bello claram, commeatu & nouo item præſidio muniret, Belgarum equi
tum alam profligarat. Ea erat Hadriani Beureni, aulæ Cæſaris magiſtri, cuius imperio
eius tractus præſidia regebantur. Carolus autem Aurelianus cuî aderat Claudius Guiſius
D Lotboringiæ reguli frater, de Germanis Lutheranæ factionis nobili uictoria clarus, ſupe
rato Moſa flumine ad Lucemburgum Leucorum olim orbem penetrarat. Ea regio ab ur
be metropoli nomen ducit, pertinetq. ad Arduennam ſyluam, atque binc ad Eburones
& illinc ad Treuirorum fines extenditur. Nec Lucemburgeoſes ualido ac improuiſo ho-
ſti diu reſtiterunt, quin ſe dederent, quòd eæ copiæ, quæ à Maria Cæſaris ſorore cogeban
tur, nondum aduenerant, & tantus erat apud gentem nequaquam pro uetere gloria belli
ſatis peritam urgentium Gallorum metus, ut mutare fidem, quã belli clades ſubire mal
lent. Ita nullum ferè oppidum fuit, quod Aurelianum adapertis portis non reciperet, præ
ter unũ Enuoſium, quod præalta foſſa latóq. muro, & à tertia fere parte paluſtri aditu mu
nitum Germani milites præſidio impoſitò tuebantur. Sed Aurelianus nihil earum rerum
difficultate deterritus, magna ui oppugnare cœpit, quaſſatúſque aliquandiu murus eſt,
E & repetito militum conatu fortiter tentatus: egregiè repugnante Germano milite, ita ut
oppugnatio alacriter cœpta, quum opinione durior ac aſperior euaderet, militúmque ui
res ac animos hebetaret, omittenda uideretur. Id cõſilium iuuenis dedecoris metu & ſpe
laudis adductus non probabat, uel ſuadente Guiſio, & patre rege per literas reuocante.
Is enim ſecundis aduerſiſque rerum ſuarum exemplis dux peritus, & uetus miles, filium
monebat, ut pertinaciæ, quæ exitiali inſaniæ eſſet perſimilis, finem imponeret, nec ſe lon
gius à rationis finibus cæca cupiditate abduci pateretur. Fortunam enim, quæ eius belli
initiis & mediis benignè cumulatéque fauerit, æquo animo ferendam eſſe, etiamſi con-
uerſa nequaquam poſtremis ſucceſsibus arrideat. Itaque abſcedere iocœpto turpe ratus,
locum mutare, & in tumulum tormenta transferre cooſtituit; quibus ſingulari militum
ſtudio laboréque ſubuectis, tanta ui propugnacula deiecta, defenſoribúſque nudata ſunt,

ut perculſis metu oppidanis Germani mercennarii milites, pacti ut ſibi ſub uexillis abire A
liceret, atque omnium Fortunæ incolumes præſtarentur, deditionem fecerint. Eo ſuc-
ceſſu Aurelianus magnopere lætatus, cum Germano milite liberaliter egit, oppidanos
uero ad ſpem immunitatis excitatos in fidem recepit; ſumma quoque cura adhibita, ne
Gniſio docente ac adminiſtrante oppidum nouis adiectis operibus inexpugnabile redde
retur. Dum hæc ad Lucemburgum fierent, Guilermus quoque Cleuenſis regulus, Marti
no Roſſenio duce, in Brabantia bellum excitabat. Is enim, uti ſupra retulimus, cum à Cæ
ſare tum nimis duro ſeueróque, ut Gheldriæ princeps appellaretur impetrare nequiuiſ-
ſet, ad Franciſcum in Galliam ſe contulerat, percuſſóque ſolenni fœdere, ei Franciſcus
ſororis filiam, ex Henrico rege Nauarræ ſuſceptam deſponderat, ut geminata propinqui
tate quàm arctiſsimè iungeretur. Ludouicus enim Franciſci ſocer, eius nominis rex Gal B
liæ duodecimus, ex magna Cleuenſis amita natus erat: ab hac affinitate ſocietatéque ma-
ximi regis Guilermus in ſpem ueniebat, ut Gheldriam, quæ ſibi ex Caroli auunculi te-
ſtamento in hæreditatem obueniſſet, uel non ferente Cæſare facilè tueretur, atq. eo qui
dem fœlicius quòd ei fœderi ſocius abſcriptus erat Daciæ atque Noruegiæ rex Chriſtia-
nus, qui Chriſtierno propter nefariam eius crudelitatem impióſque mores in carcerem
ad uitæ exitum coniecto opportunè ſucceſſerat. Huius erant ditionis Cymbri in Cherſo
neſo continentis ſiti (eos indigenæ Holſatios & Dauos uocant) terribiles quondam Ro
manis, ſed bina cæde Marianiſque uictoriis deleti, hoc demum ſæculo celebres eſſe deſie
runt. Promittebat Chriſtianus, mutua ope tuendis regnis armatum equitatum armatáſ-
que fortiſsimarum gentium legiones, & quam magno uſui futuram crederent, ualidam C
claſſem, quæ ſecundum Friſiorum & Batauorum littora duceretur. In intimo enim ſinu
eius peninſulæ in Gothicum pelagus excurrentis, Lubecum, portu nobile emporium, in-
numerabilibus mercatorum nauigiis frequentatur. Inde ſiquidem ad Gothorum & Sue-
corum regna, per inſulas urbibus refertas, uaſto maris anfractu, Liuoniæ Sarmatiæque,
& poſtremo Moſcouiæ quoq. littora claſsibus petuntur. Fauebat Cæſar damnatæ Chri-
ſtierni cauſæ: quanquam hominem rabidæ feræ perſimilem, ac ideò caueæ incluſum ode
rat, hortabatúrque Federicum Palatinum, illis tranſmarinis imperiis ab eximia uirtute
digniſsimum, ut ingenti animo ea regna capeſſeret, quæ ſibi certa uxoris hæreditate pro
uenirent. duxerat enim Palatinus Chriſtierni filiam, ex matertera Cæſaris genitam. Pro-
pterea nouus rex Chriſtianus firmando regno adaugendiſq. opibus nouas amicitias no- D
uáſque ſocietates ſibi ineundas exiſtimabat. His conſtitutis rebus, ac animo ad bellum pa
rato, Cleuenſis cum regia pecunia domum reuerſus per Roſſenium è Menapiis atque Si
cambris lectiſsimas copias coëgit. Erat enim celebre gratúmque militibus Roſſenii no-
men, quòd dux uetus & impiger prædæque auidus, cuncta ea uel aſpera factu quæ aſtu-
to grauique ingenio ſecum agitaret, manu fortiter atque fœliciter conficere conſueſſet.
Excitari ſiquidem uetus diſciplina uidebatur Frãciſci Cechingi, cuius memoria apud ue
teranos rapinis aſſuetos adhuc erat inſignis: quum ille, uti ſuo loco docuimus, in ſumma
licentia & latrociniorum impunitate, ad corroborandam infamis militiæ diſciplinam
exactæ ſeueritatis leges inueniſſet. Propterea plerique etiam nobiles, qui inueterata ma-
iorum conſuetudine ſeſe clientéſque ſuos latrociniis alere nequaquam turpe ducunt,
ad Roſſenii ſigna auidiſsimè confluebant. Nec erat quiſquam, qui uel belli cauſam, uel E
omnino quo duceretur ſciſcitando perquireret, cuncta enim ad uictoriam ac opimam
prædam diligentiſsimè prouiſa milites putare, nihil fore inuium arbitrari, ac eos deniq.
iure optimo hoſtes cenſere, aduerſus quos dux ipſe uexilla uel incertis auſpiciis explica-
ret. At regina Cæſaris ſoror, quæ Belgis præerat, ubi fama perlatum eſt à Roſſenio tot
copias cogi, ad Guilermum legatos mittit, qui eius animum explorent, coactiq. in ipſius
finibus tanti exercitus cauſam perquirant, ille ambigua reſpondet; putare ſcilicet eam mi
litum manum ab initio, ut contra Turcas duceretur, à uariis ducibus conductam, ac ideò
finibus exceſſuram, ipſi porrò nihil opus eſſe copiis, cum undique bona pace cum finiti-
mis uteretur. Populis autem ad arma natis liberam ſemper fuiſſe poteſtatem eorum auſpi-
cia ſequi, quorum uel occultato nomine ſtipendia præberentur. Nec multo pòſt Roſſe-
nius,

A nius,motis caſtris in Eburones,ad Legionem clariſsimā urbem,quam hodie Leodium uo
cant, iter intendit , ut conſilium aliè conceptum compreſſúmque ſilentio diuerſi itineris
ſimulatione tegeretur. Ad immenſas enim opes Antuerpiæ urbis tacitus anhelabat,neq.
arduum rebatur opulentiſsimo totius occidentis emporio potiri, ſi populos, qui iampri-
dem à patrum memoria finitis bellis pingui otio & mercaturæ ſtudiis dediti nunquam
arma , niſi in ipſis ſpectaculis induiſſent,imparatos & nihil hoſtile timentes improuiſus
inuaderet. Petebat ab Eburonibus,ut ſibi in Galliam copias ducenti tranſitus daretur.
At illi armatis externorum copiis ſponte iter, commeatúmq. præbere, ex dignitate eius
gentis eſſe pernegabant,cuius ampliſsima urbs & nomen & claritatem ex calamitate Ro
manæ legionis integra adhuc bellicæ uirtutis gloria retineret. Itaque Roſſenius,quòd à
B uetere propoſito diſcedere nolebat,in læuam iter flectens,ad Moſam ſingulari celeritate
contendit , repudiatis humilioribus uadis,ut Brabantinorum cuſtodiæ fallerentur:nam
regina uirilis animi mulier atque æmula fraternæ uirtutis, quot potuit equitum præſidia
& ſubitarias item cohortes irrupturo hoſti periculoſis in locis obiecerat,quibus rebus ſo
lerti coniectura proſpectis ac exploratis, Roſſenius ad Rauaſtenium pertendens lintres
atque nauiculas nactus flumen traiecit,populatúſque Toxandriam regionem, tantum to
ti ferè Brabantiæ terrorem intulit, ut pagis fortuniſq. relictis & diſperſis pecoribus agre
ſtes in munitiora oppida confugerent , ac urbes quoque ipſæ inuſitato pauore comple-
rentur. Eo modo , qui ſine maleficio ierat, direptis ac incenſis pluribus uicis capta aut in
miſerabilem fugam coniecta magna hominum multitudine , ad Roiam inſigne oppidū
C peruenit,quo capto direptóque ad Verembecium & Horſcotum progreſſus,atque inde
paſsim uaſtabundus per Berliam deſcendens, ad Hoſtratum caſtra promouit. Id eſt oppi
dum inter Belgas arcis ac mœnium ſtructura domorúmque elegantia,& denique rerum
omnium amœnitate pulcherrimum : in id ingens fœminarum & puerorum turba con-
fugerat ; multi quoque nobiles undique cariſsimarum rerum ſarcinas comportarant, ſed
quod magnopere depoſcebat Roſſenius, in eo magna uis pilarum & tormentarii pulue-
ris ſeruabatur ; qua una re plurimum indigeret ad expugnandam Antuerpiam,id enim
in uoto erat,idque unum ad ſuſceptæ expeditionis finem explendis infinita præda militi-
bus antè omnia petebatur. Hoſtratēſes præſentis inſtructíq. exercitus minis territi (omni
bus enim cædem atq. ignem tectis,ni extemplò ſe dederent , ſæuus hoſtis truculenta uo
D ce denunciabat) deſperata defenſione animos ad maturandam deditionem inclinarunt,
atque ita quum fœminarum ac imbellium deprecationes fortium uirorum conſiliis offi-
cerent, danti fidem Roſſenio portas aperuerunt, nec in latronum duce præclara defuit
fides , nemine enim uiolato nihil ademptum eſt, præter ea quæ in ipſa deditionis con-
ditione poſtularat , ſulphurei ſcilicet pulueris cados centum , pluréſque item ferreas
pilas, & quatuor tormenta muralia, hæc enim ad expugnandas urbes circunferendúm-
que terrorem magnopere pertinebant. Quum ad Hoſtratum milites pleniſsimi oppi-
di copiis recrearet Roſſenius , per exploratores didicit Renatum Aurantium , Nanſoi
filium, ſummæ inter Belgas potentiæ iuuenem, Breda paterno nobili oppido cum uali-
dis copiis exiiſſe,ea mente,ut Antuerpienſibus auxilio accurrens hoſtium aduentum cele
ritate præueniret, iam enim Roſſenii conſilia non inanibus coniecturis noſcebantur, o-
E mnéſque uni præſertim Antuerpiæ, Ambuaritorum olim coloniæ, cauēdum putabant :
qua urbe defenſa gentium omnium fortunæ ſeruarentur, neglecta uerò & perdita , reli-
quæ Belgarum ciuitates eandem ſummæ calamitatis cladem ſubirent. Neceſſe erat utriq.
diuerſa & pari propè uia Antuerpiam contendenti, Briſcotum petere, quod erat Caſtel-
lum ſeptem milium ſpatio urbi propinquum, ad id uiæ militares in unum coibant. Roſſe
nius expediti & durati in armis exercitus ſtudio & diligentia fœliciter uſus, ut hoſtibus
iter præcideret, ea celeritate præcurrit, ut Aurantiani magna ex parte tyrones , uti ad la-
borem ſolémque ferendum inſoliti, uix tres pòſt horas pari emenſo itineris ſpatio perue-
nerint. Erat antè Briſcotum lata planities, Roſſenio minimè opportuna tendendis inſi-
diis, quòd arboribus tumuliſque careret ; is enim adoleſcentem pugnæ auidum, & nihil
præter alacritatem pugnacis animi ad conferendas manus afferentem, quonam aſtu eli-

ceret & circunuenire poſſet intentiſsimè cogitabat. Igitur inepta ad id, quod perfici poſ- A
ſet, regionis ſolique natura commentum, nouitate mirabile, à ſolerti ingenio deſumit.
Legiones enim toto campo pronis pectoribus procumbere iubet, & equitatum, cui præ-
erat Loogaualles ipſius Cleuenſis equitum magiſter, ad aduerſam caſtelli partem diligen
ter occultat; duabus tantum turmis uia militari præmiſsis, aláque demum una grauis ac
maturæ conſtituta inter ratas ac humiles arbuſculas, quæ ſub oppido ad amœnitatem cō
ſitæ ocioſis tenuem umbram parabant. Ductabat Belgas equites uir impiger, nomine Li
bertus: is haud magno ſpatio antè peditatum prouectus quum raram & exiguam apud
hoſtes equitum manum ac inter arbuſculas non multos equites & pedites uerſari conſpi-
ceret, antecurſores tantum aduenisſe, grauioráque agmina tardius ſequi ratus, & profli-
gari poſſe paucos, & caſtellū præoccupari facilè iudicauit. Nec mora à pluribus res ipſa B
uti conſpecta indicatáque fuerat, ad Auranium defertur. Is cohortes ad properandum
cohortationibus incitabat, miro autem aſſenſu Liberti conſiliū probatur: nec ille ſibi ullā
omnino moram affert, quin extemplò galeatis equitibus ad inuadendos hoſtes procur-
rat. At Roſſeniani primum impetum fortiter excipiunt, ſed mox, uti fuerat imperatum,
dant terga tanquā impares, cæterū in fugā coniectis extemplò fert opē ala grauis arma-
turæ, quæ inter arbores cōſtiterat, æditúrq. inſignis pugna; creſcentibus uerò Belgis Roſ
ſeniani partim conſilio, partim neceſsitate atque impetu urgentis hoſtis laxatis habenis
longiſsimè fugiunt, eodémque curſu Belgæ intemperanter terga cædentes ad arbuſculas
pertrahuntur, eas enim Roſſenius haſtatis hoſtium cataphractis magno impedimento
futuras antè prouiderat. Feſtinabat Aurantius cum peditatu, ut uictoriæ equitum intereſ C
ſet: quum dante ſignum Roſſenio legiones ueluti nouo miraculo terra æditæ repente
proſiliunt, attolluntur uexilla, timpana crepitant, & quo maximè terreri hoſtis potuit, ere
ctarum haſtarum ingens ſylua conſpicitur, prodeúntque ſimul cum Longaualle equites
ex inſidiis, & in terga lateráque hoſtium alas recuruant. Tum uerò Belgæ perterriti, ac in
dagine ueluti incluſi, neque uiribus neque animis pares undique profligantur. Libertus
temeritatis dat pœnas & capitur, cohortes ne tentato quidem certamine ad terram arma
proiiciunt. Aurantius ipſe, quum inter confertos hoſtes uerſaretur, erumpente equo fu-
ga elapſus, certum ſuæ cladis nuncium Antuerpiam tulit. Incredibile dictu eſt, quantum
eius aduentus ciuitati per ſe antea metu conſternatæ terrorem attulerit. ex ea enim re
male geſta deſperatis auxiliis plerique ciues ad graues armorum tumultus inſoliti, in ipſis D
cuſtodiis pallentia ora præferebant. Sed reſpublica in conſules egregiè fortes inciderat
Lucium Vrſulum & Nicolaum Schemerium, creatiq. fuerant uirtutis eximiæ præfectus
urbis, dicundiq. iuris prætor, & Marchio ſummus omnium ſignifer, qui darent operam,
ne ullus omnino uel negligentiæ uel exercendæ perfidiæ locus inquilinis aut malis ci-
uibus relinqueretur. Externos enim opifices, genere Sicambros atque Menapios, ad di-
cendum conceptæ erga Cæſarem fidei ſacramentum adegerant, expulſis qui dicere recu
ſaſſent, omnes qui arma ferre poſſent, in cohortes deſcriptos priuatis aut publicis armis
inſtruxerant, ad hæc pomerium cum multa priuatarum ædium ac hortorum ſtrage fue
rat dilatatum, nouúſque agger inſtitutus, ubi uetuſtate collapſa mœnia deſinebant. Quo-
tidie etiam magna uis priuati æris ex domeſticis uaſis ad fabricanda tormenta conflaba-
tur, per ſingulas quoque urbis regiones certam tormentarii pulueris menſuram dietim E
conficiendam uicomagiſtris imperarant, cauerántque ſeuero edicto, ne quiſquam è cu-
ſtodiæ ſtationíſque loco uel in fortuito incendii diſcrimine, uti mos erat, ad reſtinguen-
dum ignem diſcurreret, fraudem enim atque perfidiam ſuſpectantes omnes excitandi
tumultus cauſas accuratè ſuſtulerant, ut ne horæ quidem nocturnis diurniſque officiis ſpa
tia populo nunciantes ullo in loco pulſarentur, edictóque ſublatus eſſet in ſacris turribus
campani æris ſonitus, ne coniuratis ad patrandum facinus ſignum daretur. nam ſuſpectos
aliquot & cogitatæ proditionis ex quæſtione reos cuſtodiæ ad pœnam tradiderant. Sed
tantis cuſtodiis quum urbana multitudo in tanti ambitus urbe minimè ſufficeret, nec uti
imperita bellicarum rerum operum labores atque uigilias alacriter ferret, peregrini mer
catores reipublicæ fortem fidelémque operam nauarunt. Italicorum prima liberalis atq.

promptiſsimi

A promptiſsimi ſtudii laus fuit, in his eminebant Ambroſius Buſtius Inſuber, & Paulinus
Fondrius Lucenſis, qui in Italia ordines duxerant, & tum maximè ad componēdas acies
inſtruendóſque tyrones ſpectata grauíque munere fungebantur, horum æmulatione, Lu
ſitani, Germaníque & item Britanni negotiatores longè ditiſsimi uexilla ſuſtulerant.
Magno quoq. præſidio aderant tres urbanæ ſocietates, quæ antiquitus inſtitutæ per dies
feſtos uoluptatis cauſa militaribus armis exercebantur, quum in certamine ad propoſi-
ta præmia arcubus ligneis ex diſciplina Britannica ſagittarent, alii præpilata ueruta ar-
cuferreis baliſtis emitterent, alii autem ualidioribus ſclopettis uterentur. His forum di-
uiſis excubiis erat attributum, ut inde dubiis in rebus contra hoſtem per teſſeram conſu
lum iuſſu ducerentur. His rebus ad urbis cuſtodiam ſumma conſulum diligentia conſti-
B tutis, ac inter ſpem & metum erecta ciuitate Roſſenius ſine ſuorum uulnere & ſine cæ-
de hoſtium opimam ſpoliis uictoriam conſecutus, ad urbem caſtra promouit. Nec mo-
ra regio more araldus cum mandatis in urbem mittitur: hunc uel arroganter & acerbè
proloquentem ne uerbo quidem uiolare fas eſt. Poſtulat ut in fidem Galliæ Daciæque
regum ſe dedant. Horum auſpiciis Roſſenium multis uictoriis illuſtrem bella gerere,
nec quicquam durius à ciuibus petere, quam iuſiurandū: leges enim illis ac immunitates
ueteris libertatis præclarè & liberaliter adauctas perpetuò incolumes futuras, quòd ſi
uim experiri, quam ſanis conſiliis parere mallent, daturum operam ut prolatis tormen-
tis, immiſſóque ueterano ac inuicto milite funeſtum contumaciæ exitum quammaximè
lugerent. Ad ea conſules grauiſsimè reſponderunt, ciuitatem ea eſſe dignitate atque ea
C uirium exiſtimatione, ut fidem mutare longè turpiſsimum putet; ea uero potentia atque
animi magnitudine, ut latronum immanium caſtra deſpiciat, breuíque iccirco Roſſeniū,
ſi congrederetur mœniáque ſubiret, merito ſupplicio tot ſcelerum pœnas daturum. Ira-
tus itaque Roſſenius frumentarias molas quæ latis rotarum radiis excepto uento uolue-
bantur latè diſiecit. Conſederat ad Donnum uicum, non longè ab urbe, intererántq. fre
quentes ſuburbanæ arbores ita ut proſpectum adimerent, ac earum denſitate caſtra te-
gerentur, quòd è mœnibus, qui in ſtatione erant, uel ad incertos ictus tormenta diſplo-
dere nunquam ceſſarent. Creſcente periculo creſcebat metus ſuſpenſáque ciuitas noctis
euentum expectabat; quum ualde timeret, ne tormenta occultata defenſáque tenebris
ad mœnia proferrentur. Propterea populus metu ſæuus, cum magno pudore conſulum
D & ſummo dolore nobilitatis poſtularat, & quod neceſſe fuit quanquam indignum maie-
ſtate tantæ urbis, etiam impetrarat ut perampla ſacratarum uirginum cœnobia, Carthu-
ſianúmque uenerabile templum, quòd ſubeſſent mœnibus, iniecta flamma delerentur; ne
ædito ob ídque opportuniore tormentis loco potitus hoſtis, tutius ac audacius in oppu-
gnatione uerſaretur. Acciuerant etiam conſules è Flandra regione, quæ eſt ſecundum
Scaldem urbi propinqua circiter duo millia ualidorum agreſtium. Horum turbam, quòd
eſſet inermis, thoracibus, lanceis, atque ſecuribus inſtruxerant, ut populo tot noctium
dierúmque labore atque uigiliis fatigato requies daretur. Nec multò pòſt Roſſenius ab
eo ſingulari externorum & ciuium conſenſu & diligentia, occupandæ urbis conſilio de-
pulſus diſcedere, ne tentata quidem opugnatione, conſtituit. paratiores enim quam an-
tea credidiſſet hoſtium animos, & firmiora præſidia repererat, & tum maximè miraba-
E tur nullum triduo popularem æditum tumultum, nullam obortam ſeditionem, nullúmq.
omnino excitatum incendium. quis enim plebem inopem in tanta urbis opulentia, alie-
næ fœlicitatis inuidam, prædæ appetentem, in fide ac officio permanſuram putaſſet? Sed
eam profectò cladem Fortuna urbis auertit, ferunt enim Roſſenium attonito ſimilem,
pecunia corruptum inuitis & improbantibus cohortium alarúmq. præfectis, de uictoria
nulla ratione deſperaſſe: quum non uno in loco, nondum perfectis aggeribus, ea inuicto
rum militum robora, ad primos impetus in urbem peruaſura crederentur, erant enim ſu
pra duodecim millia delectorū peditum, & armatorum equitum duo millia, nec amplio
rem numerum ſe depoſcere Roſſenius dicebat, ut cum duplo maioribus copiis ad certā
ſpem uictoriæ aperto in campo confligeret. Itaq. diſcedens concrematis miſerabili incen
dio ſuburbanis deliciis, Louanium Grudiorum olim clariſsimam urbem iter intendit.

Nec maleficiis ac incendiis finem imponebant, Ranſto & Duſella oppidis ex itinere direptis, Lira urbe nequaquam tentata, quum prætereuntem Lirenſes emiſsis pluribus tormentis auertiſſent, Louanienſes quoq. & ciuium multitudine, & munitione urbis, & peregrinæ iuuentutis præſidio confirmati, hoſtis aduentum atq. impetum fortiter tulerunt, in eam enim urbem liberalium artium gymnaſio clariſsimam, magna hominũ multitudo cõfluxerat, fama tamen ualuit, ciuiũ primates ſalubri cõſilio, ne patriã in diſcrimen publicæ ſalutis adducerent, ſeſe multo auro à latronũ iniuria redemiſſe. Cæterũ Roſſenio Brabantiæ fines euaſtante Henricus Frãciſci regis filius, ſicuti decretũ erat, Narbona profectus, ad Pyreneos mõtes perrexit, ut Perpennianũ, quod eſt in aduerſis montiũ radicibus occuparet. Id minore cum inuidia peti uidebatur, quod noſtra memoria Gallicæ ditionis fuiſſet. Eam enim urbem à Marco Perpẽna Sertorii percuſſore conditam, Carolum octauum Ferdinando Hiſpaniæ regi tradidiſſe docuimus: quum hic, maioribus ſuis bello ademptam repeteret, ille uerò inuadẽdi Neapolitani regni cupiditate incenſus, in Italiã deferretur, nec eius litis occaſione quicquam hoſtile ab Hiſpania timere uellet. Recepta itaque eſt ab Hiſpano, aut inſani aut certè parum honeſta conditione, quum eius belli ſe ſpectatorem fore, nec ideo Aragoniis gentilibus conſanguineiſque ſuis opem laturum promitteret, & tum fama eſſet, Turpenium quæſtorem infido uenalique ingenio hominem lagenis argenteis moneta aurea repletis corruptum, qui inconſultæ regiæ liberalitatis auctor extitiſſet. Erat Henrico ſpes omnis occupandæ urbis in celeritate poſita, ut priuſquam auxilia conuenirent, inopinantes ac imparatos inuaderet; neq. enim Gallorũ conſilia diu tegi potuerant; ipſo præſertim Alfonſo Daualo ſæpius ad Cæſarem perſcribente, ut Hiſpaniæ finibus caueret, illac enim irrupturos cõpererat, quòd nunquam ei, cũ in omni re ſemper liberali, tum in hac utiliſsima militiæ parte maximè profuſo ad exploranda hoſtium conſilia, uel certiſsimi nuncii uel audaciſsimi ſpeculatores defuiſſent, præoccupare enim officii merita peramplis donis, & larga demũ ſecretaq. manu præmia ſoluere erat ſolitus. Tantus uero quibuſdã Cæſarianæ aulæ proceribus ab elato animo Gallorum inerat contemptus, ut nihil de eorum aduentu credendum putarent, reſponderentq. propterea Daualo, ut de alieno periculo ſolicitus eſſe nollet, ipſéque potius prouideret ne conuerſo ad Italiã hoſte rebus ſuis timere cogeretur. Sed ubi leuis armaturæ equitum ala intra fauces penetrauit, Perpenniano tantus incidit pauor, ut ciues, qui a multis annis pacem colendo arma nunquam induerant, paruos liberos ac uxores & pretioſiora ſupellectilis in munitiora oppida comportarent, & de ſalute magnopere dubitare uiderentur. erat enim murus uetere ſtructura per ſe tenuis & infirmus ad uim tormentorum perferendam, & propugnacula antiquitus aduerſus baliſtas erecta his maximè feneſtris carebant, quibus accedentium ad foſſam hoſtium latera ferirentur. Cæterum Henricus, modicis confectis itineribus parum utiles moras trahens, muniendo firmandóque oppido ſpatium hoſtibus dedit. Expectandas enim Helpetiorum legiones exiſtimabat, quæ ſuperato Rhodano ardentiſsimis ſolibus confectæ tardius ſequebantur, ut tota mole exercitus intra hoſtium fines irrumperet, ut pote qui de celeritate remittere, quam equeſtribus & expeditis cohortibus tantam rem aggredi mallet; ne ſi parum fœlici conatu tentaretur, imminuta dignitate Hiſpanos primo ſucceſſu lætos à concepta formidine ad animi conſtantiam reuocaret, ſed quantum exiſtimationis ac uirium & in omnes etiam caſus certæ ſecuritatis ea cunctatione quærebatur, tantum pulcherrimæ occaſionis ad exploratam uictoriam deperibat, coactis enim in unum copiis Henricus aliquanto ſerius, quam prima conſilia in feſtinatione poſita requirebant, Perpennianum peruenit. Mouerat à Leucata, quod eſt ultimum Galliæ Narbonenſis oppidulum, tranſieratque inter ſtagnum & Pyreneos montes, ut Salſas caſtellum, antiquis Salſulas uocatas euitaret. Petitur enim Hiſpania uia militari inter mare & ſtagnum exaggerata, cui eximiæ munitionis id caſtellum imminet, tanta loci opportunitate, ut inde ſi Hiſpani cuſtodes uelint quemque tormentis acceſſu facilè prohibeant. Id Carolus, Perpennianum fraude ſibi ereptum indignatus, uti memorauimus, interfecta in expugnatione citerioris Hiſpaniæ nobilitate diruerat. Reſecerat ſtatim Ferdinandus, adeóque firmo præſidio munierat, uti Ludouicus

A douicus demum exorto Neapolitano bello id fruſtra uel maximis uiribus oppu-
gnarit, præcurrente Italico equitatu ac obuia in prædam uertente, magnus terror ho-
ſtili prouinciæ eſt illatus, prima ſcilicet excurſione interceptis aliquot illuſtribus fœ-
minis, quæ Perpenniano excedebant, ut in muniiiora caſtella confugerent. Hen-
ricus ad urbem caſtra promouit, perductæque ſunt ſoſſæ ad altitudinem hominis
depreſſæ tortuoſo notóque opere, ut milites à tormentis hoſtium protecti erectis
demum uimineis pluteis tutiſsimè commearent, tormentáque producerent, qui-
bus confectis ad arcem, pinnarum corona, æditioráque propugnacula petebantur;
nec conſiſtendi in muro, & propugnandi hoſtibus poteſtas ſoret. Sed Galli fir-
miora omnia paratioráque, quàm antea putaſſent, apud hoſtes reperiebant. Magno
B enim incommodo Gallis ceſsit, Heluetios expectaſſe, ſecuritatique potius, quàm feſti-
nationi ſtuduiſſe, & quod minus expediret, traxiſſe etiam moras inutiles expediendis
omnis generis commeatibus: nam Gallorum conſuetudine non ad inediam modo uel
opulenter auertendam in hoſtili terra, ſed ad conuiuiorum quoque apparatum à Tolo
ſatibus remotiſque populis uina affatim & ſumptuoſa obſonia petebantur. Inter has igi
tur Gallorum moras Albanus regulus in urbẽ uenerat, & Maciucca, Cerbellionéque
notis in Italia ueteranis, munitioni cuſtodiæque præpoſitis, ad cogendas cohortes Ge-
rundam diſceſſerat. Mendocius quoque caſtris præfectus ad oram urbi proximam ſo-
ciorum naualium egregiam manum, duce Bezerra, uiro impigro, & tormenta cum per
amplo pilarum & ſulphurei pulueris apparatu peropportunè & diligenter aduexerat,
C cõmotáque uniuerſa Hiſpania Cæſar edixerat regulis omnibus, ut quàm maximæ pe-
ditum & equitum copiæ pararentur. Neque Daualo ferendæ opis cura defuit, cum An
drea enim Auria collocutus, ueteranas quatuor Hiſpanorũ cohortes ex Subalpinis præ
ſidiis triremibus in Hiſpaniam aduehendas deduxerat. Legionémque item Germano-
rum unam, quæ onerariis nauibus imponeretur; miſſo etiam Petro Geuarra rei bellicæ
admodum perito, qui inſtruendis regendíſque tyronibus uetere ſuo caſtrorum magi-
ſtri munere in Hiſpania ſungeretur, iniũctúmque fuerat Antonio Auriæ, & Garciæ To
letano, ut cũ Neapolitanis Siculíſque triremibus Africanas cohortes è Sicilia atque
Sardinia in ſupplementum earum, quæ ex præſidiis detractæ eſſent, Sauonam tranſpor
tarent. His cognitis rebus Henricus perplexo tentãtique ſimilis, an oppugnanda urbs
D foret, cum ducibus diſputabat, nondum enim maiora tormẽta protulerat, quibus mœ
nia grauiſsimè quaterentur, aderant antè alios ſummæ auctoritatis Hanebaldus & Briſ
ſaccus, qui peditatui præerat, Paulúſque Rentii Ceritis filius, leuis armaturæ peditũ præ
fectus, & Strampeius genere & regis gratia pernobilis, qui honoris cauſa Heluetiis erat
præpoſitus: quod uir opulentus liberaliter epulando largiendóque auidæ gentis ſtu-
dia promereri poſſe uideretur. Hi ab ipſo ſtatim initio ſententiis inter ſe diſcreparant,
quum Paulus diuerſam muri partem (ea erat à conſpectu arcis remotior) ualidè quaſ-
ſandam non inepta ratione cenſuiſſet. Reliquis Hanebaldo libenter aſſentantibus, cui
minimè decorum foret à ſententia diſceſsiſſe. Fit enim plerunque militiæ, ut duces ua
niſsiſimo iudicii genere deteriora, quæ ſua ſint, conſilia ſequi malint, quàm probare me
E liora, quæ uideant: quòd alienis ingeniis cedere turpiſsimum putent. Itaque tormento
rum magiſtri, ex Hanebaldi conſilio, in decutiendis pinnis nihil omnino profecerant:
quum ex aduerſo Hiſpani & ab arce, & à portæ propugnaculo, pares pilas in ora tormẽ
torum hoſtilium certiſsimis ictibus cõtorſiſſent, rotáſque curruum cum nece proximo
rum opportunè perfregiſſent. Eam enim portam, quæ Elnẽſis dicitur, ita obſtruxerant,
ut antemuralis turricula, ubi pons ligneus ſubductilis erat, multo ceſpite multáque are
na ad altitudinem præaltæ contignationis compleretur, è qua demum tormentis im-
poſitis ac in ſolido collocatis, hoſtium caſtra atque opera peterentur. Acciderat quo-
que, ſed aliquanto maiore ludibrio, quàm damno, ut quum cohortibus, quæ operibus
atque tormentis præſidio erant, tardiùs in ſtatione ſuccederetur, proptereáque ieiuni
in ſextam horam milites ardentiſsimiſque ſolibus peruſti ſenſim ut pranſum iretur lo-
cum tanquam periculo uacuum relinquerent, Maciucca repentinus erumperet, paucos

fugaret, potitúſque tormẽtis, ea ferreis ſtilis in ſpiracula coniectis, ita ut minimè diſplo A
di poſſent, configeret. Sed id patratum facinus abducere etiam tormenta conantibus
nequaquam lætitiæ fuit, ſuperuentu nanque Vaſconum Italicarúmque cohortium Hi-
ſpani intra portam cum cæde compulſi, Briſacco ante alios, uti ducem decuit, uehemen
tiſsimè dimicante, fœlicis audaciæ laudem tardi receptus cruenta pœna æquatam ipſo
rum confeſsione retulerant. His caſibus euenerat, ut nemo eſſet in conſilio, qui diſce-
dendi ſententiam non maximè probaret, adiuuabant rem proclinatam alarum duces,
quòd conſumpto undique pabulo, equi nobiles macie cõfecti cum ſummo dolore equi
tum aridiſsimis in locis interirent. Suberat etiam non occultus pauor: nec temere qui-
dem ex tanto Cæſaris apparatu conceptus. Is enim maturare nunciabatur, & aliquot
iam cohortes ab Albano præmiſſæ (has ueteranus Oliuar ductabat) nullo prohibente B
in urbem peruenerant: quarum acceſsione tantus iam erat Gallorum contemptus ut
pecus ab initio intra urbem receptum, ſub mediocri præſidio in proxima prata, paſtum
emitteretur, integríſque gregibus, fruſtra inſidiante ac inſultante hoſte in urbem redu-
ceretur. Verum id adeo licenter, impunéque facere obſeſſos non diu paſsi ſunt Sanpe-
trius Corſus, & Ioannes Thurinus. Nam conditis in conualle cohortibus Hiſpanos quo
tidiana conſuetudine armentis præſidio audacter prodeuntes, improuiſo acrique impe-
tu adorti, multis interfectis & captis, ipſo ſpectãte Henrico, intra urbem compulerunt,
qui Sanpetrium uirtutis cauſa aureo torque, & cohortem pecunia donauit. Hi quoque
duo præfecti Paulum Rentii filium cum delecta manu equitum excurrentem ad Hel-
nam, quæ Ebura olim fuit, ſecuti Hiſpanos circiter ducentos obſeſsis auxilio uenientes C
in itinere peracri edita pugna deleuerũt; in qua Vicinii Vrſini iuuenis uirtus enituit,
quum ei equus ab hoſte ſuffoſſus fuiſſet. Cæterum Henricus, poſtquam omnia in dies
difficiliora fore proſpexit, abunde officio uotóque ſatisfactum ratus, ſi incolumi exer-
citu in Galliam rediret, Migliis & Hillia oppidis ex itinere direptis ad patrem eſt reuer
ſus. Is ad Volcarum urbem, Monpelerium hodie uocatum, citra Narbonam conſede-
rat, ut ex propinquo communicatis conſiliis in omnem occaſionem ferendæ opis para-
tus adeſſet; porro uenientem & quodam nobili pudore perfuſum, quòd cœptis Fortu-
na defuiſſet, complexus, feſtiuè admonuit, ne fraternæ laudis obtrectatione plus æquo
angeretur, ſi Fortuna cœptis ſuis minus alacriter arriſiſſe uideretur (aderat enim Ca-
rolus rebus proſperè geſtis è Belgis reuocatus) ſatis eum his cœptis claritatis & nomi- D
nis eſſe conſecutum, poſtquam Hiſpaniæ fines euaſtaſſet, rediiſſétque incolumi exerci-
tu, & nullo accepto detrimento: ut in ſecundis demum uotis Fortunam conſtantis ani
mi uirtute ſuperaret. Redeuntibus copiis enata eſt controuerſia iudicii militaris, quum
Hiſpani captarum nobilium fœminarum propinqui, eas ſibi liberaliter reddi poſtula-
rent, negantibus Italis iure belli captas ſinè pretio dimiſſuros. ſuffragabantur Hiſpanis
ipſa ratio humanitatis, & mos antiquus, quòd imbelle genus omni uexatione indignũ
cenſeretur. proderat autem Italis recentis Romanæ cladis exemplum. Cõſtabat enim
non matronas modo, ſed infantes etiam pueros ſumma Hiſpanorum acerbitate multo
auro redemptos fuiſſe. Sed rex apprimè liberalis donatiuum militibus ex merito per
quæſtorem dari iuſsit, excultáſque muneribus fœminas dimiſit. Eadem quoque libera-
litate uſus eſt erga Germanos, quos fluctuante nauigio ad Stechadas è Genua delatos E
Virginius Vrſinus adiiotis triremibus numero fermè trecẽtos cœperat; & eo quidem
maiore clementiæ laude, quoniam Cæſariani multos Subalpino bello captos ad trire
mes atroci cum iniuria relegaſſent. Fuere qui exiſtimarent, inuadendæ Hiſpaniæ con-
ſilium in occulta ſpe uenturæ Turcarum claſsis ab initio fuiſſe collocatum. Barbaruſſa
enim ea æſtate ſe Hiſpaniæ litora uaſtaturum promiſerat. Eo autem in mare noſtrum
prouecto nemini dubium uideri poterat, quin obſeſſis portubus Aurianæ nauigatio-
nes interclusæ tollerentur, Hiſpaniáque duplici petita hoſte uires diſtrahere cogere-
tur. Propterea Henricũ claſsis expectatione ſuſpenſum, neque ab initio maturaſſe iter,
neque demum, quin celeriter ſe reciperet, oppugnandæ urbi hærere noluiſſe; patre iti-
dem reuocante, quum Dexius è Rhodia militia trierarchus ad euocãdam claſſem By-

zantium

zantium miſſus, indéque reuectus Maſsiliam certum negatæ claſsis nuncium retuliſſet.
Quomodo autem ea res, quæ Frãciſco non mediocrem inuidiam apud quoſdam Cæ-
ſarianæ factioni addictos peperiſſe uidetur, Bizantii agitata ſit, operæpretiũ erit expli-
care. Interfecto Rincone Franciſcus Antonium Polinum, qui inſtitutæ legationis mu
nere fungeretur, ad Solymanum miſit. Is erat ex Langæi diſciplina ſobrio, ſolertíque
ingenio, & quod intererat, corpore ad perferendos itinerum labores egregiè ſubacto.
Militabat enim Subalpino bello, legatíque nomine ad Alfonſum Daualum confirman
dis induciis ſæpius ierat: quo ſuſcepto munere, eam excellentis induſtriæ opinio-
nem erat adeptus, ut Daualus prudentiorem eo neminem Gallum ſe nouiſſe teſtare-
tur. Itaque Polinus per deuios tramites Venetias delatus, atque inde enauigato ſinu
B Sibinicum uſque, quod antiquis Sicum celebre oppidum fuit, tranſuerſis itineribus per
Illyricum in Myſiã ad Solymanũ Buda redeũtẽ peruenit. Munera ei allata ſunt, quum
nemini ſine dono ad Barbaros aditus pateat. Fuere operoſæ ſupellectilis, ad uſum or-
namentúmque abaci, argentea uaſa ſexcentorum pondo. Purpuratis uero prætori-
que præfecto, atque item ianitoribus ſericæ omnis generis, aut ex cocco laneæ talares
ueſtes quingentæ. Solymanus perlectis literis, auditiſque mandatis, quum Rinconis ca
ſum grauiter ferre uideretur, Polino promiſit, ſe regi Gallo, iuſta arma propter uiola-
tas inducias aduerſus hoſtem Carolũ paranti, neque mari neque terra, quin opportunè
opem ferret, defuturum; de his autem rebus nihil explicari poſſe apud properãtes; tum
uerò quum Byzantium perueniſſent, purpuratos ad poſtulata ex communi conſilio re
C ſponſuros. Petebat ante omnia, ut claſsis, Hariadeno Barbaruſſa duce, ad oram Prouin
ciæ, excipienda Gallicis portibus futura æſtate mitteretur, peterétque Solymanus à
Venetis, ut cum Gallo rege contra Carolum fœdus percuterent, & ſocia arma in com-
munem omnium hoſtem uerterentur. Non intermiſit ſtudiũ Polinus, quin ſibi ad rem
impetrandam, toto itinere purpuratorum animos ampliorum quoque ſpe munerum
propitios pararet. Quum uerò antè calendas Decembres Byzãtium eſſet peruentum,
Solymanus, quæ antea promiſerat ſe præſtaturum pollicitus, Polino perſuaſit, ut in
Galliam cum literis reuerteretur, atque inde à rege ſuo inferendi belli terminata con-
ſilia referret; interea ſe miſſurũ ad Venetos Iunusbeium, ſæpe antea eo legationis mu-
nere perfunctum, curaturúmque, ut quamamplisſima claſsis pararetur. Polinus eo re-
D ſponſo maximè lætus, dona retulit binos inſignes equos, & gladium gemmatum, mirá-
que celeritate ad regem contendit. Is tum conſederat ad Abelleium Fontem in uilla,
agreſti in loco, ad uenationes ſuo ingenio, & regio quidem ſumptu ædificata. Eo uſus
otio Franciſcus per triduum Polino operam dedit, deſcriptiſque locis atque tempori-
bus, quibus arma inferre ſtatuerat, datiſque ampliſsimis mandatis, cum nihil remiſſa ſe
ſtinatione Bizantium reuerti iuſsit. Polino Venetias delaſo, Iunusbeius nondum ap-
plicarat. In ea autem expectatione, ut nihil temporis ad maturandum deperiret, Pelli-
cerius uetus legatus, & cum eo nõnulli ex Gallica factione Veneti homines adire ten
taréque ſenatum. Apparebat enim Venetos, commodo ſuo conſilia metientes ad in-
eundum fœdus, hortante præſertim Solymano, facilè deſcenſuros, quum Maranum
E oppidum ad Venetas paludes, citra Aquileiam in ipſo Venetiarum limine poſitum,
percuſsi fœderis præmio ceſſurum uideretur. Id ante triginta annos Auſtrianis Ger-
manis proditum Beltrandus incola adiuuante Turchetto centurione Germanis frau-
de eiectis occuparat, ſublatóque Gallico uexillo Petrum Strozzam Florẽtinorum exu
lum principem, ad præſidium cum cohortibus circa Venetias conſcriptis euocarat. Id
patratum facinus ita ſenatui diſplicebat, ut in ſpem recuperandi oppidi deueniret, &
ipſi Galli non imprudenter euulgarant, ſi Venetus Franciſci regis amicitiam repudia-
ret, ac ideo percutere fœdus nollet, id oppidum finitimis potius Turcis dono daturos,
ut Barbarorum claſsibus receptus foret, quàm paſſuros ut Germanorum armis repete-
retur. Venetiis autem nihil moleſtius ac omnino pernicioſius incidere poterat, quàm
è Veneto portu ſpectare ambiguæ ſuſpectæque fidei Barbaros nauigationum ſuarum
curſus infeſtos reddentes, admixtis ſcilicet prædonibus, quibus ex compoſito onera-

tis culpæ nomine maleficia tegerentur. Itaque Polino ſenatus datur: is Franciſci re- A
gis cauſam luculenter agit, interfectorum legatorum caſum deplorat, Cæſarémque
tanquam conceptæ inchoatæque tyrannidis inuidia oneratum grauiter perſtringit. Il-
lum enim nequaquam uera uirtute ac animi magnitudine ad ſummam potentiam niti,
ſed multo fuco multíſque fallaciis ſecus ac ſuperiores Cæſares contenderint, illos nan
que tyrannis eiectis ciuitates ſeruitute liberaſſe, hunc liberis prægraue iugum impone
re, & diſsimulanter quidem, ut imperiti rerum uerborum lenitate adducti decipian-
tur. Per hunc modum Ciſalpinæ Galliæ ciuitates primò licentia militari, & ea ſem-
per impunita, crudeliſsimè direptas, & demum immanibus tributis deformatas ſpecta-
ri, & occupatis arcibus Etruriæ compedes iniectas eſſe, Senenſes ſub Hiſpanico præſi-
dio ſeruitutem ferre, quum ciuili diſſenſione libertatem amiſerint, Lucenſibus ita liber B
tatem relinqui, ut eam quotannis pecunia redimere cogantur; Siciliæ uero atque Nea
polis tantæ modo dignitatis ac opulentiæ regna, uſque adeo ſpoliata eſſe Fortunis om
nibus, uti opportuna præfectorum auaritiæ, ut Turcarum imperia ad miſeriarum fi-
nem exoptent, ipſos porrò Venetos, qui rerum omnium periti, ſuarúmque præſertim
actionum accuratè memores eſſe conſueſſent, quantam fidem ex Neapolitano fœdere
Cæſar præſtiterit, ſatis præclarè confiteri, uel ob id quòd inedia ſubactis, ea quæ paulo
ântè Barbarus uel ex profeſſo Chriſtiani nominis hoſtis humaniter dederat, uitæ ali-
menta denegarit. Proinde ſenatum tempeſtiuè, ſi unquam antea, & ſapienter ad eum
ſe recepiſſe, apud quem datæ fidei ac humanitatis iura ſeruarentur, quum in ſocio pa-
rum æquo aſtutóque ueteris inuidiæ & cupiditatis documenta proſpiceret, ad inuaden C
das ſcilicet eas urbes, quas fatali bello ereptas, Franciſci demum ope recepiſſet. Qui-
bus autem artibus Cæſar, quum per mediam Galliam ſummis exceptus honoribus in
Belgium pertranſiret, regem deceperit, ipſos nouiſſe; quum ab ea promiſſæ pacis oſtē
tatione, affirmante coràm Daualo, ut ad traducendum legationi maior ineſſet auctori
tas, par propè diſcrimen rerum ſuarum adierint, eiuſque rei fabula, quòd in ea ſcitè
agenda Cæſar totum maieſtatis pudorem conſumpſiſſet, orbem terrarum fama con-
pleuerit. Propterea Franciſcum uindicandis iniuriis intentum contra Cæſarem bel-
lum parare, ut donec ſua recuperet, aliena continenter inuadat; orare Venetos tan-
quam ueteres ſocios amicóſque Gallici nominis, ut ſibi adeſſe uelint. Ipſis hercle uno
conſenſu bella gerentibus, ea quæ optarent uictoriæ præmia minimè defutura; quòd D
ſi forte abnuant fœdus, & ſedere, neutrúmque iuuare utilius putent, ambos proculdu-
bio diiudicante Fortuna grauiter offenſuros; ut demum à uictis odium referant, & à ui
ctoribus iniuriam expectent. Decreto autem initóque fœdere, quod plurimum inte-
reſſet, Solymano rem longè gratiſsimam facturos. Eum enim ualde commotum laceſ-
ſitúmque recentibus iniuriis in Pannoniam cum innumerabili exercitu proficiſci ſta-
tuiſſe, paritérque exiturum cum ingenti claſſe Barbaruſſam aduerſus communem ho-
ſtem; quibus conſiliis communicandis Iunusbeius Venetias mitteretur. Nec de belli
euentu quicquam dubitandum uideri, quum ipſi uni Veneti propriis uſi uiribus, ſatis
eſſe uideri poſsint, ut Cæſarem exoſum populis, & rapinis milites alentem, à duobus
potentiſsimis totius orbis regibus undique terra maríque petitū, Ciſalpinæ Galliæ im- E
potenti dominatu celeriter detrudant. Ad ea Senatus per aliquot dies extracta mora,
ut interim Iunusbeius applicaret, grauiter reſpondit, amicitiam Franciſci regis, quam
ſtudioſè percolerent, ornamento ſibi non oneri eſſe debere: parem quoque obſeruari
cū Cæſare, à quo diſceſsiſſe uideri nolint, tametſi faſtidito eo graui fœdere, quo ſe Nea
poli parum fœliciter impleuiſſent, ad Solymanum eius hoſtem amicitia repetita cōtule
rint: proinde patres conſcriptos ac omnes ciuitatis ordines è republica exiſtimare, tue
ri pacem, uti multa duris temporibus incommoda perpeſſos, quæ uel ſero tranquillita-
tis otio ſarcirentur. Cæterum ſi explicata ſigna & planè inchoata bella conſpiciant, tū
maturè deliberaturos, tuerine pacem expediat, an bello permiſceri; quum trium ma
ximorum totius orbis principum amicitia perfruantur. Appulerat interea Iunusbeius,
publicáque domo, lautè inſtructa, exceptus fuerat. Is petebat, ut leges renouari fœ-

deris

A detis à Badoërio Bizantii conſcriptæ ſenatus auctoritate ſancirentur, Franciſcíque re-
gis cauſam ita ſenatui commendabat, ut nihil plus peteret, quàm ut eam amicitiam,
quam cum Gallo tuerentur, propenſiore ſtudio, nouiſque officiis adaugere uellent;
poſtquam ipſe Solymanus, fratrem appellatum, gratia atque opibus iuuandum ad-
uerſus Carolum Hiſpaniæ regem ſuſcepiſſet. Nihil enim, ut fœdus percuterent, aut
arma caperent poſtulabat, ſecus ac Polinus & Pellicerius uehementiſsimè cupiebant:
ut pote qui feruidè inſtando, denunciandóque cuncta facilè impetrari poſſe crede-
rent, ob ídque Barbarum frigidè proloquentem, auro corruptum ſuſpicarentur; ue-
rum ut poſtea pro certo conſtitit, tanta eminebat in mandatis ac literis Solymani, alio
qui ſuperbi, æquitatis atque modeſtiæ ratio, ut nihil ab inuitis exigi uellet, quod ex
B commodo præſtari minimè poſſe uideretur. Itaque Polinus fruſtra contritis apud
Venetos aliquot diebus trireme publica Raguſium deuectus, ac inde mox diſce-
dens magnis itineribus Bizantium contendit. Quum feſtinaret, Achomati magiſtro
equitum in Pannoniam properanti; in Thraciæ finibus occurrit, hunc de Germano-
rum apparatu cœptóque itinere, & de Franciſci conſiliis edocet, ubi uerò Bizantium
eſt peruentum, cuncta ſpe ſua duriora apud Barbaros inuenit. Pernegabant enim pur
purati educi poſſe claſſem, quòd ſeriùs quàm oporteret ad rem impetrandam ad-
ueniſſet. Verni certè æſtiuíque temporis, ad nauigandum aptiſsimi, tres iam menſes
effluxerant: ita ut Polinus ingenti cura doloréque uehementer angeretur quòd neque
Venetiis neque Byzantii, in tractando utroque negotio, ſatis fœlix aut tempeſtiuus
C extitiſſet. Aduenerat etiam Dexius trierarchus, ut aduentantis claſsis nuncium in
Galliam deferret. Is in Belgarum fines latè penetraſſe, & Hiſpaniam inuaſiſſe regi-
os liberos cum ingentibus copiis enarrarat. Proinde Polinus, uti aliena fide dece-
ptis ac inanis induſtriæ ſuæ ſucceſſum deplorantibus facilè accidit, ſeſe grauiter afflicta
re, peruerſos ac inſtabiles Barbarorum mores execrari, implorare fidem Solymani,
conuentóſque priuatim ſingulos purpuratos obteſtari ne regem ſpe claſsis in Hiſpani-
am prouectum, & Belgarum fines inuadentem deſererent. Ea enim ceſſatione neque
honeſta ipſis neque utili, ſui regis decus prodi, interpellaríque uictoriam, quæ iam ex
plorata partáque è manibus eminteretur. In his autem obteſtationibus adeo multus
erat ac aſsiduus, ut faſtidio quàm gratiæ propior uideretur, iudicarétque Solyma-
D nus eunucbus eius querelæ cauſam graui oratione finiendam, atque ita euocato in
prætorium Polino aſsidentibus collegis, quibus ipſe quoque Hariadenus propter præ
fecturæ maris dignitatem addebatur, ad eum conuerſus; Hic, inquit, locus, uiri Gal-
li, expediendis grauiſsimarum rerum conſiliis optimi imperatoris iudicio fidelibus ſer
uis datus, uti decet, quotidie ingredientes beneuolentia atque odio uacuos excipit,
& præclarè quidem admonet, ut liberè loquamur. Neque uelim, ut hæc oris liber-
tas nuncia ueritatis, atque ideo fidelis amicitiæ cuſtos, auribus ueſtris acerba moleſtá-
que ſit. Nam poſtquam rex ueſter Ottomânici nominis ſocius, atque amicus eſt ap-
pellatus, neque remittere amoris officia, neque amicitiam ueſtram faſtidire iam poſſu-
mus; quum uos mirificè amet imperator; uoſque ſuis opibus uehementer adauctos,
E deuictiſque inde hoſtibus potentia & dignitate maxime florentes uelit; ſed poſtula-
tis ueſtris, nulla ineſt æquitas, nulla modeſtia, ita ut uos iniquos inuerecundóſque uo-
cemus, alii uero minus beneuoli, ueris nominibus importunos ac impudentes ap-
pellent, poſtquam uti nimis improbè procaces, amicitiæ rationes ineptiſsimè contur
batis. Fœdera enim paribus commodis, exæquatiſque ſumptibus, & mutuis peri-
culis confirmantur. Quod ſi ſtudia atque officia negligendo nihil rependeris, ce-
leriter obſoleſcunt. Ita uobis euenit, uiri Galli, qui in noſtro periculo ſemper obli-
uioſi ſupiníque, in ueſtro ſemper erecti & egregiè memores, nequaquam factis cer-
tiſque auxiliis, quum opus fuit, ſed inanibus tantum literis atque legationibus ami-
citiam coluiſtis. Dicite obſecro, quod unquam ſtudii ueſtri, ueſtræque operæ ſignum
apparuit? quo ſaltem hoſtium noſtrorum animus uel ambiguo metu diſtineretur?
quum Carolus totius occidentis copiis inſtructus in Pannoniam ueniſſet, atque in-

terim in Græcia Corone Patræque hoſtili claſſe quaterentur, Tunetúmque demum, A
tantis petitum claſsibus, caperetur. Sed hoc uobis condonamus, illud certè uix feren
dum uidetur, quod nec tantis iniuriis noſtris, uti par erat, indoluiſtis; quum cruento cō
muni hoſti tot noſtri nominis crudeliter interfectis, officioſè gratulandum exiſtimaue
ritis. Peruenit demum ad Aulonem noſter imperator, magno ueſtro commodo in Ita
liam traiecturus: ſed nec tum, quæ à uobis iactanter largéque promiſſa erant, Apulo-
rum erga nos ſtudia in appulſu ueſtræ claſsis reperta ſunt; nec uos in ſuperiore Italiæ
parte ualidè incumbendo cōmouiſtis; ita neque nobis opportuni, neque uobis un-
quam tempeſtiui uel utiles, bene gerendarum rerum occaſionem ſemper amiſiſtis: ſed
neque tum neque poſtea ueſtro conſilio & conſociatis armis unquam eguimus. Ve
netus enim ſuo malo, & nim pariter, & fidem noſtram expertus eſt, & reliqua Mars B
iniuriarum noſtrarum præclarus ultor ſecundiſsimè confecit, quum arbitrio ueſtro in-
duciis cum communi hoſte confectis ad nos inuadendos, eius uela tam iniquè quam
impudenter inflaſſetis. Cæterum ſine ueſtra ope tantos hoſtium impetus egregiè retu
dimus, quum hic ipſe Hariadenus & claſſem ad Ambraciam profligarit, & latrones
Hiſpanos ad Caſtrum nouum fœliciſsimè trucidarit, indéque receptis noſtris urbi-
bus alienas cœperimus. Nullius ergo meriti cauſa uobis tenemur, ſed harum rerum
obliuiſci malumus, quàm uobis ſemel in amicitiam receptis deeſſe. Factis enim fi-
dem tuemur, ſed ſpectare tempora, pericula metiri, occaſiones agnoſcere, eius eſt,
qui non temere Fortunæ aliquid committendum exiſtimet. Tardius quàm oporte-
ret, ut claſsis educeretur, adueniſti. Præcipiti nanque æſtate peſtilens imminet autum C
nus, ita ut neque maturè conſcribi remiges, neque in naues contrudi tutò liceat.
In longiſsima enim nauigatione quis naualem turbam, ad inſoliti cœli mutationem
morbo tentari ſolitam, uitæ periculum minimè adituram credat? quis naufragia uel
in reditu non pertimeſcat? quum hic ipſe Hariadenus Auguſto menſe tantus in re
nauali magiſter ad Acroceraunios ſcopulos illiſus, 101 triremes amiſerit. Hyeme refi-
ci, uere adornari atque educi claſsis debet, æſtate nauigatur tutò, bellúmque geri-
tur. Id ut fiat, reipublicæ cauſa, Imperatori perſuademus. Neque enim amiſſa ſemel
claſsis uel multo auro, quo uel immenſo, & per tot ſæcula congeſto, Ottomânica
domus potitur, reſtitui poteſt. Tu hæc amicè dicta, ſi ſapis, æquo animo feres, im-
perator porro ipſe uiderit, an tibi ſit indulgendum. Illi certè & nobis libero no-
to ſatisfecimus. Hæc uerba ab eunucho ſeuerè pronunciata, eo grauius Polini ani D
mum perculerunt, quòd ex ore Solymani mitti uidebantur, & is quoque auſcul-
taſſe omnia credi poterat. Imminebat enim à tergo conſidentibus purpuratis fe-
neſtra æreis obſepta clatris, & obtenſo uelo protecta, ut ipſe imperator, quum uel-
let, nec omnino ſentiretur, gentium omnium querelas & lites audiret, notarétque
ingenia iudicantium, quorum ex eo metu æquitatis atque iuſtitiæ cura multo in-
tentior redderetur. Nec Polinus ab hac repulſa purpuratos deteſtatus ſpem abie-
cit, deditque enixè operam, ut per Capiagam ianitorem largitione conciliatum
ad ipſum Solymanum ſibi aditum pararet. Præſtitit officium Barbarus: atque ita
Gallus, quod pauciſsimis noſtrorum hominum antea licuerat, in intimum præto-
rium eſt introductus. Aderat Bederins interpres, per quem actitata recenſendo E
magnis precibus rogabat, ne regem triplici bello hoſtes inuadentem, ea promiſſæ
claſsis expectatione fruſtraretur. Ad ea Solymanus clementi ore & paucis admo-
dum uerbis, non ſua uoluntate, quæ eſſet ſtabilis, atque mirifica, ſed ipſius tarditate,
ac æſtatis inclinatione occaſionem educendæ claſsis elapſam reſpondit, pollicitúſque
eſt, ſe primo uere duplo maiorem, quàm peteret, claſſem amico fratríque ſuo re-
gi aduerſus Carolum, communem hoſtem, ſine dubitatione tranſmiſſurum. Cùm eo
itaque reſponſo Dexius trierarchus in Galliam reuerſus, uti ſupra docuimus, ef-
fecit, ut Franciſcus extemplò filium ab Hiſpania reuocaret. Redeuntibus autem
copiis, quum hybernorum ſubeſſet tempus, nec in Belgis, propter anni tempus,
quicquam ultra moliri uellet, Heluetios ferme omnes, atque item aliquot ſigna
Germanorum

A Germanorum perſoluto ſtipēdio dimiſit. Italicas autem cohortes Hanebaldo tradidit,
quæ in Italiam ad Subalpinum bellum ducerentur. Prouinciam enim, quanquam fru-
ctuum omnium copiis abundantem, commeantium tamen militum frequentibus affe-
ctam incommodis, hybernorum uacatione ſubleuandam exiſtimabat, & in Italia alen-
dum omnino bellum rebatur, uel ob id quòd & Germanorum integrā ferè legionem,
& ueteranas Hiſpanorum cohortes iu Hiſpaniam ſubſidio miſſas intelligebat. Itaque
Hanebaldus duriſſimis niuoſiſque Alpium itineribus in Italiam profectus ad oppugnā
dum Cunium oppidū contendit. Id ad radices Alpium in plano ſitum, præcinctúmque
duóbus paruis amnibus, in Tanarum confluentibus, magnam habebat opportunitatem
ad gerendum bellum: quod Foſſano proximum eſſet, Monteuicóque finitimum. Oppi-
B danı præclaro ſtudio Cæſari fauebant, ſed ut præſidium acciperent nunquā adduci po-
tuerant uel admonente obteſtanteq. Daualo, ut à Gallis maximè cauerent. Tātus enim
érat metus Cæſarianorum militum, ſumma licentia ac impunitate ſociorum Fortunas
in prædam uertentium, nt nim hoſtium minore cum periculo ſuſtinendam arbitraren-
tur. Sed ubi aduentum hoſtinm certius ſenſerunt, non de uano conceptus pauor uſque
adeo apud infirmos uiribus creuit, ut quod antea repudiarant, à Daualo militare præſi
dium poſtularent. Miſit itaque Petrum Portum à Vicentia, nobilem ſtrenuúmque alæ
præfectum: is cum ſexaginta galeatorum equitum manu, acceptis in clunes totidem cō
ſeſſoribus ſclopettariis, uſus tenebris per ſtationes hoſtium ad oppidum penetrauit.
Eius aduētu Cuniates bona parte metu liberati, impoſitum extruendi intus aggeris mu
C nus alacriter ſuſceperunt. Nec multo pòſt qunm Daualus de oppidi ſalute ſolicitus, ad
Petrum Ciconium, qui Foſſanum præſidio tuebatur, ſæpe perſcriberet, ut Cuniatibus
maturè opem ferret, Blaſſius Summanus cum cohorte una eadem fœlicitate, qua Por-
tus ierat, per medios & ſemiſopitos hoſtes ad oppidum peruenit, amiſſa tamen circiter
dimidia militnm parte, quum alii obſcura in nocte rectum iter tenere nequiuiſſent, alii
periculo territi ſegniúſque ſequentes retro per deuia dilapſi amiſſo in tenebris pudore
uexilla reliquiſſent. Hanebaldus admotis maioribus tormētis magna ui murum quatie
bat, pinnarum ruina foſſam compleuerat, duóſque aditus ad irrumpēdum parabat. Por
tus & Blaſſius diruta mœnium obiectis lanarum ſaccis, congeſtáque omnis generis ma-
teria & gleba ſarciebant. Omnibus propè horis certabatur, impigrè populus militibus
D intermixtus propugnabat, uſque adeo pari omnium ſtudio, ut fœminæ nequaquam tor
mentorum ictus formidantes, comportando onera corbibus, & militi cibaria miniſtran
do uirilem operam præſtarent. Galli inſtauratis per triduum præliis conſcendere mu-
rum conati, ſempérque repulſi multis ſuorum occiſis, pluribus uulneratis, deſperata ex-
pugnatione oppidi diſceſſerunt. In poſtremo certamine Guilermus Blandratus, qui an
tea ut diximus Caſalem urbem Gallis prodiderat, glande traiectus interiit, Sanpetrius
Corſus in aduerſum os lapide excepto deformiter uulneratus, Ioannique Turino bra-
chium ſcalarum ruina debilitatum, uiri fortes ſupra centum deſiderati; et in his Italorū
& Vaſconum ſigniferi quatuor, & inſignes nonnulli equites Galli, qui pedibus pugna-
re iuſſi alacriter ſubierant. Quum ſe reciperent Galli, & maledictis inceſſerentur, hone-
ſta quædam alioqui mulier, ſed tum nequaquam integro pudore, ut abeuntibus illude-
E ret, nudatos clunes ſublata ueſte feriēdos è ſummis mœnibus oſtētauit. Cuniates ſpecta
tæ uirtutis merito, Portum & Blaſſium pecunia donatos dimiſerunt: nec multo pòſt
Hanebaldus, nullibi cœptis arridēte Fortuna reuocatus in Galliam, in Alpibus niuium
procella obrutus penè interiit, multis ex comitatu & in his fratris filio multa mole niuiū
miſerabili mortis genere ſepultis. Nec multis inde diebus Langeo, ab rege in Galliam
euocato, profectóque, Cæſar Maxius à Neapoli inuſitatæ calliditatis dolū reperit, quo
Taurinum belli arcem Gallis eriperet. Diſceſſu ſiquidem uigilantiſſimi ducis minus in
tentas diligentéſque cuſtodias futuras ratus, quatuor agreſtes carros, per quos uenale
fœnum in urbes conuehitur, adeo ſolerti ingenio concameratos fabricarat, ut quum
exterius uirentis fœni ſpeciem præberent, interius ſeni loricati milites cōderentur, qui
demum ingreſſis portam carris, in medio aditu laxatis machinæ fibulis repentè proſili-

rent,haſtiſque hoſtium correptis,quæ ad parietem per raſtrella diſpoſitæ ad manum eſ- A
ſent,cuſtodes confoderent, & tandiu anguſto in aditu carriſque occupato locum tue-
rentur,donec inſtituta ad ſuccurrendum una atque altera ualidorum atque pernicium
ſociorum manus adcurreret.Franciſcus enim Iſclanus,Hiſpanúſque Mendocius,modi-
co interuallo idoneis in locis occultati fuerant,ut carros ingredientes celerrimè conſe-
querētur.Sed his aut animus,aut certè Fortuna,quæ dolis illudebat, importunè defuit,
cum primus enim carrus ab ignaris doli bubulcis,fœliciter eſſet introductus erumpētī-
búſque armatis inſidiæ nudarentur,cataracta à fabro ferrario,qui forte aderat,opportu-
nè demiſſa ſubſequentes excluſit.Ita primi fruſtra ſocios expectantes,decurrente ad ex-
citatum clamorem Buterio duce,à Vaſconibus ſunt interfecti , uno tantum capto con-
ſeruatóque ab Italis Alexandro Magio,nobili Inſubre,ut auctorem atque ordinem inſi- B
diarum aperiret.Iſclanus quoque qui ad patrandum ſubitæ rei facinus,ſed non in ſua fa-
ta ſerus adcurrerat,è muro glande percuſſus interiit,milites uero tormentis pariter peti-
ti è conſpectu ſeſe celeriter eripuerunt.Ea res uti nouo inſidiarum genere inſtructa at-
que perducta penè ad exitū, Gallorum animos magnopere conterruit admonuítque,
ut nullam omnino cuſtodiæ diligentiam aduerſus Maxii ingenium ſuperfluā putarent,
quum ab eo ad tendendas inſidias parato paucis antè annis,ipſo etiam ægrè defenden-
te Buterio portæ eiuſdem propugnaculum noctu ſcalis captum meminiſſent.Cæterum
Lāgeus,qui iter in Galliam ſuſceperat,niuoſis in Alpibus concepta graui pituita, citra
Lugdunum interiit,uir animi uirtute, ac optimarum literarum notitia Gallis omnibus
ea ætate ſuperior,& dignus hercle longiſſimo uitæ curſu,quum ſupra Bellaiæ nobilis fa- C
miliæ nomen,ſobrii & maximè conſtantis ingenii mores,quod paucis eius gentis uiris
militaribus contigit,ad bellum attuliſſet.

PAVLI

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXII.

SVB ID tempus Germania omnis, excitata Ferdinandi regis pre-
cibus, grauiſſimiſque Hungarorum procerum obteſtationibus
permota, aduerſus Turcas bellum ſuſcepit. Nemo enim erat,
qui animo dolorem ac ignominiam ferre poſſet; poſtquam pro-
B pinquis & fratribus ad Exechium fœda in fuga trucidatis, & nu-
per ad Budam Rochandulfi exercitu turpiſſimè fuſo deletóque,
uetere belli gloria decidiſſent. Nec quiſquam erat, uel Auſtriæ
domui grauiter infenſus, qui acceptum dedecus nobili auſu ſar-
ciendum, Budámque omnino repetendam eſſe non duceret. Admonebantur & deſi-
des non dubio uicini periculi metu, quoniam apparebat Turcas nuſquam uinci ſoli-
tos, perpetuóque bellandi ſtudio & conſuetudine procedendi; prædam & prola-
ti imperii famam quærentes, occupata Pannonia minimè quieturos; breuíque futu-
rum ut Germani, niſi Hungaris diro bello obrutis opem ferrent, irrumpente uicto-
re Barbaro, iniqua domi conditione pro focis ac uxoribus & liberis certare coge-
C rentur. Celebris tum erat Nurumbergæ regulorum, & legatorum omnium propè
gentium conuentus, diúque in eo Pontificii cum Lutheranis de Chriſtiani dogmatis
ueritate contenderant, ſed ea contentio eum habuit euentum, ut Lutherani inſigni con
tumacia placita ſua defendentes, concilio locum in ipſa Germania deligi poſtularent:
nunquam enim id conceſſurum Pontificem rebantur, ne Conſtantienſis concilii exem
plo dignitatis atque ſalutis aleam ſubiret. Sed id petentibus, uti mox dicemus, Pontifex
probitatis ac innocentiæ ſuæ fiducia, publicæ concordiæ uotum ſecutus, liberaliter in-
dulſit. Cæterum decreto bello, imperata adductáque ſunt à regulis & liberis ciuitati-
bus ad triginta millia peditum, & equitum armatorum ſeptem millia Germanici nomi
nis, in his eminebat Mauritius Saxo nobiliſſimæ ſtirpis regulus. Legionibus magna bel
D licæ uirtutis opinione præerat Conradus Heſſius, direpta urbe Roma ingentes diuitias
conſecutus, & Volfangus Theodoricus è Sueuia nobilis. Supremi autem militaris im-
perii nomen delatum eſt Ioachimo Brandeburgenſi regulo, quem Turcico ad Viennã
prælio interfuiſſe docuimus, ita tamen ut ſumma conſilii poteſtas ad octouiros perti-
neret. Hos natu grandes rerúmque peritos in concilio delegerant, qui imperatori non
multum foris in militia uerſato adeſſent, Ioachimus enim uti parum efficax nihil fere
præter generis nobilitatem & regii cultus inſtrumentum, liberaleſque conuictus in ca-
ſtra detuliſſe uidebatur. Vbi Viennam eſt deuentum acceſſere Ferdinandi regis co-
piæ, nam præter Auſtrianos nominatim euocatos, Hunganotus Styriæ præfectus circi
ter decem millia equitum effecerat. In his erat Illyricorum ala, Bartholomeo Croato
duce impigro, cultu inſignis uirtutéque mirifica, & Nicolaus Sdrinius cæde Cazziane-
E ris hoſpitis æque laudatus & infamis: Hungaricus autem equitatus quindecim millium
numerum efficere dicebatur. Nam Gaſpar Seredius uir impiger, laudis & prædæ aui-
dus, cis Danubium multos Vſarones rapinis aſſuetos, ad ſigna conuocarat, alia
quoque ualidior manus Andreæ Bathoris uexilla ſequebatur, ueteranas uerò tur-
mas, quæ circa Agriam ultra Danubium hyemarant; ductabat Perenus Petrus au-
ctoritate, potentia, uſúque militiæ Hungarorum nobiliſſimus. Nec ipſe Georgius
Varadienſis antiſtes, quem à Solymano in tutela regis pueri reginæque in Tran-
ſyluania ad Lippam relictum diximus, tanto excitatus apparatu, Chriſtianæ cauſæ
defuturus eſſe credebatur: ſed aſtuto conſtantíque uir ingenio, quum nihil ſibi an-
tè belli euentum temere præmoliendum arbitraretur, ita ſollicitantibus regiis amiciſ-
que ueteribus uerba dabat, ut tranſeundi ſpem præberet, nec obligaret fidem ullo

literarum teſtimonio, quo Turcis inita conſilia proderentur, Paulus quoque Ponti- A
fex, quód erat mirificæ uoluntatis & liberalis officii munus, tria milia delectorum
peditum Viennam ad exercitum miſit, hiſque ducem attribuit Alexandrum Vitel-
lium: expetente rege magnis precibus, ut is præcipuè mitteretur, qui ſpectatis ope-
ribus pugnacis & egregii ducis famam quæſiiſſet. Italos enim duces & milites rex
ipſe, uti maximè idoneos expugnandis urbibus quærebat, nam paulo antè Philippum
Torniellum cum aliquot cohortibus mercede conduxerat, & Iacobus Medices Danu-
bianæ claſſis præfectus alterum iam annum in Pannonia ſecunda nominis fama mili-
tabat. Sfortia quoque Palauicinus, ſummæ ſpei ſummæque nobilitatis adoleſcens,
per eos dies ornatiſſimam ſexcentorum equitum alam, circa Padum conſcriptam in Pã
noniam adduxit. Deſcenſum eſt ſecundum dextram præterlabentis Danubii ripam, B
miro quidem ordine, ſed adeo modicis ac intermiſſis itineribus, ut Itali Hungaríque
duces iam adultæ æſtatis meliorem partem gerendis rebus opportunam ſegni ac inuti
li mora abſumi teſtarentur, fremebátque ob id antè alios Medices, qui multum antea
regem fuerat adhortatus, ut ad prima ueris ſigna, priuſquam Turcarum præſidia adau-
geri & confirmari nouis militibus poſſent, expeditas copias cum claſſe demitteret, futu
rum enim eſſe, ut ſtrenuè atque celeriter inuadendo non Peſto tantum, uerum & ipſa
quoque Buda potirentur, quòd Solymanus Budæ præfectus, quem natione Hungarum
& profeſſione Turcam conciliandis Budenſium animis à Solymano imperatore reli-
ctum diximus, peſtilentia abſumptus interiſſet, eúmque pari fato ſubſecutus eſſet Ste-
phanus Verbetius, qui propter ſummũ in Germanos odium Turcarum beneficio apud C
ſuos ciues prætoria poteſtate fungebatur. Sed ea conſilia peritè atque ſalubriter oblata
Ferdinandus, aulæ ſuæ principibus immodicè credens, in eam maximi apparatus occa-
ſionem diſtulerat. Mos enim erat amicorum intimis obtrectare alienæ uirtuti, improbè
ſuſpicari mentiríque, & neminem in aula pati, qui certa uirtute ad regis gratiam nitere-
tur. Hiſdem artibus nullóque pudore, omnibus ærarii fiſcique opibus immaniter dire-
ptis, ſummæ benignitatis & clementiæ regem autóque ingenio bellicæ laudis appetẽ
tem, militari exiſtimatione ſpoliarant. Nunquam enim eorum adulatione circumuen-
to hoſtilem aciem uidere licuerat, quum per legatos gerenda bella & regii nominis mà
ieſtatem nequaquam manu, ſed conſilio procul à periculis tuendam ſuaſiſſent, recenti
quidem exemplo Fortunæ Cæſaris, qui per duces tot trophæa de Gallis hoſtibus ere- D
xiſſet; quum duo Pannoniæ reges temere in aciem progreſſi, occiſique ipſorum genti
& nomini ualde inſignem calamitatem attuliſſent. His de cauſis Ferdinandus in una ſe-
curitate prudentiæ nomen reponens, tam procul à periculo quàm à fructu ſperatæ lau-
dis remotus, Viennæ ſubſtitit expediendis commeatibus, qui nauigiis ſecundo flumi-
ne in caſtra deferrentur. Iam enim Ioachimus, quum tantæ tarditatis infamiam ægrè
ſuſtineret, uel maximè lentis itineribus ad Strigonium uſque peruenerat. In promo-
uendis caſtris talis ordo perpetuo tenore ſeruabatur, qui tametſi nullo uſui fuerit, &
ad periculum faciendum euentu caruerit, prodendus tamen, quia optimus, ad exem-
plum poſteris uidetur. Triginta ſub ſignis Hungarorum turmæ, moris hoſtium lo-
corúmque peritæ explorandis regionibus anteibant. Pontificiæ cohortes ſequeban- E
tur, eæ ſiquidem primi pedeſtris agminis frontem obtinebant, Vitellio lætanter &
alacriter Germanis ducibus gratias agente, quòd ſibi potiſſimum, uti primis obie-
cto periculis, nobilem oſtendendæ uirtutis locum dediſſent. His uti par erat Sfor-
tiani ſplendentis armaturæ equites ad mutuam opem ferendam erant coniuncti. Suc-
cedebant continenti ferè ordine, tres diſtinctæ maiores alæ, prima Pereni & Batho-
ris, ſecunda proregis Hungarorum tertia Germanica grauis armaturæ, deinde modi-
co interuallo peditum legiones quadratis agminibus. Apud has tormenta leuiora
falcones & minores colubrinæ ad campeſtres uſus ſupra quinquaginta equorum iu-
gis trahebantur. In dextro latere legionum adequitabat imperator cum robore Ger-
manorum equitum, qui fulgentibus protecti armis (nam & plerique ferrea tegumen-
ta equorum pectoribus & clunibus indiderant) inſuperabilis & longè pulcherrimi
agminis

A agminis ſpeciem præbebant, longa uerò ſeries carrorum atq. rhedarum, quarum apud
Germanos infinitus erat numerus, extra aciem ducebatur, ita ut irrupturis hoſtibus eſ-
ſet obiecta, intercedente duorum ſtadiorum ſpatio, quo explicari poſſet equitatus.
Inclinante ſole caſtra ponebantur, ea inſtituta ratione, ut lunato circuitu connexis
curribus & pluribus ſimul tormentis, Germanici nominis copias circunuallarent,
reliqui omnes Itali atque Hungari excluderentur, & una tantum Germanorum equi-
tum manus extra munimenta pernoctaret. ob eam rem Vitellius ut contra ſubitas
hoſtium incurſiones tutior foret, editos colles & nemoroſa loca ſedulò quæritabat. E
ſingulis autem legionibus ſingulæ cohortes, quæ circa rhedas in ſtatione conſiſterent,
ſorte ducebantur, & ſi quis hoſtium incurſus tumultum excitaret, duo millia equitum
B deſcripta erant, qui dimiſſis equis, pedeſtri ordine, cohortibus opem ferrent, uallúm-
que defenderent, ad læuam reliquum caſtrorum latus alluebat amnis aquationibus &
in omnes comitantis claſſis commoditates opportunus. Nunquam enim à Danubii
ripa diſcedendum eſſe didicerant, ſuperiorum ducum exemplo, qui in Pannonia mi-
litaſſent, & recenti monitu Ioannis Tarnouli Sarmatæ, qui Moldauica uictoria clarus,
uti ſummus bello dux eo exercitu, multorum iudicio uotóque ad certam ſpem uicto-
riæ, longè digniſſimus habebatur. Is enim inuitatus à rege, quum tanti muneris operam
præſtare nollet, ne Sigiſmundum regem ſuum, in uetere Turcarum amicitia quieſcen-
tem offenderet, ſalubre conſilium dederat: præclarè monens, ne unquam à ripa diſce-
derent, nunquam ſe uel à refugientibus & perturbatis hoſtibus ad pugnam in campos
C elici paterentur. Nihil enim aliud Turcas omnibus ludificandi artibus inſtructos, eo
bello quæſituros, quàm ut noſtri auiditate conſerendæ manus progrediantur, à flumi-
néque diſcedant, quo ſe celeriter ad ripam inſinuent, circunfuſóque innumerabili equi-
tatu & laxatis latiſſimè turmis cataphractorum impetus eludant, & demum inter-
cluſo commeatu noſtros etiam, uti Ludouico regi miſerè accidit, aquatione prohi-
beant: quod ad Budam uerò pertineret, ſeuera uoce dixit, bis antea parum fœlici-
ter tentatam, tertio etiam periculo tentari poſſe, capíque, ſed exiſtimare munitiones
adauctas, & Turcas aliquanto Hungaris conſtantiores, ad interitum uſque pugnatu-
ros, quo animorum decreto noſtris militibus inſuperabiles iudicaret. Nec de inuicta
gente, quæ ueterano & maximo polleret equitatu, magnam inſignémque uictoriam ra-
D tione concipi & rectè ſperari poſſe, niſi beneficio Deorum immortalium, parta concor
dia, omnes totius Chriſtiani nominis equites & opes in unam aciem cogerentur. Erat
enim fama edita in uulgus, Solymanum cum ingentibus copiis amittendæ Budæ peri-
culo excitum in Pannoniam rediturum, aut ſi ipſe ſubſiſteret, miſſurum auxilio Euro-
pei equitatus magiſtrum, qui ſuo more commoueri minimè poſſet, niſi equitum ſe-
xaginta milia ducerentur. Sed eius conſilii euentus ſecus ac putarant, ancipitem caſum
tulit. nam ſicuti ad decernendas cogendáſque copias magnopere contulerat, ita ad
deſcenſum continuò maturandum magno incommodo fuiſſe uidebatur, Grauis enim
nec inſolitus de Turcis timor, quanquam magnificis uerbis egregiè tegeretur, Germa-
norum animis inceſſerat, uſque adeo, ut planè rudis imperator quanquam ingenio for-
tis, minimè feſtinandum putaret, ne ſuæ gentis exercitus in ea loca demitteretur, à qui-
E bus aduerſo demum flumine, niſi parta uictoria difficilis eſſet receptus. Ex arcano enim
conſilii decreto ſtatuiſſe ferebatur, nullam pro Pannoniæ regno, uel dimicationis uel
certi periculi aleam ſubire, ſed tueri tantum Noricos fines, & Germaniæ uires oſtenta-
re, quibus deterreri poſſet Barbarus, ſi ueluti conceſſa Pannonia minimè contentus,
Germanos quoque laceſſere cogitaret. Sed certi demum ſpeculatores è Samandria re-
uerſi, quum eos omnes de Turcis falſos rumores extinxiſſent, tanti dedecoris tardi-
tatem ſuſtulerunt. Nam uix mille Ianizeros pedites, & bis totidem equites Budam
adueniſſe, & claſſem numero generéque nauium regiæ multo inferiorem eſſe nuncia-
rant. Valebat & plurimum ad timorem minuendum cunctationémque tollendam Hū
garorum opinio plena bonæ ſpei plenáque rationis atque iudicii, affirmante præſer-
tim prædicantéque Pereno, nullam Turcarum manum, quæ uel mediocris & exigui

exercitus nomine digna uideretur, ad Budam inuenturos, ſi continuò deſcenderent, A
nihilque amplius iam penè corruptæ occaſionis inſigni flagitio, perdi paterentur, quòd
Solymano alternis æſtatibus bella gerere ſolito, is annus ſtatæ quietis & otii foret, nec
ullam omnino ualidæ iuſtæque expeditionis ſuſpicionem adduceret. His de cauſis quũ
omnium militum animi ad profectionem erecti uiderentur, & iam ipſe Ioachimus ab-
rumpendam moram putaret, Danubium tranſire conſtituit; id non probabat Medi-
ces, qui quum Strigonii integrum annum in præſidio fuiſſet, Turcáſque ſæpius ad
portas excurrere auſos, multis interfectis & captis, latè repreſſiſſet, rebus Budenſium
diligenter exploratis, petendum regni caput eſſe diſſerebat, monſtrabátque iter expe-
ditum, quo facilè in conſpectum Budæ biduo peruenirent. Idem erat Pereni iudicium,
eadem Hunganotique uoluntas; ſed cum ducis, tum conſultorum omnium mens erat, B
antè omnia Peſtum oppugnare, quod minore cum labore minoréque periculo fieri poſ
ſe uideretur, atque inde demum perſpectis hoſtium conſiliis cognitíſque uiribus ad ue-
teris Budæ ripas reuerti, tum enim milites multò alacriùs expugnandæ Budæ pericula
ſubituros, ſi Turcas, quod bono omini foret, in prima contentione deuiciſſent. Hæc opi
nio magnopere probabatur ipſi Barcocio, Orhoníque Foriſco, qui paulò antè Peſtum
contra Mahometem inſigni cum laude defenderant, locorúmque naturam & mœnium
uitia, & quicquid inſtitutis ab ſe nec perfectis munitionibus deeſſet exactè nouerant.
Cæterum ea res aliam quoque moram attulit. nam Danubius in inſulam ſancti An-
dreæ, & inde ad Vaccianam ripam traiecturis gemino ponte & laborioſo quidem ope-
re iungendus erat. Vno demum atque altero ponte flumine conſtrato petenda erat C
Vaccia, urbs antea nobilis, ſed Mahometis bello, uti antea diximus, incenſa, & demum
euaſtata à noſtris copiis penè tota corruerat. Nec erat quiſquam, qui antè alios adire at
que explorare locum uellet, occultatas enim in tectis atque ruinis inſidias timebant;
quòd nemo adhuc hoſtium eſſet conſpectus, nec ulla ſubeſſet cauſa, cur aſtutæ & prom
ptiſſimæ gentis conſilium, ad metum potiuſquã ad dolos ac inſidias referrent. In ea cun
ctatione, adhortante Ioachimo, Vitellius alacriter id munus ſuſcepit, ita ut fidem daret
imperator, Germanorum cohortes poſtero die ſecuturas. Itaque Vitelliani celeriter cõ
fecto itinere urbem ab incolis deſertam iutrant, nec quenquam hoſtium, qui ſe in con-
ſpectum daret, inueniunt, ita uniuerſus exercitus ab inſula in ulteriorem ripã eſt tradu-
ctus. Deſcendit & uno tempore Medices ornatiſſima claſſe, ut aliam minorem inſulam D
à fano diuæ Margaritæ nũcupatam (ea eſt paulò ſupra Budam) occuparet, nec obſtitere
hoſtes, qui tota ripa ſeſe diffuderant, è Budáq. uetere minoribus tormentis claſſem tran
ſitu prohibere conabantur. Sed claſſis ſingulari militum alacritate, & contentione remi
gum incitata, adiutáque plurimum ſecundo rapidiſſimi fluminis curſu, paucis acceptis
uulneribus, inſulam apprehendit, claſſémq. hoſtium ſubeuntem coniectis in eam maio-
ribus pilis ad ſuburbanã Budæ ſtationem cõpulit. Porrò inter inſulam & continentis ri
pam, ubi iam põtem effecerant, in ſpatio duorum ſtadiorũ erecta quadrata munitione,
parua caſtra, quæ ſeptẽ cohortium præſidium acciperent, cõſtituta ſunt, ut onerariæ na
ues duplici defenſæ præſidio, nihil timerent, & qui ſub ſarcinis in caſtra contendebant,
ſecurè commearent. nam & interdiu aliquot turmæ equitum cohortibus addebantur. E
Quum magno circuitu, uitãdis Budenſiũ tormentis, ad Peſtum ire pergerent, ex tranſ-
fugis reperiebant Balim Epirotã, qui mortuo Solymano Hungaro urbis præfecturam
excepiſſet, in præſidio habere circiter duo milia equitũ, tria uero ex Illyrico Vlamanẽ
Perſam adduxiſſe. Is deſerto Tãmaſo Perſarũ rege Solymanum ſecutus, uti ſupra me-
morauimus in expugnatione Caſtri Noui ad Rizonicũ ſinum, inſignem operam naua-
rat. Ad hos acceſſiſſe mille equites Amurathe Dalmata duce, Obroatii & Cliſſæ cladi-
bus noſtris claro. Adueniſſe autẽ Byzantio ex numero prætorianorũ Iauizeros pedites
mille, quibus præerat Segemenes Acarnan, eximia uirtute chiliarchi locũ meritus. Re-
liquos pedites ex genere latronũ agreſtium Marteloſios aut Myſos remiges eſſe, quos
faciundo operi potiuſquã exercendis armis idoneos exigua mercede cõduxiſſent. Claſ
ſem uerò cõſtare paulo plus ſexaginta Naſadis, decẽ biremibus, paucíſq. magnis lintri-
bus,

A bus,quos undique educta ſponda craſsis aſſeribus contabulaſſent. Imperaſſe autem cun-
ctis Solymanum,ut Budam & Peſtum cæteris omnino neglectis oppidis, ſumma ui de-
fenderent,propoſitáq. eſſe præmia fortibus, & ſupplicia ignauis;ſi quid porrò propugnã
tibus durius accideret,Achomatem magiſtrum equitũ (Bellerbeyum ipſi uocant) è Tri
ballis accerſerent,conſediſſe enim eum ad Sophiam urbem,ut maturè opem ferret,mo-
nuiſſéque Sanzaccos,ut parati profectionis imperium expectarent. His rebus explora-
tis caſtra ad oppidum promouentur,Turcæ conſpectis noſtris Vacciana porta erupunt,
Hungari ſingulari alacritate equos incitant,tumultuario prælio concurritur, ſed paucis
utrinque cadentibus,pari ſucceſſu uires experti,Turcæ in oppidum,Hungari in caſtra re
uertuntur. Vitellius à Septentrione,qua una in parte oppidũ tutò oppugnari poſſe uide-
B batur,propinquũ muro locum cœpit. Germani uallatis caſtris paulo remotius tetende-
runt. Oppidi mœnia quadratam figurã efficiunt,& à meridie profluente Danubio & per
anguſtam ripæ marginẽ relinquente,opportunè muniuntur. Vtrunque autem latus ab
Oriente pariter ac Occidẽte,tormenta maiora,hinc ab arce Budæ,illinc à Gerardo mon
te,ad certos ictus cõſtituta, ita detergebant, ut ſine certo exitio, neminem niſi imperitũ
& inſanum uſque adeo infeſtis in locis caſtrametari poſſe perſpicerent. Buda enim edi-
tis collibus impoſita,dirimente Danubio Peſtum in plano ſitum contrà reſpicit,domina
túrque latè campis longo proſpectu,ita ut nullam partem à tormentis metu uacuam re-
linquat,præter eam,quæ ad Agrianam portam, obiectu oppidi protecta ſpectantibus
eripitur. Poſtero die quum Vitellius,ut ſtatuendis tormentis locum exploraret,cum tri
C bus cohortibus & duabus Sfortianis turmis ad mœnia proceſsiſſet, nec quiſquam ho-
ſtium conſpiceretur, Turcæ repentina eruptione è duabus portis noſtros inuaſerunt,ini
túmque eſt certamen paribus primo animis ac uiribus,ſed poſtquam noua manus pedi-
tum & equitum ſubſidio ſuis aduenit,noſtri pedites primo mox & equites perturbati diſ-
ſipatíq. Ianizerorũ uim ferre nequiuerunt. ſecus enim ac noſtri crediderant,Ianizeri ſum
ma agilitate ſuſpenſa ad utrunque latus anteriore tunica, peritiſsimè longioribus ſclo-
pettis utebantur,celeritatéque mirabili,ubi aliquis è noſtris concideret, aut occiſo equo
ſterneretur, iacentibus capita detruncabant. Nec lato ſcuto protectus eques, lon-
gioréque haſta prævalidus,& graui gladio aut claua ferrea galeas pertundens armatum
noſtrum equitem timebat. In ea pugnæ iniquitate perterritis militibus, Vitellius conglo
D bata cohorte una accenſiſque pudore ſuorum animis, inſolenter urgentes Ianizeros gra
ui impetu ſummouit atq. diſiecit; quibus pulſis,quod decorum Vitellio fuit,peroppor-
tunè ſeruati ſunt Viſtarinus nobilis adoleſcens è Laude Pompeia,equitum præfectus,&
Ludouicus Trechius à Cremona,primus Sfortianæ alæ uexillifer,qui uulneratis & ca-
dentibus equis,ſub multo armorum pondere in manibus hoſtium iam penè colla cæden
tium prociderant. Sed Laurentio Camerti, cohortis præfecto,opem ferre non potuit,
eandémque Fortunam tulere Mazza Cartonenſis uir egregiè fortis,& duo cum toti-
dem ſigniferis ex Vmbria centuriones. Explicante ſe Vitellio & ſuos recipiente, ap-
paruit Turcas,ſi ampliore exiſſent numero, maioréque impetu incubuiſſent, noſtros
ad unum priuſquam ſuccurri poſſet, delere potuiſſe, ſed in eo repentini prælii tumultu,
quum uires ad conandum Barbarorum audaciæ defuiſſent, non uſque adeo animi no-
E ſtrorum ſunt imminuti,ut eſſet quiſquam qui ad abolendum dedecus in aciem produci
non cuperet. Ita Vitellius,ad ſarciendum incommodum dolore uehementer incitatus,
ſatis iam cognita natura hoſtium & perſpecto pugnandi more, confirmatis accenſiſque
militibus,hoſti inſidias parare conſtituit,antè alios Perenum admonet, ut occaſioni ge-
rendæ rei paratus & intentus eſſe uelit. Conſidebat Vitellius in hortis regiis muro præ-
cinctis, qui æquali mille paſſuum ſpatio à maioribus caſtris & ab oppido diſtabant,ex his
hortis duodecim cohortes ſub ſignis educit,reliquas intra ſepta conſiſtere iubet,progre-
ditúrque magno circuitu ad inferiorem fluminis ripam. Nec heſterno ſucceſſu elati ho-
ſtes,quicquam moræ ſibi afferunt,quin cõſpecto noſtrorum agmine Orientali porta Flu
mentanáque pariter erumpant, & ad noſtros magna alacritate deferantur. At Vitellius
ſuo periculo cautior factus,uti ſtatuerat ac optarat, Turcarum impetum denſatis ordini-
bus.

bus excipit, ſclopettarios ab haſtatis protectos, & ſeſe in dextrum genu proclinantes, di- A
ſplodere iubet, uehementi ſtrepitu prælium miſcetur, multi cadunt, & Turcæ pertina-
ci audacia inuecti cuneis noſtrorum, aciem effringere conantur, ſed cohortes fortiſsimè
reſiſtunt. Interim, quum iam Turcæ equites atque Ianizeri frequenti multitudine portis
exiſſent, & multi pariter à Buda contemplati certantium agmina, ut uictoriæ intereſſent,
tranſuecti nauigiis citeriorem ripam compleuiſſent, Vitellius opportunè timorem ſimu
lat, ſenſim ſed conferta acie ſe recipit. Tum uerò hoſtes clamorem tollunt, & uehemen-
tius ex omni latere noſtros perurgent, & equites ad cædenda terga diſcurrunt. Id Pere-
nus attentè conſpicatus, ubi iam ſatis magno ſpatio Turcas inſequendi cupiditate abdu-
ctos, à portis diſceſsiſſe uidet, expeditas turmas inter oppidum & auerſos hoſtes inducit,
celeriter turmæ locum occupant, & regreſſurum hoſtem portis intercludunt. Adcur- B
rit cum reliquis Perenus, ualidáque Germanorum equitum manus duce Mauritio Hun-
garos conſequitur. Tum uerò Turcæ, animaduerſo periculo, pedem referre, indagine
ſe clauſos intueri, in fugam ora atque animos conuertere. Nec conſilio notóque Vitellia
ni deſunt, promoto enim haſtatorum agmine & utrinque ſclopettariis in cornua expan-
ſis Barbaros inuadunt, eos undique circunfuſæ Hungarorum turmæ & occurrentes Ger
mani equites in medio trucidant. Tantus erat conuerſis & fugientibus illatus terror, ut
pleriq. præcipiti curſu ad portam delati intentis haſtis ſuorum terga configerent, illiſiq.
in anguſtiis & mox cadentes ſequentibus ingreſſum obſtruerent. Multi quoque quum è
ripa, propellente equitatu, in flumen præcipites agerentur, & naues in tanta perturbatio-
ne conſcendere nequirent, aut interfecti, aut abrepti flumine perierunt, Naſadáque una C
nudata remigibus in litore capta demerſáq. eſt. Eo die Segemenes Ianizeros ſupra cen-
tum deſiderauit, quũ ex reliquis ad quadringentos omnis generis amiſiſſet. Huius editi
facinoris ſumma laus ad Vitellium peruenit, qui egregiè atque fœliciter ſtructis inſidiis
ſuorum cædem celerrimè uindicarat, ſecunda omnium confeſsione data eſt Pereno, qui
peropportuno tempore & acuti & pugnacis ingenii inſignem operam præſtitiſſe fereba-
tur. Spectata quoq. eſt & nobilis uirtus in Mauritio, qui inuectus acriter in hoſtes, & ab
his circunuentus equóq. deiectus, tanto periculo fortiter ſe eripuit. Ab hac uel parua ui-
ctoria noſtris adeo creuerunt animi, ut Ioachimus proferri tormenta, & continuò quati
murum iuberet. Itaq. erectis uimineis corbibus, quos multa gleba ad altitudinem ſtatu-
ræ hominis replebant, ut pluteorum more tormenta protegerent. Productus eſt omnis D
tormentorum apparatus; ſed longius quam opporteret tormenta à Germanis cõſtituta
murum quãquã ueterem, nec plus quinq. pedibus latum, languidiſsimè feriebant. Quòd
ſi paulo demiſsius aut æquo altius librata eſſent, facilè accidebat, ut pilæ uanis ictibus ſolo
inciderent, aut trans Peſtũ ad Budã uſq. iacerẽtur. Animaduerſo uitio Medices atq. Vitel
lius monendo docendóq. à Germanis impetrarunt, ut propius admouerentur. Eo modo
quũ murus quadraginta maioribus tormentis aſsiduè quateretur, magno hiatu ad ingreſ-
ſum patefacto, repente corruit. Nec dubitauit Vitellius ſe primũ profiteri, qui primi peri
culi locum atq. diſcrimen ſubiret, ſi Germani cum expedita legione, aſcendentes Italicas
cohortes à latere ſequerẽtur. Annuere Germani, atq. id ſe facturos ſublata manu promi
ſere, ſegni mox ac indecora cunctatione à fide diſceſſuri. Plerunq. enim accidit, ut qui an-
tè periculum fortem operam pollicentur, in ipſo demum diſcrimine turpiſsimam præ- E
ſtent. Ab alio autem latere Hungari pedites, agreſte hominum genus, & cæteris auda-
cior equitum iuuentus, quæ ad æquandum pari uirtute bellicum decus dimiſsis equis pe
dibus pugnare minimè recuſabat, locum deſumpſerunt, trucique ululatu edito, quo præ
ſtandæ operæ ſtudium oſtentabant, Italos tumultuario procurſu ad ſubeundum murum
inuitarant. Expectantibus cunctis, ut ineundæ pugnæ ſignum daretur Vitellius non
pluribus uerbis ſuos cohortatus, quam ut ſe in Italia natos in conſpectu fortiſsimarum
gentium pugnaturos eſſe meminiſſent: ipſis enim & patriæ maximè decorum fore, ſi
antè alios nobili auſu ad hoſtem prouecti, præcipua uirtutis laude potirentur. Neque
enim de pugnæ euentu fœlicique uictoria dubitandum, quum pro ſuperis & dignitate
Chriſtiani nominis, cum inermi atque fœdiſsima gente dimicarent: manere uictori-

bus

A bus ampliſſima præmia ab optimo liberalíque Pontifice ; egregiè autem fato functis , uti
optarent, æternæ fœlicitatis in cœlo ſedes. Simili modo delectos ueteranóſque ſocios na
uales, quos è nauibus eduxerat, Medices accendebat. Perenus Hungaris , Germanis
Heſſius aderant. Mauritius Saxo, & Torniellus ad tormenta cum magna manu equi-
tum & peditum in ſtatione conſtiterant.; ut ſi hoſtes more ſuo erumperent, munimen
ta tuerentur. Erat mirum apud hoſtes ſilentium uſque adeo, ut nonnulli traieciſſe flu-
men & Budam effugiſſe hoſtes crederent, Segemenes enim exactæ diſciplinæ uetera-
nus compreſſo omni ſtrepitu tacitè cuncta adminiſtrabat. Is nouum ab Vlamane præ-
ſidium acceperat , foſſámque intra murum præaltam decliui utrinque margine perdu-
xerat , interiore autem in labro , nimineos corbes more noſtro , atque item urnaria do-
B lia arena ceſpitéque repleta collocarat. Poſt eam munitionem Ianizeri conſidebant.
Secundum eos ſagittarii & demum equites haſtati ſcutatique , qui pedibus pugnare iuſſi
erant. Ad utrũque uerò foſſæ caput feneſtratum aggerem erexerat ; ut qui è noſtris con-
ſcenſo per ruinas muro in foſſam ſe demitterent, nõ maioribus tantum tormentis ab utro
que latere emiſſis diſcerpti, ſed flamma etiam ex puluere ſulphureo aridiſque uirgultis re
pentè excitata ad unum omnes correpti delerentur. Signo dato quatuor ſigniferi, ſequẽ
tibus cohortibus, audaci curſu in murum per ruinas euolarunt;ſed dum uexilla defigunt,
& foſſam munitionéſque hoſtium mirantur, & pari ſpe metúque ad deſcenſum animos
parant, repentina grandine ſagittarum & glandium obruuntur. Nihiloſecius adhor-
tante Vitellio, alii atque alii intrepidè ſuccedunt. In his eminet Carolus Meliteus,nobi-
C lis adoleſcens, cui Vitellius erat auunculus, & cum eo præfecti aliquot, & ſtrenui cen-
turiones. Cæterum Germani pedites neque ſpe uictoriæ, neque ſociorum periculo per
mouentur. Heſſius, alienæ cladis ſpectator, conferta legione ſub mœnibus conſiſtit. Hun
gari quoque, qui alacriter procurrerant, nec conſpecto quidem hoſtè à mœnibus rece
dunt. Ita Fortuna, iampridem Italicæ uirtuti plurimum infeſta, noſtros deſerit. Meli-
teo humerus glande traiicitur, præfecti cohortium Rufus & Fiolla Tiphernates cadunt,
occiſiſque ſigniferis uexilla deſeruntur. Nec Turcæ occaſioni deſunt; partim è propugna
culo, quod biennio antea Barcocio ac Othone Fotiſco defendentibus erectum diximus,
partim à tranſuerſo aggere proſiliunt, & tota muri corona diffunduntur, ſpirantibus ſpo
lia detrahunt, & capita detruncant, & mox glandibus, ſagittis, & multò maximè lapidi-
D bus deiectos, nec ſe recipientes noſtros inceſſunt. Eadem quoque telorum uis legioni
Germanorum incidebat; ita ut multo plura, quàm quæ nihil audendo, uti egregia cun-
ctatrix, uulnera deuitarat, ab ignobili demum conſtantia exciperet. Pudore ſiquidem
locum tenebat, ne quæ turpiter ſub mœnibus hæſiſſet, ſi ſe prima reciperet, ſecundi de-
decoris infamiam ſubire uideretur. Idem ſpectans, ſed diuerſa ratione, Vitellius nul-
lum timoris, nullum receptus ſignum dabat; utpote qui uniuerſas cohortes multas ſter
ni, quàm ullum uel minimæ laudis locum legioni relinqui mallet; quum ſe ab ea deſer
tum, & penè proditum, maiore ira quàm dolore quereretur. Audita præclarè uox eſt
Turcæ Italica lingua proloquentis, cur nobis Itali uiri fortes non parcitis, nec ſegni-
bus Germanis pugnæ locum relinquitis? mens una nobis eſt Italis parcere, & Germanis
uti maximè ignauis temulentiam excutere, ne amplius nos laceſſant. Tum uero Heſſius,
E pertinacia multis uulneribus expugnata, legionem reduxit, & cohortes Italicæ continuò
ſe receperunt, adeo diſſipatis omnium ordinibus, quum à tormentis hoſtium celeri fuga
ſe eriperent, ut multorum opinione conſtaret, ſi Turcæ omnibus portis erupiſſent, ma
gno detrimento noſtros affici, & caſtra ad ſingularem ignominiam conturbari poſſe uide
rentur. Eo conatu potius, quàm prælio ſeptingentos è noſtris deſideratos ſeruut; ſed ali-
quanto plures ex fœditate uulnerum: nullis aut certè abſurdis ad ea remediis toto demũ
itinere perierunt. Medices quoq. dũ ad cohortandos milites diſcurreret, immanis tormẽ
ti afflatu potius, quã ictu humi cum equo proſtratus ſummũ uitæ periculũ adiit. Quũ in
muro pugnaretur Ioachimus ipſe & Hũganotus uſq. adeo infami cõſilio & loco ab omni
tormentorũ diſcrimine ſubducti pugnæ euẽtum expectabant, ut Torniellus atq. Fotiſcus
ad eos accerſendos nõ obſcura eius flagitii cũ obiurgatione cõtenderint, ut cõfirmandis

militum animis collocandíſq. præſidiis, qui uni ſummæ imperii poteſtatẽ tenerent, adeſſe A
& conſpici uellent, ſed oostris ſortiter repulſis Barbari nihil ſe commooeruor, ıra io ca-
ſtris ſublatus eſt omnis tumultus, & curandis uulneribus militi quies data: ſub ooctem
uero Ioachimus duces in coosilium uocauit, diſputatúmque eſt grauibus ſententiis, ao ab
ſcedere incœpto quàm expugnandi oppidi diſcrimen iterum ſubire ſatius foret; quum à
plerisque Germanis ea, quæ tutiſſima, uti longè optima, probaretur. Tum Vitellius, an
hoc, ioquit, turpe ſit oos ipſi uideritis, uiri Germani, qui uobis præcipuum militaris di-
ſciplinæ decus perpetua laude ab inuictis maioribus ueſtris traditum, nõ iniquo iure uin
dicatis. Quis enim uel grr garius miles eſt, qui Chriſtianæ militiæ nomen, ſi pari cũ igno
mioia tam propere reuertimur, quàm tardè deſcendimus, noo in præſeos modo (tanto ſci
licet admiſſo dedecore) quàm in reliquum tempus exiſtimatione ſpoliari nõ uideat? exul B
tabit certè Barbarus, uti iam aliquot inflatus uictoriis, & Germaniæ uires, Romanis olim
geotium uictoribus formidabiles, inani tantum ſama conſtare conſpiciet. Ego quidem &
cohortes mras, uel accepto incõmodo, alacres & prælium poſcentes uideo, nec oppidũ
poſſe capi diffido, ſi uno atque altero io loco murum quatiamus, paribúſq. animis ac uno
ſimul tempore, triplici conſtantíque acie inuadeodos hoſtes arbitremur. Neque eoim for-
tis, oel eximius imperator eſſe poteſt, qui noo omoe oel iniquæ ſortis periculum cõtem-
oit, ut publicæ dignitatis & priuati oominis decus defendat. Hæc dicente Vitellio Intro-
ductus eſt ſpeculator, qui Achomatem ſuperato ad Belgradum Sauo, ad Drauum perue
niſſe referebat. Huius aduentu uel aſtutè ſimulato, uel inaniter credito, Germani deli-
berationibus finem imponunt, atque inde mouenda caſtra, redeuodúmque Vieonam cen C
ſent; quòd præcipiti autumno matura hyems ſuberat, quòd multi ex legioibus uulgatis
morbis deperibant, quòd maximè timendos imbres diuturna ſereoitas præmunciaret,
quòd denique ſoſſa interior, ante ſpem conceptæ uictoriæ, noſtrorum cadaueribus replẽ
da uideretur, nec tutus demum receptus foret, ſi Achomates expedita ſoorum agmina de
more præmiſſurus, ad Tolnam traiecto Danubio, hærentibus in oppugnatiooe oppidi ſu
perueniret. Erant militum omnium animi, ſi iterum mœnia quaterentur, ad præſtandam
ſupremi conatus operam intenti paratiq. ſed dux ipſe reputatiooe periculi, ab omni ſua
parata laude diſceſſerat, oti ignarus belli, aut certè, quod potius de generoſo credi uelim,
octouirali iudicio circũſcriptus; quanquã heſterno certamine, dum cuocta armis tormẽ
tíſq. perſtreperent, ita cruento ſpectaculo ſubtractus fuerat, ut nuſquã conſpiceretur, uno D
fermè ex omnibus regulis Mauritio Saxone excellenti uirtute Germanorũ decus tuente.
Ob id ueteres plerique Germani milites, eius ignobilis conſilii dedecus, cooſuſis triſti pu
dore animis non ferebant, atroci quodam fremitu iodignantes paucorum ignauia publi
cum inuictæ geotis oomeo prodi, & Hungari quoque feris olulatibus amiſſam ſpem
recuperandæ patriæ deplorabant, incuſantéſqoe Deos atque Germanos, de ioſeſta ipſo
rum genti Fortuna qoerebantur, uſque adeo ot raoti roboris exercito dignus impera
tor inanibus uotis optaretur. Maximilianus quidem Cæſar Germaois, Matthias uero
Coruinus Hungaris, qui iampridem cõſummata belli gloria fato functi poſterorũ igna-
uiæ locum reliqoiſſent. Cæterum Ioachimo decreti propoſitum tenente, Itali duces,
qui diſceſſum dictis ſententiis improbaraot, ægrè impetrarunt, ut ſequenti die io ſpe-
ciem renouandi certamiois, tormentis mœnia quatereotur, oihilque milites ad iter pa E
rarent, ſed ſub ſignis, nullo tumultu edito, in ſtatione conſiſterent; quo ſuſceptæ
profectionis conſilium tegi poſſet, & diſtineri hoſtis, qui oullam ad ioſequendum mo-
ram facturus eſſe oidebatur. At Segemeoes, ubi noſtros tanto fortiſſimarom cohor-
tium detrimento perterritos uidet, prima luce equitatum omnem & ualidas peditum
manus, quæ refugientibus equitibus præſidio forent, audacter emittit, pluribus in locis
cum Hungaris pugnatur, nec uirtute, aut eludeodi arte noſtri hoſtibus cedunt, réſque
eò deducta erat, ut in conſpectu Germanorum ac Italorum indictis induciis ſiogula-
ri certamine, ex utráque acie conſpicui & promptiſſimi quíque infeſtis haſtis concur-
rerent, oſque adeo fide integra, ut utrinque Barbari Hungaris, & Hongari Barbaris
inuiolata comitate miſcerentur, ooſtríque duces tanquam ludicro ſpectaculo uirtutis

A uirtutis ac ignauiæ indices intereſſent, acciditque, ut inſignis dux Turca Vitellium ſibi
oſtendi poſceret, atque ad eum (nam armis ſatis erat conſpicuus) uirtutis nomine am-
plexandum procurreret. Eo die ſupra quingentos equites nõnullis utrinque interfectis
ac uulneratis concurriſſe conſtat. ſequenti porro nocte, reducto omni tormentorum ap-
paratu, exercitus ad claſſem ripámque Danubii iter extendit. Tum uerò Barbari noſtros
diſceſſiſſe conſpicati, ſeſe omnes effuderunt, clamoréque ſublato, quo noſtris turpem fu-
gam exprobrarẽt, poſtremis agminibus inſtiterunt. Traiecerat & ipſe Vlamanes preme-
bantúrque adeo noſtri, ut niſi magno accepto incõmodo ſeſe explicare & agmen conſe-
qui poſſe uiderentur, niſi Vitellius uexilla ſiſti conuertíque ordines ſuos iubens monuiſ-
ſet Hungaros, & ſecundum eos Germanorum cataphractos, ut impetu facto & denſatis
B turmis urgentem hoſtem impeterent. Ita armatus equitatus intentis haſtis inuectus non
ſummouit modo hoſtem, ſed proturbatum & fruſtra terga dantem latè cecidit. Nam po-
ſtrema Turcarum agmina, uti procul à periculo, nec perſpecta noſtrorum acie; quæ re-
pente ſe conuerterat, nondum equos ad oppidum conuerterant, ita primi intemperan-
ter urgentes præcipitis audaciæ pœnas dederunt. Durauit ea tumultuoſiſſima hoſtium fu-
ga pugnáque in multam noctem, quum clauſis portis excluſi hoſtes ad Danubium uſque
ſecundum mœnia curſum intenderent, noſtrique auidè perſequerentur, & cuncta tormẽ-
tis undique emiſſis, in communi periculo perſtreperent. E noſtris autem ducibus, ſupre-
ma inſignis uirtutis opera egregiè nauata interiit Iacobus Truceſes nobiliſſimæ ſtirpis
Valpurgæ regulus, qui Suenorum equitatui præerat. Is quum equo ex uulnere procum-
C bente oblatum alterum conſcendere conaretur, interfectus eſt, capútque eius haſtæ præfi-
xum ad Vlamanem miles detulit. Trunco autem noſtri potiti ſunt, qui demum Vac-
ciæ omni funeris honore collato tumulatus eſt, hoc ipſo publicæ pietatis officio digniſſi-
mus, quòd eius ſacri ſuſcepti belli præcipuus adhortator extitiſſet. Eo accepto incommo-
do multíſque deſideratis Vlamanes equitatum continuit, patuitque inde expeditum iter
noſtris infami feſtinatione Germaniam repetentibus, quibus magno uſui claſſis fuit. Me-
dicis enim præfecti diligentia, tormenta omnia in naues ſublata ſunt, ægrorum tamen
perampla manus ſegniter extremum agmen ſubſecuta claſſem conſcendere nequiuit, ita
ut ſuperuentu Barbarorum ſeptingenti fere Germani ſemianimes, crudeliſſimè in ocu-
lis noſtrorum obtruncarentur. Duces uero noſtri iam tertio ac infœlici ad grauem igno-
D miniam conatu, Turcarum uim atque peritiam experti, amiſſum militare decus triſti co-
gitatione deplorabant; quum iam Pannonici regni obliuiſcendum, & pro ſalute Germa-
niæ conſilia capienda faterentur, poſtquã ſummi reges, obliti ueri decoris uterque pieta-
tis dum priuatis odiis decertant, rempublicam, Barbarorum commodo, eneruandã per-
dendámque immani animorum obſtinatione ſuſcepiſſent. Italis ab rege dimiſſis, redeunti-
búſq. in Italiam egregia fide ſtipendia perſoluit Angelus Medices præfecti claſſis frater,
quem Pontifex ob ſingularem induſtriam, Vitellio quæſtorem dederat, ut fratrem Vitel-
lúmque hiſdem ſenſibus coniunctos in amicitia contineret. Ab rege autem, cum multa
uirtutis commendatione, Vitellio atque Angelo aurata pocula dono data. Sed eas co-
pias per Villacum & Carnicas Alpes atque Venetiam domum iter habentes lentus po-
tius, quàm ſænus morbus à caſtrenſi illuuie, ac alieni cœli, & peſtilentis autumni iniur a
E conceptus, uehementer afflixit, uſque adeo, ut ferè dimidia pars militum deſiderata ſit, &
Tiphernates principem ciuem, cum meritæ laudis laurea redeuntem ex domeſticis fune-
ribus atra in ueſte ſuſceperint. Sfortiani quoque equites, cunctis fermè equis macie ene-
ctis, pedibus in patriam redierunt. Cæterum ut rei male geſtæ fœdus exitus, ad minuen-
dam infamiam auertendóſque hominum ſermones alicuius inſignis facti nouitate tege-
retur, Perenus Petrus affectati regni ſuſpicione, regiorúmque liuore circumuentus in ar-
ce Strigonii à Liſcano Hiſpano iuſſu regis capitur, traditúrque extemplò Medici præfe-
cto claſſis Viennam deducendus. Quum caperetur, auarè ac inhumaniter agens Liſca-
nus aureum torquem collo detraxit, exuítque ueſte quæ pretioſis Sebelinarum pellibus
ſuffulcta erat. Id factum, uti clariſſimo uiro atque inſonti indignum, adeo Hungarorum
animos contumeliæ dolore conſternatos perturbauit, ut ſupra duodecim milia equitum

maledictis Germanicum nomen inceſſendo ſublatis continuò ſignis domum redierint. A
per eos enim dies nunciatum erat, Pereni filium ex aula Solymani à Raſciano ſeruo fœ-
lici aſtu eductum in Tranſyluaniam euaſiſſe. Is admodum puer Solymano fidei obſes da
tus intra ſepta regiæ cum nobilibus coætaneis adoleuerat. Nã Perenus pater deuicto ſub
latóque Ludouico, quum Ioannem nequaquam regia ſtirpe progenitum, Pannoniæ re-
gno potiri uehementer indignaretur, ad Ferdinãdum, ut ſummæ nobilitatis principem,
Cæſarémque in concilio Germaniæ deſignatum tranſierat; ea ſpe ut primum ſibi poſt re
gem in Pannonia potentiæ locum pararet. Sed pari quoque ingenii mobilitate, quod om
nia apud Ioannem ſub maieſtate Solymani tuta atque fœlicia, apud Ferdinandum au-
tem dubia ac infirmiſſima ſpectarentur, cogente pudore (ne Germanis æternis hoſtibus
Hungarico ſanguini imperii decus erepturis fauere uideretur) auctore Habraymo Baſ- B
ſa, cum Ioanne in gratiam rediit; ægrè ut reciperetur impetrante Solymano, quum Ioan
nes Perenum fluxa fide, uario inſtabilíque iudicio hominem teſtaretur, proindéque
iterum ab ſe defecturum eſſe prædicaret. Ad ea Solymanus in hanc ſententiam grauiſ-
ſimè reſpondit, ſicuti ab his qui ſermoni interfuerunt didicimus. Quid tu igitur, Ioan-
nes, ad gloriam maius à Deo magno, ſi ſapis, exoptare potes, quàm ut Perenus à fide di-
ſcedens, dum ingrati atque improbi nomen ſubit, generoſæ clementiæ decus tibi relin-
quat. Exinde Perenus in honore habitus integra fide regem coluit, ſed mortuo demum
Ioanne ad ingenium rediit, quum Georgium tutorio nomine regnantem ferre non poſ-
ſet, & à Ferdinando ſolicitatus eadem ambitioſè affectata transfugii præmia inani ſpe
præſumeret. Itaque filius Byzantio fuga elapſus, quum incredibile gaudium afferre ui- C
deretur, ſummam calamitatem miſero patri attulit, à regiis enim ignauiſque hominibus,
quibus aliena uirtus oneri, & calumnia uirtutis odio genita magno queſtui ſemper fuit,
excitatus erat rumor, Perenum adoleſcentem ſimulata fuga elapſum, cum Solymano
tranſegiſſe, ut pater Hungaros propoſitis rerum omnium immunitatibus ad Turcarum
ſtudia traduceret, præmiúmque illi foret, Pannonici regni præfectura; in ſpem quoque
propinquam regii nominis, ſi fata Stephano infanti Ioannis regis filio, adoleſcentiam in-
uiderent. Perenus quoque non leuem aut obſcuram nim famæ ſuſpicionique præbuerat,
quum per hybernorum tempus ab Agria cum præfectis Turcarum comiter & liberali-
ter agendo amicitiam mutuis magniſque muneribus coluiſſet, & id quidem aliquantò ſtu
dioſius & luculentiùs quàm deceret; cum eo præſertim hoſte, cum quo nullum eſſet ab D
aduerſa religione commercium, nec ullæ tum publicæ ad otium induciæ uigerent. Sed
tantus merat Pereni ingenio faſtus & ſplendor prope regius, ut ei ferme centum gene-
roſi & militares equi, uacui ſeſſoribus, præducerentur, ob idque Ferdinando regi parũ
cultu decorã aulam aut certe exhauſtas opes exprobraret; quum ille uſquequaq. à fami
liaribus ſuis immaniter direptus tenui apparatu, ægrè regii nominis ſplendorem tuere-
tur. Ea luxus oſtentatio regiorum animos nefariæ direptionis conſcientia perculſos, ita
altè perſtrinxerat, ut cuncti ad opprimendum Perenum cõiurantes eum digito common
ſtratum olere diadema regium, nec priuatum pati nomen poſſe prædicarent, adeo pro-
nis & ſuſpicacibus ad id Ferdinandi auribus, ut quum uera teſtatáque de familiaribus mi
nimè crederet, genio deceptus, falſa de alienis libentiſſimè ad animum tranſmitteret.
Eam quoque affectati regni nutantiſque ingenii ſuſpicionem uehementer auxerant lite- E
ræ, Pereni ipſius manu ad quoſdam duces Hungaros ſcriptæ, proditæque regi à Franca
pane Agrienſi antiſtite. hic enim Pereno ualde infenſus erat, quòd ille militari licentia
totius Agrienſis ſacerdotii peramplos redditus alendis ſuis equitibus intercepiſſet, his au
tem literis opima nouáque ſtipendia ſuã authoritatem ſequentibus polliceri uidebatur.
At Perenus cum omni honore nerborum à Medice Viennam perductus, quũ portæ ap-
propinquaret, audirétque obuiam Medici aduenisse Philippum Torniellum, rogauit ut
ſibi adaperta rheda alloqui uiros fortes generoſóſq. liceret. Id uero facilè conceſſum eſt;
quòd tanta uiri claritas & ſpectatæ uirtutis ſtudium nõ cuſtodia modo & carcere, ſed nec
ambiguæ fidei ſuſpicione digna uideretur; iſque ad eos conuerſus: Me miſerum, inquit,
quem inſontem immanis inuidia circunuenit; ſed multò miſerior Ferdinandus, cui do-
meſtici

A meſtici latrones & Fortunas,& amicos,& denique regium decus eripiunt. Ita enim fit,
ut hac præcipiti delati nominis mei iniuria Hungaricam gentem à ſtudio fidéque peni-
nitus auertat,ac ob id de Pannoniæ regno non temere deſperet; poſtquam mihi claritu-
te natalium nulli ſecundo,& iam tribus bellis fortis fideliſque nauatæ operæ premia ab
iuſto rege promerenti,de filio Barbarorum ſeruitute erepto lætari non licet; quum pro
incomparabili gaudio iniqua mea ſorte,non dubius uitæ metus ante oculos obuerſetur.
An delatores,ignauiæ ſuæ conſcii,in ipſa de me calumnia præcipui teſtes, capto cuſtodi
tóque parcent? qui nec famæ unquam regis pepercerunt: clariſsimus enim quiſque uel
criminis inſons quum capitur,non conceptæ quidem noxæ pœnas,ſed aduerſam fati ſui
ſortem ſubit, me tamen animus integer ſceleriſque inſons,quod unum Dii certi iudices
B calumnia circumuentis & miſeris ſolatio relinquunt, hac cura liberat, liberabíque hoc
crudeli infamiæ onere Ioachimus imperator,cui oborta ſuſpicione tale mihi periculum
imminere prædixerim,& me obiter inſontē interfici malle,quam iudicio coram nō adeſ-
ſe confirmarim,& tum quidem,quū iantis meis ſepius copus nullius uim timerem. Hæc
obſecro nobilis officii uerba Ferdinando renunciate,ut in diſcrimine mei capitis maturè
generoſéque deliberet,& quantum inter amicos & delatores interſit,ſuo non alieno in-
genio fretus intelligat. Nimis profectò miſeri ſumus duces,ſi re male geſta ita plecti-
mur, ut præuertiſſe belli Fortunam uideamur. Deſerti certè ad Exechium fœdéque
amiſsi exercitus Cazianer iuſtas fortaſſe pœnas dedit, quum inuſitato oppreſſus metu
imperii munus deſereret, nec in ipſo duce dedecoris quam mortis metus grauior eſſe
C uideretur, ultro enim ſeſe cuſtodiæ dedens, ita concepti pauoris crimine damnatus
eſt, ut deſperatis cauſæ ſuæ præſidiis effracto carcere, tam ſceleſto quam infœlici con-
ſilio ad Turcas transfugerit. Sed neque ſummum imperium apud me dudum fuit,
neque nos uicti ſumus, ſi non uicimus, quod nobili certè receptu perſequentis ho-
ſtis inſolentiam egregiè repreſſerimus. Pannoniæ autem regnum affectare & tum pro-
mereri beneficio Solymani facilè potui; quum Ioanne rege morte ſublato, expedien-
téque arma Ferdinando, clientelæ opéſque meæ & Hungarorum in me ſtudia, non
leui ad uictoriam momento,ualitura ſpectarentur; nec abſurdam ob id, uel intempe-
ſtiuam ſpem conſiliis uiro Chriſtiano indignis afferrent. Pugnaui igitur, pugnabóque
dum uiuam,contra Turcas,ſi ſe æquum Ferdinandus in hac calumnia inimicorum ma-
D lignitate conflata iudicem præſtiterit. Perorantem Medices, ut in clementia æquiſsi-
mi regis ſpem reponeret, humaniter adhortatus eſt, móxque fidele officium præſtitit,
ipſéque demum Torniellus uenantem nactus regem,ne quid durius de Pereno ſtatuere
tur, opportunis precibus molliuit. Nec multo pòſt Perenus, quum in dicenda cauſa, ut
palā audiretur,impetrare nequiuiſſet,in ciuitate noua cuſtodiæ traditur, uel nouæ per-
fidiæ,uel,ut credi par eſt,antiquæ leuitatis diuturno carcere pœnas daturus. Ita tres o-
mnino reliqui antiquiſsimæ ſtirpis Hungari principes promerendo Pannoniæ regno
pares, Valentinus atque Maylatus,ac ipſe Perenus,paribus propè inſidiis uirtutis inuidia
circumuenti, omnem ſpem excitandi Hungari regis diſcordi ac ob id afflictæ ipſorum
genti ſuſtulerunt: quum hic ſera inſtabilis iudicii ſui pœnitentia ſortem lugeat, illi uero
ad Euxinum Pontum,in cathenis mortem miſeriarum finem expectent;grauiore tamen
E Pereni conditione,quum illis à religione deſciſcentibus, maximi militiæ honores à So-
lymano liberaliter offerantur;hic uerò nihil à deprauato rege mitius expectet, quam ut
in carcere mœrore ac illuuie confectus intereat. Hunc habuit euentū id bellum ex conci-
lio Germaniæ aduerſus Turcas ſuſceptum, quod magnæ cladi pleriſque æquandum ui-
detur; quum Ferdinandus à Bohemis & Sleſitis atque Morauis, qui militum delectum
collata pecunia redemerant, ſubſidia inſtantis belli nequicquam abſumpſerit, amiſſáque
exiſtimatione Germaniæ uirium, uti iniuriæ expoſitus ac inermis, audaces alioquin Bar-
baros, & tum ab ipſa uictoria inſolentes aduerſum ſe concitarit. Sub id tempus Paulus
Pontifex ſuo uetere indicendi concilii propoſito innixus, Tridentum tanto conuentui
maximè opportunum delegit, cupiebat enim ſatisfacere Cæſari, indulgeréque his Ger-
manis, qui ab auctoritate Romani pontificis Chriſtianiſque cerimoniis impiè deſciuiſ-

ſent,ac tum maximè ullam orbem extra Germaniæ fines ipſis tutam aut commodam fo A
re pernegarent. Eo autem,uti plerique putabant,audaci periculoſóque decreto, Ponti-
fex eleuandam omnem timoris ſuſpicionem exiſtimabat; quo celebri edicto,ſi qua omni
no aut cæci metus, aut improbæ cunctationis nota,ſuperioribus Pontificibus inhæſiſſet,pe
culiari ſua cum laude penitus detergi atque aboleri uideretur.Ita enim fiebat,ut Tridenti
nos Germanica loquentes lingua in ditionéque Cæſaris conſtitutos,nec ipſe quidem Lu
therus hæreſiarcha inſaniæ pœnas ueritus,reformidaret; quum patrum memoria, Vi-
cleffium & Huſsium,pari impietatis nomine damnatos & Conſtantiæ concrematos au-
diiſſet.Sed poſtea præclarè compertum eſt Pontificem hac in re Cæſari in ſpem priuati
commodi obſequi uoluiſſe.Igitur circiter calendas Nouembres,anno à partu uirginis ſu
pra milleſimum quingenteſimo & quadrageſimo ſecundo,Pontifex ex ſenatus conſulto, B
tres ſenatórii ordinis Cardinales Tridentum miſit,qui bene auſpicato inchoandæ ſyno
di futuræque tot gentium frequentiæ ſedem pararent, Paulum Pariſium diuini ac huma
ni iuris profeſsione inſignem, Reginaldúmq. Polum Britannum,qui ſupra regiæ ſtirpis
claritatem,& latinæ facundiæ laudem nemini ferè fœlicius partam, perfectum Chriſtia
næ uirtutis habitum præferebat,Ioannémque item Moronum,ſecunda morum atque do
ctrinæ fama per omnes Germaniæ conuentus legationis munere perfunctus. Hos ſecu
ti ſunt aliquot præclari nominis epiſcopi: nam Pontifex ad repreſentandam eius ordinis
dignitatem,excellenti ingenio doctrináque ſupra centum deſcripſerat,qui de ueritate re
rum diuinarum ſaluteque labantis reipublicæ in conſeſſu gentium omnium diſputarent.
Venientes Chriſtophorus Madrucius,Tridentinus epiſcopus,pari ſplendore humanita C
téq. uir liberaliter excepit,nec multos pòſt dies Peronotus Granuellius ab Hiſpania Ge
nuam triremibus delatus, profectúſque inde Tridentum,inchoatæ ſynodi famam excita
uit.Cæſaris enim occultè mandata detulerat,quibus indicti concilii decretum locúmq.
ad eam celebritatem opportunè atque rectiſsimè delectum approbabat, teſtabatúrq. eo
uſurum eſſe Cæſarem maximo reipublicæ commodo. Quoniam ipſe ad prima ueris ſi-
gna naues conſcenſurus,ut corrigendis publicis moribus cenſuram ageret, impiáſq. ac
certè obſcuras in religione opiniones inuecta uera luce reuelleret,conſilio adeſſe ſtatuiſ-
ſet,nobili pióque Sigiſmundi Cæſaris exemplo,qui Conſtantiæ rebus ritè cõpoſitis terra
rũ orbem diris erroribus & peſtilentiſsimo ſchiſmate liberaſſet.In eam quoque ſententiã
Antonius,ipſius Granuellii filius,præcellentis ingenii iuuenis, Atrebatum antiſtes,lucu- D
lentam habuit orationem,non obſcurè emiſsis quibuſdam aculeis in Pontificium nomẽ,
quòd ſacrorum principes perpetuis ludificandi artibus,iam diu tergiuerſando,neceſſaria
atq.ideò ſuprema publicæ ſalutis remedia diſtuliſſent. Negauere tres legati ſe quicquam
publicè de mandatis audituros,ne uno eius aduẽtu ſynodus ritè cœpta crederetur. Eam
enim grauiſsimarum rerum & dogmatum cognitionem ad uniuerſas Chriſtianæ profeſ
ſionis gentes pertinere expectandóſq.propterea ſacratos uiros, qui ab ultimis Hiſpaniæ
Galliæque finibus, & à Germanico Sarmaticóq. Oceani litore uenturi crederẽtur. Tum
enim de republica optimè ſperandum uideri,quum ſaluberrimo omnium cõſenſu ad im
petrandam pacem ſanandóſque mores,& decernenda pia arma aduerſus Solymanum,
ingenia,ſtudia,ac uniuerſæ denique omnium opes conferrentur. Eo enim Granuellius
tendebat,ut Pontifex terrore concilii iniecto, ab inſtituta ſacroſancti parentis ac iudicis E
æquitate diſcedere,proferréque arma aduerſus Gallum pro Cæſare cogeretur,cum im-
mani enim hoſte fœderatum,exitioſámque in immenſum Chriſtiano nomini, Barbaro-
rum amicitiam colentem,eo titulo maioribus quondam eius maximè ſpecioſo, quẽ præ-
ferret,indignum dicebant.Putarat etiam ab initio Cæſar, uetere ſuo incenſus odio ad-
uerſus Gallos Pontificem in partes facilè perducturum,uti maximis obſequiis atque mu
neribus deuinctum conceſſa paulò antè Nouaria, prælatáque demum demum Farneſia
domo in qua (repudiatis aliquot illuſtribus generis, ipſóque præſertim Coſmo Etruriæ
principe excluſo) unicam filiam,Mediceas opes dotali hæreditate ſecum trahentem,nec
tum Octauio quidem coniuge ad nuptias ſatis maturo liberaliſsimè collocaſſet. Quibus
de cauſis amarior factus Cæſar,legẽ in Hiſpania promulgarat, ne cuiquam externo pen
ſiones,

A ſiones, auctoritate Pótificũ ſacerdotiis impoſitæ, ſoluerẽtur, Michaelẽmq. Syluã Luſit-
nũ Cardinalem legatum, pias dignáſque periculo cohortationes afferẽtem cõtumaci cõ
temptione reiecerat; quum Syluæ collega Sadoletus Cardinalis in Gallia perhumani-
ter eſſet auditus. Certiſsimis enim ſpeculatorum nunciis ac literis compertum habebat
Pontifex, Solymannm ea quæ imminebat æſtate terra maríque atrox bellum Chriſtianis
illaturum, & tum quoque circiter quatuor Hiſpanorum millia ad extremos Sabinorum fi
nes hyberna protulerant, imminebántque ita per Valeriam uiam Tyburtinis montibus,
ut quum nõ longè à Pontificiis finibus Fabritius Columna, & Franciſcus Vrſinus (ille
paterna ditione exutus, hic iudicio rerum capitalium abſens damnatus) exules uerſaren
tur, non inanem metum Romanis incuterent, omnino ſimiles ex funeſta memoria ualde
B atroces Columniorum & Cæſarianorum caſus facilè timentibus. Sed in Pontifice ad nul
la unquam terricula trepidanti, & reipublicæ nunquam oblito, ea inerat æquitatis atque
iuſtitiæ cura, ut priuato nomine ingratus, quam publico incommodo parum grauis di-
ſceptator, Chriſtianíque officii prorſus imperitus exiſtimari mallet. Prouidebat enim
Franciſcum, præclaro recentíque ſuo & ſuperiorum Galliæ regum ſtudio de Pontificio
nomine benemeritum, nequaquam temere alienandum; utpote qui laceſsitus iniuria, à
Romani Pontificis auctoritate indignanter diſceſſurus eſſe uideretur. His de cauſis ple-
rique ſenatores in contraria ſtudia diducti uti antea capti ſacerdotiorum muneribus ma
gnæ partis ſenatus cum pudore ac infamia diuenditæ libertatis Cæſari & Gallo diuerſis
ſententiis fauebant, uſque adeo intemperanter, ut Dionyſius ex ordine ſeruorum cucul-
C latorum in ſenatum traductus, Franciſcum auito Chriſtianiſsimi cognomine ſpoliandũ,
perſequendúmque armis & diris imprecationibus diceret, obſtrepente ſenatu intempe-
ſtiuæque facundiæ inſolentiam reprehendente; quum Dominicus Cuppius Romanus,
Senatus princeps, interrogando reſpondiſſet, in cuius ergo tutela rei Romanæ ſalus &
dignitas erit? ſi pro Cæſare, à quo proditi perditíque ſummæ calamitatis incommoda
pertulimus, contra eum quem inſigni merito liberatorem urbis fatemur, diuina ac huma
na arma nefario decreto expediamus? Non infacetè quoque alius ſenator ad proximos
conuerſus ſubiunxerat, Parcite, inquit, patres, non iniquo enim iure latrat, qui ſameſcit:
ad opimum enim ſacerdotium inops Dionyſius quum anhelaret, liberalitatem Cæſaris
peracri ſtudio prouocare nitebatur. At Pontifex ſermones graui admodum aure exce-
D ptos ita contracta uel remiſſa fronte tranſmittebat, ut nihil ea patrum contentione graua
ri putaretur; ingenio ſiquidem egregiè compoſito, & per omnem ætatem ſenatoriis arti-
bus exaggerato, maximum prudentiæ munus exiſtimabat, detegere hominum ſtudia,
nudare uoluntates, ſcrutari atque introſpicere ſenſuum receſſus; in magnos ſcilicet uſus
publicarum actionum; quæ omnia tum ſolerter adſequebatur, quum in negotio diſſen-
tiendi materiam ſimulata conſultatione præbuiſſet. Hinc collecta paratáque habebat re
ſponſa, quæ legatis daret, excuſationéque legitima in alternos uſus opportunè translata
utriúſque principis offenſiones eruditiſsimè deuitaret. Detexerat & tum latè profundè-
què principum animos, tametſi eos antea, tanquam à concordiæ nomine plurimum ab-
horrentes, ſatis habebat exploratos: quum forte Cæſar ad eum uti communem omnium
parentem, ſacroſanctóque iure omnis humanæ litis diſceptatorem literas perſcripſiſſet,
E quibus in Franciſcum uehementer inuectus ſuperiorum temporum iniurias, ruptáque to
ties fœdera, & concitatum ad Chriſtiani nominis perniciem Solymanum querebatur.
Nec ideo dubitaſſet Franciſcus, quin publicato ad defenſionem inſigni uolumine obie-
cta confutaret, adeò ut binis criminoſiſsimis libellis ad inexpiabilem contumeliam edi-
tis, utrinque regii honoris fama immaniter dilacerata ſpectaretur, eaq. obiter arcana pro
dita, iniuſtæque diræ factorum notæ omnem ſpem conciliandæ pacis excluderent. Ea ſi-
quidem maledicta in grauiſsimo momento leſæ maieſtatis inſanis peruicacibúſque ani-
mis, uti uerè propria ducebantur, quando omnis calamitas conflagrantis orbis non ad ip
ſos, ſed ad miſeras alienáſque gentes pertineret; quum integro pudore tueri regium de-
cus nollent, & tamen hoc duorum & uiginti annorũ curriculo ſupra ducentas urbes eua-
ſtatas, caſtella amplius tria millia deleta, totáque ea cõtentione ducenta millia hominum

Chriſtiani ſanguinis interfecta faterentur, & ſubinde nihil permoti uel acerbiſsimo hu- A
mani generis odio, Deos ipſos, uti nunquam miſerorum precibus affuturos, abdicata pie
tate contemnerent. Cæterum Granuellius Tridento profectus, eadem, qua uenerat, ce-
leritate ad Germanos peruenit, qui conuentum ad Nurumbergam indixerant. Defere-
bat enim certiſsima Cæſaris animi decreta, quibus grauiſsimarum rerum munus expedi
ret. Ante omnia Guilermus Cleuenſis regulus ad auctoritatem Cæſaris erat traducen-
dus: cohortandæ liberæ ciuitates, ut Ferdinando regi tuendo Pannoniæ regno adeſ-
ſent: Saxonum, Cattorúmque principes Henrico Brunſuicenſi conciliandi, quorum
armis propter ſacerdotii controuerſiam ditione nuper eſſet expulſus; prouidendum ne
Germani milites impunè ad Gallorum ſtipendia tranſirent: & cōmouenda denique om-
nium ſtudia ad concilium celebrandum; qua in re Lutheranorum uoto potiuſquam B
æquiſsimæ Pontificis cauſæ fauere uidebatur. Neque enim concilium libero gentium om
nium concurſu celebrari poterat, niſi prius pax ipſa regúmque concordia pararetur, at-
que ita fiebat, ut promiſsiones Cæſaris, quibus Lutheranorum animos promerebat, nec
ambigua ad id Pontificis uoluntas, tanquam inanes & nihil ad cauſam profuturæ à pleris
que irriderentur. Quis enim ab Hiſpania clarus antiſtes (quum in Gallia Georgius Ma
ximiliano Cæſare genitus Valentinus epiſcopus, in itinere ſub ipſam Rinconis atque
Fregoſii cædem eſſet interceptus, & Oceani mediterianeque maris nauigationes Punica
rum & Gallicarum claſsium metus ſuſtuliſſet) Tridentum omnino eundum eſſe arbitrare
tur? Quis demum e Gallia inſignis uir ſacratus per Rhæticas Alpes in eam urbem ſe con
iicere auderet? quæ ad unum buccinæ cantum in poteſtate Germanicæ multitudinis fu- C
tura crederetur, uel nolente obſtantéque Ferdinando, cuius eximiam fidem in ipſo peri-
culo imploraſſe fruſtra eſſet. Nemini enim in dubium uerti poterat, quin legitimum at-
que ſolenne concilium ipſa pace natura poſterius cenſeretur, quoniam ſublatis undi-
que bellis humanas res tranquilla pace conſtitutas rerum quoque diuinarum concordia
ſequeretur. Sed hæc cunctis exoptata parari minime poteſt, niſi uiri Chriſtiani de interi
tu religionis ualde ſoliciti, pacem antè omnia ab obſtinatis principibus uel coniurantes
expoſtulent. Interea tantis in Belgio detrimentis affectus Cæſar, & uehementer indigna
tus Gallos ab ſe toties deuictos, ſe præſente Hiſpaniæ fines intrare auſos, ingens bellum
parabat: coniunxerat enim ſibi nouo fœdere Henricum Britanniæ regem, ut eius gentis
auxiliis, quibus Galli antiquitus magnopere terreri conſueuiſſent, ditiſsimi que regis au- D
ro adiutus, multo quam antea ualidiore impetu Galliæ fines ingrederetur. Fuit ea ſocie-
tas ingrata ſuſpectáque Pontifici, utpote quæ ſacroſanctæ maieſtatis nomen maligna cō
temptione ſuggillaret. Vix eam enim homines qui pacem ſperarent, non initam modo,
ſed ne tentatam quidem credebant, mirum enim pleriſque uidebatur, Cæſarem tanta pie
tate, tātáque honeſti decoris exiſtimatione præditum, ſummas iniurias animo deponere,
inexpiabiliſque odii penitus obliuiſci poſſe, ut quum in Gallum atroci odio deferretur at
que ei omnino grauiſsimè nocere uellet, nullam uel Pontificiæ dignitatis uel obligatæ fi-
dei rationē habendam putaret. Henricum antea Clemens Catharinam uxorem, quæ Cæ
ſaris erat matertera, periniqua animi libidine repudiantem, filiámque ſubinde, uti ſpuriā
à regni ſucceſsione procul abdicantem, poſtulante urgentéque Cæſare, ſacris interdixe-
rat, iuſta quidem, ſed intempeſtiua ſeueritate; quum ille contumelia perturbatus ab aucto E
ritate Romani Pontificis repentè diſceſſerit, ſacrorum imperium & templorum opes in-
uaſerit, ac immani demum truculentia Roffenſem Cardinalem, & Morum, Chriſtianæ
uirtutis exempla, multóſque item ſacratos ac inſontes uiros occiderit. Non fefellerat
quidem eximiæ alioqui prudentiæ Pontificem eius ancipitis iudicii euentus, ſed Cæſari
iuſta petenti prolixéque item pollicenti, nunquam ſe cum Henrico ſine auctoritate Pon-
tificis in gratiam rediturum, ſupremæ poteſtatis officium diuino iure uel negari uel dif-
ferri non poterat. Itaque exitialis ea ſimultas, cauſa commodóque Cæſaris ſuſcepta, eò re
cidit, ut Henricus omnem iracundiæ ſuæ impetum in Pontificium nomen uerteret, con-
ſumptóque ob id uetere odio, Cæſari iungeretur, repudiata paulo antè Gallorum amici-
tia, quòd Iacobum Scotiæ regem antiquo ipſis iure fœderatum, aſcitúmque à Franciſco

generum,

A generum, contra Anglos de finibus contendentes adiuuiſſent. In ea autem contentione
quum æquatis cladibus eſſet dimicatum, Iacobus florenti corporis ſpecie inſignis (uene-
no an fato ſuo incertum) ſubito certè correptus interiit, defecítque in eo Stuardæ fami-
liæ generoſa progenies, quæ à Roberto rege, eodem nomine quinque Iacobos reges nõ
intercifa ſtirpis ſerie tulerat. Sed occulta & admirabili ſorte id regium decus ſingulis ma
ximè funeſtum fuit, primo ſcilicet à coniuratis in conclaui trucidato, ſecundóque demũ
diffracti tormẽti, dum id probaretur, uiolentia diſcerpto; quum mox tertium parricida fi-
lius, iuſta acie ad Sterlingum occiderit; ut is demum ordine quartus, nobis memoriæ pro
dentibus, ab Anglis ad Floddon prælio cæſus meritas ſceleris pœnas daret, quintóque fi-
lio eadem infauſtæ domus damnata regni hæreditas pararetur. Eo mortuo regnum, rege
B orbatum, ambiguis primo hæredibus, uagiente ſcilicet in cunis regia prole, ac mox uicto
ris Henrici arbitrio gubernandum ceſſit. Scotorum enim proceres, & in his Maxuuel-
lum regulum auctoritate inſignem, exoptata libertate multóque inſuper auro donatos,
eo conſilio in Scotiam dimiſerat, ut Anglicam factionem excitarent, cuius auſpiciis rex
nouus eóque beneficio Anglis aſtrictus, qui ad Henrici nutus imperaret, corruptis co-
mitiis crearetur, pulſo antè alios Dauide Betonio Cardinale, qui Anglis æternis hoſtibus
prodi patriam paucorum flagitio pati non poterat. Is non multò pòſt, uti ſuo loco dice-
mus, cum Grimano Patriarcha, Pontificis legato, qui è Gallia in Scotiam traiecerat, cõ-
municatis conſiliis Anglicos conatus fregit Gallorum ope, & fortiſſimarum gentium
auxiliis reductus, quæ priſcæ uirtutis ac innocentiæ decus tuentes, Picti olim dicti, hodie
C Syluestres appellantur. Is Scoticarum rerum tumultus Henrico, cur a Gallis diſcẽderet,
non inanem cauſam præbuit, parauítque inexpectatam occaſionem Cæſari, qua recentis
inimici opibus fretus antiquos hoſtes Gallos perſequeretur. Itaque Cæſar, cum Britan-
no ictis fœderibus, & ad gerendum bellum tempore conſtituto, Hiſpania excedere ac in
Italiam, ut in Belgas properaret, adnauigare conſtituit: antè omnia Philippum filium ſex
tumdecimum ætatis agentem annum, Hiſpaniæ regem appellat, ei totius regni ciuita-
tes per legatos ſacramentum dicunt, deligitur ipſe Franciſcus Couos, qui adoleſcentis
ætatem regat, & negotiorum omnium ſummæ præſit, Ferdinandus uero Toletanus Al
banus regulus militaribus copiis præficitur. Peractis autem conuentibus, in quibus multa
Cæſar, ſupplicibus libellis ſubſcribendo indulgendóque liberaliter conceſſerat, ſupra
D quadraginta myriades aureorum nummûm conferuntur, réxque Luſitaniæ Ioannes grã
di pecunia Cæſaris tantos ex futuro bello ſumptus ſubeuntis inopiam ſubleuat. Erant
enim uno tempore conſcribendæ cohortes, quæ ſecum nauigarent, & quæ præſto eſſent
ut eas Martinus Corduba, Alcaudetus regulus aduerſus rebellãtes Tremiſenios in Mau
ritaniam tranſportaret. Poſtremo, quæ per Oceanum, in Belgas ad Gallicum bellum
ducerentur, earum numerus duodecim millium Hiſpanici generis peditũ ſummam im-
plebat. Germani uerò ab Genua ſuperiore autumno ad Perpennianũ trãſuecti, Hiſpaniæ
præſidio relinquebãtur. His adminiſtratis & confectis rebus, Cæſar Auriæ perſcripſit, ut
roſtratas naues ad idus Apriles Barcinonẽ adduceret, ut quũ onerariis equitatus eſſet im
poſitus, expeditè conſcenſuro nulla omnino mora ad nauigandum afferretur. Non de-
fuere plerique proceres, qui eo diſceſſu Cæſaris, uti minimè redituri, non obſcurè gaude
E rent; quòd ſub nimis magno principe, imminuta licentia, ſeipſis minores facti uideren-
tur. mos enim erat Hiſpaniæ regibus eos indulgenter obſeruare, à quibus coli quam me
tui mallent. Ita fiebat, ut nobili pudore potiuſquam terrore regiæ poteſtatis adducti impe
riis & legibus parerent, quum incidente bello, rogati humaniter liberali ſtudio grauiq.
ſumptu operam nauare conſueſſent. Elata enim generoſáque ingenia certam fidem præ-
ſtant, nec ab æquitate diſcedunt, at ſi contempſeris facilè coniurant. Propterea Cæſar
Padillianæ rebellionis tantíque tum popularis periculi memor, liberas quorundam uo-
ces indignas regiis auribus, famoſóſque item libellos, & atrox Mendocii Infantaſiorum
reguli facinus, mira prudentia deuorarat, ut Philippo conciliata trãquilláque omnia tra
derentur. Mendocius enim, quod ad exemplum memoriæ prodendum uidetur, in ipſo
ludorum equeſtrium ſpectaculo præfectum rerum capitalium, ſceptro turbam ſuperbè di

mouentem, quòd nec ſibi parceret, diſciſſa gladio facie uiolarat. Is conſpectus cruor pro A
iecti ad pedes ac iniuriam deplorantis uſque adeo Cæſarem commonit, ut quum in reum
lege acturus uideretur, uniuerſi Hiſpani proceres ſpectaculo ac ipſo denique Cæſare de-
ſerto ad Mendocii domum accurrerent, uel contra prætorianos, ſi uis afferretur, ianuam
defenſuri. Sed Cæſar graui iudicio totum iuſtæ uindictæ impetum ad diſsimulationem
reuocauit. Hiſpania enim eo tempore quanquam non infida Cæſari, aliena tamen ab eius
conſiliis, quibus bella ex bellis ſerebantur, uideri poterat; quòd perpetuis pecuniæ colla-
tionibus uariiſque delectibus per tot annos grauiſsimè fatigata, magnum incommodum
publicè ſentiret, tanta ſiquidem uis auri contra legem commeantibus præſertim Liguſti-
cis triremibus fuerat exportata, ut illa grata oculis Ferdinandi ac Iſabellæ aurea oomiſ-
mata nuſquam comparereot: nihil enim ad publicas opes pertinere cenſebatur, ſi qui mi B
lites, aut quæſtuoſos in prouinciis gerentes magiſtratus conuecta in priuatas domos pe-
regrina præda diuites euaſiſſent, & publico malo uirorum paſsim in oppidis numerum
ipſa fœminarum multitudo ſuperaret, nec requieſcendi coaleſcendique prouinciæ auri
atque hominum feraci ulla ſpes, exercente Chriſtiana arma Carolo, relinqueretur: quum
Hiſpanorum legiones ſingulis prope annis, non in omnes modo Europæ regiones, belli-
coſæ gentis uictoriis atque ſepulchris claras, & totam denique Africam, ſed ad beatas quo
que noui orbis inſulas in tanta ſiti gemmarum & auri condendis coloniis aduehantur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXIII.

MAgnus, & nunquam antea grauior orientis undique belli metus,
uſque adeo deſperata pace Europam inuaſerat, ut nemo eſſet,
qui non maximè timendum putaret, ne Solymano claſsicum ca
nente, concurſuris inter ſe ueſano impetu noſtris regibus, hu-
a mana diuináque omnia miſcerentur. Conſpecta quoque naturæ
prodigia, quæ non temere maioris ſemper mali prænuncia cre-
duntur, multorum mentes nouæ cladis expectatione ſuſpende-
rant. Rubentes enim locuſtæ, ſatorum dira pernicies, ſtupen-
dis agminibus ab oriente per Illyricum in Italiam conuolarant; quo itinere Turcarum
aduentus portendi uideretur. Tanta autem famelicis erodendi rabies inerat, ut præter
abſumptas ſegetes, prata quoque uel rigua, uiriditate graminis, & magnas frondoſáſ-
que arbores, ociſsimè toto foliorum honore ſpoliarent. Tremuerat etiam in Etruria,
iuxta Florentiam, Mugellus ager, in radicibus Apœnini, qua Seua fluuius decurrit, cul
tura, amœnitate, frequentia nulli ſecundus. Ea ſubita clade, quæ noctu circa ſolſtitium
c incidit, Scarpariam oppidum totum ferè proſtratum, aut magnis deformatum
hiatibus uidimus: quum ſeptingentæ nobiles aut ruſticanæ domus in eo tra-
ctu centum ſtadiorum oppreſsis multis mortalibus miſerabili ruina corruiſſent. Læ
to tamen Coſmi principis augurio, quum tot ædificiis circunquaque laceratis & hau-
ſtis, una ipſius Trebia uilla ſtupente populo illæſa conſtiterit. Qua de cauſa Paulus Põ
tifex cognito Cæſaris decreto, ac exploratis Solymani conſiliis poſt indictas ſupplica-
tiones Vrbe profectus Bononiam extendit, uel niuoſo ueris initio, atque eo maximè ſe
nibus maligno. Neque enim grandeuus princeps uel in præſenti uitæ periculo commit
tendum exiſtimabat, ut de pace deſperaſſe uideretur. Maturata ſiquidem profectione
Cæſaris aduentum præoccupare, atque item Tridentinis actionibus, ſi frequentes epi-
b ſcopi undique conueniſſent, ex propinquo uenturi famam præbere cupiebat, ſed arca-
ni conſilii aliæ grauiores cauſæ ſuberant, quum Mediolanenſis imperii dominatum af
fectaret; quod præſenti pecunia comparari poſſe uideretur, ab egente Cæſare, & ad Bel
gicum bellum properante. Quo ſuſcepto itinere ita Romanorum obteſtationes, de-
trimenta uectigalium, propinquorum preces, & quorundam ſenatorum incommoda
contempſit, ne ſuo peculiari officio deeſſet, ut alterutro euentu certam laudem petere
crederetur, quum propoſitus eſſet ampliſsimus laborum fructus, ſi ipſo pacificatore at-
que auſpice reges ad concordiam redirent. Quòd ſi illi fatali correpti morbo inſanire
pergerent, nihiloſecius uirtute & pietate æquè magnus & fœlix eſſet: cum ſua ſaltem
illuſtri conſcientia tum bonorum omnium iudicio, poſtquam uel obſcuri uel deſidis
animi ſuſpicione atque onere liberatus totum quæſitæ pacis euentum Dei optimi pro
a uidentiæ reliquiſſet. Diſcedente Pontifice, Rodulfus Pius Carpenſis Romæ legatus,
eximiæ uirtutis atque prudentiæ Cardinalis, urbanarum rerum curam ſuſcepit. Alexã
dro autẽ Vitellio, qui præſidiis bellicíſque operibus præerat, Leoninæ urbis muro cin-
gendæ munus impoſitum, ut poſtquam Roma ad orientem ſolem uaſta intus & anti-
quis utique mœnibus à frequentia ædium remotis, rectè communiri non poterat, uel
paruis copiis defendi certum ſaltem & temporarium ad ſalutem perfugium in repenti
no periculo per Aelium pontem ad Vaticanas ædes populo pararetur. Id opus inſigni
iudicio ſumptúque Nicolaus quintus, inter optimos Pontifices literarũ amore periliu-
ſtris, inchoarat, intermiſerat ſucceſſor Pius ſcribendi potius quam ædificãdi laudem ſe
quutus. Paulus quoque Martianæ ſuæ domus amœnitate captus, cõſiliíſque longiori
uitæ diſtulerat. Inde Sixtus inuidioſè pertimuit, ne ad auctorem primum, ſi perficere

tur, cœpti ſimul & cõſummati operis gloria rediret. Innocentio autem defuit uolun- A
tas, quum Vaticanæ domus elegantiæ quã ſecuritati ſtudere mallet. Alexander por-
ro inauraſſe teſtudines, arcémque Hadriani inſigni corona uobilitaſſe contentus, ut uel
Diis inuitis filio imperium strueret, aliò quam oporteret ingenium detorſit. Iulium
item excelſa ac admiranda paſsim inſanis prope ſumptibus inchoantem, exorta bella
ab ea cogitatione reuocarunt. Nec Leo extructis in Vaticano præaltis porticibus &
portu ad Centumcellas magnificè repurgato, in ea aurea rei Romanæ tranquillitate,
qua beatus uideri poterat, de imminente clade dubitauit. Ab Hadriano autem ad ui
tæ exitum properante urbs ipſa neque planè cognita neque tota conſpecta eſt; ut ipſe
demum Clemens appetente quidem ingenio, ſed deterrente ſumptu, dum fatali ne-
gligentia deſtinatum ad publicam ſalutem id opus differt, molienti urbi exitium For B
tunæ limen aperiret. Hiſdem ferme diebus quibus Pontifex Roma diſcedere matura
bat, Polinus Galliæ regis legatus hyemantem Hadrianopoli Solymanum, appeten-
téque uere in Pannoniam graue bellum parantem ſecutus, accuratis precibus impetra-
uit, ut Ottomãnica claſsis Hariadeno Barbaruſſa præfecto Maſsiliam mitteretur, quæ
inimicis litoribus infeſta diſtraheret opes Cæſaris, ualida belli mole Galliæ finibus in-
cumbentis, intercluſóque Tyrrheno mari inſularum ac Hiſpaniæ nauigationes impe-
diret. Ea res multis purpuratorum deliberationibus agitata graues difficultates ha-
buerat, contradicente præſertim obſtantéque eodem Solymano eunucho, qui poſt
Luſtribeium, uxoris iurgio dignitate exutum, Baſſarum ordinis princeps euaſerat, C
ualebátque ingenio & ingenti auctoritate, Indicis Parthicíſque bellis quæſita. Is non
obſcurè oderat Barbaruſſam, obtrectationéque laudis omnem eius exiſtimationem
tantis laboribus mari partam, otio nauali conuellere contendebat, ita ut perorãdo nul
lam aliã educendæ claſsis cauſam, quàm ut imperator uel periculo publico priuatis Ha
riadeni commodis indulgeret, ſe uidere teſtaretur. Nec defuere qui eum à Cæſaria-
nis, & Venetis pecunia inductum putarent, nam poſtea literas à Ferdinando Gonza-
ga, Siciliæ præfecto, ſibi ſcriptas Polino tradidit, quibus ille per idoneum homi-
nem Hiſpanum promiſsis muneribus petebat, ut eius ingenio ſolertíque opera So
lymanus cum Carolo Cæſare honeſtis amicitiæ legibus iungeretur, & ipſe quoque
Barbaruſſa quatuor aureorum nummûm myriades ab Hieronymo Zanio legato Ve
neto ſibi oblatas iactanter retulit, ſi ea æſtate minime nauigaret. Erat enim formidan- D
da Veneto Barbarorum claſsis, totius maris impotenti imperio ſuperba, quæ aſſue-
ſceret litoribus Chriſtianis, & magni ſumptus neceſsitatem adduceret, ſi ornanda claſ-
ſis foret, quæ Hadriaticum ſinum & inſulas tueretur. Itaque Polinus, qui inter tot
cibrarum æſtus, deſperata claſſe animum deſponderat, nuncio decretæ claſsis exhi-
laratus Solymano gratias egit. Is enim, auditis & graui indicio repudiatis ſuorum
ſententiis, datam fidem præſtare ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, uel cum diſcrimine tan
tæ rei, cuius iacturam uel immenſum auri pondus minimè reſarciret. Biduo pòſt Ro
ſtanes gener, ac ipſe demum eunuchus, quod ita cordi erat Solymano, Polinum
honoris cauſa ſolennibus epulis exceperunt, amicitiam & gratiam eo claſsis mune-
re benignè adauctam gratulantes. Polino demum dono datæ ſunt pretioſæ ex au-
ro textili talares togæ, bini quoque inſignes equi eximiè phalerati, & pocula aliquot E
argentea. Dignioribus uero ex eius comitatu ſericæ ueſtes impoſitæ. Diſceſſuro au
tem Solymanus, claſſem ut incolumem præſtaret atque reduceret magnopere com
mendauit, eique literas in hanc ſententiam conſcriptas ad Franciſcum regem defe-
rendas dedit, præſcriptis quidem glorioſo faſtu tot regnorum titulis. Claſſem, qua
lem quantámque petiſti, omnibus rebus ornatiſsimam Polino fraterna liberalitate
conceſsi. Imperatúmque eſt Hariadeno maris præfecto, ut eius conſiliis obtemperet,
ac arbitrio demum tuo cum hoſtibus bellum gerat. Tu uerò rectè amicéque fece-
ris, ſi claſsis rebus fœliciter geſtis Byzantium reducetur. Cuncta autem tuis meiſ-
que uotis proſperè cedent, ſi grauiſsimè caueris, ne te iterum Carolus rex Hiſpa-
niæ æternus hoſtis tuus, pacis mentione decipiat. Tum enim æquiſsimam pacem
dabit

A dabit, quum regiones eius omni belli clade uaſtatas exuſſeris. At Polinus, ex-
templò Byzantium reuerſus, claſſem ab Hariadeno, qui din noctúque multus in
naualibus fuerat, egregiè refectam inſtructámque remigibus reperit, tanta adhibita
celeritate, ut ad quartum calendas Maias conſcenderint; petita primo Euboëa ad
Cariſtium promontorinm, quod hodie Mantelium nocant, ut inde coninnctis ſibi
aliquot triremibus, quæ tardiùs exornatæ ſequebantur, ad Malèam contenderent.
Superata autem Malea, tota claſsis, reflantibus Eteſiis, in Laconicum ſinum conie-
cta Matapanium caput, quod Tenarum antiquis erat, ſuperare non potuit. His ad-
uerſis nentis allata mora eſt nonem dierum, ſed ſecunda demum tempeſtate Haria-
denns Methonem adiit, atque inde cum claſſe centum & decem triremium, bire-
B mium uero circiter quadraginta, quas prædones adduxerant; Ionium præteruectus
ad Meſſanæ fretum peruenit. Conſpecto Rhegio prædones deſcenderunt, Barba-
ruſſa ad idoneam ſtationem claſſem promouit, Rhegini deſerta urbe profugerant,
ſed Didacus Gaëtanus Hiſpanus arcem tenebat. Is Polino colloquium petenti, quum
nihil reſponderet, & in ſubiectis collibus prædones ſpectarentur, tres Turcas tor-
mentis interfecit. Eo ſociorum caſu accenſi prædones nrbem irruperunt, & quòd
inanes eſſent domus incenderunt, ægrè id ferente Polino, & Barbaruſſa incendiari-
os ad pœnam à trierarchis depoſcente. Inde quoque tormenta muralia in aduer
ſum arci tumulum comportata. Ea paucis ictibus ita Hiſpanum, lachrymante uxo
re, terruerunt, ut ſe atque omnia dedens muro demiſerit. Ei Barbaruſſa, orante
C Polino, nxorique & liberis libertatem conceſsit. Reliquis autem in templo ab in-
iuria cuſtoditis, arcem militi diripiendam dedit, in his fuere circiter ſeptuaginta Hi-
ſpani milites, & multo plures Rhegini cines, qui in ſeruitutem abducti ſunt. Sed
demum Didaci filia, eximiæ uenuſtatis uirgo, in quam ſenex Barbarus procaces
oculos coniecerat, ad prætoriam nauem ſic perducta eſt, ut eam illico Mahome-
tanis initiatam ſacris legitimæ uxoris loco habuerit, & Didacum patrem aliquot
pòſt menſes ad portum Herculis inniſentem filiam, tanquam ſocerum humaniter,
liberalitérque ſuſceperit. Hiſdem fermè diebns circa ſolſtitium, quibus Barbaruſ-
ſa magnæ Græciæ, & citra Meſſanæ fretum Brutiorum oram percurrebat, Caro-
lns Cæſar, aliquot cohortibus, & ſeptingentis circiter equitibus in onerarias na-
D ues diſtributis cum quadraginta triremibus è Barcinone Genuam peruenit, tardio
re ob id nauigatione, quòd onerarias extra conſpectum roſtratæ claſsis minimè re-
linquendas exiſtimabat; ut ſi mare tranquillum, & ſolſtitiali malacia conſtratum fo
ret concidentibus omnino uentis, roſtratæ demum onerarias, uel immobiles re-
mulco, ad conficiendum curſum protinus adiuuarent, eluſa & deſpecta Gallo-
rum claſſe, quæ tutiſsimo in portu, ut errantes aut uento deſtitntas inuaderet ad
Maſsilienſes inſulas excubabat. Exceptus eſt Cæſar ornatiſsimo Aurianæ domus
apparatu, præſtóque ei affuere Alfonſus Daualus, & Ferdinandus Gonzaga, ipſé-
que mox è Florentia Coſmus Medices, ac è Bononia miſſus à Pontifice Petrus
Aloyſius Farneſius, Octanii Cæſaris generi pater. Hic adoleſcens diu in Hiſpa-
nia ſocero comes eadem uectus prætoria naui in Italiam redierat, iturus ad uxo-
E rem, quæ Ticinum uſque progreſſa patrem, & maritum expectabat. Cæterum Far-
neſius qui ea de cauſa uenerat, ut ad explicanda maximarum rerum conſilia, col-
loquio dies & locus diceretur, ad id prædurum, atque difficilem Cæſarem reperie-
bat. Erat enim tam Cæſar contracto uultu ſermonéque factus amarior, quòd Hi-
ſpanico ſimul & Belgico laceſsitus bello, nullam opem ab affine Pontifice, atque eo
ſæpius ab ſe amicè ac liberaliter exculto, contra Gallos impetraſſet. Propterea mi
nimè, uti aliàs, familiaris, nihil ſibi in Germaniam properanti colloquio opus eſſe re-
ſpondebat, ne reliquum æſtatis tempus Sicambrico deſtinatum bello, inutili mo-
ra deperiret; quando recentibus iniuriis affecto nullus conciliandæ pacis locus eſ-
ſet relictus, nec decorum Cæſari uideri poſſet de concordia cogitare, niſi prius
uindicatis iniuriis tum demum matura & certa pax ab ipſo uictore peteretur. In

hanc quoque declinandi colloquii ſententiã abruptè filiã è Bononia literis acciuerat, A
ut eã ex itinere apud Ticinũ inuiſeret, poſtquã Põtificẽ minimè uiſurus eſſe uideretur.
His cognitis Põtifex Cæſarẽ reipublicæ cauſa demulcendũ ratus, Alexandrũ Farneſiũ
Cardinalẽ magnis itinerib. Genuã miſit, breuíq; eius iuuenis maximè illuſtri ſolertíque
ingenio, quũ ſumma quoque ad perſuadendũ ineſſet auctoritas, Cæſar adductus eſt, ut
ad Buxetũ cum Pontifice iungeretur: id eſt oppidum Palauicinæ familiæ inter Cremo
nam atque Placentiam; ſed ea conditione, ut triduo plus colendo audiendóque Põ
tifici ſe daturum negaret. Fuere qui exiſtimarent Cæſarem ad id ſe inuitum trahi uide
ri uoluiſſe, ne Britanniæ regem, dudum non obſcuro fœdere contra Gallos percuſſo
ſibi coniunctum offenderet. Hominem enim ingenio ſuſpicaci repentinóque eo con
greſſu alienari poſſe putauerat, quoniam ex diuini iuris cenſura impietatis crimine B
damnatus Pontificium nomen immani odio perſequeretur. Sed Cæſari arma paran-
ti cogenda imprimis erat ingens pecunia, quæ expectari poſſet à Pontifice, ſi Octauius
gener, ut fama ferebat, Mediolani princeps Auguſta auctoritate crearetur. ea res ui
deri poterat decora Cæſari, honeſta Pontifici, & Venetis longe gratiſsima, quòd il-
le ſeſe, eo liberali facto, affectatæ ſummæ potentiæ inuidia liberaret, filiámque obiter
tanto dotali munere ſupra Alexandri Medicis titulos ornatam, beatiorem efficeret;
hic uero ſingulari cum laude exoptatam afflictis gentibus pacem pararet, ut inde ex-
pedita arma Turcis inferrentur, & Veneti Neapolitano fœderi ſyncerè ſatisfactum
eſſe iudicarent: quum in conditionibus prolixè caniſſent, ne quiſquam Auſtriani ſan
guinis Mediolani princeps à Cæſare diceretur. Apparebat quoque Franciſcum Gal- C
liæ regem, qui pari iudicio Sfortiam Mediolani principem tuliſſet, ac eum denique à
Cæſaris iniuria magnis opibus defendiſſet, haud grauatè expectationi Veneti ſena-
tus, & uoto Pontificis aſſenſurum. Quid enim commodius Gallo quæri, uel exopta
ri melius poſſe? ſi attenuatis atque defeſsis Galliæ uiribus expedita requies quærere-
tur, quàm ut Gallia Ciſalpina Hiſpanis atque Germanis militibus exonerata, Carolus
Sabaudius reliquis Subalpinis populis, ac Octauius Inſubribus imperarent? quum ille
dimidio exutus regno ab infirmis opibus, opportunus iniuriæ fieret; nec Octauius,
ſi fata Cæſari longiorem uitam inuiderent, hoſtium Gallorum impetum eſſet laturus.
Verùm tantæ rei negotium magnas ad explicãdum difficultates includebat: quòd præ
alto conſilio Cæſar; ſi tranſigendum foret, ſuis omnino præſidiis munitas arces tueri D
uellet, nec ipſi Pontifici, pari ſolertia rationes ſubducenti, expedire pecuniam placeret,
niſi omnino libera, atque integra ditionis poſſeſsione potiretur: nec aliter quoque Ve
netus ſenatus Octauii tutelam eſſet ſuſcepturus. Huic conſilio unus omnium Alfon
ſus Daualus uehementer incumbebat, quum diuerſi Gonzaga, atque Auria grauiſ-
ſimè diſſentirent. Is enim præclaro ſtudio, Cæſari ſimul atque Pontifici gratum factu
rus, eò tendebat, ut Inſubres, apud quos in honore militari uiginti annos fuiſſet, pie-
tatis & clementiæ nomine ab acerbiſsimis tributis ad inopiam redactos inuecta pace
ſubleuaret. Propterea in eam ſpem à Cæſare miſſus Parmam ad Pontificem uenerat.
Sed Cæſar uetere ſuo innixus conſilio, ne Mediolano unquam excederet, in itinere
cum Coſmo de redimendis arcibus opportunè tranſegit, ita ut ſupra ducenta millia
aureorum nummûm in bellicos ſumptus ſoluerentur, Florentinæ quoque arcis, ac E
item eius quæ eſt ad Liburnum præſidia nutu & ſacramento Cæſaris tenerentur. Eas
inimici Cæſaris, ad cumulandam concepti dominatus inuidiam, & hoſtes Coſmi, ad
eleuandam eius exiſtimationem, Etruriæ compedes appellabant: quaſi Coſmus tem-
porario beneficio regnare uideretur, & Cæſar diſsimulanter, ac ideo lentis paſsibus
ad Italiæ principatum contendens, & tempus idoneum expectans, quo Etruriã in
prouinciam redigi tutò poſſet, Coſmo Fortunam, atque potentiam, uti aliunde ab
initio partam, inuideret. Ea itaque celebri liberalitate Cæſar, inſignem benefici,
moderatíque animi laudem tulit, quum malignis ſuſpicionibus extincta inuidia in-
expectatus occurriſſet. Nec minore præſtantis ingenii iudicio expetiti muneris be-
neficio Coſmus reſpondit; deductis enim omnibus Hiſpanis, qui in arcium præſi-
diis

A diis erant, non Italis demum, uti plerique crediderant, ſed Germanis ac Hiſpanis ab
ſe delectis cuſtodiendas arces attribuit, ad declarandam gratiſsimi & maximè fide-
lis animi magnitudinem; ut aliquanto arctiùs beneficio nobiles animos obſtringi,
quàm metu contineri Cæſar agnoſceret. His de cauſis Pontifex, cum perſonæ,
tum reipublicæ dignitatem domeſticis commodis anteferre non dubio pudore co-
actus, priuati eius conſilii cogitationes penitus abiecit, in eámque unam omnino
curam totus incubuit, ut Cæſar, repræſentato Ferdinandi fratris periculo, & pro-
poſitis æquiſsimis de pace conditionibus, ab inſtituto bello contra Solymanum
uerteretur. Pontifex prior Buxetum uenit. Poſtero autem die, occurſu totius au-
læ Cæſar exceptus eſt; complectente demum Pontifice, & honoris cauſa ſupra me
B dium conclaue ſumma arcis cœnacula tanto hoſpiti concedente, ita ut bina cohor
tium & equitum præſidia, ſub ſignis pari propè numero, paríque uigilia, arcis, ac
oppidi portas æquata ſecuritate cuſtodirent. Cæterum Paulus uel tridui colloquio,
quanquam ſingulari memoria, ſummáque prudentia, & pietate ea ſedulò comme-
moraſſet, quæ graui momento ad impetrandam pacem pertinerent, prædurum in-
ueteratóque odio à Gallorum amicitia penitus abborrentem expugnare non po-
tuit. Totus enim Cæſar, ira turgidus in Cleuenſem intento ad uindictam animo ſe
rebatur, tanta uehementis ingenii contentione, ut quum Auſtriam Barbarorum in
cendio breui arſuram crederet, nihil ſe eam patrimonii miſerè deflagrantis flam-
mam reſpecturum eſſe teſtaretur. Indignum enim eſſe nomine Cæſaris à ſubditis
C imperio, beneficiariíſque ſuis contumeliam ferre, nec ulciſci eos, qui malignitate
atque perfidia inducti, nulláque prouocati iniuria geminato ſcelere, & ab ſe, legi-
timo Auguſtæ poteſtatis imperatori, & quod nihil flagitioſius patrari poſſet, ad in-
feſtiſsimos hoſtes defeciſſent. Franciſci porrò regis amicitiæ nunquàm ſe confiſu-
rum, quòd ille toties ruptis fœderibus fidem fefelliſſet, quòd more gentis immo-
dicos ac aliena ſemper appetentes ſpiritus gereret, nunquàm pacem pati poſſet, nec
toties fracta, atque perdomita arma deponeret. Cæſare pacem abnuente, Pontifex
poſtulauit, ut poſtquam ipſe hortando nihil profeciſſet, ſenatores Cardinales de con
cordia reipublicæ Chriſtianæ commodo diſertè uerba facturos audire minimè graua-
retur. Pertinere enim plurimum ad eleuandam, uel parum æqui, uel omnino perti-
D nacis animi opinionem, ſi in ſenatu libera uoce proferret, cur à communi concor-
dia diſſentiret. Id uerò Cæſar honori ſenatus facilè tribuit, nec multò pòſt uocatis
Cardinalibus Marinus Grimanus eius ordinis princeps, ita locutus eſt. Niſi longè
maximum, quod reipublicæ diuturnis affectæ malis diſcrimen imminet, Auguſte Cæ
ſar, omnium animos uehementiſsimè commoueret, rem profectò toties actitatam,
rurſus agere maximè abſurdum putaſſemus. Sic enim hic frequens ſenatus cum pri
ſtinæ tuæ conſtantiæ, tum modeſtiæ ſuæ meminit, ut priuatis colloquiis uigilantiſ-
ſimi, atque optimi Pontificis officio grauiſsimè ſatisfactum intelligat. Sed dirus ho-
ſtis in limine crudelia arma concutit, maréque Ionium magnis eius claſsibus conſtra-
tum eſſe nunciatur, & tu tanta animi magnitudine, tantis opibus, & tanta denique
Fortuna ſummus imperator, neglecta Pannonia, deſerto fratre, Italiæ, Siciliæ-
E que litoribus Barbaro penè proditis, auerſus in Belgas contendis, ſcilicet ut quum
ignobili uindictæ ſtudio rebellantem regulum debellaris, peruerſæ laudis famam
quæras: quaſi rectiſsima, & perilluſtris laus aliunde, quàm à confecta pace, ſuſce-
ptóque ſacro bello petenda uideatur. Aequo igitur animo tuleris, Auguſte, ſi de-
creti tui nouitatem non inſulſi homines admirantur. nam quum in periculo publica
ſit ſalus, occultas conſilii tui rationes excutiunt, omitti uictoriam, parari cladem,
religionem altius reuelli, maximè dolent, agnatáſque Cæſaribus, & tibi proprias
uirtutes requirunt, ueræ ſcilicet gloriæ cupiditatem, dedecoris metum, & præſen
tis animi pietatem, quarum rerum quum tibi eſſes omnino perſimilis, præclara, non
uno in loco, & quidem imitanda poſteris documenta reliquiſti. Sed in te una
maximè pietas refulſit erga Deum diuóſque immortales, qui te hac incedentem uia,

& ritè uota nuncupantem nuſquam fefellerunt. Noſti enim quanta euentus fœ- A
licitate reſponderint, quum in Pannonia Solymanum tantarum uirium tumentem
faſtu, ſolo propè caſtrorum tuorum fremitu profligaſti, Barbaruſſámque acie de-
uictum, ac exutum regno, terra Africa depuliſti. At illi tibi demum ad inteſti-
na bella, ſi non iniquè, importunè tamen conuerſo, minus arriſerunt; ſcilicet ut
ſalutem tuam, non uictoriam ſibi curæ eſſe oſtenderent, & præclarè monerent, ut
à Chriſtiano ſanguine temperares. Rediiſti ſiquidem è Prouincia incolumis, quum
tertia ferè pars exercitus non hoſtili gladio, ſed tabe conſumpta perierit: uerum
aliquanto certius deorum numen apparuit, quum è Germania Solymano ad oc-
cupandam Budam aduentante, in Africam traicere properaſti, quum à te ſupplex
frater opem imploraret, retentarent Germaniæ proceres, mœſtíque Hungari tuo B
diſceſſu ſe proditos quererentur: traieciſti ſcilicet duriſſimo anni tempore, ut cun-
cta terræ, mariſque pericula, ad exiguam nec ſatis nomini tuo decoram uictoriæ
ſpem ſubires. Neque enim, & eunuchus, & ſeruus Aſanagas cum ipſo nobiliſſi-
mo imperatore hoſte, tum præſertim Chriſtiana terga immaniter cædente, uideri
poterat comparandus. Sed te, nóſque tecum omnes, capitis tui aleam ſubituros,
Dii ſuperi præclara miſeratione conſeruarunt, uſque adeo clementer, ut tibi in eo
calamitatum omnium concurſu, incomparabile trophæum de deuicta Fortuna, con-
ceſſerint. Ergo ſi tam grata, quàm pia mente, Deorum beneficio commoueris, te ip-
ſum hodie profecto uinces; quod certè magis pulchrum decorúmque fuerit, quàm
Fortunam rerum omnium dominam admirabili conſtantia ſuperaſſe. Hæc qui- C
dem agnoſcis, Cæſar; & quæ tua iudicii atque memoriæ uis eſt, ad gloriam tuam,
& ſæculi fœlicitatem pertinere confiteris, ſed cum Gallo nunquàm ſtabilem ami-
citiam, nunquàm ſecuram pacem parari poſſe contendis; quod tibi ea gens è ſum-
mis regni opibus facilè infrænis, alienæ ditionis appetens, noua ſpe, noua libidine
ſemper inquieta uideatur. Hæc certè ſuſpicantem à communi concordia auertunt,
auerténtque ſemper. Nulla enim grauior peſtis humano ingenio inſidet, quàm al-
tè concepta ſuſpicio. Ea enim quum temere ſemel irrepſerit, ægerrimè uel maxi-
mè illuſtri ratione conuellitur. Noli, generoſe, piéque Cæſar, ullo modo pati, ut in
te uel minima ſuſpicacis ingenii nota reſideat. Patere autem ſi quid prædurum in
intimis ſenſibus obcalluit, ut id totum Chriſtiana pietate molliatur. Honeſtiſſi- D
mis ſiquidem nomíníque maximè decoris conditionibus; quas prudentium & rei-
publicæ amantiſſimorum hominum iudicio deſcriptas dudum perlegiſti, rex Gal-
lorum pacem petit, affinitatem, opes, copias offert, occupata reſtituit, ut Me-
diolano tua liberalitate, beneficiariíque iuris nomine recuperato, communem ho-
ſtem Barbarum, coniunctis armis perſequatur. Vt nihil porrò, uel occultæ frau-
dis, uel parum ſinceræ fidei pertimeas, qui nihil unquàm inuicti animi fretus al-
titudine timere didiciſti, cuncti ferè principes, inita ſocietate fœderum ſponſo-
res, uadéſque aderunt, ut iuſtis armis ſanctas pacis leges, iuráque omnia tuean-
tur. Hanc à te pacis conditionem antè alios orat & exigit Carolus Allobro-
gum regulus, innocentia tantum ſua depulſus regno, & quod longè miſerrimum
uidetur, per ſeptem annos ancipiti duorum propinquorum iniuria fatigatus. E
Hanc item Veneti, tanquàm ex fœdere debitam, repoſcunt. Eandem regna tua,
perpetuis tributis eneruata, tuorúmque, præſertim ac hoſtium rapinis crudeliſſi-
me diuexata, ſuppliciter efflagitant. Valeant aliquid, obſecro Cæſar, fraterna
pericula, Hungarorum ſupplicantium lachrymæ, ſenatus preces; Valeat, ipſa ſa-
croſancti Pontificis authoritas, piis, atque optimis nunquàm ſpreta regibus, ut
Chriſtianus orbis, luctu, miſeriis, & Barbarorum metu liberatus, poſt impetra-
tam tuo incomparabili munere pacem atque concordiam ſecundiſſimè refloreſcat.
Ad ea Cæſar, ut à uetere conſilio diſcederet, nihil omnino, uel ampliſſimi ui-
ri facundia, quæ in Grimano ſumma cenſebatur, uel eius ſacrati ordinis digni-
tate permotus, grauiter reſpondit. Nihil à ſe in toto uitæ curſu, uel ad glo-

riam,

A riam,uel amplitudinem comparandam publica pace commodius & melins concupiſ-
ſe, quàm ut exoptata ſæculi ſecuritas, cum ttanquillitate rerum omnium pararetur;
nihilque demum antiquius habuiſſe, quàm pace potiri,nt inde aduerſus Barbaros ar-
ma diſtringeret, cuius uoti ac inſtituti ſui præclara exempla, in Pannonia, Græcia,
Illyrico, & tota denique Africa rebus geſtis oſtenderit: ſed laceſſitum Gallorum
iniuriis, retractúmque à nobili incœpto bella conficere nequiſſe. Nemini enim
tutam pacem, utiliorem, cariorémque uideri, quàm ei,ad quem iure optimo ex ſa-
cri belli uictoria,cum ſpecioſiſſimi ſpes triumphi, tum inuſitatæ laudis pronentus ob-
nenirent, ſed Gallos ſemper noua odia ex antiquis ſimultatibus ſerentes, ipſius ſem-
per, maiorúmque ſuorum obtrectaſſe laudibus, ac potentiæ, amplitudini, & legiti-
B mis regnorum hæreditatibus inuidiſſe,quòd ritè nuptas lectiſſimas uirgines impuden-
tiſſimè repudiarint, ſacramenta fœderum abiurarint, nihilque unquam ſanctius ha-
buerint, quam quum ex commodo lnberet, à fide ac amicitia defeciſſe, id præcla-
rè perſpectum eſſe planéque cognitum imperatoriis comitiis, quibus multo auro ſuf-
fragia præuertere conati ambitioſæ malignitatis, atque ſtultitiæ graui ſumptu igno-
miniam retulerint. Poſtremo ab ipſis concitatos Menapios atque Sicambros, ut
Brabantiorum regionem incenderent, euocatúmque nefaria crudelitate ad om-
nium perniciem Solymanum, ut Auſtrianæ domui quàm maximè noceretur, quum
nunquam antea in eam maleficio & contumelia temperaſſent. Ab his autem obie-
ctari ſibi inducias Rinconis atque Fregoſii cæde uiolatas, cuius patrati facinoris ipſe
C prorſus fuerit ignarus, & pœnam denique Georgio patruo pecunia redempto
nuper exoluerit. Proinde nunquam ſe ad animum concordiæ mentionem admiſ-
ſurum, niſi Belgarum ſuorum iniurias de rebellibus incendiariiſque latronibus uin-
dicaret. Id enim dignum uideri Cæſaris maieſtate, omnia belli detrimenta æquo
animo perferre, ſed nullam dignitatis pati contumeliam. Sibi autem, & ſummi
Pontificis, & totius denique ſenatus gratiam honori, ac emolumento eſſe debere,
non detrimento atque dedecori; quid enim in re ſua potius quam aliena ſapienti, &
ſatis ſuperque Gallorum fidem experto, abſurdius atque dementius,quàm iniqua pa-
cis conditione, Ciſalpinæ Galliæ imperio ſpoliari, ut Franciſci regis minori filio,
Britanniæ citerioris hæreditate penitus excluſo, nouum ex alieno patrimonium pa-
D retur? quo demum Gallicæ augeantur nires in Italia, & ſuæ protinus minuantur. Ea
quoque inſana aut certè præpoſtera liberalitate, liberas nauigationum, ac itinerum
ſibi eripi facultates, quum repetere Hiſpaniam & Germaniam inuiſere ſingulis pro-
pè annis neceſſe foret. Malle ſe Auguſtæ dignitatis penitus obliuiſci, & acclama-
tum Cæſaris nomen ultro deponere, quàm indignanter pati, ut terra maríque por-
tus, hoſpitia,tranſitus, à dubiis uel ingratis clientibus impetranda uideantur. Poſtre-
mo Cæſar ſenſim exardente facundia, eadem ferè commemorauit, quæ ſuperiori-
bus annis,cum Romæ, tum Niceæ etiam & Lucæ, expetentibus pacem reſponderat,
quum eam cauſam disertè atque accuratè peroraſſet. Adeo enim conſtanti ingenio,
præſentis potentiæ ſuæ iura defendebat, nt remotas etiam ſpes amplioris Fortunæ ſo-
lerti ratione tueri, proferréque, non imperitis rerum non obſcurè uideretur. Ita ue-
E rò flagranti animo in Cleuenſem iracundiam intenderat, nt Solymani impetum fa-
cilè contemneret, neque multum fratris periculo commoueretur, & mihi demum,
quod minimè prætermittendum uidetur, ipſius diſcedentis manum oſculanti, ala-
cri, familiaríque uultu diceret. Expedire te, inquit, Ioui, calamos oportet, nt quæ
iam geſta ſunt in hiſtoriis tempeſtiuè perſcribas. nam hoc armorum motu, magnus
profectò tibi noui operis labor paratur. Cæterum Pontifex quanquam conciliandæ
pacis conſilio deiectus, rationem & ſtudium æquitatis, uerǽque gloriæ decus,alio-
qui ſemper eximium in Cæſare, cæca obſtinatione ſuperari mirabatur, Ferdinandi ta-
men regis pericula reipublicæ pariter ac amicitiæ cauſa ſe minimè necglecturum
Cæſari confirmauit. Nec multo pòſt Baptiſtam Sabellum prætorii præfectum, & Iu-
lium Vrſinum cum triginta cohortibus tuendo Norico ad Pannoniæ fines tranſmiſit.

Quinque diebus eo colloquio fruſtra conſumptis & Cæſare in Germaniam contenden A
te, Pontifex pari digreſſu Bononiam eſt reuerſus, ut feſtum diem, Petro Apoſtolorum
principi dicatum, ſolenni cerimonia celebraret, quo die Barbaruſſa à Pontiis inſulis ad
Tarracinenſium litora delatus, Oſtiam peruenit, tanto terrore hominum ab ora in
montes refugientium, ut populus Romanus ſubito metu concitatus in fugam, Vrbem
omnino deſerturus eſſe uideretur, niſi à Polino literæ ad Rodulphum legatum con-
ſcriptæ, perlatæque Romam per Tarracinenſium prætorem tumultum magna ex par-
te compreſſiſſent: in hanc enim ſententiam ille perſcripſerat: Claſſis, quæ à Solymano
ad præſidium Galliæ Barbaruſſa præfecto mittitur, ex præſcripto mihi paret, ut nemi-
ni, præterquam hoſtibus noſtris, noceat, itaque edicito Romanis, cæteriſque Pontifi-
ciæ ditionis oram incolentibus, ut nihil hoſtile à nobis timeant. Nuſquam enim fi- B
dem ab eorum imperatore mihi præclarè datam Turcæ uiolabunt, & uos pro comper-
to habetis Franciſcum Galliæ regem nihil habere antiquius quàm ut rem Romanam
non incolumem modo, ſed maximè florentem, ac ideo ab omni impiorum iniuria de-
fenſam uelit. Eadem quoque uſus diligentia Polinus Neptunianis ac Oſtienſibus adeo
animos confirmauit, ut expetentibus Turcis uenale pecus, & reliqui commeatus copiã
adducerent, & ex nauigiis Campano uenali uino onuſtis, quum ea in portu hæſiſſent,
trierarchis aliquot amphoræ, in uſum ſeruorum remigum præſenti pecunia uenderen-
tur, acciditque ut nonnulli quaternis arietibus aut binis iuuencis ſingulos ex Brutiis ca
ptiuos à prædonibus impetrarent. Sed ciuitas nocturno præſertim metu conſternata,
uel ipſo legato ex aliena promiſſione propriam obſtringente fidem, & uultu interrito C
animi ſecuritatem in eo periculo præferente, ut quicquam de ſalute publica Barbaris
crederet, adduci nõ poterat, quanquam & P. Antonius prætor, cum præfecto uigilum,
multis accenſis funalibus ad coërcendam fugam, per omnes regiones diſcurreret, paſ-
ſimque abire claſſem nemini infeſtam, & nihil propterea metuendam pronunciando,
timore in fugam præcipites retentare conaretur. In Sabinum enim agrum & Tiburti-
num trepidæ mulieres cum paruis liberis effundebantur, erátque eius nocturni tumul-
tus facies, ſicuti mox decedente periculo ridenda iuuentuti, ita tum omnibus fœda &
miſerabilis, quũ matronæ, nubileſque puellæ, & ſacratæ quoque uirgines è clauſtris in
publicum ſe proriperent, oblitæ pudoris, ab obuio quoque in tenebris, ut ad proximas
portas iter monſtraret, luménque præferret luctuoſis uocibus exorantes. Romani inte D
rim ciues & diuites inquilini concurſu ad legatum facto, apud quem erat Vitellius ad
ferendam opem opportunus, ut præſidia pararet accirétque ad Vrbem copias, flagita
bant, nullæ enim erãt in Vrbe ad cuſtodiam cohortes, quum antea nihil ab ea claſſe ho
ſtile ueritus non temere ad inanes metus ærario parcendum iudicaret. Sed ita demum
euenit, ut quum ſalua Vrbis dignitate præſidium negare uix ſibi tutum foret, ſubitariæ
cohortes è proximis Tuſcis, & abeunte iam claſſe, in Vrbem graui ac inutili ſumptu
uocarentur. Barbaruſſa autem ad oſtium Tiberis aquationem longè optimam na-
ctus, triduò pòſt inde diſceſſit, Etruriæque oram atque Liguriæ ſine maleficio præter-
uectus, Maſſiliam rectà contendit. Eodem quoque tempore & ipſe Solymanus ab ini-
tio maturandum ſibi ratus, ne ultra Budam prouecto, æſtatis tempus ex natura Pan-
nonii cœli in pluuias autumnales præceps, in curſu gerendarum rerum deficeret. Ita- E
que Sauo flumine ponte traiecto, Amurathem Dalmatam, Perſámque Vlamanem,
ad expugnandum Valponium præmittit, hos quoque Achomatem Europei equita-
tus magiſtrum ſubſequi iubet. Erat id oppidum ad Draui fluminis ripam poſitum,
non longè ab Exechio, fœda Auſtriani exercitus fuga, & Bacchithii Pauli, Ludouicſ-
que Lodronii fortiſſimorum ducum cæde, percelebri. Tuebatur autem locum præſi-
dio ex clientibus impoſito, Petri Pereni uxor, eadem & Alexii Turſonis ſoror, quæ,
marito ab rege cuſtodiæ tradito, uirilem animum induerat: ſed defenſores, quan-
quam egregiè munitum erat, uim Turcarum non tulerunt. Amurathes enim Hunga-
ros omnes in deditionẽ clementi conſilio accepit, ſeruauítq. ut qui agros colerent pro-
poſita libertate in prouincia relinquerẽtur. Inde uerò ad Soclos Perennianæ etiã ditio-

nis

A nis oppidum exercitus ductus, ubi aliquandiu & quidem acerrimè, inuadentibus Turcis repugnatum eſt, quòd amplius ducenti nobiles Hungari, uti erant ueri Turcarum hoſtes, multitudinem incolarum ad perferendos labores contemnendáque pericula cohortando, antè alios fortiſſimè Turcarum audaciam propulſarent, ſed ubi multis acceptis uulneribus, territáque & recedente à muro Socleuſium turba, irrumpentium hoſtium impetus ſuſtineri non potuit, in arcem confugerunt, ut inde Valponienſium exẽplo, facta deditione ſalutem ac libertatem impetrarent, ſed his iratus Amurathes, nulla pactione, ſed arbitrio ſe dedentes egredi paſſurum reſpondit, atque ita exeuntes porta ad unum omnes interfecit: ut ea crudelitate reliqui, qui ſpem in armis potius, quàm in Solymani clementia reponerent, collata utriúſque oppidi Fortuna terrerentur. His
B cognitis reb. Solymanus capta oppida Amurathi dono dedit, & paratis exploratíſque rebus omnibus, è Buda cum uniuerſo terreſtri naualíque exercitu ad expugnandum Strigonium contendit. Erant in præſidio Liſcanus Hiſpanus, arcis cuſtos, ſenioris Liſcani propinquus, qui ad Caſſouium, uti ſupra docuimus, ob ereptas fruges ab agreſtibus fuit interfectus, uir cogendo auro aptior, quàm bellicis muneribus obeundis. In urbem autem miſſus ab rege Salamanca, pariter Hiſpanus, non admodum peritus belli, & antè periculum uaniſſimus hoſtium contemptor. Is præter paucos Hiſpanos eius amicitiam familiaritatémque ſecutos, Italicas cohortes duas effecerat ex his militibus, qui Medice præfecto claſſis, Alexandróque Vitellio in Italiam redeuntibus, in Pannonia remanſerant, Alexii Nardoi & Vicentii Matricii ſigna ſequentes. Ad hos
C acceſſerant uexilla duo Germanorum, quorum duces erant Triſtanus Fortaler, & Franciſcus Munechius, qui militum omnium numerus mille & trecentorum ſummam efficiebat. Paulus autem Strigonienſis antiſtes, præclaræ erga Ferdinandum fidei, in pacatam regionem abierat, quòd deſperata uenia à Solymano certum cruciatum expectaret, quòd eo deprecatore in gratiam Ioannis regis ſemel reſtitutus, iterum ad Ferdinandum defeciſſet. Strigonium in præalta ripa arcem habet, indéque Danubium ſubter labentem latè proſpicit, ex aduerſo æditum habet collem, qui portæ urbis imminet, mœnibus autem extantia propugnacula deſunt, per quæ emiſſis tormentis ſubeuntium hoſtium latera feriuntur. Is ſtructuræ mos antiquis erat, quum non dum reperto bombardarum artificio, arietibus & baliſtis ingentibus & turribus ligneis
D urbes caperentur. Propterea Vitellius & Torniellus ſuperiore anno ad inſpiciendam loci munitionúmque naturam à rege miſſi, ægerrimè defendi urbem à maximis præſertim copiis oppugnatam retulerant, quòd ab eo colle tormentis ſtatuendis ab Barbaris occupato, cuncta introrſus ſupernè conſpecta ferirentur, & ea eſſet natura mœnium, ut quanto propius hoſtes ſuccederent, tanto tutius protecti ab imo ſubruere murum poſſent: quibus difficultatibus, ueteres perití que milites, qui Strigonii præſertim hybernarant, nouis operibus occurrebãt, magnáque alacritate antè periculum, ut iactabundis accidit, mirificæ uirtutis operam pollicentes Solymani aduentum expectabant. Sed ubi Barbarus hoſtis undique promotis caſtris latè campos, colléſque omnes, erectis tabernaculis occupauit, claſſémque pariter ornatiſſimam aduerſo flumine ſubeuntem proſpectantibus oſtendit, nemo erat qui non depoſita animi ferocia ma-
E gnopere de ſalute dubitaret, quòd pauci, quanquam eximia uirtute, cum numeroſiſſimis hoſtibus, atque his pertinaci admodum deuoti animi propoſito mortem petentibus, pugnaturi uiderentur. Adauxit quoque metum legatorum aduentus, Solymanus enim tres prætorianos è gente Chriſtiana iampridem ad Mahometis ſacra traductos, Italum ſcilicet, & Hiſpanum, atque Germanum, cum præſidium ex his conſtare didiciſſet, ad urbem miſerat, ut quiſque ſine interprete ſuæ nationis homines alloqueretur. Hi nanque admiſſi per ampla præmia atque ſtipendia ſe dedentibus ita pro miſerant, ut quum prolata, conſtitutáque iam eſſent tormenta abnuentibus extrema ſupplicia denunciarent. Ad ea quum à ſigniferis præclara uoce reſponderetur, milites fide uirtutéque præſtantes, neque præmiis turpiter capi, neque minis ad ignominiam terreri ſolitos, extremas ſpes in armis habituros, Turcæ in caſtra redierunt, eo-

démque die tormenta in collem imminentem urbis ſumma celeritate ſubuecta ſunt,& A
delectæ toto ambitu ad oppugnandum infirmiores mœnium partes, tanto quidem
Barbarorum iudicio,ut neque peritius,neque opportunius quicquam ad nocendum ex
cogitari potuerit,uel ab his,qui cuncta interius diligenter exploraſſent,ita ut credi par
ſit,non Fortunam modo Chriſtianis hominibus,ſed fidem quoque aduerſus Barbaros
omnino defuiſſe. Salamanca,diffiſus ſuburbanis munitionibus,ſecus ac antea iactan-
ter nequaquam ſe deſerturum prædicarat, in urbem ſe recepit,quæ hodie Caſtelli no-
men habet,ſuperioribus enim hybernis exteriores Strigonii partes antiquitus muro
cinctas,uſque adeo milites,naualéſque ſocii deformarant, ut ſublatis ad uſum ignis ta-
bulatis & contignationibus,ſemicadentia tecta ſpectarentur.ea frequenti tractu per de-
clinia ad flumen uſque pertinebant, ubi tabernæ, & nobiles quoque domus à fortuna- B
tis Hungarorum regibus extructæ uiſebantur.Cæterum Achomates, Europei equita-
tus magiſter,eam ad oppugnandum muri partem accepit,quæ epiſcopalibus hortis an
nectitur. Vlamani autem Perſæ data eſt quaſſanda ſubruendáque ea turris, quæ portæ
Budanæ imminet.Is enim ingenio ſolerti horúmque operum maximè perito eam me
rita laude famam apud milites fuerat conſecutus, quum in expugnatione Caſtri-
noui ad ſinum Rizonicum cum Barbaruſſa, admirabilis artifex extitiſſet. Aſap-
pi ad opus faciundum idonei,gregatim à ſingulis ducibus ad perducendas foſſas,attol-
lendóſque aggeres ducebantur. Incredibile dictu eſt, quanta ui tormenta diſplodi
cœpta ſint; continenti nanque ordine nuſquam ceſſabatur, & erant colubrinæ ingen-
tis magnitudinis,quarum ictibus non modo ſuperiora mœnium decuſſis pinnis nuda- C
bantur,ſed turris ipſa,deraſo iam faſtigio quaſſata inferius ac immanibus pilis perfora-
ta,nequaquam defenſores,uel adire,uel conſiſtere auſos admittebat,adeo ut proximus
extantis coronæ murus omnis cum ingenti fragore proructet,& terribili continnóque
terræ motu cuncta quati uiderentur,nec conſiſtendi in muro propugnantibus facultas
erat.Nam Ianizeri ſclopettarii,aut per foſſas ſubter ſumma obiecti aggeris labra diſpo
ſiti,aut è ſuperiore loco protecti equitum ſcutis,quum maiora tormenta ceſſarent,exci
tatúſque inde fumus ſubſideret,certiſſimis ictibus apparentium capita feriebant,& mul
ti interius in ſtatione perſeuerantes,incidentibus ab alto ſagittis uulnerabãtur,ſed mul
tò grauiorem cladem fragmenta lapidum noſtris inferebant, dum diſrupta minutim,
diſſipatáque tormentis, euitari non poſſent, illiſáque membris militum inutiles red- D
derent quos attigiſſent. Quibus malis adducti milites,deſerta exteriore corona, inte-
riores munitiones celeriter erexerunt, ut minore cum periculo in defenſione uerſa-
rentur. Nec animus Barbaris defuit, quin audacter ſubirent,ter enim inſtaurata pu-
gna magno clamore ædito in urbem irrumpere conati ad congreſſum uſque noſtro-
rum peruenerunt,ſed denſiſſimæ phalangis frontem prælongis hiſpidam ſariſſis, Bar-
barus hoſtis lenibus haſtis equeſtribus,& graui gladio,aut parua tantum ſecure arma-
tus perrumpere non potuit,locóque detruſus multis acceptis uulneribus ſe recepit.In
ea contentione Baltaces Selimbriæ, quæ ad Pontum eſt, nobilis Sanzacus, quum
ſuos ad irrumpendum uehementer urgeret interfectus eſt. Subierat ad eam ripam,quã
diximus, Turcarum claſſis,ac omnia quæ ad oppugnationem pertinebant, tormen-
torum inſtrumenta,commeatúmque affatim à Buda ſubuehebat,noſtríſque uehemen- E
ter occupatis claſſiarii milites & remiges ad ſuburbanas domos tanquam in foro rerum
uenalium ociosè uerſabantur. Id noſtri ab arce deſpectantes impunè fieri non tule-
runt, conglobatíſque repentè, ex ſua quiſque cohorte,ſingulis centuriis,Michaël Ra-
uaſpurgus Germanus, Nardoúſque Italus eruperunt. Tantus fuit eorum impetus, ut
Turcæ improuiſo hoſtiũ superuẽtu perterriti,quum pars arma capere, pars ad claſſem
curſu ſe proripere uellet,tumultuoſiſſimo pugnæ,fugæq. genere,aut intercepti caderẽt,
aut adnatãtes rapti flumine mergerẽtur.Sed qui in claſſe erant opportunã planè profli
gatis,& perditis opẽ tulerunt,ſagittis enim,& glandibus in noſtros cõiectis,ita incũben
tium impetũ retardabant,ut iam admotis undiq.nauigiis,aliquanto quietius,quàm pau
lo antè,& tutius ſuos exciperent. Periere è Barbaris circiter ducenti, & ipſe Zirmar
natione

A natione Perſa,cuius erat claſſis imperium,ut eius audacis facti nomen maximè celebre
redderetur, quum in eo diſcrimine perturbatis opem ferens, & fugam increpitans
prætoriam biremem admouiſſet, glande traiectus interiit. Dum hæc fierent,& Bar-
bari ſtratis mœnibus,effoſſiſque cuniculis,quibus turris excinderetur,ualidiore in dies
impetu expugnandæ urbi uires intenderent, & contra noſtrorum animi cum multis
acceptis incommodis,tum una maximè auxilii deſperatione frangerentur, ſenex Cala-
ber è Crotone artificio tormentorum aſſuetus ad Barbaros transfugit. Eius autem ne-
farii,impiique facinoris cauſam prædicabat,quòd plura ſibi ſeni & inopi ſtipendia rex
deberet, ac ideo liberalis militiæ dominus, uitato præſenti uitæ periculo, adeundus
eſſe uideretur. Is benignè ſuſceptus à Solymano, interrogatúſque diligenter à pur-
B puratis, ſi urbe Strigonio maturè potiri uellent, Aquariam turrim omnino expugnan-
dam eſſe perdocebat. Erat ea turris in extrema ripa,ſub ipſa arce Strigonii, loco,ædi-
ficióque Budanæ perſimilis, quum eodem machinationis artificio aquam exorben-
do è flumine hauſtam uariis ſiphonibus in arcem effunderet. ab ea enim Naſadæ ſub-
euntes onuſtæ commeatu, directis ad aquæ libram tormentis, magno Turcarum in-
commodo ita petebantur, ut noctu tantum, & ſecundum ulteriorem amnis ripam pi-
larum uolitantium metu ſoliciti nauigarent. Hanc Habraimus eunuchus, Aſiatici
equitatus magiſter, admotis tormentis expugnandam ſuſceperat, ſed irrito cona-
tu cuncta moliebatur, quum ripæ margines ſtatuendis tormentis perangustæ magnas
Turcis afferrent difficultates, & milites præſidio impoſiti, directis ex aduerſo falco-
C nibus conſtantiſſimè repugnarent. Monſtrante itaque transfuga inſulam in Danu-
bio deſertam, quæ contra frontem turri obiecta ſpectabatur: In eam Vlamanes no-
ctu ſcaphis traiecit, erectóque ſubitario aggere, conuectiſque eo tormentis, non-
nullos ex defenſoribus interſecit, nudauítque eorum latera, ita ut Aſiatici non ap-
parentibus pro metu noſtris murum ſubire auderent, & ſcalas expedire propera-
rent. Interea Turcæ è maioribus caſtris exteriora urbis undique maximis tormen-
tis uerberare, prægrandibus uerò globis per ænea mortaria in ſublime iactis, ut cum
ruina tectis inciderent, interiora deuaſtare, ſubtérque magnus cuniculorum ſpe-
cus, ſicuti aliàs in expugnanda Rhodo perfeciſſe docuimus, excauare non ceſſa-
bant, in quibus Barbari, corpore pariter ac animo aduerſùs omnes bellici laboris
D aſperitates indomito, interdiu noctúque cibum & ſomnum cum multa noſtrorum ad-
miratione capiebant. Accidit autem, ut ænea crux inaurata, ob idque percuſſa ſolis
radiis latè refulgens, qua maximi templi faſtigium ornabatur, aſſiduo collimantium
Barbarorum ſtudio contortis in eam pilis reuulſa, atque deiecta frangeretur, qua ca-
dente Solymanum fœlicis ictus caſum, more gentis ad lætum augurium facilè uerten-
tem exclamaſſe ferunt, expugnatum eſſe Strigonium, poſtquam ſignum inani ſuperſti-
tione à Chriſtianis hoſtibus adoratum è templo decidiſſet: neque id omen pro uano
à noſtris acceptum eſt, defeſſis enim territiſque militibus, quibus nulla gleba ſa-
xeo in ſolo, ad extruendas munitiones ſuppetebat, Liſcanus & Salamanca de re-
rum exitu timidè deliberantes, & ſecretò demum inter ſe collocuti, ſeruare ſeſe, &
deditionem facere decreuerunt. Erat Liſcanus parum militiæ uerſatus, & multo ex
E continua præda congeſto auro prædiues, ſic ut ſibi planè opulento, pro inani con-
ſtantiæ laude, Barbarico cædi gladio nimis miſerum putaret. Idem quoque effu-
giendi periculi ſenſus erat in Salamanca, apud quem certa ſalus, & bona peculii, la-
bore ac induſtria caſtrenſi parta, omni, uel maximè decora laude potiora duceban-
tur. Cæterum eius occulti conſilii fama adeo aſtrictè contineri non potuit, quin ad
milites emanaret, quorum tertia ferè pars, aut interierat, aut ægra morbis, & uul-
neribus debilitata decumbebat, una tamen omnium uox audiebatur, ſatis adhuc ui-
rium ſupereſſe, ut interiora defendi poſſe minimè deſperarent. Sed centuriones,
atque ſigniferi, præfectis adulari ſoliti, ſi honeſtis conditionibus à Solymano fides
præſtaretur, omnium certiſſimæ neci, & nihil demum Ferdinando regi profuturæ,
deditionem præferebant. Fortibus enim uiris, aut egregiè pugnando cadendum eſſe,

aut poſtquam ſuprema neceſſitas id ferat, honeſtiſſimè paciſcendum. Nec multo A
pòſt noctu demiſſus è muro ſignifer, acceptáque per interpretem fide, Salamancam
exciuit, ut is æquiore conditione de deditione tranſigeret, Nec mora occultè exi-
ens ad Achomatem contendit, admonitis prius Aquariæ turris defenſoribus, ut in-
de ad ſalutem celeriter in urbem ſe reciperent. ſed eo nuncio territis, & cum tumul-
tu euadentibus noſtris, Turcæ intenti, animaduerſa fuga protinus irruperunt, inter-
fectis quibuſdam, qui tardius elabentes efferendis ſarcinis occupati inhoneſtè conci-
derant. At Salamanca ad purpuratos deductus, quum accuratè loquendo multa ſi-
bi concedi poſtulaſſet, nihil explicatius, aut mitius impetrauit, quàm, ut maturè ſe
dedentes, cuncta quæ ſalutem, libertatémque reſpicerent, ex liberalitate clemen-
tiſſimi imperatoris expectarent. Itaque Hiſpanus acri iudicio Turcarum ingeniis B
diffidens, nec tamen deſperans, quum redire uetaretur Liſcano quæ retulerat per-
ſcribit, monetque ſi ſaluus eſſe uelit, extemplò & maximè liberaliter ſeſe, atque ur-
bem dedat. Acceptis literis Liſcanus ad milites prodiens, deditionis neceſſitatem,
& propoſitam ſpem uitæ & libertatis cunctis exponit, nec mora ambiguo, & fremen-
te adhuc milite, Halis aperiri ſibi portam, ex deditione in caſtris facta, læto potius
quam feroci uultu poſtulat, eáque ſtatim patefacta à Liſcano introducitur, claneſ-
que traduntur. Ianizeri pacato agmine ingreſſi munitionem, totámque muri & ag-
geris coronam occupant, milites noſtros ſecedere iubent, imberbes ex his ad unum
ſecernunt, reliqui haſtas deponere, & ſclopettos in unum aceruum proiicere cogun-
tur. Nemo eſt omnium qui recuſet, edictóque non pareat. Improuiſo nanque & con- C
trà ſpem nimis accelerato prætorianorum introitu terrefacti, ſe ipſos demiſſis pudore
oculis intuentes priſtinam animorum ferociam exuerant, nihilque niſi ualdè ſæuum à
Barbaris expectabant. Id enim deceptis, & circunuentis facilè euenit, quibus expedien-
di conſilii ratio omnis & uirtutis uſus excutitur. Intendit quoque noſtris pauorem ca-
ſus inſolitus, nam quum milites, uti imperatum fuerat, ipſas etiam cum ſclopettis ſul-
phurei pulueris lagenas in aceruum coniecissent, ab accenſo fortè funiculo, excitata re-
pente flamma, earum rerum cumulum corripuit, uſque adeo conſternatis ira metúque
Barbaris, ut non temere inſidias ueriti, è noſtris nonnullos interfecerint, ſed deprecan-
tibus præfectis, & nihil dolo, ſed caſu factum, oris & manuum geſtu ſignificantibus,
ipſóque Hali facilè perſuaſo, & celeriter commota claua ſignum dante, Ianizeri à cæ-
dibus temperarunt. Tum uerò Halis, compreſſo tumultu, apud noſtros per inter- D
pretes pronunciari iuſſit, parata fore perampla ſtipendia, ac honeſta militiæ loca his
omnibus, qui ad Solymanum tranſire uellent, nec plures quam ſeptuaginta, ex omni
natione milites reperti ſunt, qui conditionem acciperent. Barbarorum enim per-
fidiam timentes, & de uita ſoliciti, abnuentibus parari cædem & cruciatus, pro-
pter naturæ immanitatem, exiſtimabant. Hos Halis comiter allocutus, & cum his,
quos diximus, delectos impuberes nauigiis deuehi Budam iuſſit; reliquos ab omni
defenſos iniuria ad repurgandam arcem, æquato cum Turcis labore delegauit. At
Liſcanus, qui ut aurum ſeruaret, admiſſi flagitii dedecus, ſubſequentémque ob id pœ-
nam, ac ignominiam contrito pudore neglexerat, aureum torquem, quo tam aua-
rè quàm inſolenter Perenus fuerat ſpoliatus, dono dare cogitur, quum illum Halis E
alioqui per uim repturus militari comitate, tanquam nouum apud Turcas ceruicis or-
namentum expetiſſet. Eo nanque munere Hiſpanus reliquæ ſuæ prædæ periculum re-
dimi poſſe cogitauit; ſed auaro imbellíque Fortuna nihil indulſit. nam quum inſignes
equos aleret, ut his arce excedens in pacatum eueheretur, ſignatúmque aurum in
ephippiis ſubter puluinos accuratè condidiſſet, ei poſtremò Barbarus equos iam
ephippiatos conditúmque ſimul intus aurum ridendo ademit, quòd nauigatu-
ro nihil equis opus eſſe diceret. Atque ita duces, militéſque omnes exuti, præſer-
tim galeis, atque thoracibus, ac ad naues deducti traiectíque incolumes in ulterio-
rem Danubii ripam, Poſonium pedibus contenderunt. Ibi autem Salma iuſ-
ſu regis Liſcanum & Salamancam proditionis accuſatos cuſtodiæ tradidit, &

cum

A cum his laxiore tamen cuſtodia Matricium, Alexiúmque Nardoum, & Triſtanum
Germanum, ut quomodo deditio cœpta, patratáque eſſet, in ipſo de reis iudicio teſta-
rentur. Occupato Strigonio Turcæ ægris noſtris ac uulneratis, qui unà proficiſci nequi-
uerant, omnia pietatis officia uſque adeo diligenter præſtiterunt, ut quum recreati de-
mum, dimiſsíque ad Torniellum in Comaram perueniſſent, reliqui milites tantam in
Barbaris humanitatem extitiſſe mirarentur. At Solymanus expiato templo, & uti Budæ
fecerat, ad ſacrorum ſuorum cerimonias traducto, ſuperis gratias egit, quòd eo præſer-
tim die quo Baiazetes auus Methonem cœpiſſet, Strigonio capto ſe quoque ſimilis uoti
compotem feciſſent. Erat is dies Auguſti menſis decimus; diui Laurentii memoriæ conſe
cratus. Nec mora accitis Buda fabris, atque omni propè genere militum ad opus coacto
B admirabili ſtructura celeritatéque urbem reſtituit, atque muniuit, tanto quidem ſtudio,
apparatúque, uti in poſterum Chriſtianis recuperandæ urbis ſpem omnem adimere uide
retur; exprobrata herclè ſegnitie, ac imperitia Germanis & Hungaris, qui per quatuorde-
cim poſſeſſam annos pingui ſemper in otio munire neſciuiſſent. Nec multò pòſt Soly-
manus Oſſaino uiro impigro Strigonii cuſtodiæ præpoſito, emiſsíſque ad læuam Tarta-
ris Scythis, qui ad Albam Regalem prædabundi excurrerent, ad expugnandam Tattam,
quæ olim Theodata fuit, iter intendit. Id oppidum, ualde exiguum, arcem dixeris, diſtat à
Danubio introrſus, contrà Comaram, paucis miliaribus Hungaricis; ei Torniellus Hani
balem Taſsium Bononienſem, & Antium Germanum cum octoginta militibus præfece
rat. Hi ſiquidem ante alios id munus ſibi dari depoſcentes, quòd quæſtui ſimul ac laudi fu
C turum rebantur, omnem uim Turcarum ſe contem pturos affirmabant; ſiue quòd Strigo
nium egregiè defenſum iri crederent, ſiue quòd Turcas ad ignobile caſtellum, cum tota
mole copiarum minime deflexuros putarent. Sed capto demum Strigonio, & aduentan-
tium hoſtium conſpectis caſtris, & Achomate, qui præcedebat, ſi uim experirentur, gra-
uiſsimos cruciatus denunciante, quin ſe extemplò dederent, uti uiribus impares & uitæ
cupidi, nullam expediendo conſilio moram fecerunt. Exeuntes Solymanus, & ſcripto
abeundi fidem accepturos, de more ſericis ueſtibus donauit atque omnes dimiſit. Tatta
uerò funditus euerſa eſt, uetere Ottomannorum inſtituto; quum raris, ſed ualidis omni-
no præſidiis partas bello prouincias, minoribus paſſim deletis arcibus, tuendas exiſti-
ment. Torniellus autem, ipſum Hanibalem fruſtra humani iuris æquitatem pro ſalute im
D plorantem, aliquanto ſeuerius atque turbidius, quàm ea ualde lugubris rerum conditio
poſtularet, capitali ſupplicio affecit. Eo enim pergraui diſciplinæ exemplo intelligi edici-
que uolebat cunctis, qui muniti loci cuſtodiæ præeſſent, turpiſsimæ mortis metu egregiã
conſtantiſsimè propugnando mortem minime fugiendam. Antium porro quòd erat
Germanus ad Ferdinandi regis arbitrium reiecit, quum præclarè ſimilem de Liſcano &
Salamanca, uti grauiora meritis, ſententiam ferre uideretur. Sed rex ingenio mitis, ac fa-
cilis, & nunquam cruentus de Hiſpanis leniſſimè ſtatuit & diuturni tantum carceris pœna
contentus fuit, quum Antium ad parem cum Taſsio ſupplicii ſortem atroci Tornielli iu
dicio reliquiſſet. Aequata ſolo Tatta, Solymanus ad expugnandam Albam profectus,
circa lacum paruum, aquationi maximè opportunum, poſitis caſtris, non procul ab urbe
conſedit. Ea urbs ob id Regalis cognomentum tulit, quòd ibi perantiquo ſolenníque gē
E tis ritu noui reges corònentur, ac eodem in templo priſcorum regum ſepulchra cum re-
rum geſtarum titulis uiſantur. Cæterum Buda, Strigonium, & Alba Pannonici regni no-
biliſsimæ urbes, paribus ferè interuallis inter ſe diſtantes, trianguli figuram efficiunt, cuius
ambitu, dimenſíſque lateribus, miliaria circiter centum includuntur. Albam, reliquas du-
as alluente Danubio, perpetua palus undique præcingit; ſitu quidem aduerſus ho-
ſtes ualde mirabili, niſi per æſtatem conſumptis hyemalibus aquis, decreſcentéque
palude foret inſalubris. Ab urbe tres lati, prærltíque aggeres (iacentis rotæ radios di-
xeris) ad extremam circunfuſæ paludis marginem porriguntur. Hi longorum pontium
ſimilitudinem reddunt, habéntque ſuburbanas domos, & utrinque hortos, intercedente
lata regione, qua uiatores in continentem deferuntur: ad extremam uerò frontem ubi de
ſinit palus, ac inde exitus atque aditus in urbem datur, erecti firmi aggeres ſingulas por-

tas communiunt: quas Albani, ſuſpectis tantum belli temporibus, obſerare noctu ſolent. Suburbanæ itaque domus tribus bis portis, ab hoſtibus ſunt tutæ; quũ interiecta pontibus ſpatia palus latiſsimè inundet, propter cœnoſa nada omnino inacceſſa equiti, præpedientibúſque iuncis & calamis natanti plurimum importuna. Vrbs autem interior, muro ſatis firmo, & præalta foſſa, quæ paludem excipit, ad circinum præcincta, difficilem habet oppugnationem. Quibus de cauſis, aduentante Solymano, in eam præ metu, tanquam in arcem longè tutiſsimam, magna hominum, agreſtiúmque præſertim multitudo præ ſe actis pecoribus confugerat. Albanis præſidio erant uexilla duo Germanorum & ducenti fermè equites, ex eorum numero, qui in cuſtodia à Leonardo Veltio relicti fuerant; quum Albani mutata fide à regina defeciſſent. Ad has quoque copias acceſſerant quingenti Hungari equites, ex his qui in pace, quum bellum deſit, latrociniis ſe exercẽt, infamique nomine Vſarones appellantur. Sub id uerò tempus, quo Turcæ Strigonium oppugnabant, Torniellus cum Italicis cohortibus Iauarinum peruenerat. Hunc Ferdinandus, de Strigonẽſium Fortuna ſolicitus, & Albanis quoque rebus uehementer timens, literis ac nunciis hortabatur, ut tuendæ Albæ munus ſuſciperet, ipſe enim, tum cogendæ pecuniæ intentus, in Bohemia conuentus peragebat. Id ſe alacriter ſuſcepturum pollicebatur Torniellus, ſed graui, uti regiis uidebatur, adiecta conditione. Quippe dux uetus & periculorum caſuúmque militiæ cautus æſtimator, ea præſidia poſtulabat, quæ opportuna forent capeſſenti iter, ac imprimis ituro per infeſta loca Tartarorum incurſionibus, & demum defenſuro urbem aduerſus eos hoſtes, qui nunquam irrito conatu cœptis abſceſsiſſent. Hæc omnino erant Germanicæ cohortes quatuor, aláque una equitum grauis armaturæ, & tormenta decem; atque item centum currus, quibus de more apertis in locis caſtra permuniret, & antè omnia trimeſtrem pecuniam petebat, ne tractu longè obſidionis, inter tot linguarum milites, uti plerunque accidit, tumultus efflagitatis fruſtra ſtipendiis oriretur. At regii togati homines, quibus ærarii facultates erant pertenues, quoniam pecunia omnis ſuperiore anno à Bohemis contributa, Peſtano bello conſumpta perierat, antè omnia periculum profectionis eleuare, ſitum urbis atque munitionem extollere, incolarum & militum, qui in præſidio eſſent numerum augere, pollicerique non defuturos diuites Albanos ciues, qui pecuniam conferrent, liberalique ſtudio milites inter ſe diſtributos priuatim alerent; poſtremo confirmare, teſtaríque non magno diſcrimine ab his inſignem gloriam peti, qui clariſsimam urbem omnino defendendam, conſeruandámque ſuſciperent. Ad ea Torniellus, ut quicquam de ea re ſtatuat, priuſquam ſingula exploret, adduci poſſe negat, mittiturq́; Albam Octauianus Scrofactus Inſuber, qui pòſt Peſtanum bellum in Pannonia remanſerat. Is fœlici uſus profectione reditúque, retulit Albam inexpugnabilem reddi poſſe, ſi aliqua excogitata, atq; antè prouiſa inchoatis operibus adderentur, pleníque imbres inclinante autumno minime defuturi ad augendã paludem, replendáſque exteriores foſſas opportunè deciderent. Tantam uerò commeatus, & maioris, minoriſque pecoris copiam è uicinis pagis in urbem eſſe conuectam, ut famẽ, uel tota hyeme minimè timendã putaret, & eam eſſe præſidii ac urbanæ multitudinis alacritatem, ut hoſtes iam planè deſpici uiderentur. Fortè enim Albani ſuſtulerant animos paruo admodum ſucceſſu, quum excurrentibus illac Tartaris in eorum proſtrema agmina aliquot interfectis erupiſſent. His cognitis Torniellus, nihil temere de ſe conſtituit, nec ſibi ullo modo eundum cenſet, mediam tamen conſilii uiam tenet, mittitque Albanis auxilio quatuor præfectos, antè omnes nauandæ operæ cupidos, cum ſingulis cohortibus. Hos cum ala equitum Barcocius ſequitur, apud quem iuſſu regis ſuprema erat militaris imperii poteſtas. Vbi Albã eſt peruentũ, extemplò Solymanus nõ procul abeſſe nũciatur, itaque Barcocius præfectos centurionéſque omnes in concilium uocat, unà etiam conuenit Birrons Albanorũ prætor, cum toto ordine decurionum. Diſputatur appoſitè atque acriter an ſuburbana ædificia, quæ diximus, deſerere atq; incendere præſtet, quam tueri, ut tecta Barbaris deſint, & urbs interior paludis circunfuſæ munitione tutiſsima, minore militum labore, minoréque periculo defendatur. Conclamant repentè Albani, nec ſe paſſuros dicunt, ut ſuburbia tot templis & ædificiis magnitudine urbis æquata, euer

ſis

A ſis ſubinde multorum ciuium fortunis deleantur. Quid enim tam deforme ac miſerum
cogitari poſſe? quam ad incitandam Barbarorum audaciam extremi timoris ſignificatio-
nem dare, ac ea ultrò ſubditis flammis excindere, quæ forti manu, niſi animis turpiſsimè
deficiant, egregiè tueri poſsint? Fauebat Albanis Octauianus, uti cæteris eius urbis ac re
gionis, ſuperiore anno ſæpius exploratæ, uſu peritior, docebátque pari conditione peri-
culi, & urbem & ſuburbia defendi poſſe; quandoquidem pari paludis beneficio munirē-
tur; nec etiam, ſi quid extra pugnantibus ab hoſte durius accideret, defuturus eſſet tutus
atque certiſsimus in urbem receptus; quo demum temporis ſpatio, incluſi urbe, ſupremi
conſilii deliberationes expedirent. Poſtremò exurgens, cum ſuo tum publico impulſus
fato: Quod, inquit, uiri fortes, uirtutis ſpecimen dabitis? quámue demum nauatæ operæ
B laudem feretis? ſi tantæ claritatis urbem ſuburbiis tanquàm bracchiis ante periculum de
truncatis deformatam ultrò, & nimis celeri deſperatione deuaſtatam defenſuri eſtis? Ni-
hil certè uel ad utilitatem regis, uel ad ſpem gloriæ profeceritis, niſi Alba, ſi Diis placet,
incolumi atque integra, integrum ab animi magnitudine decus petatis. Hæc eo dicente
cuncti conſurgunt, prudentes gnaríque militiæ imperitis atque ferocibus parent, ipſéque
Barcocius, ancipiti ſuſpenſus cura, uaniſsimóque aliorum iudicio planè uictus, fatali ſen-
tentiæ accedit. Fit enim ſæpius, ut qui pericula ratione ſolerter expendunt, ac ob id de re
rum exitu timidè deliberant, & fortiores plerunque pugnacibus ſententias dicant, quum
alienæ temeritatis comites eſſe, uel ad non dubiam mortem, quam ab ignobili decreto
minus fortes uideri malint. Eo modo Barcocius, nouæ uel ſimulatæ ſpei plenus, & repen
C tè factus alacer, ad milites egreditur, cur ſuburbia defendenda cenſuerint, edocet, ac hor
tatur, ut parem decoro conſilio uirtutis operam præſtare uelint, ipſum autem enixè cura
turum, ut opportunè parentur, quæ ad uictoriam pertineant, & fortiſsimè propugnanti-
bus ſupra perennem facti laudem, & triplicis ſtipendii prouentum, honeſta manſuráque
ipſis ac poſteris præmia perſoluantur. Hæc læto ore prædicabat, ut Albanorum ani-
mos eo beneficio in ſeruanda fide uehementer obſtringeret, tegerétque timorem ne-
quaquam temere conceptum, ne pote qui ſæpius Turcarum uires infœliciter expertus
minime dux fortis & ſtrenuus apud milites haberetur. Itaque promiſcuo concurſu
ſtudióque militum ac urbanæ multitudinis ſuburbia muniuntur, inſtruuntúrque ido-
nea loca maioribus tormentis & cuſtodiæ diurnæ nocturnæque diuiſis ſpatiis, cer-
D tis ducibus tribuuntur. Sed Turcæ appropinquantes, Budanæ tantum portæ ſubur-
biis incubuerunt, explorato nanque ſitu, & per ſpeculatores Hungaros facilè cognito, ſic
ciorem ab ea parte paludem reperiebāt, ſolúmque ibi ualde ſabuloſum, & ceſpiti atque ag
geri faciundo penitus importunum eſſe didicerant; quum à reliquis duabus portis terra
nequaquam arida, ſed deuexæ paludis humore cruſtoſior, & latas paſsim glebas & ſoli-
dos ceſpites ad opus egregium largiſsime præberet. Perſpecto hoſtium conſilio Barco-
cius Italos Germanóſque omnes à reliquis portis ad Budanam traducit, Hungaros agre
ſtes, qui in urbem confugerant, itémque Albanorum iuuentutem in deducti præſidii lo-
cum ſuccedere iubet, inſtitutúmque antea propugnaculum educere atque perficere ag-
greditur. Id erat inter bina templa diuo Franciſco, & Deiparæ uirgini dedicata, promi
nebátque exterius nota ratione, ut bina utrinque munitionis latera, directis tormentis cō
E tra ſubeuntes Barbaros defendi poſſent. Hæc parante, adminiſtrantéque Barcocio, quū
prima Turcarum agmina in conſpectum ſe darent, atque procurrerent, Vſarones, & ſe-
cundum eos Germani equites, adiunctis peditibus Italis alacriter eruperunt, conſertá-
que leui pugna utrique ad ſuos ſe receperunt, eodémque modo ac ordine per tridu-
um eſt decertatum, nullo tamen memorabili euentu. Nam duces proximam portæ re-
gionem, certo, breuique ſpatio, ad procurrendum noſtris præſcripſerant, & Turcæ pro-
uolantes celeriter cedendo gyros dabant, ut incautos, aut graues armis Germanos lon-
gius elicerent. Vbi uerò Solymanus aduenit, complexúſque latè urbem ſpectantes admi
rabili, atque ſtupenda caſtrorum ſpecie conterruit, noſtri obſtructis repentè portis, om-
nes exitus ſuſtulerunt. Ea res Vſarones, liberis excurſionibus aſſuetos, tempeſtiuè ad-
monuit, ut ſibi conſulerent, nec ſe munitionibus includi paterentur. Ita quum miſsionem

peterent,nec tutò retineri poſſent, fruſtra deprecante Barcocio, & reiectis Albanorum A
precibus,nocturno ſyluestríque itinere protinus abierunt. Interea Turcæ, confectis plu
ribus uineis more noſtro,perductíſque ſinuoſis foſſis ad munitiones intra ſagittæ iactum
proceſſere,tecti nanque antè præfixis frondibus,ita opus ex tutò faciebant, & ſummam
aggeris coronam ſagittis & glandibus detergebant,ut nemo iam noſtrorum conſpici poſ
ſet,quin binos ternóſque ſimul graues ictus oſtenſa parte corporis exciperet: & ea uis
erat ingentium tormentorum,ut totam planè munitionẽ pilæ perforarent, fractíſque &
per aëra diſsipatis texentis materiæ ſtipitibus,uel diſtantes inde milites uulnerarent. Ob
ea noſtrorum pericula,ſubeuntibus Aſappis tutum erat implere foſſam, uti ualde ſicca-
tam ſerenæ æſtatis ſolibus,abſceſſúque paludis omni penitus humore deſtitutam. Id fie-
bat multis uirgultorum faſcibus arena ſeriatim ſuperiniecta. Perpetuo enim totius exer- B
citus labore,quum equites lignatnm irent,& pedites in opere nerſarentur, in omnes uſus
cum frondoſa tum ſolida pariter materia ſuppetebat, & Dii noſtris irati, expectatos im-
bres cœlo & nubibus ſuſpenſos pertinacisſimè denegabant. Exæquata itaque foſſa, Barba
ri audacter ſubeuntes propugnaculum ab imo ſcalpere, ſuffoderéque cœperunt,ut agger
interior ſnbtracto fundamento concideret, quòd nequaquam ex ſolida conſtructus gle-
ba,ſed ea ualde ſabuloſa fluentéque aſtringentibus tabulis & tignis,non ad robur, ſed ad
inanem fere ſpeciem eſſet erectus. Verum animaduerſo hoſtium conatu,ita à noſtris pa-
ri cuniculo obuiam eſt itum,ut quum infœlici cœpto,atq. exitu, præparatus intro ad Bar
barorum exitium ſulphureus puluis fortuitò flammam concepiſſet, multi ex noſtris ne-
mine hoſtium concremato fœdè perierunt. Poſt id factum Turcæ,uerá ui nitentes,tripli- C
ci acie inſtructa propugnaculo ſucceſſerunt. Præcedebant Aſappi,uti minimæ iacturæ bo
mines, à ducibus primis periculis obiici ſoliti: hi pro ſcutis planas tabulas, oſtiorum ual-
uis ſimiles,recentibus boum coriis protectas, ne deiectæ muro cuppæ ardentes noce-
rent,in capita elatas bini terníque teſtudinis modo præferebant. Sequebantur ex equi-
tum ordine ſcutati pedites,cum equeſtribus haſtis, aut diſtrictis incuruis gladiis; ab bis
Ianizeri tegebantur, qui dextro genu ſupplicato ſclopettis longioribus ad deſtinatos i-
ctus rem gerebant. Singulis autem ordinibus ſuus dux adhortator, & uirtutis ac ignauiæ
teſtis aderat, ſæpe ferrea claua ſegnes caſtigans,uulneratóſque ſubducens, & recenti mili
te feſſam aciem reparans, & id quidem mira celeritate, cum ad circunductæ clauæ ſignũ
omnes intentis oculis obedirent. Certatum eſt amplius tribus horis,pari ſpe,uirtutéque D
ſed ad extremum Turcæ,multa iniquæ pugnæ uulnera perferentes, occiſis & deiectis no
ſtris propugnaculum cœperunt,ac expedito ſtatim conſilio tres in eo paruos falcones ſta
tuerunt,ut utrinque è tota munitione propugnantes & diſcurrentes noſtros deturbarẽt.
Eodem quoque tempore bina templa ab irrumpẽtibus occupata ſunt, eorum parietibus
uſque adeò quaſſatis & perforatis,ut per hiantes rimas & pilarum ui patefacta foramina
ex occulto conſpecti noſtri ſagittis & glandibus peterentur. Verùm munitiones cohor-
tium Italicarum mira conſtantia, adiuuantibus etiam fœminis cucullatiſq. ſacerdotibus
egregiè eo die ſunt defenſæ. Is erat diuo Ioanni Baptiſtæ decollato dedicatus,quo Barba
ri Belgradum expugnatum,& cæſum in acie Ludouicum regem meminerant. Ob id re-
bantur auguriis & dierum ſortibus dediti, auſpicato menſe & fœlici die, oppugnare ad-
ortis uictoriam minimè defuturam. In eo certamine,quod minimè prætermittendum ui E
detur, excelſæ ſtaturæ Hungara mulier, conſcenſo inter milites aggere,uirilis audaciæ
facinus edidit,quum prægrandi fœnaria falce,ſcandẽtibus duobus Barbaris uno ictu col
la ſecuiſſet. Vnus autem antè alios Carolus Ruffus è Brixia,qui componendis ordinibus
apud cohortes officio fungebatur,aduerſus laborem atque pericula indefeſſi atque inui-
cti prorſus corporis ac animi laudem tulit. Signiferi etenim plures præfectique, ac ipſe
quoque Barcocius de euentu prælii magnopere dubitantes, ut celerius in urbem ſe reci-
perent,interiore in loco ſub ipſa munitione conſtiterant. Ferunt Solymanum ad ſe in
prætorium uocatos Habraimum, Achomatem & Halim grauiſsimis caſtigaſſe uerbis,
quòd propugnaculo fortiter atque fœliciter occupato, nulla demũ peracri facta impreſ-
ſione,& quod pudendum eſſet,nimis celeri receptu partæ prope uictoriæ defuiſſent, iuſ-

ſiſéque

A ſiſſéque minaci uultu, ut tridui ſpatio cuncta quæ uſui forent, diligenter pararent, nec ad
ſe niſi Alba capta reuerterentur. Ad ea duces nihil plus reſponderunt, neque enim uel
culpa uacantibus excuſare ſeſe licet, quam ut confirmarent breui futurum eſſe, ut uoto
ipſius & militum uirtuti Fortuna reſponderet. Itaque in unum ſupremi certaminis cona-
tum, delectis accenſiſque militibus poſtridie calendas Septembris prælii ſignum dede-
runt, terribilique impetu ab omnibus partibus munitiones adorti, magnum terrorem ſta
tionibus noſtris intulerunt. nacti enim matutinam craſsiorem nebulam, uti paluſtribus
accidit in locis; non prius à noſtris in dubia luce conſpecti ſunt; quum nec ab uſitato eo-
rum diſciplinæ ſilentio ſentiri poſſent, quam ad cõgreſſum peruenerint. Pugnabatur ma
ximo tumultu, clamoréq. edito ad diui Franciſci templum, ſed uehementiſsimè ad eam
B munitionem, quæ eſt inter propugnaculum, ut diximus, ab hoſtibus occupatum, & Dei
paræ uirginis ædem, quoniam ualida Ianizerorum manus in eum maximè locum incu-
buerat, qui ad tuendum Germanis erat attributus. Ii denſata acie, deſcenſum Turcarum
expectantes, ita per accliuem aggerem inclinatas haſtas continebant, ut exſtantes earum
cuſpides in ſumma munitione conſpicerẽtur, idcirco mirabili aſtu Barbari, ne temere de
ſiliendo, irruendóque ſeſe haſtis induerent, oblonga tigna capitibus ferentes euadentéſq.
in ſummum aggerem, tranſuerſa ea ſupra haſtarum ſeriem in ſubiectos Germanos pro-
uoluerunt, caſu uſque adeò repentino infeſtóque, ut primorum ordinum milites contu-
ſis manibus & brachiis haſtas deſerere cogerentur. Tum uerò Turcæ clamore ſublato
præcipiti agmine ſaltúque proruerunt, nec quiſquam fuit, qui ingruentium impetum ſu
C ſtineret, eodem quoque tempore, Italicæ cohortes, multitudine hoſtiũ potius quam uir-
tute ſuperatæ, deiectæque toto aggere, terga uerterunt. Sed paucis feſtinatus ad ſalutem
receptus profuit, quum peranguſtus ad cancellum, qui exteriorem portæ aream ueſtibu
li modo claudit, aditus pateret, & Albani, nulla fugientium miſericordia permoti, mura-
lis portæ pontem ſuſtuliſſent; natura enim plerunque fit, ut præſentis periculi metus ſine
pudore perfidiam excuſet. Per totum itáque ſuburbanæ regionis ſpatium cædendo ter-
ga, ſternendóque Barbarus proceſsit. Cecidere in ea rerum perturbatione egregiè pro-
pugnantes conantéſque retentare inclinatam in fugam aciem, Carolus Siccus, & cum eo
aliquot centuriones, atque ſigniferi. Octauianus quoque, qui uanitate conſilii tantam cla
dem attulerat, trucidatus, temeritatis ſuæ pœnas dedit: ipſe uerò Barcocius, quum incita
D to equo ad portam ſe proripuiſſet, nec ingreſſus per cancelli portulam equiti daretur, ora
rétque fruſtra fugientes, ut maiorem cancelli ualuam apperirent, Ianizerorum ſuperuen
tu conciditur, dextráque ei manus multis gemmatis annulis adornata detruncatur. Do-
minicus etiam Torniellus, aurata caſside inſignis, in eadem deſiliendi cunctatione ex e-
quo deturbatus interiit. Hunc aliquandiu defenderat ſignifer egregiè fortis, nomine
Cecolinus, quum intorto circa haſtam uelo ſerico, acri cuſpide inermia Barbarorum
pectora perfodiens, honeſtè cadere quam præfectum deſerere mallet. Reliqua autem
multitudo, quòd cancelli portulam occiſorum cadaueribus obſtructam ac Albanorum
malignitate ſublatum pontem uidebat, ad ultimam uitæ ſpem, in foſſam præaltis aquis
profundam ſe coniecit. Ea fugæ facies maxime fœda & miſerabilis erat, quum plerique
tranantes ab imperitis natandi crurum complexu mergerentur, alii euadentes ad certos
E urbis aditus, capitibus ac humeris frequentes ſagittas exciperent, alii uerò per cœnoſæ
paludis uada fugam querentes, deuoratis cruribus impliciti, per ludibrium ferienda ſa-
gittis & glandibus terga præberent. In his fuere. C. Motta Nouarienſis, & Rapizonius
Vercellenſis, nobiles adoleſcentes, qui ſagittis confixi in ipſo traiectu foſſæ perierunt. Ca
rolus autem Rufus, deſperatis rebus ad urbem fœliciter enatauit. Erãt in urbe Germano
rum equitũ præfectus, & Vſcaſales Cremonenſis, qui ex uulnere domi ſubſtiterat. Hi cõ-
firmato animo reliquias militum colligentes, in muro præſidia poſuerunt, tanta Albano-
rum trepidatione, ut nullibi publico cõſilio locus eſſet, & prompta cibaria, quibus labore
metúq. exanimati milites reficerentur, minime reperirent. Iam enim conſpecta noſtrorũ
ſtrage, Birrous prætor & ſenatores primariíque ciues animos deſponderant, nec ab ar-
mis atque præſidio, ſed ab una Solymani clementia petendam ſalutem exiſtimabant.

Nam multis antè diebus, priuſquam noui præſidii cohortes è Iauarino mitterentur, Al- A
bani quidam (priuato an publico conſilio incertum) ad notos ipſis Turcas nuncium mi
ſerant, pollicentes, ſi Strigonio potirentur, nullam demum quin continuò ſe dederent, Al
bæ appropinquantibus moram allaturos, ob id facilem ueniam ſperabant, parata excuſa
tione, quòd id præſtare præſidii regii metu, nequiuiſſent. Hac de cauſa fiebat ut defenſio
nis ſtudium tota urbe remitteretur, Vſcaſalique omnes & Ruſo, ea manu quæ ſupererat
urbem ſe defenſuros ingenti animo pollicentibus gratias agerent, & iam nequaquam per
plexè reſponderent, cunctis omnino de conditione deditionis eſſe cogitandum. Proditu
ri enim uidebantur, & ſuam ipſorum ſalutem & totius uiciniæ fortunas, ſi deſperatis au-
xiliis ab rege, apud remotas gentes occupato, exitiabili defenſione, ſuperbos uictoréſque
Barbaros irritaſſent. Itaque Birrons de muro cum Turcis colloquitur, petit ut tutò liceat B
mittere legatos, qui à Solymano deditionis cõditiones accipiant: id facilè cõcedit Acho
mates, quo cognito noſtri milites Ruſum deligunt, qui una cum legatis eat, & coram de
ſalute, libertatéque præſidii paciſcatur. Legati ad purpuratos deducti, per Hungaros in
terpretes poſtularunt, ut in fidem ſeſe dedentibus libertatis & ciuitatis iura ſeruarentur.
Sed his ea data ſunt reſponſa, ut non omnibus uenia dari uideretur, quòd promiſſæ dedi-
tionis iuſiurandum fefelliſſent; minuebat tamen eorum metum, quòd ad paucos eius rei
conſcios ac authores pœna pertineret. Ruſus porrò perhumaniter ſuſceptus, omnibus
uitam ac libertatem & res incolumes, & tutum denique ad Viennam reditum impetra-
uit; eandem conditionem obtinente Germanorum præfecto, qui Ruſo comes adhæſe-
rat. Quum uerò datæ fidei diplomata ſcriberentur, Solymanus eunuchus purpuratorũ C
princeps Ruſum comiter inuitauit, ut Solymano imperatori militaret, propoſito libera
li ſtipendio, ac oblata quingenariæ cohortis præfectura. Sed quum abnueret, quòd ſacra
mento militari præoccupatus à rege, nondum militiæ tempus impleuiſſet, purpurea ue-
ſte, aureis diſtincta floribus, uirtutis ergo donatus eſt. Notus enim erat uel ipſis Turcis
ab ænea barba, quòd ſæpius in aggere ſpectatus, longe omnium acerrimè dimicaſſet; in-
dicantibus etiam Strigonienſibus transfugis, qui tum aderant Barbarico cultu conſpicui,
atque eum eunuchi monitu uehementer hortabantur, ut honoratioris militiæ certam
ſpem dubiis atque tenuibus ſtipẽdiis præferret: quid enim forti ac egeno militi ſperãdũ,
ſi quum bellũ uigere deſineret, ſtipendia penitus interirẽt? In his erant Ioannes Neapolita
nus, Vincentius Venetus, & Hieronymus Fauentinus noti militiæ, potius quam domi D
clari; qui admiſsi ſceleris notam eo nomine protegebant, quòd nequaquam ad Mahome
tis ſacra defeciſſent. Legatis urbem reuerſis ac omnia clementer & commodè impetra-
ta narrantibus, ciuitas paulo antè perculſa metu ad ſpem ſalutis, & ueniæ; pro quibus uo-
ta ſuſceperat, extemplò rediit. Nec multo pòſt Achomates per ſingulos linguarum inter
pretes, in forum præmiſſos, pronunciari iuſsit Italis, Germaníſque militibus, ut in craſti-
num diem, ea quæ profectioni opportuna uiderentur, collectis ſarcinis expedirent, dili-
gentérque cauerent, ne quiſquam Hungarus ipſorum agmini miſceretur. Albanis uerò
grauiter imperatur, ut limine ſeſe contineant, donec externi milites emittantur. Exi-
uere ad condictum Itali, Germanique, duce agminis Homare alæ equitum præfecto,
qui proficiſcentes ab iniuria tueretur, & ad regios fines integra fide deduceret; nec
quicquam noſtris ademptum eſt, præter ſclopettos paruos, quos nono more haſtati equi E
tes Germani ab ephippiis, uti mortiferum atque habile telum ſuſpendunt. Hos maximè
concupiebant Barbari, nouitate capti, quod ita mirum eſſet artificium, ut ſine ſuccenſo fu
niculo, quum luberet, per machinæ paruæ rotulam, percuſſo pyrite lapide, ignem repen
tè conciperent, & celerrimè diſploderentur. Barcocii quoque currus, ab Homare ſine tu
multu retentus eſt, quòd interfecti ducis ſupellex nullos hæredes reſpiceret, ſed
ipſos tantum uictores lege bellica ſequeretur. Petiit etiam comiter Homar ab Vſcaſale
ut ſibi non iniqua muneris permutatione thoracem auratum plicatilem dono daret, quo
alacriter exuto traditóque Vſcaſales contrà ſpem ab Homare nobilem equum retulit.
Per totum autem id iter Tartarorum excurſionibus infeſtum, noſtros Homar ſingulari
fide, laboréque tutatus eſt. Euolabant enim Tartari paſsim è ſyluis, tanquàm ad oblatam
prædam

A prædã, & in ſarcinas præſertim impetũ faciebant, & ſi quem tyronem imberbem, aut ar-
migerũ puerum uidiſſent, arreptos curſim celeriter aſportabant, ita ut reluctantes in equi
ceruicibus collocati captæ pecudis modo raperẽtur. Noſtris erãt auxilio Turcæ equites,
quum intercurrendo, comminandóque turbam aſpectu fœdam atque terribilem abigere
& fugare properarent; neque enim quiſquam Tartarorum ſagittas expediuit, aut omni-
no gladium eduxit; conſpecto enim Turcarum præſidio, non certam & cruentam uti ab
hoſtibus, ſed à dubiis ſociis, & negligentibus fortuitam prædam petebant. Sed poſt-
quam ad regios fines eſt peruentum; Homárque diſceſsit, noſtri in multo infeſtiores ſo-
cios Tartaris hoſtibus, Hungaros inciderunt, qui iuſta propè pugna conſerta laceſſentes
multis illatis uulneribus nullam prope euadendi ſpem noſtris reliquerant, niſi regũ equi
B tes è proximis caſtellis maturam opem circumuentis attuliſſent. Alia porrò Albanorum
conditio fuit: nam Solymanus emiſsis, qui in urbem confugerant, & ſolitos agros colere
iuſsis, eos, qui antea dedendæ urbis ſpem dederant, conquiſitos comprehendit, atque
eos pariter Albanos ciues, qui in magiſtratu fuerunt, quum ciuitas à reginæ, infantiſque
regis fide, introducto Germanorum præſidio defeciſſet. Ex eo numero aliqui interfecti
ſunt, cæteris partim Budam, partim Belgradum relegatis, quòd recentis perfidiæ nota
uel alieno uindice punienda cenſeretur. Cæterum Solymanus, Balibeio Albæ præfecto,
muniréque urbem iuſſo (ſatis ſibi gloriæ partum ratus poſtquam duabus ſummæ clarita-
tis urbibus in poteſtatem redactis Germanorum ac Hungarorum animos contudiſſet).
Byzantium redire conſtituit. Iam enim nõ dubia ingruentis hyemis ſigna maturandum
C omnino reditum indicabant. Nunciabatur quoque ab exploratoribus, Torniellum in in-
ſula Comara Danubii ſiniſtram partem, ualidis ſublicis in uado defixis, & cratibus inter-
textis ſubituræ claſsis aditum præſepſiſſe, eo conſilio, ut eius inſulæ oppidum maius atque
ualidius, cum reliquis cohortibus tueretur, & iam Pontificiæ cohortes, quæ integræ ac
ornatiſsimæ legionis numerum implebant, Baptiſta Sabello & Iulio Vrſino ducibus,
Viennã peruenerant. Nec longè aberat Ferdinandus, adductis Marcomannorum & Bo
hemorum auxiliis, ut aſcenſuro hoſti, & cõmeatum atque tormenta nauibus aduehenti,
terra & flumine obuiam iretur. Sed qui perditis iam rebus opem laturus ſerò aduenerat,
tempore demum excluſus, ut amiſſa recuperaret nihil regio nomine dignum perficere
potuit. Diſcedente autem Solymano, unus antè alios uetus imperator & noſtris maxi-
D mè cladibus inſignis, Mahometes Iahaoglis (is à præfectura Belgradenſis dicebatur) gra-
ui iudicio delectus eſt, qui toti Pannoniæ cum imperio præſideret. Ab hoc prædabundis
agminibus uehementer uexata eſt ea regio, que ad Iauarinum & Quinque Eccleſienſium
fines pertinet; cui malo quum à noſtris occurri minime poſſet, quodam genere inducia-
rum impetrato coactas copias rex utili conſilio dimiſit, & Pontificiæ cohortes in Italiam
redierunt. Toto autem eo bello Georgius Varadinenſis epiſcopus Stephani pueri re-
gis tutor, qui ſummæ auctoritatis atque potentiæ nomen apud Tranſyluanos obtinebat,
nihil ſe commouit, quamuis eum Solymanus cum eius gentis auxiliis euocaret. Se ete-
nim prohiberi diſtinerique Moldauorum incurſionibus, quominus imperio pareret, præ
dicabat, quum prouinciam ipſo cuſtode præſidióque uacuam irrupturis hoſtibus mini-
mè relinquendam arbitraretur, & ſatis ſuperque ſatisfeciſſe officio uideretur, poſtquam
E ingentem commeatus copiam in caſtra tranſmiſiſſet. Ita uir ille eximiè fortis & cautus,
incolumi uel in ſpeciem tantum apud ſubiratum Barbarum amicitia, ſeſe atque prouin-
ciam Chriſtiano nomini conſeruauit. Eam rem enim diſsimulatione tranſmittendam So
lymanus exiſtimabat, ne inanibus minis illum offenderet, quem omnino amicum uel in
certa fide; quam patefacto odio certum hoſtem experiri mallet. Tanto autem in Panno-
nia accepto detrimento non defuere, qui ab inſigni publicæ pacis & ſacri belli ſtudio ue-
cordiam principum execrantes magnopere lætarentur; quando nulla iam alia ſpes pa-
randæ concordiæ ſupereſſet, quàm ut dimicantes inter ſe reges ab extremo ignominiæ
pudore ad pietatis decus reuocati, territique metu tanti hoſtis, inſanire deſinerent.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXIIII.

TEMPVS & ordo, quibus unis rerum geſtarum ſeries, ratioque om-
nis totius hiſtoriæ certiſsimè conſtat, & ſcriptor explicatus perpe-
tui operis ſui fidem tuetur, nos admonent, ut unde diſceſsimus op-
portunè reuertamur. Neque enim æmulatione pictorum fieri po-
teſt, ut quæ diuerſiſsimis in locis uno tempore geſta ſint, ea ſcrip- B
tor tanquam in tabulam collata, ſcitéque depicta, ſub unum oculo-
rum aſpectum legentibus oſtendat. Igitur Cæſar ab Italia Pontificé-
que diſcedens, ad Belgicum profectus bellum, ad Bonnam Vbio-
rum oppidum, iuxta Coloniam Agrippinam, copias coegit atque recenſuit. In his fuere
Germanorum peditum quatuordecim millia, mercede conducta, atque item ſingula qua-
terna millia Italorum & Hiſpanorum. His præerant duo tribuni, Aluarus Sandæus & Lu-
douicus Peretius; illis uerò Camillus Columna, & Antonius Auria, qui illos ex ſibi notis
ueteribúſque militibus in Italia conſcripſerant. Ad hos quoque Aurantius, regulus Bel-
garum, peditum duodecim, equitum uerò armatorum duo millia ad Cæſarem perdu-
xit. Aderant autem partim Germanici & partim Sequanici nominis galeatorum equitũ C
quatuormilia, & italici, Epiroticique generis leuis armaturæ equites ſexcenti. Cæſar diui-
ſis muneribus, Stephanum Columnam, authoritate militari uirum inſignem, ut eo bello
operam nauaret à Coſmo Medice ſibi traditum, caſtrorum magiſtrum effecerat. Tormen-
tis autem præfecerat Iacobum Medicem, quem bellicæ uirtutis merito iampridem di-
gnitate Marchionem appellarat. Totius uerò equeſtris leuis armaturæ tribuerat Franci-
ſco Aceſtino, qui erat Ferrarienſis principis germanus frater. His tamen omnibus uices
Cæſaris implens, imperabat Ferdinandus Gonzaga, cuius uirtuti Cæſar plurimum tri-
buere erat ſolitus. Quibus inſpectis ordinatiſque copiis Cæſar cunctis agminibus ſeſe ar-
matum, auratáque purpura paludatum oſtendens, adhortánſque, ut ad prædam & laudẽ
ire pergerent, ad Duram oppidum tertiis caſtris peruenit. Id erat primum in Eburonum D
finibus, quod tanquam eximiæ munitionis aduentanti Cæſari obiectum, Guilermus opi-
nione ſua, uti mox apparuit, inexpugnabile rebatur. Id lateritio muro & foſſa duplici ita
erat præcinctum, ut inter exteriorem, interiorémque foſſam perpetuus agger ea altitudi-
ne eſſet erectus, qua totius ferè muri ambitus, uſque ad ſummam coronam protegere-
tur; appareréque murum nequaquam commodè tormentis poſſe quati, niſi prius tanti
aggeris deiecta atque proſciſſa munitio, tormentorum globis uiam aperiret. Ea uero ne-
que facilè dirui poterat, neque ſine certa inuadentium pernicie conſcendi, intercedente
præſertim priore foſſa; quoniam toto aggere opportunis in locis propugnacula emine-
bant, in omnes aſpectus ad uſum tormentorum aptiſsimè feneſtrata, quæ Durenſes tor-
mentis inſtruxerant. Vir quoque Menapius, nomine Flattes, præſidii præfectus, qui uali-
das cohortes in oppidum adduxerat, & Durenſium iuuentutem armauerat, ſe omnium E
ſalutem, & antiquum Sicambrorum decus aduerſus Cæſaris iniuriam conſtantiſsimè de-
fenſurum profitebatur. Neque enim deerant ueteris hiſtoriæ regioniſque periti, qui non
longe à Dura, ſub Titurio Sabino, & Caio Cotta, Iulii Cæſaris cohortes olim conciſas
fuiſſe memorarent; nec eius gentis milites, tanquã aſtutos maximeque pugnaces, Cæſa-
riani contemnebant. Nam biduo antè leuis armaturæ equitum alam exploratum præ-
miſſam, hoſtes egregia ineundæ pugnæ & mox fugæ ſimulatione in inſidias pertractam,
ſubitò prouolantes e ſyluis, & more Germanorum per equites ſclopettarios rem geren-
tes, inſigni illato detrimento perturbarant; quum antè alios ex præfectis Vbertum nobi-
lem Mantuanum, & Marcum Buluanum, illuſtris nominis Epirotam occidiſſent, Ioanne
etiam Zucero uetere Græcorum duce intercepto. Cæſar ex propinquo, nec ſine pericu-

lo loci

A lo loci ſitum contemplatus,ut repentinum hoſti metum inſerret,primis conatibus celeri
tatem adhibendam iudicauit,extemplóque confici & promoueri uineas,& tormenta pro
duci iuſsit. Expugnandi autem,inuadendique oppidi negotium, pari conditione Hiſpani
atque Itali tanquam agilitate corporis,ac ingeniorum expedita ui promptiores, primá-
que pericula contemnere ſoliti,deſumpſere;quum in proximo Germani,gemina phalan
ge conſtituta,quadratiſque totidem equitum agminibus inſtructis conſtitiſſent;ut oppu-
gnationis ſucceſſum,aduentúmque exteriorum hoſtium,parati ad prælium,expectarent.
Nam rumor increbuerat non longe abeſſe Martinum Roſſenium, cum ualidiſsimis Me-
napiorum,& Sicambrorum copiis, qui Cæſarianos in oppugnatione oppidi occupatos
adoriretur. Is Belgarum populis ſuperiore anno, Antuerpienſibúſque præſertim (ut di-
B ximus)profligato Auranno,graue detrimentum, & multo maximum terrorem intule-
rat. Sed eos rumores de Roſſenii aduentu, nequaquam importunè excitatos, uictoria
Cæſaris paucißimis horis extinxit;Nanque oppugnatio quadraginta maioribus tormen
tis antè auroram cœpta, neque per totam fere diem unquã intermiſſa, eum habuit euen-
tum,ut deiectis ex corona defenſoribus,& perfoßis undique, latéque diſruptis editiori-
bus propugnaculis,milites. Itali Hiſpaníque pariter æmulatione laudis, iniuſſu, nulló-
que accepto ſigno certatim procurrere prioremque foſſam,non ſuperante umbilicum a-
qua tranſire, & in aggere cõſcendere minimè dubitarent;grauiter primo id ferente Gon
zaga,ſed mox eorum audaciam,quam imperio reprimere non poterat, bono euentui cõ
mendante. Erat enim atrox ſpectaculum, quum ii qui aggerem occuparant, expoſiti ad
C hoſtiles ictus, è muro aſsidua glandium procella,& maioribus pilis ſternerentur, neceſ
ſarióque aut in exteriorem, aut in ſecundam foſſam deturbati prociderent. Verum qui
audaciæ & temeritatis pœnas dabant,ne inulti caderent,incredibili animorum ſortitudi-
ne in præaltam foſſam ſeſe gregatim intulerunt, haſtis & plicatilibus uſi ſcalis,quas ad mu
rum deferebant;& acri tumultuoſóque impetu ad conſcendenda mœnia tranſnatarunt;
quãquam multi grauati armorum pondere, preßique ab aliis incumbentibus abſorberẽ
tur,atque iidem in tranſitu ab imminente paratóque hoſte uulnerarentur. Erat muro cõ
iuncta excelſior domus, in qua Flattes cum delecta ſuorum manu uerſabatur, magná-
que inde hoſtium ſtrages edebatur:nam & aggerem & foſſam hoſtium cadaueribus com
pleuerat:quo animaduerſo detrimento magiſtri tormentorum demonſtrante iubentéq.
D Cæſare,maiores aliquot in eam domum globos ſtatim coniecerunt; præfractiſque tecto
rum contignationibus,& Flattem & reliquos omnes,ingenti ruina oppreſſerunt. At Flat
te cum promptioribus miſerabiliter interfecto, Durenſibus uſque adeo comminuti ſunt
animi,ut iam languidius ſeſe defenderent;atque ita eorum priſtinus ardor remitteretur,
ut Cæſariani ſeſe ſubleuantes,reptantéſque per ruinas,in murum uexilla efferrent, con-
temptiſq. ignibus inanium circulorum ex reſina & pice ardentium,uaſorúmq. huiuſmodi
fictilíũ,quæ pronoluebat hoſtis,muro atq. urbe incredibili celeritate potirentur. Durẽſes
ad unũ omnes,& præſidii milites,ſæuiẽte uictore trucidati ſunt,eò acerbius, quòd ex Ita-
lis ac Hiſpanis ſexcenti fere aut in promurali aggere occupando, aut in ſuperanda foſſa
periiſſent. Ex his longè promptißimos centuriones Facium Piſanum, & Sanſeuerinum
Neapolitanum, qui ceciderant, ſpectator pugnæ Cæſar,uirtutis nomine publicè lauda-
E uit. Quum uerò muralis coronæ decus præmiúmque duo antè alios ſigniferi peterent,
alter Randolazus, natione Cantaber,& alter Ligur, cui Gregorio nomen fuit,& utérque
teſtes ſuos produceret, accenſis utriúſq. gentis ad ſauendum ſtudiis,res ad iudicium Cæ-
ſaris delata eſt, qui graui conſilio ſuſpenſa ſententia, ut neutrum offenderet, amborum
ſpes longiſsimè extraxit, ne ex ea contentione augerentur odia iampridem multis de
cauſis ab utriſque concepta, quæ non ſemel aliàs in cruentam ſeditionem exarſiſſent. Eo
modo Sicambrorum urbs Dura, ad ſeptimum calen. Sept. tam fortiter capta, quam ſæuè
trucidatis ciuibus direpta, ſubditis facibus, aut ſponte exortis incendiis tota conflagrauit,
ſic ut templum cum ſacra turre, inſigni faſtigio conſpicua, penitus cremaretur. Exiſtima-
bat enim Cæſar eam cladem meritò rebellibus incidiſſe, utpote qui Durenſium acerbißi
mo exemplo reliqua hoſtium oppida perterreri uellet. Nec eum opinio fefellit, nam pro

xinitæ urbes Ruremonda & Vantholdiom, quæ Guilermi præſidiis duce Cortopia tene- A
bantur, admouenti iam caſtra Cæſari continuò portas aperuerunt. Nec multo pòſt ipſe
Guilermus Durenſium clade perculſus, uſque adeo animum deſpondit, ut ſalutis & for-
tunarum ſuarum reliquas ſpes omnes in Cæſaris clementia collocandas arbitraretur, in
caſtráque deductus à Brunſuicho atque Aurantio deprecatoribus ſupplex à Cæſare ue-
niam petiit, eáque conditione in gratiam eſt receptus, ut in poſterum principis nomine
abſtineret, præfectuſque tantum authoritate Cæſaris Gheldrenſis appellaretur, eiúſque
nomine Gheldrenſibus imperaret, & Gallicæ amicitiæ penitus obliuiſceretur. Ei Cæſar
ad genua prouoluto, dedentíque ſe, nihil arriſit, quum infenſi ſeuerique oris habitum
cũ dignitate retineret; quanquã poſtea ei Ferdinãdi fratris filiã nuptui dederit; quãdo ille
iãpridẽ ſponſalia diſſoluiſſet, quæ cũ Henrici Nauarræ regis filia ſuo loco celebrata fuiſſe B
docuimus. His pactionis legibus cognitis Guilermi mater uirilis animi mulier cõcepto
animi dolore indignabunda exceſsit è uita. Cæſar quoq; Martino Roſſenio clementer
ignouit, ac eum cum ſua legione, tanquã rei bellicæ peritũ acerrimúmq. ducem, militiæ
ſuæ adſcripſit, & aduerſus Gallos cum ingentibus copiis eſt profectus, inito per eos dies
fœdere, cum Henrico Britanniæ rege, ut ex compoſito duobus exercitibus Galliæ fines
inuaderent. Quum plerique mirarentur, quòd Guilermus adeo propere abiectis belli
conſiliis, uel pudendam pacem non indecoro dubii belli periculo prætuliſſet (quando ei
cum frequentes, tum exercitatæ fidorum militum copiæ, peritíque duces Longaualles, at
que Roſſenius ſupereſſent, quibus nuper Areſcotum Belgarum ducem caſtris atq. tor-
mentis exuiſſet, & aliquot quoque oppida caſtelláque ad ſuſtinendam uim hoſtium miri C
ficè munita dicerentur; nonnullique item amicorum Franciſci regis auxilia intra paucos
dies ſuperuentura differrent) reperiebamus duas commutati repentè animi cauſas fuiſ-
ſe; quarum altera ferebatur, quòd à quibuſdam eius primatibus, qui reipublicæ potius,
quam priuatæ Guilermi dignitati ſtuderent, populares inductos affirmabant, qui ingruẽ
tis belli incommoda formidantes, arma deprecari & pacem expetere liberis uocibus au-
derent, quod parum neceſſaria ipſis incolis, & ualde importuna Gallorum amicitia puta
retur; propter quam princeps grauiter offenſo Cæſare, ad excidium totius prouinciæ
bellum longè grauiſsimum inueheret; alteram porrò fuiſſe Gallici auxilii irritam ſpem,
Franciſco rege ſcilicet in continendis in fide Leucorum oppidis, quæ ceperat occupato.
Neque enim rex iuſtas copias, uti Sicambrorum pericula flagitabant, celeriter cogere at D
que ſummittere potuit, quum minus expedita ipſius conſilia uis ardens Cæſaris, miráque
celeritas anteiſſet. Galli per uernum æſtiuúmque tempus ſuperioris anni Carolo Aure-
liano in Leucis proſperè bellum gerente, & Vandomio inferiores Belgarum fines perua
ſtante, grauia detrimenta Cæſarianis intulerant, Landreſiúmque oppidum, id metu deſe
rentibus incolis occuparant, propinquũ Cameraco, quod eſt urbs libera & immunis, me
diáque inter Gallos & Belgas; utpote quæ pari ſtudio Belgarum principum & Galliæ re
gum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinam, Iulii Cæſaris hybernis ce
lebrem, fuiſſe nonnulli exiſtimant. Nos eam hodie ſancti Quintini oppidum potius eſſe
credimus, quod Sommæ fluuio adiaceat, & Samarobrinæ cum oppidi tum præterlabẽn
tis amnis nomen fuiſſe locorum peritis uideri poſsit. Landreſium itaque, quod ad inuadẽ
dos hoſtium fines magnam opportunitatem eſſet habiturum, rex Franciſcus ingenti ſtu- E
dio ita muniendum exiſtimauit, ut ſuis inde frequenter erupturis, & facilis egreſſus, & tu
tiſsimus receptus daretur. Regis ſtudium proceres æmulantur, ſuóque ſumptu ſingula
propugnacula, conductis undique operis, erigenda ſuſcipiunt, uſque adeò feruidis ſingu
lorum ingeniis, ut intra paucisſimos dies perpetuam munitionem extruxerint, & ſibi
quiſque totius impenſi ſumptus, abſolutíque operis nomen, honeſtiſsimæ laudi ceſſu-
rum duceret. Perfectis aggeribus, oppidóque egregiè undique permunito, Landa præ-
ficitur, uir apprimè fortis & ſtrenuus, cui collega & adiutor additur Deceins, cum ex-
peditis equitum turmis. Landreſio per hunc modum in oculis Belgarum iuſtis Gal-
lorum præſidiis confirmato, proximi Cæſarianæ ditionis incolæ, ut pote qui quotidia-
nis Gallorum iniuriis ſe expoſitos prouidebant, magnis precibus à Cæſare poſtularunt,

ut antè

A ut antè omnia Landreſium ex hoſtium manibus eripere, regionémque graui incommo-
do atque periculo liberare uellet priuſquã in anteriora Galliæ peruaderet. Hoc idem ue-
hementer expetebat Areſcotus peculiari incenſus dolore, quòd Landreſium eius ditionis
fuiſſet. Indulſit facilè Cæſar æquiſsimis ſuorum precibus, quòd erepta uindicare, ſuæ di-
gnitatis eſſe ſtatuebat, coactóque exercitu per Cameracenſium fines ad Guiſam, non lon
ge à Landreſio, profectus eſt. Subiicitur Guiſa oppidum, antiquiſsima turre inſigne, his à
tergo collibus, è quibus Scaldis fluuii fontes erumpere dicuntur. Non longè autem ab
oppido Gonzaga poſitis ad Marollam caſtris conſedit. Hæc opulenti permunitíque cœ-
nobii uicus eſt, unde Guiſam, ſi ex commodo fieri poſſet, adoriri cogitabat. Sed iam eum
imminentem noui præſidii aduentus, & Franciſci Aeſtini caſus facilè auerterunt. Petrus
B enim Strozza lectiſsimos ſclopettarios numero ferè quingentos, qui ad conficiendum
iter, ut integris uiribus rem gererent, ſingulis equis uehebantur, peropportunè in oppi-
dum introduxit: quum fortè Aeſtinus exploratum incautius procurriſſet, conſpectóq.
hoſte & concidente equo ferè inermis & pedes eſſet interceptus. Amiſſo leuis armaturæ
equitum præfecto, nihilque tentata Guiſa, Ferdinandus ad Landreſium ſe conuertit; ad
id enim oppidum Areſcotus, & Hadrianus Beurenus è Croia familia ſummi Belgarum
proceres, Mariæque reginæ copiarum duces multis antè diebus caſtra poſuerant. Apud
eos fuere preter Belgarum copias, quatuor millia Germanorum, & Hiſpanorũ tria millia
peditum, quæ ab Hiſpania per Oceanum aducta fuerant à Petro Toletano, cui Noctur
no cognomen fuit. Iuxta eos, Britannorum exercitus, qui ex fœdere paulo antè in conti-
C nentem traieciſſet duce Galoppo, uallatis caſtris conſtiterat. Britannorum copiæ ex ſagit
tariis magna ex parte conſtabant; quum uix quarta pars haſtis non multi roboris, aut ala-
bardis uteretur. Equites leuis erant armaturæ, ſemiermes, exili lancea, aut leuibus iacu-
lis pugnantes, qui ſeorſum à Belgis ſua caſtra, connexis inter ſe curribus, interpoſitiſque
tormentis claudebant. In ipſo autem caſtrorum umbilico paruam munitionem erexe-
rant, in quam tormentarii pulueris copiam omnem procul ab omni incendiorum pericu
lo contulerant. Inter eorum tormenta uiſebantur patuli oris mortaria, quibus interiora
hoſtium ædificia, more iampridem apud noſtros exoleto, decidentibus è ſublimi lapideis
globis, diruerent. Gonzaga iuſſu Cæſaris, qui ualetudinis cauſa Canouo in oppido ſubſe-
derat, uniuerſum exercitum Landreſio admouit, ab ea parte caſtrametatus, qua decur-
D rens amniculus ſua caſtra à Belgicis atque Britannicis dirimebat; ſic ut inde tres exerci-
tus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis Landreſiana propugnacula
uerberarent, maximéque unam omnes lateritiam turrem, quæ muro prope coniuncta al
tius eminebat, diruere conarentur. Sed ueteris ſtructuræ tanta erat firmitas, ut quum
media turris non caua & inanis, uerum ſolida terrenóque repleta eſſet, omnem uim tor-
mentorum facilè perferret, eliſáque tantum incruſtatione indomita perſiſteret. Qua in
re peragenda Britanni ſimul, & Belgæ pertinacius hærentes irrito conatu magnam uim
tormentarii pulueris & pilarum acerrimè ſeſe tuentibus Gallis conſumpſerunt, & Gonza
ga ſtudium operámque omnem ab oppugnatione ad obſidionem, ſcalpendáſque ſubtus
aggerum radices, uertendam cenſebat: quòd Landa uir indefeſſus & acer, rerum inopia
potius, & auxiliorum deſperatione, quam ui tormentorum ſubigi poſſe uideretur. Sæpius
E enim eruperat, noctúque ſemel egreſſus, graue tormentum ſopitis Belgis & nequicquã
demum experrectis ademerat, & impune per foſſam uel profunda aqua redundantem
ergatarum funibus extraxerat. Neq. Deceiani equites unquam ceſſarant, quin erumpen-
do pabulatores & lixas hoſtium intercipere niterentur. Per hunc modum quum Belgæ,
Britanníque in ea oppugnatione multos dies contriuiſſent, & qui ab imo fundamenta o-
perum ſubtrahere conati fuerant, ut crebro tormentis icti, nihil proficerent, Gonzaga
fit certior, Franciſcum regem, ut Landæ opem ferat, aduentare, uiſáque eſt Cæſarianis ſe
ſe offerri occaſio (uti maximè cuperent) conferendæ manus. Itaque pugnæ auidus, Are-
ſcotum, & Beurenum, atque ipſum Galoppum opportunè admonet, hortatúrque ut mo-
tis caſtris, ſuperatóque flumine ſibi ſe coniungant; quoniam Gallis aduentantibus is am-
niculus minimè erat ſuperandus, & ipſe ad excipiendum regis impetum futurus eſſet in-

firmior, niſi ad ſe in una caſtra copias traducerent; quando diſiunctæ ſingulorum uires ni- A
hil ad uictoriam parandam prodeſſe poſſent. Sed uiri ingenio pertinaces inanibus indu-
cti argumentis, neque animos ad ſalubre conſilium admouere, neque ulla ratione adduci
potuerunt, ne in ſuis ueteribus caſtris permanerent: ſicut Gonzaga ſpe ſua deceptus im-
peritis & obſtinatis parere mallet, quã ſolus in dubiæ pugnæ diſcrimen deuenire; atque
ita ſe ſperni amittique pugnæ atque uictoriæ occaſionem querens, ultra fluuiolum ad eos
caſtra ſua traduxit. Interea Franciſcus ſibi indecorum fore iudicans, ſi Landæ de ſe bene
meriti ſalutem negligeret, ſineretque amitti oppidum tanto ſumptu, tantiſque laboribus
permunitum, generoſo conſilio totius Fortunæ uirtutiſque ſuæ ſupremum periculum fa-
cere conſtituit; nihil reformidata pugnæ alea, quam proculdubio ſubiturus eſſe credere-
tur. Prouidebat enim ſummi diſcriminis eſſe rem, quando Cæſar omnium ferè gentium B
auxiliis confirmatus, numeroſas & ex recenti uictoria præferoces copias, in aciem eſſet
producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot aduerſis amiſſum prælus, ut aliquando re-
ciperetur, magnanimum & ad arma promptiſsimum regem plurimum accendebat, eíq.
non incertam uictoriæ ſpem faciebant Heluetiæ legiones, quæ Germanis diſciplina pa-
res, & æquato numero, quibuſdam etiam rebus ſuperiores forent: quando his lectiſsimæ
etiam cohortes Italorum & Vaſconum acceſsiſſent, & præter has nona legio Gallicæ iu-
uentutis ex ordine nobilium, ſponte gratuitóque nomina dantium, decora armis, plená-
que ingenuæ alacritatis inſignem ſpectanti regi operam præſtare percuperet. Equitatus
quoque ex omni Galliæ prouincia nominatim euocatus, ſe domum non niſi uictorem
rediturum profitebatur; cui neque animi uirtute, neque equorum robore, neque armo- C
rum peritia Cæſariani equites comparari poſſe uiderentur. Ab hoc animi decreto Fran-
ciſcus, uti erat egregiè pius, ſacris inſtaurans, religioſa luſtratione ſeſe & liberos ab om-
ni criminum labe pariter expiat, & à Guiſa oppido explicatis uexillis deſcendit, confectó-
que decem miliarium ſpatio, acie inſtructa ita Landreſio appropinquat, ut in conſpectũ
hoſtium atque obſeſſorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus, ſecun-
do rex ipſe duplici ſubſidiaria acie circunſeptus. Subſequebantur carri complures, & ſar-
cinaria iumenta, quibus magna uis commeatus obſeſſis importabatur. Claudebat agmẽ
Hanebaldus, dignitate Amiras. Quum rex appropinquaret, atque hoſtes coniuncti in
unum, inſtructiſque ordinibus parati ad pugnam nihil ſe commouerent, leuem armaturã
equeſtrem Briſacco atque Decarſo, impigris ducibus, emiſit, qui excitatis diuerſo in loco D
leuibus prælus, hoſtes diſtinerent, uniuerſæque pugnæ ſpem & ſpeciem præberent. Non
defuere Cæſariani, qui pari pugnæ ſtudio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, in-
tercurſúque expeditorum peditum contracto tumultuoſiſsimo certamine præliarentur.
Interim Franciſcus dextro cornu latè extento, præmiſſáque peditum atque equitum uali-
da manu, quos aduexerat commeatus in oppidum intromiſit; præſidiúmque labore atq.
uigiliis confectum recenti milite renouauit, ægróque & multum defeſſo Landæ Varmi-
nium ſuffecit, ſumma in his conficiendis rebus uſus tranquillitate, quum Ferdinandus, ni-
ſi laceſſeretur, nequaquam ſibi uniuerſo prælio decertandum exiſtimaret, quòd æquio-
rem loci ſitum, quem ultra flumen paulo antè tenuerat, culpa ſociorum amiſiſſet, nec ab-
ſente Cæſare collatis pedeſtribus copiis dimicare uellet, quem Martini Roſſenii, & Mau-
ritii Saxonis copias expectare intelligebat. Franciſcus totum id quod propoſiti ſui fue- E
rat egregio auſu conſecutus, ad Cambraſinum uicum, inde centum ferè ſtadiis diſtantem
caſtra uertit, moratúſque ibi integros dies duos, Cæſarianis committendæ pugnæ pote-
ſtatem fecit. quandoquidem Cæſar è Canouo oppido ad exercitum peruenerat, auctus
his quas diximus Roſenii & Saxonis auxiliis, uſque adeo auidus ineundi prælii, & in eam
occaſionem intentus, ut intra minoris tormenti iactum, caſtra caſtris hoſtium conferret,
ipſéque prodiens cum imperatoriis inſignibus equeſtrem haſtam experiundo corriperet,
& uti mox concurſurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter
omnibus horis & locis ab leui armatura, cui ſclopettariorum diſperſæ manus miſceban-
tur. Nonnulli cadebant; multi uulnerabantur, præliúmque atrox & uarium alternante
euentu paſſim edebatur; ſic ut neutri, aut uindictæ cupiditate, aut nimia ſpe uictoriæ ac-
cenſi,

A censi,instante nocte facilè dirimi,reducíque poſſent, & legiones ex propinquo in acie
conſtitutæ,ſpectantéſque modò ſociorum ægrè ſuſtinentium, modò hoſtium gnauiter
urgentium alternos impetus,non diu quin gradum inferrent,pugnámque capeſſerent,
contineri poſſe uiderentur. Et tum animaduerſa fuerat à quibuſdam ducibus non ini-
qua occaſio inuadendi regis, ſi proximos collium uertices undique hoſtibus circumie
ctos promotis caſtris occuparent;quod fieri nõ poterat,niſi copiæ omnes amniculum,
quem diximus,traducerentur,qui propter abruptas & cœnoſas ripas nequaquam com
modè tranſiri poſſet, ob id præſertim, quòd inita eius conſilii ratio celeritatem exige-
ret. Non deerat tamen Caſtalius, in locum diſcedentis Stephani Columnæ caſtrorum
magiſter effectus,qui ſe nauiculis ſubitariáque materia pluribus ſimul in locis anguſti
B eius amnis ripas coniuncturum,& mature copias omnes conſtrato ponte tranſmiſſurũ
polliceretur. Cæterum Cæſar,quòd diei ſerum eſſet,& uti hybernis & caliginoſis die-
bus tum accidit, parum lucis ſupereſſet, in poſterum diem eius conſilii rem differendã
cenſuit,ob id quoque libẽtius,quòd equos leuis armaturæ, ſclopettarióſque præſertim
pedites,longo feſſos prælio,ſi uniuerſæ pugnæ caſus poſceret, nimio labore fatigatos
nollet;per quos illuſtres ſæpe uictorias eſſet conſecutus. Multi enim utrinque conſau-
ciati fuerant:in partibus ſcilicet Gallorum, Andouinus, Delphini gratia clarus eques,
glande traiectus occubuit;apud Cæſarianos uerò Hieronymus Pacecus, Hiſpanorum
tyronum,qui nuper ab Oceano ad Belgicam oram uenerant,præfectus. At Franciſcus
qui ſe eo conſilio ueniſſe meminerat,ut Landreſium obſidione liberaret;abundè digni
C tati ſuæ ſatisfactum eſſe ratus,quòd hoſtes pugnam detrectaſſe uideri poſſent, de ſecun
da uigilia caſtra mouit;nonnulla impedimenta,& uarii commeatus uaſa,ignéſque de in
duſtria relinquens,ut præſentis exercitus ſpeciem hoſti præberet, nec priuſquam dilu-
ceſceret, de eius diſceſſu hoſtis certiùs cognouit. Accidit autem,quod minimè præter-
mittendum uidetur,ut Salazarius uetus alioqui,& aſtutus miles,dubia ſub luce ſpecula
tum miſſus,renunciaret hoſtium caſtra eodem loco,quo interdiu fuerãt, Heluetiáſque
legiones in ſtatione conſpici, & maiora aliquot tormenta obuerſa ſpectari. Verum
non multo pòſt eius errorem certior dies detexit;nam eas quas putarat hoſtium copias
Germanorum eſſe,& quæ tormenta apparuiſſent, arborum truncos fuiſſe compertum
eſt; ſic ut is diu apud Cæſarem ridiculus & infamis extiterit. Perſpecto itaque hoſtium
D diſceſſu, Cæſar ſeriùs quàm oporteret leuem armaturam & expeditos pedites poſtre-
mum abeuntium agmen inſequi iuſſit. Verum Franciſcus ad Guiſam iter extendens,
Delphinum tueri terga,& idoneo in loco inter ſyluas conſiſtere iuſſerat, ut hoſtes ſi
perſequi auderent,audácque & feſtinanter more ſuo tanquam ad paratam prædam lon
gius à caſtris proueherentur,ex inſidiis inuaderet,atque reprimeret. Nec inanis conſilii
res fuit;nam uti Franciſcus præſenſerat,quum plures hoſtium diſiunctæ manus inſeque
rentur,in Delphini turmas inciderunt,à quibus repentè facto impetu facilè cæſæ pul-
ſæque ſunt, iniquiore ſorte Germanorum equitum,qui ex ala Brunſuici reguli fuerant;
nam in eos ardentiſsimè res geſta eſt,à Græcis præſertim equitibus,quos ſummæ peri-
tiæ atque uirtutis dux eorum Theodorus Bedenius Sparthanus,ex inſidiis in perterri
tos emiſerat,eo pugnæ euentu, ut nonnullis interfectis & captis, reliqui fere omnes in
E facie fœda uulnera ſuſciperent,mira Græcorum agilitate, qui in apertas ſubducta buc-
cula galeas tranſuerſim graues gladios adigebant.Delphinus re bene geſta patrem eſt
conſecutus,qui iam totum iter quietiſsimè confecerat.Huius ſtrenuè initi conſilii,fœli-
citérque ſuſceptæ expeditionis euentum ita plerique rerum periti laudabant, ut non
immeritò inter præclara fortiáque regis facta numerarent; quanquam hoſtes plenio-
rem ei laudem inde obuenturam fuiſſe dicerent, ſi ſe patrato negotio maturiùs expli-
caſſet,quando nequaquam cauti boníque imperatoris fuerit,ſeſe ex bidui mora, ad ma
ximè periculoſi certaminis diſcrimen ferociſſimis & inuictis gentibus obieciſſe. Quid
porrò alieniùs à diſciplina,quàm propter inane oſtentationis decus, non neceſſarium
cum ſæpe uictoribus,æquato etiam uirium numero,pugnæ caſum ſubiiſſe? Cæſar uerò,
quòd hyems iam ſuberat, & lethales morbi ex uentris profluuio uulgari inter corpora

militum cœpiſſent, itineráque maximè eſſent lutulenta, & cœlum pluuia niuéque tur A
gidum uideretur, nihil ultra ſibi tentandum decernens, exercitum ferè totum dimiſit,
& à Cambreſio ad Cameracum profectus eſt: ubi aliquandiu peculiares aulæ ſuæ co-
pias in hybernis continuit, quòd ea ciuitas erga Gallos æquo propenſior uiſa eſſet, ut
pote quæ ſe toto eo bello grauia detrimenta à Cæſarianis copiis perpeti quereretur.
Sed primores ſenatus aduentanti continuò portas aperuerunt, ab hiſque factus eſt in-
tempeſtiuæ conſternationis author, & reus urbis antiſtes, cui quòd eſſet ex Croia fa-
milia, facilè Cæſar ignouit; ſic tamen ut leuis populi, qui nouum & inane neutralis
(ut aiunt) ſtudii nomen arroganter deſumpſerat, ceruicibus munitam arcem impone-
ret, qua ſe non dubii, ſed Cæſariani iuris eſſe in poſterum faterentur. Nec multò
pòſt Cæſar ad conuentus peragendos, quos Germanis indixerat, Spiram Nemetum B
urbem aſcenſurus, Ferdinandum Gonzagam, & cum eo Caſtalium, in Britanniam ad
Henricum regem miſit, ut eum aduerſus Gallos diu antea multis de cauſis, multiſque
legationibus concitatum, ad traiiciendum in proximam Galliæ continentem, adhor-
tando ſolicitarent, & quæ uſui ad bellum terra maríque gerendum uideri poſſent, ſi-
gillatim perdocerent. Grauiſſimum enim uterque bellum, antiquis atque recentibus
odiis incitatus, aduerſus Gallos moliebatur. Ferdinandus Gonzaga ad Cæſarem re-
uerſus, Henricum regem, à quo elaborati argenti pretioſa ſupellectile ad ornamen-
tum abaci fuerat donatus, renunciauit ſuopte ingenio aduerſus Gallos uehementer eſ
ſe concitatum, ſequentíque æſtate proculdubio cum ingentibus copiis in continen-
tem Galliæ traiecturum, ut totius Britannici regni prolatis opibus longè maximum C
Galliæ bellum inferret. Neque eum uel grauiſſimo ſumptu poſſe deterreri, quomi-
nus liberaliter Cæſari expetenti in ſtipendia militum pecuniam conferret, ſicuti antea
Maximiliano eius auo Neruiorum & Morinorum bello largiſſimè ſuppeditaſſet. Inte
rim Cæſar omnibus conſiliis ad Gallicum bellum intentus, operam dabat, ut quoſdã
Germanos proceres in fide atque amicitia contineret, qui per cauſam Lutheranæ ſedi
tionis à uetere erga ſe Auſtriámque domum officio diſceſſiſſe ferebantur. Id enim
unum Cæſar ſibi contendendum exiſtimabat, ut quamplurimos è bellicoſis regionibus
Germanos militiæ ſuæ adſcriberet, nullos uerò, quantum per leges ſeueriſſimi edicti
fieri poſſet, inuitantibus magnáque propoſita mercede conducentibus Gallis relin-
queret. Tranſeuntibus enim in Galliam, perpetui exilii, interceptis uerò ultimi ſup- D
plicii pœna imponebatur. Sed populoſiſſimæ liberæque gentis uiri militares, tanquã
uberrimis inuitati præmiis, nullo pœnæ metu deterreri, nulláque cuſtodiarum diligẽ
tia prohiberi poterant, quin in Galliam manipulatim innſitatis præſertim tramitibus
tranſirent: tantum enim ualebat apud quoſdam odium contra Auſtriam domum con
ceptum, tantáque erat uti certiſſima Gallici auri ſpes, ut cuncta edicta facilè contem-
nerent, & quiſque ex egentiſſimo longè ditiſſimum exiguo tempore ſe euaſurum arbi
traretur, Guilermi Fruſtembergi exemplo, qui nuper à rege repudiatus & exautho-
ratus, quòd legiones prædæ habuiſſe, regiámque pecuniam interuertiſſe accuſare-
tur, inæſtimabile auri pondus domum retuliſſet. Eiuſdem anni Auguſto menſe, quo
Strigonium in Pannonia à Solymano captum, & Dura in Belgis à Cæſare expugnata
eſt, Hariadenus Barbaruſſa ad Nicæam Prouinciæ claſſem admouit. Fremebat enim E
Barbarus quot tantum maris ſpatium emenſus, fruſtra ueniſſe exiſtimari poſſet, cum
iactura ſuæ dignitatis, poſtquam rex Gallus magno hoſtium ſuorum commodo, inita
agitatáque toties conſilia ad gerendum bellum explicare terminaréque neſciret, & to
tius ſuſcipiendæ maritimæ expeditionis tempus ſegniter effluere pateretur. Eius ſi-
quidem ignauiæ, uel ineptæ cunctationis, ſe in primis reum Bizantii futurum; Soly-
manum uerò, qui amiciſſimo regi opem ferre, eiúſque hoſtibus maximè nocere per-
cuperet, ægerrimè laturum, ſi tanto ſumptu inſtructa, & in extremas maris oras tranſ-
miſſa claſſe, inanem opem ſocio, & tum ualidis hoſtium armis circunuento, tuliſſe
diceretur. Ipſi uerò nequaquam ſegniter, quum tempus ferret rerum occaſione ad ex-
pedienda arma uti ſolito, multum exiſtimationis & priſtinæ laudis deperiret, ſi tota
iam

a iam æſtas in autumnum præceps Maſſilienſi in portu, ubi cunctis per ignauiam torpeſcerent manus, abſumeretur. His de cauſis idem Polinus qui à Bizantio claſſem adduxerat, & legationis munere apud Barbaruſſam fungebatur, ad regem contendit, expoſitiſque ordine rebus, quæ in negotio opus forent, & Barbaruſſa ſuperbo conuitio flagitaret, regis decretum ad claſſem retulit, quo Niceam aggredi, & oppugnari terra marique iubebantur. Iudicabat enim rex, nequaquam ab æquitate diſcedens, ea quæ ſuæ ditionis antea, nec omnino dubii iuris eſſent, armis repetenda. Niceam nanque urbem à maioribus ſuis urgentis belli neceſſitate, pecuniæque inopia coactis, Sabaudio regulo oppigneratam fuiſſe conſtabat, quam oblata eadem, ampliorèque pecunia, iuſtis primo precibus, & graui demum obteſtatione, ſibi reddi fruſtra poſtulaſ-
b ſet. Neque enim aliò Turcarum arma uertenda rebatur, quod odioſum nomini ſuo, & infame prorſus futurum proſpiceret, ſi immanium Barbarorum claſſem inexpiabiles & funeſtas allaturam clades, Chriſtianis litoribus immitteret, quando infenſi, infeſtique ſibi Cæſaris iniurias, miſerorum & nihil tale merentium populorum detrimenta minimè ſubleuarent. Præfecerat Gallicæ claſſi Anghianum adoleſcentem, è Borbonia familia regiæ ſtirpis, Vandomii reguli germanum fratrem, ut trierarchi, & nonnulli item Galli nobiles è claſſe, qui Virginii Vrſini tanquam externi ducis imperio probè prudentèrque obedire nollent, nobiliſſimo ſuæ gentis præfecto obſequentiſſimè parerent. Claſſis conſtabat uiginti duabus roſtratis, & decem & octo nauibus onerariis, quibus impoſita ſunt octo milia peditum, præter commeatus in multos dies
c ſuffecturos. Quaterna enim milia Polinus in Narbonenſi Gallia, è Vaſconibuſque præſertim, altera uerò quaterna Scrocchius, Sabaudio ex priuatis odiis factus hoſtis & exul, ex citeriore Prouincia, gentibuſque Lemano lacui & Alpibus propinquis cõſcripſerant. Claſſis è Maſſilienſi portu lambendo oram in Monœci Herculis portum ſe intulit; biduóque poſt eodem curſu Barbaruſſa cum centum & quinquaginta nauibus, quæ remis agerentur, ſubſecutus eſt. Primum omnium Polinus, iuſſu regis, Genuenſibus ſcripſit, ut nihil timere uellent. Turcarum enim claſſem quæ regiis auſpiciis regeretur, nemini præter quàm Nicenſibus, ni ſe dederent, eſſe nocituram, & ut regiæ uoluntatis decretique fidem faceret, nonnullos Ligures in biremibus cathenatos à Turcis impetrauit, eóſque Genuam remiſſos propinquis & parentibus inſigni beni-
d gnitate reſtituit. Nicenſes uerò humaniter eſt adhortatus, ut ueterem iuſtúmque ipſorum principem, non minus liberalitate quàm potentia inclytum, ſuſcipere, quàm ſupremæ cladis diſcrimen ſubire mallent, eius egentis perplexique principis gratia, qui cum à Cæſare, tum ab ipſo rege, cunctarum prope regni ſui urbium dominatu ſpoliatus, nullum omnino alium difficultatibus ſuis exitum reperiret, quàm ut utrique impotentee occupanti, Fortunæ ſuæ reliquum iniquiſſimæ prædæ ſciens & uolens eſſe ſineret. Nemo enim eo tempore principum omnium ipſo Sabaudio miſerior uideri poterat, quum eius regnum paulò antè opulentum, ultra citráque Alpes, auitæ atque antiquiſſimæ hæreditatis, à propinquo rege, pariter & ab affine amicóque Cæſare indignè lacerari conſpiceretur. Proinde Nicenſes nihil omnino uel in præſentia tutius atque ſalubrius, uel in poſterum fructuoſius ac honeſtius eſſe facturos, quam ſi neceſſa-
e riæ deditionis conſilium celeriter expedirent, quando ipſi ultro ſe dedẽtes ſumma beneficia publicè & priuatim expectare poſſent ab eo rege, qui idcirco eos expeteret, ut indulgentiſsimè complecteretur, & urbem Maſſilienſium coloniã nouis immunitatum commodis augeret & perornaret. Decuriones nihil ſe fide potius habere reſponderũt, quam tueri uellent erga Carolum Sabaudium, quòd eum putarẽt legitimum eſſe principem, & æquitatis clementiæque nomine longè optimum experirẽtur. Proinde literis & nunciis ciues ſolicitare deſineret, ſe enim eos omnes qui ſe in conſpectum darẽt, pro hoſtibus habituros. Hæc eadem oratores à ſenatu ad Anghianum miſſi detulerunt. Itaque Galli à cohortationibus ad uim conſilia atq. arma uertentes, expoſitis copiis, triniſque promotis caſtris, urbem oppugnare cœperunt. Nicea excelſo adiacet promonto-

rio, quod initium habet ab Alpibus,perpetuóque dnrſo deſcendens in mare excurrit. A
Huius extremo in iugo arx poſita eſt,antiquorum Prnuinciæ regum npus, clariſsimo-
rum ſæpe ducum carcere, & miſern uitæ exitu nobilitatum. Hæc ſubiecta maria la-
tè deſpectat, arduóque calle urbi coniungitur. Sub rupe iuxta litus ſalubris aquæ co
pioſiſsimus fons erumpit, maximarum claſſium aquationi peropportunus. Mœnia
urbis, uti uetuſti nperis, nnn magnopere munita ſunt; ſed ea paulo antè Nicenſes
nouis propugnaculis adauxerant, docente atque adminiſtante Paulo Simeone, arcis
præfecto. Is magnum habebat militiæ uſum, & uti erat Rhodiæ militiæ adſcriptus
eques, à prædonibus olim captus, Barbaruſſæ aliquandiu ſeruierat, hortabatúrque
ciues, ut Turcarum uim conſtantiſſimis animis contemnerent. Hoc ut alacriùs &
pertinaciùs facerent, uxores eorum & liberns, imbellémque turbam, in arcem rece- B
perat, & quicquid militaris inſtrumeoti præſens periculum depoſceret, ſtudinsè ſup-
peditabat. Polinus ab ea muri parte quæ uergit ad ſeptentriooem, portámque habet
ad Villafrancham perducentem, oppugnabat. Anghianus intercedeote amniculo,
qui torrenti ſimilis ſaxoſo alueo non longè à mœnibus decurrit,ſubductus in accliuem
lncum tormenta contulerat. Turcæ uerò non longe à Polini caſtris admirabili ce-
leritate atque peritia productis operibus, coostitutiſque tormentis, mœnium coro-
nam decuſſerant. Gallorum interea claſſis circunuecta prnmontorium, in urbem
ita tormenta dirigebat, ut nonnunquam præteruolantes pilæ io aduerſa Turcarum
caſtra deciderent. Quo animaduerſo periculo Turcæ ad eam partem, quam Leo
Strozza iuxta Polinum uerberabat, ſeſe applicarunt. Id erat propugnaculum nequa- C
quam durata calce confirmatum, uti paulo antè à Nicenſibus ædificatum. Itaque tan
tum muri, tantúmque eius propugnaculi à Turcis uehementiſſimè rem gerentibus,
dirutum proſtratúmque eſt, ut prælatis uexillis conſcendere auderent, paríque auda-
cia Etruſca Lennis cohors æmulatione uirtutis Barbaros æquare cooaretur. Verum
Nicenſes magno præſentíque animo propugnantes, multis interfectis & uulneratis,
Turcas ſimul & cohortem per ruinas depulerunt. Eo die captum eſt Turcarum ue-
xillum interfecto ſignifero, alterum uero Leoois diſcerptum, quum eum tamen uul-
oeratus uexillifer egregiè pugnans ſeruauiſſet. Periere ex Turcis aut tum, aut pnſtea
ex uulneribus, paulo minus centum, ex cohorte uigintiduo. Sed mox Barbaruſſa uim
omnem conferri iuſſit, ad diruendam eam turrim quæ portæ imminebat, maximé- D
que emiſſis inde tormentis oppugnantibus nocebat: qua nnn diu quaſſata laceratá-
que, & prnſtratis non uno in lnco mœnibus, Nicenſes deſperatis auxiliis, præſidió-
que ſun miliari, quod erat exiguum, magna ex parte ſagittis conuulnerato, de dedi-
tione è murn prolnqui cœperunt; eaque conditione Aughianus eos in fidem recepit,
ut iureiurando confirmaret, eos hiſdem legibus ſub rege futuros, quibus hactenus
ſub Sabaudii imperio fuiſſent. Veritus autem Polinus, ne Barbari tranſactæ deditio-
nis pactiones impedirent, dnlorḗque amiſſorum commilitonum,& ſpe prædæ irritati,
in urbem irrumperent, ab Hariadeno impetrauit, ut milites reuocaret, & ad claſſem
redigi iuberet. Qua de cauſa noo multo poſt Ianizeri uti fraudati ſua ſpe, Polinum
& Leonem à colloquio Barbaruſſæ redeuntes interficere conati ſunt. Vrbe in pote-
ſtatem redacta, conſultatum eſt de expugnanda arce, cuius conſilii duæ rationes à Bar E
baruſſa proponebantur; quarum altera in cuſtodia urbis poſita uidebatur, ne eam ab
arce improuiſus hoſtis inuaderet, & in tutandis ſuburbanis campis ne alicunde hoſtes
in oppugnatione nccupatis ſuperuenirent. Altera erat poſita in adminiſtratione tor-
mentorum, ipſóque quaſſandæ urbis negotio. Vtram mallent muneris conditio-
nem accipiendam Barbaruſſa Gallis offerebat; ſe paratum profeſſus uel adoriri arcem
tormentis, uel tutari campos. Viſus eſt Polinus hærere, quum non facilè in ueſtigio
quid ſibi potius eligendum foret explicare poſſet. Atque ita Barbarus noſtrorum in
genia tanquam ad bellicum facinus audendum minimè prompta contemnens, explo-
rato in loco, & celerrimè ſuis aggeribus permunito, tormenta ſeptem collocari iuſſit,

in queis

A in queis fuere duo eximiæ magnitudinis, quum reliqua iuſtam more noſtro amplitu
dinem non excederent. His ſumma arcis propugnacula idoneáque ad excubias ædi
ficia celerrimè perfregit; ſic ut propugnatorum in corona conſiſtere auderet ne-
mo, & imbellem turbam uel impauido Simeone magnus inuaderet pauor. Gal
li etiam partiti inter ſe munera, ab aliis uehementer oppugnabant locis, ſingula-
rémque cum ſumma agilitate Turcarum peritiam in producendis dirigendíſque
tormentis admirabantur. Verùm tot ictibus ad tantam deuentum erat tormen-
tarii pulueris & pilarum inopiam, ut hæc Polinus, aut mutuo, aut pretio à Bar-
baruſſa petere cogeretur; frémente atque obiurgante Barbaro, quòd in Gallia alie-
no apparatu indigerent; qui Maſſiliæ multis uini doliis, quàm rebus ad bellum ne
B ceſſariis nauigia onerare maluiſſent. Neque enim uir ſeuerus & ferox à iaciendis
probris abſtinebat, querebatúrque ſe eluſum ſpe rerum ingentium, quas Polinus
Bizantii longè ampliſſimas promiſiſſet; & tanta quidem iracundia ut Polino ca-
thenas ſe iniecturum minaretur, qui eò ipſum à Bizantio perduxiſſet, ubi aut exi
ſtimationis iacturam facere, aut claſſem conſumpto tormentorum inſtrumento
inutilem reddere neceſſe foret. Quibus de cauſis uehementer Gallis iratus, re-
pentè diuanium indixit, id eſt militaris concilii genus, ad quod erecto pro ca-
ſtris tribunali alloquendi conſultandique cauſa trierarchi, præfectíque omnes, ſi-
gniferi & centuriones aduocantur. De reditu nanque ad orientem, maturáque
profectione ſe decreturum dicebat, poſtquã apud imperitos rerum, ſæpéque men
C daces & ignauos ſecus ac polliciti fuerant, cuncta imparata reperiſſet. Qua pro-
nunciatione Gallis, Polinóque præſertim nihil grauius accidere potuit; ſic ut men
te perculſus, ad infimas preces deprecationéſque turpiſſimas adulando pollicen-
dóque deſcendere minimè dubitaret; multa atque opima, non Barbaruſſæ modò
ipſi, uerum ſigillatim cunctis Ianizerorum centurionibus præmia, ex regia libe-
ralitate pollicendo: quæ tota penitus eſſent peritura, ſi rege eluſo abruptáque a-
micitia importunè diſcederent; cuius temere facti nomen grauem omnino mo-
leſtiam Solymano, ipſis uerò non dubiam pœnam eſſet allaturum. His promiſ-
ſis & precibus, ipſóque præſertim Anghiano iratum ſenem leniſsimè demulcente,
non ægrè eſt impetratum, ut indictæ profectionis conſilium abiiceretur; nec ab
D inſtituta arcis oppugnatione diſcederetur. Sed uix dum pacato, & ad belli geren
di conſilia conuerſo Barbaruſſa, interceptæ ſunt literæ Alfonſi Vaſtii, ad Paulum
Simeonem arcis præfectum ſcriptæ, quibus eum prolixè hortabatur, ut tantiſper
hoſtium uim ſuſtineret, donec ipſe præmiſsis iam expeditorum militum cohorti-
bus, cum toto robore grauis armaturæ ſuperueniret; Se enim per maritimarum
Alpium tramites iter facere, affuturúmque biduo, ut cum Turcarum cæde, ipſum
atque arcem omni periculo liberet. Ex his literis celeriter in caſtris euulgatum
eſt, Vaſtium qui non procul abeſſet, cum iuſtis ad confligendum copiis aduenta
re: qua emanante fama, adeo grauis & repentinus timor Turcarum pariter, & Gal-
lorum animos inceſsit, ut quum fortè ea nocte ad conſternandos nouo incom-
modo milites procelloſus atque denſiſsimus imber ingruiſſet; cuncti munitiones
E atque tormenta defererent, armáque relinquentes, per arduos calles ſuperato dor
ſi iugo præcipiti fuga deſcenderent, & ad claſſem confugerent. Sed dies qui
mox perterritis illuxit, & nuſquam conſpectus hoſtis, & obortus inde pudor ani-
mos reſtituere. Nec multò pòſt quum arx ipſa omnium prope iudicio uti ex-
celſa in rupe poſita ægerrimè tormentis quati, neque cuniculis ſubter rupem ex-
cauatis, niſi longo difficilíque labore, atque item dubio euentu, capi poſſe cenſe-
retur, reduci tormenta communi conſilio cœpta ſunt. Ea in re adminiſtranda mi-
rifica fuit induſtria Turcarum, qui non ſua modò, ſed Gallorum ægrè molien-
tium quæque grauiora humeris reportabant; non obſcurè his increpita ſegnitie,
qui corporibus atque animis nimis cito fatiſcere uiderentur. In eo diſceſſus de-

creto tumultnarióque labore, Barbari imperio contineri nequiuerunt, quin in A
urbem celeriter irrumpentes cuncta diriperent, & in tectis ſæua incendia excita-
rent. Diſceſſum autem eſt à Nicea quum iam Scrocchius aliquot oppida regionis,
hortatu ſuo atque authoritate, qua multum apud eas gentes ualebat, ad deditio-
nem compuliſſet. Atque eo modo quum Anghianus ultra flumen Varum copias
reduceret, Barbaruſſa ad Antipolim cum uniuerſa claſſe conceſſit, ubi quum ſta-
tionem haberet, ad inſulam Lerinam, quam Margaritam nautæ uocant, cogni-
tum eſt Vaſtium atque Sabaudium cum Auriana claſſe in Villafranchæ portum
perueniſſe, cuius in ingreſſu Vaſtius ſummum naufragii periculum adiit, quum tri-
remis, qua ipſe uehebatur, exorta repentini turbinis procella iam ſeſe ſcopulis illi-
deret, niſi quidam miles rei naualis non imperitus, ſublato ſtatim dolone pro- B
ram inflexiſſet. Eadem uis ſubitæ uehementiſque procellæ quatuor triremes Au-
rianas, ſeſe in apertum mare eripere conantes, in rupes exeſi promontorii tranſ-
uerſas egit, uſque adeo uiolentis fluctibus ut ſeruis ad tranſtra cathenatis ad ex-
uendas compedes ſpatium defuerit, atque ita ſubmerſi ad unum omnes interirent,
& tormenta hiantes carinas grauantia profundo mergerentur. Eo hoſtinm peri-
culo aduentúque cognito Polinus tanquam explorata occaſione delendæ hoſtium
claſsis Petrum Angelium Bargæum, poëtam, uirum Græcæ peritum linguæ ad
Barbaruſſam legatum miſit, quòd ei uſque à Byzantio notus eſſet; qui inſignem
ab hoſte procelláque oblatam pulcherrimi edendi facinoris occaſionem demon-
ſtraret, ſtudioſéque eum hortaretur, ut eximiæ laudis certiſsimíque prouentus e- C
ducta in hoſtem claſſe fructum percipere maturaret. Annuit conſilio Barbaruſ-
ſa, ſibíque, ubi laus ſpectaretur, minimè defuturum promiſit; ſed quominus id
audacter expeditéque tentaret perflantes Euri prohibere uiſi ſunt, quibus tamen
cito ſubſidentibus, quum fluctuoſum mare miteſceret, ipſéque educta claſſe con-
tra conſuetudinem conſideratiùs & ſegniùs proueheretur, circa Antipolitani lito-
ris uineta curſum ſuppreſsit, admirantibus primò, & mox ridentibus trierarchis
atque Sanzachis, uſque adeo liberè, nt per ironiam dicerent, æquum eſſe nt Ha-
riadenus Auriæ tanquam fratri, & ex piratica conſpiratione legéque ad mutuam
ſalutem fœderato, nihil officeret, párque illi beneficium optima fide redderet,
qnod aliquot antè annis ad Hipponam liberaliter accepiſſet. Ex his qui eam cun- D
ctationem carpendo ad inuidiam uerterent, erat Cayeroglis, Sanzacorum facilè
princeps, eius Memphitici Cayerbei filius, qui prodito Campſone Sulthano, to-
tius Aegypti præfecturam à Selymo meruerat. Eius autem omiſſæ rei nomen,
& tum & Bizantii Hariadenus ita refellit & diluit, ut diceret multa ſibi exactæ
ætatis duci, uel hebetibus oculis, clariùs & certiùs quàm iunioribus uideri, &
quum de Cayerogle mentio inferretur, renidens inquit ad ſuos conuerſus; ergo
non diſsimili ratione magna mihi præmia ab hoſtibus erunt expectanda, dum eis
lubenter parco, poſtquam pater eius ad Singam ab ſuo dextro cornu obiectos hoſtes
Turcas non inuadens, ceſſantis operæ præmium Aegypti præfecturam ab hoſte uicto
retulerit. Cæterum deſinente procella, miteſcentéque mari, Salechus cum uiginti-
quinque triremibus, & cum totidem Gallicis Leo Strozza, ad portum contenderunt, E
potitíque ſunt eius naufragii reliquiis, ſic ut per urinatores alligata funibus tor-
menta è profundo ergatarum molimine extraherent. Nec diu pòſt Barbaruſſa
uerſus Maſſiliam ad Tolonis portum, qui Taurenta antiquitus fuit, eſt reuectus.
Vaſtius autem cum Sabaudio Niceam inuiſit, laudatóque Simeone, miſeros ci-
ues conſolatus eſt, & inſpectis Turcarum operibus eorum ſolertiam ac artifici-
um in conſtruendis aggeribus ſic mirabatur, ut noſtros Barbarorum compara-
tione huiuſmodi in rebus multo inferiores ſibi uideri nobis hæc ſcribentibus fa-
teretur. Exinde Vaſtius cum his copiis, quas metu Barbaruſſæ conſcripſerat,
aliquot etiam additis cohortibus, ad oppugnandum Monteuicum, quæ eſt am-
pliſsima

A pliſſima & fertiliſſima ciuitas inter Subalpinas urbes, duxit. Nam in ea erant ua-
lida Gallorum, Heluetiorúmque præſidia, quæ duce Carolo Droſio indigena,
uiro egregiè forti, frequentia incommoda Cæſarianis inferebant. Itaque ma-
gno ſumptu magnóque labore adductis tormentis, urbs non uno in loco quaſ-
ſata eſt, uſque adeo uehementer, ut muri undique collaberentur, uerum enixè
& uigilanter defendente Droſio res eò reciderat, ut Vaſtius penè de expugnatio-
ne deſperaret. Nam forte continuis imbribus cuncta oppugnandi munia tar-
dabantur, & uix miles aduerſi cœli iniurias ferebat, quanquam ex omnibus lo-
cis cohortes murum alacriter ſubirent, & inter ruinas acerrimè certaretur. Sed
deditio, quæ ab obſtinatis hoſtibus ui atque tormentis exprimi non poterat,
B dolo quodam, quod prætermittendum non uidetur, expreſſa eſt. Implorarat
ſæpius opem Droſius à Buterio, qui ſummæ rei Gallicæ imperium apud ur-
bem Taurinum obtinebat. Hoc ex difficultate periculóque hoſtium, interce-
ptis eorum literis, Vaſtius didicerat. Quamobrem literas Buterii nomine Gal-
lica conſcriptas lingua effingit, quibus gemmæ eiuſdem ſigillum apponit, exem
ptum ex ueteribus literis. Eæ erant in hanc ſententiam, ut ſibi conſuleret,
neque opem expectaret, quoniam rex Belgico bello occupatus, ſupplemen-
ta cohortium in Italiam ſubmittenda non putaret. Idcirco ſi rebus atque opi-
bus ſuis diffideret, nec defendi urbem poſſe his quas obtinebat militum &
neceſſariarum rerum copiis arbitraretur, æqua atque honeſta deditionis con-
C ditione accepta cum hoſte paciſceretur. Has literas Vaſtius reſignatas, tan-
quam ab ſe interceptas, Droſio mittit, hortatúrque ut pertinaciæ finem faciat, ne
ſeſe tótque milites egregiè ſuo munere functos, & imbellem ciuium turbam
in non dubium ſummæ calamitatis diſcrimen deuocet. Se enim deditionem
extemplò facienti ea omnia integra fide, quæ honeſta conditione tribui poſ-
ſent, conceſſurum, ne ſibi neceſſe ſit multo ſanguine uictoriam parare, quæ
iam eſſet explorata. Droſius perlectis literis Buterii ſignum agnoſcens, nec
quicquam de earum fide ſubdubitans, multúmque in Vaſtii hoſtis clementi
ingenio reponens, uti multis rerum difficultatibus circumuentus, deiectúſque
ſpe auxiliorum deditionem facere conſtituit, ſcilicet ut urbanam multitudi-
D nem, copiáſque omnes, & ſeſe ſeruaret. Itaque paciſcitur, ut ſibi cum præ-
ſidio ſaluis omnium rebus, ſub uexillis egredi liceat. Id unum poſtularat Va-
ſtius, ut caſtellum, quod erat in proximo Droſii præſidio cuſtoditum, ſibi de-
deretur. In eo filium puerilis admodum ætatis Droſius habebat. Verum
abeunte iam Droſio, qui id ſe dediturum promiſerat, & ſuas copias præeunte,
quum cuſtos caſtelli, idémque pueri nutricius, Cæſarianos, qui eo aſcenderant,
nequaquam admittere renunciaretur, utpote qui eſſet in colligenda ſupellectile
ſolicitè & trepidè intentus, Vaſtius ſubitò in iram exarſit, iuſſítque nominatim
quibuſdam equitibus, ut Droſium continuò perſequerentur, eúmque tanquam fi-
dem fallentem retraherent. Tanta autem fuit aliorum equitum, uel ſimul præſtan-
dæ operæ, uel (quod credi par eſt) prædæ cupiditas, ut integræ turmæ tumultuario
E procurſu, ultro ſe primis aggregarent, & quum Droſius pernici equo uectus, in
fugam ſe extenderet, milites præſidii, ipſóſque præſertim Heluetios lentius ſuo
more iter habentes, nec tale quicquam ueritos hoſtiliter inuaderent, multíſque oc-
ciſis & uulneratis inuſitatæ crudelitatis & auaritiæ facinus admitterent, uel recla-
mante Vaſtio, & unum tantum Droſium depoſcente. Sed tanto tumultu incon-
ſultè proruentium Hiſpanorum res cœpta patratáque eſt, ut Vaſtius penè ſerò per
turbatis, & direptis, maléque mulctatis opem attulerit. Id uerò præter ſpem, &
ſecus quàm imperaret Vaſtii animo moleſtiſſimum incidit, tanto cum dolore pu-
doréque perturbatæ mentis, ut omni benignitatis officio illata detrimenta reſarci-
ri iuberet, occiſorúmque propinquis & uulneratis dona conferret, opportuna pla

eandæ feritati eius gentis, quæ truculentis uocibus & minis contra ius gentium in- A
ſigni ſe affectam detrimento querebatur. Hoc apud Vaſtium receptæ urbis at-
que uictoriæ lætitiam minuebat, ſic tamen ut nulla ſeueritate erga ſuos, qui autho
res cædis fuerant, uteretur, quum Heluetiorum dolorem paucis capitis ſupplicio
punitis expiare poſſe uideretur. Nec multò pòſt diuiſis per municipia ueteribus
cohortibus, nouiſque dimiſſis Aſtam conceſſit, indéque inſtauratis copiis uicina op
pida iampridem occupata à Gallis in deditionem recipit, Ludouicum Viſtarinum,
qui erat Cherii, cum omnibus eius præſidii copiis egredi, & Carmagnolam adoriri
iubet. Is iuſſa facit, dedentibúſque ſe oppidanis, arci tormenta admouet, eáque po
titur. Gallis tum id erat conſilii, ut deductis præſidiis uires cogerent in tutiorem
locum, infirmioráque oppida ita desererent, ut ea muro & munitionibus nuda- B
rentur, ne Cæſarianis paulo longioris moræ ad ea receptus foret. Itaque Oſſu-
mius Vaſco, & Vicomercatus Inſuber, equitum præfecti, & cum his Azalius ſclo
pettariorum cohortem adducens, Carinianum uenerant, ad munitiones euerten-
das exportandóſque commeatus, quo in opere quum eſſent occupati, Vaſtius cum
globo equitum in aduerſa Padi ripa ſe oſtendit, monuítque Viſtarinum qui non
procul aberat, ut equites ſuos Padum uado tranſire, abeuntéſque hoſtes aggredi
imperet. Federicus Douaria, uir impiger, adhortante Viſtarino nihil dubitat,
quin tranando cum turma ſua in ulteriorem ripam euadat, Gallóſque laceſſat, eó-
que audacius, quòd ei Vaſtius maturè opem ſe laturum polliceretur. Eius nan-
que equites turmatim ad ducem undique confluebant. Iam accenſa erat ardentiſſi- C
mè inter Oſſumium atque Douariam pugna, quum Vicomercatus & Azalius, qui
Vaſtium planè cum ex ipſo cultu, tum præclara uoce alloquentem cognouerant,
Oſſumium adhortantur, ut contentioni finem imponat & ſe recipiat, quòd in con
ſpectu eſſet Vaſtius, qui multitudine ſuorum equitum ipſos eſſet confeſtim inua-
ſurus. Oſſumius ſtudio pugnæ incenſus quum delendi Douariæ cupiditate tene-
retur, nihil eius conſilii ad animum adhibet, & multo uehementius præliatur.
Illi ſuo innixi conſilio ſe expediunt, & quo iter intenderant proficiſcuntur. Nec
mora laboranti Douariæ auxilio ſuperuenit Hieronymus Sylua, cum ala equitum
à Vaſto ſubmiſſus, à quo Oſſumiani equites profligantur, ipſéque equo deiectus ca
pitur, & apud Vaſtium ſe à Vicomercato per ignauiam deſertum queritur. Qui- D
bus ex uerbis ſuperbè iratéque prolatis, delatíſque ad Vicomercatum, orta eſt ca-
pitalis odii controuerſia, uſque adeo accenſa ſimultate, ut Vicomercatus Oſſumium
tanquam improbè mentientem, & iniquè contumelioſum ad ſingulare certamen
prouocaret. Sed rex multorum teſtimoniis comperto eius bellici incurſus euen-
tu, litem authoritate ſua diremit, decúſque præcipiti contumelia ereptum Oſſu-
mius Vicomercato reſtituit. Re bene geſta Vaſtius Carinianum intrauit, animad-
uerſáque loci opportunitate, quæ erat maxima atque idonea, ad perturbandos Gal
los, oppidum munire præſidióque confirmare conſtituit. Erat enim in umbilico
medióque propè ſinu eorum municipiorum quæ Gallorum præſidiis tenebantur.
Probato ab omnibus conſilio reſtitutíſque operibus, & inſtituta noua munitione,
eius oppidi tutelam Pyrrho Stipiciano, cuius ingenio uirtutíque multum confi- E
debat, attribuit, & nonnulla inde oppida ad deditionem compulit. Nec mul-
to pòſt diuiſis in hyberna copiis, Mediolanum eſt reuerſus. At Barharuſſa
Tolone ſuſceptus, quum ingenti regiorum præſidum ſtudio & totius Prouin-
ciæ copiis largiter aleretur, inſpecta claſſe, uigintiquinque triremes delegit,
quas prædatum ad Hiſpaniæ oram emitteret, attribuitque eas Salecho & Aiſa-
ni Celebo, arcta propinquitate ſibi coniuncto. Ii præteruecti Narbonenſem ſi-
num, prædabundi & Caput Illyberis oppidum, antiquæ olim urbis ueſtigium, in
eadémque ora Cadecheſium, & Rhodam, quam Roſam uocant, hoſtiliter in-
uaſeruut, ſuperatóque promontorio Veneris, quod Creum à nautis uocatur,

circa

A circa ueteres Emporias magna præda potiti ſunt, naćtiſque onerariam nauem,& triremem unam in portu,qui dicitur Palamos.His captis Algerium,ubi imperatum erat, ad deponendam prædam, hyemandúmque traiecerunt,ut primo uere ad Barbaruſſam in Prouinciam redirent. Is ea hyeme quum partem claſſis reficeret & nonnullis armamentis renouato apparatu inſtrueretur,Genuenſium, ipſiúſque præſertim Auriæ amicitia comiter utebatur, qui quodam maritimo iure per cauſam redimendorum captiuorum, quæ uſui forent Barbaro lubenter ſuppeditabat. Ligures enim omnes amicè conſeruatos,& nuſquam uexatos rex Franciſcus præſtabat, in id accepta à Barbaris fide,imperio atque authoritate Solymani confirmata. Neque enim Auria exiguis in apparatum rei naualis obſequiis importunè deuegatis,hoſtilem animum oſtendere uo
B lebar, quanquam ſe Cæſaris ducem profiteretur, ne patriæ noceret,quam expoſitam tantæ Barbarorum claſſi ad omnem iniuriam conſpiciebat. Hiſdem ferme diebus quibus Hariadenus Barbaruſſa legendo Italiæ oram,ut Galliæ præſidio foret, Maſſiliam eſt profectus, Muleaſſes rex Tunetanus in Siciliam traiecit, eo conſilio ut Cæſarem ab Hiſpania Genuam deuectum conueniret. Cauſa ſuſceptæ nauigationis ferebatur,ut à Cæſare maiora præſidia aduerſus Turcas impetraret. Nam Turcæ Hariadeni clientes aliquot opportunas regni urbes firmiſſimis uiribus obtinebant,in hiſque præſertim Conſtantinam, mediterraneam urbem eximiæ muuitionis, quam antiquitus Cyrtham fuiſſe alibi oſtendimus,& in ora Leptim paruam,quam hodie Mahemediam Pœni,noſtri uerò Africam appellant,atque item Adrumentum,quæ Mahometa hodie
C uocatur. Eo autem ordine ex Africa diſceſſit,ut in regni tutela ſibi maximè fidos atque acerrimos uiros relinqueret:Mahometem in primis qui urbi præſideret. Is tum erat in ſummo apud Tunetanos magiſtratu, qui Manphætes uocatur,& propter oris tituban tiam Temtes appellabatur. In arce quoque conſtituit libertum, genere Corſum, cui nomen erat Fares, quod alacrē exprimit. Copiis Amidam filium præfecit,qui ſuburba nos campos ab hoſtium Turcarum & Numidarum incurſionibus tueretur. Afferebat autem Cæſari munera, pretioſi operis tapetes,nariáque ornamenta lectorum, atque itē aliquot nobiles gemmas,& duos eximiæ proceritatis Numidicos equos. Verum quum è Sicilia ſoluiſſet, rectà curſum Genuam tenere non potuit, aduerſiſque uentis, Caietam primò,& mox Neapolim eſt reiectus. Ei prorex Petrus Toletanus,hoſpitalis mu
D nificentiæ munera,domúmque lautiſſima ſupellectile exornatam contulit, Neapolitanis nouum gentis cultum,ueſcendique morem,& odoramenti omnis generis exquiſitam luxuriem admirantibus. Cunctis nanque dapibus inſani ſumptus unguenta infarciebant,cōſtabátque pauonem cum duobus phaſianis à ſtructore ex regiæ culinæ diſciplina conditum,centum aureorum impenſam exceſſiſſe. Quippe non cœnaculum modo,quum in menſa concideretur, ſed domum uniuerſam, nouo ſuauiſſimóque nidore compleuiſſe ferebant,tanta inhalatione,ut à tota uicinia huius inuſitatæ & non citò eua neſcentis uoluptatis odor ſentiretur. Exinde terreſtri itinere ad Cæſarem proficiſci cō ſtituit,mare reformidans,Barbaruſſæ hoſtis claſſibus occupatum. Iámque Rodulphus Pius,Romæ legatus,in gratiam Cæſaris,uel alienos colentem deos,regem Barbarum, præmiſſis qui inuitarent,lautáque hoſpitia offerrent,erat ſuſcepturus, niſi eum Neapo-
E lim ſubſiſtere Cæſar iuſſiſſet. Erat enim uehementer intentus grauiſſimis rerum conſiliis,Buxetóque in oppido cum Paulo pontifice collocutus ad Sicambricum bellum iu ſtis itineribus contendebat. Sed ego poſtea ab ipſo Muleaſſe regno pulſo,orbatóque lu minibus didici eum ſupra illas quas diximus ſuſceptæ nauigationis cauſas,idcirco Africa libenter exceſſiſſe,ut magnum quod ſibi imminebat periculum effugeret. Nam uti erat aſtrologiæ peritiſſimus,fatali aſtrorū influxu amittendi regni,& ſæuæ necis cladē ſibi portendi diuinabat. Quum unum uero maximè Barbaruſſam ſibi timendum exiſtimaret,propterea ſe facilè credidiſſe eam claſſem quæ Byzantii ornabatur, aduerſum ſe omnino parari. Quid enim abſurdius uideri poſſet, quàm Ottomanicam claſſem, non excidio ſicuti ſoleret,ſed auxilio Chriſtianis aduenturam iudicaſſe? Atque ita iudi cio ſuo potius quàm ſyderum monitu deceptum,in eam calamitatem fuiſſe præcipita-

tum,quam tamen & exul & inops,& utroque captus oculo fortiſſimè perferret. Dum A
Neapoli moraretur Muleaſſes, intentéque ſpectaret,quorſum Barbaruſſæ conſilia euaderent,qui tanta inſtructus claſſe,irrito incœpto ab oppugnatione Niceæ diſceſſiſſet, quid Solymanus Strigonio atque Alba Regia clariſſimis Hũgarici imperii urbibus ex pugnatis moliretur,quo deniq. Cæſar poſt Duram urbem in Sicambris manu captam, arma uerſurus eſſet, certis ab Africa nunciis didicit Amidam filium ex repentina defectione regni Tunetani ſedem inuaſiſſe,interfectiſque ipſius amicis atque præfectis, & gynæceo inceſta libidine profanato,arcem occupaſſe.Quibus cognitis rebus grauiſſimè perturbatus,in Africam omni poſtpoſita mora traiicere,& perditis rebus nel ſeram opem afferre cõſtituit,ratus ſe excitatæ rebellionis initia, filiúmque prius oppreſſurum, quàm ille collectis uiribus ſeſe confirmaret. Illum nanque præcipiti conſilio aſcitarum B
ſibi Turcas in auxilium putabat,qui ex Lepti, Adrumento, Cyrthâque facilè accerſiri poſſent,ut Hiſpanis apud Guletam opponerentur,ſi ipſius Muleaſſis cauſam tueri uellent.Itaque quanta potuit feſtinatione prolata pecunia milites conſcribit, probante Petro Toletano prorege,& ueniam exulibus concedente,qui nomina darent,in Africam que traiicerent,Ad huius edicti famam,malefici,iudiciiſque damnati homines Neapolim confluxere,adeo frequẽtes,ut ex eo genere hominum iuſtus exercitus conflari poſſe uideretur,quum quiſque ſtipendia facere,exilii nomen abolere,atque experiri dubiũ Martis Fortunam mallet,quàm domo profugus & nemoribus inerrans, à conquiſitoribus rerum capitalium teterrimam laquei necem expectare. His ducem ſe præbuit è Patritiorum ordine Ioannes Baptiſta Lofredius ingenio acer, gloriæ militaris & certi C
quæſtus ex præfectura impensè cupidus.Is cum Muleaſſe trimeſtre pactus ſtipendium, quod ſtatim perſolueretur,delectum habuit,conſcriptiſque cohortibus,milites mille & octingentos nauigiis impoſuit,retenta apud ſe magna parte pecuniæ profectus in Africam,cum rege ad Guletã applicuit. Quomodo autem Amida filius à Muleaſſe patre defecerit,& quis eius cruentæ rebellionis fuerit exitus, non alienum erit ab inſtituto operis ſtrictim enarrare.Erant apud Amidam ſummæ authoritatis proceres, qui iuuenem alieno conſilio obnoxium facileque parentem pro libidine regebant, & antè alios Mahometes eius Bohamaris filius,qui regnante Mahomete fuerat Maniphætes. Huic Muleaſſes potitus regno,defectis uirilibus cõtumelioſam necem intulerat,obtrectatione amatoria incenſus,quòd Rhahamanam incomparabilis formæ puellam Abderomenis arcis cuſtodis filiam,quam ipſe deperiret,maturatis nuptiis præripuiſſet. Ab hac paternæ necis iniuria Mahometes capitale in Muleaſſem odium conceperat, quod ideo D
multis compreſſum annis fuit,ut demum ex occaſione patrandæ ultionis grauius erumperet.Secundum hunc erat uetere gratia inſignis alter Mahometes cognomento Adulzes,ex Granata Maurus, ſclopettorum mirus artifex, quem Muleaſſes per contumeliã nequiſſimum ſeruorum appellare ſolitus ab ſe totum alienarat.Ii cum paucis coniurantes excitatis falſis rumoribus,effingunt Muleaſſem apud Neapolim fato conceſſiſſe, ad miſſóque ſupremæ impietatis flagitio,priuſquam moreretur ad Chriſtiana ſacra defeciſſe.Hac uerò fama repentè permotum excitatúmque Amidam circunſiſtunt, adhortantúrque ut ad paternam ſedem properè aduolet,ne Mahometes frater,Chriſtianis ad Guletam obſes datus,ſtudio fauoréque Touarris,qui expeditas haberet uires, ipſi præ E
ferretur.Erat enim Mahometes duodeuiginti natus annos, toto ore atque ingenio auũ referens,& propterea Tunetanis ab ea indole gratiſſimus. Itaque Amida nequaquam impiger ad capeſſendam patris Fortunam,citato curſu è ſtatiuis caſtris Tunetum contendit.Populus,qui nihil de regis morte audierat, ambiguis uultibus eum excipit, & quum pleriq. mirarentur, cur iniuſſu patris ad urbem temere ueniſſet,prodiit ipſe Maniphætes,ut diximus cognomento Temtes:hic Amidam ſeuera obiurgatione tãquam capitalis audaciæ facinus auſum uehementer increpitat, & ut in caſtra reuertatur ſuadet,reſtitantémque occurſu multitudinis extra urbem propellit. At Amida conſilio deiectus,deceptuſq. ſua ſpe, ad Martiam regionem deflexit,quæ à portu Vticæ ad promontorium dirutæ Carthaginis pertinet,inſignium ædificiorum frequentia,& regiorũ

hortorum

A hortorum amœnitate pernobilis. Cæterum Maniphætes reiecto Amida celeri nauigio
ad Touarrem ſe confert,ut ſi quid aduerſi rumoris ex Sicilia allatum eſſet,ab eo certius
exploratiúſque cognoſcat,& de Amidæ temeritate,intolerandáque audacia conquera
tur.Erant apud Touarrem dati obſides Abdalages,ipſius Maniphætis frater, & Corſi
Faræ arcis cuſtodis filius.Cum his diu colloquutus Maniphætes, reuerſúſque Tunetũ
in ſuſpicionem uenit perfidioſi initi conſilii,quum ipſo authore ſubleuantéqne Touar-
re Mahometes obſes paternum regnum affectare diceretur. Pœni ſiquidem ſuopte in-
genio mobiles,repentini,ſuſpicaces, incertis rumoribus facilè ſeruiunt, & quæ audie-
rint ſæpiſſime etiam falſa,temere interpretantue, pro commodo ſcilicet, ſtudióqne ſua
rum factionum,quibus pertinaciſſimè ſeſe addicũt.Exoritur itaque per urbem rumoe
B ambiguus,& gliſcente ſuſpicionis fama non leuis populi tumultus. Nec diu pòſt huius
turbulentæ commotionis caſus,cauſáque per quoſdam ciues, quibus odioſum erat Mu
leaſſis nomen,ad Amidam Martiis in hortis crebro ſuſpirio Fortunæ ſuæ indignãtem,
celerrimè defertur.Is ab eo nuncio redintegrata ſpe,& certis auguriis confirmatus, Bo
hamaris & Adulzis,ſuorúmque omnium hortatu,Fortunæ rurſus non ſemper incertæ
bonóque euentui occurrendum ratus, Tunetum reuertitur,patentíque ingreſſus porta,
ad Manipbætis domum decurrit,quo abſente,propinquos eius & familiares crudelitee
obtruncat,patratáque cæde cruento cum agmine ad arcem continenti curſu protinus
aſcendit.Ingreſſurum Fares cuſtos,cancellata exteriore ianua,prohibere conatur,com
prehenſíſque audacter equi habenis inuectũ urgens retro auertit. Sed Fares ab Aethio-
C pe,Amidæ promptiſſimo ſatellite,adacto per latus mucrone confoditue, renouatóque
equi impetu Amida per expirantis proſtratíque Faræ corpus equum adigit & irrum-
pit,repertúmq. Manipbætem extemplò iugulari iubet,& per hunc modum unius horæ
momento urbe, arce, regnóque potitur. Exinde in minores patris libertos cædibus
graſſatus eſt,uſque adeo inſolenter conturbatis rebus omnibus,ut patris etiam concu-
binas cruentus ſine pudore conſtupraret. Harum rerum nti acciderant Muleaſſes cer-
tior factus,nihil differendum eſſe iudicans,cum tumultuariis ut diximus copiis in ſpem
recuperandi regni in Africam traiecerat.Igitur Franciſcus Tonarres rege atque Lofre
dio appulſis,uti erat prudenti perſpicacíque ingenio uir,ideóqne ſolerti ratione,immi-
nentes caſus expendens,regi ſuadere cœpit, ne his cum copiis Tunetum ire propera-
D ret,priuſquam de Tunetanis rebus, ciuiúmque animis certius cognoſceret. Suſpecta-
bat enim Punicam fidem,& uenalium Arabum inſidias.Eo autem granius ac apertius
Lofredium,ne ire pergeret admonebat,quòd in mandatis,quæ diſcedenti prorex dediſ
ſet,diſertè perſcriptum erat, ne regi auidè ituro procedentíque pareret,niſi ualida Nu-
midarum manus auxilio uti promiſerat aduenisset.Sed regem atque Lofredium in ſua
fata præcipites uehementer incitabant aliquot Afrorum proceres,qui ſimulatione offi
cii egreſſi urbe præſtò fuerant,eíque ſolenni cerimonia gladiis iugulo admotis more
gentis,fidei militaris ſacramentum dixerant,teſtabantúrque Amidam pudore metúq.
perterritum,ubi ipſe in conſpectum ſe daret urbe arcéque arrepta fuga protinus exceſ
ſurum.Nec mora Touarre fruſtra obteſtante,prædicentéque,ut à Punicis inſidiis ſedu
lò cauerent,Muleaſſes explicatis uexillis ad Tunetum iter intendit,ſubſequente alacri-
E ter Lofredio. Nec defuere nonnulli periti militiæ ex cohortium præfectis, & antè alios
Cola Thomaſius,& Iacobus Macedonius,qui Lofredio ſuadere niterentur,ne inexplo-
rató progredi,& fallaciſſimæ gentis promiſſo incautè credere uellet,ſed tantiſper cun
ctaretur,dum promiſſa expectatáque ab rege propinquorum Numidarum auxilia ſu-
peruenirent. Ad quos ſuperbo ore conuerſus Lofredius,deſinite,inquit,qui fœdo me-
tu correpti eſtis,ea impudenter commemorare, quæ uiris fortibus animos commi-
nuant. Tantum uerò abeſt,ut paratæ uictoriæ deeſſe uelim,ut rectius me facturum ar-
bitrer,ſi uos ad conſternandam inani metu multitudinem,quàm ad feriendum hoſtem
promptiores,ultimo ſupplicio puniendos iudicem. Ad ea Thomaſius reſpondens, For
tuna,inquit,Lofredi,non ſera unquam temeritatis ultrix,breui ut uideo,utrique noſtrũ
teſtandæ uirtutis expeditum iter aperiet.Ego certè præfecturæ honori quem dediſti nõ

ignobili uitæ exitu honeſtè ſatisfaciam, tu uerò uideris, an tuo muneri, qui tuorum mo- A
nita uſque adeo ſuperbè faſtidis atque contemnis, malè conſulendo inconſultéque pu-
gnando ſatisfacturus ſis. Antecedebat rex cum ala familiarium, uexilla regiorum inſi-
gnium præferens, ſubſequebãtur compoſitis ordinibus cohortes; iámq. ad ciſternas, ubi
Cæſar cum Barbaruſſa paucis antè annis conflixerat, tertio ab urbe lapide erat peruen-
tum, quum magna celeritate Hiſpani equites à Touarre miſsi ſuperuenerunt, nuncian-
tes à Barbaris proculdubio inſtructas eſſe inſidias ad olueta, quòd multa Numidarum
agmina in his condita ab exploratoribus referrentur. Sed hæc rex ipſe atque Lofredius
facilè contempſere, quum in fata ſua proruerent, & tam feruidè quam incautè ad eam
portam proueherentur, quæ naualibus portuíque imminet. Tum uerò è mœnibus con-
ſpecto Muleaſſe Afrorũ equitum ualida manus hoſtili impetu porta erũpit, & magnis B
clamoribus editis pugna cõmittitur. Ala regia familiariũ erumpentes egregiè ſuſtinet.
Sed Muleaſſes impigrè haſtam quatiens, & obuios quoſque ſaucians in fronte uulnera-
tur. Cruenta regis facies ſuos magnopere conturbat, & terga uertere cogit. Nec mora
ex oliuetis frequẽtes equitum alæ, peditũmque cohortes ſeſe undique Lofredianis cir-
cundant, in quos noſtri aliquot minora tormenta curulia emittunt. Verum his ſemel
diſploſis ad iterandos ictus ſpatium uoſtris deeſt. Tanta enim incurrentium Barbarorũ
uis atque celeritas fuit, ut noſtris, ubi ſe circumuentos ac indagine clauſos uiderunt, ani
mi conciderent, & fœdè abiectis armis occupante pauore in paludem ſe coniicerent, &
enatando apprehendendóque nauiculas ſeſe à Barbarorum gladiis eripere niterentur.
Eæ nauiculæ magno uſui fuere profligatis, quum inſtructæ minoribus tormentis Bar- C
baros, admiſsis etiam in paludem equis, noſtros auidè conſectantes diſplodendo perter
rerent, atq. ipſos adnatantes exciperent. Lofredius inopinato hoſtium incurſu attonito
ſimilis, equum Thraicium, natare ſolitum, in paludem adegit; ubi nequicquam per no-
raginoſa uada eluctante equo, ut in ſiccum rediret litus, ac honeſtius caderet, à Barba-
ris confoſſus atque equo deturbatus in palude periit, & cum eo Carolus Toccus illu-
ſtri Græcorum ſanguine progenitus. Solus ferè omnium Cola Thomaſius, uti prædixe
rat, conſtantiſſimè occubuit, adhortatus notos centuriones atque præfectos, ut ſecum
impigrè dimicãtes decoram pro dignitate anteactæ militiæ mortem potius oppetere
quàm turpiſſimè in paludis cœno perire mallent, atque ita multis Barbarorum confoſ-
ſis & obtruncatis inter cadauera hoſtium non inulti ceciderunt. In his fuere, infauſtæ D
uirtutis laude digni, Iacobus Macedonius, Antonius Grandillus, & Laurentius Monfor
tius, Neapolitani honeſti ciues. Reliquos hauſit palus, aut hoſtilis gladius abſumpſit,
quum meliore ſorte Franciſcus inſtruendæ aciei magiſter, cum Antonio Buccaplana,
& Lucio Brutio incolumis enataſſet. Muleaſſes ſuo cruore & multo puluere fœda-
tus, quum inter turbam terga uertentium profugeret, nulla alia re magis eum hoſtibus
prodente, quàm unguẽtorum odore, agnitus captúſque eſt. Deſiderati ſunt ex ea cæ-
de ſupra mille & trecenti, reliquos Touarres ueſtiendos, recreandóſque curauit, qui nõ
multo pòſt tranſportati in Siciliam, à Meſſanæ freto pedibus redeuntes, ab egeſtate
ſqualoréq. deformes, eam cladem Neapoli miſerabilem fecere. At Amida uictor nihil
antiquius habuit, quàm ut patrem adempto ei oculorum lumine immaniter obcæca-
ret, quod fiebat candenti ſcalpello, proſciſſa utriuſque oculi pupilla. Eandem fraternæ E
ſæuitiæ iniuriam tulere Nahaſar & Abdalas cum Muleaſſe patre capti. Franciſco autẽ
Touarri ſignificauit apud ſe ſeruari paucos, & hos quidem imberbes captiuos. Muleaſſi
uerò patri atrociora promerito, uti ille fratribus ſuis olim feciſſet, oculorum ſe uſum
ademiſſe, reliquiſſe autem uitam, ut cæteris crudeliſſimè ſæuientibus exemplo foret, &
ipſe erga perfidioſum patrem à clementiæ nomine non abhorruiſſe teſtaretur. Firma-
uit demum certis conditionibus eandem, quæ cum patre fuerat amicitiam: quum eam
ſibi magno uſui, in ea præſertim noui regni perturbatione, futuram exiſtimaret, nihil
aſpernante Touarre, quod præſenti commodo ſeruire poſſet. Nam percuſſis induciis
Amida aliquantum pecuniæ repræſentauit, quæ ſtipendii nomine præſidiariis Hiſpanis
ſolueretur, reddiditque nonnullos captiuos, & in his è Rabatinorum ordine circiter ui-
ginti

ginti equites Chriſtianos, quos cuſtodiæ antea tradidiſſet, tanquam in fide patris con-
tumaciſſimè perſeuerantes. Ad hæc quoque reſtituta ſunt cuncta ad unum Lofredii
uexilla, cadauérque eius, adempto tamen capite, ad ſepulturam remiſſum eſt. Dedit
etiam obſidem Sehitem filium annorum nouem, quod nomen apud Pœnos benè for-
tunatum ſignificat, ea tamen conditione ut ſi ex his induciis, quæ temporariæ uideban-
tur, pax eſſe non poſſet, atque inde oriretur bellum, Sehitem ſibi Touarres incolumem
continuò redderet. Impetrata quoque ſunt à Touarre Lofrediana tormenta, quorum
iacturam quanquam non magnifaceret, Tunetanis tamen hoſtibus aliquando profutu
ram iudicabat. Eæ induciæ quanquã non iniquæ & multis de cauſis neceſſariæ uideri
poterant, ideóque à multis probarentur, nequaquam tamen Tonarres ex dignitate Cæ
B ſaris eſſe ſtatuebat, quòd indignum foret eum potiri regno, qui immani perfidia, nefa-
rióque ſcelere, id contra Cæſaris authoritatem occupaſſet. Quamobrem Touarres no
ua agitat conſilia, quibus uel ingrati, nel auari animi ratio incluſa nideri poterat, accer-
ſendúmque legitimæ hæreditatis regem ſtatuit, qui nutu Cæſaris Amidæ iniuria ue-
hementer offenſi, apud Tunetum Chriſtianis auſpiciis imperaret. Erat apud Numi-
das Abdamelech, exul ab eo tempore, quo Roſcetem ad Barbaruſſam confugiſſe do-
cuimus. Hunc quòd eſſet Muleaſsis germanus frater, ad ſpem regni euocat, confiſum
Anemſehæ Numidarum reguli opibus. Nam apud hunc, benignè exceptus hoſpitio,
diu permanſerat, quum è Biſcari mediterranea urbe, occupantibus eam Turcis, ad in-
teriora Numidiæ profugiſſet. Nec oblatæ occaſioni deeſt Abdamelech, hortante præ-
C ſertim Numida, & prædicentibus iampridem aſtrologis, eum proculdubio regem eua-
ſurum, & regni compotem in ipſa regia Tuneti exceſſurum è uita. Patrandæ autem rei
peropportunum tempus aduenisse uidebatur, quòd tum abeſſet Amida, uti compoſitis
urbanis rebus, ad Biſertam profectus, ut ibi piſcoſi lacus magnum uectigal exigeret.
Itaque Touarres, ut pactionis fidem tueatur, Sehitem puerum nauigio Tunetum remit
tit, excipitúrque ab eo Abdamelech qui noctu maximè confectis itineribus ad Guletã
peruenerat. Is celeritate ſpeculatores præuertendos ratus, paucarum horarum quietem
eqnis recreandis tribuit, & cum globo Numidarum ad Barbaſuecam Tuneti portam
peruolat, ingreſſúſque confeſtim ad arcem contendit. Nec eum portæ cuſtodes mo-
rantur, rati eum eſſe Amidam, qui à Biſerta rediiſſet. Nam Abdamelech fœlici dolo to
D tam faciem linteis ſudariis inuolnerat, Pœnorum more, qui eo uelamento uti ſolent, ut
ora à ſolibus pulueréque defendant. Eo cognito attoniti cuſtodes, quum ad arma diſ-
currerent illico trucidantur, unúſque antè alios aduerſari auſus primæ cuſtodiæ præpo
ſitus Nanſerhalla, natione Siculus, confoditur, atque ita Abdamelech deterritis cæte-
ris, & nihil præ metu ſe commouentibus, admiſſáque in arcem Tunetanorum ciuium
manu, rex ſalutatur. Is antè omnia Sehitem puerum cuſtodiæ tradit, & in eandem for-
mulam Touarri tributum pollicetur, qua Muleaſſes à Cæſare regnum accepiſſet, eíque
in partem ſtipendii aureorum nummûm ſex milia dinumerat. Nec multò pòſt in letha
lem incidit morbum, & ut diuinantium mathematicorum fidem impleret, trigeſimo-
ſexto imperii die uita excedens regio funere elatus eſt. Potentiſsimi autem amicorum
& Tunetani principes obnixè fauente, cohortantéque Touarre, Mahometem filium,
E annorum ferè duodecim regem crearunt, eíque ſtatim adhæſere qui ætatem eius rege-
rent, muneráque rerum publicarum ex arbitrio obirent, Abdalages Maniphætes, qui in
terfecti Temtis erat frater, & qui tum erat Meſuar Abdelchirinus, quæ uox ſeruum ex-
primit liberalem. Secundum hos Scyriffus Mahometanæ peritus legis, ex Bugæa ori-
gine Maurus, & Ioãnes Perellus ex equitum Rabatinorum ordine, patria Tarentinus.
His cuncta parebant, ſed Abdelchirinus intempeſtiuæ probitatis atque prudentiæ con
ſilium coquens, quum diceret Tunetanæ ciuitati nequaquam puero rege eſſe opus, ſed
ſtatæ ætatis maturíque ingenii uiro, qui alienis conſiliis circunduci non poſſet, exitium
ſibi citò peperit. Excogitans enim quonam modo regiæ ſtirpis regem efficeret, fruſtra
circunſpiciens, nec conſilium maturè explicans, præoccupantibus collegis eſt interfe-
ctus, ea crudelitate ut nec propinquis eius nec clientibus parceretur. Eo ſublato cæteri,

quos diximus, ſummæ potentiæ ueræque tyrannidis trinmuiratum condiderunt. Sed A
Perellus gynæceum inuaſit, quod ei tanquam profeſsione Chriſtiano tum licebat, &
in libidinem effuſus Amidæ concubinas ad unã omnes conſtuprauit, ſingulari cum do
lore Amidæ, qui Tuneto excluſus, errabundúſque ad Leptim, atque inde nauigiis ad
Sceccum Gyrapolitanum Mœnicis peninſulæ regulum confugerat, paſsim ab omni-
bus opem implorans ad repetendum regnum, quod à nefariis hominibus ſumma per-
fidia occupatum indignisſimè uaſtaretur; quum regi puero impotenter atque impro-
bè dominari, quàm ei ſyncera fide in adminiſtranda republica adeſſe mallent. Hæc
eadem uera eſſe Tunetani ſentiebant, querebãtúrque de Abdelchirini morte, qui opti
matum princeps, patérque patriæ, à perditiſsimis hominibus nefariè fuiſſet interfectus,
neque pati poterant ciuitatem gubernari à triumuiris, qui nullum anaritiæ libidini at- B
que ſæuitiæ modum imponerent; quorum dominatus, ſi regis pueri maturior ætas fo-
ret expectanda, creſcente in dies licentia, multo durior ac acerbior euaſurus credere-
tur. Dum eo modo Amida notos ſibi adiens, & à ſingulis auxilia poſtulans, ciuita-
tum erga ſe uoluntates excuteret, multíſque pollicitationibus nouas paſsim ſibi amici-
tias parare contenderet, Muleaſſes pedore carceris, & ſuæ calamitatis deformitate mi
ſerabilis, à fratris filio rege impetrauit, uti arce egredi adiréque templum ſibi liceret
Ameti Benaros, uiri olim ſanctiſsimi, quod apud Afros in urbe Tuneto aſyli inuiola-
bilis nomine auguſtiſsimum habetur. Nec diu pòſt, quum Bernardinus Mendocius,
Hiſpaniæ claſsis præfectus, ad Guletam applicuiſſet, expetente Touarre, è templo ad
ſtagnum, atque inde nauigio ad Guletam perductus eſt, ut conſultationibus intereſſet, C
quibus arma aduerſus Amidam, totiúſque eius oræ Turcas pararentur. Muleaſſes an-
tea Tunetanorum ſibi ualde infenſorum gladios effugerat, mulierculæ inopis miſeri-
cordia ſeruatus, quæ eum anili pietate in ſcrobe multis allii ſertis coopertum aduer-
ſus quæritantes abſcondiſſet. Nec minore quoque ſalutis ſorte mortem effugit, quum
opportunè ad Guletam eſſet aduectus, quando ei Amida uir ſæuus, qui mox Tune-
tum repetiit, uel in auguſti templi aſylo, uti ipſe referebat, minimè eſſet parſurus.
Muleaſſes paulo antè filiam nomine Meluccam, quæ nox Angelam exprimit, Touar-
re auſpice puero regi, uel improbantibus Tunetanis, deſponderat. Ea res ciuium ani
mos ita exacerbauit, ut Amidam euocare literis, nunciíſque accerſere maturarent, qui
bus ille confiſus, ne occaſioni iam planè ſuo arridenti uoto deeſſet, è Gyrapoli profe- D
ctus, biremibus Turcæ prædonis, cui debilitati cruris nitium Claudi cognomen fecit,
Leptim aduehitur, atque inde coacta equitum manu Tunetum peruenit; tanta celeri-
tate, ut regi puero nix euadendi, & ſcapham conſcendendi ſpatium daretur, cunctá-
que ei paterent, nec quiſquam arma corripere, aut hiſcere auderet. Primum omni-
um Amida Perellum è latebra erutum omnibus tormentis excruciat, abſciſsíſque
uirilibus uiuum in foro comburi iubet. Nec Perello animi conſtantia defuit, quum
oblato uitæ munere adduci non poſſet, nt à Chriſtiana religione deficeret. Nec mul-
to pòſt, quæſtione habita, Maniphætem, quem Abdamelech crearat, interficit, at-
que item urbis prætorem, & ſecundum hos ex ordine Rabatinorum circiter quadra-
ginta, quorum cadauera rex inhumanæ feritatis laceranda canibus obiecerat, aliàs
ſolitus in uiuos etiam homines mordaces moloſſos, diuturnáque fame, ut aſperius ſæ- E
uirẽt, efferatos immittere. In eo quoque ſupra crudelitatem inceſta libido uehemen
ter efferbuit, quum nec ſorori quidem parceret, & in omnem ſexum, ubi forma ad ge-
nium reſponderet, improbiſsimè debacchare tur. Cæterum Muleaſſes non diu apud
Guletã ſubſedit, ut ipſe aiebat, Touarris auaritia grauiter offenſus. Querebatur enim,
ab initio depoſitam apud eum regiam gazam nequaquã integra fide tam iniquè à For-
tuna mulctato redditam fuiſſe, pretioſæque ſupellectilis partem, cum inſignibus gem-
mis certóque auri pondere, ſibi miſero iniquiſsimè ſurreptam. Quum autem eius con
tumeliæ notam Touarres pluribus argumentis diluere properaret, eò res eſt perdu-
cta, ut Touarres ab rege furti & peculatus apud Cæſarem reus efficeretur, & uter-
que in Germaniam contenderet. Verum Cæſar ad æquitatem facti controuerſiam
adducens,

A adducens, compoſita potius quàm diiudicata lite eo exitu utrumque dimiſit, ut Touar
res ex Guletæ præfectura detractus ſit, Muleaſſes uerò in Siciliam perduceretur, pu-
blico Siculorum ſumptu alendus. Filius autem eius Mahometes, qui obſes fuerat,
ad ulteriores Numidas Lentigeſitæ auiæ propinquos, ut fraterni imperii ſucceſſum tu
tus ab inſidiis expectaret, auiis itineribus confugit. Quum ex itinere Muleaſſes Ro-
mam ueniſſet, exciperetúrque conuiuio ab Alexandro Farneſio Cardinale, ita ſe ad
uarias percunctationes humanum facilémque præbuit, ut inſigni cultus & geſtus gra
uitate ueteris Fortunæ maieſtatem tueretur. Nam ab elati ingenii more Barbaris
inſito, deductus ad Pontificem neqnaquam maiorem honorem impendit, quàm ut ei
genu tantum oſcularetur, & qui oculorum orbes lintea uitta occultatos gerens nihil
B intueretur, obſtipa tamen & erecta ceruice regiæ ſuperbiæ inſolentiam referret. Ab
eo demum narrante multa literarum memoriæ digna, de recentibus bellis, Puniciſ-
que rebus, & inſtitutis didicimus, & quum non ineptè de philoſophia ſermones il-
lati eſſent, quanquam per idiotas interpretes colloqueremur, perſpicuè tamen eum
Auerrois ſtudioſum, & ſectatorem diſputando deprehendimus. De natalibus au-
tem ſuis ita diſſeruit, ut Chorreæ familiæ nomen, ex qua ipſe præalto ſtemmate na-
tus eſt, ad Homarem, Mahometis pſeudoprophætæ conſanguineum atque diſcipu-
lum, referret; cuius ſtirpis Tunetani reges, nihil interciſa, aut alieno ſanguine de-
prauata ſerie, per noningentos ſupra quinquaginta quatuor annos regnarint. Pro-
pterea affirmabat Tunetanum regem, auguſtiore cognomento, appellari Emir Mu-
C menim, hoc eſt, in religione optimè credentium principem. Memorabant autem
familiares eius, neminem ei uirtute equeſtri, peritiáque armorum poſſe comparari,
quum ex adulatione iactarent eum, quod ad uenatoriæ artis decus pertineret, non mul
tis ex quo imperaſſet annis, ducentos amplius iubatos leones in ſyluis equeſtri lancea
confixiſſe, quorum tergora ſiccata repletáque paleis, ad imaginem uiuorum, teſti-
moniúmque uirtutis, tanquam decora proximáque militiæ honeſtiſsimæ exercitatio-
nis trophæa, in peramplis hortorum porticibus ſpectarentur. Quibus de cauſis Mu
leaſſes iam ſæuo diræ calamitatis infortunio prorſus indignus nobis etiam uideri poſ-
ſit. Eodem hyemis initio, quo Muleaſſes ab aduerſa Fortuna acerbiſsimè mulcta-
tus eſt, & Barbaruſſa Niceæ arce nequicquam oppugnata ad Tolonem in hyberna
D conceſsit, Franciſcus rex à Belgico bello honeſta cum laude reuerſus, quòd Landre-
ſiano præſidio opem fortiter atuliſſet, productáque acie Cæſari maximis gentium fe-
rè omnium aucto copiis pugnæ poteſtatem feciſſet, noua copiarum ſupplementa in Ita
liam miſit, ut amiſsi Monteuici detrimentum Buterius nouo auſu reſarciret. Iam
enim Hipporegiam tormentis adortus, eò præſidium Cæſarianorum adduxerat, ut
proſtrato muro ægerrimè Gallorum impetum ſuſtineret, & deditionem breui factu-
rum uideretur. Sed aduentu Anghiani, noui ducis ex Gallia, Buterius quum ab eo
ceſſare, opperiríque ſe iuberetur, cum recentibus ſcilicet copiis appropinquantem,
ut prælio & expugnationi urbis intereſſet, indignabundus ita impetum repreſsit, ut
hoſti ad erigendos nouos aggeres, confirmandóſque animos ſpatium daret, & par-
tæ propè uictoriæ deeſſe mallet, quàm eius propè confecti negotii laudem cum ado-
E leſcente imperatore communicare. Is erat regiæ ſtirpis è Borbonia familia, quem
Maſsiliæ Barbaruſſam excepiſſe docuimus, cui Buterius uetus miles, & dux inge-
nio turbido, nihil præter honoris nomen militiæ concedendum exiſtimabat, amiſ-
ſæque proinde uictoriæ euentu malignè lætaretur, quam ille importuno imperio
iuuenilíque libidine interpellaſſe uideri poſſet. Hoc enim ingeniorum habitu, &
tum, & ſæpe aliàs Galli duces inter diras obtrectationes bella adminiſtrare ita
erant ſoliti, ut rempublicam pòſt priuatum decus facilè haberent: neque ob id
pœnam à mitiſsimo rege uererentur. Galli etiam per eos dies Creſcentinum op-
pidum tormentis quaſſatum, & Deſannam, ſanctíque Germani uicina oppida, Cæ-
ſarianis ademerant, magno cum dolore Vaſtii, qui fruſtra diu poſtulata à quæ-
ſtoribus Inſubrum pecunia, ut nouas conſcriberet cohortes, imparatus, inferiór-

que multis rebus per hyemem bellum gerere cogebatur. Proceſſerat tamen No- A
uariam uſque, quantis potuit coactis copiis, ut prouinciæ præſidio foret. Nam Gal-
li intra Montisferrati, & Sabaudiæ ditionis fines ſe intulerant, & circunſeſſuri Ca-
rinianum oppidum, quod eſt iuxta Padum poſitum, uidebantur. Id Vaſtius paulò
antè occupatum (ut diximus) ualidis aggeribus munierat, præfecerátque ei Pyr-
rhum Stipicianum ſummæ uirtutis atque conſtantiæ uirum. Ei autem aderant Fœlix
Archius, cum Germanorum cohortibus tribus, & Michaël Hiſpanus, cum totidem
Hiſpanorum uexillis, congeſtíſque omnis generis commeatu Gallorum impetum ex-
pectabat; quòd ſummæ opportunitatis eſſet id oppidum ad gerendum bellum ad-
uerſus Gallos, qui obiectu eius munitiſsimi loci magnopere tardabantur, ne ulteri-
us proferrent uires, & liberiùs reliqua oppida tentarent. Gaudebat Vaſtius acceſ- B
ſione eius oppidi multis de cauſis, eáque præcipuè, quòd amiſsi ſuperiore anno Cla-
raſchi par detrimentum hoſtibus rependiſſet. Itaque obſtinatis animis, & Vaſtius
id tueri, & Anghianus obſidere, atque recipere contendebant; tanto ſtudio, ut An-
ghianus longam obſidionem inſtitueret, caſtris in conſpectu hoſtis poſitis, & Vaſti-
us è Germania in auxilium duas legiones accerſeret. Tota nanque utriuſque im-
perii, exiſtimationíſque ratio in eius oppidi defenſione, expugnationéque poſita erat;
ſic ut plerique facilè prædicarent, uti mox euenit, eam contentionem uniuerſæ pu-
gnæ caſum allaturam, quod antea per octo annos inter perpetuum gerentes bellum
nunquam accidiſſet. Proinde futurum ut una inſigni pugna diuturno bello, into-
lerandíſque miſerorum incolarum calamitatibus finis imponeretur. Iam plures men- C
ſes Pyrrhus obſidionem atque inediam fortiſsimè ſuſtentarat; ſic ut præſidii lectiſ-
ſimi milites ab inopia rerum extremáque deſperatione auxilii, de eruptione cogi-
tarent. Sed eos Pyrrhus animo corporéque ad perferendas totius inopiæ difficul-
tates paratiſsimus, blandis honorificíſque alloquiis in officio continebat, quum nul-
lam edendo prælio, ſi erumperent, occaſionem ad uictoriam oſtendi diſſereret; pro-
indéque eum conatum fœlici euentu cariturum, quoniam Galli nequaquam temere,
uti aliàs, ſeſe circunuallaſſent, multíſque tormentis atque equitatu eſſent inſtructi,
ſperaréntque ſine ſanguine uictoria potiri: quando etiam ab oppugnationis conſilio
propter mirificos aggeres, præſtantíſque præſidii opinionem, non ineptè diſceſsiſ-
ſent. Neque demum de Vaſtii ſtudio diligentiáque eſſe dubitandum: eum enim & D
ſuæ laudi, & publicæ cauſæ, tótque militum obſeſſorum ſaluti magnificè atque im-
pigrè ſatisfacturum. Propterea æquis animis uini deſiderium tantiſper ferrent, &
his, quorum copia adhuc ſupereſſet, uitæ alimentis contenti eſſent; poſtquàm uiri
fortes non ad furfures tantum, ſed ad inuſitati generis cibaria, pro commodo prin-
cipum, peculiaríque ſua laude, aliquando deſcendiſſent. Ea quoque erat Pyrrhi
comitas externis iucunda militibus, ut uini lagenas, quas ſibi expetenti Anghia-
nus hoſtis humanitatis cauſa dono mittebat, nequaquã ſibi reſeruaret, ſed uiritim præ
fectis atque ſigniferis quadam parui calicis libatione, quod pleno potui non ſufficeret,
hylariter diſpartiretur, Germaníque, uel natura uini appetentes, patienter, & iucundè
puteali aqua ſitim lenirent, & cuncta obſidionis incommoda prius ſe fortiter perpeſſu-
ros, quàm indignum quicquam uetere gentis cõſtantia de deditione auribus admittere E
tur, per centuriones atque ſigniferos confirmarent. Vaſtius quoque eorum animos
per literas, quum ſpeculatorum facultas dabatur, bonæ ſpei implebat, ſalutémque to-
tius præſidii, & ſingulorum præfectorum decus ſummæ curæ ſibi futurum pollliceba-
tur. Eo tempore Cæſar ueteribus ſuis innixus conſiliis, ingens agitabat bellum, quo
Galliam ineunte æſtate inuaderet, experiretúrque maioribus coactis uiribus, an Fran-
ciſcus rex elici pertrahíque poſſet ad ſummam dimicationem uniuerſæ pugnæ, in ſpem
ampliſsimæ uictoriæ, quam ſibi nuper ad Landreſium propoſitam, è manibus elapſam
fuiſſe iudicabat. Hoc ut aſſequi poſſet aſsiduè dabat operam per legatos, ut Henricus
Britanniæ rex in Galliam maturè traiiceret, ſuopte ingenio, & more gentis Gallico no-
mini infenſiſsimæ magnopere concitatus. Cum eo nanque ita fœdus percuſſerat, ut

Galliæ

A Galliæ regnum certa conditione cum Anglis partiretur. Tantum enim Cæſaris odium ualebat, aduerſus Gallos ab auorum uſque memoria conceptum, ut grauiſsimarum offenſionum ex repudiatæ adactæque ad necem materteræ penitus obliuiſceretur, nec iniquum & fide ſua indignum exiſtimaret, ad contumeliam Pontificii nominis, cum eo rege fœdere coniungi, qui propter euerſa ſacra, deſpectámque & conuulſam Romani Pontificis exiſtimationẽ, Chriſtiano iure anathemate à Romano ſenatu fuiſſet damnatus; ipſo præſertim Cæſare id orante poſtulantéque, quum ſe in Britanni regis gratiam nunquam rediturum iuraſſet, niſi Pontificiæ dignitati Henricus ſatisfaceret, & ad ueteres ſacrorum ritus, priſtinámque Romani Pontificis authoritatem ſe conferret. Quod autem erat reliquum, aſsiduè inuigilabat, ne Germani milites Gallicis
B ſtipendiis allecti in Galliam tranſirent, propoſitis edictis atrocibúſque pœnis, his qui id auſi, deprehensíque eſſent. Pari diligentia pagorum Heluetiorum principes aggrediebatur promiſsis atque muneribus, ut Gallorum delectus in conſcribendis cohortibus impedirent, aut retardarent; quando in eius gentis auxiliis ſalutem Galliæ poſitam eſſe proſpiceret, quæ Germanicis legionibus tanquam exæquata uirtutis opinione opponi poſſent. Ne uerò Italiam negligeret, ipſúmque præſertim Mediolanum, nouis Anghiani copiis ad prædam expoſitum, Neapolitanóſque Barbaruſſæ claſsis reditum extimeſcentes; duas Germanorum legiones in Italiam miſit, quibus iniunctum eſt ut Vaſtio operam præſtarent, ac demum ſi ita uſus poſceret, mari Neapolim deueherentur. His præerant duo Scaligeri proceres, Chriſtophorus, & Brennor, qui ſtirpis uete
C rum Veronenſium principum eſſe dicebantur. Harum ſpe legionum confiſus Vaſtius, quòd erant ex delectu Vindeliciæ, Baioariæ, & Norici, ſplendentibúſque thoracibus, & galeis Mediolani fuerant inſtructi, è Vercellis Aſtam ſe contulit, & magnum inde ſarcinariorum iumentorum uſque à Mediolano, agreſtiúmque carrorum numerum contrahi iuſsit, quibus magna uis inſtituti & antea parati commeatus omnis generis, Carinianum ad obſeſſos conueheretur. Et quanquam non multi apud ſe eſſent Hiſpani, nec plenæ admodum eſſent ueterum Germanorum cohortes, quas Baro Seiſnecbus ductabat; tamen non deterrebatur quin prodiret, confirmatus præſertim Italicis cohortibus, quæ amplius ſex millium militum numerum implebant, eorúmque magna ex parte ſclopettariorum, qui aſſueti, inueteratíque perpetuis
D Subalpini belli expeditionibus, egregiæ exercitationis opinionem fuerant conſecuti. His omnibus præerat Robertus Sanſeuerinus, princeps Salernitanus, cui adiutor & propè magiſter à Vaſtio fuerat attributus Cæſar Maſsius, è Neapoli uetus peditum præfectus, quo nemo plura ſtipendia meruerat, quum per triginta annos Cæſari integra uirtutis & fidei fama operam nauaſſet. Vna tantum Vaſtius angebatur equitum paucitate, infirmitatéque, quum uix ſeptingenti galeati recenſerentur, qui etiam leuis erant armaturæ, comparatione Gallorum equitum, apud quos iuſti roboris cataphractorum alas eſſe didicerat; quarum impetum Cæſariani apertis in campis nequaquam laturi uiderentur: ob id præcipuè, quòd illuſtres aliquot iuuenes, quorum principes erant Vidamius, ſummo loco in Carnutibus natus, & Aſſeius Aruernus, Galeoti totius Galliæ tormentorum præfecti filius, pugnæ ſtudio è Gallia
E hortatu regis in caſtra ueniſſe, ſecúmque adduxiſſe plures eximiæ alacritatis equites, exploratum habebat. Quibus de cauſis coactus eſt confugere ad Coſmum Medicem, implorando ut ſibi in tanto periculo, tantáque exiguitate temporis, nouos conſcribere milites nequeunti, ab Etruria equites ſubmitteret. Coſmus tametſi cauendum ſibi ab inſidiis exulum, quas aduerſus ſe parari audiebat, & tuendam à Barbaruſſæ impetu maritimam oram arbitraretur, quando aperto iam uere Barbari ad nauigandum idoneum tempus habere uiderẽtur, Cæſari tamen cui ſumma omnia debebat officia, & Vaſtio æqua poſtulanti, communi in rerum diſcrimine deeſſe noluit, miſitque Rodulphum Baleonum, Malateſtæ filium, cum inſigni ala ueteranorum equitum: cuius acceſsione Vaſtius adeo lætatus eſt, ut in ſpem ueniret confirmandi equitatus ſui, experiundæque prælii Fortunæ, quum peditatu ſuperior, aut certè par tutò confligere

re ſe poſſe ſperaret. Nam eo animo hoſtes, duce Anghiano, apud quem erant pe- A
riti atque acerrimi duces Termeus atque Buterius, ad uillam Stalloniam caſtra
poſuerant, ut Vaſtium illac pertranſire conantem, iuſta edita pugna adorirentur.
Erant nonnulli, togatíque præſertim, qui pugnæ caſum Cæſarianis, tanquam mi-
nus neceſſarium, omnino uitandum eſſe prædicarent, ob ídque ducendum quoquomo
do bellum, ut Gallorum feruidæ gentis impetus, non collatis in aciem uiribus, ſed uti
ſæpe aliàs, ſpatio, & mora, leuibúſque prælijs frangeretur; nec tamen aduerſas, quæ ſum
mæ erant in negotio, difficultates explicarent; ſic ut Vaſtius ea tanquam uetera, & in
præſenti rerum momento parum opportuna aptè refelleret, atque eas quæ aliter ena-
di nequirent, fortiter audendo ſuperandas eſſe demonſtraret. Nam præterquã quòd
receptus omnis, ſegniſque cunctatio ignominiæ & duriſsimi exitus pericula ferrent, tri- B
plex etiam incommodum, quod immineret, eum magnopere de ſummæ rei euentu ſo
licitum reddebat, hortabatúrque ut ſuſcepti conſilii propoſitum teneret. Primum
erat pecuniæ inopia, inſtantibus iam ſtipendiis: quando per menſarios curata Genuæ
uel magnis uſuræ impendiis ægerrimè repræſentaretur, nec quæ erat Inſubribus impe
rata, tanquam ab aſsiduè expilatis, facilè exigi, & comportari poſſet; ſic ut non teme
re timendum foret milites poſſe dilabi, qui ſine ſtipendiis, propinquo præſertim ua
lido hoſte, contineri non poſſent. Secundum poſitum erat in ſalute tot fortiſsima-
rum cohortium, quæ cum Pyrrho, cui propter datam fidem deeſſe non poterat,
extremum uitæ ac exiſtimationis diſcrimen ſe adire, literis & nariis ſignificationi-
bus oſtendebant. Poſtremum erat defecturi cito commeatus timor. nam ex con- C
tinua pluuia, duríſque ſubuectionibus per lutulenta itinera, penuria adeo creue-
rat, ut paratus ad ſubleuandos obſeſſos commeatus in alimenta præſentis exerci-
tus abſumeretur. Porrò apud Gallos cuncta erant paratiora, & rerum omnium
opulentiæ pleniora. Nam Anghianus, quanquam adhuc imberbis imperator, ue-
terum ducum ſuorum conſilia ſecutus, Carinianum duplici foſſa, perpetuáque mu-
nitione circumuallarat, binos in Pado pontes ſtatuerat, lunatíſque aggeribus utra-
que pontium capita munierat, per quos quotidiana omnis generis commeatus
copia nuſquam impeditus utebatur, & ad uillam Stalloniam, qui eſt uicus ultra
Padum, poſitis caſtris, atque his aggere & foſſa permunitis (ut ſupra diximus)
hoſtium aduentum expectabat. Erat in conſpectu Carinianum, intercedente Pa- D
do: ad dexteram relinquebatur Carmagnola oppidum, & ad læuam Montecaleri-
um, quæ Gallicis præſidiis tenebantur, ita ut Cæſarianis inter caſtella præſidiá-
que hoſtium ab Aſta mouentibus, iter eſſet habendum. Interim Vaſtius miſſo
ad Montemclarum Salernitano cum Italorum cohortibus, quum illac ſe tranſitu-
rum ſimularet, eo non multò pòſt reuocato, ad læuam per ſuperiora uerſus Sum-
maripæ oppidum exercitum duxit, eodémque die Montatam caſtellum, quod ex
itinere occuparat, peruenit; ratus ſe poſtero die Summaripam, tertio Caſalem,
quod appellatur Craſſum; quarto Carinianum omnino peruenturum. Cuius ſuſce
pti itineris rationes diſertè explicabãtur, quod ſuperioribus locis Padum uado tranſire,
eóque itineris flexu Tranſpadanos hoſtium commeatus intercipere, & ſi hoſtes ſuper-
uenirent, erumpentis præſidii certiſsima ope, ancipitíque acie incluſos, aut auertere, E
aut profligare ſoluta obſidione ſperabat. Verum hæc uel appoſitè conſulta For-
tuna irriſit, uti impotens bellicarum rerum pro libidine gubernatrix. Nam cœlum
denſa nube turgidum, tantam uim imbrium iter habenti ſuperfudit, ut riui agro-
rum dudum ſine aqua in ſpeciem amnium atque torrentium intumeſcerent, itine-
ra prœalto obſita cœno carrorum rotas deuorarent, equi tenaci luto ſemihauſti ad
inceſſum cogi nequirent, & milites amiſsis calceis ægrè eluctando madefacti, ini-
quitatem itineris, nec deſinentem cœli iniuriam deiectis animis non perferrent.
Augebat tanta incommoda commeatus propè imminens deſperatio. Nam aſsiduo
imbre infuſus humor, cruda pariter & cocta cibaria corruperat, tã fœdo triſtíque incõ-
modo, ut milites quatuor dierum cibaria ſecum ferre iuſsi, cum publica tũ priuata ali-

mentorum

A mentorum iactura magnopere turbarentur. Tum uerò Vaſtius fruſtra indignari infeſtæ Fortunæ, ab Aſta noui commeatus ſupplementum adduci iubere, conſolari paſſim milites, ut id pluuiæ detrimentum conſtanter ferre, & non dubiam cœli ſerenitatem ad uictoriam expectare uellent. Interim per Salernitanum Italicáſque cohortes caſtellum Sancti Stephani expugnari iubet, grauioráque duo tormenta ibi deponit, quòd ea, propter iniquitatem itineris, uel duplicatis equorum & boum iugis perduci non poſſent. Cunctis difficultatibus remedia quæ ferri poterant diligenter adhibet, & cohortando milites ſpe prælii atque uictoriæ implet. Non deerat peritus locorum Viſtarinus, qui è Cherio per Federicum Douariam Vaſtium hortaretur, ut omiſſa priore uia, ad ſe iter conuerteret, quòd Sanctanua amnis facilè uado ſuperari, & Cherii B ampliſſimo oppido exercitus aliquantiſper recreari poſſet, indéque apparatis pontibus, obſeſſis opem ferendi, & ſi hoſtis ſeſe offerret æquiore conditione confligendi facultatem eſſet habiturus. Iam deſignati itineris quartus effluxerat dies, quum Montacara nondum exceſſiſſet, grauiſſimis atque inopinatis rerum caſibus retardatus. At Galli de conſilio itineréque hoſtium non inani coniectura iudicantes, è uilla Stallonia, ubi aliquandiu conſederant, motis caſtris, ut hoſti propinquiores eſſent, ad Carmagnolam oppidum ſe contulerunt, intentíque & cuncta explorantes, ad omnem pugnæ occaſionem corpora atque animos pararunt. Sequenti die Vaſtius, quum ſol uel ambiguus cœlum ſerenaſſet, uti ſtatuerat, iter à Montata ad Summaripam direxit. Ipſe ad dextram cum manu equitum ad Stallonia caſtra unde hoſtis diſceſſerat, & ad Car-C magnolam uſque luſtrando loca prouectus, reperit hoſtes contra conſuetudinem ad leuia certamina elici non poſſe, eóſque tormentis tantum inſtructos in muro conſiſtere. Excepit tamen duos milites fortè uagos, à quibus eadem, quæ de hoſtibus antea didicerat, certius cognouit: paratum ſcilicet eſſe Anghianum prælio decertare, eúmque ornatiſſimo abundare equitatu, quo ſe certis rebus parem, hoſti ſuperiorem, & denique uictorem euaſurum confideret. Vaſtius interea, quod magno uſui fuit, ex itinere Ceresolam uicum à præeuntibus occupari iuſſit, eíque Guterium Cheſadam corporis cuſtodiæ præfectum, cum ducentis ſclopettariis præſidio impoſuit. Et quanquam ad Summaripā, quòd magnopere cupiebat, peruenire cōtenderet, Ceresolæ tamen neceſſario caſtra ponere coactus eſt, quòd Germani tardius ſubſequerentur, propter tormēta quæ D niſi difficili magnóque conatu pertrahi non poterant, & Hiſpani ad poſtremum agmen relicti, ingruente iam nocte, redintegratáque pluuia, à reliquis longè abeſſent, ac Salernitanus Italos, uariis atque duriſſimis afflictos incommodis, extremáque laſſitudine fatigatos adduxiſſet, quibus omnibus ſi Summaripam petere uellet, uallis frequenti aquarum uoragine & alnis, multíſque huiuſmodi arbuſculis impedita, per tenebras erat ſuperanda, atque eo incommodius, quod niſi ualde anguſtos & raros aditus ab agreſtibus ſubita materia conſtratos trāſituris præberet. Vltra eam uallem paulo antè extraordinarii recentioréſque Itali leuis armaturæ proceſſerant, ducante Cæſare Maſſio, cœptíſque & protractis leuibus præliis propinquo hoſti ſpeciem præſentis atque inſtructi Cæſariani exercitus fecerant, ſic ut Galli qui denſa acie incumbebant, aliquandiu ſuſtētati atque repreſſi, transeundæ uallis conſilium abiicerent, quam ſi tranſiſſent, Cæſaria-E nis profectò magna & certa clades erat expectanda, uti poſtea Vaſtius animaduerſo diſiuncti imparatíque exercitus ſui periculo, confeſſus eſt. Is poſtero die à Ceresola diſcedens cunctum exercitum tormentáque traduxit, ſic ut diſtincta ſuorum agmina aduentanti à Carmagnola hoſti, patentibus in campis oſtenderet, & per leuem Italorum armaturam pugnam accendi iuberet. Nec defuerunt oblatæ pugnæ Gallorum duces, qui ſe alacriter ad committendam pugnam accinxerant, eam multo tubarum clangore de poſcentes. Iam utrinque leuis armatura diſperſo tumultuarióque certamine pugnauerat, quum fortè Itali tormēta duo audacius in aciem producta Gallis ademerunt, indéq. clamor ingeminatæ uictoriæ ſublatus eſt. Tum uerò Anghianus uniuerſas copias hoc ordine conſtitutas promouit: in media acie Vaſcones, & reliquos Gallici nominis ueteres pedites optimè armatos, decoro cultu criſtíſque fulgentes, ita collocarat, ut eis Hel

uetiorum iampridem Subalpino bello inueteratorum,ualidam manum applicaret,qui A
hus tota frons latè extenſa & æquata certo ſubſidio firmabatur.Dextrum cornu Helue
tiis,qui nuper aduenerant,inſigni animorum ardore pugnam poſcentibus,attribuit. In
ſiniſtro autem cornu conſtitere Gruerii non multi uſus,& ſubagreſte militum genus.
Hi erant ex regionibus quæ ad Loſannam & Geneuam,Lemanúmq. lacum pertinent,
Heluetiis Bernenſibus & Sedunis finitimi.His admixtæ erant Italicæ exulúmque præ-
cipuè Inſubrum & Allobrogum,Subalpinorúmque aliquot cohortes,acies quidem ma
gna multiſq. uexillis conſpicua,ſed quæ ex tyronum magna ex parte diuerſa utentium
lingua,& tumultuariis delectibus conflata,nullam propè certæ uirtutis, aut firmi con-
ſenſus opinionem præheret.Triplicem peditum aciem,triplex equitum agmen diſtin
guebat,nam interualla,quæ relicta erant inter utrunque cornu,& mediam aciem,diuiſi B
per alas equites occupabant.Inter hanc & Heluetiorum phalangem conſtiterat Ther-
meus,apud quem erat tota uis leuis armaturæ equitum,unius cataphractorum alæ præ
ſidio confirmata.Buterius cum reliquo equitatu Grueriorum apertum latus tueri iube
tur.Ex aduerſo Vaſtius hoſtium ordines conſpicatus integram Germanorum phalan-
gem,quam inuicti rohoris exiſtimabat,mediæ hoſtium aciei,ipſiſque Vaſconibus oppo
ſuit,eo ordine,ut in prima fronte Aliprandum Madrucciũ Tridentini Cardinalis fra-
trem, ipſo id ad decus depoſcente,collocaret.Nam ſuperiorihus etiam diebus genero-
ſus &egregiè pugnax iuuenis alacriter fuerat profeſſus,ſe Heluetios,quorum impetum
nequaquam imperitè Vaſtius uereri uidebatur, cum ſua tãtum legione, quæ trium mil
lium ſummam nõ implebat,inuaſurum & ſtrenuè proſtraturum.Secundum eum Scali- C
geri fratres uexillis in mediam aciem collocatis ſuas cohortes cõfertis ordinibus ducta
bant. Cornu dextrum Grueriis oppoſitum,Hiſpanis concedit,ſic ut his ſtatariæ militiæ
quinque Germanorum cohortes,duce Seiſnecho,adiungeret.In ſiniſtro Italos omnes
conſtituit,iuſſitq.ut ſeſe in tumulum,qui à modica ualle leniter exurgit,ſenſim tanquã
in æquiorem locum erigerẽt,nec inde ſe commouerent,ne inordinati ab Heluetiis,qui
erant in aduerſo loco,uti diſciplina impares funderentur,ſed perſiſtentes in acie Saler-
nitani & Maſſii iuſſis obtemperarent,& uti ſors prælii depoſceret,per ſelopettarios ope
ram præſtarẽt.Philippus Belga,Lanoii filius,qui toti præerat equitatui,eo ſpatio,quod
inter Germanos & Hiſpanos intererat,conſiſtere eſt iuſſus. Idem ut faciat Baleonus,
Thermeo oppoſitus,iubetur.Præcipit autem Carolo Gonzagæ, ut Buterianos contra D
inſtructos diligenter obſeruet & inuadat.Eo modo conſtituta directáq. utrinque acie,
& diſploſis utrinq.tormentis,ſigna cecinerunt,appropinquaréque acies cœperunt, in-
ter quas magno cum periculo uolitantium undique pilarum & glandium Vaſtius obe
quitãs,colluſtrando cuncta oculis Germanos ſegnius quàm uolebat progredi animad
uertit,ſic ut propius accederet, & præfectos ad intendendum gradum comiter horta-
retur,in uultu Scaligerorum fratrũ deprehendit nõ dubia,ab inuſitato triſtíq. pallore,
lethalis metus indicia. Proinde cõuerſus ad familiares Scalengum,Landrianúmque,&
Saiauedram,qui eum ad excipienda reddendáque per acies imperia ſequebãtur,deus,
inquit,magnus hoc omen auertat,& uti maximè indigemus,hodie præſenti numine no
bis adſit,poſtquã in his Germanis,in quibus tota ſpes & ratio parandæ uictoriæ poſita
eſt,quod antea nuſquã accidit,præſente prouocantéq.hoſte ad dimicandum nullã ala- E
critatem conſpicimus.Primi omnium accepto pugnæ ſigno,quod Vaſtius ſuorũ horta
tu dederat,Thermei & Baleoni equites cõcurrerunt,uſq.adeo graui impetu, ut multi
utrinque ſternerentur,magnóq.ardore pòſt abiectas haſtas clauis atq.mucronibus res
gereretur.Ibi Thermeus,quum in pedites Italos procurriſſet,ab his repulſus,uulnerato
& cadente equo,à tyrone pedite capitur.Baleoni autem ala,quæ numero equitum erat
inferior,quanquã uirtute præcelleret,cataphractorum inuadentiũ uim ſuſtinere nõ po
tuit,ſic ut multi in eo peracri cõgreſſu in hiſq.Iulius Actius,tyrãni Tudertis filius, cade
rẽt,ipſéq.Baleonus ſuffoſſo &moriẽte equo oppreſſus uix eriperetur,&pedes & ſaucius
ad Italos pedites ſe reciperet,At in altero cornu Fortuna ludo quodam prælii euentum
alternare ſolita, Hiſpanis & ueteribus Germanis arridere uiſa eſt. Nam Raimondo
Cardonio

A Cardonio & Seiſnecho ducentibus, exporrecta ſclopettariorum ala, quam manicam
uocant, tanta ui Gruerios innaſerunt, nt eorum aciem totam perturbarent, & in fugam
uerterent, ruſticáqne caſa, ad quam ſe applicarant, & aliquot tormentis potirentur, &
alam Gallorum eqnitum fuſis ſubſidio miſſam cruenta conditione perrumperẽt. Ceci-
dere in eo conatn Scrocchius, & Carolus Droſius, qui in eo cornu ſummam nominis
authoritatem obtinebant. Aſſeius quoque ſummæ ſpei iuuenis feruidius irrũpens, Ger-
manicis haſtis ab ephippio deiectus, ex geminato uulnere triduo pòſt interiit. Eo celeri
quãqnam incerto uictoriæ prouentu, Hiſpani accenſi animis, fuſos ad multum ſpatium
perſecuti, ira procurrerunt, nt cædendo, capiendóqne, ad Carmagnolam uſqne curſnm
intenderent. Eodem tempore Germani, qui humi procubnerant, ut tormenta nitarent,
B imperante Vaſtio cõſurrexerunt, collectúmque pnlnerẽ, qnæ eſt uetus & religioſa eius
gentis conſnetndo, pòſt terga proiecerunt, quum eá cerimonia conciliari uictoriæ nu-
men arbitrarentur, promotíſq. ſignis baſtas inclinarunt. Aliprandus qui in prima pha-
langis fronte conſtiterat, paucis paſſibus extra aciem prodiens, Molam in Gallica acie
dncem, inſignibus conſpicunm, manu ad ſingulare certamen prouocauit. Nec detrectã
te Gallo ira concurrit, ut mntuis ictibus ora perfoſſi ambo corruerent, Mola quidem le
thifera cuſpide ſupra oculum ad oram galeæ recepta, & Aliprãdus gena uſq. ad aurem
perforata. Cadentibus itaque ducibns aſperum & maximè cruentum prælium à primis
ordinibns conſertum eſt, quum utrinque robora lectiſſimorum militnm & centurio-
num pro dignitate nominis & pro uictoria dimicarent. Aliprandi aciem ardentius pro
C motam, Scaligeri aliquanto lentius quàm oporteret ſecuti ſnnt, propter depreſſi, & inæ
qualis loci impedimentnm, quo neque haſtæ æqua ſerie ferri, neque apte cohærentes
ordines denſari poterant. Eodem temporis momento, qnum inter utranque mediam
aciem commiſſa pugna ardentiſſimè certaretnr, Cæſariani equites ſiniſtrum hoſtium
cornu, ubi cum ſno agmine Buterius ad procurrendum paratus & intentus uidebatur,
adorti ſunt, alacri quidem, ſed inani, & mox uti apparuit maximè incommodo & fœdo
procurſu, nam prouecti ad hoſtilem aciem, nulla facta impreſſione, nec inclinatis haſtis,
ſeſe in gyrum lunato curſu pronoluerunt, ſiue ut leuem hoſtium armaturam equeſtrẽ,
extra cataphractorum ſubſidia ad pngnam elicerent, ſiue quòd aciem perpetuo rigen-
tem ferro ipſi leuins armati tentare non auderent, ſiue adducti incerta uoce à Goito, ut
D dicebatur, præfecto edita, qua equos flectere iuberentur, quaſi non collatis equorum
pectoribus, & conſerta acie, ſed per iteratos incurſus & recurſus, Maurorum more, cum
cataphracto hoſte foret dimicandum. Ea ſeſe præter ſpem inflectentium ſpecies admi-
rationem primo Gallis, & mox ſociis non incertæ fngæ ſuſpicionem præbuit: ſic ut re-
pentè Buteriani terga uertentium nalido procurſu inſequerentur, nec Cæſariani, clamã
te increpitantéque Vaſtio, ſiſti poſſent, ſed præcipiti curſu in tranſuerſam Germano-
rum phalangem deſerrentur, eámque panlulnm pòſt ſigna laxatam ueluti adacto cu-
neo totam aperirent atque proſcinderent. Quo caſu Galli hiſdem ueſtigiis in hiatum
perruptæ phalangis inſinuati, cunctos eius poſtremos ordines fœdè turbatos, quòd ne-
que galeis, neque thoracibus, uti anteriores, eſſent mnniti, paruo negotio trucidarunt,
quum latis & prægrauibus gladiis, quos à nenatoriis cultris non abſimiles ſuſpenſos ab
E ephippiis geſtabant, integros inermium artus facilè detruncarent. Tum uerò Heluetii,
qui Italis erant oppoſiti, conſpecta Germanorum fluctuatione & cæde, neglectis omiſ-
ſíſque Italis, ad Germanos infeſta ſigna uerterunt, utpote quos ab naturali odio ueros
propriόſque hoſtes ducerent, nec Italos per cauum & inæqualem locum adoriri poſ-
ſent, & deletis opportunè Germanis partam forè nictoriam indicarent. Is repentè ſuſce
pti conſilii caſus nõ dubiam ſalutem Italis, Germanis uerò certiſſimam attulit cladem.
Nam ſicuti illi armis & nnmero inferiores conſpecta præſertim ſuorum equitum fuga,
Helnetiæ impreſſionis impetum nequaquam diu laturi uidebantur, ita Germani, qui à
fronte Vaſcones & ueteres Heluetios ſumma ui certantes conſtantiſſimè propellebãt,
inuadentium ex obliquo Helnetiorum recentem nim ſuſtinere nequiuerunt, ſic ut à ſo
cio equitatu ueſana & miſerabili irruptione perturbati, & à nemine adiuti, quum in ter

go à Gallis equitibus cæderentur, & in fronte urgente hoſtium peditatu amiſſis duci- A
bus ſtratiſque uexillis terga uerterent, ad unum prope omnes interficerentur. Cecidere
cum Scaligeris fratribus uiri illuſtres, aut uariis militiæ honoribus clari, præfectique co
hortium, ante alios Vulcanus Furſtembergi reguli filius, Michaël Preuſingher, in re-
genda ductandáque phalange Braonoris Scaligeri legatus, & Antius Vrſus multorum
ſtipendiorum fama notus, & præter hos Hildebrandus Tunoius, Balthaſar Chaldeſius,
Iacobus Figer, Martinus cognomento Burſa, Adamus Bralius, & Baro Griniſteonius.
Aliprandus uerò Madrucius multis uulneribus ſuſceptis, inter ſuorum & hoſtium cada
uera ſemianimis repertus, in Anghiani poteſtatem deuenit. Eam uerò cladem meritò
Germanis incidiſſe tanquam impiis, Lutheranæque ſuperſtitionis piaculo damnatis,
multi prædicabant, quòd pridie, qui fuerat reſurrectionis Dei Chriſti ſolennis dies, ſa- B
cris intereſſe noluerint, taliſque ſæpe, quum ad iactus leuigata marmora quæritarent, in
altariorum ſacratis menſis luſiſſent, & ligneam Chriſti ſeruatoris ſtatuam diris contu-
meliis, & multo demum cœno conſpurcaſſent. At Itali ubi ſtrata phalangis uexilla, &
equites iuſto curſu in fugam extentos conſpexere, neceſſario & utili, uti mox apparuit,
potiuſquam honeſto conſilio ſubducere ſe in tutum reformidato uictore, & per depreſ
ſum, quem diximus locum, conſeruatis tamen ordinibus, ſe recipere cœperunt, nulla ua
lidiore hoſtium manu eos laceſſente aut perſequente; eóque modo antè mediam no-
ctem Aſtam peruenerunt. Eò multo antè Lanoius cum ſuo equitatu integer applica-
rat; ſub occaſum uerò ſolis ipſe Vaſtius ſuperuenit, quum ſclopetti glande per ferream
ephippii frontem, ſupra genu uulnus accepiſſet, aliquótque clauarũ ictibus colliſa caſſi C
de nequaquam hoſti cognitus, gladióque ſe defendens, è medio aduerſæ pugnæ tumul-
tu ſe eripuiſſet. Tum enim ſecus ac aliàs ſoleret, non imperatoriis inſignibus, ſed atro &
mediocri ſagulo, ne facilè agnoſci poſſet, uſus fuiſſe dicebatur. Cur autem Italos Galli-
cus equitatus nec inuaſerit, nec ſit perſecutus, hanc fuiſſe cauſam reperiebamus, quòd
amiſſo Thermeo duce, ſeſe diſperſim ad opprimendum dextri hoſtilis cornu milites
conuertiſſent. Hiſpani enim Seiſnechaníque Germani, qui Gruerios latè profligarant,
longéque fuſos fuerant perſecuti, quum redirent, perfuſi nauatæ fortiter operæ gaudio,
ſociorúmque ignari cladis, ſuſpenſis ſtupentibúſque animis ad conſpectam ſtragem, in
uictores Gallos inciderunt, à quibus circunfuſo equitatu tanquam indagine clauſi, pro
pè ſine uulnere capti ſunt; quòd uiri fortes perditis rebus Fortunæ cedere, quam ſtulta D
exitialíque pertinacia repugnare ſatius exiſtimarent. Antè alios ſeſe dedidit Raimun-
dus Cardonius, caſtrorum magiſter, eius filius qui cum Gallis, Gaſtonéq. duce ad Ra-
uennam improſperè conflixit, & cum eo Hiſpani clariores cohortium præfecti, Ioan-
nes Beamontius, Ludouicus Chexada, Conſaluus Hernandius, atque Cheuedius. Baro
autem Seiſnechus oblato ſibi equo periculum euaſit, & Carolus Gonzaga quum pedi-
tes turpiter effugere conſpexiſſet, ne id dedecus ſubiret in Gallos irrupit, deiectúſque
equo captus eſt. Pari etiam pudore, ſed iniquiore honeſti conatus ſorte accenſus Her-
cules Martinengus, illuſtri loco Brixiæ natus, quum in confertam hoſtium aciem cum
ala ſua ſeſe, uti Vaſtii alumnum decebat, uehementer intuliſſet, cum Atilio fratre inter
fectus eſt. Pugnatum eſt ad Cereſolam poſtridie idus Apriles, quarto & quadrageſimo
anno ſupra quingenteſimum atque milleſimum Chriſtianæ ſalutis. Occiſa autem refe- E
runtur ad duodecim millia hominum, ſed multò maxima ex parte Germanorum. Neq.
enim, quum in acie utrinque æquato ferè numero ſupra quadraginta millia peditum
conſtitiſſent, omnino incruenta uictoria Gallis obtigit, ſiniſtro præſertim eorum cornu
magnis cædis & fugæ detrimentis affecto, & aliquot ex illuſtri Gallica nobilitate deſi-
deratis, quorum cadauera Anghianus exquiſito funeris honore proſecutus, in Galliam
ad ſepulchra maiorum deferri iuſſit. Dum Vaſtius acceptæ cladis dolore, & totius ſum
mæ rei periculo perculſus, ſeruatas uel ex turpi fuga copias colligeret & inſpiceret, in
ſpem uenit uictores Gallos his præſidiis poſſe ſuſtineri, diſſimulabátque non obſcura
quorundam delicta, eo uultu ut nemini palam ſuccenſeret, & de una tantum Fortuna
quereretur, Baleonum uerò eximia ornaret laude, quem ferè unũ, fortiſſima edita ope-
ra, &

A ra,& Coſmo principi à quo erat miſſus, & paterno auitóque ſuo nomini egregiè ſatisfe
ciſſe,atte ſtante etiam Thermeo,diſſerebat. Hortabatur autem Lanoium,ut fatalis er-
roris notam noua uirtute abolendam exiſtimaret. Salernitani quoque & Maſsii conſi-
lia probabātur,qui in eo perangusto atque difficili aduerſæ rei momento cohortes Cæ
ſari magno uſui futuras ſeruauiſſent. Verùm eius iuſto prælio inuicti antea ducis exiſti
mationem,præſentémque omnem militaris prouidentiæ diligentiam, odium(uti ſæpe
fit)ex re malè geſta repentè obortum, & plerique ex amicis obtrectatores facti uehemē
ter obterebant;iniqua hercle & planè miſera imperatorum conditione, quòd ſaluberri
mæ cunctationi periculoſam pugnæ aleam prætuliſſe diceretur;quaſi flagitantibus qui-
buſdam ſuorum,qui hoſtes arroganter deſpicerent,dimicando obtemperare, ne priſti
B ni ſui decoris iacturam faceret, quam bono publico prælium uitare differréque malue-
rit. Sed uti poſtea ex eius ore accepimus, nunquam futurum putarat,quin alioqui me-
tuendam Gallici equitatus uim, per ſclopettarios, ſicuti ad Ticinum fœliciter accidiſ-
ſet,ſuſtineret & funderet, ipſóque robore denſatæ phalangis hoſtium peditatum egre-
giè ſuperaret. Sed cuncta eo bello prælióq. uel rectiſsimè ordinata unum, ut credi par
eſſet,diuinum magni ultoris numen uiolenter euertiſſe; ſcilicet ut elatos, uirtutiq. ſuæ
inſolenter confiſos,& nihil de uictoriæ euentu dubitantes leniter caſtigaret,& Germani
obiter fœdo impietatis ſcelere contaminati grauiſsimè plecterentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXV.

POST eam pugnam in ſubiectis Cereſolæ campis à Cæſarianis ma
lè pugnatam, Anghianus uictor, quanquam effusè lætaretur, ſeſe
tamen commouere ultráque progredi in Inſubrum fines, & deni
que uictoria uti non potuit, quòd multis rerum difficultatibus eſ
ſet circunuentus. Antè omnia ueteranæ cohortes, promptiſſi- B
mo quoque militum occiſo aut uulnerato, uehementer attenua-
tæ, orbatæque multis centurionibus atque ſigniferis, nouo ſup-
plemento erant inſtaurandæ, & cuncti pariter equites, & pedites
ex uetere militari conſuetudine, uti acie uictores, dignum fide, & fœlicitate generoſi
nouíque imperatoris donatiuum poſtulabant; quod tametſi prolixa pollicitatione, &
datis uadibus differri extrahíque poſſe uideretur, nihil tamen quæſtorum inopiam ſub
leuabat, quoniam Heluetiis perſoluendi ſtipendii dies aderat, quibuſcum nulla excuſa-
tione utendum foret. Cuius negotii difficultates, neque facilè neque celeriter pote-
rant explicari, propter præſentis rei nummariæ defectum, quæ nequaquam commodè
niſi ab argentariis Lugdunenſibus diſſolui poſſe cenſebatur, & ob id aliquanto ægrius C
& tardius quàm temporis exiguitas, & præceps occaſio poſtularet; quum audendi pro
cedendíque ratio omnis in feſtinatione poſita putaretur. Nouum quoque expediendis
conſiliis impedimentum attulerant Heluetii, quum incõſultis pagorum ſuorum magi-
ſtratibus ſe Cæſaris fines inuaſuros pernegarent. Dicebant enim ſe ea præcipuè de cau-
ſa in Italiam miſſos fuiſſe, ut Subalpinæ ditionis oppida, quæ regiis præſidiis tenerẽtur,
à Cæſarianorum ui iniuriáque defenderent, atque obiter integra fide renouati ſæpe fœ
deris iura tuerentur, quæ uigerent inter Heluetiam gentem, cui Griſones ſocii antiqui-
tus eſſent annexi, & ipſas Mediolanenſis imperii ciuitates, quibus tanquam uicinitate fi-
nium, & mutuo mercaturæ commercio amiciſſimè coniunctis, inferre arma neque ex
fœdere liceret, neque ex commodo ſuæ gentis expediret. Sed quanquam Heluetii pre- D
cibus & ſeuera obteſtatione, aut aliquanta demum pecunia ſuo more flecti, in ſenten-
tiámque perduci poſſe uiderentur, illud unum præcipuè progrediendi tentandæq. ite-
rum Fortunæ deliberationes ſuſpendebat, quòd relictis in tergo tot hoſtium præſidiis,
nequaquam prius in Inſubres ſigna ex tuto uerti poſſent, quàm Carinianæ obſidionis
euentum expectarent, propter quam multo ſuſceptam labore, & ſingulari perſeueran-
tia continuatam ſummæ rei diſcrimen dimicando ſubire, quàm inde irrito incœpto ab-
ſcedere maluiſſet. Quantum uerò qualéque præſidium obſideretur, quantámque op-
portunitatem id oppidum, ſi reciperetur, ad parandam uictoriam eſſet habiturum, peri
tiores Galli facilè intelligebant. Itaque Anghianus, qui mederi prius ſuis malis, quàm
properantius quicquam audere molirique uolebat, Teſſium qui pedeſtribus præerat
copiis, ad occupanda Montisferrati oppida, cum parte copiarum miſit, & Carinia- E
num arctius obſidere conſtituit. Pyrrhus enim, nihil aduerſo Vaſtii ſucceſſu terrefa-
ctus, hortanti comminantíque Anghiano, ut diiudicatæ belli Fortunæ cederet, deſine-
ret expectare nouam opem, & pertinaciæ finem imponeret, poſtquam uirtuti, exiſti-
mationique ſuæ tam diu perpeſſus inediam cumulatè ſatisfeciſſet, elato animo reſpon-
debat, ipſius atque omnium militum, qui eſſent in præſidio, unum eſſe decretum,
perferre cuncta obſidionis incommoda, donec extremæ alimentorum quiſquiliæ
ſupereſſent; his uerò conſumptis ad cruentam eruptionem corpora atque animos
parare. Ab alia quoque parte Viſtarinus è Cherio ſæpe erumpendo obſidendóque
itinera, magna quotidie inferebat detrimenta, ſæpe raptis impedimentis, & equis
iugatis, qui tormenta conueherent, interceptis; aut ad ſuffragines, ut operi inutiles fo-
rent,

A rent, grauiter uulneratis. Hoc facilè Gallis accidebat, quòd ſe uictoriæ fama tutos rati,
plerunque remiſſa diligentia inexploratò & ſine præſidio, inter amica hoſtiliáque oppi-
da commeando, in prædatores inciderent. Certior etiam fiebat Anghianus Vaſtium inte
gris Salernitani cohortibus, & incolumi toto ferè equitatu confirmatum, ſi ipſe progre-
di inciperet, continuò prouehentis ſeſe ueſtigiis inſtiturum, aut adiuncto ſibi Vaſtarino,
& eductis, coactiſque in unum omnibus præſidiis, Pyrrhum obſidione liberaturum. Is
tum ab Aſta ſecundo Pado ad Ticinum urbem deſcenderat, ut uulnus quanquam mi-
nimè ſænum, & obortam inde podagram curaret, & ex propinquo Mediolanenſes præ
ſides, reliquarúmque urbium præfectos hortaretur, ut timere deſinerent, confirmarétor-
que præſidia, & ſtudioſiſsimè, uti ſemper feciſſent, in ſtipendia pecuniam expedirent, ſu
B ſtinendo hoſti, ſi fortè uel grauiter affecto, & ſemilacero exercitu, conari aliquid, & pro-
gredi auderet. Nec multo pòſt Anghianus ut captiuorum multitudine exoneraret ca-
ſtra, uberioréque annona exercitus aleretur; generoſo conſilio omnes dimiſit, ea condi-
tione, ut Hiſpani in Hiſpaniam, Germani in Germaniam, per Galliæ fines reuerteren-
tur. His præſidium eſt datum, quod paſsim inuiolatos præſtaret, atque deduceret; edi-
ctóque regio cautum eſt, ut commeatus tranſeuntibus pagatim præberetur. Iere Hiſpa-
nici nominis milites ſexcenti, & quadraginta tres, Germani uero ſupra mille; liberaníq.
demum certa permutatione Raimundum Cardonium, & Carolum Gonzagam, ut Ther
meum, cuius uirtuti plurimum tribuebat, pro duobus acciperet, quibus etiam liberaliter
additus eſt Aliprandus, Cardinale Tridentino fratre enixe accuratis precibus impetran-
C te. Interea Vaſtius crebris ſpeculatorum nunciis certior fiebat, regem Franciſcum uni
huic conſilio maximè incumbere, ut Anghianum nouis augeret copiis, & bellum multo
priore acrius & intentius in Italia accenderet, ut Cæſaris & Henrici impetum auertere,
aut retardare conaretur. Eos nanque aduerſum ſe refricatis odiis acerbiſsimè concitatos
bellum parare didicerat. Apparebat enim Cæſarem, ſi amittendæ Ciſalpinæ Galliæ pe-
riculo diſtineretur, remiſsiore quam ſtatuiſſet uirium apparatu Galliam inuaſurum.
Quamobrē Petrum Strozzam, qui Florentinorum exulum erat princeps, regiæque do-
mui arcta propinquitate coniunctus, per Rheticas Alpes in Italiam miſit, datis ſecretiori
bus mandatis, quibus Gallicæ factionis ſtudioſos ad nauandam operam excitaret; qui-
buſcum communicatis conſiliis, & coactis copiis, inſtauratóque propere bello Cæſaria-
D nos adoriretur. Erat Strozza elato ardentíque ingenio, & optimis exculto literis; ſed eo
plerunque infræni, & aduerſus pericula prorſus indomito, quum ardua quæque atque a-
ſpera tentando, excelſæ & immodicæ laudis famam appeteret. Is nauandæ operæ cupi-
dus, totius obeundi atque implendi conſilii uim omnem in una maximè celeritate poſi-
tam iudicabat. Itaque quæſtores Gallos nihil expectandos decernens, ex ſua pecunia cir
citer ſeptem millia hominum conſcribit, & apud oppidum Mirandulam cogit, qui-
bus Georgius Martinengus nobilis Brixianus cum ala equitum adiungitur. Inde Ve-
netias peruolat ut cum Hippolyto Ateſtino Cardinale, apud quem inſtruendæ rei & con
ſilii explicandi ſumma erat authoritas, colloqueretur. Is acciuerat Petrum Mariam Ro-
ſcium Italicis cohortibus Belgico bello præeſſe ſolitum, & Galeotum Picum Mirandulæ
Comitem. Quum de tota itineris capiundi, faciundæque irruptionis ratione diſputare-
E tur, Roſcius id maximè iter rectà per Aemiliam uiam probabat, quo paucis antè annis
Cæſar Fregoſius, Guido Rangonus, & Caninius Gonzaga ad oppugnandam Genuam cō
tendiſſet. Futurum enim eſſe, ut prius Placentiam & Derthonam præterueherentur, quā
Vaſtius pares numero expediret copias, quas ad præoccupandum impediendúmque iter
conferto agmine tranſituris opponeret. Anghianum autem cognito ſociorum aduentu,
minimè dubitaturum, quin illico partem equitatus, quæ aduentantes opportuno præſi-
dio confirmet & excipiat, Tanarum amnem traiicere iubeat. Altera erat quorundam opi
nio, aliquanto maturior atque ſecurior, ſed quam uel tantulæ expectationis mora pluri-
mum infirmaret. Dicebant enim eas omnino expectandas eſſe copias, quæ Romæ para-
bantur, iuſtiſque coactis uiribus uno cōſenſu, grauíque impetu bellum gerendum. Quum
uerò ad Placentiam in una caſtra peruenirent, ſi id perterritæ gentis Inſubrum fama, &

imparati hoſtis motus depoſcere uiderentur,ſuperato Pado,rectà ad Ticinum urbem,& A
Mediolanum uſque ſigna promouerent;excito ſcilicet ad communem uictoriæ ſpem An
ghiano. Quod ſi uel ille nihil ſe commoueret,url urbes Inſubrum opinione firmiores fo
rent,tum ſecundi conſilii occaſionem ſequerentur, & continuato itinere per Aemiliam
uiam contenderent;coniunctíſque uiribus cum ipſo Anghiano imperatore gerendarum
rerum conſilium explicarent. Sed Strozza cui omnis tum inepta mm aduerſa audacibus
eius conſiliis tarditas erat,ſe ſuo uſurum conſilio & bellum geſturum dixit, illácque per-
ducturum copias ſuo ſumptu conductas,quà eius ſuſcepti belli Fortuna iter monſtraret.
Proinde æquo animo perferrent,ſi non ignarus rerum ſuarum ab aliena ſententia diſ-
ſentiret,& celeritate ſibi utendum arbitraretur;quando ipſe peculiari ſuo periculo,quod
ſalntem,famam,& opes reſpiceret,ſui ſtudii operam inſignem regi eſſet probaturus. Hip B
polytus hæc Strozzæ depoſcenti,enixéque nolenti uel inuitus conceſsit; ratus eum ex ar
cano conſilio quod detegi nollet, nequaquã temerè,ſed exploratò aliqua tẽtaturum,quæ
ſubſequẽtibus copiis Romanis,aperiendæ uictoriæ initiũ præberet. Habebãtur interim
Romæ,omnibúſque Pontificiæ ditionis regionibns militum delectus, pari ſtudio Cæſa-
rianarum & Gallicarum partium,quum utrinque factioſi proceres,Cardinaléſqne benefi
ciis obſtricti pecuniam proferrent, in neutram partem inclinante Ponrifice. Franciſcus
Vrſinus,magni Pitiliani nepos,& cum eo duo Sanſeuerinæ familiæ reguli,exules Neapo
litani Sõmeus,& Capaccius,aliquot ueteranas cohortes ex factioſis,Guelphóqne nomi-
ni addictis, inſtruxerant, parique contentione Martius Columna, & Iulianus Cæſari-
nus ueteres ſuos milites, partiúmque ſtudioſos ad ſigna uocauerant, magno armorum C
ſtrepitu in Galliam Ciſalpinam properantes;hi ut Vaſtio laboranti opem ferrent; illi ue-
rò ut Strozzeanis copiis iungerẽtur. Verum Coſmus Etruriæ princeps,expeditiore fœli-
cioréque in Cæſarem ſtudio labantem Mediolanenſium rerum ſtatum, & Vaſtinm aſper
rimis difficultatibus implicitum,opportuniſsimo tempore,erexit atque firmauit. Is enim
pòſt aduerſam Cereſolæ pugnam perſpecto ſummæ rei diſcrimine,nihil antiquius habnit
quam extemplò delectas parare copias, quibus Vaſtii uires,quæ erant exiguæ atqne diſ-
iunctæ, perturbatóſque item metu Inſubrum animos Etruſci auxilii noua ſpe confirma-
ret. Itaque contecto maximè conſilio quid paret ad Andream Auriam perſcribit, poſtu-
látque,ut ſibi claſſem uiginti triremium ad Etruſcum litus mittat,quòd ea auxilia, mul-
to celerius ab Genna Mediolannm,quam alio itinere, peruentura iudicet. Probatur ab D
Auria conſilium,miſsíſque triremibus,duo milia ueteranorum peditum imponuntur. Hi
ſumma celeritate Genuam deuecti,minimámque ſibi ad quietem horam tribuẽtes,Apœ
nini iugum tranſcendunt;incredibilique feſtinatione Pado,Graualone,& Ticino,ſupera
tis,Mediolanum magna omnium alacritate perueniunt,adducente Rodulpho Baleono,
qui eis obuiã ierat,ut ſingulos ad cõficiendum iter hortaretur. Præerant cohortibus Otho
Mõtacutus,Federicúſque eius frater,& Iulianus Strozza egregiè uiri fortes. Hæc cõſpe-
cta manus,quòd ex ueteranis notiſq. militibus cõſtabat,Inſubrũ iuuẽtuti, quæ iã animos,
conſilii & opis inops,propè deſponderat,priſtinam ſpem alacritatémque reſtiuit. Fama
enim erat edita in uulgus,ab bis qni Gallico nomini fauebant, Strozzam multo maiores
quam baberet,trahere copias,& Gallos occupata Nouaria in Ticino põtem parare,quo
pauciſsimis horis Mediolannm peruolarent. Quibus falſis rumoribus,in tanto tumnltu E
metúque urbanæ res erant,ut nonnulli ſenatores trepidè uaſa colligerent; alii ciues opu
lenti cum liberis & uxoribns,ſe coniicerent iu fugam, & Vaſtius ipſe perterritis omni-
bus ægerrimè nomen imperii ſuſtineret. Strozza enim ſua uſus celeritate, eductis Mi-
randula copiis,Padum traiecerat,ad Caſale maius oppidum,indéque recreatis copiis op
pidi commeatu,prætereuectus Cremonæ mœnia,Abduam amnem iuxta Caſtellicnem
nauiculis coniunctis ita ſuperarat,ut in margine ulterioris ripæ erecta ſtatim munitione,
primi qui tranſierant,dum reliqui trãſueherentur,egregiè ſeſe ab hoſtibns defenderent.
Eo nanque Hieronymus Sylua cum duabus turmis equitum,& quibuſdam Cremonen-
ſium peditum uexillis aduolarat,ut Strozzeanos amnis tranſitu probiberet. Sed in ea cõ
tentione Sylua glande brachium traiectus,ab eo conatu ſic diſceſſerat,ut boſtes quo nel-
lent

A lent, nemine qui reſiſteret inuento, iam adeſſe trepidis agricolarum nunciis crederen-
tur. Timebat Vaſtius Laudi Pompeiæ, propterea eò Caldaronem Hiſpanum cum turma
equitum miſerat, qni Laudenſes in fide contineret. Verùm Mediolano multo maximè ti
mere cogebatur, quòd cum Strozza Pallauicinus Vicecomes aduentaret, qui apud In-
ſubres tanquam ex uetere principum ſtirpe ortus, magnas & illuſtres habebat cognatio-
nes, multáſque popularium clientelas, quibus indnctis & cōcitatis, tumultus facilè poſſet
excitari in perampla ciuitate, quæ aſsiduis ac intolerandis tributis alienata; parata credi
poterat ad nouandas res, ut inuiſum & prægraue Hiſpanici imperii iugum excuteret. Sed
poſtquam Rodulphus Baleonus, ad quem antea Coſmus ad reparandam alam dono pe-
cuniam miſerat, Etruſcis cohortibus obuiam profectus, redire atque adducere magni ro
B boris auxilia nunciatus eſt, deferbuit in populo conceptus timor & trepidatio, miráque
tranquillitas urbi dudum attonitæ reddita eſt. Nam callidè & compoſitè Baleonus co-
hortes certis flexibus iterato circunductas, ut amplioris multitudinis ſpeciem facerent,
ea ordinum celeritate populo auidis oculis ſpectanti gratulantíque oſtentarat, ut tanquā
conſeruator publicæ ſalutis à quibuſdam primoribus appellaretur. Quibus rebus cogni
tis Strozza, quòd Etruſcarum cohortium celeritate ſe uictum uidebat, nec ſeſe populus
uti ſperaſſet commouere ſentiretur; inanéſque omnino Pallauicini exulis ſpes eſſe con-
ſpiceret; ad læuam deflexit, Lambrúmque amnem ſubitario ponte iunxit, eo quidem indi
gnantius & properantius quòd Anghianum, ſecus ac eum facturum crediderat, nihil ſe
ſe in ea rerum occaſione prouehere, ſed Cariniano lentè obſidentem inefficacius & per-
C tinacius quam oporteret hærere didiciſſet. Is nanque paulo antè præclarè audenti, atque
expedita inferenti arma literis ac nunciis ſignificarat, ſe nullam rei ex cōpoſito bene ge-
rendæ occaſionem eſſe prætermiſſurum. Interim Vaſtius explorato, animaduerſóq. ho-
ſtium itinere, multum diuerſo ab eo quod antea fuerat ſuſpicatus, tanquam liberatis me-
tu Inſubribus, lectica ſeſe efferri iubet, eductíſque copiis Lanoium cum equitatu ad Bel-
gioioſium oppidum præmittit; pedeſtres uero copias adminiſtrante Cæſare Maſsio, ido-
neis in locis, quæ hoſtis impetum ſuſtineant, & motum obſeruent, properè diſponit, leniá
que paſsim prælia ab extraordinariis committi iubet. Sperabat enim ſe hoſtem magnis
incluſum fluminibus, raptóque tantum ſeſe alentem planéque irretitum, nullo negotio
deleturum. Tum uerò Strozza, qui ad Orium uicum caſtra habebat, prouiſo rerum
D ſuarum periculo conſilium, quod neceſsitas afferret, repentè commutat, & ad Padum
ſoluto Lambri ponte, ne per eum hoſtis inſequeretur, ſigna conuertit. Id iter conce-
pti timoris plenum, tumultuoſæque fugæ ſimile, ac exitu pernicioſum uideri poterat, ni-
ſi Petrus Aloyſius Farneſius è Placentia aliquot lintres ad parandum tranſitum perop-
portunè atque amiciſsimè ſuppeditaſſet; ſic ut eius matura opportunáque ope Strozza
ſubleuatus ſummum quod inſtabat ſalutis diſcrimen euaſerit, quum ex aduerſo Vaſtius
oblatam delendi hoſtis occaſionem inſperato effugio ſibi ereptam fruſtra quereretur.
Erat eo tempore Farneſius alieno erga Cæſarem animo, quòd à patre Paulo Pontifice,
Parmæ atque Placentiæ princeps & Dinaſta conſtitutus, nunquam id Pōtificium munus
uel in gratiam Margaritæ filiæ enixè orantis Cæſar Auguſtali authoritate confirmare uo-
luiſſet. Hæc enim gemellos pueros rara fœlicitate, in ſpem auiti principatus Octauio pe-
E pererat; duriorémque in ea re concedenda patrem Cæſarem fuerat experta. Sed in Far-
neſio irritæ petitionis dolorem mirum in modum augebant multa aduerſa, quæ de Cæſa
ris animo nuſquam ſibi propenſo nunciabantur. Nunquam enim eum uel in præſcriptio
ne literarum, uel in legatorum colloquiis honeſtiore titulo ducem, aut principem ap-
pellare uoluerat; ne uel inanis tituli præiudicio imperatorii iuris authoritatem abrogare
uideretur. Qua contumelia offenſus ſtudium ſuum ad Gallicas partes conuertiſſe credi
poterat, non ignaro, aut diſsimulante Pontifice, qui in omni actione Tridentini conſilii
Cæſarianos præſides Pontificiæ dignitati grauiter malignéque aduerſos extitiſſe cogno-
uiſſet, & Britannici fœderis contumeliam ſubamaro animo toleraret, Cæſare id totum
de Paulo, Farneſióque facilè ſuſpicante, cum aliquot in rebus nequaquam leuiſsimis, tū
eo præſertim lintrium beneficio in Strozzam collato grauiſsimè perſtrictus, parem iniu

riam Farneſio aliquando ſe relaturum palam dixiſſet. Cæterum Strozza circa Pla- A
centiam recepto, multis ex numero ſuorum militum dilabentibus, Pitilianus, qui erat
Farneſio arcta propinquitate coniunctus, ſeſe cum Romanis quas adduxerat copiis
Strozzæ coniunxit, ut ſecunda ſuſcepti belli conſilia, poſtquam eos prima fefelliſſent,
nouo conſenſu ſequerentur. Coniunctis apud caſtellum ſancti Ioannis in una caſtra
copiis, Strozza ad Padum ſe conuertit, occupatóque Riuofredo oppidulo, quod eſt
Padanæ ripæ finitimum, traiecturi ſpeciem præbebat, ut hoſtès diſtineret & falleret.
Nam cum Vaſtius Pitiliani auctum copiis, confiſúmque Placentinorum nauigiis, id
auſurum non temerè ſuſpicatus, adiuncto ſibi cum equitatu Philippo Lanoio, & ad-
ducta Germanorum & Hiſpanorum manu, ad tuendam Padi ripam, è Ticino ſeſe
contulerat (præmiſſo antea Salernitano cum reliquis copiis ad Vicum, qui antiqui- B
tus, non procul à Claſtidio, Iterobuium appellabatur; hodie uero Stratellæ nomen
habet, Aemiliæ uiæ impoſitum) eo conſilio ut Salernitanus, ubi arctior eſt uia, adi-
tu conciſo præſeptóque tranſuerſam munitionem erigeret; tormentiſque in ea con-
ſtitutis aduerſarios illac perrumpere audentes deterreret, & locum hoſti iniquiſſi-
mum ſumma ſuorum ſecuritate tueretur. Eius inſtitutæ rei negotium Salernitanus ita
opportunè atque celeriter exequutus eſt, ut Strozzam cuncta explorantem ſuſcipiendi
eius itineris tota ſpe deiceret; proptereáque hoſtis multus uerſaretur in ſimulatione trai
ciendi amnis; quum ad ripam ſemel atque iterum ſigna uerteret, & rurſus copias in ca-
ſtra reduceret, utpote qui per aſperos montes ad læuam ſecundum Apœnini radices
agmen ductare decreuiſſet, quòd omnino inſanum arbitraretur, uel Salernitani munitio C
nes aggredi, uel contemnere inſequuturi hoſtis equitatum, ſi per loca plana id rectum
iter eſſet habiturus. Itaque prouiſis quatuor dierum cibariis, ſilentio noctúque ſe prori-
puit in montes, arduúmque iter Placentinis uſus ducibus inſigni ſtudio & tolerantia mi
litum per impeditiſſimas conualles, & confragoſa collium iuga, triduo confecit, ſæpè la
ceſſitus in tergo, & in lateribus ab his qui Salernitani iuſſu abeuntium ueſtigiis inſtite-
rant. Is enim cognita hoſtium profectione, Cæſarem Maſſinum, & Rodulphum Baleonũ,
qui nouiſſimos conſectarentur, Sfortiámque item ſanctæ Floræ Comitem, & Sfortiam
Pallauicinum, qui notis tramitibus, altioréq. circuitu hoſtes antecederent, & circa ſaltus
demorari retardaréque contenderent, cum expeditis equitibus & ſclopettariis præmiſe-
rat. Ipſe uero, ut imperarat Vaſtius, recto uiæ militaris itinere Vicum Iriæ & Derthonã D
prætervectus, ægrè raptatis atque demulſis cohortibus, quæ tot itineribus fatigatæ certa
ſtipendii ſubſidia flagitabant, tertiis caſtris ad Scriniam flumen peruenit. Id ex Apœni-
no præceps datum, ubi Liguriæ rupes deſinunt, ad Sarauallem oppidum, uti per plana lo
ca diffuſius uadabile ſe præbet, innominatúmque antiquis ſcriptoribus, ab uno tantum
Paulo Diacono Scriuia uocatur. Iam Strozzeana uexilla conſpici, appropinquaréque
cœperant; quum Lanoius cum ſuo equitatu Salernitano ſe coniunxit, & ii qui per mon-
tes perſequuti hoſtes fuerant, è iugis ad caſtra deſcenderunt. Nec mora leuibus & tu-
multuariis præliis certari cœptum eſt. Quum uerò Strozzeanæ cohortes amnis ua-
dum ſuperantes ad accliuia uineta metu equitum ſe ſubducerent, & lentior ad uada
amnis eſſet pugna, Cæſarianæ aliquot cohortes proximum hoſti collem occuparunt.
Id non ferentes Strozzeani, eas uſque adeo uehementi impetu adorti ſunt, ut neque E
conſiſtere, neque uim ſuſtinere poſſent, & compulſi in fugam tormenta duo amiſſis
ſignis deſerere cogerentur. At Strozza ſecundo ſuorum ſucceſſu, tanquam orien-
te uictoria maximè lætus, cohortante Matthæo Foroſemproniano præfecto audaci
potius quam perito, ſe continere non potuit, quin è uinetis erumperet, ingeminatæ-
que uictoriæ clamore edito Pitiliani agminis præfectos admoneret & accerſeret, ut
cum phalange poſtrema ſubſequi intento paſſu, & cœptæ uictoriæ adeſſe uellent. Pi-
tilianus ipſe in crure, ſuo an alieno gladio incertum, grauiter uulneratus, Placen-
tiæ ſubſtiterat, ſic ut apud eius copias non unus, ſed plures imperii authoritatem
obtinerent, nec peritioribus præfectis, ſed honore præſtantibus regulis milites pa-
rerent. Quamobrem exaudito uictoriæ clamore, quanquam Sommeus, atque
Capaccius

A Capaccius denſata phalange, cum dũ eſſe ad uineta præciperent, noui milites contineri ne
quiuerũt, quin diſſolutis ordinibus procurrerent, extenuatóq. agmine hoſtiũ equitibus oc
caſionẽ irrumpendi præberẽt; cui nõ defuit Salernitanus increpitis equitibus, qui aliquã
diu infami ſegnitie ceſſatores neq. equos tanquã feſſos acriter incitare, neq. alacriter pha
langem adoriri uoluerant. Quando (inquit) acceptam dudum ignominiam prælio Cere
ſolæ aliquo forti facinore aboleudam exiſtimabitis? ſi hanc feſsi hoſtis laxatis ordini-
bus raram aciem ex tranſuerſo non inuaditis? Erubuit eques, & extemplò uehementer
equos incitauit; irrumpentéque antè alios Bartholomæo Græco Volaterranæ ſturpis Ba
leoni alæ præfecto, perrupta eſt hoſtilis acies malè cohærens, inuadentéq. demum ex o-
mni parte equitatu, & conſequentibus cohortibus, tota fœdè profligata diſsipatáque eſt;
B eo euentu, ut paucis occiſis, integri fermè omnes caperentur, renouata memoria incruen
tæ patrum noſtrorum militiæ, nam Italus clementer deditis parcebat, ſpolio contentus.
Nec aderant Germani Hiſpaniue, quorum ſæuas manus, cædibus gaudentes, pauci effu-
giſſent. Bina quoque ſorte Sanſeuerini proceres Sommeus atq. Capaccius exules Nea-
politani, qui capitis non dubium diſcrimen adibant, dimiſsi ſunt; quum quiſque miles Va
ſtio & Salernitano ſanguine coniunctos, humaniter potius dimittendos, quam ſeuerè ad
necem teterrimam externo iudicio tradẽdos exiſtimaret. Vnus omnium nobiliſsimi ſan
guinis, & ſummæ ſpei indolis adoleſcens Vlyxes Vrſinus, in acie glande traiectus cecidit.
Ipſe Strozza cum Nicolao Pitiliani filio, Flaminióq. Anguillario in fines ſociorum Gal-
lorum proximos euaſit, ſæpè deteſtatus Teſsii ſegnitiem, non obſcura malignitate con-
C iunctam, qui uti promiſerat, alam equitum è proximo Montisferrati oppido ſibi obuiam
non miſiſſet; eius enim equitum præſidio famáque hoſtes deterreri ſuperaríque potuiſſe
multi prædicabant. Sed Teſsius neque alam ſummittere ſine pedeſtri ſubſidio, neque id
circo è ſuis caſtellis, tanquam paratis ad defectionem, præſidia deducere uolebat. Cæte-
rum rapaci in homine, expilandíſque Montisferrati populis intento, publicum commo-
dum priuati quæſtus meſsis opima ſuperabat, quam aduentu tot Italicarum cohortium
ſteriliorem ſibi obuenturam iudicaret. Nec multo pòſt Strozza, qui in aduerſis inuictos
ſpiritus gerebat, experiri iterum Fortunam inuſitata, ſed fœlici temeritate conſtituit. Cõ
fluentibus enim ad eum ex fuga militibus, conquiſitíſque multis equis, & nemini com-
municato conſilio, quod tutum ſua celeritas faceret, inopinantibus hoſtibus rectà per
D Aemiliam uiam Placentiam eſt regreſſus, quum rubræ crucis inſigne militaribus ſagis
infuiſſet, ut paſsim iter habens, Cæſarianæ alæ ſpeciem præberet. Eo modo accelerans,
nec uſquam conquieſcens, ita obuios quóſque inſolita ora mirantes fefellit, ut mox non
obſcurè à quibuſdam pro hoſte notatus & agnitus uix ſeſquihoræ ſpatio è manibus per-
ſequentium multo ſudore fatiſcentibus equis elaberetur. Is ad Placentiam receptus, mi
lites colligere, ſuóque ſumptu cohortes ſcribere cœpit, uel id conſilium nequaquam pro
bante Anghiano, qui ſolicitus de Gallici belli euentu; quando iam Cæſar & Henricus
terra maríque ex compoſito ualida inferrent arma, nihil ultra tentandum perſpecto
Strozzeanæ expeditionis fœdo exitu iudicaret. Sed Strozza nihilo ſecius pertinaci in-
citatus ſtudio ſubleuandam nouo auſu partium Fortunam ratus, inefficaciáque Gallo-
rum ducum conſilia, nec ea quidem uſquam tempeſtiuè ſatis explicata deſpiciens, col-
E legit copias, inuſitatíſque tramitibus per Liguſtica ſaxa, ad Montoculum Fliſcorum
caſtellum eas perduxit, atque inde commeatu adiutus in Pulciferam ſe dimiſit ual-
lem; eo tutius atque facilius, quòd ſeſe Genuenſes in neutram partem commouerent,
pacatúmque iter tranſeuntibus præbere montanos Ligures iuberent, grauiter id feren-
te Figaroa Cæſaris legato, qui ciuitatem eos, quos Cæſar inimicos duceret, pro hoſti-
bus habituram perſuaſum habebat. Eo enim tempore ſenatus Genuenſis Gallicum no-
men, quod id negotiationibus, & mercaturis ipſorum nauigantium magnopere con-
duceret, amicè colendum eſſe ſtatuebat. Itaque Strozza intra Gallica præſidia ſine
ullo incommodo penetrauit, Albámque Pompeiam adortus eiecto Capinio Man-
tuano, qui urbi præerat, in poteſtatem redegit, amiſſo ibi Matthæo Foroſempro-
niano, quem intempeſtiuo hortatu ſuo uictoriam corrupiſſe ad Scriuiam ſupra docui-

mus. Hiſdem diebus, quibus Strozza conſcribendis cohortibus erat intentus, ut ac- A
ceptum ad Scriuiam detrimentum aliqua ex parte reſarcire conaretur, Ioannes Ve-
ga Hiſpanus ad Vaſtium ab Vrbe peruenit, ut collegæ nomine adminiſtrandis rebus eſſet
adiutor. Is apud Paulum Pontificem Cæſarianæ legationis munere fungebatur, uir effi-
cax, & ſeuerè grauis, & quod reipublicæ intererat, partium maximè ſtudioſus. In conſcri-
bendis enim Italicis cohortibus, quas diximus, conquirendáque pecunia, enixè operam
dederat, ut Vaſtio certa ſpe auxiliorum maturè confirmato Ciſalpinæ Galliæ ſuccurrere
tur. Diſceſſerat demum à Pontifice alienato plane animo, quòd illum à Gallica amicitia
non abhorrere, Cæſaris incommodo atque periculo lætari, eúmque grauibus diuerſi bel
li difficultatibus implicari premíque percupere crederet. Eius aduentus quanquam Va-
ſtio parum gratus, & Salernitano præcipuè grauis non obſcura honoris obtrectatione ui B
deretur, tamen in unum communicatis conſiliis Cæſaris cauſa conſenſerunt; Vega ſeſe
apertiorem & æquiorem præbente quam crediderant. Præferebat enim ingenium mo-
re gentis elatum, & uultum ab Italica comitate prorſus alienum; ſed qui ſuas partes inſpi
ciendis præſidiis & parandis commeatibus diligenter obibat: Neque tamen Strozzam
per Apœninum euadentem impedire, neque per præmiſſas cohortes & equites eum con-
ſequi potuit, quanquam ex Strozzeanis multos dilabi, ducémque deſerere ex itinere coë
giſſet. Conuertit ſe demum Vega ad oppugnandum Anxianum oppidum, quod eo euen
tu expugnatum eſt, ut oppidanos ad unum omnes cum præſidio trucidari ſineret, ſæuas
manus ad eam cædem præbentibus Hiſpanis & Germanis, qui ſeruatos ad Scriuiam ho-
ſtes ab Italis, nequaquam eo die ſanguinariis, ægerrimè ferebāt. Vega quoque eius cruē C
ti facti ſæuitiem inuidioſa ſeueritate cumulauit, quum deditos præfectum præſidii, & ſi-
gniferum cum centurione, nonnulliſque militibus Inſubri nominis, ad ſubgrundia porti-
cus laqueo ſuſpendi iuſſiſſet, quòd aliquanto pertinaciùs & inſolentiùs quam deceret ad-
uerſus Cæſarianos tanta ui oppugnantes propugnaſſent, uictique demum extrema neceſ
ſitate ſeſe ad arbitrium uictoris dedere, quam in ipſo ſuſcepti conatus ueſtigio conſtan-
ter interfici maluiſſent; ſic ut Itali iniquis animis eam Hiſpani noui ducis acerbitatem fer
rent, quando ii qui ſeſe perſeuerantius pugnando cum fidei tum militiæ decus tueri uel-
lent, inhumano prorſus more latronum ſupplicio punirentur, & eo quidem indignantiùs
quòd ipſorum cohortes pòſt diu oppugnatum murum ex ipſo cruento conatu Vega re-
uocaſſet, ut ſuccedentibus Hiſpanis, qui recentes & integri fuiſſent, expugnati oppidi laus, D
ipſáque præda omnis pararetur. Sed Vega ſeuerioris eius facti inclementiam eo nomine
excuſabat, quòd transfugas & exules, apud Gallos ſtipendia facientes, tanquam Cæſaria-
næ ditionis iuſta pœna damnandos iudicaſſet. Ab hoc etiam terrore hoſtibus reſiſtere pa
ratis illato, Vega Andeſanam oppidum ſine uulnere recepit, ob ídq. gratiæ ei actæ ſunt
ingentes à Carolo Sabaudio, quoniam ipſum Vercellis commorantem, propinquos ur-
bi Gallos hoſtes, & perpetuis incurſionibus infeſtos ultus, utroque erepto oppido, in re
liquum tempus non obſcuro metu, & ſumptuoſa cura liberaſſet. Nec multo pòſt his re-
bus geſtis Vega ad ſuum ſuſceptæ legationis munus Romam eſt reuerſus, ipſo Vaſtio di
ſponente præſidia, & Carinianæ obſidionis ſucceſſum, Anghianique motus obſeruante.
Nec multis inde diebus Pyrrhus extrema alimentorum inopia compulſus, honeſta con
ditione Anghiano deditionem fecit, ita annuentibus Germanis pariter & Hiſpanis, quos E
diu ſpe eruptionis ſuſtentatos, in officio continuerat. Ea autem re tranſacta Vaſtius Pyr-
rho uehementiſsimè ſuccenſuit, quaſi falsò ſibi enunciata cibariorum omnium penuria
ſolicitus, & properantius quam neceſsitas periculoſæque prælii aleæ caſus flagitarent,
ſibi opem ferri poſtulaſſet, importuno maximè tempore, cœlóque pluuio, quibus
tantum Cæſarianis partibus incommodum eſſet acceptum. Quadraginta ſiquidem
amplius dies, poſtquam ad Cereſolam fuerat dimicatum, obſidionem tolerarat. Quo
ſpatio citra periculum inediæ conceſſo, maturius & apparatius opem ferre, & cum hoſte
confligere potuiſſe Vaſtium apparebat. Verùm priores difficultates noua plenioris cō-
meatus copia ſuſtulerat, reperta quidem in reconditis abſtruſiſque oppidanorum hor-
reis, ſatagentium & cuncta ſcrutantium militum diligentia; quanquam Vaſtius ex dolo-
re ac-

A re accepti detrimenti ſuccenſus, eam Pyrrhi ſatisfactionem ægrè acciperet, eóque etiam
grauius, qnòd edncta eſſe Cariniano multa iumenta didiciſſet, quibus o ccisis totius abſum
ptæ frugis defectus tolerari potuiſſe crederetur. Cuius rei opinionem præclarè confir-
mabant obſeſſorũ uultus, nequaquam uti ab inuſitatis cibis accidere ſolet, ulla macie, aut
inſolito pallore deformati, quum gregarii etiam milites ora ſaluberrimi coloris præfer-
rent. His uero conditionibus deditio facta eſt, ut Germani in Germaniam continuò redi
rent; Hiſpani extra ueteres Subalpinæ ditionis fines, quò uellent, demigrarent; neque in-
tra quartum menſem Cæſari militarem operam præſtarent. Pyrrhus ipſe ſub fide dimiſ-
ſus, ad Franciſcum regem in Galliam ſtatim proficiſceretur, & ab regia clementia liberta
tem peteret. Bellicus uerò apparatus omnis, qui Cariniani eſſet, Gallis cederet. Eo modo
B Pyrrhus à Gallis Cherium deductus, non multo pòſt ad regem ſe contulit; à quo ſingula
ri humanitate ſuſcipitur; nam Franciſcus uel in hoſte ueræ uirtutis admirator facilè eum
ad liberale ſtipendium inuitauit; abnuentem affecit donis, & ut tranſiret ad Cæſarem po-
teſtatem fecit. Sed præfectus Hiſpanorum, cui cognomen fuit Sanctus Michaël, nequa-
quam ſyncera fide conditionihus ſtare uiſus eſt, quòd nonnulla à Gallis ſibi uiolata fuiſſe
diceret; atque ita conniuente Vaſtio, ſecundo deuectus Pado, ad Brixellum Ateſtinorum
ditionis cohortes expoſuit, expeditiſque torm\u0113tis oppido ita potitus eſt; ut præfectum op
pidi cognomine Bellingambum tormentis excruciaret, & oppidani gratuitò uberioréq.
conuictu Hiſpanos alere coger\u0113tur. Hoc indulſiſſe Vaſtius nõ inuitus credi potuit, quòd
eius oppidi copiis cohortes alendas putaret, atque odium in Cæſarem Hippolyti Ateſti-
C ni Cardinalis ulciſceretur. Is nanque Gallicas profeſſus partes, omnibus rebus Strozzam
adiuuerat. Hiſdem ferme diebus quibus hæc inter Cæſarianos & Gallos in Subalpina re-
gione geſta ſunt, honeſto pióque conſilio rex Franciſcus Barbaruſſam cenſuit dimitten-
dum. Barbarus nanque ſibi ſatagere, undique prædari, neque otium pati ſolitus, quereba-
tur ſe non ſine contumelia ſui nominis retineri; ut pote qui neque Gallo utilis, neque Cæ
ſari hoſti infeſtus foret; & ſibi opportunum ad nauig\u0101dum tempus elabi prædicaret, quo
minus flantibus Eteſiis Byzantium reuerti poſſet; ideóque excludi prorſus reditu, niſi
diſcedere maturaret. Accedebat ad hoc regii promiſsi fides, qua eodem anno ad Soly-
manum ſe rediturum fuerat pollicitus. Ea porro mora Gallis inutili, ſibíque damnoſa e-
marceſcere ignobili otio remiges, hebetari naualem diſciplinam, & ſub alieno cœlo Tur
D cas mortiferis morbis abſumi, conuitioſa uoce dictitabat; addens ſi iuberetur, & rex Cæ-
ſari implacabili ſuo hoſti in Galliam irrumpenti æquo iure nocendum putaret, ſe paratũ
fore, ut expedita & ſtrenua excurſione totius Hiſpaniæ oram ſummis ferro atque igne il
latis detrimentis, à primo Pyrenæi promontorio, ad Gaditanum uſque fretum peruaſta
ret. Id conſilium rex ab inſita ſua pietate prorſus alienum, quanquam amiciſsimè oblatũ
continuò repudiauit. Cur enim Chriſtiani nominis gentes nihil tale meritas, parenteſq.
tantum imperio Cæſaris, immanibus Barbaris delendas cõcederet? Cur in hoc tam atro
ci facto ſui ueruſti cognominis obliuiſceretur? Cur denique uſquè adeo deteſtabilis &
impiæ cladis inuidioſam ſibi, & poſteris memoriam relinqueret? Admonebatur quoque
rex ut prouinciæ incommodis ac oneribus finem imponeret; quòd Barbari lignatum eũ-
tes, non modo conſita uaſtarent; ſed uagos etiam homines inſidiosè corripere, & ad trã-
E ſtra cathenare dicerentur. Itaque in ſupplementum demortuorum Turcarum condona-
uit ei rex Turcici Punicíque nominis ſeruos omnes numero ferme quadringentos, qui
eſſent Gallicis in triremibus ad remum damnati, ipſóque inſtruente omni genere com-
meatus, multáque inſuper munera in ipſum Barbaruſſam congerente, Ottomannica cla
ſsis oram ſoluit; tenuítque rectà curſum à Leroniis inſulis ad Vada Sabatia, qui eſt portus
Sauonæ propinquus. Ibi ab Genuenſi ſenatu multa tela ſerica, multíſque recentibus ciba
riis benignè donatus eſt; indéque exiens profeſſus ſe in Liguria nemini nociturum, ad Il-
uam inſulam contendit. Vbi uero appulſa eſt tota claſsis, Barbaruſſa literas ad Appianum,
eius inſulæ Populinique regulum, in hanc ſententiam perſcripſit. Scio apud te ſeruire ado
leſcentem Turcam, Sinæ præfecti triremium cognom\u0113to Iudæi filium, iampridem Tune
ti captum. Hunc uelim ut amicè reſtituas, quod munus oſtendam mihi fuiſſe gratiſsimum.

Nam hæc noſtra ingens claſsis dum præteruehetur ab omni hoſtili iniuria & maleficio in A
tegra fide temperabit. Quod ſi mihi obſequi hac parua in re grauaberis; ſcito eam cladẽ
in ora ditionis tuæ eſſe expectandam, quæ ab infenſiſsimo hoſte inferri poſsit. Ad eas li-
teras Appianus ita reſpondit, ut diſsimulare metum oſtentans in muri corona armatis
hominibus, & munitioni loci confidere uideretur; diceretque ſe quominus petenti obtẽ-
peraret, prohiberi religione, quòd adoleſcentem Chriſtianis initiatum ſacris ſine piacu-
lo tradi non poſſe ſacerdotes confirmarent. Cæteris autem in rebus cuncta humanitatis
officia tranſeunti præſtiturum, & iuuenem nequaquam ſerui, ſed filii loco ab eius commẽ
datione ſemper habiturum. Addidit etiam munera recentis commeatus, quibus minus
grati reſponſi ſui conditionem leniret. Hæc ubi à legato ſuo renunciata ſunt, Barbaruſſa
uehementer iratus Appiano, quòd cunctantius & perplexius quam ipſe cuperet, reſpon- B
diſſet, occupatis cunctis inſulæ litoribus, ut milites deſcenſiones facerent, & ad prædam
diſcurrerent pronunciauit. In Ilua, quæ Aethalia etiam dicitur, gemini ſunt portus, pro-
currente inter ambos enormi quodam conciſi litoris anfractu, ad latioris iſthmi ſimilitu
dinem, cuius dextra pars in oblongam exporrecta frontem promontorium efficit, iuxta
Magnetis rupes, quod caput Liberum incolæ uocant. Huic introrſus ſubiacet portus,
quantumuis magnæ claſsis capax, ſed Vulturni & Euronoti flatibus expoſitus. Is pro-
pter ſinus hiantis longitudinem, Longonis nomen obtinet. Alter uerò in diuerſa inſulæ
parte, qui olim Argous fuit, & hodie Ferrarius uocatur, uergit ad ſeptentriones, & ad-
uerſam Etruriæ continentem ſpectat, contra Baractum antiquæ Populoniæ portum; Lõ-
gone quidem tutior, atque nobilior, uel ob id, quòd adnneo mollioris pelagi ſinu profun C
diſsima atque optima uel octoginta triremibus ſtatio arctis adeo faucibus includitur, ut
cathena aduerſus omnem impetum præcingi poſsit. Binis quoque editis arcibus latè ma-
ria ſpectantibus, & portum aptiſsimè protegentibus; quas hodie Coſmus Medices oppor
tuno inacceſſæ utrinque rupis ſupercilio impoſuit. Harum alteram ab ipſa radioſi ædifi-
cii figura Stellam, alteram ab excelſa ſtructura Falconem appellauit; ut portus uſum Bar-
baris prædonibus metu imminentium tormentorum eripiat; eo etiam grauiore conſilio,
quòd magnis circunductis operibus peramplam coloniam ad iusti celebriſque empo-
rii nomen condat, maximè ſalubri in loco, piſcoſóque litore, ad quam incolis omnibus cõ
ſpecto hoſte tutiſsimus ſit receptus. Primum omnium Barbari oppidum, Caput liberum
de proximi promontorii nomine uocatum, ea celeritate aggreſsi ſunt, ut oppidanos fer- D
me omnes intercipererent, effuſique undique ad prædam incolas fruſtra in rupes ſentico-
ſas, & nemoroſa loca fugientes, uenantium more conſectarentur; conuerſique inde
ad Vulturaium, excelſum prærupta in caute caſtellum, miſsilibus fruſtra tenta-
runt, latéque munita loca prædati ad claſſem redierunt; qua ſuorum calamitate nunciata
Appianus, ne eius inſulæ, quæ ſibi ferrariæ ſecturæ, multarúmque rerum uberrimum ue-
ctigal præbet, ſupremum excidium lugeret, conſilium mutauit, redditóque adoleſcente pa
cem redemit, non temere iudicans ſe tantæ claſsis uim non eſſe laturum, ſi irati Barbari
impetus eſſet expectandus, quanquam Coſmus integræ cohortis præſidium ſibi præmiſiſ-
ſet, id eum publicæ cauſæ facilè tribuens, tum priuatæ item amicitiæ, quum Saluiata ipſius
matertera in Appiani matrimonio eſſet. Itaque recepto adoleſcente Barbaruſſa ab reli-
quis inſulæ oppidis & maleficiis abſtinens, adoleſcentem, quem Salecus adduxerat, Itali- E
ca inſigni adornatum ueſte, tanquam fortiſsimi uiri, ueteriſque ſodalis ſui filium, paterna
caritate complexus eſt, gratiáſque agens Appiano promiſsi fidem nuſquam ei poſtea iniu
rius impleuit. Hunc adoleſcentem honoris cauſa ſeptem triremibus præfecit, ſic ut po-
ſtea mitteretur tanquam poſtliminio redditus ad patrem Sinam uſque ad Suetiam rubri
maris portum, Memphi urbi propinquiſsmum, qui antiquitus Arſinoës fuit. Ibi enim Si-
nas propter naualis diſciplinæ peritiam, magnúmque uſum in re militari, ædificandæ, ad
ducendæque in Indiam claſsi aduerſus Luſitanos à Solymano fuerat præpoſitus. Verum
ſenex inexpectatam ſingularémque ex recepto filio lætitiam diu ſuſtinere non potuit, quũ
præ gaudio ſupremum animæ deliquium incurriſſet. Erat Sinas, ut ſæpe alibi diximus, ipſi
Hariadeno opinione uirtutis ferè par, & ætate æqualis; prudentia uerò æquitatéque iudi

eii facilè

A cii facilè ſuperior, uel ipſo captiuorum teſtimonio, qui eum Barbaruſſa, uti ſæpe iracun-
do atque acerbiſsimo, mitiorem dominum experti fuiſſent. Interim Coſmus per Græcũ
ſpeculatorem, quem opimo ſtipendio in ipſa Barbaruſſæ naue prætoria diu aluerat, de
profectione, arcaniſque etiam Barbari conſiliis certior factus, ſicuti Etruriæ principem de
ceret, frequentibus literis Senenſes admonebat de aduentu Turcarum claſsis, hortabatúr
que ut quam maxima poſſent præſidia per oram ipſorum ditionis accuratè diſponerent,
ne aliquod repentino Barbarorum impetu detrimentum acciperetur; quòd Barbaruſſam
inhiare Etruſcæ oræ portubus, & tutam ſibi ſtationem in Italia parare uelle didiciſſet, Gal
lorum maximè hortatu, impulſúque etiam Leonis Strozzæ, quem rex Franciſcus cum
aliquot triremibus Barbaruſſæ comitem dederat, unà iturum cum munere legationis ad
B Solymanum. Propterea ad auertendam communem immanium hoſtium perniciem,
quas ipſe haberet paratas peditum atque equitum copias illis offerebat; ſi eas intra fines
reciperent, ut eius oræ litoribus, atque hoſti quum expediret eſſent propinquiores. Coſ-
mus nanque communicatis cum Stephano Columna conſiltis (hunc enim Etruſcis omni
bus copiis præfecerat) in ſpem ueniebat Turcas, ſi deſcenſiones facerent, ſubito atque inex
pectato impetu facilè repelli ad naues, inſigníque illata clade perturbatos, in mare detru
di poſſe, quoniam tormenta triremium nulli uſui futura uiderentur, quæ niſi pari cum
periculo in permixtos expediri diſplodíque nequirent. Sed Senenſes nuſquã ſibi tempeſti
uè conſulentes, uti homines natura ſuſpicaces, uerique & antiqui Florentini nominis ho
ſtes, ea tota conſilia atque præſidia repudiarunt, quòd finitimorum ualida arma intra fi-
C nes recipere minus tutum putarent, ſtultáque ratione propriis uiribus Barbaro reſiſti poſ
ſe confiderent. At Barbaruſſa Ilua excedens, Telamonémque delatus, expoſitis illico tor-
mentis oppidum adoritur, iuxtáque arcem qua murus erat debilior, magna pinnarum
ſtrage edita ingreſſum ſibi parat, quo periculo territi qui exiguo præſidio præerant Hiero
nymus & Ambroſius cum Verdone centurione perforato muro ad aduerſam oppidi par
tem effugere conantes, a Turcarum circunfuſorum corona capiuntur; oppidúmque ita
diripitur, ut Barbaruſſa in domum Bartholomæi Telamonii igne deſæuiret; ſepulchrúm
que eius paulo antè defuncti, uiolatis oſsibus diſiiceret; quòd is ſuperioribus annis Pon-
tificiarum præfectus triremium prædabundus ad Lesbum inſulam uſque prouectus,
Mityleneum agrum, paternáſque Barbaruſſæ poſſeſsiones euaſtaſſet. Eadem ui celerita-
D téque Barbari introrſus à litore octomillibus paſſuum diſtans Monteanum oppidum no-
ctu peruenere, Monteanenſéſque ad unum fere omnes miſerabili captura oppreſſere, ſic
ut pauci tantum aratores & agricolæ qui in opus exierant ſeruarentur. His nunciis territi
Senenſes, quum Barbaruſſam ad Portus Herculis, oppidum imperitè inualidéque muni-
tum, contendere ſerò prouiderent, Ioannem Lunam urbis præfectum cum manu Hiſpa-
norum, & tumultuariis ciuium cohortibus, ad mare deſcendere iuſſerunt, & quòd hæc
præſidia infirmiora quam periculum flagitaret fore perſpicerent, ad Coſmum tandem
confugere coacti ſunt, atque ita Ambroſius Nucius legatus, mutatis ad celeritatem equis,
ad Coſmum contendit, poſtulauítque ut rem Senenſem in ſummum adductam periculũ,
& prope oppreſſam, celeri ope præbita ſubleuaret. Coſmus etſi eos indignos putaret au-
xiliis, qui nuper ſecus ac oportuiſſet, tanquam ſuſpecta repudiaſſent; tamen ne reipublicæ,
E quæ religionem & Cæſaris commodum ſimul reſpiceret, deeſſet; ad dignitatem Etruſci
nominis, obliuiſcendum ſubagreſtis contumeliæ, & opem maturè ferendam cenſuit; ſic
ut ſtatim Stephanus Columna cohortes deduceret, & feſtinandi cauſa Cepinius Vitel-
lius cum duabus turmis equitum, & expeditis ſclopettariorum cohortibus præmittere-
tur. Sed interim Barbari ſingulari uſi diligentia atque incredibili artificio eductis in præ-
altam rupem tormentis ſuppoſitam arcem ipſúmque oppidum tanta ui diuerberarunt, ut
Carolus Manutius Senenſis, & Coranza Hiſpanus inuſitato ſummæ cladis periculo terri-
ti, cum præſidio in ſeruitutem ſe dederent; oppidum incenderetur à Barbaris, & Chiſia-
næ magnificentiſsimæ domus delitiæ uaſtarentur. Chiſius enim Senenſium uir elegan-
tiſsimus, qui ſummæ opulentiæ erat publicanus, hoc oppidum operoſis ædificiis exorna-
rat. Fumante autem oppido Luna ſerus aduenit, & quum amiſſo deflagrantíque oppido

opem ferre non poſſet, in oppidum Orbatellum, quod in palude media ſitum eſt, ſe intu A
lit. Is locus admonet, antiquis parum celebratus, ut eius regionis faciem breui deſcri-
ptione legentibus oſtendam. In medio ferè totius Etruſci litoris ſpatiu à Tiberi ad Ma-
cram nullum omnino maius atque porrectius promontorium uiſitur ipſo Herculeo,
quod hodie Argentarium uocant. Id præciſis undique cautium lateribus ita exurgit, ut
tanquam naturæ circino circunductus ſeſe reflectat introrſus in geminos ſinus, qui ceruı
ci extentæ, qua continenti iungitur, aptiſsimè cohærent, & humani capitis affixi trunco,
corporis figuram exprimunt, non ſecus ac Peloponneſus Corynthiacu iſthmo Achaiæ
connexus cernitur. In his cauis ſinibus utrinque ad continentis humeros pateſcunt ge-
mini portus; ad ortum quidem ſolis qui Herculis uocatur; ad occaſum uero Stephanius,
ab antiqua æde ſancti Stephani ſic uocatus. In ſummo autem promontorio, planities læ- B
tiſsimi proſpectus, purgatiſsimíque aëris fontibus ſcatens, olea & palmis, lauro & myr-
to counestita, in ſpatium centum fermè ſtadiorum expanditur, condendæ prorſus ma-
gnæ & perbeatæ urbis ſedem oſtendens, ſi regibus noſtri ſæculi ineſſet laudis amor &
extendendæ famæ ſtudium, uti olim id in Græcis atque Romanis, Gallisque Trāſalpinis
uiguiſſe perſpicimus. Quando duo tutiſsimi portus, ad omnes mercaturæ inuectiones
fructuúmque exportationes commodiſsimi, & ager intus frumentarius, & uberrimæ a-
lendo pecori paſtiones, ſyluæque cæduæ, & uitiferi colles urbi nondum conceptæ, neq;
unquam fortaſſe naſcituræ, rerum omnium copiam, & non dubiam toto anni tempore
fertilitatem repromittant; & ſupra hæc benigno naturæ munere argentariis fodinis di-
teſcere poſsit, quum etiam in tergo piſcoſiſsimo lacu inter utrūque portum ditetur. In C
hoc lacu, qui à quibuſdam olim Prilinus fuiſſe putatur, ſitum eſt media in inſula oppidū
Orbatellum anguſto pōte continenti iunctum, contra omnem prædonum & hoſtium
uim munitiſsimum. In id, ut diximus, Luna cum præſidio ſe contulerat, Barbaruſſáque in
uaſurus credebatur, quum ab expugnatione oppidi Portus Herculis nihil eius peritiæ &
uiolētiæ imperuiū fore conſtaret. Iā enim cæſa materia parabat rates, quibus maiora tor
mēta oppido admouerētur. Qua re animaduerſa tantus Lunæ præſidióq. inceſsit timor,
ut uno cōſenſu, deſperata defenſione, inde perfugere cogitarēt, & nemo uel Senenſium ci
uiū, quibus imperare poterat ex ſenatus authoritate Fātucius Senēſis, cōſiſtere auderet.
Sed hūc terribilē metū opportunè ſuſtulerūt aduētantes Coſmianæ copiæ, præeunte Vi
tellio qui intrauit oppidū, móxq. uti erat uir impiger, in hoſtes in litus expoſitos cū ipſo D
Luna erupit ſic ut productis equitibus & ſclopettariis hoſtes præſertimq. Strozzeanos,
qui audacius in litus exierant, in mare propelleret, & qui ſcaphatim accedebant Turcas
deſcenſione prohiberet. Quamobrem Barbaruſſa quòd ſibi ab armato equitatu, quem
turmatim augeri conſpiciebat, militaribúſque cohortibus quæ ſub ſignis in conſpectum
ſe dabant, non temere cauendū exiſtimaret, & capta iam paſsim multa præda ſatis in Etru
ria profeciſſet, ad Igilium ſe conuertit. Hæc Inſula ſuauiſsimo uino celebris duodecim
milliaribus à portu diſtat. Itaque extemplò facta deſcenſione, ac expugnato tormētis op
pidu, magnum numerum omnis ſexus & ætatis mortalium in ſeruitutem abduxit. Huc
ſubito, ac prope inexpectato Barbarorum diſceſſu Orbatellani non præſenti tantum ti-
more, ſed grauioris etiam futuri incommodi ſuſpicione liberati ſunt; quòd Barbarus ſuo-
pte ingenio peracutus, edoctúſque impiè à noſtris hominibus, uti quibuſdam rerum peri- E
tis facilè auſurus credebatur, ibi ſedem minimè figendam iudicaſſet. Cur autem rei aggre
diendæ perficiendæque occaſionem omiſerit, has fuiſſe cauſas reperiebamus, quoniam By
zantium eadem æſtate omnino redeundum eſſe ſtatuiſſet; ideóque iuſto maiorem morā
nuſquam trahendam, ne in dubias incerti autumni tempeſtates incideret, quibus ſuperio
ribus annis, uel nondum adulto autumno bis naufragium, ſemel ad Acroceraunios Chi-
meræ ſcopulos, iterum in Propontide ad Cherroneſum, quam Marmora uocant, multis
amiſsis triremibus feciſſe meminerat. Neque tum ſibi ſatis paratos Gallos, ut oppidum
Portus Herculis inſtaurare, muniréque, & firmo demum præſidio teneri poſſe provide-
ret; quanquam occultiore quodam grauioréque conſilio, una temporis exiguitate ſe ex-
cludi & deterreri fateretur. Vir enim immenſæ prudentiæ, ac imperii gloriæque auidus,

A cogitarat(ſicuti didicimus)ab ipſo Stephanio portu foſſam ad altitudinem commeantiũ
triremium,perpetuo ſeruorum labore perducere ad proximam Orbatelli paludem,quã
inde non plus quam ad ſagittæ iactum abeſſe iam pridem nouerat,ſcilicet,ut ibi capaciſ-
ſimum & aptiſsimum tantæ claſsi portum efficeret, ad infeſtanda maria, inuadendúmq.
totius Italiæ imperium, ad quod non obſcurè Solymanum aſpirare didiciſſet. Quando-
quidem nullis ſe inde uiribus,uti gnarus noſtræ infirmitatis atque diſcordiæ depelli poſſe
confideret. Quum prætermeheretur Linarium promontorium olim Pyrgorum, quod ſu-
pra Centumcellas eminet,eam urbem inuadere,atque incendere uelle comminatus eſt,
ex eadem cauſa qua Telamonem deleuiſſet. Sed deprecante Leone Strozza ne tanta in-
de Franciſco regi inuidia conflaretur,uix impotenti iracundiæ obſiſtens,ab iniuria tem
B perauit; indéque directo curſu in Aenariam delatus odii ſui ad Niceam in Alfonſum
Daualum concepti,omnem acerbitatem effudit,quum nocturna deſcenſione facta,un-
dique inſulam complexus,omnes propè incolas,nequicquam in altiſsima Abocœti mon
tis culmina euadentes intercepiſſet;tréſque præcipuos eius inſulæ pagos,Forinum,Pan
ſam & Varranium euaſtaſſet. Ipſum uero oppidum Pithacuſas,Dauali ſedem, abrupto
in colle diſiunctóque à mari poſitum,quum tormentis egregiè eſſet permunitum,aggre-
di non potuit. Exinde abradens Prochitam illato minore detrimento,quod incolæ demi
grantes magna ex parte Pythecuſas confugiſſent, in Puteolanum ſeſe intulit ſinum,eo
ordine ut claſsis à Miſeno ad Auernum toto Baiano litore extenderetur, tutáque eſſet à
tormentis eius excelſæ arcis,quæ eſt ad Baulos antiquis Hortenſii oratoris delitiis nobi-
C les. Tum uerò Salecum cum parte claſsis in aduerſum litus tranſire,& tormentis à mari
Puteolana mœnia ferire iuſsit, ut ſi quid de expugnatione effici poſſet,explorata urbis
munitione tentaret. Magnus inceſſerat Puteolanis timor, quòd nullo militari præſidio
confirmarentur,conſciique eſſent ipſorum inopiæ,nec eis in triduum molita frumenta
ſufficerent. Accidit etiam importunè ad terrorem augendum, quod Hiſpanus Saiaue-
dra uir militaris,dum in muri corona diſcurreret, tormento fuiſſet abreptus; ſicut Pu-
teolani ingenti periculo eſſent circumuenti. Sed prorex ipſe Neapoli Petrus Toletanus
cognito Turcarum aduentu,nullam ſibi moram attulit, quin Neapolitanos circuendo
ſingulas tribus ad capienda arma ſplendidiſsimis adhortationibus excitaret;ſtatímque ni
hil recuſantes,& pro patriæ dignitate ſalutéque armatos ad opem ferendam Puteolos ad
D duceret. Fuere cum eo amplius mille galeati equites,& ſecundum eos tumultuaria ſtre-
nuorum peditum manus, quorum multitudinem deſcendentem è collibus conſpicatus
Barbaruſſa,deſcenſiones militum ſuorum inhibuit; ſegniúſque iam Puteolanos oppu-
gnantem Salecum reuocauit: ne ſi ut acrius murum feriret tormenta maiora in litus ex
ponere,& militum uim admouere cogeretur;inermes turbæ naualis cohortes,tot arma
tis equitibus proculcandas obiiceret; quod erat prorſus alienum à conſilio; utpote qui
improuiſis tantum,& tutis ſibi expeditionibus obuia tentare,nec expoſito milite uſquã
cum armato hoſte congredi ſtatuiſſet. Atque ita Barbarus uno tantum Hiſpano equite
cataphracto,iuxta proregis hortos intercepto, quòd ille audacius procurriſſet,oram ſo-
luit,ſub Capreis curſum dirigens,quum in tergo Ioannes Auria cum roſtratis uigintiqua
tuor è Pauonis portu, Euripóque Niſitæ inſulæ proſiliens, nouiſsimi agminis hoſtium
E nauigia,tormentis procul impeteret. Superato autem Athenæo promontorio,quod nau
tæ Campanellam uocant,ea mente in læuam deflexit,ut urbem Salernum inuaderet. Ve
rum oborta tempeſtas,eam ab amœniſsimo litore perniciẽ auertit; eo euentu ut diſiecta
claſsis inualeſcẽtis Cori flatibus ultra Palinurum raperetur; Brutiiſq. litoribus,& Carrea
to præſertim oppido,luctuoſa inferret detrimenta. E Brutiis demũ multa onuſtus præda
profectus Liparas quadraginta maiora tormẽta expoſuit; eiuſq. inſulæ urbem uſq. adeo
pertinaci atq. terribili oppugnatione cõcuſsit;ut Nicolai primarii ciuis meticuloſi homi
nis opera deditionẽ exprimeret;ipſóq. uno tantũ Nicolao cõſeruato;cæteros omnes Lipa
ritas cõprehenſos in ſeruitutẽ abduceret,qui ſeptem milliũ humanorũ capitum ſummã
impleuere. Hæc clades euerſo oppido lõgè omniũ miſerrima uideri potuit,quũ nefarius
ciuis,uitã & libertatem ſuã publicæ ſaluti turpiſsimè prætuliſſet. Tantã autem omnis ge

neris mortalium prædam,qui in claſſe erant fuiſſe retulerunt, ut in toto curſu ad Byzan- A
tium directæ nauigationis,plura captiuorum enecta fame,ſiti, mœroréque corpora, uti
erant in infimis carinis inter naturæ ſordes anguſtiſsimè conſtipata, omnibus prope ho-
ris in mare proiicerentur; execrantibus cunctis immites Galliæ regis & Cæſaris animos,
ideo ſtudentes ueteribus odiis,ut ſubditæ ipſorum imperio gentes nihil tale meritæ ple-
cterentur;quandoquidem ex ſua effræni obſtinatáque libidine, à communi abhorrentes
concordia tantis calamitatibus graui cum infamia cauſam præbere dicerentur. Hunc an
num tot diuerſis clarum bellis ſubſequutus eſt quadrageſimus quartus ſupra quingente-
ſimum atque milleſimum à partu uirginis,pòſt grauiſsimum bellum inexpectata pace ual
de inſignis;quanquam ea uti maximè exoptata,non ita firmis exæquatiſque legibus con-
ſtituta eſſet,ut diu ſtatura crederetur;ut pote quam neceſsitate potius,quam ſyncera re- B
gum uoluntate expreſſam hi mortales iudicarent,qui rerum periti, gnarique conſiliorum
& ſenſuum Cæſaris atque Franciſci regis nunquam fore ſtabilem arbitrarentur,niſi utri-
que eorum aliquid ſeuera tranſactione demeretur,quod ab ambobus non planè concilia
tis ſponte præſtari non poſſe intelligerent. Cæſar ſiquidem & Henricus Britanniæ rex,
antiquis atque recentibus incitati odiis,aduerſus Franciſcum ita conſpirarant, ut conſo-
ciatis uiribus uno tempore diuerſas Galliæ regiones irrupturi, exuturíque procul dubio
eum magnæ partis Galliæ regno putarentur;nam imperitè prórſus & ſegniter ſuperiore
anno ad Landreſium bellatum fuiſſe meminerant, exiſtimabátque Ceſar Franciſcum è
manibus ſibi elapſum,quum ille contempto ingenti conſerendæ pugnæ periculo,pòſt ſo
lutam Landreſii obſidionem,tumultuoſo quodam receptus genere,congreſſum dimica- C
turi atque inſequentis hoſtis non temere deuitans, & obſcuræ noctis tenebris utens,in
pacatam Galliæ regionem abſceſsiſſet. Tum uerò apparebat Gallos nequaquam tantas
habituros copias,ut in diuerſam regionem utrique diſiunctim irrumpenti iuſto cum ex-
ercitu obſiſtere poſſent;quum hinc Cæſar totius Germaniæ atq. Hiſpaniæ robora cũ bo-
na ſpe uictoriæ in aciem eſſet producturus;inde uerò Britanni olim maximæ partis Gal-
liæ imperio potiti,qui omnibus fere præliis ſuperiores ingentes Gallorum aliquot exer
citus eorum etiam rege capto, proſtrauiſſent, uulgo Gallis eſſent formidabiles; quippe
qui ipſam Pariſiorum Luteriam,ubi arcem,glorioſum uictoriæ ſuæ monumentum,reli-
quiſſent,repertiuri dicerentur. Eo autem Henricus cæteris regibus, qui unquam bellum
Galliæ intuliſſent,grauior atque ualidior Gallos inuaſurus uideri poterat,quoniam ſub- D
lato Scotiæ rege,qui Galliæ regibus antiquo iure fœderatus eſſe conſueſſet, nulla omni-
no ſpes eſſet inferẽdi belli Britannicis finibus,quòminus audacter Angli in Galliam traii
cerẽt,domeſtico metu atque periculo retineri poſſent; quandoquidem Scotici regni hæ-
reditas ad uagientem in cunis puellam perueniſſet, nec ullus ei certus adhuc adeſſet pri-
marius tutor,cuius authoritas eſſet tanta, ut ad ſumenda arma,triferendúmque ultro An
gliæ bellum ualitura putaretur:uiolatis præſertim induciis,quas non temere Scoti in uni-
uerſum recenti atque funeſto Iacobi regis exemplo admoniti, religioſè obſeruandas du-
cebant. Terrebat autem Gallos non mediocriter Anglus,auri potens,bellicoſus, & acer,
præter opinionem multorum Cæſari conciliatus,fœderéque coniunctus. Qua in re Pau
lus Pontifex Cæſarem,aliquanto iniquius quam Chriſtiana pietas flagitaret, & Pontificia
maieſtas requirere uideretur, Anglo adhæſiſſe in contumeliam ſuam aſsiduè prædica- E
bat;quòd ille hæreſeos notatus,uti ſacrorum expilator & euerſor, & ſuper hæc in inſon-
tes probitatéque conſpicuos crudeli ſæuitia infamis,ob idque in gratiam ipſius Cæſaris à
Clemente damnatus, ab authoritate Romani pontificis diſceſsiſſet. Ita ut Cæſar cum pro
miſsi ſui tum religionis obliuiſci,quam concepto in Gallum odio non ſatiſfacere maluiſ-
ſe uideretur;prædicarétque ſe æquiſsimo iure contra Gallum arma cœpiſſe;quòd ille ac-
citis Turcarum claſsibus Europæ litora peruaſtanda obiiceret;qua noxa omne ſcelus im
plere & ſuperare à piis hominibus credi poſſet. Cæſar è tota fere Germania legiones
quatuor lectiſsimarum cohortium conſcripſerat. In his plurimum eminebant duces, qui
paulo antè hoſtes fuerant, Martinus Roſſenius Flandrico bello clarus, & Guilelmus ipſe
Furſtembergus,qui multos annos Gallica ſtipendia meruerat,indéque maximè diues fa
ctus,

A ctus,ſed propter auaritiam,malignitatémque impii & ualde rapacis ingenii, creſcente undique in eum odio, Galliæ finibus exactus, Cæſari ſeſe applicarat, & ſecundum hunc Cõradus Hexius Italicis bellis illuſtris; Mauritius quoque Saxo nobiliſsimæ ſtirpis,cuius Peſtano bello ſpectatam uirtutem fuiſſe meminimus,armatorum equitum ingentem alã adduxerat,alterámque ei parem uirtute, & numero Albertus Brandeburgus. Reliqui equites erant partim Belgæ, partim Menapii,& Burgundiones,qui uariis præfectis paren tes,unum præ cæteris Maximilianum Burram,ſingularis animi regulum, obſeruabant. Veteres autem equites,Italicis & Gallicis exerciiati bellis, ſub præfectura erant Franciſci Ateſtini Ferrarienſis,qui ſuperiore anno ad Guiſam captus,non multo pòſt à Franciſco rege in gratiam Hippolyti fratris Ferrarienſis Cardinalis humaniter fuerat dimiſ-
B ſus. Reliquæ copiæ Hiſpanicis cohortibus conſtabant,quæ ſeptem millium peditum numerum implere dicebantur. In his duo primores duces, reliquos omnes authoritate nominis anteibant, Aluarus ipſe Sandeus,diſciplinæ militaris corrector acerrimus,tam bello militiæque probatus,quam Hiſpano militi propter ſæuam in exigenda pœna acerbitatem odioſus;ſecundum eum manebat egregiæ uirtutis fama penes Aloiſium Peretium,& Alfonſum Viueſium. Eo bello Cæſar Italico pedeſtri ſubſidio incommodè caruit, quòd ſuperiore anno Italici,quia ſtipẽdiis ægrè ſibi perſolutis, nequaquam honeſtè atque amã ter habiti fuiſſent,ueluti indignantes ipſorum Romani ducis inclementiam,& ſubagreſtes erga ſe contumelias,ad Gallica,Britannicáque ſtipendia, tanquam uberiora certioráque,ſe contulerant. Nam tum apud regem gratia maximè ualebant, qui Italicis obni-
C xè ſtuderent, Petrus Strozza Florentinus,qui ualidam Etruſcorum & ciuium ſuorum manum circum ſe habebat,& Petrus Maria Roſcius ſancti Secundi comes, apud quem ex omni Italiæ factioſa regione Gallici nominis ſtudioſi milites facilè coibant. Penes hos fortiſsimo cuique notóque militi ad liberale ſtipendium erat locus; ut pote qui non in lucro interuerſis militum ſtipendiis, ſed in laude & gloria uerum militiæ fructum reponerent. Cæſar quoque ad ſuas lectiſsimi generis copias maiorem quam unquam antea tormentorum apparatum adiunxerat. Antè omnia autem quæ ſui iuris antea fuiſſent manu repetenda iudicans,ad Lucemburgum,uti ferunt urbem olim Leucorum, rectà duxit. Eam Galli paulo antè Aureliani uirtute in poteſtatem redactam,magnis operibus additis,peregregiè munierant;& quum aliquanto pòſt à Cæſarianis oppugnaretur, ita per Sergianũ
D Caracciolum Melphitanum regulum, quem rex conchiliato torque nobilitatis atque uirtutis cauſa donauerat,omnium rerum copiis,ui facta, fœliciter illatis opportunè ſeruauerant,ut in ea ſupra ſeptuaginta mediocris maioríſque generis ænea tormenta relinquerent. Sed non ſatis magnum aut ualidum armatorum præſidium, quod mœnia tueretur, ibi reſtitit,neque tantum penuarii commeatus in urbe reconditum ab initio fuerat, ut obſidio diu ſuſtineri poſſet. Atque ita uſu euenit,ut Cæſar celeritate uſus,omnem hoſtiũ diligentiam præueniret,& inopia potius rerum premendos,quã tormentis adactis uera ui ſubigẽdos eſſe ſtatueret. Præerat præſidio uir nequaquã animo fortis, ideóq. aliquãto uitæ ſalutíſq. cupidior, quã egregiæ laudis. Is itaq. per ſeſquimenſem, quo ſpatio annona ei egregiè ſuffecit, incorruptus eſt, ſed mox adeo ignobilẽ fecit deditionẽ,ut territus amplitudine caſtrorũ hoſtiliũ,& deſperatis auxiliis,tormenta Cæſari,atq. arma cõcederet.
E Lucẽburgo per Gõzagã in poteſtatẽ redacto,Cæſar qui in Mediomatricibus ſubſtiterat, Arduẽnæ ſyluæ finibus egreſſus, & Moſa flumine ſuperato, ad oppidũ Comerſiũ rectà duxit,prolatóq. toto tormẽtorũ apparatu & cõſtitutis uineis,grauẽ Gallorũ oculis uti mox oppugnaturi ſpeciem præbuit;quo terrore adducti qui erãt in præſidio quatridui ſpatio deditionem fecerunt. His duobus oppidis fœdè amiſsis, magnus illico Gallis omnibus inceſsit timor,ob id præſertim quòd Cæſar ipſorũ opinione celerius coactis copiis,& confectis itineribus in Galliã perrupiſſet. Putabãt enim Cæſarianos omnem adipiſcendi commeatus ſpem & facultatem in eius præſentis & nõdũ maturæ aut deſectæ ſegetis eſſe poſituros. Sed Cæſar omni ſuperioris anni frumento diligentiſsimè conquiſito, non nouo, ſed uetere commeatu, ideo ſibi utendum cenſuerat, ut imparatos hoſtes,nec adhuc collectis aut reconditis frugibus perturbatos adoriretur. Quo admiſſo conſilio apparebat

etiam regem aliquanto tardius quam uſus imminentis belli poſceret, Heluetia- A
rum legionum auxilia accerſenda curauiſſe, quandoquidem penè improuiſus Cæſar
Lucemburgum occupaſſet, & Galliæ fines terribili expeditóque exercitu prius intraſſet,
quàm Heluetii, in quorum auxilio præſentique manu regni conſtaret ſalus, nondum ere
ctis uexillis, ad profectionem parati dicerentur; admirantibus pleriſque tanta in re uel ip
ſius regis incuriam, uel quæſtorum ſegnitiem, qui cunctãtiùs pecuniam in eius gentis ſti
pendia depromendam exiſtimaſſent; quæ una res non mediocre incommodum & dede
cus Gallico nomini poſtea paraſſe uiſa eſt. Gonzaga Comerſio potitus, inde properè di-
ſcedens, ad Ligninium caſtra poſuit. Id oppidum ſatis frequens, ueteréque arce munitum
rex omnino defendendum eſſe cenſuerat, quòd Briennium & Roſsinium, è Lucembur-
ga familia regulos, quorum ditionis erat oppidum, nouis auxiliis confirmaſſet; eò ſcilicet B
intromiſsis duabus Etruſcis cohortibus, & totidem Gallicis, duce Sceneio Tintauilla iu-
uene impigro. Gonzaga nihil ſpatii hoſtibus dandum ratus, Ioanne Iacobo Medice, qui
tormentario negotio præerat, appoſitè atque celeriter adminiſtrante, à quatuor partibus
tormenta mœnibus admouit. Is autem erat oppidi ſitus, ut duobus aduerſis utrinque col-
libus ſubiectum, tanquam media in ualle facillimè cum grauiſsimo etiam interiorum
ædificiorum detrimento uerberaretur, & à planioribus item locis directus murus tanto
impetu quateretur, ut ingenti ruina edita, peramplus aditus non pediti modo, ſed equiti
ad irrumpendum paratus eſſet, nequicquam laborantibus Gallis, qui nouos aggeres in-
trorſus erigere contendebant; Nam tanta erat uis incidentium undique pilarum, ut ne-
mo in munitione conſiſtere auderet, quum magna ipſorum pars, tormentis diſcerpta pe C
riiſſet, aut debilitata uulneribus tueri locum nequiret. Quibus rerum difficultatibus Galli
duces facilè perterriti, uti ex mutuo ſuſurro deprehẽdi potuit, de deditione cogitare cœ-
perunt, ob ídque feſtinantiùs, quòd Hiſpanos iam ad irrumpendum paratos in acie con-
ſpicerent, quorum uim & multitudinem multis de cauſis ſe nequaquam laturos eſſe fate-
bantur; quanquam aliqui non deeſſent animo firmiore, qui indecorum cunctis, ipsíque
præſertim regi maximè detrimentoſum fore teſtarentur cum hoſte paciſci priuſquã eius
uirtutis atque audaciæ periculum facerent. Cuius ſententiæ princeps erat Petrus Paulus
Toſingus, nobilis exul Florentinus, quanquam ei contradiceretur à Vincentio Taddeo
collega, qui quanquam egregiè ſtrenuus, in ſententiam regulorum, nihil ex uano hoſtis
uim formidantium inclinabat. Illi nanque maleſana periculoſáque in reſiſtendo conſtã- D
tia publicam omnium ſalutem, ſuique patrimonii oppidum in ſummæ calamitatis diſcri
men adducere nolebant. Itaque Roſsinius per auerſam portulam ad colloquium Gonza
gam ſub fide uocauit, demiſſéque ſe uictos confeſſus, & accuratis precibus molliores con
ditiones à uictore impetrare contendens, ſeuero & duriore quam putarat in ea re Gonza
ga reperto, eo modo deditionem fecit, ut cuncta præter omnium uitam, uictoris arbitrio
concederet. Nec mora Gonzaga cum familiarium militum caterua in oppidi poſſeſsio-
nem manu ductus Briennium ipſum atque Roſsinium, ipſúmque Sceneium iure belli ca-
ptiuos fecit, & ad exprimendam grauiorem redemptionem, in caſtella Cæſarianæ ditio-
nis ſeparatim cuſtodiendos miſit. Ea inexpectata fœdáque prorſus trium inſignium op-
pidorum deditione Franciſcus magnopere perturbatus, intentiore cura, quæ ad ſuſtinen
dum bellum opportuna uidebantur, parare cœpit; ita ut nobiles quoſque è ſingulis pro- E
pe regni oppidis equites euocaret, & per eos extraordinaria uſus opera, remotiùs conue-
hi frumenta, & quæ nondum in agris deſecta eſſent comburi, & proprios hoſtium com-
meatus obſeſsis itineribus intercipi iuberet. Quibus curandis muneribus intentum, & in
cautè ſeſe offerentem Surionium è Borbonia familia domui regiæ propinquum Cæſa-
riani equites interceperunt. Re fœliciter ad Ligninium per Gonzagam geſta, Cæſar ſin-
gulari affectus lætitia, quòd nuſquam Galli in aciem prodirent, & negligentiſsimè ſingula
oppida, per quæ tranſire hoſtes oporteret, permuniſſe uidebantur, caſtra promoueri iuſ-
ſit ad proximum oppidum ſatis munitum atque opulentum, à templo ſancti Deſiderii à
Gallis Sandeſirium appellatum. Id in ſatis magna, purgatáque planitie ſitum, à ſepten-
trionibus mediocri interiecto ſpatio Matrona amne permunitur, reliquis partibus circũ

datur

A datur denſiſsimis ſyluis; murum autem habet nouis operibus auctum. Ibi nanque Hiero
nymus Marinus, Bononienſis architectus, opportuno in loco mœnium propugnacula fe
neſtratis lateribus accuratè perfecerat, nouáſque quotidie munitiones inſtituebat. Præ-
erat præſidio uir Gallus, ſingulari uigilantia, fortitudinéque animi, nomine Landa, quem
ſuperiore anno cum inſigni gloria apud Landreſium binas uno tempore Cæſarianorũ
& Britannorum oppugnationes pertuliſſe memorauimus. Ea autem uis oppugnantium
fuit, ut à meridie ſubuecta tormenta à ſpatio trecentorum paſſuum incredibilem proci-
dentium mœnium ruinam ederent, & duo turrita propugnacula ab utroque mœnium
angulo aſsiduè colubrinis terebrata quaſſatáque proſternerent; ſic ut priuſquã à Gallis in
terior agger tutò erigi poſſet, illac Hiſpani non omnino incommodè in oppidum per-
B rumpere ſe poſſe dictitarent. Sed ea militum alacritas ducibus inanis & periculi plena
uidebatur, quoniam tametſi oppidi in plano ſiti murus tormentis abraſus erat, & ſolo
penè æquatus, frequentior tamen ædificiorum pars in mollem tumulum, qui in medio
oppidi paululum aſſurgebat, ita erat ſubducta, ut inuaſuris denũm ferè pedũ ſcalis opus
eſſe perſpicerent, priuſquam ad paratos in ſtatione Gallos conferendis manibus perue-
niri poſſet. Hoc impedimento deterriti Cæſariani duces, in labro foſſæ quadratum &
ſolidum aggerem, turris inſtar, è ceſpite glebáque erigere cœperunt, in cuius ſuperio-
re platea aliquot maioris generis tormenta educenda conſtituendáque cenſebant: ut
his ſuperante altitudine hoſtes depreſſiore in loco conſiſtentes uerberarent. Id uerò
opus quum ab hoſtibus inchoari Galli duces animaduertiſſent, præmonente demon-
C ſtrantéque Marino, parem ex aduerſo munitionem ædificare cœperunt, tanto animo,
tantáque induſtria frequentiſsimis tormentis propugnantes, ut multa quotidie hoſtibus
detrimenta inferrent, nec ullam perterriti animi, aut demiſſæ ſpei ſignificationem da-
rent. Accidit autem idibus Iulus, ut Renatus Aurantius regulus, qui Belgicum addu-
xerat peditatum, iuuenis omnibus naturæ atque Fortunæ muneribus ornatiſsimus,
ideóque Cæſari longè cariſsimus, tormenti mortifero ictu uulneraretur. Is enim quum
fortè ad Gonzagam, ad opus faciendum milites cohortantem, aſsidentémque in foſſa
munitionis ſuperueniſſet, eíque honoris cauſa ille aſſurgens ſellam ſuam conceſſiſſet,
paulo pòſt in eum locum directo ab hoſtibus tormento ita globus ferreus aggeri incidit,
ut diffracti reſilientíſq. lapidis fruſtulo lethaliter in humero uulneraretur. Eum iacentẽ
D humaniter inuiſit Cæſar, expirãtémq. cõplexus, nequaquã fictæ beneuolẽtiæ in ea caſus
acerbitate lachrymas effudit. Nec multò pòſt Hiſpani milites nõ ſatis animaduerſo pe-
riculo, ab incondita quadã alacritate à ducibus poſtularũt, ut adoriendi oppidi ſignum
dare minimè dubitarent. Ipſos enim accepta uictoriæ teſſera in oppidum fortiter atque
fœliciter irrupturos. Laudauit eorum alacritatem magnitudinémq. animi Gonzaga, at
que ita eos periculi admonuit, ut prius locum propius explorare præmiſſa pernicium
ſclopettariorum manu, quam murum aggredi iuberet. Sed res ita cecidit, ut quum au-
daciſsimus quidam Hiſpanorum nomine Chiroſa, Aloiſii Brauii cohortis ſignifer, id
munus explorandi loci depoſceret, & ſublato uexillo ad murum oppidi ire contenderet,
reliqui ad unum ſigniferi omnes æmulatione laudis eum auidè atque certatim ſubſe-
querentur, atque uniuerſi demum milites, eadem ſpe potiundi oppidi uehementer inci
E tati, quin foſſam ſuperarent, & per ruinas erepere conarentur, nullo uetantium, & deter
rentium præfectorũ imperio retineri poſſent; tametſi nullum adhuc committendæ pu-
gnæ ſignum à ducibus eſſet propoſitum. Qua effræni atq. immoderata militum cupidi
tate permotus ipſe caſtrorum magiſter Aluarus Sandeus, uti erat ſingulari animi fortitu
dine præditus, ne in omnem temeritatis atque Fortunæ euentum certus dux ſuis deeſſet,
inuocato magna uoce uictoriæ nomine, quin procurrentibus ſe immiſceret minimè du
bitauit; hũc ſtatim ſubſequente collega Aloiſio Peretio, qui uirtute animi nequaquam ei
inferior putabatur. Verum ubi ex eo tumultuario procurſu ad hoſtes appropinquatum
eſt, inanis ea alacritas & plurimum funeſta extitit, nam Landa peritiſsimè tormenta col-
librari, & ſclopettarios continuò diſplodere iubens, tantam in ſubeuntes & confertos
tormentorum omnis generis procellam effudit, ut totius foſſæ ſpatium interfecto-

rum cadaueribus compleretur. Nam quod antea à Cæſarianis animaduerti nequierat, A hoſtium tormentarli magiſtri binas in aduerſis duorum aggerum lateribus feneſtellas in eius diei uſum aſtutè conſtitutas, & tenui gleba contectas, repentè aperuerant, è quibus directis in latera colubrinis miſerabilis fortium uirorum ſtrages edita eſt. Ad hæc etiam Galli fictilibus, & tubis ligneis, nota atque uſitata ratione, bituminoſi & ſulphurei ignis flammas iacientes, quæ thoracibus & galeis adhærerent, multum profecerant; tanta quidem propugnantium ſimul atque inuadentium conſtantia, audaciáque, ut Germani hærentes Hiſpanos, & planè magno cum incommodo repulſos conſpicati, inſilire in foſſam, eiſque ſuccedere minimè recuſarent. Verum nequaquam tanta fuit apud Germanos perſeuerantia, ut egregio conatu, iam reiectis Hiſpanis ferre niterentur; Nam ubi appropinquatum eſt, paria prope ac Hiſpani pilarum, uolitantiúmque ignium uulnera ſuſceperūt; eo exitu ut aliquanto celerius quā pugnam appetiſſent pedem referrent. Ea die ex Hiſpanis ad quingentos, partim in foſſa occiſos, partim grauibus affectos uulneribus, deſideratos ferunt. In his periere ſigniferi tres, ſaluis tamen uexillis, Saccaratus, qui pridie inauſpicatò ad Mendociæ cohortis præfecturam uirtutis nomine fuerat traductus, & Romerius Solerius, atque Spinoſa. Ex præfectis autem Alfonſus Caruaial nobiliſsimo ortus genere, & Monſaluus Valentinus atrocibus flammis circunuentus. Cæterum ipſe Aluarus Sandeus manus atque ora deformiter uſtulatus, & Aloiſius Peretius femore glande traiecto, uix ſeſe è tanta clade eripuerunt. Germanorum autem qui ceciderunt inclyti nominis, fuere Eytelfritius Hohenzollernus & Ludouicus Curtanilla. Chiroſa ipſe, qui exitioſæ temeritatis author fuerat, quum omnium uoce damnaretur, pœnam ueritus, neque ignarus ſeueritatis Cæſaris, ad Barium oppidum Gallicæ ditionis perfugit. Biduo pòſt reſcitum eſt Landam pari prope ſorte, qua Aurantius è uita ſublatus eſt, tormento ereptum fuiſſe, cui cum imperio ſucceſsit Sanſerrius regulus iuuenis impiger, ſed fortitudine animi, uſque militiæ nequaquam Landæ par, eo Sanſerrio patre genitus, quem apud Mediolanum Heluetio prælio cecidiſſe memorauimus. Eo tam audaci atque improſpero ſuorum conatu permotus Cæſar, uſque adeo appetenter Italicam legionem deſideraſſe dicitur, ut ſe parum prouidi conſilii ſui pœnitere fateretur, quòd Italicos parcendo pecuniæ ab initio, ſecus ac alias feciſſet, & nuper ad Duram fuiſſet expertus, non conduxiſſet. Expeditas ſiquidem atque promptiſsimas aggrediendis muris Italicorum cohortes Hiſpanicis admixtas proculdubio in oppidum peruaſuras arbitrabatur, quòd Germani armis atque corporibus graues, neque ſuopte ingenio multa agilitate pollentes, quandam inceſſus tarditatem è diſciplina campeſtribus prælüs requiſitam præferrent, quæ aliena prorſus à ſubitariis extraordinariiſque inuaſionibus cenſebatur, quibus id oppidum proculdubio capi poſſe uideretur. His de rebus exiſtimabat Cæſar huiuſmodi certamina minimè inſtauranda repetendáue, quum in his aſperrimis conatibus florem militum abſumi, augerique inde hoſtibus animos, tanquam ex æquiſsimo ſemper loco pugnaturis, mani feſtè proſpiceret. Itaque ut cuniculis res ageretur ducibus præcepit, quibus ſuppoſito atque incēſo tormentario puluere hoſtium agger ſuperſtantibus defenſoribus exſcinderetur. Quo iam inchoato productóque opere, cognitum eſt hoſtes ex aduerſo pares cuniculos, uti diſciplinæ conſuetudo poſtulabat, diligenter inſtituiſſe; ſicut ea oppugnatio ad obſidionem deducta uideretur; nec tamen Cæſarianos expugnandi oppidi totam ſpem abieciſſe appareret; nam magno molimine machinam inſtituebant, inſtar antiquæ teſtudinis, quam ſubiectis rotis ergatarum beneficio ad murum producere cogitabant. Eius latera permunita erant craſsis aſſeribus, ac exterius lanarum faccis conueſtita, ſupernè autem pedalibus tignis inter ſe conſertis ualida concameratione protegebatur. Tantæ uerò erat amplitudinis, ut integram, & in ordine conſtitutam fortiſsimorum militum centuriam contineret, qui denſata acie, ſublatis ſtatim à fronte pluteis, quum ſatis promota foret machina, per ruinas munitionéſque hoſtium peruaſuri, atque inde deiectis propugnatoribus in oppidum irrupturi credebantur. Sed

A tur. Sed eius operis labor ſubtiliter inſtitutus ſucceſſu caruit. Nam Cæſar conſilium
mutare coactus eſt: quum certior eſſet factus Gallorum equitum & peditum peram-
plam manum ad Vitriacum oppidum, duodecim inde millibus paſſuum diſtans, Briſac-
co duce perueniſſe. Is aliquam non omnino periculoſam ferendæ opis occaſionem
expectans, inde ad obſeſſos penetrare ſtatuebat. Propterea Cæſar, ut obſeſsis expe-
ctandi auxilii ſpem minueret, & quantum nouus hoſtis in congreſſu ualeret ſtatim ex-
periretur, eum nocturno prælio adoriri conſtituit. Itaque ſub occaſum ſolis miſſus
eſt Franciſcus Ateſtinus cum Italico equitatu, cui ducenti Sequanici generis galeati
equites adiuncti fuerant. Datus eſt etiam Franciſco comes Caſtalius dux uetus, & ſe-
cundum hos Mauritius Saxo, cum duobus millibus Germanorum equitum, cuius ue-
B ſtigiis hærebat Gulielmus Fruſtembergus cum peditum ſuorum legione, qua cum ſe-
ptem muralia tormenta trahebantur. Continenti igitur agmine euntes, interfectis
ex itinere Gallorum excubiis, ad ſecundum à Vitriaco lapidẽ trecentorum equitum
alam, quæ hoſtium motum præſenſerat, atque equos aſcenderat, acri impetu facto
profligarunt, multis utique interfectis & captis. Tum uerò Briſaccus ex ſuorum fu
ga cognito hoſtium aduentu certiùs agnoſcendi hoſtis, explorandíque ſuorum caſus
cum ualida manu prouehitur. Circiter autem duo millia peditum, quæ partim ex Gal-
licis partim ex Italicis cohortibus conſtabant, in acie conſiſtere iubet, reliquas equi-
tum alas præterfluentis Matronæ amnis pontem tueri, iuſsáque ſua operiri præcipit.
Eo modo Briſaccus feruido ingenio prouectus, in Ateſtini equites incidit, & quum
C conſerta ſtatim pugna incumbentium hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet, ad ſu-
os refugere cœpit, ita à tergo inſtantibus hoſtibus, ut grauiſsimè premeretur, & ne-
quaquam contentis habenis tumultuoſo incurſu peditum ſuorum ordinem perturba-
ret. Quo caſu puncto temporis tota Gallorum acies diſsipata eſt, eo euentu ut niſi Sam
petrius Corſus ſclopettarios ſuos urgentibus Cæſarianis oppoſuiſſet, ipſe Briſaccus
in uado fluminis opprimeretur, & permixti Gallis hoſtes in oppidum irrumperent.
Reliqui Gallorum equites continuò fugæ ſe mandarunt, & bona pars peditum inter-
fecta eſt; Sampetrius tamen, qui ducem ſeruaſſe uideri potuit, cum ea, quam dixi-
mus, manu infeſtos hoſtes glandibus coniectis repellens, ſeipſum cum ſua cohorte
tenebris tectus ſeruauit. Ex numero Gallorum Italicorúmque peditum circiter tre-
D centi in templum ſe contulerunt, quod erat iuxta oppidum, atque inde ſclopettis emiſ-
ſis ſe defendere cœperunt, fruſtra eos Ateſtino atque Caſtalio hortantibus, ut ſe dede
rent, neque tormenta, quæ cum Germanis adducebantur, expectanda ducerent. Id
uerò milites egregiè fortes minimè credebant, quum hæc terrendi ſui cauſa ab hoſti-
bus dici arbitrarentur; atque eo modo his conditionibus, quæ militare decus offen-
derent, repudiatis, in eodem propoſito ſuſtinendi hoſtis per aliquot horas perſeue-
rarunt, donec Fruſtembergus ſuperuenit. Is dum templi ſitum inſpiceret, glande cir-
ca ceruicem ictus, ideóque crudeli ira percitus, templo ſuorum legione circundato, ad
motíſque muralibus tormentis, id immaniter quatere cœpit; ita ut perforatis lateri-
bus & perfractis columnis, integra prope teſtudo concideret, obitérque infœlicis uir
tutis atque conſtantiæ homines, ne fornicum & totius contignationis ruina opprime
E rentur, clamore ſublato, ad eaſdem quas repudiarant deditionis conditiones recur-
rerunt. Sed eo tempore neque Ateſtini neque Caſtalii apud inexorabiles Germanos
iuſtæ deprecationes ualebant, utpote qui deditis ſeruare uitam cuperent; atque ita pa-
tefacto templo à Germanis ad unum omnes crudeliſsimè trucidati ſunt, oppidúmque
direptum. Apparuit uniuerſum Briſacci equitatum, magno regis detrimento, quòd
ex nobiliſsimis Gallicæ iuuentutis conſtaret, deleri potuiſſe; ſi Saxones equites iter con
ficere maturaſſent. Quo caſu Germanicos equites ſuo graui & contento inceſſu tran-
quilliùs & tardiùs equos agitare ſolitos, ſtataria in pugna, quam in procurſationibus
fortuitorum certaminum aptiores & firmiores eſſe perſpectum eſt. Hæc nocturna ui-
ctoria nunciata Cæſari, & obſeſsis ad illudendum ſignificata, mirum in modum eorum
animos contriuit: nam uti erant auxiliorum expectatione ſuſpenſi, & ad ſummam

multarum rerum; tormentariiſque præſertim pulueris inopiam redacti, de Fortuna ſua A
conquerebantur; quandoquidem plerique eorum amiſsis commilitonibus, acceptiſq.
uulneribus & perpetuis uigiliis ſemienecti, iámque deficientibus eſculentis nequaquam
abunde recreati, de deditione cogitarent, nec pari authoritate, ac antea facere
ſolitus eſſet Landa, Sanſerrius deſperantium animos confirmaret. Cæterum Cæſar
Vitriacum ſuis copiis obtinendum ratus, ut hoſti eriperetur, ibi in præſidio quinque
cohortes Fruſtembergæ legionis remanere iuſsit, quæ demeſſa frumenta colligerent,
& ea munia capeſſerent, quibus hoſti maximè nocere poſſent. Sed Germani
triduo conſumptis omnibus commeatibus, quum ibi diutius ſubſiſtere nollent,
concremato oppido iniuſſu Cæſaris in caſtra redierunt, ita ut ſubiratus Cæſar Gulielmo
acerbiſsimè ſuccenſeret, & in locum earum cohortium, quæ oppidum deſeruiſſent, B
Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem cum quatuor cohortibus,
& quadringentis equitibus ſuffecit. Per eos dies calendis Auguſti aliquot Galli
equites, quum in ſyluis aliquandiu Cæſarianorum exploratorum oculis obuerſati
eſſent, ſpeculantes occaſionem ferendi obſeſsis auxilii, ingenti auſu globo facto triginta
equites ad Sandeſirium percurrerunt, ſingulos tormentarii pulueris ſacculos, à
tergo deferentes. Sed is eorum exitus fuit, quanquam citatiſsimis equis uterentur,
ut non omnes, aut metu deterriti, aut intercepti à Cæſarianis, oppidum ingrederentur.
Quare ex captiuis cognita Cæſar facilè intellexit ſummam eſſe apud obſeſſos
ſulphurei pulueris inopiam, ſic ut milites æquiore iam conditione murum ſe inuaſuros,
ſi Cæſar iuberet, pollicerentur. Re ad Vitriacum à Cæſarianis bene geſta, C
nihilo ſecius Galli pleni fiducia rei bene gerendæ, ſi hoſtis mœnia repeteret, uigilantiſsimè
oppidum tuebantur, cunctáque opportuna ad defenſionem ex Marini architecti
præceptis ſolertiſsimè comparabant, quum repentè oppido emiſſus tubicen poſtulauit,
ut ſub fide legatos colloquendi cauſa obſeſsis emittere liceret, factáque poteſtate
Vicontius, Riueria & Sineus cohortis præfectus ad Gonzagam uenerunt.
Summa mandatorum hæc fuit Sanſerrium, quanquam ea uirtutis atque conſtantiæ documenta
dediſſet ut ſibi nullo pacto timendum arbitraretur; alienum tamen non eſſe
à deditione oppidi ſi honeſtis conditionibus ageretur. Petebant Galli ut ipſis excedentibus
arma, réſque omnes, & cuncta tormenta concederentur, menſis unius induciæ
fierent, intra quas niſi rex iuſto cum exercitu obſeſsis opem ferret, & Cæſarem D
ſoluta obſidione depelleret, continuò oppidum Cæſari traderetur, ea tamen conditione
ut reficere mœnia, & conſtruere nouas operum munitiones intra ſex menſes Cæſarianis
non liceret. Hæc tanquam inſolentius poſtulata Ferdinandus ita reiecit, ut
legati facilè intelligerent quanta ſperatæ uictoriæ confidentia hoſtis niteretur, atque
eo modo redeuntes in oppidum, non multo pòſt iterum atque iterum æquioribus
cum mandatis remitterentur, atque eo die præter omnium opinionem de oppidi deditione
transigeretur, his conditionibus: duodecim dierum induciæ ſunto, intra
id ſpatium ni Franciſcus rex promoto exercitu obſidionem ſoluat, Sanſerrius oppido
ſtatim excedito, à Cæſarianis exeunti præſidii cauſa duo tantum tormenta concedantor;
Gallis omnibus ſub uexillis ad tympanorum ſonitum more militiæ abeundi quo
uelint poteſtas eſto, reliquum omnem tormentorum apparatum totámque commeatus E
copiam Cæſari relinquunto, de hiſque rebus quatuor obſidibus cauetor. Ab hac
pactione acceptis obſidibus Gonzaga in oppidum intromiſit Hiſpanum equeſtris ordinis
nomine Contreriam, qui accuratè obſeruaret, ne Galli ouctu uel interdiu munitiones
augerent. His confectis rebus, quum id reſciſſet Franciſcus, nec ut opem ferret
ex uſu eſſe iudicaſſet, à Sanſerrio integra fide traditum eſt oppidum. Ferunt
Sanſerrium fictitiis Claudii Guiſii primarii ducis literis deceptum, aliquanto maturius
quam expediebat ad deditionis conſilia deſcendiſſe. Hæ literæ apud Granuelium
confictæ fuerant, & exempto ceræ ſigillo ex ueteribus Guiſii literis uſque adeo arguta
falſarii manu exaratæ, ut pro ueris agnoſcerentur, ab his præſertim qui eo obſidionis
periculo ſolicitis & trepidis animis celeriter eximi cupiebant. His ſiquidem literis

A teris Guiſius Sanſerrio reſpondere fingebatur, tanquam intempeſtiuè ferri ſibi opem
poſtulanti, regem grani de cauſa alienum eſſe à cogitatione ferendæ opis, ne ſeſe, &
liberos, Fortunáſque omnes regni in unius pugnæ non neceſſarium diſcrimen adduce-
ret. Proinde ipſum, qui amplius quadraginta diebus inſigni regis commodo ſummá-
que ſua laude acerrimorum hoſtium uim ſuſtinuerit, ſi urgeretur acrius & deſerere-
tur à Fortuna, non indecorè aut turpiter facturum, ſi ſeſe atque præſidium honeſta
pactione conſeruandum exiſtimaret. Quibus literis à Gallo lixa præſenti pecunia cor
rupto in oppidum delatis, qui eas calceo inſutas ad ſimulandam periculi diligentiam
afferebat, & in corona à Sanſerrio perlectis, nemo militum fuit, qui à deditione diſ-
ſentiret. Per hunc modum non ſine riſu Gallicæ ſimplicitatis Sandeſirio potitus Cæ-
B ſar, quid ſibi agendum foret in conſiliis agitabat, ualde perplexus an Catalaunum
oppidum, quod Sciallonum hodie Galli appellant, in eodem ferè itineris curſu ſe-
cundum Matronam amnem po itum oppugnaret, an ad Lutetiam uſque progre-
deretur. Huius explicandi conſilii ratio in eo uertebatur, quòd duces fermè om-
nes confirmarent difficilem atque ærumnoſam fore munitiſsimi oppidi expugna-
tionem. Id enim ualidis atque recentibus copiis firmatum auctúmque magnis ope-
ribus, & inſtructum magna tormentorum copia fuiſſe conſtabat, uti regem ex tan-
to Sandeſirianæ obſidionis ſpatio prouidiſſe credi fas erat; ita ut ex ea inutili pro-
pe, quanquam decora ad Sandeſirium mora, adeundæ Lutetiæ occaſionem plerique mi
lites prædæ auidi amiſſam fuiſſe quererentur. Regem porro qui Heluetiorum auxilia
C diu expectata, dudum in caſtra recepiſſet, adueniſſéntque ei ueteres nonique Vaſcones,
ita eſſe confirmatum, periti milites dictitabant, ut quum in proximo caſtra haberet,
prælio dimicaturus eſſe cenſeretur, ſi nón iniquo loco periculi faciundi facultatem nan-
ciſci poſſet. Erant enim multæ undique coactæ peditum atque equitum copiæ, ut refu-
tandus potius quam laceſſendus à cautis maximéque prudentibus, qui erant apud Cæ-
ſarem, crederetur; uel ob id præſertim quòd multis ex numero Hiſpanorum aut interfe-
ctis aut grauiter debilitatis, & rareſcentibus Germanorum legionibus, Cæſar neque pe-
ditatu neque equitatu ſuperior exiſtimari poſſet; propterea Henricum regis filium id
pro comperto agnoſcentem, pugnæque auidum, ſegnia & parum generoſa patris conſi-
lia deteſtari uulgo prædicarent. Sed hos ſermones grauiter expendens Cæſar, in arcano
D pugnæ cupidus ita admittebat, ut ſecretum tegeret, oſtentandíque animi cauſa ad Ca-
talaunum caſtra moueret; tanquam oppugnare uellet, hoſtibus metum iniecturus.
Cæterum ſuo innixus conſilio, repentè motis caſtris ad Aſpernectum oppidum deſtina
to itineri impoſitum contendit, prætérque opinionem regis atque hoſtium eo poti-
tus, opulenta omnis generis commeatus copia largiſsimè ſeſe recreauit. Tum uero rex
adiuncto ſibi cum reliqua copiarum parte Claudio Guiſio promotis caſtris in conſpe-
ctum Cæſaris ſe dedit, intercedente Matrona amne, qui uado tranſiri non poterat, cer-
tatímque utrinque excitata per agros incendia uiſebantur; quum Galli ſua omnia, ne
his potiretur hoſtis, ultro peruaſtarent, & Cæſariani Germaníque præſertim, ut Gal-
lis maximè nocerent, incendiis effuſiſsimè graſſarentur. Erat eius horrendæ cladis
aſpectus planè miſerabilis, quum fertiliſsimæ regionis incolæ, neutram in partem op-
E portuna ipſorum malis remedia reperirent. Ab Aſpernecto Cæſar in Pariſios iter habe
bat, quum in altera amnis ripa regiorum agmina uiſerentur; ideo pari inſtructa acie,
ut ſi Cæſar in amne pontem faceret, aut uado tranſire conaretur, in margine fluminis
prælio decertarent. Quod quum à Cæſare ex non iniqua conditione tentari poſset, Gu
lielmus Fruſtembergus, odio ſuo peculiari in regem incenſus, quòd ueteribus ſtipen-
diis cum ignominia exauthoratus fuiſſet, uti erat peritus regionis, noctu in amne tu-
tum uadum quæritabat, uerum incautè ripis inhærens à quibuſdam exploratoribus
Gallis pro ſpeculatore interceptus eſt, deductúſque ad regem & agnitus, cunctis propè
eum ad laquei necem depoſcentibus, cuſtodiæ traditus eſt. Eius uiri caſu ſpe pugnæ de
cidit Cæſar, quum in eius audaciſsimi hominis induſtria ſuperandi amnis conſerendæ-
que pugnæ facultatem ſe reperire poſſe confidiſſet, & regem tumultu Lutetiano per-

culſum non temerè pugnæ poteſtatem facturum arbitraretur. Peruaſerat enim ad A
Pariſios uſque non falſus rumor, Cæſarem paſsim expugnatis oppidis uictorem appro-
pinquare; tanta omniũ perturbatiooe ut urbs totius Europæ ampliſsima & copioſiſſima
ingenti metu quateretur, atque incolæ confuſiſsima trepidatione cariores res ſuas, libe
ros, & coniuges nauigiis imponerent, nt per Sequanã elaberentur, & oemo ferè eſſet ex
indigenis Gallis qni arma caperet, ut ſeſe & patriam ab hoſtis iniuria tueretur; neque ip
ſe Medonius Cardinalis, qui Lutetiæ regio nomine cum imperio præſidebat, tãtum na
lebat authoritate, nt fugam perterriti populi uſquam ſiſteret. In eo tameo tumultu pere
grini omnes, qui ibi per gymnaſia liberalibus ſtudiis operam dabant, arma ſumpſeruot,
præbente ſe eis ducem Caracciolo Sergiani Melphitani reguli filio, qui Lutetiæ ſacerdo
tium inter cucullatos opulentum liberalitate regis fuerat conſequutus: impigro nan- B
que ingenio iuuenis, uti militari patre genitus, armis potius quam piis ad diuos ſupplica
tionibus immanes hoſtes arcendos exiſtimabat. Quæ armata manus ſtudioſæ iuuentu-
tis alacriter digeſta in cohortes, tametſi impar ſuſtinendis hoſtibus uidebatur, nouo ta-
men & numeroſo armatorum ſubſidio populus confirmatus, quòd pari paſſu iuſtructo
exercitu regem aduentare didicerat, fugam repreſsit. Qnum eo modo nullo congreſſu,
ſed crudelibus incendiis bellum gereretur, de pace per idoneos homines agi cœptum
eſt; nam paulo antè per Bertouillam equitem Ligninũ captum dimiſſúmque per Iaco-
bum Medicem & Franciſcum Somalium Inſubrem nirum clariſsimũ, qui Cæſaris con-
ſiliis adhibebatur, Hanebaldo Amiranti ſignificarant, Cæſarẽ uſque adeo diri atque exi
tialis belli pertæſum eo eſſe animo, utſi honeſtis conditionibus pacem rex peteret, ab C
æqua concordia minimè diſceſſurum, ipſos autem Medicem atque Somalium, ueteris
ſuæ militiæ ſtipendiis & beneficio regis addictum, profiteri fidelem operam ſuam, quã
ea in re non ingratam Cæſari futuram ſcirent. His à Bertouilla nunciatis, neque ipſe
Amiras, neque rex poſtea ſurdas aures præbuerunt; ita nt Bertouilla cum Bailiuo Digio
nio rerum perito ſene cum mandatis remitteretur, quibus colloquio locum & diem pri
mariis conſtitui poſtulabant. Eius autem actionis exitus fuit, ut Granuelius atque Gon-
zaga cnm Hanebaldo atque Nulleio uiro togato colloquuti, eo facilius de pace trãſige
rent, quòd in eius rei negotium iam antea Gabriel Guſmanns Hiſpanus cucullati ordi-
nis à regina Galliæ ad fratrem Cæſarem miſſus, ſe Chriſtiaoæ pietatis nomine inſi-
nuaſſet. Dum hæc in ſpem pacis tractarentur, Cæſar Antonium Peronotum ipſius Grã D
uelii filium, iampridem ad arcana ſcrinii conſilia admiſſum, ad Henricum regem Bono-
niam oppugnantem miſit, ut per eum Britannus natura ſuſpicioſus de his rebus, quæ de
pace actitata furrant, ſed nondum planè conſtitutis legibus tranſacta, ac curatiſsimè do-
ceretur. Sed plerique exiſtimaruot Antonium peculiari de cauſa ad Heoricum fuiſſe
tranſmiſſum, ut Cæſaris difficultates, adeundæque Lutetiæ conſilium explicaret, peterẽt
que ut caſtra in Pariſios mouere uellet, ut cõmunibus uiribus Lutetiam occuparent.
Quod ſi proprio occupatus bello id facere nollet, ſaltem hoc ſibi indulgeret, ut incolu-
mi fœderis amicitia, de pace cum Franciſco tranſigere liceret. Quamobrem Henricus
ſua certa ſpe expugnandæ Bonooiæ ionixus Antonio ita reſpoodit, in poteſtate Cæſa-
ris fore cum Gallo rege de pace paciſci, idque ſe æquo laturum animo modo, recentis
inter ipſos icti fœderis iura nequaquam præuerteret. Pluris nanque Henricus propin- E
quam obtinendæ Bononiæ ſpem, quam Lutetiæ poſſeſsionem exiſtimabat, quòd Mo-
trellum quoque magnis uiribus à Talboto oppugnatum, ſibi ceſſurum confideret. Itaq.
Cæſar redeunte Antonio cooſilia pacis explicauit, nam plerique nihil ſtulius & perni-
cioſius fore iudicabant, qnam ſi Cæſar in urbem Lutetiam longè omnium ampliſsimam
irrumpere properaret; inſtante ualidiſsimo regis exercitu, quandoquidem irrumpentes
milites ad prædam ita dilapſuri crederentur, ut noo facilè, quum exterior hoſtis ingrue
ret, cogi, aut in aciem produci aduerſus regios poſſe quiſquam ducum exiſtimaret, quã-
doquidem certa fames obſidente ſuburbana rege uictoribus & incolis extimeſcenda
cenſeretur. Quod ſi cuncta proſperè Cæſari prouenirent; nihil tamen eum tanto pericu
lo quæſiturum apparebat, quam ut alieno commodo ſalutem & dignitatem ſuam intem
peſtiuo

a pestiuo tempore periclitaretur; quoniam fœdere erat adſcriptum, ut ſi parta uictoria
Pariſiorum Lutetia potirentur, ea urbs, uti ſuperioribus ſeculis fuiſſet, non Cæſari ſed
Britannico imperio cederet. Vrgebat etiam Cæſarem ad complectendam pacem pecu-
niarum inopia, uſque adeo, ut quum fremerent Germani, prætcritáque iam & inſtantia
ſtipendia arrogantius flagitarent, ipſe ingenti animo ad milites prodiret molliendis eo
rum animis, ſic ut paucorum dierum ſibi dari ſpatium, ut debita diſſolueret, indignis pro
pe precibus peteret; & ſe ipſum in promiſſæ pecuniæ fidem, in ipſorum manus deditirũ
eſſe profiteretur. Quo pudore adducti milites Germani, ad unum omnes manum ſuſtu-
lerunt, quod erat pacati animi ſignum; atque inde Cæſaris uexilla in Sueſsiones uerſa ſũt,
apud quorum urbem perſcripta ſunt diſtinctius pacis leges, cuius compoſitionis tabulæ
b poſtea, hinc atque inde modò ad Cæſarem modò ad regem delatæ ſunt, donec in hunc
maximè modum conſentiente utriuſque uoluntate, & Cæſar & Franciſcus conditioni-
bus ſubſcripſerunt; quæ pari utrinque lætitia ſuſceptæ fuere, quum Franciſcus grauiſsi
ma calamitate miſeros Galliæ populos liberatos perſpiceret, & Cæſar ipſe difficili peri-
culoſóque negotio cum dignitate ſe explicaſſet. Vnus omnium ægerrimè tuliſſe pacem
Henricus Delphinus traditur, qui Cæſarem rapto uiuentem, copiáſque eius multis affe
ctas incommodis, ſibique impares, è manibus eripi, bellici uigoris atque ira turgidus, uel
in coronis perſtricto patre differebat. Sed Franciſcus facto ſæpe, & improſperè quidem
Fortunæ ſuæ periculo, quum Cæſaris geniũ reformidare diceretur, cuncta Cæſari con
cedẽda rebatur; modò ei uel iniqua conditione Galliæ Ciſalpinæ imperium eriperetur;
c quòd quæ ſuæ paulo antè ditionis fuiſſent, pro dignitate Gallici nominis uel ingenti pre
tio redimenda ſtatueret. Eo etiam ſollicitius atque cupidius, quòd Cæſarem ad totius
Italiæ imperium aſpirare plerique prædicarent, uel uno argumento, poſtquam Põtifici,
ne uſquam uti publicæ libertatis defenſor commòuere ſe poſſet, graues Tridentini con
cilii compedes inieciſſet; quæ eo nomine uidebantur honeſtiſsimæ, quãdoquidem ex eo
digna ſacerdotibus morum cenſura, & deprauati à Luthero Chriſtiani dogmatis ſalu-
brior interpretatio, & cõſtitutio quæreretur. Quã rem tametſi Pontifex nõ obſcurè pro
uidebat; tamẽ ad retinendã ſynceræ pietatis exiſtimationẽ, nõ prius producti cõcilii qui
buſdã ſanctionibus odioſa diſputatione ad decretũ relatis admonitus eſt, quàm ſe acerri
mè perſtringi, nec iã perplexè offendi uir prudentiſsimus agnouit; ita ut ex authoritate
d Pontificia, quæ malignitate quorundam ſubornatorum præſulum in dubium reuocari
uidebatur, de ſuſpenſione tranſlationéque concilii apud Bononiam cogitare incipe
ret. Itaque inter reges diſsidentes totius cauſæ iugulum ab utroque grauiter petebatur,
id enim unum & certum erat Mediolanenſis imperii expoſtulatio, qua re impetrata
Franciſcus ſe domui ſuæ peregregiè conſuluiſſe uidebatur. Cæterum Cæſar adeo per-
plexa dubiáque conditione id ſe conceſſurum promittebat, ut neque Pontifex neque
plerique alii ullam obſignato fœderi fidem haberent; quando ea liberali conceſsione,
reliqua Cæſaris conſilia euerti iudicarent; apparerétque Cæſarem ea aſtutè polliceri,
ut aliquod maius inde nanciſceretur munus, aut aliquam non omnino indecentem uel
ineptam à fœdere diſcedendi ex interuallo temporis cauſam reperiret. Summa ſiqui-
dem conditionum ineundæ concordiæ hæc erat, ut uterque ueterum contentionum &
e odiorum memoriam ex animis expelleret, & nouo affinitatis uinculo iungeretur. Pro
mittebat Cæſar ſe aut filiam, Philippi Hiſpaniæ regis deſignati ſucceſsoriſque ſui ſoro-
rem, Carolo Aureliano nuptui daturum, cui dotali nomine Belgarũ regna obuenirent;
aut ſi quid hanc affinitatem impediret, loco filiæ Ferdinandi fratris Pãnoniæ atque Bo
hemiæ, Auſtriæque regis filiam eidem Aureliano in matrimoniũ collocaturum, quæ
dotali iure Mediolanenſem principatum ſecum traheret. Qua in re deliberanda Cæ-
ſar octimeſtre ſpatium depoſcebat; quo ſpatio tum ipſius Philippi filii, tum Ferdinan-
di fratris uoluntates certius exploraret, ut inde intra quatuor demum menſes, hoc eſt
pòſt integrum annum, cum alterutra uirgine nuptiæ celebrarentur. Si autem Cæſari
magis expediret fratris filiam quàm ſuam ipſius natam Carolo deſponſare, confectis ſta
tim nuptiis Mediolanenſis imperii poſſeſsionem Aurelianus hac lege acciperet, ut do-

nec maſculam ſuſciperet prolem, Mediolani & Cremonæ arces Cæſariano præſidio cu A
ſtodirentur. Tum uerò Carolo Sabaudio cuncta quæ illi uel in Allobrogibus uel in
Subalpinis adempta fuiſſent, optima fide reſtituerentur, liceretque Gallo regi eas reti-
nere arces tandiu Gallicis præſidiis cuſtodiendas quandiu Galliæ Ciſalpinæ arces, quas
diximus, Cæſariano præſidio tenerentur. Reliquæ uerò conditiones initæ pacis atque
percuſsi fœderis eò pertinebant, ut de iuriſdictione quorundam oppidorum Belgicæ
prouinciæ præclarè diffinirent, reſtituerentúrque ea omnia utrinque quæ mutuis ar-
mis ex uſu belli occupata fuiſſent pòſt inducias ad Nicæam Prouinciæ authore Paulo
Pontifice confectas, relinqueretúrque locus his principibus nominatim tanquã ſociis at
que amicis, ſi noui fœderis beneficio uti uellent. Hi fuere ipſe Henricus Britanniæ, Si
giſmundus Sarmatiæ, Ioannes Luſitaniæ, & Chriſtiernus Danimarchiæ reges, atque B
item ſinguli ſacri uel prophani iuris Germaniæ proceres, qui ad dicendum creandúm-
que Cæſarem ſuffragiorum iura obtinent; & præter hos dabatur etiam aditus ad idem
pacis & fœderis beneficium Heluetiorum reipublicæ tredecim pagis, cui annexa eſt tri
um Griſonii nominis gentium fœderata ciuitas; atque item in Italia, principi Veneto-
rum, atque item Dinaſtis Carolo Sabaudio Allobrogum, Coſmo Medici Florentiæ,
Herculi Ateſtino Ferrariæ, Guidobaldo Vrbini, liberíſque ciuitatibus Genuenſium,
Senenſium, atque Lucenſium. Hæc confecta tranſactáque ſunt apud Crepinium in
Sueſsionibus caſtellum, adſtipulantibus utrinque mutuo ſacramento Cæſarianis, &
regiis ei negotio præpoſitis. Hi fuere Nicolaus Peronotus Granuelius Cæſariani
ſcrinii magiſter, & Ferdinandus Gonzaga, primam apud copias pòſt Cæſarem in C
exercitu militaris imperii authoritatem obtinens. Ab regiis uerò Hanebaldus ipſe Ami
ras, & Nulleius ſenator ſupplicibus libellis præfectus. Dati autem ſunt obſides in fi-
dem concepti fœderis duo Cardinales, Ioãnes ipſe Lothoringus, & Medonius, quem
dudum Lutetiæ in eo propinqui belli metu, tumultúque præfuiſſe diximus. Ad hos ſa-
cratos uiros acceſſere Valleius citerioris Britanniæ opulentiſsimus regulus, & Agno
deus adoleſcens ipſo Amirante Hanebaldo genitus, decimo quarto calen. Octobris,
quarto, & quadrageſimo anno ſupra quingenteſimũ atque milleſimum à partu Virgi-
nis. Hoc confectæ pacis nomen incredibilem cunctis mortalibus lætitiam attuliſſe ui-
ſum eſt, propter ſperatam diu exoptati otii tranquillitatem. Sed non deerant qui eam
ſucceſſu carituram prædicarent, quòd Cæſar tam graui pondere obligatæ fidei diſtentus D
eſſet, ut ægrè promiſſo ſtaturus crederetur. Nam apparebat enim ſummo cum incõmo
do alterutra quam ueller nuptiarum pactione, aut patrimonio Belgico ceſſurum, aut
Mediolanenſe imperium importuna ſibi ratione in dotem collaturum. Neque enim
erat exiſtimandum tantæ grauitatis tantæque religionis principem adduci poſſe, ut eius
initi fœderis leges, arctéque obligatam fidem ſuam ulla ex parte uiolaret. Sed Fortu-
na, Cæſaris uotis & cõmodis ſecundiſsimè ſemper arridens, ex arcano fatorum uiam
inuenit, ut eum damnoſæ tranſactionis ſolicitudine curáque uel in alteram partem, ſi
à fide data diſcedere uellet, probroſo pudore atque dedecoroſa inuidia liberaret. Ca-
rolus enim Aurelianus poſtquam in complexũ Cæſaris deueniſſet, in peſtiferum incidit
morbum, ita ut paucíſsimis diebus apud Firmum monaſterium ſæua morte eriperetur,
iuuenis omnibus corporis atque animi quæ conferri à natura poſſent muneribus, to- E
tius Galliæ iuuenum florentiſsimus, quem unum præter ipſos Gallos, populi Inſu-
bres tanquam exoptatum ſummæ benignitatis principem maximè luxerunt, quum de
fortunis ſuis & tranquillitate ſeculi facilè deſperarent. Cæterum rex Henricus pòſt ex
pugnatam Bononiam, atque eam expulſo Varuenio, Obiei Mareſcalchi prouinciæque
Morinorum præfecti genero, Anglicis præſidiis confirmatam, & deſperatam Mo-
trelli oppidi deditionem quod Obieus defenderat, pacem cum Gallo rege facere recu
ſauit, uel ſatagente plurimum in eam rem Ioanne Bellaio Pariſienſi Cardinale. Qui-
bus de rebus contendente iam Cæſare ad Samarobrinam, quæ Cameracum dicitur,
uniuerſæ Gallorum copiæ duce Delphino diſcedentis Henrici regis & Britannorum
ueſtigiis ita inſtitere, ut penè nouiſsima hoſtium agmina conſequerẽtur, atque eos
multis

A multis impedimentis exuerent; conuerſiſque continuo ſignis Delphinus Bononiam re-
pentinus inuaderet, tanto impetu, ut inferiore oppidi parte, multis Anglorum inter-
fectis, atque obiter magna præda potiretur, uideri que poſſet graui metu hoſtium, ſu-
periore etiam oppido, in quod Angli confugerant, uim admouere cum bona ſpe uicto-
riæ potuiſſe, niſi hæc ſtrenuè audentem aduerſæ tempeſtates uentorum & imbrium,
quæ tolerari non poterant, impedimento fuiſſent. Inſtituta demum eſt à Franciſco re-
ge cum terreſtris, tum naualis obſidio, nam præter copias quæ opportuno in loco ca-
ſtra fecerant, atque importari cõmeatus è proximis regionibus prohibebant, ad onera-
rias ingentes naues, quæ paſsim ex Armorici Oceani portubus cogebantur, roſtratæ eti-
am naues Maſsilienſeſque triremes, per fretum Gaditanũ Hiſpaniam circuire iuſſæ, one-
B rariis nauibus acceſſerant. Quarum agilitate Britannicis nauigationibus multa infere-
bãtur detrimẽta, uſq. adeo ut Hanebaldus, cui aderat Petrus Strozza & Leo frater trire
mibus præfectus, prælio nauali cũ Dũbleio Hẽrici præfecto, magna loci, & uẽtorũ conſpi
rantium opportunitate proſperè certaturus crederetur. Quibus de rebus fiebat ut Hẽ-
ricus longè maximis ſumptibus fatigatus, ad conſilium pacis, quod nuper reiecerat, re-
uerteretur. Ea uerò celerius opinione omnium confecta eſt hac lege ut Franciſco regi
Bononiam certo auri pondere redimere liceret; quod aurum reſarciẽdi bellici ſumptus
octo penſionibus in ſingulos annos à Gallis penderetur. Sed per hunc modũ Hẽricus &
Franciſcus nequaquã diu ea parta pace lætari potuerunt. Henricus enim iam planè in ſe-
nium uergens & multo ſucci abdomine grauis & iners effectus, laceſſente atroci febre
C propter ſæuam inflãmationem in crure uirulenti erpetis, uitam cum morte cõmutauit,
quum ætatis annũ quinquageſimum ſeptimum ageret, & ferè triginta octo annis regnaſ-
ſet, relicto regni hærede Odoardo puero ex Ioanna Semera ſuſcepto, ea conditione, ut à
Thoma Semero auunculo inſtruendus regni adminiſtrandi artibus regeretur. Pòſt
quinquageſimum autem diem ab Henrici morte, ipſe quoque Franciſcus rex apud Ram
buletum oppidum in finibus Pariſiorum atroci eum quatiente morbo è uita migrauit.
Natum ei erat circa ſedem malignum ulcus, quod ſerpendo ad ueſicæ penetralia per-
uadebat, & cuncta humani ingenii remedia reſpuerat. Is erat duobus ferè annis Henrico
ætate minor, cæteris in rebus uera æſtimatione morum, & naturæ dotiũ planè æqualis,
niſi Henricus ingraueſcente ætate oblitus ueræ pietatis, nobile alioquin ingeniũ Luthe-
D ranis ſuperſtitionibus deuouiſſet. Cæterum Frãciſcus decumbens, quum æquiſsimo ani
mo fatalem horam ſibi adeſſe præſentiret, & Chriſtiano ritu ſeſe religioſe & puriter à de-
lictis expiaſſet, Henrico filio pietatem in omni re cõſtantiſsimè colendã cõmendauit, &
quædã ei arcana tuẽdo regno opportuna cõmunicauit, & quibus maximè artibus genti-
um ſubiectarũ certiſsimum ſtudiũ promereretur, præcepit, ut populos tributis propter
immodicos alendi belli ſumptus à ſe neceſſario inſtitutis, & acerbius quã deceret exactis
ſubleuaret, ſcilicet ut hac liberalitate firmior, atq. antiquis Galliæ hoſtibus ſuperior eua-
deret. Peculiari autẽ nomine Hanebaldũ Amirãtem propter ſpectatã eius fidẽ atq. uirtutẽ
mirificè cõmendauit. Anteceſſerat pari fato Franciſcũ regem, eodem fortè mẽſe diéque
ſuperioris anni Alſonſus Daualus Vaſtius, propter admirabiles corporis atq. animi uir-
tutes, quas eximia liberalitas aptiſsimè condiebat, regali Fortuna dignus, cui in imperio
E copiarum, Mediolanenſiſque dominatus præfectura Ferdinandum Gonzagam Cæſar
ſuffecerat. Sed priuſquam horum duorum inſignium regum interitus incideret, Cæſar
acre bellum ſuſcepit, perdomandæ Germaniæ cauſa, quæ non modo multo maxima ex
parte ab inſtitutis maiorum ſuorum placitiſque religionis impiè deſciuerat; ſed etiam à
maieſtate imperióque Cæſaris arrogantiſsimè rebellarat. Deficientis autem Germaniæ
duo duces extiterunt, Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, & Ioannes Fridericus
Saxonum antiquiſsimæ ſtirpis regulus, qui contumaci animo pro tuenda libertate Ger-
manici nominis, excitis in id bellum liberis ciuitatibus, arma ſumpſerant. Cæterum Cæ-
ſar pro dignitate ſua nequaquam id ſæuum bellum reformidans ita illud inchoauit, ut
quum initio parum paratus arma cœpiſſet, in Vindelicia ægre promptiſsimorum atque
urgentium hoſtium impetum ſuſtineret, & ſeſe in Baioariam amicitia Gulielmi princi-

pis fretus, recipere cogeretur, donec ei Italicorum tres ornatiſsimæ legiones,& ſex centenariæ galeatorũ equitum alæ à Põtifice Paulo rẽligionis atque amicitiæ nomine trans Alpes miſſæ opportuniſsimo tẽpore iuxta Lanzutum oppidum Farneſio Cardinale legato,& Octauio fratre duce ſuperuenerunt: quas Pontificias copias ſtatim ſubſequutæ ſunt ueteranæ Hiſpanorum cohortes. Quibus tantis confirmatus auxiliis Cæſar bellum quod inferebatur conuerſa Fortuna ita hoſtibus intulit, ut protracto bello per aliquot menſes, fractóque Germanorũ impetu quum nuſquam iuſto prælio fuiſſet dimicatum, Germania omnis intra Danubium, Albim, & Rhenum incredibili fœlicitate gloriáque ſubacta ſit,utroque etiam duce capto, eo rerum exitu,ut ipſis uinctis atque productis nobiliſsimum de ſubacta Germania triumphum, quẽ Romanis olim ducibus denegatum conſtat, inſtruere potuerit. A

FINIS.

BENEDICTI VARCHII

Triginta totus quæ geſsit mundus in annis
Egregiè hec unum cuncta uolumen habet.
Cauſam operis tanti Thuſci Dux,& decus orbis,
Facundum IOVIVS præbuit ingenium.
Omnibus ergo locis omnes ſæcla omnia laudes
Cum tibi PAVLE IOVI tum tibi COSME dabunt.

ERRATA SIC CORRIGITO.

Pagina.	Litera.	
8.	B 9.	Padillia.
15.	A 6.	ad dextram.
Eadem	B 6.	continere.
Eadem	C 6.	inclyti.
16.	A 5.	in inſubribus
19.	A 4	arbiter.
22.	B 2.	amiciores.
27.	B 8.	præpoſitus.
29.	C 6.	Carduccio.
30.	B 8.	ſummum.
37.	C 4.	obſcura.
40.	C 2.	Rambartæ
41.	C 9.	præter.
44.	C 2.	didicerat.
45.	A 8.	Griſteus.
55.	C 5.	ſupereſt me.
56.	C 5.	effuſa.
61.	B 5.	omniſque.
67.	D 9.	memorabili.
73.	B 9.	ſcis.
74.	C. 8.	inſperato.
75.	C 7.	docet, animos,
ubi lectum fuerit inſanabiles.		
79.	D 9.	coacti.
81.	A 5.	cautio.
81.	A 6.	proclamatas.
83.	A 8	roſtris.
85.	B 8.	Adinus.
85.	D 7.	protectione.
84.	B 7.	ſe.
87.	C 7.	uti.
97.	B 10	cum.
108.	B 9.	cuniculis.
110.	A 2.	urbis.
Eadem	D 8.	ſuopteque.
114.	A 8.	Salonam.
Eadem.	C 2.	Ceccoto.
120.	B 5.	ſæpe.
126.	D 4.	decliues.
132.	B 8.	quod

Pagina.	Litera.	
139.	A 9.	ne.
140.	B 2.	proculdubio.
157.	B 9.	Guntramum.
165.	C 7.	curulibus.
167.	D 10.	caderentur.
175.	B 9.	procurſuræ.
177.	A 7.	humanitatem.
177.	B 9.	citerioris.
181.	C 2.	experto.
185.	A 1.	Aduenio.
186.	B 8.	chyrographo.
190.	B 2.	adfuturam.
195.	B 6.	Eminebat.
198.	D 6.	Braxouio.
199.	B 8.	Belgradi.
210.	C 6.	Caradinus.
210.	B 2.	Rebatius.
213.	B 1.	Conſtantina
217.	A 5.	cedent.
220.	D 3.	innumerabiles.
222.	B 8.	cum.
223.	B 9.	renuitque.
224.	B 3.	Roxolanæ.
224.	D 10.	inſtitutæ.
238.	C 9.	legiones.
252.	B 2.	uiuorum.
258.	B 6.	aberrante.
261.	A 7.	ſupereſt, inopia.
Eadem	A 8.	obſtare.
Eadem	C 6.	uiuerent.
274.	C 2.	colliſum.
476.	B 4.	Vſcochus.
279.	C 8	Macer.
285.	C 10.	Gallica.
298.	B 6.	diſcedentes.
311.	A 10.	canones.
316.	C 2.	diuulſerat.
326.	C 8.	immaniſſimo.
Eadem.	D 4.	tardipedi.
330.	B 2.	comparabat.

Pagina.	Litera.	
331.	B 4.	dicerent.
334.	A 5.	tractata & confecta.
336.	A 6	decerneret.
Eadem.	A 6.	cenſet.
339.	A 9.	factionis.
Eadem	B 7.	ut a Philippo.
340.	B 6.	quum.
357.	C 6.	Mahometi.
358.	. 9.	imo.
359.	B 10.	angebatur.
360.	C 8.	æquaret.
361.	B 8.	egregie.
363.	B 5.	Ruſpina.
Eadem.	B 10.	ubi lectum fuerit.
rit. Et quoniam deeſt Solymanus.		
366.	C 1.	quum.
367.	B 10.	quum.
373.	A 10.	maturam.
377.	A 6.	ſuffectum.
Eaden	B 8.	mole.
379.	B 1.	Moldauiæ.
380.	A 2.	Draculæ.
389.	B 10.	concilium.
406	A 6.	raræ.
412	B 5.	implicaſſent.
414	A 7.	noſtræ.
421.	B 10.	ſuffulta.
42.	D 4.	ditiſſimique.
43.	C 7.	Bononiā iter extendit.
434.	B 2.	molientes.
435.	B 4.	tum.
450.	D 3.	legatus in urbem
470.	B 10.	Hiſpanicæ.
483.	B 7.	concilia.

Finis.

PRIVILEGIVM Iulij tertij Pontificis maximi nobis ad decennium conceſſum eſt, ut uidere eſt ex ipſo diploma te apud nos conſeruato.

Priuilegium Caroli .V. Imperatoris.

CAROLVS QVINTVS, Diuina fauente clementia, Romanorum Imperator Auguſtus, ac Germaniæ, Hiſpaniarum, utriuſque Siciliæ, Hieruſalem, Vngariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, &c. Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ &c. Comes Habſpurgi, Flandriæ, Tyrolis &c. notum facimus tenore præſentium. Exponi nobis fecit fidelis noſter dilectus Laurentius Torrentinus Chalcographus Florentiæ, ſe multis laboribus, & graui ſumptu ſuſcepiſſe excudendum Pauli Iouij Nouocomenſis Epiſcopi Nucerini Hiſtoriarum ſui temporis tomum ſecundum. Vereri tamen ne dictus Pauli Iouij Hiſtoriarum ſui temporis tomus ſecundus, poſtquam ſuo labore, & impenſa publicatus fuerit, ab alijs temere imprimatur, & ipſe debito priuatus commodo, pro labore damnum ſit recepturus; nobis humiliter ſupplicans, ut ipſius indemnitati conſulere dignaremur. Nos igitur honeſtæ ipſius petitioni benignè annuentes, ex certa ſcientia, & Imperiali authoritate noſtra eidem Laurentio Torrentino tenore præſentium damus & concedimus facultatem & licentiam imprimendi præfatum opus. Eadem authoritate noſtra mandantes & inhibentes omnibus alijs Calcographis & Bibliopolis ubique per ſacrum Romanum Imperium, & ubilibet terrarũ dicionis noſtræ conſtitutis, & cuiuſcunque ſtatus & conditionis hominibus, ne præfatum opus, poſtquam per ipſum Torrentinum impreſſum fuerit, intra decennium proximè ſequens, præter eius Torrentini uoluntatem & conſenſum excudant, imprimant, uel excudi, imprimiue faciant, uel aliunde impreſſum uendant, diſtrahant, aut uendi diſtrahiue facere, aut uenum exponere publicè uel occultè audeant, uel præſumant: quatenus gratiam noſtram charam habeant, ac præter grauem indignationem noſtram, & librorum ſic ad æmulationem excuſſorum amiſſionem, quos ipſe Laurentius, eiusue nuncij uel procuratores, ubicunque illos deprehenderint, adiumento magiſtratus loci accipere, & in ſuos uſus conuertere impunè ualeant & poſſint, pœnam quoque ſex marcharum auri, pro medietate fiſco noſtro imperiali, reliqua uero parte ipſi Laurentio Torrentino, & eius hæredibus, toties quoties contra factum fuerit, irremiſſibiliter applicandam, cupiunt euitare. Harum teſtimonio literarum ſigilli noſtri appenſione munitarum. Datum in oppido Oeniponti die decima menſis Iunij anno Domini milleſimo quingenteſimo quinquageſimo ſecundo, imperij noſtri trigeſimo ſecundo, regnorum noſtrorum trigeſimo ſexto.

Carolus

Ad mandatum Cæſareæ & Catholicæ maieſtatis proprium.

Obernburger

Priuilege du Roy.

HENRI Par la grace de Dieu Roy de France, à noz amez & feaux Conſeilliers, les gens tenans noz cours de Parlement, Seneſchal de Lyon, Preuoſt de Paris, & a tous noz aultres iuſticiers & officiers, ou leurs Lieutenans, & à chaſcun d'eux ſur ce requis, ſalut & dilection. Receue auons l'humble ſupplication de noſtre cher & bien amè Laurens Torrentin libraire & imprimeur demeurant en la ville de Florence, contenant que auec grand ſoing, labeur, & fraiz il a recouuert le ſecond uolume des Hiſtoires de ſon temps de monſeigneur Paul Iouio Eueſque de Nucere, leſquelles il mettroit uolentiers en lumiere et expoſeroit en uente. Mais il doubte que apres auoir mys ledict liure en lumiere, aultres librayres & imprimeurs ſe uoulſiſſent ingerer le imprimer, ou faire imprimer, tellement que ledict ſuppliant ſeroit fruſtrè des fraiz & miſes faictes par luy, ſi par nous ne luy eſtoit ſur ce pourueu de noſtre grace & remede conuenable humblement requerant ycelle. POVRCE eſt il que nous ce conſiderè, ne uoulans ledict ſuppliant demourer priuè & fruſtrè de ſes fraiz & labeurs, a iceluy auons donnè & octroyè, donnons & octroyons de grace eſpecial par ces preſentes, congè, licence, & permiſſion que luy ſeul, ou par tels aultres imprimeurs que bon luy ſemblera, puiſſe imprimer ou faire imprimer ledict ſecond uolume des Hiſtoires ſuſdictes, durant le temps & terme de dix ans prochainement uenans: & ſans ce que aulcuns libraires ny aultres que ceulx qui auront de luy charge & licence, puiſſent imprimer ne faire imprimer, uendre ne faire uendre ledict liure, ledict tempus durant. SI VOVS MANDONS & commectons par ces preſentes, & a chaſcun de uous ſur ce requis & ſy comme a luy appartiendra, que de noz preſens grace, permiſſion, & licence, & de tout le contenu en ces preſentes, uous faictes, ſouffrez & laiſſez ledict ſuppliant, & ceulx qui auront de luy charge, iouyr & uſer plainement & paiſiblement: En faiſant ou faiſant faire inhibitions & deffences de par nous a tous aultres libraires, & aultres qu'il appartiendra ſur peine de confiſcation deſdictz liures & amende arbitraire a nous a applicquer, que obſeruez le cõtenu en ces preſentes. Car tel eſt noſtre plaiſir. Donne a Sainct Germain en laye ce dixieſme Iour d' Aouſt l'an de grace mil cinq cens cinquante deux & de noſtre regne le ſixieſme.

Par le Roy, l'Eueſque de Bayonne Maiſtre des requeſtes ordinaire de l'hoſtel preſent.

Guyneau

REGISTRVM

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z A B C D E F G H I K L M N O P Q R S terniones T V duerniones.

